

*image
not
available*

34.15

13

O R B I S
S A C E R
E T
P R O F A N U S.
Pars II. Vol. II.

112

201

ORBIS SACER
 E T
PROFANUS
 ILLUSTRATUS
 REGIÆ CELSITUDINI
CAROLI
 HISPANIARUM INFANTIS
 PARMÆ ET PLACENTIÆ DUCIS
 NEC NON
 ETRURIÆ MAGNI PRINCIPIS
 D I C A T U S.

FLORENTIÆ ANNO MDCCXXXII.
 TYPIB. BERNARDI PAPERINI, SUB SIGNO PALLADIS, ET HERCULIS.
CUM APPROBATIONE.

1. The first part of the paper is devoted to a discussion of the general principles of the theory of the structure of the atom.

2. In the second part, the author discusses the results of the experiments of Rutherford and his colleagues, which have shown that the atom is not a homogeneous mass, but consists of a central nucleus and a surrounding electron cloud.

3. The third part of the paper is devoted to a discussion of the results of the experiments of Bohr and his colleagues, which have shown that the electrons in the atom move in discrete orbits.

4. In the fourth part, the author discusses the results of the experiments of Heisenberg and his colleagues, which have shown that the position and momentum of a particle cannot be known simultaneously with arbitrary accuracy.

5. The fifth part of the paper is devoted to a discussion of the results of the experiments of Schrödinger and his colleagues, which have shown that the wave function of a particle can be used to calculate the probability of finding the particle in a given region of space.

6. The sixth part of the paper is devoted to a discussion of the results of the experiments of Dirac and his colleagues, which have shown that the wave function of a particle can be used to calculate the probability of finding the particle in a given region of space.

ORBIS SACER
E T
P R O F A N U S

Pars Secunda

EUROPAM COMPLECTENS.

VOLUMEN SECUNDUM

I n Q u o

ETRURIÆ REGALIS, SIVE ANNONARIÆ METROPOLES, TUM
ECCLESIASTICÆ, TUM CIVILES, EARUMQUE URBS,
ET LOCA EXPLICANTUR.

OPUS ECCLESIASTICÆ, ET PROFANÆ HISTORIÆ

N E C N O N

GEOGRAPHIÆ STUDIO SIS APPRIME UTILE

AUCTORE

P. FRANCISCO ORLENDIO

ORDINIS PRÆDICATORUM MAGISTRO

ET IN UNIVERSITATE PISANA THEOLOGICORUM DOGMATUM
PUBLICO PROFESSORE.

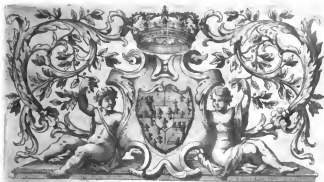
FLORENTIÆ. ANNO MDCCXXXII.

Typis BERNARDI PAPERINII. Ad Insigne PALLADIS, & HERCULIS.

SUPERIORUM PERMISSU.

The first part of the paper is devoted to a discussion of the
 various methods which have been proposed for the determination of
 the rate of reaction between a solid and a liquid. The methods
 which have been proposed may be divided into two classes: (1) those
 which are based on the measurement of the change in the weight of the
 solid, and (2) those which are based on the measurement of the change
 in the volume of the liquid. The first class of methods is the more
 accurate, but it is also the more tedious. The second class of methods
 is the less accurate, but it is also the less tedious. The methods
 which are based on the measurement of the change in the weight of the
 solid are the more accurate, but they are also the more tedious. The
 methods which are based on the measurement of the change in the volume
 of the liquid are the less accurate, but they are also the less tedious.

REGIA CELSITUDO

TRURIÆ Regali Geo-
graphicis, & Chro-
nologicis Descriptionibus elucidatæ ul-
timam manum admoveram, jamque
pu-

DEDICATIO

publicam lucem illa erat conspectura; quum singulari Dei beneficio tempus illud diu exoptatum faustumque affulset, quo felix adventus Tuus, SERENISSIME PRINCEPS, omnium animos de Tua non minus salute, quam de propria fortuna sollicitos erexit, atque ingenti lætitia & cordis voluptate perfudit. Spes enim sæpius expectatæ; sæpius verò dilatæ totius Europæ tranquillitatis, cum primis Etruriæ nostræ salutis, communis Reipublicæ quietis, & populorum felicitatis, tandem Tuâ præsentia, Tuo conspectu, Tuis auspiciis nunc sui voti compos facta quiescit. Quantus propterea populorum. plausus? quale omnium gaudium? quæ jucunditas & exultatio, quum Te incolumen ad Etruscas oras appulisse nuncium allatum est? Qui dies ille, quo expectatus desideratusque adventu Tuo cunctos exhilarasti? Jam hoc ipsum quam mirum lætumque? Ergo non ætas quemquam, non valetudo, non sexus retardavit, quo minus oculos insolito spectaculo impleret. Illa
læti-

D E D I C A T I O

lætitiæ signa ubique exhibita; Arcus illi Triumphales Tibi erecti; illa ludorum publica oblectamenta; regius ubique apparatus, & magnificentiæ splendor, quid aliud præferunt, quam sinceræ totius Etruriæ de Tuo in ejus littus appulsi præ gaudio gestientis voces? Obtestata est quammaximè candidi animi sui obsequiique studium, quum medios inter festivos plausus vidit, indoluitque, REGIAM CELSITUDINEM TUAM repente corripì adversa valetudine: quantus enim inde ejus dolor? qui omnium mœror? quæ sollicitudo pro salute CARISSIMI PRINCIPIS? Mirum sanè erat cernere ingentem cujusque ætatis, sexus, & gradus multitudinem adire Tempia, DIVINO NUMINI preces fundere, ut Te incolumem servare; viresque pristinas restituere dignaretur. Altaria Divinis plena Sacrificiis; in id unum intenta omnium corda, in unius salute collata cunctorum vota, quum sibi se ac liberis suis intelligerent precari, quæ pro Te precarentur. Quale autem omnium gaudium,

DEDICATIO

dium, quanta animorum jucunditas, ubi è morbo convaluisse PRINCEPES Suum, optatæque incolumitati redditum aspexere? Geminata statim lætitiæ signa, repetita populorum plaudentium spectacula, quasi in Te uno omnes convaluissent.

Univerſa hæc totius Etruriæ exultatio ita blanditur animo lætitiæ magnitudinem vix continenti; ut intra pectoris clauſtra concludi minime valens, in apertum proſilire audeat, & obſequii mei qualemcumque poteſt ſignificationem palam proferre. Sed quid ego, cui nullus ineſt orationis nitor, nulla eloquii vis atque copia, dignum Majestate AUGUSTISSIMI PRINCIPIS, dignum ſplendore Clariffimi Generis, dignum amplitudine Imperii offerre potero in communi hac fortuna gaudentis Reipublicæ? Offeram quod Tuum eſt, REGIA CELSITUDO, nempe Etruriam ipſam Sacram, & Profanam, nova methodo ad Geographiæ, & Chronologiæ leges adornatam, debitum Tibi convenientſque munus. Quæ enim

pars

DEDICATIO

pars hoc in Opere vacare laudibus
Tuis, Tuaque Dignitate potest? Flo-
rentissimi scilicet Regni Historiam tum
Civilem, tum Ecclesiasticam continet,
quæ ob oculos ponet quam beata sit
hæc Regio, quam vetusta ejus Gentis
origo, quanta illius quondam poten-
tia, quam lata ejusdem Ditio: quan-
tum ipsi splendoris atque existimatio-
nis concilient apud Nationes ceteras
tot nobilissimæ Civitates, quæ stratis
viarum & nitore, ædificiorum ele-
gantia, incolarum frequentia, Por-
tuum opportunitate, opibus, mercium
copia, & rerum omnium affluentia in-
ter præcipuas Italiæ recensentur. Ejus
Gens præ aliis culta præclarisque gestis
illustris, cujus indoles ad quietem, ad
virtutem, ad pietatem apprime infor-
mata; quodque laudabilius est, veræ
& Orthodoxæ Religionis amantissima,
qua nihil salubrius hominibus ad pa-
cem sibi, fidemque suis Principibus
servandam. Hæc Regio, PRINCEPS
OPTIME, quæ nunc læta Te in sinum
suum excepit, quæque præsidio Tuo
majo-

DEDICATIO

majora fortunæ incrementa se consequuturam sperat, præcipuo Dei munere, & profusa naturæ liberalitate bonis omnibus atque deliciis affluit, clementi fruitur cœlo, situ peropportuno donata est; partim amœnos in colles assurgit, partim in latam planitiem expatiatur: hinc Arno aliisque fluminibus irrigua; illinc Tyrrheno Mari circumflua, unde ex omnibus ne dum Europæ partibus, verum etiam ex Africa, & Asia Nationes variæ ac remotissimæ, mercibus huc advectis, ad eam confluunt: ita verò a natura munita est, ut partim Pelago, partim editissimis Montibus vallata, hosti aditum interdicat.

Ex iis facile erit deprehendere, nihil excedere humanæ fidei credulitatem, quæ Livius, Strabo, Polybius, Solinus, alique veterum narrant de prisca Gentis Etruscæ ejusque Regum potentia, splendore, divitiis, Regni amplitudine, bellisque strenue actis, quorum pleraque hoc volumine exhibentur. Illi namque vetustissimi Etru-

DEDICATIO

riæ incolæ florentissima, prædivite,
ac bonis omnibus redunante Regio-
ne potiti, in tantam multitudinem
excrevere, ut dilatare fines suos co-
acti, hinc ultra Apenninum, inde ul-
tra Tiberim Coloniis deductis, uni-
versæ prope Italiæ aliquando impera-
verint. Roma nec dum adulta suo
periculo experta est, quantum sibi
postmodum Orbis Imperium affectan-
ti a sola Etruria formidandum esset,
quum Porſenam Regem suis Mœni-
bus imminentem, Suique excidium
minitantem expavit. Quoties vero
Romanorum vires jam robustas, &
de magna Italiæ parte jam subacta,
triumphantes, aut fregit, ut repres-
sit, aut in discrimen adduxit? Nec
tandem nisi in societatem ascita, &
fœdere magis, quam armis pacata,
vinci se amicitiam docuit, non vi
debellari posse. Delabente postmo-
dum Romanorum Imperio, pertulit
quidem Longobardorum jugum; sed
eo tandem soluta, sui que juris fa-
cta, eo deinceps felicitatis ac poten-

DEDICATIO

tix pervenit, ut in exterarum quasque Nationes magnam nominis sui estimationem invexerit. Testes advoco Jonii & Tyrrheni Maris Insulas, Siciliam, Sardiniam, Corsicam, Baleares; nonne victricibus Etruscorum armis Mahumeticæ impietatis tyrannidem excusserunt? Apulia, Campania Felix, ipsa Campaniæ Felicis Regni que caput Neapolis, nonne hostiles Græcorum, Normannorumque copias Etrusca Classe semel iterumque fusas e suis finibus excedere conspexerunt? Non intra solius Europæ limites contineri potuit egregia Etruscorum Virtus; sed longe lateque diffusa, Pelagi emensa vastitate in Asiam & Africam penetrans, illic in Jerosolyma, aliisque Palæstinæ urbibus e Saracenorum potestate eripendis, non modicam adepta est triumphî partem: isthic munitissimas Arces, infames Pyratarum latebras expugnavit, expilavit, disjecit, ingenti Maurorum multitudine, ipsorum insuper Rege in captivitatem adductis.

Sacer

DEDICATIO

Sacer ille illustrium Equitum Ordo, in quorum pectore Crux purpurei coloris effulget, tot tantisque triumphis clarus, & hostibus Christiani nominis formidabilis, originem suam, incrementa, progressus, & ubique gentium propagatam invictæ fortitudinis famam Etruriæ debet: Nempe COSMUS I. Magnus Dux, immortalis memoriæ Princeps tanti operis auctor fuit. Ille idem COSMUS MAGNUS, quo melius nemo fertur omnes artes regnandi tenuisse, Patrum consensu delatum sibi Regnum, & CAROLI QUINTI Hispaniarum Monarchæ, & Imperatoris potentissimi arbitrio firmatum fundavit, & Republicam discordiis civilibus agitatam optimis legibus constituit. Hinc exorta Etruscorum felicitas; hoc quippe Regno constituto extincta semina, & evulsæ penitus radices discordiarum bellorumque civilium, quæ miseram Provinciam tot seculis acerbissime, crudelissimeque vexarant; imperii fines latissime porrecti; ejecta Turca-

DEDICATIO

rum immanissima natio, quæ Etruriæ portus infederat, & nostris cervicibus imminebat: Arces constructæ, urbes aliæ exornatæ, aliæ a fundamentis excitatæ, ac firmissimis munimentis Etruriæ vallata securitas.

Magnam tot laudum partem Tibi vendicas, SERENISSIME PRINCEPS; siquidem ex utroque Regii Sanguinis Stemmata, Paterno nimirum, & Materno derivati, vinculo conjunctus es inclytæ MEDICUM Heroum Familiæ, unde in Etruriam ejusmodi bona promanarunt. Exoptas ne Regale Gloriosissimi Parentis Tui PHILIPPI QUINTI Hispaniarum Monarchæ Diadema MEDICEIS Gemmis ornatum? Gallia, indicat MARIAM MEDICEAM HENRICI MAGNI Conjugem, LUDOVICI XIII. Matrem, & LUDOVICI XIV. Aviam: Ille Atavus, is Abavus Tuus extitit. Cupis ne SERENISSIME FARNESIÆ GENTIS LILIIS MEDICEA quoque inserta? Ea protinus exhibet MARGHARITAM COSMI SECUNDI MAGNI DUCIS FILIAM, ODOARDO PARMÆ, & PLACENTIÆ DUCI nuptam:

Hu-

DEDICATIO

Hujus felix Germen fuit RANUTIUS SECUNDUS a quo ODOARDUS III. DOROTHEÆ SOPHIÆ AVIÆ TUÆ amantissimæ CONJUX, & ELISABETHÆ Hispaniarum REGINÆ, Carissimæ Genitricis TUÆ Pater, Avusque Tuus procreatus est. Quam justa igitur, quam propria, quam opportuna adest Etruriæ causa lætandi, quum Te non datum, sed natum jam sibi MAGNUM PRINCIPEM videt, gaudetque Regio Stemmati Magnorum ejus Ducum non insititium, sed ex illo ad se delapsum?

Aliud quidpiam longe præstantius Etruria jure ac merito sibi attribuit, quo, & Regna beatius administrantur, & populorum mores optimis institutis erudiuntur, Literarum scilicet ac bonarum Artium culturam, qua præ ceteris Italiæ Provinciis quondam adeo enituit, ut Tullio, & Livio narrantibus, Romani Orbis Domitores selectos ex nobilioribus familiis ingenuos adolescentes Sapientibus Etruscis committerent liberalibus disciplinis informandos. Hic Di-

DEDICATIO

vorum cultus Religionisque munia,
rite peragendi scientia: hic Cœli si-
derumque motus & influxus vesti-
gandi sapientia primum adinventâ,
atque in ceteras Gentes traducta pe-
rhibetur. Quod si tempora minus a
nostra ætate remota consulamus, qui-
bus Barbaræ Nationes in omnem præ-
ne Europam, in Italiam præsertim ef-
fusæ, non urbibus tantum & Provin-
ciis, sed & Literis sævissimum bellum
indixerant, adeo ut scientiæ omnes
ac bonæ Artes penitus extinctæ vi-
derentur; quis eas ab interitu vin-
dicavit, nisi Etruscorum prudens so-
licitudo? Hæc sanè MEDICÆ Domus
cura fuit potissima, jam diu extorres
a miserrimo exilio bonas Artes revo-
care, optimas Disciplinas a contem-
ptu, a situ, a squallore ubique ja-
centes, ubique neglectas liberare,
restituere iis antiquum decus ac ve-
terem existimationem, & in pulcher-
rima Civitate sedem tribuere, unde
sua bona longe lateque propagarent.
Nihil hoc sublimius, nihil præstan-
tius,

DEDICATIO

tius, nihil præstabilius. Et vero quid dignius PRINCIPE, quam fovere Literas, excolere Disciplinas, favere, & opitulari Sapientibus? Hieronem Siciliae Regem, quod ejus Aula doctis Viris patuerit, laudibus efferunt: nec in postremis Alexandri Magni encomiis ponitur, quod Literatos homines benigne fuerit complexus, & eorum sermonibus delectatus. Augustus licet ingentibus bellis feliciter actis, licet hostibus toties triumphatis, terrarum Orbe pacato, Republica egregie constituta clarissimus; tamen hac laude apprime eminet, ac prædicatur, quod Literas foverit, quod ejus beneficio ac liberalitate nobiles Artes floruerint. C. Julius Cæsar res a se bello præclare gestas suis Commentariis illustrans, parem summi Imperii fastigio nominis gloriam est consequutus. Sed quid vetustis hisce externisque exemplis opus est, REGIA CELSITUDO, ubi Hispania, & Tua ipsa Etruria domestica, & quidem egregia suppeditant? Alphonfus X. Magnus ille Hispaniarum Monarcha.

&

D E D I C A T I O

& Imperator Augustus, quamvis tot victoriis de prostrata Maurorum potentia clarus; majorem tamen laudem est adeptus, quod Historiæ, Philosophiæ, & Matheseos Disciplinis maxime excultus fuerit, unde omnium consensu *Sapientis* nomen sibi promeruit. Ejus fœtus sunt Tabulæ Astronomicæ, ex illius nomine *Alphonfine* dictæ; in quibus condendis insigniores Mathematicos undique accivit, iisdemque ducenta Coronatorum, ut vocant, millia impendit, Alexandri Macedonis erga Aristotelem Historiam Animalium adornantem liberalitate pæne exæquata. Pari immortalis gloriæ fama MEDICEOS Mæcænates effe-
rendos quis inficias ire poterit, quum ii non stantes jam bonas Artes foverint, sed dejectas extulerint, sepultas excitaverint, & prope mortuas ad vitam reduxerint? quum ipsi e nostra primum Italia, tum etiam exemplo suo incitatis ad eam laudem Regibus, & Principibus, ex tota Europa barbariem expulerint? Postquam enim, pro-
posi-

DEDICATIO

positis ingentibus Eruditioni præmiis, excitaverant ingenia, & stimulos excitatis admoverant, progressa ad summum doctrinæ culmen honoribus commodisque prosequuti, incredibile dictu est quam brevi Etruria, atque inde Provinciæ omnes pulcherrimis Literarum ornamentis veluti renovatæ floruerint, deterfaque barbarie, omni genere elegantiarum redundarint.

Eximia profecto sunt, PRINCEPS AUGUSTE, hæc Etruriæ decora, cujus Imperii obeundi successionem variis casibus diu ancipiti fortuna agitatam, tandem omnium votis feliciter decretam absolutamque illa summopere gloriatur. Verum alia adhuc supersunt recensenda iis omnibus excellentiora, SACRA nimirum, tanto majore in pretio habenda, quanto divina humanis antecellunt. Ea porro hoc in Opere exponuntur: nempe Ecclesiarum Etruriæ origo, antiquitas, splendor, dignitas: Sacrorum Antistitum continuata series: Martyrum gloriosa certamina: Divorum rara cunctarum vir-

DEDICATIO

tutum exempla: & purissima veræ Religionis in illa florecentis observantia. Quam vetusta, quam præcellens ejus Ecclesiarum origo? Pisana in iis sui primordia a Divo PETRO se nactam esse gaudet; cujus Sacram Aram, in qua ipsemet incruentum Missæ Sacrificium Deo litavit, in vetustissimo Templo ejusdem nomini dicato maxima veneratione prosequitur. Fæsulæ, Florentia, Volaterræ, ut de aliis taceam, primos Præsules suos ab eodem Apostolorum Principe ad se missos profitentur. Quis pro dignitate poterit commendare Episcopales Sedes in illa a priscis temporibus erectas? Tres harum Principes Metropoleon jure ac decore insignes ceteris præstant, Martyrum Triumphis, Divorum fastis, Templorum nitore & elegantia, Ministrorum frequentia, ac Divinorum cultu illustres. Orthodoxæ Fidei integritas in illis, aliisque hujus Regionis Urbibus quammaxime viget, cujus amorem Catholico pectori Tuo, REGIA CELSITUDO, Deus indidit; cujus tuitio-

nem

DEDICATIO

nem Tibi commisit. Nec sane ambigendum, quin Majorum Tuorum, Piiſſimi præſertim & Catholici Parentis Tui Hispaniarum Regis exemplis, omne ſtudium in id conſeras, ut ſincera Chriſti Religio, & Apoſtolica Doctrina in tota Ditione Tua incorrupta ſervetur, & ſanctior Diſciplina magis magisque reſpireſcat. Quid optet ultra felix auſpiciis Tuis Etruria, quum TE AUGUSTISSIMO SANGUINE tot REGNORUM DOMINATORE exortum, ejus Imperio ad ſui felicitatem, ad Republicæ bonum & incrementum, ad Italiæ tranquillitatem cœlitus donatum videt gaudetque? Accipe igitur, PRINCEPS CLEMENTISSIME, Etruriam Tuam hoc Volumine Geographicis, Chronologicis, & Historicis Deſcriptionibus illuſtratam, humillimæ venerationis & obſequii mei argumentum, animumque ſimul patrocinii Tui ac mandatorum Tuorum (ſiqua perſequi mea poteſt tenuitas) cupidiffimum. Quod ſi licuerit ſummæ humanitatis Regiæque Clementiæ Tuæ be-

DEDICATIO

neficio has lucubrationes meas , qualescumque sint , benigno intuitu ac favore honestari , nihil hoc optatius , nihil jucundius , nihil honorificentius mihi contingere potuisse arbitrabor . In hoc voto definens Deum Optimum Maximum supplex deprecor , ut Tibi maxime merenti sua cœlestia munera , longævam vitam , omnemque felicitatem quam cumulatissime largiatur .

REGIÆ CELSITUDINIS TUÆ

Humillimus Addictiff. Obsequentiiff. Famulus
FR. FRANCISCUS ORLENDIUS ORDINIS PRÆDicatorum .

PRÆFATIO.

Uod vastum Oceanum navigantibus alias Regiones procul positas lustraturis evenire plerumque solet, illud ipsum mihi Italiam, quâ late patet, metiri mentis acie contendenti prorsus contingit. Quemadmodum enim illi, dum pelago se committunt, brevi longum navigationis cursum se absolutum iri sperant, sed in altum velis expansis, in immensum abrepti, nova semper æquora aliis aliisque jam trajectis succedentia, sibi trananda conspiciunt: haud aliter ego dum Italiae Provincias & Urbes Geographicis, Chronologicis, & Historicis Descriptionibus adornare nitebar, atque in id nervos omnes intendebar, ut expedito itinere metum assequi possem, spe mea frustratus, longioribus dicendi spatiis se se expandentibus, prolixiores semitas premere, cursumque protrahere sum compulsus. Siquidem animo proposueram Etruriæ Regalis profunæ ac sacræ res præcipuas præcedenti Volumine complecti, in quo alia ad secundam Italiae partem, cui illam adscripsimus, perti-

nen-

P R Æ F A T I O.

mentia fuerunt exposita; sed tantus exitit antiquitus ejusdem Urbium oppidorumque numerus; tantus splendor & dignitas Civitatum, quæ bodieque florent: ea Gentis vetustas, rerumque præclare gestarum gloria, & nominis fama; ea Regionis amplitudo & præstantia: Ecclesiarum vero antiquissima exordia, ingens decus, illustria monimenta; Præsulum, aliorumque Virorum eximia sanctitas; ut hæc omnia brevi verborum compendio perstringere nefas duxerimus.

Qui sane labor impendendus non fuit, ut tot veterum Urbium & Oppidorum, quibus Etruria priscis temporibus frequentabatur, quæ postea bellorum furor, & casus adversi excinderunt, nomina, situs, & excidii cause dignosci quoquo modo possent? Earum vero, quæ supersunt & florent, Civitatum initia, incrementa, dominationum vices; ipsius quoque Regionis limites, partes, flumina, soli ubertatem, bonaque cetera, latius exponere non leviori studio satagemus. Etruscæ itidem Gentis antiquitas, & supra hominum memoriam in has terras propagatio, in sui origine perscrutanda aliquantulum oculi exegit: quæ licet præ nimia sui vetustate delitescere videatur; inde tamen nihil detrimenti, quin potius plurimum claritatis ipsi accedit. Si enim ita naturâ comparatum est, ut rerum admiratione dignarum lateant plerumque primordia, quæ aliquando solet & clararum urbium origines, & magnorum fluminum fontes occultare; quidni ad majestatem decusque ejusdem Gentis pertineat, principia ignorari, ut excessum quiddam, augustum, majus mortali fastigio suspicari possimus? Industria non parum a me efflagitarunt priscorum Regum indagatio, vires, potentia, Regni amplitudo; bella cum vicinis, aut procul positis, præsertim cum Romanis cre-
brius

P R Æ F A T I O.

brins suscepta, nec minus strenue gesta; imperii vicissitudines, rerum publicarum intestina discordia, atque in mutuam cladem armatus furor: tum postremis seculis constitutus optimus Principatus, quo Etruscorum fortuna summum felicitatis culmen attigisse visa est. Eo quippe firmato, extincta sunt semina discordiarum, evulsæ penitus radices bellorum civilium, imperii fines late diffusi; ejecta Turcarum immanissima natio, quæ Itolorum cervicibus imminebat; magnificentissimis ædificiis cum publicis, tum privatis Urbes exornatæ; novæ Arces extructæ, veteres instauratæ; consultum populorum commodis, prospectum Italiæ paci; & late propagata majestas & splendor Etrusci nominis.

Neque minores curas, immo & fortasse graviores impendere nobis necesse fuit in sacra Etruriæ Politia exornanda. Illustrium namque Ecclesiarum ejusdem primævam originem, progressus, jura, Divorum fastos, Martyrum triumphos, Diæcescon terminos, ac loca præcipua, prolixiore interdum narratione explicuimus. Præ aliis Pisana, Lucensis, Fæsulana, Florentina, Volaterrana, & Arretina, quarum & nobilior dignitas, & vetustiora primordia magnam operæ nostræ partem occuparunt. Senensis etsi parem cum iis originis antiquitatem sibi non vendicet, eo tamen dignitatis pervenit, ut post Pisanam, & Florentinam, tertium Metropoleos Ecclesiasticæ gradum sit consequuta. Ejus Episcopalis Sedis exordium nonnulli vetustius esse crediderunt, ac reipsa sit; quorum hac de re opiniones ad examen revocavimus. Perturbatos interdum & mutilos, cum apud Ferdinandum Ughellium [quod tamen facile tanto Viro ob novitatem & amplitudinem argumendi condonandum] tum apud alios, Pisarum, Volaterrarum,
&

P R Æ F A T I O.

& Arretii Episcoporum indices, melius, quoad fieri potuit, ordinare, quique in iis Antistites prætermissi fuerant, suis locis inferere satagemus: tametsi fateamur, veterum monumentorum partim defectu, partim autographorum Diplomatum, sive injuria temporum, sive neglectu eorum, qui ea custodiunt, corrosorum depravatione, accuratas annorum epochas, & quorundam Præfulum nomina, tempus, & acta, magna oblivionis caligine involuta, deprehendere nequaquam potuisse. In votis erat eandem industriam adhibere in aliarum quoque Ecclesiarum Catalogis texendis; sed dolendum quammaxime in quibusdam Etruriæ Civitatibus præclara venerandæ antiquitatis monimenta latitare, quæ si in lucem aliquando prodirent, & ipsis, & earum Ecclesiis ingens decus afferrent. Quæ nobis communicata fuere, hætenus inedita, publici juris fecimus; licet pauciora sint, quam quod assequi optabamus. Multarum vigiliarum magnique laboris, cum in hoc, tum in præcedentibus, ac sequentibus Voluminibus consiciendis, opus aggressi sumus: utinam tam felix ac gratum, quam pium debitumque Officium Ecclesiæ Matri, Romanæ cumprimis, omnium Ecclesiarum Magistræ, cujus iudicio, quod falli non potest, omnia prorsus scripta nostra sincero animi obsequio subiicimus.

In immensum pelagus, ut vides, Lector Optime, vela tendimus; quod si acciderit debilem ingenii nostri naviculam vel in scopulos impingere, vel tardius in portum appellere, parce longum & laboriosum iter aggressis. Felicioribus ingeniis viam patefecimus & campum, ubi eruditionem multiplicem ostentent. Nobis cœpisse satis: alios certe ad nobile istud argumentum provocasse, fructus erit, ut spero, longe maximus.

O R-

ORBIS SACER ET PROFANUS.

PARTIS SECUNDÆ
EUROPAM COMPLECTENTIS
VOLUMEN SECUNDUM:

IN QUO
DE ETRURIA REGALI,
SIVE ANNONARIA.

CONTINUATUR LIBER TERTIUS,
Et Etruriæ Metropoles, earumque Urbes illustrantur.

—♦—
CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

Synopsis.

I. Truria vetustissima Italie
Regio: ejus origo, & no-
minis significatio.

II. Tuscanam o sacrificando, alii a
Tusco, quidam a Tusco dictam volunt.

III. Tyrrheni unde dicti: aliqui ex
Asia, nonnulli ex Lydia profectos cen-
sent: contraria iis Dionysii Halicar-
nassæ opinio.

Part II. Vol. II.

IV. De prisca Etruscorum poten-
tia: Plures ipsorum in Italia Colonia:
quænam fuerint XII. vetustissima eorum
Coloniae.

V. Quamplures Etruriæ Civitates
olim florentes, nunc exsistere recen-
sentur: usque ad finem Capituli.

A

I. ETRU-

I. **ETRURIA**, quam Plinius in secunda Regione Italix, nos vero media ejus parte comprehendimus, ab Emilia

Apennino Monte dirimitur. Priscæ adhuc Etruriæ, & Tusciæ servat nomina: quidquid ex adverso senserit Leander Albertus in Descriptione Italix, Annii Viterbiensis commentariis in Bersofum nimia credulitate inharens. Adeo vetusta est incolarum hujus Regionis origo, ut ob sui obscuritatem in varias opiniones traxerit Scriptorum ingenia. Sigillatim eas recenset Leander laudatus, sed earum plerque, aut fabulis sunt admixtæ, aut proflus incertæ. Quocirca iis onissis, sententias apud magni nominis Auctores in pretio habitas paucis exponam.

Prior est Justinii Historici, ex Trogo lib. 20. derivata: *Tuscorum gens*, inquit, *ex Lydia Asia Provincia veniens, pulsus Umbris, incoluit hanc Italie partem, quæ primo Tyrrhena ab eorum Rege Tyrrheno, mox Etruria a multis, & frequentato Troorum per Thura cultu, est nuncupata; uti etiam Tuscia*. At Livius Decad. 1. lib. 5. a Græcis Tyrrheni nomen Mari, quod Tusciam alluit, fuisse impositum affirmat.

Plura de Etrusce Gentis originæ, impositoque ipsi, ejusque Regionis nomine luculenter & erudite scripsit Thomas Dempsterus natione Scotus, Paedæctarum in Pisano Lycæo Professor Ordinarius, in Opere Postumo de *Etruria Regali* inscripto, atque in septem libros distributo. Illud Florentiæ anno MDCCXXIII. Typis Regiæ Celsitudinis magno sumptu cudendum curavit Vir Clarissi-

mus ac nobilissimus Thomas Coke Anglus; eruditissima vero Dissertatione illustravit Vir Clarissimus Dominus Philippus Bonarota, Patricius & Senator Florentinus, egregius Litterarum cultor, Etruscarum aliarumque omnium antiquitatum peritissimus. De Etruscorum itaque primæva origine Dempsterus prioribus libri primi capitibus collegit quidquid de hac re præcipuum apud Scriptores habetur. Ab Ivone Carnotensi exorditur, cujus Codex MS. de Undecim Europæ Provinciis, in Bibliotheca Regis Britannicæ hæc tradit: *Etrusci populi indigenæ in bello fortes, in pace pietati deditissimi, ab Etrusco Herculis filio nominati, qui cum patre ex Hispania in Italiam trajecit, Genii illi præfuit, Regique munus gloriose obivit, quod nomen antea habuerit, ignoratur*. Ab Etrusco Rege Etruscorum exordium, atque appellationem hæc esse existimat etiam Martianus Capella lib. 6. Nupt. tametsi minime exprimat, an Etruscus ille Hercule, aut alio quopiam natus sit. Volgatæ tamen Martiani lectio corrupta est, quam ex Codice MS. Dempsterus ita emendatam exhibet: *Etruria Regio a Rege Etrusco tam indigenis, & Ence fudere, quam remedium origine, atque ipsius Tagetis exaratione celebrata*. Tagetem hunc, cujus Capella meminit, Genii filium, Jovisque nepotem fuisse tradunt, eumque adhuc puerum duodecim annorum Etruriæ populos haruspiciam docuisse; de quo & ea fabulantur, quæ Cicero nem referre non piguit⁽¹⁾: *Taget quidam dicitur in agro Tarquinienfi, cum terra araretur, & fulcus altius esset impressus, exstitisse repente, & cum assatum esse qui arabat: li autem*

(1) Ivo Carnotensi, apud Dempsterum de Etruria Regali lib. 1. cap. 1.

(2) Cicero de Divin. lib. 2.

Pars II. Lib. III. Cap. XVII. 793

tem Taget, ut in libris est Etruscorum, puerili specie dicitur visus, sed senili fuisse prudentia. Ejus aspectu cum obstupuisse bubulcus, clamoremque majorem cum admiratione edidisset, concursum esse factum, totamque brevi tempore in eum locum Etru-

riam convolvuisse; tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperunt, literisque mandaverint: omnem autem orationem fuisse eam, qua aruspicine disciplina contineretur. De hoc Tagete conformia Cicero et Ovidius cecinit (1):

*Haud aliter stupuit, quam cum Tyrrhenus arator
Fatalem glebam motis aspexit in arvis,
Sponte sua primum, nulloque agitante moveri;
Sumere mox hominis, terræque amittere formam,
Oraque venturis aperire recentia satlis.
Indigenæ dicere Tagem: qui primus Etrusciam
Edocuit gentem casus aperire futuros.*

Meminere quoque illius Censorinus de die Natali, Ammianus Marcellinus lib. 17. & 21. Isidorus Origines lib. 8. cap. 9. & alii. Ceterum Vossius totum hoc de Tagete fabulam esse judicat, quæ originem trahere potuerit ab Adamo Terræ filio, a quo primum homines cultum Dei edocti sunt. Vel si puer ejusmodi e terra extitit, a quo Lucumones Etrusci aruspicine disciplinam discerent, malignum eum fuisse spiritum, ait: quem Deus nequaquam permiserit cœlis descendere, quod majorem addidisset impietati fidem. Alii hunc Tagetem dicunt hominem fuisse obscurum, qui subito inclaruit, quum artem divinandi esset professus: videndi sunt, Lindenbrog. ad Censorin. de Die Natali cap. 4. & Thomam Dempsterum ad Rosinum Antiq. lib. 3. cap. 8. 9. 11. ubi affirmat, hunc Tagetem, seu Tagem scriptis Auguralem Artem mandasse, eamque primum Etruscis tradidisse. Illud sane apud omnes constat, Etruscos aut omnium primos, aut excellentius ceteris augurandi artem professos, ritusque in Sacrificiis, aliisque sacris celebrandis invenisse; a quibus postmodum Romani hæc omnia accepere, uti pro-

ditum est a Tullio lib. 1. de Divinat. Livio Dec. 1. lib. 1. & 9. Valerio Maximo lib. 1. cap. 1. Festo Pompejo, Plinio, Arnobio lib. 7. & aliis.

II. Hinc Tuscia quibusdam videtur dicta *ἱερὰ γῆ* *ἱερὰ*, hoc est, *a sacrificando*, propterea quod Tyrrheni, sive Etrusci semper habitii fuerint religiosi, deorumque cultui & sacrificiis, ad superstitionem usque deducti. Idque Dionysio Halicarnasæo observatum fuerit lib. 1. ubi asserit: *Olim vero exaltiori voce quemadmodum Greci Thyrsicos vocabant*, nempe *Thyrsicos*, ita dictos ob divini cultus peritiam, qua præ ceteris Gentibus præstabant. Aliis vero visum, est, hos populos vel a *Rege Tusco*, vel a *Thure* Tuscos appellatos: quæ est sententia S. Isidori Hispalensis lib. 14. cap. 4. Servii in lib. 2. *Æneid.* ver. 784. lib. 8. vers. 477. lib. 10. vers. 164. & Ivonis Carnotensis loc. cit. Ab hac opinione nihil differt altera illorum, qui hanc Regionem a Grecis *Tyrrheniam* dictam Latino more Turrheniam fuisse nuncupatam volunt, y in u mutato, quod sæpe contigisse Gaspar Scioppius notavit: qua de re Dempsterus agit; tametsi aliqui id nominis a Tyrrheno Rege, A 2 & Ju-

(1) Ovidius lib. 15. *Metam.*

794 Orbis Sacer & Profanus

& Justinus ex Trogo verbis relatis cenſet: nonnulli a Turribus, ut Dionyſius Halicarnaſſ. lib. 1. & Dempſterus ipſe cap. 3. quidam vero a *Thure*, ſicuti etiam Etruriæ vocabulum derivatum affirmant; quod præ ceteris ſignificavit Juſtinus ex Trogo lib. 20. illis verbis: *Mox Etruria, a multo & frequentata Deorum per thura culta, eſt appellata*. Sed hæc a Thure deductam ſignificationem Dempſterus cap. 2. non immerito rejicit; quoniam diu poſt heroica tempora, ac ne regoante quidem Numa, Thuris aut notitia, aut in Sacris uſurpatio fuit. Nam Plinio teſte lib. 13. capit. 1. *Iliaſ temporibus Thure non ſupplicabatur*. Arnobius quoque tradit, Thus in Sacris non eſſe rem veſtiſtam, ſed novellam, ſic diſſerens (1): *Percunt ſamar de Thure unde, aut quo tempore noſſe illud, aut ſcire poteritis, ut merito exiſtimeſtis, aut eſſe Diti dandum, aut eorum acceptiſſimum voluntati: Novella enim propemodum res eſt, neque annorum inexplicabilis ſeries, ex quo ejus notitia proſluxit in hæc partes, & delubris meruit intereſſe divinis. Neque enim temporibus, quæmaſmodum creditur, Heroiſis, quidnam eſſet Thus, ſcitum eſt, Scriptoriſus ut comprobatur a priſciſ, quorum in libris poſita nulla ejus mentio reperitur; neque genitrix & ſuperſtitionis mater Etruria opinionem ejus novit & famam, ſacellorum ut indicant ritus: neque quadringentiſ annis, quibus Albana res viguit, in uſum cuiquam venit, ſacra rei cum fieret: neque ipſe Romulus, aut Religionibus artiſes in commiſcendis Numis, aut eſſe ſciſ, aut naſci. Idipſum ex Apulejo docet Giralduſ in Hiſtor. Deor. Syntagmate 17. Priſciſ namque temporibus Etruſci & aliæ gentes Thuris loco unguentis, aut odoriferarum ſtirpium ſuſſitu in Sacrifi-*

ciis utebantur. Quare & quod Thus inter alia Jano oblatum fuiſſe Ovidius dixit (2):

*... cur, quomodo aliarum Numina placeam,
Jane, tibi primum thura merumque fero.*

Vel de ſuo ſeculo intelligendum. Poëtam, vel licentia huic hominum generi familiari, dictum id eſſe, arguunt eruditi; cum Q. quoque Fabius Piſtor de Aureo ſeculo lib. 1. ſar ſolum, & vinum, & vero Deo oblatiſ adhibitum legimus Levitici cap. 2. Deo id Moyſi præcipiente: nec niſi longe poſt Moyſis ætatem. Dæmon cum ſibi divinos honores a Gentilibus impendi affectaret, ſacrilega quadam æmulatione, uti pleroſque ſacrificiorum ritus, ita & Thuris ſuſſitum ex Hebræorum Synagoga, in ſuam Idololatricam ſuperſtitionem traduxit. Non ergo Tyrhænia, Etruria, Tuſcia voces ſunt a Thure derivatæ, ſed vetuſtiſſima ejusdem Regionis nomina, longe ante Thuris uſum, a Gentilibus uſurpatum, ipſi impoſita.

III. Et hæc quidem de ejusmodi nominum ſignificatione ſatis. Nam quod ſpectat ad gentis originem, præter eas, quas hæſtenus indicavi, aliæ circumferuntur veterum Scriptorum opiniones. Plutarchus enim in Romulo exiſtimavit, Tyrhenos Aſiaticorum eſſe colonos: alii vero cenſent, Etruſcos quidem indigenas eſſe; ſed Tuſcos, Lydos, Tyrhenos ex Aſia in hæc Terras veniſſe, uti & Pelasgos, & Arcades, quorum commixtione una gens, unusque populus coaluerit: ita Feſtus Pompejus lib. 18. ex Verrio Flacco; Solinus cap. 8. & Servius ad verſ. 71. lib. 1. *Æneid.* ad verſ. 781. lib. 2. & ad verſ. 470. lib. 8. Plerique tamen ex Lydia Aſiæ Provincia huc profectos volunt: unde

(1) Arnobius lib. 7. *Contra Gentes*.

(2) Ovidius Faſtor. lib. 2.

Pars II. Lib. III. Cap. XVII. 795

de Polybistor, & Justinus lib. 20. ex Trogo asserunt, Tyrrhenos a Tyrrheno Lydiæ Rege dictos; itemque Plinius lib. 3. cap. 5. Sed omnium disertissime Strabo in sua Geographia (1): Tyrrhenos itaque Romanis, inquit, Etruscos appellant atque Tuscos. Græci vero hæc eos nomine nominant a Tyrrheno Atys filio, qui ex Lydia colonos hanc in regionem, sicuti traditur, dimisit. Atys enim ex prognatis Heculis, & Omphaleis unus, cum sterilitate ac fame populum emiserere cogeretur, e duobus filiis forte jacta, Lydum quidam Regni successorem tenuit, Tyrrheno autem majorem applicans populum, foras abire jussit. Hanc ille tandem ingressus oram, de suo vocavit nomine Tyrreniam. Id ipsum antea Herodotus lib. 1. docuerat. Iis adhæsit postea Leonardus Arretinus in primo Historiæ suæ libro, ubi asserit, Etruscos venisse ex Moennia, unde Lydi gens maxima navibus in Italiam advehi ad Tyrrheni maris littora appulsi, has Terras tenuerunt. Hinc Etruscos etiam Lydos appellatos affirmant, Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. tit. 17. Tacitus lib. 4. Annal. Plutarchus Problem. Roman. cap. 52. Servius in ver. 781. lib. 2. Æneid. & nuper Dempsterus de Etruria Regali lib. 1. cap. 4. Verum Dionysius Halicarnass. lib. 1. contendit, Tyrreniam priscum esse hujus Regionis nomen, ejusque antiquissimos incolas non a Lydis, sed a suis majoribus Tyrrhenos esse nuncupatos. Quod quidem demonstrat ex ritibus, moribus, & characteribus Etruscorum, qui nihil cum Lydis commune habent. Certe effossa Volaterris, Fesulis, Clusii, & in aliis Tusciæ locis vetustissima monumenta, priscos characteres Etruscos inscriptos habent, qui a Lydis, Pa-

læstinis, Chaldeis, Arabibus, Persis, Indis, Sinenlibus, itemque Græcis, Latinisque characteribus omnino differunt, eorumque scientia prorsus latet. Plurimas hujusmodi Inscriptiones exhibet Dempsterus laudatus in sua Etruria Regali, quibus & alias multas Dempstero ignotas, nuper Vir Clariss. Philippus Bonarota adjecit. Idque cruditis argumento est, Etruscos aut vetustissimos esse omnium Italici Gentium, aut saltem inter vetustiores recensendos. Non abneuerim tamen postmodum etiam ex Lydia, aliisque Asiæ Provinciis novos huc colonos adventasse: quo sensu intelligendos arbitror veterum nonnullos, qui Etruscos mores, etiam Lydos appellant.

IV. Nulla Gens aut præclaris gestis illustrior, aut nominis celebritate Etruscis prior existisse videtur. Tanta olim potentia valuit, ut toti prope Italici imperaret. Ejus potentie originem Strabo in Tyrrenum, ipsorum Regem refert. Post verba enim superius relata, de illo loquens continuo subdit (2): Cumque edificandis urbibus Tarcontem præficeret, a quo Tarquinii cognomen accepit, civitates XII. condidit. Hunc ab incunite pueritia indolis gratia, canescentem, fuisse fabulantur, tanta jam tunc in eo efflorescebat sapientia. Ea igitur tempestate, cum uno sub Duce instructi essent, magna ipsorum erat potentia. Quam late Etrusci fines suos protraxerint, Livius ita exponit: (3): Tuscorum ante Romanorum Imperium late terra marique opes pascere, Mari Supero Inferoque, quibus Italia insula modo cingitur. Quantum potuerint, nomina sunt argumenta, quod alterum Tuscam communi vocabulo Gentis, alterum Adriaticum Mare ab Adriæ Tuscorum colonia vocare Italici Gentis;

(1) Strabo lib. 5.
(2) Idem Ibidem.

(3) Livius Dec. 1. lib. 5.

796 Orbis Sacer & Profanus

tes; *Græci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum vocant. In utrumque Mare vergentes incolere urbibus duodenis terras; prius est Apenninum ad Inferum Mare, postea trans Apenninum, totidem, quos capita originis erant, colonis missi, quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui Sinum circumcolunt Maris usque ad Alpes tenuere. Præter has cum intra Etruriæ fines cis Apenninum, tum ultra trans Apenninum coaditas ab antiquis Etruscis colonias, alias itidem trans Tiberim ædificatas ferunt. Eas Dempsterus de Etruria Regali lib. 4. cap. 9. in tres classes distinguit, nempe (ut ipse ait) cis Tiberim, ultra Apenninum, & intra Tiberim, & Macram. Cis Tiberim (satis dicendum reor, trans Tiberim) Tuscorum Coloniz fuerunt, *Cume, Nola, Capua, Volsi, Capena, Lucus Capenus, Fidenæ, Medulla, Puteoli, Pompeii, Marcina*. Trans Apenninum, *Sirmion, Mediolanum, Ravenna, Mantua, Capra, Fanum, Regium Lepidi, Parma, Mutina, Bononia, Brixia, Hadria*. Verum de nonnullis hisce civitatibus, earumque primordiis suo loco antea egimus. Inter Tiberim vero, & Macram, ubi Etruria proprie dicta, fuerunt cum primis duodecim illæ Coloniz ceterarum matres: tametsi valde perplexum sit, quænam illæ sint. Leander Albertus in Descript. Italiz, pag. mihi 21. Catonis Origines urbium, apud Eruditos nunc suspectas laudans, inter antiquissimas duodecim Etruriæ Colonias has recenset: prope Tiberim, *Taniculum, & Aringannum*; prope Arnum, *Fesulas, & Aringannum*; in ora maritima *Fregenæ, Volce, Volaterras, & Carriaram*, sive *Lunam*; in Mediterraneis vero *Oggianum, Arretiam, Rusellam, & Volsinium*. Sed hæc inter Annii Viterbienus commenta a ple-*

risque enumerantur. Quare alii Viri eruditi, quos inter Blondus, duodecim illas vetustissimas Etruscorum Colonias, ex prisce scriptoribus has nominant: *Lunam, Pisas, Populonium, Volaterras, Agyllam, quæ & Cere, Fesulas, Rusellam, Arretium, Perusium, Clusium, Faleriam Vulsinii*. Post Blondum, Alexander ab Alexandro Genial. Dier. lib. 3. capit. ult. licet cum Blondo recenseat *Clusium, Cere, Vulsinium, Perusium, Arretium, & Volaterras*, in reliquis tamen dissentit, adjiciens *Mantuum*, quæ tamen est trans Apenninum, *Tarquinius, Vetulonium, Veios, Fidenam, & Corythum*; hoc postremo oppido fortasse *Cortonam* indicare volens. Sigonius *Lunam* detraxit, cuius loco *Veios* posuit. Ipse autem Dempsterus cap. 8. has Colonias enumerat: *Veios, Tarquinius, Falerios, Vetulonium, Populonium, Corythum, Vulsinii, Cere, Clusium, Fesulas, Lucam, Lunam, Pisas, & Volaterras* in his non collocat, quod prius a Græcis conditæ fuerint, quam Lydi in Italiam venerint: Volaterras vero prius extructas asserit ab ipsius indigenis ad reprimendos Pyrratarum motus, quam appulerit Tyrrhenus. Sed utrumque incertum esse ex antea dictis patet. Ex iis Colonis quatuor nunc tantum integræ extant, nempe *Pise, Volaterra, Arretium, & Perusium*; reliquæ jacent excisæ.

V. Plures alias Urbes in Etruria proprias Tusci possederunt, quondam florescentes, quæ nunc majori saltem parte sunt everse. Illas Dempsterus capit. 9. sigillatim exhibet: sunt vero quæ sequuntur: *Taniculum*, oppidum fuit a Jano conditum, a quo, uti & mons, cui insidebat, nomen accepit: quamquam alii sic dictum velint, quod per hunc montem, veluti per januam, Populus Romanus primitus transierit in agrum Etru-

Pars II. Lib. III. Cap. XVII. 797

Etruscum. Est enim Janiculus unus ex septem Romæ collibus, trans Tiberim situs: hodie a flavis arenis *Mont aureus* dictus. Huic autem Janum Arcem, seu Oppidum imposuisse ferunt; quod a Plinio lib. 3. cap. 5. *Antipolis* appellatur, quia e regione Romæ eminet, Tiberi tantum interjecto. Locum idcirco Urbi imminentem Aucus Martius Rex primum occupavit, factoque super Tiberim ponte sublicio, cum muro cinxit, & Romæ addidit: de quo hæc Livius (1): *Janiculum quoque adjectum, non inopia loci, sed nequando ea arx hostium esset, id non muro solum, sed ob commoditatem itineris, ponte sublicio cum primam in Tiberim facto conjungi urbi placuit.*

VI. *Pyrgi, Pyrgum* vero Stephanus, colonia & oppidum fuit Etruriæ, inter Antium, & Graviscas. Parvam fuisse urbem asserit Strabo (2): *A Costa*, inquit, *Ostiam navigantibus exigua occurrunt urbes, Graviscæ, Pyrgi, Alsiuum, Fregena.* Ejus meminit Virgilius (3):

Et Pyrgi veteres, intempestique Graviscæ.

Itemque Rutilius in suo Itinerario (4): *Alsia prælegitur tellus, Pyrgique, recedunt,*

Nunc Ville grandes, Oppida parva prius:

Quibusdam est Sancta Severa, hodie Castrum Patrimonii, in ora maris Tyrrheni. Aliis est Fanum Sanctæ Marinellæ, ejusdem Provinciæ Castrum, cum portu tantisper capaci, 6. mill. pass. a Centumcellis in Ortum, Sanctam Severam versus totidem, 33. a Roma in Occasum: in ejus excelsa Turri legitur *Neopyrgon*: forsitan e ruderibus Pyrgi extructum. Nonnulli, quos inter Baudrandus,

verisimiliter putant esse Castrum Novum Purganum, cum ejus Templum in vicino colle situm dicatur Sancta Maria de territorio Purgano, y in u mutato; ubi etiamnum rudera antiqui Pyrgi. Livius tamen Dec. 4. lib. 6. Castrum Novum a Pyrgis sejungit: *Sena, & Fregena, & Castrum Novum, & Pyrgi, & Antium, & Terracina, & Minturnæ, & Sinuessa fuerunt, quæ cum Prætoris de vacatione erraverunt.*

VII. *Graviscæ*, Livio, Straboni, & aliis *Graviscæ*, antiqua Etruriæ civitas inter Minionem, & Mattham fluvios posita, nunc excisa. Ab æris gravitate sic dictam volunt, unde a Virgilio *Æneid.* lib. 10. *intempestique Graviscæ* appellantur. Vicinæ quippe Paludes insalubrem illam efficiunt, uti Rutilius indicat (5):

Inde Graviscarum fastigia rara videmus,

Quas premit æstiva sæpe paludis odor.

Eam Silius Italicus memorat, ac veterem vocat (6):

. . . . . *veteres misere Graviscæ.*

Coloniæ a Romanis deductam Livius refert (7): *Colonia Graviscæ eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquinienensibus quondam captum; quina jugera agri data triumphari deduxerunt C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Ilter.* Urbs quondam fuit Episcopalis, cujus Sedes post ejus excidium translata fuit Cornetum, proximam urbem, quæ ex illius ruinis crevit. Leandro Alberto, & aliis *Graviscæ* ibi fuisse creduntur, ubi nunc Mons altus, Oppidum Corneto vicinum.

VIII. *Alsiuum* ultra Pyrgos ad Ostia Tiberina euntibus fuit oppidum veteris originis, de quo Strabo

(1) Livius Dec. 1. lib. 1.

(2) Strabo lib. 5.

(3) Virgilius lib. 10. *Æneid.*

(4) Rutilius lib. 1. *Itiner.*

(5) Idem *Ibidem.*

(6) Silius lib. 5.

(7) Livius Dec. 4. lib. 10.

798 Orbis Sacer & Profanus

bo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. Pomponius Mela lib. 2. cap. 4. Rutilius & alii mentionem fecerunt. Ab Alefo Argivo nomen accepisse indicat Silius:

*Nec non Argolico dilectum litus
Alefo*

*Alfium, & obfesse campo squalen-
te Fregena.*

Alfienfes populi memorantur Livio Dec. 4. lib. 7. vulgo creditur esse *Palum* oppidum ad Mare Tyrrhe-
num.

IX. *Regis Villa*, quæ *Rege* Antonio dici videtur, Oppidum fuit Tusciae, in ora, inter Graviscas, & Cosam urbem excisam. Ejus situm, atque antiquum Regiæ urbis decus descripsit Strabo (1): *Distant Graviscæ stad. ccc. a Cosa. Inter hæc est Regis Villa, quam narrant olim fuisse Regim Muleoti Pelasgi, qui cum ibi cum ascolentibus Pelasgis habitasset, inde Athenas migravit.*

X. *Volsæ* Thesauri Linguae Latine Auctor inter Etruriæ populos & urbes perperam collocat, errandique occasionem Dempstero, & aliis præbuit. Sunt enim Volsci Latii, non Etruriæ populi, ut videre est apud Strabonem lib. 5. Livium, Plinium, Pomponium Melam, ceterosque Scriptores. Decepit Dempsterum & alios similitudo nominis, nam *Volsæ*, seu *Vulci* Ptolemæo, & aliis, Tusciae civitas fuit Episcopalis, ad dextrum latus Floræ amnis, ubi nunc *il Piano de Vulci*, in Ducatu Castrensi; & aquæductus ejus pars, vulgo *il Ponte della Badia* dicitur, teste Luca Hoffenio, inter Oppida Montem Altum, & Montem Acutum, prope Floram fluvium. Urbe hæc everfa, Volciensis Episcopatus Castrum translatus fuit: de quo Ughellus Tom. I. in Castrenfibus. Nec

dubium quin Dempsterus Volcos Etruriæ, non Volcos Latii populos intellexerit, uti aperte docet lib. 4. cap. 89. utrique enim interdum *Volsæ* sunt nuncupati, ut patet ex Ferrario, & Baudrando in Lexic. Geogr. ver. *Volci*, & *Volsæ*.

XI. *Troffulum* Oppidum fuit Tusciae in Mediterraneis, inter Volturnos, & Ferentinos 8. mill. pass. nunc dirutum, cujus vestigia apparent, ubi vulgo *Troffo*, & vicina fossa *il Vado di Troffo* hodieque dicitur, 2. mill. pass. a Monte Physcone. Ex hoc oppido quondam equites *Troffuli* memorati Plinio lib. 23. cap. 2. Quo spectat illud Persii (2):

*... unde istud dedecus, in quo
Troffulus exultat tibi per subfella
levis?*

XII. *Therma Tauri* Oppidum, fuit Etruriæ, quod Dempsterus ex Cluverio lib. 2. Italic. Antiqu. pag. 486. collocat haud procul a littore, quæ Tolsam itur a Centumcellis ad 2. miliar. ubi aquæ calidæ cum veterum structurarum reliquiis extant. Refert autem Tabula Geographica Aquas Tauri 7. mill. pass. distare a Castro Novo, quorum 4. numerat inter Centumcellas, & Castrum Novum, & 3. inter Centumcellas, & Aquas Tauri. Ex porro Thermae Tauri, etiam *Thermae*, & *Balneæ Stygians*, & *Vicus Stygianus* vocantur. Ceterum, *Therma Stygiana*, quas Antoninus inter Tusciae Oppida reponit, *Balneæ Sabatina* Leandro, Baudrando autem *Stygiana*, seu *Stigliana* dicuntur, vulgo *Bagni di Stigliano*, prope Stilianum Castrum Ducatus Brachiani, 8. mill. pass. a Brachiano, atque a Lacu Sabatino in Occidentem, 9. vero a Care in Circium. Meminere harum Aquarum Tabula Peutingeriana, ut notat Martyr. Rom. xi. Kal.

Ja-

(1) Strabo lib. 5.

(2) Persius Satyr. 2.

Januar. S. Gregorius Magnus Dial. lib. 4. cap. 55. Plinius lib. 3. cap. 5. & Rutilius Itiner. lib. 1.

XIII. *Ad Statuas Colossas*, putat Dempsterus lib. 4. cap. 71. fuisse urbem exiguam in agro Clusino, qua itur Arretium, sic enim Antoninus in Itinerario: *Arretium m. p. 25. ad Statuas m. p. 25. Clusium m. p. 12.* Ait Cluverius lib. 2. pag. 569. credit *ad Statuas* fuisse, ubi nunc est Mons Politianus: Holstenius ex aduerso censet fuisse in planitie iuxta Clanum, quo Via Cassia ducebat.

XIV. *Cortuosa*, & *Contenebra* Oppida fuisse in Tarquinienfium agro posita novimus ex Livio referente⁽¹⁾, a Tribunis militum Consulari potestate præditis ductum exercitum in agrum Tarquinienfem, ibi oppida *Hetruscorum Cortuosa*, & *Contenebra* vi capta dirutaque.

XV. *Oena* urbs fuit Etruriz, in ejus medio altissimus eminebat collis, ubi aqua in suprema parte, & silva: de qua Aristoteles de Admirand. Auscult. a quo *Oenaria* vocatur, a Stephano autem *Oena*; ceteris ignota est, nisi forte sit Volaterra, ut suspicatur Dempsterus lib. 4. cap. 59. ex situ, quo eam Aristoteles descripsit.

XVI. *Polymartium* olim Etruriz civitas Episcopatus Sede donata, nunc Oppidum vulgo *Bomarzo* dictum, inter Viterbium, & Hortam.

XVII. *Laribenianum* Oppidum fuit Etruriz Veii propinquum: nunc *Martignano* vulgo dicitur, alias Sabatie regionis, 16. mill. pass. Roma in Occasum, & 2. a Lacu Sabatino in Ortum, inter duos Lacus parvos, quorum alter ab incolis *Lago di Martignano*, alter *Lago di Stracciaccapp* appellatur.

XVIII. *Fregene* quondam Tuscorum Oppidum, inter Alſum, & Ostia *Pars II. Vol. II.*

Tiberina positum, Tacito Dec. 4. lib. 6. Straboni lib. 5. Sillio lib. 8. & aliis memoratum: de quo Cluverius Ital. Antiq. lib. 2. cap. 2. ubi nunc in ora Maris Tyrrheni est Villa Ducis Matthæi *Macarese* dicta, cum Stagno cognomine: *Freginates* Italiz populos Plinius nominat lib. 3. cap. 5.

XIX. *Feronia Lucus*, cujus Ptolemæus meminit, Cluverio lib. 2. pagin. 460. creditur Oppidum, ubi nunc in confinio agri Lucensis est *Petra Sancta*: Holstenius vero in Notis ad Cluverium pag. 547. ait: *Uno circiter milliaris sub Oppido* S. Oreste planitie videntur vestigia *Feroniæ*. Recte tamen Cluverius duos *Feroniæ* Lucos distinxisse videtur, quorum, alter ubi nunc *Petra Sancta*, alter ubi quondam *Feronia* civitas in radicibus Soracis montis, vulgo S. Oreste, nunc *Castello di S. Silvestro*: posterioris hujus in Etruria mentionem facit Strabo lib. 5. A *Feronia* Dea, sic dicta a ferendis arboribus, cui Lucos, & Tempa Gentilitas dicaverat, utrumque Oppidum nomen accepit: de qua fabulantur, fortuito Lucum arsisse, cumque ob id transferre inde ejus simulacrum accolæ vellent, subito in nemus revivisse. Unde Virgilius *Æneid.* lib. 7.

. . . . & viridi gaudent *Feronia* lucos.

Inter Ethnicorum commenta abs dubio reponendum est, quod Strabo scripsit, eos qui *Feroniæ* numine afflabantur, nudis pedibus ardentibus prunas sine ulla læsione perambulare solitos. Fontes itidem huic Dex sacros apud Soracem montem existisse; Horatius indicat Sat. 5. lib. 5. *Ora manusque tua luimus Feroniæ lymphæ*.

XX. *Fescennia*, seu *Fescennium*, Oppidum fuit Etruriz Plinio notum *B* lib. 3.

(1) Livius Dec. 1. lib. 6.

800 Orbis Sacer & Profanus

lib. 3. cap. 5. itemque Virgilio (1):
Hic Fescenninas acies, equosque

Faliscos,

Hic Sora sit habent arces.

In hoc oppido carminis quoddam genus omni obscenitate opprobrioque plenum inventum creditur, quod a loco *Fescenninus* dixere: idque indigitat Macrobius (2): *Pollio cum Fescenninos in eum Augustus scripserisset, ait: At ego taceo. Non est enim facile in eum scribere, qui potest proferbere.* Hinc *Fescennina locutio* apud Catullum. Quo & Seneca in *Medeæ* usus:

Festa dicax fundat convicia Fescenninus.

Itemque Horatius lib. 2. epist. 1.

Fescennina per hunc inventa licentia morem.

Putat Baudrandus vetus hoc Fescennium ibi olim conditum, ubi nunc Oppidum Patrimonii Divi Petri, vulgo *Galese* dictum, medium inter Hortam ad Boream, & Civitatem Castellanam ad Austrum, 25. mill. pass. Roma in Boream, Tudertum versus, & 4. Oriculo distans.

XXI. *Turrena* Augustalis, Tusciae fuit urbs maritima, quam Leander *Burneam* esse putat.

Saturniana Colonia, Tuscorum urbs fuit a Ptolemæo commemorata, quam hodieque *Saturniam* dici vult Joannes Jacobus Hofmannus.

XXII. *Crustumium*, Demptero *Crustumium*, oppidum fuit Tusciae, juxta Veios, nunc aquis absorptum: Baudrandus existimat, forsan ad Ostia *Crustumii* fluvii, vulgo *Conea*, a quo incolæ *Crustumii* dicti, & *Crustumina* Tribus, itemque *Crustumium* vinum laudatissimum. Pira quoque *Crustumina* celebrat Plinius lib. 15. cap. 15. quæ euntis gratissima asserit: & lib. 23. cap. 7. ait: *Decosta mire salubria, & grata precipue Crustumina.* Co-

lumella vero de Re Rust. lib. 5. capit. 10. cum multa pironum genera constituat, primo loco ponit *Crustumina*, adhuc ante Regia.

XXIII. *Fanum Volturna* Oppidum Etruriæ, quod varie Auctores exponunt: quidam nunc *Massam* urbem esse volunt, inter Rosetum, & Populonium, cui successit, Senis 40. mill. pass. discedens: alii ex eo, Longula, Vetulonio, & Turrena, oppidis vicinis, Viterbium urbem constructam tradunt. Cluverius lib. 2. Ital. Antiq. pag. 569. credit fuisse, ubi hodie Viterbium.

XXIV. *Forum Claudii* Antonino, & Ptolemæo, *Clodii* Plinio, Volaterranus, Leander, Dempterus putant esse *Tolsam* in agro Falisco; seu juxta Ferrarium & Baudrandum, *Tolsam novam* oppidum Tusciae mediterraneum, apud oram Australem, inter Braccianum, & Cornetum, ab Urbe Roma 38. mill. pass. in Occasum, ubi aluminis fodina: nunc in ejus vestigiis conspicitur Castrum, *Orislo* dictum, teste Luca Holstenio. Distat a Lacu Sabatino in Occasum 4. mill. pass. & 5. a Bracciano in Circium. Donationus Fori Claudii Episcopus interfuit Conc. Rom. sub Melchiade ann. 313.

XXV. *Forum Cassii*, cujus meminere Plinius lib. 3. cap. 5. & Antoninus in *Itinerario*, urbs quondam fuit Episcopalis Etruriæ: quam Holstenius in Notis ad Cluverium lib. 2. pag. 559. censet fuisse ad locum, qui dicitur *Santa Maria a Forcassi*, apud Vetrallam oppidum, quod nonnulli ipsum Forum Cassii esse contendunt, inter Sutrium, & Viterbium ad 7. mill. pass. nam ruine ibi visuntur ad ipsam veterem Viam Cassiam.

XXVI. *Forum Aurelii* Antoninus commemorat in Via Aurelia: Op-

(1) Virgilius lib. 5. *Æneid.*

(2) Macrobius Saturn. lib. 14.

Pars II. Lib. III. Cap. XVII. 801

Oppidum fuit Etruriæ medium inter Centumcellas, & Cosam, 25. mill. pass. utrimque distans, in ora apud Gravisacas, hodie prorsus extinctum.

XXVII. *Ferentia*, *Ferentium* Plinio, *Ferentinum* Tacito, ac Straboni lib. 5. urbs fuit Etruriæ, vulgo *Ferento*, hodie destructa; de ea plura scripsit Antonius Massa de Origine Faliscorum. Populi *Ferentini* dicuntur Suetonio.

XXVIII. *Are Mastia* Plinio, vulgo *Aremuzze* Oppidum fuit Etruriæ, hodie excisum, in colle situm, in finibus Vejentum, apud urbem Castellanam. De quo Paulus Merula Cosmograph. lib. 4. Par. II. pagin. 915. & Dempsterus de Etruria Reg. lib. 4. cap. 55.

XXIX. *Blera* Tuscorum Meditteranea civitas Ptolemæo, hodie *Bieda* Oppidum. *Blerati* Straboni lib. 5. & Blerani lib. 3. cap. 5. Videndus est Cluverius Ital. Antiq. lib. 2. pag. 522.

XXX. *Phalaris*, *Phalerium* vero Straboni & Dionysio Halicarnass. urbs Tusciæ in *Falifcis* juxta Leandrum, quam etiamnum *Falare* appellari tradit, ejusque parva superesse vestigia.

XXXI. *Tyrus* quondam Etruriæ civitas fuit, cujus etiam apud profanos Scriptores nulla occurrit mentio, diserta tamen habetur in Martyrologio Romano, atque in aliis Martyrologiis apud Bollandum, ad diem 24. Julii, qua die celebratur Festum Sanctæ Christinæ Virginis & Martyris, quam ibidem post varia tormenta pro Christi nomine strenue tolerata, gloriosum triumphum reportasse incolæ tradunt. Sita erat hæc civitas ad Lacus Vulsiniensis ripam, quam idem Lacus immodice excrevens absorbit: siqua tamen illic umquam fuit.

XXXII. *Aternum* urbs fuit Etruriæ, ab altera Volscorum cognomine distincta, ut constat ex Livio Dec. 1. lib. 4. in fine. *Sunt*, inquit, *qui Arternam Vejentum, non Volscorum fuisse credens; præbet errorem, quod ejusdem nominis urbis inter Cære, atque Vejos fuit, sed cum Reges Romani delevere: ceterum quæ non Vejentium fuerat, altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit.* Quo loco Etrusca hæc civitas sita fuerit, non omnino constat. Cluverius lib. 2. Ital. Antiq. pag. 521. fuisse putat circa ripam fluminis Aronis dexteram: Annius vero Viterbiensis existimat esse Braccianum. Sed Annii opinionem explodit Lucas Holstenius in Notis ad Cluverium, quia recte dici non potest inter *Vejos*, hoc est, *Yfola*, & *Cære* situm esse Braccianum. Eruditus Auditor notarum in cap. 48. lib. 4. Dempsteri de Etruria Regali, pag. 134. censet, Arternam esse Cornazzanum, aut Montem S. Morie, aut *Civitelam* prope Cornazzanum. Verum res incerta.

XXXIII. *Sudertani*, & *Sudertani* apud Livium Dec. 3. lib. 6. & Plinium lib. 3. cap. 5. idem esse videtur cum Suderuo Ptolemæi, & Tuderuo Plinii, uti recte observat Leander, & post eum Lucas Holstenius; idque nunc *Modernum* appellari. Illud mirum Livius refert, in foro *Sudertano* sanguinis rivum per diem totum fluxisse.

XXXIV. *Flavianum*, quod & *Flavianum* legitur, urbs fuit Etruriæ ad Iberim fluvium, in finibus Faliscorum. *Flavinium* Virgilio dicitur: (1) *Hi Festumnas acies, æquosque Faliscos,*
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.

B 2

Si-

(1) Virgilius lib. 7. *Æneid.*

802 Orbis Sacer & Profanus

Silius vero *Italicus Flavinam* nominat: (1)

Hos juxta Nepeſina cohors, æquique Fallſi,

Quique tuos Flavinæ focos, Sabatia quique

Stagna tenent, Climiniq; lacum qui Sutria teſſa

Haud procul, & ſacrum Phæbo Soracte frequentant.

XXXV. *Veii*, colonia & urbs Etruſcorum vetuſtiſſima fuit, media fere inter Urbem Romam, & Feſcenſiam 14. mill. paſſ. a Camillo longa decem annorum obſidione capta & exciſa, anno U. C. 358. poſtquam de Veientibus Romulus jam triumphafſet. Quamquam Roma ſa. circiter abeſſet lapide, ubi tamen ſita eſſet non ita facile eſt explicatu. Philippus Cluverius exiſtimat, eam fuiſſe, ubi hodie Caſtrum Patrimonii, vulgo *ſcroſano* dictum. Aſt Lucas Holſtenius certifiſſimum credit, Veientanam urbem ibi olim extitiſſe, ubi nunc eſt Caſtrum *Inſula* appellatum, *ſola Farnęſorum*, in oppoſito tamen colle undique prærupto, in quo murorum, & ſubſtructionum, tum quoque ædiſciorum veſtigia, adhuc apparent. Pars etiam urbis, & forte Arx in eo colle ibidem prærupto fuit, in quo nunc Inſulæ Caſtellum eſt, quod olim civitati partim junctum fuiſſe cenſet, 9. mill. paſſ. ab urbe, præter inſcriptiones & itineraria antiqua, quæ Vejos hoc in loco fuiſſe docent; tum præter ſitum, & naturam loci, ac veſtigia clarifiſſima: cuniculus ille, quem Camillus ex ima valle in civitatem duxit, maniſeſte viſitur; via quoque ſilice ſtrata, a ſexto lapide in via Caſſia deſcendens, recte eo ducit. Hinc idem Holſtenius affirmat, certum eſſe Formellom, & ſcroſanum non eſſe Vejos, ſed inſulam, ſive collem

præruptum, qui adjacet Farnęſorum inſulæ, haud procul a diverticulo Claudie, & Caſſie vie. Nam Tabula Itineraria omnino eo in loco ponit Vejos, ubi nunc eſt diverſorium vulgo la *Storta* dictum, aut paulo ſupra. Situs itidem, intervalla a Dionyſio deſcripta, & Tabulæ in id conveniunt, & veſtigia clarifiſſima magnæ urbis cernuntur. Extat etiam in Eccleſia Inſulæ lapis antiquus, in quo ordo Vejentanorum legitur. Via pariter antiqua ex Claudia ad ſextum lapidem, ſive Turrim *Spacatam*, ut vocant, divertens, recta Vejos tendebat, cujus veſtigia clarifiſſima ſuperſunt, & ad Bacanellum iterum in Claudiam redibat. Urbs ſane fuit celeberrima, atque ut eam vocat Livius Dec. 1. lib. 5. *opulentiffimam Etruſci nominis*: ædium magnificentiæ, loci opportunitate, opum affluentia, æbris clementia, agri amœnitate ac fertilitate, ita Romanorum pellexit animos, ut de transferendis Roma Vejos laribus aliquando cogitarent. Rem Livius ita reſert (2): *Romæ interim multiplex ſeditio, cujus lenienda cauſa coloniam in Volſcos, quortia millia civium Romanorum ſcriberentur, deducendam cenſuerant, triumvirique ad id creati terna jugera, & ſeptuaginta virgata diviſerant. Ba largitio ſperni capta, quia ſpei majoris avertenda ſolatio obſectum cenſebant. Cur enim relegari plebem in Volſcos, quum pulcherrima urbi Veii, agerque Vejentanus in conſpectu ſit, uberius ampliorque Romano agro? Urbem quoque urbi Romæ vel ſitu, vel magnificentiâ publicorum privatorumque ceſtorum ac locorum præponebant. Quin illa quoque actio movebatur, quæ poſt captam utique Romam a Gallis celebratioſ fuit, transſigrandi Vejos. Ceterum partem plebis, partem Senatus deſtinabant habitandos Vejos,*
duas-

(1) Silius lib. 8.

(2) Livius Dec. 2. lib. 1.

duasque urbes communis Reipublice incolæ & Romano Populo posse. Oblittere aures Plebis Optimates palam proficientes, morituros se citius in conspectu Romani Populi, quam quidquam earum rerum rogaretur. Camillus præcipue, precibus, consilio, publica concione, auctoritate, qua apud plebem pollebat plurimum, civium animos a tam præpostera sententia revocare studuit: *Meminissent, aiebat, sibi pro aris focisque, & Deum templis, ac solo, in quo nati essent, dimicandum.* Nam quod ad se privatum attineat, si sua gloria sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse, urbem ab se captam frequentari, quotidie se frui monimento sua gloria, & ante oculos urbem habere laetam in triumpho suo, inspicere omnes vestigiis laudum suarum. Sed nefas ducere desertam, ac relictam a diis immortalibus incolam urbem, & in captivo solo hospitari Populum Romanum, & victricem Patriam victa mutari. His Camilli adhortationibus Principes concitati, Patres, senes, juvenesque in forum, proficientes, orare cum lacrymis ceperunt, ne cam Patriam, pro qua fortissime felicissimæque ipsi, ac Patres eorum dimicassent, desererent; Capitolium, ædem Vesta, cetera circa templa deorum osstantes, ne exulem, exortorem Populum Romanum a solo Patrio, ac dii Penatibus in hostium urbem egerent, coque rem adducerent, ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Itaque Veientum illa vetustissima ac præclara civitas solo æquata fuit; ager Veientanus viritim in Romanos cives distributus. Ab agri Veientani parte, *Veientina Tribus*, una cum Crustumina anno U. C. 258. Tribuum numero adscripta fuit, cujus meminit Ci-

cero pro Planco. Veientanum vinum commemorat Horatius (1):

Qui Veientanum festis portare diebus

Campana solitis trulla, vappamque profestis.

Martialis itidem lib. 3. 49.

Veientana mihi menses, tibi Massica potas.

Celebre apud Veios extitit *Veientanum*, Villa Livie Augustæ, cui Aquilam ibi advolasse serunt, ac gallinam albam, cum lauri ramulo, in illius gremio demisisse. Hinc locus iste ad Gallinas dictus est. Qua de re Suetonius in Galba. Quamvis autem a Romanis Veientum urbs excisa fuerit, ab ea tamen, sive a Veiente agro, cujus meminit Plinius lib. 3. cap. 9. secutis temporibus, post promulgatum ibidem Christi Evangelium, *Veientanus Episcopus* quondam appellatus est. Siquidem, in Concilio Romano, quod ann. 680. celebratum fuit, Andreas *Veientanus Episcopus* memoratur.

XXXVI. In littore maris Tyrheni, inter Populonii Promontorium, & Portum Trajanum, Oppidum non ignobile ad Herculem dictum, cum Portu fuisse tradunt, quod tamen secundum hanc locorum descriptionem hodie penitus interdicti. Ceterum in vulgatis exemplaribus ad Herculem ponitur inter Populonium, & Arnun; nec immerito Ortelius, & Dempsterus lib. 4. cap. 67. putant esse Liburnum: idque ex Aatonini Itinerario colligitur, cujus hæc sunt verba: *Roma Lorum m. p. 12, ad Turret m. p. 10, Pyrgos m. p. 12, Castrum Novum m. p. 8, Centumcellas m. p. 5, Maritima m. p. 10, Forum Aurelii m. p. 14, Cosiam m. p. 25, Ad Lacum Aprilum m. p. 22, Salbrone m. p. 12, Mantiana m. p. 9, Po-*

(1) Horatius Ser. Satyr. 3.

804 Orbis Sacer & Profanus

Populonium m. p. 12, Vada Volaterrana m. p. 25, Ad Herculeum m. p. 18, Pifas m. p. 12. Certe locorum Situs & distantia convincent, oppidum illud ad *Herculeum* dictum esse Liburnum.

XXXVII. In eodem Maris tractu insignis erat *Portus Pifanus*, de quo Agnellus Historicus, & alii Annalium Pisanorum Auctores. Illum eleganter descripsit Rutilius Numatianus: (1)

*Contiguum stupui portum, quem fama frequentat
Pisarum emporio, divitiisque maris.
Mira loci facies, pelago pulsatur aperto,
Inque omnes ventos littora nuda potent.
Non ullus tegitur per brachia tuta recessus,
Æollas possit qui prohibere minas.
Sed procera suo prætexitur alga profundo
Molliter, offensa non nocitura rati.
Et tamen insanas cedendo interligat undas,
Nec finit ex alto grande volumen agi.*

Ejus longe ante Rutilium meminit Antoninus in suo Itinerario, dum ait: *A portu Pisano Pifas m. p. 8.* Hodie nulla ejus cernuntur vestigia, nec locus, ubi fuerit, innotescit. Quod enim nonnulli volunt, Turres illas prope Liburnum, ubi vulgo *Il Marzocco*, Portum Pisanum fuisse, errant non leviter, quoniam ut Dempsterus lib. cit. cap. 68. observat, quindecim sunt passuum millia, Pifas ad Turres illas, cum tamen Antoninus a Portu Pisano ad ipsas Pifas, octo dumtaxat passuum millia enumeret.

XXXVIII. *Bondelia* Oppidum, fuit Mediterraneum Etruriæ, quod Ptolemæus medio itinere inter Lucam, & Fossas Papirianas collocat. Baudrando creditur Castrum *Bagnomedium*, ad radices Apennini, juxta amœnam cognominem in Valle Maræ, sub Dominio Magni Ducis Etruriæ.

XXXIX. *Fossa Papiriana* vetus fuit Tuscorum civitas Ptolemæo memorata, ex cujus ruinis *Fossium Novum*, a Mari aliquantulum recedens, 3. mill. pass. a Maera fluvio, 4. a Sarnana, inter Apuam, & Massam adificatum volunt, Leander, Dempster-

rus, alique existimant. Aft Cluverius lib. 2. Ital. Antiq. pag. 461. & Holstenius in Notis, prope locum, *Viareggio* nuncupatum, Fossas Papirianas olim extitisse putant.

XL. *Montiana* apud eundem, Ptolemæum reponitur inter Mediterraneæ Etruriæ oppida: Tabulæ Peutingerianæ cap. 569. collocant inter Montem Politianum, & Senas. Arbitror esse Oppidum vulgo *Magliano* dictum, a Telamone 8. mill. pass. Suanam versus 20.

XLI. *Eba* Tuscorum urbs, cujus pariter Ptolemæus meminit, nonnullis videtur esse *Pitillanum* nobile oppidum: aliis vero Castrum nunc *Monte Merano* appellatum, in agro Senensi, Albaniam fluvium versus.

Prætermisimus alia Etruriæ tum Suburbicariæ, tum Annonariæ, seu Regalis loca, quorum alia vel profus ignorantur, vel obscuri sunt nominis: Urbes item quondam illustres, nunc excisæ, quod ex propriis locis, cum iis, quæ ex ipsarum ruinis emergere, sint recensitæ. Et hæc quidem de antiquis Etruriæ Colonis, & urbibus indicasse sufficiat.

C A-

(1) Rutilius lib. 1. Itinerar.

CAPUT XVIII.

Synopsis.

I. Etrusci & recentis Etruriae limites descripti.

II. In tres partes aliam Etruriam dispersa. Singularum loca & fines. Apud Fanum Volturna Etruscorum Conventus habebantur.

III. Antiquorum Etruriae Regum quatuor Stemmata, ex Dempfiero. Singula exponuntur.

IV. Regalia Insignia a Tuscis ad Romanos traducta.

V. Etrusci sapientia praestabant aliis Italiae populis. In cultu Deorum excellabant. Romani nobiles adolescentes literis erudiendos in Tusciam mittebant.

VI. Primi Etruscorum Veientes in Romanos bellum client. A Romanis superantur.

VII. Rex Porfena bellum Romanis indicit. Horum virtute territus a Romano agro discedit.

VIII. Veientium bellum inchoatum: decennio a Romanis absolutum.

IX. Falisci, & Vulsinenses bello Romanos locessunt. Visi a Romanis pacem poscunt.

X. Fœdus Etruscorum cum Samnitibus adversus Romanos. A Romanis domiti.

XI. Etrusci Gallis juncti rursus in Romanos arma movent. Visi a Romanis & subacti.

XII. Secundo bello Punico Etrusci denovo rebellant. Domiti a Romanis deinceps quiescant. Tum Romani Etruriam Provinciam Consulorem instituunt.

XIII. Sub Honorio Imperatore Etruria a Barbaris vexata. Longobardorum Duces ipsi praepositi. A Carolo III. Longobardorum jugo soluta.

XIV. Ludovicus Pius donationem Tusciae suburbicariae a Pippino & Carolo M. E. R. factam confirmat. Vindicatur ea Donatio a contrariis Pagii argumentis. Num. XV. XVI. & XVII.

XVIII. Marchiones Etruriae quanto tempore duraverint. Comitissa Matildes Patrimonium D. Petri R. E. concessit. Etruriae Regali Magni Duces postea praesuerunt.

I. Riscis Etruriae colonis, ac urbibus hactenus expositis, nunc ejus cum veteres, tum recentes limites, dein vetustis Etruscae Gentis Reges, mores, bella cum Romanis, aliisque populis gesta: ac postremum sub Christianis Principibus Regionis statum, vestigare aggredior. Etruriae limites accurate describit Carolus Sigonius

de Antiq. Jure Italiae lib. 1. cap. 9. & quidem bifariam illos metitur: primum Romanae Reipublicae temporibus, quae sola Polybius considerans⁽¹⁾, Etruscorum fines a Pisarum civitate, Romam usque perducit; idest, Sigonio interprete, inter Arnum, Tiberimque flumina concludit. Florentem enim Romanorum Republicam, Luca inter Ligures numerabatur. Itaque idem Polybius Arretium quoque primum in Mediterraneis urbem

(1) Polybius lib. 3. & 4.

806 Orbis Sacer & Profanus

bem Etruriæ collocat : Unde alio loco C. Flaminius Cos. Annibali ex Gallia in Etruriam irrumpenti, ad Arretium ait occurrisse. Quod tamen non ita accipiendum est, quasi tunc ab Arretino agro Etruria principium duxerit; sed quod ille existimaverit, Arretium firmitus esse Oppidum ad Hinibalis impetum excipiendum. Nam Fæsulæ ante occurrebant, quam Arretium, quas & Polybius ipse, & Livius in Etruria ponunt: *Regio erat* (inquit Livius⁽¹⁾) *in primis Italæ fertilis, Etrusci campi, qui Fæsulæ inter, Arretiumque jacent, frumenti, ac pecoris, & omnium copia rerum opulenti*. Et paulo post: *Pannus levis relicto hoste, Fæsulæ petens Etruriæ agros prædatum profectus, quantam maximam vastitatem potest, cedibus incendiisque Consuli protul ostendit*. Neque vero a Fæsulis Etruria initium habuisse videtur, sed a Pistorio; Salustius quippe scribit, Catilinam exercitum in agrum Pistoriensem adduxisse, ac sub ipsis montium radicibus confedisse, qua illi descensus erat in Galliam Togatam properanti. Ceterum Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. Antoninus, Ptolemæus, Pomponius Mela, & alii, qui tempora constituti jam a Julio Cæsare Imperii inspexerunt, hos etiamnum notissimos Etruriæ fines exhibent, Marcam, & Tiberim amnes, primo a Liguria, secundo flumine a Latio Sabiniisque hæc Regio disjungitur; dein Apenninum montem, quo ab Æmilia, Flaminia, & Umbria dissepitur; ac tandem Inferum mare, cujus pars, quæ a dictorum amnium ostiis, longitudine, & ad Sardiniam usque Insulam, latitudinis terminata fuit, quandoque Tuscum, sive Etruscum, quandoque Tyrrhenum Pelagus est appellatum.

II. Tres porro universæ Etruriæ partes ab antiquis constitutas obser-

vat idem Sigonius: harum unam *Maritimam*, alteram *Cisiminiam*, tertiam *Transiminiam*, dixere. *Maritimæ* Oppida a Tiberi ad Arnum progredientibus hæc aut ad Mare, aut non longe a mari obijciuntur: Phrengæ, Alsum, Care, Pyrgi, Sabate Oppidum cum Lacu, Castrum novum, Tarquinii, Gravisæ, Cosa, Volce, Telamon promontorium, Labro, Populonia, Volaterræ, & Pise. *Cisiminia* omnem Regionem cis Ciminium montem continet, quæ est inter Tiberim, oram maritimam, & Ciminia juga: quo in spatio erant Veii, Falerii, Capeoa, Nepete, Sutrium, Lacusque Ciminii, apud quem olim *Elbii Vici*, ubi nunc Oppidum *Vico* dictum, inter Viterbium, & Roncilionem, in via, quæ Romam ducit, occurrens, & Lacus Vadimonis. *Transiminia*, ut est in Epitomis Rerum Italicarum antiquis; a Ciminiis jugis ad Pistorium pertinet, atque hæc habuit oppida, Ferentiam, Trosculum novem millia passuum citra Vulsinios, teste Plinio, Bleram, Cortnosam, Cortenebram, Salpinates, Clusium, Rufellas, Senam, Fluentinos, qui & Arnienfes, Fæsulæ, Pistorium, Stellates, Arretium, Cortonam, Lacum Trasimenum, & Perusium. Quemadmodum autem Latinorum, sic Etruscorum commune quondam concilium fuit ad Fanum Volturnæ: quo in loco xii. Etruriæ tunc principes Populi de summa rerum consultare, ac de bello paceque statuere soliti erant. Ii juxta Sigonium erant Populi, Veienses, Cærites, Falisci, Vulsinieenses, Clusini, Perusini, Arretini, Rusellani, Volaterrani, Populonienfes, Pisani, & Fæsulani. Sed de duodecim præcipuis Etruriæ Populis jam supra varias Scriptorum opiniones retulimus. Ex iis autem primariis urbibus singuli creabantur Magistratus

⁽¹⁾ Livius Dec. 3. lib. 1.

Pars II. Lib. III. Cap. XVIII. 807

annui, quos *Lucumones* vocabant, penes quos erat Provinciae regimen. Hoc nomine ab Etruscis patria lingua Principes, seu Reges fuisse appellatos notat Servius in lib. 2. *Aeneid.* ad hæc carmina:

*Vulneraque illa gerens, quæ circum
plurima muros*

*Accipit patrios, bis sex thoraca
petitum,*

Perfossique loci . . . . .
Afferit nimirum Servius hæc a Virgilio dicta propter duodecim populos *Tusciae*: duodecim enim *Lucumones*, qui Reges sunt lingua *Tuscorum*, habebant. Idem ad illud lib. 8. *Aeneid.* pag. 516.

*Sed tibi ego ingentes populos, opu-
lentaque regnis*

Jungerè castra paro:

Ita exponit: *Ingentes populos non sine causa dixit*; nam *Tuscia* duodecim *Lucumones* habuit, id est, Reges, quibus unus præerat.

III. De antiquis *Tusciae* Regibus plura diserte scripsit Thomas Dempsterus de Etruria Regali toto lib. 2. in cujus initio asserit, bis mille annis & quingentis suo jure liberos Etruriæ Reges, bello juxta ac pace supra omnes finitimos egregie floruisse: non unam tamen Regum Familiam, aut unum Stemma fuisse, sed multiplex: quod quidem in quatuor stemmata partitur: in primo collocat *Tanigenarum* Reges, a Jano ortos: in altero *Coriborum* Reges, quo nomine illos intelligit, quos *stulta* Gentilitas inter *Nunina* retulit: tertium Stemma complectitur *Larthes*, qui clariori Principatu, & Romanis rebus viciniore ævo vivere: postremum *Lucumonum* fuisse tradit, qui terra marique potentissimi, quingentis pæne annis victricia Romanorum arma fregerunt; nec tam vi externa, quam seditione domestica,

Pars II. Vol. II.

fracti, tandem in peregrinam ditionem concesserunt. Singulorum Stemmatum Reges enumerat; sed vix paucorum, quos in postremum rejicit certa notitia apud Livium, & alios probatos Auctores occurrit. Reliquorum & nomina, & gesta fabulis Poëtarum plena, vel conficta suspicamur, vel certe dubiæ fidei; unde in iis recensendis non est, cur tempus infumamus. Ex iis vero Etruriæ Regibus, quorum ex veterum scriptis fama ad nos pervenit, celebres extitere *Anius*, quem Aristides Milesius, & Alexander Polyhistor lib. 3. Italicorum apud Plutarchum in Parallelis Etruscorum Regem nominant: *Debeberis Vejentum* *Regulus* Varroni dictus lib. 4. de Lingua Latin. *Tiberis* Rex Tuscorum apud Festum Pompejum lib. 18. *Ma-laottus*, quem prope Volaterras, ubi oppidum *Regis-Villa* dictum, regnasse tradit Strabo lib. 5. *Merentius*, cujus Trogus Pompejus, & ex eo Justinus lib. 43. meminere, eumque *Cære opulento tum oppido imperitantem* adversus *Aeneam* bellum gessisse refert Livius Dec. 1. lib. 1. *Porfenna*, seu *Porfenna* Clusinatorum Rex potentissimus, qui Romanis bellum intulit, ut Tarquinius Romam reduceret: de quo Livius Dec. 1. lib. 2. ceterique Historici: *Tolumnius Lar*, Rex Vejentum, Livio Dec. 1. lib. 4. Eutropio lib. 1. Hist. Roman. Cicero Philippica 9. & aliis memoratus: ut de aliis fileam a Dempstero lib. 2. Etruriæ Regal. recensitis. Initio omnes Etruriæ populos uni paruisse Regi Strabo lib. 5. commemorat; sed postmodum reginæ in plures Dominos secta, in exteriorum potestatem venisse (1): *Ac ab initio quidem*, inquit, *unius parentes imperio, magna erant potentia. Postmodum apparet dissolutum fuisse id corpus,*

C

(1) Strabo lib. 5.

808 Orbis Sacer & Profanus

pui, ac Tyrrhenos vicinorum diuulsas singulas urbes tenuisse .... Nam ubi conspicerent, satis illi erat virum, non ad prouidenda dumtaxat, sed etiam ad inferenda ultro bella, longasque suscipiendas expeditiones.

IV. Eximia quondam fuit Regum Gentisque Etruriz dignitas, ac summa apud ceteros Italiz populos, Romanos cumprimis, existimatio. Siquidem ex Livio Dec. 1. lib. 1. Strabone lib. 5. Dionysio Halicarnasseo lib. 3. & 4. aliisque discimus, Romanos ab Etruscis accepisse prætextam, trabecas, phaleras, annulos, togas pictas & palmatas, currus triumphales, fasces, listores, tubas, & sellam curulem. Victi quippe prælio a Tarquinio Prisco Romanorum Rege in agro Sabino ad Eretum Oppidum, pacem poscentes ei Principatus insignia, quibus suos Reges coronare consueverant, detulere, coronam scilicet auream, sellam eburneam, sceptrumque in summitate habens aquilam, purpuream tunicam auro distinctam, purpureumque amiculum varium, qualia Lydorum, atque Persarum Reges gestarunt. Non desunt, qui prodant, allatas eidem etiam duodecim secures, singulas a singulis populis missas, quod Etruscorum mos fuerit, unamquamque civitatem suo Regilistorem unum addere, qui cum virgarum fasce securum illi præferrent: quem etiam

ritum Romulum ab Etruscis mutatum fuisse Dionysius narrat. Hos honores Tarquinius Priscus, Senatu Populoque Romano annuente, amplexus, deinceps cum ipse, tum alii Reges amici toga picta purpurea, gestabant coronam auream, cum eburneo sceptro, sella iidem sedebant eburnea, duodecim listores cum securibus & virgis iisdem Regibus jura reddentibus adstant, eosdemque per vias præcedebant. Ejusmodi vero ornatus ad ipsos quoque Consules postmodum traductos fuisse Strabo commemorat (1): *Quamque, ait, memoria proditum est, ut triumphalia ornamenta, insigniaque Consularia, & simpliciter Magistratum decora in Romanam Urbem a Tarquinio translata sunt, & virgæ & securæ & tubæ & sacrorum faciendorum ritus, ut auguria & Musica, quam Romani ad res publicas usurpant.* Consules tamen post exactos Reges creati a corona & toga picta gestanda abstinere, quod invidiosæ, & libertati graves viderentur: quæ tamen triumphantibus minime negabantur. Straboni consentiunt Scriptores reliqui: nisi quod Macrobius lib. 1. Saturnal. præfata Etruscorum munera ad Tullum Hostilium Romanorum Regem referre maluit. Hæc eadem ab Etruscis ad Romanos derivata dignitatis decora perpulchre descripsit Silius Italicus (2):

*Meonique decus quondam Vetulonia Gentis:
Hæc altis eboris decoravit honore curules,
His senos hæc ipsa dedit præcedere fasces,
Et princeps Tyrus vestem prætexuit ostro,
Et vinctis totidem saculo terrore secures:
Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.*

V. Præ cunctis Italiz populis Etrusci præstant sapientia, adeout

de illis Plutarchus scripserit (3): *Tus sit ratione & sapientia reliquis antebant.*

(1) Strabo lib. 5.
(2) Silius lib. 5.

(3) Plutarchus in Sylla.

Pars II. Lib. III. Cap. XVIII. 809

ibant. Unde Livius dixit (1): Habeo auctores vulgo, tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, in Etruscis literis erudiri solitos. Cicero itidem testatur (2): Senatui tunc cum florebat Imperium, decrevisse, ut de Principum filijs sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur. Quod præcipue ille dixit de disciplina ad Religionem Deorumque cultum spectante, in qua Etrusci ante Christi adventum, perinde ac ceteræ Gentium nationes, Idolorum superstitionibus dediti, præ aliis excelluisse videbantur, teste Livio Dec. 1. lib. 5. de Etruscis sic loquente: Gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas. Quo in genere inter omnes Etruriæ civitates Cære maxime enituit, urbs olim insignis, quæ aliquando totius Regionis Caput fuisse fertur: a qua in Sacris cæremoniarum nomen Festus Pompejus, & quidam, alii derivatum existimant: qua de re Scaliger io Festum, & Livium lib. 2. cap. 5. Nam Roma a Gallis capta, cum Vestales Virgines simulacra Deorum ex hostibus erepta traducerent, in Oppidum Cære se recipientes, a Cæritibus benigne hospitio susceptæ fuerunt, donec a Gallis civitas per Camillum liberata fuit, uti Livius tradit Dec. 1. lib. 5. In tanti autem beneficii memoriam Romanos præstitisse, ut omois Deorum cultus a Cære cæremonia diceretur, Festus affirmat: tamen alii ejus nominis originem aliunde ortam credunt. Illud tamen certum, Livio auctore (3), tunc decretum fuisse, ut Cæritibus publice hospitium fieret, quod sacra Populi Romani, ac Sacerdotes recepissent, beneficioque ejus populi non intermissus bonos Deum immortalium

esset. Hinc idem Livius urbem Cære, Sacrarium Populi Romani, diversorium Sacerdotum, ac receptaculum Romanorum Sacrorum appellat. In hanc itaque tunc primariam, & alias Etruriæ civitates Romani ex nobilioribus Familiis adolescentes mittebant, ut literis sacrorumque disciplina institueretur. Etenim a Valerio Maximo traditum scimus (4): tantum studium antiquis non solum observandæ, sed etiam amplificandæ religionis fuit, ut e florētissima tum & opulentissima civitate, decem Principum filijs S. C. singulis Etruriæ populis, percipiendæ sacrorum disciplinæ gratia traderentur. Nec dubium quin præ aliis Cære, civitas a Romanis adlecta fuerit. Ab hac urbe Cærites tabule sunt nuncupatæ, in quas Censores referri jubebant eos, quos noxæ cuiuspiam causa suffragiis privabant. Quamquam enim, ut diximus, Urbe a Gallis capta Cærites Vestales, ac Sacerdotes ad se confugientes comiter hospitio suscepissent: Romani tamen deinde restituta in meliorem statum, Urbe, satis malignam illis gratiam retulerunt. Nam civitate quidem Cæretanos donarunt suffragii autem jus iis minime concesserunt: ita narrat Strabo (5): Præterea, inquit, eos qui ad se capta Roma confugerant, saluos protexerunt, simul & æternam, ac inextinctam ignem, Sacerdotesque Vestales. Romani autem propter malignos Reipublicæ gubernatores non satis illis gratiæ memoriam tenuisse videntur. Nam data civitate minime illos inter cives scriptos retulere, alios quinimum, quibus jus æquabile communicatum non erat, ad Cæretanorum exterminabant tabulas. Hinc factum, ut cum Romani quæpiam ignominia & contumelia dignum significare volebant,

C 2

Cæ-

(1) Livius Dec. 1. lib. 9.

(2) Cicero ....

(3) Livius Dec. 1. lib. 5. & 7.

(4) Valerius Max. de cultu Deor. lib. 1. cap. 1.

(5) Strabo lib. 5.

810 Orbis Sacer & Profanus

*Cerite terra eum dignum esse dice-
rent. Sic apud Horatium lib. 1. Epist.*

*Quid deceat, quid non oblit, Ce-
rite terra*

Digvi.

Verum tam splendidæ ac nobilis ci-
vitatis Strabo affirmat, vix sua æta-
te extitisse vestigia, ac solo vicino-
rum balneorum nomine, quæ *Cere-
tana* vocabantur, fuisse celebratam.
Nunc Oppidulum est parvum in colle
3. mill. pass. a Mari Mediterræ-
neo, & 3. a Bracciano, Vaciinam,
amnem versus, distans, vulgo *Cer-
vetera* appellatum. Videndus est Clu-
verius Ital. Antiq. lib. 2. pag. 493.

VI. Quam potens olim fuerit
Etruscorum Gens, argumentum ma-
ximum est, inquit Blondus, quod
sæpius ob Etruscum, quam aliud bel-
lum Romæ trepidatum est, sæpius
Dictator creatus. Sub ipsis patre,
Urbis Regnique primordiis, bellum
ab Etruscis in ipsos latum: primi
omnium Etruscorum Veientes bello
Romanos lacessere cœperunt. Cum
enim Romulus anno ab Urbe condi-
ta 21. Fidenates aggressus esset, Ve-
ientes quasi socios & consanguineos
suos ulturi, quos subjugari tacite
severant, in Romanos victores aciem
explicuere. Sed Veientes bis magna
victi clade, Romulo fortitudinem so-
lertitæ conjungente, agrum, qui *Se-
ptem Pagis* dicitur, & *Salinas* ad Ostia
fluminis perdiderunt; compulsi etiam
dare obides 50. ut faxus centum
annorum impetrarent. Captivi ita-
que a Romanis sine pretio remissi,
qui tamen Romam Veis prætulere;
ideoque civitate donati rem Roma-
nam non spoliis solum, sed etiam vir-
tis & civibus auxerunt. Hæc sùsus
refert Livius Dec. 1. lib. 1. &
Dionysius Halicarnass. lib. 1. Eos-
dem Veientes postea sæpius rebellan-
tes, qui Romulum sequuti sunt Re-

ges, devicerunt: Tullus nimirum,
anno U. C. 86. & sequenti una cum
Fidenatibus sociis, & Albanis de-
bellavit. Ancus Martius Regni sui
anno 13. & U. C. 127. Veientes so-
ciosque magna strage edita fudit,
eis spolia suorum multo sanguine elu-
ta detraxit, eosdemque sequenti an-
no rebellare ausos rursus ad Salinas
profligavit. Illud autem memorabile
de Anco apud Livium legitur 11:
*Silva Mævia Veientibus adempta, eum
vix ad mare imperium prolataste,
atque Ostiam in ore Tiberis condidisse.*
Quo facto Romani sperare cœpe-
runt, se futuros domitores Orbis,
ad quem suæ naves transfretarent.
Tarquinio Prisco regnante, reliquam
Etruriam belli Romani contagione
arsisse, Dionysius Halicarnassæus in
suis Historiis prodit: tum enim quin-
que Etruriæ populi, scilicet Clusini,
Arretini, Volterrani, & Vetulo-
nenses arma cum Latinis Romani
nominis hostibus communi consilio
conjuxerunt. Causabatur a Tar-
quinio captivos suos non reddi, sed
eos obsidum obtineri loco, ut ipso-
rum parentes, amicos, & affines in
officio continerent. Sæpius in hos
sederatos sui hostes Tarquinus Pri-
scus pugnavit, sæpius vicit: ac tan-
dem ad Eretum Oppidum agri Sabi-
ni delevit, tantaque affecit clade,
ut pacem per Legatos petere cœssi
fuerint; quibus tamen ea lege con-
cessa fuit, ut se subditos, Principem
vero Tarquinium agnoscerent. Nec
mora: ad eum quippe continuo de-
lata fuere omnia Principatus insignia
duodecim Etruriæ civitatum, teste
Floro lib. 1. cap. 5. ea nimirum,
quæ supra sunt recensita. Servio Tul-
lo Romanorum Rege imperante,
anno U. C. 178. bellum Etruscum
rursus indictum viginti annos tenuit.
Auctores belli fuerunt Veientes, qui-
bus

(1) Livius Dec. 1. lib. 1.

Pars II. Lib. III. Cap. XVIII. 811

bus Cæretani, & Tarquinienſes adiun-
cti reliquos Etruriæ populos in ſui
conſortium traxerunt. Negabant ſi-
bi quidpiam eſſe commercii cum Ser-
vio, villis conditionis homine: Prin-
cipatum in Etruſcos morte Tarqui-
nii popularis ſui extinctum eſſe. Hoc
bellum non tam atrox, quam diu-
turnum exitit: tribus triumphis il-
luſtre tandem in perniciem ac ſervi-
tutem inchoantium recidit. Cum er-
go Etruſci initio mitius habiti a Ro-
manis, anno U. C. 181. contra vi-
dores iterum concitaſſent bellum,
ut gloriæ magis quam damni farci-
rent injuriam, eos Servius valido
cum exercitu ita retudit, ut hac ma-
xime victoria ſibi Regnum ſtabiliret,
primo de Etruſcis triumpho a ſe
parto nobilitatum. Tum vero anno
U. C. 196. pax Etruſcis eam poſt-
ulantibus data eſt iſſdem, quibus an-
tea, conditionibus: licet bellum an-
norum 20. aliud depoſcere videretur.
Belli auctoribus, nempe Tar-
quinienſibus, Vejentibus, & Cære-
tanis pars agri adempta Romanis ci-
vibus inopia laborantibus donata eſt.

VII. Sublatis Romæ Regibus,
pulſo inde Tarquinio Superbo, ne
tyrannus hic in perniciem civium
diutius imperaret; cum eum Tarqui-
nienſes, Vejentesque in Regnum re-
ducere tentaſſent, pugna commiſſa,
victi ipſi abjערunt. Eo in prælio con-
tigit, quod Livius Dec. 1. lib. 2.
& L. Florus lib. 1. cap. 10. narrant,
nimirum dum Brutus Coſ. Aruntem
Tarquinium, Regis Superbi filium
in ſe irruentem manu ſua occidit,
ſuper ipſum mutuo vulnere expira-
vit, plane *quasi adulterum ad inferos
aque ſequeretur*. Altero poſt anno,
qui fuit U. C. 247. Porſenna Cluſi-
norum Rex Tarquinius armatos Ro-
mam reducere tentavit. Et ſane, quod
moliebatur, perfeciſſet, niſi tunc, ut

Florus ait ⁽¹⁾, ejus potentie objecta
ſuiſſent illa *Romana pericula atque
miracula*, Horatius, *Mutius, Chælia*:
*que niſi in Annalibus forent, hodie ſa-
bule viderentur*. Quippe Horatius Co-
cles poſtquam hoſtes undique inſtantes
ſolus ſubmovere non poterat, ponte re-
ciſſo tranſinatat Tiberim, nec arma di-
mittit. Mutius Scævola Regem per in-
ſidias in caſtris ejus aggreditur: ſed
ubi fruſtratum circa purpuratum ejus
ictum intuetur, ardentibus ſocis inſi-
cit manum, *terroremque geminas do-
lo: Ut ſcias*, inquit, *quem virum ef-
fugeris, idem trecenti juravimus: cum
interim (immane dictu) hic interru-
tus, ille trepidaret, tanquam manum
Regis arderet*. Aufæ ſunt & tom
etiam feminæ, & inter eas Clælia
ſupra ſexum fortis, una ex obſidibus
Regi data: quippe elapſa cuſtodiam per
patriam flumen egulabat. Territus
itaque Rex Etruſcus tot virtutum
monitis, obſidione ſoluta, cum exer-
citu ſuo diſceſſit.

VIII. Nihil memoratu dignum
a Tuſcis adverſus Romanos geſtum,
uſque ad annum U. C. 271. Tunc
quippe Vejens bellum exortum, quod
multo ſanguine ſædaturum, nonniſi
ipſius Vejentanæ urbis excidio ſuam
accepit. Aſſidui ſane & anniverſarii
hoſtes ex Etruria Vejentes extraor-
dinarias Romanorum vires in ſe
armarunt. Nam una Fabiorum Gens
privatum geſſit bellum, cujus ſatis
ſuperque pro Romani nominis gloria
idonea clades: cæſi nempe apud Cre-
meram ammeni trecenti & ſex inely-
tæ Fabiæ ſtirpis, quibus Patritia acies
conſtabat: de quibus Ovidius di-
xit: ⁽²⁾

*Hæc fuit illa dies, in qua Vejenti-
bus armis*

Tercentum Fabii ter cecidere duo.

Inde Carmentæ portæ, per quam Fa-
bii præſati, cum clientum quinque
mil-

(1) L. Florus lib. 1. cap. 10.

(2) Ovidius lib. 2. Faſt.

812 Orbis Sacer & Profanus

millibus adversus Etruscos egressi sunt, sceleratæ nomen mansit: de qua idem Poëta:

Carmentis portæ dextro via proxima Jano est;

Ire per hanc noll quisquis ei, omen habet.

Illa fama refert Fabios exisse crecentos

Porta vocas culpa; sed tamen omen habet.

Quæ sane consentiunt iis, quæ Livius Dec. 1. lib. 2. narrat, ubi inter alia asserit: *Iulietæ via a dextro Jano portæ Carmentalis profectæ*: Hac victoriæ animati Veientes Meminium Consulem aggressi exuere castris, atque ad Urbem pergebant, nisi ab altero Consule repressi fuissent. Id contigit anno U. C. 277. Sed ea clades postea ingentibus est expiata victoriis, diuturna Veiorum oblidione, actandem excidio. Et quidem oblidio tanto utrimque animorum ardore & suscepta a Romanis, & excepta a Veientibus, ut tunc primum, teste Lucio Floro (1), hiematum sub pellibus, taxata stipendia hiberna, adactus miles sua sponte jure jurando, nisi capta urbe non remeare. Demum M. Furius Camillus Dictator adactus, cum prius hostes exuisset Castris, occultum cuniculum magno labore in ipsam Veiorum civitatem duxit, qui apertus in æde Junonis repente fortissimos viros effudens, Romanis etiam per portas aditum aperuit. Hic Veientes ad satietatem caesi, nec nisi inermibus parcitum, capti omnes sub corona venierunt; & civitas illa potens, ampla, dives, tandem deleta fuit anno U. C. 357. (2) *Hic Veiorum oceanus fuit, urbis opulentissime Etrusci nominis, magnitudinem suam vel ultima clade indicant, quod decem æstati hiemæque continuas circumfissa, quam plus aliquan-*

do cladum intulisset, quam accepisset, postremo jam fato quoque urgente, operibus tamen, non vi expugnata est. Ita Livius Veiorum oceanum enarrat. Hic vero illud obiter considerandum, ex magnitudine ac prisceis Veiorum opibus, decennique eorundem oblidione, nihil in rebus humanis esse perpetuum mortales moneri, sed fluxa & instabilia esse etiam ea, quæ vel firmissima & inexpugnabilia habeantur. Quo respexit L. Florus Belli Veientani narrationem sic concludens: *Hoc tunc Veientes fuerunt, nunc fuisse quis meminit? quæ reliquæ? quodve vestigium? Laborat annalium fides, ut Veios fuisse credamus.*

IX. Reliquis Etruriæ populis ac civitatibus fatale deinceps fuit Veiorum excidium: multo tamen Romanorum sudore ac sanguine bellum adversus tot bellatrices urbes ac gentes peractum. Veientibus proximiores Falisci, primi experti sunt belli incommoda. In eos anno U. C. 360. Furius Camillus tunc Tribunus Militum missus feliciter rem gessit. Nam ubi primum Faliscos intra moenia consistere deprehendit, eos agrorum populatione foras exire coëgit, & castra tuto satis loco ponere. Tum Camillus captivum indicem ex agris secutus duces, clam multa nocte copias movit; prima luce albescente, superioribus locis hostibus se se ostentans, castra locare aggreditur. Veiorum hostilis exercitus, qui proelio intentus stabat, dum opus impedire nititur, a Romanis fusus fugatusque in urbem se recepit. Capta quidem tunc a victoribus Faliscorum castra, præda tamen jussu Tribunum ad Quæstores redacta, magna alioqui militum ad eam inhiantium ira: sed imperii severitate compressi eandem virtutem & oderant & mirabantur. Urbis oblidio mox secuta omnino diutur-

(1) L. Florus lib. 2. cap. 22.

(2) Livius Dec. 1. lib. 5.

Pars II. Lib. III. Cap. XVIII. 813

turna futura videbatur, quod & arduo loco posita, & amplo jamdudum comœatu instructa esset. Verum, unius hominis perfidia insperatam deditionem & pacem attulit. Cum enim perfidus Ludimagister Principum liberos sibi commissos ex urbe ludi causa egressos in Romanorum castra, & Camilli prætorium traxisset, eundem Camillus nudatum, vinclis post tergum manibus, ab iisdem pueris probe verberatum, in urbem reducendum curavit. Tanta Romanorum Ducis erga liberos suos clementia, ac iusta in proditorem severitas ita Faliscos permovit, ut sponte ejus se virtuti dederent, cujus armis resisterant, rati servitutem sub Dominis tsm egregia indole ac virtute præditis, esse quavis libertate meliorem. Quæ hæcenus de Faliscorum bello ac deditione diximus, ex Livio Dec. 1. lib. 5. Plutarcho in Camillo, & L. Floro lib. 1. cap. 12. excerpta sunt. Versa deinde Romanorum arma in Vulsinienfes anno U. C. 363. sed & ii a Romanis debellati, deditione facta 20. annorum inducias obtinuerunt: rebellantes postmodum ac Samnitibus junctos repressit Decius Mus Cos. anno U. C. 446. Is quippe Vulsinienfium Castella aliquot vi cœpit, quædam ex iis diruit, ne receptaculo hostibus forent: mox circumferendo passim bello tantum terrorem sui iniecit hostibus, ut nomen omne Etruscum fœdas a Consule peteret: ac de eo quidem nihil impetratum, induciæ tamen annuæ concessæ. Inlauratum, dein bellum anno U. C. 460. quod prospere gessit L. Posthumius Megillus Cos. tum tres validissimæ urbes Etruriæ capita, Vulsinium, Perusium, Arretium pacem poposcerunt, eisque quadraginta annorum induciæ datæ. De iis plura Livius Dec. 1.

lib. 9. & 10. qui etiam pacem iisdem urbibus tunc concessam commemorati: ⁽¹⁾ *Tres, inquit, validissimæ Etruriæ urbes, Etruriæ capita, Volturni, Perusia, Arretium pacem petierunt, quam a Senatu impetrarunt, multa quingentum millium erit in singulas civitates imposita.*

X. Fœdus jampridem cum Samnitibus initum adversus Romanos Vulsinienfes, Tarquinienfes, ac ceteros Etruriæ populos implicuerat, quod diuturnum & atrox bellum peperit, vario interdum Marte utrimque actum; sed demum in Etruscorum perniciem defuit, eosque Romanorum subegit Imperio. Id tamen multis præliis, atque ingenti labore partum, in Tarquinienfes præcipue conversus Romanorum furor, quod illi septem supra trecentos Romanos milites prælio victos captasque Diis patriis statim immolassent ⁽²⁾: *Quæ fœditate supplicii aliquanto ignominia Populi Romani insignior fuit.* Itaque anno U. C. 402. Consules creati M. Fabius Ambustus tertium, & T. Quintius in Tarquinienfes missi eos prælio vicerunt; tum in devictos sævitum acerbissime, plurimis quippe illorum in acie cæcis, ex captis vero selecti trecenti quinquaginta & octo Romam deducti, primum in foro virgis cæsi, postmodum securi percussi sunt: reliqui in castris trucidati, quia sic inmolatorum militum Romanorum manes postulabant. Adversus eosdem Tarquinienfes, eisque fœdere junctos Cærites, & Faliscos duobus tribusque annis proximis bellum feliciter est continuatum. Sollicitati dein Etrusci a Samnitibus & Umbris contra Romanos, a Q. Fabio Cos. anno U. C. 445. ad Sutrium, quod obsederant, magna clade sunt affecti, captis eorum castris, ipsi vero Etrusci Umbris-

(1) Livius Dec. 1. lib. 10.

(2) Idem Dec. 2. lib. 7.

814 Orbis Sacer & Profanus

brisque per Ciminiam Silvam dissipatis. Ea victoria Romani retulere 39. militaria signa. Sed cum mox Etrusci cum Umbris sociis Sutrium rediissent, Consul eos ad quartam vigiliam noctis semisopitos & fatigatos oppressit tanta cæde, ut in ea sexaginta hominum millia desiderata perhibeantur. Quamobrem Etrusci pacem petiere, quibus induciæ 30. annorum concessæ. Idem vero Fabius anno sequenti reliquias Etruscorum rebellantium persecutus, Perusio ad deditionem compulso, Etruscos omnes fervente adhuc bello Samnitico nusquam potius stabilis in Etruria stetit. Sepe utrimque pugna commissa, sed fere semper Etruscorum damno; præcipue anno U. C. 456. L. Cornelius Scipio ad Volaterras cum iis tota die pugnans, noctu in fugam egit, ipsorum potitus castris. Proximis sequentibus annis Appius Claudius, & Volumnius Consules Etruscos cum suis auxiliariis Samnitibus debellarunt. Q. Fabius in agro Sentinate Etruscos, Umbros, Samnites, Gallosque socios fudit: quo in prælio cæsa fuisse dicuntur hostium 20. millia. Idem Fabius Perusinos agrum Romanum deprædantes delevit, interfecit eorum quatuor millibus & quingentis, captis vero 1740. qui sub corona venierunt. Hæc narrat Livius Dec. 1. lib. 9. & 10.

XI. Quamquam autem Etrusci non cladibus attriti essent, vetusti tamen imperii ac libertatis memores, rursus bello appetere Romanos minime formidarunt. Quo vero ipsorum vires validiores essent, Gallos Senones in consortium pugnae pertraxerunt. Hi haud impigram operam iis, a quibus asciti fuerant, impenderunt: Arretium quippe tunc sociam Romanis urbem arcta obsidio-

ne cingentes, L. Cæcilius Præto-rem in eos missum, una cum duodecim Romanorum millibus in acie ceciderunt. Suffectus Cæcilio M. Curius Legatos ad victores direxit pro redimendis captivis, quos illi contra jus gentium necarunt. Qua injuria Romanorum animi exasperati adversum sacrilegos movent, illos acie sperant, atque extra fines Etruriæ propulsant. Tunc Galli Boii, & ipsi cum Etruscis fœdere copulati, Senonum clade permoti, junctis Etruriæ copiis, in Romanos conspirarunt. Positis ad Lacum Vadimonis castris, cum P. Cornelio Dolabella Consule pugnam commiserunt, loco plane Tuscis fatali, paucos quippe ante annos ibidem a Q. Fabio Maximo Proconsule inito prælio, abundantes Tuscorum opes primum fratre. Pugnae cum Dolabella exitum paucis describit Polybius lib. 2. *Cæsi sunt plerique omnes Etrusci, Bojorum oppido pauci evasere.* Tanta sane Etruscis, Boiisque tum clades illata, ut uno prælio gemina gens prope tota debellaretur. Addit Polybius id contigisse triennio priusquam Pyrrhus Epirotarum Rex in Italiam trajiceret, nempe anno U. C. 471. Quæ hæcenus ex Polybio diximus, confirmat etiam Carolus Sigonius, nisi quod uno anno antevertit Dolabella Consulatum (1): „ Extremum inde „ bellum, inquit, quod cum Etru- „ scis internecivum est gestum, an- „ no 470. est concitum, cum Galli „ etiam arma confocialissent. Quos „ omnes ad Lacum Vadimonis a „ P. Dolabella Cos. internecione „ esse sublato invenio apud Eutro- „ pium, Florum, & Polybium. Cu- „ jus victoriæ mentio quoque usur- „ patur in Origine Catonis Epito- „ mis, his verbis: *Turrenus, patre „ Elbio Volturreno, Regem Etrusco-*

33 RUM

(1) Sigonius de Antiq. Jur. Ital. lib. 1. cap. 9.

Pars II. Lib. III. Cap. XVIII. 815

ram ultima, ad Lacum Vadimonis
caso, ad dedendum urbes Etruria
anno secundo Olympiadis 124. alli-
ei potuit, sed ad recipiendas Lati-
nas literas nunquam persuaderi po-
tuit. Neque tamen post quievisse
Etruriam ex bellis apparet, quæ
sequentes Consules gesserunt,
Q. Fabricius Luscinus, Q. Mar-
cius Philippus, & T. Cornucia-
nus, quorum illos de Etruscis,
hunc de Volturnensibus, & Ulcien-
tibus triumphasse scriptum est in
Fragmentis Tabularum Capitoli-
narum. Victoriam autem Cornu-
ciani comprobant etiam Zonaras,
qui eum triennio post in Consula-
tu rem cum Etruscis gessisse, &
fœdus cum iis percussisse scribit.
Ita Sigonius.

Verum ceteri Auctores Dolabellæ Consulatum, atque de Etruscis victoriam ad Lacum Vadimonis, contigisse affirmant anno U. C. 471. Idque ex Polybio colligunt afferente, pugnam ad Vadimonis Lacum, adversus Etruscos & Gallos Bnjos a Dolabella feliciter initam, accidisse triennio antequam Pyrrhus Epirotarum Rex in Italiam trajiceret. Is autem anno U. C. 474. cum validissimis copiis Tarentum transmisit. Unde Etrusci hanc occasionem nacti, cum sperarent Romanos in extrema Italia ad mare Superum bello difficili dissentos, minus virium in Etruria habituros, arma adversus eosdem sumpserunt. Sed spe sua frustrati sunt: siquidem Romani P. Valerio Lavino Consule contra Pyrrhum missi, Tiberium Cornucianum ejusdem Collegam in Etruscos destinarunt. Hoc posterius cum Romanis bellum Etrusci gesserunt, sed infelici eventu; nam acie victi fœdus cum Romanis inire compulsi sunt. Horum Auctor est Dio apud Zonaram, qui

Pars. II. Vol. II.

scribit, Pyrrhum destinasse iter per Etruriam facere, ut ea sibi Gente juncta, infestis statim signis Romam peteret. Verum ubi eos cum Romanis fœdus pepigisse didicit, ac Tiberiam sibi obviam venire, Lavinium vero reparato exercitu a tergo instare, ne in hostili regione ab utroque Consule cingeretur, in Campaniam copias reduxit. Ad hoc usque tempus Etruriæ populi, cum seipsis singuli, tum idcirco cum Umbris, Samnitibus, Gallis Senonibus, ac Boiis, & Tarentinis fœdere, crebro atque diuturniori bello fata Italix, Orbisque Imperium Romanis destinata remorati sunt. Quo bello tandem a Romanis prospere confecto, ad reliquas Italix Provincias suæ ditioni adji-cendas animum applicuere. Hinc Polybius posteaquam narraverat Pyrrhi Regis in Italiam adventum, statim hæc scripsit (1): *Romani Etruscis, & Samnitibus dominationi suæ adjecti, multisque jam de Gallis, qui Italiam incolebant, partis victoribus, tunc primum ad reliqua Italia sunt progressi.*

XII. Ex hucusque dictis apparet, quanta olim fuerit Etruscorum potentia, dum tam longo annorum tractu, crebris ac diuturnis bellis Romanorum fortunæ ad Italix, Orbisque Imperium inhiantium, validas semper vires opposuit, ejusque cursum diu retinuit. Quamquam autem tot bellis & cladibus attrita in fœdus & societatem Romanorum abire coacta est, bis tamen jugum excutere tentavit. Primum fervente secundo Bello Punico, cum Annibal in Italia consisteret, ad Magonem defectit, ut videre est apud Livium hæc narrantem (2): *Eodem tempore M. Cornelius Coss. in altera parte Italiae non tam armis, quam judiciorum terrore Etruriam continuit, totam ferme ad Magonem, ac per eum ad spem*

D

no-

(1) Polybius lib. 2.

(2) Livius Dec. 3. lib. 9. al. 19.

816 Orbis Sacer & Profanus

novandi res versam. Easque questiones ex S. C. minime ambitioso habuit, multique nobiles Etrusci, qui aut ipsi jerant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primo erant praesentes condemnati, postea conscientia sibi met ipsi exilium confiscentes, quam absentes damnati essent, corporibus subtrahitis, bona tantum, quae publicari poterant, pignora pena praebant. Alteram rebellionem ab Etruscis intentatam fuisse Bello Marisco, seu Sociali, Blondus, & Leander tradunt; eamque Arretinorum, Fesulanorum, & Clusinorum multo sanguine, & Arretii, ac Clusii vastatione sopitam esse affirmant. Optarem tamen hoc posterius veterum monumentis probari; nam Epitoma Liviana lib. 22. enumerans populos, qui in Sociale Bellum conspirarunt, nulla de Etruscis mentione facta, hos tantum recenset, *Picentes, Vestinos, Marfos, Pelignos, Marrucinios, Lucanos, Samnites.* Id unum, ex Appiano & aliis discimus, quod etiam Brietius refert ad annum U. C. 665. L. Porcio Catone, & Cn. Pompejo Strabone Consulibus Umbros & Etruscos ad defectionem inclinasse; sed a Senatu remanentes in fide socios ad militiam admissos, & jure civitatis prudenter donatos, sicque multos in officio contentos. Itaque extincto secundo Bello Punico, paruit postmodum Etruria Romanis quietissime annos plusquam septingentos. Ab iis primum Provinciam Consulare factam indicant, *Codex Praefecturae, Spartianus in Hadriano, Capitolinus in Antonino Pio, Julianus Augustus l. 72. Valentinianus, Arcadius, Theodosius Imperatores l. 5. Cod. Theod. de denunt. vel edit. Rescript. & Cod. Theodof. de Decurion. uti observat Wolfgangus Lazius lib. 2. Comment. cap. 2. & 6.* Proconsules itidem sui Rectores ob-

tinuisse ex eo ostenditur, quod & reliquis Italiae Provincias Proconsulum gubernationi commissas asserit Appianus lib. 1. Bellor. Civil. Interdum Etruriam fuisse sub Praetore Polybius Hist. lib. 2. & Spartianus in Hadriano referunt. Aliquando supremum Etruriae Magistratum sub Romanis Rectorem appellatum discimus ex Symmacho lib. 9. epist. 121. Denique Correctorem, Praesidem, Etruriae faciunt Ammianus Marcellinus lib. 15. Hist. Roman. & lib. 27. Trebellius in Tetrico Seniore, & Antiquae Inscriptiones apud Gruterum pag. 474. num. 3.

XIII. Cum sub Honorio Augusto Rom. Imperium declinare coepisset, Etruria a barbaris nationibus plurima tulit incommoda; primum a Radagasio, seu Radagiso Scythae, Gothorum Rege, qui cum immenso exercitu Italiam ingressus, omnia, praesertim Etruriam longe lateque vastavit; sed Huldinus, & Sarus Hunnorum, Gothorumque Principes a Romanis asciti Radagasium superarunt, atque in Fesulanos montes coactum, mox detectum, capite obtruncarunt. Captivi ejus milites singuli singulis aureis venierunt. Id referunt Prosper in Chronico, & Marcellinus lib. 5. meminerunt itidem, D. Augustinus lib. 5. de Civit. Dei cap. 23. & Orosius: posterior hic non singulos barbaros, sed barbarorum greges passim singulis aureis venditos tradit. Postmodum Odoacro Herulorum, & Theodorico Gothorum Regibus una cum Italia, etiam Etruria praeda cecit: tum reliquis deinceps ejusdem Gentis Principibus paruit, quousque a Narsete, Justiniani Augusti Duce, Barbarorum jugo subtrahita fuit. Sed non multo post Longobardorum Reges graves tyrannos experta est. Mortuo quippe Alboino primo ipsorum Rege, qui

qui ab Alpibus ad Rubiconem usque fluvium Regnum suum fundaverat, Clephis in ejus locum successit ultra Rubiconem usque Forum Cornelii Regni fines protraxit; indeque progressus omnes Etruriæ civitates subegit: *Post Clephis necem interregnum fuit annis decem: cum interim triginta sex militum Duces partiti sunt sibi, quas cepissent in Italia civitates: uti apud Paulum Diaconum legimus* (1). Ejusmodi Ducum alii in Etruria, alii in ceteris Italiæ Provinciis tyrannidem exercuerunt. Decennio elapso, ii 36. Duces sublati sunt, rursumque a Longobardis proprius Rex creatus Flavius Antharius Clephis filius, cui præter vetus Longobardorum Regnum additæ sunt Istria, Etruria, Beneventum, Apulia, & Calabria. Iis Provinciis etiam alii posteriores ejusdem Gentis Reges dominati sunt, a quibus sicuti Benevento, Spoletum, Taurinum, & Foro-Julii, ita & Etruriæ Duces sunt præfæcti, qui has Provincias gubernarent. Sigonio lib. 2. de Regno Italiæ memoratur *Tato Dux Etruriæ*, quem Adalalphus summo inter Longobardos loco natus apud Arioldum Regem per calumniam accusaverat, quod consilia de ejus necem cum Gundeberga Regina communicasset, ut eam sibi conjugio copularet. Desiderium pariter, antequam Italiæ Regnum adiret, ab Aistulpho Rege fuisse creatum Etruriæ Ducem, refert Anastasius Bibliothecarius apud Baronium, ad ann. 756. num. 2. In hoc ultimo illius nationis Rege, sicuti Longobardorum Regnum in Italia, sic & eorumdem in Etruria Principatus finem habuit. A Carolo enim Magno Francorum Rege, anno Christi 774. quemadmodum Italia universa, ita & Etruria Longobardorum jugo soluta fuit.

(1) Paulus Diac. l. 1. c. 31. lib. 3. c. 16. 30. & seqq.

XIV. Flavius Blondus Italiæ Illustr. lib. 2. tradit, Ludovicum Pium Imperatorem, Caroli Magni filium, Etruriam cum Paschali Romano Pontifice partitum esse: nempe Arretium, Volaterras, Clusium, Florentiam, Fæulas, Pistorium, Lucam, Pisas, & Lunam sibi & Imperio reservasse: quicquid vero Etruriæ reliquum est Romanæ Ecclesiæ dono dedisse. Immo non novam se donationem ei facere, sed jam ab Avo, & Parente factam confirmasse proficitur (2): *Simili modo*, inquit, *per hoc nostrum confirmationis Decretum firmamus donationes, quas pie recordationis Dominus Pipinus Rex avus noster, & postea Dominus & Genitor noster Carolus Imperator B. Petro Apostolo spontanea voluntate contulerunt*. Et quidem ipse Carolus Magnus in sua donatione, & Hadrianus Papa in suis ad eundem Carolum Epistolis, quæ extant in Codice Carolino, de locis in partibus Tusciæ positis differentiam mentionem faciunt; quod & Pagius narrat ad ann. 774. Non ergo novam donationem partis Etruriæ, quæ etiam tum Tuscia Longobardorum dicta est, Ludovicus Augustus fecit, sed jampridem a Pipino, & Carolo Magno factam confirmavit. Constitutionis hujus portionem quamdam, quæ argumento suo deserviret, Gratianus in suum Decretum retulit dist. 3. c. *Fgo Ludovicus*; ejusdemque meminerunt, Anselmus Lucensis lib. 4. cap. 35. Ivo par. 5. cap. 51. S. Antoninus par. 2. tit. 16. cap. 1. §. 2. & Volaterranus lib. 3. integram vero recitat Cardinalis Baronius ad annum 817. num. 10. & seqq. ex Vaticanis monumentis descriptam.

XV. Verum eruditissimus Pagius ad ann. 817. num. 8. hanc Ludovici Imperatoris donationem commentitiam esse contendit, iis rationibus

D 2

(2) Constitutio Ludovici Pii.

nibus permotus: primum quod ex tot Pontificibus Romanis, qui dona a Pipino & Carolo M. facta enumerant, nullus Donationis Ludovici Pii meminerit; quia nimirum iustum habentes titulum rerum ab Ecclesia Rom. possessorum, scilicet contempnere. Deinde Otho, & Henricus Imperatores ejus nominis primi sigillatim recensent, quæ Pipinus, & Carolus M. Ecclesie Rom. donarunt, eaque suis quoque Diplomatibus confirmant; sed donationis Ludovici Pii mentionem non fecerunt, ut constat ex iis, quæ Baronius tradit ad ann. 903. & 1014. Præterea Ludovicus ea donatione concedit Apostolicæ Sedi *Corstam, Sardiniam, & Siciliam sub integritate cum omnibus adjacentibus territoriis*; & tamen Sicilia numquam in potestate Caroli M. aut ejus Successorum fuit. Tandem ea in donatione Ludovicus statuit, ut mortuo Pontifice Romano, ille qui electus in ejus locum fuerit sine aliqua ambiguitate & contradictione more canonico consecratur: *Et cum consecratus fuerit, inquit, Legati ad nos, vel ad Successores nostros Reges Francorum dirigantur, &c.* Quod merum commentum est, cum ipso Ludovico Pio vivente Eugenius II. Papa ad postulationem Lotharii Collegæ Imperii Paterni sanciverit, ut Pontifex Romanus non consecraretur, nisi in præsentia Legatorum Imperialium: quod quidem toto hoc seculo & ultra in usu positum fuit; nec Clerus Romanus illam donationem in medium attulit, licet ab ea lege se abhorrere haud semel ostenderit. Inmo Hadrianus III. Papa illam rescidit, ejus tamen decretum executione caruit. Ita Pagius.

XVI. At enim huic sententiæ alteram Baronii ac ceterorum cen-

seo præferendam, utpote veriolem, quam vel ipsi Gallici Scriptores amplectuntur, atque in iis Ludovicus Bail Tom. II. Concilior. agens de Concilio Aquisgranensi celebrato ann. 818. Philippus Britius ad eundem annum, & Natalis Alexander Hist. Eccles. Seculi IX. in Synopf. cap. 5. art. 2. ubi laudat Diploma donationis ad Paschalem Papam transmissum ann. 817. Et hæc sane communis est Historicorum sententia, omnibus præeunte Leone Ostiensi in Chronico, his verbis *11*: *Ultimo hujus Abbatis, Theodomari scilicet, anno Ludovici Imperator, qui cognominatus est Almus, vel Sanctus, hujus Caroli filius, quarto Imperii sui anno Aquisgranis in Palatio cum pluribus totius Gallie Episcopis, Abbasibus, & religiosisque Personis Concilium faciens, utilissima nostri Ordinis observationi 80. generalia Capitula constituit, quæ omnia apud nos perinde sunt, ac si Regula S. Benedicti, observantur. Hic pactum Constitutionis, & Confirmationis scilicet Beato Petro Apostolo, cujusque Vicario Domino Paschali parentis sui Pipinum, & Carolum invitatus, manusque sue & Filiorum subscriptione corroborans, decem Episcopos, octo Abbates, & Comites quindecim, Bibliothecarium Mansionarium, & Ostiarium unum subscribere fecit, & per Legatos Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Theodorum Nomenclatorem Domino Paschali Papæ transmissit.* Leo autem Ostiensis, qui seculo undecimo floruit ex ejusdem Aquisgranensis Concilii Actis, ex quibus Capitula Vitæ Monasticæ illic sancta decerpit, etiam Constitutionem præfatam hausit, quam Pagius gratis & sine teste asserit, paulo ante Leonem Ostiensem fuisse excogitatam. Nam Baronius ex quatuor Codicibus MSS. Bibliothecæ Vaticanæ

cam-

(1) Leo Ostiens. lib. 1. cap. 18.

eandem Constitutionem integram fideliter descripsit, quam Leo Ostiensis, utpote notam omnibus suæ ætatis, editam dumtaxat indicavit.

XVII. Neque Pagii fundamenta eam vim habent, ut contra tot vetustissima monumenta, & communem Historicorum, & Canonistarum prope omnium sensum quidpiam evincere possint. Argumentationes enim illæ, quas profert, sunt mere negantes, ac subinde nihil concludunt. Sed nec ulla suberat causa, cur alii Pontifices Paschalem subsecuti, sicuti & Otho, & Henricus Imperatores donationis Ludovici Pii mentionem facerent, cum eis satis esset memorasse Pipinum, & Carolum Magnum primos ac præcipuos ejusdem donationis auctores. Siciliæ nomen in autographo Ludovici Diplomate defuisse crediderim, additumque postmodum ab aliquo Scriba in reliquos Codices irrepsisse. Unde aliqui, atque hos inter P. Magister Natalis Aleaander, Siciliam minime recensent. Quod tandem de Romani Pontificis libera electione Ludovici Constitutio statuit, nihil commentitium continet, liberam quippe esse voluit ejusmodi electionem, neque expectandum Imperatoris consensum, uti olim Clerus Romanus ab Imperatoribus Orientis aliquando præstolabatur. Quod autem Eugenius II. Paschalis Successor præstitit, nempe ut Pontifex electus non consecraretur, nisi præsentibus Imperatoris Legatis, id egit ipse Pontifex causa evitendi schismatis, quod in ejus electione acciderat, sicuti ea Anastasio, & Eghinardo ostendit Baronius ad annum 824. num. 11. & seqq. Quinimmo Lotharius ipse in rebus Romæ componendis, nihil nisi ex Eugenio consensu molitus est; qui & liberam esse decrevit Summi Pontificis electionem. Constant hæc ex ejusdem

Lotharii Augusti Constitutione, cujus partem Sigonius lib. 4. de Regno Italiæ ad ann. 825. & Baronius loc. cit. num. 3. & seqq. referunt, integram vero ex Eghinardo in Vita Lotharii, atque ea Holstenio recitat ipse Pagius ad ann. 824. num. 3. Quoniam vero occasione schismatis, atque ex Apostolicæ Sedis potestate hoc sancitum fuerat, ut nonnisi sub Legatorum Imperatoris præsentia novus Pontifex consecraretur, ea causa cessante, Hadrianus III. ann. 884. sancivit, ut *Pontifex designatus consecrari sine præsentia Regis, aut Legatorum ejus posset*. Id testantur Sigonius de Regn. Ital. lib. 5. ad ann. 884. Platina, & Ciaconius in Vita ejusdem Hadriani. Hinc Stephanus V. Hadriano successus, statim electus etiam confirmatus fuit, non expectatis Imperatoris Legatis. Id narrat ipse Pagius ex Annalista Lambecciano in Vita hujus Pontificis. Ceterum secutus quoque temporibus, præcavendi gratia frequentia schismata, interdum ab Apostolica Sede Imperatores hoc idem jus impetrasse docent Baronius ad ann. 1059. n. 29. & Pagius ibidem, & in Vita Nicolai II. Papæ. Verum post hujus Pontificis, uti etiam Gregorii VII. obitum Summi Pontifices inficis Imperatoribus ordinati fuerunt. Hæc adnotare placuit ad Ludovici Pii Constitutionem vindicandam.

XVIII. Ea igitur Etruriæ pars, quæ nunc Patrimonium D. Petri, & Perusinam ditionem complectitur, ea donatione Pipini, & Caroli Magni a Ludovico etiam Imperatore confirmata, in Romani Ecclesiæ temporale Dominium cecit. Quidquid reliquum est Imperatores Galli primum Imperio subiectum esse voluerunt: dein seculo nono, cum adhuc Ludovici Pii Imperatoris filii Regno Italiæ potirentur, universæ prope Etru-

Etruriz Marchiones præfæcti fuerunt. Unus ex iis fuit Adalbertus Tufciz Comes, feu Marchio, de quo Baronius paffim Tom. X. Annal. & Briccius ad ann. 878. Ejusdem porro nominis extitiffe plures Adalbertos Tufciz Marchiones indicat Luitprandus lib. 1. cap. 10. ubi eos vocat *Adalbertos Marchiones potentiffimos Tufciz*: qua de re etiam Baronius agit ad ann. 897. num. 4. Ii autem Marchiones eo ufque potentiz devenerant, ut Romæ ipfam Hadriani Molem inexpugnabilem poffiderent. Wido deinde, Albericus, & Ugo Marchiones Tufciz fuerunt: poftremus hic etiam Italiz Regnum obtinuit. Quorumdam Marchionum Etruriz, qui deinceps ufque ad feculum undecimum floruerunt, catalogum recenset Pagius anno 1002. num. 2. & feqq. quos inter fuit Ugo celebratiffimus, Othoni III. Imperatori carus, qui Donationem magnificam Abbatiz Ord. S. Benedicti, & *Willæ* Matre Florentiz conditz, fecit, atque in ea fepeliri voluit. Poftremus e Tufciz Marchionibus fuit Bonifacius, qui poft obitum Richildæ prioris conjugis, fûe liberis vita fundæ, nupfit Beatrici Friderici II. Lotharingæ Ducis filiz, ex qua fufcepit Mathildem Comitiffam io Hiftoria Ecclefiaftica paffim laudatam, & nunquam fatis laudandam. Cum ergo Bonifacius Marchio absque mafculina prole deceffiffet, Mathildem unicam filiam heredem reliquit⁽¹⁾. Hæc invicta illa Heroïna fuit, quæ præ ceteris Gregorium VII. Pontificem Sanctiffimum, quem Chriftianæ perfectionis Magiftrum fibi delegerat, confilio, opibus, copiis contra Schismaticos juvit, & Tufciam Rom. Ecclefiz donavit; non quidem

totam, fed eam tantum partem, quæ Patrimonium D. Petri, & Perufinum tractum continet. Quidquid Tufciz reliquum eft nusquam fuit ditionis Ecclefiafticæ; fed Seculo undecimo elapfo varias vices fubiit: nam aliquot ejus urbes interdum a diverfis Italiz tyrannis occupatz fuerunt; nonnumquam a Germanis Imperatoribus Vicarii eis præfæcti: pleræque tamen a fuis populis in libertatem, vindicata, Reipublicæ regimen fibi adoptarunt. In iis præcipue fuerunt, Florentia, Pife, Senæ, Piftorium, Arretium, Luca. Hodie uos Luca liberi juris eft: Piftorium ultro fe Reip. Florentinz deditit. Pife primum a Florentinis fubaftz; dein a Carolo VIII. Galliarum Rege anno 1494. libertati redditz; fed rufus in poteftatem Florentinorum venerit ann. 1509.⁽²⁾ Verum aliquot poft annis Florentia, Pife, ac ceteræ Regalis Etruriz civitates Principes ex nobiliffima Mediceorum Gente naftz funt. Primus Florentiz Dux a Carolo V. Imper. datus Alexander Medices, Clementis VII. Papæ Nepos, idque contigit ann. 1530. 3). Alexandro fraude Laurentii Medices, ei fanguine maxime juncti, poftro die nonas Januarii ann. 1537. necato, tertio poft die Cosmus Medices 18. agens annum in locum Alexandri fuffectus eft⁽⁴⁾: Senarum urbem & Provinciam fuz ditioni adjecit: a S. Pio V. ann. 1569. Magnus Dux Etruriz creatus eft; quam dignitatem, uti & Principatum Etruriz in Francifcum, & Ferdinandum I. Filios, fuosque Nepotes ac Pronepotes transmißt⁽⁵⁾. Cosmo I. Francifcus Filius natu major: huic fûe prole mafculina vita fundæ, Ferdinandus Frater fuffecit. Ferdinandus Cos-

mm

(1) Pagius ann. 1070.

(2) Spondanus & Raynaldus ann. 1494. ann. 1508.

(3) Spondanus ann. 1530. num. 3.

(4) Idem ann. 1537. num. 2.

(5) Idem ann. 1555. num. 11.

Pars II. Lib. III. Cap. XVIII. 821

mum II. Filium excepit. Ex Cosmo Ferdinandus II. ortus Patris demortui Principatum obtinuit. In Ferdinandi locum Cosmus III. ejus Filius natu major substitutus est, eximie virtutis atque pietatis Princeps. Cosmus

Joannem Gastonem hujus nominis primum, & inter Magnos Etruriz Duces septimum, reliquit heredem, nunc feliciter regnantem, quem Deus Optimus Maximus diu incolumem servet.

C A P U T XIX.

Synopsis.

I. **P**isarum origo vestigatur. Strabonis aliorumque de hac re opinionet.

II. A Pelope conditas censet F. Barstolomæus a S. Concordio. Illustratur ejus sententia.

III. A Græcis longe ante Romam Pisas conditas veteres narrant.

IV. Pisarum situs a Strabone descriptus. Agri Pisani ubertas.

V. Inter potentiores Etruriæ urbes Pisa quondam habitæ.

VI. Expenditur tempus quo hæc Civitas Romanorum Imperia accessit. Romanis in bello Ligustico magno fuit presidio.

VII. Romanorum Colonia bis effecta. Inscriptiones in Cæmeterio extantes id demonstrant.

VIII. Thermae ab Imperatoribus Pisæ edificatæ.

IX. Declinante Rom. Imper. varias vires subiit. Deim Reipublicæ formam natæ est.

X. Seculo decimo potentiam suam explicare capit.

XI. Seculo undecimo ac deinceps in

Sarracenos Pisani bella gerunt. Eos Corsica, & Sardinia pellunt, Mugetto Rege devicto.

XII. In Africa Bonam capiunt. Panormi Sarracenorum naves diripiunt, & incendunt. Ex ipsorum spoliis Basilicam Pisis construunt.

XIII. Rursus in Africam trajiciunt. Sarracenos ingenti clade cadunt, capitis quibusdam eorum urbibus.

XIV. In Syriam, & Palestinam arma in Sarracenos vertunt. Jerosolymam, urbesque alias capiunt.

XV. Baleares Insulas Sarracenis eripiunt. Contra Rogerium bella gerunt. Neapolim & alias urbes tuerunt. Amaiphim expugnant.

XVI. Romanos Pontifices profugos excipiunt, ac defendunt. Romam deducunt. A Divo Bernardo laudantur.

XVII. Post sanctum fœdus cum Frederico II. Imper. contra Roman. Pontific. res Pisavorum deficiunt.

XVIII. A Genuensibus maxima clade superantur. Mutui factionibus oppressi tandem libertatem amittunt.

Inter plurimas easque illustres Etruriae Regalis Magni Ducis subiectas civitates, tres omnium praecipuae ac nobilissimae censentur, Pisae cum prima sui origine, tum jure Metropoleos sacrae ceterarum antiquissimae: Florentia nunc totius Regionis caput & Principis Sedes; & Senae quondam Respublica haud ignobilis. A Pisae exordium auspiciari nos admonent vetustissima earum primordia, nominis celebritas, quodque instituti nostri ratio postulat, Ecclesiae dignitas atque vetustas. Adeo antiqua est Pisarum origo, ut in illa pervestiganda Auctores in varias opiniones sint distracti. Dionysius Halicarnassensis lib. 1. a Pisaeis Alphæis Pelasgis conditam scripsit hanc urbem, atque a patria relicta nomen eidem inpositum. At Strabo lib. 5. a Pisæis Elidis populis edificatam censet: ii namque Nestorem ad Ilium secuti, in reditu tempestate disiecti, pars illorum Metapontum, pars vero Tyrrenum tenuerunt, ubi a nomine veteris patriae Pisae a fundamentis excitantur, in solo frumenti & vini generosissimi secundo. Strabonis verba hic damus⁽¹⁾: *Pisæ a Pisæis Peloponnesi conditæ sunt, qui cum Nestore ad Trojam profecti, in reditu navigantes eieciti sunt, alii ad Metapontum, alii ad agrum Pisenum, cum universi Pylii dicerentur*. Postrema hæc verba nonnulli perperam intelligentes, corruptum esse existimant Strabonis textum, & pro *Pylii*, legendum esse *Pisii*. Verum ea lectio prorsus tenenda est; cum Strabo de Nestore ibi loquatur, quem novem urbibus imperasse tradunt, quas

inter erat *Pylos*, hodieque *Pilos* Elidis dicta. Unde & Homerus lib. 3. *Odys.* in principio, asserit novem sedilia in littore *Pylio* extructa: cumque urbs illa Elidis præcipua esset ex iis, quibus Nestor præerat, & ipse *Pyllus* est appellatus. Quo alludit Ovidius hisce carminibus: ⁽²⁾

Nos Pylos, antiqui Neleja Nestloris arva

Misimus: incerta est fama remissa Pylo.

Idemque alio in loco: ⁽³⁾

Crede mihi Pylio Nestore majoreris.

A Nestore igitur, qui *Pyllus* vocabatur, aut a *Pylos* urbe tunc Regionis Metropoli, omnes ejus Socii *Pylii* dicti sunt, tum ii qui Metapontum in magna Græcia, tum ii qui *Pisae* in Etruria condiderunt. At vero Plinius lib. 3. cap. 5. & Solinus eum imitatus referunt, a Pelope Rege potentissimo, qui Elidem & Chersonesum e nomine suo Peloponnesum nuncupavit, *Pisae* fuisse constructas. In hanc postremam sententiam inclinat etiam Leander Albertus in Descript. Italiæ: cui longe ante præerat doctissimus Pater æque ac piissimus, Magister Bartholomæus a Sancto Concordio Vico Agri *Pisani* Ordinis Prædicatorum, Cocnobii Sanctæ Catharinæ *Pisarum* præclarus Alumnus, Auctor Summæ Theologiæ Moralis, quæ *Pisanella* dicitur, & jamdiu edita est. Plura alia scripsit satis erudite, atque inter cetera *Opellam*, quam inscripsit, *Breviarium Pisane Historiæ*, cujusmodi titulus extat in MS. Lucensi, in altero tamen Codice MS. perantiquo, quem ego legi, eadem *Opella* hoc habet initium: *Incipit Liber de Origine Civitatis Pisane*, cujus per-

(1) Strabo lib. 5.
(2) Ovidius epist. 1.

(3) Idem lib. 1. Pontic.

Pars II. Lib. III. Cap. XIX. 823

pervetus exemplar affervatur io Cimelio Nobilis Familiae Rosermiorum, quod mihi benigne exhibuit humanissimus D. Josephus Roserminus, Decanus Primatialis Basilicae Pisanae. In votis mihi erat illam hoc loco integram exscribere; verum dum id perficere cogitabam, cum deprehenderim eandem Opellam a Clarissimo Viro Ludovico Antonio Muratorio nuper typis Mediolani cusam, insertamque Tom. VI. Rerum Italicarum, ex MS. Codice Lucensi excerptam, eandemque numeris omnibus absolutam, qualem Roserminorum Exemplar describit, idcirco ab incepto manum abstinui. Ea tamen referre lubet, quae praecipua sunt ad exordium Pisanae civitatis ex hujus celebris Auctoris sententia.

II. Sed prius abigamus oportet scrupulos quosdam, quibus percitus doctissimus Muratorius, tum de Opella ipsa, tum de illius Auctore videtur dubitare. Nam in Praefatione⁽¹⁾: *Fabellis saturnam ejusmodi Opellam* dicit: nihilominus eam edendam curavit. Quo ad tempus ab Auctore designatum haec tradit: "Quod vero ibi in fine tempus conscripti Opusculi designetur his verbis: *A Christo ad hodiernum diem* 1270. id numquam componas cum aetate Bartholomaei a Sancto Concordio. Traditur hic ann. 1347. e vivis excessisse, tunc natus quinque & octoginta annos, quorum circiter 70. in Ordine Praedicatorum exegerat. Si sibi constent ejusmodi calculi, ergo is ann. 1270. octennus fuit, quo certe tempore Historias, quamquam fabulosas, scripsisse non est credendus. Sic ille. Duo igitur ii scrupuli sunt propulsandi. Et primus quidem facile evanescit, si in haec Opella id quod Historiae substantiam continet, a Poetarum

libris figmentis eidem superstruendis eruditionis causa, secernamus. Historiae substantia est, Pisas a Pelope & Pisaeis Sodalibus conditam, quod Plinius, Solinus, alique narrant. Hunc Pelopem in Graecia regnasse, Pisae Regio, quae octo constabat civitatibus, quarum caput *Pisa* Eladis erat, praefuisse, & per amplam illam Provinciam, quae nunc *Morea* dicitur, e suo nomine Peloponnesum vocasse, quae prius *Aegiala*, *Apia*, *Argos*, & *Pelaigia* dicebatur, testes sunt Strabo lib. 8. Plinius lib. 8. & 19. cap. 3. Ptolemaeus lib. 7. Pomponius Mela lib. 2. cap. 3. Pausanias in Attic. Diodorus Siculus, alique. Et licet ii Auctores gravissimi sint, Historias tamen suas Homeri, Pindari, Virgilii, aliorumque Poetarum fabellis miscent: cujusmodi sunt non paucas, quae de Pelope referunt. Inde mirum non sit, si Bartholomaeus a Sancto Concordio eadem de Pelope scribat, quae apud veteres illos vulgata invenit. Virgilii autem carmina cum in finem recitat, non ut ex iis veritatem Historiae suae adstruat; sed ut vetustatem atque amplitudinem Pisarum confirmet, eandemque longe ante Romam conditam ac potentem extitisse demonstrat. Qua in re Clementi Alexandrino, Divo Augustino, Lactantio, & gravissimis aliis antiquis Patribus morem gessit, qui passim ex Homero, Virgilio, aliisque Ethicis Poetis testimonia depromere, quibus vel ipsos Gentiles convincerent. Neque enim Homerus, Virgilius & Poetarum plerique omnis fabulosa suis Carminibus venditarunt, sed quae ex veris Historiis Heroes suos, quos celebrant, egisse didicerant, versibus exornarunt, tamen more suo fabulas quasdam excogitarunt. Scrupulus alter ex tempore atque annorum nu-

E

me-

(1) Muratorius Tom. VI. Rer. Italic. pag. 98.

mero in fine ejusdem Opusculi designato negotium facesseret, si vel ab Auctore appositum esse certo constaret; vel anni ejus ætatis apud Muratorium recensiti essent explorati. Verum in neutrum istorum concedimus: quod enim ad primum attinet, cum ea additio, quæ ad calcem ejusdem Opellæ visitur in Codice Lucensi, & quibusdam aliis, in omnibus minime appareat, suspicari licet adjectam fuisse a Scribis. Quidni etiam fieri potest in numerum annorum errorem irrepsisse Scribarum incuria? Sed quamvis numerus ille vitio careat, atque ab Auctore sit expressus, non ideo secunda admiserim, scilicet Bartholomæum a Sancto Concordio annos natum octoginta quinque e vivis migrasse: quin ex adverso arbitror prope centenarium obiisse. In veteri quidem Codice MS. qui inscribitur, *Annales Conventus Sanctæ Catharinæ de Pisis Ordinis Prædicatorum*, quem attente perlegi, proditum est, Bartholomæum a Sancto Concordio vixisse in Ordine Præd. annis 70. mortuum vero esse 11. Julii anni 1347. quototamen ætatis suæ anno aut eidem Ordini nomen dederit, aut ex hac vita excesserit, nihil ibi traditum est. Illud tamen ex iisdem Annalibus pagin. 25. conjicio, cum non in tenera adolescentia, sed jam adolescentiam prætergressum, ac literis & optimis disciplinis apprime excultum, Ordinem Prædicatorum ingressum, esse: in quo adeo in omni fere scientiarum genere brevi profecit, ut Bononiam & Parisios missus doctissimus, esse: in quo adeo in omni fere scientiarum genere brevi profecit, ut Bononiam & Parisios missus doctissimus, sua haberetur tempestate. *Historias ac Poëtarum fragmenta & carmina novorati, Diakellicen, Reidorizen, naturalem Philosophiam, Arithmeticen, Geometriam, Astrologiam, Musicen, Theologiam, & speculativam & Moralem scripsit. Juris etiam civili operam de-*

dit, sed Canonico magis se se immer-
sit. His utique tam plurimis & præ-
cipuis Disciplinis, Philosophiæ & Theo-
logiæ exceptis, verisimile est, eum jam
operam navasse antequam Religio-
sus institutum amplexus esset. Cum-
que inter alias Historias & Poëta-
rum carmina optime calleret, quid-
ni Auctor Opellæ præfatæ esse potuit?
Et quidem in iisdem Annalibus pro-
ditum est, illum multa in omni fere
scientiarum genere scripsisse, quam-
vis maximo Literarum damno vel
perierint, vel adhuc lateant: Multa
scripsit, quorum præcipuum fuit opus
non satis laudatum, quod nunc solum
habemus, nomine Pisanella, de Casti-
bis (ut appellant) Conscientiæ, in-
quo eum plures postea imitati suere.
Item Librum scripsit de documentis an-
tiquorum, Libros Astrologiam, qui
a literis alphabeti nomina habent,
Poëticen, de Orthographia, Commen-
taria in Virgilium, & alia, quæ ad
tempora nostra non pervenere, aut ali-
cubi latent. Hactenus Annales præ-
dicti. Porro inter Bartholomæi nos-
tri Libros, qui latent, unus est hic
Libellus de Origine civitatis Pisan-
æ, qui quatuor seculis circiter &
dimidio latuit, & vix nunc in publi-
cam lucem prodiiit. Stylus, erudi-
tio, veterum dicta, & varia ratio-
num distributio illius esse opus de-
clarant. In eo igitur de Pisanarum ori-
gine ita disserit:

„ Fuit quondam apud Græcos
 „ quidam nomine Pelops, pater
 „ Atreæ, & avus Agamemnonis, &
 „ Menelai, Regum Græcorum. Hic
 „ igitur Pelops civitatem in Græcia
 „ condidit, quam ex suo nomine
 „ Peloponnesum vocavit, ut patet
 „ ex Iliodoro in 16. Etymolog. Ille
 „ etiam Pelops Civitatem Pisanam
 „ in Thracia ædificavit, ut clare re-

fert Solinus de Mirabilibus Mun-

di, cap. de Italia & Partibus ejus:

„ liqui-

Pars II. Lib. III. Cap. XIX. 825

„ liquidem Græci, duce prædicto
 „ Pelope, de Arcadia venientes, &
 „ ad littora Pisfanorum applicantes,
 „ inveniētes portum, & flumina,
 „ balnea, & lapicidinas, cœperunt
 „ habitacula in diversis partibus con-
 „ struere: quædam, ubi hodie dici-
 „ tur Catallum, quasi inter duo flu-
 „ mina, & prope navigia ipsorum:
 „ quædam, ubi hodie dicitur Mar-
 „ mor: quædam apud Balnea Mon-
 „ tis Pisani. Et demum dictus Rex
 „ Pelops cum multitudine Græcorum
 „ veniens ædificavit civitatem pro-
 „ pe fluvium: & quia, secundum,
 „ quod ait Servius super Virgilium,
 „ dicti Græci venerunt a quadam
 „ Arcadiæ civitate, quæ dicebatur
 „ Pise, juxta quam fluvius erat, qui
 „ Alphæus dictus est, ideo Pise in
 „ Thufcia primo quidem Alphææ, ut
 „ Papias ait, ab illo scilicet fluvio
 „ denominata fuit. Hæc ille: qui
 „ postmodum ex adventu Æneæ in Ita-
 „ liam, ex Regum Latinorum conti-
 „ nuata successione, ex Trojæ excidio,
 „ fultus itidem auctoritate S. Augusti-
 „ ni lib. 18. de Civitate Dei, a cap. 19.
 „ ad 22. colligit, Romam annis cir-
 „ citer 450. post obtentum ab Æneæ
 „ Latii Regnum fuisse conditam: Pi-
 „ sas vero diu ante excidium Trojæ,
 „ & adventum Æneæ in Italiam a Græ-
 „ cis jam ædificatam, cum Virgilius
 „ lib. 10. Æneid. inter Etruriæ civi-
 „ tates, quas Æneæ ad obtinendum La-
 „ tii Regnum auxilia impertivisse com-
 „ memorat, Pisas velut urbem tunc
 „ potentem & populo factam recen-
 „ set, utpote quæ mille viros strenuos
 „ ad bellum Latinum cum Æneæ mi-
 „ serit: ac subinde plurimis annis jam
 „ ante id tempus condita fuerit. Sic
 „ enim Virgilius ait: (1)

*Mille rapti densis acie, atque hor-
 rentibus hastis.*

*Hos parere jubent Alphææ ab origi-
 ne Pise*

Urbs Etrusca solo.

Tandem annos a Pisarum exordio,
 usque ad Romam conditam, dein,
 ad Christi Domini adventum enu-
 merans, illorum calculum hoc mo-
 do absolvit: „ Si summarie tempora
 „ colligere volumus, ponamus pri-
 „ mo, quod a Pelope Civitatis con-
 „ ditore usque ad destructionem,
 „ Trojæ per ejus Nepotem factam,
 „ potuerunt esse anni circa 250. Et
 „ a destructione Trojæ usque ad Ur-
 „ bem conditam fuerunt anni 454.
 „ ut superius dictum est. Ab Urbe
 „ autem condita usque ad Christum
 „ anni 752. ut ait Paulus Diacono
 „ in Historiis Romanorum. Ad-
 „ damus annos Domini secundum,
 „ quod currunt, & tantum tempus
 „ erit, quod Civitas Pisana condita
 „ est. Sic ille de exordio Pisarum
 „ docet. Quæ utique vel ex publicis
 „ ejusdem Urbis monumentis, quæ suo
 „ tempore forsitan extabant; vel ex
 „ Mssorum continuata traditione ad
 „ suam ætatem traducta discere potuit.
 „ Fabellis quibusdam exclusis, hanc
 „ & ego Pisis originem libentius tri-
 „ buerem, maxime Plinii auctoritate
 „ permotus. Is quippe lib. 3. cap. 5.
 „ ait: *Colonia Luca propiorque Pise,*
 „ *inter amnem Ausurum & Arnurum,*
 „ *oritur a Pelope Pisisque (melius Pise-*
 „ *isque) sive Arisantis Græca gente.*
 „ Pelops autem regnabat ante Troja-
 „ num excidium, teste Eusebio in Chro-
 „ nicis: Nestor vero cum 90. navium
 „ classe ex Peloponneso, bello Troja-
 „ no exorto, in Asiam transmisit, æ-
 „ non semel Homero memoratur. Ast
 „ Pisas longe ante bellum Trojanum
 „ conditas Virgilius, Rutilius, Servius,
 „ alique plures censent. Fateor tamen
 „ varias esse hæc de re opiniones, quas

E 2

do-

(1) Virgilius lib. 10. Æneid.

doctissimus Cardinalis Norisius in Cenotaphiis Pisani Dissert. 1. cap. 1. fusius recenset: ubi & invicte refellit Cluverium lib. 2. Ital. Antiq. cap. 1. pag. 494. scribentem, Teuthanos non Græcam, sed Ligusticam Gentem e Germania oriundam, multis ante bellum Trojanum annis Pisas condidisse: contra vero Norisius ex Paufania lib. 8. Catone, & Plinio probat, Teuthanos Græcam fuisse gentem.

III. Ut ut tamen res se se habuerit, sive a *Pisus Alphæi Pelagis*, ut Dionysius Halicarnassensis tradit: sive a *Pisiris* Elidis Nestore Duce, ut Straboni placet: sive tandem a Pelope, uti Plinio, Solino, Bartholomæo a S. Concordio, & Leandro visum est, Pisarum civitas fuerit edificata: id unum certum est, quod Iustinus Historicus asserit, Pisas Græcos auctores habuisse. Ex nomine autem huic urbi indito conicere fas est, a *Pisiris* populis eam fuisse conditam. Etenim *Pisa* Civitas est in Elide Peloponnesi regione, juxta Alphæum fluvium, circa quem quinto quoque anno celebrabantur certamina Jovi sacra, quæ Olympia dicebantur. Quinimmo & *Pisæa regio* in eadem Elide Straboni lib. 8. memoratur. Sunt etiam qui in Thessalia aliam ejusdem nominis urbem collocent edito in colle, inter Oissam & Olympum, montes, cuius pariter Strabo mentionem facit. Verum non ab hac, sed a priore Pisas Etruscas nomen & originem traxisse verissimilius est. Antiqui enim Scriptores de hac urbe Etrusca loquentes *Alphææ* epitheto illam exornant. Porro *Alphæus* fluvius est Elidis juxta Pisas decurrens, qui longo cursu, receptis interea aliquot majoribus & fere 140. minoribus fluviis, in Achaja demer-

gitur, ibique terra absorptus, & subter mare defluens, ex Græcia decurrit ad Arethusam fontem Siciliæ, ubi in mare Siculum delabitur. Mirabilem ejus cursum describere, Strabo lib. 6. Plinius lib. 2. cap. 103. & lib. 4. cap. 5. 6. Pomponius Mela lib. 2. cap. 7. Ammianus Marcellinus lib. 15. ceterique Historici. Nec siluit Virgilius ita canens: (1)

. . . *Alphæum fama est huc Elidis amnem*

Oculis egisse vias subter mare,
qui nunc

Ore Arethusa tuo Siculis consum-
ditur undis.

Inde Poëtis fabulæ locus factus de Alphæo Arethusæ amore capto, eamque fugientem in Siculas usque oras insecuto, uti comminiscuntur Virgilius lib. 3. Æneid. Ovidius lib. 5. Metamor. & lib. 3. Amor. Eleg. 6. Lucanus lib. 3. Statius Sylv. lib. 1. & Silius Italicus lib. 3. Hoc igitur flumine celebris Græca Pisarum civitas in Elide Peloponnesi sita, tum sui, tum proximi fluminis nomen in Pisas Etruscas a suis civibus edificatas transtulit. A Virgilio quippe carminibus antea relatis *Alphææ ab origine Pisæ* appellantur: Quæ exponens Servius Honoratus in suis Commentariis dixit: *Alphæus fluvius est inter Pisas, & Elidem Civitates Achajæ, ubi est templum Jovis Olympii; ex quibus locis venerunt, qui Pisas in Italia condiderunt, appellatas a Civitate præfata.* Virgilium postmodum imitatus est Claudianus de Bello Gildonico.

. . . *Nec Alphææ captans naviga Pisæ.*

Itemque Rutilius Numatianus in suo Itinerario: (2)

Alphææ veterem contemplet origi-
nis Urbem,

Quam

(1) Virgilius lib. 3. Æneid. vers. 694.

(2) Rutilius lib. 1. Itinerarii.

Quam cingunt geminis Arnei & Aufur aquæ.

Tum paulo post, ejus originem ante Trojanorum adventum in Latium ab Elidis Græciæ populis derivatam testatur :

Ante diu quam Trojugenas fortuna Penates

*Laurentinorum Regibus infereret ;
Elide deducas suscepit Etruria Pis-
fos ;*

Nominis indicio testificata genus.
Quamobrem Pisarum civitas primos sui conditores ex Græcia nata est, eosdemque bellicosos, atque e Pisus primaria ac vetustissima Peloponnesi urbe in Etruriam profectos : ac proinde originis antiquitate non Romæ tantum, sed & plurimis aliis Italiæ civitatibus antecellit.

IV. Veterem illius situm Strabo ita delineavit ⁽¹⁾ : *Pise sita sunt in medio Arni & Efaris, qua illi concurrunt : alter ab Arretio copiosus descendens, sed in tres divisus av-
cos : alter ab Apennino : & ubi con-
fluunt, alter alterius violento incur-
su ita se invicem attollunt, ut qui
utrinque in ripa stant, alius alium
videre non possit. Itaque eo subvehtio-
nem a mari necesse est difficilem fieri,
quæ est stadiorum circiter 20. Hunc
Strabonis locum jam supra Par. I. lib. 4. cap. 4. §. 6. illustravimus atque
Efaris nomen, in Aufuris verten-
dum fore diximus. Nullus quippe
vel in agro Pisano, vel in Etruria
universa fluvius occurrit Efar dictus.
Neque ii, qui Eram esse putant,
audiendi sunt, cum Era omnia duo-
decimo circiter lapide a Pisis distet,
ubi nunc oppidum Pons ad Eram
dictum exurgit, qua Era in Arnum
defluit. Nisi quis velit Efarem esse
illum, qui nunc vulgo Ofero dicitur.
At ita fluviolus est, cui minime con-
gruit Strabonis descriptio. Sed re-*

colenda sunt, quæ loco citato adno-
tavimus. Illud hic adjiciendum, Stra-
boni consentaneos esse Plinium, &
Rutilium, qui pariter inter Arnum,
& Aufurem Pisas sua ætate positas
tradunt. Ast secutis temporibus Auf-
sere aliorum versio, atque per prop-
rium ostium pelagus subeunte, ab
Arni ostio mille circiter passibus dis-
situm, mutata ibi est solifacies. Vi-
dendus est Cluverius Ital. Antiq.
lib. 2. Vulgatæ sub Catonis nomine
Origines urbium Italiæ, Pisas inter
Etruriæ maritimas civitates recensent,
Antoninus Augustus in suo Itinera-
rio modo in Maritimis, modo in Me-
diterraneis locis collocat. Mariti-
mam urbem indicare videtur etiam
Lucanus : ⁽²⁾

*Hinc Tyrrhena vado frangentes equo-
ra Pise.*

Verum hanc urbem maritimam fa-
ciunt, non quod ad Mare sita sit,
sed ab eo parum distet, nempe juxta
Strabonem viginti dumtaxat stadiis,
vel, ut aliis videtur, tertio plus mi-
nus lapide. Portum itidem proprium
quondam habuit, qui ab ipsius no-
mine Pisani vocabatur. De illo An-
toninus Augustus in Itinerario : *A
Portu Pisano Pisas*, m. p. 8. Ejusdem
Portus meminere Rutilius Numatia-
nus lib. 1. Itiner. Blondus, Volater-
ranus lib. 5. & alii. De hoc plura
in Historia MS. Domini Raphaëlis
Roncioni. Prope hunc Portum Pi-
sanum *Tristurritam* olim fuisse Ruti-
lius indicat, quam Vir Clariss. Tho-
mas Dempsterus de Etruria Regali
lib. 4. cap. 69. urbem credidit. Ve-
rum Rutilius non urbem, sed vil-
lam nominat.

*Inde Tristurritam petimus, sic villa
vocatur.*

Nec ullus alter ejus meminit. For-
tasse id nominis adepta est, quod
ibi trea Turres essent. Veteres enim

(1) Strabo lib. 5.

(2) Lucanus lib. 21. vers. 402.

enim Pisani Aedes Villasque plerumque turritas habebant.

Quanta esset tum ante, tum sub Romanorum Imperio Pisarum potentia & felicitas ex iis, quæ scripsit Strabo deprehendi potest. Asserit nimirum, eam civitatem olim felicem ac beatam, nec suo tempore vel ignobilem, vel obscuram, ob frugum copiam, varii generis lapicidinas, navalem materiem: eandem inter Etruscos belli gloria præcelluisse, Liguresque finitimos ejus veluti cotem fuisse & irritamentum, cum quibus sapius prospere decertavit (1): *Civitas autem ipsa, inquit, felix quondam fuisse videtur, neque hoc tempore sane ignobilis aut obscura est, propter frugum copiam, saxorum opera, navalem materiam, qua prisca annis ad maritima utebantur discrimina. Etenim inter Etruscos belli gloria excelebant, irritabant eos improbi vicini Ligures, lateri semper inbidentes. Nunc vero plus in edificandis Romæ domibus villarumque magnificentissimis consumitur quibus Regiæ ritu Persarum apparantur. Etiamnum, tamen veterem splendorem dignitatemque amiserit, ac populo minus frequentata sit, præter tamen felicitatis quamdam præfert imaginem. Amœna enim in planitie sedet, quam ab Ortu, Septemtrione, & Meridie montes collesque instar coronæ cingunt: ab Occasu haud procul a civitate vix tertio circiter milliaro Tyrrhenum Pelagus ejus agros silvasque lambit, in quod Arnus fluvius mediam urbem disperdens se se exonerat, per quem Triremes & navigia in illud facile devehuntur. Agro potitur vini, olei, & frugum, fructuumque omnis generis feracissimo. Quamare spectat, silvæ & nemora vastissima late spariantur, in quibus Cervi, Apri, Capræ, Dæmæ, aliaque*

animantia, & cujusvis generis volatilia cum domestica, tum silvestria ingenti multitudine aluntur, ad venatum & delicias. Maxima illic Prætorum pecudumque pascuis refertissima. Proximi montes, qui ad Orientem & Septemtrionem se se attollunt, plures arbores, Pinus præsertim possident, navalem materiem suppeditantes: ubi vero majores arbores magnis navibus consiciendis aptæ deficiunt, harum defectum abunde suppleant ingentes abietes, magna copia ex remotioribus Etruriæ montibus succisæ, atque per Arni alveum Pisas transvehitur. Ejus rei causa in extrema urbis parte, prope idem flumen navale extractum est, ubi triremes consiciuntur, quibus Classis Equitum Sancti Stephani adversus Piratarum Turcarum incurssiones quotannis adornatur. Colles partim versus Meridiem & Occasum leniter assurgentes amœnissimi sunt, vineis & Olivetis optimis affluentes. Quo in genere præ ceteris excellit Vallis, vulgo *Calcis* dicta, ex qua ingens olei totius Italiæ præstantissimi copia provenit. Quare Pisarum civitas felix & beata censetur, omnibus bonis affluens, Mari proxima, Arno interfluente, Ausere aliisque fluviiis irrigata, vicinis nemoribus, collibusque circumsepta, optimo ac fertili solo prædita, quidquid ad frugum fructuumque affluentiam, ad piscationem, venatum deliciasque spectat, ubertim obtinens, nullis externis indiget: quin potius sua impertitur aliis nationibus. Aëris dulci temperie gaudet, hiemali potissimum tempore, quamquam æstivo ob stagna proximo mari adjacentia, lacunasque cælo minus salubri infecta advenis credatur, cum tamen, maxime postremis annis cursu aquis stagnantibus facto, locisque palustribus ac cœ-

no-

(1) Strabo lib. 5.

noſis expurgatis, in dies aër clementior fiat.

V. Antequam Piſæ in Romanorum poteſtatem venirent, eas plurimum floruiſſe, jam ex Strabone ſupra laudato didicimus. Res tamen ab ejus civibus tunc geſtæ in tanta præteritorum temporum intercapedine, ac deperdita veteris & primigeniæ Linguae Etruſcæ notitia, in obſcuro proriſus latent. Potentem fuiſſe hanc urbem ſub adventu Æneæ in Italiam Virgilius lib. 10. *Æneid.* affirmat, & licet (ut Poëtis familiare eſt) vero fabellas admisceat, tamen quæ ex veterum traditione apud Romanos de illius antiquitate, amplitudine, & potentia jam ſua ætate vulgata erant, apprime noverat. Cato longe vetuſtior Virgilio, utpote qui, teſte Cicerone in Bruto, obiit L. Marcio Censorino, & M. Manlio Nepote Coſs. anno Urbis conditæ 605. in libro *Originum*, non qualem Annius Viterbienſis edidit ſuiſque commentariis interpretatus eſt; ſed qualem recitat Servius antiquus Grammaticus in lib. 10. *Æneid.* a. P. Daniele typis procuſus, ea de Piſarum origine, ac rebus præclare geſtis ſcripſit, quæ Romanis erant notiſſima. Si certa eſſet illorum ſententia, qui inter duodecim Etruſciæ populos, qui totidem trans Apenninum colonias condiderunt, laudatos a Livio Dec. 1. lib. 4. 5. 7. Piſanos numerant, conſortes & ipſos tantæ gloriæ, rerumque geſtarum eſſe dicendum foret. Sed ſcio hanc litem inter eruditos adhuc ſub judice pendere. Non erat tamen, quod eruditius. Card. Norſius, de *Cenotaphiis Piſanis* Diſſert. 1. cap. 1. erroris illam incuſaret, Cluverium ſecutus lib. 2. *Ital. Antiq.* cap. 1. duodecim illos populos alios a Piſanis recensentem, ſcilicet *Cerites*, *Tarquinienſes*, *Ruffellenſes*, *Vetulnios*,

Volaterranos, *Arretinos*, *Cortonenſes*, *Peruſinos*, *Cluſinos*, *Volſinos*, *Falerios*, ac *Veientes*: Piſas vero ultra Arnum Liguriæ fuiſſe accenſitam. Hæc quidem Cluverii opinio eſt, ſed non omnino: & alii plures pari licentia, Piſas duodecim illis Etruſciæ coloniis accenſent, quas ipſe excludit. Hos inter Blondus, Leander & alii. Alexsnder ab Alexandro lib. 3. *Genial. Dier.* cap. ult. diverſas a Cluverio urbes enumerat. Thomas Dempſterus lib. 4. *Etrur. Regal.* cap. 9. Piſas quidem e cenſu duodecim Coloniæ expungit, uti etiam Volaterras, ſed longe alia ex cauſa, qua Cluverius, quæque urbis hujus præ aliis vetuſtatem atque vires oſtendit: nempe quod Piſæ a Græcis prius conditæ eſſent, quam Lydi, ſeu Tyrrheni in Italiam venerint: Volaterras vero prius extructas aſſerit ab ipſis indigenis, ad reprimendos piratarum motus, quam appulerint Tyrrheni. Ego tamen libentius admiſerim, quod paulo poſt ipſe Norſius fatetur, ſorte Piſanos rem tantum maritimam navantes, cum reliquis Etruſciæ populis neutiquam conſilia miſcuſſe. Jam a primæva ſui origine ac deinceps Piſani maritimis præliis fuerunt intenti: idcirco Strabo lib. 5. ipſorum maritima prælia laudavit, verbis ſupra relatis, quæ juxta Caſauboni verſionem id apertius exprimunt: *Videtur ea urbs quondam floruiſſe ob navalem materiam, qua ellius uſi ſunt ad maritima prælia*. Hoc ipſum indicaffe videtur etiam Livius Dec. 1. lib. 5. dicens: *Tuſcorum ante Romanum Imperium late terra marique opes patuere*. Et quidem nomina utriusque maris, quo Italia fere cingitur, argumento ſunt, Inferum quippe Latinis, Tuſcum, Græcis, Tyrrhenum dictum, Superum vero ab Hadria Etruſcorum Colonia, Adriaticum appellatum. Porro ad Ma-

830 Orbis Sacer & Profanus

Mare Tuscum celeberrima semper fuit Pisanorum civitas, quæ late imperium suum in vicinas insulas protendit. Unde Norisius ea quæ Diodorus Siculus lib. 2. ossrat, C. Nautilus Rutilio, & L. Micio Coss. ann. U. C. 296. Syracusanos sexaginta triremium classem, duce Apelle, contra Tyrrhenos misisse, qui Corsicam *illa tempestate Etrusci subiecerant*, pervastavit: ad Pisanos refert, quos maximam maritimi Etruscorum imperii partem fuisse nullis inficiis ibit, si præsertim Catonis, Virgilii, Strabonis, Rutilii, & Servii, quæ jam expendimus testimonia meote recolat. Hæc sunt, quæ de Rebus Pisanorum antequam Romani Imperii fasces cohererent, in tanta rerum obscuritate, ac temporum distantia conicere potuimus.

VI. Quo anno Urbis condita Pisanorum Imperio accesserint, omnino latet, altera T. Livii Decade deperdita. Id tamen coniecisse ann. U. C. 474. inde conicio, quod cum Pyrrhus Epirotarum Rex tunc temporis cum validissimis copiis Tarentum transmisisset, Etrusci sperantes Romanos in extrema Italia ad mare Superum bello difficili dissentos, minus virium in Etruria habituros, arma adversus eosdem sumpserunt. Sed Romani P. Valerio Lavino Consule contra Pyrrhum misso, Tiberium Coruncianum ejusdem Collegam in Etruscos direxere. Postremum hoc fuit bellum ab Etruscis cum Romanis gestum; ab iis enim Etrusci acie victi, sedus cum iisdem inire coacti sunt. Horum auctor est Dio apud Zonaram, qui scribit, Pyrrhum destituisse iter per Etruriam facere, ut ea sibi gente juncta, infestis statim signis Romam peteret. At ubi eos cum Romanis sedus percussisse didicit, ac Tiberium sibi ob-

viam venire, ac Lavinium, quem reccos suderat, reparato exercitu, a tergo instare, ne io hostili regione a duobus Consulibus eorumque agminibus cingeretur, in Campaniam copias reduxit. Eo igitur anno, aut saltem sequenti Pisas in Romanorum potestatem venisse crediderim, cuo jam tum Etruria universa sedus cum iisdem pepigisset. Unde Polybius lib. 1. narrato Pyrrhi in Italiam adventu, statim hæc subjicit: *(1) Romani Etrusci & Samnitibus dominationi suæ adjectis, multique jam de Gallis, qui Italiam incolbant, partem victoribus, tunc primum ad reliqua Italiae sunt progressi.* Num autem Romani urbis hujus ac Pisanorum Portus opportunitate usi sint primo Bello Punico grassante, ignoratur. Refert quidem Polybius, Pœnos tuoc temporis *Insulis Sardo Etrusque Maris omnibus imperasse*, quas postmodum eodem primo Bello Punico post varia certamina a L. Cornelio Scipione victi auiferunt: sed utrum e Pisanorum litore in Corsicam, & Sardiniam Insulas ei proximam Romaui Classem suam miserint, ac semel iterumque tempestatibus jactatam, immo & ab hostibus interdum susam, ibidem refecerint, omnino silet. Illud sane constat, bello illo contra Pœnos feliciter confecto, cum statim Ligusticum, teste Floro in Liviana Epitoma lib. 20. ceptum esset, Pisas Romanis valido fuisse præsidio. Inimò vero cum Ligures sæpius cootra Romanos arma sumpsisset, ac totius belli veluti theatrum esset Pisanus ager, semper Pisanorum iocole Romanam rem pro virili suot tutati. Ceotum prope anois Pise Romani Imperii claustra fuere, valida militum manu semper ioftruxta, ut Ligurum irruptiones reprimeret. Et quidem ann. U. C. 529. cum Gallici

(1) Polybius lib. 1.

lici belli rumor populam Romanam ac Socios Latinos ad arma excitasset: *Sabini ac Etrusci equitum quatuor milia, peditum ultra quinquaginta milia armarunt, quos pro finibus Etruriae hosti obicerent.* Nominatim vero Cajus Attilius Regulus Consul cum classe Pisas appulit, ut Provinciam contra barbarorum impetum tueretur, auctore Polybio lib. 2. Ubi vero secundi Belli Punici fax Italiam incendit, nihil tum circa Pisas gestum legimus. Quare fallantur necesse est ii, qui asserunt, Annibalem post suas ad Ticinum, & Trebiam Romanorum copias Romam recta, contendere meditantem, ex Apennino in agrum Pisianum descendisse. Siquidem Dux ille Carthaginensium supra Fesulas in terrestrem Etruriam irrupit. Forte illi ita opinandi occasionem nacti sunt ex quodam Plutarchi loco perperam ab ipsis intellecto; quod scilicet in ejus Vita scripserit: *(1) Apennini jugis superatis, per Ligures ea via, qua ad paludes ac planiciem fluminis Arni est iter, in Etruriam descendit.* Cum autem Pisae Liguriae sint finitimae, & prope illas Arnus, ac lata planicies existant, hinc conjiciebant, Annibalem ex Liguria in agrum Pisianum, & Etruriam descendisse. Verum aliam viam Plutarchus designavit, cum diserte affirmet, Poenum prius Apennini juga superasse, dein per viam, qua ad paludes, ac planiciem fluminis Arni est iter, in Etruriam penetrasse. Porro paludes illae & planicies Fesulas inter & Arretium erant interjectae, eo loci ubi nunc infra montes Fesulanos in Valle amoenissima Arnus ex agro Arretino decurrens, Florentiam versus defluit. Livius Dec. 3. lib. 1. Annibalis iter exacte describit. Prius relata pugna, quae in

Pars II. Vol. II.

agro Placentino, post cladem a Romanis ad Trebiam acceptam, inter Sempronium Consulem & Annibalem ancipiti Marte commissa est; statim adiecit (2): *Secundum eam pugnam, Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit.* Apud Ligures Annibalem hibernas stationes habuisse sequenti libro narrat: hieme exacta, & vere jam appetente, non adversus Sempronium, qui Lucam Pisus proximam se receperat; sed contra Flaminium, quem Arretium jam pervenisse fama vulgaverat, exercitum movisse refert, itinere per Apennini juga suscepto (3): *Annibal, profectus ex hibernis, quia jam Flaminium Consulem Arretium pervenisse, fama erat, quum aliud longius, ceterum commodius ostenderetur iter, propiorem viam per paludem petiit, quam fluvius Arnus per eos dies solito magis inundaverat.* Profecto commodius iter Annibali propositum, non aliud esse potuit, quam per agrum Pisianum; sed istud, quod longius esset, ab ipso recusatum Livius asserit, ac propiorem viam per paludem adlectam. Ubi vero palustrem locum descripsit, per quem Poenus non citra suorum jacturam, immo & vitae propriae discrimen, transivit; postmodum ex iis, quae subjicit, palam, evincitur, Annibalem ex montibus supra Fesulas in terrestrem Etruriam penetrasse: *Multis, inquit, jumentisque fide amissis, quum tandem de paludibus emerisset, ubi primum in siccum potuit, castra locat, certumque per praemissos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretii mania esse. Regio erat in primis Italia fertilis, Etrusci campi, qui Fesulas inter Arretiumque jacent, frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opulenti.* Paludes illas ad Fesulani montes

F

(1) Photarchus in Annibale.

(2) Livius Dec. 3. lib. 1. al. 22.

(3) Ibid. lib. 2. al. 22.

tis radices positas, ubi Arnus interfuit, hæc Livii narratio ostendit. Quamobrem a veritate historię aberrant, qui Annibalem per agrum Pisani tranxisse contendunt. Quin ex adverso Pisæ id temporis valido præsidio munitæ, altero Consule Sempronio propius cuni suis Legionibus versante, nullam a Pœnis cladem accepere. Nullam quoque post infelicem illam Flaminii ad Lacum Thrasimenum pugnam: Annibal quippe Romanis legionibus cum Flaminio Consule tunc exis, ex Etruria per Umbrorum ac Picentum regiones transiens, prope mare Superum castra posuit, unde Carthaginem nuntios misit, qui rerum ab se gestarum ferici exponerent, teste Polybio (1): *Nam ante illum diem, ex quo Italiam erat ingressus, ad mare numquam accesserat*. Numquam igitur agrum Pisarum, quæ mari proxima civitas est, attigerat. Minus vero post id tempus, cum nusquam deinceps in Etruriam redierit. Siqui autem motus in Etruria excitati sunt, Asdrubale præsertim Annibalis fratre illos, uti & Umbros per nuntios ad defectionem sollicitante, missis in Provinciam Prætoribus & Proprætoribus, statim fuisse compositos, ex Livio Dec. 3. lib. 6. 7. & 8. alias 26. 27. & 28. didicimus.

Victis postmodum Carthaginensibus, & una cum Annibale ipsorum duce Italia excedere compulsi, Romani totius Italiæ imperio inbiantes, bellum contra Ligures, Gallos Cisalpinos, atque Insulres decreverunt. Bojos Gallos primum aggressus est L. Valerius Flaccus Consul ann. U.C. 559. cum Italiam Provinciam fortitus esset. Prætor autem tunc missus P. Porcius Leca Pisas, ut a tergo Liguribus esset, inquit Livius (2), statim-

que addit: *P. Porcius Leca ad Etruriam circa Pisas duo milia peditum & quingenti equites ex Gallico exercitu decreti*. Nihil tamen tunc Ligures tentarunt; verum paulo post, ann. U.C. 561. ab Apuanis Liguriæ populis initium bello datum, reliquis suæ gentis in ejusdem aleæ sortem ascitis. Quoniam vero Apuani Pisīs proximiores erant, suis incursionibus finitimos Pisatorum agros infestare cæperunt. Ejus belli initium, progressus, exitumque T. Livius Dec. 4. sulus descripsit. Quo auctore primum novimus (3), Cornelio Merula & Q. Minucio Thermo Coss. *litteras M. Cincii (præfatus Pisas erat) allatas. Ligurum 20. milia armatorum, conjurationes per omnia conciliabula universæ gentis facta, Lunensium primum agrum depopulatos, Pisani deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrassos*. Iis nunciis acceptis, Q. Minucius Coss. cui Liguria obtigerat, binas Legiones, atque ex Latini nominis sociis 15. milia peditum, equites quingentos imperavit. Additi & alii milites decreto Senatus: *Pisas jam quadraginta millibus quotidie affluente multitudo ad famam belli spemque prædæ, circumferebant*. Interea Minucius collectis apud Arretium copiis, inde quadrato agmine ad Pisas duxit; *et cum hostes mille passuum ab oppido trans fluvium movissent castra, Consul urbem baud dubie servatam adventu suo, est ingressus. Postero die & ipse trans fluvium quingentos fere passus ab hoste posuit castra*. Levibus tantum præliis sociorum agrum rutabatur, prudenter novum militem atque ex variis hominum generibus collectum in castris servans, ne aperta acie si ferocienti hosti & valido objiceret, forte in discrimen addu-

ce-

(1) Polybius lib. 2.

(2) Livius Dec. 4. lib. 3. al. 33.

(3) Ibid. lib. 5. al. 35.

ceret. Quinimmo Livius tradit, opugnata tum Consulibus castra, atque agre defensa. Verum anno sequenti, nempe 562. U. C. Minucius, prorogato imperio, novis expertorum militum suppetiis firmatus, in eodem agro Pisano cum Liguribus signis collatis, novem millia hostium occidit, ceteros suos fugatosque in castra compulit; ea usque in noctem magno certamine oppugnata, defensaque sunt: nocte clam profecti Ligures, prima luce Romani vacua castra invasi; præda minus inventum est, quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit: ex agro Pisano in Ligures profectus castris vicisque eorum igni ferroque pervasit: ibi præda Etrusca, quæ missa a populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus. Instauratum deinde bellum ann. 568. Urbis conditæ adversus Apuanos Ligures, refert idem Livius, quod illi Pisano & Bononiensium agros rursus suis populationibus deprædarentur (1): Translatum deinde, ait, ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Pisano, Bononiensemque ita incursaverant, ut eoli non possent. Hic quoque perdomitis Consul (is erat C. Flaminius) pacem dedit finitimi. Gliscente adhuc Ligustico bello, cum anno proximo, qui fuit U. C. 569. creati novi Consules Appius Claudius & M. Sempronius, uterque in Ligures exercitum duxit: Sempronius a Pisis profectus in Apuanos Ligures, castrando agros, urandoque vias & castris eorum, aperuit saltum usque ad fluvium Mucram, & Lunæ portum. Hostes montem antiquam sedem majorum suorum ceperunt, & inde superata locorum iniquitate, dejecti sunt. Hoc bellum Ligusticum in plures annos protrahitum est: cumque Apuani Ligures Pisanis semper infesti arma

deponere recusarent, ann. 574. U. C. a Senatu Consulibus decernuntur (2): *Bine Legiones Romanæ cum suo equitatu, & sociis Latini nominis quantum semper numerus, 15. millia pedum & 800. equites; cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ac bellum inferrent, mandatum est.* Tandem eodem anno a P. Cornelio & M. Bæbio, qui Proconsules electi fuerant, Apuani Ligures ita fracti sunt, ut cum nullæ amplius ad resistendum vires essent, compulsi fuerint edicto victorum parere; nempe pax illis data ea conditione, ut e suis montibus, quorum asperitati, magis quam armis eos fidere notum erat, descendentes, alio transmigrarent: *Traducta sunt publico sumptu ad 40. millia liberorum capitum cum feminis puerisque: eisdemque designatæ novæ sedes in Samnitum agris.* Hinc Plinio lib. 3. cap. 11. in Hirpinis nominantur *Ligures qui cognominantur Cornelianæ & qui Bæbiani*, a nomine scilicet utriusque Proconsulis, a quo ea in loca traducti fuerant. Hujus belli finis perpetuam Pisanis securitatem peperit; cui quidem feliciter conficiendo ipsa Pisanorum civitas, cum opportunitate loci, tum suorum civium erga Romanam Rempublicam fidelitate, & arcto amicitie vinculo plurimum contulit.

VII. Statim autem ac Pisanis sensere, Apuanos Ligures necdum a Romanis penitus domitos, verum, etiam patriis sedibus pulsos solum, vertere coactos, atque in longinquas Italiæ terras deportatos, tanta affectu sunt lætitia, dum perpetuo ac ferocissimo hoste se liberatos cerneant, ut eodem anno U. C. 574. legatione Romam directæ & Senatui gratias egerint, & enixe postulaverint, Pisas Latinam coloniam deduci. Jucundum id Senatoribus visum,

F 2

CO-

(1) Livius lib. 9. al. 39.

(2) Ibid. lib. 10. al. lib. 40.

834 Orbis Sacer & Profanus

eorumque votis factum satia Livius toties memoratus affirmat. *Pisani*, inquit, *agerum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratia ab Senatu acta*. Trium viri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Porcii Lenates. Alii Codices habent, *Marcus & Publius Lenates*. Ita vero Pisis in Coloniam evasere, ut & postea Romanum Municipium essent: Festus quippe ver. *Municipium, Pisanos* discrete nominat. Eosdem quoque Pisanos in Galeria Tribu censos fuisse, docent vetustæ Inscriptiones apud Gruterum pag. 358. 10. Cum autem bello Sociali, seu Italico primum, dein Sullano Colonie in Italiam deductæ plurimum colonis exhaustæ essent, ac pæne ad nihilum redactæ, rursus a Julio Cæsare primum, dein a Triumviris M. Antonio, Lepido, & Octaviano Augusto sic instauratæ fuerunt, ut illarum aliquot nova fortirentur nomina, quasi recens fuissent deductæ. In iis Pisas militum Coloniam a Julio Cæsare deductam, seculo elapso indicarunt duo Cenotaphia antiquissima, quæ D. Antonius Puteus Archiepiscopus Pisanus, velut pretiosa vetustatis monumenta in Cœmeterium Basilicæ Pisanæ translata, adhibitis ornamentis, posteritati exposuit. Harum alterum Cenotaphium est Caii Cæsaris, Augusti Filii, cujus Inscriptio exhibet Senatui consultum a Pisanis in morte ejusdem Caii Cæsaris editum: alterum vero Lucii Cæsaris item Augusti Filii, ejusque Inscriptio idipsum a Pisanis in hujus obitu actum refert. Hoc posterius indicat, quod hæcenus incompertum fuerat, nempe Pisas militum Coloniam a Julio Cæsare deductam. Etenim in calce ejusdem Cenotaphii jubentur Pisanæ Legati Octavianum Augustum adire petiti ab eo, *ut Coloniam Julianis Colonie Opsequenti Julic Pisanæ*

inferias Lucii Manibus perpetuas juxta Colonie decretum facere permittat. Ex qua Inscriptione discimus Cæsaris Augusti tempore Pisis Coloniam *Julia Opsequenti*, titulum seu cognomen fuisse. Quod utique vel a C. Julio Cæsare, ut vox illa *Julia* suadere videtur; vel certe ab Octaviano Augusto obtinuit. Is quippe ann. U.C. 710. testamento Cæsaris adoptatus, in Familiam Juliam transit, ac deinceps C. *Julius Cæsar Octavianus* dictus fuit: unde & Colonie plerique ab ipso deductæ, *Julic* sunt appellatæ, quarum aliquas Plinius lib. 5. cap. 1. & Dio lib. 53. commemorant.

VIII. Duo hæc Cenotaphia nuper memorata luculenter ac fufe illustravit Eminentissimus Cardinalis Henricus Norisius in Opere Venetiis ann. 1681. typis edito, atque inscripto, *Cenotaphia Pisanæ*; quod ille in quatuor Dissertationes distribuit. In quarum tertia, ejusque secundo capite, inter cetera mororis signa, quæ ex morte Caii Cæsaris Pisanis publico decreto palam ab universis Civibus ostendenda sanxerunt, cum illud imperatum esset, ut Balnea publica clauderentur; hac occasione Vir doctissimus disserit de antiquis Thermis Pisanis. Ex primo namque Cenotaphio, quod est Caii Cæsaris, discimus, Octaviani Augusti tempore Pisis fuisse publicas Thermas, seu Balnea, uti perspicue docent hæc verba: *Cunctis vestre mutata templisque Deorum immortalium, balneisque publicis, & tabernis omnibus clausis, convitiis se se assimere*. Quo loci sit essent, ignoratur. Plures tamen Pisis olim extitisse, qui Pisanorum res gestas describere commemorant. Imperatoris Hadriani Thermas ibidem positas tradit Troncius in Annal. Pisan. pag. 22. & nuper doctiss. Vir Josephus Martinius

nus Basilicæ Pisane Canonici, de Patria sua optime meritis, egregio Opere edito, cui titulus est: *Theatrum Basilicæ Pisane*; ut videre est, cap. 2. pag. 5. qui & locum illarum ita designat (1): *He postea defecerunt pro fundamento Ecclesiæ Sanctæ Reparatae Virginis & Martyris Archipresbyteratus Pisani annexæ, quæ medio sublata inedicata fuit Basilica Pisana*. Diverſæ ex erant ab aliis Thermis, de quibus laudatus Norſius loquitur, quas putat post Augusti Imperium extractas, Antonino Pio imperante. Id vero inde conjicit, quod plurium lapidum fragmenta in exteriori parte Majoris Basilicæ videntur, ejusdem Principis nomine inscripta, quæ ex thernarum ruinis illuc deportata suspicatur, quod nulla alia vetustiora monumenta Pisis superſint. De quibus præſatus Martinus hæc habet: *His Hadriani Thermis band abſimiles, ni fallor, eas extiſſe autumo, Antonino Pio, ut reſerunt, imperante, prope ciſtatis januam, quam vulgo vocant a Parlaſcio, extruſas; nempe prope Januam, quæ Lucenſis vocatur: Harum pari adhuc hodie ibidem viſitas, quæ cum eſſet ultra dimidium ruderibus obruta ac pene ſepulta, oculos cognitionemque omnium diu fugerat, donec ipſam doctiſſimus Ceſſenius detexit*. Ego tamen crediderim hujusmodi Thermas, uti & alias Hadrianæ, neque ab Antonino primum edificatas, ſed tantum reſtauratas, iſdemque poſtmodum Principibus illarum Inſtauratoribus dicatas. Quod & ipſemet Martinus in *Paralipomeniſi ſeu Prætermiſſi in Theatro Basilicæ Piſanæ*, quæ extant poſt Indicem Operis, obſervat. Has propterea Thermas Octaviani Auguſti temporibus extiſſe veriſimilius puto. Hujusmodi Thernarum hypocausti

figuram, nonnullis tamen ornamentis nuper repertis decorandam, exhibet Card. Norſius Diſſert. 3. cap. 2. pagin. 366. Plura alia ſunt potentiſſimæ quondam urbis monumenta, quæ in Majori Basilica, ejusque externis parietibus, in nobiliſſimo ejusdem Basilicæ Cœmeterio, aliisque urbis locis extant, quæ apud laudatos Norſium, Troncium, & Martinium ſolius ſunt expoſita.

IX. Poſt fractas Romani Imperii vires, Piſæ eamdem inſortunii aleam expertæ ſunt, ac reliquæ civitates Etruriæ, barbaris Gentibus, præſertim Gothiſ & Longobardiſ univerſam Italiam invadentibus. Ex ipſorum jugo deinde ſeculo octavo a Carolo Magno creptæ Imperii Occidentaliſ leue jugum ſubiectæ; quod & Ludovicus Caroli filius ratum eſſe voluit. Nonnumquam etiam Tuſciæ Marchionibus paruerunt. A Mathilde Comitiffa plurimiſ beneficiis ac honoribus cumulatæ fuerunt. A ſeculo undecimo ac deinceps libertatem adeptæ formam Reipublicæ ſibi vendicarunt: quo ex tempore ſrenuos belli Duces protulere. Siquidem recte ſcripſit Blondus in ſua Italia Illuſtrata (2): *Eam urbem florentibus Romanorum rebus nullum habuiſſe potentatum videmus*. Poſtquam vero maritima urbes Etruſcæ, hinc Luna, inde Populonia deſectæ fuerunt, quieſcentibus per Caroli Magni & Filiorum tempora Italia rebus, Piſe multoſ babuerunt bello maritimo præſtantiffimos viros, quorum geſſa in noſtris hiſtoriis celebrantur. Præclara Piſanorum geſſa literis commendavere, Pandolphus Piſanus, cujus Hiſtoria cum Commentariis Conſtantini Cajetani, nuper ex MS. Bibliothecæ Ambroſianæ Mediolani edita eſt, & Tom. III. Rerum Italicarum pag. 367. & ſeqq. inſerta: Prolemæus Lucenſis O. P.

in

(1) Martinus in Theat. Baſil. Piſan. cap. 2. p. 5.

(2) Blondus Ital. Illuſtr. lib. 1. Region. 2.

836 Orbis Sacer & Profanus

in Annalibus; Leonardus Arretinus, Recordanus Malefina, Joannes, Matheus, & Philippus Villani, Poggius, Beniofegna, Scipio Admiratus in Histor. Florent., S. Antoninus O. P. in Chron., Flavius Blondus in suis Hist., Raphaël Volaterranus in Comment. Urbanis, Marcus Antonius Sabellicus in Rapsodiis Histor., Paulus Jovius in Histor., Franciscus Guicciardinus in Histor. Italiz, Fr. Salvator Vitalis in Annalib. Sardiniz, Philippus Bergomas in Chron., Bernardus Corius in Histor. Mediolan., Fr. Thomas Fazellus O. P. in Hist. Siciliz, Augustinus Janeges in Panormo Nobili, Albertus Foglietta in Histor. Genuenf., Augustinus Justinianus in Annal. Genuenf., Orlandus Malavolti in Histor. Senar. Sparfa vero apud hos aliosque plures Scriptores, itemque in vetustis monumentis atque Codicibus MS. quæ in Archivis Priorum, Capituli Basilicæ Majoris ejusdem civitatis Pisanz, Operæ, ut vocant, præfatæ Basilicæ extant, in unum volumen congestit D. Paulus Troncius, quod Pisarum Annales inscripsit. Chronica item varia Pisana jam pridem vulgavit Ferdinandus Ughellus Tom. III. Italiz Sacræ, pag. mihi 852. & seqq. eademque nuper variis mendis expurgata a Viro Clariss. Ludovico Antonio Muratorio, prodierunt Tom. VI. Rerum Italicar. a pag. 100. ad 198. In quorum Præfatione, pag. 97. laudatus Muratorius causam exponens, cur Chronica illa jam prius ab Ughello typis cusa, ipse recudenda curasset, eam asserit; quod incuriose ab Ughello exhibita, atque in plurimis corrupta sint. Inter cetera observat, Secundum Chronicum Pisannum ab altero Anonymo conscriptum, apud Ughellum in titulo mendo nimium patente initium sumere ab ann. 1188. cum tamen eodem Chronico Pisano-

rum gesta incipiant ab anno 688. ac desinant in ann. 1136. Quarto loco Ughellus edidit *Chronicon Breve Pisannum* ab ann. 1004. ad ann. 1188. ab incerto Auctore concinnatum; & hic pariter (inquit Muratorius) in titulo apud Ughellum habetur 1178. non sine legentium fastidio, qui tam incuriose intuentur ab eodem exhibita nobis veterum monumenta. Sexto loco Ughellus exscripsit *Carmen Laurentii Veronenfis*. Sed hic pariter Muratorius aut Italiz Sacræ Typographos, aut ipsum Ughellum supinæ negligentiz arguit. Scribit ille in Poëmatis hujus titulo, debellatam fuisse Majoricam a Pisanis ann. 1104. quæ tamen expeditio sine controversia, vel ipso Ughello teste in Catalogo Archiepisc. Pisani. anno 1114. & anno 1115. suscepta & consummata est. Addit laudatus Muratorius, resciri non posse, an Laurentius ille Poëta *Veronenfis* fuerit, ut titulus præfert; siquidem ille idem apud Ughellum pag. 428. appellatur Laurentius, non *Veronenfis*, sed *Vernenfis*, suspicione Muratorio non levi injecta, eum in aliquo Tusciæ Oppido, aut pago, cui *Verna*, seu *Vernia*, sive etiam *Vurni* nomen foret, natum potius fuisse, quam in Veronenfi urbe. Verum Vir eruditissimus eam suspensionem facile abigere poterat, si Typographi vitio dedisset, unius literæ omissione, *Veronenfis* vocem, corrupte in *Vernenfis* alteram transiisse. Nullum quippe in toto agro Pisano est Oppidum, nullus pagus, cui *Vernia*, seu *Verna*, seu *Vurni* nomen, aut nunc sit, aut quondam fuerit impositum, nisi forsitan sit castrum *Urni*, seu *Vornium* Lucensis agri. Sed ab hoc non *Vernenfis*, sed *Vornenfis* dicendus esset. Ejus castrum mentio est in Annalibus Pisanis apud Ughellum col. 865. ad ann. 1144. Ex præfatis itaque Chronicis hæc, quæ

le-

sequuntur præcipua Pisānorum gesta paucis exponimus.

X. Sed cum Pisānorum potentia tunc maxime in apertum prodierit, quando in Reipublicæ formam coierunt, hujus exordia prius perscrutari opportunum duco. Fateor tamen ex omnibus Pisānorum Annalibus, quæ hæcenus lucem aspexere, nihil certi de Reipublicæ ipsorum initio profecti aut colligi posse. Quod itidem contigit in Florentina, & Genuensibus Rebuspublicis, ut merito Pagius de tribus hisce Rebuspublicis loquens, dixerit ⁽¹⁾: *Harum trium, Rerumpublicarum initium tenebris plenum*. Ipse nihilominus ex Sigonio lib. 8. de Reg. Ital. earundem exordia ad ann. 1004. refert. Siggillatim vero de Pisānis observat, eos ad Inferum mare positos exemplo Venetorum, qui Superum incolebant, rem tractare maritimam, non mercaturæ solum, ut antea, sed etiam rei militaris causa cœpisse. Et quidem occasione eis data a Saracenis, qui piraticam exercendo, navigationem Italiz prope omnem ademerant. Jam Seculo decimo præcedenti Pisānos instructa classe, mari rem militarem exercuisse, inde colligo, quod cum Otho Magnus Imperator anno 968. Saracenis Apuliam & Calabriam armis eripuisset, Pisāni ea in expeditione Imperatori suppetias tulerunt, uti in *Chronico Pisano*, quod apud Ughellum secundo loco descriptum est, pag. 858. & seqq. paucis verbis proditum legimus; tamen juxta computandi apud Pisānos annorum numerum, id anno sequenti contigisse dicatur: *Anno DCCCLXIX. fuerunt Pisāni in Calabria*; utique classe maritima eo appulsi. In Annalibus autem Pisānorum, quæ recitat idem Ughellus pag. 862. & seqq. corrupte scriptum est: *A. D.* (scilicet Anno

Domini) *CCCCXXI. Pisāni fuerunt in Calabria*: desunt quippe initio anni quingenti, & in fine tres superadduntur. Etenim Otho Magnus anno 968. Saracenos ex Apulia & Calabria expulit, ut videre est apud Baronium & Pagium ad eundem annum. Unde & Othonem hunc, sicuti etiam Othonem ejusdem nominis tertium erga Pisas benevolos extitisse, eodemque beneficiis plurimis cumulasse constat. Crediderim ego, nisi mea me fallit opinio, prima, etsi rudia atque imperfecta, cum Pisanz, tum etiam aliarum quarundam Italiz civitatum, fundamenta. Rerumpublicarum, paulo post Othonis Magni obitum constructi cœpta. Nam, Sigonio narrante ⁽²⁾, Othone secundo ejus filio Germanicis & Francicis bellis, quæ alienissimo tempore exarserunt, implicito, ac regionum armorum terrore procul amoto, Itali integræ parandæ libertatis avidi palam grandiores atque alacriores sibi spiritus asciverunt. Nam & varias in populis seditiones excire, & multiplices in Provinciis tumultus conflare, ac passim Consulatus in Civitatibus instituere, & privatas turres in Urbibus ædificare cœperunt. Unam ex iis civitatibus fuisse Pisas, & vetus Consulum Magistratus ibi constitutus, & tot Turres crectæ, & bella cum Lucensibus paulo post gesta indicare videntur. Ut ut res se habuerit, certe Seculo undecimo inaeunte tres illæ Respublicæ, Pisana, Florentina, Genuensis, brevi eas vires acquiescere, ut vicinis non modo, sed & procul positissimis terrori essent, & vix natæ, præclaris rebus gerendis universæ Italiz oculos in se, converterint. Ea quæ ad Pisānos spectant, paucis exponam.

XI. Cumprimis Saraceni tunc Siciliam, Sardiniam, Corsicam, & Ba-

(1) Pagius ann. 1004. num. 6.

(2) Sigonius lib. 7. de Reg. Ital.

838 Orbis Sacer & Profanus

Balcanes Insulas occupantes, Pisano-
rum animos ad bella strenue geren-
da, & ditioris suæ angustos limites,
extra Italiam propagandos excitarunt.
Barbari enim illi anno 1005. ad Pi-
sanum littus appulsi, urbemque inop-
inato aggressi illam invaserunt. Id
in Chronico Pisano proditum legi-
mus: *Ann. 1005. fuit capta Pisa a*
Saracenis. Verum sequenti anno Pi-
sani pugna cum illis conferta ad *Re-*
gium, uthabent Annales Rerum Pi-
sanarum, seu juxta præfatum Chro-
nicon ad *Regium Regnum*, illos con-
trivere: *Ann. 1006. fecerunt Pisa-*
ni bellum cum Saracenis ad Regium
Regnum, & gratia Dei vicerunt il-
los in die S. Xysti. Sexto post anno
Pisanum civitas a Saracenis ex Hi-
spaniarum locis, quibus dominaban-
tur, huc piraticis navibus advehi
magna clade affecta est: nam Anna-
les laudati, uti & Chronicon Pisa-
num hæc referunt: *Ann. 1012. Sta-*
lus Saracenorum de Spania (idest Hi-
spania) venit Pisas & destruxit eas.
At enim refecta statim Urbs a civi-
bus eas vires paulatim acquisivit, ut
Barbaris bellum intulerit, & e Sa-
rdinia primum, dein Panormo, tum
quibusdam Africæ civitatibus, ac tan-
dem Insulis Balearibus eos expule-
rit; nec Etruriæ tantum, sed etiam
Italiam prope universam a continuis
eorundem incursionibus deinceps tu-
tam reddiderit. Siquidem Saraceni
ea tempestate magna adhuc Hispa-
niæ parte, tota Africa, & adjacen-
tibus Italix Insulis potiti, terrori pæ-
ne omnibus Italicis Provinciis erant,
Ligurix præsertim, & Etruriæ ipso-
rum furari magis expositis, cum pau-
lo ante Lunensem portum urbemque
occupassent, uti Ditmarus lib. 7. scri-
bit. Quamvis Pisani, & Genuen-
ses classe instructa junctisque viribus,
anno 1016. Sardiniam Barbaris illis
ademerunt. Cumque sequenti anno

Mugetus Rex Saracenorum Sardiniam
invasisset, rursus a Pisanis & Ge-
nuensibus devictus, fuga sibi confu-
lens in Africam trajecit: sicque In-
sula penitus subacta, Pisanis ea ces-
sit, Genuensibus sola præda conten-
tis. Chronicon quidem & Annales
Pisani hæcenus relati rem aliter nar-
rant; nempe post devictum altera
vice Mugetum, & Sardiniam Sara-
cenis ereptam, Pisanos inter ac Ge-
nuenses de ejusdem Insulæ dominio
disidium exortum, immo & pugnam;
sed tandem Genuenses a Pisanis su-
peratos inde excessisse. Nihilominus
Chronicon Breve Pisanum apud
Ughellum pag. 884. aliter rem nar-
rat: nempe convenisse inter utrum-
que exercitum, ut Pisani Sardinia,
Genuenses vero præda hostium poti-
rentur: *Mugetus in Sardiniam est re-*
versus: & Pisani iterum cum Ge-
nuensibus fugaverunt eum, & thesa-
urum quem secum tulerat, habuerunt,
& totum Januensibus conventionem con-
cesserunt, aliter vero venire noluerunt.
Antea autem hoc idem Chronicon
Breve narraverat, a Benedicto VIII.
Summo Pontifice Pisanos fuisse exci-
tatos ad Saracenos e Sardinia pro-
pulsandos: atque hujus rei causa Ve-
xillum Sancti Petri ad eos missum, ac
totius Insulæ dominium concessum.
Anno Domini M. XVII. Venerabilis
Benedictus Papa una cum universo Cle-
ricatu, & Senatu Legatum Othensem
Episcopum ad Civitatem Pisanam mis-
it, ut Mugetum Regem de Sardinia
expelleret. Romana Sedes totam Sar-
diniam cum privilegio, & Vexillo San-
cti Petri Pisanæ civitati firmavit.
Qua propter Consules una cum Epi-
scopo Lamberto, cum concordia populi
ad invicem concordaverunt, & facere
promiserunt, & Vexillum Sancti Pe-
tri ita cum privilegio ceperunt. Men-
dum tamen in Annotum numero hic
irrepsisse arbitror, & Legatio-
nem

nem illam antehunc annum a Benedicto VIII. Pisas directam ea suadent, quæ paulo antea diximus. Et quidem breve illud Chronicon ab Ughello typis editum annos Pisanz expeditionis in Sardiniam, uti & in quibusdam aliis Pisavorum gestis minus exacte enumerat. Quare verisimilius puto Legationem præfatam anno 1016. habitam ab Episcopo Cardinali Ostiensi, ac subinde Sigonium errasse, cum lib. 8. de Regno Italie eam in annum 1012. rejicit; id enim contingere tunc non potuit, cum Pisarum civitas anno 1012. a Saracenis fuerit devastata. Aut igitur Apostolica illa Legatio alliganda est anno 1014. uti existimo, aut anno sequenti, quo Mufetto Saracenorum Regi Sardinia jure belli a Pisanis erepta fuit.

XII. Ea vero victoria magis incensit Pisavorum animi ad præclariora facinora vires suas protenderunt. Cumprimis anno 1035. instructa classe in Africam Sardinie proximam trajicientes, Bonam, veteribus Hipponem Regium dictam, cui quondam S. Augustinus Episcopus præfuit, tunc a Saracenis occupatam, expugnaverunt. Id tum omnia Chronica, tum

Annales Pisavorum testantur. Eo usque bellis suis maritimis Pisani, Barbaris Etruscum mare infestantibus formidabiles extitere, ut majori classe comparata in Siciliam adnavigantes, ingenti sane facinore Saracenos in ipso Portu Panormitano aggressi sint. Vi quippe suarum trimemium, ac militum invicto robore contractis catenis in Portum irruentes, hostium naves ceperunt, magna ac pretiosa suppellectili onustas, qua in unam illarum transvecta, ceteras sub hostium oculos incenderunt. Dein e navibus in littus traductis copiis, Saracenorum acies in fugam dedere, plurimis eorum interfectis, reliquis vero ad ipsas usque Panormi portas propulsatis. Immo non defunt qui referant, Panormum tunc a Pisanis captum ereptumque Barbarorum jugo: verum hoc affirmare non ausim, quod vetus Inscriptio, quæ in vestibulo Basilicæ Pisanz legitur, remque tunc præclare gestam exacte narrat, nihil prorsus de ipsa urbe a Pisanis capta memorat. Egregium illud Pisanz gloriæ ac potentie monumentum huc transcribendum duxi:

*Anno, quo Christus de Virgine natus, ab illo
Transierat mille decies sex, treque subinde
Pisani Civis celebri virtute potentes
Istius Ecclesie primordia dantur in esse
Anno, quo Siculus est solus factus ad oras
Quo simul armati cum multa Classe profecti
Omnes majores, medii, pariterque minores
Intendere viam primum sub sorte Panormum
Intrantes rupta portum pugnando catena
Sex capiunt magnas Navet, opibusque repletas
Unam vendentes, reliquas prius igne cremantes,
Quo pretio muros constas hos esse locatos.
Post hinc digressi parum, terraque potiti
Que fluviis cursum mare sentis Solis ad Ortum,
Mox Equitum turba peditum comitante caterva
Armis accingunt se se, Classemque relinquunt,*

840 Orbis Sacer & Profanus

*Invadant hostes contra sine mora furentes.
Sed prior incurfus mutans discrimina casus
Istos viatores, illos dedit esse fugaces
Quos Cives isti, serientes vulnere tristi
Plurima prae portis straverunt millia mortis,
Conversique cito tentoria littore figunt,
Ignibus & ferro vastantes omnia circum
Virescentes sic sacra cade relictis,
Ineolumen multo Pisas rediere Triumpho.*

Ex qua Inscriptione discimus, Pisanos insigni hae victoria potitos anno a Virginis Partu 1063. eodemque augustissimi Templi hodieque conspici fundamenta feliciter jecisse: quod ex Panormitanis Saracenorum spoliis confluentes, Deiparae Virgini in Caelum Assumptae, quam in Patronam elegerant, dedicavere. Egregium sane Pisanæ Pietatis ac Religionis argumentum, pretiosa hostium manubria non in privatum commodum, sed in Dei cultum vertentis.

XIII. Longe illustrior fuit victoria, quam Pisani una cum Genuensibus eodem Seculo undecimo de Saracenis in Africa reportarunt. Expeditionis hujus incensor fuit Victor III. Summus Pontifex anno sui Pontificatus secundo, Christi autem 1087. de quo Petrus Diaconus hæc tradit (1): *Assuabat interea ingenti desiderio idem Victor Apostolicus qualiter Saracenos in Africa commorantium confunderet atque contereret infidelitatem. Unde cum Episcopi & Cardinalibus Concilio habito, de omnibus fere Italiae populis Christianorum exercitum congregari, atque Vexillum B. Petri Apostoli illis contradens sub remissione omnium peccatorum contra Saracenos in Africa commorantes direxit. Christo igitur Duce Africanam devoluti dum essent ad urbem, omni nisi illam expugnantes Deo adjuvante ceperant, interfecit de Saracenorum exercitu centum millibus pugnatorum.*

*Quod nequis ambigat hoc absque voluntate accidisse divina, illa die, qua Christiani de Saracenis victoriam adepti sunt, eo etiam Italiae divinitus patens factum est. Idipsum refert Leo Ostiensis lib. 3. cap. 70. Et licet neuter eorum de Pisanis & Genuensibus expressam mentionem fecerit, sed generatim dumtaxat, de omnibus fere Italiae populis Christianorum exercitum congregatum affirmet; alii tamen Scriptores Pisanis & Genuensibus præcipue hanc victoriam adscribunt; atque in iis Bertoldus Constantiensis ejusdem xvi Scriptori, in Chronico ad ann. 1088. hæc narrans (2): *His temporibus Pisani & Genuenses, & alii multi ex Italia Africanam Regem Paganum hostiliter invaserunt, & depredata ejus terra, ipsum in quamdam munitionem impulerunt, & cum deinceps Apostolicæ Sedis tributarium effecerunt. Quoad rei substantiam Bertoldus, Petrus Diaconus, & Leo Ostiensis concordēs sunt, sed tantum quo ad temporis circumstantias differunt, dum isti anno 1087. victoriam hanc consignarunt; quibus consentit Lambecius lib. 4. Biblioth. Cæsareæ, pag. 89. & seq. ubi testatur, in ea Bibliotheca extare veterem Codicem Græcum MS. continentem Anonymi cujusdam Expositionem in Sancti Pauli Apostoli Epistolæ, atque in eo indicari antiqua miniata Inscriptione marginali tempus, quo Codex ille scriptus, verbis Græcis, quo-**

(1) Petrus Diaconus lib. 3. cap. 69.

(2) Bertoldus in Chron. ann. 1088.

Pars II. Lib. III. Cap. XIX. 841

quorum hæc est interpretatio: *Hoc tempore (nempe Anno Mundi 6596.) subegit Rogerius Syracusæ, occiso prius eorum Principe Saraceno Benure, eodemque tempore Pisani devastarunt Africam.* Quæ verba referens Pagius in suis Annalibus ait (1): Hic enim annus Mundi 6596 Constanti-
nopolitanæ Kalendis Septembris hujus Christi anni scilicet 1087. inchoatus fuit, Bertoldus vero antea laudatus in annum sequentem hæc refert. Ast vetus Martyrologium MS. Ecclesiæ Lucensis a Francisco Maria Florentino, in Commentariis de Rebus ad Mathildem Comitissam spectantibus, Italice inscriptis: *Memorie di Matilda la gran Contessa*, lib. 2. pag. 238. ad annum usque 1089. differt; ex quo etiam discimus Urbes tunc a Pisaniis, & Genuensibus in Africa expugnatas: *Fecerunt, inquit, Pisani & Genuenses solum in Africam, & ceperunt duas munitissimas civitates, Almadiam, & Sibiliam in die S. Xysti, in quo bello Ugo Vicecomes filius Ugonis Vicecomitis mortuus est.* Ex quibus civitatibus Saracenis fere omnibus interfectis, maximam prædam auri, & argenti, palliorum & ornamentorum abstraxerunt. De qua præda Pisani Ecclesiam mirabiliter in diversis ornamentis amplificaverunt, & Ecclesiam B. Xysti in Curia Veteri edificarunt. In Chronicis & Annalibus Pisaniis apud Ughellum iisdem prorsus verbis eadem victoria describitur; sed annus 1088. in iis adnotatur. Arbitror tamen hanc in annorum numero diversitatem ad concordiam revocari posse si dicamus, Africanam istud bellum a Pisaniis, Genuensibus, & aliis Italiæ populis sacro fœdere junctis, anno 1086. inchoatum, absolutumque anno 1088. aut fortassis anno 1089. Nam Roncionius in Historiis Pisaniis MSS. lib. 3.

antiquioribus monumentis inherens, hanc Africanam expeditionem bifariam dividit; alteram quidem a solis Pisaniis in Africa, alteram vero una cum Genuensibus adversus Saracenos in Oris Hispaniarum susceptam. Priorem expeditionem spectasse videtur Anonymus Casinensis ab Antonio Caracciolo editus, ad annum 1086. hisce verbis relata: *Pisani apud Africam certantes Saracenos vicerunt.* In Brevi itidem Chronico Pisano apud Ughellum col. 885. ad ann. 1085. de Pisaniis tantum in hac expeditione Africana fit mentio. Ut ut sit, potior certe ejus victoriæ gloria apud Scriptores præce omnes Pisaniis tribuitur.

XIV. Fausta hæc fuere præludia tot illustrium palmarum, quas Pisani deinceps cum in sacro Palestinæ bello, tum in Balearum Insularum expugnatione collegerunt. Cum enim Urbanus II. Summus Pontifex primus in Concilio Claromontano anno 1095. expeditionem sacram ad Hierosolymas, aliaque Terræ Sanctæ loca e Saracenorum tyrannide eximenda totis viribus promovisset; dein reversus in Italiam, præ ceteris Pisanos ac Genuenses, tot jam pridem triumphis celebres vehementius incitasset; Pisani ejus adhortationibus perciti, instructa quinquaginta navium classe, in Syriam, quo pariter Genuenses se contulerant, prospere adnavigarunt, junctisque cum reliquo Crucesignatorum exercitu copiis suis, in partem & ipsi victoriæ venerunt, cum ann. 1098. Antiochia & aliæ Syriæ civitates vetricibus Fidelium armis subactæ sunt. Pluribus hæc narrat Roncionius in Histor. MS. Pisani. lib. 4. & F. Laurentius Tadolius in Chron. MS. Pisani. lib. 1. cap. 21. & seq. His rebus feliciter actis accensû magis Pi-

G 2

fa

[1] Pagius Tom. IV. ann. 1087. num. 2.

842 Orbis Sacer & Profanus

sanorum animi, sequenti anno majore classe 120. navium comparata in Palæstinam ad expugnandam Hierosolymorum urbem profecti sunt, Duce Adimberto ipsorum Antistite, quem etiam Theobertum, seu Daibertum, vel Daymbertum vocant, ab eodem Urbano, antequam vita excederet, Apostolicæ Sedis Legato constituto, ut refert Bertoldus in Chron. ad ann. 1098. Is ille Daibertus est, qui paulo post erectam Saracenis Sanctam Civitatem primus ex Latinis Patriarcha Hierosolymitanus creatus est, cujus præter Ansales Pisanos, cum laude meminerunt Guillelmus Tyrius lib. 9. Histor. Hierosolym. cap. 15. ubi illum Daumbertum appellat, Bertoldus in Chronico, Fulcherius Carnotensis de Gestis Francor. lib. 1. ceterique Auctores, qui de Bello Sacro Historias adornarunt. Hoc igitur Duce Pisana Classis in Palæstinam contendens, ipso in itinere Infulas Sanctæ Maurz, & Cephalonium, quas Alexius Comnenus Orientis Imperator, Græcæ fide rei Christianæ proditor, & Crucesignatorum perfidus hostis, possidebat, subegit: inde Palæstinæ littus appulsa, valida Ducum, Equitum, militumque suorum acie ad Christianorum exercitum transmissa, in obfisione & expugnatione Hierosolymorum strenuam operam impendit. Anonymus Auctor Rerum Pisandarum apud Ughellum in Vita Daiberti Archiepiscopi expugnationem Sanctæ Civitatis recte illigavit ann. 1099. tametsi in die designanda parumper ab aliis deflectat. Næm Guillelmus Tyrius, quem reliqui sequuntur, hæc scribit ⁽¹⁾: *Capta est autem prædicta civitas, anno ab Incarnatione Domini MXCIX. mense Julio, quinta decima die mensis, feria sexta circa ho-*

ram diel nonam: anno tertio ex quo fidelis populus tante peregrinationis sibi onus assumpserat. Anonymus autem Scriptor apud Ughellum hæc eadem ita refert ⁽²⁾: *Anno 1099. Hierusalem, & Cesarea a Christianis sunt capte Idibus Julii, cujus victoriae Pisanus populus fuit & caput & causa, nam Dajabertus Pisane Urbis Episcopus extitit dominator & rector exercitus Pisavorum, scilicet 120. navium, qui Dajabertus factus est in Hierosolyma Patriarcha, ibi remansit: & postea ceperunt multas civitates Græcorum. Annales Rer. Pis. apud eundem Ughellum in Append. Tom. III. col. 863. iisdem verbis Hierosolymorum expugnationem referunt, nisi quod more patrio anno 1100. illam recensent. Multas quoque Græcorum urbes a Pisani in ea expeditione subactas produunt, ac sigillatim nominant *Lucatom, Cephalonium, Silirim, Maidam, & Laodiceam.* Adduunt, eorum virtute, fortitudine, atque victoriæ perterritum Alexium Comnenum Græcorum Imperatorem, *Legatum suum Pisas misisse, & Pisani donos & Ecclesias Constantinopoli dedisse.* Si Paulo Troncio in suis Annalibus Pisani fides est, primi omnium duo Pisani Milites in Hierosolymorum expugnatione in urbem penetrarunt, vexillo muris infixo, sicque viam ceteris fecerunt ⁽³⁾. Ex antiquis nimirum Pisarum monumentis prodit, Cuccum Richuccium, & Cosettum e Colle Pisano, alterum Vexilliferum, alterum Militem Pisanz Legionis, primos omnium moenia civitatis ascendisse, ac tenuisse. Brietius tamen ad eundem annum, hanc gloriam desert Raimbaldo Cretonio nobili Picardo. Ast Chronographus Malleacensis illius temporis Scriptor, de eadem Hierosolymorum*

(1) Guillel. Tyr. lib. 2. Hist. Hier. cap. ult.
(2) Apud Ughellum Tom. III. col. 456.

(3) Troncio in Annal. Pis. ann. 1099.

rum expugnatione loquens, primos, qui urbem ingressi sunt, hos enumerat: *Primus qui intravit miles extitit Leto, secundus Godofredus Dux, tertius Eustachius Comes frater ejus.* Fieri tamen potuit diversas moenium partes, cum duos Pisanos milites, tum Raimbaldum Cretonium, & alios strenuos milites eodem tempore superasse, indeque factum, ut unaquaque natio hanc suis gloriam adscribat. Certe in principe Pisarum Basilica asseratur miraculosa illa Christi Crucifixi Imago, quæ (ut antiqua fert traditio) conversa facie ac cœliis emissâ voce victoriam Christianis Militibus pollicita est, eaque Vexillo Pisane Legionis prælata erat.

XV. Sequenti Seculo duodecimo Pisani novos veteribus addecere triumphos. Quadrageinta navibus Americo Hierosolymorum Regi suppetias tulerunt adversus Saracenos Alexandrie in Ægypto imperantes, quos & victricibus armis debellarunt. Ex Ebuso & Balearibus Insulis Saracenos expulerunt, capto ipsorum Rege, ejusque filium parvulum una cum Regina Matre Pisas advectum, dein grandiore effectum, & Christianis sacris sponte initiatum, postea in Regnum, quo impius pater spoliatus fuerat, reducerunt. Pace cum Genuensibus opera Innocentii II. Summi Pontificis inita, junctis simul utriusque Reipublice viribus, in auxilium ejusdem Pape Innocentii cum navali exercitu Romam venientes, Civitatem veterem, Turrim Pulveream, & totam Marmoratam eidem Pontifici subjugarunt: uti ex Fulcone in Chronico Beneventano, & aliis refert Baronius Tom. XII. Annal. ad ann. 1133. num. 1. Adversus Rogerium Comitem Siciliæ Regnum primo invadentem, & Inno-

centio infensum, copias cum Lothario Imperatore, in ejus gratiam, Sancti Bernardi Abbatis Claravalensis interventu redierant, junxerunt: quo tempore etiam Neapolim, & alias Campaniæ urbes pro Apostolica Sede septem annorum spatio conservarunt; suscepta insuper ejusdem rei causa Salerni obsidione, aliisque munitissimis urbibus Rogerio ereptis. Hinc Divus Bernardus cum Pisano Lothario Imperatori conciliaret, in Literis ad eum scriptis ita Pisano- rum laudes exornat [1]: „Miror cum
„jus instinctu vel consilio vigilantie
„vestræ subripi potuerit, ut homi-
„nes digni certe duplici honore &
„gratia, contraria a vobis audirent:
„Pisanos dico, qui primi & foli-
„terim adhuc erexere vexillum ad-
„versus invalores Imperii. Quam
„justius in eos Regia incanduisset
„indignatio, qui populum strenuum
„& devotum quacumque occasione
„offendere ausi sunt; eo præcipue
„tempore, quo accincti in multis
„millibus suis exierant oppugnare
„tyrannum, ulcisci injuriam Domi-
„ni sui, & Imperialem defendere
„coronam. Ut enim congruentissi-
„me assignem huic genti, quod olim
„de Sancto David dicebatur: *Quæ-
„nam quæso in omnibus civitati-
„bus sicut Pifa, fidelis egrediens,
„& pergens ad imperium Regis?*
„Nonne hi sunt, qui nuper Regni
„illius unicum ac potentissimum ho-
„stem ab obsidione Neapolis fuga-
„verunt? Nonne hi sunt, qui etiam
„(quod præceps incredibile dictu est)
„uno impetu suo expugnaverunt
„Amalfiam, & Rebellum, & Scalam,
„atque Atturiam, civitates
„utique opulentissimas & munitissi-
„mas, omnibusque, qui antelac ten-
„taverunt, usque ad hoc tempus
„(ut ajunt) inexpugnabiles? Quam
„di-

[1] Bernardus episc. 140. ad Lothar. Imper.

844 Orbis Sacer & Profanus

22 dignum, quam æquum, quam ple-
 23 num ratione & iustitia fuerat, ut
 24 fidelium terra interim saltem dum
 25 hæc actitarent, ab omni hoste
 26 secuta cõsisteret, tum pro præ-
 27 sentia Summi Pontificis, quem
 28 jandudum exulem Pisani apud se
 29 cum summo honore servabant &
 30 servant: tum pro servitio Impe-
 31 ratoris, pro quo & ipsi tunc tem-
 32 poris exulabant? Factum est au-
 33 tem per contrarium, ut gratiam
 34 qui offenderunt, & qui servierunt
 35 iram mererentur. Deinde post alia,
 36 in fine Epistolæ ait: O quantum
 37 meruere Pisani: quantum adhuc
 38 mereri possunt! Sat est dictum sa-
 39 pienti. Hucusque Bernardus. Quo
 40 tempore Fridericus I. Imperator, co-
 41 gnomento Enobarbus post ejuratum
 42 schisma in Orientem pro recuperan-
 43 dis Terræ Sanctæ locis profectus est,
 44 Pisani quinquaginta navium classe ipsi
 45 præsidio fuisse. Cum Venetis mari-
 46 tima Classe aliquando decertarunt;
 47 sed vario Marte, nunc victores, nunc
 48 victi. Crebra cum Genuensibus sibi
 49 finitinis terra marique iniere certami-
 50 na: Corsicam Insulam, quam Ge-
 51 nuenses jure dominii suam esse ob-
 52 tendebant, Pisani invaserunt. Al-
 53 bingaunum Liguriæ civitatem tunc
 54 temporis florentem, & populo fre-
 55 quentatam, primo captam, dein di-
 56 reptam exciderunt: Hinc Pisanos in-
 57 ter ac Genuenses sæva sunt exorta
 58 dissidia, quibus componendis Inno-
 59 centius II. Gregorius VIII. & alii
 60 Romani Pontifices curam omnem im-
 61 penderunt. Excerpta hæc sunt ex
 62 Pandulpho Pisano, cujus Historia
 63 cum Commentariis Constantini Ca-
 64 jetani Abbatis nuper ex MS. Biblio-
 65 thecæ Ambrosianæ prodit Tom. III.
 66 Rer. Italicar. Itemque ex Chronicis
 67 variis Pisani, quæ variis mendis ex-
 68 purgata doctissimus Ludovicus Anto-
 69 nius Muratorius edidit Tom. VI.

Rer. Italicar. ex Roncioni Histor.
 MS. aliisque Scriptoribus.

Quæ hæcenus late narravimus,
 compendio contraxit P. Joannes Ca-
 rolus Florentinus Ord. Præd. Sancto
 Antonino cõvius, Vir pietate & eru-
 ditione conspicuus, in Vita Simonis
 Saltarelli Pisan. Archiep. quæ MS.
 asservatur in Bibliotheca S. Mariæ
 Novellæ Florentiæ: ait enim: „Pi-
 22 sanam rem multis ante nostram
 23 ætatem divitiis & rerum gestarum
 24 gloria, & Imperii magnitudine
 25 floruisse, apertissimum: fines ve-
 26 ro Imperii eo usque protendit, quo
 27 post Roman. Imperium nemo per-
 28 venit. Corsicæ quidem atque Sar-
 29 diniz tempore multo imperitarunt,
 30 atque ad Baleares Insulas præter-
 31 gressi, illis ingenti virtute perdo-
 32 mitis, ad Africæ penetrare si-
 33 nus. Ad extremum Terram, quam
 34 Sanctam dicimus, adeuntes, Pto-
 35 lemaidem, quam & Accon dicunt,
 36 & Joppen, ac reliqua Palæstino-
 37 rum marina oppida occupantes
 38 Hierosolymam, ac Sanctum Nostri
 39 Salvatoris Sepulchrum cum adja-
 40 cente Provincia suo Imperio sub-
 41 diderunt. Eorum quoque præstan-
 42 tis gloriæ magnitudinis, quæ Im-
 43 perii maximo possunt documento
 44 esse, & Prophetæ David regale
 45 simulacrum, quod supra Templi
 46 majoris portam cernitur mediam,
 47 ac nonnullæ ejus Templi columnæ,
 48 nec non & aræ Postes ex Hiero-
 49 solymis, ut ferunt, delatæ: cor-
 50 poraque nonnulla Sanctorum: ac
 51 tandem Opus illud, quod Cam-
 52 pum Sanctum appellant, quod Ter-
 53 ram Sanctam eo devexerint: &
 54 plurimæ marmoreæ tabulæ ad re-
 55 rum gestarum sempiternam memo-
 56 riam muris affixæ: ac pleraque alia
 57 Pisani Civitatis gloriam testificari
 58 videntur. Tum paulo post subdit.
 59 Pisanorum præterea clarissimam fa-

mana

Pars II. Lib. III. Cap. XIX. 845

„mam fecere bella cum maximis
 „populis, fumisque Principibus
 „Terra marique gesta: quæ tantis
 „eos laudibus celebrare, ut pri-
 „vilegio quodam *Maris Domini* vo-
 „carentur. Ferunt quoque ejus po-
 „puli dominatum, quo Hierosoly-
 „mitanæ præfuerunt Urbi, id in-
 „commodi Christianis abstulisse: ut
 „quibus impune, ac sine multa ea
 „licebat Loca adire, nunc hi, qui
 „in illis Regionibus dominantur,
 „Christianis eo se conferre volen-
 „tibus, multam extorqueant. Hæc
 „ille. Non incongrue autem Pisani
 „olim appellati sunt *Maris Domini*,
 „nam præter tot egregia facinora, quæ
 „Mari gesserunt, ipsi etiam primi pro-
 „motores extitere, ut Mare quod an-
 „tea nullis legibus navigabatur, cer-
 „tis in posterum ejus navigatio coër-
 „ceretur. Hæc Maris Leges Pisani a
 „Gregorio VII. confirmari curarunt
 „ann. 1075. confirmatasque mox Ro-
 „mani juramento observare perpetuo
 „se obstrinxerunt. Secuti dein Reges,
 „Principes, Respublicæ, & populi
 „Orientis, & Occidentis id ipsum præ-
 „stiterunt. Extant ejusmodi Leges Lin-
 „guis Latina, Italica, Gallica, Cata-
 „lana, aliisque variis Codicibus im-
 „pressæ; uti testatur Constantinus Ca-
 „jetanus loc. cit. pag. 95. Plura ite-
 „dem de Pisatorum Dominio, ac ma-
 „ritimis eorum Legibus præclare scrip-
 „sit Eruditiss. Vir Ludovicus Mura-
 „torius Tom. III. Rer. Ital. pag. 402.
 „& 403.

XVI. Præclaris hæc Pisatorum
 gestis adjiciendum est ad singulare
 gentis decus, fidele obsequium, quo
 Apostolicam Sedem prosequuti sunt,
 quam idcirco plurimis beneficiis sibi
 devinxerunt, ac pro viribus adver-
 sus ejus perduelles sunt tutati. Ge-
 lasium II. Henrici IV. Imperatoris
 appetitum infideliis, & Roma profu-

gum exceperunt, atque in Gallias
 proficiscentem præsidio movire.
 Callisto II. e Galliis Romam peten-
 ti, adversum eundem Henricum
 opem tulerunt, omni obsequii gene-
 re ipsum honestantes; a quo vicissim
 grati animi ergo Sardinia plenam
 possessionem, jure, ut vocant, inve-
 stituræ obtinuerunt. Innocentium II.
 ob sacrilegum Petri Leonis schisma
 Urbe exulare compulsum, Pisas con-
 fugientem semel iterumque perhu-
 maniter susceperunt, fovēruntque
 opibus, armis, auxilio: ubi & piis-
 simus Pontifex aliquamdiu, veluti tu-
 to in asylo commoratus Concilium
 adversus Schismaticos celebravit.
 Frustra Rogerius Comes Legatis ad
 Pisanos missis multa eis pollicitus est,
 ut illos ab Innocentio abstraheret,
 ac secum uniret. Illi siquidem inna-
 ta animi nobilitate, atque infracta
 constantia Rogerii promissa respuen-
 tes, Innocentii ipsique faventium
 patrocinium firmiter statuerunt. Quæ
 quidem ubi Divo Bernardo Innocen-
 tii studiosissimo innotuere, ad eos-
 dem Pisanos has literas dedit perpetua
 memoria dignas. (1)

„Pisanis nostris, Consulibus
 „cum Consiliariis & Civibus uni-
 „versis Bernardus Abbas dictus de
 „Claravalle, pacem, & salutem &
 „vitam eternam. Bene faciat vobis
 „Deus, & meminerit fidelis ser-
 „vitii, & pie compassionis, & con-
 „solationis, & honoris, quæ Spon-
 „sa filii ejus in tempore malo, &
 „in diebus afflictionis suæ exhibui-
 „tis, & exhibetis. Et quidem hoc
 „jam impletur ex parte, & ora-
 „tionis hujus nonnullus capitur fru-
 „ctus. Digna plane retributio ce-
 „leri jam compensatur effectu. Jam
 „pro meritis tecum aestimat Deus,
 „populus quem elegit in heredita-
 „tem sibi, omnino populum acce-
 „pta-

(1) S. Bernard. Epist. 130. ad Pisanos.

846 Orbis Sacer & Profanus

ptabilem, sectatorem bonorum o-
perum. Assumitur Pisa in locum
Romæ, & de cunctis urbibus ter-
ræ ad Apostolicæ Sedis culmen eli-
gitur. Nec fortuito, siue humano
contigit istud consilio, sed cœle-
sti providentia, & Dei benigno
favore fit, qui diligentes se dili-
git, qui dixit Christo suo Inno-
centio: Pisani inhabita, & ego be-
nedicam ei. Hic habitabo, quo-
niam elegi eam. Me auctore, ty-
ranni Siculi malitiz Pisana constan-
tia non cedit, nec ninis concu-
titur, nec donis corrumpitur, nec
circumvenitur dolis. O Pisani, Pi-
sani, magnificavit Dominus facere
vobiscum, facti sumus Istantes.
Que civitas non invidet? Serva
depositum urbs fidelis, agnosce
gratiam, stude prærogativæ non
inveniri ingrata. Honora tuum &
universitatis Patrem, honora Mun-
di Principes, qui in te sunt & Ju-
dices terræ, quorum te præsentia
reddidit illustrem, gloriosam, famo-
sam. Alioquin si ignoras te, o pul-
chra inter civitates, egredieris
post greges sodalium tuorum pa-
scere hædos tuos. Sapientibus sat
dictum est. Commendo vobis Mar-
chionem Engelbertum, qui Domi-
no Papæ, & amicis ejus missus
est in adjutorium: Juvenis fortis
& strenuus, & si non fallor, fide-
lis. Habetote eum vestris preci-
bus magis commendatum, quia &
ego ei vos amplius commendare
curavi, monuique ut vestris pos-
simum consiliis innitatur. Huc-
usque S. Bernardi ad Pisanos egre-
gium summæ gloriæ monumentum.
Ex his discere possumus, quanta es-
set tunc temporis Pisanorum poten-
tia, quantum erga Sedem Apostoli-
cam religionis studium & obsequium.
Merito proinde Philippus Brietius

post Baronium, Spondanum, & alios
eximios Scriptores, de Innocentii in
Pisanam urbem secessu agens, dixit
(1): *Innocentius autem ab Urbe re-
cedens, quam rerum omnium penuria
vexabat, verum longe magis suis ar-
mis atque grassationibus Anacletus An-
tipapa, repetitis Pisas, urbem addi-
tissimam Sancto Petro, & ita vali-
dam capiti, ut metueretur ab omnibus
Principibus, ipsa reformidaret nemi-
nem.* Hæc & plura alia id genus olim
Pisani Apostolicæ Sedi exhibuerunt
obsequia, præclaraque religioni ani-
mi officia: quæ quidem Deus illis ma-
gno senore compensavit, aucta ipso-
rum Republica civibus, copiis, feli-
citate, victoriis terra marique par-
tis, adeo ut & magnis Principibus
formidini esset atque existimationi.

XVII. Verum ubi inclytæ Gen-
tis posteris, posthabitis Majorum sem-
initis, siue præpotentium civium fa-
ctionibus, siue Cæsarum exemplo ac
suationibus acti, Schismaticorum par-
tibus se se implicuere, concidit pul-
cherrima illa potentissimæ quondam
civitatis facies, evensis esse cæpit
ejus vis, ac sensim delapsa, avitam
libertatem dignitatemque tandem
amisit. Id omnes Auctores supra lau-
dati, atque in his Flavius Blondus
Dec. 2. lib. 7. hoc modo contigisse
ferunt. Fridericus II. Imperator mul-
torum in Apostolicam Sedem & Ca-
tholicæ Ecclesiæ jura criminum reus,
atque in schismate pertinacissimus,
senferat, Concilium Oecumenicum
Lugduni in Gallis a Gregorio IX.
Summo Pontifice indictum, cumque
se ex Patrum sententia proxime Im-
perio abdicandum metueret, itine-
ribus per Italiam ubique obsessis, ne
Præfules Lugdunum adire possent,
futurum intelligebat, ut omnes mari
illuc accedere cogerentur. Quamo-
brem Entium filium suum notum,
quem

(1) Brietius ann. 1133.

quem Regno Sardiniae Insulae tum Pontificii juris Regem praefecerat, ideoque percussus fuerat anathemate, quod alias etiam ob causas promeruerat, Pisas misit, ut ab eis Classem impetraret, quam & obtinuit. Siquidem Pisani, sive ut Caesarem sibi magis devincerent, sive veteri in Genuenses odio, quorum navibus Cardinales & Praefules advehebantur, suo infortunio, quam rogati fuerant, operam praebentes, mense Maii, vel Junii (ut variant Auctores) anni 1241. certamine navali commisso Genuenses devicerunt, ac Legatos, Praelatos, & nuncios civitatum, paucis tantum elapsis, aut captivos fecerunt, aut mari submerferunt, Entio tanti sceleris praecipuo impulsore. Captivos autem Fridericus victos in Apuliam misit, pessimeque toto itinere habitos terribis carceribus inclusit, quorum multi pedore confecti, & aliis incommodis afflicti, misere perierunt. Ipse vero Fridericus tamquam de re praecula gesta, literas ad omnes Principes scripsit: quibus Deum causae suae tanta concessa victoria suffragatum esse iactavit. Narrat haec omnia Parisius impensis Friderici aestimator, ad annum praefatum: cujus & literas recitat, quae etiam habentur apud Petrum de Vineis Pisano Scriptorem, lib. 1. epist. 8. & 9. praefertim vero de Cardinalibus Portuensi, & Sancti Nicolai Innocentius IV. in sententia depositionis Friderici, eos captos dicit, ac bonis omnibus spoliatos, per diversa loca haud semel ignominiose deductos & circumductos, carceribus fuisse mancipatos. Referunt plurimi post Andream Jurisconsultum, cum Entio patrem consulisset, quid sacris Antistitibus, & Apostolicae Sedis Legatis captis faciendum esset, Fridericum pra gaudio minus sui compositum, etiam facetum & elegantem

Pars II. Vol. II.

videri volentem, duobus hisce carminibus respondisse:

Omnes Praelati Papa mandante vocati,

Et tres Legati veniant bucusque legati.

Pontificios Legatos, uti & Praelatos reliquos diu captivos detinuit, nec nisi minacibus Sancti Ludovici Galliarum Regis literis, quem, uti & Francos plus Fridericus reformidabat, quam Deum & Ecclesiam, tandem dimisit.

XVIII. Ea die Pisani ruinae suae causam & initium dederunt: sicuti Blondus, Ughellus, alique Scriptores observant. Quadragesimo enim tertio post anno a Genuensibus ingenti pugna navali devicti, poenas sacilegi cum Friderico foederis adversus optimum & Sanctissimum Pontificem luerunt. Veteribus quippe rebus sumptis inimicitias, quae a ducentis fere annis inchoatae ambas illas Nationes mutuis bellis inter se colliscebant: nec umquam animo depositae, sed vel stultitiae cladum ac tardio laborum tantummodo confopitae, vel pace numquam inter tam insensatos animos ac perpetuis injuriis affectos fida ac stabili ad tempus intermissa, perque omnes levissimas causas resumptae: quas insuper alebant duae ante oculos positae Insulae Corsica & Sardinia, cum suis ipsarum opibus ac fructibus cupiditatem hominum allicientes, tum utrimque populo inferri Maris imperium affectanti peropportunitate: majore quam antea mole anno 1282. in mortiferum bellum eruperunt. Quod quidem ortum eo anno voluit a capta per Pisanos quadam tirense Genuensi, quae Carolo Andegavensi Neapolis Regi militaverat, & incursionibus ejusdem Corsici, qui in fidem Pisanoorum se tradidit. Fuisse bellum illud describere ejusdem temporis Auctores, Ptole-

H

mus

848 Orbis Sacri & Profanus

mus Lucensis in Annal. Villanus lib. 7. cap. 83. & seqq. Sanctus Antoninus in Chron. tit. 20. capit. 4. §. 7. & seqq. Nebienfis Hiftor. Genuenf. lib. 3. Folietta lib. 5. & Blondus Dec. 2. lib. 8. Gravioribus utrimque cladibus per aliquot annos continue gestum, opes Pisatorum iis temporibus florentissimas ita attrivit, ut enervata Civitas numquam pristinas vires recuperaverit; sed infelicia sæpe retrahens infracto animo arma, assiduus quotidie damnis tam a Genuensibus, quam a Florentinis, & reliquis civitatibus cum illis conspirantibus imminuta, cum viribus suis stare non posset, libertate amissa in alienum imperium venerit. Inter alia autem laudati Scriptores observant valde considerate & pie, extremam cladem anno 1284. mense Augusto a Pisani acceptam, accidisse ad Lammellum Insulam, quam vulgo *Meloria* vocant, in conspectu Pisarum positam, ad quam ante quadraginta tres annos occisi aut capti fuerant Pisatorum opera ab Entio Friderici notho Prælati & Cardinales Genuensium navibus delati, quos Gregorius Papa IX. ut diximus, ad Concilium evocaverat. Eo in navali certamine Pisana Classis a Genuensibus pugna perpetuo die continuata, deleta fuit. Quinquaginta triremes partim ab hoste abactas, partim submersas Pisani desiderarunt; cæcis aut captis sexdecim illorum millibus. Eaque clade accepta factum esse, scribit Petrarcha, ut non modo vires æquoreas, sed & animos, navigandique propositum Pisani deposuerint, coacti iniquis conditionibus pacem a Genuensibus impetrare, totius Corsicæ dominatu iisdem relicto. Exinde Pisatorum Respublica paulatim sui excidium experta est: nam Ugolinus Gherardesehæ Comes, & ipse Patricius Pisanus, audita Ge-

nuesium victoria ac suorum civium cæde, statim occupata urbe tyrannum egit Patriæ, duplici infortunio oppressæ, nempe Classis civiumque jactura, & amissa simul libertate. Ceterum cum Ugolinus aliquot annis tyrannidem exercuisset, Pius pulsus, tum paulo post Florentinorum ope in Patriam reversus, tandem captus conjectusque in carcerem una cum filiis fame interiit. Atque is fuit ejus perduellionis ac tyrannidis exitus. Non hic tamen proditæ urbis calamitatum finis: a Rodolpho quippe Romanorum Rege haud parva pertulit incommoda. Deinde Hugutionis Fagiolani, Joannis Danarciatici, Comitæ Facci, Petri Gambacurtæ, & Joannis Agnelli jugum subire compulsæ fuit. Postremus iste anno 1364. etiam Ducis Pisarum titulo auctus fuit. Cumularunt Patriæ ærumnas Jacobus Appianus, & Gherardus ejus filius: posterior ille urbem vendidit Galeatio Vicecomiti Mediolanensium Duci, cui in ejusdem dominatu successit Gabriel ipfius nothus. Sed cum is accepta prius ingenti aureorum summa, civitatem Florentinis tradidisset, Pisani accito Joanne Gambacurta, ejus virtute, Florentinos repellentes se in libertatem vindicarunt. Ea tamen brevi potiti sunt: Joannes quippe Gambacurta & ipse proditor Patriæ, auri magis quam gloriæ cupidus, rursus in Florentios Pisarum dominium transtulit; quod illis pro voto cessit usque ad annum 1495. cum Carolus VIII. Galliarum Rex Neapoli in Galliam rediens, in itinere Pisas e jugo Florentinorum exemit, Arce tamen sibi retenta. Ast pæne momentanea fuit ea libertas Pisæ redita, ac illusisse magis visæ est, quam profuisse. Siquidem anno 1509. a Florentinis hæc civitas obsidione cincta, cum ejus cives viribus impares

es-

essent, & Veneti, quorum imploraverant auxilium, ad Abduam fluvium, inter Laudem Pompejam, & Cremonam a Ludovico XII. Galliarum Rege ingenti elade attriti vix succurrare possent, Genuenses vero auxilia postulata differrent, omni spe dejecti urbem dedidere. Tunc potentiores nobilioresque viri quamplures, ne æmulæ subessent Reipublicæ Dynastis, relicta Patria, in præcipuas Italix urbes Romam præcipue, Mediolanum, Neapolim, & Panormum transmigrarunt. Desiderati quoque plures ex populo, sive bello consumpti, sive alio lapsi, urbem alioqui nobilissimam, ac viribus olim præpotentem, deinceps infrequentem incolis reddiderunt, opibusque extenuatam. Aliquot vero post annos Florentinæ Reipublicæ dominatu in Mediceos Principes translati, cum Florentia ipsa ditionis caput, tum Pise ac reliquæ superioris Etruriæ

civitates, Luca & Sarzana exceptis, suavissimum eorumdem imperio feliciter obtemperant. Pluribus hæc referunt Blondus, Platina, Sabellicus, Scipio Amirus in suis Historiis, Raynaldus, Spondanus, alique. Servat adhuc inclyta civitas cum in publicis privatisque ædificiis, tum in viarum amplitudine, Templorum nitore ac majestate antiqui splendoris ac dignitatis pulcherrimam imaginem; tametsi in variis sui partibus infrequens populo squalleat pæne desolata. Ubi enim ædes quondam habitatoribus refertæ multa hominum millia continebant; post Reipublicæ occasum civibus aut bello consumptis, aut in alias Italix partes digressis, ædes ipsæ incolis vacuæ corruentes, earum loco amplissima viridaria prope urbis mœnia late spatiantur. Quæ tamen meditullium civitatis ædes tenent, concinnæ satis sunt, ac populo fortæ; quem etiam in dies augeri cernimus.

C A P U T XX.

Synopsis.

I. *Isanæ Ecclesiæ primordia. A D. Petro Ecclesiam ad littus Pisanum erectam fecerunt.*

II. *Vetus Codex Pantheon dictus adventum S. Petri Pisas narrat. Illustratur ejusmodi narratio.*

I. *Isanæ Ecclesiæ, ac satæ in vetustissima hac, & nobilissima Etruriæ civitate Christianæ Fidei primordia vestigaturus, illud principio me prolixi non gravabor, ita in hujusce rei in-*

III. *Innocentius II. insinuat Pisanos a Divo Petro Baptismum suscepisse.*

IV. *Innocentius VI. eadem tradit quæ in Codice Pantheon continentur.*

daginem me argumenta consiliscere, ut veterum aliarum quarundam Etruriæ ipsius, tum reliquæ Italix civitatum traditioni nihil omnino detractum velim, siquæ illarum aut antiquiorem Pisanæ Ecclesiæ suarum originem, aut saltem parem se habuisse gloriantur. Neque enim

850 Orbis Sacer & Profanus

umquam mihi probari potuit effrenis quorundam scribendi licentia, qui nimio amore patriæ suæ incitati eo usque abripiuntur, ut non tam veterum monumentorum suffragio, quam inanibus quibusdam ratiunculis ingenii sui penu derivatis, primæ Ecclesiæ suarum initia, ceterarum depressione extollant, ac vetustissimas aliarum urbium traditiones aut floccifaciant, aut in dubium revocent, suis dumtaxat fidem asserturi. Ego vero peculiare cujusvis Ecclesiæ traditiones summa veneratione dignas seipor censui, singulasque, nostræ præsertim Italiæ, ubi opportunitas se obtulit, illustrare ac vindicare constans sum. Quod & nunc de primæ Pisanæ Ecclesiæ origine æsturus, Dei auxilio, exequi posse spero.

Constans est traditio, quam Pisani a Majoribus suis se accepisse iure fatentur, Divum Petrum Apostolorum Principem ex Oriente in Italiam adnavigantem, Neapolim Campaniæ navi perductum, dum Romam contendere vellet, ventorum vi Liburnum abreptum, Pisas Liburno proximas adiisse, ibique prima Evangelii semina jecisse: mox in Pisano litore sacrum Altare erexisse eo in loco, qui hodieque in tantæ rei memoriam *Sanctus Petrus ad Gradus* appellatur, hoc est, ad Gradus Maris; quod illic fortasse tunc temporis Pisanorum Portus existeret. De hoc Altari a Divo Petro prope Pisas erecto, dein a S. Clemente Papa ejus discipulo consecrato, vetus Chronicon loquitur apud Ughellum Tom. III. col. 421. Cui concordare esse antiquos omnes Annales Pisanorum ostendunt Chronologi omnes Pisani, nempe Chronologus ille, quem ex veteri Codice Clarissimi Caroli Strozza Ughellus edidit, ille item, quos Vir de Li-

teraria Republica optime meritis Ludovicus Antonius Muratorius accuratius, quam antea Ughellus, aliique descripserint, nuper Tom. VI. Rerum Italicarum typis commisit: Laurentius Tajolus, Fr. Bartholomæus Spina Ord. Præd. Sacri Palatii Apostolici Magister in Tract. de Strimigis, cap. 11. in fine, Vivianus de Jure Patronatus lib. 3. cap. 2. n. 10. Augustinus Manni in Histor. Select. cap. 518. Paulus Troncius in Annal. Pisan. ad ann. 44. pag. 3. Iis aliisque plurimis addendus doctissimus Annalium Ecclesiasticorum Parens Cardinalis Baronius, de adventu Divi Petri Apostoli in Italiam ita disserens (1): *Tradunt insuper ipsum (nempe Petrum) Neapoli solentem, vi ventorum delatum esse Liburnum, indeque Pisas proxime posita consensisse, ibique ex more incruentum Sacrificium obtulisse: quem locum tantæ rei memoria celebrem a posteris summo honore habitum esse constat, inde vero Romam venisse.* Eandem Historiam Fr. Thomas Caccini Sac. Theolog. Magister, Ord. Præd., ac Publicus in Academia Florentina Professor literis commisit, ad annum 44. num. 6. cumque num. præced. ejusdem rei testes laudasset Paulum Regium in Histor. Septem Protecl. Neapol. Augustinum Manni loco citato & Franciottum Lucensem, hæc vernaculo sermone scribit (1): *Pastissi l'Apostolo da Napoli con sua indicibile soddisfazione per avervi trovato il Popolo dispostissimo alla Religione Cristiana, e licenziatosi da loro imbarcò per la volta di Roma. Scrivono i citati Storici, che per divino volere la Nave pervenne al Porto di Pisa, oggi chiamato Livorno. Colà sbarcato, conobbe, che i Toscani erano idonei a ricevere il seme del Vangelo, e perciò da Dio guidato pervenne a Pisa Città illustrissima*

(1) Baronius Tom. I. ann. 44. num. 18.

(1) Cacciniu To. I. Hist. Eccles. lib. 5. ann. 44. n. 6.

Pars II. Lib. III. Cap. XX. 851

*fima, e popolata. Nella cui pianura anche a' nostri tempi vedesi una Chiesa al suo nome dedicata, detta San Piero a Grado, dove pure diceasi avervi celebrata la Messa. Questa Chiesa è molto frequentata da' Pisani, nazione divotissima. Franciscus Maria Florentinus Lucensis, vir aliqui eruditus, licet susdeque antiquas Ecclesiarum Etruriæ origines, ac potissimum Pisanæ, invertat, ut præ ceteris Lucensi suæ primatum susceptæ Christianæ Religionis unice asserat, non tamen ausus est omnino inficiari adventum Sancti Petri in hanc urbem, quem vel invitum fatetur in suo Opere, quod inscripsit, *Etruscæ Pietatis Origines, sive de prima Tusciæ Christianitate*, cap. 1. & 10. tametsi contendat, non in primo, ut ipse vocat, sed in secundo Apostolorum Principis in Italiam adventu id contigisse. Qua de re infra. Hos quidem recentes Auctores aliarum nationum Pisane traditionis assertores proferre placuit, ne Pisanos tantum ejusdem testes laudare videremur. Neque vero ii aliunde eam hausisse credendi sunt, quam ex vetustissimis monumentis, etiam apud alias Ecclesias repertis, ut a Pisana omnis consueti appulsus Divi Petri in Pisanum litus suspicio ablit. Ejusmodi sunt, quæ Raphael Roncionius nondum editus Pisanus Chronologus, in suis Historiis MSS. a Cardinale Alciato, & quibusdam Mediolani servatis Manuscriptis, se accepisse testatur. Quæ arbitror in Bibliotheca Ambrosiana veterum Codicum referatissima reperiri, illuc post Roncionii, & Cardinalis Alciati ætatem translata. Verum cum ea nondum publicam lucem aspexerint, aliunde, & sane quod maximi est momenti, ex Romanis Archivis validissimum Pisa-*

næ hujus traditionis suffragium aspicere lubet.

II. Nuper e tenebris in apertum prodiit vetus Chronicon, quod Pantheon inscribitur, industria Clariss. Viri Ludovici Antonii Muratorii Tom. VI. Rerum Italicarum, pagin. 165. & seqq. typis editum, olim a D. Ugone de Pisis Nicolsiensis in Cypro Insula Archiepiscopo ex Scripulis Romanæ Curie descriptum, Tempus, quo Ugo præfatus Pantheon illud exscripsit, a Muratorio ibidem in Notis ita designatur: *Pantheon, continuatur per varios usque ad tempora Gregorii VIII. Ugo Historiam prædictam ex eodem deprorupsit tempore Clementis Papæ IV. circa annum 1257. vel ut alii places 1267. nrl ex MS. Codice Pisani Senatus colligitur in principio ejusdem paulo post.* Franciscus Maria Florentinus lib. cit. cap. 1. pag. 11. recitat fragmentum spectans ad credum a Divo Petro in Littore Pisano Altare marmoreum ex hoc ipso Pantheo excerptum, quod in Reipublicæ Lucensis secretiori Tabulario MS. asservatur; ubi pariter adnotat, illud historiam continere usque ad tempora Domini Papæ Gregorii VIII. & Friderici Romanorum Imperatoris primi, ut Chronologus ipse fatetur. Initio autem ejusdem Chronici hæc de eodem libro *Pantheon* dicto prænotantur. ⁽¹⁾

„ Cum Venerabilis D. Ugo de
 „ Pius Dei gratia Nicolsiensis Ar-
 „ chiepiscopus in Romana Curia tem-
 „ pore D. Clementis Papæ IV. pro
 „ jure & libertate suæ Ecclesiæ con-
 „ servandis adesset, inter alia scire
 „ cupiens veritatem adventus Beati
 „ Petri Apostoli de Antiochia ad Ur-
 „ bem, in quo loco primo applicue-
 „ rit circa Mare, cum de hoc ab ho-
 „ minibus veritas fere ignoretur:

„ com-

(1) Tom. VI. Rer. Italic. pag. 165. & seqq.

852 Orbis Sacer & Profanus

comperito per quos veritas sciri poterat, fecit inquirere a Thesaurariis Domini Papæ in Thesaurario secreto dicti negotii veritatem; & sic quemdam Librum repererunt, qui dicitur *Pantheon*, idest, totum continens. Et vere totum universum, namque vetus & novum Testamentum in summa connectit, & a principio Mundi Patriarcharum, Prophetarum, Regum, Principum, Virorum Illustrium, Doctorum, & Auctorum, Ecclesiasticorum, & Auctores, quos etiam secuti fuerant, scilicet Eusebium, Clementem Papam primum, Dionysium Areopagitam, Origenem, Hieronymum, Augustinum, Orosium, Egesippum, Strabonem, Plinium, Solinum de Mirabilibus, & Suetonium de Vitis Imperatorum, & alios multos etiam Persarum, Assyriorum, Græcorum, Magni Alexandri, Romanorum Imperatorum Genealogiam, processum, & fines omnium, mutationes temporum & Provinciarum, usque ad tempora D. Papæ Gregorii (nempe Octavi) & FridERICI Romanorum Imperatorum Primi, Chronicam Romanorum Pontificum & Imperatorum contemporaneorum ipsorum, a tempore Christi usque ad dictum tempus. Inter alia, quæ continentur in eodem libro, qui *Pantheon* appellatur, inventum est in trigesima prima parte, in Rubrica de *Consecrationibus Altarium* circa medium sic scriptum.

Beatus Petrus Apostolus primum Altare lapideum in Italia erexit, statim cum transfretavit, circa litora Pisanorum, ubi hodie est Ecclesia Sancti Petri ad Gradus, quod Papa Clemens Primus consecravit, qui dum illud Chrismate illiniret, tunc de ipsius

Papæ naribus aliquæ guttæ sanguinis distillaverunt super ipsum Altaris Mensam marmoream; & ille sanguis in eodem marmore usque hodie ita recens apparet, sicut nobis videntibus ibi cecidisset, & habetur in magna veneratione. Hanc Scripturam supradictus Dominus Archiepiscopus exemplavit, & exemplatam secum detulit sui sigilli munimine in testimonium roboratum, anno Dominicæ Incarnationis 1267. mense Januarii.

Estuit Codex iste Ughellum, nam quod ipse recitat fragmentum iisdem prope verbis expressum est ex alio vetere Chronico, quod laudat col. 401. Latuit & doctissimum Cardinalem Baronium, cui si innotuisset, profecto rem hanc accuratius exposuisset; neque post verba superius relata, cum in Actis Sancti Marci Atinensis legisset, Apostolorum Principem ex Calabria, aut Campania pedestri itinere Romam contendisse, in Pisano ejusdem Apostoli adventu asserendo, quasi in re dubia calculum ferre trepidasset. In præfata siquidem Codice ab Ugone Nicosienſi Archiepiscopo ex scriniis Romanæ Curie excerpto, sermo est de Divi Petri professione ex Antiochia in Italiam, ibique asseritur, tunc eum, *statim ac transfretavit, primum Altare lapideum in Italia, circa litora Pisanorum, ubi hodie est Ecclesia Sancti Petri ad Gradus, erexisse.* Neque hic quispiam obtendere potest, Pantheon illud, eique insertam narrationem de appulſu Apostolorum Principis in litus Pisanum, ibique erecto ab eo Altari, ab ipsis Pisanis fuisse consistam, nam ex Archivis Romanæ Curie, non ex Pisanis Tabulariis Archipræsul Nicosienſis ea omnia se accepisse testatur. Romanis igitur jam a præcis temporibus

ri-

ribus ea traditio Pisane Ecclesie perspecta fuerat, atque in ipsorum Tabulariis descripta. Scio quidem a nonnullis, atque in iis a Florentino, Chronologi Pisani fidem in suspitionem falsi adduci ex eo, quod Isidori Hispalensis de Vita & Morte Sanctorum novi testamenti historiam totidem verbis exscribens, minus fideliter laciniam de adventu S. Petri Pisas interfuit, & precipue addidit, *antequam Romam pergeret*. Eamdem laciniam eruditissimus Muratorius, sub titulo *Sermonis S. Isidori*, nuper typis vulgavit. Fateor cetera omnia, quae in praefato Sermone sub Isidori nomine de Divi Petri Gestis, ac Martyrio referuntur, apud eundem Isidorum in lib. *de Vita & Morte Sanctorum*, qui in ejus Operibus nunc legitur, cap. 69. extare; sed ibi de Pisis, aut Ecclesia Pisana, seu Altari ab Apostolorum Principe erecto & a S. Clemente Papa consecrato nihil prorsus reperiri. Verum Librum illum *de Vita & Morte Sanctorum*, quem nunc inter opera Sancti Isidori Hispalensis habemus, supposititium esse censent doctissimi Scriptores, atque in iis Cardinalis Baronius in Annal. Eccles. ad ann. 816. & in Notis ad Martyrol. Rom. ad diem 1. Maii, 25. Julii, & 25. Augusti: Philippus Labbeus de Scriptor. Eccles. in Isidoro: Natalis Alexander in Hist. Eccles. Seculi VII. cap. 4. art. 4. & alii. At vero Vossius, Possévius, Cardinalis Bellarmius de Scriptor. Eccles. Petrus Annatus, alique non pauci Librum praefatum *de Vita & Morte Sanctorum*, seu *de Vita, & Obitu Patrum*, sive *Prophetarum*, existimant, legitimum esse factum Divi Isidori Hispalensis. Immo Cardinalis Baronius, & ex eo Joannes Dviat, Praenot. Canoniar. lib. 2. cap. 56. non omnino ab ejusdem Isidori Operibus ex-

pugnant, sed dumtaxat mutilum, & corruptum censent. Certe *Sanctum Isidorum scripsisse Librum de Ortu & Obitu Patrum, in quo gesta eorum atque sepulcrorum, sententiali brevitate subnotavit*, testis est Braulio Caesaraugustanus Episcopus ejus familiaris, in Catalogo Librorum ejusdem Isidori. Deest quidem in Isidoriano Codice vulgato lacinia illa de Adventu Divi Petri ad litus Pisanum, ibique erecto Altari lapideo; num autem in Codice, quem Braulio prae manibus habuit, aliisve antiquis Codicibus MSS. fuerit exarata, prorsus latet. Peculiarem *Dissertationem de Rebus & Scriptis S. Isidori Hispalensis* publici juris se futurum pollicetur doctiss. Cardinalis de Aguirre in Notitia Concilior. Hispan. quae tamen an typis edita adhuc fuerit, omnino mihi incompertum est, certe ad manus meas nec dum pervenit. Si ea in lucem prodiret, fortassis quod hucusque ignotum est, palam faceret. Oportuit nihilominus hujusmodi laciniam praecaetate Isidoriano Codici fuisse insertam, idcirco ab Auctore, qui Pantheon illud conflavit, descripta fuit: an autem legitimus sit S. Isidori partus, affirmare non auiam. Id unum negare nemo poterit, integrum illud caput, quod Liber *Pantheon* inscriptus Divi Isidori nomine insignitum exhibet, ab antiquo Scriptori Ecclesiastico fuisse editum, partim ex Pisane Ecclesiae traditione, partim ex cap. 69. Isidoriani libri *de Ortu, & Obitu Justorum*, uti in vulgatis habetur Isidori operibus, constat, ac subinde nihil falsi redolere. Huic autem ab altero, quam ab ejus Auctore praefixum fuisse titulum S. Isidori inde conjicio, quod in vetustis Codicibus titulus ille varius est: nam in Diplomate Innocentii VI. quod infra dabimus, appellatur *quoddam Scri-*

854 Orbis Sacer & Profanus

Scriptum sub titulo Prologi Sancti Iſidori de Beato Petro & Apoſtolo: apud Muratorium vero, Tom. VI. Rer. Italicar. inferibitur *Sermo S. Iſidori de Sancto Petro & Apoſtolo:* Ceterum in veteri Codice MS. Clarissimi Senatoris Caroli Strozze, apud Ughellum Tom. III. Italiz Sacre, col. 861. inſcripto, *Annales Rerum Piſanorum*, omni prorsus, cum ipsius Iſidori, tum

alterius Auctoris titulo caret. In alios igitur Codices titulum illum, Sancti Iſidori irrepſiſſe oportet, atque Scribarum arbitratu adjectum. Veruntamen ſive Iſidorus, ſive alius quispiam Auctor extiterit huius narrationis, eam hic exhibemus, qualem continet Codex *Pantbeon*, a Clariſſis. Muratorio nuper typis cuſus. (1)

Sermo Sancti Iſidori de Sancto Petro Apoſtolo.

„ Simon Petrus, filius Joannis, frater Andreæ, ortus Vico Bethſaida
 „ Provinciz Galileæ, quæ eſt juxta Stagnum Genefareth, cujus prima
 „ vocatio *Bar-jona* directâ generatione, Petrus in Chriſto Eccleſiæ
 „ fundamentum eſt, Cephas Corporis Chriſti, & Princeps & caput
 „ eſt. Simon Joannis virginittatis generatio incorrupta eſt, qui
 „ eligitur primus, nec immerito, quia Apoſtolorum Princeps eſt,
 „ Confeſſor Filii Dei, primus Diſcipulus, Paſtor humani generis, Ec-
 „ cleſiæ Clavicularius Regni, amator Domini atque negator, conſi-
 „ tendo laudatus, præſumendo elatus, negando lapſus, lacrymando
 „ purificatus, confeſſione probatus, & paſſione coronatus. Cujus no-
 „ men ex opere datur, titulus ex merito poteſtatis imponitur. Hic
 „ in Galatia, Ponto, Cappadocia, Bithynia, Aſia, atque Italia eum
 „ (ſcilicet Chriſtum) prædicavit, atque harum virtutum ſignis efful-
 „ ſit. Pendulo grefſu ſervidum Mare calcavit: præteriens umbra ſua
 „ mortuos ſuſcitavit, claudis priſtinum reiteravit officium, paralyti-
 „ cis arida membra in proprium reformavit ſtatum, in Eccleſia de-
 „ functam viduam ſuſcitavit, Ananiam, & Saphiram reos perfidos
 „ mortis animadverſione damnavit, Simonem etiam Magicis artibus
 „ cælum æthereum aſcendentem ad terram elifit. Hic poſtquam An-
 „ tiochenam Eccleſiam fundavit, ſub Claudio Cæſare contra eundem
 „ Simonem Magum Romam, Domino ſibi jubente, perrexit: ſed di-
 „ vina coöperante gratia devenit Piſas, prius tamen in Armi flumine,
 „ & quia hiems imminebat, ibi hiemare diſpoſuit, in quo loco cum
 „ per ſex menſes moram feciſſet, ad Gradus maris Eccleſiam con-
 „ ſtruxit, quæ poſtea in ejus nomine a Clemente Epifcopo eſt dedi-
 „ cata. Deinde multis comitantibus diſcipulis, ſcilicet Marco, Apol-
 „ linare, Martiale, atque Dionyſio, aliisque quampluribus Romam
 „ perrexerit, ibique prædicans Chriſtum, xxv. annis ejusdem Urbis
 „ tenuit Pontificatum. Sexto autem & trigefimo anno poſt Paſſionem
 „ Domini, a Nerone Cæſare in Urbe Roma deorſum capite, ut ipſe
 „ voluit, crucifixus eſt, ſicque poſt Apoſtolicum meritum etiam Mar-
 „ tyrio coronatus eſt, commendans Diſcipulis Eccleſiam, quam Pi-
 „ ſis

(1) Extat Tom. VI. Rer. Italicar.

Pars II. Lib. III. Cap. XX. 855

,, sis fundaverat, ut continuis obsequiis eam visitarent. Sepultus est
,, Romæ in Vaticano secus Viam Triumphalem, tertio lapide ab Ur-
,, be, ad Orientalem plagam. „

III. Pervetus hujusce Sermonis Auctor ea de fundata primum a Divo Petro Apostolorum Principe Ædificata prope litus Pisani scripsit, quæ & Romanorum Pontificum oraculis, & vetustissima Ecclesiæ Pisane traditione prodita sunt & confirmata. Vir Clariss. D. Josephus Martinus, Pisane Basilicæ Canonicus, illustrandis Patriæ suæ Ecclesiasticis rebus sedulo incumbens, in Appendice, & in calce ad Theatrum Basilicæ præfate, quod ipse indefesso egregioque studio adornavit, Pelagii I. Gregorii II. Zachariæ, aliorumque Romanorum Pontificum Epistolas hæcenus ineditas, ex Archivis Romanis excerptas, Romæ anno 1723. typis eudendas curavit. In iis porro Epistolis proditum est, Ecclesiæ S. Petri ad Gradus, Pisano in litore sitam ab ipso Apostolorum Principe fundatam, Ara lapidea illic erecta: Pisanosque sacra Baptismatis unda primum regeneratos. Verum hujusmodi Epistolæ vix publicam lucem aspexere, ut statim apud nonnullos emunctæ naris viros eruditos inter apocryphas sint habitæ; apud alios vero saltem dubiæ fidei. Quare ab iis abstinendum æquum duxi: unius dumtaxat Innocentii II. Papæ, quem & Pisas aliquamdiu commoratum, & de Pisani optime meritum scimus, Literas ad hujus Civitatis Consules, anno Pontificatus sui octavo, Christi autem 1137. scriptas insinuare lubet, a quibus suspensionem adulteratæ suppositionis abesse existimo. In iis porro laudatus Pontifex Pisanoz sinceram Religionem, una cum Baptismate & Evangelii luce primum a Divo Petro hauritam hi-

Pars II. Vol. II.

scæ verbis affirmat (*): *Igitur Filii dilectissimi sic agite, atque perditissimis Christianæ Reipublice hostibus Majorum vestrorum instar fortes resistite in ea Fide, cujus primordia, & clarissimum lumen ab ipsomet Apostolorum Principe, & Divini Legislatoris Vicario jam vos edoctos, atque salutaris Baptismatis lavacro regeneratos fuisse gloriamini.* Et quidem Innocentio II. Summo Pontifici apprimè perisecta erat pervetus hæc, de qua agimus, Pisane Ecclesiæ traditio, utpote qui semel iterumque Pisas diverterat, ibique aliquamdiu commoratus, Conciliumque adversus scissimum Petri Leonis schisma celebraverat. Quomobrem in præfatis Literis rem jam a retroactis seculis notissimam, ac tot Prædecessorum suorum oraculis firmatam, velut certam atque indubitatam commemorat.

IV. Hinc Romani Pontifices facram illam Ædem ad Pisani litus, olim ab Apostolorum Principe Petro ædificatam, dein a Clemente Papa ejus Discipulo consecratam, variis Indulgentiarum thesauris ditaverunt. Eam nedum Pisani, ipsisque contermini populi, verum etiam Imperatores, Magnique Principes maximo semper honore sunt prosequuti. Atque in iis Carolus IV. Imperator, anno 1357. dum Romam proficisceretur Coronam Imperii illic recepturus, Pisas pertransiens, religionis gratia Ecclesiæ Sancti Petri ad Gradus reverenter invisit, ac loci sanctitate excitatus, cum inter alia Tabulam illam lapideam, quam Beatus Petrus Apostolus dicitur imposuisse Altari per eum illic erecto, demiratus esset, a Joanne Scarlato Archie-

pi-

(*) Innocentius II. in epist. ad Conf. Pisanos apud Martinum post Append. Theatr. Basil. Pisane. pag. 148.

856 Orbis Sacer & Profanus

piscopo portionem ejusdem Tabulæ impetravit, quam Innocentius VI. Summus Pontifex, precibus ipsius Imperatoris permotus, insertam alteri Tabulæ lapideæ solemnî ritu consecravit, atque peculiaribus privilegiis & gratiis auxit. Innocentianas Litteras in forma Brevis, ut ajunt, scriptas, Ughello, Spodonio, Raynaldo, Florentino, aliisque ignotas, ex Originali authentico apud Decanum Ecclesiæ Wischradensis in Germania asservato nuper typis edendas curavit doctissimus æque ac pienssimus Archiepiscopus Pisanus, Primas Corsicæ & Sardinie, & Legatus na-

tus, D. Franciscus de Frosinis in secunda Synodo Diocesana, Pisis in Ecclesia Primateali diebus 30 & 31. mensis Julii, ann. 1717. peracta, edita vero ann. 1721. Quoniam vero in iisdem Litteris Apostolicis diserta mentio sit Ecclesiæ Divi Petri ad Gradus ab Apostolorum Principe fundatæ, eas hic integras exhibemus, prout extant in *Additionibus ad Secundam Synodum Pisanam, Par. II. Cap. I. de Fidei cultu, & Professione*: nec non apud eruditiss. D. Josephum Martinum, in *Appendice ad Theatrum Bosilicæ, Romæ impressa anno 1723.*

*Innocentius Episcopus Servus Servorum Dei, universis Christi
Fidelibus præsentibus inspecturis, Salutem,
& Apostolicam Benedictionem.*

” Splendor æternæ gloriæ, qui sua mundum illuminat ineffabili claritate, pia vota fidelium, de clementissima ipsius majestate sperantium, tunc præcipue benigno favore prosequitur, quum devotum, ipsorum humilitas Sanctorum meritis & precibus adjuvatur. Nuper siquidem Charissimus in Christo Filius Carolus Imperator semper Augustus Nobis significari curavit, quod quum ipse noviter Pisis existens Ecclesiam Sancti Petri ad Gradus prope Pisas, ad quam ex illis partibus in certis festivitibus, & nonnullis aliis temporibus maxima confluit populi multitudo, personaliter visitaret, tam ex vulgaris assertionis fama, quam per quoddam scriptum sub titulo Prologi Sancti Isidori de Beato Petro Apostolo, sigillatim denominatum, ibidemque repertum, percepit, quod ipse Beatus Petrus Apostolorum Princeps, post fundatam per eum sub Claudio Cæsare Antiochensem Ecclesiam, versus Urbem Romanam se transferens, Pisas applicuit, & ibi circa sex mensium spatium permanens, prædictam Ecclesiam ad Gradus ibi vicini tunc maris, prope flumen Arni fundavit, atque construxit, ac in quodam Altari, in medio ipsius Ecclesiæ per eum primo post ejus transitum, circa mare fundato, sæpius Missarum solemnia celebravit; quodque postmodum ad Martyrii gloriam in dicta Urbe perveniens, Ecclesiam ipsam, quam ad præfatos Gradus fundaverat, Discipulorum suorum curæ, ut eam crebris visitarent obsequiis, fideliter commendavit; & demum cum Regni cælestis, cujus claves in Cœlis accepit a Domino, januam felix Janitor esset ingressus, Beatus Clemens Papa, eidem Petro in Apostolatu succedens, Eccle-

” siam

Pars II. Lib. III. Cap. XX. 857

22 sam ipsam in ipsius Beati Petri honore & nomine dedicavit. Pro-
 23 pter quod dictus Imperator certam partem lapidis, seu lapidez
 24 Tabulæ, quam idem primus Christi Vicarius eidem Altari im-
 25 posuisse dicitur, per Venerabilem Fratrem nostrum Joannem Pifensem
 26 Archiepiscopum obtinuit sibi dari, ipsamque partem Nobis per di-
 27 lectum Filium Siffridum Custodem Wissehradenfis Ecclesiæ, Ca-
 28 pellanum suum transmiſit, humiliter supplicando, ut partem ipsam,
 29 quam prædictæ Ecclesiæ Wissehradenſi, sub honore & vocabulo ipsius
 30 Sancti Petri fundatz, & Ecclesiæ Romanæ immediate subiectæ,
 31 donare proposuit, ut ibidem in uno Altari ejusdem Wissehraden-
 32 sis Ecclesiæ solemniter collocetur, cum nonnullarum ipsius Sancti
 33 Petri, & aliorum Sanctorum Reliquiarum impositione consecrare,
 34 ipsamque specialibus privilegiis & gratiis decorare, de benignitate
 35 Apostolica dignaremur.

36 Nos itaque hodie nobis, ut præfertur transmissum, ad Divini
 37 Nominis, dictique Apostolorum Principis laudem & gloriam conse-
 38 cramus, nonnullas ipsius Sancti Petri, & aliorum Sanctorum eidem
 39 lapidi Reliquias imponendo, cum nonnullis etiam Indulgentiis du-
 40 ximus honorandum. Cupientes autem quod lapis ille per Nos, ut
 41 præmittitur, consecratus, tanto in majoris devotionis cultu a Fi-
 42 delibus habeatur, quanto celebrior fuerit usus ejus, præfati Im-
 43 peratoris supplicationibus inclinati, auctoritate Apostolica distri-
 44 ctius inhibemus, atque statuimus, ut nullus omnino deinceps, nisi
 45 dumtaxat Pontifex, seu Præsul usum Pallii, & potestatem cum-
 46 Pallio celebrandi canonice obtinens, in dicto lapide per Nos, ut,
 47 præmittitur, consecrato, seu in Altari, ubi lapis ipse locatus exi-
 48 stit, audeat vel præsumat in perpetuum Missarum solemnia cele-
 49 brare. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostræ
 50 inhibitionis & statuti infringere, vel ei ausu temerario con-
 51 traire. Siquis autem hoc attentare præsumperit, in indignationem
 52 Omnipotentis Dei, & Beatorum Petri & Pauli Apostolorum
 53 ejus se noverit incursum. Cupientesque quod lapis ipse per
 54 Nos consecratus, & Altare, in quo in dicta Ecclesia locatus
 55 extiterit, congruis honoribus frequentetur, & quod Christi Fi-
 56 deles eo libeotius causa devotionis ad Altare ipsum confluant,
 57 quo ibidem donis cælestis gratiæ uberius conspexerint se rese-
 58 ctos, de Omnipotentis Dei misericordia, & Beatorum Petri, &
 59 Pauli Apostolorum ejus auctoritate consili, omnibus vere poenit-
 60 tentibus & confessis, qui dictum lapidem per Nos consecratum, seu
 61 Altare, in quo locatus fuerit, ut præfertur, in Anniversario con-
 62 secrationis hujusmodi per Nos factæ de illo visitaverint, annuatim
 63 tres annos, & tres quadragenas; illi vero, qui quandocumque Pon-
 64 tificem in dicto Altari Missarum solemnia celebrare contigerit, in
 65 celebratione, seu in Ecclesia Wissehradenſi prædicta præſentes ex-
 66 titerint, unum annum & quadraginta dies de injunctis ejus poeniten-
 67 tiis, singulis videlicet diebus, quibus lapidem, seu Altare ipsum
 68 in eodem Anniversario visitaverint, & quibus in prædicta cele-

858 Orbis Sacer & Profanus

» bratione, seu Ecclesia Wissehradenſi ipſius celebrationis tempore
» præſentes fuerint, ut præfertur, miſericorditer relaxamus. Datum
» Avenioni octavo Idus Maii, Pontificatus Noſtri anno tertio.

Bullam hanc S. P. Innocentii VI. in Originali, Ego Petrus Dominicus Baribolaniſ natiſone Etrufcus, origine Piſanus, patria vera Emporienſis, penes Romanum nunc Wiſſebra- denſem Decanum Dominum Maſſabiam Mocho, vidi, bodique ex ea præſens Exemplar mea manu, Decano ipſo diſtante, tranſcripſi. Praga die 13. Novembris, Anno a Natiuitate Jeſu Chriſti Domini Noſtri 1706. in Domo Decanatus Wiſſebra- denſis, &c.

Luculentiffimum ſane iſtud Apoſtolice Sedis oraculum Piſanæ Eccleſiæ antiquiſſimum primordium ab ipſo Apoſtolorum Principe Petro derivatum teſtatur. Huic autem con- dendo occaſionem dediſſe Caro- lum IV. Diplomate nuper relato di-

ſcimus. Cum enim Carolus ipſe Au- guſtus Piſas pertranſiens Eccleſiam S. Petri ad Gradus inuiſſet, Tem- pli venerandam vetuſtatem, ſacrum- que theſaurum Tabulæ lapideæ, in qua Divus Petrus eo ap- pulſus Sacro- ſanctum Miſſæ Sacrifici- um peregiſſe perhibetur, admirans, tanti cœleſtis muneris, quo Piſana Eccleſia poti- tur, hitoriam ſciſcitatus, eam a Pi- ſano Archiepiſcopo ejusque Canoniciſ eſt edoctus. Ii vero duplici ex capite originem antiquiſſimæ ejus Tabulæ demonſtrarunt, nempe ex Ma- jorum traditione, & ex vetuſto quodam ſcripto, quod tunc in ipſorum Codicibus S. Iudori nomen præſe- rebat: utrumque autem idem Pon- tificex commemorat.

C A P U T XXI.

Synopſis.

I. Celeſtiam D. Petri ad Gradus a Piſanis edificatam S. Cle- mens Papa conſecrauit. Tres guttæ ſanguinis e Clementis naribus tunc in Aram delapſæ.

II. Variis exemplis ſimiles Templorū Dedicationses diuinitus factas oſtenditur.

III. Clementina hujus Dedicationsis meminerunt Annales Piſani. Ara Lapidea guttis ſanguineis S. Clementis aſperſa cultui exhibita.

IV. Bis nec ſine prodigiis furto ſub- tracta. Eccleſiam & Aram eandem religioſe inuiſentibus plures Indulgentiæ conceſſæ.

V. Statiſ diebus Feſtis milites ad cuſtodiam ejusdem Eccleſiæ deſtinati.

Decretum Senatus Piſani anno 1012. hæc de re editum.

VI. Decretum Petri Piſarum Archiepiſcopi anno 1116. datum pro debita modeſtia, ac devotione in eodem Templo ſeruanda.

VII. Sacra Imagines aduentum San- cti Petri Piſas, Conſecrationemque ejus- dem Eccleſiæ a D. Clemente factam re- præſentantes, Seculo decimo ibidem in pariete depiſæ.

VIII. Inſcriptiones variæ hæc eadem teſtantes illic appoſitæ.

IX. Ex diſſiſ, & ex præcedenti capite roboratur Traditio Piſanæ Eccleſiæ de aduentu S. Petri, & de Dedicationse ejus Templi a D. Clemente facta.

I. Præ-

I.

Ræter ea, quæ hæ-
tenus expendimus,
alterum adhuc re-
stat hoc loco discu-
tiendum, quod In-
nocentius VI. in

suo Diplomate superius descripto in-
sinuat, Dedicatio nimirum Ecclesiæ
S. Petri ad Gradus a Divo Clemen-
te I. jussu Apostolorum Principis pe-
ræcta. Post gloriosum ejusdem Petri
Martyrium, Fideles Pisani, quos
ipse divina Baptismatis unda expia-
verat, sacram illam Ædicolam, ubi
primum Altare erexerat, amplio-
rem in formam construentes, in ejusdem
honorem dedicavere, ab ejus nomi-
ne Ecclesiam Sancti Petri ad Gradus
nuncupantes. Quam gratum fuerit
eidem Apostolo istud erga se reli-
gionis officium sequens patefecit e-
ventus, nam ille in cœlis jam im-
mortalis vitæ perenni gloria dona-
tus, Clementi I. Discipulo ac Suc-
cessori suo apparens, jussit, ut novam
Ecclesiam, ubi ipse quondam Deo
Omoipotentis incruentum Christi Sa-
crificium litaverat, solemnî ritu con-
secraret. Quo autem modo id a Cle-
mente gestum sit, Ughellus ex an-
tiqua traditione, & Pisano-
rum Annalibus ita exponit (1): *Romæ litabat
Clemens, interque litandum ad tres ho-
ras, quasi gravissimo somno oppressus
mente excessit; deinde sibi redditus edi-
cis populo, haud debere mirari, tunc
enim temporis jussu Apostolorum Prin-
cipis se Pisas ivisse, ibidemque conse-
crasse Templum, quod ejusdem Aposto-
li nomini Pisani populi pietas destinasset,
in ejusque rei signum tribus cruo-
ris guttis marmoream Tabulam conse-
crasse. Quæ summa devotione, atque
admiratione populi adhuc spectantur,
atque honorifice aservantur. Sacello
deinde nomen Sancti Petri ad Gradum*

*Pisani fecerunt. Sunt hæc conformia
iis, quæ in Codice Pantheon dicto
apud eundem Ughellum in Annali-
bus Pisano-
rum col. 861. apud Mu-
ratorium Tom. VI. Rer. Italic. apud
Innocentium VI. in Diplomate su-
perius relato, apud Roncionium, Ta-
jolum, ceterosque Rerum Pisano-
rum Scriptores continentur.*

II. Nihil autem mirum esse de-
bet, Sanctum Clementem, Romæ
corpore commorantem, spiritu Pisas
divinitus delatum, ut Templum il-
lud solemnî ritu dedicaret: nam hu-
jusmodi exempla haud raro in Eccle-
siasticis Historiis sunt obvix; nimi-
rum sanctissimos Viros adhuc in ter-
ris degentes, ac longe politos, Deo
jubente, ac supra naturæ ordinem,
operante, alio fuisse translatos, ut
sacrificia, aut alia sacra munia obirent.
Imo, quod mirabilius est, constat Di-
vos & Angelos in Cælo cum Chri-
sto regnantes, Tempa consecrassè
in terris, & Sacramenta administrasse.
Nicephorus quippe lib. xi. Hist.
Eccles. cap. 20. narrat: *Sanctum Am-
phibohium in deserto ab Angelo jussu
se consecratum Episcopum*, ejusque con-
secrationem a ceteris Episcopis ra-
tam fuisse habitam. Beatum Onu-
phrium Anacoretam ab Angelo Eu-
charistiam quovis die Dominico ac-
cipere solitum, Paphnutio Abbate
teste oculato referunt Sabellicus lib. 2.
cap. 2. Volaterranus lib. 17. alii-
que plures. Clemens quoque VIII. in
Bulla Beatificationis Beate Agnetis
Montis Politiani, Ordinis Prædica-
torum, edita die 23. Februarii an-
no 1601. testatur, Angelum sæpius
eidem Sacram Eucharistiam sua ma-
nu porrexisse. Eisdem Angelos fre-
quenter divinam Synaxim Sanctæ Ca-
tharinæ Senensi Ordinis Prædicato-
rum impertiisse, B. Raymundus Ca-
pua-

[1] Ughellus Tom. III. col. 395.

860 Orbis Sacer & Profanus

puanus Ordinis Prædicatorum in ejus Vita, & Divus Antoninus Ordinis Prædicatorum in Cbron. 3. Par. tit. 23. cap. 14. §. 8. alique commemorant. Idem Antoninus tit. 24. cap. 13. §. 3. Episcopus Aquilinus, alique tradunt, Angelum consecrasse calicem Sancto Proculo Episcopo & Martyri. Plura itidem Tempia Angelorum ministerio, vel etiam ipsius Christi Domini manibus dicuntur consecrata: ac præfertim Templum in honorem B. Michaelis Archangeli, ad Montem Garganum: aliud itidem Sancto Dionysio prope Parisios dictum, a Christo Domino, comitantibus Apostolorum Principibus Petro, & Paulo, itemque Dionysio ipso, ejusque Sociis, & Martyribus Rustico, atque Eleuthero, sub Dagoberto Francorum Rege fuisse consecratum, refert Rupertus Gavinus, lib. 3. Hist. Franc. cap. 2. & 3. Recte siquidem S. Thomas scriptum reliquit⁽¹⁾: *Sicut Deus virtutem suam non alligavit Sacramentis, quin possit sine Sacramentis effectum Sacramentorum conferre: ita etiam virtutem suam non alligavit Ecclesiæ Ministris, quin etiam Angelis possit virtutem tribuere ministrandi in Sacramentis. Et quia boni Angeli sunt nuntii veritatis, si ali-quod Sacramentale ministerium a bonis Angelis perficeretur, esset ratum habendum: quia deberet constare eos fieri voluntate divina, sicut quædam Tempia dicuntur Angelico ministerio consecrata. Multo magis id verum, esse oportet in Pontifice adhuc viatore, si contingat cum divinitus aliud deportari: quemadmodum Ravennatis Ecclesiæ Annales narrant, Ecclesiæ Divo Joanni Evangelistæ Ravennæ dictam, fuisse consecratam ab ipsomet Joanne, de quo ad hanc usque diem inter Doctores controversa est, an Ephesi diem ultimum*

obierit, an adhuc superstes sit, una cum Enocho & Elia a Deo servatus, ut extrema mundi ætate contra Antichristum deceret.

III. Et plane citra dubium est, Divum Clementem Papam inter mortales degisse, cum sacram Apostolorum Principis Petri ædem ad Gradus Pisani maris sitam dedicavit; si-ve reipsa proprio in corpore Pisas divinitus delatus fuerit, cum interim Romæ Angelus quispiam ejusdem personam impleteret: si-ve dum ipse Romæ existens, & extra sensus raptus, ministerio boni cujuspiam Angeli, in corpore assumpto vices & personam ipsius Clementis representantis, ea dedicatio fuerit absoluta. Animadvertisse id placuit cum eruditissimo Canonico Roncionio, in sua Historia MS. lib. 2. cum, juxta sententiam Divi Thomæ, cui nedum omnes ejus Discipuli, verum etiam plures alii Theologi adhaerent, idem numero corpus non possit simul duobus in locis existere. Hujusce porro Dedicationis Ecclesiæ S. Petri ad Gradus prope Pisas a B. Clemente tam insigni prodigio celebratæ, disertam mentionem faciunt omnes Pisavorum Annales; Roncionius laudatus lib. 2. pag. 43. & sequendum Exemplar MS. nobilis Familix de Roserminis, in Via Sanctæ Mariæ positæ: Jacobus Arrothus civis Pisanus, initio suæ Historiæ MS. ejus pariter Exemplar penes eodem Roserminos servatur: Laurentius Tajolus Bartholomæus Spina, Ord. Præd. Sacri Palatii Apostolici Magister: Bernardus Marangonius, omnes diligentissimi Rerum Pisana- rum Scriptores: Vivianus de Jure Patronat. lib. 3. cap. 2. num. 100. Paulus Troncia Annal. Pisani. fol. 3. Joseph Martinus in Theatro Basilicæ Pisanae, c. 7. pag. 41. quibus omnibus præ-

(1) S. Thomas 3. Par. q. 64. art. 7.

præverat Auctor libri Pantheon inscripti, in rubr. de Consecr. cujus verba cap. præced. retulimus. Ejusdem rei memoria viget in Monasterio Monialium S. Dominici, in quarum interiori Ecclesia aservatur Reliquia Divi Clementis Papæ, hac inscriptione conspicua: *Coma Capitis S. Clementis PP. & Martyris, qui jubente Divo Petro, Ecclesiam Sancti Petri ad Gradus consecravit, ibique tres guttas propriis sanguinis reliquit, qui ab eo tempore usque hodie summa veneratione colitur.* Hæ sanguinis guttæ pluries quotannis publicè exponuntur venerationi, illæque absque ullo vel vitreo operimento tactæ ab omnibus deosculantur; ac non sine magna insipientium admiratione etiamnum integræ visuntur, lspide circa easdem aliquantisper consumpto, & ita vividæ, ac si recens effusæ essent. Singulis quoque annis præmemoratz guttæ ad Ecclesiam S. Petri ad Gradus, ubi prædicta Ara reperitur, solemnî supplicatione deferuntur a Clero Basilicæ Pisanz, scilicet Feria iv. Majoris Hebdomadz, in Ascensione Christi Domini, & in Festo SS. Apostolorum Petri, & Pauli, eademque in Ara, quam supra memoravimus, eodemque, ubi miraculum contigit, loco ob rei memoriam collocantur.

IV. Ex tribus autem guttis præfatis dux tantum super tabulam aservantur: tertia quippe subrepta fuit, sed fures sacrilegii pœnas luerunt: nam ut Roncionus refert, dum fures ad littus appulsi, postu in Ecclesiam S. Petri ad Gradus penetrantes scalpro sacrum lapidem incidunt, Pisani detecto facinore in eos irruentibus, aufugere, ac triremes, quibus advehebantur conscendere compulerunt: visque in altum mare progressi, sævissima tempestate oborta, omnes una cum suis tririmibus fue-

runt demersi. Altero item miraculo Deus insignis ejusdem Reliquiæ veritatem testatam voluit: dum enim a fure sacra Reliquia clam imposita fuisset plaustro, ac straminibus, ne detegeretur, oblecta, jamque plaustrum ante Templum Sancti Marci extra portam Florentinam pervenisset, ibi occulta vi detentum stetit immotum, ac boves quantumvis aculeis fustibusque perciti essent, amplius ulterius progredi minime potuerunt. In tanti vero beneficii, simul & prodigii memoriam, eadem Sacra Reliquia singulis annis prima Dominica Augusti ad prædictum Sancti Marci extra portam Florentinam Templum delata, publicè venerationi exponitur. Id narrat D. Josephus Martinus in Appendice ad Theatrum Basilicæ Pisanz, cap. 20. Hanc igitur sacram Reliquiam, quam cœlum ipsum signis ac prodigiis illustravit, etiam Romani Pontifices, quo Fidelium animi erga illius cultum magis inflammarentur, multis Indulgentiarum thesauris cumularunt. Dominica Quinquagesimæ, aliisque diebus antea memoratis, quibus illa ad Ecclesiam S. Petri ad Gradus deferretur, jam ab antiquis temporibus, notu illam pie ac devote invisentibus octo annorum millia, die vero sexdecim annorum millia de injunctis pœnitentiis remittuntur. Plures deinceps aliæ Indulgentiæ etiam Plenariæ sunt additæ, quarum Catalogus ibidem publicè exhibetur. Locum ideo magna Pisanorum civium, ac circumadjacentium populorum multitudine frequentatur, illis maxime diebus, quibus Lapis jam memoratus, sanguineis Divi Clementis guttis aspersus illuc adfertur.

V. Quoniam vero Ecclesia Sancti Petri ad Gradus, quarto circiter lapide ab Urbe distat, & olim ad littus maris, nunc autem parum ab ipso

862 Orbis Sacer & Profanus

ipso abest, ac proinde locus Piratarum incurfionibus expofitus est: idcirco vigente Pifarum Republica, quo tutius Fideles eo fe conferre, poffent, ibique divinis interesse Myfteriis, ac diu noctuque precibus infiftere, Decreto Senatus, ann. 1012. die 11. mensis Maii fancitum fuit, ut quotannis in pervigilio, & Feflo Afcenfionis Domini Noſtri Jeſu Chriſti, aliſque ſtatis anni diebus, qui-

bus in eadem ſacra Æde ſuper Divi Petri Aram Sanguis S. Clementis Fide-
lium venerationi exponitur, cen-
tum octoginta Equites levis armatu-
ræ, ac bis totidem pedefires mili-
tes ordinatim ad præſatam Eccleſiam
fe fe conferant, ibique caſtris, ſeu
tentoriis circumpoſitis, locum illum
vigilantiſſime cuſtodiant. Ediſtum Se-
natus Piſani hoc in loco integrum
exhibemus.

*Anno Dominicæ Incarnationis MXII. die vero decima
prima menſis Maii.*

Cum divinus cultus, & honor Dei, Omnipotentis beneficio, erga Eccle-
ſiam S. Petri ad Gradus in dies magis augeantur, cumque ad illum in-
numerabilis multitudo Gentium in quibudam anni temporibus pro ma-
gnis luendis Indulgentiis confluere inceſſanter non deſinat, ne autem in
tanto Populi concurſu mall quidquam contingat, ſed proximi bono, & in-
cremento, ut ebaritas poſtulat, diligenter pro poſſe conſulatur: ideo Pi-
ſani Conſules, & Antiani ejusdem Civitatis Senatus, maturo inter illos
habito colloquio, &c. providerunt, ut deinceps in Vigilia SS. Afcenſionis
Domini centum octuaginta Equites levis armaturæ, ac bis totidem,
pedefires milites ordinatim fe fe conferant ad prædiſtam Eccleſiam, ibi-
que caſtris, ſeu tentoriis circumpoſitis, Sacram Divi Petri Aram Sanguis
S. Clementis conſperſam vigilantiffime cuſtodiant; quæ tunc a primis
Vesperis ad complementum uſque enunciate ſolemnitatis eunſtis Fidelibus
ibi præſentibus odoranda, & deſeulanda, ut antiquiſſimi moris eſt, exhi-
betur; exequibz interim in noctis poſſiſſimam pervigilio, quo divina lau-
des a Congregatis ibidem Fidelibus recitantur, ſumma cum diligentia po-
ſiti. Quod item Conſules, & Antiani prædiſti tam in Octava SS. Apo-
ſolorum Petri, & Pauli, qua die Eneenia ſupradicti Templi cum ma-
ximo Indulgentiarum luera celebrantur, quæ in Dominica Quingueſi-
ma pro memorabili gratiarum actione, ac beneficiis a Piſano Populo re-
ceptis, ac tandem in feria quarta, quinta, & ſexta Redemptionis Heb-
domada pro magno Indulgentiarum Theſauro comparanda, ſtriſtiſſime ſer-
vandam præceperunt. Quibus item diebus Sacer ille Lapis Sanguine præ-
dicto madefaſtus illuc reverenter deferri ſolet, multu illum in via tam
de Clero, quam de Populo devote comitantibus, Solidu ad hanc rem tri-
ginta Piſane monete in ſingulos levis armaturæ Equites, viginti autem in
ſingulos Pedites pro unoquoque diſtributis, quorum ſumma ex erario
Piſ. Communiti cum mandato Cancellarii noſtri perſcipiatur, & in con-
ſueſtis exactioſum, & expenſarum libris de more prænotetur.

Depromptum eſt ex vetuſtiſſimo quodam Proviſionum Codice Piſ. Senatus
lit. M. præſignato, qui incipit ab anno 1011. uſque ad annum 1015. protra-
hitur, modoque ſervatur in Archivo Reformationum Civitatis Florentiæ.

Ad

Pars II. Lib. III. Cap. XXI. 863

Ad hanc usque diem mos iste viget, ut equites loricati illuc se conferant, & diu noctuque pervigiles, statis iisdem temporibus Ecclesiam Sancti Petri ad Gradus, & lapidem Clementini sanguinis guttis conspersum tueantur.

Ex hoc autem Edicto Senatus Pisani validissimum deducitur argumentum, quo antiquissima Pisane Ecclesie traditio, de Adventu Apostolorum Principis Petri, de Altari seu Aedicula sacra ab ipso ad littus Pisani fundata, deque ipsius Ecclesie Sancti Petri ad Gradus Dedicatione a Divo Clemente insigni miraculo celebrata, confirmatur. Edictum illud anno 1012. sancitum fuit, eoque Pisani Senatores & Magistratus farentur, antiquissimi moris esse, ut *Sacra Divi Petri Ara Sanguine Sancti Clementis conspersa cunctis Fidelibus ibi presentibus adoranda & deosculanda exhibeatur*. Jam igitur an-

te Seculum undecimum, ab antiquissimis temporibus exploratum erat Pisani, traditione a majoribus accepta, Aram illam Divi Petri, sanguine S. Clementis Papae fuisse conspersam. Dein constat, plurimis Indulgentiarum thesauris, ante Seculum undecimum eandem Ecclesiam fuisse ditatam.

VI. Huic Senatus Pisani Edicto, lubet adnectere Decretum Petri Archiepiscopi, qui circa annum 1115. ad Pisanam Ecclesiam regendam adlectus fuit. Is vero ann. 1116. prohibuit, ne in praefato S. Petri ad Gradus Templo, dum ibi solemnia agebantur, viri mulieribus permixti degerent, neve tumultu aliquo Clericos divinas laudes canentes perturbarent; sed qua Christi fideles decet pietate, modestia, & religione divinis interessent Mysteriis. Decreti verba haec sunt:

Decretum Petri Pisani Archiepiscopi pro Ecclesia S. Petri ad Gradus, emanatum Dominice Incarnationis Anno 1116.

Atendentes Religionem, & cultum, quibus Inchyus Pisani Senatus Ecclesiam S. Petri ad Gradus nostram in dies prosequitur, ab eoque honoribus frequentissime cumulatur, in iis potissimum anni solemnitatibus, quae in eadem Ecclesia diu noctuque secundum antiquam consuetudinem magno etiam exterorum, atque advenarum concursu celebrantur, occasione praesertim, qua D. Clementis Reliquia, seu pretiosus Sanguis e Majori Ecclesia nostra ad praedictum Templum deferretur, ibique Fidelibus adorandus, devoteque osculandus exhibetur. Cupientes Clarissimi Senatus jam dicti sollicitudini, & vigilantiae in quantum possumus respondere, divinumque cultum in eadem Ecclesia ardentius excitare, ac magis, magisque augere, remotis ad effectum huiusmodi contrariis omnibus, quae forsitan dari, aut contingere possent. Igitur ne muneri, quo modo indigne perfungimur, deesse videamur, maturo cum Canonici nostris consilio praehabito, stricte praecipimus, & inhibemus, ut omnes Clerici, & Sacerdotes, sive aliae Ecclesiasticae Personae, qui pro tempore solemnitatibus praedictae Ecclesiae S. Petri interfuerint, caveant ne ibidem in consueto noctis pervigilio mulieres cum hominibus misceantur; sed uterque sexus

Pars II. Vol. II. K suo

864 Orbis Sacer & Profanus

suo loco, ut moris est, devote permaneat, & suas unusquisque preces Deo submissa voce persolvat, ne Clerici divinas tunc laudes continentibus molestia sint & impedimento. Curent insuper solliciti, ut in necessaria ibidem agenda comessione modestia omnis a cunctis servetur, quæ segregatim, nec alio modo ab utroque sexu fieri tantum permittat, prohibentes tunc temporis clara voce salutem sibi invicem dicere, ad hoc ne tumultus, & scandala inde sequantur, sicque Dei Ecclesia Hebræorum Synagogam representari videatur, & turpissimum esset, ut eo in loco, in quo Pisanus Populus aliquando per Baptismum ad vitam regenerari promeruit, ibi postmodum Fideles male se habentes, per peccatum Gebennæ panam, mortem scilicet æternam sibi miserum in modum comparent. Quod igitur ne anguam, Deo adjuvante, contingat, strictissime inhibemus, ut mandatum hoc nostrum Sacerdotes, & Clerici prædicti nullo prætermissa diligentia faciant inviolabiliter observari, contrascentes vero divinam indignationem, & nostram se se noverint incursum, memores demum loci, quem modo inhabitant, sanctum esse, quoniam Domus Altissimi est, nec obliviscantur quanta insuper minuetur Deus Ecclesiam suam indevote colentibus, sive caltorum more pertrahantibus.

Datum in Canobio Canonicorum Pisani Episcopii D. J. ann. 1116. Octavo Kal. Julii Indiæ. IX. Petro Viro Clarissimo, ac Pisano Consule, cum suis Collegis Pisanam Rempublicam feliciter, ac integerrime gubernante.

EGO PETRUS HUMILIS PISENSIS EPISCOPUS.

Mandatum hujusmodi fuit depromptum ex Archiepiscopali Archivo tempore Ubaldi Pis. Archiepiscopi, atque illius jussu denuo renovatum anno D. J. 1176.

Hoc Decreto suo Petrus Archiepiscopus disertissimum præbet testimonium Traditioni Pisanæ Ecclesiæ, dum vocat antiquam consuetudinem, pium morem apud Pisanos receptum, adeundi statim diebus Templum Sancti Petri ad Gradus, ibique diu notæque divinis adstare Officiis. Quodque majoris ponderis est, eandem sacram Aedem appellat locum, in quo Pisanus Populus aliquando per Baptismum ad vitam regenerari promeruit. His verbis insinuans, Apostolorum Principem Petrum illuc appulisse, Pisanis Christi Evangelium annunciasse, eosdemque sacra Baptismatis unda expiasse.

VII. Ut autem traditio hæc perspecta esset omnibus, ac pæne apud

posteris perennaret, antiqui Pisano- rum curarunt, nedum scripto, verum etiam pictis coloribus universam rem gestam ab adventu Divi Petri ad litus Pisanum, ac deinceps, ea quæ sunt subsequuta, representari. Antiquæ nimirum in Templo Sancti Petri ad Gradus depictæ fuerunt Imagines, quibus exprimuntur adventus ejusdem Principis Apostolorum, una cum navi, qua vehebatur, ad Arni fauces, appulsus ad Gradus Maris, una cum Sociis, Altare ibidem ab ipso erectum, dedicatio a Divo Clemente peracta, Vita & Martyrium ejusdem Petri, tum deinde Icones Romanorum Pontificum, qui ipsi successerunt, usque ad Joannem XIV. qui anno 984. Pon-

Pontificatum iniiit. Nunc quidem huiusmodi Imagines præ nimia vetustate aliqua ex parte corrose sunt; sed ex, quæ Sancti Petri adventum, & dedicationem Ecclesiæ a S. Clemente factam designant, non ita penitus consumptæ sunt, quin elare Historiam rei gestæ repræsentent. Ea, quæ D. Canonicus Roncionius vivebat, ætate, adhuc superstites erant: nam integras illas se vidisse testatur: easdemque circa Annum 984. depictas credidit: neque id inani conjectura, cum numerus Pontificum, illie descriptorum, in Joanne XIV. desinat. Opportunum arbitror hic proferre Roncionii verba ex lib. 2. Histor. MS. quam Etrusco sermone composuit: *Quelle Figure, che sono in S. Pietro a Grado, le quali dimostrano la venuta di S. Pietro colla sua barca alla foce d'Arno, accompagnato da S. Marco Evangelista, e da altri sopranominati, e la Consagrazione fatta da Clemente Pontefice Romano, e così tutte l'altre cose, che sono in detta Chiesa, intendendo però quelle sole, che contengono la Vita, e la Morte di S. Pietro Apostolo, ed il numero de' Pontefici stati fino a Giovanni Decimo quarto, furono fatte al tempo di questo Giovanni, che fu Pontefice negli anni del Signore 984. la qual cosa ho voluto dire, per dimostrare, co-*

me gli antichi nostri tennero questa edificazione, e Consagrazione per tanto vera, che la fecero dipingere, acciocchè noi ne fossimo più certi, e non ne dubitassimo giammai: e se bene con figure rozze e di poco valore, non è però che non mostrino l'antichità, e la grandezza loro. Ita eruditus Roncionius: a quo tamen in hoc recedendum reor, quod ait, Imagines illas Seculo decimo fuisse pictas: eo quippe seculo ars pingendi in Italia jam perierat. Præterea post Joannis XIV. Imaginem, nuper aliarum subsequentium vestigia quædam sunt detecta. Hinc periti ejus Artis existimant, opus illud Seculum decimum tertium nequaquam antevertere.

VIII. Nec uno vel altero tantum monumento præfixi Pisarum civis posteros suos eandem traditionem edoctos esse voluerunt; sed & variis epigraphis marmore incisís firmandam magis curarunt. Verum cum huiusmodi epigraphes injuria temporum obliterari cœpissent, Franciscus Gaetanus, Patricius Pisanus, de Patria optime meritus, loci sanctimonia, ac religione percitus, illas ex vetustis lapidibus, in quibus fuerant exarata, descriptas, renovavit: quas hic exhibemus.

D O. M.

- I. Anno a Partu Virginis XLIV. D. Petrus Apostolorum Princeps, dum Antiochia Ramam pederet, ad Pisenum litus appulsus, hoc ipso loco, ubi in medio fere Templi Sacellum visitur, Ara extructa marmorea, incruentum fecit Sacrificium.
- II. D. Clemens PP. Cellam intra hujus Templi parietes, ubi Petrus Apostolus Sacris fuerat operatus, edificatam, ab eoque sibi commendatam, huc Roma Dei virtute mirabiliter illatus, tum cum rei divina daret operam, & ad Altare, quod Petri commendatio in memoriam redisset, veluti obdormiscere videtur, consecravit, atque naribus stantibus, ut

866 Orbis Sacer & Profanus

vera sue presentie hic testimonium daret, tres guttas sanguinis in Altaris lapide reliquit.

III. *Pisani quod prima fidei rudimenta a Petro susceperint: quod Altare illud, ubi rem sacram fecit, hic structum liquerit: quod ædiculum pro ejus temporis ratione ibidem excitatum D. Clementi commendarit, aucta in dies totius Populi religione, atque in Deum pietate, hanc Basilicam laxè ac magnifice construendam olim curaverunt.*

IV. *Sanctimonia, & vetustas hujus Basilicæ, ut venerationem & majestatem a se habent singularem, ita hortata sunt Franciscum Benedicti F. Gaetanum Pisenum, ut ad majorem Dei gloriam, ad decentem Chori capacitatem, & Templi ornatum, & ad pietatem in aliorum animis excitandam, sacrum hoc tribunal auget, lapideque ornaret, utque omnia, quæ Altare circumstant, lapidea decora, suo sumptu extrueret. Anno c10. 100. xxvii.*

IX. Hæc sunt monumenta, quibus primam Baptismatis Pisano-
rum originem, ab Apostolorum Principe Petro proxime derivatam docentur. Hanc perennem traditionem a Majoribus acceptam Pisana Ecclesia custodit, quæ singulari Dei munere sui primordia ex eodem hausit fonte, ex quo Romana, Pisana, aliarumque omnium princeps & caput. Neque sola ipsa adeo sublimis sui decoris testis est; sed & illa ceterarum magistra, nempe Romana suorum Pontificum suffragio, quorum dedimus testimonia, comprobavit. Viri itidem doctrina, pietate, eruditione, ac dignitate præstantes id ipsum professi sunt: nec nisi pauci recentes, qui super senes se intelligere præsumunt, & contemptis veterum traditionibus, ea tantum probant, quæ ingenio suo magis arident, hanc peculiarem Pisana Ecclesiæ vel in dubium revocant, vel audacter sugillant. Quis porro Summos Pontifices, tot

viros eximios, & nobilissimam, ac vetustissimam Ecclesiæ Pisanae hac in re errasse dicat, atque in fabulæ cuiusdam assertionem conspirasse: primos vero mortalium recentes perpauco satis fuisse oculatos ad hujus animadversionem & emendationem: erroris? Si hæc libera contradicendi licentia uti fas sit, nulla pæne singularium Ecclesiarum traditio in tuto erit, eoque facilis lividis oppugnantium telis erit obnoxia, quo remotiorem sibi vindicat originem, & præferret vetustatem. Inde benevolus & cordatus Lector agnoscat, me non unam Pisanae, sed communem omnium Ecclesiarum causam agere: atque ad retundendam effrenem quorundam audaciam ea Tertulliani verba haud immerito posse usurpare ⁽¹⁾: *Ceterum quod apud multos unum invenitur, non est erratum, sed traditum. Audeat ergo aliquis dicere, illos errasse qui tradiderunt?*

(1) Tertullianus de Præf. Hæret. cap. 38.

C A P U T XXII.

Synopsis.

I. *Effigatur tempus adventus S. Petri ad Pisani littus. Florentinii sententia refertur, & refellitur.*

II. *De anno adventus S. Petri Romanam diverse Auctorum opiniones.*

III. *Florentinii contradictiones notantur.*

IV. *Primo sui adventu in Italiam Divus Petrus sacram Aedem, & Aram lapideam in littore Pisano construxit.*

V. *Vitalis auctoritas nihil Florentinio facit.*

VI. *Chronologi Pisani, & Pantheon verba a Florentinii censura vindican-*

tur. Ecclesie vocabulo etiam Altare comprehenditur.

VII. *Alia, quæ in Chronologo Pisano Florentinius carpit, leviora sunt.*

VIII. *Ex Additis ad Vitam Sancti Paulini elidantur Florentinii placita.*

IX. *Ugonis Nicosiensis Archiepiscopi testimonium a Florentinii falsa interpretatione defenditur.*

X. *Eusebii locus de Altari ligneo a D. Petra Romæ constructo nihil juvat Florentinii causam. Rationes exponuntur, ob quas S. Petrus Romæ ligneum, Pisit lapideum Altare adhibuit.*

I. *Effigandum nunc restat tempus, quo Apostolorum Princeps Petrus ad Pisani littus appulit, ibique sacram Aram & Aedulam construxit, quæ in medio fere vetustissimi Templi S. Petri ad Gradus hodieque contra edacis temporis injurias religiose servatur. Ad id vero nos excitat singularis opinio Francisci Mariz Florentinii, qui in suo Opere posthumo, cui titulus est: *Etruscæ Pietatis Origines*, nullum non movet lapidem, ut primatum originis præ omnibus Etruriz Ecclesiis, Lucensi suæ attribuat. Quoniam vero animadvertetur, Pisanam antiquitatem, ac nobilitatem celebrem sententiæ suæ obesse plurimum posse, si Divi Petri adventus in ejus oras statuatur: cum rem*

alioqui vetusta traditione, antiquis monumentis, & gratissimorum Auctorum suffragiis monitam apertè marte arietari nequaquam auderet: tot tamen ambagibus eam involvere tentavit, ut evertere prope nitatur (1): Cumprimis enim Apostolorum Principis in Pisani littus appulsum, non in Christi annum 44. vel 45. cum primum ex Oriente in Italiam adnavigavit, sed in ann. 51. rejiciendum esse contendit, quando nimirum sub Claudio Imperatore, Roma discedere compulsus est. Præcipua ejus momenta hæc sunt: (2) „ Ab „ Oriente expedito mægis itinere „ Puteolos navigio vestrum verisimile „ est, præsertim si ante Siciliam at- „ rigisset. Qui enim Hydruntum, „ Brundisium, Tarentum, ac inde „ per Appiam viam Romam euntem „ Petrum prosequuntur, primum in

„ Ita-

(1) Florentinius Hæz. Pietat. Orig. cap. 2. & 10.

(2) Ibid. cap. 2. pag. 7. & 8.

22 Italiam accessum cum aliis poste-
 23 rioribus itineribus confundunt.
 24 Antiochenam Petri cohortem Nea-
 25 poli fuisse, Acta S. Aspreni, pri-
 26 mi Neapolitani Episcopi, aperte
 27 docent, quæ nuper Chioccarellus
 28 edidit. Hinc Romam facile cum
 29 accessis concessisse is facile existi-
 30 mabit, qui Paulum ex Apostolicis
 31 Actis, Puteolis inventis Fratribus
 32 Christianis, nempe a Petro præ-
 33 cursore edocuit, & inde aliis ad
 34 tres Tabernas, & Appii Forum,
 35 obviis Romam pedestri itinere
 36 proficiscentem prosequeretur. E
 37 Romano vero culmine ad urbes
 38 præcipuas dimissos statim fuisse
 39 Episcopos, dum antiquissimum non
 40 invenio, antiquum Auctorem pro-
 41 fero Warnefridum, ac magni pon-
 42 deris inter recentiores Baronium.
 43 Cum vero ingressus Petri in Ur-
 44 bem, seu quod idem est, Roma-
 45 næ Cathedralæ initium in Ecclesia-
 46 sticis Tabulis quinto decimo Kal.
 47 Februarii, & annus ex Eusebio,
 48 & Hieronymo communi consensu
 49 secundus Claudii signetur, jam
 50 nonnisi secundo Claudii labente,
 51 Christi nempe 45. Romam Petrus
 52 ingredi potuit, & vel eodem, vel
 53 sequenti Episcopos designatos ad
 54 Italicas urbes transmittere. Præ-
 55 ter Barnonium enim, qui ex Ro-
 56 mana Sede omnes Occidentalibus
 57 datos Episcopos anno 46. opinat-
 58 ur, & inter hos collectum He-
 59 truscos etiam numerat Ptolemæum,
 60 Paulinum, & Romulum, quos ta-
 61 men, sicuti alios ibi recensitos,
 62 variis temporibus insulatos con-
 63 stat, ex antiqua Romanæ Cathed-
 64 ræ celebritate rationem idem
 65 Baronius adducit, quæ inde reli-
 66 quam propagatam fidem profite-
 67 retur. Hinc ergo, ex Romana
 68 nempe statim firmata Sede, Etru-
 69 scæ pariter Christianitatis primor-

22 dia promanasse satendum mihi vi-
 23 deo. Sic Florentinius: qui & statim
 24 ad Pisane Ecclesiæ exordium perqui-
 25 rendum progressus, eam non per id
 26 tempus, sed postea tantum, videli-
 27 cet anno Christi 51. fundatam esse
 28 contendit. Contra vero Lucensem
 29 suam, cum ante Pisanam, Fæsulanam,
 30 & Volaterranam, tum ante reliquas
 31 omnes Etruriæ, a S. Paulino primo
 32 ejus Antistite, anno 46. jam erectam
 33 probare nititur prioribus sui Operis
 34 capitibus, præfertim toto cap. 7. qua
 35 de re infra.

II. Non est mihi consilium (uti
 non seniel professus sum) vetustas
 particularium Ecclesiarum origines
 aut infringere, aut in dubium revo-
 care. Quin potius quosdam intem-
 perantioris critices viros, qui præ-
 postere omnia sugillant, & antiqua
 monumenta, quæ non sunt ad ipso-
 rum salivam temperata, erecto super-
 cilio, & plusquam dictatoria aucto-
 ritate, supposititia esse quasi ex tri-
 pode pronunciant, minime approbo.
 Hos tamen dum oppugnare cogor,
 ita me geram, ut facta recta Lucen-
 sis Ecclesiæ veneranda vetustate, Pi-
 sanæ simul antiquissimum initium a
 primo Divi Petri in Italiam accessu
 repetam, depulsis tantum quæ ex
 adverso Florentinius, & siqui alii ab
 ejus partibus stantes congerunt, ar-
 gumentis. Et illud quidem princi-
 pio animadvertendum censeo, non
 omnino certum esse apud Eruditos,
 quod Florentinius pro certo vendit,
*ingressum Petri in Urbem communi
 consensu secundo Claudii anno signari.*
 Sive enim veteres, sive recentes con-
 sultamus Auctores, plurimum hac in-
 re eos inter se discordes reperie-
 mus. Ex veteribus primus omnium
 Eusebius, lib. 2. Histor. Eccles. cap.
 13. narrat, Petrum sub Claudii
 Imperium Romam profectum; in
 Chronico autem secundum Claudii

AD-

Pars II. Lib. III. Cap. XXII. 869

annum designat. Eusebio assentiuntur S. Hieronymus in Catalogo Scriptor. Ecclesiast. in Petro, Ado Vienneſis in Martyrol. ex recentibus vero plurimi, præſertim Baronius, Emmanuel a Schelſtrate, Natalis Alexander, a quibus parum diſcrepat Dionyſius Petavius, referens S. Petri adventum in Urbem, ad annum tertium ineuntem Claudii Imperatoris. Paulus Oroſius lib. 7. cap. 4. *exordio Regni Claudii Petrum Romam veniſſe* tradit. Faſciculus Temporum id alligavit cum quarto Claudii anno; Auctor Chronici Alexandrini poſt ſextum Claudii annum: Paſſionale de Vitis Sanctorum ad annum 13. Claudii protraxit. Præterea Valeſius in Notis ad Eusebium lib. 2. cap. 16. ipſius Eusebii ſententiam rejicit ex Actibus Apoſtolorum, ex quibus conſtat, Petrum in Judæa & Syria ſemper manſiſſe uſque ad ultimum annum Agrippæ Regis: qui cum Jeruſolymis Petrum in vincula conjeceſſet, paulo poſt, divina eum inſequente juſtitia, extinctus eſt Cæſar, uti S. Lucas commemorat. Cum igitur anno quarto Claudii mortuus ſit Herodes Agrippa, ut inter omnes convenit, juxta hanc ſententiam Petrus ante hunc annum Romam proficiſci non potuit. Quamobrem verum non eſt, quod Florentinius aſſerit, unanimi Auctorum conſenſu Petri adventum in Urbem ſecundo Claudii anno conſignari, cum ipſimet Scriptores, qui illum ſub Claudii Imperio adveniſſe volunt, in anno nequaquam conſentiant. Quinimmo Laſtantius in lib. de Mortibus Perſecutorum cap. 2. ab Eusebio ceterisque relatis diſcedens, ait: *Petrum cum jam Nero Imperaret, Romam veniſſe*. Laſtantius ex recentioribus ſecutus Antonius Pagi, ad annum Chriſti 43. num. 3. exiſtimat, Apoſtolorum Principem ante primum Ne-

ronis annum, Chriſti vero 54. Romam nequaquam acceſſiſſe, neque in Chronologia Evangelica Eusebio magnam fidem eſſe habendam. Addit, eos, qui volunt, Petrum Claudio imperante Romam veniſſe, cogi duplicare profectionem ejus in Urbem, & duplex etiam ejus cum Simone Mago certamen commiſciſci, primum ſcilicet temporibus Claudii, alterum vero ſub Principatu Neronis; quod tamen a nullo veterum proditum eſſe obſervat Siephanus Baluzius in Notis ad Laſtantium. Mox laudat hujus ſententia patronos Papebrochium in Conſatu Chronico-Hiſtorico ad Catalogum veterum Pontificum, & Ludovicū Du-Four in Obſervationibus MSS. ad Chronologiam Pontificiam. Secundum poſterioſiorem hanc ſententiam corruunt omnino arbitraria illa Florentinii placita, quibus ex duplici Apoſtolorum Principis in Urbem profectione, quam cum Baronio aliſque ponit, colligit S. Paulinum a Divo Petro, cum primum is Romæ degeret ſub Claudio, fuiſſe miſſum anno 46. dein anno 51. cum idem Apoſtolorum Princeps ediſſo Claudii Roma diſceſſiſſet, ac Piſas tunc diverſiſſet, ab ipſo ſacram .Edem, & Altare in agro Piſano ad Gradus maris fuiſſe conſtruſtum. Si enim Divus Petrus ſemel tantum Romam acceſſit initio Neroniani Principatus, anno nimirum Chriſti 54. tunc illum Piſas appuliſſe oportuit, Piſanos Baſtiſmate expiaſſe, Eccleſiam apud eos conſtruxiſſe, eiſque in ſuo diſceſſu Paſtorem, nempe Petrum juniorem, ſeu Perinum præſeciſſe: inde vero Romam profeſſum, ex ipſa Imperii arce Romulum Fufulas, Paulinum Lucam, & alios in reliquis Italiae & Occidentis præcipuas civitates Episcopos a ſe conſecratos direxiſſe.

III. At enim cum mihi etiam poſt excitatum iſtud inter Eruditos
li-

literarium certamen, magis arrideat prior Eusebii, Hieronymi, Orosii aliorumque sententis de adventu Apostolorum Principis in Urbem sub Claudio, quam in alio Opere MS. de Visibili Ecclesiæ Monarchia, agens de Primatu Sancti Petri propugnavi: idcirco aliis telis utrum oportet, ad tela, quæ Florentinus vibravit, retundenda. Nec difficile id erit, si animadvertamus, apud omnes convenire, Apostolorum Principem ex Oriente directo quidem cursu in Italiam navi contendisse; sed quemnam Italie portum, quodve littus primum attigerit, inexploratum esse, cum neque in Apostolorum Actis, neque in Vitis Romanorum Pontificum de hoc ejus itinere quidpiam proditum sit. Eum ex Oriente adnavigasse in Italiam Lactantius, Eusebius, Hieronymus, Orosius, aliique supra laudati referunt; sed ad quum Italix oram initio appulerit, prorsus silent. Nonnullæ peculiaries Ecclesiæ, quas inter Pisana, Siciliæ item, Calabriæ, & Campaniæ quædam se a Divo Petro, cum in Italiam adventavit, fundatas esse gloriantur, singulæque propria profertur vetustæ hujus originis monumenta. Ast Florentinus uni Pisanæ invidens, hanc ipsi gloriam ex parte suffuratur, dum & Lucensium & plurimis aliis longe posteriorem esse comminiscitur. De Siciliis quoque dubius hæret, ut inde conjiciat, Petrum Puteolos potius attigisse. Verum paulo ante cum ex Metaphraste retulisset, Paneratum & alios a Divo Petro, antequam Antiochia Italiam atque Romam accesserit, Siculorum Ecclesiis fuisse præpositos, statim subdit (1): *At probabilius nonnisi post Romanam firmatam Sedem, & ex Romana Ecclesiâ missos opinatur Baronius. In eodem*

consu & Beryllus numerandus accedit, quem pariter Antiochenum ab Apostolorum Principe Catanensibus præfatum, ex ejusdem Ecclesiæ monumentis, & ex Græcorum Historiis Ferrarius ostendit, ac nuper in novissima Ecclesiæ Catanensis Notitia Grossius. Erga Neapolitanos & Puteolanos minus avarus, ut vidimus, verisimile asserit, Divum Petrum ab Oriente expedito magis itinere Puteolos, & Neapolim navigio fuisse evectum. Ceterum cum ipse prius negasset, Apostolorum Principem Siciliæ littora appulisse, cur postea sui oblitus ait, eum Puteolos navigio vectum, præsertim si ante Siciliam attigisset? Nempe fateri noluit, quod explicatu facilius erat, Petrum e Pisano Portu Neapolim maritimo itinere, adjisse, ibi tunc mirseculum patrafse, quod narrat, indeque Romam se contulisse. Hoc pacto Siculam illam Charybdim tuto evitasset. De Puteolis autem quod subdit, nihil video, cur id referat ad primum Sancti Petri in Italiam adventum, & non potius ad posterius illud tempus, quo ille Claudii Imperatoris edicto Roma excedere compulsus, alias Italix civitates peragravit: aut etiam ad alios Sanctos Viros ac Præsules, quos post firmatam Romanam Sedem e Romano culmine, ad Urbis præcipuas missos statim fuisse, ipsum Florentinus ex Warnefrido & Baronio affirmat. Ab iis quippe Puteolani Christianæ Religionis præceptis optime instrui potuerunt, multo tempore antequam S. Paulus Apostolus ex Oriente Puteolos contendisset. Enim vero Paulus nonnisi anno Christi 59. secundum Baronium, aut anno 57. & Neroniani Principatus quarto secundum Pagii calculum, Puteolos, deinde Romam pervenit. Ab anno autem Claudii secundo, qui apud

Pars II. Lib. III. Cap. XXII. 871

apud Baronium in Christi annum 44. apud Pagium vero in annum 42. incidit; quo Florentinus Cathedralam Romæ a S. Petro primum erectam asserit, ad annum usque Neronis quartum, quo Divus Paulus Romam accessit, quindecim circiter anni jam effluxerant: plures proinde per id tempus in Campania, aliisque Italiae Provinciis per Apostolorum Principis alumnos Episcopales Sedes fuerant erectæ, quamplurimi quoque cum Puteolis & Neapoli, tum in aliis urbibus Christo nomen dederant. Hoc igitur quindecim annorum spatium ex Urbe Roma a S. Petro, jam tum illic sedente, Ptolemæum, Paulinum, & Romulum in Etruriam, uti in alias Italiae Provincias, Pastores fuisse directos minime inficior: si præsertim Eusebii, Hieronymi, Orosii, aliorumque sententiam de adventu Apostolorum Principis in Urbem, secundo Claudii anno labente, cum Baronio amplectamur. Ceterum Florentinus, qui pro Pisanae Ecclesiæ exordio certissima, inconcussa, consentanea apud omnes Auctores documenta exposcit, numquam ipse quantumvis cap. 7. 11. & alibi passim plurimum laboret, atque in omnelatus se vertat, similibus documentis probare potuit, anno Christi 46. Lucæ Episcopalem Sedem fuisse fundatam. Acta S. Paulini, primi Lucensis Episcopi & Martyris narrat quidem, eum a S. Petro Episcopum fuisse ordinatum, sed nullam anni mentionem faciunt. Auctarium ad S. Paulini Vitam, quod laudat, præterquam quod non grandis est antiquitatis, cum, Florentinio ipso fatente, vix supra trecentos annos scriptum sit, annum quoque non memorat. Imo dum asserit, Divum Paulinum ab Apostolorum Principe Episcopum fuisse ordinatum cum aliis quatuor Episcopis, nimi-

Part II. Vol. II.

rum Apollinare, Martiale, Frontone, & Maximino, dubiam reddit historiam quam texit. Incertum quippe recentioribus videtur, quonam tempore Martialis Lemovicenses in Galliis, Fronto Petragoricenses, Maximinus Aqueses Christi Fide informaverint; nam & ipsi Scriptores Galli de iis inter se digladiantur.

IV. Sed ut Pisas revertar: unus Florentinus a Pisarum Annalibus, antiquissimis monumentis, & præcedentium Auctorum unanimi consensu recedens, in annum Christi quinquagesimum adventum Divi Petri in agrum Pisarum protraxit, novam, sine tabulis, sine testibus sententiam quasi e tribunali præferens. Nos vero gravissimorum Auctorum sententias prementes, vetustis Pisanae Ecclesiæ monumentis velut face præcipientibus asserimus, Petrum sacram fidem, seu Aram in Pisano littore construxisse, cum Antiochia in Italiam navis vectus fuit, antequam Romam ingrederetur. Quamquam non omnes pari modo ejus adventum referant, circa levioris tamen ponderis circumstantias inter se discrepantes. Siquidem nonnulli tradunt, D. Petrum anno Christi 44. vi tempestatis in Neapolitano Sinu exortæ ad Pisana littora advectum, quos inter Baronius ex quibusdam Pisani Chronologi, ad annum præstat: Paulus Troncius in Annalib. Pisân. pag. 3. & alii supra laudati. Quidam autem etiam cum præcedentibus in anno consentiant, putant tamen eum non vi tempestatis, sed directo navigii itinere, ab Orientalibus plagis ad Pisarum littus contendisse. Etenim furente in Apostolos Herodis Agrippæ persecutione, asserunt Divum Petrum ex Hierosolymitano carcere divinitus ereptum, pervenire cupientem in Italiam, quæ illi in Provinciarum distributione obtigerat, compo-

L

82-

antea Orientalis Ecclesie rebus, navim ad illam partem tendentem ascendisse, cumque hæc Pisani portum tenuisset, eundem Apostolum, in loco quatuor milliaribus ab ipsa urbe distante, ad Gradus Maris nuncupato, pedes fixisse, Ara lapidea illic erecta, ac plurimis Pisani sacro Baptismate expiatis. Ita proditum legitimus in vetusto Codice *Pantbeon* dicto, in Diplomate Innocentii VI. ad Carolum IV. Imperatorem, supra relatis, in *Chronicis* Pisani apud Ughellum Tom. III. Ital. Sacr. col. 861. & apud Muratorium Tom. VI. Rerum Italicar. Idipsum & veteres Inscriptiones, & Imagines Seculo decimo in Ecclesia S. Petri ad Gradus depictæ testantur. Omnes quoque Chronologos, & Annales Pisanos in hoc idem consentire affirmat Vir Clariss. Rapsæll Roncionius, Basilicæ Pisane Canonicus, in sua Historia MS. lib. 2. pag. 43. quam patria lingua composuit, cuius hic verba exhibemus: (1)

Io dico adunque, che partendosi di Giudea Pietro Apostolo, accompagnato da Marco Evangelista, da Dionisio Arcopagita, da Marziale, da Apollinare suoi Discepoli, e da molti altri devoti e santi uomini, prima che arrivasse a Roma fu trasportato dalla tempesta del mare ne' lidi di Pisa, e propria, alla foce d'Arno, dove egli si rievverò gestator dalla fortuna: ed essendo smontato in terra, trovate quivi molte persone, cominciò loro a predicare la Fede di Cristo, e mostrò loro come salvar si potevano, ed alle sue prime voci molti si convertirono: il che Egli vedendo, oltre di modo allegro edificò un Altare, e celebrò il Santissimo Sacrificio della Messa: appresso si vede ancora una colonna fitta in terra, dove Egli legò la sua Barca .... Che il Santo Pontefice edifi-

casse questo Altare è cosa certissima, l'anno 44. di nostra salute; siccome testifica Fra Lorenzo Tajoli, Fra Bartolommeo Spina, e Bernardo Marangone, diligentissimi Scrittori delle Cose Pisane; e quanti Annali sono in questa Città, i quali tutti concordano insieme, che Pietro vi venisse, e edificasse quell'Altare: e raccontano di più costoro, che Egli fu caglione, che i Pisani da poi vi edificassero il Tempio, che al presente si vede, il quale dopo la sua morte fu consagrato da Papa Clemente Primo, terzo Pontefice Romano, che mentre in Roma celebrava con molta divozione la Messa, in un tratto fu veduto dormire, e dopo tre ore ritornare in se stesso, che così pareva, allegò scuse al Popolo dicendo, che Egli era stato di necessità in quel spazio di tempo a consagrare la Chiesa Pisana dedicata a S. Pietro, per sua commissione, e per certa fede di questo fatto aveva lasciato tre Goccioline di Sangue in detta Chiesa sopra una pietra di marmo, la quale sino al giorno presente si tiene in gran venerazione nella Chiesa Cattedrale di Pisa, &c. Eadem tradit Jacobus Arrosius civis Pisanus in sua Historia MS. pagin. 4. & seq. uti etiam omnes Annales Pisani, quos ipse Roncionius se vidisse testatur, & ego non paucos eorum vetustis characteribus exaratos conspexi. Audivi a Viris fide dignissimis vetustissimos Codices MSS. Rerum Pisanarum, ac membranas plurimas venerandæ antiquitatis, in quibusdam ejusdem civitatis Cœnobiiis Monialium, præsertim S. Matthei, S. Silvestri, Sanctæ Marthæ, bellorum temporibus illic securitatis causa repositas, quæ si publicam lucem aspicerent, ea quæ hastenus dicta sunt, mirum in modum confirmarent.

V. Neque ab his discrepat Codex MS. Divi Petri ad Gradus, quem

se

(1) Roncionius in Hist. MS. lib. 2. pag. 43.

se vidisse affirmat Vitalis in *Corfice Sanctuario*, a Florentinio relatus cap. 1. pag. 13. ubi perperam asserit, Petrum non Romam proficiscentem, sed redeuntem, Liburnum appulisse, indeque solvisse. Nihil hujusmodi in dicto codice, nec verba, quæ ex eo recitat, Liburnum nominant, sed alias regiones; sunt enim hæc: *Insulas invisit, & Occidentis plagam perlustravit, Galliam, Hispaniam, inde Africam, postea ex Africa Romam rediit.* „ Quod idem est ac dicere, „ Florentinio interprete, non antequam Romanam Cathedram fundasset, neque primo statim in Italiam adventu, sed cum vel exulans, vel sponte Italiae, & reliquas Orbis regiones Roma discendens peragrarè studuit: *Sæpe enim* inquit S. Epiphanius *Hæresi 27. Apostoli ex Urbe ad alias terras ablegabantur, Paulus enim in Hispaniam profectus est, Petrus vero sæpe Pontum, & Bithyniam visitavit.* Sed cur hic Liburnum, Pisasve obtrudit, de quibus nulla illius manu exarati Codicis verbis mentio habetur? Imo vero dum Insulas a Petro visitatas primo loco enumerat, longe verosimilius est, eum Roma digressum pedestri itinere Neapolim, Puteoloque adiisse, ibique conscensa navi in Siciliam, Sardiniam, Corsicam, postmodum in Galliam, Hispanias, & Africam (si tamen in has regiones profectus est) contendisse. Ipsemet Vitalis in *Analibus Sardinie* mentem suam aperuit, nulla aut Liburni, aut Pisarum mentione facta⁽¹⁾: *Stabiliza*, inquit, *jam Sede Romana, Petrus, cui universi Christiani gregi commissæ est cura, ad Occidentis Orbis partes admovens oculos, ut apud omnes Evangelii prædicatio illucesceret, discipulos, quos habebat, in diversas Provincias*

anno isto, (scilicet Christi 46.) a Baronio creditur amandasse. Verum ab eo nobis discedere operæ pretium ducimus, quandoquidem non misisse, sed personaliter adiisse, traditione multorumque auctoritate probatur & creditur: nimirum Hispanias, Africam, interstitisque Insulas visitasse, prædicasse, Ecclesias fundasse, Episcopos ordinasse. Quod quidem ab Apostolo gestum vult anno 46. Eodem videlicet anno, quo Florentinius contendit, S. Paulinum a Divo Petro Lucæ Episcopum fuisse præpositum. Si res ita esset, jam Divus Petrus Liburnum, & cique proximas Pisas prius eodem anno attigisset, ibique aliquamdiu commoratus, posteaquam Pisanos sacro Baptismo lustrasset, etiam ad Lucenses conterminos Paulinum direxisset. Non igitur Lucæ, sed Pisas præluxerat Evangelii prædicatio. Verum nihil nos movet Vitalis auctoritas, cum in iis & hujusmodi aliis narrationibus, in quas plures obtrudit fabulas, aut nullam, aut modicam apud Eruditos fidem promereatur. Sed neque anno 46. Petrus Roma discessit, & Occidentis Provincias invisit: quandoquidem, unanimi fere omnium consensu Romæ moram traxit usque ad ann. 51. quo Judæis a Claudio Roma pulsus, unaque cum eis etiam Petro excedere compulso, tunc opportune accidit, ut idem Apostolorum Princeps Jerosolymam adiret, celebraturus Apostolorum Concilium, de quo in Actis Apostol. cap. 15. Non igitur hoc annorum spatium illas Occidentis regiones, quas Vitalis, & Florentinius recensent, Petrus invisit; sed Romæ mansit ad ann. usque 51. quo Jerosolymas petiit, ibique Concilium celebravit. Qua de re plura docet Petavius de Doctr. Temp. lib. 11. cap. 12. Ast concedamus Florentinio,

L 2

Apo-

(1) Vitalis in *Anal. Sardinie* par. 1. ad ann. 46. pag. 23.

Apostolorum Principem tunc Liburnum appulisse, quid vetat ipsum semel iterumque Pisanum litus attigisse? primum quidem secundo Claudii anno, antequam Romam adiret, rursus vero cum ejusdem Imperatoris jussu Roma excedere coactus in prefatas regiones iter arripere voluit. Quem duplicem S. Petri adventum in Pisanum litus minime discernentes, quæ in primo contigerant, secundo male adscribunt. Sive igitur Apostolorum Princeps Neapolitano Sinu ventorum vi ad Pisanum litus delatus sit, ut prior fert sententia, sive directo itinere navis ad Occidentalem plagam tendens eo appulerit, uti plurimis, iisque gravioribus Chronologis visum est; in id unum utriusque sententiæ patroni conspirant, in primo sui adventu S. Petrum Pisanam oram tenuisse, priusquam Romam accederet. Id etiam aperte significavit Innocentius VI. Summus Pontifex in suis ad Carolum IV. Imperatorem Litteris supra relatis, dum scripsit: *Quod ipse B. Petrus Apostolorum Princeps post fundatam per eum Antiochensem Ecclesiam, versus Urbem Romanam se transferens Pisas applicuit, & ibi circa sex mensium spatium permanens, prædictam Ecclesiam ad Gradus ibi vicini tunc maris prope flumen Arni fundavit.*

VI. Non vidit præfata vetustatis monumenta Florentinus, quæ non nisi post ejus obitum, postremis hæc temporibus a Clarissimis Viris Ludovico Antonio Muratorio, & Josepho Martinio variis mendis expurgata publicam in lucem edita sunt. Profecto si ea inspexisset, nec tam libera scribendi licentia primatum originis in tota Etruria Lucensi Ecclesiæ tribuisset, nec ita audacter Pisanorum traditionem, eorumque

Chronologos contempnisset. Tamen etiam in ipsorum dictis referendis minus æquus nonnumquam videatur, dum contradictionis ac dubiæ fidei incusat. Ita plane Pisanum Chronologum dubia fide laborare scripturum p. 12. dum hæc tradit: *Petrus, postquam Antiochensem fundavit Ecclesiam, sub Claudio Cesare contra Simonem Magum Romam Domino sibi jubente perrexit; sed divina cooperante gratia devenit Pisas, prius tamen in Arni flumine, & quando hyems imminere ibi, hic manere disposuit: In quo loco cum per menses moram fecisset, ad Gradus maris Ecclesiam construxit, quæ postea in ejus nomine a Clemente ipse est dedicata.* Quibus verbis (inquit Florentinus⁽¹⁾), „ Multipliciter nobis Chronologum imposuisse, suspicari licet: „ primum dum a Syngraphe Ugonis „ Archiepiscopi recedens, non Aram „ lapideam a Petro in Pisano litore „ constructam asserit, sed Ecclesiam. „ Deinde cum & Isidori Hispanensis de Vita & Morte Sanctorum „ Novi Testamenti historiam, „ totidem verbis exscribens, minus „ fideliter laciniam de adventu ejusdem „ Apostoli Pisas interfuit, & „ præcipue addidit, antequam Romam „ pergeret: sed insuper cum „ B. Dionysium primi itineris socium, „ quidquid de Martiale sit, contra „ omnem historicam veritatem admiscuit: Deinde, subdit Pisanus „ Chronologus, multis comitantibus „ Discipulis, Marco, Apollinare, Martiale, & B. Dionysio, alisque „ plurimis Romam perrexit. Tandem „ Florentinus licet fateatur, adductum „ Chronologum in historia sui temporis non esse spernendum, antiquum tamen non ita esse, ut in tam vetusta narratione calculum ex se ferre possit. In Codice enim, quo præfatus „ Lucensis Auctor usus est, non Anony-

(1) Florentin. pag. 12.

Pars II. Lib. III. Cap. XXII. 875

nymus, sed Michaël de Vieo Pisano Canonicus vocatur ejus Chronici Scriptor, quem non modo historiam ad annum 1178. ut in edito apud Ughellum exemplari, sed ad annum usque 1269. perduxisse, & anno 1371. omnino librum exarasse patet.

Verum nullius hæc sunt ponderis, nec suspectam dubiamque possunt reddere Pisani Chronologi fidem. Notum quippe est Viris doctis, Ecclesiæ vocabulo etiam Altare comprehendendi, uti liquet ex ean. *questum* 1. q. 3. can. *si quis in atrio*, 17. q. 4. can. *constituimus* ibid. Domin. Mascer, ver. *Altare*: Lotter. de Re Beneficiar. lib. 1. quæst. 30. num. 11. Joan. Baptista Carmen Fattolilli, in Theatr. Immunit. Eccles. par. 1. tract. 1. sect. 4. num. 5. alique plures docent: nec abauit ipse Florentinus, cap. 10. pag. 135. Quocirca Chronologus Pisanus Ecclesiam nominans, Altare intelligit a Divo Petro erectum in sacra Ædícula ad Gradus Maris posita, licet brevitati studens Altare non exprimat. Ex aduerso autem Pantheon quamquam solius Altaris meminerit, non inde sequitur, alterum ab altero discrepare. Utrumque vero expressit Innocentius VI. in suo Diplomate, nimirum Altare & Ecclesiam, verbis supra relatis. Atque hinc obiter propulsatur illa Florentinæ objectio, quam habet cap. 10. pag. 134. *De Ara*, inquit, *dubitandum non est, quod a Petro, non a Clemente consecrata sit, cum super eam jam Missam celebrasset Petrus; sed Ecclesia a Pisanis Fidelibus deinde constructa fuerit: quod prodigiose factum erat apud Bartholomæum Spinam*. Posteriora hæc verba refellunt, quod ipsemet Florentinus objecerat. Consecratam primum fuisse ab Apostolorum Principe Aram lapideam a se constructam, ultro fatemur: eandem tamen postea a San-

cto Clemente una cum ipsâ Ecclesiâ deinde a Fidelibus Pisanis adificata, rursum fuisse consecratam liquis asserat, nihil a vero devium docet. Cum enim prior illa sacra Ædes, ubi illa Ara lapidea a Divo Petro erecta fuerat, exigua esset: Neronis persecutione cessante, ad majorem divini cultus splendorem, ad ipsius Apostolorum Principis honorem, & Fidelium commodum in ampliorem formam redacta, postmodum a Beato Clemente est dedicata. Ubi vero vetus Ecclesiâ vel reficitur, vel in novam ampliorem formam redigitur, dum illa dedicatur, necesse est omnes ejus partes, ac subinde & Altaria, licet quondam consecrata, iterato consecrari. Hoc sensu loquitur Auctor Pantheon, in Rubrica, de Consecrationibus, cum ait, *primum Altare lapideum, quod B. Petrus Apostolus in Italia erexit, Papa Clemens Primus consecravit*. Apud alios tamen reperio, non ipsam Aram lapideam, sed novam Ecclesiam a Pisanis post Divi Petri Martyrium constructam, a S. Clemente fuisse dedicatam: quod præ ceteris Innocentius VI. in suo Diplomate affirmat dicens: *Beatus Clemens eidem Petro in Apostolatu succedens, Ecclesiam ipsam in ipsius Beati Petri honore & nomine dedicavit*. Dum vero Mensam Altaris, in cujus medio Tabula illa lapidea Divi Petri posita erat, Clemens sacro illiniret Chrismate, contigit ut ex ejus naribus tres illæ sanguinis guttæ defluerent, de quibus supra diximus. Ego quidem arbitror, Tabulam lapideam, jam pridem a Divo Petro consecratam, in ejus venerationem a Clemente rursum non fuisse consecratam; sed dumtaxat Ecclesiam ipsam post ejusdem Apostoli felicem agonem a Pisanis adificatam, aut etiam Mensam, cui Tabula ipsa fuit imposita, & quidquid

cir-

876 Orbis Sacer & Profanus

circa Aram ipsam recens fuerat constructum.

VII. Reliqua, quæ in eodem Chronologo Florentinius carpit, leviuscula sunt: veluti de intruso Isidori nomine: id quippe jam supra discussimus. Falsum est quod subdit, Michaëlem de Vico Pisano fuisse auctorem eorum, quæ ex Codice Pantheon relata sunt: sed solum vetus Chronicon exscripsit, referens Pisano gesta ab anno 971. usque ad annum 1269. ut videre est apud Muratorium, *Rer. Italic. Tom. VI.* Quod ad Dionysium attinet, minime abnuo, plurimis videri id a veritate alienum; verum & similes lapsus in antiquis quoque Scriptoribus deprehendimus. Neque enim Chronologus hoc commentus est, sed ab aliis antea scriptum & ipse bona fide retulit. In operibus quibusdam S. Clementi Papæ, Dorotheo, Hippolyto Portuensi, Isidoro Hispalensi, aliisque veterum attributis multa huiusmodi commenta obvia sunt: nec ideo omnia, quæ scribere, a vero abeunt. In Eusebii, Rufini, Socratis, Sozomeni, Evagrii, Cassiodori, & Nicephori Callixti Historiis non pauca occurrunt, quæ censoria virga castigantur; neque ob id cetera falsa sunt. Nonne Severus Sulpitius lib. 2. *Hist. Sacr. scriptis, sub Aurelio Antonini filio persecutio quinta agitata, ac tum primum intra Gallias Martyria visa, serius trans Alpes Religione suscepta?* Nonne S. Gregorius Turonensis lib. 1. *Hist. Francor. cap. 30.* refert, nonnisi sub Decio, hoc est circa Christi annum 250. Fidem in Galliis fuisse susceptam: ac tum primum missos in Gallias, Turonicis Gratianum Episcopum, Arelatensibus Trophimum Episcopum, Narbonæ Paulum Episcopum, Tolosæ Saturninum Episcopum, Parisiacis Dio-

nysum Episcopum, Arvernus Stremonium Episcopum, Lemovicis Martialem esse destinatum Episcopum? Unde P. Jacobus Sirmondus, Joannes Lau-noius, & alii nonnulli iis & quorundam aliorum veterum testimoniis adducti negant, Dionysium Areopagitam umquam in Gallias profectum, aut Parisiorum fuisse Episcopum: Martialem quoque & alios a Gregorio recensitos asserunt, non ab Apostolis, neque Apostolorum ætate; sed tertio dumtaxat seculo Galliarum, Episcopos fuisse ordinatos. Ex adverso Baronius, Spondanus, Petavius, Natalis Alexander, aliique viri eruditi, cum Dionysii Areopagitæ, tum ceterorum adventum in Gallias Seculo primo accidisse affirmant. Quæ enim tam longo temporum tractu diffusa sunt, ab antiquis etiam Scriptoribus varie fuisse narrata constat ex iis, quæ de annis Nativitatis & Mortis Christi Domini, de tempore adventus Petri in Urbem, ejusque Martyrii anno, aliisque multis doctissimi Auctores agunt, atque inter se de iis hodieque decertant.

VIII. Præterquam quod si Florentinius eos, quos, ex Additis ad Vitam S. Paulini, a Divo Petro, una eum eodem Paulino Episcopos constitutos recenset, cum aliis contulisset, quos magni nominis Scriptores enumerant, plures in eisdem Additis prætermisissos reperisset, quos illi nominant, Paulini autem nomen in iis desiderari. Baronius ad ann. 44. ex variis Sanctorum Actis, & ex Metaphraste, ad diem 29. Junii illos ita recenset (1): Porro venisse una cum Petro Antiochia Romam Marcum in primis, qui postea ab eodem Petro acceptum scripsit Evangelium: Apollinarem, qui ab eodem postmodum Ravennatæ est præfatus Ecclesiæ, Martialem, qui est inde missus ad Gallias:

Ru-

(1) Baronius ad ann. 44. num. 27.

*Risum Capuæ factum Episcopum: Pancratium Tauromentum, Marcianum Syracusanum Episcopum, & alios cum eis eorundem Acta testantur: licet de Marciano & Pancratio jam antea, cum adhuc Petrus moraretur Antiochie, in Siciliam fuisse missos, Anastaphastes affirmet. Infra quidem Baronius ad annum 46. num. 2. inter Episcopos a Divo Petro institutos, etiam Paulinum Lucæ præpositum, reponit: sed multo plures in varias Italiae & Occidentis partes directos narrat: qui in præmemoratis Additis ad ejusdem Paulini Acta sunt prætermissi. In iis porro etiam Romulum Fesulis Episcopum datum, uti & Paulinum Lucæ, & Apollinarem Ravennæ pariter enumerat. Quare si Florentinus ex eo quod Paulinus in illis Additis una cum Apollinare sit recensitus, arbitrario colligit, Paulinum anno nostræ salutis 46. perinde ac Apollinarem, fuisse creatum Episcopum, cur ob eandem causam etiam Romulum eodem anno constitutum Episcopum non asserit, cujus tamen ordinationem aliquot post annis perfectam contendit? Immo vero ordinationis S. Apollinaris tempus, ex quo Lucensis Auctor conjicit tempus ordinationis Divi Paulini, epocham illam exordio Episcopatus ejusdem Paulini ab ipso adscriptam, atque anno 46. alligatam, falsi manifeste convincit. Non enim Apollinaris anno 46. sed 50. tantum Ravennæ Episcopum ab Apostolorum Principe fuit consecratus. Testem omni exceptiune majorem proferimus Agnellum Abbatem, qui Seculo nono Vitas Ravennatum Antistitem exornavit, quo hac in parte neminem habemus vetustiore. Is in Vita S. Apollinaris, & in Serie Ravennatum Episcoporum, quam supra suo loco integram dedimus, hæc tradit: *Sanctus Apol-**

*linaris ordinatus anno 50. die 19. Junii: Martyrio coronatus anno 78. vii. Kalend. Julii. Igitur Paulinus ante annum Christi quinquagesimum Lucensem Episcopatum inire non potuit, si Florentinio asserente, eodem cum Apollinare anno a Divo Petro Episcopus est ordinatus. Neque hic silentio involvendum censeo, quod de S. Martiale, cujus in iisdem Additis ad Pauliniana Acta apud Florentinum fit mentio, nuper in sua Historia Eccles. Tom. IV. Romæ impresso ann. 1718. pag. 226. & seq. doctissimus P. Magist. F. Ignatius Hiacynthus Amat de Gravelon Ordinis Prædicatorum observat, nempe traditionem de Adventu S. Martialis in Gallias, & de Lemovicenſi Sede ab ipso primitus fundata, in dubium a multis peritis Criticis revocari, eo quod antiquiores Gallicani Scriptores, videlicet Severus Sulpitius, & S. Gregorius Turoensis palam ei adversari videantur. Horum autem prolatis testimoniis, continuo subdit: *Verum quamvis ultro fatear, hanc traditionem de adventu in Gallias S. Martialis, Traphimi, Dionysii Areopagite, Magdalene, &c. magnis laborare difficultatibus, ex-
tremo tamen consilium esse, nihil palam dicere aut scribere, quod piam Gallorum opinionem convellere, aut falsi convincere possit. Cum itaque apud ipsos etiam magni nominis Scriptores Gallicos haud parum nutet illa traditio de primis Galliarum Episcopis a Divo Petro ordinatis atque in Gallias directis: nihil certi hinc colligi potest de tempore, quo S. Paulinus Episcopus fuit creatus, atque in Etruriam missus: præsertim cum & ipsi Gallicani Scriptores, qui vulgarem illam traditionem de Martiali, Saturnino, primisque aliis Galliarum Episcopis Apostolorum ævo**

illuc

(1) Gravelon Tom. IV. Hist. Eccles. pag. 226.

878 Orbis Sacer & Profanus

illuc missis propugnant, nihil certi de anno adventus eorumdem definire potuerint.

IX. Unum vel alterum adhuc superest hoc loco discutiendum ex multis, quæ idem eruditus Lucensis Auctor in aciem explicat, ut ad annum Christi quinquagesimum primum protendat Divi Petri in Pisano- rum littora appulsum. Quoniam autem se destitutum vidit suffragiis veterum Scriptorum, quibus definitam a se temporis epocham stabilire posset, omnes conatus suos intendit in evertenda Chronologia, quæ in antiquis Pisani monumentis tempus ædificari ab Apostolorum Principe in Pisano littore Altaris indicare videtur. Et quidem post relata Ugonis Archiepiscopi Nicosiensis verba ex Pantheon excerpta, ea non omnino rejicere audeo; sed ita interpretatur, ut a Divo Petro non primum absolute in Italia Altare ad Pisenum litus fuerit erectum, sed lapideum dumtaxat, atque illud ipsum non antequam Romam adiisset, sed posteaquam edicto Claudii Augusti inde discessit: cum prius Romæ Altare ligneum construxisset: (1) „ Archiepi- „ scopi, inquit, Ugonis fidem vene- „ ratus, nihil aliud ibi asseri video, „ nisi Petrum Apostolum in littore „ Pisano- rum, non quodcumque, non „ ex aggestis cespitibus, non ligneum, „ sed primum Altare lapideum, ac „ marmoreum in Italia erexisse. „ Quando vero? non utique in primo adventu, de quo Pantheon omnino silet, sed statim cum trans- fretavit circa littora Pisano- rum: facile autem transfretavit, vel cum Italiam Roma discedens peragra- ret, aut cum ex Urbe sub Clau- dio, Judeis tumultuantibus, pul- sus Africam, & Hispaniam medi- tabatur, fortasse etiam dum, au-

„ Æore Metaphrasæ, Mediolanum „ pergeret.

Acuta magis, quam vera inter- pretatio. Si enim Auctor Lucensis accuratius perpenderit, quæ antea Ugo Archiepiscopus Nicosiensis in sua Relatione narraverat, profecto cognovisset inanem esse illam inter- pretationem, atque a scopo, quem Archipræful ille collimabat, prorsus aberrare. Narraverat quippe antea Nicosiensis, se a Romanæ Curæ pe- ritis sciscitatum esse, in quo loco pri- mum applicuerit Apostolorum Prin- ceptis citra Mare, cum Antiochia Ro- mam pergeret; in Relationis verba: *Inter alia scilicet cupiens veritatem ad- ventus B. Petri Apostoli de Antiochia ad Urbem, in quo loco primo appli- caverit citra Mare: cum de hoc ab ho- minibus veritas scire ignoraretur. Quid ad hæc responderunt Thesaurarii Sum- mi Pontificis, quos Ugo Archiepi- scopus hac de re interrogaverat? Prolato in medium vetusto Codice Pantheon dicto, inventum est in tri- gesima prima parte in Rubrica de Con- secrationibus Altarium circa medium sic scriptum. Beatus Petrus Apostolus primum Altare lapideum in Italia ere- xit, statim cum transfretavit circa littora Pisano- rum, ubi hodie est Ec- clesia Sancti Petri ad Gradus. His ver- bis ex Pantheon a Romanis Thesau- rariis tunc excerptis abunde satisfac- tum fuit inquisitioni ab Ugone Ar- chiepiscopo factæ, de primo scilicet loco ad Mare posito, ad quem Apo- stolorum Princeps in primo suo adven- tu appulit, cum Antiochia Romam proficisceretur, hunc autem locum, fuisse Pisano- rum litus, ubi hodie est Ecclesia Sancti Petri ad Gradus. Ne- que multo acumine opus erat ad hoc ipsum statim dignoscendum ex illis Pantheon verbis, statim cum trans- fretavit: siquidem Latine lingue pe- riti*

(1) Florentinus cap. 2. pag. 21. & 22.

riti optime norunt, *transfretare* cum dici, qui trans fretum trajicit, ac primum litus attingit. Si ergo Apostolus Petrus Antiochia Romam petens maritima navigatione, ut omnes fatentur, *statim cum transfretavit, circa littora Pisanorum primum Altare lapideum in Italia erexit*; id sane egit in primo adventu, antequam Romam accederet. Quod & manifestius fit ex accurata editione eorundem verborum ab Eruditiss. Muratorio nuper adornata, in qua illæ voces, *statim cum transfretavit*, duplici commate a præcedentibus, & sequentibus separantur, atque reddunt aptissimum & proprium hunc sensum: *Beatus Petrus Apostolus primum Altare lapideum in Italia erexit circa littora Pisanorum, statim cum transfretavit*. Apud Florentinium autem male dempto commate ex voces simul junguntur, *statim cum transfretavit circa littora Pisanorum*: quo pacto ambiguum sensum præferre videntur. Hinc apparet, Chronologum Pisanum neque a Codice Pantheon dicto, neque a vero descivisse, uti perperam Florentinius ipsi imposuit: cum ille scripsit: *Petrus postquam Antiochensem fundavit Ecclesiam, Romam, Domino sibi jubente, perrexit, sed divina cooperante gratia devenit Pisas, &c.* Quibus omnino conformia sunt, quæ Innocentius VI. in Diplomate superius relato, alique Auctores tradunt.

X. Quod autem idem Lucensis Scriptor ex Eusebio in Oratione de Laudibus Constantini assert, pagin. 21. B. Petrum nec Romæ Altare lapideum construxisse; siquid virium haberet, omnino destrueret id, quod ipsemet Florentinius alioqui fatetur, scilicet erectum aliquando ad Pisanum litus Altare lapideum ab Apostolorum Principe: imo & ultro

Pars II. Vol. II.

asserit, non minimi decoris pro Etrusca, & Pisanorum prima Christianitate rem esse, quod vivens ipse Petrus non extemporaneum, ac portatile Altare, sed marmoreum, ac perenne in ipsis nascentis Ecclesiæ primordiis ibidem crexerit; aut saltem ad suam opinionem firmandam nihil conferret. Vel enim ex Eusebii loco vult adstruere, S. Petrum ubicumque Aras construxit, non nisi ligneas construxisse; & jam secum ipse eodem tempore pugnaret, dum in Pisanum littore non ligneam, sed lapideam Aram ædificatam affirmat; vel Romæ tantum ab Apostolorum Principe ligneum Altare ac portatile erectum censet: sed hoc, quid ad rem suam facit, ut probet, non in primo Petri adventu, sed postea ad litus Pisanum Aram lapideam fuisse constructam? Nonne idem Apostolorum Princeps antequam primum in Italiam adnavigaret, in Judæa, Ponto, Galatia, Bithynia, Antiochia, aliisque Orientis locis, in quibus Evangelium prædicaverat, & Ecclesias fundavit, & Aras marmoreas edificare potuit? Cur non etiam in primo sui adventu in Italiam, antequam Romam peteret, in Pisanorum littore Altare lapideum crexerit? Nulla sane causa proferri potest, cur in primo adventu id præstare nequiverit, quod postmodum præstitisse Florentinius ipse contendit. Ex Eusebii tamen verbis, ab eodem Auctore Lucensi pag. 21. relatis, causam discimus, cur Apostolorum Princeps Romæ ligneo Altari usus sit (¹): *Et si B. Sivester in consecratione Altaris Principis Apostolorum decreverit, ut deinceps non nisi ex lapide altaria edificarentur, tamen Basilicæ Lateranensis Altare fuit e ligno erectum: nam cum a S. Petro usque ad Sivestrum, propter persecutiones necessitas compul-*

M

lit.

(c) Eusebius in Orat. de Laud. Constantini.

lisset, five in crypta, five in camera, five in aede piorum, super illo Altari ligneo ad arce similitudinem, concavo sacra faciebant. Quo Altari S. Silvester, reddita Ecclesie pace, bonoris causa Principis Apostolorum, qui in illo sacrificasse dicitur, & reliquorum Pontificum, qui usque ad id tempus ad Mystra consuecunda eo usi fuerant, in Lateranensi prima Ecclesia collocato, sancivit, ne quisquam in eo præter Romanum Pontificem Missam deinceps celebraret. De Romano dumtaxat Altari Eusebius loquitur, quod ligneum fuisse ac portatile, ob persecutiones tunc in Urbe grassantes commemorat. De Altaribus autem alibi a Divo Petro erectis nihil dicitur; ac subinde ex præfato Eusebii loco nihil potest colligi, quod primo Altari ab eodem Apostolorum Principe in Italia prope littus Pisanum constructo, & quidem lapideo, advenisset. Atque huius rei contemnenda non sunt rationes congruentes a viro erudito Josepho Martino adductæ (1). Primum, quia in memorato Pisani littoris loco, ad Gradus Maris nuncupato, facile fuit invenire lapides, aut tabulas marmo-

reas, præsertim cum Strabone auctore, prope Pisas sint lapidinar, & ex aliis quoque locis per mare facile illuc transferrentur marmora, veluti ex Lunensi tractu haud procul posito. Deinde quia (ut plurimis visum est) Divina Sapientia, ne quemquam lateret, post fundatam Antiochenam Ecclesiam Divum Petrum primo ad Etruscas Regiones pervenisse, disposuit ut locus, ubi primum in Italiam ad prædicandum Christi Evangelium idem Apostolus pedes fixit, marmoreo illo & admirabili Aræ lapideæ monumento illustris esset cunctis posteris. Id vel ipsemet Florentinus in fine capitis primi fateatur (2): „Quandoquidem, ait, & Dialectici rabie cunctis fere Christianorum aris, & Ecclesiis ita dirutis, ut Cypriani ad Demetrium testimonio, Dei Alaria, vel nulla suo tempore fuerint, vel occulta: adhuc & Ara, & superstructa mox a præfatis Fidelibus Ecclesia (nempe S. Petri ad Gradus) persistat, singularem Dei in Etruscam Christianitatem arguat providentiam.

C A P U T XXIII.

Synopsis.

- I. E primo Pisanorum Baptismate Florentinii opinio excluditur.
- II. In primo S. Petri adventu Christi Fides Pisanis elucere cepit. Aliquot illorum Baptismum tunc suscepisse Traditio est Pisane Ecclesie.
- III. Argumento Florentinii ex S. Torpetis Martyrio desumpto fit satis. Vul-

gata SS. Paulini, Torpetis & Antonii Acta sunt Apocrypha. Usque ad num. VIII.

IX. E purioribus fontibus gesta, & Martyrio Sancti Torpetis sunt bandienda.

X. Plures ante Torpetem Christiani & Martyres Pisis fuerunt.

XI. Inaudita Florentinii opinio de Pri-

(1) Martinus in App. ad Theatr. Basil. Pif. p. 47.

(2) Florentinus cap. 1. pag. 11.

Pars II. Lib. III. Cap. XXIII. 881

Primatu auctoritatis Ecclesie Lucensis in omnes Etrurie Ecclesias primo seculo.

XII. Refellit ulla opinio, & absurdus plena ostenditur.

XIII. Rupertii locus explicatur.

XIV. Luca nunquam fuit civilis Metropolis Etrurie, aut Ligurie. Pise olim hac dignitate potiebantur.

XV. Cruelis præferenda privilegia Lucensi concessum nihil conferi ad adstruendam Metropolitanam auctoritatem. Non ab Alexandro II. sed a

Lucio III. illud privilegium proditi.

XVI. Ritus peculiaris Ecclesie Lucensis in Hebdomada Sancta perperam a Florentino refertur ad ejus Primitivum.

XVII. Lucam a luce Evangelii ante alios suscepta appellatum aliqui putant. Falsi convincitur hæc opinio.

XVIII. Florentino opponuntur gravissimi Auctores, qui alios Etrurie urbes ante Lucam Evangelium suscepisse ferunt.

IActenus demonstratum est, Apostolorum Principem Petrum ex Orientis oris primum solventem, antequam Romam adiret, ad Pisani littus applicuisse, atque eo loci, ubi nunc Ecclesia ejusdem nomini dicata assurgit, ad Gradus nuncupata, primum in Italia Altare, illudque lapideum extruxisse. Num autem, quamdiu illic mansit Pisanos sacro Baptismatis lavacro expiaverit, indeque abscedens Romam profecturus novo huic gregi Pastorem quempiam præfecerit, diligentius est inquirendum. Utrumque audacter inficiatur Florentinus, neminem quippe Pisani tunc temporis S. Petri opera ad Christi Fidem conversum, nec ullum huic civitati Præfulem præpositum dicitur⁽¹⁾. Ante annum 69. aut saltem 67. ignotam prorsus fuisse Christi Fidem: ab anno 45. aut summi 46. usque ad 69. vel 67. solos Lucenses Christianis sacris initiatos asserit, reliquos omnes Etrurie populos, nominatim Pisanos terrimis Idololatriæ tenebris omnes prorsus involutos. Quocirca inanem reddit Apostolorum Principis adventum in Pisani oram, omnisque

fructus ibi vacuam ejus prædicationem, quæ ubique gentium tam uberrimam converforum ad Christum messem collegerat. Si vero quispiam a Florentino sciscitetur, cur Beatissimus Petrus statim in suo appulsu sacram Aediculam, & Altare, non ligneum, ut Romæ, sed marmoreum, ac semper mansurum Pisano in litore ædificavit, in quo ipsemet sacra Mysteria peregerit, si neminem ejus gentis lustrali Baptismatis unda regeneravit Christo, si cunctos Pisani incolas ad suas Apostolicas voces, velut aspides surdas, & obturantes aures suas invenit; ita ille respondet⁽²⁾: „ Quod enim Petrum ad Pisani littora vi tempestatis transvectum, ad Arni quoque fauces sacris operatum lapideam aram contruxisse superius allatum monumentum narret, non inde tamen Pisanos Fidem tunc temporis suscepisse convincitur. Poterant enim & Sociis ministrantibus ab Apostolo sacra peragi Mysteria, poterant & Paulinus, & Lucensis Ecclesie jam fundata primitiæ per Ausorem, antiquitus navigabile flumen, & ad Gradus in Pisano agro cum Arno ipso confluent, facile Petro occurrisset, absque eo quod Aram lapideam Pisaniorum

M 2

„ fre-

(1) Florentinus cap. 1. pag. 18. & 19.

(2) Idem cap. 1. pag. 20.

„frequenti Christianitati positam,
 „fuisse, contra Torpetis vetusta Acta
 „(ad Apocrypha hic confugit, de
 „quibus infra) affirmare cogamur.”

In quantas ineptias Virum alioqui doctum nimius amor Patriæ deiecit! Si Socii dumtaxat Petri tunc secum aderant, eique sacra Mytheria agenti inferviebant, quid opus erat Aram lapideam ibi erigere, cum sola lignea & portatilis, quæ Apostolum & Romæ, & alibi usum dixerat, sufficeret: imo in terris, ubi omnes incolæ tunc Christiani nominis hostes Florentinus comminiscitur, esset magis apta? Præterea dum *vi temporis Petrum ad Pisanorum littora transfecit* hic fatetur, id contigisse oportet, ut Baronius aliiqve volunt, in primo adventu, antequam Romam peteret, quando scilicet e Neapolitano Sinu, vi ventorum ad Pisana littora devectus fuit. At tunc nondum Paulinus Episcopus fuerat ordinatus, nondum Lucensem Ecclesiam fundaverat: quomodo ergo tunc Paulinus, *ex Lucensis Ecclesiæ primitiæ per Ausferum facile Petro occurrere poterant*, si nec dum erant? Imo ut quid pro Lucensibus Aram lapideam edificasset in agro Pisano, & non potius in Lucensi. Ergo ne Sanctissimus Apostolus sacram Aram lapideam, in qua Omnipotenti Deo in-cruentum obtulerat Sacrificium, inter medios Christianæ Fidei hostes reliquisset profanandam? Paulinus itidem, & fundatæ ab ipso Lucensis Ecclesiæ primitiæ, si tunc adersent, & Petro ad Gradus Pisani littoris occurrerunt, cur in ejus discessu pretiosum illum Aræ lapideæ thesaurum secum Lucam non adportarunt, sed potius in hostili solo, ubi omnes ac-colæ Gentiles essent, sacrorum Christianæ Religionis profanatores, horum ludibrio & injuriis expositum.

jacere permisissent? Id sane nequam passa esset S. Paulini, B. Antonii Anachoretæ, Sociorumque Fidelium pia illa ac sedula sollicitudo, quæ Sanctorum Martyrum Corpora in persecutione ab Ethnicis in agro Pisano projecta, noctu clam sublata, vel in abditas Montis Pisani speluncas, vel in ipsam urbem Lucensem sepelienda adportabant: uti ex Divi Paulini vetustioribus Actis idem Florentinus enarrat. A vero igitur prorsus abeunt, quæ Auctor iste verbis præfatis adversus primævam Pisane Ecclesiæ originem, sine testimoniis, sine ullo antiquitatis documento, sed proprio arbitratu confinxit: in quem proinde decantatum illud axioma, quod psg. 14. ex Baronio profert, aptius, quam in Pisanos Chronologos recidit: *Quod a recentiori auctore de rebus adeo antiquis sine, aliojuz vetustiori auctoritate profertur, contemnitur*. Neque ipsi possunt suffragari vulgata S. Torpetis Martyris Acta, cum hæc, perinde ac illa vetustiora Divi Paulini, quæ capit. 18. recitat, inter apocrypha habeantur, ut infra dicemus.

II. Rejctis itaque hujusmodi commentis, Pisane Ecclesiæ ab Apostolorum Principe Petro fundatæ primordia ex propriis fontibus, quos supra attingimus, hauriamus oportet. Recte siquidem doctissimus Cardinalis Baronius cum prius quoddam enumerasset sanctissimos Viros, quos Divus Petrus Antiochia digressus, in Italiam primum enavigans secum adduxerat, variisque præfecerat civitatibus, quædam itidem indicasset loca, quæ ille inviserat, continuo subdit (1): *De ceteris locis, ad quæ Petrus Romam venturus divergit, nobilia in eis remanserunt antiquitatis vestigia, sed traditione potius, quam scriptura firmata*. Mox in iis Neapolim, & Pi-

sas

(1) Baronius ann. 44. num. 28.

Pars II. Lib. III. Cap. XXIII. 883

fas reponit. Quamobrem ex Pisane Ecclesie monumentis, ac vetustissima traditione primæva ejus origo est repetenda. Porro ex iis constat, Apostolorum Principem in primo sui adventu Pisani littus appulisse, ad Gradus Maris sacram Aedem & Altare lapideum ædificasse, ac plures ex Pisarum incolis divina Baptismatis uoda lustrasse. Sunt & hæc explorata ex antiquissimis ejusdem Ecclesie monumentis, ex omnibus Chronologis Pisanis, ex Summorum Pontificum oraculis, quæ supra attulimus, eaque rursus hoc loco refricare & supervacaneum esset, & optimo Lectori molestum. Hinc falsi convincitur Florentini opinio contententis, ante annum Christi 67. imo forte 69. neminem Pisanoorum Christo nomen dedisse: enim vero circa annum 45. Divus Petrus Pisano in littore Aram lapideam ad Gradus Maris erexit, in qua sacrum fecit: ibi Evangelium Pisaniis annuntiavit, plurimos eorum ad Christi Fidem adduxit, divinoque Regenerationis lavacro exiavit; quin & ipsam Pisarum civitatem ingressum, multo plures Christianis præceptis imbuisse credere par est, si, ut Auctor Pantheon prodit, & Innocentius VI. in sæpius laudato Diplomate affirmat, sex mensium spatio Pisano in solo moram traxit. Quare Pisane Ecclesie origo longe antiquior est Lucensi, posterior enim hæc non nisi anno 50. & fortassis etiam postea a Divo Paulino primo ejus Episcopo fundata est.

III. Hanc Pisane Ecclesie gloriam suffragari molitur Florentinius, ejusque contrarie opinionis unicum fere ac præcipuum fundamentum ex Sancti Torpetis Martyris Pisani, & antiquissimis (ut ipse vocat) Divi Paulini Actis desumptum est. Torpetis Acta ab Artemio dictata, tum

Lovani typis cusa, apud Membritium Latine, dein apud Radium, seu Razzium Etrusca lingua sunt edita: perantiqua vero ac manu exarata in Lucensium Canonicorum Bibliotheca, Florentinio teste, asservata: in Adonis autem Martyrologio contracta leguntur⁽¹⁾: „ In his omnibus, inquit idem Lucensis Actor, non a Petro eruditum Torpetem invenimus, sed B. Antonii discipulum ab eodem Baptismate regeneratum fuisse dignoscimus. Adonis verbis primum id probat: *Hic magnus in officio Cesaris Neronis fuit, a B. Antonio baptizatus, & in fide Christi eruditus est*. Deinde ea refert, quæ de Pisane Gentis in fide profectu ac numero præstant in ipsius Torpetis Actis. „ Angelus itaque Torpetem ab Antonii Baptismo revertentem ita assatur: *Ngn est in hac civitate inventus homo, qui pro Christo aliam suscepisset, vel pro iustitia Cælum intravit esset*. Sed & Torpes idem Deo gratias agens subdit, *quia me solum elegisti in hac civitate confidere in te*. Quis autem in Urbe, in qua nemo iustitiam sequebatur, & in qua solus Torpes in Deo fidem posuerat, Fidelium turbam agnoverit? Quo vero tempore Torpes ab Antonio eruditus ac baptizatus fuerit, quod idem est, ac quo tempore palmam acceperit, facile ex eisdem Actis est colligere. Ita in his innotis Martyr Neronem alloquitur: *Audi me Imperator, quia ego de eodem genere sum Sanctorum, qui a fidelibus tuis Romæ passi sunt, quos coronatos vidi per manus Angelorum*. Igitur cum jam furentem Romæ persecutione, & post coronatos Martyres, etiam fidem publice professus sit Torpes, non tamen Baptismus

„ sa-

(1) Florentinius cap. 1. pag. 17. & seq.

salutis accepisset, cum ad Antonium in Monte Pisano latentem, baptizandus deinde accessisset, & paulo post acceptum Baptismum agonem consummaverit, certum est hæc omnia non ante primam Neronis persecutionem accidisse, hoc est non nisi post annum sexagesimum sextum, vel potius, ut Baronio placet, sexagesimum nonum. Ante annum ergo Christi 69. aut saltem 67. ignota Christi Fides Pisis erat, solusque Torpes fidelis dicebatur, non quod primum Fidei lumen Pisis Torpes acceperit, sed quod Romæ potius præcipuo Dei munere in supremo agone coronatos ab Angelis Martyres inspiciens, Fidem illam conceperit, quam per Baptismum aquæ & sanguinis Pisis deinde confirmaverit. Sicut igitur Torpes non modo primus Pisanorum Martyr, sed Christianus a B. Antonio Presbytero neophitus instruitur & baptizatur: ita consentanea magis erunt veritati, si Pisanos potius ab Antonio Presbytero & Eremita Baptismum ac Fidem suscepisse dixerimus, quam a Petro Apostolo, de ejus ad Pisanos prædicatione antiqua silent monumenta. Hæc Florentinus.

IV. Quoniam vero tanta hujus argumenti moles nititur vulgatis Sancti Torpetis Actis, discutiendum nobis incumbit, quænam sit eorumdem Actuum auctoritas. Et quidem hujus Sancti Martyris res gestas ab Artemio dictatas, ab Audace exceptore scriptas ferunt; quas etiam manu exaratas ex veteribus monumentis Ecclesiæ Pisane, quorum exemplaria Romam sunt missa, Baronius in Notis ad Martyrol. Rom. die 17. Maii, se legisse affirmat: de quibus pariter mentionem facit Tom. I. Annal. ad annum 69. Summatim autem

res gestas Divi Torpetis perstrinxit Petrus de Natalibus in Catalogo Sanctorum, lib. 5. cap. 8. Fusius vero recitant Mombrinius Tom. II. Philippus Ferrarius in Catalogo Sanctor. Ital. ad diem 29. Aprilis, & novissime Bollandi Collectio Tom. IV. mensis Maii, die 17. Sed utrum Acta S. Torpetis Martyris, quæ apud hos Auctores extant, & ea quæ ex Ecclesiæ Pisane monumentis Romam transmissa Baronius se legisse testatur, eadem sint cum iis, quæ Artemius dictavit, & Audax exceptor scripsit, non immerito dubitatur. Et sane non esse illa vetustissima & sincera, sed multis adulterata, nunc plerique Eruditorum censent, præsertim accuratissimi Bollandianæ Collectionis Continuatores, qui idcirco eadem Acta a variis mendis expurgarunt. Enim vero fabulas continent, quæ fidem eis detrahunt, & nisi aliunde S. Torpetis Martyrium innotesceret, illud dubium redderet. Iisdem fabulis scatent Acta S. Paulini, quæ Florentinii judicio antiquissima, censentur, eaque describit esp. 19. pag. 222. & seqq. præcedenti autem cap. 18. pag. 217. de iisdem Actis agens, binos manu exaratos hædinos Codices, in quibus ea sunt relata, commemorat. Primum esse, ait, magnum membranaceum volumen, quod *Passonarum* dicitur, in Cathedralis Lucensis Chartophylacio servatum, in quo cum aliis plurium Sanctorum historiis, Divi Paulini gesta continentur. Alter hædinus item Codex in Paulinianæ Basilicæ Sacratio extat, qui præter ejusdem Sancti Præfatus Acta, sacri etiam ejusdem Corporis inventionem, translationem, miracula, & B. Antonii Presbyteri ejus Discipuli historiam etiam comprehendit. Primum ex forma characteris majorem redolere asserit antiquitatem: secundum post annum sexagesi-

gesimum supra millesimum ducentissimum exaratum fuisse existimat, tum ex litterarum modulo, tum quia translationem, quæ circa hæc tempora accidit, non mutatis caracteribus continet. Prioris Codicis Acta, quamvis parum a secundis Actis differant, puriora tamen ac sinceriora esse putat, cum ab iis abint varia additamenta, quæ secundo adjecta sunt. Idcirco ex priori tantum Codice Cathedralis Ecclesiæ S. Paulini Acta cap. 19. describit. Quo autem Auctore, quoque adamussim tempore ejusmodi Acta scripta fuerint, se adhuc ignorare profitetur.

V. Mihi tamen videntur Acta illa non nisi post Inventionem & Translationem Corporis Divi Paulini, quæ contigit anno 1261. fuisse composita: quod pariter de posteriore Codice id ultro affirmat ipsemet Florentinus pag. 217. Et quidem de prior Codice hoc conjicio ex iis, quæ paginæ sequenti habet: *At quamquam post Annum millesimum apud nostros etiam Divi Paulini memoria deperdita fuerit, &c.* Quomodo autem tot seculis deperdita fuisset apud Lucenses primi ipsorum Antistitis & Apostoli memoria, si ejusdem Acta ante id tempus innotuissent? Quinimmo ipse Florentinus pag. 219. asserere non audeat, an quemadmodum B. Præfatus Lipsianus, sic & ejus Acta ad annum usque 1261. latuerint. Neque vero responderi posse video, antequam hunc annum fuisse literis commendata, sed ea fuisse incognita, nec nisi cum ipso Paulini Corpore inventa: quam utique responsum inlinuare voluit idem Lucensis Auctor pag. 219. de Pagano Presbytero Basilicæ Paulinianæ Rectore, oculato omnium teste, qui Inventionis & Translationis ejusdem S. Antistitis Historiam circa annum 1261. ador-

navit, ita loquens (1): „Paganus certe dum ejusdem anni 1261. Translationis pompam profecquitur, sub barbaro *Legende* nomine historiam Divi Paulini non obscure designat, dum quæ paucis ipse contrahit, ingenti Fidelium multitudini in ipsa Translationis solemnitate innotuisse narrat. Est enim necesse, vel ante Inventionem, & Translationem fuisse cognita, vel eodem tempore cum sacro Corpore inventa. Verba ex eodem antiquo volumine adducere libet inter alia, quæ integra suo loco dabimus: *Illis diebus plusquam quinquaginta milia inter homines & mulieres audierant, sicut continetur in Legenda ejus, quod ipse Venerabilis Paulinus fuit primus Episcopus istius Civitatis.* Verum ex his verbis id unum demtaxat colligi potest, ex Inscriptione Sepulchro affixa, aut ex charta quadam in eo reposita innotuisse, S. Paulinum primum exitisse Episcopum Lucensem, illuc a Divo Petro directum. Consuverunt nimirum præci Fideles, cum Martyrum Sanctorumque Corpora clam sepeliebant, eorumdem nomina & agones paucis verbis adnotare, ac literis consignata una cum ipsius Corporibus recondere. At proluxa ipsorum gesta, ac diffusa verborum oratione describere, sicque in tumulis ea occludere nusquam legimus. Imo vero si antiquissima illa Paulini Acta, quæ Florentinus exhibet, a Pagano Presbytero, una cum Beatissimi Præfati Lipsianis fuissent reperta, id abs dubio in sua *Legenda* narrasset: Codicem ipsum velut pretiosum thesaurum inter Divorum Reliquias reposuisset, quemadmodum vestimenta, aliaque hujusmodi eorumdem sacra pignora religiose asservari solent. Quod insuper majoris est momenti, si

(1) Florentinus cap. 18. pag. 119.

886 Orbis Sacer & Profanus

si Pauliniana illa Acta in eadem cum S. Episcopi & Martyris Corpore Arca fuissent inclusa, id fieri non poterat, nisi a S. Antonio Presbytero, aut ejus Sociis, qui occulte ipsius Paulini, ejusque in agone Sodalium Corpora tumulaverant: ab aliquo proinde ipsorum descripta fuissent. Ast Latini sermonis, quo exarata sunt, inconcinuus stilus atque inelegans, purioris Linguae Latinae seculo illi prorsus repugnat: contra vero corruptissimum Seculi decimi tertii loquendi scribendique morem praefert. Res tandem in iisdem Actis expositae omnino alienae ab Historiae veritate abs dubio dedecent sanctimoniam B. Antonii Presbyteri, ejusdemque Sociorum, qui nunquam praeclara gesta & Martyrium Praefulis sui & Magistri tot commentis deturpassent, quot scedantur antiquissima illa, ut Florentinus vocat, Divi Paulini Acta. Quare oportet ea post annum 1261. fuisse confecta: cumque jam tum temporis apud vulgus cum Lucæ, tum Pisis percrebuisset fabula illæ de Neronis adventu Pisas, & mora aliquandiu illie facta, de mirabili illo Palatio, Balneis, Templo Dianæ ab eodem Principe in Pisana civitate constructis, quibus hodieque plebs imperita delectatur, eisque se ingurgitat, Auctor Anonymus, qui ejusmodi Acta confecit, vulgarem hanc opinionem secutus, eadem commenta in sua historia concessit. Nec mirum, cum ea deinceps etiam quorundam Pisavorum animos occupaverint, Roncionii praefertim, & Troncii, qui citra delectum has fabulas suis Historiis inseruerunt. Sunt hæc obvia cum in Divi Paulini Actis, tum in iis, quæ de Sancto Torpente vulgata sunt. Satis erit hoc loco ea referre, quæ Florentinus ex autentico Codice de Divo

Paulino se desumpsisse testatur: sunt quippe eadem, quæ in Sancti Torpetis Actis leguntur: (1)

„ VI. Plurimi Reges terræ &
„ Principes fuerunt, qui Jesum Christum, Filium Dei, verum Deum, & Salvatorem Mundi esse negantes, ejus Incarnationem, Crucia passionem, & mortem, ejusdemque Resurrectionem & in Cœlis Ascensionem subsannantes, fidem summæ, & individuz Trinitatis penitus annihilabant. Ex quorum impio, & nefando collegio Nero Imperator tanquam de pharetra Sathanz prodiens, variis poenis, & cruciatibus universos Dei cultores cepit mirabiliter cruciare, ostendens eis diversissima genera tormentorum, ut quos præmiis, & suasionibus flectere non poterat, saltem poenarum terroribus superaret. Eodem igitur Nerone regnante in partibus Tusciæ, in civitate Pisana, præcipit idem sibi templum fieri Dianæ, miræ magnitudinis, in ingressu Portæ Latinae civitatis Pisanz in capite pontis fluminis Auferis, & illud cum omni pulchritudine adornavit: jussit, ut Artifices ex auro mundissimio & margaritis Statuam Dianæ facerent, quam per singulos dies adoraret. Tunc facta est Statua Dianæ, miræ magnitudinis, vultum, & oculos habens quasi vivens: quam jussit Nero Imperator, cum magna veneratione, in vultu templi configi. Post multum vero temporis fecit fieri cœlum æreum super columnas marmoreas numero nonaginta: cœlum autem jussit, minutissimis foraminibus pertundi, & erat altitudo cœli pedes centum, & effundebatur de super aqua, ut videretur quasi pluvia cadena in terram: & tunc jussit

„ sit

(1) Acta S. Paulini apud Florentinum cap. 19. pag. 222.

„ sit mane lampades fieri in modum
 „ Solis, & per cœlum trahi, ut lu-
 „ cerent in die ad populum, qui
 „ erat sub cœlum æreum, & ve-
 „ nientes ad Occasum extingueban-
 „ tur; & iterum hora undecima se-
 „ ro fecerunt similiter speculum pre-
 „ tiosissimis cum gemmis refulgens,
 „ clarum nimis in modum Lunæ: &
 „ ante horam constitutam cecidit,
 „ & contractum est, ita quod nec
 „ ipsa fragmenta invenirentur. Et
 „ sic nocte jussit quadrigam per cœ-
 „ lum trahi quasi tonans: tunc mi-
 „ sit Dominus ventum validum, &
 „ projecit quadrigam in flumine Au-
 „ seris, & nusquam comparuit. Alia
 „ autem die sedens Imperator pro
 „ tribunali, & nesciens quod factum
 „ fuerat, dixit ad populum: cogno-
 „ scant omnes quia magna est Dia-
 „ na, mater Deorum, per quam &
 „ ego istas virtutes ostendo: & mi-
 „ sit edictum per universas Provin-
 „ cias, ut quicumque Christum co-
 „ lerent, vel etiam nominarent, ni-
 „ si magnæ Dææ Dianæ thura pone-
 „ rent, diversis poenarum terrori-
 „ bus, & cruciatibus subjacerent.
 „ Per idem vero tempus erat qui-
 „ dam vir Christianissimus in ead-
 „ em Provincia, in civitate Lucen-
 „ si, nomine Paulinus, qui a Be-
 „ to Petro Apostolo fuerat Episco-
 „ pus ordinatus.

VII. Referunt deinde ejusdem
 Paulini Acta, ipsius Martyrium ju-
 bente ac præsentē Nerone inchoa-
 tum, consummatumque postea jussu
 Imperatoris ab Anulino Comite: ad-
 dunt præterea Paulini Sociorumque
 Martyrum sepulturam: in fine etiam
 Translationem commemorant his ver-
 bis: *Translatio vero Sanctorum est die*
Kalend. Aprilis. Quod mihi magis
 argumento est, hujusmodi Acta non
 nisi post Inventionem & Translati-
 onem Corporis S. Paulini, quæ an-

Pars II. Vol. II.

no 1261. contigit, fuisse composita:
 atque adeo vocari non posse antiquis-
 sima, uti ea Florentinus vocat: ne-
 que ex iis certo erui posse quidpiam,
 quod vel deroget traditioni prime-
 væ originis Ecclesiæ Pisane a Divo
 Petro in primo sui adventu fundatæ,
 aut adstruat super hanc ceterasque
 Ecclesias Etruriæ primatum Ecclesiæ
 Lucensis. Imo in iisdem Paulini Actis,
 qualiacumque ea sint, nihil prorsus
 legitur de anno, aut tempore, quo
 Sanctus hic Præsul ab Apostolorum
 Principe ordinatus sit, atque Lucam
 missus: quin potius ex verbis supra
 relatis conjici posset, non Claudio,
 sed Nerone imperante id contigisse.
 Quocirca arbitraria prorsus sunt, nec
 ullo antiquitatis monumento firma-
 ta, quæcumque Florentinus de anno
 ordinationis & missionis S. Paulini,
 atque ab ipso fundatæ primum Lu-
 censis Ecclesiæ profert. Cujus iti-
 dem opinionis falsitatem palam evin-
 cit stupenda illa Lucensium ignoran-
 tia de Sancto Paulino primo ipso-
 rum Episcopo: nam anno tantum
 1261. quo sacrum ejus Corpus in-
 ventum fuit, innotuisse Lucensibus
 Paulinum fuisse primum ipsorum Epi-
 scopum, declarant verba superius re-
 lata Pagani Presbyteri, & Paulina-
 næ Basilicæ Rectoris: *Illis diebus*
plusquam quinquaginta millia inter
homines, & mulieres antiverant, si-
cut continetur in Legenda ejus; quod
ipse Venerabilis Paulinus fuit primus
Episcopus illius civitatis. Si igitur
 Lucenses tot seculis ignoraverint,
 majores suos a Divo Paulino Christi
 Evangelium edoctos, Baptismate
 expiatis, Ecclesiamque ipsorum ab
 eo fundatam; quodnam judicium ex
 suis monumentis ferre poterunt de
 Pisana aliarumque Ecclesiarum Etru-
 riæ primordiis?

VIII. Nihilo felicius Florentinii
 causam juvant ea, quæ ex vulgatis

N

S. Tor-

888 Orbis Sacer & Profanus

S. Torpetis Actis in suæ opinionis prædium advocavit. Hæc quippe iisdem prope verbis, quibus Pauliniana nuper exhibita, eadem continent de Nerone Pifis agente, Templo Dianæ ab ipso illic constructo, rebusque aliis ab eo gestis. Quare id unum dumtaxat admittimus, quod de Torpetis Martyrio Neroniana persecutione sciente Acta illa referunt, quoniam & Martyrologium Romanum, & sinceriora alia monumenta id testantur. In reliquis autem, nempe quod Sanctus Martyr responsa dederit Neroni, dum is degeret Pifis, quod fuerit Discipulus Beati Antonii Presbyteri, atque ab ipso in Monte Pifano baptizatus; quod fuerit primus & unicus tunc inter Pifanos Christiani nominis cultor, & hujus generis alia, quæ ibi consarcinata sunt, nullam omnino merentur fidem: etenim a veritate Historiæ, & Chronologia temporum turpiter aberrant: idcirco a Bollandi Continuatoribus, & ab omnibus eruditis rejiciuntur, utpote apocrypha, fabulis referta, atque a nullo magni nominis Ecclesiastico Scriptore tradita. Et merito quidem; nam Suetonius Tranquillus, Cornelius Tacitus, Dio Cassius, Xiphilinus, & quotquot veterum res a Nerone gestas, ædificia ab ipso excitata, itinera suscepta literis commendarunt, nusquam referunt eum aliquando Pifas venisse, ibi commoratum esse, aut quidpiam egisse eorum, quæ in Paulini & Torpetis Actis de Templo & Statu Dianæ, de Cælo zreo, de pretiosissimo illo Lunæ speculo, & ceteris, quæ ibi narrantur, construxisse. Cur enim tot Scriptores, qui longe minoris pretii ædificia a Nerone cum Romæ, tum alibi excitata recensent, Pifana hæc omnium præstantissima & plane mira silentio præterissent? Hinc doctissimus Cardinalis Norisius, Jose-

phus Martinus, alique Viri eruditi, qui omnia Pifarum vetustissima ædificia & decora descripserunt, nihil prorsus de præfatis Neronianis operibus memorant, quod optime, nosset ea esse commentitia, vulgique imperiti aniles fabulas. Tempus itidem, quod Florentinus tribuit Martyrio Divi Torpetis palam evincit, Neronem tunc Pifis nequam venisse: asserit nimirum Torpetem, vel Christi anno 69. ut Baronio visum est, vel quod ipse verosimilius censet, 67. Pifis agonem suum consummasse. At vero anno 69. jam interierat; omnes quippe Auctores sive profani, sive sacri testantur, Neronem Imperii sui anno 14. nec dum completo interiisse. Porro annus 14. Imperii Neronis, sicut omnes ad unum satentur periti Chronologi, cæpit die 13. Octobris anni 67. Æræ vulgaris, *Cof. L. Fontejo, & C. Julio Rufo*: finem vero habuit die 9. mensis Junii Æræ vulgaris, seu Christianæ 68. *Cof. C. Silio Italico, & M. Galerio Turpiliano*: hac liquidem die nona Junii anni 68. Nero sibi necem conscivit: igitur anno 69. Pifis degere non potuit, cum præcedenti anno jam obiisset: ac subinde nec Torpes hoc anno Martyr occubuit, namque ejus Acta, omnia Martyrologia, cuncti Scriptores, & ipsemet Florentinus, pari consensu tradunt, eum Neroniana persecutione sublatum. Anno autem 67. Nero Pifis esse non potuit: liquidem toto hoc anno, qui Imperii sui decimus tertius extitit, imo & præcedentis anni parte maxima in Græcia commoratus, Ludis Olympicis se exercuit: Romamque dumtaxat rediit anno 68. *Cof. C. Silio Italico, & Galerio Turpiliano*, quos idem Nero Consulatu abdicavit, seque Consullem constituit: cumque omnem Senatuum veneno perdere in animum, in-

induxisset, re infecta desperans, atque ab omnibus desertus, se proprio mucrone confodit die nona Junii ejusdem anni 68. uti ex Dione, Xiphilino, & aliis antiquis Neronianæ Historiæ Scriptoribus luculenter probant Antonius Pagi ad annum Christi 67. num. 2. 3. & 4. & Bollandi Continuatores Tom. I. Aprilis pagin. 16. ceterique accuratiores Chronologi. Accedit, Neronem tum in Græciam anno 66. adnavigantem, tum inde redeuntem anno 68. Imperii vero sui postremo, numquam Pisas, sed Neapolim semper adiisse, quæ Urbe summo opere delectabatur: indeque in Græciam profecturum solvisse, ex Græcia autem Italiam repente, Neapolim appulisse. Id ex Suetonio in ejus Vita discimus, ubi inter alia scribit ⁽¹⁾: *Nero reversus e Græcia Neapolim, quod in ea primum artem protulerat, alibi equis introit, disjecta parte muri, ut mos hieronicarum est. Simili modo Antium, inde Albanum, inde Romam. Sed ex Romam eo curru, quo Augustus olim triumphaverat.* Commentitia igitur sunt, quæ Florentinius ex Sanctorum Paulini, & Torpetis Actis narrat de Nerone tunc Pisas degente, de Torpetis colloquio cum eodem Cæsare Pisas habito, de Torpete ab Antonio Presbytero in Monte Pisano baptizato, deque hujusmodi aliis antea recensitis & explosis.

IX. Quæ cum ita se se habeant, ex aliis purioribus fontibus haurienda sunt, quæ ad conversionem, Baptismum, & gloriosum Divi Torpetis triumphum spectant. Torpetem professione fuisse militem, atque in Aula Neronis dignitate, & honoribus auctum, ex Martyrologio Romano, aliisque sinceris monumentis apud Bollandum novimus. Instru-

ctum eum in Fide Christi, & a S. Petro baptizatum, aut a Perino ejusdem Petri discipulo, ut quibusdam placeat, Roncionius, & ab ipso laudati veteres Pisani Scriptores non immerito affirmant. Paulus namque Romanus ductus, mense Februarii, anno Christi 60. uti eruditus P. Augustinus Calmet observat in Dictionar. Sacr. Script. ver. Nero pag. mibi 91. duobus annis Populo Romano Evangelium prædicans, sibi devinxit Imperatoris Aulam, in qua, ejus familiares aliquot Christi Fidem fuerant amplexi. Unde ad Philippens. cap. 4. scribens, eisdem salutem dicit nomine eorum, qui de Domo Cæsaris erant, nempe ex Aula Neronis ⁽²⁾: *Salutant vos, inquit, qui mecum sunt Fratres: salutant vos omnes Sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt.* In quem locum Chrysostomus homil. 15. ait: *Recreavit eos dum ostendit Evangelii prædicationem etiam ad Cæsaris usque familiam pertinuisse.* Idipsum & Auditor Commentariorum Operibus Divi Ambrosii insertus, ceterique sacri Interpretes, quibus adheret Sanctus Thomas lect. 2. in cap. 4. Epistolæ ad Philippens. prope finem, ubi asserit: *Et per hos intelligitur, quod multos ex Familia Cæsaris convertit.* Inter hos autem a Divo Paulo laudatos unum, & quidem præcipuum fuisse Torpetem, præ ceteris tradit Martyrologium Romanum, cujus item Martyrium ita describit: ⁽³⁾ *Pisus in Tuscia Sancti Torpetis Martyris, qui magnus in officio Neronis primum fuit, unusque ex his, de quibus Paulus Apostolus ab Urbe Roma ad Philippenses scribit: salutant vos omnes Sancti, maxime autem qui de Cæsaris Domo sunt: Sed postea pro Fide Christi, jubente Satellito, a lapidis caditur, verber-*

N 2

(1) Suetonius in Nerone cap. 25.
(2) Ad Philippens. cap. vers. 22.

(3) Martyr. Rom. die 17. Maii.

890 Orbis Sacer & Profanus

heribus durissime afficitur, ac bestis devorandus traditur, sed minime laeditur: tandem Martyrium suum decollatione complevit tertio Kalendas Maii: sed tamen Festivitas ejus celebris hac die recollitur ob sui Corporis Translationem. Epistolam ad Philippenses Romæ a Divo Paulo fuisse scriptam certum est, & quidem anno 61. aut sequenti, ut nuper annotavit P. Augustinus Calmet in Diction. Sacr. Script. verf. *Paulus*, pagin. mihi 137. Torpes igitur hoc tempore, dum Romæ in Aula Neronis morabatur, jam Christi Baptismate fuerat initiatus. Apostolus quippe inter Sanctos Fideles, quos etiam Fratres vocat, cum enumerat, quo nomine et tantum, qui Baptismum susceperant, appellabantur: Cathemeni enim tametsi in Christum crederent, ac intus fidem haberent, quia tamen per Baptismum necdum in Ecclesiam ingressi erant, nec Sancti, nec Fratres nuncupabantur. Falsum proinde est, quod Florentinus ex apocryphis Divi Torpetis Actis, & ex depravata Martyrologii Adonis lectione asserit, eundem scilicet sanctissimum Athletam a Beato Antonio Presbytero in Monte Pisano rudimentis Christianæ Fidei fuisse informatum, dein & Baptismatis lavacro regeneratum. Illud namque jam Romæ vel ab ipso Paulo, vel a Divo Petro, aut certe Pisis a Sancto Perino suscepit.

X. Quæ quidem dixi, potissimum sequutus Martyrologii Romani auctoritatem, cui plurimum desero. Ceterum me nequaquam latet, gravissimos Auctores in ea esse sententia, ut putent, Sanctum Torpetem, genere Pisanum fuisse, professione militem in Neronis exercitu, Idolorum antea cultorem: sed cum vidisset innumeros prope concives suos pro Christi nomine fortiter subjisse

Martyrium, divino spiritu afflaente eandem Religionem amplexum, postmodum sanguine suo illam confirmasse. Verumtamen iidem Auctores longe abeunt a Florentinii opinione; tantum enim abest, ut Torpetem primum ex Pisanis Christi fidelem, ac Protomartyrem vocent, quin potius ex adverso fatentur, Pisanos jam pridem ab Apostolorum Principe Christianis præceptis instructos, & Baptismate expiatis, illorum quamplurimos ante Torpetem in Neroniana persecutione variis tormentorum generibus excruciatos: eorumque constantia Torpetem permotum Christo nomen dedisse, ac tandem pro ipso sanguinem fudisse. Ita Anonymus Scriptor antiquissimus in Vita S. Torpetis Martyris Pisani, congesta ex vetustissimis Pisane civitatis monumentis per Guelfum quemdam Lemmi Sacri Lateranensis Palatii Notarii, & Pisani Senatus Scrinarii a Secretis, anno Dominicæ Incarnationis DCCCXV. Idibus Aprilis, qui inter alia hæc de Pisana civitate tradit apud Martinum in Additionibus ad pag. 49. Appendicis ad Theatr. Basilicæ Pisane, insertus pag. 119. post eandem Appendicem: *Furente Pisis Neroniana persecutione, illam, tunc civitatem nomen commutasse suum fertur; etenim eadem loco Pise, Martyrum Cornificina dicta fuerit: tanta erat ibi Christiani sanguinis profusio, tanta item Christianorum pro Christo vero Deo morientium strages, atque exterminium. Unde quos nuda Petrus lavit, mors inde eruenta sanctificavit. Tandem exemplo tot Athletarum, qui pro Christi nomine in eadem Urbe passi fuerant, Torpetes vir nobilis, natione Pisanus, & Neronianæ Curie miles decurloque conspicuus, Idolis abdicatis, Fidem Christianam amplexus est, atque constantissime Martyrium sustinuit.* Florentino quoque placuit hanc

Pars II. Lib. III. Cap. XXIII. 891

hanc Urbem *Pisanam*, *Martyrum Carnificinam* appellare, ob ingentem nimirum in hac civitate caesorum Martyrum multitudinem. Porro ex præfata narratione liquet, longe ante Torpetis agonem plurimos Christianorum, furente Neronis persecutione, Pisis fuisse interemptos, & hos quidem prius a Divo Petro baptismo teinctos, quod declarant illa verba: *unde quos unda Petrus lavit, mors inde cruenta sanctificavit.* At Apostolorum Princeps dum Pisis fuit, non Lucenses, sed Pisanos baptizavit: Lucenses quippe non a Petro, sed a Paulino Fidei ac Baptismum suscepisse, passim Florentinius affirmat. Itaque Torpes nec primus fuit Fidelis inter Pisanos, nec ipforum. Protomartyr, cum plurimi in agone ipsum Pisis præcesserint. Enimvero Pisana civitas tunc temporis erat caput, & Metropolis Etruriæ Annonariæ, Præsidis Sedes, cui & Luca, & alie ejusdem Regionis urbes subiectæ erant. Idecirco statim, ac Nero omnibus Provinciarum Præsidibus edictum suum adversus Christi cultores latum executioni mandandum jussit, Etruriæ Præses primum scire cepit contra Pisanos, qui a Divo Petro, suisque Discipulis ibi relictis fuerant baptizati, ingentem illorum stragem fecit, adeo ut tunc temporis hæc civitas, *Martyrum Carnificina* diceretur. Diu in luctu & squalore miserrime jacuit, uti in suis Annalibus Raphael Roncionius, Paulus Troncius, alique Scriptores tradunt, refugitque animus commemorare horrenda omnium tormentorum genera, quibus Pisani cives pro Fidei defensione affecti fuerunt: quorum glorioso Martyrio una ex ejusdem Urbis Viis etiamnum illustri Martyrum titulo, vulgo *Via Martiri* nuncupatur. Pars ejus adhuc extat, initium ducens prope Ecclesiam Sancti Chri-

stophori, ad Plateam usque Equitum Divi Stephani protracta, vetusto hodieque vocabulo retento. Id nominis sane nequaquam obtinuit a Sancti Paulini ejusque sociorum Martyrum Lucensium passione, quos constat non Pisis, sed extra urbem ad radices Montis Pisani Martyrium consummasse. A Pisanis igitur Fidelibus ingenti numero a Neronis Ministris pro Christiana Religione hac ipsa in Urbe crudelissime interemptis hæc Via illustri Martyrum titulo est decorata. Ubi vero Præsidum Neronis furor quotquot ex Pisanis sacro Baptismo insignitos deprehendere potuit, ultimo supplicio perdidissent, detectis postmodum Fidelibus, qui vel in Montem Pisenum se receperant, vel Lucæ proxima Urbe clam debebant, in hos pariter immanitatis suæ virus effudit: primumque ex Lucensibus Paulinum, ipforum Antistitem, dein Severum ejusdem Presbyterum, Lucam Diaconum, & Theobaldum militem, ad radices Montis Pisani præcisos Martyres effecit. Incertum quo anno Neronianæ persecutionis Torpes, Paulinus, ejusque Sodales triumphum reportaverint. Æque incertum an Torpes ante Paulinum, an is ante Torpetem palmam Martyrii sit adeptus: & licet Florentinius plurimum insudet, ut probe, Paulinum ante Torpetem triumphum palmam fuisse, consequutum, nihil tamen evincit, confecto pro sui libito annorum utriusque calculo.

XI. Non sunt hic prætereunda, quæ idem Florentinius cap. 17. tradit, a motibus prisce illius ætatis Apostolicæ prorsus aliena & hæcenus inaudita. Nempe contendit Lucensem Ecclesiam, ne dum in Etruria universa origine primam omnium exitisse, verum etiam, primo saltem rei Christianæ seculo, primum au-

cto-

storitatis in alias obtinuisse ⁽¹⁾ : „ Nolem hic, inquit, mihi nimium in patriam studium exprobari. Lucanam Ecclesiam origine inter Etruscas primam, primo saltem Christianitatis seculo, primatem fuisse, his rationibus mihi suadebam. Primum ex ipsius Petri verbis, quæ in Actis S. Paulini in ejusdem Basilica servatis leguntur: *Pauline serve Dei, vade Lucam, & annuncia Verbum Dei, ut præses ibi omnibus Episcopis.* Confirmabat in sententia Rupertus Abbas, qui de Divinis Officiis lib. 1. cap. 27. ex Apostolis successori- bus Archiepiscopos ab Episcopis sejungens, ait: *Allorum quidem Apostolorum successores Patriarchæ sunt dicti, Petri autem successor pro excellentia Principis Apostolorum, Apostolicus nominatur. Qui autem ab eis per Provincias missi sunt, tam ipsi, quam successores eorum, Archiepiscopi vocantur.* Accedebat, quod ex Epistola Anacleti secunda & tertia, Metropolitani, & Archiepiscopi in illis urbibus a Petro, & Clemente dicebantur, *que præfatis, & præfatis temporibus, secundum leges seculi, non primæ, sed Metropolitæ erunt alicujus Provincie Civitates, & quæ a Sanctis Apostolis, & a B. Clemente, sive a nobis, inquit Anacletus, Apostolorum & ipse fere cævus, primates prædicatores acceperunt.* Cum enim Luca præficus, & ante Petrum temporibus, primum Ligurum Apuanorum caput, mox Liguribus in Gallie Provincia recensitis, ex quatuor esset, quæ juri dicundo eidem Italice Gallie præerant, & ex primatibus Antiochia ductis, prima in Etruria, in qua tunc residebat, primatem ab ipso Pe-

tro prædicatorem acceperit, Metropolitane, seu Archiepiscopalis Sedis titulum mereri non existimabam absurdum. Equidem si Ptolemæo Lucensi, candido alioquin Scriptori, fides adhibenda est, anno 1070. hoc est viginti duobus antequam Pisana in Metropolim erigeretur, Alexander Secundus Pontifex *dignificavit Episcopatum Lucensem Cruce coram Episcopo ferenda, sicut coram Primatæ.*

XII. Præsentit Florentinus censoriam Eruditorum virgam capiti suo imminere: idcirco quasi ictum declinaturus dixit: *Nollem hic mihi nimium in patriam studium exprobari.* Merito id timuit, cum ipsa gravi censura dignus sit, quod nimio in patriam studio percitus, Lucensem Ecclesiam iis honoribus augere præsumpserit, quæ neque Divus Petrus, neque B. Clemens, alique Romani Pontifices numquam ipsi contulerunt. Sed singulis Viri Eruditi rationes expendamus. Prima ex Auctore Anonymo Vitæ S. Paulini desumpta eam exprimit verborum formam, qua in Actis tot Sanctorum, quos Apostolorum Princeps ad fundandas novas Ecclesias, a se Episcopos consecratos misit, nusquam ipsum usum fuisse novimus: suspectam proinde mihi reddit Anonymi Auctoris fidem. Cur enim uni Paulino in Etruria privilegium adeo excellens concessit, quod neque Apollinari Ravennæ in Flaminia, Aspreni Neapolis, Prisco Capuæ in Campania, urbium tunc Luca longe præstantiorum Episcopis, ab eodem Petro ordinatis, erga Provinciarum suarum Episcopos nequaquam impertit? Ipsa deinde Actorum verba ambigua sunt: *Vade Lucam, & annuncia Verbum Dei, ut præses ibi omnibus Episcopis.* At quibus Episcopis? Siquidem pronomen omnibus uni-

(1) Florentinus cap. 17. pag. 114.

Pars II. Lib. III. Cap. XXIII. 893

universale est. Num ipsius Lucæ Episcopi? Nam adverbium *ibi* designat Urbem ad quam mittebatur. Verum præterquamquod unius civitatis plures simul Episcopi esse non possunt, Paulinus primus fuit, & tunc solus Episcopus Lucensis. Num tandem omnibus Etruriæ Episcopis? At nulla in illis verbis Etruriæ, aut alterius Provinciæ, sed unius tantum Lucæ sit mentio. Esto nihilominus de Etruria, præsertim Annonaria essent intelligenda Actorum verba, quinam erant ii Episcopi, quibus Paulinus præflet? Nulli profecto ex Florentinii fententia: enim vero ipse contendit, Paulinum non Lucæ solum, verum etiam totius Etruriæ primum fuisse Antistitem. Nec item eadem verba ad Episcopos, qui deinceps futuri essent possunt extendi: nam ipse Lucensis Auctor nec Perinum, aut alterum fuisse Pisarum Episcopum asserit ante Gaudentium, qui initio dumtaxat seculi quarti floruit: Romulum vero licet a S. Petro Fæfularum Episcopum creatum agnoscat, non tamen Fæfulis, aut Florentiæ Christi Fidem prædicasse, & Sedem Episcopatus fixisse vult, nisi post Neronis Imperium, & Divi Paulini Martyrium, ut videre est cap. 5. Volaterranam quoque Ecclesiam, ejusque Sedem vix post idem tempus fundatam admittit. De Lunensi, Clusina, & Senensi Ecclesiis idipsum tradit cap. 2. & 4. Ex porro Ecclesiis (Senensi excepta, de qua infra suo loco) inter vetustiores Etruriæ Annonariæ habentur. Arretina & ipsa pervetus est; sed Episcopalis ejus Sedes Seculo primo posterior. Cum igitur ex Florentinii placitis illud emergat, Pisani, Volaterrani, Fæfulani, Florentini, Lunensibus, & Clusinis proprios Episcopos non præfuisse nisi post Neronis Imperium, & S. Paulini Marty-

rium, profecto juxta ejusdem Actoris opinionem, Acta, quæ ipse ex Basilica Pauliniana laudat, censenda sunt apocrypha, nec ullum Paulini primatum in Etruria supra Episcopos reliquos suadere possunt, si tota Paulini ætate nemo prorsus in Etruria erat Episcopus, nulla Episcopalis Sedes tunc constituta. Quibus enim Episcopis præfesse poterat, si tunc temporis nulli extitere?

XIII. Ruperti Abbatis auctoritas si quidpiam probaret, non unum Paulinum, sed quamplures alios simul cum in Etruria, tum in aliis Provinciis Primates & Archiepiscopos, saltem primo Seculo ordinatos evinceret; quales tamen nec ipse Rupertus, nec ipso vetustiores Ecclesiastici Scriptores agnoverunt. Cumprimis enim Divus Petrus Pisanæ Ecclesiæ fundamenta jactans, Episcopum illi præfecit, ut supra diximus, & infra fusius ostendemus. Si igitur Rupertus eo sensu intelligendus est, quo Auctor Lucensis eum interpretatur, non Paulinus amplius esset primas Etruriæ, sed Pisanus ille Antistes: imo non Primas dumtaxat, sed & Patriarcha: Romulus autem, æque ac Paulinus a Petro ordinatus Episcopus & Fæfulas missus, tum ipse, tum ejus successores Fæfulani, itemque Volaterrani, Bergomates, & Brixiani inter Primates & Archiepiscopos essent collocandi. Par ratio de Beneventanis per Potinum, Neapolitanis per Aspremem, Capuanis per Priscum, Ravennatibus per Apollinarem, Divi Petri Alumnos fundatis Ecclesiis; quas tamen constat non primo, sed multis deinceps seculis elapsis a Romanis Pontificibus Metropolitann dignitate fuisse exornatas. Mitto Latii & Etruriæ Urbicarum varias civitates merito gloriari, primos Episcopos suos a Divo Petro missos & ordinatos se

acce-

accepisse, quarum nihilominus Sedes numquam Primatus, aut Metropoleon honorem fuit adeptæ. Quis pariter eruditorum nescit, Rupertum improprie esse loquutum, quum dixit, *aliorum Apostolorum successores Patriarchas esse dictos*? Enim vero antiquitas tres tantum novit Patriarchales Sedes a solo Apostolorum Principe primum erectas, nempe Romanam, & Antiochenam, quas ipsemet, Alexandrinam vero, quam per Divum Marcum Evangelistam Discipulum suum fundavit. Is postmodum accesserunt, Seculo quarto Jerosolymitana, decreto Sacri Concilii Nicæni, Seculo autem quinto Constantinopolitana, canone 28. Chalcedonensi primum invecata, sed serius a Romana Ecclesia approbata. Alii vero Patriarchæ, minores dicti, nimirum Aquilejensis, Gradenfis, & Venetus posterioribus seculis sua debent exordia. De his omnibus fusius egi supra lib. vi. primæ Partis. Certe S. Joannes Apostolus & Evangelista, teste Divo Hieronymo ⁽¹⁾, *totas Asie fundavit rexique Ecclesias*; nec ideo illæ Patriarchales umquam fuere: una tantum Ephesina in honorem ejusdem Apostoli, quod apud Ephesum diutius commoratus fuerit, ibique diem ultimum clausit, Primatus dignitate est insignita. Quot quantasque Ecclesias Beatissimus Paulus Apostolus in Creta Insula, in Illyrico, in aliis Provinciis, ceterique Apostolorum in variis Terræ partibus erexerunt: neque idcirco ulla earum Patriarchalis aliquando habita est? Frustra ergo Florentinus Rupertus auctoritate nititur intrudere Primatum Ecclesiæ Lucensis, quo numquam potita est, optimique Scriptoris verba in sensum ab ejus mente alienum retorquet. Anacleti Epistolæ Florentino nihil favent: eas quippe vene-

rando tanti Pontificis nomini esse suppositas, & post Seculum quintum concinnatas, plerique Eruditorum nunc fatentur. Nihilominus eas, quatenus a Gratiano in suum Decretum relatas cap. *Province*, dist. 99. sicuti & Literas sub Lucii Papæ titulo vulgatas, ibid. cap. *Urbes*, late exposuimus supra Par. I. lib. 1. cap. 7. ubi animadvertimus, majores Urbes, quæ in Notitia Imperii Dioceseon erant capita, Patriarchas & Primates, quæ vero Provinciarum, erant Metropoles civiles, Metropolititas, seu Archiepiscopos habuisse.

XIV. At enim Luca numquam aut Etruriæ Annonariæ, aut Ligurum Apuanorum civilis Metropolis extitit. Olim quidem antequam Romani Etruriam, Liguriamque armis subjugarent, nedum Lucam, verum etiam Pisas ab antiquis inter Ligures fuisse recensitas, Polybius, qui Romanorum Historiam literis consignavit, & Pompejus Trogus Octaviani Augusti temporibus clarus tradiderunt: ex recentioribus vero narrant Flavius Blondus Italiæ Illustratæ lib. 1. in Descriptione Liguriæ: & Carolus Sigonius de Antiq. Jure Ital. lib. 1. cap. 23. & 26. Ceterum Blondus recte observat, *Apuanos Ligures agri Pisani populos fuisse*: ut proinde prisca illis ac remotissimis temporibus non Luca, sed Pifarum civitas Ligurum Apuanorum civilis Metropolis fuerit. Hinc quum Romani adversus hos Ligures bellum susceperunt, ipsorum Consules, ac Proconsules Pisis sedem legisse, jam supra ex Livio ostensum est. Liguribus tamen postea domitis, atque intra Galliæ Cisalpinæ limites clausis, Sigonio referente ⁽²⁾, *Ultra Rubiconem in Cispadanis Gallis Ravennam, ultra Arnum in Liguribus Lucam, ambo ultima Provinciae Galliæ oppida fue-*

(1) S. Hieronym. de Script. Eccl. in Joann.

(2) Sigonius de Ant. Jur. Ital. lib. 1. cap. 26.

Pars II. Lib. III. Cap. XXIII. 895

fuerunt: sed neutra ex hisce duabus civitatibus caput & Metropolis fuit Gallie Cisalpinæ, bene tamen Mediolanum, ut omnes Romanæ Historiæ periti noverunt. Non item abnuo, quod Florentinus asserit, Lucam unam fuisse ex quatuor ejusdem Gallie urbibus, quæ juri dicundo adlectæ fuerant, idque jam antea idem Sigonius dixerat: *Jus autem in Gallia dictum Aquileiæ, Mediolani, Ravennæ, & Lucæ, ibique conventus actos non levissimis adductis conjecturis opinor*. Non ob id tamen omnes urbes ejusdem Provinciæ juri dicundo destinatæ Metropoles erant civiles, sed una dumtaxat; quam prærogativam Mediolano omnes adscribunt. Idcirco constituto dein Romanorum Imperio, Mediolanum septem Provinciarum Italici præfidei, ejusque præfidei Vicarii Sedem fuisse, supra Par. I. lib. 1. & 4. & in hac Par. II. de Mediolano agentes demonstravimus. Minus vero eo ex capite colligi debuit, Metropoles Ecclesiasticæ jus aliquando Lucæ tributum, quum Aquileia & Ravenna urbes quondam longe nobiliores, licet & ipsæ stante Romanorum Republica juri dicundo in Gallia essent decretæ; postmodum tamen constituta Religione Christiana, nonnisi longe infra Apostolorum ætatem Metropoleon Ecclesiasticarum decus sunt consequutæ: Aquileia quidem circa initium Seculi quinti, Ravenna vero Seculo sequenti. Ad hæc, illud certum est sub Octaviani Imperio, ac deinceps, Lucam intra proprios Etruriæ fines fuisse redactam, uti apud Strabonem, Ptolemæum, Plinium, Pomponium Melam, Lucium Florum, ceterosque Geographos & Historicos videre est. Quare jam ipso Apostolorum ævo Luca una erat ex Etruriæ civitatibus: nec tamen Metropoleos civilis jure tum potieba-

Pars II. Vol. II.

tur. Id decoris ea tempestate in Etruria Annonaria Pise obtinebant: ibi enim Præsides hujus Provinciæ sedem fixerant: ibi jus dicebant, omnemque in ceteras urbes auctoritatem exquebantur. Tandem ab Apostolorum temporibus usque ad seculi quinti initium dux tantum in universa Italia erant Metropoles Ecclesiasticæ, Roma, & Mediolanum, illi decem parebant Provinciæ, quas inter tota Etruria: huic reliquæ septem, atque in iis Liguria.

XV. In Etruria prima & antiquior Metropolis Ecclesiastica est Pisana, quam post aliquot secula Florentina & Senensis sunt subsequutæ. Quæ omnia propriis locis infra exponenda erunt. Quamobrem Primatus ille, quem Ecclesiæ Lucensæ adscribit, omnino fictitius est. Neque ipsi quidpiam suffragatur privilegium illud de Cruce præferenda Lucensæ Episcopo concessum, quod Ptolemæus Lucensæ ab Alexandro II. tributum refert: nam præterquamquod nihil prorsus id conferret ad vetustissimum illum Primatum, ejus exordium a Seculo primo repetit, vereor tamen ne nimius amor patriæ eximium alioqui Scriptorem deceperit, quodque a Lucio III. derivatum est, Alexandro II. tribuerit. Siquidem in Bulla Lucii Papæ Tertiæ data Laterani anno 1182. expressa habetur Crucis deferendæ concessio facta Guilelmo Episcopo Lucensæ ejusque successoribus, & Pallii, quo jam utebatur, confirmatio: sicuti ipse Florentinus in Monumentis Mathildæ Comitissæ a se editis tradit. Quam tamen sententiam perperam retractat in citato Opere Postumo de Prima Tusci Christianitate, cap. 17. pagina. 215. Ea ratione permotus, quod in Authographo Lucii, in Arca Privilegiorum secretioris Chartophylacii servato, præter concessionem Crucis

O

per

per Dioecesim deferendæ, bis repetitur confirmatio concessorum ab Alexandro II. inter quæ nihil vetat, eandem quoque contineri facultatem Crucis ante Episcopum, sicut coram Primatè deferendæ. Verum levis est hæc conjectura, cum Alexander Papa præter Pallium, multa alia Episcopo, & Ecclesiæ Lucensi impertierit privilegia, quæ Lucius se confirmare affirmat; inter quæ etiam illud deferendæ Crucis comprehendere gratis asseritur. Enim vero si Lucius illud primum non concessisset, sed tantum confirmasset, nequaquam ferorū concessionis Crucis meminisset, Pallii vero, aliorumque privilegiorum confirmationem commemorasset, sed simul & Pallium, & Crucem se confirmare dixisset. Non enim Summi Pontifices dum alicui Episcopo ejusque successoribus Pallium concedunt, iisdem quoque Crucis deferendæ potestatem faciunt; sunt namque duo hæc diversa, nec nisi Metropolitanis simul donantur. Quod & insuper colligo ex Bulla Callixti II. quæ extat apud Ughellum Tom. I. Ital. Sac. col. 877. nempe Benedictus Episcopus Lucensis anno 1125. a Callixto obtinuit, ut Pallii privilegium ab Alexandro II. & Paschali pariter II. olim Episcopis Lucensibus tributum, ratum esset, idque Callixtus ipsi benigne impertivit. In sua autem Bulla Pontifex nullam prorsus Crucis gestandæ mentionem facit, sed solius Pallii: *¶ Nos, inquit, tibi suisque successoribus Pallii usum, intra Ecclesiam tantum ad Missarum solemnia ex Romana Ecclesia benignitate concedimus.* At si Alexander Secundus præter Pallii usum, etiam Crucis deferendæ potestatem dedisset, nec Benedictus hujus tam singularis privilegii, perinde ac Pallii confirmationem postulare prætermisisset, nec

Callixtus Papa illius, quemadmodum & Pallii concedere detrectasset. Quare Ptolemæus Lucensis, quum in Lucii Tertii Diplomate offendisset, in confirmatione aliorum privilegiorum, quæ Alexander Secundus Episcopis Lucensibus fuerat elargitus, iis contineri etiam Crucis gestandæ confirmationem ratus, hanc quoque inter cetera privilegia ab Alexandro Papa concessam existimavit. De suo tamen addidit, *sicut coram Primatè*, quum potius dicendum esset, sicut coram Archiepiscopo. Quamquam & eadem verba nequaquam designent, Lucensem aliquando fuisse vel Primatem, vel Archiepiscopum, sed solum ea donari prærogativa, quæ Primates & Archiepiscopi dumtaxat fruantur. Quemadmodum Ticinensis Antistes multo tempore ante Lucensem a Joanne Oñavo Summo Pontifice, nedum Pallii usum, sed etiam Crucis coram se præferendæ potestatem more Archiepiscoporum obtinuit; tametsi numquam Archiepiscopus fuerit, imo prioribus seculis Metropolitæ Mediolanensis Suffraganeus. Certe Lucensis Præsul vix ann. 1726. a Benedicto XIII. Pont. Max. Archiepiscopi titulum dignitatemque nactus est, sine ullo tamen Episcopo Suffraganeo sibi subiecto.

XVI. Mitto alias ejusdem Florentinii rationes levioris momenti. Retiendæ nihilominus non est illa, qua Primatum originis Ecclesiæ Lucensis hunc in modum nititur suadere (1). „Immemorabilem scilicet Lucæ vigere consuetudinem, ut in „majori Hebdomada sacri campani „æris pulsus fideat, non inter Missarum solemnia, ut in reliquis per „Italiam Ecclesiis mos est, sed hora „secunda noctis, quæ Quintam „ipsam Feriam præcedit. Morem „hunc, antiqua traditio apud ali-

„ quos

(1) Florentinus cap. 7. pag. 82. & seq.

„ quos est, inductum fuisse ad reser-
 „ cendam Lucensium memoriam,
 „ quod ante alias Tusciae civitates
 „ æneum cor deponentes Passionis
 „ Domini celeriorum fructum per-
 „ ceperint. Sive potius dicerem,
 „ quod sicuti universum in sacra
 „ Hebdomada veteris ritus recolitur
 „ memoria, quando primi Fideles
 „ in cryptis delitescerent ligneis
 „ tabulis utebantur, ut Amalario
 „ Fortunato de Ecclesiasticis Officiis
 „ placuit: ita apud Lucenses in eorundem
 „ tabularum prævio usu primæ
 „ etiam Christianitatis ante alios
 „ renovaretur memoria, & consue-
 „ tudo percurreret. Mox addit: hoc
 „ certum est, etsi hujusmodi usus a
 „ reliquis Ecclesiis dissentiat, non-
 „ nisi ut laudabiliter inductum a Ro-
 „ manis Pontificibus æque probatum
 „ fuisse ac confirmatum, & tamquam
 „ Lucensium peculiare decus aliis
 „ Ecclesiis servari vetitum. Extat
 „ in Tabulario Lucensis Cathedralis
 „ autographum Gelasii Secundi,
 „ quod Constantinus Cajetanus jam
 „ publici juris fecit, & in quo sub
 „ datum Pisis Idibus Septembris,
 „ Indiæ. xii. anni 1118. antiquam
 „ Lucensium Ecclesiæ consuetudinem
 „ servari his verbis præcipitur. Porro
 „ in Quinta Feria nocte ante Pa-
 „ scha nulla Ecclesia secundum morem
 „ vestre Ecclesiæ campanas sonet. Quod
 „ & deinceps ab Eugenio Secundo,
 „ Anastasio Quarto, Alexandro III.,
 „ Clemente III., Honorio III. &
 „ Innocentio IV. confirmatum pro-
 „ dit.

Puerilis plane ratio, dum rei,
 ad quam refertur, ab Auctore ap-
 pingitur. Quid enim Campani æris
 silentium in nocte, quæ Feriam Quin-
 tam Majoris Hebdomadæ antevertit,
 cum primæ Evangelii prædicatione
 apud Lucenses præ ceteris Etruriæ
 civitatibus commune habet? Imo

dum nullibi locorum, præterquam
 Lucæ, servari hanc consuetudinem
 asserit, quin etiam ex adverso aliis
 Ecclesiis id vetitum affirmat, si quid-
 piam roboris hæc rationi inesset, non
 ceteris tantum Etruriæ, sed & Ro-
 manæ, & Jerosolymitanæ, & Antio-
 chensæ, & reliquis omnibus Orientis,
 quas Petrus, & Apostoli fundaverunt,
 origine prærem faceret. Nam si Flo-
 rentinio credimus, a Gelasio & aliis
 Romanis Pontificibus hujusmodi usum,
 tamquam Lucensium peculiare decus,
 aliis Ecclesiis servari vetitum est. Verum
 præfatus Auctor abutitur Gela-
 siji testimonio, non enim Pontifex
 in illo Diplomate de aliis vel Etru-
 riæ, vel Christiani Orbis Ecclesiis
 verba facit, sed tantum de Ecclesiis
 civitatis ac Diocesis Lucensium, quæ
 quæ Ecclesiæ Matrici subsint, ejus
 consuetudines servare debent, nec
 quidpiam ab illis devium agere. Per-
 spicua sunt Gelasij verba a Constantino
 Cajetano, Commentar. in Gela-
 siji Secundi Vitam, pag. 102. &
 103. relata: inter alia nimirum Ge-
 lasius sub initio sui Diplomatis ad
 Canonicos Lucenses hæc scribit: *Ea
 propter petitiones vestras clementer ad-
 mittimus, & vobis antiquas Ecclesiæ
 Matricis consuetudines confirmamus.*
 Dein singulas ejusdem Matricis Ec-
 clesiæ consuetudines recensens, eas
 ab omnibus Clericis & Ecclesiis ci-
 vitatis ac Diocesis Lucensium servan-
 das præcipit. Has inter hanc repo-
 nit: *Porro in Quinta Feria nocte,
 ante Pascha nulla Ecclesia, secundum
 morem vestre Ecclesiæ campanas sonet;
 neque in Sabbato Sancto Cererum bene-
 dicat; sed ad Baptismum prædicti Cle-
 ricis, pro ut consuetudo est, veniant.*
 Quid hic de aliis Etruriæ aut alia-
 rum Provinciarum Ecclesiis? Nihil
 omnino. Et sane quid vetat, si Se-
 narum Ecclesiæ, nonnullæque alie
 post Lucensem utique erectæ eum-

dem morem amplecti vellent? Nihil plane id prohibet. Aequissima vero Gelassii Pontificis fuit ea prohibitio Clero Lucensi facta; siquidem inferiorum Ecclesiarum Clerici & Rectores suæ Matricis Ecclesiæ consuetudines venerari, ac servare debent. Ob hanc causam in plerisque Ecclesiis vetitum est, ne Sabbato Sancto Ecclesiæ intra urbium mœnia positæ sacra æra pulsant ante Matricem Ecclesiam. Quod si mos ille Lucensis Ecclesiæ alium in finem referatur, nempe id a majoribus constitutum, ut nocte illa, quæ Feriam Quintam Sanctioris Hebdomadæ præcedit, Fideles campani æris silentio admonerentur, oportere eos ferventiori animo se præparare ad Dominiæ Passionis Mytheria celebranda, eximiam abs dubio, ac singularem Lucensium pietatem commendat: quo sensu dumtaxat Romani Pontifices suis Diplomatum eundem morem tamquam laudabilem approbaverunt.

XVII. Postremum adhuc restat demolitodum Florentini fundamētum, ex antiquorum, ut ipse ait, Scriptorum ad nostrum usque seculum concordia petiit. Quos tamen antiquiores nominat, finem circiter Seculi tertii decimi non antecedunt. (1) Primum in aciem producit Ricordanum Malepinum, quem etiam vetustis urbium originibus, utpote in Romanis Historicis minus versatum, immanes fabulas miscuisse fatetur, huic tamen quia antiquiori in-

ter Etruscos Chronologos dandam, aliquam veniam admonet ex Seneca, cujus celebre est illud effatum: *Ignorantia rerum innocentes erant antiqui*. Quocirca Ricordani testimonium, ubi de Lucensis Ecclesiæ exordio disserit, velut oraculum quoddam ad aures suas accommodatum expansis ulnis complectitur. Sic enim ille in sua Florentina Historia, cap. 4. loquitur: *Poi al tempo che Crisla nacque della Vergine Maria, la Città di Lucca, Arnigia, imperciocchè in prima si convertirono alla Fede di Cristo, e nella Cattolica Fede furono rilucenti con magna luce di Cristo, si fu da poi in qua chiamata Lucca, quasi Luce*. „ Obiit Ricordanus circa annum 1281. quo historiam suam, „ produxit, & licet in hoc deceptus sit, quod Lucam a suscepta „ Evangelii luce diſtam poſuerit, cum eodem nomine ab optimis „ Latinæ Lingue Scriptoribus Luca ante Christi adventum nuncuparetur; constantem tamen sui temporis famam testatur, primos ex „ Etruscis Fidem Lucenses suscepisse, atque in ea colenda floruisse. „ Hanc primam Lucensium exploratam traditionem, licet eodem nominis errore, attulit etiam Facius de Ubertis, qui paulo post „ Ricordanum anno 1300. vixit, & in Geographico Poemate, quod „ *Dislamundum* vocavit, ita de Luca cecinit:

*Questa Città, di ch' io parlo, te stesso
Aringa, o Fredia, nominar si crede,
Al tempo dico, che per vecchio è messo.
Ma perchè alluminata dalla Fede
Fu pria che altra Città di Toscana,
Cangiò il suo nome, Luce le si diede.*

„ Idem etiam Joannes Villanus, qui „ anno 1384. obiit, fatetur, licet

„ ab Evangelica luce Lucenses non „ men traxisse eodem errore minus „ sci-

(1) Florentinus cap. 7. pag. 80. & seq.

se ite existimaverit, addens inter Etruscas Urbes primam etiam suam scēpisse Episcopum: *Prima si converti alla vera Fede di Gesù Cristo, che nulla Città di Toscana, e prima ricevette Vescovo.* His Etruscis Scriptoribus etiam exteros recentiores consona scripserunt idem Florentinus affirmat: tamen vix unum Guillelmum Spitensem profert, qui dum primos Italice Pontifices recenset, non nisi Paulinum, & Romulum in Etruria numerat. At dum Paulinum, quem & Paulum vocat, Lucensem creatum Episcopum docet ex Usuardi, & Canisii Martyrologiis anno Christi 46. & Romulum Etruriam ingressum ex Volaterrano anno 49. jam Paulinum antiquiorem Etruscis omnibus Episcopis credidisse patet. Idemque pariter recentiores omnes fuisse existimat, qui eodem Christi anno 46. a Petro Apostolo in Etruriam, ad Lucenses Paulinum missum docent, ut Euzovius, Caracciolus, Caccinius, & Ughellus. Hec Florentinus.

Historias fabulis permixtas, imo & superstructas nullam mereri fidem sapientes admonent ⁽¹⁾: *Nam quis nescis* (inquit Cicero) *primum esse historiarum legem, ne quid falsi dicere audeat? Deinde ne quid vere non audeat? Nequa suspicio gratie sit in scribendo? Nequa similitudo? Hac scilicet fundamenta nota sunt omnibus.* Porro Ricordanus Malepina, Facius de Ubertis, & Joannes Villanus, quos tantum ex antiquioribus Rerum Etruscarum Scriptoribus Florentinus laudat, fabulosam de prima Lucensium Christianitate originem secuti, nullam hac in re fidem merentur. Recte enim idem Cicero alio in loco dixerat ⁽²⁾: *Auctoritatem nullam debemus nec fidem commenti-*

is rebus adjungere. Primus qui hanc fabulam de vetere Lucensium civitatis nomine in Lucem, seu Lucam mutato, literis commendaverit, fuit Ricordanus Malepina, vir sane non tantę antiquitatis, cui de re, cujus origo mille ducentis & amplius annis ætatem suam anteverterat, certum indubitatumque iudicium ferret. Vir, Florentino fatente ⁽³⁾, qui in *antiquis Fesularum, atque aliarum urbium originibus & incrementis minus in Romanis Historiis versatus, immonet fabulas miscuit, idemque etiam in Lucensium urbis primo Christianitate quædam minus sincera inseruit.* Ergo ne ab huiusmodi Historico, utpote in infecto fabularum fonte, atque in *Lucensium urbis primo Christianitate quædam minus sincera interserente,* veritas primæ Rei Christianæ apud Lucenses erit haurienda? Certe purum putum esse commentum illud, de novo Lucis vocabulo illi civitati imposito demonstrant Polybius, Pompeius Trogus, Titus Livius, Strabo, ceterique veterum, qui Evangelii promulgationem præcesserant, & tamen præfatam urbem non alio quam Lucæ vocabulo appellant. Undenam Ricordanus commentum illud mutatus sit, prorsus me latet. Verisimile arbitror, suo tempore sparsam per vulgus falsam hanc opinionem, ab aliquo sciolo, rimandis utcumque vocum etymologiis dedito, primum excogitam, nec multum antiquam. Id vero inde conjicio, quod nullus ex Historicis, aut Scriptoribus Ecclesiasticis, quorum Ricordano vetustior fuit ætas, tale quidpiam ne vel leviter indicat. Nihil in Actis Sanctorum Paulini, Torpetis, & Antonii: nihil in vetustis Lucensium monumentis. Altum hac de re silentium in Literis ac Diplomatis Summo-

(1) Cicero de Orator. lib. 2.
(2) Idem de Divinat. lib. 2.

(3) Florentinus esp. 7. pag. 80. & seq.

morum Pontificum, Imperatorum, Ducum, Marchionum Etruriæ, Mathildis Comitissæ, atque Auditoribus, qui ejusdem Mathildis Vitam adornarunt. Quare commentum illud, vel Ricordani tempore, vel paulo ante videtur emeruisse. Fabellæ autem huic de novo Lucæ nomine in-vesto consentaneum erat, imo necessarium, ut ii, qui primum effinxerant, alterum quoque adjicerent, de suscepta nimirum Evangelii luce a Lucensibus ante omnes Etruriæ populos, idcirco Lucæ vocabulo urbi inditum, vetere *Arnalgie*, seu *Aringe*, aut *Fredie* prorsus ignoto, penitus abrogato. A Ricordano Faccius, uti in hujusmodi commentis amplectendis Poëtæ sunt proclives, fabulosam illam narrationem hausit: ab utroque dein Joannes Villanus acceptam suis Historiis interferevit. At enim Florentinus ex eodem Joanne Villano discere poterat, alibi eum scripsisse, Paulinum una cum Frontino, antequam Lucam accederet, Florentiam adiisse, ibi Evangelium prædicasse, & plures ad Christi Fidem convertisse. Villani verba infra dabimus, quum de Florentia agemus, eaque itidem recitat Caccinius To. I. Histor. Eccles. lib. 7. pag. 421. ad annum 69. Siquid igitur Joannis Villani auctoritas apud Florentinum valet, consequens est, non Lucenses, sed Florentinos Evangelii lumine per Paulinum prius fuisse persufos, ac subinde Joannem Villanum alio in loco non ex propria, sed ex aliorum sententia esse loquentum.

XVIII. Guillelmi Spirensis, utpote recentis Scriptoris testimonium, parum nos premit. Ipse Raphaëlem Volaterranum opponimus, auctorem multo graviolem, qui sub Julio Secundo Summo Pontifice Commentaria Urbana concinnavit: is namque Volaterras patriam suam, omnibus

Etruriæ vetustiolem, ante omnes quoque Evangelii semina excepisse gloriatur: *Volaterras*, inquit, *primam Etruriæ civitatem, priusque edificatam inter duodecim fuisse, plura sunt argumento*. Quibus præmissis, subjungit: *Denique Petrus Apostolus hanc, ut in Etruria primam, ante omnes ad Fidem vocavit, misso Romulo Sanctissimo Vitro, qui per Herculis portam ingressus, sicuti scribitur, ubi eos Christianos fecit, Fasulas abiit, ac Urbis utriusque Præsul est constitutus*. Volaterrano Augustinus Camaldulensis concinit, qui ad Vitam, & Miracula Sanctorum Justii & Clementis Volaterranæ urbis elogium addens, ait: *Te enim Sanctissimus Petrus Apostolorum Princeps, ut in Etruria primam ante omnes urbes ad Fidem vocavit*. Utriusque sententiam postmodum amplexus est Ughellus Tom. I. in Volater. Episcopis. Opponimus & Florentinos Scriptores, qui Lucensibus præcoci Religionis palmam præripiunt, & Florentiam patriam suam, ante Lucam a Sanctis Paulino & Frontino Evangelii luce illustratam affirmant; nempe Scipio Ammiratus lib. 1. Hist. Florent. Sylvanus Ractius in Vita Sancti Paulini: Thomas Caccinius, ad annum 46. & 69. Ferdinandus Ughellus Tom. III. in Florentinis; Joanne Villano, ut diximus, eis præeunte, lib. 1. Hist. Florent. Quod autem Florentinus in Villano, & quibusdam aliis adnotat, eos tempus adventus S. Paulini Florentiam sub Neronis Imperio designasse, ut inde colligat, Paulinum post fundatam Lucensem Ecclesiam, Florentiam, Fasulas, aliaque Etruriæ loca perlustrasse, atque in iis prima Christianæ Religionis semina jecisse: gratis ab ipso dicitur, & sine ullo antiquitatis monumento. Nam plures Auctores ex iis, quos & ipse nominat, nosque pro-

Pars II. Lib. III. Cap. XXIII. 901

protulimus, Paulinum non sub Claudio, ejusque Imperii anno circiter quarto, Christi vero 46. Sed sub Neronis Principatu Roma a Divo Petro in Etruriam missum referunt, eundemque per Viam Claudiam itinere arrepto, prius Florentiam attigisse, ibique Christi Fidem annunciasse, dein Lucam perrexisse. Et quidem Acta Pauliniana a Florentino edita non alterum quam Neronis Imperium nominant, quo tempore Paulinus Lucæ præerat: nihil de anno ipsius adventus, nihil de ejusdem discessu ab Urbe Lucensi, ut Florentiam, aliasve Etruriæ civitates prædicatione sua Christi præceptis informaret, nihil, inquam, commemorant. Baronius ipse (Florentinio id ultro affirmante pag. 82.) ad annum 46. Paulinum quidem enumerat inter Episcopos a Divo Petro pro variis populis ordinatos; verum tamen eodem loco omnes *diversis temporibus* missos docet; ac sigillatim Ecclesiarum facta se prosequi nolle profitetur, ac subinde nihil peculiare Cardinalis prudentissimus pro Lucensis Ecclesiæ primæva origine definivit. Non alia Bzovio, Caracciolo, Caccinjo, & Ughello mens fuit, qui & ipsi Baronii vestigiis adherere. Si & mihi luberet novas opiniones proferre, statim obvia esset illa eruditissimi Antonii Pagi, quam & supra indicavi. Is ad Annum Christi 43. num. 3. existimat, Divum Petrum ante primum Neroniani Imperii Annum, Christi vero 34. neque in Italiam, neque Romam adiisse, ac subinde duplicandam non esse ejusdem Apostolorum Principis Romanam professionem: sed ipsum semel dumtaxat, & quidem anno 34. Neronis vero primo, Romam adii-

se. Sententiæ suæ patronum ex veteribus laudat Lactantium Firmatum, lib. de Mortibus Persecutorum, cap. 2. ex recentioribus autem in Lactantii sententiam concessisse affirmat, Stephanum Baluzium ejusdem Lactantii glossatorem, Valesium in Notis ad Eusebium lib. 2. Hist. Eccles. cap. 16. Papebrochium in Conatu Chronico-Historico ad Catalogum Veterum Pontificum, & Ludovicum Du-Four, in Observationibus MSS. ad Chronologiam Pontificiam. Juxta hanc sententiam concordant omnino arbitraria illa Florentini placita, quibus in toto suo Opere Postumo ex duplici Principis Apostolorum in Italiam professione colligit, Sanctum Paulinum a Divo Petro, quem primum Romæ degeret, sub Claudio Lucam fuisse missum anno 46. dein anno 51. quam idem Apostolus edicto Claudii Roma excessisset, Pisas divertisse, ibique in agro Pisano ad Gradus Maris Aram lapideam erexisse. Si enim ille semel tantum Romam accessit initio Neroniani Principatus, anno scilicet Christi 54. tunc Pisas appulisse eum oportuit, Aram construxisse, Baptismo Pisanos expiasse, atque in suo discessu novo huic Gregi Pastorem, nempe Perinum præfecisse: inde Romam profectum ex ipsa Urbe Romulum Fæstulas, Paulinum Lucam, & alios in reliquis Italiæ civitates Episcopos direxisse. An autem, quæ de Florentinæ & Volaterranæ Ecclesiarum primordiis aliqui tradunt, undequaque sint inconcussa, non est hujus loci definire. Satis fuit perpaucis Scriptoribus a Florentinio laudatis multo plures ac præstantiores ex adverso stantes opposuisse.

CAPUT XXIV.

Synopsis.

I. Antias Petrus Pisis discessurus Episcopum eis præfecit.

II. Roncioni narratio de primo Pisanum Episcopo. Plerique S. Perinum fuisse volant.

III. Florentini contraria sententia refellitur.

IV. Dodwelli Angli error de paucissimo Martyrum numero explosus.

V. Pisi plures Martyres sub Nerone. Hos inter S. Perinus. Non omnes Martyres Martyrologiis adscripti. Ecclesiarum Kalendaria Martyres deferentia iussu Diocletiani combusta.

VI. S. Perinum inter Martyres Index Lucensis Ecclesie enumerat. Ejus

Corpus Lutæ primum sepultum creditur.

VII. S. Antonius Sociique Corpora Martyrum Pisis interfectorum Lucam deferrebant.

VIII. Ossa S. Perini in Ecclesia Sancti Petri apud Sanctum Xysum Pisi Seculo XVI. detecta, Primi Pisanum Episcopi titulo decoratur.

IX. Congrua ratio offertur, cur D. Petrus Perinum Pisi primum Episcopum dederit.

X. Diluitur Florentini argumentum ex Dedicatione Ecclesie S. Petri ad Gradus a D. Clemente peracta desumptum.

I. Deo illustria sunt, quæ de Pisanæ Ecclesie primæva, ac vetustissima origine in præcedentibus diximus, ut non admodum difficile videatur, quod reliquum superest, deprehendere, tempus nimirum Episcopalis Sedis ibi constitutæ. Jam enim supra demonstratum est, Divum Petrum primo sui ex Oriente in Italiam itinere suscepto, antequam Romam proficisceretur, ad Pisanum litus appulisse, Sacram Eodem ad Gradus Maris edificasse, Altare lapideum erexisse, sacra illic egisse Mysteria, Pisanos divina Baptismatis Christi unda lustrasse: imo ex vetustis Pisanorum monumentis, & Innocentii VI. Summi Pontificis Diplomate antea relatis constat, eum sex fere mensium spa-

tio, quod tunc hiems esset, moram apud Pisanos a se Christianis sacris initiatos traxisse. Quod si ita est, non parum sane incolarum numerum Christo eum peperisse oportet, pluraque saluberrima pro novæ Ecclesie ab ipso recens fundatæ augmento ac conservatione ordinasse. Inter quæ illud præcipuum fuit, ut antequam hinc Romam abiret, Pastorem & Episcopum Pisanis Fidelibus præficeret. Inficiari id nemo poterit, qui & Urbis hujus tunc temporis præstantiam, & Apostolorum Principis in Evangelio ubivis locorum promulgando, Ecclesiisque instituendis miram sollicitudinem animo recolat. Et vero Pisana civitas ea tempestate nobilior erat ceteris Etruriæ Annonariæ urbibus, Romanorum Colonia & Municipium, Provinciæ civilis Metropolis, Præsidis Imperatorum

rum Sedes, Portu celeberrimo instructa, ad quem ex Oriente, & Occidente expedita erat & commoda navigatio. Qui autem ambigat, quin Divus Petrus, qui Campaniæ littora, antequam Romam peteret, attingens, Puteolis, Neapoli, Capuæ, Beneventi ex suis Alumnis Episcopos dedit: Romæ vero dein subsistens, Nepis, Lucæ, Volaterræ, Fæfularum, quæ tunc temporis urbes erant Etruriæ longe infra Pisarum dignitatem, Episcopos ordinavit, proprium quoque Præfulem Pisis præposuerit, priusquam inde demigraret? Id hujus civitatis nobilitas, id Petri cura & sollicitudo, præsertim erga Pisanos, quos ipsemet lustralibus undis cooptaverat in Christi Ecclesiam, deposebant. Cur enim Gregem, quem ipsemet informaverat, ac Christo pepererat, sine Pastore desereret, qui in tot alias civitates, quas non inviserat, Pastores direxit. Itaque fatendum est, ab Apostolorum Principe, priusquam Pisis discederet, ibi Episcopum fuisse ordinatum, atque in hac nobilissima urbe Sedem Episcopalem primum erectam.

II. Quis autem tunc primus Pisarum Antistes fuerit consecratus, operosius inquirendum est. Raphaël Roncionius, Pisane Basilicæ Canonicus, generis nobilitate & eruditione conspicuus, in sua Historia MS. lib. 2. pag. 43. Auctores, quorum Opera nec dum edita sunt, profert, asserentes Apostolorum Principem Pisas ingressum, plurimos sacro Baptismo te expiasset, quumque inde esset discedurus, Pastorem eis præposuisse: sed incertum an is Torpes, an Perinus fuerit. Ex vernaculo autographo Roncionii verba damus (1): *Veggiamo alcuni e Autori, che non sono alla stampa, che Pietro entrasse in Pisa, e che essendosi accolto amorevolmente, vi pre-*

Pars II. Vol. II.

*dicaſſe, e convertiſſe gran numero di genti, e che ſi portiſſe battezzate che l' ebbe, laſſando Capo di loro Torpeto. ſantiſſimo Uomo, ed altri dicono Pierino, o ſia Perino, ajutamì Criſto, di nazione Greco, e che queſto fuſſe il primo Veſcovo, che aveſſe queſta Città noſtra, la qual coſa non poſſo affermare per vera, non avendo autoritè da provarla. Ita Roncionius, qui & ſe vididiſſe Auctores nondum typis editos id affirmantes, præſatis verbis teſtatur. Quamquam eos, quos pro Torpete ſtare aſſerit, falli neceſſe ſit, cum Torpes profeſſione miles eſſet, ac Romæ ſub Neronis Imperio clarus: cujus a Divo Paulo in epiſtola ad Philippenſea mentionem haberi, ex Martyrologio Romano antea vidimus. Quare alii Auctores tum editi, tum inediti ſatius cenſent, Sanctum Pierinum, ſeu Perinum, natione Græcum, Divi Petri Alumnum & Antiochenæ profeſſionis ſocium, ab eodem Apoſtolorum Principe primum Piſarum Episcopum fuiſſe ordinatum. Id referunt Abbas Conſtantinus Cajetanus, Commentar. in Geſaſii Secundi Vitam a Cardinali Pandulpho concinnatam pag. 115. Ferdinandus Ughellus Tom. III. Italiæ Sacræ col. 401. Paulus Troncius in Annalibus Piſanis, pag. 3. Hadrianus & Petrus de Walenburch Batavi, ille Adrianopolitanus, hic Myſienſis, Episcopos, Tom. I. de Controverſ. Fidei, Editionis Colonienſis an. 1670. in Tract. de Perpetua Probatione, Fidei per teſtes, ſect. 14. de Viris Apoſtolicis per Europam, §. 2. de Viris Apoſtolicis per Italiam, pag. 36. ubi n. 21. legimus: *Sanctus Perinus fuiſt primus Episcopos Piſanus*. Auguſtinus Alberti in Libro Italiæ inſcripto: *Idea Generale delle Cattedrali d' Europa*, Taurini typis cuſo anno 1718. pag. 34. de Piſana Metro-*

P

poli

(1) Roncionius in Hiſt. MS. lib. 2. pag. 43.

poli loquens inter alia dicit: *Il suo primo Pastore fu S. Perino, discepolo di S. Pietro: & Josephus Martinus in Theatro Basilicæ Pisane, pagin. 47. ubi etiam laudat Chronicon Pisenum. Hunc a Divo Petro sacro Baptismate lustratum, & suo donatum nomine, humilitatis gratia Perinum appellari voluisse serunt, teste Constantino Cajetano hæc scribente* (1): *Petrus relictis Pisanis contendens illius populum Evangelii predicatione ad Christum convertit, virum, dedit inter Pisanos fide, ac moribus conspicuum, a se Petrum in Baptismate vocatum, qui tamen Perinus ipse, humilitatis gratia dici voluit, ejusdem civitatis Episcopum ordinavit.*

III. Parvi pendet Florentinus Raphaëlis Roncionii, & Constantini Cajetani de Perino primo Pisano Episcopo testimonia, utpote, quæ antiquis destituta sunt monumentis (2): „ Jam supra, inquit, monuimus, neminem ante Roncionium ex Pisanis Historicis de Perino Episcopo meminisse, & Tadjolus licet Pisanorum plurimos a Petro prædicante Baptismate ablutos doceat, de relicto tamen Perino, vel quovis alio Episcopo ne verbum quidem. At Roncionium quoque ipsum in eadem Perini narratione nutantem Etrusca ipsius verba docent: *La qual cosa io non posso approvare per vera, non accendo l'autori da approvarla.* Neque id Ugheilo de Pisana Metropoli scribenti, cum Perinum Episcopum, & Christianitatem Pisanorum probandi onus Cajetanus quodammodo eodem loco imposuit, arripisse video: quamquam enim primum in Catalogo Pisane Ecclesiæ Antistitem reposuerit, addit tamen, *de Perino in antiquis monumentis nulla extat cer-*

ta memoria, & a Gaudenzio sub Melchiade anno tantum 313. Pisanorum Episcoporum aciem orditur. Quin etiam addere possum ex Ugonis Archiepiscopi monumentis, & vetustis annalibus, quod Ecclesiam S. Petri ad Gradus, sive ab ipso Petro, sive a Pisanis Christianis constructam, postea consecravit Papa Clemens Primus. Quandoquidem magna hinc suspicio emergit, nullum tunc Episcopum Pisanum extitisse. Hæc Florentinius.

Ast vellem ut Vir eruditus mihi ostenderet Chronologos Lucenses perantiquos, qui ante annum 1261. quo Divi Paulini Corpus inventum est, scripserint, hunc Sanctum primum fuisse Lucensem Episcopum, ejusque gesta & Martyrium literis consignaverint. Nullum sane nec ipse, nec qui ante, vel post eum scribere hæcenus ostendere potuerunt. Quin potius idemmet Florentinius pagin. 217. satetur, *post annum millesimum apud nostros etiam Divi Paulini memoriam deperditam fuisse.* Infra itidem pag. 219. ex antiquo Volumine Pagani Presbyteri, quod *Legenda* inscribitur, hæc verba ejusdem Pagani, die Translationis Corporis S. Paulini populum Lucensem alloquentis recitat: *Illis diebus plusquam quinquaginta millia inter homines & mulieres audierant, sicut continetur in Legenda ejus, quod ipse Venerabilis Paulinus fuit primus Episcopus istius Civitatis.* Siquis ergo centum post annos a Divi Paulini Translatione quævisset a Lucensibus, undenam Auditor Actorum, & Legendæ ejusdem Paulini didicisset, eum fuisse primum Lucæ Episcopum, cum ante illud tempus nemo Lucensem id scripserit; imo, quod magis urget, Lucenses ipsi id ignorarent: num propterea

(1) Constant. Cajetanus in Vitam Gelasii II. p. 115.

(2) Florentinius cap. 1. pag. 14.

Pars II. Lib. III. Cap. XXIV. 905

rea hoc quispiam Florentinium imitatus jure negaret? Si igitur tam longo seculorum spatio, nempe a Paulini Martyrio, ad annum usque 1261. apud ipsos Lucenses primi ipsorum Antistitis memoria oblitterata fuit, tametsi ejus Corpus a majoribus suis, Beato præsertim Antonio in solo Lucensi, imo si Actis vulgaris credimus, in Ecclesia ab ipso ædificata reconditum esset, nec nisi ex inscriptione Sepulcro incisa, aut literis exarata voverunt, primum eum esse Episcopum Lucensem: quid mirum si apud Pisanos antiqua non reperiantur monumenta de Perino primo ipsorum Antistite, præsertim quod sacrum ejus Corpus post Martyrium non Pisis fuerit tumulatum, sed a Lucensibus clam in Urbem suam deportatum, eodemque cum aliis Martyribus Sepulcro repositum? Majora ne ac vetustiora a Pisanis pro S. Perino Lucensis Auctor exigit documenta, quam pro Divo Paulino a popularibus suis? Nec quispiam hic pro Florentinio respondeat, Paulini memoriam in Martyrologio Romano obviam esse ad diem 12. Julii: Perini vero nullam prorsus haberi. Verum qui id asserit, animadvertere prius eum oportebat, Martyrologium Romanum sæpius fuisse emendatum, ipsique tractu temporum adjecta plurima Sanctorum nomina, quæ in eo olim desiderabantur, uti videre est apud Baronium, qui Martyrologio Romano jussu Summi Pontificis extremam manum imposuit, nec tamen omnino illud se absolvisse fatetur. Certe in vetustiori Martyrologio, quod ipse Florentinus publici juris fecit, atque eruditissimis Notis illustravit, nullibi Paulinus Lucensis Episcopus apparet. Apud Usuardum Seculi noni, & Adonem Seculi decimi celebres Scriptores altum de Paulino primo Lucensem.

Episcopo silentium: ut interim de Beda, iis longe antiquiore, nihil dicam, ex cujus Martyrologio Paulini Lucensis mentio abest. Hinc Bollandi Continuatores, Tom. III. Julii ad diem 12. in Comment. prævio ad Vitam S. Paulini Lucensis §. 1. pagin. 258. hæc adnotant: *Quam satis certo de illo (scilicet Paulino) constat, tam manifestum est in antiquis Martyrologiis eum non exprimi, sed ubique tanquam incognitum tacite præteriri.* Mox indicant Auctaria Usuardino textui in Codicibus Florentiniis adjecta; sed hæc recentia sunt. Quemadmodum igitur hinc colligi nequit, Paulinum aut numquam fuisse, aut primum Lucensem Episcopum nusquam extitisse: ita nec deduci potest ex silentio Martyrologii Romani, Perinum numquam Pisis Episcopum præfuisse. Proferat ipse Florentinus, aut quisquis nunc ejus partes agit, ex Martyrologio Romano tot Martyrum, quorum sacra Lipsana Lucensis Ecclesia servat, suisque in Templis religiose veneratur, nomina. Profecto ea pari modo, ac Perini nomen, desiderabit. Suos utique habuit Martyres Lucensis, suos & quidem plurimos Pisana, suos & plures alix Ecclesiarum, quorum nedum vetera monumenta, verum etiam nomina interciderunt: alios item colunt Martyres sanctosque Viros peculiare Ecclesiarum, de quibus Romanum, Bedæ, Usuardi, Adonis Martyrologia, & vetustius illud a Florentinio editum nihil prorsus memorant; nec idcirco aliquis jure inficiari poterit, illos nec Martyrum, nec Sanctorum Fastis esse adscribendos.

IV. Non abs re hic erit parumper e via digredi, ut magis hoc, de quo agimus, argumentum fulciamus. Præpostera est sententia, imo exploratissimus error Henrici Dodwelli

welli Scriptoris Angli e Protestantium secta, qui Dissertationes Cyprianicas vulgavit, dum in ea Dissertatione, quæ ordine xi. est, dissertit de *Martyrum paucitate in primævis Ecclesiæ persecutionibus, deque fide Actorum, atque Martyrologiorum*. In ea quippe contendit, paucos hujusmodi persecutionibus absumptos fuisse, quod in antiquissimis Martyrum Collectionibus nomina paucissima extant, nec verosimile sit aliorum nomina interciderere potuisse. (1)

Extabant enim, ait, Acta Romanorum Magistratum a Notariis publicis excerpta, ac præterea eorumdem Acta a Christianis, qui rebus interfuerant, concinnata. Accedebat festiva illa commemorationis sollemnitas, cum annis seculisque redeuntibus ipsa quoque rediens, ac denique hominibus atque panegyrici maxima omnium Ecclesiæ ordinum frequentia celebrissimi. Quæ si perpendsntur, fieri vix potuit, ut in singulis Martyrum Ecclesiis propriorum Martyrum memoria deficere potuerit. Unde & Kalendarium *Zuchernum* seculo Ecclesiæ quarto scriptum ex aliis antiquioribus monumentis paucissima recenset: & Prudentius, qui sub ejusdem seculi finem scripsit, (in libro cui titulus *Perisephanon*, seu de Coronis Martyrum) Latinos Martyres, præcipue Hispanos, sed illos paucissimos recitat. Addit num. 11. ejusdem Dissertationis, ingentem quidem multitudinem in persecutione Neroniana passam, sed eorum tantum Christianorum, qui Romæ versabantur: cum qui Roma aberant, in illos nulla esset vel specie tenus verisimilis ratio, cur intentaretur Urbis incensum.

Verum hæc Dodwellii ac ejusdem sectæ hominum argumenta doctissimus Cardinalis Baronius sparsim in suis Annalibus, ac nominatim Anno Christi 98. cui annum 15. Domitiani Imperatoris alligat, præoccupavit atque explosit; eademque postmodum Antonius Pagius ad annum 64. & Neronis 11. egregie dissolvit. Acta scilicet Martyrum sollicite quidem ac diligenter scripta fuisse asserunt: sed omnes scripturas in sævissima ac diuturna Diocletiani Augusti persecutione miserum naufragium secisse. Nec mirum in antiquissimis Martyrologiis, ac in libro Prudentii paucorum Martyrum nomina legi, cum ante unum aut alterum seculum festum & memoria paucorum Sanctorum in Missali & Breviario Romano fieret. Præterea Prudentius non omnium Martyrum, sed eorum dumtaxat, quos præcipuos censuit, triumphos suis carminibus celebravit. Alterum Dodwellii argumentum quam leve sit, idem Pagius ostendit. Nero quippe auctor fuit incendii Urbis Romæ, non autem Christi Fideles, ideoque edictum ejus non tantum ad Christi cultores Romæ agentes vexandos, sed ad universum illorum coetum ac nomen per Imperium Romanum omnino abolendum emissum fuit, ut recte animadvertit etiam Florentinus cap. 14. & antea docuerat Lactantius his verbis (1): *Cum animadvertiret Nero non modo Romæ, sed ubique quotidie magnam multitudinem deficere a cultu idolorum, & ad religionem novam, damnata vetustate transire, profilivit ad excindendum celeste templum, delendamque justitiam*. Quare Neronis persecutio non localis, sed universalis fuit. Nec refert Tacitum lib. 15. Annal. de iis, quæ in

Pro-

(1) Dodwellius Dissert. xi. Cyprianica.

(2) Lactantius de Mortib. Persecutor. cap. 1.

Pars II. Lib. III. Cap. XXIV. 907

Provinciis adversus Christianos gesta erant, sermonem non habere, cum hæc ad historiam suam nihil conferrent. Certe Suetonius in Nerone cap. 16. persecutionem illam ad Urbem Romam non restringit: *Affecti*, inquit, *supplicis Christiani, genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ*. Præter Lactantium supra laudatum, universalem hanc in omnibus Imperii Romanorum Provinciis narrat Severus Sulpitius ⁽¹⁾: *Interea, ait, abundante jam Christianorum multitudine, accidit in Roma incendio conflagraret, Nerone apud Antium consiluto. Sed opinio omnium invidiam incendii in Principem retorquebat, credebaturque Imperator gloriam immovande Urbis quævisse. Neque ulla re Nero efficebat, quin ab eo justum incendium pararetur. Igitur vertit invidiam in Christianos, atque in innocuos crudelissima quæstiones: quin et novæ mortes excogitate, ut ferarum terribili contecti, laniata conum interirent. Multi crucibus affixi, aut flammæ ussi, plerique in id reservati, ut cum defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hoc initio in Christianos sæviri captum. Post etiam datis legibus religio vetabatur: palamque editis propostis, Christianum esse non licebat. De huiusmodi Neronis edictis in Christianos per Imperii Provincias promulgatis, ac sævissima in eosdem mota persecutione, agit etiam Eusebius Hist. Eccles. lib. 2. cap. 25. 33. & 36. luculenter itidem Paulus Orosius hæc referens ⁽²⁾: Denique omnibus flagitiis suis hoc etiam addidit Nero, quod primus Romæ Christianos supplicis et mortibus affectis, ac per omnes Provincias pari persecutione excruciatum imperavit. Ipsum quoque nomen extirpare conatus, beatissimos Apostolos Petrum cruci affixis, Paulum capite gladio secuit. Ex in-*

genti porro Martyrum multitudine, qui in Neroniana hac persecutione passi sunt, quorum nomina in vetustissimis Martyrologiis non leguntur, liquido constat Dodwellium perperam negare, in aliis quoque post Neroniana tempora excitatis persecutionibus magnum Christianorum sanguinem fusum, eo quod passorum memoria in antiquis Martyrologiis non legatur. Neque enim major ratio est, cur Martyrum Nerone sæviente interfectorum, ac aliorum, qui in aliis persecutionibus sublati sunt, nomina perierint.

V. Nunc ad institutum nostrum redeamus. In immensissima Neronis persecutione plurimos Martyres Pisis fuisse interemptos certum est: horum vero multos in ipsa civitate, ubi adhuc locus *Via Martyrum* dicta, multos itidem in ipso agro Pisano. Hos inter fuisse Perinus, Paulinus, Torpes, Severus Presbyter, Lucas Diaconus, & Theobaldus miles; ceterorum vero nomina æque apud Pisanos, ac Lucenses ignorantur. Neque refert, Perini, aliorumve Martyrum Pisanorum, nisi unus Torpetis, mentionem non fieri in Martyrologiis: siquidem ex innumeris prope Martyribus, qui in vastissimo Romanorum Imperio pro Christi nomine sub Nerone, Domitiano, Severo, Decio, Diocetiano, aliisque Tyrannis necati sunt, perpauci admodum in Martyrologiis memorantur, si ii cum infinita prope multitudine illorum, qui nedum Romæ, verum etiam in aliis urbibus & Provinciis Imperii coronam sunt adepti, conferantur. Recte enim Valeſius in Dissertatione de Martyrologio Romano, quod edidit Rosweyds, eaque post Notas ejusdem Valeſii legitur, observat, nobiliores Ecclesias suos semper habuisse Fastos, in quibus & Episcopopo-

(1) Severus Sulpitius Hist. Sac. lib. 2.

(2) Orosius lib. 9.

908 Orbis Sacer & Profanus

porum, & Martyrum, qui apud eas passi fuerant, natales dies ac nomina descripta erant. Perspicua hæc sunt apud Tertullianum in lib. de Præscript. Hæretic. & in lib. de Corona Militis, Cyprianum in suis Epistolis, Eusebium, Socratem, & Sozomenum passim in suis Historiis. Insignis item hæc de re est Epistola Smyræorum ad Philomelienses de Martyrio Beati Polycarpi. Sic etiam Romana Ecclesia suos habuit Fastos, in quibus & Depositiones Pontificum, & Natales Martyrum erant consignati, idque munus Diaconis demandatum erat. Hujusmodi Fastos posterior ætas Kalendaria appellavit. Unum ex iis vetustissimum, Liberii Papæ temporibus conscriptum, hodie extat apud Bucherium in suo libro *De Doctrina Temporum*. Ad exemplum Romane Ecclesiæ, singulæ etiam particulares Ecclesiæ suos habuerunt Fastos, sive Kalendaria, in quibus digesta erant nomina Episcoporum & Martyrum, diesque notati, quibus memoria eorum anniversario cultu celebraretur. Verum hujusmodi Kalendaria a Martyrologiis longe differunt: siquidem Kalendaria propria tantum erant cujusvis Ecclesiæ: Martyrologia vero non unius loci propria, sed totius Ecclesiæ fuerunt communia, quippe quæ universi Orbis Martyres, Confessoresque generaliter continerent. Et in Kalendaris quidem nomen urbis numquam adscribitur, cum in usum unius tantum Ecclesiæ comparata sint; at in Martyrologiis nomina singularum urbium & oppidorum adscribuntur, propterea quod ad usum totius Ecclesiæ hæc instituta. Ex pluribus nimirum diversarum urbium Kalendaris unum compositum est Martyrologium: & quoniam ii, qui Martyrologia concinârunt, non omnia peculiarium Ec-

clesiarum Kalendaria præ manibus habere potuerunt; inde contigit longe plura in Martyrologiis desiderari Martyrum nomina, quam quæ olim singulæ Ecclesiæ in suis Fastis, seu Kalendaris continerent. Quare Kalendaria Martyrologiis vetustiora sunt, quippe quæ originem iis præbuerint: cumque plurima hujusmodi Kalendaria vel in Diocletiani persecutione, sævissimi hujus Imperatoris edicto combusta fuerint, vel nimia antiquitate, hominum negligentia, bellis, incendiis, pestilentia, aliisque casibus perierint, mirum non est tot Martyrum, Sanctorumque Virorum nomina in Martyrologia, scilicet Romanum, Hieronymianum Bedæ, Ussardi, Adonis, aliorumque non fuisse relata. Adversum hoc satum sensit vel ipsa Romana Ecclesia, plurium millium Martyrum sanguine secundata, quorum tamen nomina, munia, & gesta cælo tantum, ubi nunc regnant, cognita sunt. Senferunt & plures aliæ Orientis, & Occidentis Ecclesiæ, atque in iis Pisana, tot Martyrum trophæis illustris, adeo ut ejus civitas Neronis rabie per suos Præsides illic sæviente, mutato nomine *Martyrum Carnificina* diceretur. Suis quippe Fastis Pisana Ecclesia Perinum, ac ceteros præfatos Antistes suos gloriososque Martyres adscripserat; sed horum vetusta monumenta Diocletiani edictis combusta fuerunt; siquæ vero alia supererant, partim urbe, semel iterumque a Saracenis devastata & incensa, partim bellis, pestilentia, aliisque infortuniis intercederunt. Iis illud quoque accesserat B. Perini Corpus post ejus felicem transitum, atque, ut plerique volunt, Martyrium, Lucam fuisse delatum, ibi sepultum, tuncque, ut verosimile est, ejusdem Actæ illuc ad-

Pars II. Lib. III. Cap. XXIV. 909

adportata, postmodum periisse, sicque ejus memoriam diutius in obscuro mansisse.

VI. Nihilominus ejusdem Sancti Viri fama aliqua semper apud Pisanos viguit, indeque a majoribus in posteros transmeavit, tamen non adeo claris documentis fulta, sicuti illa Divi Torpetis, cujus sacra Lipsana Pisis initio fuerunt recondita. Nam eruditus Canonicus Josephus Martinus Chronicon laudat, in quo proditum est, Perinam fuisse primum Pisarum Præfulem ab Apostolorum Principe ordinatum. Auctores etiam illi necdum editi, quos Raphael Roncionius se legisse testatur, id ipsum tradunt, quod sane non ex suo arbitrio confinxere. Neque Tajoli silentium obest, cum exploratum plane sit, aliorum quoque Sanctorum gesta & nomina, de quibus nulla subest dubitandi ratio, a quibusdani memorari, ab aliis vero prorsus retineri. Id ipse Florentinus inficiari non poterat, si animadvertisset, Sanctorum Paulini, Sociorumque Martyrum, Antonii item Presbyteri, ac Sodalium, quos Lucensis Ecclesia Fastis suis adscripsit, ante annum 1260. nullam prorsus mentionem fieri in *vetustiori Martyrologio*, & Monumentis Mathildis Comitissæ, quæ typis cudenda curavit: nullam in tot Summorum Pontificum, Imperatorum, Antistitum Lucensium, & Marchionum Tusciæ Diplomatum pro Ecclesia Lucensi ante id tempus editis, quæ idem Florentinus, Ughellus, alique proferunt: nec propterea colligi debet ex illorum silentio, Paulini Sociorumque Martyrum, Antonii quoque & Sodalium Præfulem, munia, passionem, nomina, aut confecta esse, aut dubiæ fidei. Et quidem Perini memoria vetustis documentis non adeo est destituta, quin

de illius sanctimonia, Martyrio, & si superis placet, etiam Episcopatu, quidpiam elucere possit. Testem cumprimis adhibeam Florentinum ipsum sic differentem (1): *At Perinum Martyrem signis nobis objiciet, cujus Corpus in eadem Divi Paulini Basilica apud Lucenses requiescat, & hunc Pisana Episcopum esse contendet: fatebor & ipse, dummodo ex antiquis monumentis aliquid de infusato Martyre veritati proximum asseratur. Fateor insuper libentissime, in eadem Ecclesia Sancti Paulini Lucensis inter Martyres ibidem servatos appensum Indicem Perinum ostendere, in hoc tamen de Episcopatu nihil additur, neque a pluribus SS. Martyrum Offibus, quæ in magna majoris Are lapideæ Area clauduntur, sejunctim Pierinus excolitur, cujus neque in antiquis Sancti Paulini, aut B. Antonii Presbyteri Actis, neque in alio Lucensis Ecclesiæ monumento aliud invenire licuit. Verum nobis satis est Florentini confessione, Perini, seu Pierini Corpus Lucæ in Basilica Pauliniana reperiri: hunc Martyrem extitisse, sacra ejusdem Ossa sub Ara maxima, una cum aliorum Martyrum Offibus esse recondita; in Sanctorum Martyrum Indice illic appenso Perini Martyris nomen expressum, ut inde haud levis confirmatio eorum, quæ Pisani de Perino suo tradunt, elici valeat. Convenit quippe Pierini, seu Perini nomen Pisano proprium, nec ita facile alteri aptandum, cum ea ætate illud, in Italia præsertim, inusitatum esset, & a Perino nostro ob Apostolorum Principis Magistrum sui, a quo & Baptismum, & Petri nomen acceperat, venerationem, humilitatis causa illud alteram diminutivum assumptum, uti ex veteri Traditione, Pisani Fastis, Roncionio, Troncia, aliisque Rerum Pisana-*

(1) Florentinus cap. 1. pag. 25.

sanarum Scriptoribus habetur. Convenit tempus, nam Sancti Martyres in Basilica Divi Paulini Lucensis repositi, sub Nerone passi sunt, horum alii Pisis, alii ad radices Montis Pisani: indeque illorum Corpora cum a Paulino ante sui Martyrium, tum postea ab Antonio Presbytero, aliisque Fidelibus Lucam, velut tunc temporis tutiorem in locum, a persecutoribus magis remotum, transvecta. Non alios hujusce rei testes proferre lubet, quam Lucenses ipsos. Primus in aciem prodit egregius ac nobilis Vir Doctor Angelus Orfucius, Historix Patris sue Scriptor, qui vernacula lingua hæc refert:

„ In un antichissimo Libro di
„ Cartapeccora intitolato, *Memorie di*
„ *Lucca*, esistente appresso l'Archivio degli Anziani di detta Città,
„ si trova registrata la seguente memoria di S. Paulino Martire, e
„ primo Vescovo di Lucca.

Nerone Imperatore fece martirizzare molti Cristiani nella Città di Pisa, de' Corpi de' quali fu arricchita la detta Città, come quella di Lucca ebbe molte Reliquie di quelli: Imperocchè S. Paulino Pastore, e illuminatore de' Lucchesi portava a quella Città molte Reliquie di Martiri morti sotto il crudele Nerone, a notizia del quale essendo pervenuto, che S. Paulino era Cristiano, e seppelliva, e portava via i Corpi de' Cristiani occisi, e martirizzati in Pisa, per suo decreto fu preso, e al fine crudelmente occiso alle radici del Monte Pisano, meritando dall' eccelsi Signore esser coronato di trionfo, e di gloria.

Nulla hic suspicio a Pisanis hæc consista esse, cum a Lucensi Patrio Viro exalio prodita sint, atque ex antiquissimo, ut ipse ait, Codice, in Archivo publico Civitatis Luceensis servato, excerpta. Quamquam ve-

ro non tantam præfato Codici vetustatem inesse existimo, ut antiquissimus vocandus sit: nam Etruscus sermo, quo exaratus est, non magnam redolet antiquitatem: nihilominus tamen fatentibus ipsis Lucensibus, plures sub Nerone Martyres Pisis occubuerunt, quorum Corpora S. Paulinus clam sublata Lucam adportavit. Eodem postmodum Paulino in Neroniana persecutione e vivis erepto, B. Antonius Presbyter pari in Sanctos Martyres pietatis officio functus est. Siquidem Florentinus ipse ex Vita ejusdem Beati Antonii, quæ in hædino Codice Sacrarum Ecclesiarum Divi Paulini servatur, ⁽¹⁾ loquens de Martyribus in urbe & agro Pisano sub Nerone interemptis, quorum Corpora jussu Prædis infestis sepulta Beatus Antonius noctu rapiebat, Lucæque, aut in agro Lucensi tumulabat, hæc ex prædicto Codice narrat ⁽²⁾: *Hæc audiens gloriosus Christi Confessor Presbyter sanctæ Antonius venit noctu cum B. Valerio, & Vittore, & Luciano, & multis aliis Christianis, & rapuerunt pretiosa Corpora Sanctorum, & cum hymnis & laudibus sepelierunt ea noctu. Corpora vero Sanctorum Martyrum Paulini, & Severi atque Theobaldi secreta mirifice sepulta sunt in Sarcophagis mundis & novis in Civitate Lucana in Ecclesia Sanctæ Trinitatis a Meridie in parte Orientis: Alia vero sepulta sunt non multum longe ab eo loco, in quo decollati sunt, sed non post multum temporis ad Ecclesiam Sanctæ Trinitatis translata sunt, & ibidem mirifice sunt collocata. Martyrizati sunt gloriosi Martyres Christi ad pedes Montis Pisani ab Anolino Comite, sub Imperatore Nerone, quarto Idus Julii. Eadem verba extant in Actis S. Paulini apud eundem Auctorem, cap. 19. pag. 229. & 230.*

VII. Hic

(1) Florentinus cap. 1. pag. 10.

(2) Idem cap. 16. pag. 128. cap. 19. p. 229. & 230.

VII. Hic autem animadverto, B. Antonium Sociosque pia quadam sollicitudine Martyres in agro Pisano necatos sepelivisse; ita tamen ut peculiari cura SS. Paulini Episcopi, Severi, ac Theobaldi, utpote suorum Corpora seorsum ab aliis in Sarcophagis mundis, ac novis in Civitate Lucana, in Ecclesia Sanctæ Trinitatis collocarent: aliorum vero sacra pignora non multum longe ab eo loco, in quo decollati sunt, recondent: nempe in proximo quodam loco agri Pisani; tamen & ea non post multum temporis in eandem Ecclesiam Sanctissimæ Trinitatis fuerint translata. Inde conjicio, posteriores hos Martyres fuisse Pisanos, qui grassante persecutione partim in proximum Montem Pisani, partim Lucam se contulerant: sed a Neronianis detecti, una cum Paulino & Sociis Pisas deducti, simul omnes in agro Pisano capite minuti sunt. Horum autem posteriorum Martyrum Corpora, uti & aliorum, quos antea Neronis Satellites necaverant, B. Antonius in eadem Ara maxima simul reposuit, uti supra ex Florentinio vidimus. Quamquam quorundam ex hujusmodi gloriosis Martyribus sacra Lipsana, sive tunc primum tumulata, sive postmodum translata fuerint, in aliis quoque Ecclesiis quiescere proditum sit. Refert præterea idem Florentinius ex Vita Sancti Antonii pag. 247. Beatum Antonium ubicumque in Tuscia Martyrum & Confessorum Corpora invenisset male & inepte sepulta, ea accepisse, atque in Lucanæ civitatis Ecclesias a Divo Paulino extructas adportasse. Perperam vero præfatus Auctor contendit, omnes hos Martyres in persecutione Neroniana sublatos, Lucenses extitisse: quod falsæ suæ opinionis præjudicio occupatus existimet, nec Pisis, nec ali-

bi in Etruria ante Divi Paulini agnem Christi Fideles fuisse, sed tantum Lucenses suos, quos solos tunc oppidis locisque aliis hujus Regionis veluti Paræcos & minores Pastores præpositos, sine teste, sine tabulis, sine antiqui alicujus magni nominis Scriptoris auctoritate, sed privata sua sententia audacter affirmat. Quæ ipsemet Florentinius edidit Sanctorum Paulini, Torpetis, & Antonii Acta, & nos supra indicavimus, clare demonstrant, Pisis primum a Neronis Præfide excitatam adversus Christianos persecutionem; inde, vero in Paulinum, aliosque ejus Socios, qui Christo nomen dederant, protensam. Prius itaque in Pisanos fixitum fuit, quorum nomina in cælis scripta sunt; via tamen in Terris media in Urbe sita, Martyrum glorioso titulo hodieque clara, ipsorum triumphis gloriosum reddit testimonium. Exinde Anolini aliorumque Præsidum Romanorum Pisis residentium furor etiam in Eremitas, Montem Pisani incolas, aliosque Fideles illic, & Lucæ latitantes deservens, plurimos ex iis crudelissime necavit, quos inter Divus Paulinus ad ejusdem Montis radices post multa tormenta, una cum Sociis Martyrium complevit.

VIII. Unus itaque ex invictissimis Pisane Ecclesiæ Athletis in Neroniana persecutione interemptis fuit Sanctus Perinus, seu Pierinus, primus ejusdem Antistes, natione Græcus, ut ferunt, Apostolorum Principis Alumnus, Antiocheni itineris Socius, ab ipso Pisarum Episcopus ordinatus. An autem hujus sacrum Corpus cum ceteris ab B. Antonio Presbytero Lucam delatum fuerit, atque in Ara maxima Basilicæ Paulinianæ, olim Sanctissimæ Trinitati dicatæ reconditum, an alio in loco prope Pisas sepultum, indeque in-

ipsam civitatem Pisanam translatam, adhuc me latet. Paulinianæ Basilicæ favet Index Aræ maximæ appensus, in quo inter aliorum Martyrum, quorum ibi Reliquiæ servantur, nomina, etiam illud Sancti Perini descriptum legitur. Ex adverso pro Pisana urbe stat Capsula in Ecclesia Sancti Petri apud Sanctum Xystum sita, in qua vetus Inscriptio testatur, ejusdem Perini Corpus, seu Ossa assevari. Quare oportet Perini Corpus, aut ex proximo Pisis loco, ubi primum humatum fuerit: aut ex Lucensi Pauliniana Basilica, Pisas fuisse translatum, ejus vero portionem aliquam Lucæ retentam. Rem novam a me narrari quispiam existimabit, cujus nulla in Pisanorum Chronicis, & Auctoribus hætenus editis mentio occurrit, nempe Perini Corpus Pisis inventum: sed ex iis, quæ nunc dicturus sum, deprehendet, nihil novi ex meo cerebro confinxisse. Neminem Historix Ecclesiasticæ studiosum latet, plurima Sanctorum Martyrum Corpora olim tyrannorum metu clam locis absconditis sepulta, nonnisi post multa secula esse reperta: quod nominatim de Divo Paulino, ejusque Sociis Florentinus & Lucenses norunt: ut multa alia præteream exempla, quæ postremis etiam temporibus obvia sunt. Idipsum in Perino contigisse ex duplici Visitatione Ecclesiæ Sancti Petri facta a duobus Archiepiscopis, in ipsa Pifarum

urbe positæ loco, olim vernaculo sermone, *Corte vecchia* appellato: quod ibi antiquæ Aedes fuerint Priorum, & Curia Reipublicæ Pisanae. Hujusmodi autem Aedes quondam assurgebant, ubi hodie adest Tabularium inclytæ Religionis Equitum Divi Stephani Papæ & Martyris, vulgo, *la Cancelleria de' Cavalieri*: Ecclesia vero Sancti Petri apud Sanctum Xystum, eadem est, quæ nunc ab erecta ibi Confraternitate, Sancti Rocchi nuncupatur. Hanc itaque Ecclesiam Sancti Petri primum visitavit Petrus Jacobus Borbonius, ex Marchionibus Montis Sanctæ Mariz, die 17. Mensis Maii, ann. 1574. a Gregorio XIII. Pontifice Maximo Pifarum Archipræsul inauguratus, Apostolica insuper Legatione auctus, ut Pisas interdicto suspensas ea censura exsolveret: cui Visitationis socius tunc adhæsit Canonicus Tottus, & ipse Visitatoris Apostolici munere ornatus. Deinde Franciscus Boncinius Florentinus, anno 1613. ad Archiepiscopatum Pisanum assumptus, eandem Ecclesiam, adhibito inter alios Visitationis comite Hadriano de Abrahamo, nobili Pisano, suoque Vicario Generali, visitavit. Utriusque Visitationis Authographum extat apud nobilem Familiam de Abrahamo: & in Archivo Capituli Ecclesiæ Primatialis. Inter cetera utriusque Visitationis Acta, sequens Monumentum descriptum est.

In Sancto Petro apud S. Xystum.

In Altari Majori requiescunt Corpus, sive Ossa illius Beati Perini, qui baptizavit Sanctam Torpetem Martyrem Pisanam, & in una arcula sunt posita.

Præfatum Monumentum depromptum est ex quodam vetusto Codice existente in Pisano Capitulari Archivio, ubi hæc sunt descripta: *In hoc Libro erunt descripta per me Joan-*

nem Baptistam de Tottis Canonicum, Pisanum nomina Sanctorum, & Sanctorum, Corpora quorum requiescunt in nostra Pisana Ecclesia, simulque descripta erunt nomina illorum Reliquiarum,

rum, quas in Pisana habemus Civitate ex consensu Illustriss. & Reverendiss. Domini nostri Archiepiscopi Domini Petri Borboni de Monte, Capituli-que mei, quas omnes specialiter visitavi, &c. Mox in Visitatione Ecclesie S. Petri Curtis veteris apud Sanctum Xystum idem Canonicus de Tottis ea de Perino proprio calamo scripsit, quæ antea protulimus.

Non integrum Corpus B. Perini, sed tantum partem maximam, indicant illa verba, *sive Offa Beati Perini*: quidquid reliquum est, Lucæ, ut diximus, in Basilica Pauliniana asseratur; ex cujus Martyrium. Indice discimus, hunc Perinum fuisse Martyrem, in eadem utique Neroniana persecutione interemptum. Hunc autem primum fuisse Pisarum Antistitem, antiquissimus Pisane Civitatis de illius Episcopatu sensus confirmat. Neque enim de ejus Præfatu ambigendum est, propterea quod in Indice præfato Basilica Pauliniana nomen quidem *Pierini Martyris* obvium sit, nullus tamen Episcopi titulus illi adjectus. Siquidem etiam in Cœmeteriis Romanis tumulata, fuerunt Corpora Episcoporum Martyrio coronatorum, nullo alio signo eis appposito præter palmam, & sanguinis ampullam, quæ signa omnibus Martyribus communia erant. Certe Pierini saltem nomen, illudque Martyris titulo insigne Lucæ fuisse repperit Index ipse testatur, abs dubio ex vetustissimis aliis monumentis, seu Inscriptionibus excerptus. Quamquam Index ille non tantæ sit antiquitatis, ut officere ullatenus possit Episcopatus Sancti Perini. Facile enim fuit eum, qui vel ex antiquo Indice, aut Inscriptionibus, aliisque Codicibus Indicem illum concinnavit sive ex officiantia, sive aliis ex causis, quas recensere non expedit, Episcopi titulum in Perino prætermis-
Q 2

Sed eruditi optime norunt, in veteribus quoque Martyrologiis, & Autoribus interdum prætermis-
fuisse Martyris, aut Episcopi titulos in illis quoque Sanctis, quibus jure debebantur. Quare ex aliarum Ecclesiarum silentio in hujusmodi factis veritas haurienda non est, sed ex propriis cujusvis Ecclesie monumentis. Cum igitur Lucensis Ecclesie testimonio constet, Perinum fuisse Martyrem: ex Pisane autem documentis antea relatis appareat, eundem primum Pisarum Antistitem extitisse, quod apud Lucenses recentiores de hujusmodi Episcopatu dubitatur, parum interest, quandoquidem privatæ horum dubitationi præferenda est Pisane Ecclesie auctoritas.

IX. Accedit, Neronis ætate Pisas præcipuam fuisse Etruræ Annona-riæ civitatem, Romanorum Coloniam & Municipium Portu celeberrimo cunctis nationibus notam, & Præsidis Sedem. Quis autem in animum suum inducat, ut velit, Apostolorum Principem, qui Fæsulis, Lucæ, aliisque inferioribus civitatibus Episcopos præfecerat, Pisas, ubi primum Italiæ littora tenuerat, ubi Altare lapideum erexerat, ubi sacra Myſteria celebraverat, & plurimos salutari Baptismatis unda expiaverat, sine proprio Pastore & Episcopo reliquisse? Id sane prorsus abhorret ab illa ejus eximia sollicitudine, quæ cunctis populis prospicere semper studuit. Quod si Petrus Episcopum Pisas præposuit, non alter proferri potest, quam Perinus ille, quem universalis Pisatorum consensus primum sui Antistitem prædicat. Nomen & tempus congruunt, persecutio ea ætate a Neronis Ministris in Pisanos, & Lucenses excitata hoc ipsum suadet, quæ nimirum utriusque Gentis Pastores, Perinus, & Paulinus

nus necati fuerunt : tamen annus Martyrii amborum ignoretur . Ceterum Perini ordinationem ab Apostolorum Principe tunc factam credimus , cum ille erecta jam Pisano in littore Ara lapidea , & plurimis civium & incolarum hujus civitatis Christi Baptismate lustratis , Romam sub Claudii Imperio profecturus , Pisis discessit . Siquidem ex monumento inventionis Ossium Sancti Perini in Ecclesia Divi Petri apud Sanctum Xylum superius relato discimus , Sanctum Torpetem Martyrem a Beato Perino fuisse baptizatum . Porro Torpes antequam Paulus Apostolus Romam adiret , jam Christianam Religionem amplexus fuerat , uti ex cap. 4. Epistolæ ad Philippenses , atque ex Martyrologio Romano antea adnotavimus . Paulus autem anno Christi 61. aut sequenti Romam venit : ante id tempus igitur Torpes a Perino fuerat baptizatus . Quocirca Perinus aliquot annis priusquam Paulus Romam peteret , Pisanam regebat Ecclesiam : neque aliud aptius ejus ordinationis tempus designari potest , quam illud , quod nuper indicavimus .

X. Ex hæcenus assertis liquet , Florentinii argumentum ex Consecratione Ecclesiæ S. Petri ad Gradus a Divo Clemente peracta desumptum , elumbe prorsus esse . Cum enim Beatus Perinus sub Neronis Imperio felicem vitæ cursum compleverit , nec nisi post Neronis interitum , cessante jam persecutione ab ipso decreta , Ecclesia Sancti Petri ad Gradus fuerit a Pisanis magnificentius extructa , nihil inde adversus Perini Episcopatum elici potest . Imo si quidpiam illud Florentinii argumentum , evinceret , probaret etiam Lucæ ante Divi Clementis ævum , nullum Episcopum fuisse præfectum . Hic quippe Auctor totis viribus , licet

ineasum , nititur ostendere , nullum Pisis , Volaterris , Fesulis , Florentiæ Episcopum fuisse constitutum , necdum ante Paulini , verum etiam ante Torpetis Martyrium , quod Pauliniano posterius censet . Si igitur unus dumtaxat tunc temporis Episcopus in tota Etruria reperiebatur , isque solus erat Lucensis , huic certe etiam proxima Pifarum civitas fuisset subiecta . At Florentinii argumentum vetat , etiam Lucæ proprium fuisse Episcopum , nam ex eo quod Clemens Papa Ecclesiam Sancti Petri ad Gradus consecraverit , *magnam hinc suspensionem emergere* asserit , *nullum tunc Episcopum Pisanum existisse* . Cur ergo eandem ob causam magna hinc suspicio non emerget , nullum tunc Episcopum Lucensem existisse ? Si enim aderat , ut quid necesse erat consecrationem illam fieri a Romano Pontifice , non autem ab Episcopo Lucensi , cui & Pisas , & universam prope Etruriam tunc fuisse obnoxiam dicitur ? Quod si quispiam forte pro Florentinio respondeat , Sanctum Valerium , quem post Paulinum Magistrum suum Lucensem , Cathedram ascendisse Cæsar Franciottus , ipse Florentinius , atque ex iis Ughellus tradunt , Anno Christi 90. Martyrem obiisse , & forte post ejus gloriosam passionem aliquot annis Lucensem Sedem vacasse , cum reipsa ad annum usque 324. vacua sit Lucensem Episcoporum Series apud Ughellum : cur non potius pari ratione asserendum erit , post Perini passionem aliquot annis Pisanam Ecclesiam Episcopis orbatam mansisse , cum Pisanorum Antistitem Series a Perini obitu usque ad annum Domini 313. nullos alios Præsules exhibeat ? At veram causam nos supra insinuavimus , quæ etiam Pisano Episcopo , cujus nomen latet , tunc existente , uni Clementi Papæ id mune-

ne-

Pars II. Lib. III. Cap. XXIV. 915

neris reservavit: nempe Apostolorum Princeps jam in cœlis triumphans a Deo impetravit, ut Ecclesia illa, in qua ipse Altare lapideum erexerat, ac pluries sacrum fecerat, quæque suo nomini fuerat dedicata, a Clemente Discipulo suo, & in Romana Sede successore consecraretur; quod

non citra ingens miraculum factum fuit. Itaque Pisana Ecclesia quemadmodum sui exordium a Divo Petro, ita & primum Episcopum ab eodem obtinuit; quem fuisse Beatum Perium hæcenus dictis ostendunt.

CAPUT XXV.

Synopsis.

I. *Aræ Catalogi Pisavorum, Antiquissimum a diversis con-*
cinnati. Peculiaris a nobis
exornatur ex Monumentis Archiepisc.
Tabulariis. De Episcopis trium prio-
rum seculorum nulla certa extat da-
cumenta.

II. & III. Gaudentius Seculo quarto conspicuus. Sanctus Senior Seculo quinto forte Pisarum Episcopus fuit. Defuncta nomina Episcoporum Seculi Sexti.

IV. V. & VI. Alexander & alii Antistites Seculi Septimi.

VII. VIII. & IX. Seculi Octavi Antistites. Justius ejusdem Seculi Pisarum Episcopus adducitur ex Testamento Luitperti, quod notis illustratur. Num. X. Reginarus pariter Seculi Octavi Episcopus. Num. XI.

XII. Joannes II. & alii Antistites Seculi noni: usque ad num. XIX.

XX. Theodoricus ceterique Seculi decimi Præsules: usque ad num. XXXI.

XXXII. Petrus I. alique Seculi undecimi Episcopi: usque ad num. XL.

XLI. Daibertus circa finem Seculi undecimi, primus Pisarum Archiepiscopus.

XLII. Petrus & alii Archipræsules Seculi duodecimi: usque ad numer. XLVIII.

XLIX. Lotharius ceterique Archiepiscopi Seculi tertii decimi: usque ad num. LV.

LVI. Fr. Oddo de Sala alique Archiepiscopi Seculi quarti decimi: usque ad num. LXIII.

LXIV. Ludovicus Bonitus & alii Archipræsules Seculi quinti decimi: usque ad num. LXX.

LXXI. Cesar Riarius & reliqui Archiepiscopi Seculi decimi sexti: usque ad num. LXXX.

LXXXI. Carolus Antonius a Patto ceterique Seculi decimi septimi Archiepiscopi: usque ad num. LXXXVI.

LXXXVII. Franciscus Profini Seculo decimo octavo creatus Archiepiscopus.

LXXXIX. Tempus instituti Archiepiscopatus Pisani expenditur.

LXXXX. Dignitas Primatis & Legati Apostolica Sedis in Sardinia, & Corsica Pisarum Archiepiscopo tributa.

I. Exor-

916 Orbis Sacer & Profanus

I. Xordio Pisanae Ecclesiae prius exposito, nunc ejusdem Praefulum Catalogum texere aggredior. Prodierunt

jani Seculo elapso tres Catalogi Pisatorum Antistitum, quorum primus Dempsterum, alter Paulum Troncium, tertius Ughellum habent Auctores. Quid de Dempsteri, & Troncii Catalogis Ughellus senserit, lubet hic indicare: (1) *De Ecclesia Pisana*, inquit, *deque ejusdem Praefulibus, Thomas Dempsterus satis mendose perscripsit, Paulus Troncius vir nobilis, eruditusque Canonicus, & Pisana Ecclesia Vicarius patrie Annales ingenii studio, ac labore molitur, qui etiam perspectis illis Scripturis, quae ex his, quas in archivo Reformationum transtulerunt Florentiam, adhuc in Pisano archivo asservantur, Praefulum Pisatorum compilavit Catalogum. Mox industriam a se adhibitam in novo Catalogo contextendo, idem Ughellus insinuat: Inde nos, atque ex multis aliis monumentis Vaticanis, quae diligentius consuevimus, eorundem Praefulium seriem, ut spero, ubertorem, dabimus. Tertio huic Catalogo nonnullos alios Praefules addiderunt Ughelli Continuatores. Quartus praecedentibus auctor producit praesenti Seculo XVIII. ordine Chronologico dispositus, anno 1705. a Clariss. Josepho Martino, Canonico Pisanae Basilicae concinnatus, atque ad Caecum Theatri Basilicae Pisanae, post*

pag. 156. editus. Quintus nec dum publicam lucem aspexit, sed manu exceratus est ab Eruditissimo Octavio Angelo de Abrahamo, nobili Pisano, & Basilicae Pisanae Canonico, atque hoc titulo inscriptus: *Cronologia de' Vescovi, e Arcivescovi di Pisa, con l'Inventario degli Istrumenti più riguardevoli, e antichi, che si ritrovano nell'Archivio segreto della Mensa Archiepiscopale di detta Città, raccolta fedelmente dal Canonico Ottavio Angelo d'Abramo l'anno MDCCXVI. Postremum Vir Clar. D. Guido Grandius, in Pisana Academia Matheos Professor, & S. Michaelis in Burgo Abbas Camaldulensis, in Appendice Veterum Monumentorum, post Epistolam de Pandectis, secundae Editionis Florentinae, ann. 1727. num. 2. in Notis, pag. 114. & seqq. Seriem Praefulum Pisatorum adornavit, non quidem integram & absolutam, sed tantum a Mauriano Episcopo, qui floruit circa annum 674. usque ad Opizonem, quem anno 1039. vixisse constat. Hanc autem Seriem ideirco se condidisse profitetur, quod in Catalogis Dempsteri, & Ughelli, corrupta nimis sit, & confusa, ut ipse ait, *Pisatorum Praefulum Seriem, quam ex parte se reformare velle affirmat. Nos cum ex praecedentibus Catalogis ad accuratius examen revocatis, tum ex antiquis monumentis praesertim Archivi Mensae Archiepiscopalis, novam hic Seriem Praefulum Pisatorum, Chronologica methodo, exhibemus.**

Index Chronologicus Pisatorum Antistitum.

saeculo
I.

I. Perinus, seu Pierinus, Divi Petri Discipulus, primus Pisarum Episcopus, ab ipso Petro Apo-

stolorum Principe rite ordinatus, ex Chronicis antiquis, & quamplurimis Monumentis, quibus usus est Ca-

no-

(2) Ughellus Tom. III. col. 400. & seqq.

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 917

nonicus Tottus, nec non ex Auctoribus & documentis supra relatis.

Post S. Perini Martyrium ejus Successorum nomina desiderantur, usque ad Gaudentium, qui Constantino Magno imperante Pisanam Ecclesiam rexuit. Neque propterea censendum est tanto annorum spatio Pisas caruisse Episcopis, quorum alteri vita sancto, alter serie non interrupta succederet: sed ut Ughellus observat: *(1) Credibile est ante Gaudentium Episcopum Pisannum, qui Concilio sub Melchiade Romæ celebrato inter Pastores assedit anno 313. extitisse plures, qui Pisannam Sedem, tametsi turbulentissimis temporibus obtinuerint, quamquam vetustate vorante eorumdem nomina, haud iterum rependienda, perierint.* Hoc idem infortium plures aliæ Ecclesiæ, tametsi Apostolorum temporibus fundatæ, haud secus ac Pisana, passi sunt; nominatim vero Lucensis, quæ ab Anno Christi circiter 90. quo S. Valerium Divi Paulini Alumnum, & Successorem, quem Franciottus, Florentinus, & Ughellus in suis Catalogis recensent, ac Martyrem occubisse tradunt, usque ad annum 324. quo S. Theodorus sedit, nullam habet Præfulum suorum memoriam, nulla agnoscit nomina *(2):* Sive (Ughello testante) persecutores gentiles nullum sinerent consendere Cathedrali illam: sive monumenta gestorum absumebant incendio, ne fama dimanaret ad posteros. Quod posteriori arbitror verosimilius; nam prisca illis temporibus nobiliores, ac vetustiores Ecclesias suos Fastos habuisse, in quibus Episcoporum nomina essent descripta, jam supra indicavimus, & liquet ex Eusebio lib. 5. Histor. Eccles. & alibi passim: in suo etiam Chronico: ex Pontificali Romano: Tertulliano de Præscript. Hæretic. Prospero in Chronico, Ana-

stasio Bibliothecario in Vitis Romanorum Pontificum: & fusiùs disserit Henricus Valeus in Dissert. de Martyrologio Romano, quæ post ejus Notas ad Eusebium legitur. Hos Fastos, seu Catalogos Episcoporum suorum ab initio, ac deinceps continuata serie, Pisannam, & Lucensem antiquissimas Ecclesias habuisse, dubitandum non est. Verum sævientibus primum Gentilium persecutionibus, Diocletiani præsertim, ejusmodi Pisannorum, & Lucensium Antistitum Fasti, cum aliis sacris Codicibus igni combusti fuerunt ab Imperatorum ministris: postmodum vero, etiam reddita Ecclesiæ pace, bellis sæpe atque incendiis vexata Pisarum urbe, plures antiquitatis suæ Codices, aliaque ad ejus Ecclesiam spectantia monumenta perierunt, ideoque nihil mirum si cum iis plurium quoque veterum Pisannorum Præfulum nomina intercederint.

II. Gaudentius itaque Pisarum Episcopus primus est, cujus nomen certo innotuit. Quo autem anno is Pisannam Cathedrali conscenderit, labente ne seculo tertio, an quarto ineunte, minime exploratum est. Id unum liquido apparet, eum ann. 313. jam Pisarum Episcopum consecratum interfuisse Concilio tunc a Melchiade Papa Romæ adversus Donatistas celebrato: ejusque diserta mentio habetur apud S. Optatum Milevitani lib. 1. contra Parmenianum, & in Actis præfati Concilii apud Baronium, Binium, Labbeum, & Arduinum, To. I. Conciliorum, subscriptus legitur, *Gaudentius de Pisis*. Annus & dies ejus obitus ignoratur.

Perierunt nomina Successorum Gaudentii usque ad annum 643. idcirco desunt in Catalogis Dempsteri, Troncii, Ughelli, ejusque Continuatorum: Martinii item, & Octavii An-

Seculis II. & III. nulli occurrunt.

Seculo IV.

(1) Ughellus Tom. III. col. 356.

(2) Idem Tom. I. col. 843.

918 Orbis Sacer & Profanus

Angeli de Abrahamo. Martinus tamen post editum jam Catalogum suum, in *Paralipomenis*, seu *Prætermiſſis* in *Theatro Basilicæ Pisanæ*, ante Appendicem appositis, in Notis ad pag. 39. inter Gaudentium, & Alexandrum, medium constituit Sanctum Seniore Episcopum Pisanum, de quo hæc scribit: *Hunc Seniore fuisse Pisanæ Civitatis Episcopum circa finem quarti Seculi, sub quo tribus annis vixit S. Patricius Irlandiæ Apostolus, ut notat P. Joannes Croisset, Tom. III. Exercitiorum Pietatis, in mense Martii.* Ibi inter alia refert, Sanctum Patricium desiderio redeundi in Irlandiam, ut gentem illam ad Christi Fidem converteret, extimulatum, cum primum illuc trajicere cogitaret, variis obstaculis detentum, ex Galliis in Italiam perrexisse, septem consumptis annis in pluribus locis sanctimonia conspicuis, ac Monasteriis celebrioribus Insularum vicinarum invisendis. Cum autem Pisas appulisset, ibi a S. Seniore ejusdem Urbis Episcopo in propriis Aedibus benigne receptum fuisse, ac tres annos ibi commoratum, ac tandem ab eodem Sancto Antistite Sacerdotio initiatum. Quam narrationem comprobare videtur etiam Eruditissimus Fleuri in suis Annalibus Ecclesiasticis Tom. VI. lib. 26. pagin. 158. insinuant quoque Bollandi Sanctorum Acta die 17. Martii in Vita Sancti Patricii, Tom. II. §. 5. num. 30. De initio Episcopatus Beati Senioris nihil potest decerni: neque enim ausim affirmare, quod laudatus Martinus asserit, nempe Seniore gessisse Episcopatum circa finem quarti Seculi, cum non alia ad hanc usque diem notitia de illius Episcopatu affuisset, præter eam, quæ ex P. Joanne Croisset nuper alata est. Id unum ex Bollandi præ-

vio Commentario ad vitam Sancti Patricii colligimus ⁽¹⁾, Sanctum Seniore anno 410. jam præfuisse Pisanæ Ecclesiæ: sic enim Bollandus: *Anno cccciii. in Italiam profectus Patricius, septennem per montes & Insulas Eremitarum peregrinationem suscepit. Anno ccccix. ibidem Angelico monitu in Presbyterum ordinatur, & apud S. Seniore Episcopum (sortasse Pisanum) triennio studet.* Non audeat Bollandus certo affirmare, Episcopum, a quo S. Patricius Presbyter ordinatus est, apud quem triennio studuit Seniore nomine, fuisse Pisanum: adjecto tamen adverbio *sortasse*, indicat id sibi verisimile apparere. Nec vacat conjecturæ locus: nam Patricius in Italiam adveniens, Montes & Insulas, Eremitis & Monachis tunc temporis frequentes, peregrinatione sua lustravit. Unus autem ex Italix montibus Eremitarum incolatu claris, celeberrimus omnium tunc erat *Mont Pisanus*, ad quem ante Patricium aliquando S. Augustinus divertisse fertur, locusque *Rupe cara* dictus hodieque monstratur, ubi ille per aliquod tempus moram traxit. Insulæ pariter Tyrrheni maris ea tempestate Monachorum Asceteriis illustres apud omnes habebantur, præsertim Insula *Gorgonia* nuncupata, ad Pisanam Diocesim tunc spectantes. Hinc Bollandus alique merito conjiciunt, Seniore illum, cujus in S. Patricii Actis fit mentio, fuisse Episcopum Pisanum. Fieri autem potuit, hunc Seculo quarto, saltem labente, Episcopum Pisanum fuisse adlectum, vixisse vero ad minus annos. Seculi sequentis: Siquidem Patricius anno 403. in Italiam profectus est, quam septennio incoluit: eo autem temporis spatio, tres annos apud S. Seniore studuit, a quo tandem anno 410. Angeli monitu Sacer-

(1) Bollandus Tom. II. Martii die 17. in Comment. præv. ad Vitam S. Patricii §. 5. num. 30. pag. 513.

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 919

cerdotio fuit initiatus. Igitur S. Senior anno 410. superstes erat.

Seculo
V. III. Sanctus Senior anno 410. ex Vita Sancti Patricii apud Bollandum, & Joannem Croisset.

Seculo
VI. de
finit Epil-
scopus me-
morie. Quinam deinceps nedum sequestibus annis Seculi quinti, verum etiam toto Seculo sexto, & dimidio fere Seculo septimo Pisanam Ecclesiam vexerint, omnino latet, ipforum nominibus, monumentisque deperditis.

Seculo
VII. IV. Alexander Pisis Episcopus preerat anno 643. quo anno cum B. Peregrinus in Monte Apennino, intra Tusciæ fines ad Superos evagasset, inter plurimos Etruriæ, Longobardiæ, & Emilie Antistites, qui tunc illuc confluxerant, Alexander Episcopus Pisanus memoratur. Ex Actis Sancti Peregrini.

V. Opportunus eodem ann. 643. in Alexandri demortui locum successus est. Interfuit Concilio Lateranensi sub Martino Papa, anno 649.

VI. Marianus, a quibusdam, etiam Macceranus dictus Opportuno successit. Ejus mentionem fieri in Nonantulano Codice, ad ann. 674. Ughellus testatur: quem itidem descripsisse Generali Concilio Sancti Agathonis Papæ, anno 680. ejusdem Concilii Acta demonstrant.

Seculo
VIII. VII. Maximus anno necdum explorato Pisanam Cathedram obtinuit. Sedisse eum tempore Luitprandi Longobardorum Regis, anno Regni ejus tertio, Christi vero 715. constat ex Charta ejusdem Luitprandi, in quam proditum est, jussu ipsius Regis Episcopus Tusciæ Synodum, ut Ughellus vocat, seu potius Conventum habuisse ad dirimendas controversias inter Lupertianum Arretii, & Adeodatum Senarum Episcopos exortas de quibusdam Plebsniis, & Monasteriis in Diocesi, seu territorio Senensi positis. Luitprandi Char-

Pars II. Vol. II.

tam recitant Continuatores Ughelli Tom. III. Ital. Sac. in Additis ad Episcopos Senenses, & Eruditiss. Abbas Guido Grandius in Appendice Veterum Monumentorum, num. 1. ex transumpto Archivi Monasterii Monialium S. Benedicti Arretii.

VIII. Joannes I. a Dempstero, Ughello, & Martinio postponitur Andree: hunc quippe sedisse volunt anno 742. Joannem vero anno 743. sed nullum hac de re monumentum proferunt. Rectius tamen a Viro Clarissim. D. Abbate Guidone Grandio in Appendice Veter. Monument. pagin. 114. Joannes Andree præfertur: eum enim expresse nominat *Charta Luitprandi Longobardorum Regis mense Januario anno 18. ejus Regni indictione 13. in Archiepiscopali Tabulario servata: quæ notæ annum 730. appellant. Suspicatur Laudatus Abbas ad hunc Joannem pertinere Testamentum Liutperti Archidiaconi, quod ipse asserit sortassis conditum, primo anno Rachis Regis, adeoque anno 744. sed hac in re deceptum infra ostendam.*

IX. Andreas Joanni successit, nam durante adhuc primo Rachis Longobardorum Regis anno, mense Februario Indict. 13. ac subinde Christi anno 745. *Ecclesiam Sancti Mamiliiani in Colline donat cuidam Arboni, itemque monasterium, campos, præta, pascua, paludes in Communi Puvale dicto: ex eodem Archiepiscopali Tabulario: ubi tamen Notarii incuria Indictio x. pro xiii. descripta legitur: quæ de re infra num. xiii. prope finem.*

X. Justinus, in defuncti Andree locum successus colligitur ex Testamento Liutperti Archidiaconi Pisanæ Ecclesiæ, quod D. Abbas Guido Grandius confectum censet anno primo Rachis Regis, idcirco ad Joannis I. tempora referendum existi-

R

ma-

tolfo. Rodicbit, & Perterada cum filiis & filias suas. Teupert & Perterada cum filiis & filias suas. Isti superscribit cum Casas, & personas sua, & omnem substantias suas ad se pertinentia mobilia, & immobilia Seo & Teutpald. Radtruda. Eirnefrid. Bonello. Magnifridi Mucciolas. Iffulo & Fridicauso Germanis. Baroncellas & Ratperga cum filiis & filias suas. & Lisfolas Germanus ejus. Pertlaid Gundipert. & Aunitrada cum filiis & filias suas. Boggulo & Aunitrada cum filiis & filias suas. Isti omnes cum casis, vel omnes res suas movilla & immobilia quidquid ad manus suas habere videntur. (4) Seo & Rodicunda Ancilla di., & de Cultano Aniperga persona ejus vel que de eos procreantur. Volumus omnes isti cum omnibus rebus suis dum nos Centulus, & Marcio advivere meruerimus in nostra sit potestate. Post obito vero nostro decrevimus ut omnes sint cum omnes rebus suis liberi, & absoluti ab omni nexu conditionis, vel a jugo servitutis, & volumus habeatis defensionem ad Ecclesiam Sancte Marie, vel Episcopo in loco qui positus fuerit, & per omne Casa per singulos annos dare debeatis ad Casa Sancte Marie (5) exento trinisale aut certe trinisale in auro amplius vobis nulla imponatur. (6) Et mundo si qua de vestra procreatione ad marito ambolaverit ad Ecclesia Sancte Marie, vel Episcopi sit potestate. Et hoc volumus ut si alicui ex vobis prenominalis aliquas res vendere fuerit oportunitas, non habeatis potestate aliis hominibus vendendi licentia nisi inter nobis contriverit unus alterius. . . . te ad parentibus nostris de benefactoribus vestris superscribitis Diacones. Et si aliquis ex istis presumpserit aliquas res. . . . hominem venundare potestate habeant heredes, aut parentes de ipsi Diacones prendere & tenere & defendere. Nam sic decrevit semel & sumui noster. . . . sicut superius statuiamus. Ita perpetuis & perennis permaneat temporibus. Ecce ut noster concepit animus, pro Dei omnipotentis remuneratione in vos adimplevimus. & unde supra diximus. Iterum memoramus de ipso vestro mundo quod sit in potestate Ecclesia Sancte Marie vel Episcopi volumus ut per censum ut sit tantum soledum unum. Unde pro memoranda futura tempora & anima nostra cautea & ne in posteris aliqua fiat obliuio. Hanc Testamenti caritula fieri elegimus & in presentia superscribitorum testium Joannem Episcopum rogabimus scribendum. Actum Pisas regno anno mense die & Inditione superscribita scilicet.

- ✠ Ego Liutpertus qui & Centulus Archidiaconus in unc Testamentu a me facto manu mea subscripsi.
- ✠ Ego Bighipertus qui & Elaccio Diaconus in unc testamentum a me facto manu mea subscripsi.
- ✠ Ego Aluars Diaconus in unc Testamentum rogatus me teste suscripsi.
- Signum ✠ manu Ermefridi filio quondam Arnicausi testis.
- ✠ Ego Ausufus (11) uñ. Clericus in hunc Testamentum mi teste subscripsi.
- Signum ✠ manu Gudolini uñ. filio quondam Filerad testis.
- Signum ✠ manu Cunipert filio quondam Pistoni uñ. testis.
- ..... nperius (11) Relechiufas Clericus in huc Testamentum rogatus me teste suscripsi.
- ..... ansufus vero religiosus Clericus in hunc Testamentum rogatus me teste subscripsi.

(11) ✠ *Ego Johannis licet indignus Episcopus rogatus a Liutpert qui & Gentolus Archidiacono seu & Bigiperto qui & Maccio Diacono hanc paginam Testamenti, in presentia quorum supra testium ad scribendum suscepit. & postea post signa aliorum septem testium subscripsi & deplibi.*

A N N O T A T I O N E S.

Vetus membrana, qua Testamentum hoc Liutperti Ecclesiæ Pisane Archidiaconi exaratum fuit, paululum ab initio a muribus corrosa, variis etiam in locis mutila, ac, quæ tunc in usu erat verborum barbarie deturpata vetat, ne integrum eorumdem verborum sensum assequi valeamus. Præcipua tamen, quæ in ea continentur, explicare conabor.

(1) *Rachis* nomen ibi adhuc perspicuum est. Fuit hic *Rachis* Remmonis, seu Pemnonis Foro-Julii Ducis filius, a Luitprando Longobardorum, & Italiæ Rege in Parentis sui, Patriarcham Aquilejensem tyrannice vexantibus, locum, adhuc puer subrogatus. Nam, teste Paulo Diacono⁽¹⁾: *Pemnon Callistum Patriarcham intra carcerem detentum pane doloris sustentavit. Quod Rex Luitprandus audiens in magnam iram exarsit, Ducatumque Pemmoni auferens, Rachis ejus filium in ejus loco ordinavit.* Luitprando e vivis erepto, *Rachis*, seu *Rachis* a Longobardis Rex adlectus fuit, rejecto Hilprando, seu Hildebrando, Luitprandi nepote: quamvis enim Luitprandus adhuc vivens, anno regni sui 24. Christi vero 736. Hildebrandum nepotem consortem regni creasset, uti constat ex Instrumento Archivi Episcopalis Lucentis, cujus verba recitat Florentinus in Commentar. de Rebus ad Mathildem Comitissam spectantibus lib. 3. ex Paulo Diacono lib. 6. cap. 55. Sigeberto in Chronico, aliisque: Luitprando tamen vita functo, Longobardi Hildebrandum throno deturbantes, Rachim Italiæ Regem proclamaverunt⁽²⁾: *Hildebrando, quem ipse (Luitprandus) Regem designaverat, a Longobardis reprobato, Rachis regnat post eum annis septem*, inquit Sigebertus ad annum 742. quo Luitprandi mortem perperam consignat. Rachim enim anno 744. post diem quartam Martii Regnum iniisse, recte probant Cardinalis Baronius, & Pagius ad eundem annum, nec non ad annum 746. num. 5. quod & clare demonstrat Diploma ejusdem Regis ab Ughello Tom. II. relatum, quo confirmantur Thomæ Episcopo Placentino bona a suis Antecessoribus concessa: *Actum Ticino in Palatio, quarta die mensis Martii, anno DCCXLVI. anno felicissimi Regis nostri secundo Indict. XIV.* Rachis igitur post diem quartam mensis Martii, anni 744. regnare cœperat: neque septem annis regnavit, uti male scripsit Sigebertus, propterea quod biennium ipsi ante debitum tempus Regni initium tribuerit; sed quinque dumtaxat annis cum dimidio Regnum administravit, ad annum scilicet 749. quo post Kalendas Martias Regno se abdicans, Monasticum institutum amplexus est, ut videre est apud Pagium ad Annum 750. num. 1. Sub Rachis Principatu fuisse conditum Liutperti Testamentum prima ejus verba declarant: *Regnante plurimmo atque excellentissimo . . . . Rachis. Quo autem ejus Regni anno hoc actum sit, nunc operosius vestigandum. Primo Rachis anno id configuat Dom. Abbas Grandius: corrose littere primum Rachis, adeoque annum 744. indicare videntur.* Verum inanem esse hanc

(1) Paulus Diaconus lib. 6. cap. 51.

(2) Sigebertus in Chron. ad ann. 742.

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 923

hanc conjecturam demonstrant hæc Testamenti verba, quæ sequuntur post corrosas litteras: *Et quarto, tertio decimo*, nempe *Kalendas Martii*, ut postea videbimus. Ast tertio decimo Kalendas Martii anni 744. Rachis nec dum regnum inisse, neque primum annum inchoasse aperte ostendunt, quæ antea de exordio ejus Principatus diximus. Nam Rachis regnare cepit post diem quartam Martii, anni 744. Igitur Liutperti Testamentum, quod conditum fuit tertio decimo Kalendas Martii, nonnisi post ann. 744. confici potuit.

(1) *Et quarto*: ex hac voce, quæ inter corrosas litteras adhuc integra legitur, ut egomet eam legi, annus regni Rachis, nec non tempus conditi Testamenti haud obscure colligitur. Vox enim illa nonnisi annum Rachis regnantis designat, sicuti sequentia verba diem, & mensem indicant:

(2) *Tertio decimo . . . . . arti*, nempe *tertio decimo Kalendas Martii*: in spatio sequenti, ubi litteræ pariter corrosæ sunt, Indictionem descriptam fuisse oportet. Siquidem ex more scribendi illius ætatis dies non per numeros, uti postmodum fieri consuevit, sed per Kalendas, Nonas, & Idus exprimebantur. Cum autem numerus tertius decimus neque ad Nonas, neque ad Idus referri possit, solas Kalendas respicit: quæ vero ex corrosis litteris supersunt dimidiatæ, nempe *arti*, Martium mensem notant: dein mensi indictio erit substituenda. Quamobrem præcedens lacuna ob corrosos characteres in pergamena Testamenti reperta, sic implenda videtur: *Regnante piissimo atque excellentissimo Rege Ratchis Domino nostro anno scilicet quarto, tertio decimo Kalendas mensis Martii, idest, Martii, indictione prima*. Siquidem in fine hujus Testamenti legimus: *Actum Pisas regno anno mense die & indictione superscripta*. Porro hæc omnia scripta, fuisse oportet paulo infra initium, ubi litteræ sunt corrosæ: neque enim alibi Regni, anni, mensis, diei, & Indictionis ullum apparet vestigium: Præterea hæc necessario sequi debent post nomen *Ratchis*, cujus Regni annus abs dubio designatur illa voce *quarto*, dies autem iis numeris *tertio decimo*, utique *Kalendas mensis Martii*, uti indicant, quæ adhuc supersunt ex litteræ, *arti*, idest *Martii*, juxta usitatum scribendi morem illius ætatis: mensem autem Indictio subsequitur, quæ non alia, quam prima esse poterat, cum hæc in annum 748. qui erat quartus regni Rachis, incidat. Annus quippe regni Rachis quartus, tertio decimo Kalendas Martii nec dum completus erat. Itaque Liutperti Archidiaconi Testamentum conditum fuit anno 748. die 19. Februarii, Indictione prima. Nec quispiam respondeat, qui deficiunt initio post *Ratchis* nomen characteres, fortassis Imperatoris nomen, atque imperii tempus designasse. Nam præter ea, quæ diximus, annus 748. non erat quartus, sed octavus Constantini Copronymi, quo solus imperabat. Dein Longobardorum Regum temporibus in Tuscia, ceterisque Provinciis Italix ipsi subiectis numquam in Diplomatis, & Instrumentis nomina Imperatorum describebantur, sed tantum Regum Italix. Quare tum præcedentia, tum subsequenta Testamenti verba ad unum Rachim Regem tunc Italix spectant.

(3) *Centolus*: nomen erat alterum Liutperti, quemadmodum ipse infra ait: *Ideo ego qui supra Liutpert qui & Centolus Archidiaconus Sanctæ Pisanæ Ecclesiæ*.

(1) . . . 60-

924 Orbis Sacer & Profanus

(5) . . . . *corius*: forte *Gregorius* Papa, cujus videtur auctoritas ibi adducta, licet quo ad sensum dumtaxat. *Gregorius* enim *Homil.* 1. in *Evang.* asserit: *Appropinquantem ejus, videlicet mundi, terminum quanta percussiones præveniant, innoscescit, signis nimirum prævenientibus, de quibus antea fuerat loquutus.*

(6) *Justino*. *Justinum* hunc fuisse Episcopum ex Testamenti verbis perspicuum est: *In præsentia*, inquit, *venerabili patri nostro Justino Episcopo*. Imo hæc eadem verba indicare videntur, *Justinum* hunc fuisse *Pisanum* Episcopum; nam voces illæ, *venerabili patri nostro*, alteri quam proprio *Liutperti* Episcopo convenire nequeunt, cum iis vocabulis prisca ætas suos Antislites honestaret, quod passim videre est apud *Baronium*, *Ughellum*, aliosque Ecclesiasticos Scriptores. Is igitur *Justinus* hic memoratus *Pisanæ* Civitatis Episcopus fuisse videtur: post cujus nomen insuper, etiam alii ad eandem Ecclesiam *Pisanam* pertinentes propriis nominibus & muneribus recensentur, nempe *Aanimundus Archiepiscopus*, qui primus erat ab Episcopo, *Ganfradus Presbyter*, *Liudualdus Presbyter*, *Pino Presbyter*, & *Wandolus Diaconus*. Omnia *Longobardorum* nomina. *Justinum* hunc altero forsitan nomine etiam *Joannem* fuisse nuncupatum, censet *Eruditiss.* *Abbas Grandius*: *Ibi vero*, inquit, *idem Episcopus etiam Justinus appellatur. Forte duplici nomine suum insignitus erat.* Verum *Justinum* a *Joanne* diversum esse ex ipso Testamento patet: etenim *Justinum* fuisse præsentem, quia Testamentum conderetur, verba jam antea relata demonstrant: ex adverso autem *Joannes* velut absens, ac postmodum ascitus rogatusque ut ipse post testes subscriberet, illis verbis sub finem Testamenti exaratis indicatur: *Hanc Testamenti cartula fieri elegimus, & in præsentia superscriptorum testium Joannem Episcopum rogabimus scribendum.* Idem quoque *Joannes* quasi superveniens ceteris, iisdemque adstantibus Chartam Testamenti, in gratiam *Liutperti* Archidiaconi, viri prædivitis ac nobilis, quasi munus Cancellarii exercens, scripsit, atque post testes etiam nomine suo confirmavit, idque ejus verba ad calceum Testamenti posita demonstrant. Quod quidem mihi argumento est, *Joannem* non fuisse Episcopum *Pisanum*. Proprii enim locorum Antislites suis tantum, aut Regum, Principum, & Imperatorum Diplomatis subscribere consueverant, & certe primo loco ante alios inferiorum ordinum, nusquam autem postremo loco, uti constat apud *Baronium*, *Ughellum*, *Binnium* aliosque Auctores. At *Joannes* Episcopus post septem testes postremus omnium subscripsit. Tandem si *Justinus* etiam alio nomine *Joannes* fuisset nuncupatus, id utique Testamenti verbis exprimeretur: sicuti in *Liutperto* geminum ejus nomen, & in *Righiperto* exprimitur. At nihil hujusmodi vel in *Justino*, vel in *Joanne* expressum invenitur: diversorum igitur locorum erant Episcopi.

(7) *Medietate*, &c. Opulentum valde fuisse *Liutpertum*, ac plurimis affluentem bonis sequentia verba ostendunt, tamen ex rudi illius seculi more barbaris vocibus, & contra Grammaticæ regulas descripta. Nempe plurima possidebat prædia, domos, vineas, campos, silvas, quadrupedes, mancipia, servos, ancillas, colonos, partim hæreditario parentum jure, partim proprio studio comparata. Horum vero omnium dimidiam partem Testamento legavit *Righiperto*, alio nomine etiam *Maccio*, Diacono &

Con-

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 925

Consobrino suo. Ambo autem pari consensu mancipiis, servis, ancillis, colonis, ceterisque eorum obsequio addictis post sui obitum plenam libertatem largiuntur.

(8) *Seo, vel eo & radieunda ancilla* dī: nempe *seu & Radieunda ancilla Dei*: quod forte voto esset Deo obstricta, & cœlibem vitam ageret.

(9) *exenio trimissale, aut certe trimisse in auro*. *Exenium* idem esse ac *Xenium*, Dominicus Macer in Vocabulis Ecclesiasticis. & Carolus Du-Fresne in suo Glossario, vers. *Exenium* docent. Porro *Xenium* a Græca voce *Ξένον* *Xenion* derivatur, quam Papias vertit *donum, munus, seruitium*. Generali hac significatione accipitur in divinis Scripturis, videlicet Ecclesiasticis. cap. 20. vers. 31. *Xenia & dona exerceant oculos iudicum*. Itemque lib. 1. Machab. cap. 11. vers. 24. *Jonathas summus Iudæorum Dux & Sacerdos Demetrii Regis animum sibi infensum xenii placasse dicitur: Et accepit aurum, & argentum, & vestem, & alia xenia multa, & abiit ad Regem Ptolemaidam, & invenit gratiam in conspectu ejus*. Hoc eodem vocabulo appellabantur munuscula Rectoribus Provinciarum oblata, leg. 6. ff. de Offic. Proconsul. quæ quidem vox in Privilegiarum Chartis non est insueta; ubi *quietos esse a Xenii*, immunes notat ab hujusmodi muneribus, aliisque donis Regi, aut Regine præstatis, quoties per prædia Privilegiatorum ipsi transferriant. Ecclesiis etiam hujusmodi *Xenia*, seu dona fuisse oblata, atque ab Episcopis exigi solita, tradit Dominicus Macer in Hieroglyphico, ad voces *Cathedrales, Infirmitas, Pastellum, Pastellatum, Synodaticum*. A Clericis pariter soluta Ecclesiis habes apud eundem, ut a Clericis & Episcopis illud, quod *Euthronistum* dicebatur. In Legibus Rotharis Longobardorum Regis, tit. 67. memoratur *Exenium nuptiale*, quod nimirum ab amicis & agnatis novæ nuptiæ dabatur: occurrit passim apud Scriptores in Legibus Longobard. maxime lib. 2. tit. 1. §. 6. Præcipue tamen *Xenia*, seu *Exenia* apud veteres Græcos, unde vocis usus ad alios transit, vocabantur dona hospitibus abeuntibus dari solita, partim memoriz ergo, partim viatici loco. A Saturnalium autem festis hæc consuetudo emanasse videtur: in illis enim consuetum fuit, munera hospitibus mittere, quæ idcirco a Græcis *Xenia* nuncupabantur. Quæ de re videndi sunt Carolus Du-Fresne in Glossar. vers. *Donum, Exenium*, & Dissert. ad Joinvillam pag. 154. Henricus Spelmanus Glossar. Archæol. Dominicus Macer loc. cit. & Joannes Jacobus Hofmannus in Lexic. Univ. vers. *Xenium*. Eo nomine ac titulo Martialis insignem esse voluit Epigrammatum suorum lib. 13. quemadmodum librum sequentem *Apophoreta* inscripsit: ubi Scholiastes ait: *Xenia dicta, quod hospitibus, nec non amicis apponebantur mittebanturque; quæ cum Pictores tabellis, Poeta carminibus imitatus est. Apophoreta vero erant dona, quæ in Saturnalibus dabantur convivis domum ferenda*. Ipse autem Martialis de suis Xenii Lectorem sic alloquitur: (1)

*Omnis in hoc gracilli Xeniorum turba libello
Constabit nummis quattuor empta tuis.
Quattuor est nimium, poterit constare duobus,
Et faciet lucrum Bibliopola Tryphon.*

Hæc

(1) Martialis lib. 13. Epigr. 3.

926 Orbis Sacer & Profanus

*Hæc licet hospitibus pro munere disticha mittas,
Si tibi tam rarus, quam mihi nummus eris.
Addita per titulos sua nomina rebus habebis:
Præterea, siquid non facit ad stomachum.*

Apud recentioris ævi Scriptores, prisca hæc notione exuta, alias munerum species supra expositas hæc vox exenium denotare consuevit. Et quidem in hoc, de quo agimus, Testamento, ea vox accipitur pro dono, quod singulis annis Ecclesiæ S. Mariæ Pisarum a Liutperti famulis & heredibus erat offerendum. Cujus vero generis *exenium* istud esse oporteret declarat iis verbis: *Exenio trimissale aut certe trimisse in auro amplius vobis nulla imponatur*. Vetat ne eis ultra *Trimissum*, ullum aliud munus auro perfolvendum imponatur.

Trimisse, unde *Trimissale*, rectius *Trimissum*, seu *Trimisum*, apud citius ætatis Scriptores moneta species erat, quæ Tremissis prioribus dicta. Porro hæc vox *Tremissis*, pro *trepsi*, seu tertia parte *assis* accipiebatur: quæ utique vox inferioris ævi occurrit primum apud Capitolinum in Alexandro Severo, ubi ita dixerit: *Vestigalia publica in id contraxit, ut qui decem aureos sub Heliogabalo præstiterant, tertiam partem aurei præstarent, hoc est, tricesimam partem, tuncque primam tremisses aureorum formati sunt, quum ad tertiam partem aurei vestigial defecisset*. Alexander quippe Imperator redactis præstationibus ad tertiam auri partem, ut facilitati ac commoditati solutionis consuleret, *tremisses* cudi iussit: nec enim aliter facile aut commode poterat hæc solutio expediri: siquidem aureo tunc viginti quinque minutis argenteis æstimato, tertia pars auri in argenteis ad justam & exactam rationem ægre poterat inveniri: *Solidum* autem, & *assem*, item *solidum aureum*, & *assem aureum* tum pro eodem dixere, quod *assis*, & *aurei* idem plane pondus esset. Ab eo igitur tempore vox Scripturibus frequens, ac præsertim in *Concilio Carthaginiensi* IV. in *Codice utroque*, in *Legibus Barbaricis*, *Ripuaris* maxime, ubi *tremissis* constare dicitur quatuor denariis, quod *Solidus* 12. denariorum esset. Præterea apud S. Gregorium Magnum, Paulum Warnefridum, Leonem Ostiensem, Anastasium Bibliothecarium eadem vox usitata. Ceterum ad imitationem *semissis*, vox hæc excogitata, magis Latine *triens* dicitur apud Treb. Polliionem in Claudio, duobus tribusve locis. Hæc desumpta sunt ex Salmasio ad Lanpridii locum, & Carolum Du-Fresne Dissertat. de inferioris ævi Numismatibus, num. 86.

(10) *Et Mundio*. *Mundium* est quævis protectio, tutela, defensio, patrocinium: quo sensu in Capitular. 5. ann. 819. cap. 5. extenditur ad Ecclesias, Monasteria, & Xenodochia. A Saxonica voce *Mund*, idest, tutela, defensio, & patrocinium, deductum vocabulum. Pro hereditaria etiam portione in bonis paternis accipitur in Legib. Longobard. lib. 2. tit. 14. §. 3. 9. 15. *Mundio* itidem est filiorum tutela in Legib. Aleman. tit. 51. §. 1. Hinc *Mundiburdia* apud Ughellum passim Diplomata Imperatorum Regumque designant, quibus Ecclesiæ ac Monasteria in eorum *Mundiburdio*, idest, patrocinio ponuntur. Quam vocem usurpant medii ætatis Scriptores ad defensionem, tutelam, & patrocinium significandum. Ex eodem vocabulo *Mondualdus* prodiit, nempe tutor, advocatus, patronus, quasi defensionem & tutelam spondens. Itemque adverbium *Mundialiter*

liter, quasi sub tutela & patrocinio, usurpatur a Fulberto virgines sic alloquente (1): *Advocate Angelis ad custodiam puritatis vestre, quia ipsa in tenera sorte mundialiter posita cum Regina ipsorum etiam futura secum eorum suffragia sedula oratione contrahetas*. Hinc mundialis dicebatur ille, qui sub tutela erat: ex adverso mundius, quum e tutela exibat, ut docet Dominicus Macer. Et quidem apud Longobardos quilibet feminæ in mundo erant: puellæ nimirum in mundo, seu tutela parentum: aut si ii deessent, agnatorum: nuptæ vero in mundo suorum conjugum; ex Legibus Longobard. lib. 2. tit. 10. Multa de hac voce Henricus Spelmannus, Glossar. Archæol. Itaque Liutpertus Archidiaconus dum ait: *Et mundo si qua de vestra procreatione ad marito ambolaverit ad Ecclesiam Sanctæ Mariæ, vel Episcopi sit potestate*: indicare voluit, personas, de quibus loquitur, esse in mundo, hoc est, sub tutela & protectione Ecclesiæ Sanctæ Mariæ, vel Episcopi, nempe Pisani. Hujus rei causa jubet, ut annuum censum unius solidi persolvant: quod & infra repetit magisque explicat: *Iterum memoramus de ipso vestro mundo quod sit in potestate Ecclesiæ Sanctæ Mariæ vel Episcopi volumus ut per censum ut sit tantum solidum unum*.

(1) u. d. Ex duæ literæ abbreviatæ idem sonant, ac vere dictus, ut sit sensus: *Ego Aususus vere dictus Clericus*.

(2) *relechiufus*, vox barbara, quasi *relechiufus*, hoc est *religiosus*, quemadmodum ex subscriptione alterius testis huic adjecti innotescit.

(3) *Johannes Episcopus*. Hunc a Justino Episcopo diversum esse, supra indicavi, eundemque non Pisarum, sed alterius urbis Episcopum extitisse, quamquam ignotum sit cujus civitatis esset Antistes. Is Pisas diverterat, quum Liutpertus Testamentum suum condidit, a quo & rogatus illud scripsit: dein post testes, quasi Cancellarii munus gerens, post testes etiam proprio nomine confirmavit. Numquam enim consueverunt Episcopi, præsertim Pisani, quum in propria urbe aut Diocesi aliquod Diploma edebatur, illi post testes subscribere; sed vel nullo modo, vel ante omnes testes nomen suum apponebant. Sic in Diplomate Tabularii Archiepiscopalis, num. 5. Instrumento Donationis factæ anno primo Rachis Longobardorum Regis, *Andreas Episcopus Pisanus* primus omnium subscriptus occurrit. In Diplomate ejusdem Tabularii num. 57. sub Berengario & Adalberto Regibus, *Grimaldus*, seu *Grimoaldus Episcopus Pisanus*, primus omnium est obviis. In Diplomate prædicti Tabularii, num. 70. *Raimbertus Episcopus Pisanus*, ante omnes testes apparet. In Diplomate 98. sub Conrado Imperatore, Imperii ejus in Italia anno quarto *Alsius Episcopus Pisanus* primo loco subscriptus legitur. In ceteris vero memorantur quidem Episcopi Pisani paulo post initium, aut circa medium eorundem Diplomatum; sed nullibi vel statim ante, vel post testes subscripti reperiuntur. Nulla autem subest probabilis ratio, ut eundem Antistitem Pisanum duplici nomine, Justini scilicet, ac Johannis nuncupatum fingamus, cum hujus rei nullum prorsus in Testamento Liutperti indicium deprehendatur: & ratio nuper adducta ostendat, incongruum esse, ut Episcopus ejusdem urbis ultimo loco post testes sibi subiectos nomen suum apponat; sed id proprium est Cancellarii, seu Notarii munus: quemadmodum & in reliquis Tabularii Archiepiscopalis Monumentis Notarii & Cancellarii post testes

Pars II. Vol. II.

S

sub-

(1) Fulbertus Sermon. de Ortu B. Mariæ Virg.

928 Orbis Sacer & Profanus

subscripti occurrunt. Quamobrem *Justinus Episcopus* in hoc Liutperti Testamento memoratus, decimo loco inter Pisanos Præfules est reponendus, qui Andreæ proxime successerit. Andreas quippe anno primo Rachis Regis, qui anno Christi 744. incepit, duravitque anni sequentis mense Januario Indictione XIII. *Ecclesiam Sancti Mamiliani in Colline* donavit cuidam *Atbomi*, nimirum præfato anno 745. mense Januario Indictione XIII. uti habetur in Archiepiscopali Tabulario. Justinus autem Episcopus præsens adfuit Testamento Liutperti anno quarto Rachis Regis, qui est annus 748. reparatæ salutis: igitur post annum 745. Justinus in Pisana Sede Andreæ successus fuit: ac proinde & hunc a Dempstero, Ughello, Troncio, Martinio, & aliis prætermisum, in Serie Præfulum Pisanorum omnino collocandum existimo.

XI. Reghinardus eodem Seculo octavo Pisana Ecclesia rexit. Desideratur in Catalogis Dempstero, Ughelli, Troncii, Martinii, aliorumque; sed obviis est in quodam *Judicato* regnante Carolo Magno, Pisis anno 796. edito. Extat Judicatum illud in Archiepiscopali Tabulario, Membrana signata num. 9. ex quo illud Vir Clariss. Virgilius Valsecchius, Monachus Casinensis, in Pisana Academia Sacre Scripturæ Publicus Professor, typis edendum curavit, in *Epistola de Veteribus Pisanæ Civitatis Constitutis* scripta anno 1727. Inter alia in prædicto Judicato hæc habentur: *In Dei nomine dum resedisset Reghinardus in Dei nomine vocatus Episcopus Sanctæ Ecclesiæ Pisanæ Civitatis, &c.* Conspicuum hic est Reghinardi nomen, & Sanctæ Pisanæ Ecclesiæ Episcopus appellatur: ut proinde dubium non sit, eum saltem anno 796. eandem Ecclesiam, rexisse; quum Carolus Magnus regnaret. Incertum tamen an idem sit Pisanus Antistes, quem laudatus Imperator ex Urbe Roma ad Papæ obsequium reversus, una cum Rhegiensi, & Lucensi, Episcopis secum adduxit, ne Longobardorum partibus addicti, quidpiam forte ipso absente molirentur. Id refert eruditissimus Mabillonius, Annal. Benedict. lib. 24. num. 46. & clare patet ex

Epistola Hadriani Papæ ad eundem Carolum M. scripta, & Codici Carolino inserta, num. 55. quam Continuus ad annum 774. num. 18. & Pagius ad eumd. ann. num. 9. editam volunt. Ea porro in Epistola, Pontifex rogat illum, ut Pisanum, Lucensem, & Rhegiensem Episcopos suas ad Ecclesias dimittat: *Sed hoc*, inquit, *nimis quesumus, atque poscimus benignitatem tuam, ut Episcopos illos, idest, civitatis Pisanæ, seu Lucanæ, Rhegiæ ad proprias Sedes atque Ecclesias, & plebes eis commissas absolvere jubentis reverti, quia ita, bone Rex, excellentissime Fili, animæ tuæ expedit, ut ipsi Episcopi propriis Sedibus resituantur, omnesque Dei Ecclesiæ suis Præfibus ornate consistant.* Cum itaque Hadrianus Papa tacito nomine Pisanum Episcopum iis in Literis memoret, incertum est, num eo an. 774. quo ejusmodi Literæ datæ dicuntur, Reghinardus, an Justinus, de quo antea, an alius inter utrumque medius Antistes, Pisis præfuerit. Illud tamen exploratum est, Reghinardum, Carolo M. regnante, ann. saltem 796. Episcopum Pisanum extitisse. In eodem *Judicato* sit mentio Petri Pisani Diaconi, quem fuisse Caroli M. in Grammaticis Præceptorem, Eghinardus in ipsius Caroli vita testatur.

XII. Joannes II. successit Reghinardo, non quidem anno 804. uti benito
IX.

Ughel-

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 929

Ughello, Troncio, & Martinio vifum eft; fed anno 802. ad hunc quippe annum pertinet monumentum Tabularii Archiepifcopalis, in quo mentio habetur hujus Joannis Epifcopi Pifani anno fecundo Imperii Caroli Magni. Illud monumentum in Tabulario eft XIII. cujus initium eft hujusmodi: *In Dei Nomine Regnante Domino nostro Hkarolus gratia Dei Imperator augufto, poftquam Italia ingreffus eft anno Deo propitio Imperii ejus fecundo, quindodecimo Kalendas Junias, Inditione decima. Manifeflum ego Theudeti filio bone memorie Tudelgrimi, quia tu Joannes gratia Dei Sancte Pifcenfis Ecclefie humilis Epifcopus, &c.* Idem Joannes Epifcopus memoratur in altero ejusdem Tabularii monumento, fcripto anno 803. fub ipfo pariter Carolo M. anno Imperii ejus tertio: mense Augufto, Inditione . . . utique undecima. Siquidem Caroli M. Imperatoris anni, fecundus & tertius incidunt in annos *Æræ* Chriftianæ 802. & 803. uti apud Pagium videre eft. Ad annum ufque 820. Joannis hujus Sedem producunt Ughellus & Martinus; anno autem 821. in ejus locum fubrogatum volunt *Platonem I.* huic adjiciunt *Joannem III.* anno 826. poft quem recenfent *Biurgum*, feu *Bingum*, anno 837. dein *Zenobium*, anno 841. & *Joannem IV.* anno 844. Aft Dempfterus *Platonem* refert ad annum 380. Ughelli vero Continuatores ex Troncio alterum *Platonem* fuperaddunt, ad ann. 829. adeo ut ipsis ordine fit tertius, qui Ughello & Dempftero erat fecundus, ann. 860. 867. & 870. Ceterum D. Abbas Guido Grandius expunctis ab hac Serie *Platone I.* Joanne III. Bingo, & Zenobio, unicum toto hoc tempore retinet Joannem II. quem perveniffe putat ad annum 858. ac fubinde annis circiter quinquaginta feptem re-

xiffe Pifanam Ecclefiam. Id probare nititur variis documentis ex Tabulario Archiepifcopali defumptis, in quibus *Joannis Epifcopi Pifani* nomen eft obvium. Verum mihi nefas videtur a communi fententia hætenus apud omnes recepta recedere, & ideo demonftrare conabor documenta illa non ad unum Joannem II. fed ad Joannem III. & IV. pertinere *Platonem* vero duos efle admittendos, duos itidem *Zenobios*, quos eruditiffimus Abbas in unum confundit.

XIII. Plato I. In Joannis II. locum fuffectus eft. Hunc laudatus Abbas Grandius removet ab anno 821. detruditque in annum 868. ut unicum dumtaxat *Platonem* adftruat. Sui opinionis hanc conjecturam primum affert, quod hujusmodi inufitata nomina non ita facile, nec abfque idoneo fundamento multiplicanda, fint, cum non fit verifimile ita facile multiplicata fuiſſe. Sed hanc conjecturam efle leviffimam nemo non videt: *Platonis* quippe nomen apud Latinos æque ac Græcos celebratiſſimum, inufitatum perperam dicitur. Minus quippe apud Latinos, præfertim Ecclefiarum Paſtoribus uſitata ſunt Achillis, Hannibalis, Solonis, atque hujusmodi nomina, quibus nihilominus Epifcopos Bononienfes, Cervienſes, Hadrienſes, & alios Italiæ noſtræ Antiſtites efle nuncupatos, Catalogi Epifcoporum nos docent. Quot Epifcopi, nedum Etruriæ, verum etiam aliarum urbium Italiæ, non Græcis tantum, fed & barbaris nominibus appellati occurrunt apud Ughellum alioſque Italicos Scriptores? Non nomina, fed perſonæ eliguntur ad Epifcopatum, & quidem iis nominibus retentis, quibus a pueritia vocabantur. Nec potior eft ratio, cur unus, & non etiam alter *Platonis* vocabulo donatus, Pifarum Epifcopus fuerit electus. Quamquam al-

ter, de quo infra, in aliis Monumentis non *Plato*, sed *Plattus* appellatur. Gratis asseritur de uno eodemque Platone exponenda esse documenta, quæ ejus nomine in Archiepiscopali Archivo sunt notata. Hujusmodi esse, ait, illud, quod actum dicitur anno octavo (ipse Grandius corrigendum vult, octavo decimo, ut ex dicendis) *Ludovici Imperatoris mense Martio Indictione prima* (1): Idest (ut ipse exponit) anno 868. nam exeunte anno 850. Romæ a Leone IV. Papa coronatus fuerat Ludovicus II. de quo hic sermo est: cum de Ludovico Pio documentum hoc nequeat exponi, cuius annus octavus in annum 821. Indictione 14. insignitum incidere: annus vero octavus decimus ad ann. 831. Indictione nona notatus pertineret. Hinc patet cur Ughellius Platonem I. ab ann. 821. ad ann. 826. sedisse fingat: Dempsterus ad annum 831. illum reponat, & Ughellii Continuatores alterum Platonem II. ad ann. 829. ex Troncio superaddant: ut apud eos sit ordine tertius, qui erat Ughellio, & Dempstero secundus, annis 860. 867. & 870. (quibus revera unicus Plato noster vixit) adscriptus. Nempe tota æquivocatio ex nomine Ludovici Imperatoris, in adducto monumento memorati pendet, quem illi Ludovicum Pium interpretati sunt, non attentata indictionis repugnantia: hinc necdum secundus; sed & Tertius e cerebro cecidit Plato: cum unus censendus videatur ejus nominis Episcopus, si ad Ludovicum II. Diploma illud referatur, ut consonant alia documenta eundem Platonem Episcop. respicientia. Mox ex iis duo refert, quæ ipse ad Platonem I. pertinere contendit: nos

vero ea alteri Platoni esse adscribenda infra demonstrabimus.

Et quidem Diploma, quod primo loco asfert, extat in Archiepiscopali Tabulario, num. 21., ex quæ ejus verba hic fideliter exhibemus: *Regnante Domino nostro Hludovico serenissimo augusto a Deo coronato magno & pacifico Imperatore, anno octavo, mense Martio, Indictione prima. Placuit & convenit inter nos Plato gratia Dei Sanctæ Pisanæ Ecclesiæ Episcopus, nec non Hldeprandus, &c. Quum in hoc Diplomate D. Abbs Grandius legisset, Anno octavo Ludovici Imperatoris, arbitrata suo correxit, octavo decimo, ut illud ad Ludovicum II. transferret, quod in ejus annum decimum octavum incidat Indictio prima, secus vero in annum octavum Ludovici Pii, cujus Indictio est XIV. Verum non ex cerebro nostro anni sunt addendi, ut ii alicujus Imperatoris ætati, aut nomini affingantur; sed ex annis in quovis Diplomate notatis Imperatorum tempus & nomina sunt investiganda. Porro in laudato Archiepiscopalis Tabularii documento octavum duntaxat Ludovici Imperatoris annum expressum legimus, nullis utique characteribus corollis detruncatum aut mutilatum: annus ille respondet anno Christi 821. quo Platonem I. Episcopum Pisanam Ecclesiam rexisse Ughellus, Troncius, & Martinus rite affirmant. Ille idem annus 821. erat octavus Imperii Ludovici Pii: nam primus Imperii ejus annus cæpit mense Novembri, anni scilicet Christiani 813. uti ex Eginhardi Annalibus, ex Thegano, & aliis antiquis Scriptoribus probat Pagius, ad eundem annum num. 13. & 17. & ad ann. 817. num. 15. quum scilicet a Carolo M. adhuc superflite confors Imperii esset effectus: ab anno autem*

(1) Grandius in Append. Vet. Monum. pag. 116.

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 931

tem 813. ad ann. 821. mense Martio octavus Ludovici annus jam incursus erat: ut quid ergo adjiciendi erant alii decem anni, quos documentum illud omnino reticet, ut Episcopatus hujus Platonis usque ad Ludovici II. tempora producat? Satis egisset Vir Clariss. si retento annorum numero, quicquid in Diplomate recte exprimitur, solam Indictionem correxisset, Notarii incuria perperam designatam, & loco primæ, decimam quartam subrogasset, quæ proprie & octavo Imperii Ludovici Pii anno, & Christi anno 821. congruit. Haud raro siquidem in antiquis monumentis scribarum vel incerta, vel oscitantia Indictio male designata deprehenditur: quod passim doctissimus Pagius animadvertit: præsertim ad ann. 824. num. 2. ubi similem lapsum notat, ac corrigit in Libro Pontificali: ad ann. 850. num. 6. Eruditissimum P. Mabillonium eadem censura castigat, quod fallaci Indictioni veteris cujusdam documenti adhæserit. Id ipsum fatetur non semel ipse Abbas Grandius in sua Appendice Veter. Monument. & Viri alii eruditi in expungendis e quibusdam antiquis Diplomatum ejusmodi Indictionum mendis sedulam operam suam impenderunt. Labet præterea ad hujus rei confirmationem hic in medium afferre ex Archiepiscopali Tabulario num. 5. Instrumentum Donationis, actum Pisis anno primo Rachis Longobardorum Regis, in cujus initio hæc habentur: *In Nomine Domini Dei nostri Jesu Christi: Governante Domino Ratcbis famulo Christi Jesu Principem Langobardorum anno primo, mense Febuario per Indict. decima. Magnam donationis est titulus uni causa largitatis congrue potest agnosci. Ita Dominus Episcopus Andreas Sanctæ Pisanæ Ecclesiæ, &c. In hoc sane Donationis Instrumento perpe-*

ram Indictio decima cum anno primo Rachis Regis conjungitur, cum tunc esset XIII. sicuti ipse D. Abbas Grandius pag. 14. recte illam adnotavit: licet non animadverterit, errorem Indictionis decimæ in Diploma irrepsisse. Rachis enim regnare cepit anno 744. post diem quartam Martii, ut docet Pagius ad annum 744. n. 6. nec non ad annum 746. num. 5. quocirca primus Regni annus ejusdem Rachis mense Febuario anni Æræ Christianæ 745. vergebat ad exitum: anno autem 745. mense Febuario adscripta est Indictio XIII. a mense Septembri præcedentis anni jam inchoata. Igitur in prædicto Donationis Instrumento corrigenda est Indictio, & loco decimæ, substituenda est tertia decima. Hoc ipsum Indictionis erratum castigandum asserimus in illo Platonis I. documento, ac proinde dubium non est, quin ipse sub Ludovico Pio Pisanæ præfuerit Ecclesiæ.

XIV. Joannes III. anno 826. post Platonis obitum sedit. Interfuisse eum Concilio eodem anno ab Eugenio Secundo Romæ celebrato, Baronius, Labbeus, & Arduinus in Actis hujus Concilii commemorant: Ad hunc Joannem referri debet illud documentum sub Ludovico Pio confectum, quod Dom. Abbas Grandius in Append. pag. 115. recitat, & Joanni II. male adaptat. Illud ex Archiepiscopali Tabulario quale ibi nonnullis characteribus corrosis servatur num. 23. hæc damus: *Regnante Domino nostro Hildovico serenissimo augusto a Deo coronato magno & patri . . . . . quarto decimo & dilecto filio ejus Domino nostro Hildovico, idemque imperatore, anno imperii ejus postquam . . . . gressus est sexto mense Decembris Indictione sexta. Placuit & convenit inter nos Joannem Sanctæ Pisanæ Ecclesiæ Episcopum, &c.*

La-

Lacunam illam tite implet laudatus Grandius, *pacifico Imperatore anno Imperii ejus quattodecimo, & dilecto filio ejus Domino nostro Hlothario, idemque Imperatore anno Imperii ejus postquam Italiam ingressus est sexto mense Decembris Indictione sexta*, scilicet a Septembri mutata: quæ quidem notæ designant annum Christi 827. qui erat quartus decimus ab anno 814. quo Ludovicus Pius iv. Kalend. Februarii post Caroli M. parentis mortem solus imperare coepit. Quamvis enim anno superiori, autumnii tempore Ludovicus a Patre in Conventu Aquisgrani habito consors Imperii factus fuerit, atque Imperiali diademate redimitus, ut antea diximus, plerumque tamen annos Imperii sui ab obitu Patris deduxit. Quare annus quartus decimus ejus Imperii incidit in Christi annum 827. cujus Indictio mense Decembris sexta erat, jam a præcedente Septembri inchoata: idem vero annus erat sextus ingressus Lotharii in Italiam: is quippe licet in consortium Imperii adscitus esset a Ludovico parente, anno 817. & anno 820. Rex Italiæ salutatus: in Italiam tamen nonnisi anno 822. missus fuerat: unde ex hoc anno Lotharii epocham in multis Diplommatibus fuisse deduciam, ostendit Pagius ad eumd. annum num. 4. Joannes itaque tertius anno 826. & 827. in Pisana Cathedra sedebat.

XV. Zenobius I. succedit Joanni III. circa ann. 828. Hunc pariter unicum fuisse ejus nominis, contendit Eruditiss. Abbas Grandius ita scribens (1): „Zenobius deinde Pisana Ecclesie præfuisse invenitur, quem etiam Cænobium monumeta plurima appellant. Hunc quoque duplicem distinguit Ughellius cum Dempstero: alium enim assi-

gnant annis 841. & 845. & alium revocant ad 930. qua revera statum floruit, non seculo præcedenti. Equivocationis originem ducam puto ex quodam Monumento Lotharii Regis anno decimo Idus Majii Indictione septima; quod ad Lotharium primum Imperatorem superiori seculo regnantem retulerunt, cum ad Lotharium Italiæ Regem, Hugonis Regis filium pertineat, nec legi debeat interpolato commate, *anno nono, decimo Idus Majii* (quod absurdum est, nam ultra octavum Idus excurrere nequit) *sed anno nonodecimo, Idus Majii, &c.* qui est annus Domini 949. quo solus Lotharius post mortem patris Hugonis regnabat, sed continuo Regni sui annorum numero, ab anno 930. quo in consortium regniinis ab Hugone adiectus fuerat. „

Verum duos Zenobios Pisarum Præfules agnoscimus cum præmemoratis Ughellio & Dempstero: tametsi ab ipsis recedere in eo cogimur, quod Bingham Zenobio I. præponunt, itemque in anno quem ipsi adscribunt. Non enim anno 841. sed 828. aut sequenti Zenobius Pisanam Cathedram conscendit, Lothario Ludovici Pii Filio Italiam moderante. Quod quidem non ex documento Archiepiscopalis Tabularii, ab Abbate Grandio adducto, sed ex altero numero. 25. ejusdem Tabularii exarato, probamus, cujus hæc sunt verba: *Lotharius gratia Dei Rex anno Regni ejus Deo propitio nono, decimo tertio Kalendas Junii, Indictione septima. Manifestum sum ego Radulfo comes filio bone memorie Gbilsolfi, quia tu Zenobius gratia Dei hujus Sancte Pisane Ecclesie humilis Episcopus, &c.* Hujus documentum tempus, quo conditum dicitur, anni scilicet atque In-

(1) Grandius in Append. Vet. Mon. pag. 118.

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 933

Indictio, uti & nomen Regis in eo expressum, uni Lothario I. congruunt, is namque a Ludovico Pio parente, Longobardix, seu Italix Rex renunciatus fuerat, anno 820. ante diem ultimum mensis Maii. Ab hoc anno Lotharium annos Regni sui Italici, etiam post Parentis obitum deduxisse, multis probat Pagius, ad annum 821. num. 2. Porro annus nonus Regni Lotharii decimo tertio Kalendas Junii, nondum completus fuerat ante ultimum diem mensis Maii, anni 829. in quem Indictio septima incidit. Cum igitur annus, mensis, & Indictio in Lotharii I. concurrant, manifestum est, Zenobium in documento illo expressum sub ejus Regno, atque eodem anno 829. Pisarum fuisse Antistitem. Eadem notæ Chronicæ, nimirum *anni noni Lotharii Regis, & Indictionis septime*, sunt obvix in altero monumento Archiepiscopalis Tabularii, quod D. Abbas Grandius verbis supra relatis memorat; ut proinde & illud non ad tempora Lotharii, Hugonis Filii, & ad Seculum decimum; sed ad Lotharii primi ætatem, nonumque Seculum, quo Zenobius I. vixit, sit referendum. Unus tantum numerus decimus cum Idibus copulari nequit: Idus namque ultra octavum non excurrit. Sed arbitror Scribæ inscitia errorem in Diploma irrepsisse, ibique minorem, Idus numerum fuisse inscribendum, aut forte loco *decimus Idus*, legendum, *decimo Kalendas Maii*: sicuti infra ipsemet doctiss. Abbas in quodam Instrumento Archiepiscopalis Tabularii, errorem Notarii scribentis, *Indictione sexta decima*, emendandum voluit: cum ultra quintam decimam Indictio excurrere non possit. Satiùs mihi videtur ita existimare, quam præter utilitissimum morem computandi annos, aut dies, dicere, *anno nono decimo*: neque enim

vel ipsa barbara Longobardorum, ætas sic computare consuevit. Sane ab omnibus Archiepiscopalis Tabularii monumentis, si duo tantum excipias tempore Luitprandi Regis condita, abest tam rudis, atque inusitata computandi forma. Ast demus, Viro Clarissimo documentum illud eo, quo ipse vult, modo esse interpretandum: adeoque non ad Lotharii I. sed ad alterius, nempe Hugonis filii, ætatem pertinere, nihil nobis officit, cum ex altero Monumento antea adducto certo constet, Lotharii I. temporibus Zenobium I. Pisanam gubernasse Ecclesiam anno 829. Ferunt eum ad annum circiter 837. vitam produxisse.

XVI. Bingus, ab aliis etiam Biurgus nuncupatus, genere, uti & nomine videtur Longobardus: is vero circa annum 837. sedere coepit: quem Dempsterus, Ughellus, Troncius, & Martinus præponunt Zenobio, alioqui postponendum. Nulla quippe in Archiepiscopali Tabulario supersunt documenta, ex quibus deprehendi possit, ipsum ante id tempus iniisse Pisani Episcopatum: ceteroqui præcedentibus annis Zenobium floruisse, ex nuper assertis perspicuum est.

XVII. Joannes IV. Episcopus Pisanus occurrit anno 844. quo interfuit coronationi Ludovici Junioris, Lotharii Imperatoris filii, quem Sergius II. Romanus Pontifex solemnè pompa Regem Italix inunxit, ut videre est apud Anastasium Bibliothecarium in *Sergio*, & apud Baronium ad eund. annum. Ad hunc pertinent monumenta Archiepiscopalis Tabularii, edita annis 848. 857. & 858. quæ D. Abbas Grandius in Append. Vet. Monum. pag. 116. perperam rejicit in Joannem II. scuti hætenus dicta demonstrant. Primum itaque in laudato Tabulario, num. 60. da-

934. Orbis Sacer & Profanus

datum asseritur Pîſis, *Regnante Hlothario serenissimo auguſto a Deo coronato magno & pacifico Imperatore, anno imperii ejus poſtquam in Italia ingreſſus eſt vigesimo ſexto, menſe Octobris, Indiſtione duodecima*; a Septembri nimirum, ut alias mutata. Is autem Lotharii annus, eique affixa Indiſtio, annum Chriſti 843. designant. Alterum Monumentum has Chronicas notas exhibet: *Regnante Domino noſtro Hladovicus glorioſiſſimus gratia Dei Imperator auguſto poſtquam in Italia ingreſſus eſt anno Imperii ejus ſecundo quintodecima Kalendas Junii Indiſtione quinta*: qui annus respondet anno 857. reparatæ salutis, sumpta epocha ab anno 855. quo Ludovicus II. Lothario Patri ſucceſſit. Eodem anno alterum Piſis prodiit Monumentum Jnannis Episcopi nomine inſignitum, quod in Archiepiſcopali Tabulario notatum eſt num. 26. cujus initium eſt hujusmodi: *Regnante Domino noſtro hladovicus glorioſiſſimus . . . . poſtquam in Italia ingreſſus eſt anno Imperii ejus ſecundo, ſexto calendis Julias Indiſtione quinta. Manifesto ſum ego Gbiſalberto filio . . . Id, quia tu Joannes gratia Dei bujus Sancte Piſane Eccleſie humilis Episcopus, &c.* Tandem anno ſequenti, ſcilicet 858. conſectum fuit judicatum Ludovici II. Imper. in Archiepiſcopali Tabulario ſignatum num. 27. cujus exordii verba corroſa quidem ſunt, in finetamen hæc habentur: *Anno Imperii Domini noſtri hladovici Imperatoris octavo decimo calendis Aprilis Indiſtione ſexta.* Hoc judicatum laudatus D. Abbas Grandius ex Archiepiſcopali Tabulario deſumptum inſeruit Appendici Vet. Monum. num. 2. pag. 10. & ſeqq. atque in ejusdem Notis, lit. h. pag. 123. fatetur, annum octavum Imperii Ludovici Junioris incidere in annum 858. ſiquidem Ludovicus Junior anno 850. die 2. Decembris a

Leone IV. Pontifice fuerat Imperatoria Corona decoratus: cum in Regem Italiæ dumtaxat anno 844. inunctus fuiſſet a Sergio II. Papa, ut ſupra vidimus, a die autem 2. Decembris anni 850. uſque ad decimo Kalend. Aprilis anni 858. decurrebat annus octavus Ludovici Junioris, eique affixa Indiſtio ſexta. Quo anno Joannem, de quo hic loquimur, adhuc Piſanam Eccleſiam rexiffe oſtendunt hæc prædicti judicati verba: *Ibiſque in Judicio ſunt Leo filius quondam Petri, una cum conjuge ſua nomine Adelinea nec non & Goffrid advocato Episcopatui Sancte Marie Piſenſis, in quo vir beatiſſimo Joanne Episcopo præſſe videtur.*

XVIII. Plato II. qui etiam in quibusdam monumentis *Plattus* appellatur, Piſanam Eccleſiam moderabatur anno 862. uſque ad annum 876. Hunc Ughellus, Tom. III. Ital. Sac. col. 402. memorari aſſignat in quodam Inſtrumento Lucanæ Eccleſiæ anno 870. edito: & in Piſanis Monumentis anno 867. Et quidem ad hunc Platonem Episcopum pertinet documentum Archiepiſcopalis Tabularii ſignatum num. 24. ubi idem Antiſtes Plattus nuncupatur hiſ verbiſ: *Regnante donno noſtro Lodoico auguſto a Deo coronato Magno & pacifico Imperatore anno ſexto decimo menſe Martii Indiſtione ſexta decima. Placuit & convenit inter nos Plattus gratia Dei Sancte Piſane Eccleſie Episcopus: nec non Decretarius Presbiter, &c.* Corrigendus hic eſt Indiſtionis numerus, male in hoc Inſtrumento notatus: Indiſtiones enim numerum quintumdecimum non tranſcendant: & ideo *Indiſtio quarta decima* fuerat inſcribenda, non *ſexta decima*: quod pariter admonet ipſemet Abbas Grandius, pag. 117. Etenim annus XVI. Ludovici Junioris, ex quo Imperator fuerat coronatus, incidit in annum Chri-

sti 866. quo Indictio XIV. mense Maii adhuc perdurabat. Alterum quoque documentum in Archiepiscopali Tabulario num. 12. exaratum eundem Platonem exhibet sub Caroli Calvi Imperio his verbis: *Regnante Domino nostro Karolus Imperator Augusto Anno Imperii ejus po . . . . . Italia ingressus est* (idest, postquam, in Italia ingressus est) *anno primo pridie Kalendas Magias Indictione nona. Placuit & convenit in . . . . . Plato per misericordiam Dei ius Sancte Pifane Ecclesie Episcopus, &c.* De Caroli Calvi Imperio hoc documentum esse accipiendum, cum Eruditiss. Abbate Grandio ultro fatemur: nam, Carolus Calvus anno 875. sub medium mensis Augusti, quo Ludovicus II. diem extremum obiit, Imperium est auspiciatus, Romanique profectus a Joanne VIII. Summo Pontifice in Ecclesia Divi Petri, mense Decembri coronam Imperii suscepit; uti in Annalibus Bertinianis, ad annum 875. proditum legimus: quocirca die ultima Aprilis anni 876. cui Indictio nona convenit, Carolus Calvus annum primum sui Imperii adhuc enumerabat. Itaque hujusmodi monumenta, sicuti & ea, quæ Ughellus commemorat, non Platonem primum, sed huic posteriorem respiciunt: neque tempora sunt confundenda; neque in unam duz personæ permiscendæ, ut unus dumtaxat Plato Episcopus adstruatur.

XIX. Joannes V. Christianis sacris præsedat Pifus (si Troncio credimus) anno 880. cujus rei idem, auctor asserit extare monumenta in Archiepiscopali Archivo. Forte illud indicare voluit, quod ibidem num. 28. descriptum est his verbis: *Regnante domino nostro Carula divina favente clementia Imperator Augusto anno secundo imperii ejus nono Kalendas Julii indictio prima. Placuit & conve-*

Pars II. Vol. II.

ni inter nos Joanni Episcopo Sancte Pifane Ecclesie, nec non Camperto, &c. Hoc documentum spectat Imperium Caroli Crassi, ejusque annum secundum, qui juxta quorundam computandi calculum esset annus Christi 882. quamquam enim omnes consentiant, Carolum Crassum Romæ a Joanne VIII. Summo Pontifice Imperii Coronam die Nativitatis Domini accepisse, annum tamen in controversiam revocant, ut advertit Pagius ad annum 881. num. 1. qui licet sentiat, Carolum anno 880. Imperii coronam fuisse rediitum; fatetur tamen, varios Chronographos, uti Sigebertum, Hermannum Contractum, Reginnsem, Annalistam Metensem, aliosque ab anno 881. auspiciari exordium Imperii Caroli Magni, quorum sententiæ adhæret Cardinalis Baronius, ad eundem annum, ubi suæ opinionis fundamentum deducit a Diplomate Caroli Crassi a se relato, quod dicitur *datum sexto Kalend. Julii Anno Incarn. Domini MCCCLXXXIV. Indictione 2. anno vero Imperii pifani Caroli Imperatoris quarto.* Verum ipse Pagius sequutus aliorum sententiam, qui ab anno 880. initium Imperii ejusdem Caroli deducunt, recte hic lapsum Baronii notat, atque hoc ipso Diplomate suam sententiam confirmari observat, alteram vero Baronii everti. Si enim die Natali servatoris nostri anno 881. Carolus Crassus Imperium iniisset, anno 884. mense Junio tertium tantum Imperii annum numerasset, ut manifestum est. Sed Pagio onus incumberebat copulandi Indictionem secundam cum anno tertio Caroli Crassi, cui tamen ipse primam affixit. Non ideo tamen Baronii opinionem amplector; sed alteram, quæ affirmat, Carolum Crassum die Natali Christi anni 880. ad Imperium evectum esse, ac proinde secundum Imperii ejus annum, men-

T

se

936 Orbis Sacer & Profanus

se Maii, quo datum est laudatum documentum Archiepiscopalis Tabularii, alligandum esse cum anno 882. ceterum quum jam tum apud Gallos anni exordium a die Natali Domini auspiciari cœpisset, uti & auspicantur Romani Pontifices, crediderim ego etiam Indictionem ab eadem die fuisse inchoatam: sicque annum secundum Imperii Caroli Crassi, mense Maii, qui est annus Christi 882. Indictione prima esse notandum. Hoc igitur anno Joannes V. erat Pisarum Antistes. Aliud ejusdem Archiepiscopalis Tabularii Monumentum, num. 30. relatum, mentionem facit hujus Joannis Episcopi his verbis: *Regnante domino nostro huic graia Dei Imperator augusto, anno imperii ejus primo mense Junio inditione nona. Placuit advenire inter nos Joannes graia Dei Sancte Pisane Ecclesie Episcopus, nec non ex Banipran, dus de loco Laiatico, &c.* Chronicæ notæ hujus documenti, nempe Widoonis, seu Guidonis Imperatoris annus primus, mense Junio, & Indictione nona, designant annum Christi 891. quo Wido seu Guido Imperator a Stephano V. nono Kalendas Martii, seu 21. Februarii est coronatus: non autem anno sequenti a Formoso, ut Baronius existimat. Si quidem Carolus Sigonius, lib. 6. de Regn. Italiæ ex probò aliquo antiquitatis monumento refert annum, & diem, & mensem præstos, quibus Guido a Stephano V. Imperator est coronatus. Id ipsum tradit Pagius ad annum 892. num. 2. & 3. ex aliis antiquis Scriptoris & monumentis, quod & prædictum documentum confirmat.

Seculo
X.
XX. Teudericus, seu Theodericus, natione Germanus Joanni V. successit. Expungendus idcirco est a Catalogo Pisavorum Antistitum *Ardingus*, quem Dempsterus, Ughellus,

Troncius, & Martinus Theodorico præponunt, & anno 929. recentent. Characteres cujusdam Diplomatie Archiepiscopalis Tabularii nomen prope ambiguum præferentes Viros eximios in id impulerunt, ut *Ardingum* interpretarentur, quod *Teudericum* designat: idenque venia digni sunt, si ex uno duos fecerunt, cum re ipsa unus fuerit *Teudericus* in omnibus monumentis expressus. In hujus porro *Teuderici* documentis *Æra*, Christi primum notata se offert ab Incarnatione, non more Pisano, sed Romano, sicuti Indictiones appositæ demonstrant: nempe Diplomate signato num. 34. *Anno ab Incarnatione Christi nongentesimo nono, quinto Kalendas Septembris, Indictione duodecima*, memoratur *Teudericus graia Dei Sancte Pisensis Ecclesie humilis Episcopus*. Diplomate relato num. 35. anno sequenti, dato xi. Kalend. Martii Indiæ. XIII. & Diplomate descripto num. 36. eodem anno & Indictione, septimo Idus Martii, memoratur idem *Teudericus* Episcopus: cujus pariter mentio habetur in donatione Grimoaldi Episcopi, de qua infra.

XXI. Dempsterus, Troncius, & Martinus Theodorico, seu Teuderico subiciunt proxime *Turricellum*, quem vixisse volunt anno 917.

XXII. Idem Auctores post *Turricellum* Catalogis suis inserunt *Volidium*, anno 918. ambos Germanos genere Ughellus existimat, & nomina ipsa prædunt: eos tamen suspectos habet: mihi quoque suspecti sunt, quod nulla eorum in monumentis Archiepiscopalis Tabularii, nulla itidem apud antiquos rerum Pisana- rum Scriptores occurrat mentio.

XXIII. Sequuntur deinde apud Dempsterum, Troncium, & Martinum *Aunetus*, Troncio *Austio* dictus, anno 920.

XXIV.

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 937

XXIV. Actius I. anno 924. de quo Ughellus ait: *Fortè idem est cum Avinto.*

XXV. Joannes VI. anno 925.

XXVI. Henricus, anno 926. sed ii omnes non immerito Ughello breviores Pontifices videntur, quam quod adhiberi possit fides narranti. Certe in Archiepiscopali Tabulario nulla prorsus tot Episcoporum monumenta sunt obvia.

XXVII. Wolfgherius, Dempstero, & Troncio *Volferius*, Ughello *Ulfgerius* dictus, circa annum 926. sedisse deprehenditur ex Monumento Archiepiscopalis Tabularii, num. 37. in cuius principio legimus: *Ugo divinam ordinantem providentiam Rex anno Regni ejus primo decimo Calendarum Martii Indictione quintadecima. Manifestu sum ego Adalprando filio bone memorie Ursi, quia tu Wolfgherius gratia Dei vius Sancte Pisanæ Ecclesie utilis Episcopus, &c.* Hujus monumenti notæ Chronologicæ designant annum 927. nam Hugo in Italiam anno præcedenti adnavigans, & Pisas appellus, ab Joanne X. Papa, & Italiæ Proceribus ad Regnum Italicum capessendum fuerat invitatus. Perspicua sunt, quæ de Regni ejus exordio Luitprandus tradit: *(1) Hugo Arelatensium, seu Provinciarum Comes navim conscenderat, & per Tyrrhenum mare in Italiam festinabat. Dens itaque, qui hunc in Italia regnare volebat, prosperis cum statibus brevi Alpibus, hoc est, Pisam, quæ est Tusciæ Provinciæ caput, duxerat: de qua sit Mæro:*

. . . . . Alpibus ab origine Pise. Cumque eodem pervenisset, afflavit Romanus Pape, Joannis scilicet Ravennatis nuncius. Assuerunt etiam pene omnes Italianes nuntii, qui hunc, ut super eos regnaret, invitabant. Is autem, ut erat longo ex tempore hæ-

cupiens venit Papiam, cunctisque convenientibus Regnum suscepit. Post paululum Mantuam abiit, ubi & Joannes Pape ei occurrens sædus cum eo percussit. Annum quidem reticet Luitprandus, sed ex laudato Diplomate Archiepiscopalis Tabularii, & ex iis quæ Pagius ad annum 926. prodiit, perspicuum est primum Regni Hugonis annum, cum hoc anno 926. alligari.

XXVIII. Zenobius II. qui in Monumentis Archiepiscopalis Tabularii passim *Zenobius* appellatur, anno 930. Pisanæ Ecclesiæ præerat. Ad eum referendum est illud num. 45. notatum his verbis: *Ugo gratia Dei Rex anno Regni ejus Deo propitio octavo & filio ejus dominus Lothario idemque Rex anno Regni ejus Deo propitio tertio quartum nonas Martii Indictione septima. Manifestu sum ego Joannes Presbytero filio bone memorie Ildipergb qui tu Zenobius gratia Dei hujus Sanctæ Pisanæ Ecclesiæ humilis Episcopus, &c.* Ex iis, quæ supra adnotavimus, constat, Hugonem Arelatensem anno 926. in Italiam venisse, Regnumque ejus obtinuisse. Idemmet autem anno 931. Lotharium Filium Regni confortem adlegit, teste Luitprando, lib. 4. cap. 1. ubi etsi annum minime exprimat, ex iis tamen, quæ Hieronymus Rubeus lib. 5. Histor. Ravenn. refert, deducitur: is quippe prodiit, in multis hujus seculi decimi Monumentis Ravennatibus, annum primum Regni Lotharii, Hugonis quintum dici, eisque respondere sequentium annorum tabulas complures. Tertius itaque annus Regni Lotharii in fluxu erat anno 934. quarto nonas Martii, indictione septima. Cum autem hoc Pisanum Monumentum quarto nonas Martii confectum fuerit, oportet initium Regni Lotharii inter Martium & Aprilium,

T 2

(1) Luitprandus lib. 3. cap. 4.

938 Orbis Sacer & Profanus

leni, immo inter Aprilem & Majum, menses cadere: id discimus ex alio Monumento Archiepiscopalis Tabularii, num. 42. ubi legimus: *Hugo gratia Dei Rex anno Regni ejus Deo propitio octavo & filio ejus domnus Lothario idemque Rex anno Regni ejus Deo propitio quarto tertio Idus Julii Indictione septima*; nempe anno pariter 934. qui adhuc Hugonis erat octavus, filii autem ejus Lotharii quartus jam inchoatus. Quinimmo ex altero Archiepiscopalis Tabularii Monumento, num. 46. colligimus exordium Regni Lotharii mensem Junii antevertere: datum enim dicitur, *Hugonis Regis anno nono & filii ejus Lotharii anno quarto indictione octava decimo Calendis Junii*; videlicet anno 935. in duobus itidem memoratis documentis diserta fit mentio *Cænobii*, seu Zenobii Pisani Episcopi. Ughellus censet, hunc Zenobium anno 940. ex hac vita migrasse, dum ipsi eodem anno adnectit Grimoaldum, sequutus fallacem Dempsteri Chronologiam: sed utrumque in hoc fuisse deceptum patefaciunt alia ejusdem Archiepiscopalis Tabularii Monumenta, ex quibus liquet, Zenobium hunc Juniorem ad annum usque 954. fuisse superstitem. Nempe Monumentum sub num. 49. sic incipit: *Ugo gratia Dei Rex anno Regni ejus Deo propitio duodecimo & filio ejus domnus Lotharius idemque Rex anno Regni ejus septimo Idus Decembris Indictione undecima. Manifesti sumus nos Stephano & Paulo, & Theudiberto germani filii Hliperge qui tu Cænobius gratia Dei hujus Sancte Pisanæ Ecclesie humilis Episcopus, &c.* Annus duodecimus Hugonis, & septimus Lotharii, nec non Indictio undecima, a Septembri scilicet mutata, congruunt anno Christi 937. prope exeunti, Idibus mensis Decembris. Memoratur idem Cænobius

in altero Monumento, num. 52. *Ugonis Regis anno quindodecimo, & Lotharii filii ejus anno decimo, duodecimo Kalend. Januarii Indictione quindodecima*: pariter a Septembri mutata; qui est annus 940. Aliud quoque monumentum, num. 53. ejusdem Cænobii nomine insignitum, editum legitur: *Ugonis Regis anno sexodecimo & Lotharii filii ejus anno undecimo, undecimo Kalend. Aprilis Indictione quindodecima*; nempe anno 942. Postremum Archiepiscopalis Tabularii Monumentum, num. 55. Zenobium adhuc viventem anno 954. sic exhibet: *Berengarius & Adalberto filio ejus gratia Dei Regibus anno Regni eorum quarto quindodecimo Calendis Junii Indictione duodecima*: mox ibi memoratur *Cænobius gratia Dei humilis Episcopus Sancte Pisanæ Ecclesie*. Porro Berengarius Eporegiz Marchio, Berengarii Imperatoris ex filia nepos, anno 950. die 15. Decembris, ejusque filius Adalbertus Papæ electi fuerunt Italix Reges, uti ex Chronographo Novaliciensis Monasterii probat Pagius ad eundem annum num. 1. ac proinde annus quartus utriusque anno reparatæ salutis 954. xv. Kal. Junii, Indictione XII. decurrebat: quo anno Cænobius, seu Zenobius Junior adhuc superstes erat.

XXIX. Grimoaldus, interdum etiam Grimaldus dictus, in Zenobii Junioris demortui locum successus est post annum 954. Quare Dempsteri, & Ughelli Chronologia in melius est reformatanda: non enim Grimoaldus ab anno 940. sed post annum 954. Episcopatum iniit: neque anno 958. desuit; sed ad annum 965. pervenit. Præter ea, quæ nuper in Zenobio II. protulimus, liquido ostendunt alia Monumenta Archiepiscopalis Tabularii, in quibus Grimaldi Episcopi fit mentio. Hujusmodi est illud relatum num. 56.

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 939

num. 56. ubi legimus: *Berengerius, & Albertus filio ejus Dei gratia Regibus anno Regni eorum octavo septimo Idus Decembris Indictione secunda*; nimirum a Septembri mutata: qui est annus 958. Aliud extat, num. 57. consuetum: *Berengarii & Adalberti Regum anno undecimo tertio Idus Februarii Indictione quarta*, a Septembri pariter mutata; idest, anno 961. Huic Documento prius subscriptus legitur *Grimaldus humilis Episcopus Ecclesie Pisane*. Iis adiciendum est Monumentum alterum descriptum in Archiep. Tabulario num. 59. datum, *Regnante Otbo Imperatore anno Imperii ejus in Italia tertio quinto Idus Julii Indictione septima*: nimirum anno 964. siquidem Othonem Magnum, anno 962. ante diem 13. Februarii a Joanne XII. Summo Pontifice Romae Imperii coronam accepisse, tradit Baronius ad eundem annum ex Continuatore Rheginonis, Luitprando, Lamberto Schafnaburgensi, & ex Diplomate ejusdem Othonis, quo opida Ecclesie Romanæ ad id tempus recuperata Romano Pontifici restituit. Tandem Grimoaldi, seu Grimaldi mentio ibidem num. 54. obvia est his verbis: *Regnante domno nostro Otbo gratia Dei Imperator Augusto anno Imperii ejus in Italia quarto quinto Nonas Martii Indictione octava. Manifestu sum ego Oberto filio bone memorie Eraldi, quia tu Grimaldus gratia Dei nris Sancte Pisane Ecclesie humilis Episcopus, &c.* Hujus autem Documenti notæ Chronologicæ designant annum 965. quo proinde Grimoaldus Pisanus Antistes adhuc vivebat.

Hic Clariss. Abbas Guido Grandius opinionem suam de minore Præfulum Pisanorum numero a se antea recensito rursus muovere conatur: (1) Notari autem, inquit, meretur,

quod in Diplomate ejusdem Grimoaldi Episcopi relato ab Ughellio sex immediate ejus Prædecessores eodem plane ordine recensentur, quo supra a nobis positi sunt; ait enim: *Recordari se dicunt quod bone, & recolende memorie Joannem Platonem, itemque Joannem, &c. post illos secutus est D. Theodoricus ultramontanus genere, &c. Deinde vero D. Wolfgerius & Zenobius Episcopi, &c. nulla mentione interposita Ardinghi, Turrichii, Volighindi, Aunti, Aetii, Joannis alterius, & Henrici, quibus hæc series apud Ughellium, & Dempsterum interpolata legitur: id quod opinionem nostram mirum in modum confirmat.*

Vernum hæc Eruditissimi Viri animadversio prorsus corrumpit, ex iis eversa, quæ jam supra de Grimoaldi Prædecessoribus ordine suo dispositis diximus; nec non ex iisdem, quæ & ipse protulit, monumentis. Thurricium, & Volighindum nobis æque ac Ughello suspectos esse indicavimus: Ardingum expunximus: Autii vero, Aetii, Joannis sexti, & Henrici brevissimum videtur Pontificatus tempus, quam quod adhiberi possit fides narranti, tam parum eos vixisse, ut Ughelli utar verbis. Quod autem ad alios iis antiores attinet, si Donationis a Grimoaldo factæ verba accuratius expendantur, profecto perspicuum erit, eum ita nonnullos sui Prædecessores, expressis ipsorum nominibus, recensere, ut nihilominus etiam tacite alios insinuet. Quæ sub Diplomatis principio exarata sunt verba id evincunt (2): *Quoniam, ait, antiquitas a compluribus prædecessoribus nostris in Episcopo ejusdem Clericali, idest, in Ecclesia Sancte Genitricis Dei, semperque Virginis Marie, ordinata est congregatio*

(1) Grandius in Append. Vet. Monum. pag. 219.

(2) Donatio Grimoaldi apud Ughel. To. 3. col. 409;

tio Canonicorum fratrum, in qua omnia necessaria habent, ut absque ulla indigentia ibidem sine intermissione servirent Omnipotenti Deo sueque Genitrici. Quibus verbis Grimoaldus primum generatim indicat Prædecessores suos, qui Congregationem Canonicorum in Episcopio, hoc est, in Ecclesia Sanctæ Mariæ constituerunt, eamdemque dotarunt. Postmodum, sigillatim sex Episcopus enumerat, quia nimirum ii eamdem Congregationem Canonicorum, vel temporum injuria ad inopiam redactam instauraverunt, vel amplioribus bonis atque redditibus cumulaverunt; nempe Joannem, scilicet Quintum, Theodoricum, Wolferium, & Zenobium, videlicet Secundum. Nam verbis supra adductis statim hæc alia subjicit: *Quod etiam apertius credi potest, quod per antiquos Sacerdotes recordari se dicunt, quod bone & recolende memorie Joannem, Placonem, itemque Joannem venerabilibus Præfultibus horum omnium temporibus inelyta, vel praeclara fuisse refertur congregatio ipsa sancta.* Hos igitur Antistites Grimoaldus nominat, quia ipsorum temporibus Congregatio illa maxime floruit. Sed quoniam deinceps bellis, aliisque infortuniis irruentibus in pauperiem fuerat dejecta, Theodorici, Wolferii, ac Zenobii Junioris pia liberalitate relevata fuit, ac bonis locupletata; idcirco hos ejusdem Congregationis benefactores speciatim. Grimoaldi Donatio commemorat. Ac primum de Theodorico ait: *Demum post illos secutus est D. Theodoricus ultramontanus genere.* Ille comperiens eamdem congregationem ad paupertatem nimiam redactam propter tempora dura, quæ præcesserant, & quæ instabant, dolere multum, &c. Mox refert ab eodem Theodorico, eum plura bona in loco, qui dicitur Sancta Maria de Mezzana, jam pridem ab

aliis usurpata, restituenda curasse eidem Congregationi. De Wolferio autem, & Zenobio Juniore subdit: *Deinde vero Dominus Wolferius, & Zenobius Episcopus similiter præfate congregationi tradidit & donavit duas petiis de terris, qui sunt vineis in loco & finibus Calei prope curte dominicata ipsius Ecclesie Episcopatus Sanctæ Mariæ, has ipsas duas petias de terris, quæ sunt vineis admembrata iidem finibus canonicis concesserunt.* Hos itaque Episcopos dumtaxat Grimoaldus in sua Donatione nominatim expressit, reliquis prætermisiss, quoniam ii tantum bona & redditus Canonicorum Congregationi impertierant: unde ipsemet Grimoaldus ea se confirmare, ac nova insuper bona adjicere profitetur. Præterquam quod vivebant adhuc quidam Sacerdotes senecta venerabiles, qui de hujusmodi bonis a laudatis sex Episcopis Canonicorum Congregationi donatis testimonium ferebant. Quos indicant Donationis verba superius adducta. Quamobrem nihil erat necesse alios reconferre Antistites, quos ipsi minime noverant, nec quidpiam eidem Canonicorum Congregationi dono dederant: ex quibus alioqui Ardingum jam antea & Catalogo abrahamus; Turrichium vero, Volighidium, Auntium, Actium, Joannem Sextum, & Henricum non ita facile admittimus, quin potius cum Ughello suspectos habemus.

XXX. Albericus, Grimoaldo vita functo, Pisanam Sedem obtinuit, cujus in Archiepiscopali Tabulario varia asservantur Monumenta. Primum habetur num. 61. in quo Othonis Imper. nomen expressum est; sed ubi annus, & Indictio descripta erant, diploma corrosum est: *Alberici* tamen nomen est conspicuum. Anno 870. obviis est idem Albericus in Diplomate relato, num. 64. his verbis:

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 941

bis: *Regnante domino nostro Hotho gratia Dei Imperator Augusto anno Imperii ejus in Italia nono & filio ejus domnus Hotho itemque Imperator Augusto anno tertio pridie Idus Aprilis Indictione 13.* Quæ notæ Chronologicæ expriment annum 970. Etenim Otho Junior jam a Patre in consortium Imperii aſcitus, ipſa die Nativitatis Chriſti anni 967. a Joanne XIII. Summo Pontifice Imperii coronam ſuſcepit, ut probat Pagius ad præſatum annum, num. 11. Igitur anno 970. tertius ejus Imperii annus, pridie Idus Aprilis decurſebat, ſicuti & annus nonus Imperii Othonis Magni ejus Parentis. Ante id tempus perſpicua fuit mentio Alberici laudati in Concilio Ravennæ habito ab eodem Joanne XIII. anno 967. cui Albericus interfuit, ibique ſubſcriptus legitur Diplomati erectionis Metropolis Magdeburgenſis, in hæc verba: *Albericus Sanctæ Piſenſis Eccleſie Episcopuſ conſenſi & ſubſcripſi.* Viſiſſe eum ad annum dumtaxat 983. Ughellus aſſerit: verum ex Documento Archiepiſcopalis Tabularii, num. 65. dignoſcitur, eum fuiſſe adhuc ſuperſtitem anno 985. quo in Documento illud obſervandum venit, Albericum Episcopum annos Incarnationis Dominicæ uſurpaſſe Piſano more, uti Indictio adjecta demonſtrat: *In nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei æterni anno ab Incarnatione ejus nongeneſimo octavo ſexto, octavo Calendæ Junii Indictione tertia decima:* qui eſt annus Æræ communis 985. quam conſuetudinem cetera deinceps Piſarum Monumenta, quoties annos Domini enunciant, perpetuo ſervant.

XXXI. Raimbertus in Alberici deſuncti locum proxime ſubrogatus reperitur in variis Archiepiſcopalis Tabularii Monumentis, annos Piſano more experimentibus; nempe in Di-

plomate, ſub num. 66. edito, *Anno ab Incarnatione Jeſu Chriſti nongeneſimo octavoſimo octavo, octavo Idus Aprilis Indictione quinta decima;* qui eſt annus Æræ communis 987. Diplomate, ſub num. 67. anno 989. ab Incarnatione xiv. Kal. Julii, Indict. I. qui eſt annus Æræ communis 988. Diplomate ſub num. 70. anno ab Incarnatione 991. decimo Kalend. Januarii, Indict. 4. qui eſt annus Æræ vulgaris 990. Indictione a Septembri mutata: huic Diplomati ipſe Raimbertus primo loco ſubſcripſit. Tandem Diplomate ſub num. 73. edito anno 995. ab Incarnatione xvii. Kal. Julii Indict. ſeptima: qui eſt annus Æræ vulgaris 994. In iis omnibus Monumentis *Raimbertus Episcopuſ Piſanæ Eccleſie* nominatur.

XXXII. Petrus hujus nominis Seculo
XL primus, apud Demyſterum, Ughellum, Troncium, & Martinum Raimberti mortui locum proxime obtinuit, anno 1005. Ex adverſo tamen vir eximius D. Abbas Grandius exiſtimat, Widonem, ſeu Guidonem Raimberto ſucceſſiſſe; de Petro autem aliunde non conſtare; ſed tantum anno 1104. exeunte, Petrum Abbatem Sancti Michaëlis in Burgo Archiepiſcopum Piſanum fuiſſe electum poſt Daimberti obitum. Verum ab Ughelli aliorumque communi ſententia recedendum non arbitror; ac ſubinde prædictum Petrum e Piſanorum Præſulum ſerie nequaquam expungendum fore. Siquidem Ughellus, Troncius, & alii ex antiquo Codice MS. narrant, hujus Petri Episcopuſ tempore Piſa a Saracenis & Sardinia huc inopinato appulſis captas, ejusque partem ultra Arnum ſitam & Cincianum dictam igne fuiſſe combuſtam. Certe duplex Chronicon Piſanum apud Ughellum Tom. III. col. 859. & 862. hæc habet: *Anno 1005. ſuit capta Piſa a Saracenis.* Annus autem 1005. mo-

more Pisano, est *Æra* Romanæ & communis annus 1004. Neque mirum esse debet hujus Petri nullum, in Archiepiscopali Tabulario documentum reperiri, cum perbrevis fuerit ejus Episcopatus, fortassis vix unius anni, & Civitas Pisana tam grave infortunium pertulerit.

XXXIII. Wido seu Guido circa annum 1005. Pisana præfuit Ecclesiæ. Ejus quippe mentio est obvia in Monumento Archiepiscopalis Tabularii, anno 1007. Pisano more signato; qui est annus *Æræ* vulgaris 1006. Alia itidem ejusdem Guidonis Monumenta ibidem asservantur, pariter Pisano more descripta, annis 1009. 1011. 1012. & 1013. sub hoc quoque Præfule, ut habent duo illa Chronica nuper ex Ughello memorata, *Anno Domini* 1012. *Stolus Saracenorum de Hispania venit Pisas, & devastavit eam.*

XXXIV. Lambertus Widoni, seu Guidoni proxime adnectitur in omnibus Catalogis cum editis, tum etiam ineditis. Is anno 1015. more Pisano, seu 1014. juxta Epocham Romanam & communem, Pisanam Ecclesiam regebat, quum Benedictus Octavus Suavissimus Pontifex, misso Pisas Legato suo Cardinale Ostiensi Episcopo Pisanos ad arma adversus Mugettum Sardinie Tyrannum sripienda, & Saracenos ea ex Insula expellendos excitavit. Id proditum legimus in *Chronico Brevis Pisano*, quod Ughellus primum ex vetusto Codice MS. To. III. Ital. Sacr. col. 884. novissime autem Clariss. Muratorius Tom. VI. Rer. Italicar. typis vulgaverunt, hisce verbis, pag. 167. *Anno Domini MXVII.* (corrigendus hic annus ex infra dicendis) *Venerabilis Benedictus Papa una cum universo Clericatu & Senatu Legatum Ostiensem, Episcopum ad Civitatem Pisanam misit, ut Mugettum Regem de Sardinia*

expelleret. Romana Sedes totam Sardiniam cum privilegio & Vexillo Sancti Petri Pisane Civitati firmavit. Quapropter Consules una cum Episcopo Lamberto, cum concordia Populi ad invicem concordaverunt, & facere promiserunt, & Vexillum Sancti Petri ita cum privilegio ceperunt. Eandem adversum Mugettum Tyrannum, eique subiectos Saracenos expeditionem a Pisanis susceptam, ex altero Chronico Pisano refert etiam Pagius ad annum 1016. num. 10. ubi & relata Caroli Sigonii, lib. 8. de Regn. Italix, contraria narratione, subdit: Sed Chronographo Pisano major fides habenda.

Ceterum Clariss. Abbas Grandius in Append. 121. ait: *Optandum ut aliunde quam ex hac Chronica Episcopi hujus Lamberti nomen innotesceret, cui plurima repugnant monumenta, pro Azone Episcopo inferius adducenda.* Profert dein monumenta, ex quibus conficitur Azonem sedisse annis 1015. 1017. 1019. & 1031. Sed de iis postea. Mihi tamen communi aliorum omnium sententia adherendum videtur, atque hunc Lambertum in serie Pisanorum Antistitum retinendum, cujus præter laudatum Chronicon, meminere Raphaël Volaterranus lib. 5. Commentar. Urban. & Paulus Troncius in suis Annal. Pisan. Quamquam ex aliis Chronicis corrigendum sit Chronicon illud Breve, in quod ex Scribæ ignavia error in numero annorum irripuit. Legendum enim est, *Anno Domini MXV.* more scilicet Pisano, qui fuit annus 1014. communis, quo Benedicti VIII. Papæ Legatus Pisas advenit, civesque ad Sardinie expeditionem excitavit, quam illi anno sequenti susceperunt. Nam *Annales Rerum Pisanarum* ex veteri Codice Stroziano MS. editi primum ab Ughello Tom. III. col. 861. & noviss-

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 943

vissime a Muratorio Tom. VI. Rer. Italic. initium belli Sardinie, ad annum 1016. more Pisano referunt: *Anno Domini MXXVI. Pisani & Januenses devicerunt Sardiniam*. Mox anno sequenti tradunt: *Anno Domini MXXVII. Rex Mugellus & Sarra-ceni revicerunt Sardiniam. Et eodem anno Pisani & Januenses recuperaverunt eam*. Duo hæc loca ex Annalibus Pisani refert etiam Pagius ad annum 1016. *Æra communis*; quod hoc anno bellum illud fuerit absolutum. Itaque Cardinalis Episcopus Ostiensis anno 1014. *Æra vulgaris*, sed *Æra Pisana* 1015. Pisis Legatione Apostolica functus est, anno autem sequenti bellum a Pisani in Sardiniam invecum. Lambertus autem anno 1013. quo Wido obiit, statim post hujus obitum Episcopatum iniiit: quem annum Troncius ipsi assignat: anno 1014. adhuc supestes erat cum Cardinalis Episcopus Ostiensis a Benedicto Octavo Pisas Legatus est directus: atque adeo Lambertus vel sub ejusdem anni finem, vel sequentis initium, ex hac vita decessit.

XXXV. *Azo*, seu *Atbo*, seu *Astius* Lamberto successit eodem anno 1013. aut 1014. exeunte. Hinc apparet, perbrevis tempore Lambertum in Pisana Cathedra vixisse: adeoque mirum non esse, quod nulla in Archiepiscopali Tabulario extant ejus documenta. Quæ vero Reverendissimus Abbas Grandius ad deturbandum Sede Episcopali Lambertum assert monumenta, non anteverunt annum 1015. imo, cum in primo, quod sub Henrici Imperio conditum fuit, ob corrosos characteres desit mensis, forte longè post initium ejusdem anni, tamen ante mensē Septembris prodiit. Ad S. Henricum Imperatorem, ejus nominis secundum, cognomento Claudum pertinere, nequaquam inficia-

Pars II. Vol. II.

mur: Datum dicitur *regnante Domino nostro Henrico gratia Dei Imperator Augusto anno Imperii ejus in Italia secundo tertiadecimo Kal. .... ind. tertiadecima*; idest, anno Christi 1015. qui secundus erat ab ejus coronatione. Neque enim assentiri possum iis, qui hoc Diploma de Henrico Aucupe intelligi volunt, quod ut aliis etiam suaderent, externæ superficie membraz convolutæ annum 921. imperite superscripserunt: inde *Austus*, seu *Azo* primus, & *Austus* a Demphero per id tempus inter Pisanos Præfules recensiti: quæ alioqui nomina Ughello, & mihi pariter valde suspecta sunt. Et quidem Henricus Aucups neque Imperator, neque Rex Italiæ umquam fuit, sed tantum Germaniæ: Imperatoris autem, & Italiæ Regis nomen ac dignitatem tum Berengarius Senior obtinebat, cujus Imperii annus sextus, in annum 921. Indictione octava incidit. Nullo proinde pacto præfatum documentum respicere potuit Henricum Aucupem, cui neque Imperatoris, Augusti, Regisque Italiæ nomina, neque anni & Indictio congruunt. Bene tamen monumentum illud ad S. Henricum Imperatorem, cognomento Claudum, rite refertur. Is quippe anno 1014. mensē Februario, indict. XII. Romæ a Benedicto VIII. Summo Pontifice Imperii Coronam accepit, uti referunt Chronographus Hildensheimensis, Ditmarus, Baroni-
nius, & Pagius ad eundem Annum commemorant. Quare annus secundus S. Henrici Imperatoris est Christi annus 1015. Indictione XIII. designatus, ac subinde ante mensē, Septembris illud monumentum fuit confectum: alterum vero, in quo ejusdem Azonis mentio sit, secundo pariter anno ipsius Henrici descriptum fuit, sed quinto Idus Octobris, Indictione quarta decima, eodem.

V

qui-

quidem anno 1015. sed Indictione a Septembri mutata. Atque is annus fuit primus Azonis Episcopi, Lamberto jam vita functo. Idem Antistes anno S. Henrici quarto, Indictione prima, qui est Christi annus 1017. memoratur in altero Diplomate dato regnante Domino nostro *Enrico gratia Dei Imperatore Augusto anno Imperii ejus in Italia quarto Idus Novembris Indictione prima* a Septembri mutata. Ejusdem Azonis, seu Athonis mentio recurrit anno sexto *Henrici Imperatoris ipsa die Calendarum Novembrium Indictione tertia*, mutata pariter a Septembri, adeoque anno reparata salutis 1019. Ac tandem ex Diplomate condito anno quarto *Conradi* (utique secundi) *Imperatoris nono Kal. Aprilis Indictione quartadecima*, nempe anno Domini c. Incarnationis 1031. eundem Azonem fuisse supersitem novimus.

Ex iis, quæ de Lamberto & Azone hucusque diximus, judicet Lector eruditus, quid sentiendum sit de Ughelli opinione (1) ex quodam Uberti (non Ubaldi, ut Typographi incuria legitur apud Abbatem Grandium in Append. pag. 122.) Archiepiscopi Pisani monumento, ex Vaticano Codice desumpto, deducta, quod scilicet ab anno 1015. per viginti fere annos Pisana Ecclesia Pastore viduata manserit: quasi sententiam cum Episcopis Lamberto (minus vero cum Azone) Widone, & Ugone ab Ughello recensitis conciliari nequaquam posse, ejus etiam Continuatoris in postrema Editione Veneta notarunt. Tametsi ipse Ughellus Tom. III. in Append. col. 1255. Widonis obitum anno 1019. adscribat; columna vero 1257. iis, quæ in Pisani Episcopis de Ugone scripserat, deletis, hæc addit: *Ugo post diuturnum interregnum Pisana Ecclesia*

gubernaculis adnotus est circa annum 1038. qui hodie diu postea superstes fuit. Nos autem hunc Ugonem cum Dempstero & Martinio prætermittimus, donec aliqua proferantur monumenta.

Anceps hæreo io Widone de Travella an Catalogo nostro sit adscribendus. Ughellus quippe asserit, eum anno 1015. obtinuisse Patriæ suæ Episcopatum: Paulus vero Troncius anno 1019. sed neutrum admitti potest ob ea, quæ de Azone ex variis monumentis Archiepiscopalis Tabularii adducta sunt. Siquidem ex iis constat, Azonem, seu, Athonem ab anno 1015. usque ad annum 1031. Pisanam Ecclesiam gubernasse. Quamobrem vel Wido de Travella fictitius est, vel post Azonem Catalogo inferendus. Io omni- bus quidem Catalogis obvius est, sed ordine præpostero adjectus. Aliorum igitur tantum auctoritate permotus, sed nullo fretus monumento Widonem hunc recensere; ita tamen ut a Dempstero, Ughello, Troncio, & Martinio quo ad annorum Epocham recedam.

XXXVI. Wido, seu Guido de Travella, patria Pisanus anno circiter 1032. in Azonis locum successit. Etur: de quo aliqui documentum aliquod proferri optamus.

XXXVII. Opizo, five Opitius Pisanam Ecclesiam administrandam suscepit, non ab anno 1044. ad 1063. ut Ughello visum est, sed ab anno circiter 1038. ad annum usque 1059. quemadmodum nuper tradidit Clarissimus Abbas Guido Grandius in Append. Veter. Monument. pag. 122. Hujus namque Opizonis mentio est obvia in Diplomate Archiepiscopalis Tabularii confecto regnante Domino nostro *Chumradus* anno imperii ejus in Italia duodecimo quarto nono Mar-

111

(1) Ughellus Tom. III. in Append. col. 1255. & 1257.

Pars II. Lib. III. Cap. XXV 945

tti indictione septima: qui fuit annus postremus Conradi Imperatoris, cognomento Salici. Is quippe Imperator Romæ coronatus fuit a Joanne XIX. Summo Pontifice anno 1027. septimo Kalend. Aprilis, indictione decima, uti refert Wippo in ejus Vita apud Pagium ad eundem annum num. 2. mortalitatem vero deposuit anno 1039. secundo Nonas Junii, Indictione septima, cum jam a die 27. mensis Martii ejusdem anni duodecimum sui Imperii annum inchoasset: quem obitus Conradi annum, mensē, & diem laudatus Wippo enumerat apud Pagium ad annum 1039. num. 1. subscripsit Opizo Bullæ Leonis noni pro Ecclesia Portuensi anno 1049. editæ, Complura alia ejusdem Opizonis monumenta sequentibus annis scripta in Archiepiscopali Tabulario asservantur. In vivis adhuc agebat an. 1059. seu 1060. more Pisano, mense Febuario, idque liquet ex quodam ejusdem anni & mensis monumento. Non multo post tamen intra eundem annum ex hac vita migrasse probat D. Abbas Grandius ex altero prædicti anni monumento, quod *Nonis Octobris* ipsum jam mortuum supponit; nam eo die quidam *Lanfredi filius b. m. Angeldi & Carabellilla filia b. m. Albini jugales* quasdam terras Ecclesiæ S. Marix largiuntur *pro remedio anime Opitionis Episcopi Pifense*, cujus forte erant consanguinei.

XXXVIII. Wido, qui & Richo dicitur, patria Papiensis, anno 1060. aut præcedente exunte Opizoni subrogatus est Episcopus. In documento Archiepiscopalis Tabularii memoratur anno 1062. more Pisano, adeoque 1061. more Romano *decimo octavo Kalend. Septembris*. Hujus Præfulis tempore jacta fuerunt fundamenta Basilicæ Pisanæ, anno nimirum, 1063. quod & vetus Chronicon Pi-

sanum, & Carmina marmoreo in lapide incisa testantur. Obiit ann. 1077. sexto Idus Aprilis. Ex vetere Chronico.

XXXIX. Landulphus patria Mediolanensis excepit Widonem, anno 1077. ejus curæ Gregorius VII. Summus Pontifex Corsicam Insulam concedidit, ipsi concessa media parte reddituum, qui ex causarum, quas Apostolicus Nuncius præfens diremisset, decisione confurgerent: qua de re extant ejusdem Pontificis Litteræ lib. 6. Regest. de ejus morte hæc tradit vetus Chronicon Pisanum: *Anno 1080. Landulphus Pisanus Episcopus, Mediolanensis genere, obiit octavo Kalendas Novembris*.

XL. Gerardus Pisanus Landulpho successit anno 1081. Obiit anno 1086. octavo Idus Maii.

XLI. Daibertus, sive Dagobertus, genere Pisanus, postremus fuit inter Episcopos, electus anno 1088. qui ob præclara merita primus Pisanarum Archiepiscopus ab Urbano II. creatus est, Corsicæ Episcopis Suffraganeis ipsi tributis anno 1092. In Orientem una cum Pisanorum Classe profectus ad bellum Sacrum, captis a Christianorum exercitu Jerosolymis, anno 1099. Patriarcha Jerosolymitanus fuit inauguratus.

XLII. Petrus patria Pisanus, ex Ordine Camaldulensi Monachus, tertius Sancti Michaëlis in Burgo Abbas, secundus Pisanorum Archiepiscopus, anno 1105. exunte ordinatus. Obiit anno 1120. ex Chronicis Pisanis.

XLIII. Atho Archidiaconus Placentinus, electus est Pisanarum Archiepiscopus anno 1120. obiit ann. 1122.

XLIV. Rogerius Volaterranus Episcopus, anno 1123. Pisanus Archiepiscopus est constitutus. Obiit anno 1132.

XLV. Ubertus Lanfranchus Pisanus, Canonicus Basilicæ Pisanæ, dein

Seculo
XII.

946 Orbis Sacer & Profanus

dein S. R. E. Cardinalis, Archiepiscopus adlectus est anno 1132. obiit anno 1138.

XLVI. Balduinus Pisanus, Monachus Cisterciensis, ab Innocentio II. primum Presbyter Cardinalis: dein anno 1138. Archiepiscopus creatus est: auctus insuper Primatis Sardinie & Corsicę dignitate, quam ad Successores suos Pisanos Archipræsules transmisit. Obiit anno 1145.

XLVII. Villanus Villani civis atque Archiepiscopus Pisanus Balduino successit anno 1145. Obiit anno 1174. sexto Nonas Augusti.

XLVIII. Ubaldus Lanfrancus Pisanus Patrię suę Archiepiscopalem Sedem obtinuit anno 1274. Interfuit Concilio Lateranensi sub Alexandro Tertio anno 1179. Obiit anno 1209. tertio decimo Calend. Julii.

XLIX. Lotharius Rosarius civis Cremonensis, Vercelli Episcopus ab Innocentio III. ad Archiepiscopalem Sedem Pisanam translatus est, anno 1209. postmodum Patriarcha Jerosolymitanus constitutus est anno 1216.

L. Aleprandinus electus est Archiepiscopus Pisanus anno 1216. incertum an in ipso dignitatis limine diem ultimum clausit, an ejus electio ab Honorio III. Papa fuerit rescissa.

LI. M. Vitalis de Martis, Doctor insignis, & Canonicus Pisanus ad suę Patrię Archiepiscopatum electus est ann. 1218. Obiit ann. 1253.

LII. Fridericus Vicecomes Pisanus, Innocentii IV. Capellanus, Vitali in Archiepiscopatu successit. Ejus plura condita Instrumenta reperiuntur usque ad annum 1278. inter quę recensetur Diploma, quo die 11. Martii, ann. 1274. solemniter, & coram populi multitudine benedixit Plateam, ante Templum Sanctę Catharinę Virginis & Marty-

ris Ordinis FF. Prędicatorum, eandemque in Cœmeterium mortuorum consecravit. Extat ipsius Diploma in Archivo ejusdem Cœnobii, datum die mense, & anno præfatis. Obiit anno 1278.

LIII. Rogerius Duraldus Archidiaconus Bononiensis in Friderici locum Archiepiscopus est subrogatus, sexto Idus Augusti anno 1278. Decessit Viterbii anno 1295. sepultusque est in Ecclesia Sanctę Marię ad Gradus FF. Ord. Prędicatorum.

LIV. Theodoricus Raynerius Urbevitanus Romani Pontificis Camerarius a Bonifacio Octavo 12. Kalend. Octobris anno 1295. ordinatus est Archiepiscopus Pisanus. Postmodum anno 1299. inter S. R. E. Cardinales cooptatus ad Episcopatum Prænestinum transit.

LV. Joannes de Provincialibus, seu de Cajetanis, patria Pisanus, electus est Archiepiscopus anno 1299. Idibus Februarii. Is amplam Indulgentiam impertivit Ecclesię Sanctę Marię Campi Regii Fratrum Prędicatorum die 8. mensis Martii. Sedit ad annum usque 1312. quo ad Archiepiscopatum Nicosensem translatus est sexto Idus Maii.

LVI. Fr. Oddo de Sala Ordinis Prędicatorum, Polensis antea Episcopus in Istria, dein Archiepiscopus Arborensis, tandem ad Ecclesiam Pisanam transit, ann. 1312. sexto Idus Maii. Administratorem, aliquando fuisse Montis Casini, & Patriarcham Alexandrinum, refert Ughellus Tom. III. col. 529. In Monte Casino mortalitatem deposuit anno 1322. quinto Nonas Julii, ibique quiescit.

LVII. Fr. Simon Salterellus Florentinus Ordinis Prędicatorum, primum Parmensis Episcopus, dein Archiepiscopus Pisanus anno 1323. octavo Idus Junii renuntiatus est. Meri-

Seculo
XIII.

Seculo
XIV.

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 947

ritis & annis plenus in Domino quie-
vit octoginta annos natus, ano. 1342.
die 24. mensis Septembris, marmo-
reo Sepulchro Pisis in Ecclesia San-
ctæ Catharinæ Virginis, & Martyris
FF. Ord. Prædicatorum tumulatus.

LVIII. Dinus Dini e Radico-
fano, Etruriæ oppido, ex Archiepi-
scopatu Januensi, ad Pisanum est
translatus, anno 1342. die 29. Octo-
bris. Ex hac vita migravit ann. 1349.

LIX. Joannes Scherlatti Pifa-
nus, Episcopus electus Coronensis,
& Canonicus Pisanus ad Archiepi-
scopalem Patriæ Sedem sublimatus
est anno 1349. octavo Kalend. Ju-
lii. E vivis decessit anno 1363.

LX. Franciscus Moricotti Pifa-
nus, Primicerius, Patriæ Archipræsul
anno 1363. electus, dein ab Urba-
no VI. cujus erat ex Sorore nepos,
S. R. E. Cancellarius, & Episcopus
Cardinalis Prænестinus anno 1378.
creatus est.

LXI. Barnabas e Marchionibus
Malespinæ ab Episcopatu Adriensi,
& Pennensi, ad Archiepiscopatum
Pisanum translatus est anno 1378.
Obiit anno 1381. die 7. Novembris.

LXII. Lottus Gambacurta Pi-
sanus ex Canonico Metropolitanæ Ec-
clesiæ, die 7. Aprilis anno 1382. ele-
ctus; postmodum anno 1394. patria
& Sede pulsus, ad Tarvisinam Ec-
clesiam transivit.

LXIII. Joannes Gabriellus Pon-
tremulensis ex Episcopo Massæ, &
Pisanæ Metropolis tum suffraganeo,
successit Lotto jussu Bonifacii Noni,
anno 1394. diem ultimum clausit an-
no 1400.

LXIV. Ludovicus Bonitus Si-
culus, patria Agrigentinus, primum
Panormitanus Archiepiscopus; dein
Antibarenfis in Albania Antistes; pau-
cis post annis Theſſalonicensis Me-
tropolis constitutus, mox Bergo-
menſis Episcopus factus anno 1399.

ſequenti anno 1400. Pisanum Archie-
piscopatum adeptus, sexto post an-
no, nimirum anno 1406. relicta Pi-
ſana Sede, ad Tarentinam demigra-
vit.

LXV. Alamannus Adimarius Flo-
rentinus ex Archiepiscopatu Taren-
tino ad Pisanum, anno 1406. die
tertia Novembris assumptus est. Ejus
tempore Pisis celebratum fuit Con-
cilium tollendi Schismatis causa,
quod tunc ob duos Pontifices vige-
bat, ibique electus Alexander V. quo
paulo post vita functo, a Joanne XXIII.
ejus ſucceſſore Alamannus in coetum
Cardinalium ſux obedientiæ relatus
est anno 1411. quo & Pisanam Se-
den dimiſit.

LXVI. Petrus Riccius Florenti-
nus, Arretinus antea Episcopus, post
Adimarii promotionem ad ſacram.
Purpuram anno 1411. ſeptimo Idus
Octobris ad Archiepiscopatum Piſa-
num eveſtus est. Huic Eccleſiæ præ-
ſuit ad obitum uſque, qui contigit an-
no 1418. pridie Kal. Decembris.

LXVII. Julianus Riccius Flo-
rentinus, Canonicus Florentinus, an-
no 1419. die 19. mensis Martii in
locum deſuncti Patruſ ſui ſubrogatus
est. Anno autem 1461. ex hac vita
migravit.

LXVIII. Philippus Medicus
Florentinus, anno 1461. die 14. men-
ſis Januarii Sedem & ipſe Arretinam,
cum Metropolitana Piſarum permuta-
vit; eamque tenuit ad annum uſque
1474. quo mortalitatem depoſuit.

LXIX. Franciſcus Salviatus Flo-
rentinus anno 1474. a Xyſto IV. Sum-
mo Pontifice Archiepiscopus Piſanus
creatus: ſed anno 1478. quinto Ka-
lendas Maii miſera morte est ſubla-
tus.

LXX. Raphaël Galeottus Ria-
rius Savonenſis, S. R. E. Cardinalis,
& Xyſti IV. nepos Piſanam Ec-
cleſiam adminiſtravit, ad annum
uſque

948 Orbis Sacer & Profanus

usque 1499. quo eo munere se abdicavit.

Sæculo
XVI.

LXXI. Cæsar Riarius patria Savonenſis, Patriarcha Alexandrinus, anno 1499. die tertia menſis Junii Archiepiſcopus Piſanus electus eſt: quam Eccleſiam rexit uſque ad annum 1518. quo ad Episcopatum Malacitanum in Hiſpania ſe tranſtulit.

LXXII. Honuphrius Bartolinus Florentinus anno 1518. die 10. Septembris a Leone X. Pont. Max. primum Adminiſtrator Piſanæ Metropolis, deſu Archiepiſcopus creatus, poſtmodum ab Hadriano VI. Leonis ſucceſſore, anno 1522. confirmatus eſt. Obiit anno 1536.

LXXIII. Scipio Rebiba Siculus, S. R. E. Cardinalis, ex Episcopato Motulenſi, anno 1536. die 13. menſis Aprilis electus Archiepiſcopus Piſanus; cumque annis quatuor huic Eccleſiæ præſuiſſet, eam anno 1560. cum Episcopatu Trojæ in Apulia commutavit.

LXXIV. Joannes Medices, Coſmi Magni Ducis Etruriæ, & Eleonoræ de Toletto Hiſpanæ filius, a Pio IV. Summo Pontifice Cardinalis S. R. E. creatus, & paulo poſt anno 1560. Archiepiſcopus Piſanus designatus: deceſſit anno 1562. die duodecima Decembris.

LXXV. Angelus Niccoliniſ Florentinus, Doctör egregius, ac Senarum Gubernator, anno 1564. die 14. menſis Julii a Pio IV. Archiepiſcopus Piſanus, anno vero ſequenti Cardinalis S. R. E. creatus, Senis 18. Kalend. Septembris, anno 1567. e vivis ereptus eſt.

LXXVI. Joannes Riccius Politianus, S. R. E. Cardinalis, & Montis Politiani Patriæ ſuæ Episcopus, anno 1567. die 4. Septembris ad Archiepiſcopatum Piſanum tranſlatus: obiit anno 1573.

LXXVII. Petrus Jacobus Borbonius, ex Marchionibus Montis Sanctæ Mariæ, Abbas Commendatarius S. Chryſogoni a Gregorio XIII. Archiepiſcopus Piſanus conſtitutus, anno ſequenti, die 17. Maii vivere deſiit.

LXXVIII. Ludovicus Antinorius Florentinus, primum Volaterranus, dein Piſtorienſis Episcopus, tandem ad Archiepiſcopatum Piſanum, anno 1575. die 2. Decembris electus, die 13. menſis Februarii anni ſequentis ultimo ſato ceſſit.

LXXIX. Bartholomæus Junius Florentinus, Metropolitanæ Florentinæ Canonicus, Eccleſiæ S. Romuli Decanus & Rector, anno 1576. die 20. menſis Februarii, Archiepiſcopus Piſanus ordinatus, anno ſequenti, die 26. menſis Junii deceſſit.

LXXX. Matthæus Rinuccinus Florentinus, Archiepiſcopatum Piſanum obtinuit anno 1577. die 14. menſis Auguſti, anno autem 1582. die 8. menſis Junii ex hac vita migravit.

LXXXI. Carolus Antonius a Puteo, Pedamontanus, Florentiæ ſupremus Fiſci Auditor a Francisco Magno Etruriæ Duce præpoſitus, tum deinde 1582. Kalendis Octobris ad Archiepiſcopatum Piſanum promotus, nedum Eccleſiam ſibi commiſſam, verum etiam totam Etruriam una cum Ferdinando I. Magno Duce prudentiſſime rexit. Demum anno 1607. die 18. menſis Julii e vivis exceſſit.

LXXXII. Salluſtius Taruſinus, primum patriæ ſuæ Montis Politiani Episcopus fuit, dein 1607. Kal. Octobris Archiepiſcopatu Piſano inſignitus eſt. Mortis commune debitum perſolvit anno 1613. die 13. Auguſti.

LXXXIII. Franciſcus Boncianus Florentinus, Archidiaconus Baſiliæ Metropolitanæ Florentinæ anno 1613. die ſexta Novembris Archiepiſcopatum

Sæculo
XVII.

Pars II. Lib. III. Cap. XXV. 949

tum Pisanum adeptus est. Obiit anno 1620. die 28. Novembris.

LXXXIV. Julianus Medices Florentinus, anno 1620. die 15. Junii Archiepiscopus Pisanus inauguratus est. Evita migravit anno 1636. die 6. Januarii.

LXXXV. Scipio ex Comitibus Ilcii Senensis, ex Episcopatu Pientino, ad Archiepiscopatum Pisanum anno 1636. mense Febuario translatus, postmodum S. R. E. Cardinalis creatus. anno 1663. huic Metropoli renunciavit.

LXXXVI. Franciscus ex Comitibus Ilcii Senensis, Canonicus Sancti Petri Almæ Urbis, anno 1663. die 27. Augusti in Scipionis Cardinalis Patru sui locum susceptus, Metropolitica Sedem Pisanam conscendit. Mortalitem exiit anno 1702. die 20. Junii.

LXXXVII. Franciscus Frosini ex Comitibus S. R. I. Pistoriensis, ex Episcopatu Patriz suæ, ad Archiepiscopatum Pisanum a Clemente XI. Summo Pontifice translatus est, ann. 1702. die 2. mensis Octobris. Deus sospitem, ac felicem diu conservet.

LXXXIX. Antequam Pisanum civitas in Metropolim Ecclesiasticam erigeretur, ejus Antistites, qui a primo Christiani nominis seculo, ad undecimi usque exitum ipsi præfuerunt, nulli unquam alteri Metropolitano, sed uni duntaxat Romano Pontifici immediate subiecti fuerunt. Exeunte autem seculo undecimo, Urbanus II. Papa, anno 1092. Pisas primam in Etruria Metropolim Ecclesiasticam esse decrevit, Daimbertum tunc Pisanum Antistitem, ejusque Successores Metropolitico jure ac dignitate decoravit, Corsicæ Episcopis novæ huic Metropoli Suffraganeis datis. Urbani Diploma recitat Ughellus Tom. III. Ital. Sac. col. 424.

Hic idcirco corrigendus est locus quidam Petri Diaconi in Chronico Casinensi primam Pisanæ Archiepiscopatus originem ad Gelasium secundum sic referentis (1): *Imperator interea Romam rediit, ibique diebus Pentecostæ ab eodem Hæresiarcha coronatus Liguriam rediit. Hoc ubi Pontifex superadditus cognovit, Romam reversus est, indeque egressus civitatem Pisanam adiit, Ecclesiamque inibi Sanctæ Mariæ, quæ ad Domum nuncupatur, dedicant, primus in eadem urbe Archiepiscopatum instituit.* Perperam enim asserit, a Gelasio II. Pisanum Archiepiscopatum institutum, illum, quippe jampridem ab Urbano secundo Prædecessore erectum, Gelasius tantummodo confirmavit. Non minus erravit Falco Beneventanus, quum scripsit, loco Dedicationis Basilicæ Pisanæ a Gelasio Papa celebratæ, ab hoc eodem Pontifice Archiepiscopum fuisse consecratum (2): *Hoc anno (scilicet 1118.) prædictus Papa Gelasius Gallias ivit, secundo die mensis Septembris intrante, & Pisas applicuit: cumque, sicut relatum est, Pontifex Gelasius apud civitatem Pisanam ivisset, & Archiepiscopum civitatis consecrasset, inito consilio Pisanorum navem ingressus est, deinde divina gubernante clementia, ventis secundis ultramontanas partes transfreavit.* Non Archiepiscopum, sed Basilicam Pisanam Gelasius consecravit. Nam tunc temporis Archiepiscopus Pisanus erat Petrus, ex Ordine Camaldulensium Monachus, antea Abbas S. Michaëlis in Burgo ejusdem civitatis, jam antea a Paschali II. anno 1103. Pisanum Archiepiscopus ordinatus, qui Gelasium Pisas advenientem suscepit, sicuti refert Auctor Anonymus de Gestis Pisanorum, de quo postea. Cum enim Daimbertus ex Archiepiscopo Pisano crea-

Seculo
XVIII.

(1) Petrus Diacon. in Chron. Casin. lib. 4. cap. 64.

(2) Falco Benevent. in Chron. ann. 1118.

tus fuisset Patriarcha Ierosolymitanus, in eius locum Petrus Abbas prædictus est subrogatus. Causam erroris tum præfati Auctores, tum etiam *Auctor Annalium Pisanorum* ab Ughello relatus Tom. III. col. 861. & seqq. ad annum 1119. desumpisse videntur ex eo, quod Gelasius dum Pisis consisteret, Archiepiscopo Pisano confirmavit nedum iura Metropolitica in Episcopos Corsicæ, verum etiam ea executioni mandari voluit, quod antea Episcopi illi Pisano Metropolitæ obedientiam exhibere detrectaverint. Rem ita narrat *Autor Anonymus de Gestis Pisanorum* (1) apud Ughellum col. 433. *Post decessum autem Venerabilis Pape Gelasii, Petrus Pisanorum Archiepiscopus, cum Petro Cardinali Ecclesie Romane Legato, & cum Ecclesia Pisane Canonis, atque cum Ildebrando Iudice & Pisanorum tunc Consule, aliisque Pisanis civibus in Corsicam ivit, ibique honorifice receptus in conspectu Cleri, & Populi Corsicani Maranensem electum, & ipsius Ecclesiam consecravit, aliorumque Corsicæ Pontificum, obedientiam & fidelitatem recepit, anno Dominice Incarnationis millesimo centesimo decimo nono: nimirum more Pisano, nam juxta Æram communem & Romanam, annus 1118. decurrebat.*

Nova deinde, & quidem eximia Dignitas Archiepiscopo Pisano accessit, nempe Primatis & Legati Nati Apostolicæ Sedis in Sardinia, & Corsicæ Insulis. De Sardinia expresse testantur Cardinalis Pandulphus Pisanus, & Cardinalis de Aragonia in Innocentii II. Summi Pontificis Vita, quorum Historiæ de Vitis Romanor. Pontificum, nuper Tom. III. Rerum Italicarum editæ sunt. Pandulphus rem ita narrat, de Innocentio II. ita loquens: *Postquam in Claramonte, & Remis celebrasset Conci-*

lio, in redditu pacificatis Januensibus, & Pisanis, attendens quæ sibi & Ecclesie fecerant servitia magna, Januensem Episcopum, qui sub Mediolanensi fuerat, fecit Archiepiscopum, & Pisanum Primatem totius Sardinie. Fufius vero idipsum refert Cardinalis de Aragonia in Vita ejusdem Pontificis, non tamen juxta Codicem MS. Bernardi Guidonis, impressum Tom. III. Rer. Italic. pag. 433. ubi male legitur: *Itemque Pisanum Episcopum erigit in Archiepiscopum Tuscie, totiusque Sardinie in Primatem:* sed juxta emendatiores Codices typis cufos eodem Tom. III. Rer. Italic. pag. 435. hisce verbis: *Attendens ergo B. Pontifex filialem devotionem, & plurima opportuna obsequia, quæ in multis Ecclesie necessitatibus prædixit Civitates (Pisana scilicet ac Januensis) Romanis Pontificibus gratis exhibuerant, & eos honorare dignum duxit, & speciali prerogativa exaltare. De consuetis igitur Apostolicæ Sedis liberalitate Primatum Ecclesie Pisane concessis super Sardinie Insulam, subjiciens ei Populoniensem Episcopum, & tres alios Episcopos in Insula Corsicæ Aleriensensem videlicet, Anetensem . . . . . Januensem vero Episcopum a subjectione Mediolanensis Archiepiscopi emancipavit, & specialem de novo Apostolicæ Sedis Metropolitanum constituit, cui Bobjensem Episcopum, & Prunianensem Abbatem, quem creavit Episcopum, obedi præcepit. In eadem quoque Insula Corsicæ tres Episcopos ei concessit. Hanc Primatus Pisani, & Metropolis Januensis institutionem ab Innocentio II. factam, Pagius ad annum 1132. Muratorius vero ex Genuensium Historicis Monumentis ad annum sequentem consignat.*

Præfulerant quædam initia Pisanii Primatus in Corsica, quum Gregorius

(1) Anonymus de Gest. Pisan. ad ann. 1119.

rius VII. Landulpho Pisano Antistiti ejusque Successoribus, anno 1077. teste Baronio ad eundem annum, num. 63. vices suas ea in Insula commisit; cui etiam pro laboribus, quos primus in illa restituenda Romanæ Ecclesiæ ditioni susceperat, dimidiam, duobus vero ejus Successoribus quartam partem omnium reddituum, qui ex causarum Ecclesiasticarum decisione provenirent, largitus est: Arces tamen sub Romanæ Ecclesiæ dominio reservavit, quarum Custodes iisdem Pisani Episcopis, ubi necessitas id exegerit, vult obedire, ut constat ex lib. 6. Epistol. ejusdem Gregorii Papæ, Epist. 12. Postmodum Urbanus II. Constituit, quæ incipit: *Urbanus Episcopus*, data Beneventi tertio Kalend. Junii, anno 1091. Pontificatus sui quarto, de eodem Gregorio VII. & Landulpho Episcopo mentionem faciens, scribit (1): *Quia multis jamdudum obsequiis Pisanoꝝ gloriosa nobilitas Romanam sibi Ecclesiam fecit obnoxiam, prædictam Insulam de consilio Clericorum Cardinalium, aliorumque Fidelium Pisane Ecclesiæ commisit & condonavit; ea conditione interposita, ut per annos singulos libras quinquaginta Laticane monete Lateranensi Palatio persolveret, &c.* Anno autem sequenti 1092. idem Urbanus alia sua Constitutione, data Anagninæ per manum Joannis S. R. E. Diaconi Cardinalis Episcopum Pisânium in Archiepiscopum promovit, Palliumque impertiit, ipsi subijciens omnes Episcopos Corsicæ, & ut in ea Metropolitanus, in Sardinia vero Legatus Apostolicæ Sedis, perpetua successione existeret, benigne concessit. Verum Callixtus Secundus Genuensibus vehementer urgentibus Corsicæ Antistites a Pisani subjectione exemit. Pisani nihilominus apud Honorium II. jura Ec-

Pars II. Vol. II.

clesiæ suæ ab Urbano concessa restitui deposcentes, voti compotes sunt effecti, sprete a Pontifice Genuensium contradictione: extat hac de re ipsius Honorii Papæ Constitutio, dat. Laterani per manum Americi S. R. E. Cardinalis Diaconi, & Cancellarii XII. Kal. Augusti anno 1126. Pontificatus sui anno secundo. Verum cum inde bella Pisanos inter & Genuenses suborta essent, Ubertus Archiepiscopus Pisanus, pacis amans, cessit Genuensibus tres Corsicæ Episcopatus, aliis tribus, nempe Aleriensis, Adjacentis, & Sagoneis sibi retentis. Quare Innocentius II. anno 1138. recompensaturus abscissionem trium Episcopatum Corsicæ, Balduino Archiepiscopo Pisano subiecit in Sardinia duos Episcopatus, nempe Gartellensem, & Civitatemensem, tertium vero in Tuscia, videlicet Populonensem, quos parere jussit Pisano Archiepiscopo, tamquam ipsorum Metropolitanus: legationem vero Apostolicam Sardinie ab Urbano II. jam concessam eidem confirmavit: quem insuper Primatem in Provincia Turritana Sardinie declaravit. Eam porro Primatis dignitatem deinceps ratam habuere Eugenius III. an. 1146. Hadrianus IV. 1156. & Alexander III. cujus Diploma asseſſatur in Archivæ publico Reformationum Florentiæ dat. Anagninæ per manum Gratian S. R. E. Subdiaconi & Notarii 3. Idus Aprilis, anno 1167. Pontificatus sui anno septimo. Quo quidem Diplomate amplians privilegia a Prædecessoribus suis Pisane Ecclesiæ attributa, Ubaldo Archiepiscopo nedum Primatum in Turritana, verum etiam in Calaritana, & Arborensi ejusdem Sardinie Provinciis impertiit, aliaque multa jam pridem ab aliis Pontificibus data confirmavit. Idipsum postea præstitere Lucius III. an. 1181.

X

Ur-

(1) Gregor. 7. lib. 6. Epist. 12.

952 Orbis Sacer & Profanus

Urbanus III. anno 1186. Cœlestinus III. an. 1191. & Innocentius III. anno 1198. uti apparet ex libro anni sexti Epistolarum ejusdem Innocentii, qui asservatur in Bibliotheca Vaticana, epist. 110. ubi Turritano Archiepiscopo inter cetera hæc scribit: *Absenti autem, vel alto tempore venienti (nimirum Pisano Archiepiscopo) non teneberis auctoritate Legationis aliquatenus respondere, auctoritate vero Primatice non plus potest in Provincia Turritana, quam Primatibus univ. concedunt Canonice Sardinenses*. Laudatus item Pontifex confirmans Archiepiscopo Pisano Primitivæ jura in Provincias Calaritanam, & Arborenses, eam cautionem adhibet, ut Metropolitanos ad suum non vocet Concilium, nisi permissu Sedis Apostolicæ. Recitat ejus verba doctissimus P. Thomassinus ex lib. 1. Regest. Epist. 56. (1): *Ita quidem ut eos ad Concilium vocandi, excessus eorum corrigendi, atque cetera omnia, quæ ad jus Primatus pertinent, in eos exercendi habeatis liberam facultatem. Verumtamen duarum supradictarum Provinciarum Archiepiscopos ad Concilium non vocabitis Pisas sine consensu Romani Pontificis*.

Honorius III. Summus Pontifex, anno 1217. scribens Archiepiscopis, Episcopis, ac Nobilibus viris Turritanæ, & Gallurensis Provinciarum, nec non Judicibus, aliisque Nobilibus per Sardiniam constitutis, eosdem admonet, ut Pisano Archiepiscopo in iis, quæ in eadem Insula ipsi sunt ab Apostolica Sede, tamquam Primati suo, & ejusdem Apostolicæ Sedis Legato attributa, debitum honorem ac reverentiam impendant, ejus salubribus monitis curent devote & humiliter obtemperare. Sic habetur in lib. 1. Epistol. laudati Pontificis, qui extat in Bibl.

Vaticana, pag. 215. Demum Pisani Archiepiscopi Primatum in Sardinia confirmavit etiam Gregorius X. uti proditum est in ejus Regesto in Bibl. Vaticana deposito, Epist. 52. fol. 92. anno secundo sui Pontificatus. Hinc Pisarum Archiepiscopi iis Summorum Pontificum Privilegiis ornati, jure sui Primatus usi, haud semel illud exercuerunt. Sic Fridericus Archiepiscopus, anno 1265. Sardinie Ecclesias visitavit, aliisque jurisdictionis suæ muneribus functus est: de quibus Ughellus Tom. III. in Friderico. Joannes quoque Archiepiscopus anno 1302. Archiepiscopum Gartelinensem ad suum Tribunal vocavit, renuentem autem accedere anathematis sententia innodavit: ex Ughello Tom. III. col. 528. Agnoverunt præterea, ac venerati sunt Jus Primatus, & Apostolicæ Legationis in Regno Sardinie inesse Archiepiscopis Pisani, etiam ipsi ejusdem Regni Antistites. Siquidem Albertus Archiepiscopus Turritanus id ultro fatetur in Donatione facta *Hospitali de Stagno*, anno 1176. cujus Authographum extat in Archivo Monasterii S. Laurentii Pisarum; ex quo illud desumptum hic subjicimus.

„ Albertus Monachus Sancti Benedicti de Monte Cassino, & Turritanus Archiepiscopus. Dilectis filiis Petro Magistro Hospitalis de Stagno, ejusque fratribus tam presentibus quam futuris in perpetuum. Venerabilibus locis, in quibus Dei servitium jugiter exercetur, debemus pro amore Dei temporalia conferre subsidia, ut pro terrenis coelestia, pro temporalibus mereamur recipere sempiterna. Proinde, dilecti in Domino filii, nos hospitalitatis, & caritatis opera, quæ in nostra domo assidue fiunt, devotione debita aten-

(1) Apud Thomassin. de Vet. & Nov. Eccl. Discipl. par. 1. lib. 1. cap. 37. num. 5.

tendentes, precibus Domini Villani Pisanorum Archiepiscopi, Sardiniae Primatis, & Apostolicæ Sedis Legati, assensu etiam, & consilio Domini Parafonis Turrítani Judicis, nec non Episcoporum nostrorum S. Sorrensis, D. Bofensis, I. Girasienfis, A. Castrensis, V. Urban., C. Ampur., I. Pleuræ. Augustini quoque Archipresbyteri nostri, Ecclesiam Sancti Georgii de Oleastro, cum terris, vineis, silvis, fructu, & ancillis, bobus, equis, & jumentis, porcis, ovibus, & capris omnibusque pertinentiis suis. Ad honorem Dei, & sustentationem vestræ Hospitalis domus, vobis donamus, concedimus, atque largimur, ut in vestra vestrorumque successorum potestate, ac jure deinceps omnibus diebus permaneat: salvo Parochiali jure, & censu unius libræ argenti, quem nobis in adventu legati persolvere debet, vel quando ad terram majorem transimus, & hoc videlicet, quando alix nostræ Capellæ hoc faciunt. Hanc igitur nostram donationem, quemadmodum supradictum est, ratam, & firmam in perpetuum manere censuimus. Hoc actum est anno Dominicæ Incarnationis MCLXXVI. Oportet Villanum Archiepiscopum Pisanum sub fine vite suæ ab Alberto Archipræsule Turritano postulasse hanc donationem, sed nonnisi post illius obitum diploma fuisse conditum. Nam Villanus anno 1174. diem ultimum clausit.

In Diariis Romanæ Curie Magistri Cæremoniarum sub Leone X. ann. 1514. Archiepiscopus Pisanus *Primus* appellatur. Quum enim Archiepiscopus Bituricensis præcedere vellet in Curia omnibus Archiepiscopis & Episcopis, prætextu Primatus suæ Ecclesiæ, id obtinere non po-

tuit, ob eam rationem, quam Magister Cæremoniarum adduxit: *Quod Viennensis est Primus Primatum in Gallia, & tamen eum alias in Curia Romana fueris Archiepiscopus Viennensis, numquam mansit nisi in loco sue promotionis; sicut etiam Pisanus, qui similiter est Primus, ut notatur in cap. fin. 22. dist. meliusque per special. tit. de Legat. §. Sunt quoque, in princ. Itemque in Diariis sub eodem Leone X. ann. 1517. cum eadem controversiam in Curia Romana excitasset Patriarcha Aquilejensis, causa cecidit, ob similem rationem a Magistro Cæremoniarum tunc allatam: quia nimirum Aquilejensis pari passu ambulat cum Bituricensi, & Veneto, & Pisano. Unde Pisanus a quibusdam inter Patriarchas Minores recensetur, uti docent Cassaneus in Catal. glor. Mundi par. 4. confid. 19. Nicol. Boher. de ord. grad. utriusque fori, par. prima num. 3. Petrus a Monte in Monarch. Concil. de Ordine assistent. Conc. num. 1. Archidiasc. in C. Cleros 21. dist. & Cardinal. Jacobatius de Concil. par. prima art. primo num. 254. & 255. & seqq.*

Iis omnibus addi potest testimonium Rosfredi Beneventani, qui anno 1215. ac deinceps longo tempore vixit, etiam post compilationem Decretalium Gregorii IX. cum ipse Advocatum egerit in causa Primatiz Pisanæ, de qua in cap. fin. dilation. ut habet in suo Opere, tit. de Juribus, quæ competunt Prælato, n. 2. asserit: *Archiepiscopum Pisanum esse Primatem Sardinie*. Plures alios insignes Doctores de Primatu Archiepiscopi Pisani in Corsica, & Sardinia egregie differentes refert Ughellus Tom. III. col. 398. quibus adjiciendi sunt Abbas Constantinus Cajetanus Commentar. in Vitam Gelasii II. Ludovicus Thomassinus, de Vet.

954 Orbis Sacer & Profanus

Vet. & Nov. Ecclef. Discipl. par. 1. lib. 1. cap. 37. num. 5. ubi variis Summorum Pontificum Diplomatum eundem Primatum illustrat: & his omnibus antiquior, vir doctrina & pietate eximius, P. Fr. Magister Joannes Carolus Florentinus, Ordinis Prædicatorum, Divo Antonino carus: is quippe in Vita Venerab. Simonis Saltarelli Archiepiscopi Pisani, ejusdem Ordinis, quæ una cum aliis quibusdam descripta est in vetusto Codice MS. Bibliothecæ Sanctæ Mariæ Novellæ Florentiæ: cum prius multa de præclaris Pisanorum gestis, pecuniarum expensis, variisque laboribus pro Romana Ecclesia ejusque Pontificibus exantlatis eleganter dixisset: de Pisani Archiepiscopi Privilegiis, Legatione Apostolica, & Primatu Sardinie & Corsicæ, hæc tradit, omnino consentanea iis, quæ continet vetus Codex MS. Ecclesiæ

Pisanæ apud Ughellum, col. 434. & seq.: *Hinc ergo, inquit, potuit provenire, ut dignior ceteris omnibus Italiæ hæc ipsa Pisanorum Metropolis esse meruerit. Nam qui ejus Civitatis Antistes declaratus sit, ut primum Metropolis solium attigerit, Lateris Legatione dignatur. Deinde, nostro ut more loquamur, & Palatinus Comes, & Corsicæ, & Sardinie vocatur Primas. Age vero quod nonnullis annis diebus, uti Pontifex Maximus, Pallio utitur, stuppæque Templum ingreditur accenditur, ceterisque aliis Pontificiis Insignibus honestatur, ut Summus Pontifex, præter capitis ornamentum, in ceteris judicetur. Eos quoque quos Canonicos, seu Capellanos dicimus, eisdem fere diebus, primos quidem Cardinalium amictu ornatos, alios vero Presulum vestimento decoros cum summa spectantium voluptate quisque insueri, ac magnopere venerari potest.*

C A P U T XXVI.

Synopsis.

I. Uenam fuerit primis seculis prima Ecclesia Cathedralis Pisana inquiritur.

II. Hodierna Basilica principi ex spoliis Saracenorum a Pisani edificata. Eam solemniter pompa Gelasius II. Papa dedicavit.

III. Idem Gelasius & alii Romani Pontifices hanc Basilicam variis Indulgentiis, & Sanctorum Reliquiis ditaverunt.

IV. Nobilitas ejusdem Basilicæ structura: præcipue illius tum exteriores, tum interiores partes describuntur: usque ad num. IX.

X. Plurimæ insignes Sanctorum Reliquiæ, & sacra Corpora in eadem Basilica sunt recondita.

XI. Baptisterium extra Basilicam, situm. Mira ejus structura. Ad similitudinem rotundi Templi constructum est. Præcipua ejus ornamenta.

XII. Insigne Cæmeterium Pisanum, vulgo Campo Santo. Singula ejus partes descriptæ.

XIII. Varia hinc inde Sepulchra apte distributa. Quædam illic illastrum Virorum perpulchra monumenta.

XIV. Plures elegantissimæ Imagines depictæ parietes Cæmeterii exornant. Præstantiores recensentur.

XV. Quo tempore hoc ædificium inchoatum consummatumque fuerit.

XVI. Turris sacra, vulgo Campanile singularis ejus structura, partes, forma, & situs exponuntur.

I. Iis

I. IS antea expositis, quæ ad originem, Pisane Ecclesiæ, ejusque Sedis Episcopalis, itemque ad Metropoleos, ac Primatus primordia, jura, privilegisque spectant: nunc ad ejusdem Civitatis Insignis Basilicæ, ac nobilissimi Canoniorum Collegii initia, progressus, ac decora perlustranda progredimur. Primam nedum Pisarum, verumetiam forte totius Etruriæ vetustissimam Ecclesiam fuisse sacram illam Ædem, cum Tabula lapidea, Divo Petro in littore Pisano ad Gradus dictam, atque ab ipso Apostolorum Principe constructam, ex his, quæ in superioribus dicta sunt, satis superque apparet. An autem, priscis illis temporibus, quando Christiana Religio vix orta erat, eadem Sacra Divi Petri Ædes ad Gradus dicta, loco Cathedralis Ecclesiæ habitata fuerit, nec affirmare ausim, nec inficiari, ubi nulla hujus rei suppetunt monumenta. Alteram tamen, quam paulo post Apostolorum Principis discessum a Sancto Perino ejus Alumno, & primo Pisano Antifite erectam ferunt, ac Deiparæ Virginis consecratam, Cathedralis titulum obtinuisse non ambigo. Parvam initio fuisse oportuit, ob savientes prioribus rei Christianæ temporibus Gentilium persecutiones: sed restituta postmodum per Constantinum Magnum Ecclesiæ pace, aut ipsamet ampliorem in formam redacta fuit, aut altera sub eadem Beatæ Virginis Dei Genitricis appellatione constructa. Verum illa præ nimia vetustate labente, de nova Basilica longe magnificentiore ædificanda actum est. Adlectus pro hac re perficienda locus, ubi quondam fuerant Hadriani Imperatoria Thermae. Pius nam-

que olim extitisse Thermae Hadriani Augusti refert D. Josephus Martinus in Teatro Basilicæ Pisane, cap. 2. pag. 5. post Paulum Troncium in Annalib. Pisane, pag. 22. Eversa Deiope Ethnica Idolorum superstitione, eodem loco, ubi Thermae illæ assurgebant, erectum fuit Templum Sanctæ Reparæ Virginis & Martyris Archiepiscopatus annexum. Præcipuus tamen Cathedralis Ecclesiæ titulus semper extitit Deiparæ Virginis in Cœlum Assumptæ, a quo ejusdem Canonicos jam ab antiquis temporibus Sanctæ Mariæ fuisse nuncupatos, nos docent Grimoaldus Episcopus Pisanus in sua Donatione, cujus supra mentionem fecimus, Joannes XX. Papa, Leo IX. Victor II. Alexander II. alique Romani Pontifices, quorum Diplomata describit Ughellus Tom. III. a col. 404. ad 410. Ceterum quum hoc quoque Templum rimis undique fatisceret, eo de medio sublato, in ejusdem solo Basilicæ Pisana multo amplior atque nobilior constructa est, qualis hodieque cernitur.

II. Ædificandæ autem novæ hujus Basilicæ causam, cum Pisano Annale, tum Auctores omnes, qui de illa scripserunt, hanc asserunt. Anno a Christi Domini Incarnatione 1063. in quem incidit annus tertius Pontificatus Alexandri Secundi Summi Pontificis, & primus Widonis, seu Richi Papiensis Pisano Antifitis, Pisani debellata pluribus in locis, præsertim apud Patavium Siciliæ Metropolim Saracenorum potentia, qui multa & gravissima Italiæ, atque ipsi adjacentibus Insulis damna intulerant, spoliis ditissimis onusti in patriam victores reversi, Deiparæ Virginis in Cœlum Assumptæ, quam singularem Patronam venerantur, Templum ex manu-

956 Orbis Sacer & Profanus

biis hostium Christiani nominis construendum curarunt. Eodem anno insigni huic pietatis ac religionis operi manus admotæ sunt, jactaque novæ hujus Basilicæ fundamenta, confluentibus civium præstantissimis ad sacram Aedem inchoandam. Id testantur carmina in fronte ejusdem Templi insculpta, quæ supra descripsimus. Tanta porro ædificii magnificentia, operis structura, tot ornamentis intus & foris adeo excrevit, ut vix post annum 1110. fuerit absolutum. Auxit deinde hujus Basilicæ splendorem Gelasius II. Pontifex Maximus, cum Pisas adveniens anno 1118. ipsemet ejus Dedicationem solemnem pompa peregit. Rei tunc gestæ historiari narrat Annales Pisani apud Ughellum Tom. III. col. 864. & fusius Constantinus Cajetanus Comment. in Gelasio II. Vitam, pag. 100. ex perantiquo Codice MS. ejusdem Basilicæ, cujus hæc sunt verba: *Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi MCXIX. (more Pisano) Indictione XII. vi. Kal. Octob. Gelasius II. Alma Urbis Romæ, & Universalis Ecclesiæ Summus Pontifex novam Pisano- rum Ecclesiam in honorem gloriosissimæ semperque triumphatricis Virginis Mariæ consecravit: cui Consecrationi Adjutores & Consecratores interfuerunt quamplurimi, tam Romæ Urbis, quam Tusciæ, nec non & Sardinie Episcopi: Sacerdotum & Diaconorum Romæ Ecclesiæ Cardinalium multitudo plurima adfuit: Lucana autem Ecclesia cum suis loco positis, aliisque Canonici: sed & cum Abbatibus, & Prioribus, & Religiarum, vigiliis, & reliquis Dedicationis Officiis, tancquam ipsa Pisana Ecclesia adfuit. Romanus igitur Pontifex inter Missarum solemniam ipsius Dedicationis die, ipsam Sanctam Pisanam Ecclesiam tam Privilegio, quam ore proprio coram innumerabilibus turba Tur-*

sciæ, in Metropolitanam confirmavit sublimitatem. Tanta siquidem Clericorum, Laicorum, nec non mulierum, multitudo die illa convenit, quantam nullus nostræ ætatis una die in unum convenisse meminerit: sed & per octo subsquentes dies ex urbibus, oppidis, villisque concurrere non cessavit. De hac ipsa Pisane Basilicæ tam solemnem Dedicationem a Gelasio II. facta loquitur etiam Falco Beneventanus in Chronico, cujus verba superius dedimus, quibus ait: Cumque sicut relatum est, Pontifex Gelasius apud Civitatem Pisanam ivisset, & Archiepiscopum Civitatis consecrasset. Sed recte observat Pagius ad ann. 1118. num. 10. Hoc in Chronico Falconis hodie non legitur, & hæc verba Archiepiscopum Civitatis consecrasset, mutilata & corrupta. Petrus enim Archiepiscopus Pisanus, qui hoc tempore vivebat, jam ab anno 1103. ut legitur apud Ughellum Tom. III. col. 427. consecratus fuerat. Legendum itaque, Archiepiscopatum, & Ecclesiam Civitatis consecrasset. Notanda quoque sunt prædicta verba ex Codice MS. Basilicæ Pisane superius adducta, ipsam Sanctam Pisanam Ecclesiam tam Privilegio, quam ore proprio in Metropolitanam confirmavit sublimitatem. Non dixit, instituit, sed confirmavit: jam enim antea ab Urbano II. Metropolis fuerat instituta, cujus subjecti omnes Corsicæ Episcopi: Gelasius vero erectionem ejusdem Metropolis ab Urbano factam confirmavit. Quamobrem cum antiquus Scriptor Pisanus apud Ughellum col. 434. de Dedicatione Ecclesiæ Pisane & Metropolitico jure eidem a Gelasio II. confirmato. asserit: Pisas venit, & consecravit majorem Ecclesiam Pisanorum, & concessit Archiepiscopatum civitati Pisane, & dedit, quia usque tunc tantum Episcopus erat: hoc sensu intelligendus est, quia nim-

Pars II. Lib. III. Cap. XXVI. 957

mirum Urbani II. Rescriptum nondum antea executioni demandatum, Gelasius illud executioni committi voluit. Ea porro Dedicatio secundum veterem Codicem MS. jam laudatum, & Pisanorum Annales, peracta fuit anno Pisano 1119. communis vero 1118. Indiâ. 12. vi. Kalen. Octobris.

III. Plurimis Indulgentiarum thesauris hanc Basilicam Pisanam a se consecratam idem Gelasius Pontifex ditavit. Eas nominatim præfatus Codex MS. recenset: *De criminibus igitur idem Gelasius Papa concessit tali die, omnibus vere penitentibus & confessis, infra octo dies de Indulgentiæ quatuordecim mille annos, & ab Assumptione Beate Virginis Mariæ, usque ad Nativitatem Domini Nostri Jesu Christi concessit viginti quatuor millia annos Indulgentiæ, & tertiam partem remissionis peccatorum. Item singulo die totius anni concessit quadraginta octo annos Indulgentiæ, & centum quarantenas. Item in omnibus Festivitatibus S. Mariæ Virginis mille annos. Treguas quoque per octo dies ante, & per octo postea, sub anathematis rigore constituit: sane in ipso sacrosancto Altari Reliquias, quas in priori antiquæ Ecclesiæ reperit, condidit. Easdem Indulgentias postea confirmavere Nicolaus Papa II. Callixtus II. Gregorius VII. & Innocentius II. Innocentius vero XII. eandem Basilicam amplissimis Indulgentiis cumulavit. Clemens XI. easdem auxit: die siquidem Festo B. Mariæ Virginis in Cælum Assumptæ; S. Clementis Papæ & Martyris, ac S. Raynerii Confessoris Pisani omnibus Fidelibus utriusque sexus vere confessis & sacra communione refectis hanc S. Adem visitantibus, Plenariam omnium peccatorum suorum Indulgentiam impertit. Quam pariter Indulgentiam tempore expositionis XL. Horarum*

Septuagesimæ ibidem preces effundentibus est elargitus. Insuper singulis Sabbatis, ac diebus Festis B. M. V. iis, qui devote interfint Litanii ejusdem Deiparæ Virginis hoc in Templo recitandis, centum dies de injunctis, seu alias quomodolibet debitis penitentis relaxavit. Idemque Summus Pontifex indulset, ut quicumque septem ejusdem Basilicæ Altaria ab Archiepiscopo designanda devote visitassent, omnes Indulgentias consequerentur, quas ii, qui septem Urbis Ecclesias visitant, consequuntur. Quæ omnia nuper retulit D. Josephus Martinus in Theatr. Basil. Pisan. cap. 7. pag. 30. ubi etiam asserit, de prædicta Consecrat. loquutos esse, Card. Pandulphum Pisanum in Vita Gelasii II. existen. in Biblioth. Vaticana: Oldoinum in Ciaccon. de Vit. Roman. Pont. lib. 1. col. 935. Troncium, Vivianum, & alios. Quibus addi debet Petrus Diaconus Casinen. in Chron. lib. 4. cap. 64. apud Constant. Cajetan. loc. cit. pag. 101.

Quamquam autem magnifica hæc sint, quæ Gelasius II. in solemnî Dedicacione principis Templi Pisani præstitit: infra tamen hos limites coarctari non potuit ejus erga Pisanos liberalitas. Nam Archiepiscopo, & Senatui Populoque Pisano quamplures easque insignes Sanctorum Reliquias in ipsorum Ecclesia reponendas elargitus est, quarum nomina exhibet Consecrationis Historia, nosque inferius dabimus. Amplissima quoque Pisano Archipræfult Privilegia impertit, hæc potissimum in prædicto Codice MS. recensita: *Ad reverentiam præterea tantæ Consecrationis, ipso Dedicacionis Anniversario, & in secunda Feria in Albis, & in Assumptione Beate Mariæ Virginis, Equum cum Mappa candida ad processionem concessit Pisano Archiepiscopo. Quas processiones præcedant vini & vini, sex* Cle-

958 Orbis Sacer & Profanus

Clerici Pluvialibus induti cum sex Vexillis: quibus sex Nummi civitatis equos commodant easili per Potestatem. Et sic totus Clerus paratus equos sequitur ordinate. Ipso quoque die Pallio uti, quod est celsitudo Pontificalis Officii, cum sex aliis Festivitatibus anni, sicut in ipsius Privilegio continetur, præter solitum morem indulgit. Crucem quoque ante se deferri ob insignem Metropolitanæ Legationis honorem, tam per Diocesim Pisanam, quam per Corsicanam Insulam, Privilegio stabilivit.

IV. Hæc quidem de solemnî Basilicæ Pisane Dedicatione, nec non Privilegiis ipsi, atque ejus Archipresbiteri ab Apostolica Sede tributis, prælibasse satis. Quod autem ad ejusdem latinet structuram, adeo mira est ac magnifica, ut vix valeat explicari. Egregium sane opus celeberrimi sui ætatis Architecti, natione Græci, cognomento Bruschetti, uti carmina ejus tumulo incisa declarant. Nobilissimî hujus Templi Ichonographiam perquam elegantem nuper accuratissime concinnavit Vir Clariss. Josephus Martinus in suo erudito Opere, cui titulus, *Theatrum Basilicæ Pisane*; ubi singulas ejusdem partes cum exteriores, tum interiores late describit. Nos tantum, quæ præcipua sunt, breviter indicabimus. Cum primis muri albo ex marmore lineis cæruleis distincto universam Basilicæ aream ambiunt; quorum imas partes sedilia marmorea utroque ex latere circumdant. Assurgit deinde primus parastatarum ordo, ubi interpositæ videntur fenestræ majores, per quas lumen minores naves irradiat, ibique videntur plura ornamenta variis lapillis eleganter elaborata. Proxime dein se attollunt parastatæ minores marmoreæ secundi ordinis, quem Atticum dicunt, ubi reperiuntur fenestræ minores, quæ naves, seu porticus superiores illumi-

nant. Utrumque hunc ordinem columnarum interjectæ fulciunt, atque exornant. His vero supereminet alter columnarum ordo Corinthiis regulis efformatus, ubi varia interjecta lapillorum ornamenta, ac patent fenestræ, per quas pars superior mediæ navis prope laqueare lumen recipit. Tectum totius Basilicæ laminis plumbeis undique cooperitur: in cujus summitate superiori Basilicæ fronti supereminet simulacrum, Deiparæ Virginis marmoreum; altera vero parte opposita cernitur Æneum animal quatuor similes pedes habens, cujus caput & alæ velut Aquilæ volantis; corpus autem nonnullis maculis coopertum. Antequam tamen Æneum hoc animal offendas, Tholus ovatus in altum assurgit, laminis plumbeis tectus: in cujus tympani coronoide 88. columnæ marmoreæ circumdique sunt distributæ, quibus incumbunt arcus varia marmorea ornamenta sustinentes non invenisse exculpta. Infra Tholum Tribuna minor in duo brachia sese porrigit: Tribuna vero major extremam occupat Templi partem. Hujus autem pars exterior duobus ambulacris exornatur, quorum alterum præbet faciliorem aditum anteriorem ex una ad aliam Basilicæ partem. Arcus columnarum hic affabre elaborati sunt: earumdemque columnarum marmor pulcherrimum: nam aliæ e Porphyretico, aliæ e variegato, quædam e cinericio Numidici, seu, ut vulgo dicitur, Graniti Orientalis lapide canaliculis in formam cochleæ striato positæ sunt. Prope angulum dexterum Tribunæ Majori proximum adhæret ejus muro Sepulchrum marmoreum Beatricis, Matris Comitissæ Mathildis. Haud procul in suo loculamento cernitur Davidis citharam tangentis marmoreum Simulacrum, quod servat ex Orientalibus

libus plagis huc adductum. Ex ad-
verso supra gradus circa latus alte-
rius brachii Tribunæ minoris plateam
spectantis prominet Vas marmoreum
columnæ insidens; quod plerique
asserunt quamdam fuisse mensuram
census Imperatoribus solvendi: non
pauci tamen censent, cineream ve-
terum Gentilium Urnam Pisas inter
cetera eorundem Veterum Sepul-
chra translatam. Absoluto jam insi-
gni hoc Templo gradus, per quos in
illud ascenditur, circa annum 1300.
fabricati fuerunt. Hi autem numero
sunt quinque, atque in gyrum palmi.
1780. excurrunt. Hujusmodi gradi-
bus imminet Areola universam am-
bians Ecclesiæ, latitudinis palmi. 20.
magnis quadratis marmoreis lapidi-
bus albis strata, lineisque marmo-
reis croceis eleganter distincta.

V. Antequam interiores hujus
Basilicæ partes inspiciamus, de illius
Fronte, tum vero de Januis quid-
piam, licet levi calamo, lubet adum-
brare. Frons hæc tota ex marmore
constat: cujus superior pars in me-
dio sita cacumine attollitur: hinc in-
de supra januas parvas in demissum
dejecta. Quinque columnarum ordi-
nes continet, quorum alter alteri
eleganter iocumbit. In primo co-
lumnarum ordine sex e pavimento
assurgunt marmoreæ columnæ: quas
inter duæ illæ prope principem jan-
uam sunt mirandæ calaturæ: ac
in crassitie opere anaglyptico elabo-
ratæ. In secundo ordine aditum ex-
ternum ex uno latere Ecclesiæ ad
aliud exhibente decem & octo mar-
moreæ columnæ, licet inferioris ma-
gnitudinis enumerantur. Tertium
ordinem decem, quartum novem,
quintum dumtaxat septem columnæ
efficiunt, disparis tamen altitudinis
juxta cujusque ordinis figuram: quarto
ordine excepto, in quo omnes
columnæ æqualem altitudinem ser-

vant. Columnæ omnes integræ in
eadem fronte assurgentes numerum
50. excedunt non computatis para-
statis; earumque capita ad ordinis
Corinthii leges efformantur. Arcus
omnes columnis imminentes accura-
tis calaturis illustrantur: ac supra
eosdem arcus variis elegantibusque
lapillorum ornamentis nobilitantur.
In eadem quoque fronte, quinque
marmorea simulacra confurgunt: ho-
rum primum in ejusdem frontis api-
ce præfert Beatissimæ Virginis Ma-
riæ filium amplexantis effigiem. Duo
hinc inde supra extremitatem tecti
medianæ Navis Angelorum imagi-
nes exhibent. Alia duo in fine tecti
Navium lateralium Apostolorum
formam exprimunt. Hæc ex Marti-
nio excerptimus, qui cap. 10. plura
alia de variis animantium speciebus,
quorum plures figuræ in eadem fro-
nte sunt exculptæ, fusius recenset.

VI. Quinque sunt Januæ, per
quas in Basilicam Pisanam aditus
patet, parvula excepta. Harum tres
in Basilicæ fronte: alie vero duæ in
lateralibus distributæ. Primæ tres ac
altera lateralis æneas valvas habent:
posterior hæc utpote antiquior prius
vestiganda est. Tempus, quo hujus
valvæ æneæ fuerunt constare, pro-
fus ignoratur. Figuræ non admodum
elegantæ: characteres iisdem præfixi
videntur Longobardici: quod mihi
indicio est, vel eas Pisis constructas,
ut quidam putant; vel potius ex
Insulis Balearibus Pisas esse transla-
tas, quod tamen incertum est, licet
per antiqua traditio id affirmet.
Quod enim vulgo creditur ex Hiero-
solymsis huc advectas, ipsæ literæ
non Syriacis, aut Græcis, sed Lon-
gobardicis, iisdemque Latinis charac-
teribus, sed barbaris insculptæ, fabu-
losum esse ostendunt. Imagines
illie exaratæ præcipua continent Chri-
sti Domini Mysteria a quatuor Evan-
ge-

960 Orbis Sacer & Profanus

gelistis enarrata: nisi quod in utroque infimæ partis angulo duodecim Prophetæ veteris Testamenti, inter totidem arbores distributi, exprimuntur. Tres Januæ in ejusdem Basilicæ fronte æneas pariter valvas habent, quæ licet longam annorum non redolcant seriem, quidpiam tamen Regium magnificumque præferunt, siue majestatem & magnitudinem operis intuearis, siue exlaturam, aut potius anaglyphicum artificium, sacras historias, aliæque circa earumdem icones decora contempleris. Quæ media est, & omnium major, valvas æneas, ære fusili, opere anaglyphico ad stuporem constatas habet. Harum altitudo est palm. 30. latitudo palm. 15. & amplius. Quælibet pars in unum segmentum distinguitur, quod in quatuor quadrata, siue parallelogrammata dividitur frondibus, floribus, fructibus, ac multiplici animantium, volucrumque genere instructa. Quodlibet illorum sacrum aliquod Deiparæ Virginis Mysterium, omnia vero simul universa ejusdem sanctissima, continent gesta, raro quidem artificio cum emblematicis expressa. In capite & fine earumdem valvarum emicant Prophetarum aliorumque, Sanctorum simulacra, quorum in medio vasa prominent floribus, ac frondibus repleta: in angulis autem superioribus imminet hieroglyphica: uti etiam in utroque latere, & in areola prope finem. Dux reliquæ Januæ, & illarum valvæ minores quidem sunt magnitudine; æquales tamen elegantia, ac venustate artificii: nam & ipsæ ære fusili opere anaglyphico, perinde ac superiores, constatae sunt. In duodividuntur segmenta, quorum utrumque in duo quadrata distinguitur. Hujusmodi vero quadrata hieroglyphicis, ac anaglyphico ornamento, quo supradicta valvarum majoris Januæ decorantur,

frondibus, floribus, ac fructibus instructo. In valvis minoris Januæ ad sinistram majoris positæ delineata, sunt Servatoris nostri sex præcipua Mysteria in Sacris Evangelis enarrata, quæ illius Passionem præcesserunt: nempe Nativitas ejusdem Domini Nostri Jesu Christi: Magorum adventus cum in antro Bethleemitico adorantium: Baptisma a Joanne Christo Domino ministratum: idem Servator a Dæmone tentatus & supra montem excelsum ductus: Lazarus jam quatruiduo mortui resurrectio: & Ingressus ipsius Redemptoris triumphantis in Sanctam Hierosolymorum civitatem. Singulis porro his Mysteriis variæ Icones iisdem respondent, eaque repræsentantes mirabili arte ac ordine aptantur. Cuique illorum varia, sed propria insunt hieroglyphica. In earumdem valvarum angulis varia prominent Sanctorum simulacra pereleganter efformata. Alterius Januæ minoris ad dexterum latus valvæ, exceptis iconicis & hieroglyphicis, quoad magnitudinem, materiam, & ornamenta, præcedentibus comparantur. Sex in iis Dominicæ Passionis primaria exprimuntur Mysteria, quorum unicuique propriæ rerum gestarum imagines congruunt: nempe Christi Domini in Horto Patrem exorantis effigies: Judæ proditoris amplexus, osculum, & Judæorum turba Christum vinciens: Salvator spinea corona redimitus: idem Dominus ad columnam ligatus, Judæis diris fustibus in eum sævientibus: ipsemet Redemptor noster Crucem in Calvariz montem basilicam tandem extollitur ejusdem Christi Domini totius Mundi Reparatoris, inter duos latrones e Cruce pendens effigies. Singulas trium Januarum valvas æneas, atque in iis adumbrata Redemptionis nostræ Mysteria, singulorum varias Icones, ca-

rum.

Pars II. Lib. III. Cap. XXVI. 961

rumdem ordines, emblemata, hieroglyphica, eleganter & erudite explicat Vir Clariss. Josephus Martinus in suo Theatro Basilicæ Pisanz, æ. pag. 57. ad 67. singularumque valvarum Tabulas accuratissime delineatas exhibet. Prædictarum vero trium Januarum valvas absolutas censet anno millesimo sexcentesimo secundo. Artifices fuerunt, ut ex Codicibus Ecclesiæ eruitur, Pater Dominicus Portigianus Ordinis S. Dominici, ac Magister Angelus Serranus. Delineatores autem Joannes Bologna, Francavilla, vulgo *dell'Opera*, Gaspar Sufina, Horatius Mochius, Joannes Mora.

VII. Jam nobis ex Januis ad interiora Templi patet introitus. Ne tamen in immensum excurrat oratio, quæ præstantiora sunt duntaxat indicabimus. Cum primis assurgunt in hac Basilica Naves octo, nimirum quinque in longum, tres vero in transversum: omnes proinde in formam Crucis dispositæ. Ejusmodi Naves sex columnarum ordinibus distinguuntur: quæ medianam Navem efficiunt columnæ sunt numero viginti quatuor, exceptis quatuor parastatis, ac fere omnes ex Numidico marmore constant. Harum quælibet cum basi & capite Corinthiis regulis efformato, palmos in longitudine circiter 46. in crassitie palmos tredecim & ultra continet. Aliæ vero ceterarum Navium columnæ 46. sunt minoris magnitudinis, nonnullis exceptis. Harum aliæ sunt ex eodem marmore Numidico, aliæ vero e Pario lapide elaboratæ. Mediana major Navis, & altera transversalis pulcherrimo auro laqueari per Benedictum Cionium a fabrica exculpto nobilitantur; sex vero aliæ minores testudine, seu arcuato pariete teguntur. Præfatis columnarum, Naviumque ordinibus incumbunt alii columnarum ordines, minoris tamen magnitudinis, porti-

cum formam præferentes. Hos non fornix, sed laqueare variis coloribus auro mixtis egregie adornat. Tholus ad Septemtrionem, & Meridiem intrinsecus marmoreis parietibus Medianæ Navis: ad Orientem vero, & Occidentem lapideis arcibus inhæret. Ejus altitudo a pavimento usque ad Globum æneum ad palm. 240. circiter exurgit. Præstantissimorum virorum picturis exornatur; nam Deiparæ Virginis Triumphatricis Coelos ingredientis effigiem, cum pluribus Angelorum Choris eidem inservientibus, eleganti pennicillo expressit Horatius de Riminaldis Pisanus: Sanctorum cœtus egregiis coloribus Hieronymus Horatii frater efformavit: Quatuor autem Evangelistæ in angulis distributi a Dominico Cinganello a fabrica fuerunt depicti. Absis, seu Tribuna hemicycli formam præferens, ad palm. 100. & amplius extollitur. In medio hujus Absidis fornice lucida auri scobe consperso humani generis Servator Christus Dominus musivo opere coruscans, oblongo scamno pulvinari cooperto insidet gemmis undequaque conspicuo. Ejusdem Redemptoris caput pretiosi diadematis nimbo coronatur, in quo rubea Crux est. Vestis, excepta purpurea tunica, versicolor est: ubi enim ex umbris obscurior, cæruleus, sen violaceus: ubi vero clarior, aureus color apparet. In ejus scabello subter pulvinar strati Leones, ad pedes inspiciuntur Serpentes, & Dracones. A dextris astat Beatissima Virgo, a sinistris D. Joannes, ambo diademate redimiti. In medio Tribunæ sub prædicta Servatoris Nostri effigie in marmoreo receptaculo satis eleganti pretiosi Cineres plurium Sanctorum Martyrum asservantur. Ex utroque Tribunæ latere plures tabulæ nobilium Pictorum emicant, in quibus egregiis co-

962 Orbis Sacer & Profanus

loribus delineata videntur illustra-
plurium veteris Testamenti Patrum
facinora: in aliis vero ejusdem Tri-
bunæ locis ipsius Christi Domini glo-
riofissima gesta sunt depicta. Extra
Tribunam prope Triumphalem Arcum
in Tsubula Magna præclarum cum
Orthodoxæ Religionis, tum Pisane

Reipublicæ trophæum cernitur: ni-
mirum hujus Basilicæ ex Infidelium
manubiiis ædificatæ solemnibus Dedicatio
per ipsum Gelasium II. Pontifi-
cem celebrata exprimitur, ut ibidem
apposita sequens Inscriptio demon-
strat.

*Templum hoc, ut aucta potentia,
ac Religionis insignis monumentum posteris extaret,
a Pisani & Saracenorum spoliis capta Panormo ædificatum,
ac Sanctorum Reliquiis a Palestina usque adductis auctum,
Gelasius Secundus Pontifex Maximus
solemni pompa consecravit Anno Dom. MCXIX.*

In adverso e diametro parietum
latere alter opponitur non exiguus
Christianæ Fidei triumphus: ibi enim
repræsentatur subacta divinitus in
Balearibus Insulis Saracenorum po-
tentia, eorumdem Barbarorum Re-
gis uxore ac filio in captivitatem ab-

ductis post Archiepiscopum Pisenum,
qui cum suis Canonicis, ac Populo
Pisano Urbem triumphantis more in-
grediens exprimitur: uti ibidem ap-
pensa publica Inscriptio his verbis
ostendit.

*Paschale II. P. M. auctore
Pisani Classe CCC. Triremium comparata
Petro Archiepiscopo Pisano Duce
Balearis Insulas prostrigatis Saracenis in ditionem redigunt,
Christianoque nomini adjungunt,
captæque regia conjuge, ac filio
præclaram victricem illustri pique triumpho exornant.
A. D. M.C.XV.*

VIII. Parietes etiam Presbyte-
rū Christianæ Religionis trophæis il-
lustrantur: ibi namque plurium Vi-
rorum effigies, qui vel sanguine, vel
scriptis illustre fidei testimonium edi-
derunt, appictæ cernuntur. Supra
Tribunam eminet Arcus, quem Tri-
umphalem vocant, vario picturarum
ornamento decoratus. In hujus fa-
stigio locatur nobile Crucis tro-
phæum, quod etiam & ipsum Victo-
rem Christum designat. In superio-
re area supra præmemoratum Arcum
coruscat Imago Beatissimæ Virginis
Mariæ ab Angelo salutatæ; quæ ut

origo tanti triumphi jure, ac merito
in illa parte collocatur. Inferius gra-
datim hinc inde Angelorum cœtus
apparet: sub iis vero plura veteris
Testamenti monimenta mystice eum-
dem Redemptorem significantia ex-
primuntur. In fine Arcus quatuor
Novi Testamenti Evangelistæ inspi-
ciuntur.

Media inter Tribunam & Cho-
rum est Ara Maxima, cujus frons
non Tribunam ipsam, sed Chorū
& Populum spectat. Hac in Ara ma-
gna Crux attollitur, e qua pendeat
Servatoris Domini Nostri Jesu Chri-
sti

At æneum simulacrum. A dextris supra marmoream basim affurgit æneus Angelus in manibus gestans æneum candelabrum: a sinistris pariter affurgit alter Angelus priori similis. Locus ubi est Ara maxima Sancta Sanctorum appellatur, ob sacra nimirum & divina, quæ ibi celebrantur Myſteria. Huic statim coniungitur Chorus, in cujus utroque latere duo Ambones affurgunt, in quorum altero Epistolæ, & Evangelia in Miſſa a Subdiacono, & Diacono cantantur. Canonicorum, & totius Chori sedilia perpulchra sunt, in quibus pectore tenus Apostolorum, ac Prophetarum figuræ, pluraque animalium genera & ornamenta opere tessellato egregie efformata videntur. Scptum Chori marmoreum extrinsecus floribus, & aliis incrustationibus, ex pretiosis lapidibus varii coloris intextis affabre ornatur. Pavimentum ante ostium Chori ex opere texellato variis lapillis vermiculatum concinne & artificiose elaboratum est. Reliquum vero pavimentum Ecclesie totum e candido parioque marmore stratum, caruleisque lineis eleganter distinctum.

IX. Quindecim Aris pari ordine in Navium lateribus hinc inde distributis, una cum Ara maxima, ac duabus aliis in utroque extremo latere Navium transversalium celeberrima hæc Basilica honestatur. Præter Aram principem superius descriptam, nobiliores sunt binæ illæ, quæ in duobus Sacellis Naviam transversalium se se offerunt. Ad dextrum quippe latere Choro contra Januam principem insipientibus occurrit Sacellum Sanctissimæ Virgini ab Angelo salutatæ sacrum, variegatis marmoribus elaboratum. In ejus Tribunæ medio cernuntur Adami, & Evæ effigies albo ex marmore opere analogo exculptæ. In superiori parte

eminet Pater Æternus Angelorum, multitudine circumſeptus: hinc Beatissimæ Virginis Mariæ, illinc Angelii Gabriellis simulacra confurgunt. Extra Tribunam utrimque attolluntur Statuæ Sanctorum Mariæ Magdalene, & Christinæ. Supra Tribunam imminet duo simulacra Religionem, & Fidem exprimentia, quorum medium occupat Angelus stemma, in quo Nomen Jesu insculptum est, manibus tenens. Gradus lapidei e pavimento Basilicæ ad Sacelli planum ducentes marmoreis septis perpulchris, vulgo *Balanſtri* dictis, nobilitantur, quæ varia stemmata mira arte segmentata, lapillis croceis & rubeis decorata exhibent. E Mensâ Altaris surgit elegantissimum, ac pulcherrimum Tabernaculum, quod Ciborium vocant, in quo Augustissimum Eucharistiæ Sacramentum reconditum est, ex argento purissimo confectum, ac tribus Angelis argenteis suffultum: cui subternuntur duo Aræ gradus pariter argentei, divina nostræ Redemptionis Myſteria semianaglypto opere efformata. Totius operis valor viginti quatuor millium anteorum summam explet. E regione in altera extrema parte Navium transversalium eminet elegantissimum Sacellum Deiparæ Virgini, vulgo *l'Incoronata* appellatæ sacrum. Veterem hujus Sacelli Aram Calixtus II. Summus Pontifex consecrafse dicitur, uti refert Pisanorum Chronicon apud Ughellum Tom. III. column. 864. & Paulus Troncius in Annal. Pisan. pag. 59. Tribuna ejusdem Sacelli variis marmoribus præstanti artificio expositis mirum in modum emicat. In hujus medio Beatissima Virgo in Cælum Assumpta pario ex lapide elaborata extollitur. Hinc inde binæ confurgunt Statuæ SS. Prophetas, ut ajunt, repræsentantes: extra Tribunam duo pariter simula-

cræ

cra marmorea inspiciuntur SS. Martyres Ephylum, & Potitum referentia. Prope mensam renovatam Altaris e pavimento prominet foccus croceis, cinericiis, aliisque pretiosis lapidibus sedulo efformatus, cui incumbit pulcherrima Urna e viridi marmore, & ex quatuor partibus lydio lapide, auro interlitis floribus, aliisque ornamentis instructo affabre incrustata. Eadem Urna, prædicto lydio lapide sublato, nitidissimam crystallum exhibet, qua undique reconditum cernitur Divi Raynerii Confessoris Pisani, Patriæque suæ clementissimi, ac benefici Patroni sacrum Corpus, Pœnitentium habitu auro contexto indutum, & enrona pretiosissimis gemmis discriminata redimitum. Reliqua ejusdem Basilicæ Altaria nobilissimis Tabulis excellentissimorum Pictorum nitent, præterquamquod aliæ plures Tabulæ elegantissimæ in perastatis, & parietibus distributæ variis Templi partes summopere nobilitant: ex præsertim quæ Tribunal majorem undique intus circumdant; quæque in utroque latere ante Sacellum Eucharisticum prostant. Diversa itidem marmorea Sepulchra sparsim Templi parietibus innixa cernuntur: potissimum vero plurium Pisanoꝝ Archipræfulum, Henrici VII. Imperatoris, aliorumque insignium Virorum.

X. Illud præ ceteris in celeberrima hac Basilica summa admiratione, ac veneratione dignum est, nempe ingenti ipsam, ac pretiosissimo Sacrarum Reliquiarum Thesaurò esse locupletatam. Eminet in media superiori parte majoris Tribunæ Suggestum, seu locus, ubi Sacræ Reliquiæ asservantur: quæ omnes suis inclusæ sunt thecis ex argento, vel Corinthio ære deaurato conflatis. Harum Catalogum sæpe memoratus Divus Josephus Martinus in Theat. Ba-

silic. Pisan. cap. 7. pag. 37. & sequita contextuit. In primis argentea theca auro, gemmisque distincta continentur quatuor spectabiles particule de Ligno SS. Crucis, quas huic Basilicæ D. Bernardum dono dedisse asserunt. Crux ænea illi proxima est cum Imagine Redemptoris: hæc ad Pisanos divinitus faciem convertisse dicitur in Hierusalem expugnatione. Postmodum occurrit theca, ubi inest de B. Mariæ Virginis veste, ibidemque asservatur vasculum de sanguine qui ab Imagine ejusdem B. V. per miraculum emanavit: deinde sequuntur ceteræ Sanctorum Reliquiæ, nimirum Caput, & Manus Sancti Bartholomæi Apostoli: Brachium Sancti Andreæ Apostoli: de Ossibus Sancti Jacobi Apostoli: Os Sancti Simonis Apostoli: Mentum Sancti Lucæ Evangelistæ: Brachium cum parte alterius Brachii Sancti Stephani Protomartyris, ac de lapidibus, quibus fuit lapidatus: Corpora Sanctorum Felicis, & Reguli Martyrum: Corpora SS. Ephysi, & Potiti Martyrum: Corpora SS. Bonifacii, & Peregrini Martyrum: de Ossibus SS. Gamalielis, Nicodemi, & Abibonis Martyrum, quorum Corpora in proprio Altari quiescunt, de quibus infra: Crus Sancti Clementis Papæ & Martyris, cujus dux etiam sanguinæ guttæ in Tabula lapidea ab ipso consecrata pæne vividæ cernuntur, ut supra diximus, cum tertia fuerit furto sublata: de Capite & aliis Ossibus Sancti Donati Episcopi & Martyris: Costa Sancti Cosmæ Martyris: Costa S. Damiani Martyris: Crus S. Teresiconis Martyris: de ossibus S. Epiphaniæ Episcopi & Martyris: Crus S. Luxorii Martyris: Os S. Rufi Martyris: de Ossibus SS. Tiburtii, Valeriani, & Maximi Martyrum: Ossa quædam de decem millibus Martyrum: Cranium Sancti Joannis Chry-

so-

Pars II. Lib. III. Cap. XXVI. 965

foetomi Episcopi, Confessoris, & Ecclesie Doctoris: de Offibus Sancti Raynerii Confessoris Pisani: de Offibus Sancti Guidi Confessoris Pisani, cujus Corpus in hac eadem Basilica in veteri Altari Divo Raynerio sacro, ubi olim ejus Corpus fuerat reconditum, asservatur: Brachium B. Michaelis Confessoris: de Tunica S. Dominici Confessoris: de Offibus S. Reparatae Virginis & Martyris: de Offibus S. Restituta Virginis & Martyris: Crus S. Agathae Virginis & Martyris: de Offibus S. Apolloniae Virginis & Martyris: Costa Sanctae Margaritae Virginis & Martyris: Mentum ac de aliis Offibus S. Barbarae Virginis & Martyris: de Offibus Sanctae Reine Virginis & Martyris: Brachium S. Ubalde- schae Virginis: de Offibus S. Praxedis Virginis: de Offibus S. Bonae Virginis Pisanae: de Offibus S. Annae Matris Deiparae Virginis Mariae: Dig- itus, ac de Capillis Sanctae Mariae Magdalenae: Crura Sanctae Helenae: Una ex lapideis Hydriis, ubi in nup- tiis Canae Galilae aqua fuit in vinum conversa. Praememoratis Reli- quiis addit alias alibi hac in Basilica asservatas, videlicet de Sepulchro Christi Domini: de Mensa ejusdem Salvatoris: de Monte, ubi fuit idem Dominus Crucifixus: de Monte Si- na: de lapide ubi fuit decollatus D. Joannes Baptista: de laminis qui- bus torquebantur Martyres. Plures

etiam aliae Sanctorum Reliquiae hac Sacra in Aede videntur, quorum nomi- na penitus perierunt. Ita Martinus.

Præter Corpora SS. Ephesi, seu Ephysi, & Potiti Martyrum, e Sar- dinia Insula anno 1087. a Pisanis huc transvehta, aliorumque Martyrum, in præfato Catalogo memoratorum: itemque Sanctorum Raynerii, & Gai- di Confessorum: nobilitant augustis- simum hoc Templum sacra Lipsana Divorum Nicodemi, Gamalielis, & Abibonis: Nicodemus quidem ille ipse est, qui divinisimum Christi Cor- pus a Pilato sibi donari petiit, & Cruce depositum in proprio Monu- mento sepelivit, cujus fit nuentio Joannis cap. 3. & 19. Gamaliel fuit Divi Pauli Apostoli Præceptor: de quo in Actis Apostol. cap. 5. & 23. Abibon vero unus fuit ex septuaginta duobus Christi Discipulis. Horum itaque Corpora dono accepta a Pa- triarcha, & Gottifredo Jerosolymo- rum Rege Anno 1100. a Pisanis im- posita navibus, solelnni pompa Pisas delata fuerunt, atque in Ara mar- morea affabre incisa, supra ejus Men- sam reposita; eorumque Translationis Festum die 2. Decembris cele- bratur. Altare, in quo requiescunt, Trium Sanctorum nuncupatur: in- quorum Urna epigraphæ legitur non omnino absimilis ab altera Arcæ vetustissimæ, in qua Jerosolymis in- clusa fuerant, sub Ara expressa: ver- ba sunt hæc:

*Gamalielis, Nicodemi, & Abibæ, Patris, Filii, ac Nepotis,
ut Ecclesia docet, Civium Terrenæ, ac Cælestis Hierusalem felici tempore,
Pisanorum adducta Cadavera marmore sub hoc renovato reconduntur.*

Pendet ibidem pariter Tabula his versibus inscripta.

*Hoc in Sarcophago requiescunt Corpora sacra
Sanctorum, quorum nomina dicta Trium:
Sanctus Gamaliel, Abibæ, & Nicodemus,
Insimul ipso Pater, Filius, atque Nepos,*

GS-

966 Orbis Sacer & Profanus

*Gamaliel Dini Paull didascalus olim:
Doctior, & excellens Israelita fuit:
Consilii magni, fideique per omnia cultor,
Narrat ut historia Scriptor Apostoli: &
Nobilis Abibas Patris hujus filius almi
Existit Angelica virginitate nitens,
Mofaycam legem callens, quoque sic adolefcens
Credidit in Christum cum genitore pio.
Magna in Evangelico præconia sunt Nicodemi;
Dum sepelis Christi Corpus honorifice.
Hic est ille quidem, qui se debere renasce
Auduit a Christo: denique Martyr obit.
Hoc epigramma legens, horum suffragia quære,
Teque recommendam, quære salutis opem.
Quatenus ad Christum dignentur fundere vota,
Ut Paradisiacis donet adesse choris.*

Quod tamen hujus Epigrammatis Auctor dicit, Nicodemum Martyrem obuisse, pugnat cum historia Inventionis Corporum SS. Stephani Protomartyris, Gamalielis, Nicodemi, & Abibonis, quæ Theodosio Juniore imperante contigit, quam Lucianus Presbyter, cui sacra hæc pignora divinitus ostensa fuerant, adornavit in sua Epistola ad omnes Fideles scripta, in qua hæc inter alia leguntur: *Ostendit Sanctus Gamaliel per visum Luciano Sacerdoti tres calathos aureos rosas refertos, & quartum argenteum croco plenum, & dixit: Hi sunt nostri loculi, & nostræ reliquie: hic autem sanguineas habens rosas loculus est Sancti Stephani, qui solus ex nobis Martyrio meruit coronari.* Excepto igitur Protomartyre Stephano, nec Nicodemus, nec duo reliqui Martyrium subire.

Illud præterea hic adiciendum ad augustissimi hujus Templi dignitatem magis commendandam, ipsum argenteis vasis, lampadibus, candelabris, pretiosissimis sacris vestibus, & ornamentis, ac reliquis suppellectili ad divinum cultum spectante, amplis quoque redditibus ditari. Dotem jampridem ei dixit Comitissa Mathil-

des. Auxit illud deinde ingentis pretii ornamentis sacrisque vestibus, cum sericis, tum auro gemmisque contextis Alexius Comnenus Imperator Orientis: facta insuper Pisanis facultate eligendi Constantinopoli Consulem suæ Nationis, magna auctoritate præditum: de quo Codinus Curopalata eap. 7. de Mensa Imperatoris num. 9.

XI. Tres adhuc supersunt Pisanæ Basilicæ exteriores partes, seu potius Appendices, parum ab ipsa divulsæ, ipsi circumadjacentes hic explicandæ. Primum sese offert Baptisterium, quo nomine Christi Fideles appellant locum sacræ Regenerationis Lavacro destinatum. Quod quidem Pius scorsim a Templo, juxta veterem morem ab Eusebio lib. 10. Histor. Eccles. cap. 4. a Divo Paulino epist. 12. & aliis, quos Carolus Du-Fresne in Constan. Christ. lib. 3. pag. 72. citat, commendatum, extructum est. Pulcherrimum sane est opus, sive extra, sive intra spectetur: ad formam magni tholi, seu potius ad similitudinem rotundi Templi. Ejus parietes albo ex marmore constant, lineis cæruleis distincto: quos duo extrinsecus columnarum ordi-

dines, quorum alter incumbit alteri, cingunt. Secundo columnarum ordini imminet elegantissimum ornamentum ex marmore elaboratum, quod instar coronæ totam Ecclesiam circumambit, atque illustrat. Plures illic fenestræ prostant, ex quibus lux intus effunditur: ac plura Sanctorum, & Prophetarum marmorea simulacra, ex quibus nonnulla in ædiculis pyramidis figuram præferentibus locata sunt: alia in earumdem ædicularum cuspidē elevata. In prædicto Sanctorum, ac Prophetarum ordine propria in Ædícula prominet Beatissima Virgo cum Puero, & hinc inde quatuor Evangelistæ cum suis hieroglyphicis distributi. E tympani fastigio reliqua Tholi moles attollitur, ejus superficies exterior sere tota laminis plumbeis strata in arcuatum parietem flectitur, deinde parum exurgit, ac tandem in acumen definit: eamque duodecim anterisformata cristata in totidem equalia spatia dividunt. Horum in medio ad Orientem prominent marmorea Sanctorum receptacula magno artificio confecta. In cuspidē loco pilæ erigitur venustissimum Divi Joannis simulacrum palm. 15. a Joanne Bologna exsculptum. Tribus Januis patet aditus in Ecclesiam: quæque ex iis media est miris cælaturis decoratur. Siquidem duæ columnæ marmoreæ in crassitie elegantiori opere anaglyptico efformatæ illam exornant. In parastata ejusdem Januæ a dextris introeuntibus obvia est in marmore Christi Domini sedentis imago, subter duo Angeli, deinde ejusdem Redemptoris Discipuli: prope finem idem Dominus manu Crucem gestans, ac ex Limbo animas antiquorum Patrum deducens. A sinistris inspiciunt mensium hieroglyphica, eorumque inscriptiones. In Epistyllo varia Servatoris Mysteria in marmore opere

Pars II. Vol. II.

anaglyptico elaborata, præsertim, quando a Joanne baptisma suscepit; insuper & ejusdem Joannis nonnulla gesta, ac in fine ejus decollatio exhibentur. In prima Icone cernitur Christus monti insitens, cujus dextera benedicens more elevata est; sinistra vero volumen complicatum tenet. Altera in Icone visitur ejusdem Redemptoris Baptismus: in proximo Iconis Divi Joannis historia representatur. In Zophoro ejusdem Januæ inspicitur Christus sedens cum Beatissima Virgine, & hinc inde Apostoli, interjectis Angelis. Supra Januam affurgit Deiparæ Virginis Filium amplexantis effigies, a dextris Divi Joannis Baptiste, a sinistris alterius Joannis Evangelistæ simulacra confurgunt. In medio Arcus Januæ prominet ex marmore Agnus cum diademate cruce distincto, ac dextrum pedem elevans, quo Crucem sustinet: hinc inde vero in gyrum in suis orbiculis marmoreis viginti quatuor senes cernuntur. Interius hujus Templi corpus sphericum est, duobus Navium in gyrum circumductarum ordinibus, quorum alter alteri imminet, instructum. Inferioris Navis columnæ marmoris Numidici sunt numero duodecim, computatis parastatis. Hiscæ columnis Arcus duodecim imminet marmorei, ac alteram Navim, seu Porticum in gyrum pariter efformatam, circumeunt, cui interior arcuatus Tholi paries, seu testudo incumbit. Muri omnes intrinsecus albo ex marmore constructi sunt, nigricantibus lineis interjectis. Pavimentum albo e marmore lineis cæruleis intersecto constructum est; prope tamen parietem duobus gradibus marmoreis in gyrum assurgit. In rotando ambulacro primo occurrit Ara marmorea Deiparæ Virgini sacra. Haud procul adest Janua lateralis ad Aquilonem, supra quam

Z

in-

intrinsecus imminet pulcherrima Tabula, in qua eleganti pennicillo ab Aurelio Lomio Nuptiæ Canæ Galileæ sunt depictæ. Cujus itidem opus est Tabula Suggestio Musicorum imminens, ubi exhibetur Moyſis effigies faxum virga percotiens, ex qua effluunt aquæ. Laterali Januæ ad Meridiem supereminet elegantissima Tabula magnum Regis Assueri convivium repræsentans ab eodem Lomio elaborata. Huic proxima est Ara Sanctorum Jacobi, & Philippi Apostolorum, quorum Icones perpulchra Tabula continet. Presbyterium septis ex albo marmore, ac pulcherrimis incrustationibus lapideis compactis ornatur: inde patent ostia lateralia Chori, cujus pavementum variis lapillis concinne vermiculatum est. Ara princeps in medio Chori posita pluribus marmoreis ornamentis, ac figuris effulget. Prope Chorum extollitur suggestum sexangulare albo ex marmore efformatum, innumeris ornatum figuris elegantissime inculptis, quarum alix Redemptionis nostræ Myſteria opere anaglypto lapide incisa; alix Prophetas, Evangelistas, nonnullosque viros exhibent: plurimæ Avium, atque Animantium diversa genera exprimunt: omnes vero excellenti adeo artificio confectæ, ut intuentes in admirationem rapiant. Scala marmorea, per quam ad suggestum ipsum ascenditur, eidem operi pari venustate congruit: in hujus autem medio gradu prope septum Chori parva columna marmorea erigitur, cujus basis leonis dorso incumbit, & epistilium Angelorum figuris exornatum pluteum sustentat. Columnæ itidem, quibus totum opus innitur, pulcherrimo ex lapide sunt fabricatæ. Hujusce opificii egregius artifex fuit Nicolaus Pisanus, uti testantur versus vetusto caractere ibidem incisi. Fons Sacer

medium Templi occupat. Universum hoc nobilissimum opus marmore elegantissimo constat, extrinsecus Evangelistarum hieroglyphicis, variisque anaglyphis affabre est elaboratum. Supra tres gradus marmoreos octangularem in formam assurgit, a columnis Navis Orbicularis ita sejunctum, ut latum ambolacrum circumquaque pateat. Ejusdem Vasis labrum totum e rubicundo marmore incrustatum est. Intus hærent Zophoro quatuor vetusta vascula, seu parvuli ambones, duo nimirum a dextris, totidem a sinistris. E medio pavimenti attollitur stylobates, cui inhæret parvula columna marmorea, in cujus capite eminet æneum D. Joannis Præcursoris simulacrum veste pellicea amicti, ac sinistra oblongam Crucem ferentis. Ex eodem autem stylobate plures fontes aquam in illud magnum vas eleganter emittunt. In capite vero magni vasis parva concha, seu vasculum marmoreum intrinsecus prominet, ubi Sacri Baptismatis ritus per asperſionem, seu effusionem hac ætate peragitur. Jacta primam fuerunt hujus Templi fundamenta ann. 1152, mense Augusto, uti ex Inscriptione in ejusdem parastata expressa patet; absolutum vero fuit ann. 1160. uti eruitur ex quodam pervetusto Codice in ejusdem Primatialis Basilicæ Archivo existente. Artifex ædificii fuit Deotifalvi. Opus quidem, ut notat Vasarius lib. 1. in Proœm. Vit. pag. 74. maximum ac difficile factum, tum propter innumera marmorea ornamenta, quibus fere totum extrinsecus nobilitatur; tum ob mirabilem ejus Tholi molem ad formam Pyri constructam.

XII. Alterum se se offert spectandum egregium ædificium, cui ejusdem generis nullum simile in toto Orbe reperire est. Cœmeterium sci-

Pars II. Lib. III. Cap. XXVI. 969

scilicet, quod *Campum Sanctum* appellant. Hujus latitudo est palm. 160. & ultra: longitudo ad palm. 550. extenditur, demptis parietibus. Proindeque totum ædificium comprehensis quatuor parietibus, palm. 1500. & amplius in gyrum excurrit. Facies ad Meridiem versa albo ex marmore in crustatur, ac quadraginta quatuor marmoreis parastatis exornatur. Per

duas januas patet aditus: quarum alteri imminet miraculosa Imago D. N. Jesu Christi Cruci affixi ex marmore a Nicolao Pisano, ut ferunt, exculpta: alteri vero eminet Beatissimæ Virginis Puerum amplexantis effigies marmorea. Hanc prope Januam frequentia carmina per vetusto caractere incisa sunt.

Aspice qui transis, miserabilis inspicere quis sis,

Tali nanaque domo clauditur omnis homo.

Tum hæc alia:

Quisquis ades, qui morte cades, sta, perlege, plora,

Sum quod eris, quod es, ipse fui, pro me, precor, ora.

Intus in medio Cœmeterii expanditur amplum atrium sub dio, & nullo silice tectum. Ibi terra sancta, sic dicta, quod e sacris Palæstinæ locis a Pisano Classe olim advecta fuerit, in tres partes divisa sternitur. Hujusmodi Atrium columnis, seu marmoreis parastatis, quibus incumbunt arcus, quaquaversum cingitur, ita ut in fronte sex supra basim asurgant parastatæ, totidem in adversa parte, in lateribus vero, exclusis duabus, quæ Frontibus etiam communes sunt (utpote in angulis positæ) viginti septem utrinque. E pavimento in spatiis inter columnas interjectis attollitur foccus marmoreus, columellas pariter marmoreas sustentans, ornamenta sustentantes decore & eleganter sculpta: hisque omnibus magnus atque pulcherrimus fenestrarum ordo conficitur. Per sex magnas Januas in iisdem spatiis inter columnas sitis efformatas in idem Atrium patet ingressus. Harum altera in medio Frontis, altera in parte opposita: reliquæ vero in parte Boreali, & Meridiana æqualiter distribuantur. Inter columnas, seu parastatas, & parietes interjacet ambulacrum, tam in lateribus, quam in

fronte, ac in adversa parte ejusdem latitudinis, nimirum palm. 42. universumque ambulacri pavementum albo ex marmore lineis cæruleis marmoreis distincto elaboratum est. Parietes omnes nobilium picturarum varietate illustrantur. Tectum fere totum est laminis plumbeis stratum, trabibus, ac tigillis assabre compactum. Sedilia marmorea intus duplici ordine decurrunt in gyrum, nempe subter fenestrarum ordinem, ac in opposita e diametro parte prope muros depictos. A sinistris introeuntium duo se se obiciunt Oratoria: in fronte eminet insigne Sacellum. D. Hieronymo dicatum, sumptibusque Archiepiscopi Caroli Putei Pedemontani excitatum, ac redditibus pro quotidiana Sacrificii celebratione dotatum. Hujus autem Cœmeterii elegantia adeo mirabilis est, ut quotquot exterarum nationum Viri nobiles atque eruditi illud intuentur, inter mira totius Orbis reponant. Christina Alexandra Suecorum Regina cum illud contempleretur, nobile Museum appellavit. Sane illius Atrium, ambulacrumque tum quoad amplitudinem, tum quoad lapidum structuram quidpiam regium magnificum-

secumque redolet. Splendorem huiusmodi exiguum ipsi addunt illustrata Sculptura, Pictura, & Architectura monumenta. Architectura plurimum in Sepulchrorum concinnitate & symmetria effulget. Sculptura ad stuporem in figuris marmoreis suum exercit artificium: nam ex vetustissimis Artibus Nicolaus & Joannes fratres celeberrimi Pisani Sculptores artis polioris suscepta methodo, teste Vasario lib. 1. pag. 98. eam in meliorem formam revocarunt. Pictura vero omnium oculis varia, pulcherrimaque colorum, ac figurarum scena blanditur, atque optimis delineamentis sacra Veteris, ac Novi Testamenti gesta eleganti dispositione repræsentat.

XIII. Ut autem quæ præstantiora sunt singillatim vestigemus: Cum primis hic locus Sepulturæ civium, Pisano adiectus, tumulis fere undique abundat. Ex his plures subter pavementum marmore stratum substructi sunt, & numerum 600. excedunt. Deinde in agro prominent Sarcophagi & Aræ, quæ numerum 60. expleant. Nobiliora autem Sepulcra vel e supradicti ambulatorii pavimento confurgunt, vel pictis adhærent parietibus. Postrema hæc reliquis præstant, ex quibus hæc nobiliora censentur. Prope Januam principem se se offert Sepulchrum Servi Dei de Pace Pisani. In Fronte Cœmeterii prominet Bartholomæi Chelii, in Patrio Lyceo maximi Legum Interpretis effigies in marmore ad vivum expressa. Haud procul se se extollit marmoreum pulcherrimumque Matthæi Curtii Ticinensis Sepulchrum. Sequitur dein Cenotaphium cum simulacro celeberrimi Viri Juliani Viviani Pisani, olim Pisane Basilicæ Decani, ac in Patrio Gymnasio Sacrorum Canonum Professoris, postmodum Insulæ urbis Antistitis, ac de-

mum Cosentini Archipræfulis. In proximo Sacello adest sepulchralis lapis Caroli Antonii Putei Pisarum Archiepiscopi: deinde assurgit nobilissimum marmoreum Sepulchrum, præstantissimi Jurisconsulti Joannis Boncompagni, Gregorii XIII. Summi Pontificis fratris Patruelis ab egregio Artifice Stagio assabre exculptum. Proxime occurrit elegans celeberrimi Decii Mediolanensis Jurisconsulti sepulchralis urna, cui marmoreum imminet ejusdem simulacrum. In parte Boreali in Sacello cernitur nobile Sepulchrum præclarissimi Viri de Ammannatis Pisani. In parte Occidentali Cœmeterii supra focum prominet elegantissimum Sepulchrum. Altissimi Jo: Francisci Vegii Patricii Ticinensis, & Jurisconsulti clarissimi. In parte, quæ ad Meridium tendit, cernitur Sepulchrale monumentum Paganini Gaudentii Peselavienensis Philosophi, Theologi, & Jurisconsulti. Haud longe inspicitur Sepulchralis Inscriptio eruditissimi Viri Petri Angeli Bargzi Oratoris & Poetæ celeberrimi. Demum eodem in agro assurgit vetustissima Urna Joannis Faseoli viri doctissimi. Omnes ii, quorum monumenta hæcenus recensuimus, præstantissimi quondam extitere scientiarum Professores, ac Pisani publici Gymnasii clarissima sidera. Neque illud hoc loco prætereundum, parieti ejusdem Cœmeterii inhxæ esse duo vetustissima Pisane Civitatis monumenta; ex his alterum est Cenotaphium Lucii Cæsaris Augusti F. alterum vero est Cenotaphium Caii Cæsaris Augusti F. Horum Tabulas Dissertationibus illustratas edidit Eminentissimus Cardinalis Norisus in suis Cenotaphiis Pisanis. In medio itidem prædictarum Tabularum est pars Columnæ miliaris, quæ prope Viam Æmiliam ad Pisana Mare vergentem, in loco

Pars II. Lib. III. Cap. XXVI. 971

co vulgo dicto *Rimazzano* reperta, fuit.

XIV. A sepulchris ad Picturas progredimur, quibus Pisani Cœmeterium pœne ad miraculum usque nobilitatur. Latus ad Boream intrantium aspectui se se offert Eterni Patris effigies, qui brachiis expansis Angelorum Hierarchias, Cœlorum Orbes, Elementa, omnemque Terræ molem circumundique Elementis, ac Sphæris cœlestibus inclusam ostendit. Prægrandem hanc Tabulam una cum SS. Augustini, & Thomæ Aquinatis Imaginibus in utroque ejusdem inferiori angulo depictis Bonamicus Bufalmacchius Florentinus pereleganter delineavit. Deinde occurrit Tabula Deum exprimens ex informi creata materia cunctas rerum species distinguentem. Hanc altera subsequitur Tabula, ubi Deus hominem e limo terræ formatum in Paradisum variis arboribus, & fluminibus instructum transfert, cui Evam ex ejus costa in adiutorium format. Eadem in Tabula indicatur lapsus primorum Parentum, dum contempto Dei præcepto fructum vetitum a Serpente delusi comedit, atque indicta sin-

gulis pœna e Paradiso pelluntur. In sequenti visuntur Sacrificia Caim, & Abel, quorum primum a Deo rejicitur, secundum vero Abel suscipitur. Ibidem ex uno latere designatur Abel a fratre occisus: quod facinus Pictor ut magis exprimeret, occisi sanguinem ad cœlum usque ascendentem, cum effigie ipsius Abellis deprecantis, delineavit. In quadrato proximo universalis diluvii causa, Arca Deo mandante a Noëmo constructa, alique ad id spectantia, atque post diluvium a Noëmo peracta exhibentur. Tabula huic proxima Turris Babelicæ molimen, superbiorum hominum fastum, linguarumque confusionem demonstrat. Quæ sequuntur Icones trium Patriarcharum, nempe Abrahami, Isaac, & Jacobi gesta continent. Iis vero succedunt Tabulæ Josephi Patriarchæ historiam exprimentes; quas inter illa fatis elegans, ubi idem Joseph somnia Pharaonis de bobus & spicis interpretatus toti Ægypto præficitur: ubi & pulcherrimus Architecturæ prospectus apparet, & sequentia carmina in laudem Pictoris descripta leguntur.

*Quid spectas volueres, pisces, & monstra ferarum?
Et virides Silva, æthereæque domos?
Et pueros, Juvenes, Matres, canosque Parentes,
Quæ semper vitæ spiras in ore decus.
Non hæc tam variis finxit simulacra figuris
Natura ingenio fetibus apta suo.
Est opus artificis; pinxit viva ora Venozus:
O superi vivos fundite in ora senos.*

Post hæc continuantur Iconismi historiarum Jacob & Joseph. Deinde sequuntur ii, qui Moyſis, & quædam alia veteris Testamenti præcipua continent facinora. In parte antica, seu capite Cœmeterii occurrit historia Regis Ozii, ac altera Balthazaris; quæ omnia Zacharias Rondinofus depi-

xit. In parte vero postica seu inferiori designatur historia Judithæ ab Equite Guidotto adornata: altera, item Regis Assueri, & Reginæ Esteris, quam nonnulli ab Augustino Massæ, alii a Baccio Lomio Pisano elaboratam ferunt. Parietum pars altera ad Meridiem exhibet fortissimi

Job

Job celebrem historiam ab egregio Viro Jotto Florentino nitidissimis coloribus delineatam, atque in sex Tabulas distributam. Iis adnectuntur plurium SS. Martyrum, & Confessorum gesta, atque in iis insignium Martyrum Ephisi, & Potiti a celebri viro Spinello Arretino egregiis coloribus depicta: nec non D. Raynerii Confessoris Pisani Vita, quam eleganter delinearunt Simon Memnius Senensis, & Antonius Venetus. Inde emicant Icones Sanctorum Patrum Acta mirabili artificio indicantes, ac primo Abbatis Paphoutii ab eodem Antonio Veneto eleganter depicta: tum postea visuntur plures Religiosi in Eremito degentes, quorum alii in Monte divinis contemplationibus dant operam: alii operibus ad victum sibi comparandum intenti representantur. Horum Imaginum artifex fuit Petrus Laureatus Senensis. Postmodum quatuor visuntur Tabulæ, in quibus quatuor novissima sunt expressa, Mors nimirum, Judicium extremum, Infernus, & Paradisus: quæ quidem a Bernardo, & Andrea Orgagna Florentinis con-

fecta dicuntur. Tandem in ipsius Cœmeterii Facie eminent Domini Nostri Jesu Christi Crucifixio, Resurrectio, & in Cœlum Ascensio, elegans Buffalmachii opus.

XV. Insigne hoc Ædificium inceptum est anno. 1200. Archiepiscopo Ubaldo, ut ex vetustissimis monumentis liquet: anno autem 1278. marmoreo claustro a Joanne Pisano exornatum, Archiepiscopo Friderico, uti patet ex epigraphæ in externo lapide exculpta. Ex altera tamen Inscriptione in parastata interiori posita constat, plures fenestras fuisse perforatas anno 1464. Archiepiscopo Philippo de Medicis. Illud Viri eruditissimi quamplures maximis laudum præconiis celebrarunt, præcipue vero Paulus Troncius, Ferdinandus Ughellus, Vasarius, Nathan Cythreus, Josephus Martinus, ex quo pleraque ad principem Basilicam, Baptisterium, & Cœmeterium spectantia excerpimus: & Petrus Vandenbroekius in sua Alphæta Panegyri inter Poëmata, pag. 45. hæc carminibus illustravit.

*Visite alia hic Patrie monumenta insignia Divæ
Nunc incumbite animi, Tusco pulcherrima cultu
Se late attollent fatali tella quieti
Sacrata, exequiis solis, & lumine cassis
Sacrati Campi, sic illos nomine dicent.
Namque humus a Solymis magno calcata Tonanti
Huc placidi ventis, & sacra Classe feretur
Quæ gelidos artus, quæque ossa exanguia condat,
Accipiatque sinu. Sed longe plurima circum
Porticibus latè late apparet imago
Principio primi magna incunabula mundi
Visere erit, primoque (nefas) cecidisse parentes,
Dum miseri ramis inbiant fatalibus anabo.
Hæc etiam Æthereæ arces, invisaque nobis
Lurida tella Erebi, mersæque in tartara manes.
Tum quidquid sacris cecinerunt oracula libris
Vivida signa canent animoso picta colore.
Mirum opus, & toti solum admirabile mundo.*

XVI. Po-

Pars II. Lib. III. Cap. XXVI. 973

XVI. Postremum Pisane Basilicæ adiacens Aedificium, mirabile sane, ac totum per orbem celeberrimum, est Sacra Turris, unde perstrepunt æra ad Fidelium pietatem excitandam: ea vero vulgo *Campanil Torto* appellatur. E solo palmos 250. circiter assurgit, ac in gyrum ad palmos 230. protenditur. Albo ex marmore coalescit, forma rotunda, septemque columnarum marmoreis ordinibus, quorum alter alteri imminet, exornatur. Ultimo columnarum ordini super plures marmoreos gradus area elevatur albo marmoreo pariete cum magnis fenestris, quæ sacra æra excipiunt, circumdata. Columnæ marmoreæ circumdique suis ordinibus distributæ 200. numerum expleant, quarum omnium epistylia Corinthiis regulis efformantur. Muri omnes ex marmore sunt compacti, iidemque concamerati scalam marmoream cochleæ formam præferentem, per quam ascensus usque ad summam facili & commodus, includunt. Unica janua aditum interiore pandit; plures vero fenestræ lumen intus emittunt. Forma interior pariter rotunda est, instar magni altique putei constructa. Mole hæc duobus etiam rotundis mœnians illustratur, ad quorum primum per scalam parvam in cochleæ similitudinem factam ascenditur, indeque per supramemoratos gradus undique ad aream præfatam pervenitur. Hoc loco elegans attollitur Theatrum, ubi octo in gyrum appensa sunt æra campana, nullo tegumento, nulloque silice tecta. Horum maximum, vulgo *F. Assunta* nuncupatum, quod in honorem Deiparæ Virginis in Cœlum Assumptæ consecratum sit, censetur ponderis decem millium librarum & ultra metalli purissimi: in cuius apice opere semianaglypto visuntur Crux cum pede, & Beatissimæ

Virginis Assumptæ effigies. Alterum non longius distans Crucifixi imaginem in vertice præferens ponderis est librarum 6800. & amplius: huic succedit tertium, vulgo *la Giustizia*, ponderis 4000. librarum, ann. 1262. fufum. Quartum, vulgo *la Pasquareccia*, ann. 1266. conflatum ponderis est 2800. librarum. Quintum ponderis est 1800. librarum & amplius: reliqua vero mole ac pondere minora sunt: quodlibet tamen illorum sonitum jucundissimum juxta Musicæ vires, ac modulus emittit: omniaque simul gratum concentum efficiunt. Ex hoc loco per parvulam scalam ad supremum mœnium ascenditur, indeque jucundo aspectu arva pulcherrima, montes, flumina, Mare, Liburni Portus, Corsica Insula, aliaque visui delectabilia conspiciuntur. Quod autem præ ceteris in hac Turri non satis mireris, est ejusdem inclinatio, quæ nonnisi dejecto ob stuporem supercilio cernitur; per septem enim cubitos & amplius, tamquam ex temporum vitio minitatura ruinam recta declinat a linea. Ipsi porro declivii originem Architecturæ peritissimi variam asserunt: alii enim data opera ab Artifice hanc adinventam volunt, quos sequitur P. Gaspar Scoti Tract. de Mag. Univers. par. 3. lib. t. pag. 60. alii vero, quos inter Vafarius lib. t. fol. 90. ex instabilitate soli contigisse putant: sed hujus rei causam professoribus ejusdem artis disquirendam relinquimus. Insignis hujus ædificii fundamenta jacta fuerunt anno 1174. Vigilia Divi Laurentii Martyris, atque unius anni spatii usque ad primum columnarum ordinem fuit opus perductum. Præcipuus tanti operis Artifex fuit Joannes ab Onniponte Germanus, quem alii Willelmum vocant. Huic duos alios adiicit Josephus Martinus in

in Theat. Basil. Pisani. pag. 130. Bonnanum scilicet Pisani, & Thomam pariter Pisani. Postremus hic celeberrimus Sculptoris Andrea Pisani Discipulus ultimam manum operi imposuisse dicitur. Hæc quidem sunt

præcipua, quæ de nobilissima Basilica Pisana, ac tribus ipsi adjacentibus egregiis ædificiis ex variis Auctoribus colligere potui, quæque ipsemet propriis oculis sæpius inspexi.

CAPUT XXVII.

Synopsis.

I. Apituli Canonicorum Basilicæ Pisane antiquitas vestigatur.

II. Regularem vivendi formam iidem Canonici olim profitebantur. Privilegiis autem fuerunt a Romanis Pontificibus.

III. Diploma Comitisse Mathilde in favorem eorumdem Canonicorum. Plura bona ipsi donavit.

IV. Alexandri III. Epistola ad Canonicos Pisanos. Pontifices & Cardinales ex hoc Capitulo assumpti.

V. Apostolica Sedi semper adhaeserunt. In schismate cum Alexandro III. unionem servarunt.

VI. Ob præclara merita cappa rubei coloris induti. A Benedicto XIII. auro stemmate insigniti.

VII. Numerosus Canonicorum, Sacerdotum & reliqui Cleri catus eidem Basilicæ inferuit.

VIII. Ecclesia Conventualis Equitum S. Stephani Papæ & Martyris. Ibi

reconditum est Corpus ejusdem Sancti. Clerus huic Ecclesie additus. Aedes Equitum.

IX. Paracletus, Canobis, Monasteria intra Urbem, & in Suburbis sita. S. Zenonis Monasterium olim Ordinis Camaldulensis. Et præfuit Eugenius III. antea Monachus Camaldulensis.

X. Perpetuus & nobile S. Catharinae Virg. & Mariæ Canobium Ordinis Prædicatorum. Alia Virorum & Monialium Monasteria recensentur.

XI. Archiepiscopale Palatium amplum, & magnificum. Seminarium Aedis.

XII. Sacra Laicorum Sodalitas, Xenodochia, & Loca Pia Pisis edificata.

XIII. Platea Equitum Disi Stephani. Aedis & Collegium Sapientie. Illustre Collegium Ferdinandi dictum. Collegium Puteanum. Aliud Collegium de Rictis a fundatore appellatum.

BSoluta Basilicæ Pisanae, ejusque partium descriptione, supersedit ut de ejusdem Canonicorum Capitulo, ac reliquo Clero, tum deinde de aliis præcipuis Pisanae Civitatis Templis nonnulla disseramus. Vetustissimum æque,

ac nobilissimum Primatialis hujus Ecclesiæ Canonicorum Collegium, sive ejus originem spectemus, sive res quondam præclare gestas vivendique rationem inspiciamus, sive Privilegia, quibus a Romanis Pontificibus, ab Imperatoribus, aliisque Principibus donatum fuit, contemplemur, inter nobiliora totius Italiae merito recensentur.

cenfetur. Origine antiquiffimum effe nemo inficias ibit, qui in memoriam revocet ea, quæ de exordio Pifanæ Ecclefiæ fupra late fuerunt enarrata: eam nimirum ab Apoftolorum, Principe fundatam effe, ab ipfo prima Chriftianæ Religionis præcepta, primumque fui Pastorem, atque cum ipfo instituendi Cleri normam accepiffe. Quamquam autem tribus primis Chriftianæ rei feculis credibile fit, formam quampiam, licet rudem, ob favientes tunc Gentilium perfecutiones, Cleri & Presbyterorum, cætus fuiffe conftitutam, nulla tamen fuppetunt vetufta monumenta, eo quod, ut fæpe diximus, & Ethnorum Principum in Chriftianos debacchantium furor, & temporum edacitas ea confumpferit. Verum reftituta poftmodum per Conftantinum Magnum Ecclefiæ pace, uti Epifcoporum dignitas atque auctoritas, ita & reliquis Cleri Hierarchia, & diftincti gradus paulatim fe fe explicuerunt. Nec dubium quin tunc Canonicoꝝ Collegium in Pifis jam diu antea inftitutum, licet tenue ob temporum injuriam & calamitates, amplioꝝrem naçtum fit splendorem. A fuis primordiis fub auguftiffimo Deiparæ Virginis patrocinio nobile hoc Capitulum militaffe, clara ex vetuſtiſſimis inſtrumentis, ac Codicibus eruta monumenta teftantur; inter quæ illa octavi & noni ſeculi ſatis ſunt explorata. Ex iis vero conſtat, Canonicoꝝ Congregationem ſub regulari tunc Diſciplina, ac certis vivendi regulis ſimul in eodem Epifcopio vixiſſe, Sanctiſſimæ Virginis Mariæ titulo, ac protectione illuſtrem. Præſertim vero ſeculo octavo Joannes, ſequenti autem Plato, Joannes alter Pifani Antiftites eam optimis legibus, immo & redditibus foverunt, auxere deinceps Ulſerius, ſeu Wolferius, Zenobius, & Gri-

Pars II. Vol. II.

moaldus Pifani pariter Epifcopi. Conſtant hæc ex ejusdem Grimoaldi donatione ab Ughello relata Tom. III. col. 423. in qua præſatos Prædeceſſores ſuos commemorat. Ceterum quale jam initio fuerit Pifanæ Eccleſiæ Canonicoꝝ Capitulum conſtitutum, quove ſtatu ſeculis antea elapſis perfeveraverit, aſſerere promptum non eſt, cum nihil antiquius prædictis octavi ſeculi monimentis uſque adhuc reperire datum ſit: veriſſimile nihilominus haberi poteſt, ſemper ſub iisdem Beatæ Virginis Dei Genitricis auſpiciis exiſtiſſe, ſuumque traxiſſe exordium a principio Pifani Epifcopatus, quem ortum ſuum habuiſſe a Divo Petro diximus. Probabile eſt enim primos Epifcopos elegiſſe Eccleſiaſticos Viros, qui in Miniſterii partem aſſumpti, una cum iſſis Epifcopatus negotia pertraderent, quique poſtmodum in Album Clericoꝝ primi ordinis adſcripti Canonici appellabantur.

II. Apoſtolicam vivendi rationem imitati olim ſimul omnes in iisdem ædibus morabantur, eadem communi menſa, iſſdem cibis, ac veſtimentis utentes, nihil proprium, ſed communia omnia habebant, & diu nocturne in proxima Cathedrali Eccleſia divinis officiis, ac miniſteriis operam navabant. Laudabile hoc regularis Vitæ inſtitutum ut magis apud Pifanos Canonicos vigeret, ipſi eorumdem Antiftites omni ſtudio curarunt: atque huius rei gratia, ipſorum Collegium ampliſſimis redditibus, opibusque cumularunt. Quod quidem duos Joannes, Platonem, Theodoricum, Ulſerium, Zenonem, & Grimoaldum piſſimos Præſules præ ceteris præſtiſſe, nuper indicavimus. Ugo deinceps anno 1019. Epifcopatum adeptus ſedulam impendit operam, ut eandem regularem vivendi formam in ſua Cathedrali Ec-

A a

cle-

976 Orbis Sacer & Profanus

eleſſim Canoniciſ magis firmaret, atque perſiceret: quo ex tempore ii egregie diſciplina Eccleſiaſtica exculpti ingentem virtutis famam, Eccleſiaſque ſuæ & Collegio non modicas opes acquiſiere. Ut autem privilegia & bona iſtis tributa firmius conſiſterent, laudatus Ugo ea a Joanne XIX. alias XX. Summo Pontifice Apoſtolico Diplomate confirmanda curavit. Illud ex Originali depromptum recitat Ughellus col. 406. male tamen id alligavit anno 1022. hoc quippe anno præerat Romanæ Eccleſiæ Benediſtus VIII. obiitque anno 1024. cui eodem anno Joannes XIX. ſeu juxta Baronium XX. ſucceſſit. Quo autem Pontificatus ejus anno Diploma illud emanaverit, definiri non poteſt, cum Indiſtio. quinta apud Ughellum in ejusdem Diplomatis ſine notata ſit mendoſa, neque in annos Joannis, ſed in præcedentes Beoediſti Octavi incidat. Suis quoque Literis Apoſtolicis Viſtor, & Alexander ambo ſecundi hæc eadem Capitulo Canonicoꝝ Piſanæ Eccleſiæ confirmarunt, quâs Ughellus reſert col. 409. & 410. quibꝯ Eccleſiam Piſanam, ejusdemque Canonicoꝝ Collegium ſub tutelam Apoſtolice Sedis ſuſcipiunt, atque ab aliis omnibus eximunt. Nec prætereundus eſt titulus, quo Viſtor

Secundus initio ſue Epiſtolæ Canonicoſ Piſanoſ exornat: ſic enim habet: *Viſtor Epiſcopuſ Seruſ Seruꝝꝝ Dei, Cbariſſimuſ in Chriſto Filiuſ uſtriſ Canoniciſ Sanctæ Dei Genitriciſ, & perpetuæ Virginis Mariæ, veſtriſque ſucceſſoriſ in perpetuum.* Vetuſtiſſima enim appellatione Canoniciſ Sanctæ Mariæ Virginis nuncupabantur. Sed & iſpſi Principes ſeculi hæc Eccleſiam ejusque Canonicos ſummo in pretio habuerunt, bonisque auxerunt plurimis, eo præſertim nomine, quod ſimul in eodem Epicoꝝ Regularem vitam agerent. Id præ aliis præſtitit Comitſſa Mathilda anno 1078. ſexto Kalend. Septembris in ſuo Diplomate, quod Ughellus deſcripſit col. 415. ubi prius recensitiſ prædiſ, terris, ac bonis, quæ Piſarum Epicoꝝ, ejus Eccleſiæ, & Canoniciſ donat; poſtea ſubdit: *Ita tamen ut medietaſ prædiſtorum bonoꝝ ſit in ſumptu & uſu prædiſti Epiſcopi, altera vero medietaſ ad uſum & ſumptum prædiſtorum Canonicoꝝ communiter & caſte viventiũ.* Aliiſ inſuper bonis Mathilda Eccleſiam hanc ejusdemque Canonicos cumulavit, cujuſ Diploma anno 1103. editum exhibit D. Joſephuſ Martinuſ in ſuo Theatro Baſilicæ Piſanæ, pag. 81. quod hic integrum damuſ.

*In Nomine Domini Noſtri Jeſu Chriſti. Anno ab ejus
Incarnatione MCIII. Indiſt. XI. actum eſt
hoc Nonantula.*

MATILDA DEI GRATIA SIQUID EST.

III. **S**anctiſ & venerabiliſ lociſ de noſtro conferre debemus, qui Sanctoꝝꝝ præſidia quotidie depoſcimus. Quapropter & noſ ut remiſſionem conſequamur, Sanctoꝝꝝ interceſſione, & animarum bon. mem. Patris, ac Matris meæ remedio, & prece, charitate omnium bonoꝝꝝ hominũ noſtroꝝꝝ fidelium Piſanæ Civitatiſ reddendo concedimus, & concedendo reddimus Opere Sanctæ Mariæ Piſanæ Civitatiſ ad perpetuum habendum, videret

Pars II. Lib. III. Cap. XXVII. 977

est ad expletionem Operis Ecclesie Sancte Marie ejusdem Civitatis, & finita Opera Canoniceis, qui iuste & regulariter ibidem pro tempore vixerint, Castrum Papiani, & Cartem, & omnia ei pertinentia, & Castrum Livorni, Cartem, & omnia similiter ei pertinentia donamus, & petiam unam de terra eodem modo donamus Operæ Sancte Marie, & post finitam Operam Canoniceis, qui, ut superius diximus, canonice vixerint; quæ petia de terra est posita foris muros Civitatis, prope Ecclesiam S. Nicolai, & tenet unum caput in flumine Arni, & aliud in terra, quæ desinet Caput. Ecclesie S. Nicolai, & unum latus in via publica, & in terra, filiorum Baroncelli, & filiorum Camiti. Præcipientes itaque præcipimus, ut nullus Archiepiscopus, Episcopus, Dux, vel Mareblio, Comes, Vicecomes, aut aliqua magna, vel parva nostre potestatis persona præfatam Operam Ecclesie Sancte Marie, & Canonicos ejusdem Ecclesie finita Opera Sancte Marie, ut diximus, de prædictis Castris, eum eorum Curtiis, & de jam dicta petia de terra molestare, vel inquietare præsumat. Siquis vero contra hoc nostri Statuti præceptum insurgere, aut disrumpere, quod absit, tentaverit, sciat se nostram malam voluntatem incurrere, & insuper composurum centum libras auri optimi medietatem Camere nostre, & medietatem Operæ Sancte Marie, vel Canoniceis, qui post consummationem Operis ibi fuerint: quod ut verius credatur, & diligentius ab omnibus observetur, hanc paginam propriis confirmantes manibus, & Sigilli nostri impressione insigniri iussimus, &c.

MATILDA DEI GRATIA SIQUID EST.

Ego Ardericus Judex interfui, & subf.

Ego Albertus Comes, & Arduinus de Palade, & Ragimondius de Bagisio, & Ugo de Magisfreda, & filii Rothonis, & Ildebrandus Vicecomes Pisanæ Civitatis, & reliqui plures interfuere.

Bernardus Notarius D. Imperatoris authenticum hujus vidi, legi, exemplavi, & subscripsi.

Ego Ugo Notarius Apostolicæ Sedis authenticum hujus vidi, legi, & sic subscripsi.

Paucis ante annis cum præfata Comitissa Mathilda in Comitatum Pisanum se contulisset, in Villa Pap-

piana degens rursus confirmavit die 7. Junii ann. 1100. quæcumque prædictis Canoniceis dono data fuerant,

Aa 2

adje-

978 Orbis Sacer & Profanus.

adjecta insuper ingenti Silva, vulgo *Tomolo*, seu *Tombolo* appellata. Præter Raphaelæm Roncionum id affirmantem, testatur Franciscus Maria Florentinus, in suo Opere, quod Italice inscripsit, *Memorie di Matilda*, pag. 282. integrum Mathildis Privilegium exaratum esse in pervetusto Chronico Pisano, quod in Archivo Publico Lucensi aservatur: ad cujus calcem extant hæc verba: *Assum. est hoc feliciter in Villa Pappiani, & datum per manus Capellani 7. Idus Junii, anno vero Dominica Incarnatio-*

nisi 1100. Quæ vero secutis temporibus a Romanis Pontificibus Pisano Canonicorum Collegio indulta fuerint privilegia, quæve ad eosdem Literæ amoris, ac benevolentia plenè scriptæ fuerint, nimis longum esset referre; harum tamen plures Ughellus recitat col. 460. & sequentibus. Indicare hic satis erit unam dumtaxat Alexandri III. Summi Pontificis, ex qua facile cognosci potest, quam illustre olim extiterit Pisana Ecclesiæ nomen.

ALEXANDER EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI

Dilectis suis Canonicis Pisanis salutem, & Apostolicam Benedictionem.

IV. **Q**uam celebris, & quam famosa sit Ecclesiæ vestra, & qualiter usque ad hæc tempora inter Ecclesias Italiae fulgeat nomine, Nos cum, multa laudis præconio ad memoriam sæpe reduimus, & vos semper ante oculos vestros habere debetis, ut ad ulteriora jugiter videamur proficere, cum posteriora fuerint laudabili memoria commendanda. Unde autem tanta laus & gloria Ecclesiæ vestra provenerit si velitis sollicite cogitare, procul dubio poteritis invenire, quod non tam ædificiis, vel fulgidis ornamentis, quam honestate, & prudentia personarum, quæ ibidem instituta fuerunt tam celebre nomen, & tam famosa laudis gloriam acquisivit. Restat igitur providendum vobis, & cum sollicitudine cogitandum, ne tantæ laudis gloriam a vobis, & vestris prædecessoribus conquistam per improvidam diligentiam, quod avertat Dominus, amittatis, vel quomodolibet minuatis, sed si eam non poteritis adaugere, in suo saltem statu ipsam summopere conservare curetis. Inde est quod prudentiam vestram monemus, mandamus, atque præcipimus, quatenus studiosius attendentes quantis, & quam famosis personis sit vestra Ecclesiæ indicata, in locis vacantibus ejusdem Ecclesiæ eas personas substituere studetis, &c.

Recte quidem laudatus Pontifex dixit tantam Pisanae Ecclesiæ laudem & gloriam, non tam a splendidiis ejus ædificiis, fulgidisque ornamentis, quam ab honestate, & prudentia earum personarum, quæ ibidem institutæ ejusdem ministeriis sedulo pieque vacarunt, promanasse. Enim vero ex Pisano Canonicorum

Collegio plures prodire viri dignitate, doctrina, morumque sanctimonia illustres: plures nimirum inde emerferunt Episcopi, Archiepiscopi, & Primates; plures S. R. E. Cardinales, quorum novem nomina sunt hæc: Angelus Acciaiolus, Gerardus Gaetanus, Franciscus Moricottus, Raynaldus Ursinus, Ubertus Lanfran-

francus, Jacobus Columna, Nicolaus Ardinghellus, Gratianus, & Gualandus: duo infuper Summi Pontifices, nimirum Eugenius III. quondam Primate hujus Ecclesie Vicedominus, uti eruitur ex vetustissimis instrumentis, nec non ex epistola 236. Divi Bernardi: Alexander item III. Non pauci quoque opinantur Clementem Pontificem hujus nominis Tertium huic Canonicorum Collegio fuisse aggregatum; sicuti ex quadam Epistola ejusdem Alexandri Tertii, quam refert Ughellus col. 472. in fine, & ex Ciacconio colligit Martinus in Theatr. Basil. Pis. pag. 46.

V. Jure sane ac merito ad sacras Infulas, Cardinalitiam Purpuram, & supremum universalis Ecclesie regimen ex Pisano hoc Canonicorum Capitulo adlecti fuere Viri morum integritate, doctrina, & prudentia praestantissimi, cum idem praeclarissimus cunctis in turbulentissimis totius Ecclesie calamitatibus semper Apostolicæ Sedis hostibus validum se murum opposuerit. Cum enim retroactis seculis Divi Petri navicula variis Schismatum procellis undique agigaretur, legitimo ejusdem Principis Apostolorum successores tutum in Italia portum Pisas quovis tempore invenerunt, ibi ab hujus Civitatis Præfibus, Canonicis, & civibus benigne ac reverenter suscepti, scripto, verbis, opibus, armisque a Schismaticorum furore pro viribus defensi. Tot Summorum Pontificum Literæ ad Pisanos Præfules, Canonicos, & Procures hac de re scriptæ, Divi Bernardi Epistolæ, Pisanorum Annales, pluraque alia monumenta abunde testantur. Nominatim vero multa ejusdem Capituli probatæ fidei erga Sanctam Sedem extitere argumenta, quæ tamen omnia sigillatim recensere, cum præfixa mihi brevitatibus methodus minime patiatur, unum

dumtaxat paucis insinuabo. Seculo duodecimo adversus Alexandrum III. verum ac legitimum Romanum Pontificem dirum Schisma efferbuerat, Octaviano Pseudo-Pontifice a duobus Schismaticis Cardinalibus intruso, qui nomen Victoris sibi assumpserat. Fovebat Schismaticorum partes Fridericus I. Imperator, Ænobarbus appellatus, qui & funestissimo bello universam Italiam affligebat. Victore Antipapa Lucæ Pisas proxima Civitate vita functo, ibidem a Schismaticis auctoritate Imperatoris eidem substitutus fuit Guido Cremonensis, quem Paschalem III. nuncuparunt: ut autem segreges illi novis præfidiis partes suas robustiores efficerent, suum contagium etiam in vicinam Pisanam urbem propagare tentarunt, conflato illic pariter Schismate opera cujusdam Benincasæ de Benincasis Canonico ambitioso, qui velut alter Judas, e Sacro Apostolorum Collegio, sic ille e Catholico atque integerrimo Canonicorum Pisani Capituli cæta erumpens, se Archiepiscopum Pisanum distabat, sedente Villano ejusdem Civitatis vero, ac legitimo Archiepiscopo, quem Pseudo-Pontifex Paschalis Lucæ degens, Imperatoris Friderici fautoribus adjutus in Gorgoniam Insulam aufugere compulerat. Benincasa igitur (quem Malincasam jure Alexander III. nominavit) ab Antipapa & Schismaticis in Pisanam Cathedram intrusus Schisma illic conflavit, quod tamen cito evanuit. Nam Pisanorum Canonici omnes in larvatum hunc Pseudo-Antipapam virili animo insurgentes Urbe & Ecclesia sua expulerunt, Villanum Archiepiscopum in suam Pisanam Sedem reduxerunt, & Summo Pontifici Alexandro opem auxiliumque impendentes, eum adversus Schismaticorum injurias egregie tutati sunt. Quare illorum con-

flan-

980 Orbis Sacer & Profanus

stantiam, studium, ac fidem erga Sedem Apostolicam idem Sanctissimus Pontifex suis Literis ad eos scriptis summopere commendavit. Plures e-

jusmodi Alexandri Epistolas ad Pisanos Canonicos directas recitat Ughellus col. 469. & seqq. quarum alteram hic damus.

ALEXANDER EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI

*Dilectis filiis Canonicis Pisanis salutem, & Apostolicam
Benedictionem.*

Literas devotionis vestre solita benignitate recepimus, & quod Catholicam unitatem diligenter propensiusque foventes Schismaticæ pravitatis errorem viriliter impugnatis, & ad revocationem Schismaticorum toto studio & diligentia intenditis, fidei, & fortitudinis vestre constantiam digne, prout convenit, commendamus, & vobis adepta opportunitate cupimus pro meritis respondere. Rogamus autem universitatem vestram, atque monemus quatenus sicut bene cepistis ad expulsionem Malincafæ, & ad revocationem Ven. Fr. Archiepiscopi vestri modis omnibus laboretis, & totis visibus intendatis, &c.

Plures alix extant Epistolæ tum ejusdem Alexandri III. tum subsequen-
tium Romanorum Pontificum, quibus & vetera Canonicorum Pisanæ Basilicæ privilegia confirmantur, & nova aliis iisdem conceduntur.

VI. Ob præclara igitur insignis hujus Capituli merita eximias ipsi prærogativas Apostolica Sedes impertit; quas inter illustris sane illa est, quæ in Canonicorum habitu refulget: nam iisdem ex immemorabili, pæne instar R.E. Cardinalium Cappam Magnam rubeam, cum cucullo, pelliculis Armellini subfutis gestant, qua supra Rocchettum utuntur. Quo tempore id vestimenti genus obtinuerint, mihi incompertum est. Jam seculo decimo quarto illud gestasse inde conicio, quod P. Joannes Carolus Ordinis Prædicatorum, in Vita Vener. Simonis Saltarelli MS. cujus verba

supra retulimus, jam tum Canonicos Pisanos illud gestasse commemorat, cum præfatus Simon Archiepiscopus huic Ecclesiæ præerat. Postmodum ex privilegio Pii IV. Summi Pontificis ætate Mozzettam rubei coloris supra Rocchettum deferunt. Novo tandem, ac singulari honoris atque decoris incremento Summus Pontifex BENEDICTUS XIII. felic. rec. hujus Pisanæ Basilicæ Capitulum cummulavit: nam ejus Canonicis, etiam extra Ecclesiæ & Chori obsequium, pendens in pectore illustre Crucis Pisanæ, & B. Mariæ Virginis in Cœlum Assumptæ aureum Numisma, seu stemma gestandi facultatem privatim elargitus est: cujus Diploma Pontificium, datum apud S. Mariam Majorem die 21. Mensis Augusti anno 1725. hic exhibemus.

B E-

BENEDICTUS PP. XIII.

Ad futuram rei memoriam.

EXponi nobis nuper fecerunt Dilecti Filii Capitalum, & Canonici Metropolitane Ecclesie Pisane, quod cum ipsi in vim Literarum Apostolicarum, & privilegiorum a Romanis Pontificibus Prædecessoribus nostris eis concessorum titulo Canonice Gloriosæ Genitricis Dei, semperque Virginis Mariæ, sub cuius invocatione dicta Metropolitana Ecclesia existit, decorati fuerunt: Operarius vero pro tempore existens, sive sit Canonicus, sive Latus signum Pisane Crucis ex una, & ex altera partibus in possessione gestandi in pectore, imaginem Assumptionis ejusdem B. Mariæ Virginis Immaculatæ reperiatur, ipsi exponentes pro ea erga eam Beatam Mariam Virginem devotione eodem, Operarii signo uti posse summopere desiderant. Nobis propterea humiliter supplicari fecerunt, ut sibi in præmissis opportune providere, & ut infra indulgere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur ipsos exponentes specialibus favoribus, & gratiis prosequi volentes, & eorum singulares personas a quibuscumque suspensionis, & interdicti, aliisque Ecclesiasticis sententiis, censuris, & penis, a jure, vel ab homine quavis occasione, vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatæ existant, ad effectum presentium duntaxat consequendum, harum serie absolventes, & absolutas fore censentes, hujusmodi supplicationibus inclinati eisdem modernis, vel pro tempore existentibus prædictæ Ecclesie Pisane Canonici, ut ipsi extra Ecclesie hujusmodi, & Chori servitium, ejusmodi Crucis Pisane, & Assumptionis B. Mariæ Virginis signum in pectore privative gestare libere, & licite possint, & valeant auctoritate Apostolica, tenore presentium concedimus, & indulgemus: decernentes easdem presentes literas semper firmas, validas, & efficaces existere, & fore, suisque plenarias, & integros effectus sortiri, & obtinere, ac illis, ad quos spectat, & pro tempore spectabit in omnibus, & per omnia plenissime suffragari, sique in præmissis per quoscumque Judices Ordinarios, & delegatos, etiam casarum Palatii Apostolici Auditores judicari, & definiri debere, ac irritum & inane si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contigerit attentari, non obstantibus præmissis, ac Constitutionibus, & Ordinationibus Apostolicis, necnon, quatenus opus sit, dictæ Ecclesie etiam juramento confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis Statutis, & consuetudinibus, privilegiis, Indultis, & Literis Apostolicis in contrarium præmissorum quomodolibet concessis, confirmatis, & innovatis: quibus omnibus, & singulis illorum, tenore presentium pro plene, & sufficienter expressis, ac de verbo ad verbum insertis habentes illis alias in suo robore permanens ad præmissorum effectum hac vice duntaxat specialiter & expresse derogamus, ceterisque contrariis quibuscumque.

Datum Rome apud S. Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die XXI. Augusti MDCCXXV. Pontificatus anno secundo.

F. CARD. OLIVERIUS.

Extractum ex Arch. Capituli Pisani.

VII. Quod

982 Orbis Sacer & Profanus

VII. Quod attinet ad numerum Canonicoꝝ Pisanæ Basilicæ omnes XXIX. recensentur, quorum septemdecim Comitissa Mathildis amplissimo censu ditavit. Tres ex iis dignitate ceteris præstant, nempe Archipresbyter, Archidiaconus, & Decanus: Primicerii munus singuli Canonici per vices exequentur. Olim aderat etiam Vicedominus, uti ex antiquis monumentis constat, necnon ex epistola 236. Divi Bernardi, in qua asserit, Eugenium III. antequam Romanus Pontifex crearetur, Pisanæ Ecclesiæ Vicedominum egisse. Quamquam autem omnes Canonici propriis redditibus, seu, ut ajunt, Præbendis persuantur, eorum tamen viginti duntaxat quotidianas distributiones percipiunt, inter quos etiam Archipresbyter recensetur: at vero Archidiaconus, Decanus, & alii septem Canonici ab illis excluduntur. In Colationibus, aliisque plurimis actibus Canonici ordinariam habent potestatem. Beneficiati LXXII. numerantur, quos inter Chori Magister, & octo qui dicuntur Commendatarii, qui omnes æstivo tempore capucium violaceum hæcenus gestare consueverunt: verum hoc anno 1727. quo hæc scribimus, singulari privilegio Benedicti XIII. Pontificis Maximi, ipsa die Sabbati Sancti, quæ fuit 12. Aprilis, Mozzettam violaceam deferre coeperunt: hyemis vero tempore Cappam violaceam serico rubeo subfuta gestant: cujus loco memoratus Chori Magister pellem, vulgo *Vai* subfutam desert. Plures Clerici huic Basilicæ inserviunt: cumprimis Clerici nuncupati *Caputiantes* numero 20. Clerici appellati *Nicosiensis* 6. Clerici, vulgo *del Dielotto* 12. Clerici in Seminario educati 12. & amplius; alique plures Clerici eidem Ecclesiæ adscripti absque ullo titulo samulantur.

VIII. Post Basilicam principem eminet in ipsa Urbe Pisana Ecclesia Conventualis Divo Stephano Papæ & Martyri dicata, in qua & ejus sacra Lipsana sunt recondita, & in Ara maxima, egregio sane ac mirabili opere pretiosis lapidibus, columnis porphyreticis, atque elegantissimis simulacris marmoreis exornata, paucis ab hinc annis jussu Cosmi III. fel. mem. Magni Etruriæ Ducis constructa, Sedes ejusdem Sancti Pontificis sanguine conspersa, media inter simulacra illa marmorea, confurgit. Hoc Templum a Cosmo I. excitatum, dein ab aliis Etruriæ Magnis Ducibus, præcipue præfato Cosmo III. magnifice auctum ornatumque juris est Sacræ Religionis Equitum Divi Stephani, eorumque Magni Magistri, qui ex Pontificio Privilegio est ipse Magnus Dux Etruriæ. Ex hujus Templi parietibus circumundique pendent Vexilla Militaria, quamplurima Turcarum, & Barbarorum infidelium ab iisdem Equitibus maritimis præliis, ac victricibus armis obtenta. Particula Ligni Dominiæ Crucis, ac plurimis Sanctorum Reliquiis honestatur. Divina illic Officia religioso ac solemnî cultu quotidie persolvunt quatuordecim majores Capellani, alique Sacerdotes Cruce ejusdem Sacræ Religionis insigniti, quibus numerosus Clericorum cætus administrat. Iis porro Clericis literis humanioribus, & Ecclesiastico cantu imbuendis sui præstant Magistri: omnibus vero tum Clericis, tum Sacerdotibus præfudet Prior ejusdem Ecclesiæ, Eques & ipse Divi Stephani a Magno Magistro electus, cui solemnioribus anni diebus ex Apostolicæ Sedis privilegio concessum est, in solemnî Missæ Sacrificio, & Vesperis, ac reliquis sacris functionibus celebrandis uti Insula pretiosa, Baculo Pastoralî, ceterisque
Pon-

Pontificalibus indumentis. Tunica, Rocchetto, Cappa, & Mozzetta albi coloris vestitus incedit. Capellani item Cruce insigniti Tunica, Rocchetto, & Mozzetta pariter albi coloris sunt amicti. Ecclesia ipsa pretiosa ac divite suppellectili, Vas sacris, Candelabris argenteis magna copia locupletatur. Hic Sedes sita est Equitum ejusdem Ordinis Divi Stephani Papæ & Martyris, ubi & Generalia Comititia celebrare solent, aliaque obire munia sibi propriis legibus ab Apostolica Sede confirmatis præscripta. Circumdat nobile hoc Templum insignis Platea, Equitum idcirco appellata, ubi assurgunt splendida & pulcherrima ædificia a Magnis Etruriæ Ducibus constructa, Aedes nimirum satis ampla, quæ vulgo *la Canonica de' Cavalieri* dicitur, quod ibi singuli Majores Capellani, & ipse Ecclesiæ Prior distincta habeant domicilia: quatuor insuper Palatia perampla, nimirum Cancellariæ, Prædici Equitum, Magni Prioris, ubi & Tyrones Equites degunt: quartum vero in quo Supremus Cancellarius, Thesaurarius, & alii Equites commorantur. Infra Magni Prioris, & Tyronum Palatium adest Armamentarium omni armorum genere pro Equitibus instructum.

IX. Plures in Urbe sunt Paræciæ omnes numero 32. in Suburbis vero 14: novem in Urbe Virosum, & sexdecim Monialium Cœnobio. Pervetus est atque insignis Abbatia Sancti Michaëlis in Burgo dicta, Monachorum Camaldulensium, plurimis quondam Privilegiis donata: cui hodie præest Abbas meritis D. Guido Grandius Cremonensis, in Pisana Academia publicus Matheseos Professor, suis Operibus tota Europæ clarus. Is Monasterium sui Ordinis vetustate prope attritum non modo

Pars II. Vol. II.

instituit, sed & auxit, exornavitque pulcherrimis ædificiis, instructa etiam ibi eleganti Bibliotheca eruditissimis libris referta, cui in dies augendæ incumbit. Anteaestis temporibus plures alie cum in ipsa civitate, tum in ejus Diocesi celebres extiterunt Abbatie Monachorum S. Benedicti, Camaldulensium, Cisterciensium, & Vallis Umbrosæ, quarum nunc alie in Commendam sunt redactæ, alie a Pio IV. Summo Pontifice Religioni Equitum D. Stephani concessæ. Nobile præ ceteris extitit Monasterium Sancti Zenonis, illustre quondam domicilium plurium Monachorum Camaldulensium, cui aliquando præfuit Abbas Petrus Bernardus Paganellus, postea Eugenius III. Summus Pontifex. Fallitur autem Constantinus Cajetanus Comment. in Vitam Gelasii II. cum scribit pag. 116. eum a D. Bernardo Abbate Claravallensi Pisano Monasterio S. Zenonis præfectum: siquidem priusquam apud Claramvallem in Gallis ejusdem S. Bernardi institutum amplexus esset, jam Pisis ex Vice-Domino Ecclesiæ Primatialis Monachus effectus Camaldulensis in Cœnobio Sancti Zenonis professionem emiserat, quæ adhuc extat in Archivo prædicti Monasterii Sancti Michaëlis: ubi cum eximia virtutis laude floreret, Abbas a suis Monachis Camaldulensibus electus fuit. Postmodum vero Pisas Divo Bernardo adventante, austriore ejusdem vitæ ratione delectatus, cum ipso in Gallias profectus in Cœnobio Claravallensi novæ illi Congregationi Monachorum aggregari voluit, indeque ab Innocentio Papa II. Monasterio SS. Vincentii & Anastasii, alias Trium Fontium prope Romam Abbas præfectus, tandem Romanus Pontifex creatus. Corrigendus idcirco Ughellus, dum Tom. III. col. 418. negat Eugenium

B b

Ter-

984 Orbis Sacer & Profanus

Tertium S. Zenonis Monasterio Abbatem præfectum, antequam Abbas SS. Vincentii & Anastasii ad Aquas Salvas, seu Trium Fontium Romæ crearetur; propterea quod numquam in sui Ordinis monumentis reperit, Cœnobium illud S. Zenonis Cisterciensis Familiz obnoxium fuisse. Ita plane, numquam Cisterciensis Congregationi fuit obnoxium, bene tamen ad Camaldulenses spectavit, quorum Ordinem Eugenius professus fuerat, eisdemque præfederat Monasterio, antequam apud Claramvallem in Galliis Divi Bernardi severiorem disciplinam elegeret.

X. Ceterorum Ordinum, maxime eorum, qui vulgo *Mendicantes* appellantur, Cœnobia intra Urbis mœnia valde conspicua sunt: in iis celebre est illud FF. Prædicatorum, Divo Dominico adhuc inter mortales agente excitatum, uti antiqui ejus Annales MSS. in Archivo asservati testantur. In eo quamplures Viri pietate, ac eruditione insignes floruerunt: ibi aliquando docuit Sanctus Thomas Aquinas, ejus Cathedra, in qua prælectiones habuit, in Ecclesia ejusdem Cœnobii prope ipsius Divi Altare locata cernitur. Dum vero ille Pisis Doctoris Sacræ Theologiæ munus obiret, in Basilica principe conciones habuit, ubi & Christi Domini e Cruce pendentis Imago colitur, qua idem Angelicus Præceptor inter concionandum, e sacro suggestu Dæmonem ab Oenergumeno abegit. Consistit hæc ex monumentis & Annalibus ejusdem Cœnobii, itemque ex aliis documentis Capituli Primatialis Ecclesiæ. Templum Divæ Catharinæ Virginis & Martyris titulo insignitum splendidum est ac per amplum, in quo plures Viri eximii ejusdem Ordinis tumulati sunt, atque in iis Venerabilis Fr. Simon Sacerellus Archipræsul Pisanus, patria

Florentinus, genere nobilis, virtute ac probitate nobilior, cujus Sepulcrum marmoreum satis elegans, nunc prope parvam januam lateralem, qua in Sacrum patet aditus, ex vetere ubi prius jacebat loco translatum est: itemque sub Ara Deiparæ Virginis sacra asservantur Lipsana Beati Jordani ejusdem Monasterii alumni, Doctoris Parisiensis, patria Pisani, ac sui temporis Concionatoris celebratissimi. Magnifica pariter & augusta habentur Tempia, ac Cœnobia FF. Conventualium Divi Francisci, Eremitarum S. Augustini, quod Divo Nicolao Myrensi Antistiti dicatum est: uti etiam Carmelitarum: Sancti Torpetis Martyris Minimorum Divi Francisci de Paula: Sancti Frigidiani Clericorum Regularium, qui Barnabitz nuncupantur, in quorum Collegio publicis Pisanæ Civitatis sumptibus erectæ sunt Scholæ Grammaticæ humaniorumque Literarum. Nuper etiam ædificatum est Cœnobium FF. Excalceatorum B. Mariæ Virginis de Monte Carmelo, eisque Ecclesia S. Euphrasiz attributa. In suburbiiis vero tria alia exurgunt Virorum Monasteria, nempe Sancti Michaelis Archangeli, quod vulgo dicitur *San Michele dell' Scalzi*, Canonicorum Regularium Divi Augustini, quorum Ecclesia Abbatiz titulo insignis pervetus est: Sanctæ Crucis FF. Minorum Regularis Observantiæ Divi Francisci: & FF. Cappuccinorum, ubi olim fuit Cœnobium Monachorum Cisterciensium, contubernio Sancti Bernardi Abbatis Claravallensis illustre. Ughellus decem Virorum Cœnobia in Urbe enumerat: sed post ejus ætatem duo extincta fuere, alterum FF. Jesuatorum, eorum Ordine deleta: alterum FF. Sancti Joannis de Deo ministrantium infirmis, qui ob tenuis redditus locum sponte deseruerunt. Sacra Monia-

nialium septa in Civitate sexdecim recensentur, nulla vero in Suburbii ac Diocœsi: siqua enim olim in iis erecta fuerant, aut diruta ob bellorum incommoda, aut in Urbem sunt translata. Ex urbanis quatuor sunt Ordinis FF. Prædicatorum, totidem Divi Francisci, unum Ordinis Sancti Augustini, unum itidem Carmelitarum, alterum Mulierum Pœnitentium, reliqua Monasticorum Ordinum, præter Monasterium S. Joannis Baptistæ, quod est Monialium Religionis Equitum Divi Joannis Hierosolymitani: alterum Sancto Benedicto dicatum, in quo Moniales Equitum Divi Stephani degunt.

XI. Publica Pisarum ædificia, tum sacra, tum profana, nunc temporis adhuc non pauca splendescunt. Ædes cum primis Archiepiscopales a Basilica principe haud procul distantes, ex manubiis quondam a victoribus Pisavorum armis hostibus Christianæ Fidei ereptis extructæ, adeo magnificæ sunt & amplæ, ut cum regis Palatiis decerent. Novis eas incrementis, ac commodis hodieque auxit Illustriss. ac Reverendiss. Dom. Franciscus Frosini S. R. Imperii Comes, & ejusdem Urbis Archiepiscopus: qui etiam alterum Palatium benigniore loco æstivo tempore incolendum, prope Monasterium S. Matthæi suis expensis cœmit, auxitque, nedum in proprium, sed etiam suorum Successorum commodum. Seminarium Clericorum inter Primatiales Basilicam, & Archiepiscopatus Ædes situm elegantis, ac splendida structure est, congruis redditibus præditum. Illic & Juvenes Clerici, & ingenui Adolescentuli optimis moribus, Cantu Ecclesiastico, sacris Ritibus, omnique bonarum Literarum genere probe ac sedulo instituuntur. Et si autem jampridem fuerit erectum, antea tamen tem-

poribus neque tot adolescentum numero, neque tam provida Magistrorum cura adeo enituit, sicuti hac tempestate splendescit. Hoc porro eximium beneficium Pisarum civitas acceptum debet laudato D. Francisco Frosini ejus Archipræfati, cui nihil magis cordi est, quam omnem adhibere operam, ut ejusdem Seminarii Alumni, & Adolescentes in eo educati, morum probitate, Ecclesiastica disciplina, ac Literarum studiis diligentissime instituuntur. Eam ob causam Præceptores optimos, etiam ex aliis locis ascitos eis præfecit, qui eam provinciam & pro muneris præstantia, & pro Ecclesiæ suæ splendore, & pro Gregis sibi commissi utilitate gnaviger sustineant. Quin & insignem Bibliothecam multiplici, ac varia Librorum copia instructam comparavit, augetque annis singulis, quam postea in eodem Seminario locandam publicis commodis dicare jam testamento decrevit. Præfati sine morum integritate & candore, divinarum disciplinarum scientia, Jurisprudentiæ summa peritia, Sacræ Poëseos, ac ceterarum bonarum Artium luminibus exornatissimus. Præ multis eum de Ecclesiâ, ac Literaria Republica optime meritum declarant varæ Consultationes Canonice ab ipso editæ, ejus Diocesane Synodi jam typis cussæ, & Divi Raynerii Gesta Etruscis carminibus, atque elegantissimis Commentariis exarata.

XII. Sed ut ad institutum nostrum redeamus: plurima in hac Civitate reperiuntur Sacra Laicorum Sodalitæ: ex quibus præcipua censentur illa, quæ sub invocatione Sanctæ Ursulæ, & Divorum Barnabæ, & Raynerii congregantur. Majori Templo proximum est Xenodochium Magnum curandis infirmis destinatum, ac publicis Reipublicæ Pisane

Bb 2

expen-

expensis olim erectum, dein auctius instauratum. Præter hoc duæ extant hospitalis domus pro convalescentibus, aliz vero pro excipiendis peregrinis & pauperibus conditæ. Domus duæ Charitatis, una pro infantibus expositis, altera pro pueris puellisque derelictis. Domus itidem Misericordiæ dicta pingues habens redditus, cuius administrationi duodecim cives Nobiles præficiuntur, quorum interest quolibet anno quinquaginta puellis honestis dotes erogare, captivos cives redimere, pauperes æri alieno reddendo obnoxios & carceribus liberare, Familiis necessitate oppressis open ferre, egenisque elemosynas largiri. Eminent etiam Mons Pietatis in pauperum civium levamen.

XIII. Verum omnibus Pisarum præconiis duo alia sane præclarissima accessere, quibus nedum hæ Civitas, verum etiam universa Etruria plurimum honestatur; nempe nobilissima Equitum Divi Stephani Religio hic primum fundata, ubi & ejus Sedes, Templum, Platea satis venusta splendidissimis, ac magnificis ædibus circumdata, de quibus antea. Dein longe clarissimum Sapientiz Lyceum, cuius cavædium porticus hinc inde tributa circumambiunt: intus vero Scholæ circumquaque adjacent: in quibus omnium prorsus disciplinarum eximii Præceptores quotidie prælectiones habent. In anteriore, autem ejusdem Lycei atrio, itemque in majore Aula, quæ Schola Magna dicitur, Theologiæ, Juris Pontificii & Cæsarei, Philosophiæ, & Medicinæ publici Professores, singuli singulas disputationes, quas circulares vocant, literario certamine statis diebus horisque per vices peragunt, altero eorum alterum argumentationibus aggrediente. Sex interdum una eademque die hujusmodi disputatio-

nes agitari contingit, haud mediocri Juvenum adstantium profectu. Variz illie etiam peculiaries Academicæ institutz, exercendis literaria palæstra adolescentibus: in quas tamen non omnes, sed præstantiores ingenio atque eruditione dumtaxat cooptantur. Superiorem ejusdem Lycei partem occupat Collegium Sapientiz nuncupatum, in quo quadraginta Adolefcentes ingenui studiorum tempore aluntur, quibus proprius Rector præst; eorumque utilitati haud vulgaris Bibliotheca condita est. Alterum æque celebre Collegium non procul a Basilica principe assurgit, a Ferdinando I. Magno Duce ejus auctore, Collegium Ferdinandi nuncupatum, ubi pariter quadraginta nobiles Adolefcentes sumptibus urbium Etruriæ, a quibus eliguntur, enutriti degunt, proprio & ipsi Rectori obtemperantes. Duo alia insuper Collegia reperiuntur, Puteanum scilicet a D. Carolo Antonio Puteo, Pisarum Archiepiscopo, nomen, exordium, pinguesque redditus adeptum: cui soli Juvenes nobiles Pedemontani adscribi possunt, ex Fundatoris testamento a Principe Cisterciæ ejusdem nobilissimæ Puteanæ stirpis eligendi, tributa eorum singulis annua 100. scutorum dote. Alterum Ricciorum appellatur, a Joanne Riccio Montis Politiani, Cardinali & Archiepiscopo Pisano constructum, annuisque redditibus dotatum, solos tamen Politianos Juvenes nutriens. Florentinis civitas iametsi nullum Pisis proprium suæ nationis Collegium habeat, nonnulli tamen ejus Adolefcentes ex piorum civium legatis illic studiorum causa aluntur: ditiores vero ejusdem inclityz nationis quamplures, sicuti & ceterarum Etruriæ, ac vicinarum urbium ingenui Juvenes propriis expensis honestam vitam, ac sedulis Literarum studiis ex-

cul-

cultam ibi agunt: præsertim ex Liguria, Æmilia, aliisque Italiz Provinciis: quin etiam aliquando ex Germania, & Gallia eo ad Doctoratus

Lauream obtinendam confluent. De ipsa autem Academia Pisana, ejus exordio atque progressu, virisque illustribus postea agendum erit.

CAPUT XXVIII.

Synopsis.

I. Monumentum Uberti Archiepiscopi de amplitudine veteris Diocesis Pisane superpositum videtur. Olim tamen ea latius quam hodie porrigebatur.

II. Mons Pisanus quondam Sanctorum domicilium. Inde Eremitarum & Monachorum catus in Etruriam diffusus aliqui censent. Fontes & Balnea ex vicino monte fluentia.

III. Vallis Gratiola, vulgo di Calci. Monasteria & loca præcipua hujus Diocesis.

IV. Liburni civitas, Arx, & Portus celeberrimus, insignis Medicorum

opus. Ecclesia Collegiata, & aliquot Religiosorum Canobius nobilitatur.

V. Gorgonia Insula sanctissimis Monachis olim frequentata. Nunc Carthusie Pisanæ addicta.

VI. Urbes antiquitas Pisanæ Metropoli subiectæ.

VII. Viri sanctimonia celebres Pisis exorti.

VIII. Eugenius III. origine Pisanus fuit. Alexander III. patriæ Senensis, Canonicus Pisanus extitit, nunquam Monachus. Nicolaus V. non Pisis, sed Sarzana natus est. Alii viri doctrina illustres Pisis oriundi.

I. IS hætenus expositis, quæ ad ipsam Pisarum civitatem, ejusque nobilissimam, ac vetustissimam Ecclesiam spectant: nunc ad ejusdem Diocesis inspicendam, atque utriusque Viros Sanctimonia, & nominis claritate illustres recensendos accedamus oportet. Longe ampliorem quondam fuisse Pisanam Diocesim, ac modo est monumenta in Tabulariis Archiepi-

scopali, & Capituli Pisani, ea itidem quæ in Tabulariis Lucensis Civitatis asservantur nos docent. Quod si certa fides præberi posset Monumento Uberti Pisarum Archiepiscopi, quod Ughellus Tom. III. in Append. colon. 1255. & seqq. ex Vaticano Codice desumptum recitat, facile loca omnia hinc distracta, atque in terminas Dioceses Florentinam, Lucensem, & Volaterranam traducta innotescerent. Monumentum illud hujusmodi est: (1)

In Nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis.

NOS Ubertus Dei gratia Pisanorum Archiepiscopus atque Consul recordationem facimus de jure plebium Pisanorum. & contractatas, ut eas olim nostri antecessores habuerunt, & possiderunt, & qualiter ab eis alienate fuerint, sicut in scriptis invenimus, & ab antiquioribus audivimus. Tem-

(1) Ughellus Tom. III. in Append. col. 1255.

988 Orbis Sacer & Profanus

pore igitur Guidonis Episcopi nostri prædecessoris filii quondam Tenchi de Travallio, nostra civitas a Paganis destructa permansit anno Domini Incarnationis millesimo decimo quinto, obiente Episcopo supradicta nostra civitas fere per annos viginti absque Pastore exstitit: sicque Lucensis Episcopus ragatu Camonicorum nostrorum, Clericos plebium nostrorum ordinans, Ecclesias dedicans, nostras plebes cum Comitatus parte sui cum civibus atque sequacibus fraudulenter subtraxit, sibi que retinuit, nomina earum plebium, de Episcopatu ad Comitatum pandamus, quo jure proprietate prædecessoris nostri anime, & corporis retinuerunt. Fuit enim terminus inter nos, & Florentinos qui Petrasita vocatur, ubi in lapide marmoreo, qui adhuc extat, ista littera habetur & adhuc viget: Titus Flaminius, & Titus Quintus Consules Pise militario trigesimo secundo hic posuerunt fines sue civitatis: ab hinc finis est nostri Episcopatus, & Comitatus plebium. Ergo nomina sunt hæc: prima Emappolis, quæ corrupto nomine, nunc Eupolis dicitur cum suis confinibus, quam Guido Comes Decimi q. subtraxit tempore Gerardi Florentini Episcopi. Secunda Burgius genesi, quam Corradus Lucensis Episcopus pignoris loco pro quinquaginta libris subripuit anno Domini millesimo quadragesimo septimo, quam ad hoc Episcopus noster prædecessor paratus fuit ante terminum constitutum, recolligere, debitumque persolvere: ipse vero minime recipere voluit. Taliter quidem possessa est tertia fabrica. Quarta Cojam, quinta Coraten, sexta Barbinafia, septima Musian, octava Lavianensis, nona S. Gervastus, decima Padulensis, undecima Planensis, duodecima Trianensis, tertiadecima Milanensis, quattordecima Tripallensis, quintadecima Gellensis, sextadecima Aquis, septimadecima Sibillanensis. Ex alia parte inter nos, & Lucenses terminus est ubi dicitur Porta Beltrade, ubi nostri Episcopatus, & Comitatus finis imponitur: ex qua parte Guido Lucensis Episcopus quamdam plebem, quæ dicitur Cersaria, nobis item violenter rapuit sibi que retinuit. Et ex ea parte inter alias tres nobis quas Lucenses fraudulenter invaserunt. Prima quidem dicitur S. Felicitas, secunda Camajora, tertia Lito. Anno Domini millesimo quinquagesimo sexto, similiter inter nos & Vulterranenses terminus est, qui Crusera dicitur, ubi maximus lapis fixus est: ibi finis est nostri Episcopatus & Comitatus: ex ea parte Teclimas Vulterranensis Episcopus septem plebes injuriose subtraxit. Prima, quæ dicitur Fabrica, secunda Pecciolensis, tertia, Pinienfis, quarta, Pavanfis, quinta, Patriensis, sexta, Riotalensis, septima, Cejanensis, quæ suprascripta est, & sunt nomina plebium, quas nobis Lucenses, & alii suprascripti Episcopi rapaciter & dolose subriperunt, anno Domini millesimo quinquagesimo quarto, jam post destructam civitatem ab Agarenti ab insidiatoribus suis extracta frangendorum rupta est, & pontes fracti sunt: nobilitas supradicti Episcopi Guidonis fere post quinque annos plebes de Episcopatu suo visitans easque circa Pisanum montem: sunt quoque apud plebem, quæ Computum nuncupatur existente postea per insultum ab emuloribus suis vulnere percussus est, & sic fugam petiit. Voluit recuperare apud Monasterium, quod Sextus dicitur, Sanctitatis Venerabili Gualfredi quondam Eracausi cum uxore ejus Eltruda, & filiis suis nobilissimis Pisanis civibus edificavit cum septem aliis Cœnobiis, sed minime recuperare, abiit apud Castrum quod Cintoria vocatur, ibi ex vulnere mortuus est, & sepulcrum ejus adhuc ibi manet, & post obitum ejus supradictus Corradus Lucensis Episcopus tempestive per vim abstulit. Et alius terminus est ab exitu rivi, qui Contensa dicitur, ab hinc usque ad

Por-

Pars II. Lib. III. Cap. XXVIII. 989

Portam Beltrade, ibi finitus est antiquitus noster Episcopatus & Comitatus anno millesimo decimo nono: unde nostri predecessores Episcopi & Consules, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ & regimini querimoniam fecerunt: unde adhuc quomplures testes Clericorum, Laicorum, Procerum, & Militum viventes habemus: etiam querimonia facta est supremis Pontificibus Victori, Nicolao, Alexandro, Gregorio Secundo, Urbano, & Innocentio Secundo.

Vernum ex iis, quæ supra in Catalogo Antistitum Pisavorum diximus, de tempore, quo Guido de Travela vixit, perspicuum fit, monumenti præfati fidem nutare: nusquam itidem viginti fere annorum spatio, ab anno 1015. ac deinceps Pisana Ecclesiæ proprio Pastore caruit. Quocirca ex præfato monumento certo discere non possumus, omnes Plebes ibi recensitas aliquando intra Diocesim Pisanam fuisse inclusas. Paulus Troncius in suis Annalibus Pisani easdem Plebes, uti etiam Emporium, aliaque oppida & castra antiquitus intra Pisane Diocesis limites fuisse positas narrat: num autem id hauserit ex præfato Uberti Archiepiscopi monumento, an ex aliis documentis in Archiepiscopatus & Capituli Tabulariis reconditis, hæcenus mihi incertum est. Certo tamen constat, olim eandem Diocesim longe ampliores terminos habuisse: siquidem ex Vita S. Peregrini compertum habemus, inter Antistites, qui ad ejus Sacrum Corpus tumulandum, convenerant, & eorum unusquisque in suæ Dioceseos confiniis sanctissimum virum obitus contendebat, etiam B. Alexandrum Episcopum Pisavum recenseri: ut proinde tunc temporis Pisana Diocesis ad Apenninum usque excurreret. Postmodum vero bellis inter Pisanos & Lucenses excitatis, cum Lucenses occasione capta expeditionis Pisane Classis adversus Sarracenos, Baleares, Sardiniam, & Siciliam Insulas occupantes, nonnulla Pisavorum loca invasisent, suæque ditioni adjecissent, etiam plebes, seu Paroe-

ciz in iis sitæ in Lucensis Episcopi Diocesim transierunt: illæ præsertim quæ circa Bientinæ Lacum, & Montem Pisavum adjacent.

II. Quoniam vero Pisani Montis hic mentio incidit, lubet paucis de illo quidpiam disserere. Mons iste Pisas inter & Lucam medius, plures montes in unum quodammodo coalescentes ambit, ac omnes prisca ætas uno Pisani Montis vocabulo complexa est. Pisis quinto fere distat lapide, omnibus deliciis, potissimum, qua parte eandem urbem spectat, villis, vineis, olivetis, ac salutaribus aquis ad radices affluit. In medio nemoribus, & præcipue castanearum silvis, in cacumine vero aspectu jucundissimo illustratur. Augget quammaxime ejusdem Montis decora sanctitas loci, qua prisca Christiani nominis temporibus enituit: nempe beatorum Eremitarum abditis speluncis, sacris Cœmeteriis, ac plurium Christi Martyrum gloriosis triumphis nobilior extitit. Latitantes inter hujus Montis nemora, ac specus sanctissimos viros, primum Neronis, dein Domitiani, aliorumque Cæsarum Gentilium immanissimæ persecutiones, illa præsertim, Diocletiani & Maximiani omnium fœvissima, sæpius diversis tormentorum generibus afflictos pro Christianæ Religionis cultu crudelissime interemerunt: adeout locus sacris incolis pæne vacuus remanserit. Ad hujus Montis radices B. Perinus, alique plures Pisarum cives, Sancti itidem Paulinus Lucensis Episcopus, Severus Presbyter, Lucas Diaconus, & Theobal-

baldus miles, post diros cruciatus patienter toleratos truncato capite Martyrium consummarunt. Reddita postmodum per Constantinum Magnum Ecclesiæ pace, Mons Pisanus rursum florere cepit, Monachis, Eremitisque repleti, quibus universalis tranquillitas securius otium concessit, quo divinis contemplationibus liberius vacarent, & Fidelibus eorum exempla & monita majora virtutum præberent incitamenta. Exinde sanctissimi viri sacre hujus Eremitæ solitudine delectati, illic divinis obsequiis se manciparunt. Ferunt Divum Augustinum post susceptum Baptisma, priusquam in Africam traiceret, hunc in Montem secessisse, ibique aliquamdiu moratum Eremiticam vitam egisse. Sed difficile semper mihi visum fuit huic sententiæ assensum præbere, cum ex libris Confessionum ejusdem Sancti Doctoris, ex Possidio, Prospero, & aliis antiquis Scriptoribus nihil hujusmodi colligi possit. Quin potius ex adverso cum Mediolori Romam profectum tradunt, ejusque piissima matre Monica apud Ostia Tiberina ad immortalem vitam migrante, Romæ aliquot menses substitisse, deinde cum Sociis in Africam adnavigasse. Siquidem in Vita ipsius nuper a Monachis S. Benedicti Congregationis S. Mauri, ex Operibus ejusdem Divi Augustini, Possidio, Prospero, & aliis concinnata, lib. 2. cap. 11. proditum, est, anno ætatis ejus 33. pridie Idus Novembris anni 387. Monicam matrem apud Ostia Tiberina vitam sanctam: cap. autem 14. priusquam ipse in Africam remearet, aliquamdiu Romæ commoratum esse, ut ipsemet testatur, Retract. lib. 1. cap. 7. 8. & 9. Non trajecisse vero in Africam nisi post Maximi necem, hoc est mensis Augusti, aut Septembris anni 388.

uti fufius ostenditur in ejusdem Vitæ lib. 2. cap. 7. Nihil vero in iis aliisve libris Vitæ præfate hunc Divi Augustini secessum in Montem Pisanum offendimus. Nihilominus conciliari forsitan hæc possunt cum prædicta sententia, si dicamus, Augustinum toto illo temporis spatio, quod a Monicæ matris obitu usque ad Maximi necem, partim Romæ, partim in Etruria, ac subinde etiam in Monte Pisano constitisse, aut cum Roma in Africam traiceret, Pisum Portum prius appulisse, auditaque Eremitarum hujus Montis fama, ut erat tunc otii, ac solitudinis amantissimus, apud illos aliquamdiu degisse: reassumpto dein itinere, Carthaginem contendisse. Quod in gratiam illorum asserimus, qui referunt S. Augustinum in Pisani Montis Eremitæ aliquantulum temporis consumpsisse: idque gravissimi Auctores narrant, in iis Franciscus Petrarca, de Divo Augustino loquens, ait (1): *Atque inter cetera Pisani Montis ocio delectatus, & illie Eremitico habitu traxisse moras creditur.* Sanctus Antoninus idipsum refert (2): *Divus Augustinus cum esset in itinere revertens in Africam, visitavit Eremitas, qui erant in Monte Pisano, aliquibus diebus cum eis moram trahens, & alios Eremitas, qui erant in Centumcellis prope Romam.* Concinnant etiam Breviarium Bracharense, Franciscus Maria Florentinius, aliique plures, quos memorat Joannes Marquez, de Fratrum Eremitarum Origine: qui putat eundem Sanctum Doctorem moratum fuisse in loco, olim *Sylva Lissolia*, nunc *Rupe cava* nuncupato.

Hunc quoque Montem serunt incoluisse Sanctum Wilhel mum, antea Aquitaniz Ducem: eo item ascendisse Divum Bernardum Abbatem.

Clas-

(1) Petrarca de Vita Solitaria, lib. 2. cap. 5.

(2) S. Antoninus par. 3. Chron. tit. 24. cap. 14. f. 2.

Claravallenfem, qui poftmodum ad Montem vicinum *Vallis Gratiofe*, vulgo *di Calci* dictum fe contulit, ubi in folitudine aliquamdiu vixit. Ante hos vero Divos, Perinum Pifanum, Paulinum Lucenfem, Epifcopos, Antonium Presbyterum a Paulino ordinatum, Joannem de Spe. lunca, & alios Viros morum fancti- monia celeberrimos eundem Mon- tem incolatu fuo honeftaffe tradunt. Ex hoc veluti Monachorum & Ere- mitarum Seminario reliquas Eremiti- cas & Monafticas Domus, faltem in Etruria fluxiffe, probabile cenfetur. Plura de hoc Monte Pifano, ejusque Eremitis, Ecclefiis atque Cœnobiiis, erudite fcripfit Francifcus Maria Florentinus in fuo Opere po- ftumo ſæpe citato, cap. 9. Ceterum hujusmodi Eremiticus Ordo bello- rum cauſa valde diminutus fuit, ac tandem graſſante peſtilentia deletus. Hac noſtra ætate adhuc viſitur Tem- plum Deiparæ Virgini dicatum, in ipſa Rupe incifum, cui adjacet par- vum Cœnobium FF. Eremitarum Or- dinis S. Auguſtini. Haud procul ab hoc Templo aſcenditur ad ſacrum ſpecus, in quo ferunt, Beatos Au- guſtinum, & Willelmum preces ſæpe Altiffimo fudiſſe, ac cœleſtibus illuſtrationibus fuiſſe recreatos. A ſiniſtris ſpeluncam introeuntibus ſe ſe offert oſtium in petra fabreſactum, per quod olim aditus patebat ad in- teriora montis, ſed modo occluſum eſt. Alia in hoc eodem Monte ob- via ſunt locorum veſtigia, ubi ve- teres illi Eremitæ ſolitariam vitam tra- ducebant: nempe ſpeluncæ, in qui- bus iidem veteres Eremi cultores morabantur: Oratoriolum Beatiſſimæ Virgini Mariæ ſacrum: Templum. Divi Pauli, ubi quondam vige- bat Cœnobium Monialium Ordinis Ci- ſterciensis, quæ poſtmodum Piſas translata ſunt in Monafterium Sanctæ

Pars II. Vol. II.

Annæ: vetus Templum Deiparæ Vir- ginis, ſumptibus, ut ferunt, Coni- tiſſæ Mathildis ædificatum: veſtigia Oratorii, ut ajunt, B. Antonii Pres- byteri & Eremitæ, Discipuli Sancti Paulini Lucenſis Epifcopi: tandem Locus ubi idem Sanctus Paulinus ejusque Sodales, ac plurimi alii Fi- deles, Neronis perſecutione graſſan- te, Martyrii coronam ſunt adepti. E proximiori etiam Monte Pifano, vulgo hodie *di Aſiano* appellato, ſaluberrimus Fons emanat, ac per quinque milliaria ſuper arcus Piſis fluit, in varias urbis partes, ad in- colarum commodum atque utilita- tem diſtributus. Ad radices itidem ipſius Montis Piſani cernuntur Bal- nea ab eodem, aut ab ipſa Urbe, Piſana nuncupata, de quibus mira loquuntur Auctores, ut videre eſt apud Hieronymum Mercurialem in Piſan. Przleſt. de Balneis Piſanis: Savonarolam, & alios plures in unum collectos a Julio Junſta, anno 1553. Edit. Venetæ: Baccium de Ther- mis, noviffimæ Editionis pag. 197. & Zam- beccarium a pag. 361. ad 364. ut de aliis ſileam. Ea Montis Piſani pars, quæ Lucam ſpectat, Lucenſi Diœceſi tributa eſt; quæ vero Piſas reſpicit, ad Piſanam pertinet: ex- cepto oppido *Ripe fraſſæ* dicto, quod quidem eſt Comitatus Piſani, ejus tamen Eccleſiâ Parochialis Lucenſi Archiepiſcopo ſubeſt. Ex adverſo Archipræful Piſanus in Comitatu Lu- cenſi nonnullas Parœccias ſuæ juris- dictioni habet obnoxias. Mons iſte Piſanus, oblitterata jam vetuſta ejus appellatione, nunc partim S. Pan- taleonis, partim Mons Sancti Julia- ni nuncupatur.

III. Hunc contingit Mons alter, eique ſubjecta *Vallis Gratioſa* quon- dam dicta, hodie vulgo *Valle di Calci*, ſatis amœna, collibus cinctâ, olive- tis optimis, vineisque culta, vicis, Ce vil-

villis, & populo frequens. Plebana Ecclesia illic sita pervetus est, quam tradunt a Comitissa Mathilde conditam. Fere in hujus Vallis medietullo emicat nobile venustumque Cœnobium Carthusiani Ordinis, pretiosa omnis generis suppellectile, pinguiusque redditibus opulentum, ex quo plures viri pietate ac morum integritate conspicui prodire. Altero ex latere haud procul a Valle peramœno in Colle sedet Cœnobium Monachorum Congregationis Montis Oliveti, apud Agnanum; cuius Abbas jus habet præsentandi unum e suis Monachis Priorem Ecclesiæ Parochialis Pisis positæ, Divo Petro dedicatæ, quæ vulgo *San Pietro* vocatur. Ad radices Montis, *Verrucule* dicti, Abbatia & Monasterium Nicolisæ visitur, a Recordano Malestina, Histor. Florent. cap. 5. & Joanne Villanio, lib. 4. cap. 5. recensitum inter septem Monasteria ab Ugone Etruriæ Marchione extructa, ac redditibus dotata. Verum, oportet illud vel alio loco fuisse situm, vel postea dirutum: quod enim hodie possidetur a Canonicis Regularibus Congregationis Sancti Salvatoris, conditum fuit ab Ugone Archiepiscopo Nicolienfi, patria Pisano, a quo Nicolisæ nomen accepit. Superato Montis Magni, qui Valli Gratiolæ imminet, jugo, obvium est *Butti* oppidum. Qua vero Pisanus ager Lucensî adjacens vergit in Florentinum, seu potius Miniatensem, cis Arnun, Palus est *Bientina* in Lacum a Florentinis inclusa: ubi vero is Lacus in Arnun derivat, *Bientina* est Castellum: in cuius Ecclesia Plebana quiescit Corpus Sancti Valentini Martyris, non multis ab hinc annis e Romanis Catacumbis eo translatus, ad cuius Sepulcrum oppressi a Dæmone liberantur. Non vulgaris sunt oppida Pisanae Diocesis, cis

Arnun *Vicus Pisanus*, ultra Arnun *Casina*, & *Pont ad Aram* amnem: postremum istud est satis opulentum.

IV. Hanc tamen Diocesim præ ceteris locis nobilitat quammaxime urbs *Liburnum*, olim, inquit Blondus, Pisani Portus Arx munitissima, apud quam in scopulo mill. pass. a continenti recedente fundata est Turris Pharea, nocturnum navigantibus lumen quam remotissime præbens, & Pisana a longe Portum ostendens. Vetus tamen Pisana Portus apud Liburnum antiquitus non fuit, sed inter ipsum & Pisas, tamen ubi nam ille situs fuerit non omnino appareat. Sunt qui putant, ibi quondam positum, ubi postmodum Ecclesia Sancti Petri ad Gradus ædificata fuit, quod illic gradus essent, per quos e navibus Portum appulsis in littus ascendebatur: verum incerta res est. Olim Liburnum pagus erat, ob vicinas paludes insalubris, diuque Pisanis paruit, dein Florentinis; donec illum Cosmus I. Medices Magnus Dux Etruriæ Principatui suo junxit: quo ex tempore idem Pagus ædibus, & populo auctus, eo usque splendoris, ac magnitudinis excrevit, ut merito inter præcipuas Etruriæ Regalis civitates hodie habeatur. Quinimmo si Florentiam Metropolim excipias, nulla est altera populo frequentior, opibusque ac cuncti generis mercibus ditior. Magni Duces certatim ei augendæ, seu potius a fundamentis excitandæ, ac absolvendæ omnem operam suam impenderunt. Cosmus I. Magnus Dux novæ urbis fundamenta jecit, auxitque ædificiis. Ferdinandus I. & Franciscus muris, & triplici propugnaculo cinxerunt, munieruntque: Ferdinandus II. inceptum opus est prosecutus: Cosmus vero III. immortalis gloriæ Princeps, dilatatis ejus pomeriis, ampliore moenium ambitu

no-

Pars II. Lib. III. Cap. XXVIII. 993

novisque zdiſciis conſtructis, duplo
 fere majorem effecit, addita ea ur-
 bis parte, quæ inſtar Venetiarum cana-
 libus aquæ inter viarum compita diſtributis, navigiis parvis pervia,
 Venetia nova appellatur. Munimen-
 ta terra marique poſuit, mœnia tor-
 mentis bellicis ære ſulis inſtruxit,
 Portum Arce variisque propugnacu-
 lis, etiam inter maris undas excita-
 tis undique vallavit, validoque mi-
 litum præſidio, ac omni armorum ge-
 nere munivit: nequid autem ipſi ſplen-
 doris, ac dignitatis deeſſet, Civita-
 tis jure ac titulo donavit. Urbs ſa-
 ne ædium magnitudine, recta & am-
 pla viarum partitione, ingenti Pla-
 tea quadratæ figuræ ſplendidiffimis
 palatiis cincta, Portus celebritate,
 ac nobili ſtruſtura, mercium cujuſvis
 generis affluentia, navium ex tota
 Europa, Aſia, & Africa illuc adven-
 tantium appuſſu, loci opportunitate,
 civium egregia indole, ac comi-
 tate, demum cunctarum prope Na-
 tionum concurſu celebratiſſima, præ-
 cipuam Etruriæ decus, & Italiæ Em-
 porium lucupletiffimum jure cenſe-
 tur. Portus ei duplex, major appri-
 me commodus, & minor, *Darſena*
 nuncupatus, Triremibus, & minori-
 bus ſaltem navigiis apertus. Statua
 ibi ex ære admirabilis Ferdinandi Ma-
 gni Ducis, qui quatuor mancipis ca-
 tenis vinctus pedibus premit. Palatium
 quoque Magni Ducis ſpectatu digniſſi-
 mum, ubi Legati exterorum Principum
 excipiuntur. Sedes Præfecti ordina-
 ria; armamentariis tandem & com-
 merciorum frequentia inter clariſſi-
 mas Italiæ Urbes enumeratur. Quod
 attinet ad ſacra, primarium Liburni
 Templum, vulgo *il Duomo*, recenti no-
 bilique ſtruſtura ædificatum, inſignis
 Collegiatæ titulo gaudet: in eo Præ-
 poſitus, & Decanus Dignitatibus præ-
 ſtant, plures Canonici, Capellani,
 & minores Clerici Sacris dant ope-

ram. Animarum, quæ ad quadragin-
 ta millia cenſentur, cura penes Præ-
 poſitum, cui quatuor alii Sacerdo-
 tes hoc in munere coadjutores opem
 ferunt, adminiſtrandiſque Sacramen-
 tis incumbunt. Septem in civitate
 reperiuntur Religioſorum Cœnobia:
 in Suburbiiis vero FF. Cappuccino-
 rum Monasterium: haud procul ab
 urbe, in Valle, quæ dicitur Benedi-
 cta, extat Cœnobium, & Abbatia
 Monachorum Vallis Umbroſæ paucis
 ab hinc annis condita. In Monte,
 edito Niger appellato, qui Mari adja-
 cet, egregium exurgit Templum Dei-
 paræ Virgini ſacrum, cujus Imago
 miraculis clara ibi ſumma veneratio-
 ne colitur: eo voti perſolvendi cau-
 ſa Nautis aliisque Fidelibus ex uni-
 verſa prope Etruria, proximæque Li-
 guria confluentibus. Ejusdem Tem-
 pli curam & adminiſtrationem gerunt
 Clerici Regulares Theatini, ſplendi-
 dum illic Cœnobium poſſidentes.

V. Liburnum prætergreſſis plu-
 ra in littore occurrunt caſtra, pagi-
 que: in iis Ruſſinianum arce muni-
 tum, & Vada. Ad Piſanam quoque
 Diœceſim pertinet Gorgonia Inſula
 Maris Tyrrheni, 25. mill. paſſ. Li-
 burno in Occaſum, 40. ab Oſtio Ma-
 cræ in Auſtrum diſtans, parva & non-
 toſa, Caprariz proxima. Plinio &
 Pomponio Melæ *Urge*, *Orgon* Ste-
 phano, *Gorgon* Rutilio dicitur: *Marg-
 arita* etiam Inſula tempore Deſide-
 rii Longobardorum Regis nuncupa-
 ta eſt. Priſcis temporibus illuſtre
 fuit Sanctorum Monachorum domi-
 cilium. Gorgonieaſis Cœnobii, cui
 Eudolius Abbas præfuit, mentionem
 facit Sanctus Auguſtinus in ep. 81.
 ubi inter alios Euſtachium, & An-
 dream Monachos ſanctimonia claros,
 anno 398. commemorat: de quibus
 etiam Cardinalis Baronius ad eum-
 dem annum. Cœnobium illud ejus-
 que Templum Sanctæ Mariæ dica-
 tum,

994 Orbis Sacer & Profanus

tum, in quo Beati Gorgonii Corpus quiescit, Leo Nonus Pontifex Maximus insigni privilegio donavit, ut videre est apud Ughellum Tom. III. col. 408. Antiquis Monachis vel Saracenorum depopulationibus, vel adversus bellorum casibus e Gorgonia pulsus, postmodum ea Insula cessit Carthusianis, qui nobile illic Monasterium condidere. Florebat adhuc ætate Divæ Catharinæ Senensis, quæ cum Pisis morabatur, aliquamdiu eo se contulit, ac Discipulos suos Monasticam vitam ibi sancte proficientes spiritalibus colloquiis ad perfectioris sanctimoniam iter strenue arripendum incitavit. Hæc in Pisanæ Carthusiæ monumentis prodita sunt. Verum post Seraphicæ Virginis in cælos transitum, cum Insula illa pateret Turcarum insultibus, & Monachi omnes captivi in Africam abducti essent, celebre illud Cænobium deinceps habitatoribus caruit. Hodie eandem Insulam parva Arx æ Magnis Etruriæ Ducibus extructa, a piratarum incursionibus tuetur: quam vix pauci piscatores, & rustici homines incolunt; Ecclesiam vero multis Beatorum Monachorum sacris Lipsanis honestatam Parochus, & Capellanus a Priore Pisanæ Carthusiæ eligendi administrant. Servato quippe supremo dominio Gorgoniæ, jus in eam possidet Pisana Carthusia, ejus dumtaxat parte Gubernatori, qui Arci præest, militibusque illam tuentibus concessa.

VI. Hæc quidem de Pisana Dicecesi indicare libuit. Quod autem ad Metropolitanam Pisani Archipræfulis auctoritatem attinet, illa quondam latius protensa Suffraganeos habuit in Sardinia Gartellatensem, & Civitatensem, in Corsica vero quotquot illic erant Episcopi constituti in Etruria autem Populoniensem. Nunc autem Populonia excisa, ejus Sedes

Massam transmigravit, quæ Archiepiscopo Senensi paret. Sardinia Antistites omnes paret propriis Archiepiscopis. In Corsica tres tantum ab Archipræfule Pisano jura petunt, nempe Adjacentis, Alerienis, & Sagonenis: reliqui a Genuensî Metropolitâ pendent: de quibus infra propriis locis. Dignitas tamen Primatis, ac Legati Nati Apostolicæ Sedis in utraque Insula, Sardinia nimirum, & Corsicâ, Pisano adhuc integra consistit, sed titulo tenus: nam jurisdictionem nullam hac tempestate in illis exercet.

VII. Ad Viros sanctimonia insignes, qui urbem & Diocesim Pisanam illustrarunt, nunc sermo convertendus est. In iis Perinus & Torpes, alique gloriosi Martyres, de quibus supra mentio habita, summopere enituerunt, quos primo rei Christianæ seculo Neronis persecutio triumphatores in cœlum transmissit. Dein secutis temporibus Beati Senior, & Alexander Pifarum Antistites: Beatus Guido ex nobilissima Gherardesca stirpe, Comes Donoratici (quod Castrum est Pisanæ Dioceseos) qui abjecta rerum terrenarum cura, vitam solitariam orationibus, jejniis, vigiliis, piisque meditationibus agens, extrema senectæ confectus, 13. Kalend. Junii, anno 1099, vitam hanc mortalem cum immortali commutavit: quo migrante æra campana ejusdem Castri, nullo pulsante sonum edidisse ferunt. Sacrum ejus Corpus e Castanetto Castro in Basilicam Pisanam translatum est: ipse Acta describere Sylvanus Razzius de Sanctis Etruriæ, Philippus Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ, ad diem 20. Maii & Bollandi Continuatores. Sequenti seculo Patriam suam quammaxime decoravit Divus Raynerius, genere nobilis, morum sanctitate, sacris pe-

re-

regrinationibus, vitæ austeritate nobilior. Is adhuc adolescens lubricæ carnis illecebris illectus, cum in deliciis dies traduceret, Alberti viri sanctissimi adhortationibus & vitiorum cœno ereptus atque ad bonam frugem revocatus, generali præteritorum criminum exhomologesi peracta, jejuniis, precibus, corporis castigatione se totum Deo devovit. Eleemosynis & charitate erga pauperes vitæ antea præ dispendia cumulatus compensavit. Divinitus admonitus sacra Palæstinæ loca invisit: Jerosolymis ad divinum Salvatoris Nostri Jesu Christi Sepulcrum, manu Sacerdotis Pœnitentium habitum suscepit: ubi & aliquot annos asperrimam vitam ducens, totusque contemplationi, ac piis operibus intentus, verbo atque exemplo quamplurimos peccatores a vitiis ad virtutem perduxit. Christi Domini, Deiparæ Virginis, sanctorumque Angelorum apparitionibus interdum recreatus; cum jam præcipua Palæstinæ loca divinis Mysteriis a Servatore nostro sanctificata religiose invisisset, suæque sanctitatis radios ubique locorum diffudisset, cœlesti revelatione edoctus, Pisas reversus est. In urbe patria, consuetis pietatis operibus, atque

assidua suæ carnis maceratione reliquum vitæ suæ in Ecclesia Sancti Viti agens, ac multis suis colloquiis ad Dei amorem & perfectioris vitæ genus inflammandum, prænunciato mortis die, plenus meritis migravit ad Dominum die 17. mensis Junii, anno 1161. miraculis in vita & post mortem illustris. Ejus sacrum Corpus solemnî pompa totiusque Civitatis concursu in Basilicam principem delatum, ibi, sicut Deipara Virgo ipsi prædixerat, in tumulo marmoreo reconditum, maxima Civium suorum veneratione colitur. Ejusdem, Divi memoria in Martyrologio Romano celebratur. Ipsum Pisani Patronum præcipuum jure venerantur, quibus numquam opportuno præsidio deest, quoties aut publicis, aut privatis calamitatibus oppressi ad ejus Sepulcrum & patrocinium confugiant. Alios deinceps morum integritate, ac sanctitatis fama celebres, cum viros, tum mulieres Pise protulerunt, quorum Indicem ex vetusto Codice D. Josephus Martinus in Paralipomenis post Appendicem ad Theatrum Basilicæ Pisane, in Notis ad pag. 39. recitat, quem hic subijcimus.

- B. Eugenius III. Summus Pontifex.
- B. Petrus Gambacurti fundator Ordinis Eremitarum.
- B. Bona Ordinis Canonicorum Regularium Lateranensium.
- B. Baldwinus Ordinis Cisterciensis, Discipulus Sancti Bernardi, postea S. R. E. Cardinalis & Archiepiscopus Pisanus.
- B. Ugo Archiepiscopus Nicosiensis.
- B. Thora seu Clara Gambacurti Ordinis Sancti Dominici.
- B. Joannes de Pace Ordinis Eremitarum.
- B. Petrus de Fabro.
- B. Jordanus Ordinis S. Dominici.
- B. Petrus Augustinianus.
- B. Lambertus Cambasæi Ordinis Sancti Dominici.
- B. Evellius.
- B. Andreas Gaetani Iustus.
- B. Gherardescha de Gherardeschis Camaldulensis.

B. Do-

996 Orbis Sacer & Profanus

- B. Dorotheus Ordinis B. Petri de Gambacurtis.
- B. Lucas Laterina Jesuatus.
- B. Pierinus Episcopus Pisanus.
- B. Cucchus Ricchucchi.
- B. Gaddus de Gherardesca Ordinis Sancti Dominici.
- B. Lippus de Gambacurtis Jesuatus.
- B. B. Laurentius de Librafatta Ordinis S. Dominici.
- B. Nicolaus de Vicecomitibus Ordinis S. Dominici.
- B. Leomangus.
- B. Oringa, seu Christiana Augustiniana.
- B. Ugo Abbas cum aliis septem Beatis Ordinis Canonorum Regu-
larium Nicosienfium.
- B. Gherardus Agliata Ordinis S. Francisci.
- B. Marcus Canonicus Regularis Lateranensis.
- B. Raynerius de Longis Ordinis S. Dominici.
- B. Willelmus Agnelli Ordinis S. Dominici.
- B. Lottus Ordinis S. Dominici.
- B. Bevenuto Ordinis S. Dominici.
- B. Angelus Ordinis Sancti Francisci.
- B. Raynerius *Segalorzo* Ordinis S. Dominici.
- B. Albertus Ordinis Sancti Francisci.
- B. Tegrini Ordinis Sancti Francisci.
- B. Bartholomæus Albizi Ordinis Sancti Francisci.
- B. Bonus Vernagalli Camaldulensis.
- B. Dominicus Vernagalli Camaldulensis.
- B. Bartholomæus *Ajutamerisso* Camaldulensis.
- B. Francisca *dell' Aviana* Ordinis S. Dominici.
- B. Rayneria *dell' Aviana* Ordinis S. Dominici.
- B. Andreas Porcellini Ordinis S. Dominici.
- B. Jacoba *Gettalebraccia* Ordinis S. Dominici.
- B. Andreas *Gettalebraccia* Carthusianus.
- B. Uguccionus Ordinis S. Dominici.
- B. Gherardus Rau Ordinis S. Dominici.
- B. Henricus Cornazzano Ordinis S. Dominici.
- B. Bernardus Curte Ordinis S. Dominici.
- B. Sinibalbus de Alica Ordinis S. Dominici.
- B. Dominicus Cavale Ordinis S. Dominici.
- B. Doctus, vulgo *degl' Occhi*, Hierosolymitanus.
- B. Signoretus de Agliata, quem servat Martyrium subisse, Eremita Ordinis B. Petri de Pisis.
- B. Joannes de Peret Augustinianus.
- B. Joannes Bocca.
- B. Gregorius Gualandi Canonicus Regularis Lateranensis.
- B. Villana Villani Ordinis S. Benedicti.
- B. Oddus de Pace Ordinis S. Dominici.
- B. Hodeus Discipulus S. Raynerii.
- B. Andronicus de Roccha Tertii Ordinis S. Francisci.
- B. Philippus de Longis Franciscanus Discipulus S. Francisci.

B. Jo-

Pars II. Lib. III. Cap. XXVIII. 997

- B. Joanna Ordinis S. Dominici.
- B. Augustinus Ordinis S. Dominici.
- B. Simon Ordinis Sancti Dominici.
- B. Barontus Ordinis Sancti Dominici.
- B. Perpetua Ordinis Sancti Dominici.
- B. Odemundus Masca Ordinis Sancti Dominici.

Prætermiffa est in hoc Indice, Sancta Ubaldefca, ejus Sacrum Corpus apud Moniales Sancti Joannis Baptistæ Ordinis Equitum Divi Joannis Jerosolymitani quiescit. Prætermiffi quoque Beati, Joannes Canonicus Regularis, qui una cum B. Marco ejusdem Ordinis sepultus est in Ecclesia S. Martini in Chinifica, quondam Canonicorum Regularium Lateranensium, nunc Monialium Ordinis S. Francisci: Guido Lambardus a Libbiana, Jacobus Casini a Seta, Carbonius a Campilia, Thomas Bernardi *Ajutamiriffo*, nobilis stirpe ac diutius affluens: omnes ii Ordinis S. Dominici, quorum gesta in Chronicis MSS. Cœnobii Sanctæ Catharinæ Virginis, & Martyris ejusdem Ordinis recensentur: Bartholomæus Malagruæ a Bonifacio Octavo creatus Episcopus Emporienfis in Sardinia: & Bartholomæus de Rinonichii Ordinis Minorum Conventualium S. Francisci. De nonnullis prædictorum, nempe Torpete, Raynerio, Guidone de Gherardesca, Petro Gambacurta, Gherardesca de Gherardeschis, Maria Mancini, & aliis quibusdam Bollandus ejusque Continuatores agunt in Actis Sanctorum. Balduini Monachi Cisterciensis, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, & Pisarum Archiepiscopi meminere, Abbas Bonæ Spei in Vita S. Bernardi, & Mariques in Chronico Cisterciensi ad annum 1138. Dominici Vernagalli, & Bartholomæi Camaldulensium Vitas Fortunius, & Sylvanus Razzius descripserunt. Sanctæ Ubaldefcæ Monialis in Xenodochio

Divi Joannis Baptistæ, quæ ann. 1206. quinto Kal. Junii ad Superos evolavit, Vitam ediderunt Ferrarius, & Bollandi Continuatores ad diem 28. mensis Maii. Sancta Bona, cujus in præfato Indice fit mentio, Virgo Deo gratissima floruit seculo duodecimo, sequenti vero, scilicet anno 1208. octavo Kalendas Maii migravit ad Sponsum, multis post mortem miraculis coruscans: cujus Sacrum Corpus in Ecclesia S. Martini in Chinifica reconditum est: Vitam vero ex Codice MS. Ecclesiæ Pisane adornarunt Sylvanus Razzius, Ferrarius, & Bollandi Continuatores. Eximia quoque morum integritate, ac vitæ innocentia enituit Beata Clara, ex nobilissima Familia de Gambacurtis progenita, cujus susçu Petrus ejus parens Cœnobium Monialium Sancti Dominici Ordinis Prædicatorum a fundamentis excitavit, in quo ipsa Angelicam vitam traduxit, obiitque die 17. Aprilis anno 1420. cujus Corpus in Ecclesia interiori ejusdem Monasterii tumulatum est: lingua vero adhuc integra & incorrupta cernitur. Post sui obitum Sororibus sui Ordinis illic degentibus sæpius præsidio ac tutelæ fuit; præsertim autem dum quasdam illarum ex hoc seculo migrare contingit, aliquot ante diebus signo e suo tumulo, aut semel si una tantum, aut pluries si plures sint morituræ, emissæ, proximi obitus eas admooet, ne imparatas mors obruat. Ejus Vitam exhibent Sylvanus Razzius de SS. Tuscis, Bollandi Continuatores, & nuper Joannes Andreas Baccius, Presby-

998 Orbis Sacer & Profanus

byter Congregationis Oratorii Sancti Philippi Nerii typis vulgandam, curavit, eamque Benedicto XII. Summo Pontifici nuncupavit. Claræ Frater Germanus fuit B. Petrus Gambacurta, qui obiit die 12. Junii, anno 15. post Sororis obitum: ut videre est apud Continuatores Bollandi, ad diem 12. Junii: ubi corrigunt, quæ ex Ughello ad diem 17. Aprilis, in Vita B. Claræ scriptæ sunt, scilicet B. Petrum obiisse ann. 1340.

VIII. Peperit insuper Pisana civitas viros suprema dignitate ac doctrinæ gloria eximios: in iis fuit Eugenius III. Romanus Pontifex, Petrus Bernardus Paganellus antea vocatus, Joanne patre ex Dominis Montis Magoi, Pisis ad quinque mill. pass. distantis oppidi, non obscuris, ut perperam recentiores affirmant, natalibus, sed ex primaria Pisane Reipublicæ nobilitate; immo non solum patre verum etiam Maria Cajetana matre exortus, sicuti ex ejusdem Reipublicæ, & Pisane Ecclesiæ Annalibus, aliisque monumentis narrat Abbas Constantinus Cajetanus, Commentar. in Vitam Gelasii II. pag. 116. Tametsi in eo errat, quod eum ex Vice-Domino Ecclesiæ Pisane Benedictinum Monachum Cœnobii Claravallensis in Gallia, sub disciplina S. Bernardi Abbatis, ac non longe post Abbatem Monasterio S. Zenonis ab eodem Divo Bernardo præfatum tradat. Hunc enim Constantini Cajetani lapsum antea emendavimus, cum scilicet ostendimus, Eugenium ex Vice-Domino Basilicæ Pisane, primum Camaldulensem Monachum in Monasterio Sancti Zenonis professum, ejusdemque postea Abbatem electum; dein Divi Bernardi arctiorem disciplinam Monasticam amplexum. Alter pariter Summus Pontifex Alexander III. Ro-

landus Bandinellus antea nuncupatus, Rainuccio nobili viro Senensi patre, Bandinello avo, & Tedda matre ex primaria Vice-Comitum gente Pisana, Pisis natus est, si Abbati Constantino Cajetano credimus, id se a supramemoratis monumentis Pisanis accepisse testanti. Ceterum. Auctores omnes Alexandrum patria fuisse Senensem affirmant. Recte tamen præfatus Abbas Cajetanus asserit, eundem Alexandrum prius fuisse Clericum, deinde Canonicum Basilicæ Pisane, quæ & Cardinalis Baronii, & aliorum sententia est. In hoc tamen idem Constantinus Cajetanus fallitur, dum refert prædictum Alexandrum fama sanctitatis Divi Bernardi permotum, cum laudato Petro Paganello in Gallicano Claræ Vallis Cœnobio Monachum induisse. Falsa hæc opinio aliorum quoque animos occupavit; quosquam nonnulli eam non in Gallico, sed in altero ejusdem Ordinis Cœnobio prope Mediolanum, Claræ Vallis pariter dicto, Sancti Bernardi Monastico instituto nomen dedisse velint. Sic Henriquez in Menologio Ordinis Cisterciensis, & Puricellus in Monumentis Ecclesiæ Ambrosianæ, ubi nimio amore Patriæ abreptus scripsit (1): *Tantus igitur Pontifex ad hæc nostra monumenta eo quoque titulo peculiari-ter pertinet, quod in ejusmodi Monasterio (nempe Chiaravalle prope Mediolanum sito) Monachus vixerit.* Sed Henriquez, Puricellus, ceterique hujus opinionis patroni solide ab Oldoino in Vita Alexandri III. & Pagio in Annal. ad annum 1159. num. 9. confutantur, qui optime docent, Rolandum Bandinellum nunquam vitam Clericalem in Monasticam mutasse: idque evidenter demonstrant verba, quæ exstant in Actis electionis ejus in Romanum Pontificem

(1) Puricellus in Monum. Eccles. Ambros. num. 414.

cem a Baronio relata ex Codice Vaticano, in quo hæc habentur: *Cum esset in Ecclesia Pisana Canonicus Clericus magni nominis, ad hanc Sanctam Romanam Ecclesiam a Beato Eugenio est vocatus*. Clarius certe hic Auctor loqui non poterat, ut ostenderet Rolandum Bandinellum reipsa Ecclesie Pisane Canonicum fuisse, quum ab Eugenio III. Cardinalis Ecclesie Romanæ creatus fuit. Laudatus Abbas Constantinus Cajetanus, ipsique adhærens Ughellus Urbanum VI. patria Pisis oriundum, faciunt; id ipsum de Paulo IV. Cajetanus affirmat, tametsi utrumque Neapoli natum fateantur. Forte majores eorum Pisis Neapolim transmigraverant: quo sensu præfati Scriptores sunt intelligendi; nam ceteri ambos illos Pontifices Neapolitanos vocant. Ughellus addit & Nicolaum V. quem Pisenum fuisse contendit; verum contra unanimem Historicorum sententiam, eum Sarzanæ ortum, & patria Sarzanensem extitisse commemorantium. Plures itidem e Pisana Civitate prodire Sanctæ Romanæ Ecclesie Cardinales, e Capitulo præsertim Basilicæ principis: Patriarchæ, Archiepiscopi, & Episcopi diversarum urbium: Viri quoque

doctrina & eruditione præstantes, atque in iis Petrus Diaconus seculo nono literis clarus, Caroli Magni Præceptor, teste Eghinardo in ejusdem Imperatoris Vita; Landolphus Cardinalis, Raynerius & Bartholomæus a S. Concordio, eximii Theologi Ordinis Prædicatorum, quorum ille ingens & præclarum opus *Pantheologie* composuit; hic plures libros, licet ad nos tantum pervenerit Summa Casuum Conscientiæ, vulgo *Pisanella* appellata: Bartholomæus Spina ejusdem Ordinis, Magister Sacri Palatii Apostolici, ac celebris sui temporis Theologus: Burgundio Vir celeberrimus: Bartholomæus Chesium, & Julianus Vivianus, utriusque Juris insignes Interpretes, alique Viri in omni disciplinarum genere clarissimi. Neque prætereundi sunt eximii Historiæ sui temporis Scriptores, Agnellus Agnelli, Fridericus Friderici, & Matthæus Palmerius, Historici non ignobiles; quorum opera etsi publicam lucem nec dum, aspexerint; Agnelli tamen & Tederici Codices MSS. in Bibliotheca Vaticana asservantur: Palmerii vero Codex extat penes D. Franciscum Quarantotto nobilem Pisenum.

CAPUT XXIX.

Synopsis.

I. **P**isane Academiæ exordium investigatur. Andreas Mendo a Carolo Magno illud repetit. Relittitur hæc opinio. Rudia ejus initia Seculo XII. apparent.

II. Jurisprudentiæ studium per idem tempus Pisis vigeat. Constituta Reipublica Pisana. Leges Moris a Pisana Pars II. Vol. II.

nis condita, & ab omnibus recepta.

III. Jurisconsulti qui Pisas Seculo XII. illustrarunt. An Bulgorum fuerit civis Pisanus inquiritur.

IV. & V. Burgundio civis Pisanus clariss. omni fere disciplinarum genere fuit excelsus. Plura Græcorum opera Latine reddidit. Legationibus

Dd

nro

1000 Orbis Sacer & Profanus

pro Patria Constantinopoli fuit. Pisis obiit. Ejus Epitaphium.

VI. Bandinus & alii Jurisconsulti eodem tempore Pisis docuerunt.

VII. Seculo XIV. Pisana Academia perfectiora obtinuit incrementa. Clementis VI. Diplomate confirmatur. Alio Diplomate ejus Doctoribus quaedam privilegia tribuuntur. Cæsarea auctoritate ante id tempus quoque fuit aucta.

VIII. Eadem Academia bellorum causa pene collapsa a Laurentio Me-

dice & Cosmo I. M. D. instauratur. Magnus Academiae Cancellarius est Archiepiscopus Pisanus. Id juris ipsi convenit, licet alio eam transferri contingat. Diploma Julii Secundi Pape.

IX. Viri illustres qui in hac Academia docuerunt. Bartolus, Baldus, alique Jurisconsulti celeberrimi. Theologie, Philosophie, ac ceterarum Disciplinarum Professores præstantissimi indicantur.

I. Num nobis adhuc superest contemplandum Pisanam decus, celebris nimirum earum Academia, cujus hic exordium progressus, & incrementa sumus vestigaturi. Sed prius præposteram quorundam opinionem reiiciamus oportet, qui Pisanam Academiam Seculo octavo Caroli Magni Imperatoris auspiciis fundatam ferunt. Eam vulgavit Andreas Mendo Soc. Jesu, de Jure Academico lib. 1. num. 26. ubi de Pisana Academia prima institutione loquens, illam a Rabano, Alcuino, & Claudio, Viris sub Caroli Magni Imperio claris, & Academiae Parisiensis fundatoribus, institutam tradit, anno 1339. A quo nam Mendo id fuerit mutuatus prorsus ignoro. Certe palmaris anachronismi error sabellam hanc manifeste prodat: nam tres illi Viri eruditione conspicui, non quartodecimo, sed octavo seculo vixerunt. Fortassis in annorum numerum error, non Auctoris, sed Typographi vitio irrepsit. Verum in iis, quæ de eadem Universitate Pisana subdit, nimis credulum se prodat, ac solis vulgi rumoribus interdum aures adhibuisse, dum asserit (1): *Aldus Manutius legavit te-*

stamento octoginta mille libros huic Academiae: cujus meminere Franciscus Scotus in Itinerario Italie, Menochius lib. 2. de Arbitrariis, Jason leg. Quidam cum filium, ff. de verb. obligat. Anchoran. ad Clementin. de Magistris. Hos quidem Auctores, quos Mendo laudat mentionem fecisse arbitror ipsius Academiae, non item legati insignis illius Bibliothecæ Aldi Manutii testamento decretæ, cujus nec vola, nec vestigium vel leve hic loci apparet, aut unquam existisse nullo indicio colligitur. Jam sextus supra trigésimum annum decurrit, quo in hac Pisana Academia publici Theologiæ professoris munere fungor; sæpe sciscitatus sum a senioribus, rerumque Pisanarum peritis, ubinam tanta librorum copia, aliquando fuisset reposita, ubi Bibliothecæ locus? Quo octoginta mille libri translati fuerint? Num incendio consumpti? Num furto sublatis? Testamenti authographum penes quem delitescat? Sed omnes pari voce mihi semper responsum dedere, legatum illud aniles inter fabulas recenseri, cujus nec similem Aescopum excogitaverit. Sed ut ad ejusdem Academiae exordium redeamus: facilius Mendo posteris imposuisset, si vetustam illam præfatæ Academiae ori-

(1) Andreas Mendo de Jure Acad. lib. 1. n. 26.

Pars II. Lib. III. Cap. XXIX. 1001

originem Petro Diacono attribuit, potiusquam Rabano, Alcuino, & Claudio: siquidem cum Petrus Diaconus patria Pisanus Caroli Magni Præceptor fuerit, ejus patrocinio impetrare potuisset, Academiam in urbe propria, ubi natus erat, institui. At E. hinardus, & alii, qui ipsius meminere, Pisanorum quoque Annales, & Monumenta nihil hujusmodi narrant. Quamobrem fictum, omnino est illa Pisanæ Academiæ sub Caroli Magni Imperio institutio. Quod si posteriora tempora inspiciamus, profecto rudia saltem ejusdem initia Seculo duodecimo deprehendemus: nam Physicam, & Medicinam Pisis tunc publicis in Gymnasiis fuisse traditam, ejusque facultatis studiosos Doctoratus laurea redimitos, colligitur ex Vita Divi Raynerii nobilis Pisani, qui anno 1161. ad Superos evolavit, apud Papebrochium in Actis Sanctorum, ad diem 17. Junii, etenim num. 127. ibi fit mentio de Magistro Hugone Physicæ doctrinæ laurea redinito, qui & alibi Medicus vocatur. Verisimile item est, viguisse ea ætate in Academia Pisana Theologicæ studia, cum eodem seculo plures hac scientia præditi inde exierint, atque ad sacras Insulas fuerint evecti: præ ceteris Eugenius III. & ab eo in Cardinalium cœtum cooptatus Rollandus Bandinellus, seu Paperonus, antea Canonicus Pisanus, postmodum Summus Pontifex Alexander III. Immo Vir Clariss. D. Abbas Guido Grandius, in Notis ad Epistolam suam de Pandectis num. 14. pag. 62. Rollandum præfatum tradit prius Theologicam Cathedram Bononiæ rexisse, inde forsitan ad Pisanam Academiam erudiendam migrasse, ubi & Canonicalem Præbendam obtinuerit, postquam Bononiense Archigymnasium doctrina sua illustraverat.

II. Præcipue vero tunc temporis Legum Civilium disciplinam in eadem Pisana Academia floruisse, multis suaderi potest. Cum primis sapientissimos Juris Interpretes ea tempestate Pisis claruisse, inde concilio, quod anno 1161. juxta Pisanam epocham, juxta communem vero anno 1163. ejusdem civitatis *Constitutio* compilata fuerunt, atque in unum volumen redacta, quibus Municipales Pisanæ Reipublicæ tunc potentissimæ Leges continebantur. Hujusmodi Constitutorum Prologum ex Codice Stroziano, post Brenemannum, ex tribus aliis Codicibus descripsit Vir Clariss. D. Virginius Valsechius Monachus Casinensis, in Academia Pisana Sacr. Liter. Professor, Epistola de Veteribus Pisanæ Civitatis Constitutis, ad D. Abbatem Guidonem Grandium scripta pag. 11. *Constitutio* illa quædam ad Usam, alia ad Legem spectantia dicebantur. Pleraque porro ex iis Constitutis congruunt cum Civilibus Romanorum Legibus, tum in Codice, tum in Digestis Justiniani Imperatoris; ut proinde necesse fuerit, ea a Juris Cæsarei peritissimis fuisse composita. Idipsum antea præstiterint oportet, seculo nimirum undecimo præcedenti, quum *Leges Maris* condiderunt: siquidem a Pisanis *Leges Maris* conditas, dein a Gregorio VII. Summo Pontifice anno 1075. Romæ approbatas, refert eruditissimus Abbas Constantinus Cajetanus in suis Commentariis ad ejusdem Pontificis Vitam: *Sed illi Pisani, inquit, promotores extiterunt, ut Mare, quod antea nullis legibus navigabatur, certis Imperio ejus navigatio coerceretur. Id quod etiam optime animadvertit suis ad me datis literis vir sane eruditissimus clarissimusque Claudius Nicolaus Fabricius Peyrescius Gallus, de literis, deque literatis benemerentissimus. . . . Advenit*

D d 2

ita-

(1) Constant. Cajet. Comment. in Vitam Gelasii.

itaque Romam, Gregorium VII. Papam conveniunt, aguntque cum illo, ut a *Sanctitate Sua vim reciperent eae Maris Leges, ordinationeque. Annuit Summus Pontifex, easdemque confirmavit in Basilica S. Joannis Lateranensi Kal. Martii anno Christi 1075. confirmatasque mox Romani iuramento observare perpetuo se obstrinxerunt. Quibus deinde accesserunt Pisani Majorice primum anno 1115. deinde Pisis anno 1118. eas ipsas Maris Leges iuramento corroborantes. Mox secuti sunt Reges, & Principes alii, Respublicae insuper, & populi tum Occidentales, tum Orientales id ipsum praestiterunt. Extant ipse Maris Ordinationes Lingua Latina Italica, Provenzali, sive Gallica Narbonensi, & Catalana tum manu exaratis, tum impressis Codicibus evulgatae. Liber, quo ejusmodi Leges Maris continentur, Italice inscribitur, *Il Consolato di Mare*, cumque locis nonnullis subobscurus sit, dilucide explicatur a Jurisconsulto praestantissimo Josepho Maria Casaregio, Rotae Florentinae Auditore, libello hac de re edito Florentiae anno 1718. atque anno sequenti inserto Tom. I. Discursuum Legalium de Commercio. Has autem Leges Maris, Pisani partim ex*

Justiniano Jure, partim, immo earum plerasque ex diversarum Gentium statutis ac moribus excerptas, itemque assiduo adnavigandi usu acquisitas, in praefatum Codicem, Consulatam Maris dictum, congesseverunt. Quam quidem provinciam Pisanis tunc facile fuit obire, quoniam ut ait laudatus Constantinus Cajetanus, & Imperatorum privilegii, & Populorum acclamationibus Maris Domini dicti sunt, tum quia ante sacrum illud Maximi Pontificis Urbani II. clasticum, quo Terra Sancta vestigia Domini Nostri pressa nomini Christiano fuit restituta, Pisani Saracenos, regiones illas occupantes, iteratis classibus, ac validissimis armis centum fere per annos soli jam exagitaverant, eorumque vires attriverant; tum quia tam in Occidente, quam in Oriente, quamplures & maritimas civitates, & oppida, & loca, atque insulas possederunt. Haud parum etiam ad hoc conferre potuit concursus variarum Gentium, quas magna copia, & ex universis fere Orbis partibus Pisas, maritimam urbem illis temporibus celebratissimam appulisse, testatur Dominico, qui sub finem Seculi XI. & initium XII. floruit: (1)

*Qui pergit Pisat, videt illic monstra marina.
Hec urbs Paganis, Turcis, Libycis, quoque Partibus
Sordida, Chaldaei sua lustrant litora tetri.*

Has causas in condendis suis Legibus, ac Constitutis Pisanos habuisse, atque in iis faciendis Sapientum suorum consilio, ac doctrina usos esse, ipsemet in suorum Constitutorum Prologo fatetur: (2) Unde Pisani, qui fere praeter omnibus aliis Civibus justitiam atque equitatem semper observare cupierunt, Consuetudines suas, quas propter conversationem cum di-

versis gentibus habuerunt, & hucusque in memoriam retinuerunt, in scriptis statuerunt redigendas pro cognitione eorum ea scire volentium. Quae de causa & nos & ante nos quamplurimos alios Sapientes Civitatis elegerunt, qui hoc sub sacramento faceremus, & corrigenda corrigeremus, atque causas & quaestiones Consuetudinum a causis, & quaestionibus legum discernendo

(1) Dominico in Vita Mathildis lib. 1. cap. 10.

(2) In Prologo Constit. Pisanæ Civitatis.

do redigeremus in scriptis. *Dugrum statuta in scriptis redacta sunt appellata Constituta, quasi a pluribus statuta, & etiam a Civitate recepta & confirmata.* In Codice MS. Nobilis Gentis de Rosserminis, Viz, ut ajunt, Sanctæ Mariæ, adest hæc notula interlinearis ad ea verba Prologi: *Qua de causa & nos & ante nos quamplurimos alios, Sapientes Civitatis;* scriptum legimus: *Nota quod non fuerunt aliunde,* hoc est ex aliis civitatibus asciti, sed ex ipsa Urbe Pisana. In notula vero marginali hæc habentur: *Audi, vocantur hæc Sapientes, unde dicat, non dici hoc ad laudem sui & gloriam, sed ad extollendum Statuta, ut videantur per prudentes esse composita & compilata.* Quare necesse fuit, illis temporibus extitisse Pisis Jurisconsultos doctissimos, qui *Pisana Constituta* ex Jure Romano plenius excerpta, ac *Leges Maris* considerant: atque adeo verisimile videtur, jam Seculis XI. & XII. viguisse Pisis studium publicum Jurisprudentiæ.

III. Hoc insuper magis perspicuum fiet, si in memoriam revocemus Viros Jurisprudentiæ laude præstantissimos, qui Seculo XII. Pisas illustrarunt. Hos inter Bartolus in *L. Hac consultissima, C. Qui testament. facere possint*, reponit Bulgarum, sic enim ait: *Finaliter Glossa ponit quandam opinionem Bulgari Glossatoris antiqui, qui fuit Pisanus.* Bulgarus iste doctrina adeo excelluit, tantoque sermonis nitore ac venusta quadam pronuntiatione docuit, ut ab omnibus *Os Aureum* vocaretur. Bononiæ publicus Legum Doctor adlectus eam nominis famam sibi comparavit, ut, Othone Murena teste, ejusdem seculi Scriptore, quum a Friderico I. Imperatore anno 1158. Conventus apud Roncallias inter Cremonam & Pla-

centiam die 11. Novembris, Divo Martino sacra indictus esset, huic Cæsar quatuor præcipuos Legum Doctores Bononiensis in Lyceo doceantes adesse voluit, nempe Bulgarum ipsum, Martinum, Jacobum, & Hugonem. Præ aliis Bulgarus responsis & eximia eruditione adeo Imperatoris animum devinxit, ut is eum sui Vicarium Bononiæ præficeret. Id refert Guido Pancirolus, de Claris Legum Interpretibus, lib. 2. cap. 15. pag. 127. ubi ait: *Ob insignem quam ostendit doctrinam pro eo (nempe Friderico) Bononiæ ad jus dicendum Vicarius creatus fuit.* Eximium hunc Jurisconsultum, Bartolo referente, peperit Pisana civitas, atque inter præclariores cives suos recenseri gloriatur. Verum ut olim de Homero Græciæ urbes inter se certabant, civemque suum distabant: ita postmodum Bononienses Bulgarum suum faciunt, ac Bononiæ, non Pisis natum esse contendunt: Bartolique, gravissimi alioqui Auctoris textum, corruptum esse affirmant. Guido Pancirolus antea laudatus Bononiensem causam, præ multis aliis sic tue-
tur (1): *Patria Pisanus esse a nonnullis Bulgarus existimatur; cui erroris causam corruptus Bartoli codex dedit, qui pro Bandino Pisano, Bulgarum citat.* Ego ut plurimos ejus ætatis interpretes, Bononiensem fuisse existimo, qui ingenti felicitate, excultaque doctrina, supra alios sui temporis Jurisconsultos excelluit, & cum venustissima etiam pronuntiatione doceret, vulgo *Os Aureum* est appellatus. Pro Bononiensibus itidem stant Ficardus in Vit. Jurisconf. Leander Albertus in Hist. Bonon. Alidosius, Bumaldus, Joannes Jacobus Hofmannus in Lex. Univers. Ludovicus Morerius in sua Dictionar. Petrus Bayle, alique plures, præcipue Doctores Bo-

no-

(1) Pancirolus de Clar. Jur. Interpr. lib. 2. cap. 15.

nonienſes. Cum autem primus omnium, qui Bulgarum patria Piſanum dixere, fuerit Bartolus, celeberrimus Jurisconſultus, ac Bononienſibus illis Auctoribus antiquior, ſublata ejus auctoritate, corrumpat neceſſe eſt omne fundamentum, quo innixi Piſani, pro ſuo Cive ipſum agnoſcunt. Verum præter Bartolum, Piſanorum partes tuentur, Forſterus, M. Mantua, Catellianus Cotta, Thomas Dempſterus, de Etruria, Regali lib. 5. cap. 2. num. 44. qui Bulgarum inter illuſtres Piſanos enumerans, eundem ex nobiliſſima Vecchianorum Familia fuiſſe tradit, ac tandem Vir Clarifſ. Domin. Abbas Guido Grandius in Notis ad laudatam Epiſtolam, num. 28. pag. 87. & ſeqq. ubi & ſapienter animadvertit⁽¹⁾, Bandinum Bulgaro juniorem, fuiſſe, is quippe anno 1167. valde ſenex obiit, Bandinus vero ann. 1218. deceſſit, ac ſubinde Gloſſatoris antiqui nomine Bartolus potiùs Bulgarum, quam Bandinum intelligere debuit. Deinde non eſt veriſimile, ac Bartolo erratum, quaſi pro Bandino, quem putant ipſum voluiſſe exprimere, calamo exciderit, ut ſcriberet *Bulgarum Gloſſatorem antiquum, qui fuit Piſanus*. Imo gratis dicitur, potiùs in Codice Bartoli, quam in vulgatis Gloſſæ editionibus, errorem latere: in his enim ex æquo contendere quis poſſet, *Bulgarum* pro *Bandino*, aut *Blandinio* eſſe legendum. Præterea cum in quibuſdam lectionibus Gloſſæ locus *Bandinum* habeat, in aliis *Blandinum*, cur in Codice quo Bartolus uſus eſt, non potuit ibidem *Bulgari* nomen ſcriptum reperiri? Cur itidem pro more ſcribendi veterum Gloſſarum, initiali dumtaxat littera B ejus ſententiæ auctor eo loci indicatus a Gloſſa ſupponi non

poſſit: quem Bartolus quidem *Bulgarum*, alii *Bandinum*, quidam *Blandinum*, nonnulli etiam *Burgundum*, ſive *Berguntionem* teſte Pancirolo lib. 2. cap. 16. fuerint interpretati? Addit Reverendiſſ. Abbas, Bulgarorum Familiam⁽²⁾ Piſis antiquiorem fuiſſe, quam Bononiæ, & Piſis potiùs Bononiam, quam ex adverſo transmigraſſe: id autem probat ex variis Monumentis in Appendice Veter. Monument. ab ipſo relatis, nempe num. 6. 7. 17. 20. itemque ex Bulgarorum Comitum Gente in Etruria late dominante, atque in Piſano territorio prædia plurima poſſidente. Hanc vero Bulgarorum Comitum Gentem vetuſtiſſimam fuiſſe in Tuſcia, ac temporibus S. Joannis Gualberti potentem, ex Vita ejusdem Divi a S. Attone Piſtorienſi Epiſcopo cap. 33. a B. Andrea Januacenſi num. 37. & 107. conſcripta: atque ex Hiſtoria S. Joan. Gualb. lib. 8. a Didaco Fraſco edita, oſtendit. Alia argumenta a Bononiensibus adverſus Bartoli aliorumque ſententiam prolata refellit ad pag. uſque 97. Fatetur nihilominus, quæ Piſanorum traditioni favent argumenta adverſus Bononiensium opinionem noo levibus utique conſecturis innixam, ſed minime evidentibus documentis ſultam, ſe defendere.

IV. Quidquid tamen de Bulgari patria Auctores tum Piſanoorum, tum Bononiensium partibus addiſti ſentiant, inſiciari nemo jure poterit, quin Piſis Seculo XII. Jurisconſulti præſtantiffimi floruerint. In iis maxime enituit *Burgondio*, ſeu *Burgundius*, celeberrimus ſui temporis Jurisconſultus, quem patria Piſanum, fuiſſe omnes fatentur, & ipſemet paſſim affirmat: nempe in *ſine Verſionis Homiliarum S. Joannis Chriſoſtomi*

(1) Grandius in Notis ad Epiſt. de Pandectis n. 28. pag. 88. & ſeqq.

(2) Ibid. pag. 90. 91.

Pars II. Lib. III. Cap. XXIX. 1005

floni in Matthæum, itemque Præstationibus in Libr. S. Gregorii Nysseni, & Joannis Damasceni, de quibus postea. Græcæ Linguae peritissimus plures Græcorum Libros in Latinum. sermonem transtulit, nimirum Homilias nonaginta Divi Joannis Chrysostomi in Matthæum, anno 1151. suafu Eugenii III. Summi Pontificis, cujus versio servatur in Bibliotheca Sanctæ Crucis Florentiæ, pluteo 13. num. 146. ubi in fine legitur: Domino Papa Eugenio III. præcipiente, peccator Burgundius Judex de Civitate Pisana hunc Librum de Græco in Latinum sermonem, &c. Anno 1151. Alias ejusdem Sancti Doctoris Homilias in Genesim, in Epistolas Divi Pauli, & Joannem latinitate donavit: postremæ huic Versioni hunc præfixit titulum: Omnibus in Christo Fidelibus fratribus Burgundio Judex Civi Pisanus in Domino salutem, ut videre est apud Oudinum de Scriptorib. Eccles. Tom. II. ad a. 1150. Martenem in Amplif. Collect. Vet. Script. Tom. I. pag. 828. Ejusdem Eugenii Papæ jussu e Græco in Latinum reddidit Libros S. Joannis Damasceni de Fide Orthodoxa, ejusque Versio in præfata Bibliotheca Florentina, pluteo 12. num. 136. hunc titulum præfert: Joannis Presbyteri Damasceni Liber, in quo est traditio certa Orthodoxæ fidei, capitulis divisa, & a Burgundione Judice Cive Pisano de Græco in Latinum, jubente Domino Eugenio III. Papa, translatus. Beati Gregorii Nysseni Librum de Natura Hominis ex Græco in Latinum vertit, cujus Pignorius meminit, ac Friderico I. Imperatori dicavit, præfixo ei hoc titulo: Liber Beati Gregorii Nysseni. Dominator Friderico Cesari invictissimo, Romanorum Imperatori semper Augusto a

Burgundione Judice natione Pisano pertranslatus anno Incarnat. Dom. 1160. Neque in sacris dumtaxat veterum. Patrum; sed etiam in civilibus & profanis antiquorum Operibus e Græco in Latinum sermonem vertendis, Burgundio curam suam impendit. Nam si Burcardo Gotthelfo Struvio fides est, (1) Burgundioni Judici atque Civi Pisano tribuitur, quod Latine verterit, quæ in Pandectis Græce leguntur. In notis vero asterisco tertio pro hac sententia citat Pancirolium de Clar. Leg. Interpr. lib. 2. cap. 15. Odofredum & Laurentium Pignorium Symbol. Epistol. epist. 39. Quibus postea accessit Vir Clariss. Antonius Maria Salvini, Florentiæ illustre decus, ac totius Litterariæ Reipublicæ singulare ornamentum, apud Redium in sui Dithyrambi annotationibus: & nuper Dom. Abbas Guido Grandius in laudata Epistola de Pandectis, pag. 23. Novellas item Constitutiones a Justiniano Imperatore Græco sermone exaratas, ab eodem eximio Cive Pisano Burgundione Latine redditas, non desunt qui asserunt, apud Burcardum loc. cit. cap. 3. §. 10. pag. 322. & 323. ubi ait: Latine hujus versionis Auctorem quidam Bulgarum faciunt, qui Irnerii temporibus vixit (sed saluntur, cum Bulgarus Græci sermonis ignarus esset) vel ejus coævum. Burguntionem, seu Burgundionem Pisanum. Alciatus Parerg. II. C. XLVIII. Covarrutas: Antonius Angullinus in Paratit. Novell. xc. præbilitati esse putat, tempore Irnerii, & Bulgari repertum fuisse librum Græcum Novellarum, opera cujusdam Monachi Burguntionis Pisani. Ast perperam illum vocat Monachum, qui vir Laicus fuit, & Pisanum Judex, uxorem habens & liberos. Tandem Librum Vindemilæ, seu

(1) Burcardus Struvius Hist. Jur. Rom. Justinianæ cap. 5. §. 11.

1006 Orbis Sacer & Profanus

seu *Geponicum*, Pigionio, & Antonio Maria Salvino testibus, ex Græco transtulit.

V. Ex his apparet, Burgundionem non solum Theologicis studiis atque Versionibus Sanctorum Patrum, verum etiam Jurisprudentia claruisse: ut merito a Chronologo Pisano, ad annum 1172. *Burgundius Juris-peritissimus* appelletur. Et quidem, ipsemet non solum locis antea laudatis, sed insuper Auctores omnes præfati, eum *Judicem Pisano* nuncupant. Porro Judicis nomine tunc temporis vocari passim consueverunt Jurisconsulti, non tam ab officio, quod gerebant aliquando, quam a peritiâ & professione Legum, qua reddebatur idonei ad controversias dijudicandas. Hinc idem Burgundius veluti Causarum Patronus, seu Advocatus interfuisse legitur quibusdam Contractibus venditionis & promissionis factis anno 1146. communi, & 1147. more Pisano, quorum Instrumenta refert D. Abbas Grandius in Append. Vet. Monum. num. 22. & 23. nam utrobique se subscribit: *Ego Burgundi Advocatus interfui, & subscripsi*. Anno itidem 1156. Pisano, communi autem 1155. tamquam Judex & Assessor Pisani Archiepiscopi, euidam sententiæ hunc in modum subscripsit: *Ego Burgundius Sacri Lateranensis Palatii Judex, & tunc Publicus Pisanorum Judex, & in hoc Judicio Domini Villani Archiepiscopi Assessor, in hanc sententiam meo consilio datam sic SS. Recitat hoc Monumentum*

idem Abbas Grandius in sua Append. oum. 28. Ob singularem autem Jurisprudentiæ peritiâ, aliasque dotes Burgundius eam nominis famam adeptus fuit, ut non semel pro Pisana Republica Legationem, apud Imperatorem Constantinopolitanum obierit: primo quidem ad Calocannem Imperatorem; quo tempore etiam ingenii & eruditionis suæ grande specimen dedit, in celebri Disputatione in ipsa Regia Urbe, ejusque Vico, Pisanorum dicto, apud Sanctam Irenem, & apud Sanctam Sophiam, anno 1145. habitæ inter Græcos, & Anselmum Havelbergensem Episcopum, mox Archiepiscopum Ravennatem, circa Processionem Spiritus Sancti, cui Disputationi idem, Burgundius interfuit: quade re ipsemet Anselmus testimonium reliquit in suis Dialogis a Dacherio editis in *Spicilegio*. Rursus vero circa annum 1172. ad Emmanuelem Comnenum Imperatorem a Civibus suis missus fuit, una cum Alberto Consule, & Marco Comite, sicuti proditum est in Chronica Pisana emendatius edita apud Muratorium, Tom. VI. Rer. Italic. meminit etiam secundæ hujus Legationis suæ ipse Burgundio in Præfat. *ad Versionem Chrysostomi super Joannem*. Obiit Vir egregius III. Kalend. Novembris, anno 1194. Indiæ. XII. sepultusque est Pisis in Templo Divi Pauli prope Ripam Arni: sepulcro sequens Epitaphium, marmore incisum legitur:

*Quis qualis quantus jacet hoc in marmore clausus
Ille vir egregius ponitur inferius.
Decessit senio propria Burgundius urbe,
Cui similis vivens vix fuit est vel erit.
Omne quod est natum terris sub sole locatum
Hic plene scitis scibile quidquid erat.
Optimum interpres Græcorum fonte resecutus,
Flurima Romano contulit eloquio.*

Com-

Pars II. Lib. III. Cap. XXIX. 1007

*Commentor primus Chrysostomus iste secundus,
 Clarus ut Expositor scripsit, & innotuit:
 Quaque patet late Doctoris Epistola Pauli,
 Otia cujus erant scribere cura labor.
 Invidia caruit vitam sine crimine duxit,
 Illeus vituli noxia quaeque fugens.
 Gloria Laus, & Honor proles generosa parentum,
 Id fuit in terris sol quod in axe suo.
 Venit ut ad carnem dignus mercede laborum,
 Inquit terrenis hospita terra vale.
 Debitor insignis ne creditor opprimeretur,
 Siebem namque polo reddidit ossa solo.
 Qui legit in titulo si sic capis esse probandus,
 Hujus ad exemplum curre per alta maris.*

† Doctor Docto Gemma Magistro rum Dogma Poëta rum Ars Medicina rum Et nunc Pisa do Nullus sub So Rursus ab Angeli Nuper & a reli eo	jacet hac Burgundius ur na laudabilis & diutur cui littera graeca lati na patuit sapientia tri na triseris Tuscia to cui sic sint omnia no catu super acra nec caelo gaudente recep tum:
--	---

Anno Domini MCLXXXIII. tertio Kalendas Novembris Indictione XII.

Annus hic notatus est stylo Pisano, nam juxta æram communem, est 1193. Ex præfato autem Epitaphio nobis innotescit, eundem Burgundium, præter laudem eximii Jurisconsulti, ac clarissimi Interpretis, qua præcipue claruit, Poëseos quoque & Medicæ Artis disciplinis fuisse exculptum.

VI. Inter celebres ejusdem seculi Jurisconsultos, quos Pisæ pepererunt, recensendus est Bandinus & ipse Pisanus, qui tamen sequens seculum attigit, cujus meminit Guido Pancirolus de Clar. Leg. Interpr. lib. 2. cap. 15. Bononiæ docuit, ubi & diem ultimum clausit anno 1218. tumultoque conditus fuit in Abbatia Sanctæ Mariz de Rheno, quatuor millibus passuum a Bononia distante. Nihil peculiare de illo reperire potui.

Pars II. Vol. II.

tuimus, præter ejus Epitaphium, quod ex præfati Monasterii Necrologio recitat eruditissimus Mabillonius in suo Museo Italico: (1):

*Bandinus Tuscus, Legum splendore
 coruscus,
 In Pisa natus, jacet hoc tumultu
 mulatus.*

Alios Juris Cæsarei insignes Interpretes ea ipsa ætate floruisse arbitror, cum præsertim eodem seculo duo illa præclara Pandectarum, seu Digestorum Justiniani Imperatoris Volumina, tantopere apud Eruditos commendata, in hanc urbem essent delata. Verum de Pandectis alii Viri eruditi scripsere: illud dumtaxat hic animadvertendum censeo, cum eo Seculo XII. Pisæ floruerint egregii illi duo Jurisconsulti Burgundio, & Bandinus, jam tum in hac urbe Juris studium viguisse; imo

Et

& præ-

(1) Apud Mablon. in Museo Ital. pag. 119.

1008 Orbis Sacer & Profanus

& præcedenti, uti Viri Clarissimi Grandius, & Valsechius in laudatis suis Epistolis de *Pandectis* fufius docent: ac deinceps Seculo XIII. feliciter continuatum, idem Grandius ex quadam *Epistola R. Monachi S. Vitoris Massiliensis, in amplissima Collectione veterum Scriptorum, & Monumentorum* a Martene, & Durando Monachis Congregationis S. Mauri prælo Parisiensi commissa, pag. 460. relata fuadere studet.

VII. Ast enim rudia tunc fuerunt initia Pisane Academicæ, quæ & incrementa capere, atque uberius reflorescere coepit Seculo XIV. tametsi non omnes Scriptores in ejus institutionis anno designando consentiant. Nam Paulus Merula Cosmograph. par. 2. lib. 4. institutam eam tradit anno 1306. a Clemente V. dato hac de re Diplomate quarto nonas Decembris ejusdem Anni. Verum annus & locus in fine Diplomatis expressi, neque cum anno 1306. neque cum Pontificatu Clementis V. conveniunt. Siquidem illud Diploma datum fuit *Avinioni tertio nonas Septembris, Pontificatus Clementis Papæ anno secundo*. Porro Clementis V. ann. 1306. mense Septembris adhuc primus erat: ipsum enim a die suæ coronationis, quæ facta est die decima quarta Novembris anni 1305. annos sui Pontificatus exorsum esse, recte animadvertunt Franciscus, & Antonius Pagi, Tom. IV. Breviarii Gestorum Pontificum Romanorum, in Clemente V. num. 25. quocirca annus 1306. tertio nonas Septembris, adhuc primus erat ejusdem Clementis: reliquum autem ejusdem anni, & initium sequentis Pontifex Burdigalæ consumpsit; quoad usque anno 1307. una cum Cardinalibus inde Pictavium perrexit, circa mensem Martii, uti refert Continuator Nangii, qui extat Tom. XI. Spi.

cilegii Dacheriani: qua in urbe uno & amplius anno eum moram egisse asserunt omnes fere Vitæ ejus Scriptores: præsertim Joannes Canonicus S. Victoris Parisiensis primæ Vitæ Auctor: Ptolemæus Lucensis Auctor secundæ Vitæ: Bernardus Guidonis in tertia Vita Clementis, & alii apud Pagios loco citato num. 17. & 18. anno 1308. circa finem mensis Augusti Clemens Pictavis recedens, cum Burdegalam, Agenesium, & Tolosam, ubi a Festo Nativitatis Domini usque ad Epiphaniam mansit, pertransisset, xvii. Kalendas Februarii in Convenarum urbe Corpus Sancti Bertrandi Episcopi solemnî pompâ transtulit: ac tandem ineunte vere anni 1309. Avenionem pervenit. Hæc narrat uterque Pagius ex laudatis Scriptoribus num. 26. & 27. Quare Clemens V. non anno secundo sui Pontificatus, Christi vero 1306. sed anno quarto, qui erat 1309. Christi, Avenione sedere coepit: ideoque illud Diploma ad Clementem V. nequaquam pertinet; sed ad Clementem VI. cujus secundus annus mense Septembris, inciderat in annum reparatæ salutis 1343. quo tempore eum Avenione degisse omnes Vitæ ejus Auctores testantur, apud Franciscum & Antonium Pagium in Vita ejusdem Clementis VI. Dubitari tamen non potest, quin etiam ante id tempus, aut simplici institutione & auctoritate Pisane Reipublicæ, aut Imperatorum Privilegio instituta fuerit hæc nostra Academia: siquidem ante annum 1343. floruisse Pisis nedom Theologiæ, & Medicinæ, verum etiam Jurisprudentiæ studia, ea suadent quæ supra adnotavimus. Præcipue vero Jurisprudentiæ Scholæ hic frequentari magis cœperunt Seculo XIV. circa ann. 1320. quo Pancirolus de Clar. Leg. Interpr. lib. 2. cap. 53. & lib. 4. sub finem, Pi-

ationis, ac dignitatis apicem non pervenit, nisi Regia Medicæ Familie beneficentia: eam quippe multis bellorum incommodis pæne collapsam, Magnificus Laurentius Medicus instaurare cepit: dein magnificentius ampliavit Cosmus Medicus Magnus Dux Etruriæ primus, vocatis eo ad Juris professionem Andrea Alciato, ad Medicinæ Matthæo Curtio, aliarumque scientiarum, ac bonarum Artium Disciplinas edocendas Viris eruditione præstantissimis, quibus & pingua stipendia erogavit. Romani vero Pontifices nedum Privilegiis & honoribus, verum etiam redditibus Ecclesiasticis Pisanae Gymnasium cumularunt, nempe Leo

Decimus Paulus III. Julius III. & Pius IV. qui Decimas Ecclesiasticas sic concesserunt: *Super bonis Ecclesiasticis Decimas in ipsius tantum Studii, & non alios usus convertendas.* Illorum Diplomata in Archivo Reformationis Florentiæ asservantur. Magnus Academiæ Cancellarius est ipse Archiepiscopus Pisanus, ipsique dumtaxat, aut ejus Vicario, aut Sede vacante Vicario Capitulari jus tribuitur creando Doctores. Id autem juris iisdem conceditur etiam ob bellum, aliasve causas alio Gymnasium transferri contingat: uti constat ex Bulla Julii II. Summi Pontificis, quam hic integram exhibemus.

JULIUS PAPA II.

Dilecte Fili salutem & Apostolicam Benedictionem, &c.

CUm sicut accepimus dudum alias Generale litterarum Studium Pisis vigebat, Archiepiscopus Pisanus pro tempore existens prædicti Studii Cancellarius existeret, nec aliquis in prædicto Studio, nisi ab eodem Archiepiscopo, vel ejus in Spiritualibus Vicario Generali, aut alio ab eo facultatem habente gradum & insignia Doctoratus, Magistrerii, Baccalaureatus, aut aliorum graduum suscipere poterat: cum autem postmodum causantibus bellorum turbis, seu aliis sinistris eventibus prædictum Studium Pisis sublatum, & ad Civitatem Florentinam translatum fuerit, a nonnullis autem nimis scrupulosi, seu malignari volentibus in dubium revocatur, an Archiepiscopus, Vicarius, aut alius Deputatus prædicti interessentibus Doctoribus seu Magistris Studii prædicti in Civitate prædicta, aut alibi gradum, & insignia prædicta conferre possit. Nos ad hujusmodi ambiguitates tollendum cupientes, quælibet in jure suo tueri, motu proprio, non ad tuam, vel alterius pro te nobis desuper oblata petitionis instantiam, sed de nostra nostra liberalitate, & ex certa scientia declaramus tibi, & Archiepiscopo prædicto pro tempore existenti in civitate prædicta, & quibuscumque aliis locis, in quibus Doctores dicti Studii interfuerint, seu aliis loco eorum subrogatis, vel subrogandis, & actu non legentibus per se, vel ejus Vicarium, aut alium ab eodem deputandum in quacunque facultate Doctoratus, Magistrerii, seu Baccalaureatus, & aliorum graduum insignia hujusmodi conferre, & concedere libere & licite posse, & nihilominus pro potiori cautelo, tibi, & Archiepiscopo prædictis per se, aut Vicarios, aut deputandos pro tempore gradum, & insignia prædicta in Civitate prædicta, & in quibuscumque aliis locis omnibus scholasticis dicti studii, & aliis quibuscumque etiam Religionis cujuscunque Ordinis conferendi, & concedendi licentiam, & facultatem

Pars II. Lib. III. Cap. XXIX. 1011

tate, quodque gradum & insignia hujusmodi a te, Archiepiscopis, Vicariis, aut deputatis omnibus predictis recipientes, & singulis gratiis, privilegiis, prerogativis, exemptionibus, immunitatibus, favoribus, antelationibus, & indultis, quibus alii gradum, insignia predicta in studio hujusmodi recipientes abilibet utuntur, potantur, & gaudent, seu uti, potiri, & gaudere possent, quomodolibet uti, potiri, & gaudere libere, & licite valeant, concedimus, & indulgemus. Decernentes quascumque prohibitiones, inhibitiones, aut mandata, etiam cum quibusvis censuris, & aliis penis per quoscumque cujusvis dignitatis, status, gradus, aut praeeminentiae existentes in contrarium facta, aut facienda, & inde sequuta quaecumque nulla, irrita, & inania, nulliusque roboris, vel momenti fuisse, & esse, sique per quoscumque etiam Judices Ecclesiasticos, & seculares decideri, judicari, sententiarum, & interpretari debere, sublata eis, & cuilibet eorum quavis alia sententiandi, judicandi, decernendi, interpretandi facultate, non obstantibus Constitutionibus, & Ordinationibus, Apostolicis, Statutis quoque & consuetudinibus Civitatis, & Studii Florentini, aliorumque locorum quorumcumque juramento, confirmatione Apostolica, aut quavis alia facultate roboratis. Privilegiis quoque & indultis Archiepiscopo, & Studio Florentino concessis, quibus etiam de eis specialis & de verbo ad verbum mentio, & expressio habenda foret, illorum tenores ac si exprimerentur pro expressis habentes, illis alias in suo robore permansuris hac vice damtaxat, motu scilicet, & scientia specialiter, & expresso derogantes, ceterisque contrariis quibuscumque.

Datum Romae apud Sanctum Petrum sub anulo Piscatoris die 15. Decembris 1504. Pontificatus Nostri anno secundo.

Directum fuit hoc Diploma Julii II. Vicario Generali Archiepiscopi Pisani, uti a tergo inscripta verba declarant: *Dilecto Filio Vicario Vener. Fratris Archiepiscopi Pisani in Spiritualibus Generali,*

IX. Floruit vel ab ipsis suis incunabilis inclita hae Academia, ac deinceps eximia nominis fama quavis ætate excelluit. Ex ea quippe antiquitus prodiisse perhibeatur præclarissimi Jurisconsulti Bulgarus (uti quorundam fert opinio) Burgundio, Bandinus, Andreas Ciasii, Franciscus Tigrinus, quorum supra meminimus. Eorum vero, qui deinceps in ea docuerunt, princeps facile fuit Bartolus de Saxoferrato Jurisconsultus celebratissimus, egregius hujus scientiæ instaurator. Is ad Juris Civilis Disciplinam se contulit annos 14-natus in civitate Perusina, quam tota diligentia & industria didicit, eximios illic Præceptores nactus Cynum Pistoriensem, Jacobum Burri-

garium, & Reynerium Foro-Juliensem; ut postea anno ætatis 25. Bononiæ de Jure publice responderit, & anno sequenti solemnium Doctoratus insignia receperit. Dein Pisani Gymnasium plurimum doctrina sua illustravit, ubi jam ab anno 1339. publice Jure profitebatur. Illic ejus Aedes adhuc cernitur, cui postea superædificatum fuit amplissimum Collegium, *Ferdinandi* nuncupatum. Bartolo successit Baldus ejus discipulus, & ipse ejusdem Pisani Lycei Doctor insignis. Eminere secutis temporibus, Philippus Decius, seu de Dexio Mediolanensis, & ipse Jurisconsultus celebri fama notissimus, mille quingentorum aureorum in auro ab excelsa Florentinorum Republica, tunc

tunc Pifus dominate ſtipendium na-
ctus: Andreas Alciatus pariter Me-
diolanenſis: Joannes Franciſcus Ve-
gius Patritius Ticinenſis: Joannes
Boncompagnus Gregorii XIII. Pon-
tificis Maximi frater patruelis, pa-
tria Bononienſis: Bartholomæus Che-
ſius Piſanus: Julianus Vivianus &
ipſe Piſanus, poſtea Coſentinus Ar-
chiepiſcopus, omnes ii præſantiſſi-
mi Juriconſulti: ut alios eximios Vi-
ros ejusdem facultatis Profeſſores
hac noſtra etiam ætate clariffimos
præteream, quos inter erant Lazarus
Meliorucci, pauci ab hinc an-
nis ultimo fato nobis ereptus, & Jo-
ſephus Averanius etiamnum ſuper-
ſtes. De Theologis quid dicam? quo-
rum præclara eruditione hæc civitas
quovis Seculo fuit decorata? Eorum
nonnullos anteaſtis temporibus inſi-
gnes, veluti Petrum Diaconum, Eu-
genium III. & Alexandrum III. &
Balduinum Piſanum Archiepiſcopum,
S. R. E. Cardinalem, & alios in-
dicavimus. Iis vero adiciendi ſunt
Burgondio, idem ipſe ſupra a nobis
memoratus, & Juriconſultus, &
Theologus egregius: Divus Thomas
Aquinas omnium Theologorum Prin-
ceps, cujus Cathedra in Templo
Sanctæ Catharinæ Virginis & Mar-
tyris etiamnum viſitur: Raynerius
de Piſis Panthealogix Auctor, ejus-

dem Ordinis Prædicatorum: Paganus
Gaudentius Peſclavenſis, inclity
nominis Philoſophus, Theologus, &
Juris utriuſque conſultus: Cardina-
lis Noriſius Patavinus: Guido Gran-
dius Abbas S. Michaëlis in Burgo,
Ordinis Camaldulenſum, publicus
Matheſeos in hac eadem Academia
Profeſſor: Virginius Valsechius Mo-
nachus Caſinenſis, qui duo poſtre-
mi hac noſtra ætate ſcriptis ſuis hoc
noſtrum Gymnaſium honeſtant. Quod
vero ad ſeculares attinet discipli-
nas, Matheſeos laude claruerunt Ga-
lilæus Galilæi, & Alexander Mar-
chettus: Phyſicæ ac Medicæ Artis
præſtantia inſignes habiti ſunt Ma-
thæus Curtius Ticinenſis, Redius, &
Bellinus: noſtra quoque ætate editis
libris celebres Del Papa, Tillius, Ta-
glipius, Stecchius: Poſteros vero, at-
que humaniorum Literarum gloria
præclari nominis famam adepti ſunt
Petrus Angelus Bargeus, Poſta &
Orator celeberrimus, & Benediſtus
Averanius, alter noſtri ſæculi Tullius,
Latini æque ac Græci ſermonis peritiſ-
ſimus. Dies me deficeret, ſi omnes
in unaquaque diſciplina Doctores
præſantiſſimos recensere vellem.,
quos a ſui primordiis ad hanc uſque
diem Piſana noſtra Academia Lite-
rarie Reipublicæ donavit.

CAPUT XXX.

Synopsis.

- I. Una vetas Etruriæ civitas
maritima. Livius & alii
ejus meminerunt.
- II. Portus Lunenſis ejusque ampli-
tudo. Plures ſinu Lunenſi portus incluſi.
- III. Agri Lunenſis ſitus. Montes
candidi marmoris fodinis ſecundi.

IV. Excidiis urbis Luna temporæ &
Auctores veſtigantur. Fæſe quedam
opinionēs rejctæ. Lucani locus de
Arunte explicatur.

V. A Normanni Luna Seculo nono
verſa. Ejus excidii narratio ex Cranti-
o.

¶ I. Ex

Pars II. Lib. III. Cap. XXX. 1013

VI. Ex Annalista Bertiniano idipsum confirmatur. Ejus tamen error, uti & Pagii corrigitur.

VII. Contrarie objectioni su satis. Luna rursus instaurata fuit. Tandem omnino excidit, sed quo casu incertum.

VIII. Bollandi Continuatores Crantii historiam de excidio Lunensi muniant. Annus a Crantio male descriptus emendatur.

IX. Exordium Lunensis Ecclesie. Viri sanctimoniam celebres.

X. Diocesis Lunensis amplitudo, & loca precipua.

XI. Luca nobilis urbs Etruriae. Ejus situs. De impostis ipsi nomine fabulosa opinio exploditur.

XII. Primum Etruriae Regibus, dein Romanis paruit. Colonia & Municipium fuit Romanorum.

XIII. A Gothicis & Longobardis postmodum occupata est. Ii pusi Occidentis Imperio cessit. A Rodulpho Imperatore libertatem emis. Varias dein vires subijt: etiam a suis civibus libertate exuta.

XIV. Post varios casus plenam libertatem recuperavit. Ea hodieque potitur. Viros eximios protulit.

XV. Agri Lucensis fines: Oppida & loca precipua.

XVI. Prima Ecclesie Lucensis fundamenta a S. Paulino Episcopo & Mar-

tyre jacta. Alii ejusdem Ecclesie Martyres.

XVII. S. Valerius Paulino suffectus. Post hunc interrupta Episcoporum series, usque ad annum 324. quo Sanctus Theodorus Episcopus electus est. Maximus ab Ughello prætermisus Catalogo restituitur.

XVIII. S. Frigidiani Episcopi mira sanctimonia. B. Joannes Episcopus pietate insignis. Alexander II. Papa Episcopus Lucensis. S. Anselmus ejusdem urbis Antistes.

XIX. SS. Reguli Episcopi Africani & Martyris, Ricardi Anglie Regis, Davini Armeni, Romani Martyris, Lucinae Macrone R., & Zite Virginis sacris Lipsantis Lucensis Ecclesia nobilitatur.

XX. Cathedralis Ecclesia S. Martino dicata est. Sanctum Crucifixi Vultum summa religione custodit. Eximia Lucensis Antistitis Privilegia: Nunc Archiepiscopi titulo decoratur. Ejus Canonici instar Episcoporum Mitra & Pontificalibus indumentis ornantur.

XXI. Ecclesie Collegiate: Monasteria: aliique loca Pia in urbe sita.

XXII. Diocesis Lucensis olim amplior. Hodie etiam extra agrum Lucensem protensa. Bargam, Petram, Sanctam, aliique oppida completitur.

I. Riusquam e maritimis Etruriae partibus, quæ Liguriae adjacent, ad Mediterraneas ejusdem Metropoles urbesque progrediamur: tres Civitates cum vetustate sua, tum nominis claritate celebres, Pisas proximas, a Tyrrheno mari haud procul sitas, Lunam, nempe, Lucam, & Volaterras lustrandas suscipimus. Præsertim quia Episcopales earundem Sedes origine,

sua cujusvis Metropolis imperio soluta, unius Romani Pontificis pareant arbitrio.

Luna urbs quondam clara secus Macram amnem, ut ait Blondus, sive ut Baudrand aliisque recentibus Geographis placet, juxta ejusdem fluminis ostia, per quæ in mare delabitur, condita fuit. Inter Ligures nonnulli veterum illam reponunt, quod in Liguriae confinio posita fuerit, ejusque portus, & pars agri ad Liguriam spectent. Livius per sepe
ejus

ejus meminit, velut Decade 3. ubi ait: ⁽¹⁾ *M. Portius Cof. posteaquam abrogata est Oppia lex extemplo xxv. navibus longis, quarum quinque Sociorum erant, ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu convenire iussu, & edicto per oram maritimam misso, navibus omni generis contractis, a Luna proficiens edixit, ad portum Pyrenen sequerentur. Infra vero hæc tradit: ⁽²⁾ *Literis de morte Proprætoris recitatis, Senatus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium Prætozem consequeretur, nuntiaretque Senatui censuræ æquum, ne sine imperio Provincia esset, inaurate eum profectis: quarto die, qui missus erat, Lunam venit, paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Disertam ejusdem civitatis mentionem facit Strabo dum refert, a M. Emilio Scauro Consule stratam fuisse viam, quæ per Pisas & Lunam, Dertthonam usque duceret, de ejus propterea nomine *Emiliam* dictam, diversam tamen ab altera cognomine in Gallia Togata positam, quæ Flaminiz jungitur ⁽³⁾: *Scaurus, inquit, Viam Emiliam stravit, quæ per Pisas & Lunam usque ad Sabbaeos, indeque Dertthonem ducit. Alia est Emilia Flaminiam excipiens. Eamdem urbem commemorant Plinius, Ptolemæus, Antonini Itinerarium, Pomponius Mela, Lucanus, Silius Italicus, ceterique veterum Scriptorum.***

II. Portum habuit totius Italiz amplissimum atque tutissimum, qualem præfatus Strabo cum hisce verbis descripsit ⁽⁴⁾: *Ergo Luna urbs est & portus: urbi quidem non magna, sed portus maximus, juxta ac pulcherrimus plures includens portus, omnes prope litus, profundus, qualem omnino*

convenit esse receptaculum hominum, qui tanti maris tanto tempore dominium obtinuerunt. Cingitur portus montibus altis, unde maria cerni possunt, & Sardinia, & utrinque magna pars. Ex quo Strabonis loco colligitur, Lunæ portum eam maris ac littoris ei adjacentis occupare partem, quæ ab Erycis portu ad usque portum Veneris protenditur: Selene a Stephano appellatur, hodieque Sinus Spetia, vulgo Golfo della Spezia, ab oppido amplo in intimo recessu nuncupatur, ambitu viginti millium passuum late patens. Oppidum illud Flavius Blondus, & Leander Albertus Spediam vocant. Quum autem tam grandis sinus multos portuosos recessus contineat, propterea a Strabone dicitur, plures includens portus: nempe cingitur Spedia sinus montibus altis, unde Maria cerni possunt, & Sardinia, & littoris utrinque magna pars. Illustrat hanc Strabonis descriptionem Flavius Blondus singulos ejusdem Sinus portus, Insulamque parvam in ipso veluti ejus ostio objectam enucleate exponens: ⁽⁵⁾ Insulam, inquit, quæ illum ab Austro Africoque tutum reddit, natura objecit: secus quam vastæ se pandunt fauces multis reflexibus tortuosæ, in longum amplumque sinum, qui passuum quinque millia longitudine ac latitudine protenditur, navigia admittens plurima ac integras classes. Portus ipse omnium capacissimus navigiorum Macra fluvio augeatur: quod Lucanus in secundo libro sic indicat: ⁽⁵⁾

*Culta Siler, nullosque vado, qui
Macra moratus
Aluos, vicine percurrit in æquora
Lunæ.*

Su-

(1) Livius Decad. 3. lib. 4.

(2) Ibid. lib. 4.

(3) Strabo lib. 5.

(4) Blondus in Descript. Liguriæ.

(5) Lucanus lib. 2.

Pars II. Lib. III. Cap. XXX. 1015

Supremo in ejus Insula¹ Astigio Veneris olim Templum erectum a Gentilibus, *Portui Veneris* nomen dedit, uti Leander observat: Christianorum postmodum pietate ac illibata religione Sancto Venerio consecratum. Qua vero Promontorium, seu Insula Occidentem spectat Solem, oppidum est, *Portus Veneris* pariter nuncupatum, Genuensis Populi Colonia, & finium quondam terminus: e regione *Ilex*, seu *Erix* est Castellum vel ex hoc celebrius, quod sicut illud Genuensium, ita hoc Pisanorum agri fines terminare consuevit. In Sinu Lunensi, seu Veneris Portus intimo recessu, *Speda* est novum oppidum circa annos sexaginta (nimirum a. Blondi ætate) muro circumdatum: Lunensisque portus ab ea Orientali parte Promontorio clauditur, nunc *Lunensi* appellato, quod præterlabitur Macra fluvius amœnus piscosusque: & quia Liguriam ab Etruria dirimit, notissimus. Itaque duo Promontoria, veluti duo brachia amplissimum Lunæ portum cingunt, ad Orientem Lunense, ubi Macra in mare se se exonerat, apud quem fluvium Lunæ fuisse dicitur, eique proximus est *Erycis Portus*: ad Occidentem vero Promontorium Veneris, Portusque, Arx valida, & ejusdem nominis oppidum. Duo hæc Promontoria, eisque in semicirculi formam adherentes montes Sinum Maris excipiunt, ab oppido, ut diximus, illic constructo *Speda*, seu *Spetia* nomen obtinens: quem Sinum hinc inde sparsa, ac montibus insidentia Castella, Pagi, Villæque pulcherrimæ ita ambiunt, ut venustissimam theatri speciem exhibeant. De hoc ipso Lunæ portu Silius Italicus ita cecinit: ⁽¹⁾

Tum quos a niveis exegit Læna montalis,

Pars II. Vol. II.

Insignis portu, quo non spatiosior alter

Innumeras capisse rates & claudere Pontum.

Romanorum classe olim frequentabatur hic Portus, tum ob sui amplitudinem, tum ob loci opportunitatem, quod inde in Sardiniam, Africam, Gallias, & Hispanias facilis sit expeditio. De illo & Persius ex Ennio dixit: ⁽²⁾

Lunæ portum est opera cognoscere cives.

Maxima Genuensium Reipublicæ commoda etiamnum inde proveniunt.

III. Ager Lunensis magna sui parte in montes affurgit: quidquid tamen inter Massam Carrariæ & Erycis portum reliquum est amœna planities tenet. A Carraria oppido usque ad Macram amœnam Etruriæ portionem continet: quod autem ultra Macram excurrit ad Liguriam pertinet. Lunensis agri vinum commendat Plinius lib. 14. ac ceteris Etruriæ præfert: quod quidem potuit esse ipsius ætate: non item hisce temporibus, quibus tot aliis locis Etruria longe præstantiora profert vina. Martialis quoque ævo Lunensem agrum caseo abundasse, hæc ejus indicant carmina: ⁽³⁾

Casens Etruscæ signatus imagine, Lunæ,

Præstabit pueri prandia mille, tuæ.

Fecundissimis candidi marmoris fodinis, quod ab ipsa urbe *Lunense* dicebatur, olim eadem civitas plurimum nobilitata fuit: nam a montibus ipsi proximis magna vis marmorum præcis temporibus navigiis Romanæ evehebatur, teste Blondo laudato, adeout usque ad præsens tempus columnæ ibi, aliæque marmorum ingentia frustra cernantur, quæ post fractas Romani Imperii vires dereli-

F f

G g

(1) Silius de Bello Punico lib. 8.

(2) Persius Sat. 6.

(3) Martialis lib. 14.

At, nullus qui quæsierit, aut potuerit, aut deterrente impendio asportare voluerit, est inventus: cum tamen minoris impendii & laboris marmora Pisas olim, & nuper Florentiam, quandoque Romam & Genuam portata sint. Hinc Juvenalis de marmoribus Ligusticis Romani advectis, sic habet:

*Nam si procubuit qui saxa Liguria
stila portat*

*Axiis, & ejectum fudit super agmina
montem.*

Plinius pariter asserit, albos Liguriae lapides serra facile secari. Hæc ex Blondo in secunda Italici Regionis, quæ ipsi est Liguria, sunt excepta: quæ certe consentanea sunt his, quæ Strabo de Lannensi portu & agro scripsit: *(1) Fodiuntur, inquit, ibi lapides albi & discolors, ad æruleum vergente specie, magno numero & mole, ut etiam columnæ & grandes tabule unico constant lapide inde excisuntur. Itaque pleraque egregiorum operum, quæ Romæ, & aliis in urbibus videntur, materiam habent inde petitam. Facile enim lapsi evelli potest, cum fodine mari e propinquas immincant, atque e Mari Tyberis excipiat.* Ejusmodi fodinæ hæc nostra etiam ætate in montibus Carrariæ Mari proximis cernuntur, ex quibus lapides albi & discolors, quales Strabo commemorat, excisuntur: indeque extracti, & Mari navibus impositi, Genuam, Liburnum, Romam, & in varias Italici civitates, imò etiam in Gallias transvehuntur.

IV. Perantiqua fuit Luna, & nobilis Etruriæ civitas, una ex duodecim vetustissimis Tuscorum coloniis, ut pluribus visum est. Ast nunc excisa jacet, cujus aliquot prope Mare apparent vestigia: quamquam excidii ejus origo, ac tempus non

omnino constat, nonnullis de hæc re fabulas comminiscuntibus, ut videre est apud Leandrum Albertum in descriptione Italici. Viri eruditi inter commenta reponunt, quod aliqui referunt, Lunam scilicet a Trojanis conditam, ab Octaviano Augusto fuisse everfam. Commentum explodit Strabo, qui post Octaviani Augusti obitum sub Traiano Imperatore floruit, eamque urbem suo tempore superstitem laudat. Strabonis verba jam protulimus. Quidam tamen contendunt Lucani ætate Lunam intercidere cœpisse: eo ad id coniciendum argumento ducti, quod Poëta ille in primo suorum carminum libro vocet, *deserta munia Lune*. Frustraneo labore Leander aliique insudant, ut huic Lucani locum exponant: quorum interpretationes in id recidunt, ut asserat Lucani tempore Lunam excidii sui initia passam esse. Verum ab his omnino recedendum reor, sedum ob Strabonis auctoritatem, quo Lucanus paucis annis junior fuit, quippe qui sub Neronis Imperio vixit: sed etiam quod planior sit ille Lucani locus, quam ut ad has angustias quempiam redigere debeat. Enim vero vetustissimum illud spectat seculum, quod Romanæ præverat Reipublicæ, quum celebrioris Tusciæ civitates excitari cœperunt. Tunc vimirum *Aruntis* antiquissimus Etruscorum Vates Lunam aut a se primum conditam, aut primis ejus habitatoribus inde pulsis desertam, incoluit. Perspicua sunt Lucani carmina, quibus configit Aruntem, maximum, ac celebratissimum inter præcos Tuscorum Vates in consilium fuisse ascitum, tamen jamdiu antea vita functum, uti Poësis mos est ejusmodi commenta excogitare. Inter cetera autem ab Arunt-

(1) Strabo lib. 5.

Pars II. Lib. III. Cap. XXX. 1017

runte quondam gēsta, & illud recen-
set, quod incoluit desertæ mania
Lunæ. En Lucani carmina: (1)

*Hæc propter placuit Tuscos de more
vetusto*

*Aciri Vates, quorum quæ maximus
ævo*

*Arunt incoluit desertæ mania Lunæ,
Fulminis edoctus motus, venasque
calentes*

*Fibrarum, & motus errantis in
aëre pennæ.*

Sane Plinius, qui paulo post Luca-
num, Vespasiano imperante, scripsit,
lib. 3. cap. 5. Lunam sua ætate no-
bilem fuisse civitatem testatur: *Tri-
mam*, ait, *Etruriæ oppidum Luna,
portu nobile.*

V. Ea igitur opinione, seu po-
tius fabula rejecta, videndum restat,
quid de Lunæ excidio alii narrent.
Et quidem Crantzius Normannorum
Historiam contexens refert, circa
annum reparatæ salutis 857. hanc
urbem ab Haddingo Normannorum
Duce, ac Principe dolo fuisse oppres-
sam & igne consumptam. Id vero
hunc in modum contigisse prodit (2).
Normanni Ligusticum Mare ingressi,
Lunam civitatem Italiæ primam ha-
buere in conspectu. Ibi cum Romam
se videre putaret Haddingus Dux,
incredibili desiderio illius evertendæ
ardens, in urbem misit Oratores
commeatum petentes, & hospitium:
simul etiam prætexentes Principis sui
morbum, qui ante obitum Christiani
sacris initiari cuperet. Nec mora:
benigne a Lunensibus suscipiuntur.
Paratis omnibus advenit Prin-
ceps Haddingus, baculo innixus mor-
bum simulans. Magnus ordo præbat
juvenum honesta facie ac veste: ma-
jor stipabat numerus militum & Præ-
sectorum. Ventum est ad Baptiste-
rii locum. Ibi solenni ritu sacris ini-
tiatus est: mox speculatus urbem,

redit ad naves manibus deportatus
famulorum. Proxima lucē fama spargi-
tur, morte functum Principem,
simulatur luctus in toto exercitu, lo-
cus poscitur sepulturæ in Templo vi-
ro Principi, qui præclara legata Ec-
clesiis fecerat, arma & equum cum
auro plurimo & gemmis. Parantur
in urbe Regio more funera: seretro
armatus imponitur: omnis exercitus
Principem suum ad tumulum conse-
quitur. Pontifex sacris indutus di-
vinum peragere parabat officium.
Feretrum deponitur auro fulgens,
operimentum detrahitur: armatus
exurgit Haddingus, dat signum mi-
litibus: primus ipse gladio ferit ad-
stantes. Direpta civitate, captivi in
naves cum præda deferuntur: urbs in-
cenditur. Haddingus præda onustus
reversus est in Galliam: inito cum
Rege Francorum Carolo Calvo fœde-
dere, Carnotum cum vicinis agris
accepit habitandum, ut in reliquum
Regi militaret Christianis sacris ini-
tiatus, usque ad tempora Rollonis
(fuit is Normanniz Princeps piissi-
mus) qui postea omnem Neufriam
de suo, ac suorum nomine Norman-
niam appellavit. Ita Crantzius lib. 2.
Norvegiæ cap. 4. de Lunæ excidio.

VI. Hæc Lunæ veteris Etru-
riæ civitatis occasus Historia apud
Lunenses omnes vulgata est, cuius
etiam penes Viros nobiles & erudi-
tos ejusdem Diocesis Codices Ma-
nuscriptos reperiri ab hominibus si-
de dignis, atque antiquitatum hujusce
urbis peritis accepi. Nullum alium,
præter Crantzium, Authorem osen-
dere potui, qui ejusmodi Lunæ ex-
cidium hoc modo describeret. His
nihilominus lucem quampiam asser-
re videtur Annalista Bertinianus apud
Pagium, ad annum 860. num. 6.
ubi asserit: *Dani qui in Rhodano
fuerant Italiam petunt, & Pisas ci-*
vi-

Ff 2

(1) Lucanus lib. 1.

(2) Crantzius lib. 2. Norvegiæ cap. 4.

vitatem, aliasque capiunt, depredantur, atque devorant. Danorum nomine hic intelliguntur Normanni, qui ex Norvegia, aliisque ad Septentrionem positis Regionibus Danie proximis, in Gallias ea tempestate irruerant, loca Rhodano adjacentia occupaverant, indeque in Italiam, classe tendentes, in maritimam Etruriam oram impulsus aliquot ejus civitates depopulati fuerant, quas inter Lunam fuisse arbitror ab ipsis inopinato, & dolo captam, cujus loco Annalista Bertinianus perperam Pisas scripsit. Nusquam enim Normannos Pisas depredatos esse, ac excidisse, apud probatos Auctores legimus; nec Flavius Blondus in suis Historiis, nec Paulus Troncius in suis Annalibus Pisanis tale quidpiam narrant. Troncius ad annum 874. id unum narrat, non Normannos, sed Saracenos ex Sardinia, & Africa in agrum Pisanum, penetrasse, & usque ad Ecclesiam Sancti Petri ad Gradus excurrisse: sed statim inde pulsos a Pisanis civibus, prædam eis ablatam, plurimos illorum interfectos, reliquos vero in fugam actos. Alii itidem Scriptores referunt quidem Normannos anno 857. Italiam depredatos esse, at Pisas nihil meminerunt. Sic inter ceteros Ermentarius lib. 1. Vita S. Filiberti Abbatis narrat, *Normannos Italiam populosos esse*. Unus Crantzius Lunæ excidium ab Haddingo Normannorum Principe tunc temporis patratum expresse commemorat: de Pisis vero, aut alia Etruriae civitate prorsus silet.

VII. In dubium forsitan præstatam Crantzii narrationem quispiam revocabit, quod ex aliis sequentium temporum historiis appareat, Lunam urbem adhuc stetitisse. Etenim apud Baronium, Pagium, Troncium, aliosque Scriptores proditum est, Saracenos Lunam invasisse, pulsosque

ejus civibus, ac retentis dumtaxat feminis in ea demoratos esse, quoad usque Benedictus VIII. Summus Pontifex, collatis simul Christianorum, copiis, classe comparata, Saracenos tanta delevit clade, ut Rex parva navi conscensa ægre disfugeret, Regina vero ejus uxor capta, quod insolentius se gereret capite truncata sit. Rex efferatus conjugis, ac suorum cæde, interminatus est Pontifici, se cum ploribus æstate sequenti rediturum: sed minas aliis majoribus minis Benedictus Papa irritis, nihil cum minantem reformidans, qui pugnantem tam bene retudisset. Ex Ditmaro id præ aliis referunt, Baronius, & Pagius, ejus verbis ex lib. 7. suæ historiæ relatis, ann. 1016. n. 10. ubi tamen Pagius perperam ait: *Luna autem hodie Lucca appellata, civitas libera, a qua aliquot loca pendunt*. Error in Historia, & Geographia, nimis exploratus. Si igitur seculi undecimi initio Luna a Saracenis capta est, oportet adhuc superstitem fuisse, ac subinde a Normannis seculo nono non fuisse everfam, flammisque consumptam. Verum facile quispiam reponet, post illud ei a Normannis excidium, Lunam rursum fuisse inflauratam, quod Mediolano, & aliis Italiæ urbibus ira victorum everfis, ac rursum excitationis contigisse, ex Historiis constat. Hinc aliqui putant, anno 1016. Lunam a Saracenis excisam: quod tamen ex ejus temporis gestis ægre possunt coniecere. Neque Ditmarus, qui bellum illud accuratè descripsit: neque Baronius, & Pagius, qui ex Ditmari verbis idipsum commemorant, Saracenos Lunam excidisse tradunt, sed solum eam invasisse, ibique confectis, quoad usque Christianorum pugna, fuerunt deleti. Troncius quoque eam victoriam Pisanorum virtuti tribuens, de excisa tunc a Saracenis Luna nihil

Pars II. Lib. III. Cap. XXX. 1019

hil omnino asserit. Quare oportet postremum Lunæ excidium, ex quo deinceps nunquam emerfit, nonnisi post id temporis accidisse: sed quo casu mihi plane incertum est. Nonnulli terræmotu absorptam dicunt: alii horribili maris tempestate, ac inundatione submersam volunt: sed quibus testibus hoc probent, non video. Si aliquis sit conjecturæ locus, crediderim hanc civitatem a Normannis primum combustam (dummodo Crantzii historiæ sua stet fides) postmodum aliquateo- ticus fuisse restitutam, tamen infra pristinam splendorem: postmodum vero ejus incolas a Saracenis sub Benedicto VIII. inde pulsos, & facultatibus, uxoribus, ac filiabus spoliatos alio transmigrasse: dein etiam post illatam a Christianorum exercitu barbaris cladem, pristinæ sedis tot infortuniis obnoxia pertz- fos, eam penitus deseruisse: sicque deinceps habitatoribus vacuum paulatim concidisse. Nam Innocentius III. anno 1204. vii. Kalendas Aprilis Cathedralē Ecclesiam ob æris inclementiam e ruinis Lunæ veteris jam pridem excisæ, Sarzanam transtulit ad Ecclesiam Divi Andreæ Apostoli.

VIII. Ceterum præfatæ Crantzii Historiæ consentanea videntur, quæ tradunt Bollandi Continuatores in Vita S. Cechardi Lunensis Episcopi Tom. III. Junii, ubi inter alia hæc legimus. „ Qui gesta Normannorum „ ab ann. 1387. usque ad 96. de- „ scripsit Auctor incertus, varios „ Normannorum Reges nominat, „ qui subinde expeditiones suorum „ præfentes instruxerunt, Duces particu- „ lares nullos, quos tamen oportet eos, domi manentibus Regi- „ bus, sæpe habuisse, nullos, in- „ quam, Duces appellat Auctor iste

ante Rollonem, in cujus initiiis fi-
niit. Regino Abbas Pruniensis in
Chronico Seculo IX. & X. com-
plexus primam navalem Norman-
norum in Galliam expeditionem.
adscribit ann. 853. Secundam, cu-
jus Hasdingus Dux fuerit 867. rur-
sumque ejusdem meminit cum
Britonibus in Armorica rem agen-
tis ann. 74. Guilielmus Monachus
Gemmeticensis, qui Normanno-
rum Historiam usque ad ann. 1137.
deduxit, lib. 10. cap. 10. narrat,
quomodo Hasdingus a Lothroco
Danie Rege datus filio suo Bier
pedagogus, atque in expeditionem
missus ab ann. 851. sequentibus
30. annis continuis Gallias infe-
staverit, postremo autem ad ulte-
riora consilia se extendens, Ro-
mam deliberavit clandestina irru-
ptione obtinere (utique ann. 891.)
cum novus Dux Rolio in Gallias
irrupisset (alia classe, alioque
exercitu instructus) sed tempesta-
te compulsus Lunam applicuerit,
easque fecerit, quæ narrat Dodo:
nempe de excidio ejusdem Lunæ,
utl ante ex Crantzio vidimus: ta-
men Crantzius annorum numerum
exacte non designet. In hoc Lunæ
excidio Episcopum ab Hasdingo fuisse
interemptum Bollandiani ex Do-
done referunt, huncque censent fuisse
Gualcherium, id vero contigisse
post annum circiter 895. Inde vero
coniciunt, spatium quod est intra
hunc annum, & annum occisi ab
Hasdingo Gualcherii, dari posse S. Ce-
chardo, qui mox a Normannorum
recessu electus, tribus, quatuorve an-
nis occupatus fuerit exultæ Ecclesiæ,
& Episcopio reparandis: dumque
curandorum ad eum finem marino-
rum causa in Carrariensibus lito-
miis ageret occisus ibidem sit. Nec
alio

(1) Bollandus Tom. III. Junii pag. 143.

alio argumento conjecturam hanc suam muniant, nisi quod, qui post Severum ab Ughello recensentur Lunenses Episcopi, Longobardicis nominibus appellantur. Verum cum debilis sit hæc conjecturæ causa, a veteri Catalogo Episcoporum, quem Lunensis Ecclesia custodit, minime recesserim. Neque Cechardi nomen Longobardicum est, uti nec aliorum qui ad Severam usque occurrunt. Et quidem S. Cechardi Sepulcro hæc brevis inscriptio insculpta id confirmat: *Hic jacet Corpus B. Cechardi Episcopi Lunensis, qui passus est Martyrium anno DC.* Sed jam primordia hujus Ecclesiæ expendamus.

IX. In ipsis fere Christianæ Religionis primordiis, Lunæ Evangelii lumen illuxisse arbitror, cum Etruriæ, & Liguriæ civitates ipsi proximæ, præsertim Pisa, Luca, & Genua illud jam suscepissent. Quare verisimile est, vel primo circiter exeunte, vel secundo ineunte seculo proprium Pastorem illi fuisse datum. Primus tamen Lunensium Antistitem, quorum ad posteros notitia pervenerit, ab Ughello Tom. I. Italiæ Sacre, pag. 894. recensetur *Sanctus-habet-Deus*, tempore persecutionis Wandalicæ illustris, atque ab Arrianis pro Catholicæ Fidei defensione Martyrio affectus. Victor Lunensis Episcopus adfuit Concilio Romano, anno 501. indicto. Plures viri sanctimonia celebres Lunam urbem illustrarunt. Cum primis Sanctus Euthychianus Paps & Martyr, qui post Sancti Felicis Papæ obitum inivit Pontificatum: cum quippe natione Tuscum, patria Lunensem omnes Scriptores affirmant. Ex Episcopis vero *Sanctus-habet-Deus*, cujus festum die 17. Februarii Lunensis Ecclesia celebrat: de quo Petrus in Catalogo lib. 11. cap. 59. & Ferrarius.

Sanctus Terentius, cujus vitam descripsit Ferrarius ad diem 15. Julii. Sanctus Cechardus ab impiis hominibus, quorum improbos mores reprehenderat, fustibus cæsus, circa annum 600. cujus Corpus Carrariæ in Majori Templo reconditum est, ubi ejus memoria colitur die 16. Junii, ut videre est apud Ferrarium. Sanctus Basilius Divus Tutelaris ejus urbis, cujus Corpus in Ecclesia Cathedrali ipsi dicata quiescit. Sanctus Salaris, sive Solorius Martyrio insignitus, eique in ora Lunensis Portus inter Erycem, & Castrum S. Terentii, Ecclesia cum Psgo nuncupata, est: quo in loco Martyrio sublatu traditur: ibique præcipuo honore Lunenses cum profecantur, solemnem ejusdem Natalis diem 22. Octobris celebrantes: de quo Petrus de Natalibus, & Ferrarius in Catalogo Sanctorum. Omnes ii Lunæ Episcopi fuerunt. Celebris quoque est Sanctus Venerius Presbyter, & Abbas, & ipse patria Lunensis, vir eximie sanctitatis, post cujus obitum ejus Corpus integrum, atque incorruptum a Lucio Episcopo Lunensi repertum fuit in Palmaria Insula, ubi Angelicam vitam duxerat; indeque postmodum, Ludovico Pio imperante, ab Apollinari Regienli Episcopo, Dei monitu Regium delatum, in Aede Sancti Prosperi repositum est. Ejus Acta describere, Petrus de Natalibus lib. 8. cap. 65. & Ferrarius ad diem 13. Septembris. Cathedralem Ecclesiam Deiparæ Virgini consecratam novimus ex Diplomate Eugenii III. itemque ex altero Innocentii III. quæ Ughellus recitat. Potiori, primævoque huic titulo adhæsit fortasse postea etiam ille S. Basilii Divi Tutelaris Lunensium, eorumque Episcopus, cujus Corpus ibidem reconditum est.

X. Dioc-

(1) Bolland. Tom. III. Febr. pag. 15.

Pars II. Lib. III. Cap. XXX. 1021

X. Dioecesis Lunensis amplissima est, partim per Etruriam, partim per Liguriam protensa. In Etruria ejus loca præcipua sunt, Sarzana nunc civitas, etsi modica, quo Nicolaus V. ut patriam suam nobilitaret, Sedem Episcopalem Lunæ excise transulit: ita tamen ut idem, & Lunensis, & Sarzanensis Episcopus deinceps appellaretur. Quia vero Lunensis Episcopus jam a prima sui origine nulli subest Metropolitæ, sed ab Apostolica Sede immediate pendet, hæc quoque prærogativa in Sarzanensem transit. At de Sarzanensi Ecclesiâ actum est supra. Inter oppida Etruriæ præclara sunt, Massa vetus, & Nova Carraria, Laventia Arx. In Liguria latius excurret, ubi Castrum novum, Fossæ novi, Ortus novus, Villa franca, Torrens Bagnonus, cum oppido ejusdem nominis: Filattera, Malgratum: in Apennini radicibus Pontremulum nobile regionis oppidum, ubi olim Apua Ligurum Apuanorum caput, incolarum frequentia, opibusque clarum. Intus quoque non obscura sunt oppida, Fivizzano, Verucula, Gragnola, & aliquot minora castra. Quidquid insuper ab Erycis oppido, ad Portum Veneris in ora maritima occurrit, & in mediterraneis a Macra fluvio, usque ad Apenninum, ad Lunensem Dioecesim spectat, ex qua postmodum Bragnatum, Segestrum, etiamque Castella, quibus nunc Brugnatenfis Dioecesis constat, divulsa sunt. Eum Liguriæ tractum olim incoluerant Ligures Tigulii, Segauini, & Apuani, quos a Romanis domitos, Livius variis in locis narrat. Hodie Pontremulo, Fivizzano, & aliis quibusdam Lunensis tractus castris Magnus Etruriæ Dux potitur. Fossa novi, Gragnola, Villa Franca, Mulatim Marchionibus nobilissimæ

Gentis Malaspinæ subsunt; quidquid reliquum est Genuecium Reipublicæ paret. In ea Etruriæ parte, quæ Lunensis est Dioecesis olim Marchiones Malaspinæ, Massam, Carrariam, & Laventia Arcem possidebant: nunc proprius Princeps ex clarissima Familia Cibo Ducis titulo insignitus eis præest.

XI. Luca nobilis Etruriæ civitas ad alveum Auferis, seu Serculi amnis in planitie sita est, a qua tamen haud procul montes absunt: Pisis proxima tantum 10. mill. pass. a Mari Tyrrheno 13. in Ortum, Lunam versus 30. distat. Urbs est permunita, latis ac validis cinctâ muris, undecim propugnaculis circum undique distributis. Nulla munitur arce, tota sibi Arx. Circuitu 3. mil. pass. mensuratur. Probe culta est, populoque foeta, nobilibus, ac prudentibus civibus plena, Templis, Aedibusque magnificis exornata. Frontinus, & quidam alii veterum Lucam, uti & Pisas inter Ligures censent, quod finitima Tusci sit Ligurum regio, ut observat Sigonius de Antiq. Jure Italiz, lib. 1. cap. 26. At Livius, Strabo, Plinius, ceterique inter Etruscos merito reponunt, Macra fluvio utramque regionem dividente. Ejus urbis situm, & egragiam incolarum indolem, atque virtutem paucis descripsit (1) Strabo lib. 5. *Ad montes*, inquit, *supra Lunam sitos est Luca. Nonnulli per vias habitant: tamen populosa est regio indeque magnæ militum, atque adeo equitum copia coguntur, ex quibus, & Senatus Legiones constituit.* Adeo antiqua est hæc civitas, ut ejus lateat origo. Philippus Ferrarius in Lexico Geographico scribit, Lucam eodem conditam tempore, quo & Tarentum: istud porro nomen & initium sumpsisse volunt a Tarento-

(1) Strabo lib. 5. Edit. Græco-Latinæ pag. 150.

rento aut Neptuni, aut Herculis filio. Annius Viterbiensis in suo Catone vult, Lucam a Luchio Luchumone Tuscorum Rege ædificatam, prius Lucemoniam dictam ex fundatoris nomine, dein dulcioris expressionis causa Lucæ nomen fuisse sortitam. Censent alii ex aureis clypeis, qui ex ejusdem urbis turribus pendebant, lateque lucem spargebant, Lucæ, quasi lucis splendidum accepisse nomen. Nou defuerunt, qui a Lucus, Latina voce, Lucæ civitatis vocabulum deduxerint, quod Lucenses populi Lucis, templisque ædificandis apprime dediti essent. Non-

nulli vero eandem vocem derivatam putant a Lucco oppido, quod prope mare positum erat, unde primi istius urbis auctores prodierunt. Sed Leander Albertus, Ughellus, alii-que viri eruditi ejusmodi commenta rejiciunt. Quidpiam, quod piis mulierculis, ac ingenio simplicibus ardeat, Fatius Ubertius de ejusdem nominis origine excogitavit, illam scilicet vel Lucem, vel Lucam dictam, quod prima Etruscarum civitatum Evangelii lucem aspexerit. Sic enim de illa canit Etrusco carmine.

*Questa Città di ch' io parlo te stesso
Aringa, o Fredia nominar si crede,
Al tempo dico, che per vecchio è messo.
Ma perchè alluminata della fede
Fu pria, ch' altra Città di Toscana,
Cangiò il suo nome, Luce le si diede.*

Sed Poëtæ & decipi placuit, & decipere. Quam fabellam Fatium a Recordano Malaspina, ab utrisque vero etiam Joannem Villanum hausisse antea adnotavimus. Deceptos illos esse evincitur manifeste ex probatissimis Auctoribus, quorum ætas Christi Domini Passionem, atque adeo Evangelii in Italiam primum delatam notitiam anteverunt: apud eos quippe expressum legitur Lucæ urbis Etruriæ nomen, tamquam vetustum eique proprium. Ex iis Cicero Epistolar. Familiar. lib. 13. in literis ad Brutum meminit Municipii Lucensis, de Castronio Poëta ita scribens: *Castronium Patrus longe princeps Municipii Lucensis est honestus, gravis, plenus officii, bonus plane vir*. Titus Livius sub Cæsare Augusto clarus, qui quæto Tiberii Imperatoris anno obiit, passim in suis Historiis hanc urbem proprio Lucæ vocabulo appellat: uti ex

ejus verbis infra constabit. Strabonem sub Tiberio illustrem, non alio quam Lucæ nomine eandem indigitasse laudata superius ipsius verba declarant. Alii Ethnici qui deinceps de hac urbe loquuti sunt, Plinius, Frontinus, Ptolemæus, Antoninus, Pomponius Mela, eam Lucam nuncuparunt. Commentum igitur Poëticum est asserere, id nominis ipsi fuisse impositum a suscepta ante omnes Etruriæ civitates Christi fide. Præterquamquod Pisæ, ut supra vidimus, hanc gloriam sibi vindicant, quod Apostolorum Princeps in Italiam adnavigans, primum appulerit Pisanam littus, ibique altare erexit: Volaterra item, Fæfulæ, Florentia, & quæ Romæ proximiores sunt Etruriæ civitates a Divo Petro Pastores se accepisse gloriantur, & paria cum Lucensi se obtinuisse Ecclesiarum suarum primordia.

XII. Omis-

(c) Faccio degli Uberti nel 6. Canto del 3. lib. Dissamondo.

Pars II. Lib. III. Cap. XXX. 1023

XII. Omīssis itaque iis, quæ de istius urbis, ejusque nominis origine vel fabulosa sunt, vel incerta, ad ea quæ sunt explorata pogredimur. Ante Romanæ Reipublicæ incrementa, Luca, perinde ac reliquæ civitates Etruriæ, Regibus ejusdem Regionis paruit. Subacta postmodum jure belli a Romanis Etruria, Luca una cum ceteris urbibus illorum imperio cessit. Secundo Bello Punico in Italia jam sæviente, post cladem ad Trebiam, duce Sempronio Romanis ab Annibale illatam, & alteram ejusdem Annibalis cum Sempronio pugnam, dubio eventu peractam *Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit*, teste Livio lib. 21. qui est apud me primus secundi Belli Punicī: jam enim Luca ante illud Bellum Romani juris erat. A Romanis Colonia facta fuit anno ab Urbe condita 577. C. Claudio Pulchro, & Tito Sempronio Graccho Consulibus, quadriennio post Aquilejam, ut vult Velleius Patereculus, vel triennio post Pisas, ut Sigonio videtur, qui ex Livio hæc tradit⁽¹⁾: *Lucam, Coloniam duo millia civium Romanorum sunt deducta. Triumviri duxerunt P. Ælius, L. Ægidius, Cn. Sici-
nius, quinquagena & singula jagera, & semisses agri in singulos data sunt. De Liguribus captus is ager erat. Etruscorum ante, quam Ligu-
rum fuerat*. Ita Livius. Post Mar-
tium bellum fuit etiam Municipium sui juris, Festo auctore: quo item nomine Cicero antea laudatus vocat *Municipium Lucensē*. Anno Urbis condita 693. Cn. Cornelio Lentulo Marcellino, & L. Marcio Philippo Consulatum gerentibus, Romanorum præcipui hac in urbe comitia habue-
runt. Cum enim C. Cæsar⁽²⁾ in Galliis & per se, & per Legatos suos

rem feliciter gessisset, de more hic-
me in Italiam reversus, ad eum con-
venerunt Lucam præstantissimi quin-
que Romanorum, Pompeius etiam,
& Crassus. Inter eos illic statutum,
ut Pompejus, & Crassus iterum Con-
sules fierent, stipendium, & aliud
quinquennium Cæsari in Gallia pro-
rogaretur.

XIII. Quamdiu Romanorum Im-
perium vires in Italia obtinuit, Lu-
ca ejus & dominatum, & fortunam
secuta est; illis vero contritis, quem-
admodum Etruria, inmo & Italia,
universa, sic & ipsa variis infortuniis
obnoxia fuit. Anno siquidem repa-
ratæ salutis 476. Odoacer Herulorum
Rex vir fortissimus, & fortissimis co-
piis ex ultimo Septemtrione coactis
stipatus, Italiam invadens, Augustu-
lum a se exauhoratum in castrum,
Lucullanum relegavit, ut quod in-
choarat in Augusto Romanum Impe-
rium, in Augustulo desineret. Tunc
Etruriæ, & Italiz civitates Barbaro-
rum subire jugum coactæ fuerunt.
Odoacre postmodum a Theodorico
Amalo Gothorum Rege ter devicto,
ac tandem anno 493. Ravennæ per-
fide interempto, Regnum Italiz ab
Herulis ad Gothos, tum deinde ad
Ostrogothos traosmigravit, infelix
semper Barbarorum præda. Quo ex
tempore etiam Luca Gothorum, &
Ostrogothorum tyrannidem sensit,
usque ad Justiniani Imperium. Tunc
quippe Narfes Cæsarex militiæ Dux
egregius, Constantinopoli in Italiam
missus circa annum 552. ita retudit
Gothos, ut jam præe de Italia reti-
nenda desperaret. Ravennam quip-
pe incolumis inter infinita pericula
perveniens, indeque fortiter supera-
to Rubicone, in Tuscia Totilam Go-
thorum Regem cum universo exerci-
tu confcidit. Lucam⁽³⁾ a Barbaris oc-
cu-

G g

cu-

(1) Sigonius lib. 1. de Antiq. Jur. Ital. cap. 3.
(2) Ex Suetonio in Julio, & aliis.

(3) Blondus Decad. 1. lib. 7.

eupatam obsedit, ac septimo obsidionense per civium prædiique deditionem recepit: omnesque pæne non solum Etruriæ, sed etiam Italiæ civitates, atque ipsa Roma hujus victoriæ præmium fuere. Verum post Justiniani obitum, Justiniano ejus ex sorore nepote rerum potente, invidus ille Dux Narfes, etsi de Imperio optime meritis, male acceptus a Sophia Justiniani uxore, & quia Euenuchus lanam in palatio cum puellis nere jussus, interminatus Augustæ telam, quam nec ipsa, nec ejus maritus retexerent, Alboinum Regem Longobardorum ex Pannonia evocavit in Italiam, qua potiti sunt annis supra ducentos. Pars maxima Italiæ tunc Longobardorum armis subacta, ac potissimum Etruria, cui ab ejus gentis Regibus Marchiones dati, Luca, & reliquis præerant civitatibus. Hos inter Desiderius primum Tuscæ Marchio, dein Longobardorum Rex, Lucam validissimis mœnibus cinxit. Cum autem postremus hic Rex periurus Deo, & Romanæ Ecclesiæ, cui se urbes jam a Pippino donatas, sed ab ipso injuste detentas, redditurus sponderat, iusto bello a Carolo Magno Francorum Rege spoliatus esset, Luca & superioris Etruriæ civitates rursus Imperio Occidentis additæ sunt: ita tamen ut aliquando ab Imperatoribus proprios Marchiones reciperent. Eo titulo, ac jure donatus fuit Bonifacius, cui Henricus II. Imperator Beatricem filiam uxorem dedit, ex quorum conjugio magna illa prodiit Comitissa Mathildes nusquam satis a nobis commendata. Hujus porro Bonifacii, uti & Mathildis ejus filix, sicuti Etruria, sic & Luca diuionis fuit. Mathilde piissima Heroïna e vivis erepta, hæc civitas diversos Dominos sibi imperantes passa

est, usque ad annum 1285. quo Honorius IV. Summum Pontificatum, inivit: tunc enim Lucenses duodecim millibus florensis aureis Rodulpho Imperatori datis, libertatem suam emerunt: uti referunt Blondus dec. 2. lib. 8. Platina in Vita ejusdem Pontificis, & Leander Albertus in Descript. Italiæ: qua potiti sunt ad annum usque 1311. Tunc enim illam eis ademit ⁽¹⁾ Ugutio Fagiolanus, sed & is aliquot post annis una cum Nerio filio pulsus, in Castrucci civis Lucensis potestatem cessit: ⁽²⁾ quo Duce Lucenses, Galeatii Vicecomitis, ejusque filii Azzonis Mediolani Ducum copiis aucti plurimum Florentinos vexarunt, Florentia etiam obsessa; quæ tamen imminenti discrimine liberata est, immatura ejusdem Castrucci morte. Hujus filios Patriæ dominatum sibi usurpantes Ludovicus Bavarus inde exegit, præsidio militum in Arce illic a Castruccio constructa relicto: sed ii civitatem Gherardo Spinulæ nobili Genuesi vendere. Petro deinde, Rubeo commendatam a Joanne Bohemorum Rege, paulo post Mastinus Scaliger Veronæ tyrannus, permissus ejusdem Regis, ab ipso Rubeo eam obtinuit. Hic autem accepto pretio eam tradidit Florentinis, qua cum per novem menses potiti essent, Pisani eandem, ut sibi ab Henrico Imperatore concessam postulantes, Florentini compulsi sunt eo dominatu abire. Perfuncti deinceps Lucenses aliis periculis, cum Carolus IV. Imperator in Italiam profectus Lucam adisset, ibique Germanorum præsidium reliquisset, ab ipso iterum libertatem redemerunt, viginti quinque millium aureorum pretio perfoluto. Ne vero Arx a Castruccio condita externos milites amplius alliceret, eam a fundamentis everterunt.

Ve:

Anno
567.

(1) Blondus Dec. 2. lib. 9.

(2) Leander in Descript. Italiæ.

Pars II. Lib. III. Cap. XXX. 1025

Verum & si publicam tranquillitatem omnibus viribus tutari procurassent, haud tamen deinceps unius civis Lucensis Pauli Guinifii tyrannidem potuerunt avertere. Is quippe urbe potitus triginta annorum spatio ei præsuit: quo tempore ingentes divitias congestit, aurum, argentum, gemmas pretiosas, copiosa insuper librorum sobole auctus. Nihil ei ad felicitatem deesse videbatur, plurimum apud Italix Principes æstimationis, & gloriæ adeptus⁽¹⁾. At cum magno factu ipse, ejusque filii adolefcentes degunt, beatique sibi & suis esse videntur, fortuna repente mutata, exemplar facti sunt multis, nihil in rebus humanis solidum, nihil esse firmum. In suspensionem enim Paulus venit, cum apud concives suos, tum apud Philippum Vicecomitem Mediolani Ducem, occulti cum Florentinis initi foederis. Quare Guinifius ipse, ejusque filii a Stortia strenuo ejus temporis duce capti, & patria violenter abacti, Papiam perducti, primum divitias, deinde vitam in carceribus amiserunt: sicque dignas arreptæ in patriæ tranquillitatem tyrannidis poenas dederunt.

XIV. Guinifius ita sublati, haud statim Luca optatam quietem consequi potuit; variis quippe ac multiplicibus agitata bellorum motibus viginti ferme annis magnas passa est calamitates: quæ tamen Florentinum populum in ejus dominium inhiantem pariter affluerunt. Nam præter alias ibi acceptas clades, eorum exercitus, cui Guidantonius Urbini Comes præerat, a Nicolao Picinino superatus, fususque est: quo in proelio quatuor equitum, tria peditum millia, & ingentem machinarum bellicarum vim Florentinus amisit. Hæc narrat Flavius Blondus in suis Historiis. Deinceps Luca plenam ade-

pta est libertatem, quam ejus cives ad hanc usque diem pro virili tuerunt, constitutis ex Patricio Ordine Senatoribus, & Magistratibus, qui summa prudentia, vigilique cura Rempublicam administrant. Singulis duobus mensibus Principem eligunt, cui quatuor Senatores Collaterales, & socii regiminis adstant, quos *Assistamos* appellant. Summa tamen rerum penes Senatum residet. Mirum sane est, unam hanc in tota Etruria civitatem liberi, sui que juris esse; sed plurimum in id conferunt, vicinorum Principum pietas, modicæ Lucensium vires nulli proximorum metuendæ: præcipue vero Imperatoris patrocinium, a quo potissimum pendet. Urbs est satis culta, cui multorum nobilium, civumque illustres Familix, Templorum, Ædiumque magnificentiæ multum splendoris asserunt. Honestis mercatoribus, civibus industriis, frequentique populo, ac rerum omnium affluentia gaudet. Viros literis, armis, civili, sacroque regimine conspicuos quavis ætate procreavit. Maximum ei decus peperit Lucius III. Romanus Pontifex, patria Lucensis, qui teste Sigonio⁽²⁾, ut Cives suos eximio aliquo beneficio insigniret, tantam sibi dignitatem missa ad se legatione honestissima gratulantes, jus, Friderico Imperatore assentiente, indulgit, ut pecuniam cuderent Tusciæ, Marchiæ, Romanix, Campaniæque communem. Blondus in Italia Illustrata, & Volaterranus lib. 5. Commentar. Urban. Alexandrum II. Summum Pontificem patria Lucensem facient, errore tamen manifesto, quem Blondus ipse lib. 13. Histor. emendasse videtur, dum illum Mediolani natum refert, quod & Auctores ceteri testantur. Errori forsitan ansam præbuit, quod Alexander ante Pontificatum Lucæ

G g 2

Epi-

(1) Sigonius lib. 14. de Regn. Ital.

Episcopus fuit. Hanc eandem urbem illustrarunt, Ptolemæus Historicus, a Patria Lucensis dictus, cuius meminit Volaterranus: & Xantes Pagninus ambo Ordinis Prædicatorum: hic eximius Theologus, Hæbraicis, Græcis, Latinis, Chaldaicis, & Arabicis Literis apprime excultus fuit: ejus singulari eruditioni palam fidem conciliant, translatio veteris Testamenti ex Hæbraico in Latinum sermonem, Isagges, Grammatica Hæbraica, & Græca, aliaque plura ejusdem Opera: obiit Lugduni in Galliis anno 1536. septuaginta annos natus, Patriæ, ac sui Ordinis illustre decus.

XV. Ab ipsa urbe pars illa Etruriæ exigua ipsi adjacens tractus Lucensis dicitur, extenditurque ioter Mare Tyrrhænum, montem Apenninum ex parte, ditioem Magni Ducis, & Carferonianam, quæ juris est Ducis Mutinensis. Ejus major longitudo vix 30. milliaria, latitudo 25. circiter continet. Populo tameo maxime frequens est, adeo ut vel ipsa montana probe culta sint, atque habitatoribus referta. Oppida nec parva continet, nec modica: præcipua sunt in littore ad Auxeris, seu Serculi Ostia Virego, seu Viareggium, parvus Lucensium Portus: intus *Campaior*: in Montanis Villa & plures Pagi, Balnea tota Italia celebratissima, Villis, Palatiisque undique circumsepta: quarto hinc milliario ad Auxeris ripam Burgum satis opulentum, ubi Pons miræ structuræ flumini inter montes decurrenti impositus, unico innixus arcui duos montes necit: ex altera parte montes transgressis occurrit Collodium, ad annem ejusdem nominis situm, indeque in Pisciam fluvium delabentem. Mons Tignosus, Minuccianum, & Castilioneum. Colles Lucæ proximiores, illi etiam, qui mare spectant, quique

Collodio adjacent, quemadmodum utrinque interiecta planities, vineis, olivis, frugibus, fructuumque cujuslibet generis arboribus abundant. Editiores montes castaneis maxime copia vestiuntur: ubi vero terra aratro aliquantulum eedit, rusticorum industria, vel inter inaccessibiles prope rupes, & frumentum, & hordeum, frugesque alias ferit, & vineta, quin & ubi terra patitur, oliveta plantat. Cum ergo exiguus terræ tractus, isque maxima sui parte in altos montes assurgens, ingenti incolarum multitudini impar sit, naturæ, locique angustias vincit habitatorum solertia. Retroactis temporibus Lucenses sibi subegerant Pisciam Oppidum, Bugianum, Ugianum, Montem Carolum, aliaque Piscienfis tractus castra; prope Ligures Petram Sanctam: ad Carferonianæ fines Bergam: sed diuturna ejusmodi locorum possessione perfrui minime potuerunt. Bellis quippe inter Florentinos, & Lucenses sæpius excitatis, ii tandem Florentinis victoribus ea loca cedere compulsi sunt. Carferoniana quoque Vallis, oppidis, pagis, villisque frequentata, quondam Reipublicæ Lucensî subiecta, nunc juris est Ducis Mutinensis.

XVI. Plurimum gloriæ, & nominis claritatis Lucæ accessit, cum sub ipsis propagati in Etruria Evangelii primordiis, Christiana sacra suscepit a Divo Paulino Antiocheno Sancti Petri Apostolorum Principis nobili alumno. Is a Divo Petro Episcopus Lucensium Romæ ordinatus, ubi Lucam pervenit, signis & prædicatione magnam civium multitudinem ab Idolorum cultu ad Christum convertit, sacrasque Aedes aliquas, atque in iis unam Sanctissimæ Triadi nuncupatam, edificavit. Primus itaque Lucensium Antistes Paulinus hanc Ecclesiâ, ejusque Sedem Episcopalem fundavit, quam & post-

postmodum effuso sanguine consecra-
vit. Szviate nimirum Neronis per-
secutione, Paulinus accusatus apud
Etruriæ Præsidem Anulinum, qui Pisis
toti Etruriæ jus dicebat, quod Lucæ
Christi doctrinam disseminaret, ab
eodem cum Severo, Luca Diacono,
ac Theobaldo milite, ejus alumnis
comprehendi jussus, ac Pisas perdu-
ci, post varia tormentorum genera
invisco animo tolerata, ad radices
Montis Pisani, die 12. mensis Julii,
ann. reparatæ salutis circiter 67. una
cum Severo Presbytero palmam Mar-
tyrii promeruit: quem paulo post
Lucas Diaconus, & Theobaldus mi-
les secuti sunt, & ipsi pro Christi fi-
de capite minuti. Horum Corpora
ab Antonino, Valerio, Victore, Lu-
ciano Paulini discipulis intempesta
nocte Lucam adportata, in loco,
qui Cellula Martyrum dicta est, ho-
norifice condita fuerunt. Verum cum
diu latuissent, tandem tempore Hen-
rici Episcopi Lucensis, anno 1261.
divino instinctu reperta, in Sacram.
Adem Sancto Paulino dicatam so-
lemni ritu translata, sub Ara maxi-
ma cum hac incisâ Sepulcro marmo-
reo inscriptione recondita sunt: *San-
ctissimi Martyris Paulini primi Epi-
scopi Lucensis, & hujus libertatis pro-
tektoris, Theobaldi, Severi, atque Lu-
cæ Corpora hic teguntur*. Extat hu-
jus Sancti memoria in Martyrologio
Romano, cujus Vitam jam pridem a
Silvano Razio in lib. de Vitis San-
ctorum Etruriæ, Cæsare Franciotto,
& Monumentis Ecclesiæ Lucensis nu-
per Bollandus in Actis Sanctorum su-
sse descripsit. Præter hos Martyres,
Ecclesia Lucensis die 21. Octobris
solemni festo colit Sanctum Sentium
militem, & Martyrem, ejusdemque
Corpus in Templo majore religiose
custodit: acta tamen hujus Martyris
ita perierunt, ut neque locus, neque
tempus, neque Martyrii genus sci-

ri contigerit. Fullanum, sive Fulla-
rium quemdam Episcopum Lucensem,
in Germania apud Coloniam Agrippi-
nam, una cum Sancta Ursula sociis-
que Virginibus Martyrio coronatum
produnt antiqua Kalendaria, & Mo-
numenta Lucensis, itemque Petrus
de Natalibus in Catalogo lib. 9. §. 87.
Philippus Ferrarius in Catalogo, ad
diem 21. Octobris, & Cæsar Fran-
ciottus, Ughellus, & alii cum sus-
pecta, immo & adulterina consensum
S. Fullani, uti & S. Ursule acta, eum
ex Catalogo Lucensium Antistitum
expungendum putant. Ceterum Ju-
lius Ambrosius Lucentius in sua Ita-
lia Sacra non ob id Fullanum ab hu-
jus Ecclesiæ Antistitum serie eraden-
dum asserit; quandoquidem antiquæ
Tabulæ hujus Ecclesiæ ejusdem ser-
vant memoriam; diciturque Pontifi-
cius Legatus in partibus Germaniæ
in revelationibus, seu visionibus San-
ctæ Elisabeth, cap. 2.

XVII. Post Sancti Paulini obi-
tum S. Valerius Lucæ natus ab eo-
dem Paulino Christianis sacris pri-
mum, dein Ecclesiasticis Ordinibus
initatus, primus a Magistro suo ejus-
dem urbis Episcopus institutus ab
Ughello, & Bollandi recensetur.
Templum Deiparæ Virginis olim con-
secratum, inceptumque a S. Pauli-
no, absolvit: duo itidem alia Templa
extruxit, alterum B. Petro, alterum
B. Paulo Apostolis nuncupata. Mar-
tyrii corona redimitus creditur circa
annum Domini 90. die 29. mensis
Januarii, qua die Lucæ ejus Nata-
lis celebratur. Vitam nuper exaste
adornavit Bollandus Tom. II. Janu-
arii, ubi observat Valerium hunc o-
mniao secernendum ab altero ejus-
dem nominis Trevirensi Episcopo,
cujus pariter nentio est in Martyrol.
Rom. eadem die 29. Januarii: item-
que a Valerio Cæsaraugustano. Hu-
jus Sancti Valerii Lucensis Corpus
in

in Templum S. Paulini translatum est. Ejus tempore Sanctus Antoninus Eremita, a B. Paulino ad perfectioris vitæ genus institutus, anno 83. die 27. Aprilis, quo ipso die Lucenses ejus festum venerantur, evolavit ad superos: cujus Corpus apud Paulinum Magistrum requiescit. A Sancti Valerii obitu usque ad annum 324. desiderantur nomina Præfulum Lucensium, sive Gentilium, persecutiones impedimento fuerint, ne Christi Fideles Pastores suos illic eligerent: sive, quod verius arbitror, monumenta gestorum perierint, infidelium furore flammis consumpta, quod præsertim Diocletiani persecutione grassante pluribus in locis accidit. Itaque post S. Valerium vulgatus Episcoporum Lucensium Catalogus apud Franciottum, & Ughellum exhibet Sanctum Theodorum, cujus electio anno 324. consignata est. Ex Turringhellorum Familia progenitum aliqui ferunt, quos inter Ferrarius in Catalogo ad diem 19. Maii, at incisa ejus Altari inscriptio ex Familia *de Dombelbrighit* natum prodit. Is factus Episcopus adversus Arrianam perfidiam, quæ per Italiam vagabatur strenue certavit, ab eaque peste commissum sibi gregem incolumem servavit. Vixisse igitur eum oportet usque ad Constantii Imperatoris ætatem; tunc quippe Arriana lucis etiam in Occidentem pervasit, Italique urbes aliquas infecit. Ignotus est illius transitus annus, dies tamen certa, nempe 19. mensis Maii, quæ Lucæ ejus festum celebratur. Tum vivus, tum vita functus miraculis claruit, sepultusque primum, fuit in Ecclesia S. Donati, inde postea in Aedem S. Paulini translatus fuit, anno 1390. uti refert Bollandus Tom. IV. mensis Maii. Theodoro Ughellus successorem accenset Paulinum ejus nominis secundum,

qui Ariminensi Concilio interfuit: huic vero Fullanum subiicit, quem tamen ipse scismaticum censet. Miror ab Ughello prætermisum fuisse Maximum Lucensem Episcopum, quem Paulino secundo præcessisse oportet: siquidem Maximus interfuit Concilio Sardicensi, sub Julio Papa anno 347. celebrato, cui & subscriptus legitur in Edit. Roman. Concilior. Gener. itemque in Collect. Concil. Labbæi, & Arduini his verbis, *Maximus de Luca e Tuscia*. Ariminense autem Concilium, cui Paulinus adfuit, post id tempus, nempe anno 359. sub Liberio Julii successore coactum fuit.

XVIII. Inter Lucenses Episcopos sanctitate celebres maxime eluxit S. Frigidianus, eximia morum, probitate, & miraculorum gloria illustis. Episcopatum inivit anno 560. quem usque ad annum 578. sanctissime gessit, quo anno, die 13. Martii ad Deum migravit. Ejus differentiam mentionem faciunt, S. Gregorius in suis Dialogis, Martyrologium Romanum, Baronius, & alii: vitam vero suam exornarunt, Cæsar Franciottus, Philippus Ferrarius, & Bollandus. Eraxerat Frigidianus Ecclesiam S. Vincentii extra muros civitatis, quam postea prolatis urbis ejusdem pomeriis, hodie novi muri circumdant, prope quam etiam Monasterium construxit, ubi cum suis Canonicis regularem convictum excoleret. Hac in Ecclesia humari voluit, quam deinde in ejus memoriam Sancti Frigidiani appellarunt. Pertericus Rex Longobardorum haud longe a veteri hac Basilica, alteram excitare exorsus est Sancto Frigidiano dicendam, quam postea Cumpertus filius magno censu dotatam absolvit anno 690. quam veteri conjunctam usque hodie possident Canonici Regulares S. Salvatoris, nobili Mo-

Pars II. Lib. III. Cap. XXX. 1029

nafterio illic erecto. Cives Lucenses Sanctum Frigidianum urbis suæ Protectorem summo honore, ac cultu venerantur. Floruit etiam vitæ sanctimonia B. Joannes filius Teuperi Lucensis, patris suæ Episcopus ordinatus anno 781. quo sedente S. Crucifixi Effigies a S. Nicodemo elaborata, cum ingenti prodigio Jerosolymis ad Lunensem Portum appulisset, Joannes ab Angelo admonitus, certiore prius de divino arbitrio Lunensi Episcopo facto, eam maxima populi latitia Lucam transtulit, atque in Cathedrali Templo collocavit; quam Lucenses Vultum Sanctum appellant, summa veneratione prosequuntur, atque in omnibus suis calamitatibus opportunum præsidium expetunt. Eximium Lucensi Ecclesiæ decus attulit Anselmus Badogius, patria Mediolanensis, ad eam regendam Antistes creatus anno 1056. qui postmodum ob præclara merita ad Sancti Petri Romanam Sedem moderandam erectus, sub Alexandri secundi nomine, nullum sibi successorem Episcopum Lucæ præesse voluit, adeo prioris hujus Sponsæ suæ amans fuit. Cathedralē Sancti Martini Ecclesiā a fundamentis refecit anno 1060. quam deinde absolutam solemnī ritu dedicavit; amplissimisque privilegiis cum ejus Episcopos, tum Canonicos ditavit, de quibus infra. Sanctum Anselmum a se Presbyterum Cardinalem creatum, paulo antequam e vivis excederet Lucensem Episcopum designavit: consecravitque postea Gregorius Septimus Alexandri successor. Hic est ille Anselmus, antea Ordinis S. Benedicti Monachus, doctrina, & sanctitate clarissimus, qui Comitissæ Mathildis a Confessionibus fuit, eamque adversus Henricum Imperatorem schismaticum, pro tuendis Romanæ Ecclesiæ, & Gregorii Septimi ejus Pontificis juribus,

zelo, & constantia armavit, atque ad perfectioris vitæ Christianæ metam collineandam egregie adjuvit. Ab Henrico Sede sua dejectus, in Monasterio sui Ordinis Agri Mantuani sancto sine quievit. Ejus Corpus inde Mantuam translatum, in Ecclesia Cathedrali reconditum est.

XIX. Non solum laudati Præfules, verum etiam alii viri sanctimonia, & virtutum laude præstantes hanc urbem sacris suis Lipsanīs exornant. In iis Sanctus Regulus Episcopus cum ex Africa, una cum Sancto Cerbone, ejus discipulo, qui postea Populoniz Antistes fuit, in Italiam advenisset, a Totilæ sævissimi Regis militibus pro Christi fide prope Populoniam Martyrio coronatus, ibidem a S. Cerbone sepultus diu latuit, quoadusque Beato Joanni Episcopo Lucensi divinitus demonstratum fuit, ubi ejus Corpus jaceret, iussuque, ut illud honorificentiori tumulto Lucæ exciperet; quod continuo præstitit, repositumque in Basilica S. Martini. Hæc refert Ughellus ex vetusto Codice Vaticano MS.: Venerabilis Beda in Martyrologio ejusdem meminit Kalend. Septembris, ejusque Reliquias ab Ecclesia Lucana adorari affirmat. At enim Acta illa Codicis MS. ab Ughello descripta suspectæ fidei videntur Julio Lucentio. Ex vetustis quippe documentis in hujus Ecclesiæ Archivo aservatis constans fides est, superioris Episcopi Walprandi tempore Corpus S. Reguli ex loco Gualdo, seu Valdo translatum Lucam fuisse ad Ecclesiā S. Martini. Succedens Joannes fortasse exornaverat Sacrum Depositu, ejusque cultum splendidius auxerat. In Majori Templo itidem aservatur Corpus S. Sentii militis, & Martyris. Basilica Sancti Frigidiani decoratur corpore Divi Richardi Angliæ Regis, & Sueviæ Ducis,

cis, qui Roma, ubi peregrini habitu Apostolorum limina inviserat, Lucam perveniens, ibi ad superos evolavit Idibus Februarii, ann. 771. miraculis vivens, & vita sanctus illustris. Ejus vitam descripsit Ferrarius in Catalogo, ad diem 7. Februarii. Ecclesia Sancti Michaelis ornatur Corpore Sancti Davini nobilis Armeni, cujus vitam edidit Ferrarius die 3. Maii. In Ecclesia S. Romani, quam FF. Ordinis Prædicatorum possident omnium sane quæ Lucæ extant pulcherrima, sub Ara maxima reconditum est Corpus Sancti Romani Martyris, Roma illuc translatus. Prodit præterea Cæsar Franciottus, Beato Joanni Episcopo Lucensi potestatem fuisse factam Lucam transferendi Reliquias celebris Matronæ Romanæ Lucinæ, cujus nomine extat in alma Urbe celebre Cœmeterium insignitum, itemque Sancti Genesii Martyris Corpus, quæ Romæ quiescebant, fama quæ est, in Cathedrali Lucensi nunc latere. Is demum adicienda est Sancta Zita Virgo, in Agro Lucensi humili loco nata, quæ ab adolescentia, ad extremum usque vitæ famulatum nobili Fatinellorum Familiæ exhibens, illibatam virginitatem semper custodivit. Rara vixit abstinentia, corpusculum suum jejuniis, flagellis, cilicio, aliisque cruciatibus perpetuo domans. Orationi assidue incumbens plurimis a Deo favoribus cumulati promeruit. Omnium virtutum ornamentis, præsertim charitatis ardore erga pauperes flagavit. Demum meritis, bonisque operibus plena obdormivit in Domino, die 27. Aprilis, anno ætatis suæ 60. Christi vero 1222. uti ex Codicibus MSS. nobilis Fatinellorum Familiæ, aliisque monumentis ostendit Bollandus Tom. III. mensis Aprilis. Ejus Corpus in Ecclesia Sancti Frigidiani, in Sacello ipsi erecto quie-

scit, multisque tum vita sancta B. Virgo miraculis coruscavit. Panormi, Anconæ, aliisque Italiæ, quia & Galliarum civitatibus Tempia, & Altaria ejus nomini dedicata fuerunt.

XX. Prima Cathedralis Ecclesia Lucæ a Divo Paulino ejus Antistite excitata fuit, & Sanctissimæ Triadi nuncupata, quam postea in honorem ejusdem Paulini, ac Divi Martini consecraverunt. Quæ verò nunc extat Cathedralis Basilica, ab Alexandro II. cum adhuc hujus Urbis Episcopus esset, propemodum a fundamentis erecta Sanctissimæ Crucifixi Imagini, quam Vultum Sanctum vocant, dedicata fuit. Quatuor in hoc principe Templo dignitates emicant, videlicet Archiepiscopus, Archiepiscopus, Primicerius, Abbas: tredecim Canonici: quadraginta Cappellani, quos Beneficiatos vocant. Illic utraque Præbenda, Theologalis nimirum & Pœnitentiaria. Decentissimæ Aedæ prope hanc Ecclesiam possidet Archiepiscopus, cui præter Metropolitanum titulum etiam antea nihil dcesse videbatur: nam antiqui Pontifices, & Imperatores indultis, privilegiisque Lucensem Antistitem miro modo exornarunt. Alexander II. Summus Pontifex eundem usu Pallii, perinde ac Archiepiscopi deferre solent, donavit, olim & ipse Lucensis Episcopus, inusitata hæcenus in Italia dignitate, si unam Papiensem Ecclesiam excipimus, præterea eidem concessit, ut in publicum processurus, Archiepiscoporum more Crucem præferret. Istud porro tam insignis Privilegium alii Pontifices ratum esse mandarunt, decreveruntque insuper Antistitem Lucensem uni Sanctæ Sedis, ut olim a primæva sui institutione immediate subesse. Otho Magnus Imperator ea veneratione Lucensem Ecclesiam est prosecutus, ut illam Sancti Vultus Sacrarium appellaverit.

Pars II. Pib. III. Cap. XXX. 1031

rit. Cujus idcirco Antistiti titulum Principis Imperii, Comitisque impertit. Plura de hîce Privilegiis scripserunt, Franciottus, Florentinius, Ughellus, Piccinellus, Lucen- tius, alique Auctores. Tandem Be- nedictus XIII. Pont. Max. ann. 1726. 111. Idus Septembr. Lucensem Sedem ejusque inclytam civitatem no-

vo, ac miro dignitatis splendore il- lustravit, eam ad sublimem elevans Archiepiscopatus honorem. Non ta- men Metropoleos jure potitur, cum nulli ipsi fuerint Episcopatus Suf- fraganei attributi. Benedicti Papæ Diploma hac de re editum ejusmo- di est:

BENEDICTUS EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI

Ad perpetuam rei memoriam.

Inscrutabili diuina Providentia arcano super specula militantis Ecclesie, meritis, licet imparibus constituti, illiusque vice gerentes in Terris, qui gloriosus regnat in Cælis, in omnes Agri Dominei partes oculos nostræ men- tis vigilis more Pastoris intendimus, inspicientes, quod Ecclesiarum omnium, præsertim Cathedralium insignium statui, & decori maxime conveniat. Cum- que id etiam per aliquam Tituli, & prerogative specialitatem fieri Nobiliam Personarum aliqua Dignitate fulgentium Vota exposcant, & Nos ad Omni- potentis Dei, ejusque Genitricis Beatæ Mariæ semper Virginis gloriam, Ani- marumque salutem, & Fidelium disciplinam confirmandam, augendamque in eî devotionem pertinere cognoscimus, ut a Nobis gratias, & favores reportassè, latentur, in hîs sollicitudinis nostræ partes favorabiliter interponimus, opem- que, & operas nostras impendimus efficaces, prout Personarum ipsarum, ac locorum, & temporum qualitatibus, & circumstantiis, matura consideratio- ne pensatis, conspiciamus in Domino salubriter expedire. Sane, cum, sicut ac- cepimus, peræctus Civitas Lucana, quæ in amano, & fertilî solo Etruriæ sita, Nobilium æque, ac ditium Familiarum splendore conspicua, inclita etiam Comitissæ Matildis de Romana Ecclesia egregie merita, origine clara, Ma- nium presidio munitissima, Edificiorum magnificentia celebris, & sola in Etru- ria prædicta Reipublice, ac strenue defensione libertatis dignitate illustris exi- stit: quæque prima fuit in eadem Etruria Civitas, quæ semen Evangelicum a Beato Petro Apostolorum Principe per Sanctum Paulinum primum illius Antistitem, tunc ad Regionem illam transmissum, in sinu suo alacriter, pro- nique excepit, ac fideliter, tot revolventibus sæculis, benedictente Domino con- secravit, illiusque Ecclesiæ Cathedralis a felicitis recordationis Alexandro Pa- pa Secundo Prædecessore nostro, qui ante, & post adeptam Apostolicæ Sedis Dignitatem fuit Episcopus Lucanus, magnificentius extructa, ac Beato Marti- no Episcopo Turonensi consecratione dicata, celeberrima Crucifixi Imagine, & pluribus Sanctorum Corporibus, insignibusque Reliquiis copiose ditata, præcla- ris etiam Romanorum Pontificum Prædecessorum nostrorum, ac Imperatorum Privilegiis condecorata extiterit, ejusque Antistes nulli unquam Metropolitano, sed tantum eidem Sedi Apostolicæ a primæva ipsius Ecclesiæ Lucanæ institu- tione immediate subiectus reperiatur, omnibusque Archiepiscopali Dignita- tis potatur Insigniis: pro Divini Cultus, & Catholice Religionis augmento,

Part II. Vol. II.

H h

ma-

majorique decore, & præcinentia in Archiepiscopalem erigi mereatur. Nos, quorum humilitatem Altissimus per ineffabilem diuine suæ Bonitatis abundantiam ad Apostolica Dignitatis fastigium euehere, & sublimare dignatus est, quique pro nostri Pastoralis Officii debito curis excitamur assiduis, ut ad illa sollicite intendamus, per quæ nostræ provisionis ope, & ministerio singularum Ecclesiarum, in illis præsertim Civitatibus, quæ frequenti Nobilium Personarum interuentu, & præsentia decorantur, gloriæ, & ornameto consulantur, assensu diſtæ Civitatis Lucanæ antiquitate, & splendore, ejusque in Orthodoxæ fidei assiduus cultu præcipuis, & illustribus meritis, ac ipsius Civitatis, & Reipublicæ Lucanæ dilectorum filiorum Consuloneril, & Optimatum precibus nobis super hoc humiliter porrectis, benigne inclinatis, Civitatis, & Ecclesiæ Lucanæ prædictarum decori, & dignitati in præmissis opportune consulere volentes, ac infraſcriptum Bernardinum Guinigi a quibusvis suspensionis, & interdicti, aliisque Ecclesiasticis sententiis, censuris, & penis a Jure, vel ab homine quavis occasione, vel causa laiti, si quibus quomodolibet innodatus exiſtit, ad effectum præsentium tantum consequendum, harum ſerie absolventes, & absolutum fore censes, poſt habitam cum Venerabilibus Fratribus nostris ejusdem Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus maturam deliberationem, de eorum consilio, atque Apostolicæ Potestatis plenitudine; Ecclesiæ præſatam ad laudem, & honorem Omnipotentis Dei, ac Beatissimæ Virginis Mariæ, ac Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, necnon Fidei Catholicæ exaltationem, & totius militantis Ecclesiæ gloriam, in Archiepiscopalem Ecclesiæ, & Sedem Episcopalem Lucanam in Archiepiscopalem, Archiepiscopalis Præſidis Sedem, pro uno deinceps Archiepiscopo, qui Palli, & Crucis usum aliorum Archiepiscoporum more habeat, omnibusque aliis insigniis Archiepiscopallibus, prout antea habebat, necnon Privilegiis, honoribus, & prerogativis Archiepiscopis debitis, & concessis, quibus præſatus Bernardinus Episcopus, ac pro tempore exiſtentes diſtæ Ecclesiæ Lucanæ Præſules, qui Sedi Apostolicæ ab ipſo institutione immediate ſubjecti jamdudum potiri conſueverunt, ad præſens gaudent, firmit tamen remanentibus Privilegiis, honoribus, & prerogativis hujusmodi, & citra ullum illorum præjudicium, etiam in poſterum ſui, potiri, & gaudere libere, & licite poſſit, & valeat, Apostolica auctoritate in omnibus, & per omnia juxta Decretum in Conſistorio nostro ſecreto deſuper editum, perpetuo erigimus, & inſtituimus, ac nomine, Titulo, & honore Archiepiscopali decoramus, necnon Venerabilem etiam Fratrem nostrum Bernardinum Guinigi modernum illius Episcopum, & pro tempore exiſtentes Ecclesiæ Lucanæ præſate Præſules, in Archiepiscopos declaramus, eiſque, & eorum cuilibet, ut ipſi cetera ſingula, prout Archiepiscopis in eorum Civitatibus, Diœceſibus a jure indultum exiſtit, facere, exercere, adminiſtrare, & exequi poſſit, eadem auctoritate concedimus, & indulgemus. Ita quod idem Bernardinus Episcopus absque alia, de ejus Ecclesiæ Lucanæ prædictæ de novo faciendâ provisione, ſeu præſeſſione in Archiepiscopum Lucanum Præſeſſus eſſe intelligatur. Præterea eidem Bernardino Archiepiscopo, ut ipſe omnia, & ſingula quæcumque, quæ de Jure, vel conſuetudine, aut alias quouomodo ad Archiepiscopos, & Archiepiscopale munus ſpectare, & pertinere ſolent, & debent, gerere, facere, & exercere libere, & licite poſſit, plenam, & omnimodam auctoritatem, eorundem, tenore præſentium etiam concedimus, & indulgemus. Decernentes ex nunc irritum, & ina-

Pars II. Lib. III. Cap. XXX. 1033

inane si fecus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter, vel ignoranter consigerit attentari. Non obstantibus præmissis, ac quatenus opus sit, nostra, & Cancellaria Apostolica regula, de Jure quæsitæ non tollendo, aliisque Constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, necnon præfate Ecclesiæ Lucanæ etiam Juramento, Confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, Statutis, & consuetudinibus, Privilegiis quoque indultis, eidem Ecclesiæ, illisque Præsulibus, & Administratoribus, dilectis etiam Filii Capitulo, & Canonici, sub quibuscumque tenoribus, & formis, ac cum quibusvis etiam derogatoriis, derogatoriis, aliisque efficacioribus, & insolitis clausulis, necnon irritantibus, & aliis Decretis, etiam Motu proprio, & ex certa Scientia, ac de Apostolica Potestate plenitudine præfata, & Consistorialiter, & de simili consilio, aut alias quomodolibet etiam pluries concessis, confirmatis, & innovatis, quibus omnibus, & singulis, etiam si pro illorum, sufficienti derogatione, de illis, eorumque totis tenoribus, specialis, specifica, expressa, & individua, ac de verbo ad verbum, non autem per clausulas generales idem importantes, mentio, seu quævis alia expressio habenda, aut aliqua alia exquisita forma, ad hoc servanda foret, tenores hujusmodi, ac si de verbo ad verbum, nihil penitus omisso, & forma in illis tradita observata, inserti forent, præsentibus pro sufficienter expressis habentes, illis alias in suo robore permanens, hac vice dumtaxat, latissime, & plenissime, ac specialiter, & expresse derogamus, ceterisque contrariis quibuscumque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrorum, absolutionis, erectionis, institutionis, decorationis, declarationis, concessionis, indultis, decretis, & derogationis infringere, vel ei ausu temerario contraire, si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri, & Pauli Apostolorum ejus, se noverit incursurum.

Datum Romæ apud Sanctam Mariam Majorem, Anno Incarnationis Dominicæ millesimo septingentesimo vigesimo sexto III. Idus Septembris Pontificatus Nostri anno III.

Dum in hac Bulla, Lector erudite, legis verba illa: *Quæque prima fuit in eadem Etruria Civitas, quæ semen Evangelicum a Beato Petro Apostolorum, Principe per Sanctum Paulinum primum illius Anstitem, tunc ad Regiones illas transfusum, in sinu suo alacriter prompteq; excepit*: ne arbitreris prudentissimum & æquissimum Pontificem, vel minimum detractum voluisse antiquissimæ origini Pisane Ecclesiæ, immo intactam esse voluit vetustissimam de hac re ejus traditionem, quum ea verba interposuit, *per Sanctum Paulinum primum illius Anstitem*, ut indicaret, Pisane exordium augustius esse & antiquius, ut-

pote non a Paulino, aliore Episcopo Pisæ misso, sed ab ipso Beato Petro Apostolorum Principe proxime, seu immediate derivatum; idque priusquam Paulinus ab ipso Lucæ Episcopus fuerit institutus; uti ea omnia, quæ superius exposita sunt, demonstrant. Prima enim dicitur *Etruria*, non absolute, ut ajunt, sed limitate dumtaxat, *per Paulinum* scilicet fundata; nam & Fæulsana, & Volaterrana, & aliæ quædam in Etruria Suburbicaria erectæ Ecclesiæ, vel vetustiores, vel saltem parem cum Lucensi originem ab ejusdem B. Petri Discipulis se accepisse glorianur; quarum sane traditionibus

H h 2

lau-

laudatus Pontifex Bulla præfata nulum inferre voluit præjudicium.

Tam augusto Præfulis splendori, respondet summæ dignitatis Senatus Clericalis; siquidem Alexander II. Ecclesiæ Cathedralis Canonicos eo honoris evertit, ut eisdem Mithram cæcis solemnitatibus gestandi jus dederit. Quem ritum deinde alii Summi Pontifices comprobant: Julius vero III. ita ampliavit, ut non modo albis thiaris utendi eisdem fecerit potestatem; verum etiam attribuerit, nullo Festivitatum præscripto tempore, violaceas Cappas cum striatis albis indutis, superhumeralibusque, ac brevibus palliis. Auxit nuper Canonicorum Lucensium decus Benedictus XIII. ipsis impericiens, ut instar Abbatum statim temporibus vestimentis Pontificalibus in Missa, & Vesperis solemnibus uti possint. Templum ipsum ea Ministrorum Dei majestas plurimum decet; etenim Ecclesiastico cultu dives est, sed magis insignibus Sanctorum Reliquiis, quæ ibi præter Sanctum Vultum honorifice requiescunt. Etsi autem illud Alexander II. Sanctissimo Crucifixo dedicaverit; adhuc tamen veterem Sancti Martini titulum servat.

XXI. Præter Templum istud omnium princeps, adsunt in urbe tres Ecclesiæ Collegiæ: prima Sancti Michaëlis Collegiæ; in qua una dignitas, nempe Decanus, & novem Canonici, Capellani vero viginti. Decanus solemnioribus Festis Pontificalibus utitur. Altera Sancti Joannis nuncupata unica gaudet Dignitate Prioratus; illic quatuordecim Canonici, totidemque Capellani. Tertia Divo Paulino sacra, ubi pariter una dignitas, oempe Prior, Canonici duodecim, ac totidem Capellani. Paroeciæ in urbe viginti enu-

merantur. In Ecclesiâ Cathedrali Animarum Cura exercetur per Presbyterum a Capitulo electum. Innumera alia Tempia, atque fortunatissima Monasteria, civitati ipsi ornamento sunt: atque in iis Virorum, undecim, Monialium vero decem Cœnobis satis magnifica: duo itidem Clericorum Seminaria: nonnulla Xenodochia, & Mons Pietatis.

XIII. Diœcesis perampla est, plurimisque oppidis, Terris, Pagisque constat, atque incolarum maxima frequentia floret. Longius olim protulerat fines suos, antequam Pisciæ, ejusque tractus, itemque pars maxima Diœcesis Miniatenfis, ipsaque S. Miniatis civitas ab illa divellerentur. Et quidem Clementis IV. temporibus Ecclesiæ Diœcesis Lucensis numerum diligentissime ineuntes reppererunt summam æquare 772. hodie Lucensis Episcopus etiam extra Lucensis Reipublicæ ditionem jura, sua Ecclesiastica protendit. Siquidem in Lunensi Provincia Magno Etruriæ Duci subiecta Petra Sancta, in Agro Pisano Ripa-Fratta, Garferonianæ finibus Barga in ipsa vero Garferonianæ Duci Mutinensis obnoxia Castrum Novum, aliaque loca ad Lucensem Diœcesim Ecclesiasticam pertinent. Petra Sancta nobile oppidum est, ibique insignis Collegiata, nonnulla Virorum Cœnobia, & unum Monialium. Barga item latum Oppidum est, Arce munitum: insignis illic Collegiata; quædam Religioforum, & duo Sacram Virginum Monasteria, nonnulla Laicorum Sodalitias, & Oratoria videntur. Castrum oovum quoque clarum oppidum est, & Garferonianæ Mutinensis Caput. In ipso autem Lucensi Territorio, præter alia oppida, Burgum, Collodium, & Camajorum splendida sunt: in hoc postremo insignis est Ecclesiâ Collegiata.

giata, unam Virorum, alterum quoque Monialium Cœnobium. Plura item per Diocœsum sparsa hinc inde tum Virorum, tum Monialium Cœ-

nobia. Olim illic celeberrima Abbatia Ordinis Sancti Benedicti, ubi nunc haud procul ab urbe Monasterium. FF. Cappuccinorum exurgit.

CAPUT XXXI.

Synopsis.

I. Olastera urbis vetustissima Etruriæ. Ejus origo non omnino nota:

II. Bello cum Romanis gerit. Eis subicitur. Colonia fit & Municipium Romanorum.

III. Ab Hungarî excisa rursus reficitur. Ejus cives Gibellinis adbevent. A Florentinis superantur, & suo dominio subiciuntur.

IV. Viri clarî hæc civitas floruit.

V. Volaterranus ager mineralibus abundat. Illic salis ingens copia. Aquæ salubres staturant. Balnea varia. Lapidei & marmora diversa. Fossilium fodine.

VI. S. Romulus Volaterranam Ecclesiam fundavit. Insignes Martyres eam illustrarunt. An Justus Episcopus foelique tempore Genserici hæc adveniens.

VII. Declaratur tempus adventus S. Justî in Italiam. Variæ Auctorum opiniones. Rapaetis Volaterrani locus emendatur.

VIII. Bollandi sententia de tempore

adventus S. Justî in Etruriam. Falcitur veterum testimonii.

IX. Benedicti Falconcini sententia exponitur. Juxta eam Volaterranorum Antistitem seriem adornat.

X. Argumenta hujus sententiæ adversantia. Bollandi opinio ipsi contraria.

XI. Probabilior videtur S. Justum & Socios seculo sexto in persecutione Trasimundi ex Africa in Etruriam advenisse.

XII. In Catalogo Volaterranorum Antistitem Justo præferendi sunt Opilio, Enmenius, Eucharistius, & Elpidius.

XIII. Urbis & Diocœsis Volaterranæ Tempia, & loca præcipua recensentur.

XIV. Catalogus exaltior Volaterranorum Antistitem a D. Benedicto Falconcinio Episcopo Arretino adornatus, a nobis notis illustratur.

XV. Friderici I. Henrici VI. & Caroli IV. Imperatorum Privilegia Ecclesiæ Volaterranæ, ejusque Episcopis concessa. Usque ad finem capituli.

I. Olasteræ, seu Volaterra vetustissima est Etruriæ civitas, ex primis XII. Tuscorum Colonis. Ejus situm graphicè describit Strabo lib. 5. iniquens: (1) Volaterranorum ager mari alluitur:

urbis condita est in valle profunda, supra collem celsum, & undequaque præcipitem plano vertice, in quo Arx urbis sita est. Ab imo ad summum, ascensus est arduus atque difficilis xv. stadiorum. Illius originem nonnulli multis fabulis implicarunt, quorum sigillatim opiniones proferre, & super-

(1) Strabo lib. 5.

1036 Orbis Sacer & Profanus

pervacaneum arbitror, & ridiculum. Propius vero accedit Raphaëlis Volaterrani, auctoris gravissimi, de hac patria sua optime meriti sententia in Commentariis Urbanis, hanc urbem a Tyrrheno Lydorum Duce, qui illac appulit, ante Trojanum bellum 100. ante conditam vero Romam, ann. 500. fuisse a fundamentis excitatam, atque Volaterram dictam, quasi Tyrrhenorum Vallem, vel Arcem, vel oppidum. Reperiri adhuc vetustissimos Lapidis e rideribus effossos, priscis characteribus Etruscis insignitos, refert Leander Albertus in Descriptione Italix. Perperam in Thesuro Lingux Latinæ Volaterrana Vada cum Volaterris confunduntur. Philippus Ferrarius in suo Lexico Geographico asserit, etiam hodie eo nomine appellari Portum Etruriæ, Ostia Cecinæ amnis, a Volaterris 8. mill. pass. in Meridiem distans, ubi nunc nihil præter turrim cernitur, a Liburno 20. mill. pass. in Ortum, Populonium versus. Quæ tamen hodie nonnullis Vada Volaterrana dicuntur, & sine additione Vada nuncupantur, vicus est parvus Etruriæ, eique adjacens Portus in agro Pisano, & in ora maris Tyrrheni, 20. mill. pass. a Liburno in Eurum, totidem a Volaterris in occasum recedens. Istius urbis antiquitati, ac nobilitati fidem conciliant antiqui Scriptores; cum primis Aristoteles, seu quisquis sub ejus nomine delitescit Auctor de Mirandis naturæ meminit, illam Oenaream vocans, quam non alteram esse, ac Volaterram contendit Philippus Cluverius, suspicaturque vocabulum fuisse corruptum. Eandem commemorat Dionysius Halicarnassæus; cum, narrat Etruscos a Latinis adversus Tarquinium Regem fuisse sollicitatos. Ejusdem meminere passim Li-

vius, Ptolemæus, Antoninus, alique, De Volaterranis, & Volaterrano agro scripserunt, Cicero in Orat. pro Dnmo sua, & lib. 13. Famil. Epist. 6. & 10. Pliniusque lib. 3. cap. 5.

II. Cum res Etruscorum florent, Volaterrani viribus præstantes reliquis Tusciæ populis juncti sæpius adversus Romanos bella gesserunt. Celebre præ aliis fuit proclium ad Volaterras commissum inter Etruscos, & Romanos, anno Urbis conditæ 456. L. Cornelius Scipio Consul cum Tusciis toto die pugnavit: noctu vero fugientes hostes, se cum castris reliquisse Romanis victoriam demonstrarunt. Quid de pugna Livius lib. 10. ab Urbe condita hæc narrat⁽¹⁾: *Scipioni signe bellum, & simile prioris anni militie expectant hostes ad Volaterras instructo agmine occurrunt: pugnatum majore parte diei magna utrinque eade: nox incertis, qua data victoria esset, intervenit. Lux insequens victorem, victumque ostendit, nam Etrusci silentio noctis castra reliquerunt: Romanus egressus in aciem, ubi profectioe hostium concessum victoriam videt, progressus ad castra, vacui cum plurima præda, nam & stativa trepide deserti fuerant, potitur.* Non tamen eo anno Volaterræ subactæ a Romanis, sed post deletos Gallos Etruscis fœdere junctos, pluresque victorias de Etruscis reportatas, quibus tandem omnes ejus Regionis civitates, atque in iis Volaterræ Romanorum virtute domitæ fuerunt. Integræ deinceps fidem, Volaterrani Populo Romano exhibuerunt; cumque Scipio Africanus classem adversus Carthaginem instrueret, Livius lib. 28. qui est penes me octavus de secundo Bello Punico, narrat: *Volaterranos armamenta navium, & frumentum ei dedisse.* Illuc postea Coloniam a Romanis fuis-

(1) Livius ab U. G. lib. 10.

fuisse deductam Frontinus his verbis refert (1): *Volaterræ lege triumvirali in Centuriis singulis jugera 200. Decuriani, & Kardibus assignata, quam omnem Veterani in portionibus divisam pro parte habeant in quos limites capit intervallo pedum 400. de quibus Centuriis unusquisque miles accepit jugera 25. & 85. & 60.* A Cæsare Octavio, dum Triumvir esset, Coloniam deductam, Sigonius existimat. Adversus Syllæ dominatum hæc civitas pro tuenda Romæ Reipublicæ libertate strenue decertavit, cumque omnes fere arbes Italiæ cumprimis Etruriæ jam ejus tyrannidi cesserent, sola in armis stetit, nec nisi dura obûdione oppressa jugum illius tulit, teste Floro in Liviana. Epitoma (2): *Volaterras, inquit, quod Oppidum adhuc in armis erat obfessum Syllâ in ditionem accepit.* Municipii jure hanc urbem a Senatu fuisse donatam, prodit Cicero in Oratione pro Domo sua. Volaterranos cives de Rom. Repub. optime meritos, idem Cicero Consul factus adversus Tribunum Plebis egregie defendit, quod ipsemet scripsit Epist. 6. lib. 13. Familiar. Epist.

III. Labente in Italia, ac reliquo Occidente Romanorum Imperio, perinde ac ceteræ istius Regionis civitates, Volaterræ præditiis destitutæ Barbarorum armis subactæ illorum tyrannidem senserunt. Gothorum scilicet, teste Agathia lib. 1. & alibi passim, dein Longobardorum Principibus parere compulsæ sunt. Iis vero Italia pulsâ, cum Americus Tusciæ Marchio adversus Berengarium primum Hungaros e Pannoniis in Italiam ascivisset, ab iis Etruriæ civitates, Volaterræ præsertim excisæ fuerunt. Ast paulo post Otho Magnus Imperator Italiam a ty-

ranis expurgans, tum plures alias, tum hanc præcipue civitatem instauravit, novisque circumdedit moenibus. Post Othonis obitum plures Germani, itemque Volaterrani superstites, ac profugi eam incoluere. Friderico secundo imperante, ejus incolæ binos Consules elegerunt, qui una cum Vicario ab Imperatore dato Rempublicam administrarunt. Italia omnis per id tempus in duas partes distracta erat, Guelphorum scilicet Gregorio IX. tunc Summo Pontifici, & Gibellinorum Friderico Imperatori faventium. Disti porro fuerunt Guelphi ab Welphone Bavarie Duce, olim Pontificis strenuo defensore: Gibellini vero a loco educationis, vel nativitatis Conradi Imperatoris sub Friderico Ænobarbo, quæ nomina ante compressa, & eliminata, sub Friderico Secundo renata sunt pæne cum totius Italiæ perniciæ, non tantum urbibus, sed & familiis, & domibus in turpes illas factiones distractis, & efferatis. Volaterrani igitur Gibellinorum partes secuti, inito enim Pisani sœdere, Friderico in Guelphos, ipsumque Gregorium Pontificem bella cienti favebant. Friderico tamen e vivis sublato, eodem quo ipse obiit anno 1250. ut Leander prodit, vel biennio post, ut Blondus Decadis secundæ libro septimo narrat, bellum inter Florentinos, Volaterranosque exortum, nonnisi istorum jactura finem habuit. Cujus quidem belli, capteque urbis historiam idem Blondus ita exhibet (3): „Nulla ad id
„temporis Volaterrano cum Floren-
„tinis belli, aut injuriarum causa,
„vel occasio inciderat, præterquam-
„quod Pisano Volaterranum, ma-
„gis quam Florentino cupere, &
„favere constabat: & tamen Senen-
fi

(1) Frontinus de Colonia.

(2) Floro in Epit. lib. 89.

(3) Blondus Dec. 2. lib. 7.

si expeditum bello exercitum Flo-
 rentinus in Volaterranorum fines
 duxit. Dumque populatio de mo-
 re in agro ederetur, Volaterra-
 nus nullos, sicut Florentini quæ-
 sierant, speraverantque Oratores,
 nullos misit nuncios, quid sibi ea
 vellet novitas, sciscitatu-
 rus: sed ruens de celsò monte Volaterra-
 na juvenus in prædatores primum,
 post effuso cursu in Florentinum
 exercitum ad ipsas montis radices
 expectantem impetum fecit. Quam
 occasionem ex improviso oblatam
 Florentini Duxor exercitus reti-
 nendam esse ad suos alta incla-
 mabat voce, & parem esse dicti-
 tans eis hostique ascendendi diffi-
 cultatem, suos Volaterrano in præ-
 lio commisit, gerebaturque res
 pari fugientium, insequentiumque
 anhelitu, ut cursu magis utrinque
 ascendendo certari, quam armis
 decerni appareret. Quam est ad
 portam urbis perventum, pariter
 fessus, pariter defatigatus,
 pariter pallens Florentinus, Vola-
 terranusque, urbem pariter sunt
 ingressi, ut nulla utrorumque ma-
 jor eo in loco, quam numeri fue-
 rit differentia. Urbsque Volate-
 ra, quam in suas partes perducere
 Florentinus quæsierat, suo in
 hunc modum imperio fuit subdi-
 ta. Nam supplicanti inermium,
 etiam mulierum, puerorumque
 multitudini, & culpam in juven-
 tutis temeritatem a publico concilio
 avertenti pax & impunitas
 est concessa, Guelphisque extor-
 ribus reductis, & paucis numero,
 sed potentioribus quibusque Gi-
 bellinis in exilium actis, civitati
 quies est reddita. Tunc tamen
 Florentinis placuit, Volaterranos non
 tam subiectos habere, quam socios,
 ut & ipsi Gibellinorum factione di-

missa Guelphis adhererent, Verum-
 tamen paulo post publicæ tranquill-
 tatis causa Gibellini extorres in pa-
 triam revocati fuerunt.

Tunc Reipublicæ forma quædam
 opportunior constituta, nempe bini
 Magistratus creati, quorum alter duo-
 decim, alter quindecim constabat ci-
 vibus: prior ⁽¹⁾ duodecim Populi de-
 fensores continebat: posterior publi-
 cæ annonæ procurandæ, redditibus,
 expensisque civitatis administrandis
 incumbere. Additum præterea Con-
 siliū 600. viris compositum, quo-
 rum nomina Libro Rubro: adlectæ
 etiam tres & quadraginta ex nobilio-
 ribus Familiis, earumque nomina,
 Libro Albo inserta. At enim cum
 eadem in urbe Guelphorum, Gibel-
 linorumque factiones contrariis stu-
 diis, ac mutuis odiis incalcescerent
 magis, pax diu non stetit. Quare
 Florentinorum postulata præsidia: ab
 iis vero datus Volaterranis Prætor,
 qui eos regeret, atque ad mutuam
 concordiam revocaret. Tunc ergo
 Florentini Volaterranis, non tam so-
 cii, quam subditis dominari visi
 sunt. Cum autem deinceps iidem,
 Florentini ob præcedentia bella ad-
 versus Gibellinos ⁽²⁾ suscepta, pecu-
 niis exhausti graviora subditis popu-
 lis tributa imponere statuisent, vo-
 catas ad se ex singulis civitatibus
 Oratores, impositum onus accipere
 recusantes apud Prætorem teneri ius-
 serunt. Erantque eum in locum co-
 acti simul Pisani, Arretini, Pistorien-
 ses, Volaterrani, & Cortonen-
 ses. Eorum unus Volaterris oriundus, cui
 Iusti fuit nomen, reliquos ad arma
 in Florentinorum perniciem verten-
 da frustra tentavit. Multa tamen
 apud suos de civitatum, oppidorum-
 que Florentinis subsectorum consen-
 su mentitus, rebellionem Volaterra-
 nis imprudentibus persuasit. Armis
 ita-

(1) Leander Albertus in Descript. Italiæ.

(2) Blondus Dec. 9. lib. 3.

itaque a primoribus correptis, multitudo tributi odio per se concitata ad primos clamores & ipsa furens occurrit, ejectisque non sine convicio Florentini Populi Magistratibus, libertatem publice acclamaverunt: tum creati ex populo Magistratus, nuncios, qui Etruscos ad libertatem exemplo suo capessendam concitarent, undique miserunt. Sed contra ac Justus futurum prœdixerat accidit, nempe quicumque ad eam pertinent civitates Etrusci, tumultu exaudito populariter accurrentes, inventi in agris Volaterranos cives cum agrestibus ceperunt, ac rebelles in urbe obsederunt. Interea acciti undique Florentinorum milites castra ex adverso urbis metati sunt. Missus ab ipsorum Duce Pallans Strozza Honuphrii filius, præstans Equestris Ordinis civis, Orator ad Volaterranos, illos ad saniora consilia reduxit. Pax inter utrumque Populum sancita fuit ea lege, ut Justus rebellionis auctor iusta nece poenas lueret: quod quidem utriusque gentis decreto impletum est. Hæc anno 1430. contigisse narrant Blondus, Leander alique Scriptores. Rursum igitur Florentinæ Reipublicæ imperium Volaterrani susceperunt, eique obtemperarunt ad annum usque 1471. tum quippe iterum Volaterrani Florentinorum dominatum excutere tentarunt, ob nuper in suo agro repertas fodinas Aluminis, quarum portionem Florentini jure domini sibi debitam contendebant. Quare obsessa a Florentinis civitas, vigesima post die in dedicationem accepta est, statimque victorum sacra præda: tum pretiosa quæque direpta, Episcopi Aides in Arcem conversæ: ager inter Florentinos distributus; inde secuta civium infelix, & miseranda conditio, quo deinceps exemplo suo discerent vel inviti parere potentio-

Pars II. Vol. II.

ribus. Fracli itaque viribus Volaterrani, & opibus destituti in posterum quieverunt, neque Caroli Octavi Francorum Regis in Etruriam adventu, neque Caesaris Borgie pollicitationibus pellecti datam Florentinis fidem fregerunt: quin ex adverso iisdem, quoties opus fuit, suppetias tulerunt. Ceterum constituto Florentinæ Principe Alexandro Mediceo, atque post hujus obitum Cosmo Magno Etruriæ Duce, quemadmodum Pise, Arretium, & Cortona, ita Volaterræ jam ab anno 1529. ultro ipsorum dominatum amplexæ sunt, ac deinceps integra fide illorum successoribus Magnis Etruriæ Ducibus, non citra maximum sui commodum paruerunt.

IV. Genuit hæc civitas quavis ætate viros eximios: ex Ethnicis celebris fuit A. Persius Poëta, cui inter Satyrarum Auctores secundam sedem antiquitas tribuit. Floruit sub Neronis Imperio, obiitque 21. annos natus teste Eusebio. Ex Christianis vero Volaterras plurimum nobilitavit Sanctus Linus, ad Christi fidem Romæ conversus a Beato Petro Apostolo, cui etiam in Romana Sede suffectus fuit. Hunc ex Maurorum stirpe ortum refert Raphaël Volaterranus in Commentar. Urbanis; de quo etiam in pervetusto Codice MS. hæc exarata prodit: *Linum Volaterranum a patre Herculano annorum 22. studiorum gratia missum, Romam in contubernio tunc Q. Fabii amici paterni, deinde venientem eo tempore Romam Petrum omnissecutus fuisse, ac ob ejus egregiam fidem simul, & eloquentiam, Evangelii coadjutorem illic permansisse. Sedis annis x. mens. iiii. dieb. xii. Martyr sub Saturnino Cof. cuius filiam Lymphatam liberavit, sepultus in Vaticanano. Ab ultimo Neronis anno ad Vespasiani tempora pervenit. Multum splen-*

splendoris huc urbi attulit Jacobus Cardinalis Papiensis dictus, qui Commentaria Historica suorum temporum, ac plures libros Epistoliarum Familiarum publici juris fecit: itemque Raphaël Massus, a patria Volaterranus dictus, Græcis, Latinisque literis instructus, humanarum Artium, Philosophiæ, ac Theologiæ disciplinis apprime eruditus, quemadmodum egregia ipsius opera demonstrant. Pietatem eximiam cum doctrina conjunxit, quod singulare est docti hominis ornementum. Inter Volaterranos, illustres viros censendi quoque sunt, Gaspar Zacchius Auximensis Episcopus, Latine, & Græcæ linguæ peritissimus: necnon Zacharias Zacchius celebris Sculptor, uti ejus opera Romæ, & Bononiæ edita testantur: nec sculpendi arte dumtaxat, verum etiam antiquitatum vestigatione excellens, præclara quæque Patriæ suæ, uti etiam metallorum fodinas, balnea, varios aquarum fontes, aliæque præcipuæ Agri Volaterrani descripsit.

V. Volaterranus Ager partim collibus eminet, partim planitie gaudet. Varias metallorum fodinas colles nutriunt. Ex monte, quem Nigrum vocant, olim aurum fuisse defossam, fama est. Ex aliis montibus alia inferiora metalla, & fossilia extrahuntur, præsertim aluminis ingens copia. Lapidis etiam illic venustissimi, quibus statuz, vasa, urnæ, sepulcra, & id genus alia sculptricis artis opera efformantur. Maxima potissimum Alabastris vis reperitur, unde varia elegantissimi operis artefacta conficiuntur. Quo in genere rari pretii, & incomparabilis structuræ habitum est organum illud totum ex Alabastrite compositum ab excellenti quodam Artifice Neapolitano, cuius Leander meminit, quod ille Friderico I. Gonzagæ Mantuæ Duci do-

no dedit. Cecinam fluvium versus, tertio ab urbe lapide eminent colles aliquot, ad quorum radices per subterraneos occultosque meatus, aqua e mari delabitur, puteisque effossis inde extracta, atque in vasis excelsa sal candidum optimumque gignit. Ejusmodi salis ingens copia illinc provenit, adeout singulis diebus triginta fere modia facile exprimantur. Cum autem Volaterranus ager plurimis mineralibus abundet, nil mirum, quod variis ejus in locis tot fontes erumpant, ex quibus aquæ saluberrimæ, tum calidæ, tum frigidæ effluunt: tamen incolarum neglectu fere vilescant, neque in balnearum usum, & commodum cedant. Ad radices Ulimenti collis prope urbem fons featurit, in cuius aquas sive ligua, sive res aliæ projectæ quindecim dierum spatio in lapides vertuntur. Altero hinc milliario, prope Vicum, qui Fabianus dicitur, fons aquæ dulcis nascitur, quæ a mulieribus lacte carentibus epota, vis deinceps emittendi lactis redit. Ex monte, quem Ventarium vocant, fons pariter aquæ dulcis emanat. In vertice Labiani montis fons profuit aquæ Chrysulæ, quæ ab accolis *aqua fortis* dicitur; idque ex eo evenire crediderim, quod fons ille ex rupe nascatur, ubi terra nigra, & fodinæ ejus fossilis, quod *nitriolum* nominant, reperiuntur, per quas aquæ illæ interfluentes, acrem saporem redolent, a quibus idcirco jumenta, pecudæ, & cetera animantia abstinere: quamquam sanandis quibusdam morbis utiles sint. Ad radices montis Rusfoli fons pullulat aquæ dulcis, levitate ponderis omnibus aliis præstantis. Quibusdam in locis ejusdem agri, præsertim circa Marantium opidum, fodinæ sulphuris nigri quamplures cernuntur: terra circumflans croceum colorem, refert, tantumque

sc-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1041

fœtoris inde exhalat, ut aves illuc prætervolantes statim expirent. Quinto a Marantio lapide Mons Cerberus, dein Castrum novum Volaterræ 4. mill. pass. distans oppida occurrunt, Lecciumque haud procul situm: quibus in locis aquas ebullire, atque in altum magno impetu, ac fragore vehemente efferri, rursusque perniciosi lapsu, ac pari fragore ad ima ruere, Leander prodit. Ejusmodi aquæ adeo fervent, ut cane, aut quovis alio animali in eas projecto, statim ejus ossa pelle, & carnibus denudata sursum erantent. Eadem aquæ postmodum in unum alveum, seu rivulum confluunt, ad cujus ripam jacentes lapides combusti cernuntur: illic itidem gummi colore in ferreum, sulphureumque refert, aliud quoque vitreoli speciem habet. Terra rivulo adjacens rubri, crocei, albi, nigrique coloris est: ibi & globuli cærulei coloris apparent, qui a Pictoribus magni æstimantur. Illud de iisdem aquis mirum narrant, cum proxima est pluvia, vapores in altum ad nubes usque magno impetu ex iis emitti: cælo autem sereno parvo impetu aquas ferri, nec multum altum ascendere, quin potius eas per vicina prata effundi. Aliæ pariter aquæ limpidissimæ effluunt, eademque plurimum ebullire videntur, cum tamen frigidissimæ sint. Ex iis constat gummi candidum, exonerando ventri fatis opportunum. Alia quamplura in Volaterrano agro inveniuntur Balnea. Præ ceteris celebriora habentur ea, quæ inter Castrum novum, & Marantium extant, quæ tamen non unius generis sunt, sed a morbis quibus medentur nomina obtinent. Quæ item prope Leccium, seu Leecium scaturient aquæ eam vim habent, ut sale conditæ, & magna copia epotæ agros plurimis morbis

liberent, sterilesque mulieres fecundas reddant. Neque illud prætereundum, quod Plinius tradit, in calidis Volaterranorum aquis, haud procul a mari sitis, pisces gigni. Tandem ad Volaterrarum decus illud adiciendum reor, præter Balnea nuper exposita, præter auri, aliorumque metallorum fossilium fodinas, præter Alabastritis cum solidi, atque, ut vocant, vitrei, tum molliis, ex quo gysippus constatur, aliorumque marmorum vini maximam illic a natura reconditam, etiam Porphyritem, Ophitem, Gagatem, Chalcedonium aliosque lapides pretiosos in montium visceribus latere, quorum vestigia in rivulis ex fummis collium, in ima vallium delabentibus deprehenduntur. Felix regio, si quemadmodum Alabastris, aliorumque marmorum, ita & Porphyritis, Chalcedonii, ceterorumque pretiosorum lapidum illic Lapidicina excolerentur.

VI. Tot Volaterrarum decoribus, illud accedit, quod omnium est augustissimum, hanc urbem scilicet, primam fuisse ex Etruriæ civitatibus, ut aliqui Auctores affirmant, vel certe inter primas recensendam, quæ Christiana sacra susceperint. Romulus quippe a B. Petro Apostolo Romæ baptizatus, ac primum missus Sutrium, deinde in has Etruriæ partes, Volaterras ante alias adire iussus est. Rem ita narrat S. Antoninus in Chronico⁽¹⁾: *Reversum igitur (nempe Sutrio) ad urbem Romulum Petrus misit Fesulas, Episcopum ibi insituens, & cum eo Marchitanum, & Charissimum, ita tamen, ut prius accederent ad civitatem Volaterranam, quæ tunc Antonia dicebatur, ut visitarent duos discipulos suos, quos illic destinaverat Petrus ad predicandum, scilicet Crescentium, & Dulcissimum. Quod cum fecissent, invenerunt illos*

(1) S. Antoninus in Chron. 1. par. tit. 6. cap. 16. §. 4.

1042 Orbis Sacer & Profanus

*duos in latere montis in spelunca orationibus vacantes, quia ob predicationem Christi expulsi fuerant de ciuitate illa: quos saluantes secum duxerunt in ciuitatem Volaterranam, ubi Romulus quemdam puerum iam morientem sanauit: propter quod multi conuersi sunt ad fidem. Hæc desumpta sunt ex Actis Beati Romuli, quæ postea fuscè descripserunt D. Franciscus Cattaneus Episcopus Fæsulanus, in Lib. de SS. Ecclesiæ Fæsulanz, Sylvanus Razius de SS. Tusciæ, & Ferrarius in Catalogo, ad diem 6. Julii. Eadem est peruetus Volaterranz Ecclesiæ traditio, quæ ideo in suorum Antistitum serie Romulum primum reponit, adeo ut simul & Fæsulorum, & Volaterranorum Episcopus fuerit. Quod præ aliis tradit Raphaël Volaterranus lib. 5. de Commentar. Urbanis: *Petrus Apostolus, hanc (scilicet Volaterram) ut in Etruria primam ante omnes ad fidem vocauit, misso Romulo Sanctissimo viro, qui per Herculis portam ingressus, secuti scribitur, ubi eos Christianos fecit Fæsulæ abitis, ac urbis utriusque Præfules constitutus. Hanc hodie portam ad Arcum esse putaverim ex nominis corruptione, tum antiquitatis vestigio.* Prima igitur Volaterranz Ecclesiæ fundamenta posuit S. Romulus, cui firmandæ, amplificandæque post Romuli, ac Divi Petri Martyrium plurimum operæ contulisse, Sanctum Linum Summum Pontificem, patriâ Volaterranum, credere par est: nec dubitaverim quin is Petro successore ejusdem urbis Episcopum, aliquem ordinaverit, tamen injuria temporum ejus rei perierint monumenta. Non enim crediderim urbem tunc temporis adeo celebrem, & jam Divo Petro adhuc supersit, Evangelii luce perfusam, tam diu caruisse Pastoribus, nempe a S. Ro-*

muli obitu usque ad tempus persecutionis Wandalicæ, quo dumtaxat in Serie Volaterranorum Antistitum primus a Romulo occurrit Sanctus Justus Episcopus, de quo paulo post erit sermo.

Illustrarunt hanc Ecclesiam nobili Martyrio Aëtina, & Græciana Virgines Volaterranz, quæ in Diocletiani, & Maximiani persecutione propter Christianæ Fidei confessionem comprehensæ tortæ sunt: cumque sortes alacresque tormenta perferrent, ad extremum Aëtinz caput amputatum est, Græcianæ vero transfixum. Earum corpora tum a Christi Fidelibus clam sepulta cum diu latuissent, nec illarum ulla extaret memoria, tandem anno salutis ducentesimo supra millesimum, Innocentio III. Summo Pontifice a Monachis Camaldulensibus Corpora Sanctorum Justi, & Clementis perquirentibus, indicio Spiritus immundi, qui se in illas Virgines Ethnicos concitasse, easdemque Martyrio affectas revelavit, inventa sunt, una cum abscissionis, & transfexionis signis, in sacramque Salvatoris Adem translata. Quia verò dies cædis earum ignorabatur, laudatus Pontifex decrevit, xvi. Kalendas Julii, quæ dies Translationis est, illarum festivitatem celebrari. De iis Ecclesiæ Volaterranz monumenta apud Raphaëlem, Volaterranum in Comment. Urbanis, & Ferrarium ad diem 16. Julii. Grassante in Italia Arrianorum hæresi, Volaterras hac lue infectas Sanctus Justus expurgavit. Is genere Afer Wandalarum persecutionem declinans, una cum Clemente fratre, & Octaviano in Italiam venit, cumque Volaterras pervenisset, multis illic miraculis editis, incolas Arriana hæresi infectos ad Catholicam traduxit Fidem. Quare comuni omnium

(1) Raphaël Volaterr. lib. 1. Commentar. Urban.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1043

omnium consensu ejusdem urbis Episcopus factus, Ecclesiam sibi creditam sanctissime gubernavit, Clemente fratre coadjutore adhibito. Demum vitæ sanctimonia, virtutum, exemplis, ac miraculorum gloria illustria ad Deum migravit, quo anno tamen, vel qua die adhuc incertum est. Clemens frater vel eadem die, ut aliqui putant, vel paulo post & ipse meritis, ac bonis operibus plenus obiit. Utriusque solemne festum Volaterrani celebrant, & utrumque civitatis Patronum venerantur. Num vero Justus, & Clemens seculo quinto, capta a Gensericco Wandalorum Rege Carthagine, an sequenti seculo Totila Gothorum Principe, Italiam invadente Volaterras advenerint, grande inter Historicos dissidium est. Gensericco in Catholicos sæviente historiam hanc contigisse, verisimilium arbitror, uti nuper Bollandiana Sanctorum Acta Tom. I. mensis Junii, ad diem quintam demonstrarunt. Octavianus alter Justii socius, & Presbyter in proximam solitudinem, ab urbe ad 3. mill. pass. distantem, apud Heram annem se recepit: ac intra Silvam densissimam in arboris concavo plures annos mirabiliter vixit, cibo silvestri sustentatus. Plurimis claruit miraculis, ac senio, & vitæ asperitate confectus ex hac ad vitam immortalem transit 4. Nonis Septembris. Ejus Corpus in eodem loco, ubi ei extracta fuit Ecclesia, conditum, Volaterras post annos 300. translatum in Majore Ecclesia reconditum est. Inter Civitatis Patronos relatus, in publicis calamitatibus singulari presidio est.

VII. Catalogum Episcoporum Volaterranz Ecclesie contexuerunt, Joanelius, Falconcius, Ammiratus Senior, quem postea Ammiratus Junior publici juris fecit, illustravit-

que: alii item eruditi Viri eandem partem adornarunt. Sed ejusmodi Catalogi jampridem vulgati mendis minime carent. Ughellus ex utroque Ammirato suum concinnavit, sed tres Sancti Romuli successores, nempe Opilionem, Eumantium, & Eucharistium de quibus postea, inferius numero 25. 29. & 31. reiecit. Sancto Romulo proxime adtexuit Sanctum Justum Africanum: huic vero Elpidium adjecit. Perturbata hæc Antistitum Volaterranorum series ortum habuit ex ignorantia temporis, quo Sanctus Justus, ejusque Socii Afri, Clemens frater, & Octavianus persecutione Wandolica Africanæ Ecclesias devastante, in Italiam confugerunt. Acta horum Sanctorum breviora, & vulgiora, quæ aliis vetustate anteire videntur, Blanderanum habent Auctorem, eaque ex MSS. Codicibus Vaticanæ Bibliothecæ, necnon in Camaldulensi Monasterio Romæ reperti exhibent Continuatores Bollandianæ Collectionis, ad diem quintam mensis Junii, Tom. I. pag. 437. Sed Acta istiusmodi tot mendis scatent, ut castigari nulla ratione posse videantur: eaque in Chronologia temporum, multisque aliis crassissimos errores continere, iidem Bollandiani Continuatores recte animadvertunt. Scipio Ammiratus Junior in Additamentis ad seriem Fæfulanorum, Volaterranorum, & Arretinorum Antistitum, ab ejusdem nominis Seniore collectam refert *Lectiones de SS. Justo, & Clemente*, in Matutinis horis ab Ecclesia Volaterrana recitari solitas, & Romæ approbatas, in quibus proditum est, Justum & Socios, in Italiam profectos: *Imperante in Oriente Christianissimo Principe Justiniano, Gotbis autem Totila Duce Romam tenentibus, anno salutis vigesimo supra quingentesimum*. Sane nimis enormis est

est hallucinatio, cum Justinianus imperare primum coeperit anno 527. & Totilas regnare anno 541. Eorundem Sanctorum Acta recitans Sylvanus Razius, appulsus Iusti, Sociorumque Populonium, indeque Volaterras adventum eidem alligat tempori, nimirum exordio Imperii Justiniani Augusti nulla tamen Totila facta mentione. Quin agens de Volaterrarum obsidione, per biennium continuata, dum illic jam Iustus confisteret, non a Gothis, sed a Wandalis obsessam affirmat. Contra vero Acta, quæ Philippus Ferrarius in Catalogo SS. ex Monumentis Volaterranæ Ecclesiæ, & ex Commentariis Raphaëlis Volaterrani se decerpisse testatur, Volaterras non a Wandalis, sed a Gothis, Totila Rege, arcta obsidione cinctas commemorant. Observat tamen idem Ferrarius in notis, varie horum Sanctorum Acta referri: nam alii eos civitatem Volaterranam a Wandalis, non a Gothis obsessam, projectis panibus benedixisse, de quibus hostes fame perciti inter se pugnantem sese mutuo interficiebant, liberasse narrant: idque alii Iustino Imperatore, alii Justiniano, alii Leone III. accidisse putant.

Postrema hæc temporis epocha, uti & obsessæ a Wandalis Volaterranæ civitatis opinio, arriserunt magis Raphaëli Volaterrano, in lib. 5. de Commentar. Urbanis hæc scribenti⁽¹⁾: *Irruentibus deinde diversarum Gentium in Italiam Barbaris, Volaterram urbem nullam injuriam passam simul cum Florentia reperio usque ad Pannonios, quos postea dicam: præterquam brevem admodum Wandalarum excursionem, quæ ad Populoniam, Leone III. imperante applicuere, quo tempore Iustus Presbyter Africa, ubi erat ortus, in Wandalia illa infecta-*

tione pulsus, una cum Clemente fratre, Octavianoque item Presbyteris, ac Regulo Presule, sociis eadem nave advenit, in proximum Etruriæ litus applicuit, ac Volaterris confedit, eumque populum secuta, ut multa Italia tunc loca, infectum Arriana heresi, sua doctrina restituit. Insuper civitatem obsidione Wandalarum liberavit, &c. Raphaëlem imitatus Leander in Descriptione Italiæ, sub Leone III. Imperatore hæc contigisse refert. Verum si cum Regulo Iustus, & socii in Italiam venerunt, & Regulus sub Totila passus est, uti supra diximus, & postea magis constabit, Volaterras non a Wandalis, sed a Gothis obsessas Justiniani Imperatoris tempore oportet, nullo autem pacto id sub Leone III. factum dici potest: nam Leo Imperator ejus nominis tertius, cognomento Isaurus, Imperium adeptus est cessione Theodosii Quarti, anno 717. uti Baronius, Spondanus, Brietius, & alii tradunt. Eo autem tempore nullum amplius in Africa erat Wandalarum Regnum; illud quippe anno 533. Belisarius Justiniani Dux, capta Carthagine Regum illorum sede everterat, & sequenti anno Gilymerum postremum Gentis illius Principem in Monte Numidiæ, Papua, dicto, in quem recesserat, a Phara, uno ex Belisarii Tribunis tribus mensibus obsessum, dein se dederunt, Constantinopolim captivum duxerat. Ceterum Bollandiana SS. mensis Junii Tom. I. Collectio Raphaëlis Volaterrani lapsam in Chronologiam, & Historiæ leges non tam auctori adhibere celebri, & utriusque legum peritissimo, sed Typographo tribuendum, censet: is enim illos numerorum characteres, scilicet III. nomini Leonis Imperatoris adnexuit, cum tamen verisimile sit Raphaëlem illorum loco scripsisse literam M, quæ significat

(1) Raphaël Volaterr. lib. 5. de Comment. Urban. pag. 136.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1045

eat Magnum, ut verba præfata integrum hunc sensum reddant, *quum ad Populonium Leone Magno imperante applicuere*: idest intra annum 457. & annum 474. Nam Leo Imperator ejus nominis primus, cognomento Magnus, statim post Marciani Augusti obitum, qui contigit anno 457. pridie Kalend. Maii impetare cepit, ex hac vita vero decessit anno 474. Porro Gensericus in Africam trajecit cum Wandalis anno 427. Hipponem Regium partemque Reginnis obtinuit anno 435. Carthaginem nihil sibi ab eo metuentem cepit, anno 439. decimo quarto Kalend. Novembr. Persecutio Wandalica ab eo excitata fuit in Africa anno 437. productaque ad annum 476. quo tyrannus ille hominibus exosus, & Deo interiit. Quare persecutio illa sævissima cum tandem sub Gensericō Rege in Africa perduraverit, nihil contra Chronologię, & Historię regulas Raphaël admittit, dum refert Justum, sociosque Leone Magno imperante ex Africa in Italiam contendisse. Non enim aliter Volaterranus scribere poterat, qui duos Procopii Cæsariensis de Bello Wandalico libros ex Græco verterat in Latinum: adeoque non poterat non respicere ad illa tempora, quibus didicerat Africanam Ecclesiam, capta anno 439. Carthagine, durissimum Wandalorum Regum Arrianorum subiisse jugum: quorum primus Gensericus, ut scribit Victor Uticensis, seu Vitenſis, *nequaquam cunctatus est, ut Episcopos, atque Laicos nobiles, de suis Ecclesiis, & sedibus nudos penitus effugaret: quod si optine propoſita exire sordarent, servū perpetui remanerent.*

VIII. Hanc sententiam ita expolitam iidem Bollandianę Collectionis Auctores amplectentes existimant,

Justum, & Socios ex Africa in Etruriam trajecisse sub prima persecutione Wandalica a Gensericō cepta. Siquidem Rex ille immanissimus expugnata Carthagine, omnes Episcopos, & Sacerdotes e propriis Sedibus deturbatos exulare coëgit, ut laudata Victoris Uticensis verba, ceterique Scriptores testantur. Ab iisdem Wandalis tunc Africam occupantibus Volaterras biennio fuisse obsessas concedimus, cum Justus jam illuc adventasset, atque in eadem urbe commoraretur. Nam Procopio narrante: *Gensericus a morte Valentiniani, hoc est, ab anno 455. in Siciliam, atque Italiam quatuordecim annis se invehebat, urbibus parim in servitutem missis, parim solo equatis, omnia rapens, ac regiones non modo pecuniis verum etiam incolis exauriens, quamdiu vixit: idest usque ad annum 476. Quod ita postea factum a Successoribus, satis in Africa occupatis, non legimus. Procopii locum Henschenius, sociique Collectores non citant. Iis tamen consentanea sunt, quę Idacius in Chronico, ad Abrahami annum 2473. qui Kalend. Octobris anni Christi 456. exorditur, scribit, *circumventione magna multitudo Wandalorum, quę se Carthagine cum LXIX. navibus ad Gallias, vel ad Italiam moverat, Regi Theoderico nunciatur, occisa per Avitum.* Sed enucleatius Victor Vitenſis lib. 1. de Persecutione Wandalica, cap. 17. tredecim Provincias recensens Gensericī Regis persecutione afflictas hæc tradit ⁽¹⁾: *Quę vero Gensericus in Hispania, in Italia, Dalmatia, Campania, Catabria, Apulia, Sicilia, Sardinia, Bruttia, Venetia, Lucania, Epiro veteri, vel Heliada gesserit, melius ibi ipsi, qui passi sunt, miserabiliter lugendo narrabunt.* Ab eodem Gensericō, anno 455. Romam*

(1) Victor Vitenſis de Pers. Wand. lib. 1. cap. 17.

1046 Orbis Sacer & Profanus

mam fuisse captam, direptam, multaque captivorum millia Carthaginem abducta referunt, S. Proſper in Chronico, Marianus, Procopius, Viſtor, & alii. Ejusmodi Wandalorum incurſiones poſt Valentiniani Imperatoris obitum frequentiores extitiſſe, tradit Procopius lib. 1. de Bello Wandalico (1): *Genſericus*, inquit, *Maurorum auxilio validior factus, poſtquam Valentinianus ſatis conſeſſerat, quoties vel redierat, nunc Siciliam, nunc Italiam populabundus vexabat, oppida alla in ſervitium trabem, diruens alla, cuncta rapinis exhauriens, donec inde ipſa vaſtitate locorum, rerumque penuria fugatas, ad Orientis Imperatori ſubdita ſe vertit, Illyricumque omnem, & Peloponneſum, eiſque adjacentes Inſulas, aliique Græci nominis invadit. Inde Italiam, Siciliamque repetens, ſiquid nuper reliſtum fuerat, diripit. Urbes Italiæ ab eodem Genſerico obſeſſas, captas alias, direptasve hæc Procopii verba indicant: quod & magis confirmat Prifeus Rhetor pag. 42. de Genſerico inquit (2): *Ab Orientalibus partem donorum Valentiniani obtinuerat Honorio nomine, quæ Honorio bo ejus filio nupſerat, atque hanc belli renovandi occaſionem ſingulis annis uſurpabat. Itaque ſimul atque ver appetiſ, infeſto exercitu Siciliam, & Italiam invaſit, & Urbes quidem Italorum præſidiis firmatas non facile oppugnavit, ſed oppida militibus, qui reſiſſerent, deſtituta circumveniens everſit, & diripuit. Quæ Priſci verba recitat Pagius ad annum 465. n. 8. Haſ inter Urbes validas, quas Genſericus oppugnare non potuit, Volaterranam facile reponendam cenſeo, quam ille quidem obſedit, ſed præſidio firmatam oppugnare non potuit. Quod quidem congruit nonnullis Sancti Juſti Actis, quæ Vola-**

terras a Wandaliſ obſeſſas, minime vero expugnatas commemorant. Hæc ego veterum Auctorum teſtimonia, adjecti, quibus Henſchenii ſententia roboratur, ac validioribus firmatur conjecturis.

IX. Obluſtantur tamen huic ſententiæ quotquot exiſtunt, S. Juſtum, ejusque ſocios ex Africa deſlapſos, Populoniæ appuliſſe, Juſtiniano in Oriente imperante, & Totila Gothorum Rege Italiam occupante. Id affirmant lectiones, quas Scipio Ammiratus Junior Romæ approbatas aſſerit, quibus ſuo tempore Volaterrana Eccleſia utebatur, & fortasſis etiamnum utitur, quarum exordium ejusmodi eſt: *Imperante in Oriente Chriſtianiſſimo Principe Juſtiniano, Gothiſ autem Totila Duce Romanam tenentibus, anno ſalutis viſgeſimo ſupra quingentſimum.* Idipſum ſub Totila contigiſſe reſert Vita S. Juſti apud Ferrarium in Catalogo SS. Italiæ, ad diem 5. Junii. Poſtერიorem hanc ſententiam plurimis argumentis confirmare ſtudet Vir eruditus D. Benediſtus Falconcinus, & ipſe patria Volaterranus, Eques Divi Stephani, primum in celeberrima Piſarum Academia publicus Sacrorum, Canonum Profeſſor, dein Præpoſitus Piſciensis nullius Diocæſis, poſtremum Arretinus Epicoſus, quadriennio antequam hæc ſcriberem vita functus; poſt cuſus obitum, an. 1727. menſe Auguſto ejus Catalogus Volaterranorum Antiquitum Mſ. ad me pervenit. Chronologiam temporum, quibus Falconcinus alter gentis ſux, Scipio Ammiratus, Ughellus, & alii cenſent, S. Juſtum Volaterrarum Epicoſum ordinatum, anno 440. ſub Leone Magno Summo Pontifice, ex eo reſellit, quod citra dubium crediſtur, eundem Juſtum, una cum SS. Regulo Archiepicoſo, Cerbone Epi-

(1) Procopius lib. 1. de Bello Wand.

(2) Priſcus Rhetor pag. 42.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1047

Episcopo Populoniæ, Felice, Clemente Fratre, & Octaviano, Africa pulsum in persecutione Wandalica sub Gilimero, anno 530. quando is Hildericum, Genferici nepotem exiit Regno, deditque in vincula. Igitur Justus ex Africa Volaterras non venit, neque istius urbis Episcopus fuit Leone Magno in Divi Petri Cathedra sedente; sed potius seculo sequenti sub Joanne ejus nominis secundo, qui anno 531. Pontificatum inivit, obiitque anno 535. Eadem hypothese data, quam ipse certam putat, videlicet, Sanctum Justum, sociosque, una cum Beato Regulo Archiepiscopo ex Africa ejectos, sententiam suam corroborat testimonio Divi Gregorii Magni, lib. 3. Dialogor. cap. 11. ubi (sunt Falconcinii verba) *distincte describit Martyrium S. Reguli sub Toila, qui bis Roma positus est, seuvel anno 546. iterumque anno 550. Gregorius autem, qui libros Dialogorum ediderat anno 593. asserit, adhuc eo tempore supersites esse aliquos testes, qui presentes fuerant Martyrio Sancti Reguli, propriisque oculis conspexerant.*

Inde colligit, Justum in Catalogo Episcoporum Volaterranæ Sedis haud recte collocari: quandoquidem primus ei delatus post S. Romulum locus minime incidit in annum 531. circiter; sed ipsi post S. Romulum anteferendi sunt, I. Eumenicus, II. Opilio, III. Eucharistus. Eumenicus, & Eucharistus præcesserunt Pontificatum Gelasii I. qui in Divi Petri Cathedra federe cœpit an. 492. Eucharistus ab eodem Gelasio condemnatus fuit, tanquam alienator, & usurpator bonorum propriæ Ecclesiæ, quorum administratio demandata fuit Justino Archidiacono, & Faustio Defensori; ita tamen ut quarta pars reddituum cederet in proprios Eucharistii Episcopi usus: tres reliquæ juxta illius

Pars II. Vol. II.

statuti sacros Canones distribuerentur. Recitat Decretalem Epistolam Gelasii Gratianus cap. *Vobis enim*, 12. quæst. 2. & alteram ejusdem Pontificis ibid. cap. *Volaterrana Ecclesiæ*: quo loco tres præfati Episcopi Volaterrani propriis nominibus recensentur, *Eumenicus* scilicet, & *Opilio* Eucharistii Præcessores: tum & *Eucharistus* ipse condemnatus. Juxta hunc ordinem idem eruditus Præsul Eucharistio statim in Catalogo adtexxit Elpidium, qui subscriptus legitur iv. v. & vi. Conciliis Romæ habitis sub Symmacho I. ann. 503. 504. & 505. Dein Elpidio adnectit S. Justum, cui non primus post B. Romulum sed quintus locus convenit. Quo ordine posito jam proximus patet aditus ad incundam Chronologiæ sequentis aptam seriem: etenim Elpidius anno 503. jam Episcopos consecratus ad ann. usque 531. vivere potuit: quin etiam interstitium aliquod occurrere credere par est, quo civitas Episcopo caruerit aliquot annis ob Arrianismum tunc in illam invectum. Justo proxime adjungit Geminianum, quem constat floruisse sub Martino Papa, cujus Pontificatus exordium cœpit anno 649. Kalend. Julii: Geminianus quippe interfuit Synodo Lateranensi ab eodem Martino tunc celebratæ. Hoc ordine itaque sic constituto, censet Vir doctissimus abigi incommoda omnia, atque perplexitates, quæ ex vetere Catalogo nascuntur: nec dissimulare eas potuit Scipio Ammiratus, ingenue fassus, se ab iis extricare nequaquam posse, atque in angustias redigi, si Eumenicum & XXVII. loco, Opilionem, & XXX. & Eucharistum & XXXIII. dimoveret. Incommoda autem omnia laudatus Præsul inde enata arbitratur, quod vulgati Catalogi Auctores Decretalem epistolam duobus canonicis antea relatis insertam a Gra-

K k

tia-

tiano in suo Decreto, tribuunt Gelasio II. qui summum Pontificatum adeptus est anno 1118. & vix annum integrum fedit: cum tamen tribuenda sit Gelasio I. uti ex eorumdem canonum titulis liquet. Et sane abusus ea Decretali epistola aboliti congruunt turbulentis, miserandisque calamitatibus, quibus Tuscia Ecclesiarum ea ætate affligebantur, quas idem Gelasius desinit in cap. *Ira nos*, 25. quæst. 2. & cap. *Præcepta Canonum*, dist. 55. ubi etiam quæritur de quorundam Episcoporum nece a suis populis patrata. Laudati præterea Canones damnant facilitatem alienandi Ecclesiarum bona, quæ Gelasii I. tempore in Ecclesias irrepserat: cui & paucis post annis obviam ire studuit Symmachus Papa, relatus cap. *In omnibus*, 57. & seqq. 16. quæst. 1.

X. Hæc sunt præcipua argumenta, quibus Illustrissimus, & Reverendiss. Præsul Falconcinus sententiam hanc fulcivit, eaque ab ipso Tusco sermone exarata, fideliter Latinam in linguam vertimus, ut tanti Viri de Patria sua, & Arretina Ecclesia optime meriti singularis eruditio omnibus innotefceret. Atque ut verum fatear, ejus sententiam valde probabilem cenfeo, & in illam libenter & ego concederem, si & in exponendis SS. Justini, & Clementis Actis concors esset Auctorum Historica narratio, & hypothesis illa, quam D. Falconcinus in fronte suarum observationum fundamenti loco posuit, certa esset, atque apud omnes inconcussa, justum scilicet una cum S. Regulo, & Cerbone ex Africa aufugisse, & ad Populoniæ portum apulisse. Verum hæc duo sunt, quæ in presenti, de qua agimus re, ad trutinam sunt examinanda. Quod ad primum attinet, perturbata est, ut vidimus, apud Collectores Actorum S. Justini Historia: Bilderannus, qui

ceteris antiquior est, in Vita SS. Justini, & Clementis, Volaterras a Wandalis obfessas tradit: eosdem Barbaros incursionibus suis Italiam infestasse affirmat tempore Constantis Imperatoris filii Magni Constantini, quo adversus Arrianam perfidiam certare Sanctos coepisse, zelumque exere-re, antea dixerat. Quod sane veritati historię proflus adversatur, cum apud omnes constet, Wandalos ante seculum quintum nunquam attigisse Italiam, minus vero tempore Constantis Imperatoris. Observant præterea Henschenius, & Sodales Bollandianæ Collectionis Bilderannum vix Seculi XI. vel XII. Auctorem esse. Qui deinceps eorumdem SS. Gestis literis consignarunt, Seculum XVI. minime anteverunt, nempe Raphaël Volaterranus, Jovannellus, Falconcinus Senior, Ammiratus uterque, Sylvanus Razius, & Philippus Ferrarius; qui tamen sibi invicem minime constant. Raphaël Justum, una cum S. Regulo, & sociis Populoniæ ex Africa applicuisse narrat, Leone I. seu Magno imperante: idem Raphaël non a Gothis, sed a Wandalis Volaterras obfessas scribit: quem & Sylvanus Razius sequitur, & laudat: ipse tamen minime concors, dum Volaterrans urbem a Gothis sub Totila everfam tradit: ubi ex adverso Raphaël ad illud usque tempus, una cum Florentia, intactam fuisse affirmat, nec nisi post annos plurimos a Pannoniis, seu Hungaris excisam. Lectiones de SS. Justo, & Clemente, quas Scipio Ammiratus Junior ab ipso Raphaële Volaterrano (nescio quo fundamento) asserit compositas, Imperante in Oriente Justiniano, & Gothi Totila Duce Roman tenentibus, anno salutis vigesimo supra quingentesimum, SS. Justini & Clementis in Italiam adventum contigisse commemorant. At

Ju-

Justinianus non vigesimo, sed vigesimo septimo supra quingentesimum regnare cepit. Totila autem bis Romam cepit, primum anno 546. juxta Pagium, vel 547. juxta Baronium, quæ tamen paulo post a Belisario recepta est: iterumque anno 550. & biennio post a Narsete cæsus fuit, ut probat Pagius ad ann. 552. num. 8. Perperam igitur in illis Lectionibus tempora adventus Justini, & Sociorum consignantur. Philippus Ferrarius Volaterras a Gothis sub Totila obsessas memorat: fatetur tamen gesta præfata varie apud Auctores describi, dum alii sub Justiniano, alii sub Justino, nonnulli, quod enormius est, sub Leone III. contigisse volunt, Volaterrasque alii a Wandalis, alii a Gothis obsessas. Haud minor contradictio etiam in reliquis gestis: nam Lectiones præfate produnt, Justum, & Clementem fuisse Presbyteros, quin & Justum ad Volaterranorum postulacionem Episcopum consecratum: at antiquior traditio a Bliderano literis consignata habet, eos *laicaliter fuisse conversatos . . . bonis moribus Sacerdotes Domini imitantes*. Sed neque cum vita Eremitica, quam post urbem liberatam duxisse Sancti illi traduntur, iis in quibus deinde sepulti sunt locis, bene conveniunt Ordines Sacri, quibus populo sibi concredito ministrare debuissent, potius quam sibi solitaria in locis vivere.

Restat nunc expendendum alterum controversiæ caput, nempe hypothesis illa a D. Falconcinio fundamenti loco posita, Justum scilicet, sociosque, una cum S. Regulo Archiepiscopo ex Africa in persecucionem Wandalicam aufugientes, Populoniam appulisse: quam ipse hypothesis, certam habet, atque ab omni-bus receptam. Verum ipsi contradi-

cunt Bollandianæ Collectionis Sodales⁽¹⁾: Nam, inquiunt, *quod eos cum S. Regulo sub Totila deinde passos, venisse dicant Lectiones: id neque ex Sancti illius Vita confirmatur, quam 1. Septembris illustrabimus, neque ex illis quæ habemus Sanctorum nostrorum Actis. Novum ergo istud commentum est, nec duobus antiquis seculis. Sane Acta Sancti Reguli Episcopi, & Martyris, quæ post Sacri ejus Corporis translationem in Civitatem Lucensem factam, in perantiquis monumentis Ecclesiæ Lucensis asservantur, nihil de SS. Justo, Clemente, & Octaviano commemorant. Sed neque D. Gregorius Magnus in suis Dialogis ullam vel minimam ejusdem S. Reguli mentionem facit, ut proinde mirum sit, eruditum Præfulem D. Falconcinium locum illum, quem forte ab aliquo perperam allegatum vidit, in fonte non aspexisse. Etenim Divus Gregorius eo loco eorum quæ S. Cerbonius Populoniæ Episcopus a Totila passus fuerat dumtaxat mentionem facit, atque his verbis cap. 11. lib. 3. Dialogorum narrationem suam exorditur⁽²⁾: *Vir quoque Vitæ venerabilis Cerbonius, Populoni Episcopus magnam diebus nostris sanctitatis sue probationem dedisti*. Mox narrat, ipsum Totilæ Regis jussu levem ob causam urso immanissimo devorandum fuisse objectum; sed ursum subito suæ ferocitatis oblitum, deflexa cervice, submissoque humiliter capite, lambere Episcopi pedes cœpisse. Tunc Populum, Regemque ipsum ad Sanctum Antistitem veneratione prosequendum permotos scribit, statimque subdit: *Cui vel hi qui tunc præfentes fuerunt adhuc nonnulli supersunt, eamque cum omni illius populo se vidisse testantur*. De S. Regulo Martyre nihil prorsus D. Gregorius ibidem commemorat.*

K k 2

XI. Quam-

(1) Bolland. Tom. I. Junii, pag. 438. num. 5.

(2) S. Gregorius lib. 3. Dialog. cap. 11.

XI. Quamquam autem hæc adnotare mihi consilium fuerit, ut ex iis appareat, edita hæcenus SS. Iustii, & Clementis Acta penes Auctores varios plurimum esse perturbata, & contradictionibus variis referta, ut proinde nullam certam de tempore adventus illorum in Italiam, ibique gestorum notitiam gignere possint: fateri tamen cogor Henschenii, ac Sodalium suorum conjecturas haud tanti faciendas esse, quin etiam alteri sententiæ suæ probabilitas, & quidem non modica consistat. Quod enim illi ex suis adnotationibus colligunt⁽¹⁾, *vix aliud tempus inveniri aptius, quo Sancti illi floruerint, quam tempora persequentis in Africa Ecclesiæ, & in Italia urbes vastantis Geiniferæ, quibus prædicta consigerint*: non tanti faciendum arbitror, quin aliæ æqui ponderis, & forsitan graviores suppetant conjecturæ adventus SS. Reguli, Cerbonis, Felicis, Iustii, Clementis, & Octaviani in Italiam seculo sexto, dummodo tamen dearticulatus temporum ratio exponatur. Cum primis illud ex Historiis exploratum est, seculo sexto in eunte gravissimam persecutionem adversus Catholicos in Africa a Trasimundo Wandalorum Rege excitatam, quam Pagius recte inchoatam animadvertit anno 504.⁽²⁾ Tunc quippe Catholici Antislites, ac Sacerdotes partim pulsi, partim in exilium acti, quos inter⁽³⁾ Eugenius Carthaginensis Episcopus in Albigensem civitatem Galliarum ab impio Rege relegatus, illic extremum diem clausit, teste Victore Tununensi. Idem Trasimundus, seu Trasimundus *regali auctoritate Episcopos ordinari prohibuit*, ut refert Sancti Fulgentii Rufensis in Africa Episcopi Discipulus,

qui ejus vitam scripsit, cap. 16. De eadem persecutione loquens Marianus Scotus in Chronico ad Consulatum Theodori, & Sabiniani, seu ad annum 505. asserit, Symmachum Papam *omni anno per Africam, ac Sardiniam Episcopis, qui in exilia erant, pecunias ac vestes ministrasse*. Inter Episcopos jussu Trasimundi in Sardiniam Insulam relegatos fuit etiam S. Fulgentius, doctrina, & sanctitate celebris: ad quem, uti & ceteros Africanos Episcopos in Sardinia exiles pro Catholica confessione, anno 519. juxta Baronium, aut 520. juxta Pagium, Legatos suos direxerunt eorum consilium deprecantes. Inde constat ab anno 504. ad annum usque 520. persecutionem illam fuisse protractam; quinimo certum est illam sævisse quamdiu Trasimundus vixit, nempe ad annum usque 523. quo cum obiisse ostendit Pagius ad ann. 522. num. 3. Et quidem Princeps ille impiissimus tanto odio prosequabatur Catholicos Sacerdotes, ut morti proximus Hildericum fratrem ejus patruelem, Hunerici filium, ex Placidia Valentiniani Imperatoris filia genitum, Regni hæredem, per jura jurandum adegerit, se numquam Ecclesias redditurum Catholicis, aut privilegia concessurum, quamdiu regnaret. Et vero suam hic prudenter servavit fidem: antequam enim Regnum adiret, restituit omnes Ecclesias Fidelibus, Episcopos revocavit ab exilio, inter quos rediit S. Fulgentius. Tum quoque jussu ejusdem Hildericus creatus est a Catholicis Orthodoxus Episcopus Carthaginensis Bonifacius, pax Africanæ Ecclesiæ reddita, quando, & a quo minime expectabatur. Hæc ex Isidoro, Anastasio Bibliothecario in Vita Hormisdæ

(1) Bollandus loc. citat.

(2) Pagius ann. 504. num. 3.

(3) Idem ann. 495. num. 2.

de Papæ: Procopio & aliis referunt, Baronius, Spondanus, & Pagius ad annum 522.

Quæ hæcenus diximus de Wandalicæ hac persecutione sub Trasimundo Rege, in aperta luce ponunt quæcumque de appulsu SS. Reguli. Iusti, sociorumque in Italiam illorum Acta commemorant, si tamen nonnulla a posteriorum temporum Scriptoribus incongrue, perturbate, & contra Chronologiæ legitimæ epochas adjecta proprio ordine distribuuntur. Enim vero persecutio illa ab anno 504. immo ut aliqui arbitrantur, ab exordio Regni Trasimundi, quod apud Baronium cum anno 495. apud Pagium vero cum anno 496. connectitur, usque ad annum 523. quo ille Princeps obiit, Africanam Ecclesiam vexavit, ejusque Episcoporum plurimos in exilium egit, alios solum vertere compulsi. Verisimile igitur est, quod Lætones de SS. Iusto, & Clemente initio tradunt, ambos hos Sacerdotes ex Africa Populoniæ adventasse anno vigesimo supra quingentesimum, dummodo tamen ad hoc tempus minime referatur, quod ibidem de Justiniano imperante, deque Totila Romæ regnante insertum est. Congruunt item huic anno, quæ de SS. Regulo, Cerbone, & Felice, una cum Iusto, Clemente, & Octaviano Populoniæ ex Africa navi advectis, Sylvanus Razius, & alii tradunt. Eo quippe anno adhuc sæviebat illa persecutio, tribus etiam annis proximis continuata. Regulus, cum Cerbone, & Felice apud Fideles Populoniæ manserunt usque ad Totilæ in eam urbem incursum, a quo S. Regulus Archiepiscopus pro Christi fide vocatus fuit, incertum tamen est, quo anno Regi ejus id contigerit. Sub Justiniani autem Imperio id contigisse oportet; nam is imperare cœ-

pit anno 527. & triginta octo annis imperavit: Totila vero Ararico sublati, Gothorum Rex in Italia inauguratus est anno 542. cæsusque a Narsete anno 553. Justiniano adhuc superstiti. Iustum, Clementem, & Octavianum Populoniæ diu non fuisse commemoratos, sed a Regulo Archiepiscopo petita venia, Dei monitu Volaterras adiiisse, horum Acta commemorant: eosdemque hac in orbe degisse, cum biennio obfessa fuit a Barbaris, quos alii Wandalos, alii Gothos appellant. Qui Wandalos intelligunt, eos vel a Trasimundo tribus postremis Regni sui annis, vel a Gilimero ante annum 534. quo a Belisario victus captusque Regno Wandalarum in Africa finem fecit, missos asserant necesse est. Qui vero Gothos, Totila Rege fuisse volunt, intra illud temporis spatium, quod ab anno 542. ad annum 553. decurrit, Volaterras ab iis obfessas affirmare coguntur. Et hoc posterius magis verisimile arbitror; nam Procopius, & alii Scriptores, qui Bellum Gothicum literis consignarunt, Perusum, & alias Etruriæ civitates a Totila Rege, præsertim post Belisarii in Italiam adventum, obfessas, sed frustra tentatas narrant. Volaterris autem opera Sancti Iusti obsidione Gothorum liberatis, idem Iustus communibus civium votis Episcopus electus est, quam ei dignitatem tot merita, & ipsis collata beneficia, comparaverant. Et si vero annus obitus Sancti Iusti adhuc incompertus sit, minime tamen reluctamur D. Falconio, ad annum usque 570. ejus Episcopatum proroganti. Nihil enim instituto nostro id officit.

His hoc ordine digestis, abiguntur tot illæ contradictiones, totque in Chronologiæ regulas enormes lapsus, in quos impingunt posteriorum temporum Scriptores, qui SS. Iusti, & Cle-

& Clementis Acta confuso, perturbatoque rerum gestarum ordine confarcinarunt, cunctaque lucem accipiunt manifestam. Quandoquidem ex præfatis liquet, Justum, & Clementem, una cum SS. Regulo, & Cerbone ob persecutionem Wandalicam, ex Africa aufugisse. & Populonium applicuisse, vigesimo supra quingentesimum anno. Justum, & Clementem Volaterras adiisse: urbem hanc a Gothis sub Totila obsessam, Justiniano imperante: eundem sub istius Imperio a S. Justo Arianæ hæreseos labe purgatam: eundem Justum tunc temporis Volaterrarum Antistitem electum. Præterea Sanctum Regulum a Totila Rege Martyrio affectum: Beatum Cerbonium Populoniz Episcopum præfati Totilæ iussu urso devorandum objectum, sed insigni miraculo illzsum servatum: testes hujus miraculi ætate Divi Gregorii Magni adhuc superstites; nam eodem, quo Cerbonius, & Justus, Gregorius vivebat seculo. Nec refert in Actis Sancti Reguli, quæ ex antiquis monumentis Ecclesiæ Lucensis excerpta sunt, nullam SS. Justi, & Clementis mentionem fieri: quandoquidem ejusmodi monumenta præcipue spectant Translationem Corporis Sancti Reguli Episcopi, & Martyris divinitus apud Populonium reperti, indeque Lucam transvecti. Quocirca nihil opus erat sigillatim nominare omnes, qui ex Africa Regulum fuerant comitati, sed Cerbonium dumtaxat, qui post ejus Martyrium Populoniz Episcopus fuerat ordinatus, & Magistri sui Corpus tumulaverat.

XII. Inquirendum nunc restat, an Opilio, Eumenicus, & Eucharistus Episcopi, infra Elpidium, & reliquos subsequentes Episcopos Volaterranos, num. 25. 29. & 31. ut eos receisset Ughellus, seu num. 27. 30. & 33. ut alii reponunt, sint relicti-

di: an potius Elpidio præferendi, quod existimat D. Falconcinus. Præferendos sane censeo ob rationem ab ipso adductam, quod scilicet canones supra laudati, & a Gratiano Decreto suo inserti, perperam ab Auctoribus Catalogi hæcenus vulgati Gelasio II. sint tributuri, cum ii Gelasio I. agnoscant conditorem. Nam præter ea, quæ Vir eruditus observat: multa alia in hanc sententiam nos pertrahunt: cum primis Canones omnes Gelasii nomine a Gratiano inscripti primum istius nominis Pontificem, non alterum Auctorem præseferunt. Nam canon *Præcepta canonum*, dist. 35. Palladio Episcopo inscriptus est, quem interfuisse Concilio secundo Romæ habito sub Gelasio I. apud Binium, Baronium, Labæum, Arduinum, & alios legimus. Deinde ea quæ in cap. 23. *Vobis enim*, 12. quæst. 2. & in cap. 25. *Vulterrane Ecclesiæ*, ibidem decernuntur adversus Eucharistum de alienatis ab ipso Vulterrane Ecclesiæ bonis, congruunt omnino aliis Gelasii I. decretis adversus suæ ætatis Episcopos non paucos, res Ecclesiarum suarum vel alienantes, vel sibi usurpantes, in proprios usus convertentes, contemptis Sacrorum Canonum sanctionibus. Id exploratum est ex ejusdem Pontificis Epistolarum decem fragmentis, quæstant in Collectione Canonum Cardinalis *Deus dedit*, apud Arduinum Tom. II. Concil. pag. 927. & seq. Præterea S. Anselmus Episcopus Lucensis, & Ivo Carnotensis, qui seculo undecimo Collectionem suam Canonum adornaverant, multis annis antequam Gelasius II. Pontifex crearetur, quippe hujus electio sequenti seculo duodecimo contigit, anno scilicet 1118. laudatos Canones, uti & plures alios a Gratiano congestos Gelasii nomine inscripserunt, utique primi hujus nominis, nam

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1053

nam seculo præcedente electionem Gelasii II. Anselmus Lucensis, & Ivo Carnotensis jam æ vivis excesserant; ac subinde Canones, quos Gelasio tribuunt, unius tantum Gelasii I. esse possunt. Tandem perbrevis, ac vix unius anni Pontificatus Gelasii II. schisma adversus eum excitatum, cujus causa abire Roma, & Pisas primum, dein in Gallias confugere compulsi sunt, ubi & diem ultimum clausit in Monasterio Cluniacensi, minime illi permittere poterant, ut tunc Canones, & Decreta ad varios Episcopos, & plures Ecclesias, de rebus tam diversis dirigeret. Unde apud Baronium, Binium, Pagium, Labbæum, & alios vix paucæ occurrunt Gelasii II. Epistolæ, nec earum aliqua de Volaterrana Ecclesia quidpiam continet.

Hinc facile erit veterem Catalogum ab utroque Ammirato, Ughello, & aliis concinnatum a mendis expurgare, & singulis Volaterranæ Ecclesiæ Episcopis propria loca tribuere. Cum enim Gelasius I. in laudato Canone *Volaterrana Ecclesiæ* tres illos Episcopos, Oplonem, Eumenicum, & Eucharistium commemorat, ex quibus postremus tantum sub ejus Pontificatu vixit, consequens est, Oplonem primo loco post S. Romulum, & ante ceteros esse reponendum: huic vero successisse Eumenicum, & Eumenico Eucharistium, ab eodem Gelasio ab administratione bonorum istius Ecclesiæ suspensum. Post Eucharistii obitum, quem contigisse oportet paulo ante finem seculi quinti, ordinatus fuit Volaterrarum Episcopus Elpidius, ad quem extat epistola Decretalis Gelasii I. relata can. *quo ausu*, 23. quæst. 8. quare ante initium seculi sexti Elpidius erat Episcopus: qui etiam incuntesculo sexto, ac deinceps Volaterranam rexit Ecclesiam: siquidem

interfuit Conciliis Romæ habitis sub Symmacho, ann. 501. 502. 503. 504. ut videre est apud Binium, & Arduinum. Quamdiu Elpidius vixerit incertum est. Illud tamen arbitror, post istius mortem Volaterranam Ecclesiam aliquot annis Præsule destitutam fuisse, ob Arrianam hæresim illic investam, a qua eam expurgavit Sanctus Justus, quem idcirco oportet Elpidio fuisse successum. Ejus Episcopatus exordium D. Falconcinus protrahit ad annum 570. quod tamen ego minus verisimile existimo. Pleraque enim Acta Justum fuisse Presbyterum commemorant, cum ex Africa in Italiam adnavigavit: sicque ad minus viginti quinque annos natum: ac subinde senem septuaginta annorum, quando Episcopus electus est. Quod licet a vero non abhorreat, tamen diuturna annorum series, quam etiam post adeptum Episcopatum illi adscribunt eadem Acta, id minime pati videtur. Ad hæc, in iisdem Actis proditum est, Justum post solutam urbis obsidionem, quam a Gothis sub Totila factam plerique tradunt, Volaterrarum Episcopum fuisse creatum. Totila autem, & Gothorum Regnum desierunt anno 552. igitur ante hunc annum Justus electio constituenda est. A Justo transitu usque ad annum 652. D. Falconcinus nullum alium Episcopum recenset, nisi Geminianum, & reipsa alius non occurrit. Immo Ughelli, & aliorum Catalogi, qui Justum statim post S. Romulum ante reliquos omnes collocant, ab Elpidio usque ad Geminianum nullum commemorant; vel quod perierint monumenta, vel quod a Sancti Justo obitu non statim Episcopus eligi potuerit ob recentem in Italiam Longobardorum irruptionem, quorum dominio Gallia Cisalpina, Etruria, ac pæne Italia universa cessit. Ceterum lacuna ista a S. Justo obi-

obitu usque ad Geminianum repleti aliquo modo poterit, si verum sit, quod Ugurgerius in Pompis Senensibus, Tom. I. pag. 189. ex Bisdomino in Chronicis Senensibus adnotat: nempe Leonem patria Senensem hac Sede Volaterrana potitum esse anno 566. hunc itaque oportet S. Justo successisse. Sed quo obierit anno incomptum est. Geminianus ex iis qui innotuerunt, Leoni substituendus. Interfuit autem Geminianus Concilio Lateranensi, quod Martinus I. habuit ann. 649. uti constat ex Arduino. Ad calcem hujus capituli exactiorem Catalogum Episcoporum Volaterranæ Ecclesiæ paucis ab hinc annis ab Illustrib. & Reverendis. D. Benedicto Falconcinio Episcopo Arretino, quem MS. legi, editum exhibebo, paucis emendatis.

XIII. A primæva sui institutione ad nostram usque ætatem Volaterrana Ecclesia nulli alteri subiecta est Metropoli, sed uni Romanæ, & Apostolicæ Sedi immediate subest. Ejus Episcopus olim titulo Principis Romani Imperii, aliisque privilegiis ab Occidentis Imperatoribus decoratus fuit, ex quibus nonnulla cum Episcopis ipsis, tum Monasteriis, & Ecclesiis Volaterranæ Urbis, ac Diocesis concessa, Ughellus, ejusque continuator commemorat. Per antiqua Volaterris visuntur Tempia, illud præcipue a priscis Fidelibus Divo Petro Apostolorum Principi erectum. Cathedralis Basilica Deiparæ Virgini in Cælum Assumptæ dedicata est, in qua divinis dant operam sex Dignitatibus præstantes, quorum princeps Diaconus, tum & Canonici duodecim, quos inter Theologus. Aliqua in urbe & suburbiis Religio-

rum Cœnobis, & quinque Monialium. Illic Seminarium duodecim Clericorum: Mons Pietatis, aliquot Laicorum Sodalitia, pluraque Pia loca: in suburbiis duæ Abbatiz, altera S. Justii, olim Monachorum Divi Benedicti, qui nigri appellantur, nunc Camaldulensium; altera S. Andreæ Monachorum Montis Oliveti, & Cœnobium FF. Sancti Francisci, quos Observantes vocant. Perampla est Volaterrana Diocesis, quamquam ex ipsa nonnulla oppida, & castra fuerint divulsa, quæ Collis recens Episcopatus Sede insigniti partem Diocesis componunt. Multis ea constat oppidis, castris, pagisque, in quibus præcipuum est nobile oppidum Sancti Geminiani, ubi insignis Ecclesia Collegiata, cui Præpositus, Archidiaconus, Canonici 12. & plures Capellani inserviunt: quinque Religiosorum, & Monialium Cœnobis: quædam Laicorum Sodalitia, Mons Pietatis, aliæque Pia loca. Parum ab oppido abest Abbatia Monachorum Congregationis Montis Oliveti.

Hic subiicimus Catalogum Episcoporum Volaterranæ civitatis ex Illustrib. & Reverendis. D. Benedicti Falconcini Episcopi Arretini MS. Codice a me fideliter excerptum, quem vulgatis hætenus a Scipione Annirato, & Ughello exactiorem credimus, utpote a Viro eruditissimo conditum. Quibusdam tamen notis eum corrigimus: adjectis insuper aliquot Imperatorum Diplomatum, in favorem Volaterranæ Ecclesiæ ejusque Antistitem conditis: quæ ipsi D. Falconcinio ignota fuerunt, nec hætenus a quopiam edita, quorum authentica Exemplaria penes me habeo.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1055

XIV. Catalogus Episcoporum Volaterranorum.

1. *Sanctus Romulus.*
2. *Opilio.*
3. *Eumenicus.*
4. *Eucharistius.*
5. *Elpidius. Anno 502. (* melius anno 501.)*
6. *S. Justus. (Afer.) circa annum 570. (* melius ann. 552.)*
7. ** Leo Senensu. Anno 566.*
8. *Geminianus. Anno 652. (* melius circa ann. 648.)*
9. *Martianus. Anno 680.*
10. *Guido I. Anno 682.*
11. *Petrus I. Anno 698.*
12. *Gagninus. Anno 706.*
13. *Gippus. Anno 715.*
14. *Albuius I. (apud Ughellum *Albinus*) Anno 735.*
15. *Petrus II. Anno 800.*
16. *Andreas I. Anno 820.*
17. *Guachinus. Anno 834. * Non convenit hæc epocha cum Diploma-
te Ludovici Imper., Lotharii Imper. filii, apud Ughellum, quod
Andree I. concessum dicitur anno 32. Lotharii patris, & 2. Lu-
dovici filii, nempe Anno Christi 851. Quare Guachinus electus est
Episcopus circa annum 852.*
18. *Albuius II. Anno 880.*
19. *Aldebradus. (apud Ughellum etiam *Adelasus*) Anno 929.*
20. *Buoffus. Anno 945.*
21. *Petrus III. Anno 971.*
22. *Benedictus I. Anno 985.*
23. *Petrus IV. Anno 987.*
24. *Benedictus II. Anno 1002.*
25. *Guido II. Anno 1026.*
26. *Gaufridus Saxon. Anno 1034.*
27. *Guido III. Suevus. Anno 1039.*
28. *Hermannus Theuto. Anno 1066.*
29. *Dionisius Archiepiscopus Mantuanus. Anno 1077.*
30. *Petrus V. Anno 1090.*
31. *Rogerius. Anno 1098.*
32. *Crescentius. Anno 1133.*
33. *Oldimarus, seu Adimarus Florentinus. Anno 1138.*
34. *Galganus I. Anno 1150.*
35. *S. Ugo de Saladinis. Anno 1174.*
36. *Udebrandus de Pannochieffis, sive ut alii volunt, del Pannochia. * Hic,
Ughello referente, Tom. I. Ital. Sacr. pag. 2. col. 353. cum ex
nobilitate gentis suæ ingentes spiritus gereret, brevi Volaterranum
arripuit Principatum, declaratus a Friderico I. Imperatore, Enobarbo dicto, Sacri Romani Imperii Princeps, anno 1185. Fridericus enim, uti & alii ejusdem Successores, quorum Diplomata &
Pars II. Vol. II. L 1 Pri-*

Privilegia Volaterranis Episcopis concessa hic referemus, absolutum Italix Dominium affectantes, Etruriæ præsertim, ejus Episcopos sibi devinctos continere studebant. Cum autem in iis Volaterranum Antifistes tunc temporis haud mediocri pollerent potestate, opibusque florent, plura in eos contulere Privilegia: inter quæ illud fuit Friderici I. Imperatoris, quo revocat omnia bona Volaterranæ Ecclesiæ ab Ildebrandi Prædecessoribus quoquo modo alienata, aut ab aliis usurpata, eaque restitui jubet, facta Ildebrandi facultate adeundi ipsorum possessionem. Friderici Diploma ex Ammirato refert Ughellus: ego vero illud correctius, & amplius hic transferendum, censui juxta Exemplar authenticum antiquis characteribus membrana integre exaratum, num. 1. quod apud me extat.

I. Hoc est exemplum cujusdam Privilegii Federici Imperatoris, cujus tenor sequitur videlicet.

Revocatio
alienatorum
per Præde-
cessores, &
licentia in-
trandi pos-
sessiones de
hac. l. car-
ta 16. Scilicet infra Di-
plomate XI.

Revocatio
ad introitus
Ecclesiæ.

XV. **F**edericus Dei Gratia Romanorum Imperator, & semper Augustus. Inter varia Imperatorie Majestatis vota, & opera, officium Imperiali Excellentie a Deo nobis creditum postulat, & requirit, ut cum antiquique fidelium nostrorum, quod sacrum est, debeamus observare, Ecclesiis quidem, & Ecclesiasticis personis intendere tenemur, quarum observantiam nobis commissa est, ad earum prosperitatem, & salutem, quatenus dum per sollicitiam exteriorum vissera pietatis, & opem justitie clementer eis aperimus, suffragili, & orationibus earum vitam obtinere valeamus eternam juxta illud Dominicam, Elemosina extinguit peccatam, & charitas operis multitudinem peccatorum. Ea propter cognoscat tam præsens ætas Fidelium Imperii, quam successara posteritas, quod nos attendentes antiquam honestatem, & meram libertatem nostræ Vulterranensis Ecclesiæ, & animum libenter inclinantes ad sedulas preces Dilecti, ac fidelis Principis nostri Hildebrandini Panuocchii ejusdem Ecclesiæ Episcopi, cujus utique devotio plurimum Nobis accepta est, & honestas ejus suis commendata meritis equum duximus, atque necessarium, ut insolentis, & damnis, quæ præscripta Ecclesiæ tum ex ignavia, tum ex prodigalitate, tum etiam ex imprudentia Prælatorum suorum, subslinuit, maturius occurramus, ne si torpore diuturno negligenter senuerint, in oblivionem forte deveniant, & injuria in rei sacras grassantium transeat in aliquem quasi justæ possessionis usum. Habito igitur, sapienterque deliberato Principum, & Curie nostræ judicium consilio; omnes obpignorationes, Beneficia, transmutationes, & alias quasvisque alienationes, quæ a prædecessoribus predicti Episcopi, & specialiter ab Hugone Episcopo proximo prædecessore suo, & a Canonaco, sive Canonico ejusdem Ecclesiæ aliquo tempore factæ sunt de bonis Vulterranæ Ecclesiæ cassamus, & imperiali au-

Ho-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1057

Auctoritate omnia in irritum revocamus, & ut libere absque omni contradictione ad sepedictam Ecclesiam, & Episcopatum revertantur, censuimus, ac districte precipimus, nisi evidentii ratione probari possint, & oculata fide declarari ad utilitatem ipsius Ecclesie ea in suam rationabilem contrarium accessisse. Ad augmentum quoque nostre Imperialis solertie ipsi Episcopo plenam damus potestatem, & authenticam auctoritatem concedimus confidenter intrandi, & possidendi quaecumque alienata, sive concessa, vel infracta, seu nomine tenimenti collata tam in Castris, quam Villis, aliisque quibuscumque rebus, & eorum possessionem, atque usum libere habendi, & pro sue voluntatis arbitrio salubriter disponendi sine lesione sui juris, & Valterrane Ecclesie. Ut autem hoc nostre Majestatis edictum ratum consistat, & omni evo inconvulsim permaneat, presentem inde paginam conscribi iussimus, & Excellentie nostre Sigillo communiti; Statuentes, & imperiali auctoritate sancientes, ut nullus Dux, nullus Marchio, nullus Comes, nulla Civitas, nullum Comune, nullave Potestas, seu aliqua prorsus Persona humilis, vel alta, secularis, vel Ecclesiastica huius nostre Constitutioni audeat contraire, vel aliquibus calumniarum injuriis presumat nostrum hoc preceptum attentare. Quod qui fecerit in ultionem temeritatis sue sexaginta libras auri puri componat, medietatem Fisco Imperiali, medietatem Personae injuriam patienti. Hujus rei testes sunt Conradus Magnivinus Archiepiscopus, Willinus Albensis Episcopus, Albrignus Reginus Episcopus, Fridericus Propositus S. Thome in Argentina, Dux Weipbo, Luppoldus Dux Austrie, Gerbardus Comes de Len. Comes Dymon de Spanbeun. Comes Theobaldus de Lechezemunde, Marchio Bonifatius de Monteferrato. Wenberus de Bonlande, Drnbardus de Kesseneburg, Leo de Monavento. Obizo Judex de Vico, Montanellus de Montecuccari, Henricus Maslakus de Lutra, Radulphus Camerarius, & alii quamplures.

propria auctoritate.

Modificat. I. carta XVI. scilicet Diplom. XI.

Datum apud Cremonam in revelatione ipsius anno Domini Incarnationis millesimo centesimo octuagesimo quinto, Indictione quinta, sexto decimo Cal. Junii.

In nomine Domini Amen. Anno ejusdem millesimo trecentesimo septuagesimo nono, Indictione secunda, die undecimo mensis Maii. Hoc exemplum per me Stephanam Notarium subscriptum, sumptum ex authenticis litteris predicti Domini Federici Romanorum Imperatoris Sigillo munitis fuit in presentia Reverendi in Christo Patris Domini Fratris Pauli Episcopi Caledonensis, & Venerabilis Viri Domini Joannis de Florentia licentiatii in jure Canonico Vicarii Generalis Reverend. in Christo Patris, & Domini Domini Simonis Dei, & Apostolica Sedis gratia Episcopi Valterrani sedentium pro Tribunali Valterris in Episcopali Palatio a me ipso Stephano Notario, & aliis subscriptis Notariis diligenter cum ipsi authenticis litteris asculatur; Et cum ipsi Episcopus, & Vicarius cognoverint illud cum, ipsi authenticis concordare per ordinem, ut adhibeatur eidem exempli de cetero plena fides, eorum dictis nominibus interposuerunt auctoritatem, & decretum presentibus Venerabilibus Viris Domino

1058 Orbis Sacer & Profanus

Michaelis Archidiacono Vulterrano, & Domino Tho, meo Archiprebitero Vulterrano testibus ad hac vocatis, & rogatis.

Ego Augustinus filius olim Ser Martini Pleri de Vulterris publicus Imperiali auctoritate Judex ordinarius, atque Notarius, & nunc Notarius predicti Reverend. in Christo Patris, & Domini Domini Simonis Dei, & Apostolica Sedis gratia Episcopi Vulterrani hoc exemplum una cum Ser Jacobo, & Ser Stephano Notariis infra scriptis diligenter cum dictis autenticiis litteris coram ipsis Domino Episcopo Calcedonense, & Domino Stephano Vicario, & fideliter auscultavi, & quia utrumque concordare, inveni de ipsorum Dominorum Episcopi Calcedonensis, & Stephani Vicarii mandato in ejusdem exempli plenam fidem, & testimonium me subscripsi, & Signum meum, apposui confectum in presencis dictorum testium anno, indictione, & die predictis.

Ego Jacobus olim Ser Pirozli de S. Geminiano Imperiali auctoritate Judex ordinarius, atque Notarius publicus, & nunc Notarius, & Officialis superscripti Reverend. Domini Episcopi Vulterrani hoc exemplum una cum superscripto Ser Augustino, & infra scripto Ser Stephano Notariis diligenter cum dictis autenticiis litteris coram, ipsis Dominis Episcopo Calcedonensi, & Stephano Vicario, & fideliter auscultavi, & quia utrumque concordare inveni de ipsorum Dominorum mandato in ejusdem exempli plenam fidem, & testimonium publice me subscripsi in presencis dictorum testium in dicto loco existentium anno, Indictione, mense, & die predictis.

Ego Stephanus Nerli Symoncini de Suvereto Imperiali auctoritate Judex ordinarius, atque Notarius publicus, & nunc Notarius, & Officialis predicti Reverend. Patris Domini Episcopi Vulterrani hoc exemplum ex dictis autenticiis litteris predicti Romani. Regis fideliter sumpsi, & postmodum in presencis dictorum Dominorum Episcopi Calcedonensis, & Stephani Vicarii cum predictis Notariis Augustino, & Jacobo diligenter cum ipsis autenticiis litteris auscultavi, & quia utrumque concordare inveni de ipsorum Vicarii auctoritate, & mandato ad ejusdem exempli plenam fidem, & testimonium publice me subscripsi, presencibus dictis testibus in superscripto loco, superscriptis anno, indictione, & die.

Idem Ildebrandus ab Henrico Sexto, Friderici I. Imperatoris filio, imperante adhuc patre electo Romanorum Rege, privilegium obtinuit eudendi monetam, quod etiam ad ejusdem Successores transiret; eotamen

men onere cum ipsi Udebrando, tum ejus Successoribus impolito, ut annuum censum Fisco Regio persolvant. Diplomatis verba hæc sunt: *Pro hac autem Majestatis nostræ concessione prædictus Episcopus, ejusque Successores fisco nostro annuatim persolvent sex marcas puri argenti ad pondus Coloniense in festo Sancti Martini, præter illam pensionem, quam pro aliis Regalibus dare solentur.* Recitat hoc Henrici Sexti Diploma Ughellus Tom. III. col. 355. in Addit. ubi male eum Imperatorem vocat, cum Rex tantum Romanorum a Patre electus esset, tuncque ejus Pater Fridericus imperaret. In exemplari, quo ipse usus est, Diploma datum dicitur Vicerbur, Anno Dominice Incarnationis 1189. indictione septima. xv. Kal. Septembris. At vero in Exemplari authentico, quod penes me habeo ita scriptum legitur: *Acta sunt hæc Anno Dominice Incarnationis millesimo centesimo octuagesimo nono Indictione septima. Regnante Domino Henrico Sexto Romanorum Rege gloriosissimo, anno Regni ejus decimo nono. Datum apud Wircebe per manum Henrici Imperialis aule Protonotarii, decimo septimo Cal. Septembris.* Ex notis Chronologicis hujus Diplomatis

corrigenda mihi videtur Chronologia doctissimi Pagii; is quippe ex Chronographo Reicherspergens tradit, Henricum a Friderico patre coronatum fuisse Regem anno 1169. apud Bambergam diebus Pentecostes, quod evenerat tunc in vi. Idus Junii. arbitror enim Chronographi hujus textum esse corruptum: nam ex hoc Diplomate apparet, illud fuisse editum anno decimo nono Regni ejusdem Henrici, Christi vero 1189. Indictione septima, mense Augusti: oportet igitur exordium Regni Henriciani contigisse anno 1171. mense Junio, juxta Chronographum illum: porro Anno Christi 1189. Indictione septima, mense Augusto, jam inchoatus erat annus decimus nonus Regni Henrici Sexti.

Ante hunc annum laudatus Udebrandus Episcopus aliud Privilegium ab eodem Henrico Rege nactus fuerat, quo ipsi concedebatur facultas eligendi Advocatum in omnibus suis causis, quemcumque voluerit. Ignotum fuit hoc Privilegium Ughello, cujus Diploma ex præfato nostro Exemplari authentico hic damus, quod Numero III. insignitum est, quamquam Numero II. esset recensendum.

III. Hoc est exemplum cujusdam Privilegii Henrici Sexti Romanorum Regis, cujus tenor sequitur videlicet.

XVI. **H**ENRICUS Sextus divina favente clementia Romanorum Rex, Potestas eligendi A. J. vocam in Causis.
 & semper Augustus. Nostræ Regiæ celsitudinis clementi potentia omnium prælatorum Ecclesiarum omni indecentia carentem vult esse honestatem, & eorum maxime, qui in servitio nostro, & Imperii perseverare intendit. Unde notum facimus universis fidelibus Imperii presentibus, & futuris, quod Nos attendentes puram fidem, & sinceram devotionem dilecti, ac fidei nostri Aldebrandi Episcopi Vulterrani concedimus ei, & indulgemus, ut in causis suis omnibus eligat sibi advocatum, quem voluerit, ut præstet Sacramentum calumnie. Testes hujus rei sunt Comes Robertus de Nonsue.

1060 Orbis Sacer & Profanus

ſus. Federicus de Bireth. Sicut Pap. Judex Curie noſtre. Wido de Lelma Judex Curie noſtre. Latinius de S. Gineſio Judex Curie noſtre.

Datum Mediolani Anno Domini Incarnationis milleſimo centeſimo ottaueſimo ſeptimo, Indiſione ſexta, 4. Non. Novembris.

Indiſione ſexta hoc Diplomate designata, oportet ut exordium acceperit a menſe Septembri, ſicque deinceps ad ſequentis anni integrum Auguſti menſem fuerit producta.

Alterum nunc adiciamus Diploma, cujus ſupra mentionem fecimus: nam etſi illud Ughellus referat, non

tamen integrum deſcribit: idcirco ipſum ex noſtro Exemplari authentico hic totum tranſcribendum duximus. Quamquam autem ibi Numerus II. notatus ſit, quia tamen tempore poſterior eſt precedente, ideo poſt illud hoc loco exhibemus.

II. Hoc eſt Exemplum cujuſdam Privilegii Henrici Sexti Romanorum Regis, cujus tenor ſequitur videlicet.

Facultas cunctandi moneta ſub Bulla aurea.

Cum Bulla aurea.

Nodie eſt facta nova conceſſio cunctandi ſimilem monetam per Carolum IV. ſine alicujus cenſus ſolutione car. 18. ſci. licet infra Diplomate XI.

XVII. **I**N Nomine Sancte, & individue Trinitatis. Henricus Sextus divina juvante clementia Romanorum Rex, & ſemper Auguſtus excellentie noſtre benignitas ſerenitatem noſtram inducit, ut devota fidelium noſtrorum obſequia clementer attendentes liberali munificentia Majeſtatis noſtre beneficiis, ipſos ſtudeamus ſublimare. Notum igitur facimus univerſis Imperii noſtri fidelibus preſentibus, & futuris. Qualiter Nos conſiderantes fidem, ac devotionem dilecti Principis noſtri Ildebrandi Valterrani Episcopi, quam nobis preclaris obſequiis confidenter oſtendit. Regali excellentia ipſi, & Succeſſoribus ſuis monetam recto ſeodo tenendam in perpetuum concedimus, dantes eis licentiam, & plenam poteſtatem cudendi eam in quo pondere, colore, & forma voluerint, & in omnibus predictis eam mutandi pro ſua voluntate. Pro hac autem Majeſtatis noſtre conceſſione predictus Episcopus, ejusque Succeſſores ſiſco noſtro annuatim in penſione perſolvens ſex marcas puri argenti ad pondus colonienſe in feſto Sancti Martini preter illam penſionem, quam pro aliis regalibus dare tenentur. Si vero aliqui Succeſſor predicti Domini Episcopi monetam reſignare voluerit, non teneantur ad earumdem ſex marcarum perſolutionem. Statuimus igitur, & regali auctoritate ſancimus, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Capitaneus, Conſul, nulla Poteſtas, Civitas, nullum Comune, nulla denique perſona humilis, vel alta, ſecularis, vel Eccleſiaſtica predictum Valterranum Episcopum, vel ejus Succeſſores in hac ſublimitatis noſtre conceſſione audeat gravare, vel aliquam eis inferre moleſtiam, quod ſi quis facere attentaverit viginti libras auri pro penna componat, medietatem Camere noſtre, reliquum paſſo injuriam. Hujus rei teſtes ſunt Conradus Maguntina Sedis Archiepiſcopus, Wigmannus Mogdeben. Archiepiſcopus. Conradus Wormat Episcopus; Enricus Argen-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1061

gentiu. Episcopus, Bersoldus Nuwembu gen. Episcopus. Eberhardus Merseburgensis Episcopus. Otto Frisingen. Episcopus. Henricus Pragensis Episcopus. Conradus Palatin. Comes Reni. Otto illustris Fr. nr. Marebio Burgundie. Otto Dux Boemie, Otto Marebio M'issenfis, & filius ejus Marebio Albertus. Oedo Marebio de Lufiz. Comes Sifridus de Orlamunde, Comes Erbertus de Wde. Comes Volmarus de Castello. Henricus Marscalcus de Bappeneheim. Humsfeldus de Valchenstem. & alii quamplures.

Signum Domini Sexti Romanorum Regis invictissimi. Ego Joannes Imperialis aule Cancellarius Vice Conradi Maguntina Sedis Archiepiscopi, & Germanie Archiepiscopatibus recognovi.

Acta sunt hæc Anno Domini Incarnationis millesimo centesimo octuagesimo nono, indictione septima. Regnante Domino Henrico Sexto Romanorum Rege gloriosissimo, anno regni ejus decimo nono.

Datum apud Wircbe per manum Henrici Imperialis aule Pretonotaril, decimo septimo Cal. Septembris.

37. *Paganus de Pannochiefels. Anno 1213.*
38. *Galganus II. Anno 1244.*
39. *Raynerius I. Anno 1251.*
40. *Albertus Scholarius (* Florentinus) Anno 1261.*
41. *Raynerius II. Albertinus, (* apud Ughellum Ubertinus) Præpositus Arretinus. Anno 1273.*
42. *Rogerus II. Anno 1291.*
43. *Raynerius III. Belfortis (* Volaterranus.) Anno 1301.*
44. *Ramusius de Allegrestis (* Volaterranus.) Anno 1321.*
45. *Philippus Belfortis. Anno 1349. * Is occasionem nactus adventus Caroli IV. Romanorum Regis, & Imperatoris electi in Italiam, ab ipso sibi suisque Successoribus splendida obtinuit Privilegia. Carolus quippe Moravie Dux, Joannis Bohemie Regis filius, anno 1346. circa Festum B. Margaritæ, seu circa diem 25. Julii, in Villa Rentz Diocesis Trevirensis electus fuerat Romanorum Imperator, cujus electionem Clemens VI. Summus Pontifex confirmavit: ut videre est apud Raynaldum, & Spondanum ad eund. annum. Verum coronam Imperii non suscepit nisi nono Regni sui Anno, scilicet Christi 1355. Hujus rei causa in Italiam profectus Romæ Imperii coronam consecuturus, antequam eo se conferret, Pisas divertit, ibique aliquot diebus commoratus, ad preces Philippi Valterrarum Episcopi, cum ipsi, tum eius Ecclesiæ plura impertiit Privilegia. Duo ex iis profert Ughellus Tom. I. Ital. Sac. pag. 2. col. 370. & 371. sed mutila; nos vero ea integra danus ex nostro Exemplari authentico. Sed prius illud transcribendum volumus, quod eodem quidem anno & mense, non tamen eodem die,*

die, quo primum ab Ughello relatum. Numero V. in nostro Exemplari signatum est, tametsi alterum duobus diebus præcesserit.

V. Hoc est Exemplum cuiusdam Privilegii Karoli
Regis Romanorum, cujus tenor sequitur
videlicet.

Eadem re-
vocatio de
qua supra.
III. tripl.
scilicet Di-
plom. prae.

XVIII. **K**arolus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus, & Boemiae Rex omnibus in perpetuum. Innata benignitas nostra clementia Augustali, etsi omnibus implorantibus eam exhibet se liberaliter gratiosam, ad illos libenter se inclinat, eisque manum porrigit adjutricem, quos non suos, sed reatus alterius sauciavit. Sane Venerabilis Philippi Episcopi Valterrani nostri & Sacri Romani Imperii Principis, & devoti dilecti humiliter oblata petito continebat, quod eum ipse dubitet ne ipsa Ecclesia Valterrana, & Capitulum ipsius per felicis memoriae Romanorum Imperatores, & Reges prædecessores nostros sint aliquibus Sententiis investiti, dignaremur de clementia solita speciali gratia, & ex certa sententia dictam Ecclesiam, & Capitulum ab ipsis Sententiis liberare. Nos igitur, qui ex debito dignitatis nobis divinitus attributa bona, & jura Ecclesiarum conservanda suscepimus pariter, & tuenda; nolentes quod delictum personæ in damnum redundet Ecclesiae omnes processus factos, & sententias latas per prædecessores nostros, & præsertim per inclitæ memoriae Domini Henricum Illustrissimum Avum & prædecessorem nostrum contra Episcopatum, & Ecclesiam Valterranam, ejusque Capitulum occasione cujusque inobedientiae contumaciae, vel rebellionis, ingratitude, omissionis, recognitionis, nove investiture, petitionis, homagii, & juramenti præstationis, vel quolibet alia ratione, vel causa, de solita benignitate in quantum tangunt præfatos Episcopatum, & Ecclesiam Valterranam, & ejus Capitulum revocamus, & omnino removemus, tollimus, & cassamus, & omnino pro talibus haberi volumus, ac si nullo tempore facti, vel latæ fuissent. Ipsosque Ecclesiam, Episcopatum, & Capitulum ejus in integrum restitimus; eorumque Privilegia eis, vel eorum alteri prædecessoribus nostris Regibus, vel Imperatoribus Romanis concessa in suis volumus viribus remanere. Mandantes omnibus Vassallis, & hominibus prædictorum Episcopatus, & Ecclesie Valterrane ipsiusque Capituli, quatenus dictis processibus, & sententiis non obstantibus nec obviare valentibus Episcopo Valterrano, qui nunc est, & pro tempore erit, debeant obedire. Et eis de omnibus servitiis, homagii, & quibuscumque aliis proventibus, redditibus, & vassallagiis, ac juribus omnibus integraliter respondere. Presentibus Venerabilibus Nicolao Patriarcha Aglegen. Fratre nostro. Arnolfo Progen. Archiepiscopo Principibus, nec non Burcardo. Purgavio Alag-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1063

deburgen. Magistro Curie. Hascone de Secretis. Magistro Camera, acque Magistris, Joanne de Vicedomini de Arretio, ac Cyno de Castellione Arretino Auditoribus causarum Palatii nostri regalis testibus ad premissa, presentium sub maiestatis nostre Sigillo testimonio litterarum.

Datum Pisis Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto, Indictione octava. Undecimo Cal. Martii Regnorum nostrorum anno nono.

Ego Joannes Dei gratia Latomuschie. Episcopus Aule Regie Cancell. Vice Reverend. in Christo Patris Domini Guillimi Colon. Archiepiscopi Sacri Imperii per Italiam Archicancellarii recognovi.

Diploma ejusdem Caroli Regis Romanorum, eodem anno, 1355. mense pariter Februarii, sed non ipsa, qua precedens, die Pisis itidem datum, de quo Ughellus col. 371. & seq. ubi *Pisis datum* dicitur anno 1355. 8. indictione, 10. Kal. Junii, Regnorum nostrorum anno IX. Imperii vero primo: nempe post susceptam Romæ Imperii coronam. Ast Exemplar, quo Ughellus usus est, oportet esse corruptum: in nostro quippe Exemplari authentico, Num. IV. datum di-

citur *Pisis* anno 1355. Indict. S. nono Kal. Martii, Regnorum nostrorum anno nono; nulla facta Imperii mentione, quod nec dum Romæ Imperii coronam suscepisset, qua die ipso Paschatis, quæ eo anno fuit quinta Aprilis, a Petro Episcopo Cardinali Ostiensi, Legato Innocentii VI. Summi Pontificis fuit redimitus; uti referunt Auctor secundæ Vitæ Innocentii, Raynaldus & Spandonus. Idem ergo Diploma ex nostro Exemplari authentico, Num. IV. hic damus.

IV. Hoc est Exemplum cujusdam Privilegii Karoli Regis prædicti, cujus tenor sequitur, videlicet.

XIX. **K**arolus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus, Eadem remissio de qua supra pro-
 & Boemie Rex venerabili Philippo Episcopo Vulterrano nostro, & Imperii Sacri Principi, & devoto dilecto gratiam xim. tripl.
 regiam, & omne bonam. Ad regalem celsitudinem noscimus pertinere Subditos Sacri Imperii ab injustis oneribus relevare. Ut sicut felicit. Di-
 digne volumus imperialia jura ubilibet conservari. Sic pro eis clementia nostra non patitur, quod quispiam ultra decentiam pregruetur, & in thesauris nostris esse reconditum reputamus quidquid benemeritis Subditis elargimur. Sane tua Maiestati nostra porrecta piolem. III.
 devota, & humilis supplicatio continebat, quod cum Ecclesia Vulterrana nobis, & Sacro Romano Imperio teneatur solvere annuatim triginta marchas argenti examinati ad pondus Camere nostre pro argenti fodinis existentibus tunc in Castro Monterii Diocesi Vulterrane concessus a prædictis prædecessoribus nostris eidem Ecclesie ac Episcopis ipsius. Cum insuper teneantur alias triginta marchas argenti purissimi annuatim solvere nobis, nostrisque Successoribus pro fodri collectione, ut hæc apparent ex privilegiis davorum prædecess-

Pars II. Vol. II.

M m

fo-

forum nostrarum, quæ coram maiestate nostra tua dilectio præsentavit, dignaretur clementia Regia de remotionis dictorum censuum, & abolitionis a præstatione dictarum marcharum argenti beneficio tibi, & tue Ecclesiæ providere. Cum prout tu asseris prædictæ argenti fodinæ jamdiu defecerint, & quasi steriles sunt effectæ. Et insuper tam propter guerras, quam etiam mortalitatum pestilentias diu tuis vigentes in portibus, quæ multis hominum genera consumpserunt, nec non propter violentas manus vicinorum, qui terras quamplures tuas perperam occuparunt de dicto fodro per modicum exigatur. Nos igitur iniquitatis speciem arbitantes inde velle censum exigere, ubi fructus minime reperitur. Te prædictam Ecclesiam Vulterranam & Successores tuos a solutione prædictarum triginta marcharum argenti pro prædictis argenti fodinis concessis, & aliarum triginta marcharum argenti purissimi pro fodri collectione, & ab omni eo, quod tu, & prædicta tua Ecclesiæ nobis, & Imperio tenemini, & debetis tam, pro præterito tempore, & presenti, quam eas prædecessores tui, & tu solvere cessavistis, quam etiam pro futura de regali munificentia, & speciali gratia absolvimus, & totaliter liberamus ab eis omnibus te, & dictam Ecclesiam, Successoresque tuos proximis quicquantes, ita, & taliter quod nullus de cetera possit vos inquietare, vel aliter molestore. Præsentibus Venerabilibus Nicolao Patriarchæ Aquilegen. fratre nostro, Anselmo Pragen. Archiepiscopo Principib. nec non Barchardo Purgravio Magdeburgen. Magistro Curie. Hæcone de Sueretie. Magistro Camere, atque Magistris Johanne de Vicedominis de Arretio, & Cyro de Cassilione Arretino Auditoribus causarum Palatii nostri regalis testibus ad præmissa presentium sub maiestatis nostre Sigillo testimonio litterarum.

Datum Pisis Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto, Indictione octava nono Cal. Martii, Regnorum nostrarum anno nono.

Ego Joannes Dei gratia Lutomusiblen. Episcopus Aula Regie Cancellarius Vice Rerend. in Christo Patris Guillimi Colon. Archiepiscopi Sacri Imperii per Italiam Archicancellarii recognovi.

* Iisdem, anno, mense, ac die quibus præcedens, & illud Pisis prodit Caroli IV. Romanorum Regis Diploma, quo Carolus impertitit Philippo Volaterrarum Episcopo facultatem amplissimam audiendi causas criminales & civiles, quæ inter quascumque personas verterentur, nedum in urbe & Dioecesi Volaterrana, verum etiam in Tuscia univer-

sa, itemque causas appellationum quarumlibet, quæ ad Cæsaream Curiam essent referendæ: creandi quoque Judices & Tabelliones; dandi Tutores, Curatores, & *Stundualdoi*, nec non legitimandi spurios. Illud Ughellus recitat Tom. III. col. 370. Sed nos illud ex nostro Exemplari authentico, num. VI. hic referendum censuimus.

VI. Hoc est Exemplum cujusdam Privilegii Karoli
Regis prædicti, cujus tenor sequitur videlicet.

XX. **K**arolus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus, & Eadem pote-
Boemie Rex venerabili Philippo Episcopo Vulterrano no-
stro, & Imperii Sacri Principi, & devoto dilecto gratiam Regiam,
& omne bonum. Tunc Romanum exaltatur Imperium, tunc nostra
gloria sublimatur, cum bonorum gratia nobis a Deo attributa felici-
ter in benemeritis radiis propagamus, & eos potissime dignos ho-
noribus, & donis imperialibus arbitramur, quos grandia virtus
suarum merita claros reddunt. Hac itaque consideratione regali
largitate benignius inclinati te cujus prædecessores per multa ob-
sequia divini Romani Imperatoribus, ac Regibus prædecessoribus no-
stris hæcenus præstita, infra scriptis, & aliis multis honoribus, &
dignitatibus clamerunt, quem etiam fidei, & devotionis constantia,
& alia virtuosæ insignia gratum reddunt. Volentes illi gratiis insig-
nare, quibus aliis vobis te reddere gratiosum tibi, & Successori-
bus tuis auctoritate nostra Regia committimus, atque concedimus
per præsentem, ut in Civitate Vulterrana, & ejus Diocesi, ac etiam
in tota Tuscia causas omnes criminales, & civiles, quæ inter quos-
cunque vertuntur, nec non causas appellationum quarumlibet, quæ
ad nostram Curiam referenda essent, recipere, audire possis exami-
nare, & sine debito terminare, easque, & eorum quamlibet uni,
& pluribus sicut tibi placuerit delegare. Potestatem etiam tibi, tuis-
que Successoribus concedimus, quod auctoritate imperiali possitis per
totum Romanum Imperium Judices, Tabelliones, & Notarios publi-
cos constituere, ordinare, facere, & creare, a quibus recipere de-
beat nomine nostro, & Sacri Imperii fidelitatis, & de dicto officio
exercendo fideliter consuetum, & debitum sacramentum. Tutor-
es, Curatores, & Mundualdos dare in casibus opportunis. Natura-
les filios, & alios ex quocunque damnato coitu natos legitimos con-
firmare, ac legitimare, & ad omnia jura legitima restituere, præ-
dictam genituræ maculam penitus abolentes ut tanquam legitimi, &
de legitimo matrimonio nati in bonis paternis, & maternis propriis,
& feudilibus acquisitis, & acquirendis ex testamento, & ab inte-
stato succedant, & quod tanquam de legitimo matrimonio editi, &
concepti agnati, & cognati parentum suorum in quovis gradu con-
stituti agnati, & cognati efficiantur, & recipere ipsi illi. Et ad
omnes actus publicos, & civiles, officia, & honores, si se casus in-
gesserit, admittantur, & in omnibus aliis suam exequi valeant attio-
nem, objectione proli illicitæ quiescente, & non obstante aliqua le-
ge, illa potissime quæ legitimari spurcos, & naturales, nisi ex cer-
ta scientia non permittit, & aliis legitur juribus, & constitutioni-
bus adversantibus prædictis, vel alicui prædictorum, quibus ex nunc
ex certa scientia derogamus. Libertates etiam concedere, & donare,
donandæ li-
bertatis.

audiendi
causæ.

creandi Ju-
dices & ta-
belliones.

dandi Tutor-
es, Curato-
res, & Mun-
dualdos.

legitimandis
Spuriis, &c.

donandæ li-
bertatis.

1066 Orbis Sacer & Profanus

de quibus omnibus & singulis te memoratum Episcopum Vulturnanum nomine Ecclesie tue prefate auctoritate nostra regia, ac Romani Imperii de novo presentialiter investimus. Ita ac in omnibus, & singulis predictis gratiis, honoribus, & dignitatibus tu, & Successores tui exercere, uti, & exequi valeatis per totum Romanum Imperium auctoritate nostra, & Imperii libere, atque sine contradictione, & molestia alicujus. Augustali nostra providentia, & edicto perpetuo decernentes ut nullus Princeps, Marchio, Dux, vel Comes, Baro, vel miles, Potestas, vel Judex, & alius quicumque, Subditus Sacri Imperii, etiam si Collegium, aut Universitas fuerit, audeat, vel presumat te, seu Successores tuos in Successione hujusmodi regali gratie molestare, vel aliquo modo perturbare. Siquis autem contra tenorem presentis indulti quidquid attentare presumpserit indignationem nostram regiam, & penam centum marcarum auri optimi componendarum se noverit incursum. Quarum medietas Fisco nostro Regali, reliqua medietas tibi, & tue Ecclesie, sive tuis Successoribus veniat applicanda, quam etiam tibi liceat a transgressoribus exigere, & eam, quae nos, & Fiscum nostrum contingit medietatem nobis, seu Successoribus nostris fideliter consignare. Decernentes ex nunc irritum, & inane si secus a quoque contra predicta, vel aliquid predictorum quidquid fuerit attentatum. Presentibus Venerabilibus Nicolao Patriarca Aquilegen. Fratre nostro, Arnolfo Pragen. Archiepiscopo principib. nec non Barcardo Purgravo Magdeburgen. Magistro Curie, Ascone de Sueretic. Magistro Camera, atque Magistris Joanne de Vicedominis de Arretio, ac Cyro de Castillione Arretino Auditoribus Causarum Palatii nostri Regali testibus ad premissa, presentium sub Majestatis nostre Sigillo testimonio litterarum.

Datum Fisis Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto, Indictione octava nono Cal. Martii, regnorum nostrorum anno nono.

Ego Joannes Dei gratia Luthomuscblen. Episcopus Aule Regie Cancellarius Vice Reverend. in Christo Patris Domini Guillelmi Colonien. Archiepiscopi Sacri Imperii per Italiam Archiepiscopiarii recognovi.

* Tot autem privilegiis Carolus IV. Volaterranum Aotistitem. cumulare voluit, quo facilius ceteras Etruriae civitates tunc liberas, & Reipublicae formam servantes sub jugo contineret. Siquidem Volaterrona civitas situ, ac loci munitione ea tempestate valida erat, ac conferre ooo parum poterat ejusdem Romanorum Regis consiliis, quibus meditabatur Etruriam universam sibi pleno jure subicere. Idcirco Vola-

terraoum Praesolem, qui jampridem ad Principis Sacri Romani Imperii dignitatem evectus fuerat, sibi magis devoturus, amplissimis cumulare privilegiis studuit, quae hactenus recensuimus. Sed neque iis foem. imponens, nova alia postmodum adjecit. Cum enim Carolus Romam proficisceretur, illic a Legato Apostolice Sedes Imperii Diadema suscepturus, Philippus Volaterranum Episcopum ad augustiorem processionis pom-

pam

pam eum persecutus est, Pisasque post susceptum Diadema eidem redeunti semper adhaerens, amplioribus beneficiis augeri promeruit. Tria nimirum Diplomata a Carolo impetravit, cum ille Pisas moraretur, quæ Ughello minime innotuerunt: nos vero ea ex nostro Exemplari authentico transcripsimus. In iis porro primus Imperii Caroli annus expressus est, quod jam Romæ Coronæ Augustali fuisset redimitus. Mos quippe invaluerat, ut Occidentis Imperatores electi, Imperatoris nomen suis Literis, ac Diplomatis nequaquam adicerent, nisi posteaquam a Romano Pontifice Coronam essent adepti.

Primum itaque Diploma in favorem Ecclesiæ Volaterranæ a Carolo jam Imperatore coronato Pisas datum est anno 1355. Indictione octava, quinto decimo Kalendas Junii: quo Ecclesiæ Volaterranæ, ejus Antistes, & Canonici Capitulum eximebantur ab omni sententia, aut processu, ab aliis Imperatoribus, præsertim Henrico Septimo latis: omniaque Privilegia a Prædecessoribus suis Regibus, aut Imperatoribus iisdem concessa in suis juribus remanere jubet. Diploma in nostro Exemplari numero VII. recensitum, hujusmodi est.

VII. *Hoc est Exemplum cujusdam Privilegii Karoli IV. Romanorum Imperatoris, & Regis prædictæ Boëmiae, cujus tenor sequitur, videlicet.*

XXI. **I**N nomine Sanctæ, & individue Trinitatis feliciter amen. Karolus Quartus divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, & Boëmiae Rex, Omnibus in perpetuum. Innata benignitas nostræ clementiæ Augustali. Etsi omnibus implorantibus eam exhibet se liberaliter gratiosam, ad illos libentius se inclinat, eisque manum porrigit adjutricem, quos non sunt, sed reatui alterius satisfaciit. Sane Venerabilis Philippi Episcopi Volaterrani nostri, & Sacri Romani Imperii Principis, & devoti dilecti humiliter oblata petitio continebat, quod cum ipse dubitet ne ipsa Ecclesiæ Volaterranæ, & Capitulum ipsius per felici memorie Romanorum Imperatores, & Reges prædecessores nostros sine aliquibus Sententiis irretita dignaremur de clementia solita speciali gratia ex certa scientia dictam Ecclesiam & Capitulum ab ipsis Sententiis liberare. Nos igitur qui ex debito dignitatis nobis divinitus attributa bona, & jura Ecclesiarum conservanda suscepimus pariter, & tuenda, nolentes quod delictum personæ in damnum redundet Ecclesiæ, omnes processus factos, & sententias latis per prædecessores nostros, & præsertim per inclitæ memoriæ Dominum Henricum Illustrissimum Avum, & Prædecessorem nostrum contra Episcopatum, & Ecclesiam Volaterranam, ejusque Capitulum occasione cujuscumque inobedientiæ, contumaciæ, vel rebellionis, ingrati tudinis, obmissio nis, recognitionis novæ investitura, petitionis homagii, & juramenti præstationis, vel qualibet alia ratione, vel causa de solita benigni

Eidem revocatio de qua supra charta IIII. tripl. scilicet supra. Diplom. II.

ta-

tate in quantum tangunt prefatos Episcopatum, & Ecclesiam Vulterranam, & ejus Capitulum revocamus, & omnino removemus,

solimus, & cassamus, & omnino pro talibus haberi volumus, ac si nullo tempore facti, vel lata fuissent, ipsosque Ecclesiam, Episcopum, & ejus Capitulum in integrum restitimus, eorumque Privilegia eis, vel eorum alteri a predecessoribus nostris Regibus, vel Imperatoribus Romanis concessa in suis volumus juribus remanere. Mandantes omnibus Vassallis, & hominibus prædictorum Episcopatus, & Ecclesie Vulterrane ipsiusque Capituli, quatenus dictis processibus, & Sententiis non obstantibus, nec obviare

valentibus Episcopo Vulterrano, qui nunc est, vel pro tempore, erit debeant obedire, & ei de omnibus servitiis, homagiis, & quibuscunque aliis proveniunt, redditibus, & Vassallagiis, ac juribus omnibus integraliter respondere. Signum Serenissimi Principis, & Domini Domini Karoli Quarti Romanorum Imperatoris invictissimi, & gloriosissimi Boemie Regis. Testes hujus rei sunt Venerabiles Arnegius Archiepiscopus Pragæ. Joannes Olomucen. Marguardus Augusen. Gerardus Spiren. & Maurus Crabacien. Episcopi, ac Illustris Nicolaus Oppavie, Wla Valkenbergien. Duces. Joannes Marchio Montisferrati, & Angelus Marchio Montis Sancte Marie Principes, nec non Spectabiles Burchardus Magister Curie Imperialis Magdeburgen. & Joannes Nurembergen. Bargravii. Ludovicus de Ottingen. Fentius de Prato, Gherardus Diezenis fideles nostri dilecti, & alii quamplures presentium sub Imperiali Majestatis nostre Sigillo testimonio litterarum Altum, & datum Pisis Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto. Indictione octava, quinto decimo Cal. Junii. Regnorum nostrorum anno nono, Imperii vero primo.

Ego Joannes Dei gratia Luttomuscblen. Episcopus Sacre Imperialis Aule Cancellarius Vice Reverend. in Christo Patri Domini Guillelmi Colonien. Archiepiscopi Sacri Imperii per Italiam Archiepiscoparii recognovi, supradicto Domino meo Imperatore Karolo feliciter imperante.

Paucis dein diebus, nempe decimo Kalendas Junii ejusdem anni, laudatus Philippus Episcopus a Carolo IV. Imperatore alterum obtinuit Privilegium, quo Ecclesia Vulterrana, ejusque Episcopi reddebantur

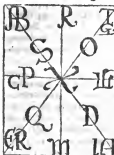
immunes a solvendis pedagiis, & gabellis pro auri & metallorum fodinis, quas Imperatores annis singulis ab eis exigebant. Diploma in nostro Exemplari numero VIII. designatum hic damus.

VIII. Hoc est Exemplum cuiusdam Privilegii Karoli IV.
Imperatoris, & Regis prædicti, cuius tenor
sequitur, videlicet.

XXII. **I**N nomine Sanctæ, & individue Trinitatis feliciter amen. Eadem re-
missio de qua supra
charta IIII.
tripl. scilicet
supra.
Diplom. II.

Karolus Quartus divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, & Boemie Rex Venerabili Philippo Valterrano nostro, & Imperii Sacri Principi, & devoto dilecto gratiam nostram, & omne bonum. Ad Imperialem celsitudinem cognoscimus pertinere Subditos Sacri Imperii ab iniustis oneribus relevare, ut sicut digne volumus imperialia jura ubilibet conservari, sic pro eis clementia nostra non patitur, quod quispiam ultra decentiam pergraveetur. Et in thesauris nostris esse reconditum reputamus quidquid benemeritis Subditis largimur. Sane tua Majestati nostre porrecta devota, & humilis supplicatio continebat, quod cum Ecclesia Valterrana nobis, & Sacro Romano Imperio teneatur solvere annuatim triginta marchas argenti examinati ad pondus Camere nostre pro argenti fodinis existentibus tunc in Castro Monasterii Diocesis Valterrane concessi a prædictis prædecessoribus nostris eidem Ecclesie, ac Episcopis ipsius. Cum insuper teneantur alias triginta marchas argenti purissimi annuatim solvere nobis, nostrisque Successoribus pro fodi collectione, ut hæc apparent ex Privilegiis Divorum prædecessorum nostrorum, quæ coram majestatem nostram tua dilectio presentavit, dignaretur imperialis clementia de remotionis ditorum censuum, & absolutionis a præstatione dictarum marcharum argenti beneficio tibi, & tue Ecclesie providere, cum prout tu asseris prædicta argenti fodina jamdiu defecerint, & quasi steriles sunt effecte. Et insuper tam propter guerras, quam etiam mortalitatum pestilentias diutius vigentes in partibus, quæ multa hominum genera

consumpserunt, nec non propter violentas manus Vicinorum, qui terras quamplures tuas propterea occuparunt de dicto fodo per modicum exiguatur. Nos igitur iniquitatis speciem arbitantes inde velle censum exigere ubi fructus minime reperitur. Te prædictam Ecclesiam Valterranam, & Successores tuos a solutione prædictarum triginta marcharum argenti pro prædictis argenti fodinis concessi, & aliarum triginta marcharum argenti purissimi pro fodi collectione, & ab omni eo, quod tu, & prædicta tua Ecclesia nobis, & Imperio tenemini & debetis tam pro præterito tempore, & presenti quo eas prædecessores tui, & tu solvere cessavisti, quam etiam de profuturo de Imperiali munificentia, & gratia specia-

ciali absolvimus, & totaliter liberamus ab eis omnibus te dictamque Ecclesiam & Successores tuos protinus quietantes; ita, et taliter quod nullus de cetero possit Vos pro prædictis inquietare, vel modo aliquo molestare. Signum Serenissimi Principis, et Domini Domini Caroli Quarti Romanorum Imperatoris Inviolissimi, & gloriosissimi Boemie Regis. Testes hujus rei sunt Venerabiles Arneſtus Archiepiſcopus Pragæ. Joannes Olomucen. Marguardus Auguſten. Gherardus Spiren. & Maurus Cracovien. Episcopi Illustres Nicolaus Opponie Döllio-Walchembergen. Duces. Joannes Marchio Montisferrati, & Angelus Marchio Montis Sanctæ Mariæ Principes, nec non spectabiles Burebardus Magister Curie Imperialis Magdeburgen. & Joannes Nurembergen. Burgravii & Ladonicus de Ostingen. Fentius de Prato, & Gherardus Diezenſis Comes fideles nostri dilecti, & alii gravipures presentium sub Imperiali Majestati nostra Sigillo testimonio litterarum Actum, et datum Pisis Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto, octava Indictione, decimo Cal. Junii Regnorum nostrorum anno nono, Imperii vero primo.

Ego Joannes Dei gratia Lustomuseblen. Episcopus Sacre Imperialis Aulae Cancellarius Vice Reverend. in Christo Patri Domini. Guillimi Colonien. Archiepiscopi Sacri Imperii per Italiam Archiepiscopi recognovi. Supradicto Domino meo Imperatore Karolo feliciter Imperante.

Tertium Caroli IV. Imperatoris Diploma iisdem pariter, anno, mense, & die Pisis conditum, amplissimum est, quo plurima eaque eximia Privilegia Philippo Episcopo, ejusque Successoribus Volaterrarum Episcopis donantur: seu potius a Caroli Prædecessoribus Ecclesie Volaterranæ antea concessa, & ipsorum Bullis aureis extrata confirmantur. Cum primis eidem Ecclesie, atque ipsius Episcopis impertitur merum, ac mixtum imperium, gladii potestatem, plenissimam jurisdictionem, & omnia regalia, quæ ad ipsum Imperatorem, & Romanum Imperium, spectant in dictam Civitatem Volaterranam, & Terras in ejusdem districtu comprehensas, quæ tunc supra octoginta numerabantur: atque in iis nobile Castrum, seu Oppidum Sancti Geminiani. Deinde in aliis duabus partibus, quæ ad Imperatorem, & Romanum Imperium pertinent, omnem jurisdictionem elargi-

tur: eisdem præterea concedit auri fodinas, Castra, & Podia plurima, Turres, Fortalitia, Terras, Villas, loca, prædia, atque in iis merum, mixtumque imperium, jurisdictionem plenissimam, ac temporalem gladii potestatem. Ad hæc, eis itidem dat facultatem in toto Volaterrano districtu ædificandi Turres & Castra: vetat insuper ne in ipsa civitate Volaterrana, in Oppido Sancti Geminiani, in Montewitrario, & Casulis Consules, Rectores, aut alii Officiales eligantur absque permissu ipsius Episcopi. Tandem illis impertitur in toto Comitatu Volaterrano, & Dicecesi *Fodri* collectionem. Porro *Foderum*, seu *Foderum*, uti exponit Gonzalez in Lib. III. Decretal. tit. 38. *de Jure Patron.* cap. *præterea*, in notis, num. 2. Est alimentum, sive pabulum, quod alicui solvitur; quo modo accipitur in Diplomate Coaradi I. Imper. quod extat in Legib. Longobard. l. 4. tit. 3. lib. 3. ibi:

Foro-

Fodrum de castellis, quod nostri antecessores habuerunt, habere volumus. Fridericus de Pace Constantie: Fodrum consuetum, et Regale, quod solent, et debent, prestabunt. Aliis etiam est pabulum equorum, uti exponit Sirmondus: nonnullis annona mili-

taris: Sigonio autem lib. 8. de Regno Italie, & lib. 7. est summa quedam frumenti, quam Regi in Italiam advenienti populus persolvere tenebatur; pro quo sepe etiam aestimata pecunia pendebatur. Eo alludit Guntherus lib. 8. Ligurini, vers. 170.

*Ac primum Ligures super hoc a Rege rogati
Vestigal, portus, cudente jura monete,
Cumque molendinis, telonea, flumina, pontes,
Id quoque quod Fodrum vulgari nomine dicunt,
Et Capitotilium certo sub tempore censum:
Hec Ligures sacro tribuerunt omnia Fisci.*

De hac voce legendi sunt Lindemrogius in Glossar. vers. *Foderum*, Vossius de vitiliis ferm. lib. 2. cap. 6. & Dominicus Macer de Vocab. Eccles. vers. *Fodrum*. A Longobardis & nomen, & tributum genus hujusmodi derivatum, quod deinceps Occi-

dentis Imperatores usurparunt ac populis imposuerunt: quo pacto accipitur in hoc Caroli IV. Imper. Diplomate, quod num. X. in nostro Exemplari authentico continetur hinc verbis, quæ sequuntur descriptum.

X. Hoc est Exemplum cujusdam Privilegii Karoli IV. Imperatoris, & Regis prædicti, cujus tenor sequitur, videlicet.

XXIII. **I**N Nomine Sanctæ, & individue Trinitatis feliciter amen. Karolus Quartus divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, & Boëmie Rex ad rei memoriam sempiternam. Innata Imperiali sublimitati benignitas inter ceteras meditationum sollicitudines, quibus pro Subditorum tranquillitate distrahatur, ad hoc præcipua meditatione frequenter invigilat, ut sua gubernationis in tempore Ecclesiarum Dei libertatibus, & comodi valeant salubriter providere. Oblata siquidem imperiali Celsitudini pro parte Venerabilis Philippi Episcopi Vulterrani nostri, & Imperii Sacri Principis, & devoti dilecti humilissimi, & devota petito coninebat, quod cum Ecclesia Vulterrana una cum Episcopis suis pro tempore existentibus per nonnullos Imperatores, Regesque Romanos magnificis prædecessores nostros pluribus gratiarum largitionibus, & earum confirmationibus insignita fore noscantur, prout per privilegia eorumdem prædecessorum nostrorum super his confecta, & ipsorum signis, & bullis aureis pendentibus insignita, quæ in præsentia nostra exhibita, et per Sapientes Imperialis aule diligentius examinata fuerunt exiti plenarie facta fides; in quibus quidem Privilegiis inter cetera, continetur, quod prædicti Romani Imperatores, et Reges Prædecessores

Privilegium generale jurisdictionem & Civit. & Castror. & mutorum, & de quibus in aliis Privilegiis duplicatum hic & l. charta. 14. scilicet infra Diplomate XI.

fores nostri dictæ Vulterranæ Ecclesiæ concesserunt omnem jurisdictionem, quam habebant in eadem Civitate Vulterrana, & toto ejus Episcopatu, et districtu, nec non multas alias terras sitas in Episcopatu, et districtu prædictis, ac etiam fodri collectionem largitionibus, nec non Privilegiis hujusmodi, ac juribus, jurisdictionibus, honoribus, et dominii contentis, et expressis in ipsis Imperiali potestatis confirmationis, innovationis, et novæ concessionis robur addicere. Ac etiam eidem Episcopo, Successoribus suis, et Ecclesiæ supradictæ veram, et mistum Imperium, gladii potestatem plenissimam, jurisdictionem, et omnia regalia, quæ ad nos, et Romanum Imperium in dicta Civitate Vulterrana, et terras, quæ inferius nominantur pertinent concedere dignaremur. Nos igitur præfati Episcopi Vulterrani Principis nostri devoti supplicationibus benignius inclinatos volentes ejus votis in hac parte animo concurrere generoso, ac etiam Statum Ecclesiarum nostræ temporali tutelæ divinitus commissarum nostris temporibus feliciter adaugeri prædictam Vulterranam Civitatem, et omnes, & singulas terras, castra, villas, & loca infra-

Quoad Civitatem & Castra LXXX. vel circa.

scripta, videlicet, Castrum Sancti Geminiani, Castrum de Montecultrario, Castrum de Casali, Castrum de Cbiulino, Castrum Montisalecni, medietatem Castrî Gersalchi cum argenti fodinis, medietatem Castrî Travali, Castrum Fozini, Montecerboli, Monteruffoli, Castrum Lugriani, quartam partem Petre Corbarie, Castrum Frosini.

Gambassum.

Quidquid Vulterrana Ecclesia habet in Tremuli cum pertinentiis suis, Lecciam, Saffum, medietatem Castillonis Bernardi, Berignanem, Uliganum, Pulveccianum, Gambassum, Collemusoli, Mortetum Agatolini, medietatem Staggie, medietatem Stravoe, tertiam partem Barbialle, tertiam partem Sempet, medietatem Legoli, medietatem Vignaili, medietatem Castrî Falsi. Tres partes Ripopville, medietatem Castrî de Montetignosa, Castrum Chianni, Castrum de Peccioli, La-jaticum. Tres partes Pavæ, Castrum Bibbone, medietatem Podii Vivarii, Castrum Casalie, Gellum, medietatem Stridii, Castelloce-

Muchium.

ebium, Picchenam, Fofebium, Casaleam, de Vallebelle, Mucebium, Castrum Sancti Benedicti, Villam Giuncaril, Coram Sancti Mariani, Sancti Diveldi, Petram, medietatem Aquovoe, Bucignanum Sancti Viloris, Podium totum Monticastrilli situm juxta Bucignanum, cum Castro, & fortallitio super dicto Podio existentibus: Podium Monticastrilli situm juxta Stravoe, Monticoanum, Belfortem, Montegemoli, Quercetum, Saffum, Cannetum, Caselle, Rovertam. Casale, Serazanum, Corniam, Montemviridem, Burianum, Micium, Orciatium, Agnanum, Petramcassam, Montemuccoril, Gbezannum, tertiam partem Menzaril. Porro in aliis duabus partibus, quæ ad nos, & Romanum Imperium spectant prænominato Episcopo, & suis Successoribus, & Ecclesiæ Vulterranæ concessimus omnem jurisdictionem, & quidquid in eis habemus: ita videlicet ut hominibus prædictarum partium duarum terras, aut possessiones suas alieni Personæ non liceat aliquo tempore obligare, vel ullo modo alienare sine permissione Vulterrani Episcopi, nisi Episcopo, & Ecclesiæ Vulterranæ. Præterea Castrum, & Castrum Monteril, & Ar-

gen-

genti fodinas, quæ ibidem sunt, & Magrignonum, Castrum Gabre-
ti, Podium Montiscalcoli, Podium de Ripablanca, Castrum de Mon-
tegrebre, Ripamaranciam, Podium quod appellatur Castellare, & po-
situm inter Mersam, & Moncecianum, Castrum de Mirandolo, Ca-
strum de Libbiano, Castrum Suvere, Castrum, sive Castellare Vec-
chienne, Castrum Insule, prædicta universa, & singula cum juri-
bus, & pertinentiis eorum, & cujuslibet eorum, sive in Castris, si-
ve in turribus, fortallitiis, terris, villis, locis, prædiis, possessioni-
bus. Nec non honore, jure, jurisdictione, & dominatu pertinenti-
bus ad res, & loca prædicta, & etiam merum, & mixtum imper-
rium cum jurisdictione plenissima, & temporali gladii potestate, &
omnibus regalibus, quæ ad Nos, & Romanum Imperium pertinere
noscentur in præmissis, & quolibet præmissorum, & in personis
eorum cujuscunque Status, conditionis, præeminentie seu dignitatis
extiterint nostra, & imperiali auctoritate suffultis de Principum, &
aliorum Procerum nostrorum consilio, & consensu ad honorem, &
exaltationem Imperii, & eo titulo, quoad nos, & Sacrum Imper-
ium pertinere noscentur ex certa scientia, & mera liberalitate,
confirmamus, innovamus, & de novo concedimus, atque damus. Pre-
terea quod Idem Episcopus, & sui Successores possint in quibuslibet
montibus nominatis superius, & aliis quibuscunque sitis in Episco-
pato, Comitatu, & Diœcesi Vulterrana edificare castra, turres, &
alia ædificia quæcunque voluerint sine contradictione alicujus eidem
Imperiali auctoritate potestatem, & licentiam plenam concedimus,
atque damus. Et insuper statuimus tenore præsentium quod maxime
in Civitate Vulterrana, Sancto Geminiano, Montevultrario, & Ca-
sulis Consules, Rectores, vel alii Officiales, quicunque sint, vel quo-
cunque nomine censantur, non eligantur, nec ullo modo, vel tem-
pore fiant absque concessione, & voluntate Episcopi Vulterrani. Et
insuper dicto Episcopo, Successoribus suis, & dictæ Ecclesiæ in dictis
Episcopatu, Diœcesi, & Comitatu Vulterrano Fodri collectionem,
mansuetudinis nostræ concedimus. Ita tamen quod eo anno, quo nobis
generale Fodrum nostrum per totam Tusciam congregare placuerit,
tunc dictum Fodrum generale, seu principale per manus Episcopi Vul-
terrani qui erit pro tempore de Episcopatu, & Comitatu Vulterra-
no tantum colligi volumus, & nostræ Camere, seu Successorum no-
strorum integraliter consignari. De quibus omnibus & singulis me-
moratum Episcopum Vulterranum nomine Ecclesiæ suæ præfata au-
thoritate nostra imperiali de novo principaliter inogimus. Decer-
nentes etiam, ut de Castris, terris, juriis, jurisdictionibus, &
possessionibus Vulterranæ Ecclesiæ injustè descentis, vel alio modo in-
justè possessis adversus prædictam Ecclesiam nulla persona, Comitæ Col-
legium, seu Universitas nulla se possit longi temporis, etiam si cen-
tenaria fuerit præscriptione tueri. Et insuper dicto Episcopo, & suæ
Ecclesiæ suisque Successoribus concedimus potestatem, ut liceat eis au-
thoritate sua ingredi possessionem omnium eorum, quæ ipse, vel Pre-
decessores sui injustè alienaverunt, vel injustè per quoscunque occupa-
ta fuerunt, seu quæ occupabuntur in posterum, postquam injustè Pos-

Ripomaran.
cc.

Omnès ju-
ridictiones,
merum, &
mixtum Imper-
rium, & gladii pote-
statem.

Possit ædifi-
care turres,
& Castra.

Non possit
in Civitate
S. Geminia-
no Monte-
Vultrario,
& Casali e-
ligi Consu-
les Recto-
res, vel Of-
ficiales sine
concessione
Episcopi
Vulterrani.

Colligendi
Fodrum.

Contra de-
tempiores
jurium non
observantia
præscriptio-
ne centena-
ria.

Sua autori-
tate ingre-
di possessio-
nem.

seffores ab eo legitime, vel alias amicitabiliter requisiti, ei iustitiam facere recusarint, non obstantibus aliquibus submissionibus factis, vel si quæ in posterum fierent per homines diſtincta terrarum, & Comania Universitatum, vel alienius earum alicui Universitati loco, vel singulari Persona cuiuscunque Status, vel conditionis existat, seu aliqua lege, constitutione, vel interdicto. Volentes, ac edito perpetuo universo, & singulis Principibus, Illustribus Comitibus, Vicecomitibus, Baronibus, Militibus, Potestatibus, Iudicibus Communibus terrarum, & aliorum locorum quorumcunque, ceterisque magnis, & parvis Personis diſtinctis inhibentes expresse, ne quis ipsorum Episcopum, Ecclesiam Valterranam, seu Successores ejus in præmissis, vel aliquo præmissorum ullo tempore impedire, vel moleſtare præsumant, vel hanc nostræ Concessionis paginam infringere, aut ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem nostram Imperialem, & penam centum marcharum auri optimi componendarum se noverit incurſurum, quarum medietas Fisco nostro Imperiali, reliqua medietas eidem Episcopo, Successoribus ejus, & Ecclesie antedictæ veniat applicanda. Quam etiam ipsi Episcopo, & Successoribus suis liceat a transgressoribus exigere, & eam, quæ nos contingit medietatem nobis fideliter consignare. Decernentes ex nunc irritum, & inane si secus a quoquam quavis auctoritate scienter, vel ignoranter quidquid fuerit attentatum. Sanctum etiam ut si quid Rescriptum, vel Privilegium contra Episcopatum, vel Comitatum Ecclesie Valterranæ, vel contra jura præmissa, vel aliquid præmissorum fuerit in præterito indultum, vel impetratum ab aliquo vel sortassis in posterum indulgeri, vel Imperatori contingerit cassum, & inutile habeatur. Si-

Non obstantibus aliquibus submissionibus factis.

Contra impediētes.

Pena contrahenti.

Decretum.

Contra impetrantes contra prædicta jura.

gnum Serenissimi Principis, & Domini Domini Karoli Quarti Romanorum Imperatoris invictissimi, & gloriosissimi Boemie Regis. Testes hujus rei sunt Venerabiles Arnustus Archiepiscopus Pragæ. Joannes Olomucen. Marguardus Augusten. Gherardus Spiren. Maurus Corbavien. Ecclesiasticorum Episcopi. Illustres Nicolaus Opalis. Bollio Fallenberg. Ducei. Joannes Marchio Montisferrati, & Angelus Marchio Montis Sanctæ Mariæ Principes, nec non Spectabiles Barchardus Magister Imperialis Curie Mogdeburgen. Joannes Nurembergen. Burgravii. Ludovicus de Ottigen. Forlius de Prato. Gherardus Diocensis comes fideles nostri dilecti, & alii quamplures. Præsentium sub Imperiali Majestatis nostræ Sigillo testimonio litterarum.

Datum, & actum Pisis Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto. Octava indictione, decimo Cal. Junii Regnorum nostrorum anno nono. Imperii vero primo.

* Præ aliis Etruriæ civitatibus Volaterrana Caroli IV. Imperatoris partibus adharebat, dum Florentia libertatis suæ tenax erat, Senz vero, & Pifæ tunc pariter potentes ejusdem jugo se subtraxere. Quamquam enim Romæ Imperii diademate ornatus, Augusti nomen dignitatemque adeptus esset: ubi supremam in Italiæ populos potestatem explicare cœpit, Pifani, dein Senenses ejus conatibus obstitērunt. Rem ita narrat Spondanus (1): „Imperator, „scilicet Carolus, Roma egressus „Senas se contulit, habitoque ibi „colloquio de rebus Ecclesiæ & Imperii cum Ægidio Legato, traditoque illius civitatis dominio Patriarchæ Aquileiensi fratri suo naturali, Pifas repetiit: ubi mox ingentibus pulsatus commotionibus popularibus, & nobilium factionibus, non sine gravissimo periculo vitæ suæ, tum ab igne in ejus æ-

des immisso, tum ab armis furentis populi, qui multos ex Germanis occidit, fugiens potius quam. „secedens ad muoitiſſimum Castrum Petram sanctam districtus Pifani, post aliquot dies undecima Junii „inde abiit in Lombardiam. Hæc ille: qui etiam narrat, Imperatore vix Senis egresso, illius urbis cives Patriarcham Aquilejensem inde excedere, ac Pifas se recipere, compulſiſſe. Mediolani vero Ducem Carolo in Germaniam redeunti urbium suarum aditu interdixiſſe. In tanta autem cum Etruriæ, tum Italiæ totius a Carolo defectione, Volaterrarum civitas ab ejus partibus stetit, Imperatoris causam tuente Philippo Episcopo, penes quem tunc temporis præcipua erat ejusdem civitatis potestas. Post Philippi obitum, Volaterranz Ecclesiæ clavum gubernandum suscepit Americus, quem hic Catalogo inferimus.

46 Americus Chiasi (* natione Gallus, patria Lemovicensis) Anno 1359. biennio post ad Ecclesiam Bononiensem translatus.

47. Petrus VI. Corfinus (* patria Florentinus) Anno 1361. Is ab Urbano V. Romano Pontifice Legatus in Germaniam missus ad Carolum IV. Imperatorem, ab eo insignia in favorem Ecclesiæ suæ obtinuit Privilegia. Inter quæ illud fuit, quod cum Philippus Episcopus ejus Prædecessor anno 1355. die 3. Martii Pifis coram eodem Carolo protestatus esset, per Privilegia ab ipso Carolo, suisque Prædecessoribus Ecclesiæ suæ tributa, se non intendere, ut aliquod præjudicium sibi, & Ecclesiæ prædictæ in juribus, quæ habet in Civitate Vulterrana, & ejus Comitatu, &c. ex concessione & largitionibus hujusmodi inferatur. Quam quidem protestationem Carolus admisit, datoque Diplomate ratam habuit. Sed cum idem Diploma intercidisset, illud Petrus Episcopus ab eodem Imperatore renovandum impetravit: quod hoc loco ex nostro Exemplari authentico, Num. IX. relatum transcribimus.

IX. *Hoc est Exemplum cuiusdam Privilegii Karoli IV.
Imperatoris, & Regis prædicti, cujus tenor
sequitur, videlicet.*

Quendam,
procuratio,
&c.

XXIV. **K**arolus Quartus divina favente clementia Romanorum,
Imperator semper Augustus & Boemie Rex. Notum
facimus tenore præsentium universis. Qualiter Venerabilis Petrus
Vulterranus Episcopus noster, & Sacri Imperii Princeps, & devo-
tus dilectus in nostra constitutus præsentia nostre Majestati propo-
suit, qualiter ipse capiam cuiusdam Privilegii continentis quamdam
protestationem per bonæ memoriæ Philippum quondam Vulterranum
Episcopum immediate suum prædecessorem anno Domini millesimo
quingagesimo quinto, octava inditione, septimo idus Martii, dum
adhuc nomine, & Sigillo Romanorum Regis fungeremur in præsen-
tia nostra factam in Archiepiscopi Ecclesie Vulterrane post obitum di-
cti sui prædecessoris reperit. Sed ipsum Privilegium non invenit.
Supplicans Nobis humiliter, ut super hoc sibi, & sue Ecclesie di-
gnaremur gloriosius providere. Tenor vero nostri Privilegii, de quo
supra fit mentio per omnia talis erat. Karolus Dei gratia Romano-
rum Rex semper Augustus, & Boemie Rex. Notum facimus tenore
præsentium Universis quod Venerabilis Philippus Vulterranus Episco-
pus noster, & Sacri Imperii Princeps, & devotus dilectus in nostra
constitutus præsentia quamdam protestationem in scriptis exhibuit te-
noris, & continentie subsequenti. Sacra Majestati vestre. Vester,
& Sacri Romani Imperii devotus fidelis Philippus Episcopus Vulterranus
pro conservatione jurium Ecclesie sue cum reverentia humiliter
protestatur, quod cum ipse fuerit præsentis de anno Domini millesimo
trecentesimo quingagesimo quinto inditione octava, die tertio
Martii euidam sacramento, & homagio fidelitatis præstito tunc Cel-
situdini vestre, & Sacro Romano Imperio per Syndacos Communis
Vulterrane pro ipsa Civitate, & hominibus, ejus quod per prædi-
cta, vel aliquod prædictorum non intendit, nec consentit quod ali-
quid præjudicium sibi, & Ecclesie prædictæ in iuribus, quæ habet
in Civitate Vulterrana, & ejus Comitatu, & districtu, & homi-
nibus habitantibus in eisdem ex concessionibus, & largitionibus sa-
ctis Ecclesie supradictæ, & prædecessoribus suis per inlyce memo-
rie Dominos Imperatores, & Reges Romanos prædecessores vestros,
& subsequenter per vestram Regiam Majestatem quomodolibet gene-
retur, supplicans humiliter, & devote, quatenus hanc protestationem
admittere, & de ipsa consensu litteras publicas vestre Majestatis Si-
gillo munitas, mandare dignetur vestra Regia Celsitudo. Nos vero
præfatam protestationem recipiendam duximus, & etiam admissen-
dam, præsentium sub nostre Majestatis Sigillo testimonio litterarum.
Datum Pisi anno Domini millesimo trecentesimo quingagesimo quin-
to inditione octava, septimo idus Martii. Regnorum nostrorum an-

no

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1077

no nono. Nos igitur qui prædictum Privilegium in registro Cancellerie nostræ Cæsareæ, quo singula privilegia a Nobis emanantia regisfrantur de verbo ad verbum, sicut superius exprimitur est inventum, Ecclesiarum indemnitati pie prospicere cupientes, sicut prædictam protestationem in personam memorati Philippi olim accepimus, sic, & nunc in personam præfati Petri moderni Valterrani Episcopi recepimus, & admittimus sicut prius, præsentium sub Imperialis Nostræ Majestatis Sigillo testimonio litterarum.

Renovatio
quoad Pe-
trum Epi-
scopum.

Datum Pragæ Anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo tertio, prima indictione, decimo octavo Cal. Julii. Regnorum nostrorum anno decimo septimo. Imperii vero nono.

Neque hic stetit sollicitudo Petri Volaterranarum Episcopi, sed ulterius Ecclesiæ suæ amplitudini prospiciens, alterum iisdem, anno, mense, ac die a Carolo IV. Imperatore Diploma impetravit, quo privile-

gia omnia ab ipso jampridem Philippo Prædecessori suo concessa eidem Petro tribuantur. Diplomatis verba in Exemplari nostro Num. XI. sunt quæ sequuntur.

XI. Hoc est Exemplum cujusdam Privilegii Karoli IV. Imperatoris, & Regis prædicti, cujus tenor sequitur, videlicet.

XXV. **I**N nomine Sanctæ, & individue Trinitatis feliciter amen. Idem Privilegium quod supra proxime cum Bulla aurea duplicatum.

Karolus Quartus divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, & Boëmæ Rex. Ad perpetuam rei memoriam. In eminentia dignitatis Cæsareæ disponente Domino consilium Romanum feliciter gubernare speramus imperium, & grata nobis prosperitatis compendia pervenire, dum aliquid vel novum concedimus, vel jam concessum ad devotorum nostrorum instantiam renovamus, per quod tranquillitas Ecclesiarum dirigitur, & libertas Ecclesiastica dilatatur. Sane Venerabilis Petrus Valterranus Episcopus, Princeps, & devotus noster dilectus per Sanctissimum in Christo Patrem, & Dominum nostrum, Dominum Urbanum Summum Pontificem in Ecclesia Romana legationibus nuper ad nostri cultum missus præsentiam, postquam omnia per ipsum Dominum Nostrum Papam sibi injuncta majestati nostræ proposuisset tam legaliter, quam prudenter Ecclesiæ suæ Valterranæ non immemor devotione congrua dicitæ Majestati nostræ recommendabat eandem, humiliter supplicando, ut quoddam Privilegium jamdudum Philippo quondam Valterrano Episcopo suo prædecessori bonæ memoriæ a nobis concessum innovare & in personam suam de novo sibi, & Ecclesiæ suæ prædictæ gratiose conferre, & concedere dignaremur, cujus quidem privilegii tenor de verbo ad verbum per omnia talis est. In nomine Sanctæ & individue Trinitatis feliciter amen. Karolus Quartus divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, &

In Personam
Domin. Philippi.

Et Boëmia Rex ad rei memoriam sempiternam. Innata Imperiali sublimitatis benignitas inter ceteras meditationum sollicitudines, quibus pro subditorum tranquillitate distrabitur ad hoc precipua meditatione frequenter invigilat, ut sue gubernationis in tempore Ecclesiarum Dei libertatibus, et commodis valeat salubriter providere. Oblata siquidem Imperiali celsitudini pro parte Venerabilis Philippi Episcopi Vulterrani Nostri, et Sacri Imperii Principis, et devoti dilecti amillis, et devota petitis continebat, quod cum Ecclesia Vulterrana una cum Episcopis suis pro tempore existentibus per nonnullos Imperatores, Regesque Romanos magnificos predecessores nostros pluribus gratiarum largitionibus, et earum confirmationibus insignita fore noscantur, prout per privilegia eorundem predecessorum nostrorum super his confecta et ipsorum Sigillis, et Bullis aureis pendentibus confirmata, que in presentia nostra exhibita, et per Sapientes Imperialis aule diligentius examinata fuerunt, exitis plenarie facta fides. In quibus quidem Privilegiis inter cetera continetur, quod predicti Romanorum Imperatores, et Reges predecessores nostri dista Vulterrana Ecclesie concesserunt omnem jurisdictionem, quam habebant in eadem Civitate Vulterrana, et toto ejus Episcopatu, et districtu, nec non multas alias terras sitas in Episcopatu, et districtu predicti, ac etiam soderi collectionem largitionibus, nec non Privilegiis hujusmodi, ac juribus, jurisdictionibus, honoribus, et dominis contencis, et expressis in ipsis Imperiali potestatis confirmationis, innovationis, et novae concessionis robur addicere. Ac etiam eidem Episcopo Successoribus suis, et Ecclesie supradictae merum, et mixtum imperium gladii potestatem, plenissimam jurisdictionem, et omnia Regalia, que ad nos, et Romanum Imperium in dista Civitate Vulterrana, et ceteris, quae inferius nominantur, pertinent, concedere dignaremur. Nos igitur praefati Episcopi Vulterrani Principis nostri devoti supplicationibus benignius inclinati volentes ejus votis in hac parte animo concurrere gratiose; ac etiam Statum Ecclesiarum nostrae temporalis tutelae divinitus commissarum nostris temporibus feliciter adaugeri, predictam Vulterranam Civitatem, et omnes, et singulas terras, castra, villas, et loca infra scripta videlicet. Castrum Sancti Geminiani, Castrum de Monte Vulturario, Castrum de Casulis, Castrum de Chiuslino, Castrum Montisalecini, medietatem Castris Gersalchi cum argenti fodinis, medietatem Castris Travalis, Castrum Fosini, Montecerboli, Monterussoli, Castrum Lugriani, quartam partem Petre Corbarie, Castrum Frosini, quidquid Vulterrana Ecclesia habet in Tremoli cum pertinentiis suis, Lecciam, Sassum, medietatem Castillonis Bernardi, Berignoneum, Uligianum, Pulvecianum, Gambassum, Collem Musoli, Mortem Agatolini, medietatem Staggie, medietatem Struove, tertiam partem Barbialle, tertiam partem Scopeti, medietatem Legoli, medietatem Vignali, medietatem Castris Falsi, tres partes Ripepovile, medietatem Castris de Montetignoso, Castrum Chianini, Castrum de Peccoli, Lajaticum, tres partes Pave, Castrum Bibbone, medietatem Podii Vivarii, Castrum Casalia, Gellum, medietatem Stridi, Ca-

Civit. & Ca-
str. num. 10.
vel circa.

stel-

*Aethvecebiu, Plechenam, Fofebum, Cafaleam de Valle Elfe, Mue-
ebium, Caſtrum Sancti Benediſti, Villam Giunzarli Conam S. Eſa-
riani S. Diveldus, Petram medietatem Aquæ vivæ, Bucignanum,
S. Viſtoris, podium totum Monticaſtelli ſitum juxta Bucignanum
cum Caſtro, & fortalliſſia ſuper dicto Podlo exiſtentibus, Podium
Monticaſtelli ſitum juxta Strove, Montecianum, Podium Montifa-
lonis poſitum ſuper Roſam, Miccianum, Belſortem, Montegemoli,
Quereſetum, Saſſam, Cannetam, Caſelle, Rovetam, Caſale, Scraza-
num, Corniam, Montemviridem, Burianum, Miemum, Oreſaticum,
Agnanum, Petracaſſam, Montemcuccari, Gbezſanum, tertiam par-
tem Menzani. Porro in aliis duabus partibus, quæ ad nos, & Ro-
manum Imperium ſpectant prænominato Epifcopo, & ſuis Succeſſori-
bus & Eccleſiæ Valterranæ concedimus omnem juriſdictionem, &
quidquid habemus in eis. Ita videlicet ut hominibus prædictarum
partium duarum terras, aut poſſeſſiones ſuas alicui perſone non li-
ceat aliquo tempore obligare, vel ullo modo alienare ſine permiſſio-
ne Valterrani Epifcopi, niſi Epifcopo, & Eccleſiæ Valterranæ. Præ-
terea Caſtrum, & Caſſarum Monterii, & argenti fodinas, quæ ibi-
dem ſunt, & Margignanum, Caſtram Gabreſi, Podium Montical-
velli, Podium de Ripablancia, Caſtrum de Montegabre, Ripamaran-
ciam, Podium, quod appellatur Caſtellare, poſitum inter Merſam in
Monticionum, Caſtrum de Mirandolo, Caſtrum de Libbiano, Caſtram
Suvere, Caſtram, ſive Caſtellare Vecchieſſe, Caſtrum Inſule. Præ-
dicta univerſa, & ſingula cum juribus, & pertinentiis eorum, &
cujuslibet eorum ſive in caſtris, ſive in turribus fortalliſſis, terris,
villis, locis, prædiis, poſſeſſionibus, nec non honore, jure, juriſdi-
ctione, & dominio pertinentibus ad res, & loca prædicta, ac etiam
meram, & mixtum Imperium cum juriſdictione pleniffima, & tem-
porali gladii poteſtate, & omnibus Regalibus, quæ ad Nos, & Ro-
manum Imperium pertinere noſcuntur in præmiſſis, & quolibet præ-
miſſorum, & in perſonis eorum, cujuſcuſque Status, conditionis,
præbeminentia, ſeu dignitatis exiſterint noſtra, & imperiali aucto-
ritate ſuffulti de Principum, ac aliorum Præcerum noſtrorum conſi-
lio, & conſenſu ad honorem, & exaltationem Imperii, & eo titu-
lo, quoad nos, & Sacrum Imperium pertinere noſcuntur ex certa
ſcientia, et mera liberalitate confirmamus, innovamus, et de novo
concedimus atque damus. Præterea quod idem Epifcopus, et ſui Suc-
ceſſores poſſunt in quibilibet montibus nominatis ſuperius, et aliis quib-
uſcuſque ſitis in Epifcopatu, comitatu, et Diaceſi Valterrana ædifi-
ficare caſtra, turreſ, et alia ædificia quæcunque voluerint ſine con-
tradictione alicujus eiſdem imperiali auctoritate poteſtatem, et licen-
tiam plenam concedimus atque damus. Et inſuper ſtatuiſſimus tenere
preſentium quod maxime in Civitate Valterrana, Sancto Geminia-
no, Montevultrario, et Caſali Conſules, Reſtores, vel alii Officiales
quicunque ſint, vel quocunque nomine ceuſcantur non eligantur, nec
ullo modo, vel tempore ſiant abſque conſeſſione, et voluntate Epifco-
pi Valterrani. Et inſuper dicto Epifcopo, et ſucceſſoribus ſuis, et*

Suvere.

Juriſdictione,
& dominium
ecc. merum,
& mixtum
Imperium,
gladii Pote-
ſtas, &c.

ediſcandi
Turres, &
Caſtra.

quoad Civ.
Caſtra San-
cti Geminia-
ni, Monte-
vultrario &
Caſal.

colligendi
Eodrum.

Pars II. Lib. III. Cap. XXX. 1081

gen. Joannes Olomucen. Marquardus Augusten. Gerardus Spiren. Maurus Crebavien. Episcopi. Illustres Nicolaus Oppavie, Bolfio Fallenberg. Duces. Joannes Marchio Montisferrati, & Angelus Marchio Montis Sancte Marie Principes, nec non Spectabiles Burchardus Magister Imperialis Curie Magdeburgen. Joannes Nurembergen. Burgravii, Ludovicus de Ottingen. Fensius de Prato, Gherardus Diocen. Comites fideles nostri dilecti, & alii quamplures presentium sub Imperiali nostre majestatis Sigillo testimonio litterarum. Datum, & actum Pisis Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto octava Indictione, decimo Cal. Junii. Regnorum nostrorum anno nono, Imperii vero primo. Ego Joannes Dei gratia Luttomusselen. Episcopus Sacre Imperialis Aule Cancellarius Vice Reverend. in Christo Patris Domini Guillimi Colonien. Archiepiscopi Sacri Imperii per Italiam Archicancellarii recognovi, supradicto Domino meo Imperatore Karolo feliciter imperante. Nos igitur provide considera-

Renovatio
quoad Epi-
scopum Fe-
trum.

tionis intuitu advertentes, quod ipsius erat iusta petitio, quodque dicti Episcopi clara Virtutum insignia, & eximia probitatis merita commendanda rite posebant, & etiam & audiri deberet, etiam si magis ardua postulasset: ipsius precibus favorabiliter inclinati suprascriptum Privilegium in toto, & in qualibet sui parte, seu in universo, & singulis ejus articulis, sententiis, punctis, & clausulis eidem Episcopo, & Successoribus suis Episcopis Vulterranis perpetuo, ac Ecclesie Vulterrane tenore presentium innovamus, ac eadem forma de novo auctoritate Cesarea de Imperiali Potestate plenitudine, & ex certa scientia damus, conferimus, & donamus. De quibus etiam omnibus, & singulis dictum Petrum Episcopum Vulterranum nomine Ecclesie sue prefate auctoritate Nostra Imperiali de novo presentialiter investimus. Eadem auctoritate Cesarea expresse suppleantes omnem defectum, si quis in eodem Privilegio seu etiam in hoc Privilegio nostro presenti quomodolibet posset notari, seu obmissione solemnitatum, seu verborum, aut etiam quavis obsecritate quomodolibet inveniri, quo videlicet obmissum quodpiam fo-

Supplemen-
tum defe-
ctuum.

ret, vel possum, quod leges, aut canones aliter decernerent faciendum. Volumus insuper, & auctoritate Imperiali predicta signanter decernimus in scriptis, ut pene in suprascripto Privilegio nostro contrasacientibus per Nos infligite perpetuis temporibus in sua firmitatis robore perseverent. Signum Serenissimi Principis, & Domini Domini Karoli Quarti Romanorum Imperatoris invictissimi, & gloriosissimi Bohemie Regis. Testes hujus rei sunt Venerabiles Arneſtus Pragen. Archie-

Extensio
pennarum.

piscopus, Joannes Luttomusselen. Sacre Imperialis Aule Cancellarius, Paulus Fuszgen, Fridericus Batisspon, Bertoldus Eysleten, Theodericus Vormacien, Joannes Olomucen, & Enricus Lub. Episcopi. Illustres Otto Brandeburgen, & Joannes Moravia Marchiones, Bol-

1082 Orbis Sacer & Profanus

lio Sunditen. Joannes Opavie, Pizinslaus Tesebimen. Boleslaus Fallcribergen. Daces, & Spectabiles Joannes Lanigravius Luttenbergen. Henricus de Svanzburg. Bertoldus, Henverbergen. Burcardus, & Joannes de Rieez, & quamplures alii nostri nobiles, & fideles prefentium sub Bulla aurea typario nostra majestatis impressa testimonio litterarum.

Datum Prage Anno Domini 1363. Indictione prima, decimo octavo Cal. Julii, Regnorum nostrorum anno 17. Imperii vero nono.

Ego Joannes Dei gratia Luttomusblen. Episcopus Sacre Imperialis aule Cancellarius Vice Reverendi in Christo Patris Domini Gerlaci Maguntin. Archiepiscopi Sacri Imperii per Germaniam Archicancellarii recognoscit, &c.

Aliod demum Diploma laudatus Petrus Episcopus obtinuit a Carolo Imperatore, quo & precedenti confirmantur, & nova insuper eum ipsi, tum ejus Successoribus Privilegia donantur: nempe jurisdictio judicandi causas, & recipiendi appellationes, de quibus antea: creandi publicos Tabelliones: dandi Tutores & Curatores, legitimandi spurios, libertates concedendi, nobiles militesque creandi, cudendi mone-

tam auream & argenteam, deferendi arma omnibus Episcopi Familiaribus, ac ejus obsequio mancipatis, perinde ac omnes ex Imperatoris Familia, & Aula deferre possunt. Ac tandem Principis Sacri Romani Imperii dignitatem tum ipsi Petro, tum omnibus ejus Successoribus jam auctore concessam, confirmavit. Hoc Diploma in nostro Exemplari authentico, Num. XII. descriptum ejusmodi est.

XII. Hoc est Exemplum cujusdam Privilegii Karoli IV. Imperatoris, & Regis predicti, cujus tenor sequitur, videlicet.

Eadem potestas & latior de qua contra charta IIII. tripl. scilicet. supra Dipl. II. & seqq.

XXVI. **I**N nomine Sancte, & individue Trinitatis feliciter amen. Karolus quartus divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, & Boemie Rex ad perpetuum rei memoriam venerabili Petro Episcopo Valterrano suo, & Imperii Sacri Principi, & devoto dilecto gratiam suam, & omne bonum. Tunc Romanum exaltatur Imperium, tunc nostra gloria sublimatur, cum bonorum gratia a Deo nobis tributa feliciter in benemeritos per radios propagamus. Et eos potissime dignos honoribus, & donis imperialibus arbitramur, quos grandia virtutum suarum merita clares reddunt. Hoc itaque consideratione imperiali largitate benignius inclinasti te ejus predecessores per multa obsequia divitiis Romanis Imperatoribus, ac Regibus predecessoribus nostris hactenus prestita, infra scriptis, & aliis multis honoribus, & dignitatibus claruerunt, quem etiam fidei, & devotionis constantia, & alia virtuosa insignia gratum reddunt. Volentes illis gratiis insignire, quibus valeas aliis te reddere gratiosum Tibi, & Successoribus tuis, quos nostros, & Sa-

Dignitas Principatus

Sacri Romani Imperii Principes fore declaramus, ac etiam de nova consensimus, & facimus, & honoribus, & dignitatibus Imperialium Principum communimus, & gaudere decernimus, ut omnia libere exercere, & uti possint, quæ requirit supradicta dignitas Principatus, auctoritate nostra imperiali committimus, atque concedimus per presentes quod in Civitate Vulterrana, & ejus Diocesi, ac etiam in tota Tuscia causas omnes Criminales, & Civiles, quæ inter quemcumque verterentur, nec non causas appellationum quarumlibet, quæ ad nostram Curiam deferende essent, reciperes audire possis examinare, & sine debita terminare, easque, earum quamlibet uni & pluribus sicut tibi placuerit delegare. Potestatem etiam tibi, tuisque Successoribus concedimus auctoritate imperiali, quod possis per totum Romanum Imperium Judices, Tabelliones, & Notarios publicos constituere, ordinare, facere, & creare, a quibus recipere debeatis nostro nomine, ac Sacri Imperii fidelitatis, & de dicto officio exercendo fideliter constitutum, & debitum Sacramentum. Tutores, Curatores, & Mundualdos dare in casibus opportunitatis, naturales filios etiam ex quocumque damnata coitu natos, legitimis constitutere, ac legitimare, & ad omnia jura legitima restituere, & prædictam gentem maculam abolentes, ut tanquam legitimi, & de legitimo matrimonio natis in bonis paternis, & maternis propriis, & feudaliter acquisitis, ac acquirendis ex testamento, ac ab intestato succedant, & tanquam de legitima matrimonio editi, & concepti agnatis, & cognatis parentum suorum in quovis gradu constituti agnati, & cognati efficiantur, & recipere ipse sibi, & ad omnes actus publicos, & Civiles, officia, & honores, si se casus ingesserit, admittantur, & in omnibus aliis suam exequi valeant actionem, abjectione prolis illicitæ quiescente & non obstante aliqua lege illa potissime, quæ legitimari spurios, & naturales, nisi ex certa scientia non permittit, ac aliis legibus, juribus, & constitutionibus adversantibus supradictis, vel alicui præmissorum. Et specialiter non obstante lege prima, codice de naturalibus liberis, & §. ultim. Colloque vii. in corpore autenticonum quibus modis naturales efficiantur sui per totum. Quibus ex nunc ex certa scientia derogamus. Libertates etiam concedere, & donare. Et eodem modo possis, & valeas, & Successores tui jam dicti quoscunque nobiles, & etiam plebeios habiles milites facere, & ad militare decus honorabiliter promovere de nostre Imperialis plenitudine potestatis. Liceat quoque tibi Episcopo, & Successoribus tuis proprium habere numisma, et immisso ad placitum formam imprimere, et eudere, seu cudi facere, ac de graviore ad levius, vel de leviori ad gravius pondus idem numisma transire in quocumque colore, et quæ habeat cursum suum per totum Romanum Imperium. Item quod familiares tui, et Successorum tuorum impune deferre possint quocumque arma offendibilia, et defendibilia per totum Romanum Imperium, et gaudant illis Privilegiis, gratiis, et immunitatibus, quibus gaudent ceteri familiares nostra Imperatoria majestatis, de quibus omnibus, et singulis te memoratam Episcopum Vulterranum nomine Ecclesiæ tue præfate auctoritate

Jurisdic-
tionem
causarum,
& appell. in
tota Tuscia.

creandi Ta-
belliones.

dandi Tuto-
res, &c. le-
gitimandi.

libertatis do-
nandi.
nobilitandi,
& militandi.

cudendi mo-
netam, ar-
genteam, &
auream.

deferendi ar-
ma protota
familia, &
gaulendi il-
lis gratiis, &
Privilegiis,
quibus fami-
lia imperat.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXI. 1085

rend. in Christo Patris Domini fratris Pauli Episcopi Calcedonen. & Venerabilis Viri Domini Stephani Joannis de Floren. Licentiat in Jure Canonico Vicarii Generalis Reverend. in Christo Patris, & Domini Domini Simonis Dei, & Apostolica Sedis gratia Episcopi Vulterrani Sedentium pro Tribunali Vulterris in Episcopatu Palatio a me ipso Stephano Notario, & aliis subscriptis Notariis diligenter cum ipsis autenticis litteris auscultata. Et cum ipsi Episcopus, & Dominus Stephanus Vicarius cognoverint ipsa, & quodlibet eorum cum ipsis autenticis concordare per ordinem ut adhibeatur eisdem exemplis, & cuilibet eorum de cetero plena fides eorum dictis nominibus interposuerunt auctoritatem, & decretum presentibus Venerabilibus Viris Domino Michaeli Archidiacon. Vulterrano, & Domino Tbo. meo Archipresbytero Vulterrano testibus ad hac vocatis, & rogatis.

Ego Augustinus filius olim Ser Martini Pieri de Vulterris publicus Imperiali auctoritate Judex ordinarius, atque Notarius, & nunc Notarius predicti Reverend. in Christo Patris, & Domini Domini Simonis Dei, & Apostolica Sedis gratia Episcopi Vulterrani hac exempla una cum Ser Jacobo, & Ser Stephano Notariis infra scriptis cum dictis autenticis litteris, & qualibet ipsorum coram ipsis Domini Episcopo Calcedonense, & Stephano Vicario, diligenter, & fideliter auscultavi, & quia quodlibet dictorum exemplorum cum suis autenticis litteris concordare inveni de ipsorum Dominorum Episcopi Calcedonensis, & Stephani Vicarii mandato in eorumdem exemplorum plenam fidem, & testimonium me subscripsi, & Signum meum apposui consuetum in presentia dictorum testium, in dictione, & die predictis.

Ego Jacobus olim Ser Pirocelli de S. Geminiano Imperiali auctoritate Judex ordinarius, atque Notarius publicus, & nunc Notarius, & Officialis superscripti Domini Episcopi Vulterrani hoc exemplum uno cum superscripto Ser Augustino, & infra scripto Ser Stephano Notariis diligenter cum dictis autenticis litteris coram ipsis Domini Episcopo Calcedonensi, & Stephano de Florentia Vicario, & fideliter auscultavi, & quia predicta omnia, & singula concordare inveni de ipsorum Dominorum licentia, & mandato in eorumdem exemplorum plenam fidem, & testimonium publice me subscripsi in presentia dictorum testium in dicta loco existentium anno, Indictione, mense, & die predictis.

Ego

Ego Stephanus Nerii Symoncini de Suvereto Imperiali auctoritate Judex ordinarius, atque Notarius publicus, & nunc Notarius, & Officialis dicti Reverend. Patris Domini Episcopi Vulterrani hac exempla ex dictis authenticis litteris prædictorum Roman. Regum, & Imperatorum fideliter sumpsi, & postmodum in præsentia dictorum Dominorum Episcopi Calcedonensis, & Stephani Vicarii cum supradictis Notariis Augustino, & Jacobo diligenter cum ipsis authenticis litteris consultavi, & quia utrumque concordare inveni de ipsorum Episcopi, & Vicarii auctoritate, & mandato ad ejusdem exempli plenam fidem, & testimonium publice me subscripsi, præsentibus dictis testibus in dicto loco, dictis anno, indictione, & die.

Reversus in Ecclesiam suam Petrus eodem anno 1363. ad Florentinam Sedem translatus est, dein S. R. E. Cardinalis creatus. Qui ipsi in Volaterrano Pontificatu successerunt nunc sunt recensendi.

48. Andreas II. de S. Hieronymo (patria Bononienfis) Anno 1363.
49. Lucius de Callio. Anno 374.
50. Simon Paganus (Regienfis) Anno 1378.
51. Onuphrius de Visdomini (Florentinus) Anno 1384.
52. Antonius I. de Cipollinis (Flor. Ord. Præd.) Anno 1390.
53. Joannes Riccius (Florentinus) Anno 1396.
54. Ladonicus Aliottus (Pratenfis) Anno 1409.
55. Jacobus Pini (* apud Ughellum Spinus Florentinus) Anno 1411.
56. Stephanus Aliottus. Anno 1411.
57. Robertus I. Adimarus (Florentinus) Anno 1435.
58. Robertus II. Cavalescentes (Florentinus) Anno 1440.
59. Joannes II. Neronius (Florentinus) Anno 1450.
60. Ugolinus de Janiti (Florentinus) Anno 1461.
61. Antonius de Alliti (Florentinus) Anno 1470.
62. Franciscus I. Soderinus (Florentinus) Anno 1478.
63. Julianus Soderinus. Anno 1509.
64. Franciscus II. Roboreus. Anno 1514.
65. Joannes III. Salviatus (Florentinus) Anno 1530.
66. Joannes Matheus Sertorius (Mantuanus) Anno 1532.
67. Benedictus III. Nerius (Florentinus) Anno 1545.
68. Alexander Strozza (Florentinus) Anno 1565.
69. Ludovicus II. Antinorius (Florentinus) Anno 1568.
70. Marcus Saracinius (Arretinus) Anno 1574.
71. Guido IV. Serguidius (Volaterranus) Anno 1574.
72. Lucas Alamannus (Florentinus) Anno 1598.
73. Bernardus Inghiramius (Volaterranus) Anno 1617.
74. Nicolaus Sacchetti (Florentinus) Anno 1634.

75. Fran-

75. *Franciscus de Gerinis* (Florentinus) Anno 1650.
 76. *Horatius de Albini* (Florentinus) Anno 1655.
 77. *Carolus Philippus Sfandrati* (Mediolanensis) Anno 1677.
 78. *Ottavio del Rosso* (Florentinus) Anno 1681.
 79. *Ludovicus Maria Pandolpini* (Pisanus) Anno 1716.

CAPUT XXXII

Synopsis.

I. *Lorentia Etruria praeipua Civitas. De ejus origine fabulose quaedam opiniones rejiciuntur.*

II. *Ante Syllana tempora non fuit edificata. Corruptus Flori locus emendatur.*

III. *Sylle Dictatori Florentiae exordium gravissimi Auctores tribuunt. Exploditur haec opinio.*

IV. *A Julio Cesare edificatam alii censent; sed reselluntur.*

V. *Verior et communior sententia de Florentiae primordiis exponitur, et illustratur.*

VI. *Florentiam Triumviri coloniam deduxere. Municipii etiam jure donata fuit.*

VII. *Haec urbs a sui exordio non Fludentia, sed Florentia appellata est.*

VIII. *Fabulosa ejus nominis origo a Florino deducta respuitur.*

IX. *Variae ejusdem nominis Florentiae imponendi causae afferuntur.*

X. *Brevi haec civitas populo frequentata. Instar Romae Martis Templo, Thermit, Capitolia, ac splendidis aedificiis aucta.*

XI. *Dempsterius putat Florentiam a Totila fuisse everfam, et a Carolo Magno reedificatam.*

XII. *Borghini hanc sententiam valde oppugnat.*

XIII. *Graves Auctores, maxime S. Antoninus Borghinus favent.*

XIV. *Historis Boetii menti aperitur. Alii insignes Scriptores negant Florentiae excidium.*

XV. *Lites funditus everfa non fuerit, plura tamen a Gothis pertulit damna. Quo sensu a Carolo Magno inflaurata dicatur. Annus ejus adventus investigatur.*

XVI. *Longobardorum Regum tempore Florentia stabat. Tempia ab ipsis in hac Urbe condita.*

XVII. *Plura a Carolo Magno bona Florentiae tributa indicantur.*

I. *editerraneas Etruriae Civitates hic nobis explorare incipientibus, primum se se offert FLORENTIA, urbs clarissima, omnium aliarum princeps, Regionis caput, quae etsi pluribus illarum non praestat antiquitate, tamen dignitate, amplitudine, ac no-*

bitate jam a multis seculis omnibus aliis antecellit, immo & inter maximas Italiae censetur. Ad Arnus fluvium, a quo in duas partes inaequales, quadruplici ponte lapideo junctas, dispescitur, est extructa. Variae de illius origine circumferri solent opiniones, quarum aliqua ad fabulosa Poetarum figmenta sunt accommodatae: aliae ad scopum non o-

mnino collimant. Annii Viterbien-
 ſus lib. 7. Commentar. in ſui Cato-
 nis Origines primordia hujus Civita-
 tis repetit a Jano ſublimi, a Cato-
 ne (ut ipſe putat) *Janus Arin* di-
 ctus; idque ejusdem Pſeudo-Catonis
 verbis probat dicentis: *Janus ſun-
 davit duas Colonias ad profluenta Ar-
 ni, videlicet Pheſulas, & Arin Jani*.
 Poſterior hæc Colonia ipſi Annio vi-
 detur prope Arnium flumen ædifica-
 ta, ubi hodie pervetus Caſtellum
 cernitur, *Arignanum* appellatum:
 nec difficile putat, accurata veſtiga-
 tione adhibita, illie antiquæ urbis
 veſtigia reperiri. Hinc exiſtimat Flo-
 rentinos eſſe illos, qui ea incolebant,
 loca, quorum Plinius lib. 3. cap. 5.
 meminit, eorumque populos *Fluen-
 tinos* appellat. Fatetur tamen Flo-
 rentiani ipſam urbem eſſe Fæſulis lon-
 ge recentiore, ſed ejus incolæ ori-
 ginem trahere a præſcis illis Janige-
 nis Arignanæ antiquæ civitatis, quam
 ipſe Annio inter duodecim vetuſtiſ-
 ſimas Etruriæ Colonias a Jano, ut
 ipſe ait, conditas reponit. Verum,
 cordatorum hominum plerique deri-
 dent Annium hujusmodi fabulas re-
 ferentem; neque ullus eſt, nedum
 veterum, ſed etiam recentium Scri-
 ptorum alicujus nominis, qui Ari-
 gnanum duodecim præſcis Etruriæ Co-
 loniis accenſeat. Immo vero etiamſi
 id Annio concederemus, undenam
 colligi poſſet, Florentiam a Jano ſu-
 blimi ſtatim poſt diluvium ædifica-
 tam? De Arignano dumtaxat hoc
 affirmari poſſet, non item de Flo-
 rentia ipſa, a qua Oppidum illud
 duodecimo circiter milliario, Val-
 lem Umbroſam verſus, diſtat. Ta-
 metſi utrumque ſit falſum.

Æque commentitia eſt aliorum
 opinio, quam Vincentius Borghinus
 reſert⁽¹⁾. Ii nimirum longe ante
 Romam conditam Florentiæ aucto-

rem faciunt Herculem Libyæcum, a
 quo exſtrecatam ferunt ingentem Pa-
 ludem, quæ planitiem, ubi nunc hæc
 civitas ſita eſt, inundabat, inſiſſoque
 monte inter Laſtra Signiamque Op-
 pida, ubi nunc Arni alveus ad lo-
 cum, qui vulgo *Golfolina* dicitur,
 huic flumini & nomen impoſitum, &
 eurſum deinceps Piſas verſus in Ma-
 re Tyrrhenum directum. Merito au-
 tem idem Borghinus hanc opinionem
 fabulam vocat, cum ob varias, quas
 ibi æfert, rationes, tum ob altum,
 apud veteres omnes, qui Hercules
 geſta commemorarunt, hæc de re ſi-
 lentium. Unde vel ipſi magis accu-
 ratæ Rerum Florentinarum Scripto-
 res Leonardus Arretinus, Joannes
 Villanus, S. Antonius, ceterique
 varias de origine Florentiæ ſenten-
 tias recenſentes, de Hercule ejus
 conditore proſus ſilent. Quamo-
 brem rejeſtis hujusmodi commentis,
 ad ea, quæ vero propiora videntur,
 progrediamur.

II. Aliqui igitur non ita ab ho-
 minum memoria Florentiæ originem
 remotam fuiſſe ſatentur quidem, ſed
 tamen extitiſſe volunt, ubi nunc il-
 la ſedet, nobile quoddam Oppidum
 ex iis, quæ Municipia vocabantur,
 quorum non pauca in Etruria fuiſſe
 noſcuntur. Primum id adſtruunt Ap-
 piani Alexandrini teſtimonio, lib. 4.
 Bell. Civil. ſub initio narrantis,
 Triumviros, ut milites ſuis partibus
 magis devincerent, eiſdem præ mul-
 tis pollicitos eſſe, daturus ſe illis de-
 cem & octo ex præcipuis, ac ditio-
 ribus Italiæ civitatibus; cumque plu-
 rimos milites in hæc Etruriæ partes
 perduxiſſent, inde conſuevit, hoc
 loco perpulchram tunc extitiſſe ur-
 bem, cujus citra laborem poſſiden-
 dæ deſiderio eorum animi magis in-
 flammarentur. Ipſa quippe agri uber-
 tas, totque bonorum ferax tellus ca-
 re-

(1) Vincentius Borghinus Par. I. pag. 14. de Florentiæ Origine.

rere iaculis non debnit; ac subinde jam illic ante eorumdem militum adventum, urbem fuisse ædificatam. Quod præterea confirmant Lucii Flori auctoritate: is namque lib. 3. capit. 21. enarrans Syllæ Dictatoris sevitiâ adversus quædam Oppida, inter alia tradit, quatuor splendidissima Italix Municipia, nimirum Spoletum, Interamnâ, Præneste, & Florentiam ab ipso sub hastâ vendita. Robur itidem hæc sententia, inde accipit, quoniam quiddam terrarum, locorumque est inter Arretium & Volaterras Sylla propriis habitatoribus ereptum, prædam equitibus suis concessit, iisque Coloniais dono dedit, quas ipse circa Fæsulâ condiderat, in quibus abs dubio Florentiz situs continetur. Refert hanc opinionem Borghinus pag. 31. & sequamque explodit: & jure quidem, quoniam Scriptores Rerum Romanarum ante Augusti ætatem nusquam hanc urbem memorant: cum alioqui expressam mentionem faciant Pissarum, Lucæ, Volaterræ, Arretii, Fæsularum, Pistorii, Cortonæ. Si enim ante Syllanâ, & Augustæ tempora Florentia splendidissimum erat Municipium, cur ab illis silentio involvitur? Nihil de illa Cicero, Livius, Cæsar, Strabo, Appianus ipse. Neque juvat illius sententiæ patronos Lucii Flori locus de Gestis Roman. lib. 3. cap. 21. quem Leander Albertus laudat, de Bello Civili inter Marium & Syllam ita scribentis: *Municipia Italix splendidissima sub hasta venerunt, Spoletum, Interamnium, Præneste, Florentia*: ubi etiam in antiquis Codicibus pro *Florentia*, est *Florentia*: Nam ut recte observat Fridericus Sylburgius in notis ad hunc Livii locum in emendatis Codicibus pro *Florentia*, *Faventia* legitur. Vellejus quippe Hist. Rom. lib. 2. Faventia, & Fidentia in hoc

bello mentionem facit, dicens: *Paulo antequam Sylla ad Sacripontum dimicaret, magnifici prælii partum, ejus viri hostium exercitum fuderant: duo Servilii apud Clusum, Metellus Plus apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam. Idipsum Appianus, & ipse Florus in Epitoma Liviana, tradunt. Livii Epitome initio libri 88. hæc habet: Sylla Carbonem, exercitum ejus ad Clusum, ad Faventiam, Fidentiamque cæso, Italia expulsi. Scio optimum & doctissimum civem Florentinum Colucium Salutati, quem Borghinus laudat, existimasse, non Florentiam, sed Florentinam scripsisse Florum, quam ipse putat esse Ferentinum Municipium Prænestis proximum: idque etiam Leonardo Arretino, & ipsi Borghino probatur. Verum de Ferentino intelligi non posse Florum evidens est, cum oppidum istud in fide ejusdem Syllæ peristeret, ejusque faveret partibus. Unde Syllius Italicus lib. 8. cecinit:*

*Sylla Ferentinos, Privernatunumque maniplos
Ducebat.*

Quis autem credat Syllam evertisse urbem sibi addictam sociamque? Fateretur vel ipse Borghinus, non de fuisse ex suis concivibus, qui aut Faventiam, aut Fidentiam Florum scripsisse affirmarent. Ad Appiani locum idem eruditus Auctor cumprimis asserit, nihil hujusmodi apud alios Historicos reperiri, qui non Græci, aut Aegyptii, sicut ille, sed Romani erant, Romanorumque gesta narraverunt. Sed etiam si id admittatur, quid inde? Nonne ad alias urbes referri potest, quas Triumviri militibus Coloniais deducendas promississent? Plura laudatus Borghinus, egregius sane Scriptor, satis prudenter more suo docet, qui licet ingenta sibi dicendi moderatione fateatur, non idcirco se flocci facere

P p 2

præ-

præfatæ opinionis patronos, eam tamen sibi non omnino probari ostendit, atque in suam sententiam concessisse affirmat hand paucos suæ ætatis ac Patriæ sapientissimos cives. Addit, non ex nimio Patriæ amore ejusque dignitatis amplificandæ desiderio, originem ejusdem citra solidissimam veritatis fundamenta a vetustis ac imaginariis temporibus esse repetendam; sed a propriis verisque fontibus, a quibus omnis abist suspicio vel commentitiæ gloriæ, vel fabulosæ jactantiæ. Neque propterea quidpiam eximie nobilitatis inclytæ huic Urbi deperire, si non adeo vetusta dicantur ejus primordia, cum in plurimis aliis maximi etiam nominis civitatibus exploratum sit, non ab vetustate temporum, sed a situ, cœli clementia, agri ubertate, ædium amplitudine, civium præstantia, opibus, ac rebus præclare gestis, illarum nobilitatem atque splendorem oriri.

III. Præcedenti sententiæ opposita est altera illorum, qui tantum abest ut velint, Florentiam diu ante Syllanæ tempora fuisse conditam, dein a Sylla ejusque militibus everfam; quin ex adverso arbitrantur, ab iisdem fuisse edificatam, ac militarem Coloniam deductam. Sylla enim Dictator creatus militum Colonias inivit, in quas non plebem Urbanam, sed suos milites deduxit. Is nimirum cum civium Romanorum ingenti edita strage, plus unus, quam universa Respublica posset, partem sibi armis potestatem, armis pariter servandam ducens, milites, quorum opera ad tantæ potentie fastigium evaserat, colonos varias in urbes deduxit, ut opportunit in locis dispositi in ipsius potestate Italiam continerent, translati ad eos veterum, possessorum præditi. Appiani sunt

verba lib. 1. Bell. Civil. pag. 410. Centum & viginti hominum millia eo latrocinio agros, exclusis antiquis possessoribus, obtinuerunt. Horum plebrosque in Etruriam misit, iisque apud Fæsulæ vicinaque loca colonias distribuit: quos paulo post Catilina in suas partes pellexit, eosdemque Cicerone hisce verbis describit⁽¹⁾: *Hi sunt homines ex his Colonis, quos Fæsulæ Sylla constituit, quos ego universos cives esse optimos & fortissimos sentio; sed tamen hi sunt Coloni, qui se insperati repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque jactant: bi dum edificant tamquam beati, dum præditi, lætissimi, famulii magnis, conviviis, apparatibus delectantur, in tantum ei alienum inciderunt, ut si salvi esse velint, sit his ab inferis Sylla excitandus.* Quibus ex verbis liquet, a Sylla Colonos apud Fæsulæ deductos, iis agros, prædique incolarum tributa; ii proinde & multitudine numerosi, & alienis bonis opibusque ditati amoenissimam, ac fertilissimam illam agri partem Fæsulis proximam nacti, ubi Florentia sedet, Coloniam adlegerunt. Tunc igitur a Syllanis Florentiæ fundamenta sunt locata, postmodum firmata magis & aucta a Catilinæ militibus, quibus Syllani se socios adjungere. Hinc gravissimi Auctores colligunt, primam Florentiæ originem Syllæ Dictatori, ejusque militibus esse adscribendum. Ita Leonardus Arretinus lib. 1. Hist. Florent. quem laudat & sequitur in suo Chronico Divus Antoninus⁽²⁾: *De origine Florentiæ*, inquit, *breviter tangam, recitando quæ de ea scribit luculento sermone eloquentissimus vir Leonardus Arretinus in principio Historiæ Florentinæ. Florentiam Urbem Romani contulerunt a Lucio Sylla Fæsulæ deducti. Fuerunt autem hi Syllani milites, qui-*

(1) Cicero Orat. 1. in Catilinam.

(2) S. Antoninus in Chron. Par. L. tit. 4. c. 5. §. 35.

quibus ob egregiam cum ceteris in civili bello navaram operam, pars Fesulanis agri est attributa, Fesula una cum veteribus incolis sedes tradite, has civium deductiones configurationesque agrorum Romani Colonias appellabant, quod videlicet prædia, quæ colerent, quibusque inhabitarent, sedes tradebantur. Exposita dein belli civilis causa, quæ plures Italix civitates sunt devastatae, Florentix originem rursus exponere aggreditur: In Tusciis Clusium a solo eversum, Arretinum, & Fesulanis præter belli damna & cædes, magne insuper calamitates instituta, per quas publicæ multorum boni, multisque fugatis, civitates sunt pene habitatoribus exinanitæ. Eaque videlicet occasio fuit & quasi iocundamentum, ut Sylla postea Dictator hæc potissimum loca militibus suis tribu ret. Per hunc igitur modum a Lucio Sylla militibus Fesulas deduxit, agrisque viritim divisit, earum plerique urbem montanam & disficiem aditu, præsertim in illa fecunditate Romani Imperii, minime sibi necessariam arbitrari, relicto monte, in proxime subiecta planicie, secus Arni Munitionisque fluviorum ripas, conficere ædificia, & habitare ceperunt. Novam Urbem eo quod inter duo fluentia posita erat, Fluentiam primo vocitarunt, ejusque incolæ Florentini dicti. Et id quidem nomen per aliquot tempora Urbi fuisse videtur, donec crescentibus rebus, & civitate majorem in modum adacta, sive quod mirro floreret successu, pro Fluentia Florentiam dixerunt. Meminerunt horum Colonorum Tullius & Salustius, duo præstantissimi Latine lingue auctores. Statimque subiicit Tullii verba ex

Oratione secunda adversus Catilinam a me superius relata; atque concludit: Equidem permagnificæ ex hoc quod Latini parent eloquii de ædificiis scribit, ac ex eo speciosa ab ipsi incunabulis fundamenta hujus urbis conjecta.

Occupavit hæc opinio plurimum aliorum animos, quos Bartholomæus Scala tacito nomine indicat, dicens: (1) *A Romanis alii conditam urbem Florentinam putant, & Syllanos milites, postquam & agris, & Urbe Fesulanorum potiti sunt, descendisse in planitiem, aspernatos montis asperitatem, atque edificare cepisse urbem inter Munionem Arnumque fluentia: deduxisse autem militum Coloniam Fesulas Syllam Dictatorem constat, paulo post sociale Bellum, quod Fesulanis, & ipsi rem Romanam deseruissent. Ad Leonardum Arretinum, & Divum Antoninum præcipue, quorum verbis utitur, Scala alludere videtur. Sed & Flavius Blondus in sua Italia Illustrata (2) Florentix exordium asserit, referri in Syllanorum militum, quibus in ager a Sylla assignatus fuit, adventum: & quia primas illi sedes ad Arni fluentia ceperint, Fluentiam inde primo dictam voluit. Et quidem Plinius, apud quem primum ejus loci mentio facta est, Fluentinos dicit profluente Arno appositos. Venerunt vero hi milites ad annum conditæ urbis Romæ sexcentissimum & septimum supra sexagesimum: unde initium Florentiæ habuisse videtur ante Christi Dei nostri adventum annos circiter octoginta tres. Eandem hanc originem Florentiæ adscribit Ugolinus Verinus celebris Poëta, Carmen suum de Illustratione Urbis Florentiæ ita exorsus: (3)*

*Inclita Syllana referam primordia Gentis,
Quæ caput Etruscas longe superextulit urbes,*

Dar-

(1) Bartholomæus Scala lib. 1. N.º. Florent.

(2) Blondus in Ital. Illustr. in Descript. Etrur.

(3) Ugolin. Verin. lib. 1. de Illustrat. Florentiæ.

1092 Orbis Sacer & Profanus

*Dardanii ut merito se natam ex stirpe Quirini,
At veros Roma clara virtute Colonos
Approbet esse suos felix Florentia cives:
Per quos aucta Duces, quibus exornata triumphis,
Ut nulli veterum cedat, nec copia major
Ingenui quascumque velis reperitur ad artes.*

Verinum imitatus est Germanus Audbertus Aurelius in Carmine nomenclatorio ejusdem Auctoris ad Regi-

nam Catharinam Mediceam, Galliarum Reginam inscripto.

*Cui potius Regina potens, Regumque creatrix,
Quam tibi sacrentur Verini carmina vatis
Syllana veteres Urbis celebrantia cunas,
Illustresque viros, totamque ab origine prolem,
Majoresque tuos?*

lis adhæret Gaudentius Merula, de Antiquit. Gallor. Cisalpinor. lib. 3. cap. 14. ubi vocat *Florentiam Syllana fecit coloniam*. Aculeati tamen, ac venenati calami Scriptorem se prodit, tum hoc scribendi more, tum, virulentioribus verbis, quæ sequenti cap. 15. paulo ante finem inferuit, a quibus idcirco referendis consulto abstinemus.

Fateor hanc sententiam tot insignium Virorum auctoritate munitam non omnino fore contemnendam. Ipsi nihilominus assensum nostrum, præbere vetant, nedum alii Scriptores celeberrimi illam repudiantes: verum etiam haud levia rationum, momenta eidem adversantia. Ex Scriptioribus quidem Rerum Florentinarum, eum primis Vir Clariss. Angelus Politianus lib. 1. Epistolar. Epistola secunda Petro Mediceo inscripta, generatim adversus Leonardi Arretini, aliorumque ipsi faventium opinionem, eam explodit, dicens: *Florentiam aliam prorsus habuisse originem, quam quæ ab Historie nostræ Scriptioribus prodatur*. Infra vero fatetur a Romanis post Syllæ & Catilinæ tempora, Florentiam a Triumviris Coloniam deductam, cu-

jus verba postmodum referemus. Explodunt pariter opinionem præfatam Bartholomæus Scala lib. 1. Histor. Florent. cruditiſſimus Præsul D. Vincentius Borghinus par. 1. agens de *Florentie Origine*: Raphaël Volaterranus de Commentar. Urbanis lib. 5. Carolus Sigonius de Antiq. Jur. Ital. lib. 3. cap. 3. Ferdinandus Ughellus Tom. III. in Florent. Episcop. Ferdinandus Leopoldus del *Migliore* in suo Opere Italice inscripto *Firenze Città nobilissima illustrata*, Par. I. in Tractatu, cui titulus, *Origine di Firenze*, sub ipso Operis initio; Laurentius Valla, alique plurimi. Rationum vero momenta, quibus hæc sententia nititur, hæc sunt: quoniam Romanarum Rerum Scriptores, qui de Bello Civili inter Syllam & Marium, rebusque a Sylla gestis, coloniarum ab eodem conditis Commentaria adornarunt, nihil prorsus de Florentia Colonia, a Lucio Sylla, ejusque militibus condita literis consignarunt. Livius in sua Epitoma sigillatim Syllæ acta recensens libris 75. 77. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. & 89. nullam de Florentia ab ipso ædificata mentionem facit. Sallustio de conjuratione Catilinæ his-

to-

storiā textenti, par hac de re silentium fuit. Cicero in Orat. 2. adversus Catilinam, quem Leonardus Arretinus, Divus Antoninus, ceterique opinionis adversæ patroni laudant, cujus verba jam dedimus, id unum dumtaxat affirmat, a Sylla Romanos milites Fæfulis colonos datos: *Hi sunt homines*, inquit, *ex iis Colonis, quos Fæfulis Sylla constituit*: quod si ab iis nova Colonia Florentia fuisset deducta, illam profecto commemorasset, quam tamen nullo modo commemorat. Quinam vero essent illi Coloni, quos ex Syllanis reliquiis Catilina sibi adjuvit, tum eo loci, tum in Oratione pro L. Murena exponit, dum ait ⁽¹⁾: *Catilinam interea alacrem atque letum stipatum cibo juventutis, vallatum indicibus atque fœculis, inflatum cum spe militum: tum college mei, quemadmodum dicebat ipse, promissi, circumfluente colonorum Arretinorum & Fæfulanorum exercitu, quam turbam dissimilino ex genere distinguebant homines percussu Syllani temporis calamitate*. En Coloni, quos in exercitum suum Catilina cooptavit, Arretini scilicet, ac Fæfulani; præter hos Cicero nullos Florentinos sua ætate colonos a Silla deductos, aut a Catilina postmodum ascitos agnovit. Ex quibus aliisque Ciceronis locis Sigonius lib. 3. de Atiq. Jur. Ital. cap. 4. colligit, Arretium & Fæfulas a Sylla Colonias militares deductas: Florentiam vero nonnisi post Syllæ & Catilinæ tempora a Triumviris Cæsare Octaviano Augusto, M. Antonio, & Lepido Romanorum Coloniam factam, uti Frontinus per vetus, ac diligens hujusmodi Coloniarum investigator testatur.

IV. Nonnullis visum est, post Catilinæ interitum facta fuisse Florentiæ fundamenta: asserunt quippe, mis-

sum in Etruriam a Patribus Cajum Julium Cæsarem, qui postea perpetuus Dictator fuit, Imperiumque Romanum primus usurpavit, expugnasse, mox & evertisse Fæfulas, quod ejus cives Catilinæ partes essent secuti. Ejectis vero Fæfulanis sub monte locum ad habitandum concessum, factamque potestatem edificandæ novæ urbis, quam in honorem ejusdem Cæsaris Cæsaream appellarunt: quæ res calumpniandi Cæsaris occasionem Romæ fecit multis, qui ejus virtuti æmularentur: indeque mutato nomine decretum, ut a profluente Arno *Fluentia* nuncuparetur. Sed cum incolis epibusque nova civitas florere cœpisset, hoc quoque nomine abjecto, pro *Fluentia* illustre vocabulum *Florentia* ipsi inditum. Quam opinionem præ aliis vulgavit Ricordanus Malestina in Histor. Florent. cap. 19. ejusdemque meminit Bartholomæus Scala antea laudatus. Verum hæc opinio nunc ab omnibus relictur: & merito, cum apud omnes constet, a Triumviris supra relatis Florentiam Romanorum Coloniam fuisse deductam. Nec umquam apud veteres, qui Cæii Julii Cæsaris gesta literis consignarunt, deprehendere potui, Fæfulas ab ipso excisas, facta Florentiæ fundamenta, inditumque ei primum Cæsareæ nomen. Nihil hujusmodi apud Livium in Epitoma, nihil apud L. Florum, Appianum Alexandrinum, Suetonium, Tranquillum, Dionem, Joannem Xiphilinum, Eutropium, aliosve reperire est. Non desunt tamen ex recentioribus, qui affirmant, Fæfulas post Catilinæ ejusque fœderatorum eadem a Romanis solo æquatas; sed sine testibus de re ab hominum memoria remotissima judicium proferunt.

V. Quamobrem cum certa principia originis Florentinæ Civitatis habeb-

(1) Cicero pro L. Murena.

beri nequeant, verosimilius arbitror, quod etiam Raphaëli Volterrano, Nicolao Machiavello, Vincentio Borghino, Benedicto Varchio, Ferdinando Leopoldo *del Migliore*, Bartholomæo Scalæ, aliisque pluribus placet, Fæfulanos, uti etiam vicini montis accolæ, initio ad mitiora amœnioraque loca descendentes, juxta Arnun fluvium villas, ac domos ædificasse: quod alii volunt, Forum variarum mercium fuisse ad imum montis, ubi hodie Urbs cernitur. Illic commodi ac negotiationis causa Fæfulanos,

multo etiam ante occupatas a Sylla Fæfulas, ædes, diverforia, & tabernas ad Mercatorum usum ædificasse, quin & Villas crediderim, amœnitate agri allectos. Huic sententiæ calculum suum adjecit Laurentius Valla, quodque magis mireris, sui immemor Gaudentius Merula, lib. 3. cap. 15. Iis manus inseruit Julius Cæsar Scaliger diserte affirmans, Fæfulanos amœnitate Vallis Arni deletatos, Florentiæ fundamenta locasse: quod ille elegantissimis hîcæ carminibus est profecutus: (1)

*Parva fluentisonis aggregata Fluenta ripis,
Mollia de nitido nomina flore capis.
Fæfula regnabat, verum melliora fecutus
Martius antiquas detulit annis opes.
Divitias Hera, Mercurius discrimina linguae,
Mercurius varias ire redire vias.
Ambitiosa, ferax, bellacæ, flammea Mauros
Pestifera, magnificam doctæ Minerva manum,
Jupiter ostendit cœlestes mentibus aulas,
Sirenium tribuit dulcis Apollo sonum.
Vera vetus Romæ sôboles, aliena requirit,
Mutua quid proprias vertis ad arma manus?*

Hanc primævam Florentiæ originem fusius exponit Vincentius Borghinus, insignis Rerum Florentinarum Scriptor, atque inter alia observat, ante Syllæ adventum nullam quidem in Florentino agro extitisse civitatem, nullumve oppidum; ibi tamen ædes aliquot, seu Villas hinc inde sparsas tractu temporis conditas, in quibus nobiles Etrusci degenerent. Quod ille coniecit ex agri amœnitate, soli ubertate, & proximo Arni flumine, quibus locis ædificia construi solent. Neque opus erat apud præcos de iis agi, cum eis plerumque mos fuerit, urbes tantum, aut oppida præcipua nominare. Hîcæ conjecuris illud accedit Rerum Flo-

rentinarum Scriptores expresse asserere, duos ibi initio extitisse vicos, qui patria lingua *Villate*, seu *Villaggi* nuncupantur; horum vero alterum *e Aruinam*, alterum *Camartem* dixisse, in quibus aliquot hebdomadæ diebus nundinæ fiebant, ad quas Fæfulani, vicinorumque oppidorum ac Villarum habitatores confluebant. *Aruinam* porro vocasse vicum Arno adjacentem: *Camartem* vero alterum vicum ab Arno paulo remotiorem. Ejus autem vocis *Camartes* vestigium putant superesse in illa voce patria *Camertata*, quam Borghinus existimat, unam fuisse ex antiquis Etruscorum vocibus, cum etiam eo vocabulo vetus Clusium, teste Livio, fuerit appell-

(1) Scaliger in Urbibus.

pellatum. Quod enim nonnulli vocem illam, *Domum Martis* interpretantur, velut fabulosum idem Borghinus explodit.

VI. Quoniam vero Florentina hæc planities & amœnior erat & jucundior Fæfulanis, aliisque adjacentibus montibus, facile Fæfulanos ipsos ac circumadjacentes populos ita attraxit, ut paulatim duo illi vici in oppidum præferrent, ac tandem in urbem; præsertim ubi Romani Fæfulanis eo loco sese adjunxerunt: idque potissimum contigisse arbitror, cum Octavianus Augustus Florentiam Coloniam deduxit. Verissima quippe videtur Raphaelis Volaterrani sententia, a Triumviris, Augusto, Antonio, & Lepido, *Florentiam*, & urbem simul, & Coloniam factam. Perspicua sunt Julii Frontini verba: *(1) Colonia Florentina deducta est a Triumviris assignata lege Julia, centurione in Cæsariane in jugera CC. per cardines & decumanos, termini rotundi pedales, & distans a se invicem IICCCC. pass. sunt & medii termini, qui dicuntur Epipedonici L. longum, crassum, & distans a se pass. MCC. ceteri proportionales sunt, qui non ad rationem, vel reclusas limitum pertinent, sed ad modum jugerationis tufigodiendum: & distans a se invicem alius ab alio pedes sexcentos, quorum limitum concursus, nulla interjecta distantia, in utroque laterum territorii concurrunt, ut infra monstravi, & interfectinos limites servant, quos ut veterani pro observatione partium statutos custodiunt.* Ita Frontini verba recitat Thomas Dempsterus *De Etruria Regali* lib. 5. cap. 17. in Editione, autem Gæli locus hic Frontini sic legitur pag. 112. *Colonia Florentina deducta a Triumviris assignata lege Julia. Centuria Cæsariane in jugera CC. per Cardines & decumanos. Termini rotundi, pedales, & distans a se pass.*

Pars II. Vol. II.

(1) Frontinus in lib. de Colonis Roman.

IICCCC. Sunt & medii termini, qui dicuntur Epipedonici, pedum longum crassum, & distans a se pass. OCCC. Ceteri proportionales sunt, & interfectinos limites servant, quos veterani pro observatione partium statutos custodiunt, qui non ad rationem, vel reclusas limitum pertinent, sed ad modum jugerationis custodiendum, & distans a se alius ab alio pass. DC. Quorum limitum cursus nulla intrajecta distantia in utroque laterum territorii concurrunt, ut infra monstravi. *** Hic optime animadvertit Dempsterus, de nulla alia Colonia tam speciatim Frontinum egisse; argumento claro magnam auctoribus Triumviris hujus Colonie, tum cum deducetur, curam fuisse. Deductam vero fuisse anno U. C. 712. Carolus Sigonius, Vincentius Borghinus, ceterique Scriptores antea laudati referunt; nec Coloniam dumtaxat constitutam, sed etiam Municipii jure donatam affirmant. Splendida sane sunt, quæ in hujus Colonie laudem Vir Clariss. Angelus Politianus ad Magnificum Petrum Medicum scripsit: *(2) Deduxere igitur Florentiam Coloniam Triumviri Cæsar, qui deinde Augustus, Marcus Antonius, & Marcus Lepidus etiam Pontifex Maximus. Coloni autem deducti Cæsariani milites, quibus assignata ducenta jugera per cardines & decumanos. Quod ego apud Julium Frontinum reperio, celeberrimum Scriptorem, qui Nervæ ætate floruit, in libro de Agrorum mensuris, quem tu libram domi habes, Petre Medice, cunctissimum. Ita quod nulli unquam contigit, a tribus Imperatoribus, quorum unus omnium Summus, alter etiam Pontifex Maximus, orta est Florentia. Civem autem primum Florentini viri illi fuerunt, quorum virtuti nulla nec arma, nec munimenta, nec robora resisterunt. Verum & alix urbes per id tempus ejus-*

Qq

(2) Angelus Politianus lib. 2. epist. 2.

eiusdem cum Florentia honoris participes fuerunt: nam, ut Sigonius prodit lib. 3. de Antiq. Jur. Ital. cap. 4. eodem anno Urbis Condita 712. octodecim Coloniz a Triumviris fuerunt deductæ: tamen postmodum Florentia ceteras splendore, amplitudine, potentia, nobilitate superaverit. Quæ hæcenus de Florentiæ primordiis, jure Coloniz & Municipii diximus, Vincentius Borghinus accuratissimus, ac celeberrimus Scrip- tor ex vetustissimis monumentis ejusdem Civitatis, iis potissimum quæ in Medicea Laurentiana Bibliotheca asservantur, excerptit. Eximium quoque antiquitatis, ac raritatis monu- mentum, Tabula nimirum marmo- rea in Ædibus Nobilium Rodul- phorum in Via (*Moggio*) dicta etiam- num cernitur, illuc translata ex Hor- tis D. Joan. Baptistæ Ricasoli, Can- onici Florentini, primum Corto- nensis, deinde Pistoriensis Episcopi, ad Portam S. Galli positis, nunc in Monasterio Monialium S. Miniatis, vulgo *del Ceppo* inclusis: ea ex Ta- bula constat, Florentiam sub Tiberii imperio splendidam fuisse Coloniam. Illam vidit, ac descripsit Vincentius Borghinus, & nuper Antonius Fran- ciscus Gorius Historiarum Professor in Lyceo Florentino, Vir eximie eru- ditionis, Inscriptionum Antiquarum, Par. I. pag. 316. & 317. quas e tene- bris eruit, ac perpetuis Observationi- bus illustravit: cujus opera & studio celeberrimum Mulsæ Medicæ e- ruditissimis Notis elucidatum, typis eudi jam cæptum, brevi publici juris fiet. Is Tabulam illam describit, quam Florentinæ Coloniz adscribi a Geo- gio Fabricio, Verderio, Volfango La- zio, Stuchio, Maxochio, Grutero, al- tiisque viris eruditissimis testatur.

VII. Explorata igitur, quoad fieri potuit, Florentiæ primæva ori- gine, causam quoque nominis inda-

gemus oportet. Sed prius ad exa- men revocanda est opinio quorundam, qui *Fluentiam* initio volunt, non *Florentiam* vocatam, ex L. Flo- ri, & C. Plinii auctoritate. Ego ta- men in L. Floro nequaquam immo- ror, quod ejus, quem asserunt, lo- cum, ex lib. 3. cap. 21. in fine, de- sumptum, jam antea ostendi men- dolum esse, & pro *Fluentia*, ex me- lioris notæ codicibus, *Florentiam* esse legendum. Unus ex veteribus est Plinius, quem laudant: is quippe populos urbesque Etruriæ celebri- res enumerans lib. 3. cap. 5. ait: *Fluentini, præfluenti Arno oppositi*. Idem potro eadem voce paululum immutata, *Florentini* postmodum, no- mine magis auspicio vocantur: id- que ab Angelo Politiano in quadam epistola assertum didicimus. Ast Poli- tianus ipse potius censet, id nominis apud Plinium esse corruptum, atque in ejus codices vulgatos mendum irrepsisse, tamen ejus significationem minime respuat: sic namque in laudata ad Petrum Me- diceum epistola asserit: *Nam apud Plinium vel corrupta voce Florentinos legi pro Florentinis; vel ita olim ve- teres populos, qui præfluentis Arni ri- pas incolerent, appellatos crediderim, qui tamen deinde in Florentinos con- dita urbe deductaque Colonia commi- graverint, ut edictum Desiderii Lon- gobardorum Regis⁽¹⁾ Florentinos appel- lantis, ad utramvis redigi causam fa- cile possit. Ptolemæus certe (ut qui- dam verus fatentur Codices) Floren- tiam dixit. Idemque libro Historiæ na- turalis quartodecimo Plinius, quam- quam vulgatis codicibus mendosissi- mus omnino sit locus. Utrumque pariter in Pliniani hujus loci expli- catione adnotavit Thomas Dempste- rus de Etrur. Regal. lib. 5. cap. 17. nempe ut vera sit lectio, potuit for- se Vallis Arni obscurus ille fuisse*

po-

(1) Desiderii Edictum, quod Politianum memorat, apud Eruditos apocryphum censetur.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXII. 1097

populus, ut plerique apud illum auctorem, qui nusquam alibi apud alios reperitur. Deinde Jacobi Dalecampii fides obtineat, qui in MSS. viderat, & margini apposuerat in sua editione *Florentini*. Cluverius quoque corruptos esse hac in re vulgatos Plinii Codices existimat, & pro *Fluentini*, *Florentini* legendum. Quod & in Notis margini cap. 5. lib. 3. appositis adnotatum est in editione Lugdunensi anni 1561. apud Joannem Fellonium, pagin. 39. Et sane ante Triumviratus tempora nulla, apud veteres occurrit *Fluentinorum* mentio. Immo neque Titus Livius, neque Strabo, neque alii sub Octaviano Augusti imperio celebres Historici, aut Geographi *Fluentinos* commemorant: nec veteres Lapidés, quos Vincentius Borghinus, Gruterus, Dempsterus in sua Etruriae Regali loco citato collegerunt, ac nuper illustravit prae laudatus Vir Clarissimus Antonius Franciscus Gorius in suo egregio Opere, cui titulus est: *Inscriptionum Antiquarum Graecarum & Romanarum quae exstant in Etruria Urbibus Pars Prima eas complectens quae sunt Florentiae*, typis cuso anno 1727. adjectis quoque Notis Doctissimi Antonii Mariae Salvini. In iis autem non *Fluentia*, sed *Florentia* nomen ubique obvium: In antiquis Itinerarii Tabulis, quas Peutingerus edidit, *Florentia Tuscorum* vocatur, non *Fluentia*. Itinerarium quoque Antonini Augusti felicissime mentionem facit *Florentia*, nusquam *Fluentia*. Sextus Julius Frontinus verbis antea relatis *Coloniā Florentinā* expresse nominat, non *Fluentinā*: porro is Auctor Plinio Seniori coaevus fuit; siquidem Vespasiano secundum, & Tito Cos. Praetor Urbanus extitit, ut ait Tacitus lib. 4. Histor. & in pretio erat tempore Coccei Nervae, & Trajani

Imperatorum, ut videre est apud Vossium de Histor. Latin. lib. 3. 737. 738. Non ergo Plinii Senioris aetate haec civitas alio nomine, quam *Florentia*, appellabatur. Hermolaus item Barbarus ad Plinii librum 14. cap. 3. notat, utrumque genus esse, quae *Florentia* dicatur, utique a *Florentino* agro ubi nascitur. Tandem Cornelius Tacitus lib. 1. Annalium versus finem, narrat, Tiberio, qui Octaviano Augusto successit, imperante, *Florentinorum* Oratores Romam missos. Jam igitur *Florentinorum* nomen sub Tiberii Principatu Romae notissimum, erat, alioquin Tacitus *Fluentinos* appellasset si vocabulum istud tum invaluisse. Tacitus quippe aequalis, ac familiaris Plinii Junioris fuit, uti hujus epistolae 4. 6. & 7. lib. 1. testantur: ad Vespasianos usque pervenit, ab iisque honoribus eversus, Historiam Principum scriptis ab Augusto ad Adrianum: ac proinde Plinium Senioremem novit. Quotquot deinceps Latini Graecique Scriptores hanc Urbem commemorarunt, non alio nomine appellavere. Valentinianus & Valens Augusti ad Maximinum Tusciae Praefectorem scribunt *Florentiae*, ut est lib. 8. C. Theodos. tit. 1. lib. 9. Paulinus Presbyter in Vita S. Ambrosii: Procopius lib. 1. Agathias Scholasticus lib. 3. Belli Gothici *Florentiam* nominant. Suidae est *Florentela*, corrupte quidem, pro *Florentia*. His, ut reor, antiquissimorum ac probatissimorum Auctorum testimoniis evincitur, nobilissimam hanc Civitatem jam a suis primordiis, ac deinceps nullum unquam aliud habuisse nomen, praeter *Florentiam*; illudque *Fluentiae* appellatum mendum a librariorum incertia profectum, cum in omnibus tum Plinii, & Lucii Flori, tum ceterorum probatis editionibus genuinum sit, ac verum ejus nomen *Florentia*.

Qq 2

VIII. Qui

1098 Orbis Sacer & Profanus

VIII. Qui Florinum quemdam Etruscorum Regem Florentiæ conditorem faciunt, id nomen ab eo deductum emanavisse videtur: idque primus finxisse videtur, aut certe ab aliis constitum vulgasse Ricordanus Malestina in Hist. Florent. cap. 20. quem postea imitatus est Facius Uberius lib. 3. Od. 7. Florinum hunc Romanorum Ducem extitisse volunt, eumque Fæfulis pugnando interiisse. Ab eo autem derivatum hoc nomen asserunt, quod is auctor sæpe Fæfulanis fuerit migrandi inde in pliniam, verum esset auctori honos hoc nomen. Quod de hoc Florino Romanorum Duce, immo ut a Malestina creditum, Fæfularum Rege alium est silentium apud Sallustium, Ciceroem, L. Florum, ac veteres alios Romanarum Rerum Scriptores, indeque cordati omnes Scriptores fabulosum ejusdem nomen, & commentitiam personam jure existimant.

IX. Nobiliorem ejusdem nominis originem vestigavit doctissimus Angelus Politianus in laudata ad Petrum Medicum Epistola: eam quippe ab ipsa Urbe Roma, cujus veluti soboles Florentia fuit, auspiciatur: ⁽¹⁾ *Triplex nomen Romæ fuisse proditar, unum hoc, quod diximus, pervulgatum; alterum quod arcanum fuit, unde Amaryllidam suam, quæ amorem proprie significat, in Bucolicis carmen Poeta desorsit; tertium, sacrificiis debitum, de quo vocabulum Floraliū impositum, quod Anthoniam Græce Philadelphus interpretatur, bono doctus, a quo hæc accepimus. Hoc tu Latine vel Florentem vertas, vel apertius Floram, fortasse aut Florentiam. Scimus autem Populi Romani Colonias, quasi effigies parvas ejus & simulacra fuisse. Arbitratur itaque Politianus hanc Urbem a Flora, quod*

nomen Romæ fuerit, *Florentiam initio nuncupatam, ut unde genus traxit, acciperet quoque denominationem. Siquidem Romani Floram, Deam cultu prosequerentur, eamque Floribus præesse volebant: Græcis Chlois dicebatur: unde Ovidius: ⁽²⁾*

*Chlois eram, quæ Flora vocor
corrupta Latine*

Nomini est nostri littera Græca sene.

Ejus natalis dies apud Romanos celebrabatur ludis, quos *Florales*, & *Floralia* appellabant; de quibus Valerius Maximus lib. 2. cap. 5. Juvenalis satyra 6. Lactantius de Falsa Religione lib. 1. cap. 20. & Quintilianus lib. 1. cap. 9. Tempus, quo ejusmodi Floralia celebrabantur, idem Ovidius indicat hoc carmine.

*Exit & in Majas Festum Florale
Calendas.*

Quam opinionem Bartholomæus Scaglia alique memorant. Mox laudatus Politianus subdit: *Constat etiam Florentiam conditam ad Romæ imaginem, quod (ut alia præteream) nomen quoque adhuc Capitolii, & Regionum quarundam sanctificatur. Idem autem fuisse Anthonse vocabulum Constantinæ urbi positum, quæ Nova Roma dicebatur, tum Philadelphus idem, quam etiam doctissimus Eustathius tradiderunt. Inde igitur productum nomen, unde urbi quoque ipsa productum. Addit & aliud argumentum. Unum quippe antiquitatis in ea vestigium pulcherrimum extat adhuc, Templum hoc mirifica structura olim Martis, nunc Præcursoris titulum gerens. Etenim Martem Romanis originis suæ auctorem, Martem Casertini potissimum colebant milites, Orbis terrarum viatores, Mortem præcipuum vestra Urbis conditor Augustus, ut eam Romæ quoque medio foro cognomento Ulori posuisset Templum. Ita Angelus Politianus.*

Alias

(1) Angel. Polit. lib. 2. epist. 2.

(2) Ovidius 4. Fastor.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXII. 1099

Alias ejusdem nominis causas cum ipse Politianus, tum Bartholomæus Scala, Merula lib. 4. par. 2. Cosinographiæ pag. 890. aliique aperiant. Nempe quod omnium urbium florentissima prima sui ortu fuerit: seu a floridis incolarum ingeniis, ac pereani virore literas amplexis: sive,

*Crescere hinc sensus, & rerum copia major,
Solertem & vigilem numquam fortuna sefellit:
Florida sic facta est longe Florentia rerum,
Et fausto verum sortita est omne nomen,
Candidaque imposuit Syllanis lilia signis.*

Si Bartholomæo Scalæ hæc in re fides adhibenda, tempus quo civitas primum muro cincta est, huic nomini imponendo occasionem dedit. Eam hujusce nominis causam sic ille exponit (1): *Pratum fuit ad Munientis ripam, omni florum genere, sed præcipue liliis secundissimam. Erat autem anni tempus vernum, quo omnia florent frudentique. Id vero tum includi muro placuit, quod non est modo ad urbis novæ ornatum, verum etiam, quia augurium inde fuit, florentem fore eam civitatem, quæ id anni tempus inter odores, quos lilia multos suavissimosque efflarent, atque arridente vœre primordia acciperet. Unde & nomen inditum novæ urbi, & liliis ad hæc usque tempora acceptum insigne.* Quam opinionem præfatus Auctor vulgatiorem esse affirmat. Demum alii Florentiam ex eo dictam tradunt, vel quia amplissimum floridumque Etruriæ solum sua constructione tenet, vel quia ei a Romanis semel fundatæ, eorumdem ex flore Coloniarum plurimum opum ac fortunarum accessit, ac præ ceteris frugum copia, soli ubertate cæli clementia, agri amœnitate, ædium amplitudine, ac mira sui pulchritudine veluti flos Coloniarum audire meruerit.

ut plerisque videtur, a floribus, quibus semper cæli solique beneficio colles amœni circa vestiuntur, aut etiam a illis floribus, quæ in vexillo antiquo delata sunt, nomen desumptum. Sic præ aliis multis sentit Ugolinus Verinus: (2)

X. Et quidem Cæsariani milites illustri nobilium Romanorum sanguine procreati, cum hanc Coloniam deduxissent, amœna ac florida regionis planitie, proxime profluentis Arni opportunitate, & collium prope adjacentium lætio veluti theatro oblectati, quasi alterius Romæ speciem contemplerentur, novam, hanc urbem, instar patriæ reliquæ construere, atque magnificis exornare ædificiis sategerunt. Enim vero aucta Romanis Equitibus nova Colonia, perinde ac in patria Urbe, hic quoque Templum Martis, Capitollum, eique proximum Jovis Capitolini Fanum, inanium licet Numinum splendida monumenta, Thermae, Amphitheatrum, Aquæductus, aliæque plura cum publica, tum privata ædificia Romanam magnificentiam æmulantia condiderunt, quorum hodieque hæud obscura supersunt vestigia. Quamquam vero hæud plane, appareat, quænam extiterit pristina nobilissimæ hujus civitatis structura & forma, quotus nam ejus ambitus, cum a Romanis Colonia fuit adlecta, atque ab ipsis ædium splendore, ac amplitudine aucta: amplam tamen, extitisse, magnificam, perpulchram, & instar Romæ conditam, Leonardus Arretinus lib. 1. Hist. Florent.

(1) Verinus lib. 1. Carm. de Illust. Florent.

(2) Bartholom. Scala lib. 1. Hist. Florent.

Ricordanus Malespina, Joannes Vilanus, Angelus Politianus, Bartholomæus Scala, Joannes Carolus Landinus, alique plures testantur. Vincentius Borghinus de Orig. Florent. pag. 296. ex vetustissimis MSS. Bibliothecæ Medicæ Laurentianæ, & aliis monumentis se id hausisse fateatur. Ex publicis ædificiis olim Florentiæ constructis, præcipuis Romanæ Urbis simillimis hoc ipsum coniecit Divus Antoninus, quorum adhuc sua ætate vestigia superfuisse affirmat. Ea vero sunt, quæ nuper commemoravimus, atque his verbis ipse recenset ⁽¹⁾: *Exstant sane hodieque permanent vetustiorum reliquæ operum, vel in hac nostræ temporis magnificentia civitatis admirandæ, Aqueductus per quem de septimo lapide accepti fontes in urbem ducebantur: & Theatri ingentes ad ludos populares tunc extramœnia positi, nunc intra urbem ipsam privatorum ædificiis occupati fundamenta: Templum etiam (in quo nunc Baptisterium est) vetustum sane ac egregium opus, Marti gentilibus consecravit: huic publicæ magnificentiæ privata quoque ædificia convenisse erudiderim, quamvis in privatis minus appareat.* Sub Cæsaris Augusti Imperio, a quo, eum Triumvir esset, Coloniam deductam diximus, ædibus, populo, mœnibus aucta, brevi adeo crevit, ut Tiberio, qui Augusto successit, regnante, inter nobiles Etruriæ Civitates audiret. Argumento id esse potest, quod Cornelius Tacitus in primo suorum Annalium libro prope finem narrat, Romam scilicet ad Tiberium missos Florentinorum Legatos: ⁽²⁾ *Auditque, inquit, Manicipiorum & Coloniarum legationes, orantibus Florentinis, ne Clanis solito alveo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perentem adferret.* Ita.

que Tiberio Augusto imperante Florentia inter claras Etruriæ urbes censebatur; sicque deinceps crevit tum viribus, ut Gothorum impetum aliquando fregerit. Angelus Politianus in laudata sæpius Epistola Petro Mediceo inscripta testem hujus rei Procopium affert. *Indicas & Procopius, ait, quam etiam tum valida hæc urbs, & præpotens fuerit, quæ tentata sæpius a Gotbis, expugnari non potuit.* Tentata primum fuit a Radagaiso, seu Radagasio Gothorum Rege, qui anno reparatæ salutis 405. arcta eam obsidione cinxit; sed a Stilicone strenuo Honorii Imperatoris Duce ab ea recedere compulsi, tandem in Fesulanis montibus una cum ducentorum millium militum exercitu deletus interiit, uti referunt S. Augustinus lib. 5. de Civit. Dei. cap. 23. Orosius lib. 7. cap. 37. Prosper & Marcellinus in Chronico; & post hos Sigonius de Occident. Imper. lib. 10. in Honorio: sed de hac victoria inferius. Tentata rursus atque obsessæ fuit a Totila pariter Gothorum Rege; at minime expugnata. Quamquam non desint gravissimi Auctores, qui asserant, Florentiam a Totila, nedum captam, sed etiam excisam: quod hic diligentius vestigandum est.

XI. Occupavit multorum animos quorundam opinio asserentium, Florentiam a Totila fuisse everfam, & a Carolo Magno restauratam. Eam nuper amplexus est eruditissimus Thomas Dempsterus de Etrur. Regal. lib. 5. cap. 17. pag. 361. & seq. ubi ita disserit: ⁽³⁾ „Ad Carolum Magnum tandem aliquando venio, qui opera Guillelmi Regis Scotorum *Achuli* fratris & restauravit Florentiam, & prolatis mœnibus pomerium auxit: id tamen a plerisque negatur. Ac primum

⁽¹⁾ S. Antoninus Chron. per. 1. tit. 4. cap. 5. f. 35.
⁽²⁾ Tacitus lib. 1. Annal. versus finem.

⁽³⁾ Dempsterus de Etrur. Regal. lib. 5. cap. 17. pag. 361.

21 mum nonnulli *Asilum* cum *Totila*
 22 Rege confundunt, a quo *Florentiam*
 23 misere habitam fuisse asse-
 24 runt, & non modo privatas ci-
 25 vium ades solo equalisse, sed & re-
 26 ligiosa Deoque dicata templa pro-
 27 fanasse. Errant, inquam, turpi-
 28 ter, qui Reges eos confundunt;
 29 siquidem *Asila* cum *Apenninum*
 30 tetigisset, statim in *Pannoniam* re-
 31 vocatus, in *Tusciam* numquam pe-
 32 netravit: *Totila* vero *Etruriam* va-
 33 stavit. At dices, *Procopium*, au-
 34 ctorem gravem, affirmare, virili-
 35 ter *Totilæ* *Florentiam* restitisse:
 36 quod ut verum sit, de una tantum
 37 obfisione intelligendum censue-
 38 rim, non de toto tempore, quo
 39 immanis ille barbarus *Italiam* pes-
 40 sum dedit. Sic *Romam* ter ab il-
 41 lo scimus obfissam, *Arretium* bis:
 42 & quid vetat, *Florentiam* semel
 43 fortiter se ac sua ab impii barba-
 44 ri atrocitate defendisse, postea
 45 succubuisse? maxime cum uni *Pro-*
 46 copio multi possint opponi Scri-
 47 tores.... *Florentia* igitur, non
 48 ab *Asila*, sed a *Totila* Gothorum
 49 Rege diruta: & a *Guillermo*, qui
 50 ex pacto cum *Scotis* icto, fratris
 51 sui *Achaii* Regis mandato, *Caro-*
 52 lum Imperatorem cum sex milli-
 53 bus armatorum sequebatur, repa-
 54 rata, ex sententia quoque *Hectoris*
 55 *Boëthii* lib. 10. *Histor.* pag. 188.
 56 Appellatus *Carolus Magnus* a *Leone*
 57 (scilicet tertio) *Augustus*, ob tam
 58 præclara merita: & per *Etruriam* iter
 59 faciens, *Florentiam urbem*, Gothorum
 60 armis magna ex parte deletam, in
 61 pristinum decus inflauravit: omnem no-
 62 bilitatem per oppida vicina dispersam,
 63 in civitatem reduxit, novis eam cin-
 64 xit muribus, templis ornavit: ut li-
 65 bere viverent, Magistratusque habe-
 66 rent & leges, effecit. Mira hæc in
 67 *Florentinos* beneficia tametsi *Caroli* Re-

68 gi præstitit auctoritas, *Guillermi* ta-
 69 men diligenti opere assignabatur: nam
 70 *Carolus* haud diu *Florentia* moratur,
 71 & in *Galliam* rediens, *Guillermo* ex-
 72 quende rei *Florentinae*, ad animo con-
 73 ceperat, curam omnem permisit. Nec
 74 segnem *Guillermus* in *Florentia* resti-
 75 tuenda sese habuit, quæcumque man-
 76 daverat *Carolus* graviter excutus:
 77 Protulit & restituta civitatis impe-
 78 rium, proximo quibusque civitatibus
 79 ejus potestati subavit. *Florentini* au-
 80 tem non immemores accepti beneficii,
 81 ut *Carolo Romanorum Imperatori*, e-
 82 jusque *Comiti* ac *Legato* *Guillermo* gra-
 83 tificarentur, sanxerunt: rubrum Li-
 84 lum, colore tantum a *Francorum* Li-
 85 lis diversum, sibi sueque posteritati
 86 deinceps pro insigni habendum; ut *spe-*
 87 ctantibus

88 foret documento, everfam bar-
 89 bara feritate alligando *Florentiam*,
 90 *Francorum* beneficio in pristinum de-
 91 cus restitutam. Publici quoque ludos
 92 quotannis celebrandos instituerunt, & in
 93 iidem multis ac propositis carminibus
 94 *Leonem* coronandum: & ut *Leones*
 95 gaudam *Florentie* (erat id genus ani-
 96 mantis *Guillermo* insigne) publico sum-
 97 ptu perpetuo alerentur. Vetus memo-
 98 rant illis fuisse oraculum, dum *Leo-*
 99 nes *Florentia* vixerint, dumque *Flo-*
 100 rentinorum

101 *Leo* talem gesserit coronam,
 102 civitatem alieno imperio haud suba-
 103 ctum iri. Sunt qui scribant, *Guillermum*
 104 hæc omnia instituisse, priusquam
 105 rediret in *Galliam*. Ceterum quæcum-
 106 que tempestate, & quocumque auctore
 107 dicti ludi habuerint initium, eos sin-
 108 gulis annis solitos fieri *Florentie*, ex
 109 veteri Instituto populo congratulante,
 110 it, qui civitatem norunt, non potest
 111 non esse notissimum. Hecille, & pene
 112 paria alii rerum *Scoticarum* Scri-
 113 ptiores. Idem alii confirmant non
 114 *Scoti*, sed *Florentini*: *Joannes Villanus*,
 115 *Dantes*, *Boccaccius*, *Guicciardinus*, & alii testantur, *Flo-*
 116 ren-

1102 Orbis Sacer & Profanus

rentiam destructam a Totila, & a
„Carolo Magno restauratam,“. Ha-
tenus Dempsterus.

XII. Ita quidem existimant
antiquiores de Rebus Florentinis
Scriptores. Verum potius Borghinio
standum, quam Dempstero, recte
admonet eruditissimus Auctor Nota-
rum in hunc ejusdem Dempsteri lo-
cum. Borghinius quippe in Disserta-
tione *De Florentia non eversa*, Ita-
lien sermone scripta, validissimis ra-
tionibus hanc opinionem penitus ever-
tit: ostenditque gravissimorum Scrip-
torum testimoniis, Florentiam a To-
tila nunquam eversam fuisse. Inter
alia autem exponens publicam veluti
communemque vocem apud con-
cives fuisse, Florentiam a Carolo Ma-
gno fuisse instauratam; id refert pri-
mum ad hoc, quod Rex ille piissi-
mus nobiles ac primarios Patricios
Florentinos a Longobardis patria
pulsos, vel sponte exules, per Villas
montesque dispersos revocasset, ac
congregasset: tuncque auctam propriis
habitoribus urbem, splendidius pau-
latim ampliatam: dein mœnibus va-
lidiorebus circumdatam, novis ædi-
ficiis, Templis præsertim exornatam,
atque id genus alia a Carolo Ma-
gno Florentiæ præstita, quæ merito
illam uti libertatis auctorem, ita
& Urbis quodammodo restauratorem
prædicant. In hanc porro Borghinii
sententiam ut libentius concedam,
plura sudent: cum primis ejusdem
Clarissimi Viri diligens studium, quo
præ ceteris res patrias literis com-
mendavit, evoluis antea probatio-
ribus ac vetustioribus monumentis,
quæ in Bibliotheca Medicea Lauren-
tiana asservantur, quæque hinc inde
apud suos vel in publicis Archivis,
vel in privatis civium scriniis aut
Museis reperiuntur: qua in re se-
culam operam suam navavit. Dein-

de primus, a quo reliqui acceperè
opinionem illam de Florentia a To-
tila Gothorum Rege eversa, atque
a Carolo Magno reedificata, fuit
Ricordanus Malespina antiquissimus
omnium Rerum Florentinarum Scrip-
tor: is quippe in Histor. Florent.
cap. 21. & 22. narrat, a Totila, quem
cum Attila confundit, & hujus no-
mine posteriorem alterum Gothorum
Regem appellat; fraude prius cir-
cumventis civibus hanc urbem fuisse
eversam flammisque incensam. At
norunt Florentinæ Historiæ periti,
Ricordanum multis fabulis Historiam
suam referuisse: nec procul a vero
abesse videtur, id quoque ab ipso
in hac, de qua agimus, narratione
gestum: quemadmodum & fallitur,
dum *Attilam* pro *Totila* Florentini
excidii auctorem facit; aliisque non
paucis errandi occasionem præbuit.
Quidni ergo & in excidio urbis de-
cipi potuit, qui & in Attilæ nomi-
ne, & in aliis plurimis deceptus est?
Ab hoc igitur Auctore, a quo & fa-
bulosum illum Florinum Fæstularum
Regem, Romanorum Ducem, Flo-
rentiæ eonditorem, & plerique iis
affinia commenta hauserunt non pau-
ci, Joannes Villanus, Dantes, Boe-
taccius, Guicciardinus, & alii, istud
pariter de Florentia a Totila excisa
sunt mutuati. Eandem narrationem
adornavit Bartholomæus Scala lib. 1.
Hist. Florent. prolixius expositis To-
tilæ fraudibus, simulata cum Floren-
tinis amicitia, ingenti civium exde,
urbis direptione, & incendio: quod
& a majoribus traditione acceptum
affirmat. Sed ex Borghinio jam ad-
notavimus, quo sensu ea majorum
traditio sit accipienda.

XIII. Hæc insuper traditio,
quæcumque illa fuerit, præpostera
Ricordani Malespina relatione pri-
mum sparfa, atque ad alios derivata,
nec

Pars II. Lib. III. Cap. XXXII. 1103

nec constans est, nec perpetua. Nam gravissimi Rerum Florentinarum Scriptores, qui paulo post Ricordanum, & Dantem floruerunt, negant omnino Florentinæ civitatis excidium Totilæ jussu peractum (1): *Leonardus Arretinus, Arretio quidem oriundus, sed civis factus Florentinus & Cancellarius Florentinorum, utriusque Lingue Latine & Græcæ peritissimus*, a Divo Antonino in Chronico, & a Pio Secundo Romano Pontifice, in 2. suæ Cosmograph. summis laudibus exornatus; diligens ac sincerus Historicus, qui altero post Ricordanum Malespinam seculo, circa annum 1386. exortus, eodem scilicet seculo, quo Joannes Villanus obiit teste Divo Antonino 3. par. Chron. tit. 22. cap. 5. §. 8. in fine, & cap. 11. §. 24. ac proinde Leonardus Ricordani, Dantis, & Joannis Villani Opera legerat, eorumque opinionem de Florentia a Gothis sub Totilæ everis optime noverat. Is nihilominus lib. 1. Histor. Florentinæ, quam latino sermone descripsit, opinionem illam recitat, & invicte refellit. Hujus porro sententiam Sanctus Antoninus laudatus tanti fecit, ut illam Chronico suo inferere voluerit, ac pæne ad verbum retulerit. Lubet idcirco Sancti Archipræfatis verba hic referre: (2)

„ Florentiam quidam ab Attila
„ Hunnorum Rege, alii a Totilæ
„ everfam, inde longum post tem-
„ pus a Carolo Magno restitutam,
„ prodiderunt. Nobis autem satis
„ superque exploratum est, Attilam
„ Hunnorum Regem numquam Etru-
„ riam intrasse. Sed nec citra Min-
„ cium amnem, qui ex Benaco in
„ Padum influit, umquam progres-
„ sum. Totilam vero Gothorum Re-
„ gem contra Etruriæ civitates, quæ
Pars II. Vol. II.

„ post victoriam Belisarii a Gothis
„ desecerant, deservisse offendimus,
„ eo adducor ut confuso nomine
„ pro Totilæ Attilam a quibusdam
„ acceptum per errorem credam.
„ Incendisse autem Totilæ animum
„ ad delendam hanc urbem, præter
„ novam defectionem, vetus quoque
„ dolor existimatur, quod videlicet
„ dum apud eam tot Gothorum mil-
„ lia cum Radagaso duce occubuis-
„ sent: itaque refrenante memoriam
„ animo Florentiam tolli voluisse,
„ qua stante velut trophæum de sua
„ Gente in Etruria positum exstabat.
„ Hæc si ita sunt, supra ducentos
„ annos, qui inter Totilam & Ca-
„ rolum fuerunt, eve rſam jacuisse
„ hanc urbem necessarium est. Qua
„ in re illud non immerito quem mo-
„ vebit, si per tam longum tempus
„ vacua populo relicta sit urbs, qui-
„ bus interea locis cives fuerint
„ obſerati? Nam novos quidem a
„ Romanis habitatores a Carolo du-
„ ctos credere vanissimum est; præ-
„ fertim tot calamitatibus involuta,
„ atque ita pridem multis cladibus
„ urbe Roma afflicta, ut supplemen-
„ to habitatorum ipsa potius indi-
„ geret, quam aliis dare posset. De-
„ nique ad Ostiam urbem adeo Ro-
„ manis necessariam, per hæc ipsa
„ fere tempora cum deficerent incolæ
„ propter vacuitatem Romanæ Ur-
„ bis, Colonos ex Sardinia positos
„ memoriz proditum est. Ego igitur
„ magnas quidem infestitas a To-
„ tilæ clades, plurimam eadem fa-
„ ctam civium, & everſa mœnia,
„ existimo; sed neque urbem fun-
„ ditus deletam, neque per medium
„ illud tempus sine habitatoribus om-
„ nino fuisse. Video namque dives
„ illud ac præcipuum Martis Tem-
„ plum, & alia quædam ædificia fu-
R r
„ per

(1) S. Antoninus 3. par. Chron. tit. 22. cap. 11. §. 24. in fine.

(2) Idem Chron. par. prim. tit. 4. cap. 5. §. 35.

per etatem Totila vetusta extare,
 quæ cum iocolumbia reliqua con-
 spiciam, totam urbem deletam
 credere non libet, neque hanc
 ipsam absque habitatoribus tam-
 diu stetitisse. Quare noenia potius
 a Carolo Magno restituta, & No-
 bilitatem, quæ divisa, munitioni-
 bus urbis everfis, frequentia in
 prædiis suis castella munierat, in-
 tra urbem revocatam: urbem deni-
 que ipsam varie dissectam, in
 formam urbis redactam, sed re-
 paratam magis, quam rursus con-
 ditam existimo. Hætenus Di-
 vus Antoninus, totidemque verbis
 Leonardus Arretinus, qui & ipse
 murorum partem tunc a Gothis di-
 rutam putat, non tamen urbem ipsam
 everfam. Hoc idem Angelus Poli-
 tianus lib. 1. epist. 2. Vincentius Bor-
 ghini Dissert. de Florentia non ever-
 sa; Christophorus Landinus, Raphaël
 Volaterranus, Scipio Ammiratus,
 alique plures docent.

XIV. Nec obstat Hætoris Boë-
 thii auctoritas superius relata: is
 quippe licet & ipse natione Scotus,
 quasi in laudem Guillelmi fratris A-
 charii Scotorum Regis ea scripserit,
 quæ Dampsterus sententiæ suæ ada-
 ptavit, non tamen Florentiam peni-
 tus everfam a Gothis narrat; sed tan-
 tum magna ex parte deletam: Ca-
 rolus Magnus, inquit, per Etruriam
 iter faciens, Florentiam urbem Go-
 thorum armis magna ex parte dele-
 tam in pristinum decus instauravit.
 Quæ verba commodè intelligi pos-
 sunt de suburbiis, & murorum parte
 Gothorum furore dissectis, non
 de ipsa urbe omnino excisa. In re-
 liquis autem cum Leonardo, & Di-
 vo Antonino consentit. Plura quid-
 em a Gothis incommoda, plursque
 damna ioclyta hæc civitas pertulit,
 nusquam tamen horrendum illud sui

excidium, cui Ricordanus Malespi-
 na, Joannes Villanus, ceterique al-
 terius sententiæ Auctores illam fece-
 re obnoxiam. Idque perspicuum ma-
 gis sit ex eo, quod Galliarum Scri-
 ptiores, qui de Caroli Magni gestis
 Commentaria ediderunt, nihil pro-
 fus de Florentiæ excidio, nihil de
 ejusdem a fundamentis reedificatio-
 ne commemorant. Quo ex capite
 Flavius Blondus argumentum desum-
 psit existimandi, commentitium esse
 huiusmodi Florentinum excidium a
 nonnullis vulgatum: (1) Multis, in-
 quit, ea civitas per Gothorum tem-
 pora ipcommodis agitata est: nec ta-
 men a Totila, aut alio quopiam tunc,
 aut alias umquam destruxa fuit. Id-
 que quod de reedificatione a Carolo
 Magno facta aliqui sentiunt, non pro-
 bamus, quum gesta Caroli ab Aiku-
 no ejus Præceptore scripta tantummo-
 do dicant, illum Romam euntem, his
 in Florentia Dominicum Pascha cele-
 brasse. Eginhardus quoque in Vita
 Caroli Magni, & Annalista Meteos-
 tis apud Pagium, ad annum 786.
 num. 5. referunt, eundem Impera-
 torem Florentiæ Natalem Christi Do-
 mini celebrasse: Tunc Rex, nempe
 Carolus, videns se ex omni parte pa-
 cem habere, Romam pergit causa ora-
 tionis: celebravitque Natalem Domi-
 ni in Florentina civitate. Iis quæ huc-
 usque diximus consentanea refert Ca-
 rolus Sigonius in Totila: narrat quip-
 pe Florentiam a Totila obsessam, sed
 a Justiniani Imperatoris exercitu, cui
 Justinus Dux præerat, compulsam
 fuisse obsidionem solvere. (2) Hac
 re, inquit, secundo adventu ad-
 ministrata; Totila non multo
 post copias adversus Justinum
 Florentiam misit, hisque Bel-
 dam, Rodoricum, Vilaremque
 præfecit, qui eo progressi, urbem
 obsidione cinxerunt. Hoc ubi Ju-
 sti-

(1) Blondus in Ital. Illustr. de Etruria.

(2) Sigon. l. 19. de Occid. Imp. in Totila ad an. 542.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXII. 1105

stinus fecit, confestim, quia nul-
los convectos commeatus habebat,
Ravennam ad Principes misit, ro-
gatum, ut sibi necessario suo tem-
pore opitulationem venirent. Itaque
Cyprianus, & Joannes exercitum
protinus Florentiam adduxere, ac
Gothos ab obsidione in locum diei
itinere ab urbe distantem, qui
Mucialla dicebatur, recedere com-
pulere. Inde Justinici copias sibi ad-
iunctis, & paucis ad custodiam ur-
bis relictis, in eos movere. Jo-
annem ad laceffendos hostes præ-
cedentem ut Gothi viderunt, sibi
diffusi continuo e campis se in col-
lem proximum subdlexerunt. Hæc
quidem Sigonius; quamquam alio lo-
co, nempe lib. 4. de Regno Italiæ,
agens de Carolo Magno, quasi præ-
cedentium oblitus sibi minus con-
stans, scripsit: *Hæc urbs a Totila*
quondam eversa, hoc tempore Caroli
fussu dicitur esse refecta. Ceterum,
posteriori hoc loco, non tam ex pro-
pria, quam ex aliorum sententia, ac
vulgari veluti fama videtur loquutus.
Nisi aliquis velit, Sigonium in *To-
tila* referre, quæ priori obsidione
contigerant, de qua dumtaxat ibi vi-
detur loqui; postmodum vero, Justi-
ni exercitu primum victore, dein
falso promulgata Joannis, alterius
Romanorum Ducis morte, quod idem
auctor prodit, in fugam verso, To-
tilam ad Florentiæ obsidionem rur-
sus rediisse, uti Dempsterus conten-
dit. Verum de altera hac obsidione
nihil eo loci Sigonius scribit; quam
tamen juxta ea, quæ Leonardus Ar-
retinus, Divus Antoninus, Christo-
phorus Landinus, Hector Boëthius,
Raphaël Volaterranus, alique tra-
duunt, plurima a Gothis damna Flo-
rentiæ tunc illata, murorum partem
ab iis disiectam, ac plura ædificia
bellico furore diruta, præsertim sub-
urbia, iisdemque proximiores ipsius

civitatis ædes. Nusquam vero admi-
serim integram urbem tunc penitus
excisam, uti & laudati Scriptores
optime negant id unquam contigisse.
Nam Procopius, qui de Bello & Re-
bus Geticis prolixam Historiam com-
posuit, ac nominatim quæ Totila in
Etruria universaq; Italia gessit, ac-
curate descripsit, aperte fatetur, Flo-
rentiam *tentatam sæpius a Gothis, ex-
pugnari non potuisse:* uti Angelus Po-
litianus refert. Idem quoque Proco-
pius lib. 3. & Agathias lib. 1. de
Bello Gothico narrant, Narsetis tem-
pore post Totilæ ejusque exercitus
cædem, Florentiam adhuc fuisse su-
perstitem: tamen quod hæc civitas
jam pridem plura damna a Gothis ex-
perta esset, ejus suburbii, moenium
eidem ac ædificiorum parte disiectis,
a pristina amplitudine decidisset: quo
sensu iidem auctores dixerunt: *Floren-
tiam, Centumcellasque parvas tunc op-
pida Tuscie.*

XV. Et sane Joannes Villanus
lib. 2. suæ Hist. cap. 19. asserit, an-
te Gothicum bellum a Totila in Etru-
ria gestum, Florentiam longe am-
pliolem ac magnificentiolem extitisse,
quam tempore Caroli Magni ex-
titerit: quod nec ego senuo, cum
arcta Totilæ obsidione afflicta ea sen-
serit infortunia, quæ paulo ante sunt
recensita: & verisimile sit Fæsulanos,
antiquos acerrimosque Florentino-
rum hostes, hanc occasionem natos,
crebris incursionibus illam vexasse.
Verumtamen Villano nequaquam as-
sentiri possum in eo, quod censet,
hanc urbem a Totila penitus a fun-
damentis eversam, sic mansisse tre-
centorum quinquaginta annorum spa-
tio: tamque diuturno tempore, vix
circa Martis Templum parvum pa-
gum ac forum constructum, quo Fæ-
sulani statim diebus nundinis & com-
mercia acturi conveniebant. Cum-
primis enim tam longum ænorum

R r 2

Spa-

spatium a Florentiæ obsidione, ad Caroli Magni adventum nequaquam intercessit. Sigonius siquidem & alii obsidionem Florentiæ consignant anno 541. vel 542. Carolus autem Magnus Florentiam bis advenit, semel anno circiter 786. iterumque paucis post annis: Villanus Florentiam a Carolo reedificari ceptam affirmat, lib. 3. cap. 3. anno 805. At Carolus Sigonius in lib. 4. de Regno Italiæ, annum 787. assignat. Certe ultimus Caroli Magni in Italiam adventus incidit in annum 800. sicuti ex Francorum Annalibus ostendit Pagius ad eundem annum. Nec item constat, an postremo hoc sui adventu piissimus ille Imperator rursus Florentiam invaserit. Et quidem anno 805. lustrandis in Gallis, & Germania Imperii sui Provinciis eam omnem impendisse, idem Pagius hoc eodem anno demonstrat. Hinc & Landini a Leandro Alberto laudati lapsus corrigendus est. Quamquam enim ille neget, Florentiam a Totila omnino fuisse everfam, potat tamen ejus muros sæpe a vicinis Fæsulanis, itemque a Barbaris excisos; cives Florentinos alio transigrare coactos: sicque urbem infrequenter populo ac pæne desolatam mansisse usque ad annum 802. Tunc nimirum a Carolo Magno instaurata ejusdem moenia, urbem ipsam reparatam, vocatos quoque cives per vicinam Castellam dispersos, qui patriam frequentarent. At illorum temporum conditio hæc damna a Fæsulanis Florentiæ inferri minime patiebatur. Enim vero cum adventu Narsetis in Italiam adversus Totilam, Florentia ejusdem Narsetis arbitrio ac patrocinio se dedidisset, testibus, Procopio lib. 3. & Agathia lib. 1. de Bell. Goth. tom paulo post Longobardi a Narsete in Italiam invitati, inter alias ejus Provincias etiam

Etruriam Superiorem occupassent, uti Sigonius testatur lib. 1. de Regno Italiæ in Alboino; in qua & Fæsulæ, & Florentia continentur, non video cur ii permittere debuissent, urbem jam ipsis subjectam a Fæsulanis opprimi: *Etruria*, inquit, *ulterior Romanis relicta, cisterloris parti formulam Ducatus accepit*. Non enim credere par est, Longobardorum. Duces huic Regioni præfectos, & usque ad Caroli Magni adventum in Italiam ipsi dominantes, aut exuisse moenibus, aut Fæsulanos concitasse in urbem suæ ditlonis. Immo vero Florentiam aliquando fuisse Sedem ejusmodi Ducum Longobardorum, consilio ex quadam Epistola Adriani I. Summi Pontificis Carolo Magno inscripta, quæ apud Binium Tom. III. Concilior. par. 2. ordine est 38. nempe ibi fit mentio *Gundibrandi Ducis civitatis Florentiæ: Invasionem, ait, quam Gundibrandus Dux civitatis Florentinæ, in eodem Monasterio (scilicet S. Hilarii) ingerit in Curia quadam Sassentina, territorio scilicet Florentino, arripienti ex ea scilicet pecunia plura: quæ illi minime pertinent absolkendo, emendare jubemus*. Hanc epistolam recitat Clariss. Vir Cosmus della Rena in suo Opere, quod edidit anno 1690. Italice inscripto: *Della Serie degli Antichi Duchi, e Marchesi di Toscana*, pag. 81. & 82. & verisimile putat, Gundibrandum præfatum, aut forsitan ejus Prædecessorem Allobem, pariter Tusciæ Ducem, Florentiæ præfuisse, cum Carolus Magnus Romam profecturus, in hac Urbe Redemptoris nostri Natalitia celebravit. Non igitur tunc temporis pæne desolata erat hæc Civitas & infrequens populo, si Tusciæ Duces illam adlegerant Sedem sui Principatus.

XVI. Quod si a Gothis, ut quibusdam visum est, muris exuta fuit, oportet

Pars II. Lib. III. Cap. XXXII. 1107

oportet paulo post aut a Narsetis militibus, antea Longobardorum Regibus, ac Ducibus moenia rursus fuisset excitata. Et sane si ea evolvas temporibus, quæ a Longobardorum Regno, ad Caroli Magni in Etruriam adventum interfuxerunt, non obscura se se offerunt indicia Florentiæ adhuc stantis, atque inter nobiles ejusdem Regionis urbes, etiam post Totilæ interitum habitæ. Siquidem a Sancti Mauricii ejus Episcopi gloriosa morte, quem a Totilæ militibus Arrianis interemptum tradunt, usque ad Caroli Magni Imperium, Episcopi Florentini usquam interrupta successione in hac civitate sedem tenuerunt, tametsi quorundam illorum omnia interierunt. Ibi semper per id tempus Canonicorum Collegium, ac reliquis Clericorum cætus permansit: vetera illie Templum, nempe Sancti Joannis Baptiste, olim sub Gentilium Cæsarium Imperio Marti nuncupatum; illud Divi Laurentii ante Gothorum Regnum a S. Ambrosio consecratum; alterum Sanctæ Reparæ post reportatam de Radagasio Gothisque victoriam a Florentinis conditum, aliaque plura Longobardorum etiam ætate steterunt. Pelagius I. Papa anno 536. quarto circiter post Totilæ necem anno, Ecclesiæ Sanctæ Mariæ Majoris Florentiæ dedicavit, ut refert Ughellus Tom. III. col. 27. Speciosus civis & Episcopus Florentinus, anno 724. Luitprando Longobardorum Rege in Italia imperante, Sancti Joannis, Sanctæque Reparæ Canonicis quamplurima paterna latifundia munificentissime dono dedit, quæ prius ex hæreditate late possederat apud Sanctum Julianum de septimo, uti ex ejus Diplomate liquet, cujus Originale documentum ex Archivo Canonicorum Metropolitanæ Ecclesiæ recitat Ughellus loco citato. Ab eo-

dem Episcopo Specioso, sive ut alii narrant, ab ipso Luitprando Rege ædificatam ferunt Florentiæ Ecclesiæ *Sancti Petri Culi aurei*, seu in *Culo aureo*, instar alterius ejusdem nominis a præfato Rege Papiæ constructæ; ut videre est apud Borghinum, Scipionem Ammiratum lib. 1. Hist. Flor. Ferdinandum Leopoldum del Migliore in *sua Florentia Illustrata*, pag. 64. & alios. Extant Florentiæ & alia Templum Longobardicæ structuræ eandem ætatem redolentia. Hæc & id genus alia, quæ hic asserre non est opus, falsi convincunt Ricordani Maléspinæ, Joannis Villani, ac ceterorum, qui putant, Florentiam a Totila solo æquatam, sic mansisse trecentorum, & amplius annorum spatio, usque ad Caroli Magni Imperium, cujus opera eam a fundamentis reædificatam existimant. Falsi ibidem illam convincunt Alcuinus, Eginhardus, ceterique Francorum Chronologi, qui Caroli Magni gesta literis consignantes, nihil prorsus commemorant, Florentiam ab ipso aut a fundamentis instauratam, aut muris circumdatam.

XVII. Venerit nihilominus veterem traditionem a Majoribus acceptam, qua docetur, plura eaque egregia ædificia a Carolo Magno Florentiæ fuisse excitata; ut exinde haud leve emergat argumentum coniciendi, hanc civitatem etsi ab eodem Imperatore a fundamentis minime reædificatam, saltem tamen magnificis ædibus, templis præcipue exornatam, atque ut Leonardo Arretino, Divo Antonino, Scipioni Ammirato, & aliis placet, muris quoque cinctam, & munimentis vallatam. Duodecim ab eo Basilicas partim excitatas, partim restructas ferunt, atque in iis Basilicam Sanctorum Apostolorum, quam donis, opibus, ac redditibus ditasse, Joannes Villanus, Leonardus Arreti-

1108 Orbis Sacer & Profanus

einus, Bartholomæus Scala, alique
testantur. Nobiles in vicina
Tuscia loca dispersos collegit, atque in
Patriam reduxit: Equites nonnullos
alaro Romanorum, Longobardorum,
& Francorum sanguine oriundos illic
instituit, quorum plurimos Borghin-
ius recenset, ex quibus præcipue
Florentinorum Familia prodire:
quos pariter Scipio Ammiratus lib. 1.

§. Florent. enumerat, tametsi de

quibusdam, ob varias Auctorum sen-
tentias, dubius hereat. Plurima alia
piissimus Imperator Florentia ejus-
que civibus beneficia impertivit: cuius
idcirco perennis memoria, & grati
animi erga illum testificatio Floren-
tinorum cordibus adhuc insidet; at-
que ejusdem munificentia perpetua
monumenta variis hujusce inclita Ci-
vitatibus locis obvia se se offerunt.

CAPUT XXXIII.

Synopsis.

I. **UO** tempore Florentia pri-
mum muris cincta fuerit.

II. Alter murorum am-
bitus sub Caroli Magni Imperio du-
ctus.

III. Eversis Fesulis erevit Floren-
tia. Dein amplioribus muribus cir-
cumdata.

IV. Hodierne ejus amplitudo. Ar-
ces bine. Palatium, & Viridarium.
Magni Ducis.

V. Palatium Vetus, ejusque Forum.
Ædes Officiorum dicitur. Musæum Ma-
gni Ducis.

VI. Ædes Judicum Rotæ. Iis pro-
xima Magliabecchi Bibliotheca. Pa-
latium Justitiæ.

VII. Privatæ Nobilium Domus sa-
tis magnifica.

VIII. Suburbia, & Villa Urbis cir-
cumadjacentes.

IX. Labente Roman. Imper. Gotbo-
rum, & Longobardorum Regibus pa-
ruis.

X. Tusciae Duces sub Longobardo-
rum Regibus.

XI. Duces, Comites, & Marchio-
nes sub Imperatoribus Occidentis.

XII. Florentia Reipublicæ formam,
& libertatem quando adeptæ sit. Va-
rii Magistratus ibidem electi, & sæpe
mutati.

XIII. Vicarii a Rodulpho Imperat.
missi a Florentinis repelluntur. An a
Rodulpho libertatem emerint diverse
sunt Auctorum sententiæ.

XIV. Post obtentam libertatem Flo-
rentia: moenia latius porrecta.

XV. Bella Florentinorum cum vici-
nis populis gesta. Fesulas evertunt,
incolis ejus urbis Florentiam deducunt,
& jure civitatis donant.

XVI. Florentini in civiles factiones
diversi opera Cardinali Latini inter
se pacem ineunt.

XVII. In Senenses arma movent va-
riisque præliis eos vincunt.

XVIII. Arretinam, Volaterram, &
Pisas post varia prælia sibi subiciunt.
Pistorium, Cortona, & alia loca ultra
se dedunt Florentini.

XIX. Alia a Florentinis præclare
gesta pauci indicantur.

XX. Viri in omni scientiarum, ac
bonarum artium genere insignes Flo-
rentiam illustrant.

I. Quo-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIII. 1109

I. Uznam fuerit ante Caroli Magni Imperium Florentiæ forma, quæ amplitudo, quantusve murorum ambitus, eum vetera ejus rei monumenta perierint, non ita facile est explicatu. Ab deducta illuc Romanorum Colonia a Triumviris Octaviano Augusto, M. Antonio, & M. Lepido, ac deinceps usque ad Totilæ Gothorum Regis ætatem, ampliore circuitu hanc urbem pomeria sua protraxisse, quam postea Caroli Magni auspiciis obtinuerit, Joannes Villanus lib. 3. cap. 1. affirmat: qui idcirco asserit, murorum ambitum a Carolo Magno, ejusve impulsu excitatum, arctiorem extitisse, quatuor tantum portis in civitatem ipsam aditum aperientibus. Ambitum illum murorum Carolo opitulante deductum, idem auctor aliique ipsum sequenti primum vocant, re ipsa tamen secundus fuit: neque enim Radagasio & Totilæ illam obsidentium viribus hæc urbs obstitisset, si tum mœnium præsidio caruisset. Quare uti Leander Albertus in Descript. Italiæ observat, primus murorum ambitus illic incipiebat, ubi vestigia cernuntur ejus loci, qui *Caput aquarum* dicebatur, quod illic aquæ per alveos aquæductus evedæ congregabantur, nunc vero vulgo *Compaccio*, quasi Caput aquarum appellatur. Inde in Boariam exercebat, usque ad *Hormannorum* ædes, qui postmodum *Foraboschi* sunt nuncupati: quo ex loco progrediebatur ad Sancti Martini Ecclesiam, circumplectendo Ubertorum, & Hormannorum domos: iis transgressis, se se porrigebat usque ad Turrem Sanctæ Reparatæ: hinc vero pertransiens prope eum locum, ubi nunc extat *Adimariorum Porticus*, pertingebat

ad tabernam vulgo *Frascati* dictam. Ab hac autem urbis parte mœnia protendebantur ad alteram, quæ nunc vulgo vocatur, *il Canto de Ferravesci*, ambiendo illud civitatis spatium, ubi visuntur *Arrigucciorum Domus*, & *Sancta Maria in Capitolio*. Tandem ab ea urbis regione, ubi sedet Ecclesia Sancti Petri, nunc dicta *Buen Consiglio*, per *Forum Sancti Miniati*, inter Turres excurrrens, in prima sui origine, scilicet *Capite aquarum*, desinebat. Intra hunc primum murorum ambitum duæ & sexaginta Turres se se extollebant, quæ a Viris Nobilibus, plerumque Romanæ originis tenebantur.

II. Alter murorum ambitus, quem nonnulli primum vocant, re ipsa vero secundus est, sub Caroli Magni Imperio conditus, ab Oriente initium ducens, ubi *Belincionorum*, *Bettorum*, & *Ravignanorum* ædes, portaque ac suburbium Sancti Petri, extendebatur usque ad Basilicam, nunc Cœnobium Monialium *Sancti Petri Majoris*: inde porrectus usque ad Sancti Joannis Templum, eique proximum Episcopium, altera Porta vulgo *del Duomo* dicta, aditum aperiebat euntibus ad contiguum tunc *Sancti Laurentii* Templum ac Suburbium: hinc excurrerat ad *Basilicam Sanctæ Mariæ Majoris*, ubi hodie Cœnobium FF. Carmelitarum Mantuanæ Congregationis, itemque ad *Ecclesiam Sancti Pancrati*, nunc Monachorum Vallis Umbrosæ, a qua vicina Porta, quæ tertia erat, sed extra muros sita Sancti Pancrati nomen habuit. Flexo dein ad Arnum fluvium circuitu, relicto extra muros *Sanctæ Trinitatis* Templo, ubi nunc celebris Abbatia Monachorum Vallis Umbrosæ, idem ambitus protendebatur ibique haud procul ab eodem Templo parva Porta occurrebat,

1110 Orbis Sacer & Profanus

bat, *Rubra*, vulgo *Porta Rossa* nuncupata, a qua deinceps via ipsi adhærens idem nomen sortita est. Finem tandem ejusmodi ambitus habebat eo loci, ubi *Porta Sanctæ Mariæ*, quæ tunc quarta erat, posita fuit. Intra secundum hunc murorum ambitum Turres centum & quinquaginta eminebant, singulæ centum viginti brachiis in altum proræctæ, præter illas, quæ mœnia tuebantur. Prolatis postmodum urbis pomœriis, plures aliæ Turres fuerunt erectæ: nam teste Sigonio: *(1) Nemo eras paulo opulentior civis, quin domesticam Turrim Italico instituto haberet. Harum Turrium quamquam pleraque dejecta sunt, non obscura adhuc vestigia inspicuntur.* Ex his apparet, posteriore hoc murorum ambitu urbem latius fuisse prolatam; ut proinde Caroli Magni cura non proprie rescenda illa sit, sed dumtaxat amplificat: priorem autem ambitum altero hoc angustiores post Totilæ Regnum a Longobardorum Regibus & Tuseis Ducibus extractum. Siquidem florentie Romanorum Imperio, Florentiam splendidiorem fuisse, ac longe magnificentiorem, quam fuerit Longobardorum ætate, ea quæ ex Leonardo Arretino, Divo Antonino, Angelo Politiano, aliisque supra diximus, non obscure demonstrant.

III. In urbem ita mœnibus munitam ædibusque auctam ascitis a Carolo Magno civibus, præsertim nobilioribus, qui in Castella intra montes constituta se receperant, ejus vires adeo creverunt, ut deinceps Florentia Fæsulans hostibus ne dum obistere, verum etiam aliquando bellum inferre posset. Quoniam vero loci natura & incolarum fortitudine Fæsulans debellare perarduum erat, Florentini, quas aperto Marte capere

nondum potuerunt, fraude in Festo Sancti Romuli, sanctis jampridem induciis, occuparunt anno 1010. ac statim urbe illa eversa, ejus cives Florentiam traduxerunt; sicque junctis opibus populisque, unam ex duabus urbibus effecerunt longe validiorem: nec dubium quin inde initium emerferit Florentinorum potentie, quæ postea tantopere floruit, uti recte Carolus Sigonius de Regno Italiæ lib. 8. animadvertit. Enim vero eo ex tempore mirum in modum, Florentia excrevit: excitatæ deinceps ultra Arnem fluvium ædes, dilatata pomœria, longe lateque protensus murorum ambitus; atque hoc pacto nobilissima hæc Civitas paulatim ad eam amplitudinem & magnificentiam perducta est, quæ hodieque effulget. Postremus hic fuit murorum ambitus, quem Bartholomæus Scala lib. 2. Hist. Florent. ita describit *(2):*, „Florentini desperata concordia cum, „Fæsulans de Imperio postremo decertavere, atque eversa, quod primo libro diximus, eorum urbe, „e duobus unum populum fecerunt, „quod necessitatem attulit amplificationis eandæ urbis. Itaque primum pro „tempore vallo & fossa circumdederunt, deinde etiam muris ornaverunt: Suburbia erant extra portas, „ea includi placuit, & protendere usque ad Arni ripas ædificia. Carararia porta fuit, ubi nunc pons est, qui ab ea nomen habet: ab hac vero ad Boariam, quæ fuit superioris fluminis parte, continuati muri, quidquid juxta Arni ripam fuit ædificiorum, concluderunt. Boaria vero a Boum mercatu primum dicta, Cuonana deinde appellata est, non longe a Ruhaconte, qui ab ea quoque parte nobilis pons est. Cum qui Cuonam habitabant eam partem infendif-

(1) Sigonius lib. 14. de Regn. Ital.

(2) Bartholom. Scala Hist. Flor. lib. 2.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIII. I I I I

33 dissent trans Arnun, etiam tria
 33 Suburbia, ut tres vix nobiliores
 33 ab urbe extiterunt, Pisana, Ro-
 33 mana, Senensis, circumducto muro
 33 tribus portis ornare; quamquam
 33 factum id deinde putant per Ar-
 33 rigi Tertii (*idest Henrici Tertii*)
 33 tempora, cum is hostem se Flo-
 33 rentini Populi ad invadendum ac-
 33 cingeret. Omnem vero ita auctam
 33 Civitatem distinxerunt, in partes
 33 sex, ut una Transarnina esset, eis
 33 Arnun quinque, ut portæ quoque
 33 fuerunt. Nam illius quæ Sanctæ
 33 Mariæ porta dicitur, quæ inter
 33 Carrariam Boariamque fuit, cum
 33 usu paulatim obsoleta denomina-
 33 tione, translataque ad Vix tantum
 33 appellationem: qua enim transflu-
 33 men recta itur, a Porta nomen
 33 & nunc retinet. Consulum quo-
 33 que auctus numerus, ut singuli in
 33 singulis portis legerentur. Unus
 33 autem inter eos sorte princeps
 33 erat, cui quidem vocandi populi,
 33 & cogendi Senatus, & decreti re-
 33 ferendi juri erat. Civitatem ergo
 33 ita auctam mœnibus clariorem,
 33 Conradi consuetudo fecit: diver-
 33 satus enim Florentiæ pæne fami-
 33 liariter, auctoritatem auxit & no-
 33 bilitatem plurimum decoravit.

IV. Ex Pæfulanis itaque ruinis
 primum, dein solertia & industria
 civium Florentiam excrevisse, ac tan-
 dem ad eam pervenisse amplitudi-
 nem, splendorem, ac magnificentiam,
 quibus hodieque mirum in modum
 emicat, omnibus exploratum est.
 Explicata lataque in planitie felix hæc
 civitas muros extollit, quam Arnus
 fluvius alluit, utrinque nobilissimis
 appositis ædificiis, inter quæ ille me-
 dius decurrit, quatuor pulcherrimis
 ac lapideis pontibus, ad commune
 civium commercium & commodum
 duas urbis partes jungentibus: quo-
 rum unus ab aurificibus habitatur:

Pars II. Vol. II.

alter, Sacello Sacro imposito, molas
 juxta habet: alii duo ædificiis ca-
 rent: ubique cloacæ testæ in amnem
 cryptis subterraneis sordes exonerant.
 Quadrato lapide mirifice secto tota
 civitas strata est, viis distincta venu-
 stis pulchroque ordine distributis.
 Muris circumdata est altissimis, quos
 Turres aliquot æqualibus spatii dis-
 stantes exornant & muniunt. Circui-
 tus fere septem millium passuum.
 Arces ad cives in officio retinendos
 cum cohortibus stationariis tres. Pri-
 ma in plano, prope Munionem am-
 nem validissima, ab Alexandro Me-
 diceo, primo Florentiæ Duce ædifi-
 cata: a reliquis Magnis Ducibus opti-
 mis propugnaculis aucta, omni-
 que armorum genere supra modum infra-
 strata: altera trans Arnun a proxima
 Sancti Miniatis Sacra æde nomen
 sortita, ex eolle urbi dominatur:
 tertia Palatio Magni Ducis imminet,
 horto tantum interjecto distita: sin-
 gulæ vero situ, natura loci, & arte
 valde munitæ. Latis concinnisque
 plateis ipsa civitas decoratur, ædi-
 busque cum sacris, tum profanis plu-
 rimum splendescit. De sacris infra.
 Quod autem ad profanas attinet:
 splendidum cum primis ac per amplum
 est Palatium, quod Magni Duces in-
 colunt, a primo sui auctore vulgo di-
 ctum, *de' Pitti*: illud nimirum Lu-
 cas Pittius, Patritius Florentinus,
 vigente Republica, ambitiosa qua-
 dam æmulatione extruxit, ut Medi-
 ceorum ac Stroziorum ædes, utiquæ
 splendidas, magnificentia superaret:
 quod ita executus est, ut impluvium
 illius, singulas prætorum nobilium
 ædes caperet, ejusdemque fenestras
 illarum portas magnitudine æquarent.
 Hodie longe augustius est ac nobi-
 lius, utpote postmodum a Magnis
 Ducibus Medicis, regis plane sum-
 ptibus ac regali magnificentia au-
 ctus, picturis, statuisque elegantif-

Ss

simis

III 2 Orbis Sacer & Profanus

simis exornatum, ac pretiosissima cuiusvis generis suppellectili ditatum. Amœnus ipsi adjacet clivus, ubi ad delicias & venustatem domestica nemora, viridaria, horti, pomaria oblectamento sunt deambulantibus. Limpidissimarum illic aquarum fontes præfluunt: varia tum volucrum, tum silvestrium animantium genera nutriuntur. Locus vernaculo sermone, *il Giardino di Boboli* appellatur. Inde in vicinam Arcem colli insidentem, vulgo *Belvedere* dictam, Principibus patet aditus. Ad regalem quoque Medicæam Domum pertinet Palatium Excellentissimi Antonii Medicei, cum hortis, cui nomen *il Casino*, ad Sanctum Marcum. *Egulle*, item Principis magnificentissimum, loco ad mœnia peropportuno: ubi equi generosissimi, si ullibi in Europa aluntur; nec longe inde oves Indicæ, apri, lupi, tigrides, ursi, aquilæ, pardi, leones, jam olim educari soliti, ut memorat Itinerarium Italiæ incerto Auctore, pag. 91. In vicinia *Hortus*, ut vocant, *Simplicium*, cultus & spatiosus.

V. *Palatium vetus* nuncupatum, cum altissima Turri, florente Republica extructum, ingens sane opus amplitudine sua reliquis omnibus cum publicis, tum privatis præstat. Ibi olim Vexillifer Justitiæ, Prioresque commorabantur. Magnifica extrinsecus species, intrinsecus majestas, statuarum atque imaginum pulcherrimarum numero ac pretio aucta. Aula maxima olim, hodieque Senatorum, ac Magistratum Comitibus destinata, uti & alie minores aule celeberrimorum virorum picturis exornatæ potissimum emicant. In hoc Palatio gaze Magnorum Ducum recondita est: Tabulæ Geographiæ accuratissimæ ac laboriosissimæ: Imagines etiam omnium prope illustrium Virorum: ingens statuarum antiquarum

copia, omnes in admirationem rapiunt. Ibi & fama celebres asservantur *Juris Civis Pandectæ*, quæ *Pisane* primum nunc *Florentinæ* audiunt. Eas porro Constantinopoli scriptas Dempsterus aliique volunt: quodque studiosos ejusdem facultatis plurimum juvat, tituli & epigraphes Legum, uti & nomina propria in corrupta leguntur. Plures Clarissimi Juris Interpretes, alique Viri celeberrimi hujusmodi Pandectarum Historiam adornarunt; super vero prodiit *Henrici Brencmanni J. C. & Academiæ Florentinæ Historia Pandectarum, seu Fatum Exemplaris Florentini: Trajecti ad Rhenum apud Gulielmum Vandewater ann. 1722. impressa*. Sed ut ad Palatium ipsum redeam, tantum & prope regum opus, quod Romanorum opulentiam referre videtur, ædificari coëptum est anno 1298. in ima ejus parte Emporium adest, vulgo *la Dogana*, ubi tributum mercibus impositum solvitur. In latere prope anteriorem partem vestibulumque exterius ejusdem Palatii perennis fons salit, quem plures Statuæ æneæ & marmoreæ affabre factæ, aquam e fistulis emittentes circumstant, mediusque assurgit ingentis molis Neptunus marmoreus curru triumphali vectus. In exteriori vestibulo Palatii eminent alia delubra lapidea haud mediocris magnitudinis. Forum satis amplum Palatii frontem, dextrumque latus circumstat, in cuius medio se se attollit Equestris ænea Statua Cosmi I. Magni Etruriæ Ducis, magnitudine rara & pretio. Huic altera similis Equestris ænea Statua Ferdinandi Magni Ducis, elegantis & ipsa structuræ, in Platea Sanctissimæ Annuntiæ erecta cernitur. Præ foribus Palatii veteris, prope sinistram ejusdem latus, lata concinnaque Porticus obvia est, quam æneæ, ac marmoreæ miri sane artificii Statuæ

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIII. 1113

nobilitant. Hinc ad Arnum euntibus se se offerunt spectanda spatiosa *Ambulacra*, utrimque ingenti sumptu a Cosmo I. ædificata; itemque in extremo prospectu ad Arni ripam continne distributa, jucundissimam theatri speciem exhibentia. Horum columnæ lapideæ præcellæ supernas Aedes fulciunt, ubi nobilissimum, æque ac pretiosissimum Magni Ducis Museum, & Armamentarium. In ima magnificenti hujus ædificii parte, hinc *moneta cudende Officina*: inde Procuratorum statio, ac Artificum Magistratus: ubi & eorum *Cancellariæ* constitutæ, & obcundis Officiis publicis statuta Ministeria: unde loco *Officiorum* nomen, vulgo *gli Uffizi*, impositum. Superior contignatio *Tesaurus*, rerum numero & pretio inñitarum reservatur: illic lapides pretiosissimi, gemmæ antiquæ ejusque generis, Statuæ elegantissimæ, vetusta numismata, plurima raræ ac singularis æstimationis opera, necnon varia antiquitatis monumenta: insignium virorum Imagines, Cæsarum, Principum, Ducum, Oratorum, Poëtarum, aliorumque illustrium, ac virtute, doctrina, eruditione, aut gestorum fama præstantium simulacra, & icones exposita. Hic Mensa maximi pretii: itemque conclave, vulgo *lo Studio*, ex marmore, auro, lapidibusque pretiosis tanti Principis divitias ostentant. Nobilissimum quoque est conclave *Pistorum* nuncupatum, quod ibi excellentissimorum artis pingendi hominum egregia opera, singulorum Imagines propria ipsorum manu depictæ reperiantur. Tandem Armamentarium hic Principis tribus cameris distinctum, admirandi artificii ex diversis gentibus conquesta arma præferentibus, adeo præclarum est, ut ab ingeniosissimis citra stuporem spectari non possit. Totum hoc ædificium Etrusco sermone, *la Galleria*

appellatur. Prætereo signa marmorea, æneaque prope innumera passim variis locis per urbem sparsa, atque in iis *Centaurum* ab Hercule clavam intentante oppressum, aliaque eximii artificii delubra & monumenta. In his pariter eminent columnæ elegantes, quarum ea est præcipua, quæ devictis hostibus a Cosmo I. erecta, *Justitiæ* nomen obtinuit, a simulacro nimirum Justitiam representante ipsi superimposito.

VI. Haud procul ab Officiorum Aedibus, ad Arni fluminis ripam Palatium peramplum confurgit, in quo commorari solent Judices, quos *Auditores Rotæ* vocant, qui nimirum dirimendis civilibus controversiis & causis incumbunt, ac litigantium Procuratores & Advocatos singulis diebus audiunt. Proxima huic Palatio nuper excitata est, ac eruditi Equitis D. Antonii Francisci Marmi vigili cura & sollicitudine absoluta insignis Bibliotheca Clarissimi Viri Antonii Magliabechii, ætatis nostræ incredibilis memoriæ portenti, omnium prope Literarum encomiis commendati, quam ille publicæ utilitati dicavit, ejusque custodiam, & plenam administrationem Patribus Cœnobii Sanctæ Mariæ Novellæ Ordinis Prædicatorum commisit, quos uti vivens impensius dilexit, ita extrema ægritudine oppressus, intra ipsorum septa deferri voluit, ab iis Sacrosanctis Ecclesiæ Sacramentis muniri, in eorundem manibus ultimum efflare spiritum, corpusque suum in peragmifico illorum Templo humari. Illic nimirum diem ultimum claudere statuit, ubi prima studiorum suorum, ac pietatis hauserat rudimenta, quod mihi sæpius, cum adhuc in vivis ageret, est obtestatus. Hos ideo Religiosos viros insignis Bibliothecæ suæ custodes, annuorumque sumptuum administratores testamentum

1114 Orbis Sacer & Profanus

constituit, facta eisdem potestate eligendi unum ex ejusdem Ordinis Patribus Bibliothecæ Præfectum, quem & annua quinquaginta aureorum dote donavit. Vir sane ob singularem eruditionem, incomparabilem & portenti loco ab omnibus habitam memoriam, universalem omnium prorsus disciplinarum, Operumque illustrium Literatorum notitiam, sempiterna laude dignus. Duo adhuc supersunt publica Ædificia minime prætereunda: alterum est Palatium *Justitiae* satis amplum, anno 1251. erectum, in quo *Questores* *Parici* de criminibus inquirunt. Huic proximus est publicus obaratorum Carcer, vulgo *le Stinche*, a *Stinche* castro olim nobilis Familiae Cavalcantium nomen sortitus, quod ejus incolæ primum omnium in illum detrusi perhibentur. Ædificari coeptus est hic carcer anno 1296. & licet præcipue pro alieno ære gravatis conditus sit: usus tamen jam multo tempore obtinuit, ut pro facinorum gravitate perpetuo carceri damnati, in eundem obtrudantur.

VII. Privatas Nobilium Florentinorum Ædes perbrevis instituti nostri methodus minime sinit recensere. Has inter eminent ex, quas Cosinus Magnus Medicus, *Pater Patriæ* appellatus, in *Via lata* a fundamentis edificavit: quas lubet Flavii Blondi verbis delineare, de eodem Cosmo sic loquentis ⁽¹⁾: *Quid, quod privata ipsius Ædes recens in Via lata extructæ, Romanorum olim Principum, & quidem privatorum operibus comparandæ sunt? Quin ego ipse, qui Romanæ meæ instauravi scriptis, affirmare non dubito, nullius extare privati edificii Principum in Urbe Romana reliquias, quæ majorem illi Ædibus præfereant operis magnificentiam.* Eo illustrior est hic locus, quod bonæ

Artes ac Literæ olim in Europa perditæ, iis in Ædibus ipsius Cosmi, ejusque Nepotum, præsertim Laurentii Magnifici opera ac liberalitate renasci coeperint. Huc nempe Literati a Mediceis benigne hospitio excepti, perinde ac in propria domo alebantur. Huc ex Græcia, aliisque remotioribus Orbis partibus Sanctorum Patrum, ac insignium auctorum Codices MSS. maximis impensis conquisti ac delati, insignem postea Bibliothecam Mediceo-Laurentianam exornarunt, maximo totius Reipublicæ Literariæ emolumento. Uno verbo, ex Ædes olim extitere nobile Musarum domicilium, optimarumque Disciplinarum, quæ pæne exulaverant, asyllum. Nunc eas possidet Illustriss. Marchio Cosmus Riccardus, a Francisco patre tertio recentis ædificii parte auctas, nobilissimi Cinelii, Bibliotheca, ac divite suppellectili ornatas. Ex adverso assurgit splendidum Palatium recens ab Eminentiss. Cardinali Bandino Panciatico extructum. Nobilissima item Stroziorum Familia tum ad Forum Strozium, vulgo *delle Cipolle* dictum, tum in aliis urbis locis magnificas Ædes obtinet, partim a majoribus, partim recens adificatas. Quid hic commemorem tot alia splendidissima Palatia, quibus Dux Salviati, Marchiones Cursius, Corsinus, Rinuccinus, Gerinus, Malaspina, Guadagni, Capponii, Puccius, Niccolinus, Incontri, della Stufa, Vitellius, Marucelli, Tempi, itemque Viri Patricii, Orlandinus, Ricciani, Antinorii, Seriftorii, Rodolphii, Ginorii, Castellii, Gherardeschii, Gondii, Altovitus, del Nero, alique plures Viri Nobiles potiuntur? Vix pæne omnes, illæ præsertim, quæ a vetustissimis Patrieiorum Familiis nomen sortitæ sunt, præclaris Ædibus, ple-

(1) Blondus in Ital. Illustr. de Etruria.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIII. 1115

plerumque quadrato lapide constructis decorantur. Plures itidem hae nostrae ætate vel a fundamentis erectæ sunt, vel instauratæ. Qui plura de præclaris, atque magnificis ædificiis, quæ Florentiam exornant, cognoscere cupit, videat librum Francisci Bocchii, cui titulus est: *Le Bellezze di Firenze*, ab eruditissimo Joanne Ciucellio ampliatum: aut Raphaelis dei Bruno libellum similis argumenti.

VIII. Pulchra olim suburbia Florentiæ adiacebant, quæ si moenibus fuissent inclusæ, urbem fere duplo majorem effecissent. Ea tamen, teste Leandro Alberto, anno 1529. bello ingruente fuerunt disiecta, ne hostibus receptaculo essent & præsidio. Quamquam sequentis temporibus pace reddito, rursus eorum aliquot partim restructa, partim ædificata sunt: inter quæ satis ampla visuntur extra Portas, Romanam, Sancti Nicolai, Pisanam, Pratensem, & Bononiensem, Sancti Galli nuncupatam. Augent inclytæ Civitatis splendorem ac venustatem amœni colles ac frugiferi, circa ipsam undique distributi, Apennino veluti ex industria sese aperiente, ac leviter juga declinante ad Septentrionem ac Meridiem, ut neque violentis turbinibus orbes sit obnoxia, neque facile ab hostibus adiri possit. Villæ Patriciorum pulcherrimæ tanta multitudine iis colibus insident, ut e loco eminentiore illas intuentibus alterius civitatis a Florentia in immensum amplioris speciem exhibeant: quod quidem Carolo Quinto Imperatori contigisse ferunt, cum primum edito ex monte Florentiam, eamque circumcingentes Villas prope innumeras, per colles & planitiem sparsas conspexit, putasse nimirum urbem ipsam, Arcem maximam, Villas vero, ipsique adjacentia Suburbia, civitatem esse:

idcirco in eas voces errupisse: *Ingeni civitas, & maximum Fortissimum*. Ea Villarum copia maxime, conspicua est Bononiam euntibus, circa Fesulanos colles, extra Portas Sancti Galli, & Pratensem, Castellum Pagum versus, ubi amœnissima Villa Magni Ducis, ab ipso Pago *Castellum* dicta. Illic Vinæ selectissimæ, in quibus omnis generis vites, ex præstantioribus Italiæ, Siciliæ, Galliæ, Hispaniæ, Pannoniæ, Græciæ, Peloponnesi, Cretæ, aliarumque regionum vinetis transplantatæ, diligenti cura nutriuntur; indeque pretiosissima vina proveniunt. Æque jucundum præbent solatium innumera prope Villæ extra Portas Sancti Nicolai, Pisanam, & Romanam constructæ: quarum omnium nobilissima ac peramœna illa Magni Ducis, quæ vulgo *Poggio Imperiale* vocatur, regia plane, omnibusque ad honestam animi voluptatem deliciis referta. Quæ vero Sol in Occidentem vergit, eadem Civitas amœna gaudet planitie, olei, vini, frugum, frumenti, fructuumque omnium feracissima. Atque ut paucis ejus decora perstringam, splendore, elegantia, amplitudine, magnificentia, Civium nobilitate, solertia, industria, opibus, rerumque omnium affluentia, illud jure sibi promeruit encomium, quo omnium prope ore effertur solet: *Florentia pulchra, totius floris Italiae*.

IX. Romani Imperii fasces, quamdiu illud stetit, Florentia semper venerata est; a Romanis ipsa vicissim magno in pretio habita, velut Gentis suæ præclara soboles, Colonia, Municipium, atque illustre decus. Verum declinante Romanorum Monarchia, eosdem ac ista hostes Florentia, licet invita, sibi Dominos imperare, adhuc impos virium passa est. Cum primis eos, quos reliqua Italia, Reges habuit, barbar-

1116 Orbis Sacer & Profanus

baros exterarum nationum Principes, Odoacrum scilicet Herulorum, quo victo, dein interempto, Theodorico, ac ceteros Gothorum in Italia Reges. Belisarii primum, postea Narsetis virtute fractis, ac demum obtritis Gothorum viribus, Florentia ultro Narsetis, ac Imperatoris Orientis arbitrio se commisit, uti ex Agathia lib. 1. de Bel. Goth. discimus: *Florentini*, ait, *obtiniam* (Narseti) *progreffi, fide accepta nihil nociturum iri, se suaque omnia sponte tradiderunt*. Sed paulo post cum Longobardi Italiam invasisent, quemadmodum

aliz civitates Etruriæ Annonariæ, ita & Florentia horum jugo succumbere est compulsa. Tunc temporis a Longobardorum Regibus creati Tusciæ Duces, Florentiam aliquando sui Principatus sedem adlegerunt. Idem vero interdum & Comitum, & Marchianum dumtaxat titulis fuerunt insigniti; illi præsertim, quos Imperatores Occidentis post deletum Longobardorum Regnum constituerunt. Utriusque generis Duces & Marchiones sequens indiculus exhibet.

X. Tusciæ Duces Longobardorum Regibus.

- Anno 630. 1. Tasō, seu Tasōn, apud Sigonium de Regno Italiæ lib. 2. Taton dictus: vixit sub Arioldo Rege. Ejus meminit Fredericus Scholasticus in Chronico ad annum circiter 630.
- Anno 687. 2. Allonifinus vixit sub Cuniperto, seu Cunimberto Rege, circa annum 687. de quo Franciscus Maria Florentinus in memor. Mathildis lib. 3. pag. 9. & Cosmus della Rena par. 1. pag. 62.
- Anno 714. 3. Walpertus vixit sub Luitprando Rege circa annum 714. Florentinus ibidem, & Cosmus della Rena pag. 63.
- Anno circi- 4. Agiprandus, seu Asprandus apud Cosmum della Rena pag. 67. ter 743. apud Sigonium de Regno Italiæ lib. 3. Ildeprandus, apud Florentinum vero Hilprandus, Luitprandi Regis nepos, anno circiter 743.
- Anno 753. 5. Opertus sub Aistulpho Rege, circa annum 754. apud Ughellum in Append. Ecclesiæ Lucensis, & Cosmum della Rena pag. 70.
- Anno 754. 6. Alpertus sub eodem Aistulpho Rege, apud Florentinum lib. cit. pag. 11. & Cosmum della Rena, circa annum 754.
- Anno circi- 7. Desiderius, postea Longobardorum Rex, apud Anastasium, ter 755. Bibliothecarium in Stephano III. Sigonium de Regno Italiæ lib. 3. & Florentinum.
8. Adalchis, seu Adalgisus, Desiderii filius, postea Longobardorum Rex juxta Florentinum, & Cosmum della Rena: sed de hoc nihil certi proferri potest.
- Anno 767. 9. Toto, seu Toton, sub Desiderio Rege, apud Baronium Tom. IX. ad annum 767. num. 5.
- Anno 771. 10. Tachipertus, sub Desiderio Rege, apud Florentinum, & Cosmum della Rena pag. 74.
- Anno 773. 11. Beronulphus Dux, seu Vice-Dux Tusciæ, apud Scipionem, Ammiratum, ex Monument. Volaterr. lib. 1.

XI. Tu-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIII. 1117

XI. Tuscia Ducet, Comites, & Marchiones sub Imperatoribus Occidentis.

Anno circiter 775.	1. Regnibaldus Dux, sub Carolo Magno: ex epistolis Adriani I. Annalift. Metens. Bertiniano, & Sigonio lib. 4.
Anno 776.	2. Reginaldus Dux, sub Carolo Magno: ex epistolis Adriani I. apud Cosmum della Rena pag. 77.
Anno 781.	3. Allus, seu Allon Dux, sub Carolo Magno apud Florentinium, & Margherinum in Bullario Casinensi.
Anno circiter 785.	4. Gundibrandus Dux, sub Carolo Magno. Ejus mentio habetur in quadam Epistola Adriani I. ad Carolum Magnum, in qua appellatur, <i>Gundibrandus Dux Civitatis Florentie</i> .
Anno 800.	5. Wicheramus Dux, sub Carolo Magno, apud Cosmum della Rena pag. 84.
Anno 813.	6. Bonifacius Comes, sub Carolo Magno & Ludovico ejus Filio. Varie de illo sentiunt Auctores; Florentinius Lucensem putat, eundemque & Corsicæ Comitem, atque ex Lege Longobardica: Tuccius eum ex Lege Salica censet: Roncionius Pisanum facit, ex Stirpe Comitum Gherardesehz: Cosmus della Rena pag. 93. & seq. ab iis diversum existimat.
Anno 811.	7. Ildeprandus Comes, sub Ludovico Pio: apud Cosmum della Rena pag. 94.
Anno 813.	8. Bonifacius Comes Bonifacii Comitis filius, sub Ludovico Pio, & Lothario ejus filio: apud Cosmum della Rena pag. 95.
Anno 838.	9. Agnus Comes, sub Ludovico Pio & Lothario: apud Cosmum della Rena pag. 99.
Anno 847.	10. Adalbertus Dux & Marchio, sub Lothario: apud Cosmum della Rena pag. 101.
Anno 858.	11. Ildeprandus Comes, sub Ludovico II. apud Florentinium, & Cosmum della Rena pag. 104.
Anno 863.	12. Wido, seu Guido Dux, & Comes, sub Ludovico II. apud Cosmum della Rena pag. 105.
Anno 866.	13. Albertus, seu Adalbertus Dux, Marchio, & Comes, Bonifacii Comitis filius, sub Ludovico II. apud Cosmum della Rena pag. 107.
Anno 883.	14. Wido, seu Guido Comes, Widonis Comitis filius, postea Imperator: ex Annal. Fuldens. Metens. & epistola Joannis VIII. apud Cosmum della Rena pag. 115.
Anno 884.	15. Albertus, seu Adalbertus Dux, Marchio, & Comes, Bonifacii Comitis filius, sub Carolo Crasso; apud Cosmum della Rena pag. 118.
Anno 884.	16. Albertus, seu Adalbertus, Dives dictus, Dux, & Marchio, Adalberti Ducis filius, & Bonifacii Comitis nepos, sub Carolo Crasso: ex Luitprando Ticinensi lib. 1. cap. 10. apud Cosmum della Rena pag. 121.

17. Wido,

1118 Orbis Sacer & Profanus

- Anno 916. 17. Wido, seu Guido, Adalberti Divitis filius, Dux, & Marchio: ex Luitprando loc. cit. apud Cosmum della Rena pag. 132.
- Anno circi- 18. Lambertus, Adalberti Divitis filius, Dux, & Marchio: apud
ter 930. Cosmum della Rena pag. 144.
- Anno 931. 19. Boso, seu Boson, Theobaldi filius, Dux & Marchio: ex Florentinio lib. 3. memor. Mathild. Cosmo della Rena pagin. 146. & seq. ubi & Luitprandi lib. 3. cap. 13. & Joannis a Bosco in Bibliotheca Floriacensi testimoniis id illustrat.
- Anno 940. 20. Obertus, seu Obertus, Ugonis Italix Regis filius, Dux, & Marchio: ex Luitprando lib. 3. cap. 5. Florentinio lib. 3. & Cosmo della Rena pag. 148.
- Anno 961. 21. Ugo Marchio fidelis Regum Berengarii II. & Adalberti I. ex Cosmo della Rena pag. 154.
- Anno 970. 22. Ugo Uberti Ducis filius, & Ugonis Italix Regis nepos, Dux & Marchio, Legis Salicæ: ex Cosmo della Rena pag. 158.

Horum Ducum, Marchionum, & Comitum Tusciæ series, Genealogiam, & tempora accurate descripsi sæpe laudatus D. Cosmus della Rena, pag. I. sui Operis Italicæ inscripti, *Della Serie degli Antichi Duchi, e Marchesi di Toscana*: ubi etiam observat, eorum aliquos Florentinæ, nonnullos Pisæ, & Lucæ, alios Clusii sedem habuisse: nec omnino exploratum esse, utrum ii o-

mnes totius Regionis, an Urbium, quarundam dumtaxat Ducum, aut Marchiones extiterint. In Indice autem Secundæ Partis, quem ad calcem Prioris Partis posuit, reliquos Ducum, Marchiones, & Comites Tusciæ; tum deinde Vicarios ab Imperatoribus Occidentis constitutos recenset: quorum hic nomina exhibentur.

- Anno 1005. 23. Thedaldus Dux & Marchio Legis Longobardicæ, filius Attonis Marchionis. Ex Florentinio lib. 3. pag. 46. 50. & 51.
- Anno 1009. 24. Bonifacius Dux & Marchio, Legis Ripuariæ, Alberti Comitum filius. Ex Florentinio lib. 4. pag. 47.
- Anno 1011. 25. Adalbertus Marchio, Oberti filius, nepos Adalberti qui fuit Marchio: de quo etiam Florentinius pag. 48.
- Anno 1014. 26. Rinierius, seu Raynerius Dux & Marchio, Guidonis Comitum filius.
- Anno 1015. 27. Rinierius, seu Raynerius Marchio, Rinerii Marchionis filius: hujus pariter meminit Florentinius lib. 1. pag. 23. & 25. & lib. 3. pag. 48.
- Post Ann. 1016. 28. Uguccio Marchio, Rinerii Marchionis filius: quem etiam indicat Florentinius lib. 1. pag. 24.
- Anno 1037. 29. Bonifacius Marchio, & Magnus Dux appellatus, Thedaldi Ducis & Marchionis filius: hunc itidem memorat Florentinius lib. 1. pag. 26. & 27.
- Anno 1051. 30. Fridericus, Bonifacius etiam dictus, Marchio, Bonifacii Ducia

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIII. 1119

- eis & Marchionis filius, una cum Beatrice matre: apud Florentinum lib. 1. pag. 46. 49. 57.
- Anno 1054. 31. Ugo Marchio, ann. 1054. apud Cosmum della Rena.
- Anno 1055. 32. Gottifridus Lotharingæ Dux, Gozelonis filius, frater Stephani IX. Papæ, & S. Odæ Matris Gottifridi Bullionis Hierosolymorum Regis. Hunc Beatrici Viduæ nupsisse ex Lamberto refert Florentinus lib. 1. pag. 49. cum qua renavit.
- Anno 1070. 33. Gottifridus Dux, Gibbosus dictus, Gottifridi filius, una cum Mathilde ejus uxore, Magni Ducis Bonifacii filia. De his plura Florentinus lib. 1. pag. 101. & seqq.
- Anno 1071. 34. Beatrix Comitissa: de qua Florentinus lib. 1. pag. 109. & seq.
- Anno 1073. 35. Mathildis Comitissa: ann. 1073.
- Anno 1090. 36. Guelpho, seu Guelphus, Guelphi filius, & nepos Attonis Marchionis Itali.
- Anno 1095. 37. Mathildis Magna Comitissa, Bonifacii Magni Ducis & Marchionis filia.
- Anno 1117. 38. Rathodus Dux & Marchio.
- Anno 1120. 39. Conradus Dux & Marchio, postea Rex Romanorum, Friderici Sueviæ Ducis filius.
- Anno 1125. 40. Fridericus Dux & Marchio, præfati Conradi frater.
- Anno 1130. 41. Guido Marchio.
- Anno 1131. 42. Rampertus Marchio & Præses Tusciæ.
- Anno 1134. 43. Ingelbertus Marchio.
- Anno 1135. 44. Henricus Superbus Dux & Marchio, Henrici Nigri Saxonie & Bavarie Ducis filius.
- Anno 1139. 45. Udalricus, seu Ulricus Marchio.
- Anno 1151. 46. Guelphus Dux & Marchio, Henrici Nigri Saxonie & Bavarie Ducis filius.
- Anno 1155. 47. Rodolphus Marchio.
- Anno 1160. 48. Guelphus Dux & Marchio, Guelphi Ducis & Marchionis filius.
- Anno 1164. 49. Raynaldus Electus Solomonensis, & Henricus Leodiensis, Legati Friderici I. Imperatoris in Tuscia.
- Anno 1180. 50. Rinierius, seu Raynerius Marchio, una cum Ugolino Marchione fratre.
- Anno 1188. 51. Anselmus Præses Tusciæ.
- Anno 1190. 52. Rinierius, sive Raynerius Marchio, una cum Uguccione Marchione.
- Anno 1195. 53. Philippus Dux & Marchio, postea Romanorum Rex, Friderici I. Imperatoris filius.
- Anno 1197. 54. Henricus Tassii Vicarius Imperatoris.
- Anno 1201. 55. Ugolinus Marchio, una cum Uguccione Marchione.
- Anno 1202. 56. Guido Marchio, Guidonis Comitissæ filius.
- Anno 1217. 57. Rinierius, seu Raynerius Marchio.
- Anno 1239. 58. Pandolphus de Fasanello Generalis Dux in Tuscia, a Friderico II. Imperatore missus.

1120 Orbis Sacer & Profanus

- Anno 1149. 59. Fridericus Antiochiæ Vicarius Generalis Tusciæ, Friderici II. Imperatoris filius.
- Anno 1160. 60. Jordanus Comes, Vicarius Generalis Manfredi Apuliæ Regis ejusque consanguineus.
- Anno 1169. 61. Carolus I. Dux Andegavenfis & Provinciæ Comes Rex Apuliæ, Vicarius in Tuscia a Rom. Pontifice electus.
- Anno 1169. 62. Joannes Bertaldus Gallus Vicarius in Tuscia pro Carolo I. Andegavenfi.
- Anno 1170. 63. Guido Comes Monfortis Vicarius in Tuscia pro Carolo I. Rege.
- Anno 1175. 64. Reynaldus Vicarius in Tuscia Caroli I. Regis.
- Anno 1181. 65. Rodolphus Cancellarius Imperii Vicarius Generalis in Tuscia nomine Imperii Romani & Rodulphi Romanorum Regis.
- Anno 1188. 66. Princivallis, seu Prinzesvallis, Vicarius Regis Germaniæ in Tuscia.
- Anno 1196. 67. Joannes de Gavilione Vicarius in Tuscia Adulphi Germaniæ & Romanorum Regis.

XII. Tamen si autem præfati Ducis, Marchiones, Comites, & Vicarii ab Occidentis Imperatoribus, aut Italiæ Regibus Tusciæ præfecti essent, Florentia tamen sub ipso Carolo Magni Imperio quandam Reipublicæ formam visa est obtinere. Nam Christianissimus iste Imperator hanc urbem quandam a Totila licet non omnino everfam, magnam tamen parte desolatam, ac moenibus exutam, reparavit, uti supra ostendimus, & uberius tradit D. Antoninus in Chronico ad annum 780. his verbis: (1)

Carolus ipsum Magnum Regem Francorum, & postea Imperatorem factum, Florentinam civitatem reparasse tradunt Historiæ alique: quam prius deletam & dirutam ex toto per Totilam Regem Gothorum reaserunt, & inde per plurimos annos desolatam & minime habitatam. Sed Leonardus in Historia sua Florentina opinatur, non sic fuisse ex toto dirutam, & habitatoribus derelictam: sed potius per ipsum Totilam post magnas strages in ea, & rapinas, ejus moenia solum evertisse in vin-

dictam Radagasi: qui cum maximo exercitu Gothorum in ipsius locis vicinis, scilicet montibus Fesulanis, longe tamen retroactis temporibus fuerat occisus per ducentos annos, & per alios ducentos, vel circa Totila ante Carolum Magnum fuit, scilicet quando creatus fuit Imperator. Hoc igitur ipse Carolus egit Florentiæ, ut moenia reedificarentur, ædificia repararentur diruta, eamque multipliciter exaltans magnificavit & civilem reddidit. Ita S. Antoninus. Civilem plane reddidit, nedum moenium circuitu, ædificiorum amplitudine, & Templorum constructione, verum etiam aëditis Patriciis per varia loca dispersis, equitibus nonnullis creatis, ac quadam Reipublicæ forma ibi constituta. Tunc quippe duos initio Consules factos, centumque Senatores, ut Florentini cives gubernando Romanorum mores sequerentur, Joannes Villanus lib. 3. Hist. Flor. cap. 3. Bartholomæus Scala lib. 2. Leander Albertus in Descript. Italiæ, alique Auctores commemorant. Ea regimina

(1) S. Antoninus in Chron. par. 1. tit. 14. cap. 3. f. 3. pag. 409.

nis forma stetit ad annum usque 1203. quo tempore ab ipsis civibus Prætor Urbi præfectus est, vulgo ab ipsis, *il Podesta* dictus, qui civilibus & criminalibus causis incumberet, easque una cum Judicibus collateralibus dirimeret. Is Prætor annis singulis eligebatur: & quidem non e civium coetu, sed ex aliis locis assumendus. Hæc tradit Joannes Villanus lib. 5. cap. 31. qui infra lib. 6. cap. 40. refert, sublatum postea hunc Magistratum, adlectosque decem cives, qui *Primates*, seu *Seniores*, vulgo *Anziani* vocabantur. Novam hanc regiminis formam constitutam anno 1220. censet Raphaël Volaterranus; Divus Antoninus anno 1250. Blondus vero lib. 17. Histor. anno 1254. Sed & Prætorem restitutum, qui *Antianis* anteiret, scribit Joannes Villanus lib. 7. cap. 17. sub Rodulpho Imperatore Antianorum numerum imminutum, narrat Rerum Florentinarum Scriptores; tum deinceps tractu temporum variz mutationes investæ: creati nimirum octo *Antiani*, quos *Priores Artium* dixerunt: tum postea institutus *Vexillifer Justitiæ*, ut populares a Nobilibus injuriis & oppressionibus vindicaret: adjecti præterea Prioribus duodecim a Consiliis. Vexillifer Prioresque duobus tantum mensibus Magistratum gerebant, quibus elapsis, novi creabantur. De his plura Joannes Villanus lib. 8. cap. 87. & lib. 9. cap. 127. Leonardus Arretinus lib. 3. Histor. Florentin. & Sanctus Antoninus in Chronic. par. 3. titul. 20. cap. 4. §. 4. Coaluit quamaxime Florentia in politicum Reipublicæ corpus, cum Rodolphus Imperium est adeptus: de quo Philippus Briccius in suis Annalibus hæc scribit: (1) *Honorius IV. Rodolphum ad Imperii coronam invitat: at ille pe-*

cunia, quam honoris cupidior libertatem Italia civitatibus vendit, sicque Imperii jura dilapidat. Has inter Italiz urbes in libertatem a Rodulpho Imperatore ascitas fuisse Florentiam, quæ anno 1256. seu, ut Leandro placet, anno sequenti & ipsa libertatem suam emit, non desunt qui asserant.

XIII. Miserat Rodolphus in Tusciam quemdam Germaniz Comitem, cui vices suas demandaverat, ut ab ejusdem Regionis populis sacramentum fidelitatis & tributa exigeret; sed Pisanis & Miniatisibus exceptis, Florentini, ceterique Etruriæ incolæ ipsi obtemperare noluerunt. Rem narrat Joannes Villanus lib. 7. Hist. Flor. cap. 78. Fossus vero Sanctus Antoninus in Chronico, ad annum 1231. ubi ita scribit: (2) „Anno Domini 1231. Rodolphus Rex Romanorum a pluribus annis electus, etsi non coronatus, in Alemannia moram trahens, ad requisitionem Gibellinorum Tasciæ destinavit ex Alemannia quemdam Comitem cum trecentis militibus in Etruriam, ut Tusci jurerent fidelitatem Imperatori, & sibi obedirent. Sed nulla civitas ei obedivit, aut se subjecit, exceptis Pisanis, & Castro Sancti Miniatis, quod vulgariter dicitur *al Tedesco*. Et residentiam dictus Comes faciens in Sancto Miniato, cum copiis suis, & adjutorio Pisanorum bellare cepit contra Florentinos & Lucenses, & alias civitates adherentes parti Guelphæ: demum compositione facta & pace cum Florentinis, reversus est in regionem suam. Idipsum tradit Flavius Blondus Dec. 2. lib. 8. Alter deinde Vicarius Imperii, agente etiam Honorio IV. Summo Pontifice, in Etruriam directus fuit Prin-

T t 2

2es-

(1) Briccius ad ann. 1286.

(2) S. Antonin. in Chron. par. 3. tit. 20. c. 4. §. 4.

zesvallis de Flisco Genuensis, ex Comitibus Lavagnæ, ut pariter juramentum fidelitatis, & tributa ab hisce populis extorqueret: sed nihil eorum a Florentinis, Lucensibus, Senensibus, Pistoriensibus, aliisque Tusciæ civitatibus illum obtinuisse, ac re infecta in Germaniam rediisse, Joannes Villanus lib. 7. cap. 111. & D. Antoninus in Chronico ad annum 1286. loc. cit. cap. 5. §. 1. affirmant. Ceterum Flavius Blondus aliter rem narrat⁽¹⁾: Rodolphus autem solo titulo tunc Imperator Cancellarium suum in Etruriam missum, Princivalem de Flisco sua Genuensem, omnes qui pecuniam attribuerant in libertate dimissos Imperii fideles pronuntiavit. Per quam occasionem Lucenses duodecim millibus auri datis, libertate donati sunt. At de Florentinis nihil prorsus de libertate tunc ab ipsis emptæ asserit: sed tantum de Reipublicæ forma tunc ab ipsis melius ordinata hæc statim subdit: *Et Florentinus populus ad quietem jam perductus, novam incepavit saluberrimamque regiminis formam, quæ in nostra quoque tempora, licet aliquando, prout offendimus, a Gallicis Regibus interrupta, pervenit. Creati enim sunt sex Magistratus bimestres futuri, quibus Artium Primoribus fuit appellatio, septimus brevi additus, Vexillifer Justitiæ vocatus.* Certe Joannes Villanus, Leonardus Arretinus, & D. Antoninus, qui de Princivale Flisco a Rodolpho Imperatore in Etruriam missio loquuntur, nihil de libertate a Florentinis pecunia emptæ scripsere. Verum Sigonius de Regn. Ital. lib. 20. refert Prinzesvallem in Etruriam reversum, Rodulphi nomine obtectatum esse, Cæsarem vetus bisce populis obsequium se remittere, atque integram libertatem concedere statuisse, si certam pecuniam

pendidissent. Inter ceteros vero Etruscos oblatam conditionem Florentinos, ac Lucenses præ aliis acceptasse, solutaque pecunia libertatem emisit: quod Sigonius asserit, non solum Italicos, sed & Germanicos Scriptores memoriz commendasse. Ex Italis laudat primo loco Blondum verbis antea relatis, dein Platinum in Honorio IV. sic differentem⁽²⁾: *Rodolphus Imperator comparande pecunie studiosus, Cancellarium suum e Gente Flisco in Etruriam misit, qui populos omnes liberos faceret, et eos præcipue, qui se pecunia redimerent, persolvere autem ob eam rem Lucenses duodecim millia nummorum auri, Florentini vero sex millia, qui statim annuo liberi facti Magistratum, quem Priores Artium vocant, addito Vexillifero justitiæ creaverunt. Non displicuit hæc venditio Honorio, licet indigna tanto Principe videretur, quod ea ratione Ecclesiastica dicto futura securior videbatur: cum non amplius Imperatorem videret, liberas civitates vexare.* Atque etiam eodem modo Babellicus, quos sequuti Germani sunt, nempe Abbas Tritemius, Joannes Cuspinianus, Albertus Crantzius, & Naclerus: quorum verba Sigonius ibidem recitat. Videndus est Vir Præstantissimus Vincentius Maria Borghinius Par. 2. in peculiari differt. hæc de re edita, ubi uberrime hoc argumentum pertrahat.

XIV. Eo igitur ex tempore Florentia nec Ducibus, nec Marchionibus, seu Comitibus Tusciæ, nec Vicariis Imperii obnoxia fuit amplius. Quod si interdum Præfectos aliquos admisit, Gibellinorum Guelphorumque factiones, quibus sæpe dilacerata gemit, ac præsertim bella cum Pisanis, Senensibus, Arretinis, & Lucensibus gesta, ab extraneis opem implorare compulere, atque

ab

(1) Blondus decad. 1. lib. 8. ad ann. 1285.

(2) Platina in Honorio IV.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIII. 1123

ab iis Duces accipere: quos tamen nonnumquam suæ libertatis potius oppressores, quam vindices est experta. Tanta vero post obtentam libertatem felicitate Florentia perfundi cœpit, ut in ejus sinum, velut tutissimum asylum confluentibus populis, præ maxima incolarum multitudine dilatare illius pomoeria necesse fuerit, ac latius proferre mœnia. Id quidem jam inchoatum fuerat paulo ante obtentam libertatem, cum Sancti Ambrosii, Sancti Galli ad Munionem amœnem, omniaque a Sanctis dicta Suburbia, & quædam alia iis proxima, muris fuerunt circumdata: auctus dein mœnium ambitus: antiquis novæ additæ Turres: demum anno 1340. refectæ pluribus locis mœnia, eminentius erecta, vallis fossisque ac variis munimentis circumscripta; sicque paulatim nobilissima hæc Civitas ad illam evecta est amplitudinem ac dignitatem, quibus hodieque gaudet. De his plura scripsit Joannes Villanus lib. 7. cap. 98. lib. 8. cap. 31. lib. 9. cap. 10. capit. 257. & cap. 258. paucis vero contraxit Divus Antonius his verbis (1): „Eodem anno, scilicet 1284. producta urbis Florentinæ pomoeria sunt, & nova subinde mœnia longe majori ambitu designata, ut scribit Leonardus, celeberrimisque viis ea Casentinati, Bononiensi, Pratenſi, Piſtorienſi, opera portarum egregia instituta. Ea vero secunda, an tertia productio fuerit, haud equidem certissimum dixerim. Plurimi tamen existimant secundam fuisse, cum prima de templo Martis ad thermas publicas, & theatrum vetus complecterentur mœnia, inde productum constat pomoerium, hinc ac ripas fluminis: illiuc ad Laurentii ultra sacras ædes. Tertio longe processum

est, quibus locis nunc mœnia consistunt, portæque. Trans Arnum vero prima ædificatio fuit circa, vetustum pontem, suburbana ædificia, & villæ hortis permixtæ. Inde mox vici tres facti, duo secus Arnum supra infraque pontem, tertius recta a ponte via. Hi vici diu absque munimento publico fuerunt: ac propterea in iis locis turres privatim factæ, quo tutius habitari in illis posset. Tandem, & iis mœnibus cincti, collesque superni munimentis apprehensi. His quoque in locis mox crescentibus incolis ædificiisque adjunctis pomoerium productum est, longe majori ambitu quam prius, portæque magnifici operis tres factæ celeberrimis traas Arnum viis, Piſana, Senenſi, Arretina.

XV. Quod autem Polybius, Titus Livius, Lucius Florus, Ammianus Marcellinus, ceterique scriptores de Roma asserunt, id ipsum Florentiæ videtur contigisse, eam scilicet vicinarum Gentium bellis sæpius vexatam, iisdem tandem, quæ illius exitium meditabantur, domitis imperasse. Fæsulani cum primis tum vetustate originis, tum urbis suæ locique opportunitate ac munimine freti, proximæ & æmulæ civitatis incrementis invidentes, eam, vel in ipsis cunis suffocare sæpius sunt moliti. Eam idcirco crebris incurſionibus invadere, adjunctis deinde Gothorum copiis bis obſidere, primum Radagasio, dein Totila Ducibus; tum insuper posthac variis proeliis laceſcere non deſiterunt. Verum uti olim Romani in Albam vicinam urbem, ipsorum parentem, sic Florentini in Fæſulas proximam & æmulam civitatem par facinus perpetrarunt; nempe dolo interceptam flammis incendierunt, Templo tantum principi, pau-

(1) S. Antonius in Chron. tit. 30. cap. 4. §. 14.

paucis quibusdam Ecclesiis, Episcopi Aedibus, & Arci parentes; data Fæfularis optione vel Florentiam una cum suis opibus adeundi, aut alio transmigrandi. Fæfularum excidium Joannes Villanius lib. 4. cap. 5. Sigonius & alii anno 1010. accidisse narrant: Arcem vero anno 1125. radicitus eversam idem Villanius lib. 4. cap. 31. testatur. Tunc Florentini præcipuas Fæfularum illustres Familias in civitatem suam traduxerunt: exemplum Romanorum sequuti, Alba longa diruta, jus illius civibus Romanæ civitatis largientium, ut unum corpus essent. Inde Florentinorum potentie primordia Sigonius repetit. Novis quippe aucta incolis vires suas in vicina oppida atque Castella a nobilibus in Apennino, vasisque montibus & vallibus, aut cœnitis, aut occupata exeruit. Dein aditus omnes undecumque oppidis munitis firmavit, ut hosti remoræ obicerentur, quo minus statim ipsam civitatem adire posset. Sunt autem ea ad arcendos Arretinos *Inessa*, *Castellum Francum*, *S. Joannis*, extructa anno 1294. Ab eorum, qui Mediolanum respicit, sunt *Searperia*, *Florentiola*, quæ oppida anno 1306. & anno 1332. veluti speculas ingressuris e Gallia Togata hostibus oppositas, Florentini status sui solliciti crexerunt.

XVI. At enim gliscentem Florentinæ Reipublicæ fortunam haud raro in discrimen adduxere multiplex civium seditio, ordinum confusio, nobilium aut cædes, aut exilia, ut jure dici possit, non tam grave ab hostibus damnum, quam ab internis dissidiis ipsi illatum. Quemadmodum enim Romæ Plebs adversus Patricios, ita & Florentinæ Populus adversus Nobiles sæpius iras exa-

cuit. Exclusi haud semel Patricii e Magistratibus, adlecti Priores Artium & Vexilliferi Popularem Regionum, Prætor extraneus constitutus, supremus Vexillifer Justitiæ creatus, ut ii omnes nobiles in officio continerent, plebisque jura tuerentur. Hinc civiles discordiæ & bella civilia excitata, præsertim eo ex tempore, quo exitiosa illæ nedum Italiæ, verum etiam toti Europæ Gibellinorum Guelphorumque factiones urbem in partes distraxerunt. Plebs prope universa Guelphis, nobilium vero alii Gibellinis, alii Guelphis studebant. Quare civium animi mutuis odiis incensi, in se vicissim arma, convertiebant. Turres per urbem, & circa mœnia dispersæ haud amplius munimento civibus, sed exterminio esse videbantur. Friderico Anobardo imperante & Gibellinorum factioni favente, civilia hæc dissidia recruduisse, Carolus Sigonius ita narrat (1): *Florentini vero eas inter se, simulates contraxerant, ut quotidie vicini cum vicinis prælia ex Turribus facerent, seque troglis & lapidibus, quantum possent, iniecerent: ac private quisque non tam ira indulgerent, quam virtutis periculum facerent. Hæc pectus per aliquot menses civitatem iniecit, procedente inde tempore consuetudo mitis obtinuit, ut dimisso certamine, mira comitate convivia inter se colerent, eaque fere sermonibus de rebus a se gestis in prælio celebrarent.* Intestina hæc dissidia feliciter composuit doctissimus Fr. Latinus ex nobilissima Urbinorum Familia, Ordinis Prædicatorum illustre decus, cum a Nicolao III. Summo Pontifice, Avunculo suo Legatus Apostolicæ Sedis missus fuit. De quo hæc scribit Alphonsus Ciaconius in ejus Vita: (2) „ Hic cum Concionator eximius ef-

(1) Sigonius lib. 14. de Regno Italiæ.

(2) Ciaconius de Vitis Pontif. Rom. in Nicolao III. Tom. II. pag. 222.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIII. 1125

„ fet, maximeque polleret facundia,
 „ a Nicolao Sedis Apostolicæ Lega-
 „ tus missus fuit in Tusciam ad Flo-
 „ rentinos, ut pacem inter Guelphos
 „ & Ghibellinos componeret. Is
 „ cum primum ad Florentinos ac-
 „ cessisset, & auctoritate Pontificia,
 „ cum privatim, tum publice, con-
 „ cione in foro publico advocata e-
 „ gisset, tandem Civitati pacem re-
 „ stituit, formam Reipublicæ admi-
 „ nistrandæ ad publicam quietem,
 „ firmavit, ac matrimonii eos invi-
 „ cem devinxit. Magistratum ex octo
 „ Guelphis, & sex Ghibellinis urbi
 „ illi præposuit, & duobus mensi-
 „ bus illorum auctoritatem præferri
 „ pfit, Id ipsum Paulus Cortesius,
 „ Antonius Senensis in Biblioth. Præd.
 „ Leander Albertus, Bzovius, & Rai-
 „ naldus in Annal. Tom. XIV. & Fer-
 „ dinandus Ughellus Italiæ Sacre To. I.
 „ in Episc. Ostiensib. referunt.

XVII. Stabilita inter Florenti-
 nos discordes pace, res illorum de-
 inceps aucta, vicinique aliarum Etru-
 riæ urbium populi paulatim ab ipsis
 subacti. Multis tamen proeliis cum
 ante, tum post de imperio decerta-
 runt. Prima adversum Senenses ex-
 peditio jam seculo præcedente anno
 scilicet 1144. Conrado II. Impera-
 tore rerum potente, suscepta est.
 Ejus belli originem & exitum nar-
 rat Carolus Sigonius⁽¹⁾. Florentini
 contracta cum Senensibus lite, So-
 cio Marchione Tusciæ Ulrico assump-
 to, ad ipsas usque Senarum portas
 insensu agmine procurrerunt, eorum-
 que suburbia injecto igne concrema-
 runt. Senenses vero quo firmioribus
 opibus illorum audaciam frangerent,
 Lucenses auxilio advocarunt. Neque
 operam suam abnuere Lucenses, ut
 qui se a Comite Guidone Guerra,
 haud levi sperarent gratiam initu-
 ros. Quo cognito Florentini quoque

Pisfanorum sibi arma junxerunt, ac
 sociatis eopis adversus Senensium &
 Lucensium exercitum, qui armatus
 exierat, contenderunt. Proelio factò,
 nedum Lucenses victi, verum etiam
 oppida & Castella Guidonis direpta
 atque incensa sunt. Senenses autem
 qui ad populandos Florentinorum fi-
 nes excurrerant in insidias lapsi, om-
 nes ferme in Florentinorum pote-
 statem sunt adducti. Ingens captivo-
 rum numerus utrinque actus. Hi in
 carceribus conditi, squallore & in-
 dia macerati, triste diu humanæ ca-
 lamitatis documentum vicinis præ-
 buerunt. Aliquot post annis, nempe
 anno 1171. seu ut aliis placet,
 anno 1174. inter Florentinos & Se-
 nenses novum bellum exarsit⁽²⁾. Hu-
 jus causam præbuit Castrum *Axiani*,
 vulgo *Afilano*: quod uterque sibi po-
 pulus insita potestate dominandi asci-
 vit. Cum vero utrinque non minus
 parati, quam irati exercitus concu-
 rissent, Senenses ingenti prælio su-
 perati discesserunt. Iterum congres-
 sum sub Monte Alto, qua pugna Flo-
 rentini victores duo nobilissima tum
 oppida acquisiverunt, Montem Poli-
 tianum, & Montem Elciji, ambonum
 Urbes facta: quæ victoria parsa an-
 no 1207. Rursus inter utrumque
 populum ad Collem Valdensensem di-
 micatum est anno 1279. quæ victo-
 ria inter præclarissimas habita. Se-
 rius tamen Senæ subactæ, nec nisi
 auspiciis Cosmi I. tum Florentiæ Ducis,
 ductu Joannis Jacobi Medicei,
 Marignani Marchionis, die 2. Augu-
 sti anno 1554. ad dedicationem com-
 pulsæ, jugum accepere.

XVIII. Fere per id tempus in
 Arretinos eodem cum Senensibus be-
 lo implicitos, Florentini arma con-
 verterunt. Cum enim Arretium di-
 vitiis, nobilitate, soli feracitate om-
 nes prope alias vicinas civitates su-
 per-

(1) Sigonius de Regno Italiæ lib. 12. ad ann. 1144.

(2) Sigonius ibidem lib. 14.

1126 Orbis Sacer & Profanus

peraret, hanc unam totis viribus aut subdere, aut excindere sunt aggressi. Anno 1270. pugna commissa graviter res Arretinorum sunt attrita⁽¹⁾: eorum plurimos Florentini captivos factos ea lege dimiserunt, ne quando adversus se arma ferrent. Sed postea cum Arretini datum sacramentum violassent, anno 1299. in Campaldina planitie tam atroci clade percussi sunt, ut numquam deinceps pristinam fortunam recuperare potuerit; donec anno salutis 1336. Florentinorum imperio cesserint. Volaterræ, quibus nihil antiquius, aut civium virtute clarius Italia, nedom Etruria habebat, jam antea ann. 1254. superatæ. Pistorium anno 1331. in fidem acceptum. Cortona ann. 1410. Florentinæ Reipublicæ adjuncta. Cum Pisanis diutius decertatum: primum ad Castrum Silvæ, vulgo *Castel del Bosco*, ann. 1222. Congressum quoque ad Pontem *Auferis*, anno 1256. quam victoriam loquuntur nummi aurei percussi cum pinu, & Divi Joannis Imagine. Deinde anno 1276. acerrime utrimque certatum ad *Fossam Arnolicam*. Instauratum rursus prælium ad Pontem *Æræ*, ann. 1292. Sequenti seculo, anno 1356. sub ipsis Pisanum mœnibus fusi fugatique Pisani: tunc Petrus Farnesius Prætor Florentini exercitus nummum aureum percussit, monimentum rei gestæ. Iterum anno proximo, nempe 1357. ad *Cassinan* oppidum, septimo a Pisis lapide infelicitè a Pisanis cum Florentinis pugnatum est: nam præter acie cæcos, quadraginta quatuor plaustra captivis plena Florentiam sunt deducta. Tandem die 9. Octobris anno 1406. tradente patriam suam Jacobo Apiano Reipublicæ Pisanæ a secretis, Florentia Pisis potita est, Ducibus egregiam laudem meritis, qui erant Sfortia Cotignuola, Ginus

Nerii Capponius, Bartholomæus Corbinellus, Bernardus Cavalcantes, Mathæus Castellanius, & Jacobus Giamfigliazzius. Quamquam antem adventu in Italiam Caroli VIII. Galliarum Regis Pise libertatem, Duce Simone Orlandio recuperassent: paulo post tamen ejusdem Caroli VIII. ex Italia recessum, gravi septem decim annorum bello rursus dimitæ, jugum deinceps excutere non potuerunt.

XIX. Enituit quammaxime Florentinæ rerum gestarum magnitudo ex hostium, cum quibus illa confligit, numero præstantia, vicinitate, potentia: nam continua pæne bella cum Regibus Neapolitanis, Venetiis, inclita, & potentissima Republica, Vicecomitibus Mediolani Principibus exercuit. Sacconis Tarlati Arretii tyranni, Uguccionis Fagiolæ, Castrucci Interminelli, Pisanum & Lucæ domini conatibus strenue resistit. Imperatores ipsos Germanos, quibus ejus potentia nimium suspecta erat, e suis mœnibus aliquando repulit, eorumque contra sui libertatem ausus repressit. Romanos Pontifices ab hostili injuria victricibus suis armis protexit: a sæviente enim Henrico III. Imperatore Victorem II. tutata est, uti in ejusdem actis habetur, atque testantur Bullæ, Registrumque ipsius, & Aribi. S. R. E. Cardinalis ac Præficerinus. Tutos reddit Victorem III. & Gregorium VII. ab hostili Henrici IV. Imperatoris rabie. Hinc pullularunt diffidia lethalia cum Manfredi, Corradino, & aliis Henricis: hinc etiam emerfit origo factionum, Guelphorum pro Romano Pontifice, & Gibellinorum patriam suam fœde lacerantium, totaque civilis factionis rabies: hinc & præstantissimorum civium exilia, atque internecina odia. Florentinæ itidem

(1) Sigonius ibidem.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIII. 1127

dem non minori pietate, quam splendidissimo sumptu excepti Summi Pontifices Gregorius X. cum Balduino Imperatore, Eugenius IV. cum Joanne Paleologo, Græcorum pariter Imperatore, Martinus V. Callistus III. Leo X. ut nihil interim loquar de celeberrimo Concilio ibi celebrato, ad quod utriusque Ecclesiæ, scilicet Latine & Græcæ Patres convenerunt, de quo inferius. Hæc pauca selegimus ex multis, quæ Recordanus Malepina, Joannes Villanius, Leonardus Arretinus, Divus Antoninus, Flavius Blondus, Raphaël Volaterranus, Landinus, Sabellicus, Bartholomæus Scala, Cardinalis Bembus, Paulus Jovius, Carolus Sigonius, Vincentius Borghinius, Guicciardinus, Scipio Ammiratus in suis Historiis uberius descripsere.

Tandem Florentia, uti & maxima Etruriæ pars pacato & felici Magni Ducis, ex regali Mediceorum Stirpe, regimine gubernatur. Univerſa Etruria ipsius imperio concedita in duas partes præcipuas scinditur; harum alteram recentes *Statum Veterem*, alteram *Statum Novum* appellant. Vetus complectitur Florentiam, Pisas, Arretium, Volsterras, Pistorium, Pratum, Sanctum Miniatum, Collem, Cortonam, Burgum Sancti Sepulchri, Montem Pulitianum, Pisciam, & Fæſulas exciſas, urbes Episcoporum Sedes; itemque Liburnum, ac celebrem ejus Portum in agro Pisano: in Ilva autem Insula Cosmopolim, cum Portu Ferrario: eisdem vero omnibus adnexas peramplos Dioceſes, plura Oppida satis splendida, Castra, Arceſque munitissimas. Extra Etruriam Romanodiolæ portionem, ubi Mutilianum, Murradium, Duadula, Terra Solis dicta, & alia oppida non pauca reperiuntur. In Lunensium quoque tractu continet Pontremulum, insignem olim Ligurum Apanorum urbem.

Part II. Vol. II.

Metropolim, Apusm dictam, Fivizanum, aliaque munitissima oppida, partim a Ferdinando II. partim a Cosmo III. suæ ditioni adjecta. Status Novus comprehendit quicquid olim Senensis Respublica possedit; nempe Senas, Clusium, Grossetum, Massam, Montem Ilcium, seu Alcinum, Pientiam, Suanam, civitates Episcoporum Sedes, eisque tributæ Dioceſes, & oppida, paucis exceptis. Præterea Montem Sancti Savini, Petilianum, & Castrum Sanctæ Floræ, Principatus & oppida valde opulenta.

XX. Quis digne commemoret viros doctrina & eruditione illustres, bonarum artium restauratores, qui ex nobilissima hac civitate prodierunt? Integrum ii volumen exposcerent, si omnes forent recensendi. Præstantiores indicare satis erit. Vexillum præfert, etsi non ætate vetustior, dignitate tamen ac sanctimonis illustrior, Divus Antoninus, Theologorum sui temporis facile princeps, Historicus celebris, Jurisque Pontificii peritissimus. Franciscus Petrarca Philosophus, & Poëta eximius, Marsilius Ficinus egregius Platonis illustrator; Accursius uterque parens & filius Juris Cæsarei & Pontificii longe peritissimi; Galileus Galilei Mathematicos celeberrimus Professor, ac Syderum investigator: Dantes Aligerius Etruscarum Musarum parens: illustres vero inter Historicos, Recordanus Malepina, Joannes, Mathæus, & Philippus Villanii: Bernardus Oricellarius, quem Michaël Urbinas Salustio componit. Ceterorum, qui prope innumeri sunt, prolixum Catalogum contexuerunt, Fr. Michaël Pocciantius Ordinis FF. Servorum; & Thomas Dempsterus Hetrur. Regal. lib. 5. cap. 17. & 18. Postrema hac nostra ætate Clarissimi censentur, Benedictus Averanius Orator eloquentissimus: Antonius Ma-

V v

glia-

gliabechius incredibilis memorie portetum: Philippus Bonarrotius Patri-
cius & Senator Florentinus Magoi Du-
cis Etruriæ Auditor, antiquitatum
consultissimus, uti præclara ejus Ope-
ra declarant: Antonius Maria Salvi-
nius Græcarum litterarum post Poli-
tanium, & Petrum Victorium in pa-
trio Athenæo restitutor, & amplifi-
cator fummius, Philosophus, Orator,
& Poëta eximius: Josephus Averanius
Juris utriusque doctissimus Interpres,

Orator celebris, Græce Latineque
peritus. Pictores item, Architectos,
Sculptoresque præstantissimos Floren-
tia protulit: quorum celebratissimi
fuerunt Jottus Artis pingendi redu-
ctor, Philippus Brunelleschius, & di-
vinus ille Michaël Angelus Bonarota
naturæ miraculum. Ne vero Antipo-
das ipsos lateret Florentinum nomen,
Americus Vespuccius prodiiit, alter
Novi Orbis inventor, ac nominis
auctor.

CAPUT XXXIV.

Synopsis.

I. R primo Florentinorum Ba-
ptismate varie Auctorum
sententia. Alii a S. Mi-
niate: alii a Paulino & Frontino eos
baptisma accepisse tradunt.

II. Posterior de Paulino & Fron-
tino sententia eligitur. Et favent ve-
tustissima monumenta, usque ad num. V.

VI. Tempus adventus Paulini &
Frontini Florentiam expenditur. Fran-
cisci Mariae Florentini opinio.

VII. Variis rationibus exploditur
Florentini opinio: usque ad num. XI.

XII. S. Paulinus primum Floren-
tiae cum Frontino, dein Luca solus
Evangelium prædicavit.

XIII. Crevit Florentiae Fidelium
numerus predicatione S. Romuli. San-
cti Miniatensis Martyrium. In Ecclesia ejus
nomini dicata in Monte sepultus fuit.

XIV. Alii Martyres Florentiae passi
sunt. Horum nomina latent. Antiquæ
Lectiōnes Officii S. Miniatensis proferuntur.

XV. In agro Mugellano S. Crescitus
& Socii Martyrium subire. Aucto-
res qui eorum meminere.

XVI. Antiqua horum Martyrum
Acta nuper reperia. Quibus ex jonil-
bus hausta sint offenditur.

XVII. Basilica SS. Crescio & Sociis
in Valle-Cava dicata. Sepulchrum
Martyrum ibi repertum. A Cosmo III.
Magna Duce Basilica & Tumba Mar-
tyrum inaugurata. Vetus eorumdem
Martyrum traditio variis monumentis
firmata, usque ad num. XXI.

XXII. Eam traditionem confirmant
aliæ Ecclesiæ in Diocesisbus Fesulana
& Florentina Sancto Crescio antiqui-
tus consecratæ.

XXIII. An SS. Minias, Crescius,
& alii Martyres sub Decio passi sint.
Declius Imperator nasquam in Tusciam
venit.

XXIV. Divus Antoninus tres Im-
peratores Decios appellatos distinguit.

XXV. Revertitur hæc D. Antonini
opinio.

XXVI. Persecutio a Decio incho-
ata, & sub Valeriano & aliis deinceps
continua, a multis Decii persecutio
dicta est. Idipsum alii exemplis
illustratur.

XXVII. Hoc sensu tum plures Mar-
tyres, tum Crescius, Minias, & So-
cii sub Decio passi dicuntur.

XXVIII. Aliorum sententia expen-
ditur, qui Miniatem, Crescilam, &
So-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1129

Socios, regnante Decio Martyres obiisse volunt.

XXIX. Emendatur epocha de Anno

Martyrii S. Crescii novæ Inscriptioni ejus Basilicæ opposita. Ante annum 250. non est passus.

I. ED jam instituti nostri ratio postulat, ut de Florentinæ Ecclesiæ exordio, profectu, dignitate, & amplitudine disseramus.

Quamquam hic statim perardua & spinosa questio animum pulsât, cuinam prima apud Florentinos habita Evangelij Christi prædicatio, Paulino ne & Frontino ejus Socio, an Romulo potius sit tribuenda? Primus omnium, qui pro Paulino & Frontino staret, fuit Joannes Villani, circa finem libri primi prioris Partis Historiæ Florentinæ, ubi Etrusco sermone ita scribit (1): *Ben troviamo noi per più antiche Croniche, che al tempo di Nerone Imperadore nella nostra Città di Firenze, e nella Contrada prima fu recata la fede di Gesù Cristo per Frontino, e Paulino discepoli di Pietro, ma ciò fu tacitamente, ed in pochi fedeli per paura de' Vicarii, e Proposti dell' Imperadore, che erano idolatri, e perseguitavano i Cristiani dovunque gli trovavano, e così dimorarono infino al tempo di Costantino Imperadore, e di S. Silvestro Papa.* Neminem alium ante Joannem Villanum deprehendi, qui de hac prima Evangelij prædicatione apud Florentinos a Sanctis Paulino, & Frontino facta quidpiam scripserit. Ipse tamen Joannes Villanius ad vetustam Florentinorum traditionem id refert, quam itidem ex multis antiquis Chronicis se accepisse fatetur. In ejus sententiam postmodum concessere, Scipio Ammiratus lib. 1. Hist. Florent. Abrahamus Brzovius in Synopsi ad annum 66. Sylvanus Razius in Sanctis Etruriæ, Ferdinan-

dus Ughellus Tom. III. Italiæ Sacre in Florent. Episc. Franciscus Maria Florentinus in opere posthumo, cui titulus *Hetruscæ Pietatis Origines*, cap. 6. & alii quos recitat ac sequitur P. Fr. Thomas Caccinus in Hist. Eccles. lib. 7. ad annum 69. pag. 421. Vincentius vero Borghinius in suis Italici Dissertationibus de Ecclesiâ & Episcopis Florentinis, relata eadem hac sententia, neque illam approbare, neque improbare aude, sed dubius hæret, donec certioribus illa documentis firmetur.

Ex adverso Recordanus Malespina antiquior Joanne Villanio, Leonardus Arretinus Villanio cœvus, Divus Antoninus, qui post præfatos Auctores Chronicum suum adornavit, & de Ecclesiâ, rebusque Florentinorum præclare disseruit, nullam prorsus de Florentinorum Baptismate a Frontino, & Paulino primum administrato mentionem faciunt. Divi Romuli primi Fesularum Antistitis opera & prædicatione, quemadmodum Fesulanos, ita & Florentinos eis proximos primum ad Christi fidem conversos affirmant. Vincentius Borghinius, ut diximus in Florentina Paulini, & Frontini prædicatione anceps judicium suum suspendit. Pari dubitatione laborat Ferdinandus Leopoldus del Migliore in sua Florentia Illustrata, pag. 139. verbis infra referendis. Quamquam Borghinius, & Ferdinandus del Migliore de Frontini potius Florentino Episcopatu, quem nonnulli ipsi attribuunt, quam de illius & Paulini prædicatione dubitare videntur, uti & ipsorum verbis cap. seq. referendis perspicuum fiet.

V v 2

II. In

(1) Joan. Villan. Hist. Florent. par. 1. lib. 2. cap. 38.

II. In hoc Auctorum conflictu, ut quid ipse sentio ingenue profitear, duo prius prælibanda existimo. Primum ex Seraphino Razio in Tuscorum Sanctorum Historia, Francisco Maria Florentinio loco laudato, aliisque adnotare oportet, *Frontinum* Divi Paulini socium a quibusdam *Frontinum*, & *Frontonem* vocari, eundemque esse, ac *Frontonem* Petragoricensem in Galliis Episcopum, quem etiam *Frontinum* posse appellari aliquot Galliarum Scriptores suadent, atque in iis Parisinus Laziardus. Alterum est, nonnullis, qui duobus & amplius seculis post Joannis Villanii obitum de hoc Frontino scribere, præcipue Scipioni Ammirato, & Ferdinando Ughello visum esse, Frontinum una cum Paulino nedum prima Evangelii semina Florentiæ plantasse, verum etiam illum ejusdem civitatis primum Episcopum extitisse. Verumtamen hoc posterius non adeo firmis fundamentis nititur, ut assensum illi præbere possim, ob rationes potissimum, quas infra adducam. Hoc igitur dumtaxat excepto, nihil vereor asserere, verosimilem esse primam sententiam Joannis Villanii, & aliorum, qui existimant, Sanctos Frontinum, seu Frontonem, & Paulinum a Divo Petro Apostolorum Principe Florentiam missos, ibi Christi Fidem annuntiasse, Florentinorum aliquos sacro Baptismate initiasse, ac parvam Ecclesiam extra urbem erexisse eo in colle, qui postmodum Sancti Miniatis Mons, ab hujus Sancti Martyris passione est appellatus. Cum primis enim magni hac in re faciendam reor Joannis Villanii auctoritatem, utpote qui non suo arbitratu, sed ex multis vetustissimis Chronicis ejusmodi narrationem se hausisse testetur. Deinde antiquissima Tabula appensa cuidam Columnæ Templi ve-

teris Abbatie Sancti Miniatis, cui aliquando præfuit Divus Joannes Gualbertus Abbas, postmodum concessæ Monachis Congregationis Montis Oliveti, inde in alteram S. Bartholomæi prope Florentiam, extra *Portam S. Fridiani* dictam translatis, eadem omnino continet descripta, quæ Villanius suæ Historiæ inseruit; ut proinde dubitandum non sit, quin idem Auctor Tabulam illam inspexerit. Porro verba vetustissimæ ejus Tabulæ transcripta quæque fuerunt in Chronico Abbatie S. Miniatis, cujus exemplar asservatur in Archivo laudatæ Abbatie Sancti Bartholomæi, ex quo fideliter extracta sunt duo, quæ sequuntur monumenta, Italico sermone exarata, ad me ab eximio Viro D. Joann. Dominico Asplanate, jampridem ejusdem Monasterii Divi Bartholomæi, nunc Agnani prope Pisas Abbate præfati Ordinis.

III. *Memorie estrarre dall' Archivio di S. Barsolommeo di Monte Oliveto fuori e vicino a Firenze, da una Carta intitolata „Copia della Cronica „del sito dell' Abbadia di S. Miniato, „cavata da una Tavola antichissima „attaccata ad una Colonna della Chiesa „di detta Abbadia, e visibile nel Pluteo „di Scritture diverse dall' anno 960. „fino al 1097. inclusive. Primum, hujusmodi monumentorum continet Florentinam prædicationem SS. Frontini, & Paulini his verbis Italicis descriptam.*

„L' Anno 62. di nostra salute,
 „il sesto dell' Imperio di Nerone, da
 „S. Piero Vicario di Cristo in terra furono mandati a predicare il
 „Vangelo nella Città di Firenze Frontino, e Paulino, li quali con gli altri Fedeli Cristiani si riducevano quì
 „per fuggire la persecuzione degl' In-
 „fedeli, perchè in quel tempo quì
 „erano grandissimi Boschi, e solitu-
 „dini,

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1131

„dini: dove edificarono un Oratorio
„ad onore di Dio, e nome di S. Piero
„Apostolo, dove si congregavano a
„laudare Dio: ed in questo luogo è
„il loro Cimiterio, dove ora è la
„Porta Santa, nel quale Cimiterio
„v'è numero grande di Corpi Santi).

IV. Alterum monumentum ex-
primit venerationem huic loco quo-
tannis exhibitam a Sancto Frigidia-
no Lucensis Episcopo, ejusque Clero:
quod hic subiciimus ex prefato Ar-
chivo desumptum.

*Sancto Frigidiano Vescovo di Lucca
[secondochè nell'istoria si legge] sole-
va ogn'anno con grandissima divozione
nella Festa di S. Miniato visitare que-
sto luogo con tutto il suo Clero, e per
il miracolo, che fece nel passare il Fiu-
me Arno, qual era per la gran piog-
gie molto ingrossato, ed in quel tem-
po non v'erano ponti, imperochè la
Città di Firenze era solamente dalla
parte di verso il Duomo; e per la sua
Santa Vita, ed infiniti miracoli meri-
tò esser posto nel Canone de' Santi, e
dal Popolo Fiorentino fu edificata la
Chiesa in nome suo, dove è ora ap-
presso al Ponte alla Carraia. Iis con-
formia sunt, quæ leguntur in Libel-
lo Italico idioma inscripto: Ri-
stretto delle Cose più notabili della Cit-
tà di Firenze del Dottore Raffaello del
Bruno Professore di Leggi, ed Accade-
mico Aparito, della seconda Edizione,
par. 2. foglio ultimo, ubi hæc habent-
ur: In somma era tale la Venera-
zione verso questo antichissimo Tem-
pio di S. Miniato, che S. Frigidiano
Vescovo di Lucca soleva ogni anno col
suo Clero nel giorno festivo di questo
Sancto Martire andare a visitarlo.
Postquam enim Sancti Miniati Mar-
tyris Corpus huc delatum fuit, ve-
tustissimum illud ac primum Floren-
tinæ pietatis Oratorium ab illis pri-
mis fidelibus, quos Frontinus, &*

Paulinus sacris Christiaois initiave-
rant, constructum, in ampliorem,
formam redactum, præfco Divi Petri
titulo relicto, in alterum Sancti Mi-
niatis Martyris transiit. Joannes Vil-
lanus lib. 1. suæ Histor. cap. 37. me-
minit ejusdem vetustissimæ Ecclesiæ,
seu Oratorii Divo Petro dicati lon-
ge ante Sancti Miniatis triumphum,
nempe primo rei Christianæ seculo,
vel Nerone imperante, vel post hu-
jus interitum.

V. Quæ hæctenus de primo Flo-
rentinorum Baptismate ex vetustissi-
mis Abbatiz Divi Miniatis monumen-
tis protuli, confirmat D. Secundus
Lancellottus Monachus & ipse Oli-
vetanus, in Historia sui Ordinis, cu-
jus hic verba damus (1). , Quidquid
„sit de hoc S. Bartholomæi Mona-
„sterio posteritatis perpaucæ com-
„mendanda, multa tamen & vetu-
„sta, & religione dignissima, quæ
„silentio præterire non possumus de
„nobilissimo sanctissimoque illo San-
„cti Miniatis Monasterio, & eo quo-
„que Florentino, quo quidem Con-
„gregatio (scilicet Montis Oliveti)
„sexaginta amplius anni sunt, ut
„infra ostendemus, cum Magnus
„Dux Cosmus primus extruendæ
„Archi delegisset, penitus caruisse
„dicenda est. Quæ igitur non so-
„lum ex monumentis Abbatiz San-
„cti Miniatis, quæ in S. Bartholo-
„mæo adservantur excipere licuit,
„sed altiora repetens, quæ alibi,
„in Tabula præsertim ad Templum
„S. Miniatis suspensa leguntur, po-
„steris demandabo, ea nec dubia,
„spe futurum, ut siquæ hujus Hi-
„storiz pars cum jucunditate ali-
„qua Viris gravissimis, non tantum
„Sodalibus meis, sed etiam popu-
„laribus, & maxime Florentinis,
„pertractanda sit, profecto ea, quam
„de S. Miniati præ manibus habe-
mus,

(1) Secundus Lancellottus lib. 1. Hist. Olivet. cap. 3.

mus, existat. Anno itaque Christiano 62. Apostolorum Princeps in varias Urbes & Provincias discipulos dimittere, gentes ad veri solidique Numinis agnationem traducturus, Florentiam delegat Frontinum, & Paulinum. Christianos autem Nerone, ubicunque indicio deprehenderentur; insectante, sanctissimi Viri, cum aliis Christum venerantibus, immanissime persecutionis declinandæ studio in montem secedunt, ubi hodie Sancti Miniatis Monasterium, tum vero vasta quædam densissimis circumvallata nemoribus solitudo ibi, que in ædiculam Sancto Petro constitutam divinis laudibus operam daturi conveniebant. Atque horum Sanctorum Coemeterium ibi vulgo creditur, ubi hodie sacra Janua, qua in S. Miniatis Ecclesiam aditus est, hoc nomine usurpata, sive honoris causa sacris multorum Cineribus, quos ibi repositos opinantur, adhibendi, sive quod, ut cognovi, numquam patet, nisi ad pietatem conciliandam in Jejunio maximo. Hæc ille, eadem a me superius allata laudans monumenta, quæ abs dubio oportet esse antiquissima. Siquidem Tabula illa Templo S. Miniatis apensa vetustissima est: Archivum Monasterii S. Bartholomæi varia continet scripta ab anno 962. usque ad 1097. inclusive: quæ vero duo præfata referunt monumenta verisimile est excerpta esse ex longe antiquioribus Codicibus ante annum 960. exaratis. Hinc apparet, hujusmodi monumenta de prima Paulini in Etruria apud Florentiam prædicatione plurimum vetustate sua antevertere illa, quæ Franciscus Maria Florentinus de ejusdem Paulini apud Lucenses prædicatione profert Acta. Nostra siquidem superius recensita

seculo saltem decimo recentiora non sunt; sed forte illud antecedunt: Lucensia vero Divi Paulini Acta vel decimo tertio seculo posteriora sunt, vel summum circa illius exitum confecta: uti supra demonstratum est, cum Pisana Ecclesiæ originem exposuimus.

VI. Non hic immorari opus est, ut ostendam, Paulinum Frontini comitem, eundem esse cum Paulino sanctissimo Lucensium Episcopo: nam præter Razzium, Caccinum aliosque Florentinos Scriptores id affirmantes, minime inficiari ausus est Franciscus Maria Florentinus, ne hanc prædicati apud Florentiam Evangelii gloriam Paulino suo suffunderetur. Tempus dumtaxat, quo Paulinus atri-que Genti divinum Verbum promulgare coepit, in controversiam adducit. Siquidem cap. 6. & 7. contendit, nonnisi post fundatam prius Lucensem Ecclesiam, Paulinum Florentiam adiiisse, ibique Evangelii semina jecisse. Inferius namque cap. 11. in id potissimum incumbit, ut demonstret, Paulinum a Divo Petro Episcopum ordinatum, & in Etruriam missum anno reparatæ salutis 46. Claudio imperante. Quod ille ex Actuaria ad D. Paulini vitam conatur ostendere: *Ubi enim, inquit, priora Acta habent Paulinum a B. Petro Episcopum fuisse ordinatum, in alio additur, cum aliis quatuor Episcopis, B. Apollinare, B. Martiale, B. Frontone, ac B. Maximino, cujus rei anonymi Chronologi testes adducuntur. At quidquid sit de primis Gallie Episcopis, & incertum recentioribus sit, quo tempore Martialis Lemovicenses, Fronto Petrogoricenses, Maximinus Aquenses docuerint, quamquam non desint, qui præter Frontonem reliquos insulatos doceant eodem Anno Christi 46. de Apollinari quidem dubitari nequit, quin Episcopus*

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1133

eo adamussim anno consecratus fuerit. Si autem eodem tempore Paulinus consecratus fuit Episcopus, & in Epirum missus, jam ex receptis D. Apollinaris Actis scimus id anno 46. evenisse. Ex iis vero colligit, Paulinum eodem anno 46. Lucam advenisse, ac Lucensis Ecclesiae prima jecisse fundamenta. Quod cum ita sit, non nisi post multos annos Florentiam cum Frontino adire potuit: nam Joannes Villanius, Razzius, Scipio Ammiratus, ceterique rerum Florentinarum Scriptores de hac Paulini & Frontini predicatione agentes tradunt, eam sub Neronis Imperio contigisse. Initium porro Imperii Neronis incidit juxta Baronium anno 56. Igitur ante hunc annum Paulinus, & Frontinus Florentinam predicationem minime susceperunt.

VII. Jam supra de Pisisa Ecclesia differentes fufus istud ac cetera Florentinii fundamenta dissecimus, eaque infirma esse ostendimus, hic vero & alia adiacere peropportunum duximus, quibus doctissimi Bollandi Continuatores Joannes Baptista Sollerius, Joannes Pinus, & Guilielmus Caperus, Tom. III. mensis Julii, ad diem 12. pag. 258. & seqq. ejusmodi Florentinii conjecturas saltem dubias atque incertas esse declarant. Quoniam vero Auctor praefatus vulgatis Divi Paulini Actis, quae una cum eorundem Auctario, aliisque additamentis Marius Florentinus ejus filius in Opere Posthumo parentis sui de *Hetrusca Pietatis Originibus* edidit, potissimum fidit; idcirco lubet initio proferre quid de iis Actis laudati Continuatores sentiant (1): „Vidimus, inquit, per „discursum hujus Commentarii tam „Acta Sanctorum Martyrum nostrorum, quam alia, quae scripto „de iis ad nos transmissa sunt, pas-

„sim antiquitatis nomine insigniri, „atque adeo tamquam pura & sincera exhiberi. Vere ne an falso, „disputamus. Videant, qui omnia „in Actis sincera & genuina praedicant, quantum eorum sinceritati „deroget *Comet Astolus*, de quo „in annot. ad caput 2. lit. D (ubi nimirum ea citant, quae de SS. Gervasio & Protasio die 19. mensis Junii dixerant in Comment. praevio §. 5. num. 43. de *Astolino*) & narratio „exotica, fabulosa, ac plane incredibilis, caeli zaei, a Nerone Imperatore fabricari jussi, quod exhibetur num. 3. his verbis: *Post multum vero temporis fecit (Nero) fieri caelum aereum super columnas marmoreas numero nonaginta: caelum autem jussit minutis foraminibus pertundi*: reliqua tacet per censere: „praesertim cum ibidem totus „textus consuli possit „. Mox subiciunt fragmentum epistolae Marii Florentinii ad Janingem die secunda Januarii 1708. itemque alterius epistolae secunda Februarii 1716. quibus fatetur, ea quae in Paulinianis Actis de illo caelo zaeo prodita sunt, Janingo, & Papebrochio nequaquam probari. Immo in posteriore epistola scribit, Franciscum Mariam Florentinum Parentem suum *Hetrusca Pietatis Origines, ubi Divi Paulini memorias congererat, quia illi non omnino probabantur, in lucem proferre distulisse*. Postquam vero nonnullis iidem Continuatores fecissent satis, quae pro tuenda hac fabella Florentinus in notis ad Acta S. Paulini attulerat, exemplis, continuo subdunt: „At volve & revolve totam „machinam; expende & perpende „omnia adjuncta, fallor, si non falsus sis purum putum esse commentum, & indignum, quod a cordatis viris admittatur „.

VIII. Quod

(1) Acta SS. Bollandi Tom. III. Julii §. 5. pag. 266. & seqq.

VIII. Quod autem attinet ad Auctorem & tempus, quo hujusmodi Acta fuerunt descripta, Florentinius ipse fatetur, utrumque se latere: *Quis igitur auctore, inquit, quove, adamussim tempore hæc Divi Paulini Acta scripta fuerint, adhuc me ignorare contingit. At quamquam post Annum millesimum apud nostros etiam, D. Paulini memoria deperdita fuerit, non tamen ubique eandem sortem subierat. Equidem in membranaceo codice inscripto de vitis Sanctorum Patrum, Longobardis characteribus exarato, & in Archivio Monasterii Cavenfis servato, de S. Leone Cavenfi Abbate ad ejus vitæ calcem hæc habentur: „ Præfuit Abbas in prædicto Monasterio Cavenfi annos XXIX. obiit anno salutis MLXXIX. quarto Idus Julii: qui dies memorabilis est morte Divi Paulini, qui fuit primus Lucensis Episcopus, illuc missus a D. Petro Apostolo. Hæc ibidem: quibus subjungit idem, Florentinius, ita haberi in ejusdem Leonis Vita, apud se authentica. Verum hic P. Joannes Pinus adnotat: „ Sed utinam valde antiqua. Sane Vitam hanc aut a recentiore Auctore interpolatam, aut saltem non adeo antiquam esse, evincit vox Divus pro Beatus vel Sanctus, in tantillo verborum contextu bis quidem repetita: quod in rebus Ecclesiasticis olim inusitatum fuisse, & non legi in Breviario Romano, nisi forte in recentissimis Lectionibus, alias observavi in Commen. prævio S. Joannis Episcopi Bergomensis ac Martyris die XI. hujus. Inferius vero, scilicet pag. 268. num. 48. in fine ait: congestit Florentinius pro suis Actis quidquid potuit: utinam ad plenam fidem satis? Nonne omnibus Florentinii argumentis ferret satis, siquis diceret Codicem*

„ illum esse antiquitatis incertæ; & „ recentiore forte esse, quam ego „ velim, aut ipse probare possit, puta seculi decimi, aut undecimi? Sic ille, & quidem recte tantam illius Codicis antiquitatem suspectam habet. Quinimo ego, ut alibi adnotavi, arbitror, Codicem illum seculo decimo tertio non esse antiquiorem, sed post Corporis Divi Paulini inventionem, quæ contigit Anno Domini 1261. fuisse confectum. Neque enim ante id tempus Sancti hujus Episcopi Acta apud Lucenses, aut alibi reperiebantur, nisi tantum ejus Episcopatus & Martyrii memoria in quibusdam Martyrologiis. Immo ipse Florentinius fatetur, ante annum præfatum obliteratam prorsus fuisse apud Lucenses primi ipsorum Episcopi memoriam. Neque itidem in ipsa Arca, ubi reconditum erat sacrum Paulini Corpus, Actorum ipsius Codex repertus est: alioquin ille qui *Legendam*, ubi vocant, post ejusdem inventionem composuit, neque Auctor Anonymus, a quo eadem Acta fuerit composita, rem tanti momenti præterisset. Id unum in Arca illa, vetustatis monumentum dumtaxat repertum prodit, inscriptionem lapideo Sepulchro incisam: *Post Vesperas autem, inquit, fodiendo invenerunt marmoreum monumentum, & sic scriptum: hic est Corpus B. Paulini, primi Lucani Episcopi & discipuli Petri Apostoli, & Sanctorum Martyrum Severi presbyteri, & Theobaldi Militis.*

Quæ cum ita se se habeant, miror quomodo Florentinius privata sui auctoritate, nullo veterum testimonio sultus tam certo designat tempus Divi Paulini adventus in Etruriam & Lucensem civitatem, annum scilicet Christi 46. de quo Acta ab ipso edita prorsus silent, nec vetera Martyrologia, nec ullus ante seculum decimum tertium antiquus Scriptor

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1135

annum illum definierint. Norunt sane viri eruditi, valde incertam rem esse, atque innumeris prope obstitam difficultatibus, præfigere tempora missionis primorum Antistitum, quos D. Petrus Apostolorum Princeps in varias Europe partes direxit; & inanes judicant quorundam conatus, qui certos ejusmodi missionis annos statuere non verentur. Hinc doctissimi Continuatores Bollandi loco superius laudato, cap. t. Actor. S. Paulini, pag. 269. num. 4. cum in hæc verba offendissent: *Per idem vero tempus erat quidam Vir Christianissimus in eadem Provincia in civitate Lucense, nomine Paulinus, qui a B. Petro Apostolo fuerat Episcopus ordinatus, & ab Antiochia Romam ductus, & pro ut in quibusdam Chronicis reperitur, ab ipsa B. Petro Apostolo in eadem Urbe Romana cum aliis quatuor Episcopis consecratus: videlicet B. Apollinari, B. Martiali, B. Frontone, & B. Maximino. Quem venerabilem Patrem nostrum Paulinum Episcopum gloriosus Christi Apostolus prefatus his verbis Lucam direxit, dicens: Pauline, serve Dei, vade Lucam, & annuntia verba Dei, ut præesses ibi omnibus Episcopis:* In hæc, inquam, verba præfati Continuatores adnotarunt, pag. 270. lit. D., Non legit Florentinus in Codice Cathedralis Ecclesiæ S. Martini: quæ puto huc intrusa ab interpolatore, non satis gnaro, quam male mereretur de hisce Actis, assuendo ea, quæ de primis Episcopis Galliæ, adde etiam Italiæ, a S. Petro ordinatis, circumferuntur. Consule quæ dicta sunt die 30. Junii de Missionem S. Martialis, & primis Galliæ Apostolis. Fufius de hujusmodi Missionibus, & acerrimis controversiis apud eruditos Galliarum Scriptores excitatis, Tom. V. meos Junii, a pag. 535. ad 553.

Pars II. Vol. II.

pertractat eruditissimus P. Daniel Papebrochius, quem optimus Lector consulere poterit. Interim monendum censeo, Florentinum, Cæsarem Franciotum, Silvanum Razzium, Ughellum, & alios hanc Paulini, aliorumque missionem referentes, Baronium præcipue imitatos esse, assentem, id evenisse anno Christi 46. Verum, ut proxime præmittit ibidem Baronius, *quinam fuerint, qui diversis temporibus ad diversas instituendas Ecclesias a Petro sunt missi discipuli, & ordinati Episcopi, licet scriptorum inopia obscurum pene remanserit: aliquot tamen, quos recensitos se invenisse asserit, hic enumerare, inquit, volumus;* non ambigue professus, obscura, dubia & incerta esse, quæ de primis hujusmodi missionibus traduntur. At ubi recensitam missionem ab Apostolorum Principe invenit Baronius? Nullum sane, subdit Joannes Pinus, si recte rem existimo, monumentum antiquius proferri posse arbitror, quam Martyris Acta, inventionem, & inscriptionem e Codice Monasterii Cavenus, quæ antea jam dedimus. Codex Cavenus non adtevertit finem seculi undecimi: inventio Corporis est tantum seculi decimi tertii. Florentinus cap. 12. a pag. 147. expendit epocham adventus S. Paulini in Etruriam, nimirum vivente ac mittente S. Petro: *At quid speres solide historici (ait Pinus) ubi antiqua monumenta deficiunt?* Quod si Bollandi Continuatores, sicuti & alii Viri eruditi censent, ex vulgatis Divi Paulini Actis nihil certi posse colligi de illius missionem a S. Petro facta, quid dicendum erit de illa epocha ejusdem adventus in Etruriam, quam Florentinus citra ullum antiquitatis testem, citra eorundem Actorum fidem, tanta dicendi libertate, ac privato sui arbitratu Anno Christi 46. alligare audeat?

X x

IX. Ego

1136 Orbis Sacer & Profanus

IX. Ego quidem minime infior; S. Paulinum a Divo Petro consecratum Episcopum, atque in Etruriam missum, Martyrologii Romani auctoritati obsequens: est missionem hanc contigisse eo anno, quo Florentinius contendit, numquam admiserim, cum tempus hujus missionis incertum prorsus sit, & adhuc lateat. Immo vero si lubet, Florentinium Florentinio convincamus. Is quippe potissimum suæ opinionis fundamentum inde sumit, quod inter Episcopos, quos Divus Petrus ordinavit, atque in varias regiones direxit, in laudatis Actis, & a Baronio receptis, unus ex præcipuis fuit S. Apollinaris, de cujus missione & Episcopatu Ravennate ipsi ab Apostolorum Principe commissio nemo ambigit. Huc autem anno 46. Ravennam missum Florentinius affirmat, indeque conicit, eodem anno etiam Paulini missionem esse consignandam. Est Florentinius a quo nam didicit, Apollinarem eo anno Ravennam directum? Non ab alio certe nisi a Baronio, qui tamen non definit tempus, sed ut prænotata ejus verba declarant, incertum id esse & obscurum fatetur. Post doctissimi Cardinalis obitum alia prodierunt antiquitatis monumenta ipsi incognita, quæ infra annum 46. Apollinaris ordinationem & missionem exhibent. Ea jam supra in Catalogo Ravennatum Antistitum indicavimus, quem ex Agnello Abbate Vir eruditiss. Benedictus Bacchinius adornavit; in quo hæc legimus: *Sanctus Apollinaris ordinatus anno 50. die 19. Junii, Martyrio coronatus anno 78. vii. Kalend. Julii, postquam sedet annos 23. menses 5. dies 4.* Ibi itidem auctoritatem S. Petri Damiani in sermone de S. Eleucadio Apollinaris discipulo & successore exposuimus, eidem Apollinari annos 29. Episcopatus tribuentis, annum quippe inchoa-

tum accepit pro completo. Non igitur anno 46. ut Florentinius asserit, sed 50. Divus Apollinaris Episcopus ordinatus est. Hujus autem definiti temporis testem gravissimum & perantiquum habemus Agnellum Abbatem, qui utique illud ex vetustissimis monumentis suæ Ecclesiæ Ravennatis didicit. De Paulino autem nulum Florentinius veterem testem laudat, qui illius ordinationem ad annum 50. minus vero ad 46. referat. Non ipsa, quæ ipse recitat, Ecclesiæ Lucensis Acta, non antiqua Martyrologia, non alia documenta, quæ seculum decimum tertium anteverunt: quippe in iis omnibus nihil de anno ordinationis & missionis Paulini in Etruriam traditum legitur.

X. Quæmobrem nullum aptius tempus Paulinæ hujus missionis assignari posse arbitror, ac illud jam supra ex antiquissimis Tabulis & Codicibus Florentinæ Abbatæ S. Miniatii indicatum. Nullum enim vetustius eo monumentum hæcenus deprehendere potui: nam & vulgatis Divi Paulini Actis, & Codice Caveni antiquitate præstat. Porro annus in Florentinis Tabulis & Codicibus exaratus, est Christi 62. Imperii autem Neronis sextus jam completus. Nam juxta Pagii calculum, exordium Neroniani Imperii defumitur ab anno æræ vulgaris 56. die 14. Octobris adeoque anno 62. mense Octobri completus est annus sextus Neroniani Imperii. Quo quidem, anno Divus Petrus Romæ commorabatur, quo jam pridem redierat audita Claudii Imperatoris morte. Eo itidem anno nec dum excitata fuerat sævissima illa persecutio adversus Christianos, quæ nonnisi anno 13. juxta Baronium, aut 11. Imperii Neronis juxta Pagium debacchari cepit: atque adeo opportunum erat illud tempus mittendi Episcopos ad Evan-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1137

Evangelium in varias Europæ regiones propagandum. Quare S. Paulinus ante sextum Neronis Imperatoris annum non videtur ordinatus atque in Etruriam missus. Et vero si rite expendantur Acta ex MS. Francisci Mariz Florentinii, collata cum impressis in opere ipsius posthumo, inscripto *Hetrusca pietatis Origines*, cap. 18. a pag. 222. quæ extant apud Bollandi Continuatores, Tom. III. Julii, ad diem 12. pag. 263. & seqq. ea indicant, Paulinum sub Neronis imperio Lucam petiisse. Cum enim initio num. 1. 2. & 3. de excitata Neronis jussu in Christianos persecutione egisset, deque erecto Pilis Dianæ Templo: postmodum num. 4. hæc subiiciunt: *Per idem vero tempus erat quidam vir Christianissimus in eadem Provincia in civitate Lucensē, nomine Paulinus, qui a B. Petro Apostolo fuerat Episcopus ordinatus. Quamquam enim in Codice Pauliniano ea immediate sequuntur, quæ narrant, Paulinum ab Antiochia Romam ductum, & prout in quibusdam Chronicis reperitur, ab ipso Petro Apostolo in eadem urbe Romana, cum aliis quatuor Episcopis consecratum: Quæ verba indicare videntur, hanc ordinationem sub Imperio Claudii peractam: tamen idem Florentinius in Notis, pag. 230. ait ea in Ecclesiarum Cathedralis Codice omnino desiderari: & Bollandi Continuatores, uti antea observatum est, consent, intrusa esse ab interpolatore. Nec dubito, cum ipsemet Florentinius supra cap. 11. pag. 151. ex eodem Pauliniano Codice fragmentum exhibeat, in quo is prorsus similia traduntur; quæ tamen recentiori caractere exarata fatetur, & vix ultra trecentos annos scripta. Ea proinde nullius ponderis sunt pro stabilienda ea temporis epocha, quam idem Auctor frustra suadere conatur, omni vetustæ traditio-*

nis documento destitutus. Ex Pauliniano itaque Actis nihil prorsus elici potest de Paulini ordinatione ac missione, quod Neroniani Imperii tempora præcedat.

XI. Ex hucusque assertis id consequitur, quod præcipuum est, Sanctum Paulinum, ejusque comitem, Frontinum, Roma in Etruriam a Divo Petro, Nerone Imperante, directos, recto itinere per Viam Claudianam primo Florentiam pervenisse, ibi Evangelium annuntiasse, ac nonnullos sacra Baptismatis unda expiasse, dein alterum eorum Lucam, alterum in Gallias, sibi præcipue, conceditas esse profectos. Id quippe primum suadet magis expedita itineris via, cum in ipso transitu prius Florentia, quam Lucæ occurrat. Deinde cum ab anno 62. quo Paulinum ordinatum Episcopum credimus, ad ann. 67. quo Florentinius pag. 179. S. Paulinum Martyrem occubuisse existimat, vix quinque anni, & ii nondum completi interfluxerint, in tam brevi annorum spatio verisimile non est Sanctissimum Antistitem Sedem Episcopalem fundasse, totam fere civitatem Lucensem ab Idolorum cultu ad Christi Fidem perduxisse, septem Ecclesias excitasse, plurimos Presbyteros & Clericos ordinasse, & tam multa Lucæ peregrisse, quæ in vulgatis ejus Actis prodita sunt; ac dein Lucensi civitate relicta Florentiam adiisse, ibi Evangelium prædicasse, rursumque Lucam reversum, post varios Apostolici muneris labores exanthlato, Martyrii palmam obtinuisse. Præterea ex relatis supra, vetustissimis Ecclesiæ S. Miniatensis monumentis constat, Paulinum una cum Frontino Florentiam migrasse, idque Florentinius ipse minime diffidetur: quæ itidem ex Codicibus Lucensibus, ex Pauliniano Actis, & antiquo, ut ipse vocat, Auctario ad D. Paulini

Vitam, recitat verba præsertim pagin. 151. aperte inter Episcopos una cum Paulino ordinatos ac missos ab Apostolorum Principe *Frontinum*, seu *Frontonem* enumerant. Quod si Paulinus & Frontinus socii fuerunt prædicationis apud Florentiam habitæ, oportet etiam socios fuisse itineris, cum Roma in Etruriam sunt profecti. Igitur recto itinere Florentiam prius pervenerunt: indeque post expletum ibi suæ prædicationis munus ab invicem se disjungentes, Paulinus Lucam, Frontinus in Gallias perrexerunt. Neque enim ulla amplius Frontini occurrit mentio in Actis Divi Paulini, nec usquam eum cum Paulino Lucæ commoratum legimus. Tandem, ut supra demonstratum est, Paulinus & Frontinus anno 62. æræ vulgæ, Neroniani autem Imperii sexto, Florentiæ prædicationis suæ munere functi sunt: eodem igitur anno & Romæ a Divo Petro simul ordinati, & in Etruriam missi sunt, atque adeo Florentiam pervenerunt, ut postea recto expeditoque itinere alter in Gallias, alter Lucam contendere posset. Hinc apparet, Florentinos ante Lucenses Christianam fidem a Sancto Paulino edoctos: nec nisi citra injuriam, ædum Pisani, ut suo loco diximus, verum etiam Florentinis illatam, Lucenses Scriptores, atque in iis Franciscum Mariam Florentinum, ejusque filium Marium, hanc suæ Genti gloriæ arrogare, primitias se esse in Etruria Christiani nominis; quasi non ante eos Pisani, Florentini, fortasse etiam Fæsulani, & Volaterrani, aut certe eodem tempore, Christianam Religionem non sint amplexi. Sane Sanctus Romulus Fæsulæ Antistes a Divo Petro ordinatus fuit, atque in Etruriam missus, vel ante Paulinum, vel saltem eodem tempore: quod in-

sra magis constabit: tamen diuturnior fuit Romuli, quam Paulini prædicationis cursus.

XII. Age vero, expendamus nunc auctoritates eorum, quos Florentinus ex adverso patronos ascevit primatus Lucensis Ecclesiæ. Vetusiores nimirum rerum Florentinarum Scriptores, quorum testimonia refert cap. 7. pag. 80. & 81. Primus est Recordanns Malespina Flor. Histor. cap. 4. dein Faccius Ubertus in Geographico Poëmæ, quod *Distamandum* inscripsit, & Joannes Villanius. Duos priores omittimus, nedum quia alter eorum fabulis Historiam suam implevit: alter pariter, ut Poëtis mos est, eodem ludo delectatur; verum etiam quia jam alibi huic argumento secimus satis. In uno itaque Joanne Villanio Auctore gravissimo sistemus. Is namque licet cum duobus præcedentibus ab Evangelica luce Lucenses nomen traxisse eodem errore minus scite existimaverit, addit tamen inter Etruscas Urbes Lucam primam etiam suscepisse Episcopum: *Prima si converti alla vera Fede di Gesù Cristo, ebbe nella Città di Tosseana*. Verum si Florentinus integrum Joannis Villanii locum retulisset, non fabulosa dumtaxat opinioni de causa impositi eidem urbi nominis, sed falsis quoque vulgi relationibus de primo a Lucensibus suscepto Episcopo nimis credulas aures perperam eum adhibuisset, certo cognovisset. En integer locus juxta Editionem Venetam apud Junctas ann. 1559. quæ reliquis sincerior habetur ⁽¹⁾: *La Città di Lucca ebbe prima nome Fridia, e ch'ebbe di Aringa, ma perchè prima si convertì alla vera Fede di Gesù Cristo Figliuolo di Dio vivo, ebbe nulla Città di Tosseana, e prima rievette Veservo, cioè fu Santo Fridiano, che per mirato-*

(1) Joannes Villanus Histor. lib. 1. cap. 49.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1139

racola di Dio rivolse il Flume chiamato Serebio presso alla detta Città, e diedeli termine, che prima era molto pericoloso, e guastava la contrada, e perchè prima fu lucc di Fede, e per reverenza di detto Santo fu il primo suo nome rinovato, e chiamata Lucc, ed oggi per lo corrotto volgare si chiama Lucca. Multipliciter hic errat Villanius; primum dum fabulose vulgi adheret opinioni, existimantis vetus ac primum Lucæ nomen fuisse *Fridia*, seu *Aringa*: quod sane ridiculum: deinde ob primo susceptam Christianæ Fidei lucem, & ipsam postea *Lucem* fuisse appellatam, corrupto autem vocabulo *Lucam*: quod omnino commentitium esse vel ipsi Ethnici Scriptores, qui ante Evangelii promulgationem vivere, evincunt, *Lucam* proprio ac prisco vocabulo nuncupatam testantes. Præterea, cum ait, Lucenses primum suscepisse Episcopum Sanctum *Fridianum*, sive *Frigidianum*. Demum ob hujus Sancti venerationem eam urbem *Lucem*, dein *Lucam* fuisse dictam. Quæ duo pariter falsa sunt, a temporum Chronologia, & veritate Historiæ prorsus aliena. Sanctus Frigidianus enim, non primus, sed nonus ordine ponitur in serie Lucensium Episcoporum, ut videre est apud Ughellum Tom. I. Ital. Sac. in Lucensibus, ubi & ad Christum migrasse dicitur anno reparate salutis 578. Videat nunc Florentinus quantum roboris ejus sententia acquirit ab hac Joannis Villanii auctoritate. Ex primo Lucensium Episcopo, quem ille nominat, inferat nunc, si ei lubet, Primatum suæ Ecclesiæ Lucensis præ ceteris Etruriæ Annariz: profecto Lucensem Ecclesiam quingentis prope annis posteriorem faciet Pisana, Volaterrana, Fesulana, itemque tribus minimum seculis Flotentina, Arretina, & aliis non-

paucis. Ab his autem aliisque absurdis Florentinius facile se exemisset, si posteriorem Joannis Villanii locum ex cap. 58. ejusdem libri laudasset, ubi priorem illum lapsum emendasse videtur, dum asserit, Frontinum, & Paulinum sub Nerone Florentiam profectos, ibi Evangelium prædicasse. Verba initio hujus capituli retulimus. Inde vero colligere debuisset, Florentinis prius D. Paulinum Christi Fidem annuntiasse, postmodum Lucam profectum, ibique diutius versatum Ecclesiam Lucensem fundasse, quam & profuso in Neroniana persecutione sanguine consecravit.

XIII. Ceterum nec diuturnam fuisse Divi Paulini moram apud Florentiam, nec magnum Florentinorum numerum ejus, Frontinique socii prædicatione Christianis sacris initiatos, consentiunt Auctores antea memorati. Crevit nihilominus in hac Urbe fidelium numerus, cum per idem fere tempus, aut paulo post Sanctus Romulus, ejusque sodales Fesulas adveniarunt. Adeo enim ubi invicem proximæ erant Fesulæ, & Florentis, & ne tertio quidem lapide altera civitas ab altera distabat, ut utriusque incolæ a Divo Romulo facile Christianæ Religionis præceptis imbui potuerint. Quemadmodum enim B. Romulus Volaterranis, immo & Brixianis, & Bergomatibus Etruria procul positus Christi Evangelium promulgaverat, ac illorum plurimos converterat: cur item Fesulis degens idipsum erga Florentinos non præstiterit? Præsertim cum ii, æque ac Fesulani, ob viciniam, tunc ejus curæ essent concrediti, ut postea videbimus. Satam itaque Florentiæ Christi fidem, gloriosi postmodum Martyres, sævientibus Cæsarum adhuc gentilium persecutionibus, suo sanguine confirmarunt. In iis illu-

lustris exitit Sanctus Minias, professione Miles Imperatoris, genere nobilis, Religione Christianus, ætate juvenis, sed virtute senior. A Decio Imperatore, cum Florentiæ ageret, post varios dirosque cruciatus, Miniatem capitis sententia condemnatum referunt ejus Acta apud Surium Tom. V. ad diem 25. Octobris: S. Antoninus in Chronico, par. 1. tit. 7. cap. 8. §. 11. Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus, in Catalog. SS. lib. 9. cap. 108. Ferrarius, Silvanus Razzius, & alii. Hujus S. Martyris Acta, quæ apud Surium prolixiora sunt, hic ex Petro de Natalibus magis contracta exhibemus: (1)

Minias Martyr passus est sub persecutione Decii Caesaris apud Florentinam civitatem. Ad quam dum Decius pervenisset, Miniatem tentum, & sibi præsentatum, ac sacrificare nolentem, leopardo ferocissimo subilei fecit: sed orante Sancto, fera extincta est. Deinde ipsum nudum oleoque perunctum in fornacem ardentem mitti iussit. Angelus autem Domini, ut olim cum tribus pueris, cum eo descendit, & flammam extinxit: & Sanctus illæsus omnino permansit. Tunc Decius Leonem ei adhiberi præcepit: sed signo Crucis edito, Leo interlit. Deinde mandavit eum in equaleo levari, & diutius torqueri, & postmodum inde deponi, fudeisque ligneas acutas sub ungulis manuum ipsius affigi. Qui ab Angelo confortatus, omnia supplicia patientissime toleravit. Post hæc iussit Decius plumbum liquefactum ejus auribus infundari: cui tamen ipse Christus in juvenis specie candida veste, ut Sol facie fulgens, apparuit, eumque consolatus ad tolerantiam constantius animavit. Inde mandavit Caesar aures illius ferro perforari; sed apparens iterum ei Angelo, quidam ex ministris

cum videnti conversus est. Demum Decius Miniatem ad Templum Martis adduci fecit, & eidem auri, & argenti, ac gemmarum quantitatem non modicam obtulit, si sacrificare vellet, eo quod ipsum antiqua amicitia plurimum dilexisset. Tum autem omnino immolare recusaret, jubente Cesare, decollatus est viii. Kalend. Novembris: & sepultus est a Christianis in civitate Florentia. Juvenem fuisse Miniatem cum invicto animo Martyrii agonem sustinuit, ejus Acta apud Surium testantur. Quod pariter affirmat S. Antoninus loco citato, ubi eum Juvenem nobilem vocat, ejus vero Martyrium contigisse tradit, eum Decius in itinere constitutus Florentia aliquibus diebus resideret. Eo loco passus est, ubi Ecclesia Sanctæ Cæciliæ ad Crucem ad Gorgum dicta. Nonnulli referunt, Sanctum Martyrem divulsam a cetero corpore caput suis manibus tulisse, ac tranato Arno flumine in vicinum evasisse collem ubi Divi Petri Oratorium erat, quod postea de nomine Martyris Sancti Miniatidis dixerunt. Verum de stupendo hoc miraculo nihil prorsus proditum est in ejusdem Martyris Actis apud Surium, & Petrum de Natalibus, nihil itidem apud Divum Antoninum. Ejus tamen sacrum Corpus in præfatum Collem delatum fuit, ibique reconditum, ubi Sanctos Frontinum, & Paulinum prima Christianæ Religionis fundamenta apud Florentinos posuisse ferunt: ibique a Christi fidelibus sacram Adiculam initio fuisse conditam, ac Divo Petro dicatam, quæ postmodum in ampliorem formam redacta, Sancto Miniatyri consecrata fuit. Nec dubito ejus Sacrum Corpus illuc primum a fidelibus delatum, multis seculis ibidem quieviisse, cum hujus rei apud Florentinos constans sit traditio, cui

(1) Petrus de Natalib. in catal. SS. lib. 9. cap. 108.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1141

eui & vetustissima ejusdem Ecclesiæ monumenta suffragantur, quæ supra attulimus. Nec leve argumentum petitur ex eo, quod nedom in iisdem monumentis, & apud Rerum Florentinarum Scriptores, verum etiam apud Petrum de Natalibus de S. Frigidiano Lucensi Episcopo legimus, hæc narrantem (1): *Sanctus Fridlanus Episcopus Florentinus* (corrigere, *Lucensis*) *Ecclesiam Miniatis Martyris trans flumen Arni positam sæpius visitabat. Cum autem die quadam inundatione nimis flumen nave transiri non posset, & nauæ quidam ultra flumen existerent, Sanctusque Episcopus transire curaret, nauæque illi, periculo postposito, Beati Martyris confisi meritis ad Episcopum transfuadandum venire disponentes, subito se citra flumen inuenerunt, & Episcopum transportantes, sine periculo flumen transierunt.* Addit, eo loci postmodum Ecclesiam in honorem Sancti Fridlani Episcopi fabricatam esse. Quibus omnino consentanea sunt, quæ supra ex Joanne Villano descripsi. Hujus porro Sancti Miniatis Corpus ex sua Ecclesia in Gallias tempore Othonis Imperatoris fuisse translatum, Baronius in Notis ad Martyr. Rom. & alii ex Sigeberto in Chronico ad annum 969. referunt. At Scriptores Florentini id omnino inficiantur; sed ex veteri sua Basilica, in Metropolitana transportatum volunt; quod præ ceteris scribit D. Antoninus: *Cujus Corpus, inquit, in Ecclesia Majori Florentina dicitur quiescere.*

XIV. Quod de Sancti Miniatis Martyrio Decii Imperatoris jussu peracto ejusdem Acta commemorant, in Martyrologio quoque Romano traditum legimus (2): *Florentiæ passio beati Miniatis militis, qui sub Decio Principe pro fide Christi egregie certans, nobili Martyrio coronatur.* Similia

habet Ufuardus in suo Martyrologio ad diem 25. Octobris: *Crutute Florentiæ, passio beati Miniatis, sub Decio Principe.* Sub idem tempus, eadem Decii persecutione sæuente, in Amphitheatro Martyres occubuisse Fabianum, Cornelium, Xystum, & Laurentium, tradit Scipio Ammiratus lib. 1. Hist. Flor. Ughellus vero Tom. III. in Florentin. pro Fabiano *Fabritium* recenset, in reliquis Ammirato consentiens. Verum tres priores Romani fuere Pontifices, nec Florentiz, sed Romæ, & quidem diversis temporibus, atque sub diversis Imperatoribus Martyrium consummarunt: Laurentius vero Archidiaconus Romanæ Ecclesiæ Romæ pariter Martyrii coronam est adeptus, non in persecutione Decii, sed Valeriani Imperatoris, sicuti etiam Xystus Secundus, cujus Diaconus fuerat Laurentius. Fabritium ab Ughello memoratum neque in Martyrologiis, neque apud illos, qui de Florentinis aliisque Sanctis Etruscis scripserunt, recensitum inuenio. Sunt qui putant, Xystum, quem Ammiratus, & Ughellus nominant, alterum esse a Xysto Papa, cum aliis in eadem Deciana persecutione Florentiz passum ad *Trivium*, aut *Fæfalis*, eique antiquissimam Ecclesiam olim Florentiz dicatam ad *Puteum Aquæ*, seu ad locum hodieque *Sanctam Xystum* appellatum, ubi in Trivio adhuc picta visitur vetustissima S. Xysti Imago. Mihi tamen hanc Imaginem sæpius inspicienti, non alicujus Xysti simplicis Martyris, sed Xysti Pontificis visa est. Nam & Mitra, & Pontificalibus indumentis est insignita. Præterquam quod Joannes Villani, Sanctus Antoninus, Ferrarius, Razzius, & ipse Petrus de Natalibus ingentis Sanctorum Catalogi celebris Auctor, nullam vel hujus Xysti, vel

Fa-

(1) Petrus de Natalib. loc. citat.

(2) Martyr. Rom. die 25. Octobr.

1142 Orbis Sacer & Profanus

Fabritii, Florentinorum Martyrum mentionem faciunt. Plures quidem alios Martyres cum in eadem qua Sanctus Minias, tum in aliis persecutionibus Florentiæ pro Christi nomine passos esse ad locum, ubi nunc Ecclesia *Sanctæ Candidæ*, ad Crucem, vulgo *al Gorgo* dictam, fateor cum Joanne Villanio lib. 1. cap. 57. Quoniam vero latent illorum nomina, ferunt, quondam Martyres *Candidatos* fuisse dictos, indeque nomen loco impositum, *Santa Candida al Gorgo*, ubi olim Templum celebre SS. Martyrum. Hos autem scorsim a S. Miniate, ac diverso tempore agonem suum ibi complevisse, colligimus ex vetustissimis Actis præfati Martyris Miniatis, quæ extant in perantiquo Codice Vallis-Umbrosæ, in quibus legimus: *Sed et alios Martyres ad Gurgi locum passos fuisse credimus*. Pervetus quoque Martyrologium Bibliothecæ Mediceo-Laurentianæ memorat Sanctos Turbolum, Valentem, aliosque nonnullos, eadem die cum S. Miniate, aut paulo post, eo loco Martyrii palmam adeptos. Immo Amici eruditi, ac fide digni testimonio proditum est, in Breviario Sancti Joannis Gualberti, die 25. Octobris, hæc verba extare: *Sancti Miniatis cum Sociis suis*. Id etiam constat auctoritate vetustissimi Codicis membranacei, qui Florentiæ extat in celeberrima Bibliotheca Nobilissimi Viri Caroli Thomæ Strozziæ, Patricii Florentini, num. 746. in quo habentur IX. Lectiones cum Oratione in honorem S. Miniatis Martyris Florentini, & Sociorum ejus, quæ antiquitus recitari solebant in Choris Florentinarum Ecclesiarum; quas nunc primum in lucem mittere non abs re visum est; tum etiam quia ex sinceris Actis exhibent passionem hujus iocundissimi Martyris. Eas mecum humanissime communicavit prælaudatus Vir Clarissi-

mus Antonius Franciscus Gorius de patriis antiquitatibus, & de re publica litteraria optime meritis, qui ex eodem archetypo servata veteri orthographia diligenter exscripsit.

In Festo Beati Miniatis Martyris.

Oratio. *Propitiare quæsumus Domine nobis famulis tuis per Beati Miniatis tui & Sociorum ejus merita gloriosa, ut eorum pia intercessione ab omnibus semper muniamur adversis. Per Dominum nostrum, &c.*

LECTIO I. *Imperante impiissimo Decio Imperatore, cum persequendo Christianos Florentiam advenisset, ministri ejus ceperunt Beatum Miniatem suburbanæ Civitatis proficiscentem; cujus inquirentes religionem, & nomen cum didicissent quod Christianus esset, præsentaverunt eum Decio Imperatori. Cui Imperator ait: Tu es Minias sectator cujusdam religionis Christianæ ineptæ, & vana, qui conturbas, vana docendo, totam provinciam? Cui Minias respondit: Ego sum Servus Christi. Tu vero, nisi a Deorum cultura recesseris perpetuum incendium sustinebis.*

LECTIO II. *Tunc iratus Imperator jussit bestiam adduci crudelissimam, ut devoraret eum. Quam cum vidisset Beatus Minias, invocavit Dominum, dicens: Domine Deus salutis meæ, esto adjutor meus, & ne derelinquas me in hac hora. Et statim extinctus est leopardus. Tunc Imperator iratus, jussit eum missi in fornacem ignis ardentis, dicens: Crede Diis nostris.*

LECTIO III. *Beatus Minias respondit: Ego credo Deum vivum, qui fecit cælum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt. Tunc Imperator jussit fornacem succendi, & ipsum expoliatum, ac oleo perunctum, in fornacem missi. Et statim Angelus Domini assistit; & ignis nihil ei nocuit. Et dixit ei Angelus: Ego se-*

-tu-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1143

curus; quia Dominus hodie te suis manibus coronavit.

LECTIO IV. Tunc Beatus Minias signavit se signo Sanctæ Crucis, & extincto penitus igne, exivit illesus. Tunc Imperator iussit adduci Leopardum crudellissimum, ut decoraret eum: quem cum ad se venientem videret Beatus Minias, fecit signum Crucis contra eum, & statim mortuus est.

LECTIO V. Tunc iratus Imperator iussit eum in eculeo suspendi & torqueri, dicens ei: Si fortior me es Deus tuus, libera te de manibus meis. Sanctus Minias ait: Non me deseret Dominus meus Iesus Christus, qui facit mirabilia. Tunc iratus Imperator iussit fudes acutas missi sub ungulis ejus, & omnes digitos ejus perundi; & ait Beatus Minias: Ista sunt opera patris tui Diaboli, quæ tu facis.

LECTIO VI. Tunc Imperator ait ministris suis: Ollam plumbo implete, & in aures ejus dum fervet mittite, ut non audiat Deum suum cum vocaverit eum. Quod cum fecissent ministri, Beatus Minias extendit manus suas ad caelum, & dixit: Tu Domine Deus meus, ne longe facias auxilium tuum a me.

LECTIO VII. Audiens autem hæc Imperator, & videns quia nihil ei nocerent, iussit ministris, ut eum ad terram suspenderent, & saxum ingens ad pedes ejus iligerent. Quod cum factum esset, Sanctus Minias levavit oculos suos ad caelum cum fiducia dicens: Domine Deus meus exaudi precem meam. Tunc apparuit ei Dominus Iesus, in specie juvenis, confortans eum. Quod cum ministri renuntiassent Decio, iratus est valde; & iussit ut ferro acuto aures ejus perforarent, quod & factum est.

LECTIO VIII. Cum autem Beatus Minias omnia tormenta patienter, & alacriter sustineret, & nec in mini-

Pars II. Vol. II.

mo superari posset, iussit Imperator offerri multitudinem auri, & argenti, & gemmas pretiosas, & sericum, & in conspectu ejus poni, ut animum ejus, quem non potuerat per immania tormenta a Christi fide revocare, saltem per oblectamenta seculi posset ad Deorum suorum culturam allicere. Quæ omnia cum vidisset Beatus Minias, velud stercorea reputata sunt ab eo.

LECTIO IX. Cumque hoc vidisset Imperator ait: Miniatum rebellem Deorum nostrorum jubeo capitalem subire sententiam; statimque ministri accipientes eum duxerunt in monem, qui dicitur Florentinus. Angelus autem Domini antecessit eum. Et cum pervenisset ad locum, unus ministrorum evaginato gladio, amputavit caput ejus. Passus est autem viii. Kal. Novembris, regnante Domino nostro Iesu Christo, cui est honor, & gloria in secula seculorum. Amen.

XV. Saviente eadem Decii persecutione, Sanctum Crescium, seu Criscum in agro Mugellano, nunc Florentinæ, olim Fæsulanz Diocesis, in Vallecava prope Burgum Sancti Laurentii, una cum Sociis Martyrium consummasse, Ferrarius in Catalogo SS. Italiæ, ad diem 23. Octobris, ex Tabulis Ecclesiæ Fæsulanz, & Joanne Villanio refert his verbis (1): „ Crescius ex Germania in „ Etruriam veniens, in agro Mugellensi cum focis aliquandiu habitavit. Cum autem persecutionem Decius Imperator in Christianos excitasset, ab Imperatoris satellitibus comprehensus, una cum aliis ob fidei Christianæ confessionem Martyrio coronatur in Valle, quæ Cava dicitur: ubi Corpus a Christianis conditum est, quod adhuc in Ecclesia Plebis Vallis suo nomini dicata, Diocesis Fæsulanz „

(1) Ferrarius in Catal. SS. Ital. die 23. Octobr.

„fulanæ (nunc Florentina) pie af-
 „servatur, finitimis populis ad diem
 „festum anniversaria celebrata ac-
 „cedentibus „. Ex Histor. Joannis
 Villanii, & Tab. Eccles. Fesulanæ.
 In Annotatione autem hæc habet:
*In Tab. Eccles. Fesulana a nobis nu-
 per visi die sequenti natalem hujus
 Martyris celebrari animadvertimus.*
 Joannes Villanius, ex quo Ferrarius
 S. Crescii Martyrium se didicisse com-
 memorat, Decio Florentia commo-
 rante id contigisse narrat⁽¹⁾: *Ancora
 in quei tempi di Decio Imperatore,
 dimorando il detto Decio in Firenze,
 fece perseguitare il Beato Crescio con
 i suoi Compagni, e Discipoli, il quale
 fu delle parti di Germania gentile uo-
 mo, e faceva penitenza in quelle selve
 di Mugello, ove è oggi la sua Chiesa,
 che si chiama Santo Crescio a Valca-
 vo, ed in quel luogo egli con i suoi Se-
 guaci da Ministri di Decio furono mor-
 tirizzati, e là sono i loro Santi Corpi.*
 Præter hæc pauca a Joanne Villanio
 scripta, nihil amplius antiquis rerum
 Florentinarum Auctoribus innotuit.
 Neque enim Leonardus Arretinus in
 sua Historia Florent. neque S. Antoninus
 in Chronico quidpiam de Sancto
 Crescio ejusque Sociis literis com-
 mendarunt. Siqui vero ex antiquis
 Scriptoribus horum Martyrum me-
 minere, id forsitan ex traditione a
 majoribus habita præstiterit, cum
 nusquam de eorumdem Actis men-
 tionem fecerint. Primus, cui ali-
 quatenus S. Crescii Acta fuisse per-
 spectâ videntur, extitit Petrus Fran-
 ciscus Giambullarius in Libro Italicæ
 inscripto, *il Gello*, Florentiæ an-
 no 1546. typis impresso, in ejus
 pag. 76. expresse nominat Historiam
 S. Crescii. Nihilominus etiam post
 hujus Auctoris tempora latuisse vi-
 dentur alios hujusmodi Acta: nam,
 Ferrarius, ejus verba dedimus, vix

ea pauca, quæ apud Joannem Villan-
 nium, & Fesulanæ Ecclesiæ Tabulas
 extant, Catalogo suo inseruit: Vin-
 centius Borghinius Ferrario antiquior
 Sancti quidem Martyris meminit,
 ejusque Corpus in Plebe Vallis-Ca-
 væ asservari affirmat, sed nulla ejus-
 dem Acta memorat. Quod etiam
 magis mireris, P. Silvanus Razzius
 in Vitis SS. Tusciæ agens de S. Cre-
 scio ait: *E per venire a proposito no-
 stro, non si saprebbe ne anche, che
 S. Crescio fosse stato, e il medesimo si
 può dire di S. Maurizio, e di altri,
 se non tene fossero due memorie, le
 quali hanno costantemente fatto resi-
 stenza a tutte le fortune, cioè la Chie-
 sa intitolata nel suo nome, che anco-
 ra è in piedi, e quello che di lui rac-
 conto Gio: Villani nel fine del primo
 libro delle sue Istorie.*

XVI. Verum hæc nostra ætate,
 quo magis Sanctorum Martyrum cul-
 tus augeretur, Deo disponente, pro-
 lixa eorumdem Acta in lucem pro-
 dierunt, hæcenus tot seculis occul-
 tata. Ea primum P. Laderchius,
 dein accuratius, ac diligentiori stu-
 dio ex variis Archivis deprompta,
 Florentiæ anno 1710. typis Regiæ
 Celsitudinis per Antonium Mariam
 Albizzinium eudenda, procuravit Vir
 eruditissimus Marcus Antonius Moz-
 zius, Patritius Florentinus, Canonicus
 Metropolitana Ecclesiæ, Publicus
 Professor Etruscæ Lingux in Patrio
 Lyceo. Etrusco sermone Opus suum
 adornavit, hoc titulo ipsi præfixo:
*Storia di S. Cresci, e de' SS. Compagni
 Martiri, e della Chiesa del medesimo
 Santo posta in Valcava del Mugello.*
 Erudita satis, ac doctissima.
 Præfatione præcipuas, quæ de Actis
 prædictis excitare fuerant, quæstio-
 nes resolvit: fontes, ex quibus ea-
 dem hausit, indicat; antiquæ tradi-
 tioni consentanea esse demonstrat.

Post

(1) Joann. Villan. lib. 1. cap. 58.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1145

Post Præfationem ipsa exhibet Acta in duas columnas distributa, in quarum altera ea, prout in antiquis Codicibus descripta sunt, Latino sermone recitat, in altera vero patrio idiomate vertit. In reliqua Operis parte, quæ ad vetustissimam Vallis-Cavæ Basilicam Sancto Crescio dicatam, ubi illius Sociorumque Corpora quiescunt, atque ad alias quamplures Ecclesias cum in Agro Florentino, tum in Fesulano eidem Martyri consecratas, pertinent, quæ ejusdem immemorabilem cultum, atque antiquissima monumenta spectant, eleganter non minus, quam sapienter exponit. Quisquis igitur Divorum Martyrum gesta, gloriosum Martyrium, antiquissimum cultum, inventionem Corporum, ac cetera his consentanea plenius nosse, exoptat, præclarum hoc Clarissimi Viri Opus consulat. Mihi vero sat erit, quæ potiora sunt, inde excerpte, paucis indicare.

Cumprimis autem Sancti Crescii, seu Crisci Acta, de quibus sermo, in tribus antiquis MSS. Codicibus sunt exarata: horum primus asservatur in Archivo *Opera Sanctæ Mariæ Floride*, vulgo *Santa Maria del Fiore*: alter in Bibliotheca Celeberrimi Senatoris Caroli Thomæ Strozze, cujus cum laude meminerunt Ferdinandus Ughellus Tom. III. Italie Sacre in Fesulam. Episc. colon. 351. & Bollandi Continuatores Tom. IV. de Actis Sanctor. mensis Maii, in Notis ad Vitam B. Humilianæ: ubi de eximio Viro italoquuntur: *Hic est ille, Senator postea, Carolus Strozza, cujus Bibliotheca collectum habens quidquid antiquariæ cognitionis circa res Florentinas, sacras, profanasque reperiri potest. Primum nobis Florentiæ patuit anno 1661. quæque etiam nunc, favore filiorum, paternæ virtutis, & doctrinæ hæredum*

parata est suppeditare, siquid forte, examen nostrum, aut diligentiam in transcribendo fugit. Tertius Codex continet Lectionarium MS. in quo S. Crescii Sociorumque Passio in novem Lectiones divisa est, ex præfatis Actis concinnatum, ad usum fortassis divini Officii, quod olim in festo eorumdem Martyrum Florentina Ecclesia recitare solebat. Extat hoc pervetus Lectionarium in Bibliotheca Mediceo-Laurentiana. Iis accedit & quartus Codex MS. antiquissimæ Florentinæ Abbatæ Monachorum S. Benedicti, de quo laudatus Mozzius agit in Præfat. pag. 2. & in Historia Ecclesiæ Sancti Crescii pag. 153. & seq. Recte tamen admonet idem Vir eruditus, hujusmodi Acta, quæ in prænominationis Codicibus simillima sunt, non esse quidem Proconsularia, cum hæc omnia severissimo Diocletiani Imperatoris edito, de quo Eusebius Hist. Eccles. lib. 8. cap. 2. & Baronius in Præfat. in Martyrol. Rom. cap. 3. una cum ceteris Sanctorum Martyrum Actis, sacrisque Codicibus igni tradita & consumpta fuerunt. Verosimile tamen putat ea ex vetustissimis ac sincerissimis aliis Actis, quæ similiter perierant, atque ex Ecclesiæ Florentinæ, & Fesulanæ immemorabili traditione constata circa seculum undecimum. Quod & plurimis aliis Sanctorum Martyrum Actis contigit, quorum in variis Martyrologiis memoria recolitur, eorumque Natalitia in Ecclesiâ celebrantur. Plura ad vindicandam Actorum S. Crescii auctoritatem doctissime concessit in Præfatione & in Historia Ecclesiæ ad Vallem Cavam sitæ; quæ optimus Lector ibidem legere poterit. Nobis sufficiat indicare, tot antiquitatis monumenta iis, quæ de S. Crescii Sociorumque Martyrio in ejus Actis prodita sunt, fidem conciliare, ut

nullus de iisdem dubitationis locus superesse videatur. Cum primis in antiquis Martyrologiis MSS. quæ celeberrima Bibliotheca Mediceo-Laurentiana, & illa Senatoris Caroli Strozæ custodiunt: in vetustissimis quoque Tabulis Fæsulanz Ecclesiæ, quas Ferrarius se vidisse testatur, expressa sit mentio *Sancti Crispi Martyris*. Ecclesiæ Florentins officium, novem Lectionum in Festo hujus Sancti Martyris celebrare olim consuevit, uti egregius Vir Carolus Strozza apud Mozzium in Præfat. pag. 12. affirmat se vidisse in Archivo Operæ Florentinz Basilicæ Metropolitanæ vetus Rituale, in quo varia Sanctorum Officia descripta erant: atque inter alia hæc legebantur: *De Sancto Crispo, & Sociis ejus novem Lectiones facimus*. Porro Lectiones tunc recitari solitas eas crediderim, quæ in veteri Lectionario Bibliothecæ Mediceo-Laurentianæ continentur; idque pariter censet laudatus Mozzius in sua Præfatione, juxta antiquum Ecclesiæ morem. Iis omnibus robur adiiciunt vetusta alia Ecclesiæ Florentinæ monumenta ab ipso in sua Historia passim relata, præsertim pagin. 129. ubi se legisse affirmat antiquum libellum membranaceum MS. in Opera Basilicæ Metropolitanæ Florentinæ asservatum, cui titulus est: *Mores & Consuetudines Canonice Florentinæ*: inter alia autem, dum agitur de ære Campano in Festis Sanctorum pulsando, hæc leguntur: *Pro Sancto Crispo duas squillas*. Majoris vero ponderis est vetustissimum Missale in membranis descriptum circa annum 1190. in ejusdem Operæ Archivo existens: in cujus Calendario mense Octobris hæc verba sunt exarata: C. VIII. Kal. Sancti Crispi Mart. Plures item Libros, quos Passiones Martyrum vocant, & plura Marty-

rologia MSS. quibus Bibliotheca Mediceo-Laurentiana ditata est, se vidisse affirmat tum in Præfat. tum etiam in Historia pag. 57. in quibus obvia est Sancti Crispi & Sociorum Martyrum memoria. Neque in Florentina, & Fæsulana Ecclesiis tantum, verum etiam in Senensi antiquitus horum Martyrum cultum viguisse demonstrat Liber de Ordine Officiorum *Senensis Ecclesiæ*, ante quingentos annos descriptus, hodieque asservatus in Archivo Metropolitanæ Ecclesiæ Senensis, num. 80. Eo autem in libro ubi sermo est de SS. mensis Octobris, occurrunt hæc verba: *De Sancto Crispo Martyre tres Lectiones facimus*.

XVII. Sed illud maximum ac potissimum censetur ad rem hanc firmandam argumentum, tot Tempia in Mugellano agro, ubi Sanctus Crispus passus est, atque in vicinis etiam agris Florentino & Fæsulano, jam a prisca temporibus ejus nomini suis se dicata. Ab ipsis namque rei Christianæ incunabulis consuevit Ecclesiæ supra Martyrum tumulos sacras aras erigere: quod optime a Baronio observatum est⁽¹⁾: *Atque*, inquit, *non omittimus dicere, non indecens visum esse, in eadem Ecclesiâ plura condere Altaria: nam cum ea essent Sepulchra Martyrum, ubicumque esset Martyr conditus, illis Altare erigi consueverat*. Unde Felix I. Rom. Pontifex Anno Christi 272. creatus, Martyrum gloriæ consulens constituit⁽²⁾, ut Missa supra memorias & Sepulchra eorum celebraretur, & ubi Sepulchra talia non essent, ponerentur Reliquie Martyrum sub Altari; idque secundum illud Apocalypsis cap. 6. *Vidi subius Altare animas interfectorum, propter Verbum Dei, & propter testimonium, quod habebant*. Hinc clare apparet, Altaria esse Sepulchra Mar-

(1) Baron. ann. 57.

(2) Ex Pontificali Rom. & Cisconio in Felice.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1147

Martyrum, ideoque absque eorum Lipsanis Altaria minime consecrantur. Nullum igitur efficacius argumentum proferri potest ad dignoscendum, utrum re ipsi Sancti & Martyres sint, quos colimus, quam antiqua Altaria & Tempia ipsorum titulis & nominibus insignita. Quæ quidem cum, apud omnes Catholicos notissima sint, nullus certe de sanctitate & Martyrio Crescii & Sociorum dubitare poterit, qui animadvertat, tot Tempia antiquitus ejusdem Crescii nomini dicata. Ex iis autem celeberrimum illud semper habitum est, ceterisque vetustius, quod in Plebe Sancti Crescii dicta, in Valle-Cava agri Mugellani, prope Burgum S. Laurentii situm est. Ejus structura ex quadrato lapide vetustissima est, cumque præ nimia antiquitate rimis fatisceret, regiis impensis fel. mem. Cosmi Tertii Magni Ducis Etruriæ, ineunte hoc seculo decimo octavo instauratum fuit, ac magnificentissime exornatum; ita tamen ut venerandæ antiquitatis nihil ei deperierit. Caput B. Crescii a militibus abscissum, atque a reliquo Corpore sejunctum, multis seculis in Tabernaculo marmoreo religiose custoditum fuit, ac fidelium cultui exhibitum in hac ipsa Basilica; uti in libro Visitationis ab Antonio Altovità Archiepiscopo Florentino factæ anno 1568. hisce verbis proditum est: *Adest in dicta Plebe Caput Sancti Crescii Martyris, quod retinetur decenter in Tabernaculo ad dexteram Altaris bene clauso, & ne dum populi vicini, sed ex longinquis regionibus maxima cum devotione confluant ad dictam Plebem, & quotidie multa miracula videntur, ac præ-*

sertim in oppressis a nequissimis spiritibus. Corpus vero ejusdem Martyris subter Aram majorem seorsum, jam a præfiscis temporibus reconditum, diu latuit, donec anno 1613. Alexander Martius Medices Archiepiscopus Florentinus jussit effodi humum subter Aram præfatam, ibique detectum est vetustissimum Sancti Crescii Martyris Sepulchrum, in quo supra ejusdem Lipsana quiescunt: quæ postmodum anno 1702. in nobiliori Urna marmorea sunt collocata, sub eadem majori Ara, quæ Sancti Crescii dicitur. Eodem anno 1613. diebus quarta & quinta mensis Julii laudatus Archiepiscopus Martius Medices, tum antiquis monumentis, tum veteri traditione fretus, rursus prope gradus majoris Aræ humum effodi mandavit, ibique Corpora Sanctorum Martyrum Omnionis, & Emptii, B. Crescii Sociorum sunt inventa. Cui quidem inventioni postmodum suffragium suum adjecit Petrus Niccolini Archiepiscopus Florentinus, Visitatione ejusdem Ecclesiæ anno 1636. peracta, in qua hæc leguntur: *Sub Altaris Majoris Mensa Corpus Sancti Crescii Martyris in plumbea capsâ sericeo vestita conservatur, & ante dicti Altaris gradus sunt recondita Corpora Sanctorum Omnionis, & Emptii Martyrum, in capsâ lignea laminis plumbeis munita.* Restaurata anno 1702. hac Basilica, & majori Altari magnificentius extructo, vetus Sancti Crescii Sepulchrum ejusdem sanguine aspersum, ac nobiliter circumdique eleganti marmore exornatum, hac Inscriptione insignitum fuit.

1148 Orbis Sacer & Profanus

VETVSTISSIMVM

D. CRESCII . MARTYRIS . SEPVLCHRVM
EX . ACTIS . VISITATIONIS . DIOECESANAE
ALEXANDRI . MARTII . MEDICES
DIEBVS . IV. . ET . V. MENSIS

IVLI

ANNO . CIOCCXIII.
SANGVINE . ASPERSVM.

Nam Cosmus III. eximie pietatis Princeps cum ineunte seculo decimo octavo sacra hujus Martyris Lipsana in nobiliorem Urnam marmoream transferenda curasset, vetus illud Sepulchrum, in quo prius clausa jacuerant, debito honore carere non permisit. Alteram quoque Urnam mar-

moream eleganti pariter opere perfici jussit, in quam Sanctorum Omnionis, & Emptii Martyrum Corpora e veteri tumulo extracta transferri mandavit. Ambæ ex Urnæ in Ara Maxima collocatæ sunt, atque hac Inscriptione decoratæ.

SANCTORVM . CHRISTI
MARTYRVVM
DIVI . CRESCII . ET SOCIORVM
OSSA.

Sub Urna vero hæc verba sunt inscripta.

COSMVS . III. . MAGNVS . DVX . ETRVRIÆ
VT . AMPLIORI . SPATIO . COLERENTVR
ARAM . HANC . STRVXIT
ET . EXORNAVIT
ANNO . CHRISTI . CIOCCII.

Ad utrumque latus Aræ majoris bina Altaria quondam erecta, ea pariter insigni ejusdem Cosmi III. Magni Ducis pietate instaurata, ac decentius exornata fuere. Sub quorum altero, prope majoris gradus Sanctorum Omnionis, & Emptii Martyrum Corpora, post felicem ipsorum agonem fuerunt tumulata.

XVIII. Hæc eadem pervetus ac nobilis Basilica Sancti Crescii sinu suo etiam excepit SS. Martyrum Cerbonis ac Sociorum Corpora, quos idem Crescius miraculis & prædicatione ad Christi Fidem convertit.

Haud procul ab ipsa Basilica editore in loco, olim ad Collem dicto, Aedes Pamphila Viduæ lita erat, in qua illa, cum adhuc gentilis esset, Crescium Sociosque hospitio excepit. Nec citra mercedem pia mulier hospitii jura erga Beatos Confessores ad necem a militibus quæsitos implevit: nam Cerbonium unicum filium adhuc adolescentem, morti proximum, precibus Divi Crescii incolumem continuo recepit: quo miraculo cum ipsa, tum Cerbonius filius, ac familia universa Christi Fidem amplexi, ac Sacro Baptismate expiati, non mul-

to

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1149

to post Beati Crescii triumphum, & ipsi pro Christi nomine gloriosi Martyres occubuerunt. Rem gestam in Aetis S. Crescii fusius enarratam,

paucis verbis expressam habes, Lector benevole, sequenti Inscriptione, jussu piissimi Magni Ducis Cosmi Tertii ibidem marmorea Tabula insculpta.

Beata Pamphila Vidua in hac sua olim Domo SS. Crisum ac Socios M.M. cum in Mugellanum Agrum se contulissent, hospitio excepit: ibidemque ipsius Beatissimi Crisci precibus e mortis faucibus Cerbonium filium recuperavit, & cum eo ac universa Familla Christianae Fidei Sacra suscepit: pro qua paulo post omnes simul ad praefatorum Martyrum Sepulchrum orantes, & ipsi Deciana serviente persecutione Martyrii coronam meruerunt. Anno Domini cccxlix.

Eodem autem loci, ubi Aedes Pamphilae quondam assurgebat, laudatus Cosmus Tertius Sacrum Sacellum excitavit, cumque ex variis conjecturis pie creditum sit, hos Martyres

ibi sanguinem pro Christianae Fidei confessione fudisse, ne tantae rei memoria excideret, ex altera Sacelli parte altera Tabula marmorea his verbis insignita cernitur.

Item hanc jam SS. Pamphila, & Cerbonis Domum, B. Crisus veteri superstitione expurgatam suo ac Omnionis, & Emptil Sociorum glorioso Sanguine consecravit; eandemque eximio in tantis Martyres pietatis ac religionis studio Cosmus III. Magnus Etruriae Dux temporis injuria collapsam regali munificentia e fundamentis denuo excitavit, ac primae venerationi restituit. Anno Domini mdcxvii.

Ex Aetis Divi Crescii ac Sociorum Martyrum discipulis, Sanctos Cerbonium, Pamphilam Matrem, cum aliis Christi fidelibus, prope eorundem Martyrum Sepulchra ab Ethnicis militibus, ingenti fovea in solo defossa, vivos fuisse sepultos, sicque passionem suam consummasse (*). „Miles tenentes Beatum Cerbonium, cum Sociis suis, postquam viderunt eos nullo modo ad sacrificandum posse impelli, quoniam circa Sanctorum Martyrum Sepulchra, eos flexis genibus exorantes invenerunt, & Sacrarum Reliquiarum custodes & veneratores praecipue esse compererant, fecerunt fieri foveam in eodem loco, in quo vivos eos sepelierunt, non longe a

„Sepulchro ceterorum Sanctorum, & claudentes desuper os foveae, suae crudelitatis assertionem cunctis audientibus & videntibus praebuerunt. Et paulo post tempus Martyrii eorundem notatur. „Passus est autem Beatus Cerbonius cum Sociis suis iv. Nonas Maii (idest Maii) sub Decio Imperatore.

XIX. Horum Martyrum Sacra Lipsana juxta Fontem Baptismatis hujus Basilicae reperta fuerunt ab Alexandro Martio-Medice Archiepiscopo Florentino, anno 1613. tertio Nonas Julii, uti ex Aetis Visitationis tunc habitae constat: quod & postea anno 1626. Petrus Niccolinus Alexandri Successor in sua Visitatione con-

(*) In Aetis S. Crescii apud Mouzium pag. 35.

confirmavit, cujus Altis hæc prodita sunt: *Et juxta fontem Baptismalem, sunt recondita Corpora Sanctorum Cerbonii, & Sociorum Martyrum in Capsa lignea plumbata, quæ Reliquiæ reperiæ, & collocate fuerunt, præsentate Illustissimo & Reverendissimo Do-*

mino Alexandro Marzimedici Archiepiscopo Florentino. Ut autem hic locus passionis, & sepulture Beatorum Martyrum digno honore deinceps haberetur, sequenti Inscriptione candido marmore incisa decoratus est:

Mémoria SS. Cerbonis & Sociorum Martyrum, quorum Sacra Corpora hic prope vetus Regenerationis Sacrarium ab Alexandro Martio Medice Archiepiscopo Florentino inventa.
III. Nonas Julii MDCCXIII.

Inde postremo in hujus Templi re-
stitutione, ad Aram Deiparæ Vir-
ginis sub Sanctissimi Rosarii invoca-

tione dicatam translata fuere, uti
sequens Inscripção demonstrat.

Eductis e proxima Fovea sacris Corporibus SS. Martyrum Cerbonis & Sociorum, quæ superaverunt Ossium Fragmenta ab humo superposita purgata, & segregata ex Decreto Martio Mediceo Anno MDCCXIII. Hinc ubi prius asservabantur translata sunt in suppedaneum hujus Are. Anno MDCCCVI.

Esti autem præter Acta S. Crescii, & relata hætenus monumenta, nihil in Martyrologiis de Sancto Cerbonio, ejusque Sociis occurrat, disertam tamen eorum mentionem facit Fr. Marianus Ordinis S. Francisci Minorum Observantium, in Libro MS. *De Origine, nobilitate, & excellentia Tuscia*, qui in Bibliotheca Monasterii Omnium Sanctorum ejusdem Ord. Florentiæ asservatur, in quo hæc leguntur: *Cerbonius cum pluribus in Mugello apud Vallem cavæ 4. Maii Martyrio coronatur, in Basilicæ, Divi Crescii sepultus.* Itemque in Aulario Martyrologii Ufuardi a Geor-

gio Antonio Vespucio Præposito Florentiæ anno 1486. Cerbonii memoria ita celebratur: *Quarto nonas Maii in territorio Florentino passio SS. Martyrum Cerbonis, & Sociorum ejus apud Vallem Cavæ juxta Sepulchrum Sancti Crescii Martyris, & Sociorum ejus sub Declo Tiranno.*

XX. Quidquid hætenus de Crescii, Cerbonis, Sociorumque Martyrum triumphis, Corporum Inventionem, ac cultu diximus, eleganti Inscriptione in fronte hujus Templi, supra januam principem collocata, paucis verbis descriptum invisitur.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1151

DIVO . CRISCO . MARTYRI
 QVI . ET . CRESCIVS
 QVI . CHRISTI . FIDEM
 IN . MVGELLANVM . AGRVM . INVEXIT
 HIC . CVM . SOCIIS . OMNIONE . ET . EMPTIO
 ADIVTORIBVS
 AB . ANNO . CCXLIX . QVIESCENTI
 TEMPLVM . PIETAS
 POSVIT .
 ABSCESSVM . EIVS . CAPVT
 A . MILITIBVS . IMPERATORI . DECIO
 DEFERENTIBVS
 VOLVNTATE . DIVINA . COACTIS
 HINC . AVFERRI . NON . POTVIT
 PAVIMENTVM . SACRAVIT . CERBONIVS
 CRESCII . DISCIPVLVS
 CVM . SOCIIS . QVAMPLVRIMIS . VIVIS
 IN . FOSSAM . IBI . DETRVSIS
 HORVM . OMNIVM . OSSA
 AB . ALEXANDRO . MARZI-MED . ARCHIEP . FLOR .
 ANNO . CIOCCXIII . III . NON . IVL
 INVENTA
 ATQVE . RECOGNITA
 NVNC . AVTEM . A . COSMO . III
 MAGNO . ETRVRIAE . DVCE
 REPARATIS . TEMPLI . RVINIS
 ERECTIS . ARIS . EX . MARMORE
 ANNO . CIOCCCL
 MELIORI . VT . VIDES . LVCI . EXPOSITA
 VENERATVRVS . HOSPE
 INGREDERE
 MEMOR . QUOD . LOCVS
 IN . QVO . STAS
 TERRA . SANCTA . EST .

XXI. Ex vero Inscriptiones &
 alix superius recensitæ, licet recen-
 tes sint, antiquis tamen Sancti Cre-
 scii Actis omnino conformes sunt, &
 qua parte Inventionem Corporum
 præfatorum Martyrum memorant,
Pars II. Vol. II.

Actis Visitationum Archipræsulum
 Florentinorum consentaneæ. Locus
 ipse, ubi sacra eorumdem Lipsana
 reperta sunt, idem ipse est, ubi &
 Sancti Martyres passi sunt, & post
 Martyrium tumulati: idque vetustis-
 sima
 Z z

lima Florentinæ Ecclesiæ, itemque Fesulanæ traditio testatur, quæ in sacra utriusque Diptycha continentur & celeberrimi Rerum Florentinarum Scriptores suis Historiis promulgarunt, nempe Joannes Villanus lib. 1. cap. 28. Martyrologium Florentinum Georgii Antonii Vespucii, Petrus Bonifegnius Histor. Florent. lib. 2. cap. 7. Vincentius Borghinius pat. 2. pag. 432. in Episc. Florent. Bartholomæus Scala in Hillari. Florentin. pag. 19. Paulus Milius in Defens. Civit. Flor. pag. 89. Philippus Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italix, Silvanus Razzius in Vitis Sanctorum Etruriæ, alique plures. Hinc apparet, nonnullos recentes perperam existimasse, Sanctorum Crescii, Omissionis, & Emptii nomina esse fictitia, atque ex uno Crescentionis, seu Crescentii nomine, tria hæc fuisse conflata, seu unum nomen in tria discriptum. Nam ex supra relatis vetustissimis Tabulis Ecclesiarum Florentinæ, Fesulanæ, & Senensis, Martyrologiis, Codicibus MSS. aliisque monumentis, quæ in Archivis eorundem Ecclesiarum, in Bibliothecis Mediceo-Laurentiana, Abbatiz Monachorum S. Benedicti Florentiæ, Senatoris Caroli Strozzi, ex Inventione Corporum eorundem Martyrum, & aliis documentis in Plebana Ecclesia Vallis-Cavæ asservatis, liquido constat, Crisei, seu Crescii nomen fictitium non esse.

XXII. Resellunt præterea præposteram illam opinionem tot veteres Ecclesiæ Sancto Crescio Martyri dicatæ. Ab illa exordiemur, quæ sita est in loco *Maciuoli* dicto, Diocesanos Fesulanæ, quæ ab antiquis temporibus vocatur, *la Plebe di S. Cresci a Maciuoli*: antiquam esse hanc Ecclesiam, ipsa eius structura ex lapide quadrato confecta demonstrat. Quam-

quam autem in Archivo Episcopatus Fesulani nunc haec occurrit ejusdem Ecclesiæ mentio ante seculum decimum quatum: ex aliis tamen vetustis monumentis ab Eruditissimo Canonico Mozzio, in Hist. Eccles. S. Crescii, pag. 148. & seq. collectis ejus vetustas evincitur. Nempe in veteri Instrumento Abbatiz S. Michaelis Archangeli Passiniani, anno 1050. exarato: in duobus aliis Cœnobii Monialium S. Petri Majoris Florentiæ, ann. 1066. & ann. 1073. fit mentio Plebis S. *Crisei fite Carzæ*; quam ipse Mozzius eandem ostendit cum Plebe S. Crescii a *Maciuoli*: hujusmodi Instrumenta refert Senator Carolus Strozzi in suo Archivio, Cod. MS. lit. H H n. 1230. Cod. MS. lit. K K num. 1232. pag. 409. & 422. In altero Codice ejusdem Clarissimi Viri, lit. X R num. 179. pag. 293. hæc verba referuntur: *Il Campanile di detta Plebe (idest Sancti Crescii a Maciuoli) fu fatto fabbricare l'anno 1279. leggendovisi quanto sotto. Anno Domini 1279. Ind. 2. mensi Septembris tempore Ambrosii Plebani, fecit fieri hoc Nolarium cum omnibus suis Campanis*. Huic Ecclesiæ olim proprios Canonicos inseruisse dignoscitur ex variis Instrumentis in Archivio Generali Florentiæ asservatis, quæ idem Mozzius indicat pag. 150. Id ipsum de Ecclesia S. Crescii in Valle-Cavæ dixerat supra pag. 129. Xystus IV. Summus Pontifex in Bulla anno 1482. edita, quæ Plebem præfatam univit Capitulo S. Laurentii Florentiæ, eam *Ecclesia Sancti Crisei* nomine appellat. Ex Actis quoque Visitationis ejusdem Plebis ann. 1442. die 14. Maii factæ a Benotio Federico Fesulano Episcopo, in Archivio Fesulani Episcopatus asservatis apparet, ibi fuisse veterem Tabulam depictam Sancti Crescii. In eadem

Diæ-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1153

Dioecesi Fæfulana affurgit alia Plebana Ecclesia Sancti Crescii titulo insignita, loco hodie *Monteficiale* nuncupato, vetustis tamen temporibus *Plebs Nuvole*, & *Mezzuola* dicebatur, uti ex Bulla Paschalis II. Rom. Pontificis anno 1103. data patet, quam recitat Ughellus Tom. III. col. 306. in qua inter alias Fæfulanz Dioecesis Ecclesias recenset *Plebem Sancti Crescii sitam in Novole*. Innocentius II. in Bulla Pisis ann. 1134. edita, apud eundem Ughellum ibid. col. 311. inter præfatæ Dioeceseos Ecclesias enumerat, *Novalem Plebem Sancti Crescii*. Decoratur hæc Ecclesia, insigni Reliquia ejusdem Sancti Martyris, sicuti affixa illa Inscriptio testatur, quæ hujusmodi est: *Reliquia Sancti Crescii Martyris, nempe pars Ossis Tibiæ ejusdem Sancti*. Tandem nobilis admodum est Ecclesia, Prioratus titulo insignis, in oppido *Campi*, haud procul Florentia posito Divo Crescio Martyri consecrata. Sane vetustissimam esse hanc Ecclesiam, Jure Patronatus jam a multis seculis ad illustrem Familiam de Mazzinghis pertinentem ea demonstrant, quæ Scipio Ammiratus de *Familiiis Florentinis*, pag. 89. narrat: nimirum a quodam Imperatore conditam, sicuti ex Instrumento Donationis sacre jam ab anno 1111. Familiz de Mazzinghis constat: tametsi Ammiratus asserat, se prorsus nescire, quinam fuerit Imperator ille, qui jure Patronatus hujus Ecclesiæ & Monasterii Mazzinghos donavit. Existimat tamen Mozzius pag. 158. instauratam potius, quam ædificatam fuisse hanc Ecclesiam Sancti Crescii ab Imperatore. Quandoquidem ab anno 866. ejusdem Ecclesiæ & Monasterii fundator reperitur quidam Donnezianus Presbyter, Othonis filius: cujus foundationis Instrumentum sub

Ludovico Imperatore Lotharii filio conditum recitat laudatus Auctor, pag. 159. & seqq. barbaro illius temporis Latino sermone scriptum, in quo præ ceteris hæc verba sunt notanda: *Illo tertio Monasterio est edificatus in onore Sancti Crescii sito Campi Plebe Sancti Stephani*. Seculo igitur nono Monasterium illud, & Ecclesia in honorem Sancti Crescii ædificata fuerant. Inde haud immerito colligere possumus, hæc ceterisque supramemoratis Ecclesiis longe antiquiorem esse sui origine Ecclesiam Vallis-Cavæ, veluti aliarum matrem, in qua ipse Beati Crescii, ac Sociorum Martyrum Corpora, post felicem & gloriosum illorum triumphum fuerunt recondita.

Ex hucusque dictis cordatus quisque optime poterit conicere, quantum a vero aberrant quidam Critici recentes, qui nimium audacter Acta & ipsa nomina Crescii, Omnionis, & Emptii Martyrum, velut commentitia sugillant. Ergo ne tot Tempia antiquitus Crescio dicata fictitiis titulis insignita fuere? Commentis ne plena esse dicenda sunt tot Martyrologia, tot Tabulæ insignium Ecclesiarum, tot vetera monumenta, Crescii nomen, Martyrium, cultumque commendantia? Religiosus ille cultus jam a multis seculis, atque ab immemorabili tempore in Ecclesiis Florentina, Fæfulana, & Senensi Sanctis hisce Martyribus semper exhibitus, Tempia & Altaria iisdem consecrata, populorum erga illos devotio, pluraque eorumdem intercessione patrata miracula, abunde sufficiunt, ut vel sola dubitationes omnes eliminent. Hinc Præstantissimus Vir Vincentius Borghinius loquens de S. Crescio apud Silvanum Razzium, & affirmans ejusdem Martyris Corpus in Plebana Ecclesia Vallis-Cavæ

reconditum esse, ait (1): *Non si può dire, che di lui, e degli altri simili ci sia poca, o dubbia chiarezza, essendoci stata conservata per spazio di tanti secoli, con sì religiosa continuata venerazione, e con antichi Tempj la loro memoria. Conciossiachè se non fossero per prova stati consociati per Servi di Dio, e Uomini di santa vita, non sarebbe stato sopportato da' Vescovi, che fossero loro stati edificati Tempj, e intitolati ne' nomi loro, e da' popoli avute in tanta riverenza per ispazio di tante centinaia d'anni le loro Reliquie; e forse ancora gli abitatori di quelle contrade, dov' egli fu martirizzato, e si riposano le sue Reliquie, fanno raccontare de' miracoli stati da Dio quivi operati per i meriti di esso Santo, a pro, e beneficio di coloro, i quali a lui si sono raccomandati. Demum iis omnibus accessit robur Apostolica Sedis, quæ horum Beatorum Martyrum cultum ratum habuit: nam Clemens X. Pont. Maxim. Decreto sub die 6. Maii, ann. 1676. inter Officia, quæ approbavit, & recitanda in Civitate & Diocesi Florentina in quorundam Sanctorum Festis concessit, illud extat SS. Cresciti & Sociorum Martyrum die 24. Octobris: nomina vero Sociorum, scilicet Omnitoni, & Emptii, recens expressa sunt in Orationibus eadem die recitandis, a Clemente XI. Summo Pontifice approbatis.*

XXIII. Unum præcipue hic discutendum restat, quod apud eruditos in controversiam revocatur, tempus nimirum, quo Sanctus Criscus, seu Crescius, ejusque Socii Martyrium consummarunt. Eorum Acta a P. Laderchio, ab Abbate Felice, & eruditissimo Canonico Marco Antonio Mozzio vulgata, nedum sub Decii Imperio, verum etiam cum Decius Florentiæ moraretur, Crescium ejus-

que Socios, itemque Sanctum Miniatem passos esse narrant. Sic namque illorum Passionem exordiantur (2): *Igitur temporibus Decii Imperatoris, cum severissima persecutio contra Christiani Famulos indicta ubique fere terrarum deserviret, & caelestis Regii Milites per diversa tormenia ad coronam Martyrii properarent, Beatus Criscus ardore Martyrii jam vehementer succensus, Florentiam veniens, dum pervenisset in Silvam, qua dicitur Elliboth, a militibus ipsius Decii Imperatoris, qui tunc Florentiæ aderant, cum Beato Miniato, & quibusdam aliis captus, ipsam ad civitatem deductus est. Cumque nuntiatum fuisset Imperatori, de captione, & adventu eorum non modicum gaudio, fuit eos aspectibus asitari præcepit. Iis Actis consentiunt Joannes Villanius, & plures alii supra laudati, qui pariter affirmant, Decio Imperatore Florentiæ commorante, Crescium Socioque Martyrium in Mugellano agro subuisse. Auctor itidem Libri Italice inscripti, *Florentiæ delle Cronache de' Fasti di Firenze*, qui circa Joannis Villanii tempora vixisse creditur, ejus exemplar est penes egregium Equitem Antonium Franciscum Marmium, cap. 10. ait: *Decio fece perseguitare il Beato Cresci, con i suoi Compagni e Discepoli*. Ferrarius & alii nihil de adventu Decii in Etruriam commemorant; asserunt tamen, Crescium ejusque Socios sub Decio, & in persecutione Decii passos esse. Divus Antoninus licet de Cresci Martyrio nihil scripserit, de S. Miniatem tamen, quem eodem tempore pro Christo sanguinem fudisse tradunt, in Chron. par. 1. tit. 7. cap. 8. §. 11. Acta ejusdem Sancti apud Surium, die 25. Octobr. Petrus de Natalibus in Catal. SS. lib. 9. cap. 108. Decium Imperatorem tunc Florentiæ degisse*

(1) Razzius in Vita S. Cresci.

(2) Apud Mozzium in Vita S. Cresci p. 1. 2.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1155

gisse affirmant, ejusque jussu Miniatem post varia tormenta capite minutum. At enim gravis inde inter Eruditos controversia exorta est, qui fieri poterit, Sanctos Martyres, Miniatem, Crescium, Sociosque Martyres occubuisse Decio Florentie commorante, cum id gestis ejusdem Imperatoris repugnet? Is quippe duos tantum annos cum dimidio regnavit, uti Antonius Pagius ex probatis Chronologis ad annum Christi 251. ostendit: tam brevi autem tempore nusquam apud Dionem, Xiphilinum, Vopiscum, ceterosque antiquos Scriptores, ejus res gestas, & itinera adamussim narrantes legimus, Decium in Etruriam, & Florentiam aliquando divertisse. Inde nonnulli recentes viri, alioquin eruditi, & emendatæ naris anam arripiunt respondendi vulgata S. Crescii Acta, immo & in dubium revocandi ejus Martyrium.

Sed antequam hunc nodum dissolvam, operæ pretium arbitror animadvertere, non de uno Sanctorum Miniatæ, & Crescii Martyrio, sed & de plurium aliorum Martyrum passionibus hanc eandem controversiam fore excitandam. Siquidem in variis Martyrologiis, præsertim in illo Ufuardi, die 6. Augusti S. Xystus secundus Papa, Felicissimus, & Agapitus sub Decio decollati dicuntur: In eodem Martyrologio, die 10. pariter Augusti S. Laurentius passus asseritur, præsentē Decio Imperatore: apud Adonem, sub Decio: apud Bedam vero, & Rabanum Decii persecutio solum notatur. Idipsum de Sancta Apollonia, & quibusdam aliis Sanctis Martyribus proditum legimus, eos nimirum sub Decio agonem suum consummasse, tametsi constet illos ante, vel post Decii Imperium palmam Martyrii fuisse adeptos.

XXIV. Difficultatem hanc jam pridem olfecerat S. Antoninus in Chronico, par. 1. tit. 7. cap. 8. §. 1. agens de Martyrio Xysti II. Pontificis, & B. Laurentii ejus Diaconi, quorum Acta eos sub Decio passos referunt: ab ea autem se extricare posse credidit, trea Imperatores distinguendo, quibus Decii nomen commune extiterit (1): *Primus, inquit, fuit Imperator post Philippum occisum ab eo, qui alio nomine non vocabatur. Et sub eo quidam dicunt fuisse passum Xystum Papam, cum Laurentio Archiepiscopo suo. . . . Sed hæc assertioni contradicte, quia ille Decius imperavit anno cum dimidio: (melius duobus annis cum dimidio) Et sub eo passus est Fabianus Papa. . . . Sed fuit alius Decius Imperator, qui usitato vocabulo dicebatur Gallienus, sub quo nomine ponitur hic in numero Imperatorum filius Valeriani, de quo est sermo: dictus est enim Gallienus, Et Decius: Et sub isto videtur potius passus Xystus cum Laurentio. . . . In alio tamen Chronico reperi, quod ille Decius, sub quo passi sunt Xystus, & Laurentius, non fuit Imperator, sed Præfectus Urbis, vel Cæsar tantum, qui jussu Valeriani Imperatoris prædictos Xystum, & Laurentium Martyres fecit. Addit postea tertium Decium ex sententia Helinandi: Helinandus autem dicit, quod Et Gallus Imperator, qui præcessit Valerianum, dictus est etiam Decius, quia binomius. Subdit mox Vincentii Bellovacensis sententiam. Vincentius in Sepe. Histor. dicit, quod miro modo discordant Historie de Martyribus, qui passi sunt sub Decio. Hac autem animadversione præmissa, S. Antoninus ita concludit: Sed si consideretur, quod fuerunt plures Decii, quia duo, vel tres, licet primus tantum sub dicto nomine Imperator nuncupetur, erit facile con-*

(1) S. Antoninus par. 1. Chron. tit. 7. cap. 8. §. 1.

cordare. Nam isti duo Valerianus, & Filius ejus Gallienus, dictus etiam Decius, five alter Præfectus, vel Cæsar tantum, jussu eorum diram persecutionem moverunt contra Christianos per Orbem, & diutinam. Nam tenuerunt Imperium quindecim annis. Infra vero §. 8. juxta hanc a se traditam de pluribus Deciiis divisionem, asserit: Sub Decio, qui ustratori vocabulo dictus est Gallienus, & cum Patre suo Valeriano imperavit annis quindecim, jussu tempore Papa Xystus creatus fuit: vel ut quibusdam aliis placet, sub altero quarto Decio, qui non Imperator, sed Cæsar a Gallieno factus est, & Valeriano non patre, præfati Gallieni, sed Præfecto tunc Urbis, posse sunt Xystus Papa, cum Laurentio Archidiacono ejus. Deinde postremi hujus Decii persecutionem, ac singulos Martyres ab eo interemptos enumerans; tandem §. 11. Sanctum Miniatem ab eodem Decio pro Christi Fide Martyrem effectum commemorat.

XXV. Verum Petrus Maturus in Notis ad primum Divi Antonini locum recte observat, Gallienum non fuisse appellatum Decium, uti ex Onuphrio Panvino perspicui potest, qui cum nomina & pronomina accurate ex nummis colligat, nunquam nec Valerianum, nec Gallienum Decii nomen habuisse affirmat. Unde idem Maturus potius adhæret Surio asserenti, veteres Valerianum, Decium, & Gallienum confudisse. In Notis vero ad §. 8. ubi Divus Antoninus Helinandum sequutus dixerat, Gallum etiam Decium fuisse dictum, pariter hoc explodit: Gallus quippe Imperator, Decius minime nuncupatus est, sed C. Vibius Trebanius. Porro cum hoc Augusto etiam C. Vibius, C. Augusti filius, & Q. Hrennius Decius, Decii Augusti filius, Imperatores ab Onuphrio computan-

tur. Ex quo habes, Gallum non fuisse Decium, sed alterum Imperatorem, qui simul cum Gallo, & Volusiano regnavit. Ita Maturus. Idipsum antea observatum fuerat a Baronio in Notis ad Martyrol. Roman. die 10. Augusti, lit. D ubi optime animadvertit, Eusebium Cæsariensem ceteris errandi occasionem dedisse, dum in Chronico Laurentium passum in persecutione Decii testatur. Licet verius sit, ea non ab Eusebio scripta, sed ab alio aliquo superaddita: qua enim ratione anno Domini 254. sub Decio potuit posuisse Martyrium, si post annos quatuor Xysti Papæ secundi ponit ingressum? Doctissimus Vir D. Arnaldus Pontacus Episcopus Vazatenus, in Notis ad præfatum Eusebii Chronicon, col. 648. ea verba de Laurentii Martyrio sub Decio desiderari asserit in Vaticanis, aliisque Codicibus MSS. atque adeo non ab Eusebio scripta, sed ab alio superaddita videri, cum certum sit Laurentium obiisse sub Gallieno & Valeriano tertia die post Xystum, si Prudentio hym. 2. de S. Stephano, & Ambrosio lib. 2. Officior. cap. 18. credimus: vel si Alberto, Anno Christi 256. qui anno 2. Galli & Volusiani opponitur. Mox subdit, se ea verba retinuisse ob fidem aliorum Exemplarium, & Contracti, & quia Valeriani persecutio caput per Decium, sine temporis intermissione, ea sepe nuncupatur persecutio Decii: adeo ut multa alia similia occurrant in Martyrologiis, & ipse Hieronymus de Scripturis Eccles. in Paulo & Methodio unam persecutionem sub Decio & Valeriano nominet, quod similiter facit Optatus lib. 3. Ne autem dicas cum Vincentio Tom. 1. lib. 32. cap. 62. Gallienum vocatum etiam Decium; nam nil tale legimus apud bonos auctores.

XXVI. Plura de hoc ipso argumento præclare disserit Eminentissimus

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1157

mus parpara & doctrina Cardinalis Baronius in Notis ad Martyr. Rom. die 10. Augusti, agens de S. Laurentii Martyrio. Cum primis observat, ex tempore Martyrii S. Xysti Papæ, cujus S. Laurentius erat Diaconus, quem & post triduum secutus est ad Martyrium, certam sententiam de tempore passionis Laurentii esse deducendam. Constat quidem S. Xystum occubuisse sub Valeriano Imper. idque ex S. Cypriani auctoritate, qui tunc vivebat, & de rebus tunc Romæ gestis certum accepit nuntium, qui & ea omnia de Martyrio Xysti scripsit in Epistola ad Successum 8a. Pontius quoque Diaconus in Actis S. Cypriani aperte docet. eodem anno, quo S. Cyprianus Martyrium subiit, Xystum Romanum Pontificem illum præcessisse ad palmam. Porro manifeste constat ex Actis ejus, S. Cyprianum capto plexum esse, Balso, & Fusco, alias Tusco Coss. anno videlicet septimo Valeriani Imperatoris. Hæc autem cum luce meridiana sunt clariora, miramur adhuc nonnullos perstitisse in ea sententia, ut dicerent Laurentium ac Xystum passos esse sub Decio Imperatore, & Valeriano Præfecto, non Imperatore. Arbitror hos non legisse prædictam S. Cypriani Epistolam ad Successum, qua apertissime Valerianum dicit Imperatorem, & non Præfectum: nec eosdem animadvertisse ex Flavio Vopisco, temporibus Decii, præfecturam Urbanam Cornelium Secularem, Prætoriam vero administrasse Bebium Macrum, Valerianum vero creatum esse Censorem. Hæc doctissimus Baronius: qui & statim rejecta sententia quorundam asserentium, Gallienum Valeriani filium, qui una cum patre imperavit, dictum esse *Decium Gallienum*, cum ea nullis fulciatur antiquitatis testimoniis: quin potius vete-

res illarum rerum Scriptores, inscripti lapides, numismata, & alia antiqua monumenta declarent, quibus sit nominibus Gallienus appellatus, nimirum *Publius Licinius Gallienus*: continuo approbat alteram illorum, quos supra ex Pontico retulimus, qui commodius asserunt, persecutionem Decii & Valeriani unam eandemque veteribus existimatum: non tamen ob eam causam, quam Zonaras excogitavit, videlicet quod Decius sibi adsciverit Valerianum Imperii collegam: id quippe nullius antiquorum probatur auctoritate: sed ob aliam causam, quam mox aperit. Scribit namque Trebellius Pollio in Valeriano, Decium Imper. ex Senatus consulto amplissimam potestatem Valeriano tribuisse, nec tantum illi censuram, more majorum, sed eandem auctam potestate scribendarum legum sponte tradidisse; indeque factum, ut sicut cetera edicta, ita & ea, quæ adversus Christianos sunt promulgata, Decii & Valeriani nominibus inferberentur: quo titulo persecutionis primum indicta, eodem nomine perseveravit in posterum: cum præsertim nihil opus fuerit Valeriano novas leges sancire in Christianos, vigentibus illis, quas idem ipse jam tulerat, Decio imperante. Dicere adhuc possumus, persecutionem Valeriani sæpe Decii nomine, appellari, ea de causa, quod ab auctore, qui eam indixit, sub successore perseveravit, denominari. Est de his patens exemplum de persecutione Diocletiani & Maximiani: nam cum eam illi indixissent, atque duobus tantum annis eam in Christianos exercuissent: nihilominus & octo sequentes anni, quibus imperavit Galerius Maximianus acerbissimus Ecclesiæ persecutor, inscribuntur nomine persecutionis Diocletiani & Maximiani, ut patet ex mul.

multorum Martyrum Actis, ac potissimum ex his, quæ scribit Eusebius Histor. Eccles. lib. 8. qui per annos singulos eam testatam suorum scriptorum monumentis reliquit. Sub uno typo Leonis persecutionem Decii & Valeriani a Daniele ostensam, scribit Optatus lib. 3. Hactenus Cardinalis Baronius, qui etiam hac de re pertractat Tom. II. Annal. ad annum. 253. in fine, ubi eadem animadversione adhibita, tandem concludit (1): *Ex his igitur complares triecæ, atque ambages solvantur, dum, pterique Martyres in persecutione Decii & Valeriani una passi leguntur, quos constat non simul eodem, sed diverso tempore imperasse: Et quod nonnulli, quos perspicuum est passos sub Decio, iidem sub Valeriano Martyrium pariter exegisse tradantur: Et quos sustulit Valeriani persecutio, iidem sub Decio & Valeriano passi leguntur. Hæc qui non considerat, innumeris se, ac plane insolubilibus implicet erroribus necesse est, feraturque per devia, atque multiplicibus viarum anfractibus distineatur.*

XXVII. Simili animadversione usus Antonius Pagi ad annum Christi 250. num. 3. ex Valesio in Notis ad Histor. Eccles. Eusebii lib. 6. capit. 41. observat, plures Martyres, etiam ante Philippi Imperat. necem morte affectos, sub Decio passos narrari in Martyrologiis: in quibus etiam pari errore S. Apollonia Virgo sub Decio passa dicitur: quia scilicet antiqui persecutionem sub Philippo & Decio excitatam, indeque sub Valeriano & Gallieno continuatam, pro unica reputarunt. Quæ de re disserit Bollandus die 9. mensis Februarii. Hac observatione adhibita, extricari possunt dubiorum nodi, qui nedum de Sanctorum Martyrum Xysti, Laurentii, & aliorum, qui Ro-

mæ, verum etiam Miniatis, Crescii, Cerbonii, Sociorumque, qui Florentiæ, & in Mugellano agro, itemque Laurentini & Pergentini apud Arretium, passione excitari solent, quorum Acta, & gravissimi Auctores supra laudati, sub Decio Imperatore palmam adeptos commemorant. Non enim unam Decii Imperatoris persecutionem significare volunt, sed illam insuper, quam sub Decio inchoatam Valerianus & Gallienus postmodum continuarunt. Quare quod in Actis Sancti Miniatis Martyris apud Surium die 25. Octobris, itemque in Actis Sancti Crescii & Sociorum Martyrum proditum est, illos sub Decio, dum is Florentiæ ageret, Martyrium subiisse, occasionem præbuit Joanni Villanio, Divo Antonino, & aliis existimandi, Decium re ipsa Florentiæ aliquandiu commoratum, hos Martyres, dum illic degeret, sustulisse. Ast hæc in re ejusmodi Acta abs dubio commoda aliqua explicatione sunt exponenda, ut ea non de ipsa Decii persona, aut Valeriani & Gallieni sint intelligenda, cum ex nullo probato Rerum Romanarum Scriptore exploratum sit, aut Decium, aut Valerianum & Gallienum aliquando in Etruriam Annonariam venisse: sed de eorumdem Imperatorum Præfecto, seu Præside. Quam interpretationem Viri eruditi, aliorum quoque Martyrum Actis, uti etiam Bedæ, Adonis, & Usuardi Martyrologiis adhibent. Hujusce autem explicationis conjecturam aliquam mihi præbent eadem Sancti Crescii Acta, in quibus dies quidem Passionis Divi Crescii sociorumque designatur, secus autem annus: *Passus est autem*, inquit, *Beatissimus Martyr Dei Crisæ cum duobus Sociis suis in loco, qui dicitur Colle, ix. Kal. Novembris. Regnante Domino nostro*
Jesu

(1) Baronius Tom. II. ad ann. 253. in fine.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIV. 1159

Jesus Christo, pro cuius amore terrena despicientes, ecclesia suscipere meruerunt. Pari ratione eadem Acta de Sancti Cerbonii, Pamphilæ, ac Sociorum Martyrum agone ita loquuntur, ut diem quidem Martyrii exprimant, non item annum; nec eos passos indicent, Decio Florentiæ commorante, sed tantum *sub Decio*: sic enim in fine habent: *Passus est autem Beatus Cerbonius cum Sociis suis iv. Nonas Martii (idest Maii) sub Decio Imperatore. Regnante Domino nostro Jesus Christo, qui vivit & regnat in secula seculorum.* Inde conici posse videtur, Auctorem huiusmodi Actorum, qui circa seculum undecimum vixisse creditur, ex vulgata tunc traditione asserente hos Martyres in Deciana persecutione sublatos, existimasse Decium tunc Florentiæ commoratum esse, seu, ut Mozzius putat, id Actis suis inseruisse, ut majorem illis æstimationem conciliaret. Quamobrem secundum ea, quæ ex Baronio, Pontaco, & Pagio supra adnotavimus, arbitratur quidem Sanctos Miniatem, Criscum, seu Crescium, Sociosque in Deciana persecutione passos, non tamen affirmare audeo, an sub Decio ipso, vel potius sub Valeriano & Gallieno id contigerit, cum in eorum Actis annus Martyrii non fuerit designatus, & Decianæ persecutionis vocabulo apud veteres una eademque intelligatur, quæ sub Decio inchoata, deinceps sub Valeriano & Gallieno fuit continuata.

XXVIII. Verumtamen contemnendam minime censco, immo valde verisimilem puto alteram sententiam, quæ sub Decii Imperio Miniatem, Crescium, & Socios Martyrii palmam consequutos affirmat: sic tamen acceptam, ut non ipse Decius, sed ejus Præfectus, aut Præfex Flo-

Pars II. Vol. II.

rentiæ degens, juxta latum Imperatoris edictum seviendi in Christianos, Beatorum Martyrum necem præceperit. In Actis quippe Martyrum describebantur nomina Imperatorum, sub quorum Principatu illi pro Christo decertabant, tametsi iidem Imperatores præsentibus non essent. Nam innumeri prope Martyres sub Nerone, Domitiano, Decio, Valeriano, & aliis Principibus Christiani nominis hostibus in variis Imperii locis a quibus Imperatores aberant, sanguinem profuderunt, ab illorum Præfectis occati. Idipsum de Miniatæ, Crescio, & aliis, qui sub Decio in Etruria passi sunt, asserimus, eos nimirum a Decii Præfectis neci fuisse traditos. Ita Sancti Crescii Acta interpretatur eximius D. Canonicus Mozzius, patrio sermone sententiam suam de hac re exponens⁽¹⁾: *Seiolo che noi abbiamo questo dubbio, venghiamo brevemente all' altro, cioè, se Decio veramente venisse a Firenze, come ne' nostri Atti si legge. Io certamente considerando, che questo Imperatore regnò solamente intorno a due anni e mezzo, conforme fermato i migliori Cronisti, e veggendo, che tutti li Storici, che di lui hanno ragionato, e de' suoi viaggi, non dicono, che e' venisse mai a Firenze, il che non averebbero egli certo certamente taciuto, se egli (come dagli Atti si ricava) ci fosse lungo tempo dimorato, dubiterei, che fosse più tosto uno de' suoi Prefetti, quegli, che in Firenze era allora, e che lo Serittore, comechè egli ha scritto dopo, l' abbia nominato per Decio medesimo, sotto del quale il nostro Santo patì il Martirio, forse per maggiormente nobilitare la Storia. E non sarebbe molto da considerarsi, quando anche fosse uno sbaglio, veggendosi frequentissimo negli Atti, riportati per sinceri da gravissimi Serittori,*

A a a

tori,

(1) Mozzius Præfat. in Acta S. Crescii pag. 14.

tori, ed in antichissimi Martirologi, ne' quali si legge, non dirò il nome, d'un Imperadore per quello di un suo Prefetto, il che non varierebbe il tempo del Martirio, ma quello di un Imperadore, in vece d'un altro, alle volte molto anteriore, ed alle volte molto posteriore a quello. Et sane in variis Martyrum Actis, & Martyrologiis interdum legimus, nedum unum Imperatorem pro altero poni, verum etiam unum Imperatorem Praefecti, & Praefectum Imperatoris nomine indignitari. In hunc errorem lapsus est Petrus de Natalibus, lib. 7. Catal. cap. 43. scribens: *Laurentius Archiepiscopus Ecclesie Romanae sub Decio Cesare, & Valeriano Praefecto gloriosum Martyrium passus est.* Similes lapsus Baronius, Bollandus, & Bollandi Continuatores emendarunt, ille passim in Notis ad Martyrologium Rom. praesertim ad diem 10. Augusti, Bollandus in Actis SS. mensis Februarii, ad diem 9. in Vita Sanctae Apolloniae: hujus vero Continuatores, Tom. VII. mensis Junii in Notis & Auctariis ad Martyrologium Usuardi, & alibi passim.

XXIX. Secundum hanc sententiam de Sanctorum Crescii ejusque Sociorum Martyrio sub Decio, emendare oportet errorem, qui irrepsit in recentem Inscriptionem fronti Basilicae Plebis S. Crescii apud Vallem Cavam affixam, in qua annus obitus horum Martyrum, notatur Annus Christi CCXLIX. Neque enim, in hunc annum incidere potuit, sed potius in annum sequentem CCL. si illi sub Decio passi sunt. Nam Decius post necem utriusque Philippi, Patris nimirum, & filii Imperatorum, regnare coepit: porro uterque Philippus, Pater & filius circa mensem Julium occisi sunt, sexto Imperii anno inchoato: quibus statim Decius successus est initio mensis Julii aut

circiter. Imperavit autem Decius annos duos cum dimidio, ut contra Baronium & alios probant, Dionysius Petavius Rationar. Tempor. par. 1. lib. 5. cap. 12. ex Victore, Zosimo, & Eutropio: nec non Antonius Pagi ad ann. 249. num. 5. & 6. itemque ad ann. 251. oum. 9. Aft Decius non statim initio Imperii sui adversum Christianos descevit, sed post aliquot menses. Id liquet ex Epistola Dionysii Alexandrini ad Fabium Antiochenum, relata ab Eusebio lib. 7. Histor. Eccles. cap. 41. de Decii Imperio verba facientis: *Sed continuo,* inquit, *Imperii illius erga nos benignissimi mutatio nobis nuntiata est, & gravissimus nobis minorum terror intentabatur. Jamque aderat editum Imperatoris, &c.* Quae verba explicans Pearsonius in Annalibus Cyprianicis ait, post initium Imperii Deciani primo minas intentatas fuisse, deinde editum proditisse circa finem anni 249. aut 250. ineunte. Martyria non videntur inchoata oisi initio anni 250. quo Sanctus Fabianus Papa primus sub Decio interemptus creditur: siquidem apud Anastasium Bibliothecarium de Vitis Romanorum Pontificum, opera Clariss. Viri Joannis Ciampinii, prima tantum sui Parte Romae editum anno 1688. Inculenta Dissert. & Notis illustratum: in Vita S. Fabiani legimus: *Fuit autem temporibus Maximini, & Africani usque ad Decium Secundum, & Quadratum, & passus est iv. Kalendas Februarias.* In oistis vero num. 4. xiv. vel xiii. Kalend. Febr. ita in editione novissima Mediolanensi. Pagijs vero ex Chronico Damasi, ad ann. 250. num. 7. haec verba refert: *Fabianus annos quatuordecim, mensem unum, dies decem: fuit temporibus Maximini, & Gordiani, & Philippi. A Consulatu Maximini & Africani, usque Decio II. & Grato. Pagijs*

fui

fas XII. Kal. Februarii. Secundus autem Consulatus Ordinarius Decii, una cum Grato, incidit in annum. 250. ut idem Pagius demonstrat. Igitur ante hunc annum Martyria non sunt inchoata: ac subinde Sancti Minias, Crescius, & Socii ante an. 250. minime passi sunt, sed vel anno 250. vel summum 251. An vero crudelissima Diocletiani & Maximiani persecutione grassante, alii Florentie Martyrii coronam fuerint adepti, nullis, quæ nunc extant, antiquitatis monumentis proditum est. Verofimile nihilominus id censet Scipio

Ammiratus, quod jam tunc temporis plures illic essent Christi Fideles, & in aliis Etrurie civitatibus, immo & ubique locorum ea persecutio defœviret. Nec mirum si nulla hujus rei supersint monumenta, cum edicto Diocletiani Særi Codices & Martyrum Acta in universo Imperio fuerint igne cremata: & erebris incendiis hæc civitas fuerit obnoxia, atque adeo Martyrum monumenta, uti & pleraque alia perierint. De reliquis Sanctis Viris, qui Florentiam decoravere, infra redibit sermo.

CAPUT XXXV.

Synopsis.

I. *E primo Florentia Episcopo. Pro Frontino aliqui stant. Præcipui ejus sententiae Auctores.*

II. & III. *Exploditur illa sententia. Præcipue rationes ipsi adversæ exhibentur.*

IV. *Primus Florentia Episcopus, cujus certa notitia sit, fuit S. Felix. Quanto tempore sederit.*

V. *B. Theodorus Felici successit. S. Zenobium baptizavit, & Clero descripsit.*

VI. *S. Zenobius in Theodori locum successit. An B. Simplicianus Mediolan. fuerit Auctor ejus Vitæ.*

VII. *A Damaso Papa Diaconus Cardinal. R. E. creatus. Legatus Constantinopolim mittitur.*

VIII. *Quo anno Episcopus Florentinus ordinatus sit, ex duplici adventu Florentiam Divi Ambrosii conicitur. Quorundam opinio, præsertim Ugbehi consutatur.*

IX. *Diversæ Auctorum opiniones de*

tempore Episcopatus, & anno obitus S. Zenobi. Reiciuntur.

X. *Inscriptio columnæ prope S. Joannem insculpta mendosa est. S. Antonini, Joannis Arretini, Clementis Mazze, & Blasii Monachi sententia præfertur præcedentibus.*

XI. & XII. *Variis conjecturis Sancti Antonini, & Blasii Monachi sententia fulcitur. Ex his quæ Paulinus de Zenobio scripsit in Vita S. Ambrosii ea magis illustratur.*

XIII. *S. Andreas Zenobio successit. Corpus Divi Zenobi in Cathedralē translatum.*

XIV. *S. Mauritius Episcopus eligitur. Martyr occubuit. Vestigatur tempus illius obitus, Villanii lapsus corrigitur.*

XV. *Post Mauritium Anonymus quidam Episcopus in Catalogis ponitur. Huic Ardingus, Ardingus Andreas II. successit. Inter Florentinos Antiquiores Sanctus Podius sanctimoniam fuit insignis.*

Aaa 2

XVI. Ar-

1162 Orbis Sacer & Profanus

XVI. Archiepiscopatus Florentinus a Martino V. cretus. Primus Archiepiscopus Americus institutus. Americo defuncto Eugenius IV. Florentinam Sedem per se administravit.

XVII. Quintus Florentie Archiepiscopus fuit S. Antoninus: non Fril-lia, sed Pierotia Gente natus est. Ejus

Avus & Pater cives Florentini fuerunt.

XVIII. Ordinem Predicatorum professus est. Doctrina & sanctimoni-
emulit. Reluctans & non nisi minis Roman. Pontificis Archiepiscopatum suscepit. Egregia in hoc munere ejus gesta. Sanctorum Fastis ascribitur. Pius II. ejus elogium edidit.

I.

Ameti ex iis, quæ præcedenti capite diximus, exploratum sit, Florentiæ sub Neronis Imperio Evangelii lumen illuxisse: non tamen apud omnes convenit, quis primus fuerit ejus Antistes, ibique Episcopalem Sedem fundaverit. Nonnulli Frontinum illum, quem antea vidimus, una cum Paulino Christi Fidem Florentinis annuntiasse, primum illorum fuisse Episcopum existimant. Seculo decimo sexto apud quosdam invaluisse hanc opinionem indicat Vir eruditissimus Vincentius Borghinius, quamquam ipse non omnino illi adhaerendum putet, nisi potiora hujus rei suppetant documenta. Labet gravissimi hujus Auctoris verba afferre (1):

Di quelli adunque, che regnando la gentilità, furono nostri Vescovi per lo spazio d' intorno a dugento sessant'anni, pigliando il termine dall' Imperio di Claudio, quando si cominciò a spargere per tutto il seme della vera Religione, e posette prima pur nel modo, e colle difficoltà già accennate penetrare in queste nostre parti: per qualche delle sopradette cagioni s' avenga, non ci è memoria di alcuna, che fermamente chiara, e certa si possa dire. Percchè di quel Frontino, o Frontino, che sia il nome, il quale dicono alcuni essere stato Discepolo di S. Piero Apostolo, e da lui specialmente ordinato primo nostro Vescovo,

e mandatoci con un Paulino suo compagno a predicare la Fede di Gesù Cristo, regnando Nerone nel undecimo tempo, che a Fiesole fu inviato S. Romolo, io non ritrovo cosa, che mi paia potere con sicuro fondamento affermare, non ci essendo fuor di alcune poche parole in Giovanni Villani, nè scritture, nè autori non che sicuri, o certi, ma che siano pur risoluti affatto del nome: nè vorrò in questo caso incorrere per troppa agevolezza in quell' errore, nel quale m' increbbe quando io veggio caduto di mettere nell' istorie cose accattate, e senza riscontro. Ma non mi pare anche da passar senza chetamente affatto, avendo ora mai, siccome si è a più di un proposito detto, per molte esperienze conosciuto, che il Villani quantunque alcuna volta si mostri molto semplice dell' Istorie, e de' tempi antichi, non per tanto è sempre fedele, e sincera, e non mai finge, o rinnova da se qualche dice, ma sempre di alcuna Istoria qualche e non poteste vedere, sebben talvolta pecca per avventura, o nel distinguer l' età, o nel giudicare fra le buone, e sicure, e le deboli, ed incerte: però se non altro si può di qui cavare, che ella fosse in que' tempi, ond' ella si fosse nata, fama comune, come molte volte nelle Città si veggono longamente essere alcune memorie continuate, dicendole i Padri a' figliuoli, e questi a' suoi, e così questi agli altri di mano in mano. Però pigliasi per ora il principio da costui, pur con questa condizione, che quan-

(1) Borghini nella Storia de' Vescovi di Firenze a carte 359.

quando sene troverà alcuna più salda certezza si potrà come cosa chiara assermare, ed in tanto sapranno i nostri qualche di lui si dice, e qualche si truova, e dove; e forse ci darà un di alcuna cosa di meglio fra le mani: nè sol di questo, ma ricercando per le nostre Chiese, e Monasterj (ne quali se alcuna n'è conservata delle Scritture antiche, e verisimile che le sieno) e, forse di alcuno altro ancora, che si potranno fra questi altri nell'ordine debito rimettere; poichè rade volte può un solo fare tutto a perfezione: ed lo sperabilmente, che non ho veduto, nè avuto occasione di poter vedere ogni cosa. Ita Borghinius: ex cuius verbis apparet, cum non omnino quidem respicere Frontini Episcopatum, præsertim ob Joannis Villanii auctoritatem: non tamen illum penitus admittere, sed dubium hære, ac certiora optare documenta. In eadem opinionem propendit Ferdinandus Ughellus, tamen affirmare prorsus non audeat. Siquidem col. 9. ait ⁽¹⁾: *Ceterum ut Florentia paulo ante Servatoris adventum capis aliquo in numero esse, sic paulo post Christianam fundatam salutem potest gloriari suscepisse sacra, hoc est, anno LVI ipsomet scilicet tempore, cum impius crudelisque Nero sciret, Paulinus vero atque Frontinus Christi Evangelium ingenti animi ardore circumferrent, ab Apostolo Petro illuc directi, ac ex veteri memoria traditioneque Etruscorum hausere plerique. Nec deest qui affirmat, ab Apostolo Petro Frontinum illis primum fuisse impositum Episcopum: quæ cum vetus traditio sit, nec eidem abrogò fidem, nec astruo.* Infra vero in Florentinorum Antistitum serie primo loco Frontinum enumerat ⁽²⁾: *S. Frontinus, sine Frontinus a S. Petro Apostolorum Principe*

primus Florentina Ecclesie Episcopus ordinatus a nonnullis traditur Anno Christi 56. qui una cum Paulino ejus condiscipulo ibidem Christi fidem cum capisset diffeminare, ad celum evolans, ejus æta invidiosa consumpsit vestitus.

II. Ante Borghinii ætatem, si unum Joannem Villanium excipiamus, quem aliqui perperam de Frontini Episcopatu intelligunt, nullus, inter Florentinos Antistites Frontinum collocat. Nihil de illo Leonardus Arretinus, Divus Antoninus, Angelus Politianus, Bartholomæus Scalla, ceterique rerum Florentinarum Scriptores. Sunt qui Scipionem Ammiratum ejusdem opinionis testem asciscunt: sed is prædicationis quidem Frontini meminit, non item Episcopatus. Ejus verba in lib. 1. Hist. Flor. pag. 7. perspicua sunt, de Neronis Imperio ab anno 56. ad 69. sic differentis: *Sotto questo Imperadore si crede, che Frontino, e Paulino discepoli di Pietro fosser venuti a seminar la parola di Dio in Firenze.* Nec amplius de Frontino deinceps loquitur. Qui post Ughellum Florentinorum Antistitum Catalogum contexuere, in varias distrahunt sententias. Ferdinandus Leopoldus del Migliore in suo Opere Italice inscripto: *Firenze illustrata*, Frontinum ita primo loco recenset, ut Borghinii, & Ughelli opinionem hac de re parvi pendat ⁽³⁾: *Il Borghino, e l'Ughelli presumono, più che provino, Frontino essere stato ordinato primo Vescovo di Firenze da S. Pietro, nell'atto del mandarlo a predicare, secondo il Villani, la Fede al tempo di Nerone; però è verisimile, mentre non si contravverte, S. Paulino, che venne seco, fosse ancor egli il primo Vescovo di Lucca: esclusane una gagliarda opinione,*

(1) Ughellus Tom. III. col. 9.

(2) Ibidem col. 14.

(3) Leopoldus del Migliore in Florentia illustrata pagin. 159.

nione, alla quale danno luogo i medesimi Autori, S. Romolo essere stato veramente il nostro primo Vescovo, non separata la Diocesi di Firenze da quella di Fiesole, anzi come Capo dell' una, e dell' altra, si dicesse Vescovo di Fiesole, allora principalissima Città in Toscana. Ambiguus est hic Auctor: primum enim Borghinii, & Ughelli sententiam videtur relicere, postmodum eam verisimilem asserit, ita tamen, ut valida opinio, quam ipsi alioqui admittunt, excludatur, nempe Divum Romulum reipsa fuisse primum Florentiæ Episcopum non secundæ Florentinæ Diocesis a Fesulana. Ab Ughelli latere non discedit Vir Clariss. Lucas Josephus Cerracchinus in sua Chronologia sacra Episcoporum & Archiepiscoporum Florentiæ, pag. 1. & seq. primum ordine enumerans S. Frontinum.

Diu quævis certiora monumenta, quibus Frontini Episcopatum mihi suadere possem; sed nullibi reperire datum est: neque Ughelli, Borghinii, & Cerracchinii fundamentum eas vires habet, ut animum meum in eorum sententiam flectat. Unius quippe Joannis Villanii auctoritas eos impulit, ut pro Frontini Episcopatu starent: sed hæc eadem accuratius expensa nihil prorsus evincit. Id unum Villanius asserit, in antiquis Chronicis proditum esse, Frontinum una cum Paulino, Nerone imperante Florentiam venisse ibique nonnullos ad Christi Fidem perduxisse, sed nec diutius illic degisse, nec fixam habuisse sedem. Villanii verba jam supra retulimus: de Frontini Episcopatu ne verbum quidem facit. Prædicasse quidem Frontinum, & Paulinum Christi Fidem Florentinis libenter fateor, idque ex antiquissimis monumentis Ecclesiæ Sancti Miniatis supra firmavi: verum ex sola prædicatione, præsertim nec diu-

turna, nec fixa, sed per transitum, peracta, Episcopatus probari nequit. Etenim in Actis Sancti Romuli apud Bollandum Tom. II. mensis Julii, ad diem 7. pag. 959. & seq. legimus, Divum Romulum, antequam Fesulas mitteretur, a Sancto Petro Apostolo missum fuisse, una cum Justo Presbytero Sutrium, Tusciæ Urbicariæ civitatem, ibi centum quadraginta dies mansisse, Christi Evangelium Gentilibus prædicasse, plurimos ad verum Dei cultum & Christianam Religionem perduxisse: nec idcirco vel Romulus, vel Justus Presbyter inter Sutrinus Episcopos a quopiam reponuntur; nec Sutrina Ecclesia illos unquam ut sui Antistes agnovit. Plura alia ad hoc ipsum firmandum asseri possent exempla: nisi omnibus notum esset, ex sola prædicatione, præsertim brevi tempore, ac per transitum suscepta, Episcopatus alicujus initia sumi non posse. Porro dubium non est, Paulinum & Frontinum per transitum dumtaxat Florentiam divertisse, nec ibi diuturno, sed brevi tempore constitisse, uti Joannes Villanius, ex quo Borghinius, & Ughellus id acceperant, non obscure indicat his verbis, alibi supra relatis: *Nella Città di Firenze, e nella contrada, fu recata primieramente la Fede di Gesù Cristo per Frontino, e Paulino discipoli di S. Pietro: ma ciò fu tacitamente, ed in pochi fedeli, per paura de Viscari, e Proposti dell' Imperadore, che erano Idolatri, e perseguitavano i Cristiani dovunque gli trovavano.* Paulinum, & Frontinum hodie plerique intelligunt, Paulinum Lucensem, Frontonem Petragoricensem, Episcopos. Nullus quippe Frontinus primo illo Christiani nominis seculo reperitur, præter illum, qui usitatore vocabulo Martyrologiis, & apud Scriptores Ecclesiasticos, *Fronto* appellatur, isque Petragoricensis in Gallia Epi-

scop-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXV. 1165

scopus extitit. In Indice universali Sanctorum sex priorum mensium, & in altero sex posteriorum mensium. Martyrologii Ufuardi, ejusque Auctoris, in Actis SS. Bollandi Tom. VII. Junii, nullus primi seculi Sanctus Frontini nomine nuncupatus occurrit, sed unus dumtaxat Fronto Petragoricensis. Idipsum videre est apud Petrum de Natalibus in suo Catalogo. Fuerunt quidem duo Frontini Martyres, sed seculo tertio, alter in Hispaniis, alter Interamnz, de quibus agunt Bollandi Continuatores Tom. II. mensis Aprilis, die 14. Quare Frontinus ille, cujus Joannes Villanius meminit, non alius esse potuit, quam Fronto Petragoricensis, quem etiam Frontinum fuisse appellatum, jam supra cum Francisco Maria Florentinio adnotavimus.

III. Itaque duo illi laudati Antistites, Paulinus, & Fronto a Divo Petro ad predicandum missi, & Episcopi consecrati, cum alter Lucam, alter in Gallias simul proficiscerentur, Roma digressi, arreptoque in Etruriam per Viam Claudiam itipere, Florentiam attingentes, ibi aliquandiu sublitere: & clam Christi fidem ob scipientem Neronis persecutionem annunciantes, Florentinorum nonnullos sacra baptismatis unda expiarunt. Ab iis paulo post sacra Aedes Divo Petro Apostolorum Principi dedicata fuit, eo loci, tunc Silva obfita, ubi Sancto Miniati Martyri Templum seculo tertio Fidelium pietas consecravit. Expleto brevi tempore predicationis munere, duo illi Sanctissimi Praefules Lucam simul profecti, Paulinus Sedem suam Episcopalem illuc fixit, Fronto autem, seu Frontinus Gallias paulo post petiit, Petragoricis Cathedra Episcopatus erecta. Quare nullus eorum Sedem sui Episcopatus Flo-

rentiae posuit, quam brevi tantum tempore praesentia, & predicatione sua illustrarunt. Expositum hoc modo Florentinam predicationem, a Paulino & Frontone peractam, prae ceteris dilucidavit Silvanus Razzius in Vitis SS. & Beatorum Tusciae: cum enim prius in Vita Sancti Paulini, pag. 9. dixisset, S. Paulinum a D. Petro fuisse ordinatum Episcopum, una cum aliis quatuor Episcopis, scilicet Beatis Apollinari, Martiali, Frontone, & Maximino: infra pag. 15. de Frontino & Paulino differens, post relata Joannis Villanii verba, continuo subdit⁽¹⁾: *Si vede apertamente, che questi dovevano essere i sopradetti Paulino, e Frontino, ovvero Frontone, de' quali si ragiona nella prossima precedente vita. Ed oltre a ciò è assai verisimile, che nell' andare questi due Santi discepoli dell' Apostolo Pietro a Lucca passassero per Firenze, e vi seminassero, per quanto fu loro permesso, la parola di Cristo: e che anche mentre d' dimoravano a Lucca, come zelanti della Fede Cristiana, ci dessero di volta, per mantenere i convertiti in fede, ed aiutare a convertirne degli altri. E non sarebbe gran fatto, che nell' andare, S. Paulino al suo Vescovado di Lucca ci fusse con i Compagni assai tempo dimorato, siccome fece S. Romolo: il quale prima, che si conducesse al suo Vescovado di Fiesole, predicò a i Volterrani, Bresciani, e Bergamaschi. Prudenter quidem Razzius asserit, Frontinum, eundem esse ac Frontonem, quem una cum Martiali, & Maximino a D. Petro ordinatum fatetur, ac proinde in Gallias Episcopum missum. Nullus alius apud Ecclesiasticos Scriptores obvius est eo nomine appellatus, qui ab Apostolorum Principe Episcopus consecratus fuerit. Nam duo alii Frontones*
san-

(1) Silvano Razzi nelle Vite de Santi e Beati Toscani car. 16.

sanctitate celebres, in Martyrologiis Romano, Bedæ, Adonis, Ufuardi, & in Historia Ecclesiastica commemorati, longe post Divi Petri ætatem floruerunt. Alter, cujus in Martyrologiis die 15. Aprilis memoria recolitur, Casaraugustæ in Hispania Tarraconensî Martyr occubuit in Diocletiani & Maximiani persecutione, sub Daciano Hispaniarum Præsîde, teste Vasko in Chron. Hispan. Alter Monachorum Abbas prope Alexandriam Ægypti floruit, sub Christianis Principibus, de quo Martyrologia die 14. Aprilis, cujus Acta in lib. 1. de Vitis SS. Patrum. Quocirca non alius potuit esse Fronto, seu Frontinus ille Divi Petri Discipulus, nisi Petragoricensis; de quo oportuit egisse veteres illos Chronicorum Codices, quos Joannes Villanius se legisse testatur: in quibus forsitan scriptum erat, eum Roma in Gallias ab Apostolorum Principe missum, dum in Provinciam sibi concreditam iter arriperet, per Etruriam transisse, ac præsertim Florentiæ aliquandiu commoratum, paucos ejus incolas, uti Villanius ipse refert, Christianis sacris informasse. Non enim aliter insignem hunc Auctorem, & Codices, quos ipse laudat, exponi posse video.

Quod si res ita se habuit nihil inde pro Florentino Frontonis, seu Frontini Episcopatu elici potest. Non enim Fronto ille sedem suam Florentiæ fixit, neque diu ibidem egit; sed tantum in transitu urbem hanc inspexit, Sedemque Episcopalem Petragoricis in Gallia posuit, illicque ad obitum usque permanfit; unde ab omnibus Petragoricensis Episcopus appellatur. Alioquin si brevis aliqua in urbe mora itineris gratia suscepta, & parvi temporis prædicatio Episcopum ejusdem facit, cur non potius Sanctus Paulinus Lucen-

sis, quem certo scimus in Etruria degisse, Florentiæ, Villani, & Ughello testibus, antequam Lucam peteret, aliquando prædicasse, in Etruria pariter Martyrii palmam obtinuisse; cur, inquam, non potius ipse Florentinus Antistes dicendus foret, non item Fronto, quem in Galliis diem extremum clausisse, & alterius Civitatis Episcopum fuisse constat? Hinc Joannes Villanius, licet veterum quorundam Chronicorum auctoritate fretus, Frontonis, seu Frontini prædicationem referat, Episcopum tamen Florentiæ illum nequam nominat. Scipio Ammiratus, & Silvanus Razzius, quos Cerraccinius laudat, solius prædicationis Frontini & Paulini meminere; de Florentino autem alterius Præfatu profus tacent. Borghinius hoc unum insinuat, suo tempore quemdam de Frontini Episcopatu rumorem in populo sparsum: ipse vero dubius hæret, nec quidpiam affirmare audet. His antiquior Bernardus Oricellarius, Patricius Florentinus, Vir disertissimus in Manuscripta Florentinorum Historia, quæ in Bibliotheca Mediceo-Laurentiana asservatur, ita Paulini Lucensis Episcopi prædicationi desert, ut ipsum solum Florentinæ Ecclesiæ auctorem asserat, cæteris silentio transactis. Historicum hunc in fonte legere non potui, sed in rivulo tantum, nempe in Opella MS. de *Primo Florentinorum Baptismo*; quam mihi benevolus & eruditus ejus Auctor legendam dedit; & ideo fides penes ipsum erit. Unus itaque Ferdinandus Ughellus, omnium primus in Episcoporum Florentinorum serie Frontinum, & quidem in fronte locavit. Immo & eum Florentiæ obiisse affirmat; quod nullus hæcenus scripsit, nec ulla hujusce rei monumenta præfert, nec reipsa præferre potuit, cunctis de obitu Frontini ta-

cen-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXV. 1167

centibus. Quam fidem de Frontini Episcopatu Ughello adhibeas, cui de Frontini obitu Florentiz fidem adhibere nequeas?

IV. Non defunt inter recentes aliqui, licet perpauci, qui Sanctum Romulum inter Florentinos Antistites reponunt. Ughellus eum Frontino subiicit, ordine secundum: Florentinis quoque Episcopis accenset P. Marius Jovanellius, Ordinis Sancti Augustini, in Chronologica Historia Volaterrana. Nonnulli recentes hanc sententiam amplectuntur, supposita tunc temporis unione Dioceseos Florentinæ cum Fæsulana, adeo ut Fæsulæ & Florentinæ Romulus tamquam Caput præfesset; ita tamen, ut Fæsulanus Episcopus, potius quam Florentinus diceretur, cum Fæsularum civitas ea tempestate inter præcipuas Etruriæ urbes censeretur. Ceterum vel ipsi Scriptores Florentini, qui Indicem Episcoporum Ecclesiæ suæ adornarunt, Romulum inter Fæsulanos, neutiquam vero inter Florentinos Antistites enumerant: nempe Scipio Ammiratus, Vincentius Borghinius, par. 2. in Dissert. de Episcopis Florentinis: Ferdinandus Leopoldus *del Migliore* in sua Florentia Illustrata, pag. 139. & Cerrachinius in Chronologia Sacra Episcoporum Florentinæ. Primus itaque Florentinorum Antistes, cujus certa notitia haberi potest, fuit Sanctus Felix, temporibus Constantini Magni Imperatoris, & Melchiadis Papæ. Interfuit Concilio Romæ sub eodem Pontifice pro causa Donatistarum indicto anno 313. uti apparet ex Sancto Optato Milevitano lib. 1. de Schism. Donatist. ubi inter Episcopos, qui in hoc Concilio confederunt, occurrit *Felix a Florentia Tutorum*. Hunc Vincentius Borghinius primo loco in suo Catalogo exhibet

Part II. Vol. II.

his verbis ⁽¹⁾: *Il primo dunque, del quale si possa per fino ad ora con fondamento parlare sarà Felice, del quale abbiamo il testimonio fedele e chiaro di Santo Optato Vescovo Milevitano in Affrica, che si trovò al Concilio fatto in Roma, per la causa de Donatiani nel Consolato di Costantino quarto, e di Licinio terzo, che fu della salute 313. un anno, o due innanzi a S. Silvestro, reggendo il Seggio di S. Pietro allora, e procurando quella adunanza di Vescovi S. Melchiade Papa. Eiusdem Felicis cum laude meminerunt, Scipio Ammiratus Hist. Flor. lib. 1. Joannes Rivius in Vita Sancti Augustini, lib. 2. cap. 2. 6. & 7. pag. 167. Placidus Puccinellius in Zodiaco Ecclesiæ Mediolanensis, par. 2. pag. 147. Ferd. Leopoldus del Migliore loc. cit. & Ferdinand. Ughellus Tom. III. pag. 14. Exordium Episcopatus, dies item & annus obitus S. Felicis ignorantur. Post hunc, nonaginta annorum spatio desiderari notitiam aliorum Florentinæ Antistitum asserit Cerrachinius pag. 5. sed in computatione annorum labitur Vir eximius. Nam inter Felicem & Zenobium, enumerat Theodorum, quem Zenobium præcessisse constat: porro Zenobium affirmat consecratum fuisse Episcopum anno 376. quomodo igitur nonaginta anni a Felice obitu ad Theodori Episcopatus initia effluere poterunt? Præsertim cum anno 361. Theodorus jam Episcopus esset, ut paulo post videbimus. Immo cum exordium Episcopatus Felicis, ætas, anni vitæ, dies & annus obitus prorsus lateant, haud procul a vero abiret, qui crederet, Felicem diutius egisse Episcopum, annis & vita longævum obiisse, ac subinde Theodorum proxime ipsi successisse. Neque enim quinquaginta circiter annorum Episcopatus repu-*

B b b

gnat

(1) Borghini par. 2. de Vescovi Fior. 2. car. 360.

1168 Orbis Sacer & Profanus

gnat vitæ ejusdem Præfulis, cum non pauci hunc annorum numerum in Episcopatu longe excefferint. Immo neque opus est tantum annorum spatium Episcopatui S. Felicis, præsertim ex ipsius Cerracchinii sententia tribuere: is quippe sequutus opinionem Antonii Macedo in libro, cui titulus, *Divi Tutelares Orbis Christiani* pag. 117. & Ferdinandi Ughelli Tom. III. pagin. 14. existimat, Divum Zenobium nonagenarium obiisse die 25. Maii anni 427. natum proinde eum oportet anno Christi 317. Ex anno autem, quo idem Sanctissimus Præful baptizatus est, tempus Sedis S. Theodori Florentini Antistitis ejus Prædecessoris dignosci potest. Nam Laurentius Archiepiscopus Amalphitanus, Blasius Monachus Florentinus, & Divus Antoninus, atque iis antiquior primus Auctor Vitæ Sancti Zenobii, eum a præfato Theodoro sacro Baptismate initiatum narrant: Laurentius quidem Archiepiscopus, id factum refert, cum ille vix annos pubertatis egressus esset: Blasius vero Monachus, & Divus Antoninus, cum vigesimum ætatis suæ annum jam attingisset. Deductis ergo ab anno 407. quo Antonius Macedo, Ughellus, & Cerracchinus Zenobium ad Dominum migrasse volunt, annis septuaginta, necesse est illum sacra Baptismatis unda expiatum fuisse anno 337. Si tunc vigesimum annum attigerat, jam igitur S. Theodorus, saltem anno 337. sedere coeperat. Ab anno autem 313. quo Sanctus Felix interfuit Concilio Romano sub Melchiade, qui annus forte secundus, immo & primus sui Episcopatus esse potuit, usque ad annum 337. effluerant anni 24. quid ni igitur Felix 24. aut 25. annis Florentinam Ecclesiam regere non potuit, sicque ipsi Theodorus proxime succedere? Immo et si juxta sententiam Divi An-

tonini, S. Zenobium ad Superos evolasse dicamus anno 424. aut juxta Blasium Monachum, & Raphaëlem Volaterranum, anno 425. atque adeo eundem exortum esse anno 334. aut 335. baptizatum deinde anno 355. secundum hanc annorum supputationem Felix sedisse annum Baptismatis Sancti Zenobii. Nihil ergo a vero abest credere, Theodorum in Felicis locum proxime fuisse susceptum. Certe Theodorus jam anno 335. Florentinum Episcopum egisse, tradit P. Lucas Ferrinus Ordinis Servorum in Libro Italice inscripto *Vita de' Siste Beati Fiorentini*, cujus verba postmodum proferam.

V. Theodorus igitur successit Felici, fuitque Præful eximie sanctitatis, nec vulgaris laus censenda est, nedum æternæ vitæ Zenobium regenerasse, verum etiam Clero cooptasse, ac suæ Cathedralis Archidiaconum adlegisse, sui postea successorem futurum. Quod encomium in utriusque Beati Præfulis commendationem cedit, ideoque Lectionibus in Officio solemnī Divi Zenobii recitari solitis insertum his verbis: *Quamobrem Theodoro Florentino Episcopo in primis carus per omnes ordinum gradus ad Archidiaconi munus in Ecclesia Cathedrali assumptus*. Illustris ejusdem Theodori mentio fit in Vita Divi Zenobii, quam Laurentius Archiepiscopus Amalphitanus, Sanctus Antoninus, Blasius Monachus, Joannes Archidiaconus Arretinus, Petrus de Natalibus in Catalogo lib. 5. cap. 41. Raphaël Volaterranus, Surlius To. III. mensis Maii, pag. 447. & seqq. Silvanus Razzius, & alii descripserunt. Ejus Imaginem in Basilica Metropolitana inter Divos Tutelares Duce-

seus

Pars II. Lib. III. Cap. XXXV. 1169

seos Florentinæ emicare, testatur Ughellus Tom. III. col. 14. In Tabulis Ecclesiæ Florentinæ ad annum 361. hunc Theodorum relatum esse prodit Ferdinandus Leopoldus *del Migliare* in sua Florentia illustrata, pag. 139. Vincentius quoque Borghinus, par. 2. in Episcop. Florentin. pag. 388. & Scipio Ammiratus in Hist. Florent. disertam ejus mentionem faciunt. Tandem P. Lucas Ferrinus Ordinis Servorum, in libro, cui Titulus est, *Vite de' Sette Beati Fiorentini*, pag. 5. hoc elogio S. Theodorum exornat: *Apparee non molti giorni dopo il B. Teodoro Vescovo, come stella lucidissima, qual can lo splendore della sua chiara vita illumina quelli, che alla luce della verità non erano ben pervenuti, coltisi molte Chiese, quantunque anguste, e piccole, che pur si trova nel 335. esser consecrata quella di S. Paolo Apostolo presso Palazzo, dilata il culto divino, e acquistò alla Religione Cristiana S. Zanobi della nobil Famiglia Girolami suo Successore, che accompagnato da Crescenzo, ed Eugenio l'un Soddiacono, e l'altro Archidiacono, mostrò tai segni di Santità, e fece tai prodigi, che il Mondo stupisce sentirgli narrare. Si vera sunt, quæ hic Auctor tradit de Ecclesia S. Pauli Apostoli prope Palatiolum a Theodoro Episcopo anno 335. consecrata, jam Theodorus eo anno Episcopus Florentinæ præfuisse. Quo autem anno obierit incertum est, cum Scriptores inter se decerent, quo anno Divus Zenobius Episcopus federe cœperit.*

VI. Post Beati Theodori felicem ad Deum transitum, Zenobius ejus Discipulus, patria Florentinus, generis nobilitate illustris, eruditione, morum integritate, vitæ sanctimonia, omnium virtutum laude, & miraculorum gloria illustrior. Præ-

clara miraque ejus gesta primus omnium descripsit auctor cœvus, a plerisque creditus Sanctus Simplicianus Mediolanensis Episcopus, qui Divo Ambrosio successit, hoc quippe nomine seipsum appellat, in fine hæc scribens ⁽¹⁾: *Anno quinto sua dormitionis, Corpus ejus, idest, Sancti Zenobii, translatus fuit die septima Februarii ad Majorem Ecclesiam Sancti Salvatoris, ubi ante ipse sepellectur Eugenium, & Crescentium: ibique juxta Corpora ipsorum, & aliorum Sanctorum jacet honorifice collocatum. Facta sunt autem hæc, residente ipsa in civitate Andrea Episcopo, viri magna sanctitatis & bonitatis. Etego Simplicianus Senex, Servus Jesu Christi, vocatus Episcopus, quos oculis vidi, & auribus audivi a Domino Ambrosio Episcopo Mediolanensi Antecessore meo curavi scribere fideliter: ut tantorum virorum merita non mancant sub modio, sed supra candelabrum, ut luceant ad laudem, gloriam, & honorem Domini Nostri Jesu Christi, cui est laus, gloria, & honor in secula seculorum amen. Quotquot ante præfens seculum decimum octavum Sancti Zenobii Acta literis commendarunt, hisce verbis permoti Beatissimum Simplicianum, qui post gloriosum Divi Ambrosii obitum in ejus locum susceptus est Mediolanensis Archipræsul, primum Vitæ ejusdem Zenobii Auctorem fuisse voluit. Verum. P. Daniel Papebrochius, Vir eruditissimus, unus ex Bollandianæ Collectionis Sanctorum Continuatoribus negat, S. Simplicianum Mediolanensem Antistitem gesta Divi Zenobii enarrasse. Gravissimo hoc argumento hanc sententiam suam munit. Simplicianus obiit aliquot ante Zenobium annis, utpote qui biennio tantum in Cathedra Mediolanensi sedit,*

Bbb 2 rit,

(1) Apud Bollandum Tom. VI. Maii die 15. pag. 50.

rit, & anno 400. ad Deum migraverit. Zenobius vero post annum, quadringentesimum adhuc vivebat, uti expresse testatur Paulinus Presbyter Mediolanensis in *Vita Sancti Ambrosii*, quem plures cum Divo Paulino Episcopo Nolano perperam confundunt. Paulini verba postea referemus. Reliqui a Simpliciano, qui Sancti Zenobii Vitam describere, uno vel altero, exceptis, male ejus obitum ante annum 400. retrahentes, omnes Simpliciano superstitem Zenobium faciunt, alii anno quinto, nonnulli septimo, quidam octavo, vel undecimo, Divus Antoninus 24. Blasius Monachus, & Volterranus 25. post quadringentesimum, ejusdem mortem contigisse narrantes. Qui ergo fieri potuit, S. Simplicianum Mediolanensem, qui longe ante obierat, memorare potuisse Zenobii obitum, & post quinquennium ejus Sacerdotis e Basilica Divi Laurentii, in Majorem Ecclesiam Sancti Salvatoris translationem? Quare Papebrochius censet, Auctorem Vitæ Divi Zenobii alium fuisse a Simpliciano Mediolanensi Archiepiscopo, antiquum tamen Scriptorem, qui eodem, quo ipse Zenobius, aut saltem sequenti seculo vivebat: forte *Simplicium*, vel *Simplicianum* appellatum. Si extaret autographum Vitæ S. Zenobii a Simpliciano compositum, enodari posset hæc difficultas, sed illud desideratur. (1) Puricellus ab eodem Papebrochio relatus omnem operam Mediolani adhibuit, ut autographum illud inveniret: aut frustra, eo nullibi reperto. Quæ vero sub Simpliciani nomine nunc circumferuntur Divi Zenobii Acta, non alia videntur, quam ea, quæ seculo undecimo a Laurentio Amalphitano Archiepiscopo collecta fuere, & ab eodem Papebrochio

Tom. VI. de *Actis Sanctorum Mensis Maii, ad diem 25.* inserta sunt: itemque illa, quæ tempore Concilii Florentini sub Eugenio IV. Joannes Tortelli Archidiaconus Arretinus edidit, eaque Surius Tom. III. descripsit. Mihi tamen suadere non possum, Vitæ præfatæ primævum ac gennium Auctorem alium a Beatissimo Simpliciano Mediolanensi extitisse: neque enim credibile est, alium quempiam insigni mendacio sibi assumere voluisse Archiepiscopi Mediolanensis titulum, qualem verbis supra relatis Auctor ille assumpsit. Non ideo tamen dixerim, Sanctum Simplicianum Mediolanensem aut Zenobio fuisse superstitem, aut ea scripsisse, quæ de ejusdem Zenobii obitu, & Corporis translatione ipsius nomine vulgantur; sed arbitror hæc esse quædam additamenta postmodum a quopiam adjecta: ut in aliis quoque Sanctorum Actis similia additamenta haud raro deprehenduntur. Simplicianus quippe Mediolanensis Ecclesiæ Presbyter, postmodum Archiepiscopus, præcipuus Divi Ambrosii, tunc sui Antistitis, itemque Sancti Zenobii ejus amicissimi, amborum miræ sanctitatis Præfulum gesta concinnavit: alterius quidem, nempe Ambrosii, usque ad ipsius felicem transitum ad Superos: alterius vero, scilicet Zenobii, ad illud usque tempus, quo ipse Simplicianus vixit: cumque is Zenobio præmortuus esset: oportuit cetera quæ ad hujus usque obitum, & Corporis translationem sunt subsequuta, ab alio fuisse interiecta: idque arbitror etiam post aliquot secula factum. Nam hujusmodi addimentorum Auctor asserit, anno quinto dormitionis S. Zenobii Corpus ejus fuisse translatum die 7. Februarii ad Ecclesiam Sancti Salvatoris: aut ceteri Scriptores tan-

(1) Puricellus in Dissert. Nazariana cap. 9.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXV. 1171

tantum temporis non agnoscunt inter obitum S. Zenobii, & Corporis ejus translationem, dum alii vix annum unum, alii ad summum tres intercessisse volunt. Verum quemadmodum de annis nativitatis, Episcopatus, & mortis S. Zenobii nihil certi definire possunt Auctores, ita & de anno translationis sacri ejus Corporis. Quæ in tanta rerum ac temporum obscuritate propius vero accedere credimus, eandem exponemus.

VII. Illud cum primis extra controversiam esse debet Sanctum Zenobium priusquam Episcopus ordinaretur, Romam a Damaso Papa, fuisse ascitum, rogatu S. Ambrosii, qui cum Zenobium ob eximias virtutes & vitæ sanctimoniam summopere diligeret, eum Damaso plurimum commendavit. Ex tempore, quo D. Ambrosius primum Florentiam adiit, facile dignosci potest. Bis namque Beatissimus Archipræsul hæc urbem inivit, semel cum post susceptum Mediolani Episcopatum, primum Romam proficisceretur, Florentiam pertransiens, perspecta Zenobii sanctimonia, & eruditione, illum ob præclaras virtutes summopere cœpit diligere, & ubi Romam pervenit, Damaso Summo Pontifici enixe commendavit. Tunc Zenobium nec dum Florentiæ Antistitem sedisse, indicant qui ejus Vitam exornarunt. Cum primis omnibus, qui extant, antiquior Laurentius Archiepiscopus Amalphitanus, loquens de iis, qui Florentiæ aderant, cum Ambrosius illuc advenit: *In quibus profecta veniebat ut fidus clarissimum, noster Patronus Zenobius, licet tum temporis nec dum esset Pontificali stemmate decoratus.* Clarius id expressit Blasius Monachus, quem Papebrochius seculo XIII. scripsisse existi-

mat. Is quippe præclara Zenobii gesta, ac virtutes recensens, quibus Archidiaconus sub Theodoro Episcopo enitebat, ait: *Quæ cum ad notitiam aini Ambrosii Præsulis, Mediolanensis Episcopi devenissent, ad eum venit: summaque se sibi unione conjunxit, & quid invenerat, & qualem, Summo Pontifici referre Damaso mara deposita non neglexit.* Sed omnium luculentissime Divus Antoninus rem descripsit (1): *Transiens autem beatissimus Vir Ambrosius Mediolanensis Antistes per Florentiam, Zenobium ipsum visitans, ut virum perfectum & doctissimum sibi intima & familiari quadam dilectione adstrinxit. Nempe ad urbem deveniens Ambrosius, Damaso Præsuli Summo Zenobii sanctimoniam & sapientiam patefecit: quamobrem Damascus eum ad se accersiri fecit, & secum manere constituit.* Hoc ipsum tradit Joannes Tortellius Presbyter Arretinus in Vita Zenobii, quam, Surius recitat Tom. III. Pergunt iidem Auctores narrare, quæ inter Damasum & Zenobium Romæ gesta sunt. Et quidem Blasius Monachus narrat, Zenobium a Damaso Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Diaconum Cardinalem creatum: *renitentem plurimum, inquit, in Cathedrali Romanæ Matris Ecclesiæ Diaconali officio decaravit.* Id ipsum tradit Joannes Arretinus apud Surium Tom. III. Maii, licet in annorum Chronologia minus exactus sit. Sic enim ait: *Sanctæ Romanæ Ecclesiæ ac Sedis Apostolicæ Diaconum inivit anno ætatis sue 38. & principia secundi anni Pontificatus Damasi.* Sed fallitur, cum initium secundi anni Pontificatus Damasi incidat in ann. 367. ut videre est apud Pagium: quo anno Ambrosius nondum erat Episcopus. Nondum igitur Episcopus, immo nec Presbyter Zenobius fuerat ordinatus. Ea quippe

æta-

(1) S. Antoninus in Chron. par. 2. tit. 20. cap. 22.

etate Diaconi Cardinales Romæ non constituebantur ii, qui Presbyteratus, aut Episcopatus Ordinibus essent jam initiati. Deinde refert, Zenobium ab eodem Pontifice Legatum Apostolicæ Sedis Constantinopolim missum: *Quibusdam ex causis Constantinopolim Zenobius pro Legato dirigitur*. Id vero contigisse Theodoro Episcopo adhuc superstitie indicant, quæ post ejusdem reditum Constantinopoli in Urbem statim accidisse commemorat: *Inter ea Theodorus Florentinus Episcopus moritur*. Cum autem de eligendo Theodori Successore magna Catholicos inter & Arrianos Florentiæ exorta esset contentio, ejus sedandæ causæ Zenobium a Damaso Roma Florentiam directum, ac totius populi & Cleri consensu ejusdem civitatis Episcopum electum, atque ab ipso Pontifice consecratum, idem Auctor testatur. Cui in iis omnibus etiam Divus Antoninus, & Joannes Arretinus consentiunt, ipsi pariter Zenobii Legationem Constantinopoli peractam, reditum in Urbem, Theodori obitum, & Zenobii in ejus locum electionem narrantes. Hinc Cardinalis Baronius Tom. IV. Annal. ad annum 370. recte scripsit: *Cum Ecclesia Constantinopolitana acerbissimis hinc quateretur fluctibus, Damasus Romanus Pontifex illos misit Sanctum Zenobium, creatum postea Florentinum Episcopum*: idque in Sancti Zenobii Actis apud Sarium haberi significat. Cum igitur Divus Ambrosius primum Florentiam venit, Sanctus Zenobius nec dum hujus civitatis Episcopus fuerat electus. At vero ubi rursus idem Ambrosius Florentiam adiit, jam ab aliquot annis præerat Episcopus, ut postea videbimus.

VIII. Quo autem anno Divus Ambrosius primum Florentiam, & Zenobium inviserit, nunc vestigan-

dum est. Papebrochius in Annotatis ad præfatum locum Blasii Monachi, pag. 56. lit. A, hæc habet: *Ilud contigisse sub initium Episcopatus S. Ambrosii, adeoque circa annum 373. indicat Joannes Arretinus*. Ast his assentiri nequeo; nam Divus Ambrosius ordinatus fuit Mediolanensis Episcopus anno 374. septimo Idus Decembris, sicuti ex Chronico Divi Hieronymi, Rufino, Paulino Presbytero, & aliis Auctoribus probat Baronius Tom. IV. Annal. ad eundem annum, in Vita S. Ambrosii, & in Notis ad Martyrolog. Roman. die septima Decembris: qui etiam in iisdem locis, & uberius ad annum 369. confutat opinionem illorum, qui Ambrosium anno 369. ordinatum Episcopum contendunt. Baronium plerique sequuntur, atque in iis Pagius ad præfatum annum 374. Ab hoc autem anno ordinationis S. Ambrosii usque ad primum ejusdem adventum in Urbem, adeoque & transitum per Florentiam, aliquot annos interfuisse affirmat Paulinus Presbyter his verbis (1): *Igitur post annos aliquot ordinationis sue, ad Urbem Romam, hoc est ad proprium solium perrexit*. Quare nonnisi post annum 374. Ambrosius Florentiam, & Zenobium primum invisit: dein Romam profectus eum Damaso Papæ commendavit: tametsi, ut Baronius observat ad annum 377. quo anno id eveniret, ignoretur. Crediderim ego duos ut minimum, aut etiam tres annos post Ambrosii ordinationem id gestum, nempe anno 376. aut 377. cum Paulinus dicat, *post annos aliquot ordinationis sue*: non annum, sed annos designans. Porro Zenobium, statim ac Ambrosius Romam pervenit, eodem anno illuc ascitum a Damaso Blasius Monachus, Divus Antoninus, & Joannes Arretinus

(1) Paulinus in Vita S. Ambrosii.

tinus supra relati testantur. An autem eodem anno Zenobius Legatus Apostolicæ Sedis Constantinopolim directus sit, definire non audeo: crediderim tamen sequenti anno ad summum ea Legatione Zenobium functum esse: mox Romam reversum, indeque Florentiam ad sedandas turbas, quæ post Theodori obitum fuerant excitatæ a Damaso missum, ejusdem civitatis Episcopum fuisse electum. Hæc constant ex Blasio Monacho, qui prius Legatione Apostolica S. Zenobii, ejusque Romam reditu enarratis, continuo subdit: *Interca Theodorus Florentiæ Episcopus moritur:* mox refert, statim Zenobium eo a Pontifice directum ad sedandas contentiones inter Catholicos & Hæreticos exortas de novo Episcopo eligendo, *petentibus Florentinis Zenobium Episcopum constitutum.* Ex iis lux aliqua affulgere poterit, ad dignoscendum tempus, quo Divus Zenobius Florentiæ Antistes consecratus est.

Cum enim recentes Scriptores, qui Sancti Zenobii gesta literis consignarunt, non ita adamussim tempora adventus ejusdem in Almam Urbem, Legationis Constantinopolitanæ, & ex illa reditus in eandem Urbem non discreverint, in varias coacti sunt abire opiniones, & procul a vero abscedere. (1) Matthæus Palmerius exordium Episcopatus Divi Zenobii alligavit anno 373. Simon della Tosa antiquus Rerum Florentinarum Scriptor anno 376. quem imitatus est Silvanus Razzius de SS. & BB. Tusciæ pag. 87. (2) Ughellus vero hac in re minime sibi constat: nam col. 14. ait: *Ad id dignitatis fastigium electus fuit anno fere 376. fibique creditam Ecclesiam administravit usque ad annum 407.* Infra autem col. 25. asserit: *Tanta diversitas*

est in perquirenda ratione temporum, in iis, quæ ad hunc Sanctum pertinent, ut nisi conjectura veritas indagetur, admodum difficulter videatur posse expiscari. Igitur vero propius: *Ad Episcopatum ascendisse illum anno 394. obivisse vero anno 407. ut supra docuimus.* Verum ex iis, quæ supra ex Paulino Presbytero diximus, de primo adventu S. Ambrosii Mediolanensis Archiepiscopi in Urbem, ejusque per Florentiam transitu exploratum est, Zenobium ante ann. 377. nondum fuisse electum Episcopum, verisimile tamen est id vel anno 378. vel circiter contigisse. Singillatim vero Ughelli opinio ejus electionem ad annum usque 394. protrahentis exploditur ex secundo adventu Divi Ambrosii Florentiam, cum ab Eugenio tyranno aufugeret, anno scilicet 392. Arcadio Augusto 2. & Rufino Coss. ibique ad biennium mansit, nempe usque ad Consulatum Arcadii 3. & Honorii 2. quo anno cum Theodosius Senior in Italiam adversus Eugenium descendisset, eumque profligasset, Ambrosius Mediolanum rediit, ut videre est apud Baronium ad annum 393. & 394. & Pagium ad ann. 394. num. 3. Jam autem Zenobium, antequam Ambrosius secundo Florentiam adveniret, Episcopum fuisse, Blasius Monachus, Sanctus Antoninus, Baronius in Annalibus & Vita Divi Ambrosii, ceterique affirmant: præsertim Joannes Presbyter Arretinus apud Surium, Tom. III. mensis Maii, inter alia narrat, S. Ambrosium ad preces Clari nobilis Florentini, ac Beati Eugenii parentis, eundem Eugenium, quem ipse Mediolanum secum antea adduxerat, & Clero suo cooptaverat, Divo Zenobio Episcopo tradidisse (3): *Post quatuor, inquit, a tempore suæ ordina-*

(1) Apud Ferd. Leopoldum del Migliore pag. 119.
(2) Ughellus Tom. III. col. 14. & 15.

(3) Apud Surium Tom. III. Maii pag. 794.

tionis (ideſt iplius Eugenii) in Subdiaconum annas, rogatu plurium Florentinorum, cum Florentiam Ambroſius peteret, ſecum eum duxit. Quem ſui conſuetos ſummo cum honore ac letitia ſuſceperunt, & pater ſillum ſibi perſpicuus tot muneribus decoratum incredibili geſſiebat gaudio. Quid plura? Nunquam reſſavit, quin ſuis inſtantiffimis precibus ab Ambroſio impetraret, illum Zenobio Pontifici, & Florentina Eccleſie Subdiaconum tradi. Cedit Ambroſius voluntati patris, & civium: traditur Zenobio Eugenius. Hæc eadem luculentius narrat Doctiffimus Cardinalis Baronius in Vita S. Ambroſii, ita differens (1): Magna intercedebat Ambroſio cum Zenobio ejus civitatis Epifcopo neceſſitudo, magnæque inter eos caritatis ſunctio, & officiarum exhibitio, familiaritatis uſus, & morum conſenſio. Jure igitur amicitia, quo omnia communia ſunt inter amicos, quaſi pignus quoddam dilectionis Zenobius egreſſium virum Eugenium, Ambroſii alumnum ſibi retinuit, eumque ordinavit Diaconum: qui quidem tanto educatore dignum ſpecimen edidit ſanctitatis, atque egreſſus vita meritis illam Eccleſiam per ſe nobilem illuſtravit. Jam igitur S. Zenobius erat Epifcopus Florentinus longe ante annum 392. quo Divus Ambroſius declinans Eugenium tyrannum Mediolano Florentiam pervenit, ibique biennio circiter eſt commoratus.

IX. Quamdiu autem Zenobius in Epifcopatu vixerit, & quo anno ad Deum migraverit, non omnino exploratum eſt, ob varias Auctorum opiniones. Ferdinandus Leopoldus del Migliore in ſua Florentia illuſtrata, pag. 139. cenſet, Zenobium obiſſe anno tertio Arcadii Imperatoris, quem aſſerit incidiſſe in annum noſtræ ſalutis 397. atque pro hac ſententia laudat Laurentium Archiepi-

ſcopum Amalphitanum. Aſt Laurentius Amalphitanus tempus quidem Arcadii designat, ſed ejus Imperii annum minime exprimit: nempe mortem S. Zenobii adſcribit temporibus Arcadii & Honorii, quæ ſe extendunt ad annum poſtque 408. quo Arcadius vita ſunctus eſt. Silvanus Razzius, qui Sancti Zenobii ortum retraxit in Annum Chriſti 310. & nonaginta annos eum vixiſſe, cum Divo Antonino aliisque aſſerit, ejusdem obitum anno 400. adſcribat necesse eſt. Veram utraque hæc opinio facile exploditur ex eo, quod Zenobius annos plures poſt Divi Ambroſii obitum vixit, ac ſubinde ultra annum quadringentefimum. Ambroſius quippe anno 397. juxta Pagium: vel anno 398. juxta Henſchenium in Exercit. ſingulari ante Tom. I. menſis Aprilis, mortalitate depoſita ad Superos evolavit: ſæpius poſt mortem, uti Zenobio & Florentinis promiſerat, in ſpiritu apparuit: cum Radagaſius Gothorum Dux Florentiam arcta obſidione cingeret, in ſomnis nobili Viro, in cujus domo adhuc vivens Florentiæ commoratus fuerat, apparens, proximam urbis liberationem, Radagaſii ejusque exercitus cladem prædixit: tunc autem vivebat Zenobius, & ipſe intra urbem obſeſſus. Quæ omnia refert Paulinus Preſbyter in Vita S. Ambroſii, variis, quæ poſt illius glorioſam mortem contigerant, miraculis recenſitis, atque hæc inter alia (1): *Intra Tuſciam vero Civitate Florentia, ubi nunc vir Sanctus Zenobius Epifcopus eſt, quia promiſerat illos ſe ſæpius viſitaturum, frequenter ad Altare, quod eſt in Baſilica Ambroſiana, quæ ibidem ab ipſo conſtituta eſt, viſus eſt arare, ſicut ipſo Sancto Viro Sacerdote Zenobio referente didicimus. In eadem etiam domo, in qua declinans Eugenium man-*

(1) Baronius in Vita S. Ambroſii.

(1) Paulinus in Vita S. Ambroſii ante finem.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXV. 1175

*fit, tempore quo Radagafius supradictam civitatem obsidebat, cum jam penitus desperassent viri civitatis ipsius, per visum cuidam apparuit, & promisit alio die salutem illis assuturam. Quod referente civium animi sunt ere-
cti. Nam altero die adveniente Stilicone Comite cum exercitu facta est de hoste victoria. Id vero contigisse anno 405. Baronius, Sigonius, Pagius, ceterique testantur. Hoc igitur tempore Sanctus Zenobius in vivis agebat.*

X. Quare hac opinionerejecta, ceteri fatentur, Zenobium post annum quadringentesimum ex hac vita migrasse: quamquam in anno desi-

gnando ab invicem discrepant. Laurentius Archiepiscopus ejus obitum attribuit Arcadii & Honorii temporibus, quæ se extendunt usque ad annum 408. quo Arcadius e vivis decessit. Hanc annorum epocham secuti sunt illi, qui curaverunt Florentinæ sculpendam Inscriptionem ab Ughello Tom. III. col. 25. aliisque sic relatam, ut anno XI. horum Imperatorum, dies 26. Januarii componatur cum Feria V. quæ omnia notant Annum Christi 405. habentem litteram Dominicalem A. Inscriptio tamen illa Columnæ insculpta prope Ecclesiam Sancti Joannis Baptistæ, sic habet:

Anno ab Incarnatione Domini CCCCVIII. die XXVI. Januarii

Tempore Imperatorum Arcadii & Honorii Anno XI. Fer. V.

Dum de Basilica Sancti Laurentii ad majorem Ecclesiam

Florentinam Corpus Sancti Zenobii Florentinorum Episcopi

Feretro portaretur erat hoc in loco Ulmus arbor arida tunc
Existens quam cum feretrum Sancti Corporis tetigisset subito frondes

Et flores miraculose produxit in cuius miraculi memoriam

Christiani claque Florentini in loco sublata Arboris hic

Hanc Columnam cum Cruce in Signo notabili crexerunt.

Nonnulli hac Inscriptione permoti existimant, Sancti Zenobii obitum anno circiter 407. contigisse: nec advertunt, Inscriptionem illam aliquot seculis post Zenobii ætatem exaratam, in annorum computatione mendosam esse. Annus 408. in illa descriptus, non est XI. Arcadii, sed XIII. quo ille diem ultimum clausit, uti ostendit Pagius ad annum 408. sed neque etiam hoc anno facta fuit illa Corporis Divi Zenobii Translatio e Basilica Laurentiana in Ecclesiam Principem: siquidem Clemens Mazza deferibens secundam Translationem ejusdem Sacri Corporis, factam anno 1439. ait: *Quod hinc usque ad primam, subditiis accurate calculis, invenendi sunt anni mille ac decem:* atque adeo in ejus sententia,

Pars II. Vol. II.

Divus Zenobius mortuus est an. 424. Scripsit Clemens Mazza Historiam Translationis Corporis Divi Zenobii eodem seculo, quo Joannes Archiepiscopus Arretinus, & Sanctus Antoninus Aëta ejusdem Sanctissimi Præsulis exornarunt: quo tempore ea invaluerat sententia, Divum Zenobium anno 424. obiisse. Quod quidem expresse affirmat Joannes Arretinus apud Surium Tom. III. pag. 396. his verbis: *Mortem letus aspexit* (Zenobius) *annorum fere nonaginta, viii. Kalendarum Junii, anno ab Incarnatione Domini CCCXXIV. Pontificatus Innocentii anno 8. Imperii vero Honorii & Theodosii* (scilicet Junioris) *anno X. Idipsum & Divus Antoninus tradit in Chronico, par. 2. tit. 10. cap. 12. Anno ætatis 90. tempore In-*

C c c

no-

1176 Orbis Sacer & Profanus

nocentii I. Papa, anno scilicet ab Incarnatione CCCXXIV. 25. Maii, Anima illa Sanctissima resoluta a Corpore penetravit caelestia Regna. Perperam tamen a Joanne Arretino Anni Imperii Honorii & Theodosii Junioris, uti etiam tum ab ipso, tum a Sancto Antonino Innocentii I. Papae Pontificatus perperam nominatur. Annus quippe 424. erat Coelestini I. Summi Pontificis annus secundus, ant tertius inchoatus, Theodosii vero Junioris, quo cum Patre regnavit, 23. quo autem solus, erat annus 17. Honorius vero anno 423. ex hac vita decesserat. Hinc Daniel Papebrochius censet, quod de tempore Innocentii I. apud S. Antoninum legitur, *ab interpolatrice manu fuisse additum: ipse tamen Papebrochius existimat, anno 424. sedisse adhuc Bonifacium Papam: aut ex adverso Pagius vult, tunc Coelestinum sedisse.* Paululum a Joanne Arretino, & S. Antonino discrepat Blasius Monachus: nempe asserit, S. Zenobium ad Deum migrasse anno 425. tempore Theodosii (videlicet Junioris) & Honorii Imperatorum. Blasium secutus est Raphael Volaterranus in Vita S. Zenobii adhuc inedita: scribit enim, Zenobium natum esse sexto Kalend. Februarii ann. 335. obiisse autem anno etatis suae 90. ac proinde anno 425.

Ut animi mei sensum ingenue aperiam, mihi videtur haec sententia Divi Antonini, Joannis Arretini, & Clementis Mazzae, immo & haec postrema Blasii Monachi, & Raphaelis Volaterrani, ab illa uno vix anno difficiens, propius vero abire. Sed & fortassis aliquantulum ultra annum 425. protrahenda S. Zenobii mors, licet adamussim annus nequeat definiri. Idque observatum voluit Daniel Papebrochius in Commentario

Prævio ad Vitam Divi Zenobii, n. 4. ubi relatis S. Antonini, Blasii Monachi, & Volaterrani verbis, ita differt (1): *Certe nulla ratio cogit Sanctum Zenobium, si vixit annis 90. citius mortuum dicere: nam etiam sic fuisset quadragenarius, quando amicus ejus S. Ambrosius fuit creatus Episcopus, adeoque illi ætate par, qui potius multo junior deberet concipi, quando ab Ambrosio jam Episcopo fuit S. Damaso commendatus. Quare valde propendeo ut non diu ante annum 440. mortuum fuisse Sanctum Zenobium existimem: nam etiam sic totis 50. aut pluribus annis fuisse Episcopus potuisset.* Hæc Vir Præstantissimus. Et quidem si Zenobius Ambrosio fuit, aut fere ætate par, aut paululum junior, uti videtur, & annos 90. vixit, ejusdem obitus vel anno circiter 425. vel forte ultra 430. contigit. Quemadmodum enim annos natiuitatis S. Ambrosii non unus idemque ab omnibus decernitur, ita juxta varias hæc de re auctorum opiniones, anni natiuitatis & obitus Divi Zenobii rimandi sunt. Cardinalis Barocius, & alii, quos ipse laudat, natiuitatem Ambrosii retrahit in annum 333. juxta hanc sententiam, si Zenobius uno, vel altero anno post Ambrosium natus sit, hujus obitus incidet circa annum 425. E contra Hermantius in Vita S. Ambrosii lib. 1. cap. 3. eum anno circiter 340. natum prodit. Hermantii sententiam Pagius veriorum putat. Secundum hæc igitur sententiam verisimile videtur, Zenobii obitum contigisse circa ann. 430. plus minusve.

XI. Hanc meam sententiam his conjecturis munio, quas nemini antehæc observatas deprehendi. Cum primis certum est, Paulinum antea Diaconum Ecclesie Mediolanensis sub Ambrosio, dein Presbyterum,

non

(1) Papebrochius in AD. SS. Tom. VI. Maii pag. 50.

non paucis post ejusdem Beatissimi Archiepiscopi obitum annis, Vitam ipsius descripsisse. Id constat ex iis quæ narrat accidisse Ambrosii Discipulis, cum is extrema ægitudine mortis proximus esset (1): *Eodem tempore, inquit, cum in extrema parte porticus, in qua jacebat, in uno positi Cassus, Polemius, Venerius, & Felix, tunc Diaconi, secum tractarent, voce ita pressa, ut vix invicem audirentur, qui post obitum illius Episcopi ordinandus esset, atque cum de nomine Sancti loquerentur Simpliciano, tanquam interesset tractatui, cum longe positis ab ipsis jaceret, approbans exclamavit terro: Senex sed bonus. Erat enim Simplicianus ævi maturior. Qua voce audita expavescentes fugerunt. Defuncto tamen eo non alius illi successit in Sacerdotio, nisi is, quem ille bonum Senem trina voce significaverat. Cui Simpliciano Venerius, quem supra memoravimus, successit. Felix vero nunc usque Bononiensem regis Ecclesiam. Cassus autem, & Polemius nutriti ab Ambrosio, bonæ arboris boni fructus, in Ecclesia Mediolanensi Diaconi funguntur officio. Hæc plane constat scripta fuisse a Paulino post S. Simpliciano obitum, cum dicat, Simpliciano Venerius successit. Immo etiam post ipsius Venerii quoque mortem scripta inde conicio, quod de ipso non asserit, tunc adhuc vivere: quod tamen de Felice statim affirmat dicens: Felix vero nunc usque Bononiensem regit Ecclesiam. Porro S. Venerius ad Deum migravit anno 409. die 4. Maii, sub Pontificatu Innocentii I. uti narrant Bollandi Continuatores in ejus Vita, Tom. I. mensis Maii, pag. 494. & seq. Felix vero Bononiensis præfuit Ecclesie ad annum usque 429. quo mortalitatem exiit die 4. Decembris, uti Ferrarius in Catalogo SS.*

Italiæ, Ughellus Tom. II. in Bononiens. & alii tradunt. Paulinus autem de Felice loquitur, tamquam diu in Episcopatu superstiti. Ad hæc: ipse Paulinus inferius, paulo ante finem, verbis supra relatis, aperte affirmat, eodem tempore quo & ipse Mediolani, & Felix Bononiæ vivebant, Zenobium Florentiæ pariter superstitem fuisse, dum asserit: *Intra Tuscanam vero civitate Florentiam abnunc Vir Sanctus Zenobius Episcopus est.* Quibus verbis indicat Paulinus etiam post scriptam ab ipso Divi Ambrosii Vitam, Zenobium adhuc in vivis degisse. Quo autem tempore Paulinus Ambrosii Vitam exornaverit, nunc vestigandum est. Arbitror id operis ab eo susceptum, absolutumque, vel dum in Africa moraretur, vel paulo post sui reditum in Italiam: Quod quidem colligo ex iis, quæ sibi in Africa contigisse ibidem prope finem scribit. Cum enim paulo ante narrasset pœnas divinitus illatas cuidam Presbytero in Africæ partibus Sanctissimo Ambrosio jam vita functo maligne detrahenti, paulo post ea narrare pergit, quæ sibi Carthagine degenti contigerant (1): *In urbe etiam Carthaginensi, cum apud Fortunatum Diaconum fratrem Venerabilis Viri Aurelli Episcopi ad convivium venissem, una cum Vincentio Colossiano Episcopo, Maurano etiam Episcopo Bolitano, sed & aliis Episcopis & Diaconibus: Maurano Episcopo detrahenti Sancto Viro (nempe Ambrosio) retuli exitum Presbyteri superius memorati: quod ille de alio dictum, de se oraculum maturo sui exitu comprobavit. Nam de eodem loco in quo jacebat, cum subito vulnere, ingenti esset percussus, allenti monibus ad lectum portatus est, atque inde ad domum, in qua hospitabatur, deductus, diem clausit extremum.* Hæc igitur,

Cee 2

tur,

(1) Paulinus in Vita S. Ambrosii.

(1) Paulinus in Vita S. Ambrosii prope finem.

1178 Orbis Sacer & Profanus

tur, quæ adversus Divi Ambrosii detractores divinitus acta sunt prodigia, in Africa evenere ipso Paulino ibidem presente. Paulinus autem Carthaginem appulerat anno 411. quo Cœlestium hæreseos primum accusavit apud Aurelium ejusdem urbis Antislitem, deinde anno 412. Carthagine in Concilio Episcoporum adversus eundem hæreticum stetit, uti docent Baronius, & Pagius ad annum 412. num. 9. ea Mario Mercatore in Commonitorio super nomine Cœlestii, Theodosio Augusto inscripto. Multis postea annis in Africa egit: nam anno 418. Carthaginem Romam ad Zosimum Papam libellum transmisit, ut late probat Pagius ad eundem annum num. 4. & seqq. Dum autem Paulinus in Africa morabatur, rogatus fuit a Divo Augustino, ut Vitam Sancti Ambrosii describeret, teste Isidoro in lib. de Viris Illustribus, apud Possëvinum Appar. Sac. Tom. III. pag. 15. Paulinus, inquit, *petente Augustino conscripsit Ambrosii Vitam, signis florentem, & meritis Apostolorum non imparem*. An vero Paulinus Vitam illam exaraverit cum adhuc in Africa degeret, an post sui reditum in Italiam, incertum est. Verumtamen cum Vitæ Divi Ambrosii finem imponat ea recensendo, quæ dum ipse Paulinus in Africa constiteret, contigerunt, verosimile videtur opus illud ab eo absolutum eo tempore, quo adhuc in Africa commorabatur.

XII. Atque hinc elucescit, Zenobii obitum longius protrahendum, ac recentes aliquot, præsertim Ferd. Leopold. del Migliore, Ughellus, Bollandus Tom. III. Februar. ad diem 26. in Vita S. Andree, Scipio Ammiratus, Cerracehinus, & iis antiquior Author Inscriptionis affixæ Columæ prope Templum Sancti Joannis erectæ illum definiant. Paulinus

quippe ab anno 411. ad annum 418. & ultra in Africa mansit, ibi Divi Ambrosii Vitam descripsit, & si lubet, paulo etiam post sui in Italiam reditum. Dum eam exornaret, Zenobium inter mortales egisse, & Florentinæ Ecclesiæ præfuisse salsum est. Igitur ab anno 411. ad annum 418. in vivis agebat. Cumque nihil ex adverso proferri possit, quo certo constet, eum ante annum 418. quidni propius vero abierit sententia Divi Antonini, Joannis Arretini, Clementis Mazzæ, & aliorum, qui ann. 424. aut Blasii Monachi, & Raphaëlis Volaterrani, qui anno 425. aut tandem Danielis Papebrochii, qui non diu ante annum 440. eum obiisse castrimant? Siquidem Paulinus suo adhuc tempore Zenobium superstitem agnovit. Certe Zenobium Divo Ambrosio juniorem fuisse, Blasius Monachus indicat, expressè vero affirmat Sanctus Antoninus dicens: *Cum semel eum videret Ambrosius Mediolanensis Episcopus, familiaris ei a juventute factus*. Erat igitur Ambrosio annis recentior, quando primum illi amicitia vinculo junctus fuit, ejusque opera a Damaso Romam ascitus. Quare oportet Zenobium aliquot annos, ut minimum duos ant tres post Ambrosium natum esse. Antea autem vidimus duas præcipuas de anno nativitatis Divi Ambrosii circumferri sententias, aliam eorum, qui anno 333. aliam vero illorum, qui circa annum 340. eum exortum esse volunt. Secundum priorem sententiam, si Zenobius anno circiter 336. in lucem prodiiit, cum nonaginta prope annos vixerit, oportet eum anno circiter 425. obiisse: secundum alteram vero, quæ probabilior censetur, si Zenobius anno circiter 343. natus sit, necesse est eundem ea hac vita migrasse anno circiter 432. seu juxta Papebrochium,

pon

Pars II. Lib. III. Cap. XXXV. 1179

non diu ante annum 440. Bollandi conjectura Zenobii obitum anno 400. adscribentis ex eo, quod ob infestationem quarundam Gentium a Radagasio factam anno 405. translatio S. Zenobii a B. Andrea perfecta fuerit, ne ejus Corpus tunc in Ecclesia S. Laurentii extra urbem sita injuriis Gentilium pateret, arbitraria est: cum ex Inscriptione, quam ipse landat, & ex Actis vitæ ac Translationis Divi Zenobii constet hujus Corpus a S. Andrea, ob aliam causam, nempe ob crebra miracula, quæ ad illius Sepulchrum fiebant, inde fuisse translatum. Unde Papebrochius parvi pendens eam Bollandi conjecturam asserit, Divi Zenobii obitum non diu ante annum 440. contigisse. Et hæc quidem sunt, quæ de annis nativitatibus, Episcopatus, & obitus Divi Zenobii, in tanta rerum ac temporum obscuritate adnotare potui, paratus semper ab aliis certiora ac elatiora discere, quoties ea invenire datum sit. Ceterum Zenobius Præful fuit, eximia in proximis charitate, in pauperes misericordia, zelo Catholicæ Fidei

propagandæ, morum integritate, eruditione, prudentia, & vitæ sanctimonia illustri, operum vero, & miraculorum gloria clarissimus, quem Ecclesia Florentina præcipuum Civitatis ac Dioecesis Patronum summa veneratione prosequitur.

XIII. Zenobio successit S. Andreas, hujus nominis primus, & ipse civis Florentinus, cujus diversa mentio habetur in Vita, & in Lectionibus in Officio Translationis Divi Zenobii recitari solitis, ubi hæc legimus: *Successerat Sancto Zenobio in Episcopatu Florentino Andreas ejusdem patriæ civis, sanctitate isdem clorus.* Is initio sui Episcopatus, cum ad Beatissimi Zenobii Sepulchrum crebra in dies miracula fieri cerneret, sacrum ejusdem Corpus e Basilica Ambrosiana Divi Laurentii, tunc extra mœnia civitatis posita, in ipsam Cathedralē Ecclesiā transferendum curavit. Hujus porro Translationis memoria quo perennior apud posteros vigeret, secutis temporibus in ipsa Metropolitana Basilica, prope Sacrarium ad sinistram ejus latus sequens Tabella fuit appensa.

*Cum Divi Zenobii Corpus in Sancti Laurentii Aede
Conditum esset atque ob admiranda ipsius opera
Majori in dies frequentia celebraretur
Andreas qui proxime Zenobio in Episcopatu successerat
Eum honorem isti potissimum, cui præfuerat Ecclesiæ,
Deberi arbitraturs, convocatis ex vicinis urbibus Episcopis
Civitate gestiente, & Insigne aride Arboris in orea
Revirescentis floresque fundentis miraculum obituipiente
In hanc longe, quam nunc est, humiliorem Basilicam
Illustri pompa transfudit vii. Kal. Februarii CCCCLX.*

Ab altera Inscriptione Columnæ prope Templum Sancti Joannis affixa, uno anno præsens discrepat: utraque tamen annis ætatis, & obitus Divi Zenobii minime consentanea, ex iis, quæ supra animadvertimus, est corrigenda. De hac Translatione ab An-

drea Episcopo Florentino facta, Joannes Villanus Histor. Flor. par. 1. lib. 1. cap. 62. Blasius Monachus, Sanctus Antoninus, Joannes Archipresbyter Arretinus, Clemens Mazza, Vincentius Borghinius, Ughehus, Ferdinandus Leopoldus del Migliore, alii-

alique plures pertractant. Quo anno Andreas ad Deum migraverit, ignoratur: ab Ecclesia tamen Florentina ejus Festum celebratur die 26. Februarii: qua die pariter ejusdem memoria agitur in Martyrologio Romano: *Florentiæ Sancti Andree Episcopi & Confessoris*. Dubium est apud Auctores Florentinos, an Andreas inter Sanctos Florentinæ Ecclesiæ Præsules relatus, sit hic D. Zenobio proximus successor, an alter ejusdem nominis, qui Mediolanensis Conventui interfuit, cum Carolus Calvus ab Asperto Archiepiscopo coronam Regni Italiæ accepit, & Ludovico Pio Imperatori charus fuit: ut videre est apud Ughellum Tom. III. col. 26. & Ferdinand. Leop. del Migliore in sua Florentia Illustrata, pag. 140. Hujusmodi dubium indicavit etiam Ferrarius in Catalogo SS. Italiæ his verbis (1): *Qui Annales urbis Florentinæ scripsere, rem hanc quasi incertam prætereunt; uti apud Borginum antiquitatis aliqui studiosum diligentemque indagatorem videre est. Alii Sanctum Andream, qui Ludovico Imperatore circa annum Domini 870. floruit, multaque Ecclesiæ Florentinæ beneficia contulit, esse opinantur. Res profus ambigua, an qui Sanctus habetur & colitur, Andreas ille fuerit, qui Sancto Zenobio proxime successit, an qui sub Ludovico Imperatore circa tempus memoratum vixit. Ipsi Florentini viderint. Ceterum Ughellus, Bollandus Tom. III. Februarii ad diem 26. & alii probabilius existimant, esse hunc Andream, qui Zenobio proxime successit. Huic nimirum favent Tabulæ Ecclesiæ Florentinæ, Lectiones, quæ die Translationis Divi Zenobii in Matutinis recitantur, decreto Urbani VIII. Summi Pontificis approbatæ, & Acta ipsius S. Zeno-*

bii apud omnes Auctores antea relatos, quæ Andree hujus sanctitatem testantur. De ipso Cardinalis Baronius Martyrologii Rom. verba intellexit, ad diem 26. Februarii, lit. H, ubi ait: *Andree Episcopi de eodem Tabulæ Florentinæ. Plura de ipso in Vita S. Zenobii, cui in Episcopatu successit.*

XIV. Si tempus Martyrii Sancti Mauricii Episcopi Florentini a Joanne Villanio descriptum, annis ab ipso designatis responderet, proximus Andree successor statim occurreret idem Mauritius: nam Auctor ille initio libri 2. Histor. Florent. patrio sermone hæc tradit (1): *Negli anni di Cristo CCCCL. al tempo di San Leone Papa, e di Teodofio, e Valentiniano Imperadori, nelle parti d' Aquilone fu un Re di Vandali, e di Gotti, che si chiamava Bela soprannomato Totile. Cumque plura de illius barbarie, de adventu in Italiam, de urbibus ab eo ant captis, aut everfis, de Florentiæ obidione, ejusque excidio narrasset, tandem concludit: Ecco si fu distrutta la nobile Città di Firenze dal pessimo Totile flagellum Dei, a di 28. di Giugno, anni di Cristo CCCCL. ed anni DXX. della sua edificazione: e nella detta Città fu morto il Beato Maurizio Vescovo di Firenze a gran tormento per la gente di detto Totile, ed il suo Corpo giace in Santa Reparata. Villanium sequitur Ferdinandus Leopoldus del Migliore in sua Florentia Illustrata, pag. 140. Ex ejusdem Villanii Historia Clariss. Vir Daniel Papebrochius Tom. V. mensis Junii in Sanctis pratermissis ad diem 28. ejusdem mensis, pag. 334. & seq. de Sancto Mauritio hæc habet: *Mauritius Episcopus Florentinus, a Totile militibus per magna tormenta sublatu et vivis, jacet in S. Reparata, inquit Joannes Villanus initio lib. 2. Chronici Florentini: quia**

(1) Ferrarius in Catal. SS. Italiæ die 6. Februarii.

(1) Joam. Villan. Hist. Florent. par. 1. l. 2. cap. 1.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXV. 1181

quia urbi dicitur excisa a Totila anno 450. die 28. Junii, idem Mauritius cum titulo Sancti Martyris, alii Etruria Sancti accensetur a Ranzio & Ughello: Optamus certiora veteris cultus indicia in Martyrologiis Florentie scriptis, alitque antiquioribus monumentis inveniri. Ita Papebrochius, qui etiam Tom. VI. mensis Maii, ad diem 25. in Commentar. prævio ad Vitam Sancti Zenobii num. 5. pag. 50. loquens de vetustissima Cathedrali Florentina titulo Sancti Salvatoris quondam decorata scripsit: *Quod nomen cum ipsa Ecclesia & civitate desit, quando Italie populator Totilas sub annum DCLV. omnia ibi sola æquari iussit, occiso etiam urbis Episcopo Mauritio.* Hoc loco Papebrochius corrigi manifestum Joannis Villanii in Chronologia errorem.

Et quidem Villanii lapsus emendatur accuratior alii rerum Florentinarum Scriptores, atque in iis Vir diligentissimus Vincentius Borghinius a Silvano Razzio in Vitis Sanctorum Tusciæ, pagina. 128. laudatus, Ughellus, & alii, qui Sancti Mauriti Martyrium circa annum 550. contigisse animadvertunt. Hoc siquidem tempore impius Totilas Sanctum Herculaneum Perusinum Episcopum, aliosque in Etruria tunc viventes Sanctissimos Viros interfici iussit, de quibus Divus Gregorius Magnus Dialog. lib. 3. cap. 13. agit. Decepit Joannem Villanum cognomen, *Flagellum Dei*, tum Attilæ, tum Totilæ, barbaris ac sævissimis Principibus impositum; ideoque ex duobus Regibus unum fecit, Totilamque appellavit, quem sub Leonis Magni Pontificatu, & Theodosii Junioris ac Valentiniani Imperio vixisse perperam existimavit. Attilas quippe, ut alibi diximus, Italiam invasit anno 452. plures urbes evertit,

numquam tamen in Etruriam penetravit; sed ad Mincium flumen ipsi occurrente Sancto Leone Magno, & discessum ab Italia suadente, in Pannoniam est reversus: neque is Gothorum, sed Hannonum Rex fuit. Totilas vero Gothorum Rex Italiæ imperavit, in Etruriam venit, atque in Etruria a Narsete anno 552. victus & interfectus est. Ab hujus itaque Regis Totilæ militibus S. Mauritius Florentiæ Episcopus diris tormentis excruciat, Martyr occubuit; quo titulo eum appellant Joannes Villanius, Vincentius Borghinius, Scipio Ammiratus, Silvanus Ranzius & alii: Ughellus vero hæc de illo tradit (1): *Sanctus Mauritius Episcopus Florentinus a Totilæ militibus interemptus est, dum meliorem Italiæ partem devaglarer, ejusdemque nobiliores civitates ferro flammæque succinxisse exciderent, in quibus etiam Florentia fuit, tametsi haud in totum excisa fuerit, visa tamen est præter ceteras ærummas illam lustrasse tulisse, cum per violentam mortem proprium Pastorem amisit anno 550. a restituta salute die 28. Junii.* Cosmus della Rena Patricius Florentinus antiquitatis indagator in Opere Tusco sermone inscripto, *Della Serie degli Antichi Duchi e Marchesi di Toscana.* Par. I. in Tabula Universali, Collectione quinta, pag. 237. & seq. refert, in *Archivio Archiepiscopatus Florentini assevari Processum factum anno 1644. auctoritate Ordinarii, super immemorabili cultu & fama sanctitatis S. Mauriti Episcopi Florentini.* Mox citat Cosmum Minorbetti in libro cui titulus: *Relazione delle Reliquie della Chiesa Metropolitana Fiorentina*, condito anno 1615. typis autem impresso anno 1685. pag. 12. cum notis ipsius Cosmi della Rena, num. 18. pag. 49. Desideratur tamen adhuc

(1) Ughellus Tom. III. col. 26.

adhuc Apostolicæ Sedis decretum, quo S. Mauritii cultus approbetur.

XV. Ex hucusque dictis apparet, a Divi Andreæ obitu usque ad B. Mauritium, centum circiter annorum spatio, aut Florentiam Episcopis caruisse, aut siqui tunc extitere, illorum & nomina & monumenta perisse. Quod quidem sub Gothorum Regno præsertim accidisse Vincentius Borghinius in Tract. Ecclesiæ & Episcopi Florent. pag. 494. observat. Quisnam in Mauritii locum suffectus fuerit, non omnino constat, nisi quod apud Gratianum par. 1. Decreti, dist. 34. cap. 7. extat Epistola Pelagii Papæ inscripta *Florentino Episcopo*, non indicato tamen hujus nomine. Cum autem Gratianus minime exprimat, an Pelagius ille Pontifex primus, aut secundus fuerit ejus nominis, adhuc incertum est, quo anno epistola illa scripta sit. Et sane si Pelagius I. ejus auctor extitit, Florentinus hic Episcopus Anonymus vixerit oportuit circa annum 555. sicque potuit proxime Mauritio successisse: sin autem fuerit Pelagius II. idem ille Episcopus circa ann. 580. sedisset. Id unum certum est a Vincentio Borghinio, Scipione Ammirato, Ferdinando Ughello, & Ferdinando Leopoldo del Migliore post S. Mauritium, hunc Episcopum Anonymum Catalogo Florentinorum Antistitum accenseri. Ceterum præfati Auctores, uti etiam nuper Lucas Josephus Cerracchinus post Ardingum, quem & Radinghum, & Rodingum vocant, proxime collocant Andream, hujus nominis secundum, prætermisso Petro, quem tamen Ughelli Continuatores Tom. III. col. 26. proxime Ardingo, seu Radingo successisse contendunt, eundemque interfuisse Concilio Romæ a Nicolao I. Summo Pontifice anno 861. seu, ut alii volunt, 862. celebrato. Verum dili-

genter hujus Concilii Acta vestigare studui apud Baronium, Binius, Labbeum, & Arduinum, neque hujus Petri Florentini Antistitis nomen umquam potui deprehendere. Inter Florentiæ Præfules vitæ sanctimonia illustres, celebris extitit Sanctus Podius, Gomella prope Papiam oppido oriundus: is Canonicus Florentinus circa annum 990. electus, Capitulo Canonicorum Abbatiam S. Andreæ prope Forum vetus ab Ugone Marchione, Ugonis Arelantensis Italici Regis nepote, Uberti Tusciæ Marchionis filio obtentam, pro communi illorum victu clargitus est: hujus Donationis Diploma ex Archivo Capituli Metropolitanæ Basilicæ recitat Cerracchinus in sua Chronologia Episcoporum Floren. pag. 34. & seq. Insigni prudentia ac pietate Ecclesiam hanc administravit, redditibus & castellis aliquot adjunctis maxime auxit; ac demum meritis atque pietatis operibus onustus migravit ad Dominum anno 1002. Corpus in Majore Basilica quiescit ejusque natalis dies ab Ecclesia Florentina quinto Kalendas Junii celebratur: de quo vetus Martyrologium Florentinum, in Bibliotheca Mediceo-Laurentiana hæc tradit: *Florentia decessit S. Petrus ejusdem civitatis Episcopus, qui vita & miraculis gloriosus quiescit, sepultus est in Cathedrali Ecclesia præfata urbis juxta Corpus Beati Zenobii in arca marmorea.* Ejusdem memoria relata est in Martyrologium Romanum die 28. Maii: *Florentia S. Petrus Episcopus, & Confessoris.* Plura de illo Vincentius Borghinius loc. cit. Razzius, Ferrarius, Ughellus, & Bollandi Continuatores Tom. VI. mensis Maii ad diem 28. pag. 828. & sequentibus.

XVI. Cathedram hanc Episcopalem deinceps rexerunt Præfules pietate

tate ac doctrina clari usque ad annum 1420. quo tempore Martinus V. Papa, absoluto Concilio Constantiensis, Florentiam divertens, ratus, ut scribit Cardinalis Aegidius in sua Historia, Civitatem quæ aliis pietate ac religione, quemadmodum etiam splendore & amplitudine præcelleret, nulli alteri prærogativa Episcopatus inferioris esse oportere, Metropolitane Ecclesiasticæ dignitate insignivit. Huic primum additæ fuerunt suffraganeæ sequentes Episcopales Sedes, *Fesulana*, & *Pistoriensis*: additæ deinceps postremis temporibus, Burgi Sancti Sepulchri, Collis, & Sancti Miniatis urbes ad Episcopatus fastigium evectæ. Primus Archiepiscopali insula decoratus est a Martino Quinto Americus ex nobilissima Corsinorum Gente, jampridem anno 1411. die 16. Julii Episcopus Florentinus ordinatus. Unus Ferdinandus Leopoldus *del Migliore* in sua Florentia illustrata, pag. 148. num. 53. non anno 1420. sed sequenti Americum Archiepiscopum, creatum asserit, reclamantibus ceteris, præsertim Borghinio, & Ughello, qui id peractum affirmant anno 1420. quod & vetus Codex MS. & Inscriptio in Curia Archiepiscopali ejusdem Americi Imagini affixa testantur. Cappa magna & Tunica purpurei coloris dempto dumtaxat capitis operimento, more Cardinalium S. R. E. Archiepiscopus Florentinus solemnioribus diebus induitur. Post hujus Americi obitum ⁽¹⁾, cum Eugenius IV. Pontifex urbanus ebullientes declinans seditiones se consulisset Florentiam, ubi per aliquot annos commoratus, post Americi excessum eandem Florentinam Sedem ita per se administravit, & rexit, ut inter illius Ecclesiæ Præfules videatur posse numerari. Ex antiquis utique monumentis Ecclesiæ Florentinæ Ughellus

Pars II. Vol. II.

id hausit; nam in quodam libro Italice inscripto, *Ricordanze dell' Arte della Lana*, hæc prodita sunt: *Nell' anno 1433. essendo venuto a Firenze Eugenio Quarto Sommo Pontefice, ed avendo trovata vacante la nostra Sede Archiepiscopale per la morte già seguita del Corsini per se la ricevette quasi due anni, ne quali molte cose operò a decoro maggiore di essa, ed in specie instituit il Collegio dal suo nome detto Eugenio.* Hodieque Collegium Eugenianum appellatur, cui Clerici Metropolitane Basilicæ inservientes cooptantur, exactoque decem annorum ejusdem Basilicæ famulatu, etiam sine ullo beneficio Ecclesiastico, solo servitutis ibidem præstitæ titulo sacris Ordinibus initiantur.

XVII. Quintus inter Florentiæ Archipræfules fuit Sanctus Antonius, ob exiguum exiliumque corporis molem vulgo Antoninum nuncupatus, civis & ipse Florentinus, Ordinis FF. Prædicatorum clarissimus Sydus, & B. Fratre Joanne Dominici, postea S. R. E. Cardinali habitu ejusdem Ordinis apud Fesulas indutus, indeque Cortonam missus, ibi sub disciplina Beati Fratris Laurentii a Ripafracta, vulgo *Librafatta*, Novitiorum Magistro, tyrocinium explevit. Retroactis temporibus creditum plerisque fuit, Divum Antoninum ex Friliorum Gente ortum, qua tunc communi opinione, licet falsa, permotus Auctor Inscriptionis ejus Imagini in Aede Archiepiscopali existenti appositæ, *Sanctum Antoninum Frillium*, nominat. Verum nunc eruditi occurrunt, Sanctissimum Archipræfulem, non Frillium, sed Petrotium, vulgo *Pierozzi* esse nuncupandum. Nam in Testamento, quo a Patre hæres tertie partis instituitur, ejus Pareos vocatur *Nicolaus quondam Pierozzi de Florentia, Notarius Florentinus*. Extat hujusmodi Testamentum in Archi-

D d d

(1) Ughellus Tom. III. in Florent. Archiep.

chivo Generali Florentino, descriptum a Zenobio Nicolai a Monte, anno 1413. die 6. Februarii, in Protocollo prafati Zenobii Notarii publici fol. 83. & in libro signato lit. D 67. anno 1415. fol. 337. in publico Archivo Magistratus Contractuum, in Codicillo fol. 238. Extant præterea in Archivo Archiepiscopatus Instrumenta quædam, quibus propria manu subscriptus legitur: *Fra Antonino Pierozzi Archievesco di Firenze*. Perperam etiam quidam asserunt D. Antoninum humili loco natum: id quippe falsissimum est: Etenim Florentiæ oatus, Avum Patremque habuit, qui Cives Florentini erant ac Notarii publici, quo munere in Florentina Republ. nonnisi Cives fungebantur. Nicolaus Petrotius ejus parens Notarius factus, quater Proconsulatum libro, qui vulgo, *Coppa* inscribitur, ut probat eruditus Cerracchinus in sua Chronologia Episcop. & Archiep. Florent. pag. 153. Porro hujusmodi Proconsulatus inter præcipuos Florentiæ Magistratus censebatur. Falsum igitur est, Sanctum Antoninum humili loco, humilibusque parentibus natum esse: uti inter alios Ughellus inscite scripsit Tom. III. col. 223. Quid mirum si Vir, alioqui eruditissimus, in enumerandis aliarum Italiæ urbium Præsulibus haud raro labitur, cum io præcipui Concivis sui, præstantissimi Archipræsulis origine, natali solo, & parentibus vestigandis adeo indiligens extitit? Postquam hæc scripseram, prodit in lucem doctissima Opella, Italice edita, cui titulus est: *Memoria della Genealogia, e del Luogo del nascimento di S. Antonino Archievesco di Firenze dell' Ord. de' Pred. data in luce dal P. Lettore Fra Serafino M. Loddì del medesimo Ordine. Stampate in Firenze l'anno 1731. nella Stamperia di Bernardo Paparini*. In qua eruditus Auctor ex antiquis Monumentis inviste probat,

S. Antoninum non ex *Frillia*, sed ex *Pierozzi* Gente Ortum, nullo modo conjuncta cum Frillis: errorisque hæcenus perperam evulgati fundamenta radicitus convellit.

XVIII. Antoninus itaque Ordinem Prædicatorum professus, eximiosque præceptores nactus viros sanctimonia celebres Joannem Dominici, & Fr. Laurentium a Ripastræta, Cœnobii Sanctæ Catharinæ Pisarum illustre decus, tantum pietate, vitæ morumque innocentia brevi profecit, quantum postea eximia ejus sanctitas declaravit. Illud sane mirandum, ipsum ingenio tantum valuisse, ut omnes ferme scientias per se, nullo adhibito præceptore didicerit. Tot egregia quæ edidit Opera, ei tantum existimationis apud homines conciliarunt, ut per antonomasiam, Archiepiscopi vocabulo apud Scriptores unus Antoninus intelligatur. Cum autem in Ordine Prædicatorum plures annos singulari vitæ sanctimonia, illibata morum integritate, ac summa eruditionis ac prudentiæ laude vixisset; trepidas quoque pro Florentina Republica legationes obiiisset: omnium votis, præcipue Magni Cosmi Medicei, Patris Patriæ precibus, ab Eugenio IV. Summo Pontifice, Archiepiscopus Florentinus creatus est, non quidem 10. Idus Februarii anni 1446. sicuti Ughellus credidit, sed potius mense Januarii anni 1445. uti nuper ostendit eruditus Cerracchinus loc. cit. pag. 154. tametsi diu reluctans, & nonnisi Apostolicis minis perterrefactus oneri & honori humeros suos supposuerit. Ad tantum dignitatis fastigium evedus egregia optimi Pastoris exempla subjecto sibi Gregi exhibuit. Prævos civium mores in melius reformavit, diffidia compefcuit, Disciplinam Ecclesiasticam promovit, auxitque: io vindicandam Ecclesiæ libertate acerrimus fuit, nihil veritus Procerum minas, aut

Ma-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXV. 1185

Magistratum potentiam. Aliquot Tempia Divorum construxit, pia Lai-
corum Sodalitas instituit: Infantum derelictorum Domum peramplam ere-
xit: Bonos homines Sancti Martini,
ut vocant, qui egenorum verecundiam
confulerent, adlegit, atque certis
legibus in unum Senatum coopta-
vit. Tandem meritis & miraculis cla-
rus, septuaginta annos natus ad Deum
migravit vi. Nonas Maii, anno 1459.
cum in eas felices voces erupisset:
Servare Deo regnare est. In demor-
tui Aede nihil repertum, præter vilem
supellectilem, & Mulum, quo
vehabatur: sepultus honorificentissi-
me in Ecclesia Sancti Marci, Coe-
nobii sui Ordinis, cuius ipse funda-
tor exstitit. Post annos sexaginta qua-
tuor ab obitu, nempe Christi anno
1523. pridie Kalendas Junii ob gran-
dia miracula tam in vita, quam post
mortem edita ab Adriano Sexto Sum-
mo Pontifice Sanctorum Fastis ritu
solemni adscriptus est: Diplomate,
quod Adrianus morte præventus ede-
re non potuit, a Clemente Septimo
ejus Successore promulgato. Ejus vi-
tam Oratione soluta scripsere Fr. Vin-
centius Mainardus ejusdem Ordinis
jussu Clementis Septimi, quam Su-
rius recitat Tom. III. Franciscus Ca-
stellonenensis, lib. 3. Virorum Illu-
strium Ordinis Prædicatorum, quam
Leander Albertus exscripsit: aliam
carmine Ugolinus Verinus. Ueberiora
ejusdem Sanctissimi Archipræfatis
Acta nuper edidit Vir Clariss. Da-
niel Papebrochius in Actis Sancto-
rum Mensis Maii Tom. I. pag. 310.
usque ad 358. Nobis satis ejus Elo-
gium ex Pio II. Summo Pontifice,
qui tum Florentiæ agebat, cum Di-
vus Antoninus ad Superos evolavit (1):
*Per idem tempus, inquit, migravit in
Domino Antoninus Ecclesiæ Florentinæ
Archiepiscopus, Ordinis Prædicatorum
Professor, vir memoria dignus, domuit*

*avaritiam, conculcavit superbiam, li-
bidinem prorsus ignoravit, potu cibo-
que parcissime usus est; non ira, non
invidia, non alteri passioni succubuit.
Doctrina Theologica emicuit: scripsit
plura volumina, quæ docti laudant:
Prædicator acceptus in populo, quam-
vis scelerum inscitator vehementi: cor-
rexit Cleri, & populi mores: lites di-
ligenter composuit: inimicitias quoad
posuit ex urbe pepulit: proventus Ec-
clesiæ inter Christi pauperes distribuit:
in cognatos & affines suos, nisi admo-
dum inopes essent, nihil contulit: vi-
treis ac fictilibus tantum vasus est usus:
Familiam, quæ parva illi fuit, con-
tentari modico voluit, & ad philoso-
phiæ leges vivere. Mortuo nobile ju-
nus ex publico ductum: in domo nihil
reperitum est præter mulum, quo in-
cedere solitus erat, & vilem supelle-
ctilem: cetera manus pauperum appor-
taverit. Civitas (nec vana putanda
opinio est) ad vitam illum migrasse,
beatam putavit. Quæ verba etiam
Spondanus referens, ad annum 1459.
num. 6. recte animadvertit, iis vi-
rum Sanctissimum demonstrari, con-
firmari quod Nicolaus Quintus
Romanus Pontifex ejus vitæ formam
subiciens, cum Sanctum Bernardi-
num Senensem Sanctorum in Cata-
logum relaturus esset, dixisse fertur,
non minus se Antoninum Divorum
numero adhuc vivum adscribendum
censere, quam Bernardinum mortuum.
Sepulchro, in quo Beatissimus Ar-
chipræfatis primum tumulatus fuit,
hoc Epitaphium inscriptum fuisse
tradunt.*

*Hic est ille tuus Pastor Florentia,
pro quo
Non cessas mæsto spargere rore
genas.
Patribus haud præfatis pietate Anto-
nius impar
Qui scripsit quidquid litera sacra
docet.*

D d d 2

C A-

(1) Apud Gobellium lib. 2. Commentar.

CAPUT XXXVI.

Synopsis.

I. Lures Sancti Florentie nati. Eugenius D. Ambrosii discipulus. A S. Zenobio Clero Florentino adscriptus. Miraculis clarus Florentie obiit.

II. Crescentius S. Zenobii alumnus. Ejus virtutes & miracula. Mors sanctissima: annus mortis male in ejusdem Elogio descriptus corrigitur.

III. S. Petrus Igneus Monachus Vallis-Umbrosae. Simoniacos insigni miraculo confutavit. Creatur Cardinalis & Episcopus Albanensis. Ex Aldobrandinorum Familia ortus est.

IV. S. Bernardus de Ubertis Monachus Vallis-Umbrosae, Cardinalis & Episcopus Parmensis. Divus Andreas Corsinus Carmelita Episcopus Fesulanus.

V. Joannes Gualbertus Auctor Congregationis Vallis-Umbrosae. Eximia ejus sanctitas. Acta ab ejus Alumnis & Monachis descripta.

VI. Septem Beati Fundatores Ordinis Scrvorum B. M. V. Amplificavit deinde eundem Ordinem S. Philippus Benetius, & ipse patria Florentinus.

VII. S. Philippus Nerius eximium Florentie decus.

VIII. Beati diversorum Ordinum Florentie exorti.

IX. Sancta Maria Magdalena de Pazzi, & plures alie Beata Virgines, ac Mulieres Florentiam illustrarunt.

X. Beatus Rolandus, & Venerabilis Virgo Augustina Mediceae Gentis praeclara fydere.

XI. S. Verdiana Virgo in Castro Florentino Diaecesi Florentina nata. Insignis ejus sanctissima, & mirabilis vita. Annus illius obitus definitur. A D. Dominico habitum Tertii Ordinis suscepit. Ordini Vallis-Umbrosae dein adjudicata.

XII. Beata Joanna de Signa Florentinae Diaecesi oppido.

XIII. Plures Romani Pontifices Florentiae orti. Varia Concilia ibidem celebrata. Celebre Concilium sub Paschale II. Concilium itidem Oecumenicum sub Eugenio IV.

I. Ecentis hactenus gloriosis Martyribus, nec non sanctissimis Praefulibus, qui Florentinam Ecclesiam praclaris gestis honestarunt, accensendi praeterea sunt alii plures sanctimonia & perfectioris vitae exemplo celebres, quos diversis temporibus Florentia protulit, ut jure ac merito secunda Sanctorum Parens possit appellari. Prodierunt cum primis ex illa Euge-

nus Diaconus, & Crescentius Hypo-Diaconus a Divo Zenobio in Collegium Canonicorum Cathedralis Ecclesiae Florentinae cooptati. Eugenius quidem Florentiae nobili genere ortus, adolescens a patre Sancto Ambrosio Mediolanensi Archiepiscopo traditus sacris literis informandus, & Clero adscribendus, ab eo optime institutus, atque Hypo-Diaconus ordinatus, brevi ad eum sanctitatis, ac perfectionis apicem pervenit, ut aliis virtutum exemplar esset, Ambro-

so

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVI. 1187

fio autem Magistro ob eximiam vitæ
 integritatem carissimus. Hoc idem
 sanctissimus Archipræsul ad Marcel-
 lam Virginem, Eugeoii sororem scri-
 bens, ipsam illi imitandum propo-
 suit: *Imitare Eugenium, sequere il-
 lum, & instituta illius observa, quia
 disciplina ejus prudens, & celestis est.*
 Cum vero Ambrosius, Florentiam
 adiens, secum duxisset Eugenium,
 illum Divo Zenobio concessit, a quo
 & Diaconatus ordine postea fuit in-
 signitus. Miraculis clarus ex hac vi-
 ta decessit, lectulo suo adstantibus
 Sanctis Ambrosio, Zenobio, & Cres-
 centio, die 17. Novembris, non qui-
 dem anno 422. ut perperam in ejus
 Vita apud Ferrarium & alios legi-
 tur; sed ante annum 397. cum adhuc
 Beatus Ambrosius viveret, ac Flo-
 rentiæ moraretur. Acta Sancti Eu-
 genii Florentiæ Manuscripta extare,
 Dempsterus testatur de *Etruria Regali*
 libro 5. cap. 18. num. 8. Ejusdem
 educationem, virtutes, miracula, &
 felicem transitum commemorant San-
 cti Zenobii Acta, itemque Divi Am-
 brosii Vita a Paulino Presbytero,
 & Cardinali Baronio adornata. Sa-
 crum Eugenii Corpus Beatus Zeno-
 bius in sua Cathedrali Basilica, Sal-
 vatoris titulo tunc insigni, tumula-
 vit.

II. Alter Zenobii alumnus, San-
 ctus Crescentius extitit, sub exacta
 ejus disciplina, una cum B. Euge-
 nio ab adolescentia educatus. Quo-
 tum pietatis & sanctimonie Crescen-
 tius inde hausit, Elogium ejus vi-
 tæ ex Breviario Florentino MS. ab
 Henschenio Tom. II. Aprilis pag. 624.
 insertum, ab eo nos docet: cujus
 verba notatu digna hic exhibentur ⁽¹⁾:
 „ Cum ex more B. Ambrosius S. Ze-
 „ nobium suum carissimum Floren-
 „ tiæ visitasset, & secum Crescen-
 „ tium invenisset, prima visione di-

„ vinitus inspiratus, quis esset &
 „ quotus futurus agnovit, S. Zeno-
 „ bio per ordinem dixit, & sibi eum
 „ affectione permaxima copulavit.
 „ Ex tunc S. Zenobius ipsum secum
 „ stare in Episcopio cum Eugenio
 „ Archidiacono suo, summæ sancti-
 „ tatis viro, fecit: & ut moribus
 „ Antistitis Ambrosii, Eugeni, ac
 „ suis conformaretur, omni affectio-
 „ ne curavit: quod est de eo mira-
 „ bile, ita eorum mores in omni-
 „ bus sumpsit, quod in nullo quoad
 „ vixit casu aliquo variavit. O vir-
 „ tutibus adornata vera adolescen-
 „ tia, quæ Sanctorum Pontificum,
 „ Ambrosii, Zenobii, atque Eugeni
 „ meruit jungi consortio. . . Miracula
 „ dein plurima a Crescentio patrata,
 „ ibidem narrantur: itemque in Actis
 „ Divi Zenobii apud Joannem Arreti-
 „ num, qui inter alia hæc habet: Cres-
 „ centius plures a demonibus obsessos
 „ sua oratione liberavit. *Paralyticos alii-
 „ quot diversis temporibus in civitate
 „ Florentiæ penitus curavit, & duobus
 „ omnino cæcis, pluribus adstantibus, lu-
 „ minis claritatem restituit.* De ejus-
 „ dem Crescentii sancto obitu lauda-
 „ tum Elogium ita disserit. „ Corpore
 „ debilitato exitum suum imminere
 „ prænosceus, Sanctum Antistitem,
 „ Zenobium adiit, & affectione ma-
 „ xima facieque lætissima per ordi-
 „ nem pandit. Ab eodem Sanctæ
 „ Matris Ecclesiæ summa devotione
 „ omnia sacramenta recepit, & pau-
 „ cis diebus interpositis, astante an-
 „ tediæto Præfule Zenobio cunctis,
 „ quæ suis consociis una cum Eugenio
 „ Sancto, in stratulo suo decubans
 „ seque consignans signo Crucis, in
 „ cælum visum defixit, & animam
 „ suam inter S. Zenobii lacryman-
 „ tis & orantis cum adstanti Clero
 „ manus emisit, ac cælica penetra-
 „ vit xiiii. Kal. Maii, Anno Domi-
 „ ni

(1) Bolland. Tom. II. April. pag. 624. & seq.

ni CCCCXXIV. tempore Honorii & Arcadii Imperatorum. Tunc Præful S. Zenobius honore maximo Cleri & totius Florentini populi, conditum aromatibus in Basilica S. Salvatoris cum devotione tumulavit, suam vitam publice prædicavit, Sancto Præfule Ambrosio suis literis ejus transitum nuntiavit,, Iisdem verbis Crescentii obitus descriptus est in MS. Martyrologin, quod extat in celebri Bibliotheca Senatoris Caroli Strozii: uti etiam in Martyrologio per Franciscum de Bonaccursiis Presbyterum edito Florentiæ anno 1486. in quibus omnibus idem Parachronismus occurrit, utique corrigendus ex tempore obitus Divi Ambrosii. Cum enim Crescentius vivente adhuc Ambrosio ex hac mortali vita migraverit, uti Elogium, Martyrologia præfata, & omnes consentiunt, & S. Zenobius de Crescentii morte Ambrosium certiores fecerit, qui fieri potuit, Crescentium anno 424. obiisse, cum Ambrosius anno 398. e vivis excesserit? Quare oportet, Scribarum incuria, in numerum annorum mendum irrepsisse; ac subinde pro anno CCCCXXIV. substituendum esse annum CCCXCVI. quo Ambrosius vivebat. Præterea Arcadii Imperio ibi designato, minime congruit annus 424. siquidem Arcadium diem ultimum clausit anno 411. Porro Sancti Crescentii mentio obvia est cum maxima laude in Vitis SS. Ambrosii & Zenobii, & in Martyrologio Romano ad diem 19. mensis Aprilis: Eugenii vero ad diem 17. Novembris. Eugenium quoque ante Crescentium ad superos evolasse plerique volunt: quocirca præfens corpore esse non potuit, cum ille decessit. Nicolaus Brautius, Episcopus Sarnæ, in suo Poëtico Martyrologio

Sanctum Crescentium hoc distico honorat.

*Crevit in immensum signis Crescentius altis,
Donec humum Corpus, Spiritus
astra subit.*

III. Sequitis temporibus plurimam Divorum prolem Florentina civitas peperit: in iis maxime enituit Sanctus Petrus cognomento Igneus, quem Florentiæ nobili ortum genere ex claro Aldobrandinorum stemmate Baronius & Spondanus ad annum 1063. ex ejusdem Vita narrat. Is Divi Joannis Gualberti discipulus, & Monachus Congregationis Vallis Umbrosæ, mira humilitate & obedientia præditus, Magistri & Abbatis sui jussu, ad probandam Petri Episcopi Florentini Simoniacam labem, qua infectus Ecclesiam hanc invaserat, post Sacrosanctum Missæ Sacrificium solemniter peractum, sacris ut erat indutus vestibus, & Crucem manu gestans, nudis pedibus per medias ingentis rogi flammæ illasus omnino transivit: indeque Ignei cognomen est adeptus. Mirum hoc facinus referunt Beatus Atto ejusdem Congregationis Abbas Generalis, dein Pistoriensis Episcopus in Vita S. Joannis Gualberti, & Desiderius Abbas Casinensis, & S. R. E. Cardinalis, postea Summus Pontifex Victor hujus nominis Tertius in lib. 3. Dialogorum, ubi tradit (1): *Qui Petrus Igneus jussu Patris (Joannis Gualberti) obtemperans, postquam Deo Sacrificium obtulit casula se expolians ad ignem venit, & magna voce, oro, inquit, Deus omnipotens, si Petrus qui Episcopus dicitur Simoniacus est posse fardatus, ne Ecclesia tua amplius polluat judicio Sancti Spiritus ostende virtutem, & illasum me per hanc ignem transire concede: quod si nos fallacia pleni, causa invidiæ ducti hanc*

(1) Desiderius Abbas Casinen. lib. 3. Dialog.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVI. 1189

hanc contra eum tulimus questionem arbor istius ignis me tua gratia derelictum consumas: hac dicens, & Sanctus Cruet se signaculo munient per medias flammam constanter ingressus est. Cum igitur undique esset flammis circumdatus, ita ut a nemine prorsus videretur, & omnes eum jam consumptum putarent, subito ex illa parte Christi comitante gratia egrediens profudit, ita ut non modo vestimenta, sed nec capillus quidem lusus ab ipso igne in aliquo videretur: sed ut idem Venerabilis vir postea referebat, cum per medias flammam graderetur, mappa de manibus ejus cecidit, cumque jam pene egredi ex igne deberet, vidit se mappulam in manibus non gestare, & in ignem sibi eam cecidisse considerans, per medias iterum flammam revertitur, & secum mappulam extrahens reportavit. Tunc omnes qui aderant, visa tam maximo, tam obstupendo miraculo, immensus Deo gratias agentes, mox diversa pars una effusa prefatum Episcopum ab Ecclesia petiunt, qui postea penitentia ductus, mutata veste, sub sanctæ conversationis regula religiosum agere vitam visus est. Nempe Episcopali sede dejectus, interiori Sancti Spiritus gratia illustratus, delictorum sanctorum venia a Deo prius, dein a Monachis impetrata, Monasticam induens vestem in Cœnobio Septimi, ad obitum usque summa pietate ac religione in Dei obsequio perseveravit. Pe-

trus vero Igneus sanctissimam ac prope Angelicam vitam in terris agens, post gradum Præpositi apud Passinianum, & Abbatis munus in Monasterio Ficodensi, Romam deductus, Cardinalis & Episcopus Albanensis creatus est. Tantæ porro ipsum fuisse sanctitatis, constantiæ, & fidei, scribit Bertholdus in Chronico ad annum 1088., ut vix aliquis sui temporis ei potuerit comparari. Ejus Vitam descripsit Sanctus Atto Pistorienfis Episcopus, quæ extat apud Surium die 12. Julii Tom. IV. uberius vero Bollandus Tom. I. mensis Februarii ad diem 8. De quo item plura literis commendavit Abbas Urspergensis, Bertholdus, Desiderius Abbas Casinensis, & alii a Baronio laudati Tom. XI. ad ann. 1063. & Ciacconius in Historia de Pontificibus Romanis, & S. R. E. Cardinalibus ab Oldoino aucta, To. I. col. 862. ubi Baronio consentiens, S. Petrum Igneum ex clara Aldobrandinorum stirpe progenitum affirmat. Mox traditæ Vitæ ejus Synopsi subnectit sequentiæ: *Romæ in aula novarum ædium Vaticanarum Clementina, quam vocant aulæ proximæ B. Petrus Igneus & Sanctus Bernardus Uberius S. R. E. Cardinales, brevibus elegitis additis, coloribus expressi conspiciuntur; eos Clemens VIII. pingi jussit. Petrum Mattheus Cariephilus Icomensis Archiepiscopus hoc epigrammate celebravit.*

Beato Petro Igneo Card. Aldobrandino.

*Dixerat Elias; hic ara, hic hostia duplex;
Vineas utri abstinent calicis ignis.
Igneus & Petrus litem non terminat aris,
Sed rapidos ignes percutat innocens.
Zelus utrique ardens, Petri est victoria major,
Ignibus ille, ignes vixit at litem suos.*

Verum Ferdinandus Ughellus hanc opinioem, de Sancto Petro Igneo

e nobili Aldobrandinorum stemmate orto, tamquam fabulosam rotunda explo-

explodit, ita scribens ⁽¹⁾: *Ceterum Baronius in Tom. XI. Eccles. Annal. deceptus a quodam moderno Scriptore, qui hujus Sancti Vitam temporibus Octavi Clementis emisit in lucem, insinuare videtur, hunc Petrum Igneum e gente Aldobrandina traxisse originem; itaque favorabilis fabula placuit, ut Petrus ipse Cardinalis Aldobrandinus, alioquin princeps sapientissimus, Vallumbrosanum Petrum in nova Clementina aula cum Aldobrandina gentis insignibus elegantique epigrammate a Joanne Mattheo Cariophilo Archiepiscopo Iconiensis confecto depingendum curaverit. Modestius loquuntur Bollandi Continuatores, Tom. III. mensis Julii, ad diem 12. in Commentario Prævio ad Vitam S. Joannis Gualberti, pag. 311. ancipites quidem hærent, quod Vita illa S. Petri Ignei nuper edita exiguum, aut nullam habet auctoritatem, nisi proferat veterum monumenta, quibus adeo antiquam nobilitatem Petro vendicet. Quæ cum Baronius prætermiserit indicare, talia defuisse suspicamur. Siquis tamen solida in hanc rem instrumenta assignaverit, ea ambabus, ut ajunt, ulnis amplectemur.*

Ceterum Baronii, Alphonsi Ciacconii, aliorumque sententiam, Petrum Igneum ex Aldobrandinorum nobilissima Stirpe genitum asserentium, veriore ego crediderim: quam insuper Dominicus Millinius in Additionibus ad Mathildem pag. 121. Didacus Francus in Historia S. Joannis Gualberti, lib. 5. pag. 118. Hippolytus Cerbonius in Vita Sancti Petri Ignei, alique plures tuentur. Neque hæc sententia antiquis monumentis destituta videtur: exiis namque excerptæ sunt Lectiones a Sacrorum Rituum Congregatione ap-

probatae, quas in Officio ejus Festi Ecclesia Florentina, & Monachi Congregationis Vallis-Umbrosæ recitare solent, in quarum initio hæc legimus: *Petrus ex nobilissima Aldobrandescorum Familia natus est, cum Desiderius Soanenſium Comes ejus Pater, pro Imperatore Henrico Sancto illi urbi præſideret. Puer septennis S. Joanni Gualberto Vallis-Umbrosæ Abbati a Patre ejus Conſobрино commendatus, ac habitu indutus, tanto ſe dignum Magiſtro inſigni ſanctitate probavit.* Unam porro eandemque esse Aldobrandescorum & Aldobrandinorum Familiam ferunt. Deinde in Vita S. Petri Ignei Cardinalis, ex Archivo Ripulensi edita ab Hippolyto Cerbonio, pag. 1. Petrus ex Aldobrandinorum Gente ortus asseritur. Itemque in Vita Sancti Bernardi Uberti Cardinalis, ejusdem Divi Petri ex Sorore Nepotis, quæ ex vetusto MS. in Archivo S. Prædix Romæ asservatur, idipsum his verbis proditum est ⁽²⁾: *Nascitur Bernardus Patre Hugone ex clarissima Ubertorum Stirpe, Matre vero Altopranda ex antiqua Altoprandinorum Familia, Beati Petri Ignei Sorore.* Tandem Clemens Octavus Summus Pontifex, doctrina, prudentia, & pietate insignis, nec non Petrus Cardinalis Aldobrandinus ejusdem Nepos, Vir morum probitate eximius, & Sancto Philippo Nerio charus, numquam inter augustissima Gentis suæ decora Sanctum Petrum Igneum reposuissent, nisi in vetustissimis Familie suæ monumentis ita traditum a Majoribus suis recepissent.

IV. Avunculi sui Petri Ignei mores vitæque institutum imitatus Sanctus Bernardus, ex clarissima ac pervetusta Ubertorum Stirpe natus, mirum in modum Florentiam Patriam suam

(1) Ughellus Tom. I. col. 191.

(2) Apud Didac. Francum in Hist. S. Joan. Gualberti lib. 10. pag. 567.

suam decoravit. Congregationis Vallis-Umbrosæ Monachus factus, eo sanctitatis & Monasticæ perfectionis pervenit, ut Abbas Generalis sui Ordinis, dein Episcopus Parmensis, tandem S. R. E. Cardinalis creatus, nihil prorsus religiosæ vitæ rationem minuerit, quin ex adverso omnium virtutum exempla inter maximas Ecclesiæ dignitates ubique præbuerit. Ejus meminit Martyrologium Romanum die 4. Decembris: *Parmæ Sancti Bernardi Cardinalis, & ejusdem Civitatis Episcopi*. Ubi Baronius in Notis hæc habet: *Tabula Ecclesiæ Parmensis, Molanus, & alii de eodem hac die*. Hic Florentia oriundus alumnus Monasterii S. Salvii Vallis-Umbrosæ, ab Urbano Secundo factus est Presbyter Cardinalis Tit. S. Chrysogoni, junctusque Legatione Apostolica, Parmam veniens, cum Sedes illa vacaret, postulatus est ejus Ecclesiæ Episcopus. Migravit ex hac vita Anno Domini 1143. Hæc ex Brevario Monach. Vallis-Umbrosæ. Ejusdem Vitam Ferrarius in Catalogo SS. Italix ad diem 4. Decembris, Silvanus Razzius de SS. Etruriæ, & Ferdinandus Ughellus Tom. II. col. 214. & seq. ubi de anno obitus S. Bernardi nonnihil ad dubitat. Præclarum quoque Florentiæ decus attulit Sanctus Andreas ex nobilissima Corsinorum Familia, Ordinis Carmelitarum professor, Fzularum Episcopus, vitæ sanctimonis, & miraculis clarus, quem Urbanus Octavus Summus Pontifex ann. 1629. post annos obitus 154. in numerum Sanctorum Confessorum retulit. Ejus Corpus in Ecclesiâ FF. Carmelitarum Florentiæ, nobili Sacello reconditum maxima populi Religione colitur: A&ta vero uberrime descripta sunt apud Bollandum Tom. II. Januarii, ad diem 30. a pagin. 1061. ad 1077.

Pars II. Vol. II.

V. Quod vero magis augeat Florentiæ decora illud est, ex ipsius gremio aliquot viros sanctimonia eximios, Monasticorum Ordinum Fundatores prodiisse. Celebris cumprimis fuit Sanctus Joannes Gualbertus Abbas, Congregationis Monachorum Vallis-Umbrosæ auctor. De ejusdem stirpe Scriptores inter se multum dissident. Didacus Francus, aliique in Vita S. Joann. Gualberti, Sanctissimum Abbatem ex Bisdominis, seu Vicedominis, nonnulli ex Azzinis ortum esse volunt. Ab iis nuper recessit Ferdinandus Leopoldus del Migliore in sua Florentia Illustrata, in Correptione & Additione, quæ extat post finem primi libri, ubi Joannem Gualbertum ex Dominis Monte-bonis Vallis Greviz oriundum esse affirmat. En ejus verba Etrusco, ut ipse scripsit, sermone (1): *La gente consapevole di questo nostro grande studio, avrebbe pur voluto sapere qual fosse il Casato di S. Giovanguualberto, mediante la diversità de' pareri corsi fino al presente, di chi l'ha tenuto de' Vindomini, e chi degli Azzini, senza verun fondamento di ragione; e l'averemmo complaciuto, se fosse venuto a proposta favellarne in questo libro, come faremo nel secondo, dove rigettato l'equivoco, lo mostreremo con Scritture certe, disceso dallo stipite chiarissimo de i Signori di Montebuoni di Valdigrève di sangue Longobardo, che dettò, e parte Buondelmonti, e Scolari, e parte dalla lor Signoria di Petroia di Valdipesa, ritenuto il generico, e l'antico titolo di Castani, si dissero de Ruffi, da Ruffo di Pagano, nipote d'Ugo fratello del Santo, nati di Gualberto: il qual Ugo non fu l'ucciso: il perchè egli l'inducesse a perdonare all'inimico, ma un suo propinquo, attese le parole di S. Asso Vescovo di Pistoia, coetanea e primo Scrittore della sua*

E e e

Vita,

(1) Ferdinandus Leopoldus del Migliore in Florent. Illustr. pag. 171.

Vita, salvo però per reverenza delle sue Lezioni, se ciò s'inducesse mai a miglior notizia, che derogasse al detto d'Autore di tanta autorità e fede. Nè meno ci parrà da sostenere in verun modo per degli Aldobrandini S. Pietro Igneo Cardinale dello stesso Ordine Valombrosano. Hec ille, etiam S. Petrum Igneum ex Aldobrandinorum stemmate expungens. Verum cum liber secundus Florentiæ Illustratz, in quo utrumque se probaturum pollicetur, nondum in publicam lucem prodierit, ad Eruditorum notitiam hæcenus non pervenerunt certa illa documenta, quæ se invenisse dicunt. Quamobrem quoad usque illa non innotescant, a communi sententia desistere nefas ducimus. Id sane convenit apud omnes, Joannem Gualbertum Florentiæ nobili genere natum, primum patris exemplo militiæ nomen dedisse: ob veniam vero Fratricidæ concessam, insigni miraculo Imaginis Crucifixi caput sibi stidentis permotum, in proximo Sancti Miniatis Cœnobio Monachi veste indutum, sanctitatis tyrocinium egisse. Adeo autem piis ac religiosis virtutibus brevi coruscare cœpit, ut cum multis se perfectionis specimen & normam exhibuisset: perfectioris vitæ desiderio accensus ad Camaldulensis Eremitæ incolas, beatissimum Romualdum se contulit, a quo cœlicum sui instituti vaticinium accipiens, suum Ordinem sub Regula Divi Benedicti apud Vallem-Umbrosam instituit, unde & ejus Ordini nomen obvenit. Plurimi ejus sanctitatis fama permoti ad eum convolarunt, statimque novus Ordo in varias Italiæ partes propagatus est, multis Cœnobiis erectis, ex quibus Viri sanctitate & eruditione celebres sunt exorti. Sanctioribus eorum in Socios accitis, ad hæreticam & Simoniacam pravitatem, tunc longe la-

teque grassantem, extirpandam, & Apollolicam Fidem propagandam sedulo incubuit; eoque felici eventu, ut Simoniacam labem ab Etruria expulerit, atque in tota Italia fidem pristinae reddiderit integritati. Post multos pro Catholica veritate labores exanthlato, abstinentiis, vigiliis, jejuniis, orationibus, carnis macerationibus, ac senio confectus, signis clarus, meritis plenus, extremo correptus morbo, triduo Angelorum obsequio dignatus, octogesimum octavum ætatis suæ annum agens, apud Passinianum, ubi summa veneratione colitur, migravit ad Dominum, anno salutis millesimo septuagesimo tertio, quarto Idus Julii. Quem Cœlestius Tertius innumeris miraculis coruscantem Sanctorum Fastis adscripsit. Ejus Vitam plures descriperunt, quorum Catalogum contexit Didacus Franchius ante ejusdem Sancti Vitam, quam ipse Italico sermone edidit. Primus recensetur B. Thenzo S. Joannis Gualberti Discipulus: sed an genuinum sit B. Thenzonis scriptum dubitat Aurelius Casari in Epistola anno 1691. ad Papebrochium data, ejus verba recitat P. Guilielmus Cuperus in Actis SS. mensis Julii To. III. ad diem 12. in Commentar. prævio ad Vitam S. Joan. Gualberti, §. 3. num. 22. pag. 315. Alter ejusdem S. Patris Discipulus est B. Andreas, patria Parmensis, cognominatus de Strumis, ab ea, quam postea gubernavit, Abbatia Strumensi: qui circa finem seculi XI. scripsit Acta S. Joannis Gualberti, quæ dudum latentia in lucem produxit laudatus Aurelius Casari, & nuper typis vulgarunt Bollandi Continuatores loc. cit. a pag. 343. ad 365. Proximus huic, nempe medio circiter seculo XII. gesta S. Joannis Gualberti conscripsit Beatus Atto, ex Abbate Generali Valumbrosano Pistorienfis Episcopus:

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVI. 1193

eaque ex editis apud Joannem Mabilonium seculo VI. Benedictino par. 2. a pagin. 268. suis Sanctorum Actis mensis Julii Tom. III. a pag. 365. ad 382. iidem Bollandi Continuatores inferuerunt. Andreas de S. Ambrosio Monachus Benedictinus, vulgo dictus Andreas Januensis an. 1419. ut ipsemet in Proœmio indicat, ex antiquis Actis collegit Vitam S. Joannis Gualberti, eamque, quod priores Vitæ Scriptores prætermiserant, quibusdam Chronologicis notis, ac prolixioribus phrasibus auxit. Hunc Andreæ Januensem perperam cum B. Andrea Strumensi Abbate confundit Mabilonius in observationibus præviis ad Vitam S. Joannis Gualberti, uti advertunt præfati Continuatores Bollandi. Sanctus Antoninus Archiep. Florentin. in Chronic. par. 2. tit. 15. cap. 17. Vitam S. Joannis Gualberti compendiosius exaravit. Mitto alios iis juniores, qui eamdem Spartam egregie adornarunt.

VI. Illustrem quoque Florentiam effecerunt septem ejus Cives primi Ordinis Serrorum B. Mariæ Virginis Fundatores, nempe Bonifilius ex clara Monaldorum Familia: Joannes ex Manettis, postmodum Bonajuncta dictus: Benedictus ex Familia Antellæ, deinde Manettus appellatus: Ugucio, antea Ricoverus ex Uguciona Gente: Alexius Falconerius, Gherardinus ex Melioribus, postea Sosthenius nuncupatus: & Amideus, seu Amadeus, ex Amidea Familia. Horum primus Bonifilius, ceterique Sodales, viri nobiles ac locupletes, dum die Assumptionis Beatissimæ Virginis preces & laudes ipsi in vestito Beatæ Mariæ Virginis Sodalitio, Laudensium dicto, persolverent, cœlesti vocatione monentur instituire Ordinem Serrorum B. Mariæ: quod in ejusdem Ordinis Annalibus contigisse anno 1232. Archangelus Gianus refert: tanctis nonnul-

li in alios annos traducant. Ii vero septem Sodales in arduum Montem Senarium appellatum secedentes, prima ibi Aede sacra statuta, eadem, ipsa Virgine Deipara monente Habitum nigri coloris, & Regulam Divi Augustini ab Ardingo Episcopo Florentino susceperunt. Primum quidem, ut tradunt, ab Innocentio Papa IV. verbo tenus, postmodum a Benedicto XI. Ord. Prædic. hic Ordo fuit approbatus. Porro laudati Septem Viri ejus Auctores morum sanctimonia illustres, cum per plures annos summa vitæ asperitate, vigiliis, jejniis, & orationibus dediti vixissent, ad Deum migrarunt. Ipsorum gesta Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ ad diem 8. Septembris, ex monumentis Cœnobii Sanctissimæ Annunciatæ Florentiæ, ex Chronico Ordinis Serrorum, & Libro Fratris Archangeli Ballotini, de ejusdem Ordinis Origine, & ex lib. 1. Vitæ Sancti Philippi Benizii a Fr. Archangelo Giano descriptæ, concinnavit. De eisdem meminit Spondanus ad annum 1232. num. 10. Beatorum titulo & cultu omnes ii Septem Viri ab immemorabili donantur: quem, nuper jussu Sacræ Congregationis Rituum Illustris. & Reverendis. Dom. Josephus Maria Martelli Archiepiscopus Florentinus præmissis diligenti examine approbavit. Concessa idcirco a Benedicto XIII. Summo Pontifice ejusdem Ordinis Fratribus est facultas, eorumdem Septem Beatorum Festum quotannis solemniori Officio celebrandi: quod & deinceps universo Clero seculari & regulari totius Etruriæ impertiit. In ipsorum laudem extat illud Disticon Julii Roscii Hortini:

*Septem Diva Viros hos excitat, ag-
gregat, armat:
Virginis et manibus velle nigrante
micant.*

Ampliauit eumdem Ordinem Sanctus
Ecc 2 Phi-

1194 Orbis Sacer & Profanus

Philippus Florentiæ ex nobili Benitiorum Familia ortus, qui a B. Boofilio jam laudato, jubeante prius Deipara Virgine, Habitu, quem illi ipfa monftraverat, Servorum fcilicet fuorum indutus, folitariam in Monte Senario vitam agens, poſtea in Capitulo Florentiæ congregato Prior Generalis electus, in Italia, Germania, & aliis Regionibus Ordinem ſuum pluribus extructis Monaſteriis mirifice propagavit. Eximiiſ virtutibus, humilitate præſertim ornatus, ac miraculis clari Tuderti ex hac mortali vita ad Beatam & immortalem tranſiit, anno 1285. xi. Kalend. Septembris. Ejus Vitam uberius deſcripſit quinque libris Fr. Archangelus Gianius Florentinus ejusdem Ordinis, Sac. Theologiæ Magiſter: de ipſo pariter agunt Baronius in Notis ad Martyrol. Romæ. die 23. menſis Auguſti, & Philippus Ferrarius in Catalogo SS. Italiæ. Prætereundus non eſt B. Carolus Montis Granelli Comes ex Comitibus Guidis Civis & ipſe Florentinus, qui Ord. D. Hieronymi apud Fæſulas fundavit an. 1404. ut ait Scipio Ammiratus Junior in calce Hiſtoriæ Comitum Guidorum, quicquid alii Scriptores ſentiant. Obiit vir piſſimus Venetiis an. 1417. De hac Religione, quæ anno 1668. ſub Clemente IX. cum aliis deſecit, ac de ejus Fundatore multi ſcripſere, inter quos Razzius in Vitis SS. Tuſciæ, Paulus Minius, Polydorus Vergilius, Ferd. Leopold. *del Migliore*, Paulus Morigia, Philippus Bonannius; ſuius vero Dominicus M. Mannius in Commentario de Florentinis Inventis, quod propediem Ferrariæ typis prodibit.

VII. Inter Religioſorum Ordinum Auctores non immerito recensendus videtur Sanctus Philippus Neri, & ipſe patria Florentinus, Inſtitutor Congregationis Oratorii, eximium Patriæ ſuæ, & Clericalis Ordinis decus, magnus Animarum ve-

nator, eximia erga Deum & proximum charitate inflammatus, cujus æſtu cor ejus adeo exarſit, ut cum intra naturæ clauſtra conſiſtere non poſſet, dilatata pectoris coſta, latius, quo ardorem eſfunderet, ſpatium quaſierit. Sanctiſſimis virtutum operibus, ac innumeris prope meritis reſertus, anno 1595. die 26. Maii ad Deum migravit; quem paucis poſt annis, nempe anno 1622. die 12. Martii, miraculis clarum in Sanctorum numerum retulit Gregorius XV. Pontif. Max. Glorioſa geſta uos ex diſcipulis ejus clarioribus, Antonius Gallonius, Cæſaris Cardinalis Baronii in condendis, vulgandiſque Annalibus Eccleſiaſticis adjutor ſtrenuus, literis commendavit, quæ etiam edita ſunt a Bollandi Collectoribus Tom. VI. menſis Maii ad diem 26. itemque alia prolixiora a R. P. Hieronymo Bernabzo, Congregationis Oratorii S. Mariæ in Vallicella, dum adhuc S. Philippus viveret, Præpoſito typis caſa.

VIII. Ceteris quoque Religioſis Ordinibus Florentia plures Viroſ ſanctimonia conſpicuos peperit. His inter, ex Prædicatorum Ordine illuſtres fuerunt, Sanctus Antoonius Archiepiſcopus, de quo antea diximus: B. Joannes Domioici Archiepiſcopus Ragulinus, S. R. E. Cardioalis, & in Regnis Hungariæ & Bohemiæ Apoſtolice Sedis Legatus a Martino V. Summo Pontifice conſtitutus: cujus Vitam ab eodem S. Antonino ejus Diſcipulo par. 3. Hiſtor. tit. 23. capit. 11. §. 3. uberius vero a Fr. Joanne Carolo Florentino concionatam, ex MS. Conventus S. Mariæ Novellæ Florentiæ nuper publici juris ſecerunt Bollandi Continuatores To. II. menſis Junii, a pag. 394. ad 418. B. Fr. Booinſigna, qui Chriſtianæ Fidei dilataodæ ardore ſuccenſus, in Syriam cum multis ſui Ordinis Fratribus proſectus, cum liſdem Antiochiæ

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVI. 1195

ehiz a Saracenis pro Christo occisus, Martyrio est coronatus, circa annum Domini 1270. uti fufius proditum est in Chronico MS. Conventus S. Mariz Novellæ, fol. 37. B. Fr. Remigius Clarus, Sacræ Theologiæ Professor, eximie Vir pietatis, qui claruit anno Domini 1319. de quo in eodem Chronico, fol. 42. & 60. ejus Corpus in Ecclesia S. Mariz Novellæ Florentiæ in Sacello S. Hieronymi sub Altari quiescit: scripta vero nondum edita in ejusdem Cœnobii Bibliotheca custodiuntur. De iis fufius agunt Leander de Viris Illustr. Ordin. Prædicat. & Seraphinus Razzius in Vitis Sanctorum, & Beatorum ejusdem Ordinis. Seraphicæ Divi Francisci Familiæ inclytæ propagines fuerunt, B. Hieronymus ex nobili Gente della Stufa, ejus Vitam Silvanus Razzius ex MS. Codice transferribit; B. Gerardus S. Bernardini Senensis Discipulus: itemque Beati, Sebastianus, Cherubinus Capponius, Dominicus Campius, Thomas, Dominicus Castilionius, & Gaspard: quorum Vitas Silvanus Razzius adornavit. Ex Camaldulensium Ordine prodit B. Michaël, Camaldulensis Eremita incola, Coronæ Domini institutor: ejus Vitam Silvanus Razzius edidit. Jesuatorum Familiæ, ejus fundator fuit B. Joannes Columbinus Senensis, partus fuerunt B. Romulus, & B. Befratellius ejusdem Romuli collega: de quibus idem Silvanus Razzius pertractat.

IX. Feminarum, quas Florentia genuit, haud minor exitit virtutis & sanctitatis præstantia. In iis præcipue hæc nostra fere ætate enituit Sancta Maria Magdalena, illustriori Pazziorum, seu Pactorum genere Florentiæ nata, pæne ab ineunabulis iter perfectionis arripiens. Decennis perpetuam Virginitatem Deo vovit: susceptoque habitu Ordinis Carmelitarum in Monasterio S. Matiz An-

gelorum, omnium virtutum exemplar se exhibuit. Corpus suum jejuniis, flagellis, frigore, inedia, vigiliis, atque omni poenarum genere cruciavit. Quamquam vero multis ante obitum annis, universis Cœli delictis copiose afflueret, iis tamen heroica virtute renuncians, illud frequenter in ore habebat: *Pati, non mori*. Tanto igne divini amoris æstuabat, ut ei ferendo impar, ingesta aqua, pectus refrigerare cogeretur. Adeo casta fuit, ut quidquid puritatem laedere potest, penitus ignoraverit. Vere digna Christi Virginum Sponsi talamo, ad quem longa prius & gravissima infirmitate exhaustus purissimus ejus Spiritus transivit die 25. mensis Maii, anno 1607. expleto anno ætatis suæ quadragesimo primo. Eam multis in Vita & post mortem miraculis illustrem Clemens IX. Pontifex Maxim. in Sanctorum Virginum numerum retulit. Illius Corpus in Ecclesia S. Mariz Angelorum in præsentem diem incorruptum conservatur. Mirabilem Sanctæ Virginis Vitam a Vincentio Puccino, Virgilio Cepario, Confessariis, variisque aliis concinnatam, habes apud Bollandi Continuatores in Actis Sanctorum, mensis Maii Tom. VI. a pag. 177. ad 351. Præverant Sanctæ Mariz Magdalenz plures ejusdem concives sanctimonia celebres, atque in iis, B. Berta, filia Comitissæ Verniæ, ex nobili Albertorum Stirpe, eo tempore Vernii Dominorum, ut constat ex Joanne Villano lib. 6. cap. 70. Hæc Religiosa habitu Florentiæ in Cœnobio Sanctæ Felicitatis assumpto, post Abbatissæ munus in Monasterio S. Mariz de Cavriglia pie administratum, non sine Sanctitatis opinione obiit anno 1163. Ejus vitam Silvanus Razzius, & Antonius del Casto ediderunt. B. Villana ex nobili Familia Botthia, Tertii Ordinis Sancti Dominici: ejus Acta in Chronico

1196 Orbis Sacer & Profanus

co MS. Sanctæ Mariæ Novellæ, fol. 18. 38. 53. & 55. apud Silvanum, & Seraphinum Razzios, Leandrum, & alios sunt exarata. Obiit ann. 1360. Beata Joanna Florentina, Soror Tertii Ordinis S. Dominici, Virgo integerrima, B. Villanæ socia, miraculis, ut fertur clara: obiit die 11. Novembris, ann. 1367. de qua in eodem Chronico fol. 38. 53. & 55. Tam B. Villanæ, quam B. Joannæ Corpora in Augustissimo Sanctæ Mariæ Novellæ Templo sunt recondita. B. Humiliana ex nobili Cerciorum Gente, Tertium D. Francisci Ordinem amplexa est: cuius Vitam Raphaël Massæus Volaterranus primum: dein Silvanus Razzius, postremum Franciscus Cionaccius Presbyter Florentinus, anno 1683. Etruscæ Lingua, in lucem emisit. B. Clara ex nobili Ubaldinorum Familia, Ordinis S. Francisci, cuius Vitam Silvanus Razzius in SS. Etruriæ, Tosignanus in Historia Seraphica descripsit. B. Philippa Medicea in Monasterio Ordinis S. Francisci Florentiæ piissime vixit, religiose vitæ addicta, annis 54., ex quibus octodecim læto affixa fuit, demum post Præfecturam Monasterii pie administratam, obiit anno 1488. de qua in Historia Seraphica, & Silvanus Razzius. B. Juliana Virgo ex nobili Falconeria Familia, B. Alexium Patrum suum, unum ex septem Fundatoribus Ordinis devorum imitata, eidem adscribi voluit, atque ejus induta habitu sanctissime vixit. Ex hac vita migravit 13. Kal. Julii, ann. 1341. cuius Corpus in Aede Sanctissimæ Annuntiæ honorifice conditum fuit, multis patratis miraculis. Vitam ejus exhibent annales ejusdem Ordinis, Silvanus Razzius, Philippus Ferrarius in Catalogo SS. Italiæ ad diem 19. Junii, Fr. Archangelus Gianius, & nuper Bollandi Continuatores, in Actis SS. mensis Junii, Tom. III. a

pag. 917. ad 925. Iis accensendæ sunt Venerabiles Sorores Tertii Ordinis Divi Dominici, Catharina ex nobili Ricciorum, & Maria Bagnesia, nobili pariter Gente Bagnesia, orta, quæ etsi nondum Beatarum Virginum Catalogo sint adscriptæ, eximia tamen apud omnes Sanctitate audiunt. Prioris Vitam describere Seraphinus Razzius, & P. Dominicus Maria Marchesius Episcopus Puteolanus; posterioris vero præfatus Seraphinus Razzius, & Bollandi Continuatores Tom. VI. Maii in Corrollario ad diem 28. a pagin. 120. usque ad 139. Vitam a Venerabili P. F. Alexandro Capochio Ordinis Prædicatorum, ejus Confessario compositam publici juris fecerunt. Hujus in cœlis sublimis gloria Sanctæ Mariæ Magdalænæ de Pazziis revelata fuit, quam proinde ut Sanctam colebat. Catharina de Ricciis eximie virtutis & sanctitatis Virgo plurimis a Jesu Salvatore, & Deipara Virgine gratiis, & illustrationibus decorata fuit. In proximo est, ut a Sede Apostolica Beatarum Virginum, Fastis adscribatur. Prati in Etruria celeberrimum sui Ordinis sororum decoravit Monasterium, in quo jam a Catharinæ ætate ad hanc usque diem plurimæ nobiles Virgines Florentiæ, aliarumque Etruriæ Civitatum, Magistræ suæ exemplo Regularis Vitæ observantiam maximo studio colunt.

X. Non hic prætereunda sunt duo, cum urbis Florentinæ, tum Mediciæ Gentis præclara decora, B. Rolandus, & Venerabilis Virgo Augustina. Rolandus Medices sanctioris vitæ desiderio actus, in solitudinem secessit, locum Eremiticæ vitæ eligens ad *Burgenum*, Parmensis agri viculum. Ibi asperam vitam, sed celestibus meditationibus deditam egit: Zona juncæ nudum corpus incinctus, viginti sex annis totis pertinax silentium observavit, non Pithagorico

mo-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVI. 1197

more, sed vere cœlesti; hominum colloquiis consulto abstinens, ut Dei familiarius convictu frueretur: donec pia Matrona Antonia de Cassatis Cortonenfis, Nicolai Marchionis Pallavicini uxor, in fundum illum suum secedens animi relaxandi gratia, de squallore & eluvie hominis admonita sciscitata est incolas, causamque tam severæ religiosæque vitæ ab ipsis didicit. Nec mora per religiosum virum Dominicum de Dominicis Carmelitam, domo Cremonensem, ea ipsa nocte, expugnare silentium est aggressa. Quod non citius actum, quia Sacramentis Ecclesiæ receptis, ex hac fragili & caduca vita ad æternum duraturam Vir Sanctus migravit, die 15. Septembris, anno reparate salutis 1386. Hæc narrat Thomas Dempsterus de Etruria Regali lib. 7. cap. 4. ex Bibliotheca Mediceo-Laurentiana, Pluteo 20. Vitæ hujus Beati subnectitur Tractatus cum hoc titulo: *Pelagum miraculorum Beati Rolandi, quæ scripta fuerunt, & recepta sub fidei testimonio diversarum personarum per munus Anselmii de Raymondis de Cremona, Imperiali auctoritate notarli.* Circa vero orastriginta miracula notantur, quæ sanctitatem non vulgarem, & incredibilem in Deum amorem testantur. Venerabilis Augustina Medicea, ejusdem Gentis, Joannis Comitis Vannii Medici filia, tenella admodum ætate Monasterium *Rofanum* dictum, ad Arni ripam, extra Sanctæ Crucis portam, octavo circiter ab urbe milliario, educationis ergo ingressa est. Inde vero cum parentes eam educere marito nobili jungendam cõnarentur, proposito castitatis voto, quod illa emiserat, solvi pertinacius recusavit. Quare die 8. mensis Octobris anno 1328. Rofani Cœnobio egressa, Florentiæ inter sanctimoniales D. Catharinæ Senensis, Ordinis S. Dominici, anno ætatis suæ vige-

simo, recepta, nomine Mariz, quo jampridem vocabatur, ut solet, mutato, Augustina dicta est, ubi virtutibus, orationi, aliisque piis operibus dedita sanctissimo vitæ exacto curriculo, obiit die 17. Octobris, anno 1361. Plura de hac Virgine Seraphinus Razzius in lib. de Sanctis & Beatis Ordinis D. Dominici par. 2. in Addit. pag. 83. P. M. Dominicus Maria Marchesius, postea Puteolanus Episcopus, & Silvanus Razzius de SS. & BB. Etruriæ par. 2. pag. 100.

XI. Iis accensendæ sunt duæ aliz Virgines eximia vitæ sanctimoniam illustres, quæ licet Florentiæ ortum suum non duxerint, ei tamen adscribuntur, utpote in Diocesi Florentina progenitæ. Prima est Sancta Verdiana Virgo clarissimum Castri Florentini sydus. Hæc a pueritia orationibus & abstinentiæ dedita, duodenis cilicio præcincta duriorum vitæ aggressa est, quam & pluribus miraculis honestavit. In Hispaniam, piis mulieribus illam comitantibus, ad S. Jacobi Apostoli Sepulchrum, dein Romam ad Principum Apostolorum limina invensenda, & Reliquias venerandas sacram peregrinationem suscepit. In Patriam reversa solitaria vitæ studio intenta, in ipso juventutis flore (erat enim elegantis aspectu) extra oppidum in Eremitico, cellula sibi constructa, ibique sponte inclusa, assiduis vigiliis, orationibus, & jejuniis totam se dedit. Vino semper abstinuit, humi ferreo cingulo, cilicioque præcincta cubabat. Sæpissime Christi Servatoris nostri Passionem contemplando uberrime flebat. Sibi data, nihil in crastinum reservans, pauperibus distribuere. Cum vexari ad Divi Antonii Abbatibus imitationem cuperet, voti compos effecta est: siquidem bini Serpentes, qui maximum horrorem ingererent, per fenestram ingressi, ab

ea

1198 Orbis Sacer & Profanus

ea numquam, maxime dum comederet, recedebant; quin etiam caudis graviter illam percutiebant, nisi & ipsis cibum porrigeret, aut in eodem vase pasci sineret. Hos cum Ardingus Florentinus Episcopus, qui Verdianæ sapientis fama percitus, ad illam invisendam venerat, expellere vellet, ipsa ne tali patientiæ exercitatione privaretur, enixe rogavit: abscessasque caudas illis signo Crucis restituisse fertur: quamvis deinceps eo beneficio iustiores illi essent. Sed tractu temporis altero Serpentum ab incolis interfecto, alter disparuit. Ex quo Verdiana diem sibi extremum instare intelligens, eum læta atque impavida præstolari coepit. Cum itaque annos triginta in Eremita inclusæ summa vitæ asperitate, ac morum innocentia vixisset, dum Psalmos David, qui ad poenitentiam pertinent, recitasset, animam felicissime Deo reddidit, anno 1242. die 1. Februarii. Quare Silvanus Razzius, & Philippus Ferrarius saluntur, dum referunt Verdianam anno 1222. ad Deum migrasse: sibi que contradicunt in eo, quod tradunt, Ardingum Episcopum Florentinum Sacram Virginem adhuc viventem, invisisse, nec advertunt quod ipsimet in Vitis Septem Fundatorum Ordinis Servorum narrant, Ardingum scilicet post annum 1230. Episcopum Florentinum fuisse renunciatum: quamvis non desint, qui anno saltem 1230. eum a Gregorio IX. Florentinæ Ecclesiæ Antistitem creatum velint, quos inter est Cerracchini in sua Chronologia pag. 71. & 72. Ughellus vero anno 1231. Qua ergo ratione Ardingus Episcopus Verdianam adhuc viventem invisere potuit, si ipsa anno 1222. ad Superos evolasset? Quod si legitimus annus beati transitus huiusce Virginis 1242. statuatur, uti re ipsa ab omnibus aliis statuitur, optime congruit tempus

Sedis Ardinghi Episcopi, cum is ab anno circiter 1230. ad ann. 1248. Florentinam Ecclesiam rexerit. Verdianæ obitum nedum campanis sponte tunc sonum edentibus, verum etiam infantis lactentis voce fuisse patefactam referunt. Corpus diebus sexdecim inhumatum, suavissimum odorem efflavit, reddita insuper multis ægrotis sanitate. A Divo Patriarcha Dominico semel iterumque visitatam, quin & habitu Sororum Tertiæ Ordinis a se instituti indutam tradunt: cui etiam traditioni utpote a maioribus acceptæ incolæ fidem conciliant: quodque majoris est momenti, pervetus Imago S. Verdianæ habitu præfato insignita, atque omnibus aliis antiquior, quæ in Ecclesia eidem Virgini dicata apud Castrum Florentinum conservatur, eam traditionem corroborat. De qua plura scripsit Auctor Additionis ad Vitam S. Verdianæ, Florentiæ typis cuse, anno 1692. cap. 5. Decreto tamen Sacræ Congregationis Divis Ordinis Vallis-Umbrosæ fuisse adjudicatam, commemorat, quod FF. Ordinis Prædicatorum ex adverso nihil opposuissent. Vitam hujus Beatissimæ Virginis edidit P. F. Laurentius Jacobinus, Episcopus Acaiz, ejusdem Ordinis Prædicatorum, & ipse e Castro Florentino oriundus, quam primum ab Auctore Latine exaratam, in Italicum sermonem vertit P. Fr. Hieronymus Valletta præfati Ordinis Prædicatorum, ac typis commisit Viterbii, anno 1565. sub nomine B. Antonis Episcopi Pistoriensis: sed postmodum legitimo Auctori reddita in lucem prodiiit anno 1689. rursumque anno 1692. Silvanus Razzius, Philippus Ferrarius, alique Vallettam imitati, eandem Vitam ab Attone Pistoriensis Episcopo scriptam commemorant: enormi sane lapsu, siquidem B. Atto fuit Hispanus, atque ex hac vita migravit anno 1153. die 23. Maii

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVI. 1199

23. Maii, sicuti in ejus Actis Razzius, & Ferrarius fatentur: Sancta vero Verdiana nondum tunc nata, erat, atque ad Christum migravit anno 1242. igitur B. Atto Auctor ejus Vitæ esse non poterat. Porro Laurentius Jacobinus Achaie Episcopus, & B. Verdianæ concivis, obiit anno 1255. Plurimis hæc Virgo etiam post mortem miraculis clarnit: quibus rite probatis, Julius II. Papa centum annorum Indulgentiam impertiit Fidelibus, qui ejus Ecclesiam diebus Assumptionis Deiparæ Virginis, nec non SS. Joannis Baptistæ, & Barnabæ Apostoli inviserent. Clemens vero VII. Summus Pontifex concessit, ut die Festo ejusdem Sanctæ Verdianæ in ipsius Ecclesia Officium & Missa de illa possit celebrari. Nunc autem Apostolicæ Sedis concessione etiam Florentiæ ab universo Clero Seculari, & Regulari ejusdem Missa, & Officium recitantur.

XII. Idem fere vivendi genus amplexa B. Joanna, septimo a Florentia lapide in Oppido *Signa* pauperibus nata parentibus, sed virtutibus dives: adolescentula eremiticam vitam elegit, ab omni mortalium consortio, parva in ædícula ultro se includens, segregata, ubi plures annos vigiliis, orationibus, corporis macerationibus vacans, felicissime obdormivit in Domino, circa annum 1348. Multis in vita & post obitum miraculis emicuit. Ejus Corpus in præcipuo ejusdem Oppidi Ecclesia seu Plebe reconditum, maxima veneratione colitur. Vitam descripsit Silvanus Razzius.

XIII. Florentinam civitatem claram itidem reddiderunt plures Ro-

mani Pontifices, nempe Nicolaus II. natione quidem Burgundio, sive Sabaudus, ex Episcopo tamen Florentino Summus Pontifex electus: Leo X. Clemens VII. Pius IV. Leo XI. omnes ii quatuor ex Serenissima Mediceorum Familia: Clemens VIII. ex nobilissima Aldobrandinorum Familia oriundus, nec non Urbanus pariter VIII. clarissimæ Gentis Barberinæ decus eximium. Memorandus etiam æterna cum laude CLEMENS XII. e Corsiniorum Gente clarissimum germen, qui hodie favente Deo feliciter regnat. Plurimi quoque ex hac Urbe S. R. E. Cardinales, Patriarchæ, Archiepiscopi, & Episcopi prodierunt. In ea tandem nonnulla a Romanis Pontificibus Concilia fuerunt celebrata. Primum quidem a Victore II. indictum fuit anno 1055. adversus Simoniacos, quo sane peregrine res Ecclesiastica fuit instituta, uti refert Baronius Tom. XI. Annal. Quo tempore ad Clerum Florentinum literas dedit S. Petrus Damiani, lib. 5. epist. 8. Præfentes etiam tunc Florentiæ aderant Henricus III. Imperator, & Mathildis Comitissa. Deinde anno 1104. seu ut aliis placeat 1106. cum Florentiæ rumor apud plerosque sparsus esset, Antichristum natum esse, tuncque mundi finem instare, eaque opinio etiam Rinierii, seu Rainerii Episcopi Florentini animum invasisset: Paschalis II. Concilium in hac civitate celebrandum indixit, ad quod 342. Antifites conveniunt, timidæ hujus opinionis evertendæ causâ. Ad conservandam hujuscæ rei memoriam brevis hæc Inscriptio uni Portæ laterali principis Basilicæ Plateam versus recens apposta est:

SACER. CONVENTVS. EPISCOPORVM. CCCXL.
FLORENTIAE. DE. GRAVISSIMIS. REBVS. CONSVLITVR
A. PASCHALI. SECVNDO. ROM. . PONT.
ANNO. DOMINI. MCVI.

Pars II. Vol. II.

Fff

Hujus

1200 Orbis Sacer & Profanus

Hujus Concilii mentionem faciunt Baronius, Ludovicus Bail Tom. II. Concil. secul. XI. pag. 412. S. Antoninus in Chron. tit. 16. cap. 1. & alii. Omnium vero celeberrimum fuit Concilium Oecumenicum, Ferrariae primum ab Eugenio IV. Summo Pontifice indictum, & sexto Idus Januarii, anno 1438. inchoatum, cui Eugenii nomine praefuit Nicolaus Alberghatus Cardinalis Tit. Sanctae Crucis, ex Ordine Carthusianorum, cum Archiepiscopis quinque, Episcopis duodeviginti, Abbatibus decem, & aliquot Religiosorum Ordinum Generalibus. Paulo post adfuit Idem Eugenius, cum septuaginta duobus Episcopis: advenerunt deinde Ferrariam Joannes Paleologus Imperator Graecorum, ejusque Frater Demetrius, Joseph Patriarcha Constantinopolitanus, ac plures Orientis Antistites, & Abbates, fere ad septingentos. Verum cum pestis Ferrariae grassari coepisset, Concilium anno sequenti Florentiam translatum est, ibique Eugenius Pontifex, Joannes Imperator, Joseph Patriarcha, ceterique Antistites Latini & Graeci magnifice a Florentinis excepti sunt: ac tan-

dem unio Ecclesiae Graecae cum Latina illuc peracta, magna totius Christiani orbis laetitia. Concilii definitio de singulis articulis decretisque in illo statutis pronunciata est ab Eugenio Papa, data Nonis Julii an. 1439. cui Patres omnes tam Latini, quam Graeci subscribere, praeter Marcum Ephesi Metropolitam, aliumque Graecum Episcopum, quem Spondanus suspicatur esse Scholarium, ejusdem Marci discipulum. Josephus autem Patriarcha Definitioni calculum summum adiciere non potuit, quod paulo ante in eodem Concilio, a coena in eadem rediens repente obierit, relicta tamen schedula suo nomine & propria manu subscripta, qua Purgatorium, & Primatum Romani Pontificis profitebatur: cum antea Catholicum dogma de Processione Spiritus Sancti a Patre & Filio, cum aliis Graecae, & Orientis Episcopis professus fuisset: ipse vero in Templo Sanctae Mariae Novellae Ordinis FF. Praedicatorum sepultus est Graeco funere satis magnifico, Eugenio Summo Pontifice, & omnibus Concilii Patribus solemnii pompa optimo Patriarchae parentantibus.

C A P U T XXXVII.

Synopsis.

I. Reve Commentarium Historicum Chronologicum de Medicorum Gentis Viris Illustribus, Principibus, & Magnis Etruria Ducibus, usque ad finem Capituli.

bus, Principibus, & Magnis Etruria Ducibus, usque ad finem Capituli.

I. Ametis praelara sunt & illustria Florentinae Urbis ornamenta, illud tamen eximium, ac singulare censendum est, quod ex ejus sinu prodierit nobilissima Mediceorum Familia tot Heroum

secunda, qui rebus pro Patriae incoluitate, ac Reipublicae incremento strenue gestis, civium in se amorem & venerationem ita conciliarunt, ut tandem omnium votis supremum obtinuerint Principatum, quo duobus fere jam seculis maximo Etruriae bono tranquille potiuntur. Quantum

ve-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1201

vero antiquitate, splendore nominis, nobilitate, opibus, potentia, & rerum gestarum gloria gens Medicea, non Italia solum, verum etiam Europa uniuersa, immo & toto orbe excelluerit, atque in se omnium Principum beneuolentiam, ac nationum uenerationem traxerit, nemo sere est huius, aut praeclarae etatis scriptor, qui non luculenter testetur. In iis Guilielmus Paradinus in Chronicis Sabaudiz, de Ducibus cap. 4. ait: *Domus ea (necne) Medicea de qua ibi agit eum qualibet toto orbe magnitudine comparanda, aut forte maior, usque adeo ut nomen & auctoritas Medicorum ad clientes familiae se porrigens, eos inter maximos Principes praedes fecerit.* Eximia quoque sunt, quae de Mediceae Familiae amplitudine, opibus, claritate generis, rebus praecclare gestis, literarum amore, ac nominis fama, passim obuia sunt in Annalibus Anglicis, apud Philippum Belleforestum, Martium Bellaium, Philippum Comineum, Joannem Serranum, Henricum Spondanum, Dionysium Petauium, Philippum Brietium, Gallicos Scriptores, Thomam Dempsterum Scotum, Marcum Hieronymum Vidam Cremonensem, Equitem Torquatum, Tassum Bergomensen, Paulum Jovium Novocomensem, ut interim de Florentinis Etruscisque taceam. Ii tamen aliiq; plurimi licet ea designent tempora, quibus a Seculo XIV. ac deinceps in Florentina Republica Gens Medicea ad summum gloriae ac potentiae fastigium peruenit: illustria nihilominus ejusdem nobilitatis ante nongentos circiter annos monumenta sese offerunt. Quae enim Florentiae adhuc cernuntur vetustiores illius Aedes, Turris, Porticus in ea Urbis parte, quae omnium antiquissima habetur, prope Sancti Thomae peruetus Templum, certam de hac re fidem adtribuunt, quum pars illa

Urbis adventum Caroli Magni in Etruriam, ab eoque dilatata Florentiae pomœria antevertant. Elucescit praeterea vetustas ejusdem Gentis in aliis praecipuis Italiae Civitatibus, in quas ejus inclityae propagines, siue ipso Carolo Magno imperante, siue antea sub Longobardorum, Gothorumque Regibus, translatae fuerunt. Omnium quippe Auctorum sententia est, ac fama a priscae temporibus ad posteriora postmodum derivata, Mediceam Familiam Florentinae esse originis, sed ex ea Viros eximios, aut ab Italiae Regibus & Imperatoribus ad obscuros magistratus alio missos, aut rerum gerendarum gloria accensos solum sponte mutasse, per varias Italiae, Siciliae, immo & Graeciae urbes clarissima stirpe propagata. Siquidem Mediolani, Venetiis, Neapoli, Ferrariae, Brixiae, Bononiae Mediceos secunda fama vixisse, Fanutius Campanus in Opere MS. de Illustribus Italiae Familiis, lib. 4. capit. 19. Thomas Dempsterus de Etruria Regali lib. 7. cap. 2. & 3. Cosmus della Rena, aliiq; testantur.

II. Mediolani cumprimis Seculo decimo jam celebre erat Mediceae Gentis nomen: etenim ann. 953. Aldemario ejusdem Urbis Archiepiscopo vita functo, *Valpertus* Medices a Clero & Populo adversus Manassem intrusum Archipræsul electus, Othonis Magni Imperatoris partes sequutus, strenue pro ejus in Italia Imperio contra Berengarium, & Adalbertum ejus filium se gessit. Quamquam autem ab iis coactus fuerit, Mediolano excedere, atque in Germaniam ad Othonem Augustum, unum cum Ubaldo Comensi Episcopo, qui a Sigonio aliisque *Valdo* vocatur, profectus, tamen paulo post ab ipso Othone Mediolanum in suam Sedem reductus, illam multis annis ad obitum usque piissime rexit. De hoc Valper-to agunt, Carolus Sigonius lib. 6. & 7.

FFf 2

Gal-

Galvancus in Chronico Majori, & Ughellus Tom. IV. col. 132. & seqq. Ejusdem Valpertii neminis quoque Continuator Reginonis ad ann. 960. a quo appellatur *Waltherius Archiepiscopus Mediolanensis*: uti etiam Ubaldo Comensis nuncupatur, *Waldo Cumanus Episcopus*: quem Psigius ad annum 960. num. 1. perperam existimat, fuisse *Cumanum*, urbis scilicet *Cumaram* in Campania excise Episcopum: nec Sigonius fallitur, dum ipsum *Comensem* Episcopum, nominat, sed ipse Pagius fallitur, nequaquam advertens, apud Auctores illius ac sequentes seculi, *Cumum*, corrupte *Cumans*, & *Comenses*, *Cumanos* inscite dictos. Quæ nominum corruptio etiam postea aliquando invaluit. De hoc Ubaldo Comensi Antistite videndus est Ughellus Tom. V. col. 262. & seq. *Valpertus* antea laudatus subseripit Litteris Joannis XIII. in Synodo Ravennate anno 967. i. t. Plura ab Othone Magno privilegia est consequutus, atque inter alia hæc, quæ a Flamma in Manipulo Florum hisce verbis recensentur, dona: *Valperio Archiepiscopo donavit Ducatum Burgarie, Marchionatum Martesane, & Comitatum Seprii: Monasterio S. Ambrosii donavit, Palatium Imperiale, quod erat juxta Ecclesiam S. Ambrosii, & largitus possessiones*. Jam igitur Seculo decimo Mediceorum Familia Mediolani illustis erat: neque enim ad illius celeberrimæ Metropolis sacras Infulas promovebantur, nisi Viri clarissimæ stirpis ac primariæ nobilitatis. Ex eadem Urbe *Joannes Medicus*, una cum Albino Binate ad Fridericum I. Imperatorem Legatus missus est anno 1139. pro fœdere faciendi, uti plerique referunt, atque in iis Corius. Anno item 1184. inter Oratores, quos Mediolani Consules ad eundem Fridericum prope-

ce firmanda direxerunt, celebris fuit *Lotterius Medicus*, sicuti ejus feculi *Scriptores* affirmant. Alexander Sarduus refert, Anselmum Medicum anno 1162. strenue defendisse Alexandriam adversus Fridericum I. Imperatorem. Cyprianus Narentinus meminit Jacobi Medici, quem affert anno 1030. Præsidem fuisse Magistris Urbis veteris. Quod si posteriora consulamus tempora, statim se offerent, Pius IV. Summus Pontifex: Marchio Melignani, seu Marigani egregius Caroli Quinti Imperatoris Copiarum Ductor, alique summa suo ævo nominis gloria insignes, quos Medicea Familia Mediolani peperit. Brixie itidem potens fuit Medicorum genus: siquidem Franciscus filius Bertolini Medices, a Roberto Imperatore creatus fuit Comes Gavardie; idque liquet ex Diplomate ipsius Cæsaris, Augustæ Vindellicorum dato anno 1403. die 16. Junii. Verone pariter eadem gens ceteras honoribus ac divitiis prægressa, summo dudum splendore enituit: ex qua præ aliis Nicolaus Eques, & Franciscus ejus filius, opibus, magnificentia, splendidissimis ædificiis, initaque cum principibus Italie Familiis affinitate, eandem urbem mirum in modum illustrarunt. Neapoli inter primarios ejus Regni Proceres, *Ossavianus Princeps Medici* plurimum effulget. Omitto & alios plurimos nominis splendore ac gestorum fama universa Europa illustres, contentus monuisse, omnes illos ab uno stipite propagatos, diversas Sedes variis fortunis suis adlegisse: præsertim quod frequentes inter Florentinæ Republicæ Ordines, clves & populum, tumultus excitati, meliores quoque cives ad domicilia alibi querenda adegerint. Il tamen qui patrias sedes minime deseruerunt, non minima antiquæ nobilitatis mo-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVI. 1203

numenta posteris reliquerunt. Horum nonnulla exempla proferunt Joannes Baptista Cinus lib. 1. de Vita Cosmi I. Scipio Ammiratus, Thomas Dempsterus, & Cosmus della Rena. Instrumento Donationis a Conrado II. Imperat. facto Tancredus Monaldeschi, suo in Etruria Vieario, quo ipsi Vallem Tiberinam donat, subscribere Archiepisc. Muguntinus, Comes Palatinus, Crescentius Romanus & alii Equites nobiles, quos inter *Julius Medices Florentinus*. Oportet igitur diu ante id tempus Mediceos inter Patricios Florentinos claruisse. Altero Instrumento Donationis quorundam Campanie Oppidorum, anno 1220. concessa a Friderico II. Imper. Comitibus Romanis, inter alios magni nominis Proceres, subscriptus legitur *Joannes Medices* Eques. Atque ut de aliis multis taceam: quum *Prioratus*, ut vocant, supremum tum esset Magistratus, illum administravit *Ardingus Medices*, filius Bonajuntæ, anno 1291.

III. Quamquam vero nulla alia Familia sæpius exilium passa sit, aut atrociori odio Florentia expulsa; nulla tamen majori alacritate revocata, atque post reditum suscepta, ac Medicea. Et sane post sedatas Florentie, immo totius Europe intestinas factiones, omnium Civium vota ad Mediceæ Gentis benevolentiam, eo ferventiori studio conversi sunt, quo & potioribus beneficiis Patriam suam illorum ope cumulatam nove-
rant. Cumprimis enim Philippus Medices anno 1250. & sequentibus, prudentia & consilio celebris, Patriam adversus Gibellinos fortiter defendit: quem postmodum imitati sunt ejus Filii, ac Nepotes, Everardus, Galvanus, Reinierus, Clarissinus, & Everardus Junior, anno 1314. Vexillifer ereatus. *Ardingus Mediceus*, Bonajuntæ filius, & *Guccius* ejus fra-

ter Rempublicam a Pazziis, Ubertinis aliisque potentioribus Patritiis, itemque a vicinis æmulis Civitatibus strenue tutati sunt. *Silvester Medices* pro salute Patris natus, oblatum a Civibus Reipublicæ Principatum, invicto animo recusavit, tuendæ tantum ejus libertati intentus. *Velut*, sive *Verus Medices* turbulentissimis Reipublicæ temporibus adversus Albitiorum factionem Vexillifer Justitiæ electus, pro libertate fortiter decertavit. *Joannes Medices*, Comitiss filius Scarpariam ab exercitu Ducis Mediolanensis obsessam, paucis comitatus in hostes erumpens, tutam reddidit; ob quod præclarum facinus ipse Equestri dignitate donatus est, & censu annuo e publico erario auctus, cum donativo numeratæ pecuniæ, quam ille epulo impendit, quo Primores Urbis splendide excepit. Quum Dux Athenarum Gualterus tyrannidem Florentie exercens Antonium Adimarium, civem nobilissimum contra jus & fas morti addixisset, ceteris ad immane facinus vel oscitantibus, vel segniter audientibus, Medicei armata manu forum occupaverunt, ne Dux e Palatio egredi posset; quo strenue facto, & is in exilium abiit decimo tyrannidis mense, & Patria oppressa jam tandem discusso gravi jugo respirare cepit, Mediceorum opera vindicata. Tanto idcirco Civium Florentinorum fuit benevolentia, tantus erga inclytam hanc Familiam amor, & existimatio, ut nulla altera frequentius, ac ista ad supremos Reipublicæ Magistratus fuerit evecta. Septuaginta enim duo ex illa Priores fuerunt adlecti, Vexilliferi vero Justitiæ triginta & octo, qui omnes summa integritate, prudentia & equitate munere suo functi Patris tranquillitatem & civium comoda procurarunt. Præterea plures Mediceæ Stir-

1204 Orbis Sacer & Profanus

Stirpis Equites in arduis Reipublicæ negotiis ad Romanos Pontifices, Reges, & Principes Legationes feliciter obiisse: alios belli Duces creatos; multos sedandis factionibus strenuum navasse operam, & publicam pacem atque concordiam promovisse. Alios in sacro Palæstinæ bello invictæ fortitudinis specimen edidisse: quosdam sub Balduino Orientis Imperatore adversus Turcas pro viribus decertasse. De iis ceterisque diserte scripserunt Leonardus Arretinus, Joannes Villanius, Divus Antoninus, Flavius Blondus, Nicolaus Machiavellus, Bartholomæus Scala, Raphaël Volaterranus, Scipio Ammiratus in suis Historiis, præcipue vero Joannes Baptista Cini in Vita Cosmi I. Magni Ducis, & Joannes Baptista Strozzius in libro de Medicea Familia.

IV. Iis itaque præclare gestis nobilissima Mediceorum Gens ad Florentiæ & Etruriæ Principatum, veluti jus quoddam sibi acquisivit. Hic tamen omnis plurium stirpium aliis ex ea deductarum stemmatibus, & nominibus eorum, ex quibus Principum successio minime deducitur, diligentiores ejusdem Celsissimæ Familiæ Historici illius successionem ita exponunt: *Bonus*, sive *Imbonus*, *Clarissimus*, *Lippus*, *Averardus alter*, *Clarissimus*, ejusque Fratres, a quibus plurimi, *Averardus Bietti* dictus, *Joannes*, a quo *Cosmus Pater Patriæ*, & *Laurentius*, a *Cosmo Pater Patriæ Petrus*, ab hoc *Laurentius Magnus*, & *Julianus*, a *Juliano Julius*, postea Clemens VII. Romanus Pontifex, a *Laurentio Magnifico Petrus*, *Joannes* postea Leo X. Pontifex Maximus, & *Julianus Dux Nemurfi*, ab *Juliano Hippolytus Cardinalis*, a *Petro Laurentii Magnifici filio Laurentius Dux Urbini*, a quo *Catharina*

Gallorum Regina, & *Alexander Dux Florentiæ*, a *Laurentio Cosmi Patris Patriæ Fratris*, *Petrus Franciscus*, ab hoc *Ludovicus*, alio nomine *Joannes delle Bande Nere* appellatus. Hujus vero Filius fuit *Cosmus I.* Magnus Dux Etruriæ, ex quo ceteri Magni Duces, de quibus infra, recto stipite descendunt.

Præ omnibus qui Principatum anteverunt, auxit inclytæ Familiæ decora, suisque posteris tantum gloriæ & auctoritatis peperit *Cosmus Magnus*, ob amorem & beneficentiam erga cives, *Pater Patriæ* dictus, ut eis ad supremum Etruriæ dominatum viam stravisse videatur. Ex ejus enim stipite orti sunt Principes Magnique Duces Medicei, qui hodieque rerum in Etruria potiuntur, nuptiarum vinculo cum Francorum Regibus, Principibus & Imperatoribus Austriacis haud semel conjuncti. Is itaque *Cosmus Medicus* quum summam civium benevolentiam sibi promeruisse, per æmulum invidiam a Prioribus Reipublicæ, tunc adversæ ei factionis viris, Florentia, una cum *Laurentio* & *Averardo* pulsus, ac Venetias anno 1433. adire coactus, sequenti anno in Patriam revocatus est, ingenti totius Urbis lætitia. Tum magna in Magistratibus mutatio facta: conspirationis auctores in exilium acti: Vexillifer Justitiæ, a quo *Cosmus* fuerat relegatus, Pisus, ubi Capitanum, ut vocant, agebat, Florentiam ad judicium subeundum adire jussus, in itinere sive repentina morte, sive veneno periit (1): *Cosmus Vexillifer Justitiæ* creatus est: *nec visus est vindictam expetere de adversariis suis, nisi justitia exigente*. Tanta porro apud Florentinos gratia valuit, ut deinceps fere pro arbitrato suo Rempubliam gubernaret: atque, ut *Gobellinus* in Commentariis tradit, in eam

(1) S. Antoninus in Chron. par. 3. tit. 21. cap. 10. §. 3. Spondanus ann. 1459. num. 3°

eam potentiam ascendit, ut belli pacisque iudex, & legum moderator, non tam civis, quam civitatis Dominus haberetur: cui proinde nihil ad regnum, nisi nomen ac pompa deesset. Ejus quoque consilio magna pars urblum & Principum Italia ducebatur: nihil prope exterorum eum latebat, quippe cui ex Orbe fere toto Meritatores respondebant, quæque apud eos fierent, crebris epistolis indicabant. Præclara ejus gesta Viri præstantissimi exornarunt, præ aliis Paulus Jovius Novocomensis, Nucerinus Episcopus in ejus Elogio: ubi inter cetera hæc habet (1): Illustri apud omnes sapientie opinione, non in Patria modo, sed in omni Italia cuncta prope belli & pacis consilia rogatus & iocundis sollicitissime rexit, idque unum semper, quod securæ & optimæ pacis intererat, contestedit, ut Italici Principes exarata potentia, suis contenti finibus pacem tuerentur, & Civitas, optime constituta Republica, adversus intestinas discordias, quibus antea plurimum laborasset permunita atque opulento ocio tranquilla redderetur. Et si autem præpotentes Patritii livore inducti, in caput ejus conspirassent, ac tandem in exilium egissent, ita, tamen excessit patria, exulatumque Venetias abiit, ut in Civitate optimo & beneficentissimo cive orata magnum sui desiderium reliquerit: Venetiis vero ab omnium Patritiorum Ordinibus non tamquam exul, sed præclarus de ingrata depravataque Patria triumphator exciperetur. Exinde Venetiis & in Senatu, & in enrona, domique sæpe auditus, quum de rebus publicis gravissime differeret, summæ virtutis ac prudentie præconium tulit. Nec totum in exilio transegerat annum, quum Florentie in Senatu faustissimis fere

omnium suffragiis in Patriam revocatus, tanto plebis & populi studio, tanta exceptus est omnium gratulatione, ut non secus ac olim Cicero revocante Senatu Romano, Cosmus a Florentia liberæ Patris sit appellatus. Nec multo post capitalis injuriæ memor, creatis e factione summa solertia Magistratibus, offensiones, quas ore sermoneque dissimulaverat, ita ad animum revocavit, ut non eas ulcisci, sed in posterum ab insidiis acerbissimorum hominum salutem & dignitatem suam vindicare velle videretur. Itaque adversarum partium principes perturbata armis Reipublicæ, excitatis tumultus accusatus, nec comparentes in exilium egit. Ante alios Rainaldum Albitium, Rodolphum Perutium, Nicolaum Barbadorum, & Pallantem Strozam, qui civium potentissimi atque inquietissimi censebantur. Quo ex tempore Civitas ingenio Cosmi, turbulentis civibus ejectis, domi & foris felicioris sæculi incrementa sensit. Bello non minus ac pace illustris fuit: quod maxime ostendit, quum apud Scarperiam oppidum, hostilem Ducis Mediolanensis exercitum fudit ac profligavit.

Tanta porro erat morum temperie facilitateque naturæ, ut non eloquio, non cultu, non ipso denique convictu & comitatu fastum illum ostenderet: modestia tantum, humanitate & studio honestæ virtutis supra ceteros cerneret: singulari tamen, quæ sibi & patriæ esset ornamento, magnitudine atque elegantia ædificiorum, perpetuæque benignitatis hospitalis Domus cunctos superare contenderet, quum natura frugi, privata in mensa nihil ad exuperantem copiam, sed ad nitorem cuncta, civilemque Etruscæ disciplinæ temperantiam, alioqui liberalis & maxi-

me

(1) Jovius in Elogiis lib. 3. pag. 86. & seqq.

me sumptuosus in hospites, dignitate doctrinæ claros revocaret. Erat enim, sicuti maxime pius in egenos, officiosus in afflictos, & longe omnium omnis virtutis largissimus æstimator: qua una re superabat cives, æquabat Reges, & sibi certum iter ad perennem laudis famam sternebat. Nunquam eum institutæ liberalitatis pœnituit: nullos umquam vel adversus fortune, ejus casus, popularis beneficentiæ consuetudinem interrupit. Ita in ejus elogio Paulus Jovius. Tot ingenii animi virtutibus etiam fortuna respondit: amor erga illum populi, civium maxima benevolentia, exterorum Principum eximia de illius prudentia & virtute existimatio: opes plurimæ, ac privati civis sortem longe superantes, adeo ut neque Italia, neque Europa, neque ultra has positas Regiones similem alium ea ætate haberent. Cosmum quippe cum opulentissimum patrimonium paterna hæreditate acquisitum, propriæque industria auctum, tum navigationes in Ægyptum & Europam, parem prope Regibus fecerant, divitiis, palatio, villis, apparatu. Testantur hæc omnia Blondus decad. 3. lib. 6. Gobellinus in Commentar. Jovius, Spondanus, Brietius in Annal. anno 1459. alique Scriptores. Testantur tot ædificia magnificentissima ab ipso extructa & exornata: nempe ædificavit Florentiæ Palatium Rege dignum: Ecclesias alias a fundamentis excitavit, alias instauravit. Monasterium cumprimis FF. Prædicatorum S. Marci miro construxit opere: in quo & Bibliothecam Græcis Latinisque Codicibus locupletavit, Literis ipse Latinis apprime excultus, & Græcarum non prorsus ignarus. Insignem Divi Laurentii Martyris Basilicam, qualis nunc cernitur, condidit, ac redditibus ditavit. Insigne Cœnobium Canonicorum Regularium

apud Fesulas centum millium aureorum expensâ extruxit. Nosocomium opulentum Jerosolymis in gratiam peregrinorum voti causâ illuc confluentium erexit: pluraque Xenodochia & Monasteria vel instituit, vel censu dotavit. Plura alia egregii operis publica reliquit monimenta, præter ingentes pecunias, quas in promovendis bonis artibus, liberalibus Disciplinis, Virisque eruditione conspicuis fovendis liberalissime impendit. Exteris quoque Principibus ingentem pecunie summam mutuum dedit: atque in iis interdum Germaniæ Regi ducenta aureorum millia impertit. Quum Balthassar Cossa, antea Joannes XXIII. Pontifex post abdicatam in Concilio Constantiensi Pontificiam dignitatem Florentiæ diem extremum clausisset, plurimos ea opinio invasit (falsâ quidem ut inferius ostendam) Cosmum pecunia Balthassaris opes suas in tantum auxisse, ut & primus inter Florentinos, & ditissimus inter omnes Italos, & fortasse inter plures externos homines deinceps sit habitus. Ita quidem a plerisque existimatum produnt Platina in Vita Martini V. Sabellicus 10. Ænead. I. Spondanus ad annum 1459. num. 5. & 1519. Addit Paulus Jovius nonnullos quoque Florentinos cives, ut Cosmi laudea verbis elearent, sæpius distitasse, tantam vim inexhaustæ pecuniæ nequaquam ex argentariorum negotiatione, quæ in omnibus Europæ emporiis a Cosmi insistoribus exerceretur, sed ex Balthassaris Cossæ thesauris provenisse, quos, utpote Vir eximie probus & pius, condendis Templis ac Cœnobiis profudisset, ut elegantis mortui Amici secreta vota impleret, & fidem suam sine piculo tueretur. Verum, ut subdit idem eruditus Præfuit, eam suspicionem facile apud rerum peritos averte-

te-

tebant paternæ opes, quæ signata pecunia & quætuosissima menfario- rum negotiatione immensa prope- confliterant, quum nullum umquam alienæ decoctionis, aut suæ contur- bationis detrimentum per multos an- nos accepisset: prædiorum vero red- ditus, æstictæque privati sumptus fru- galitas, quotidianam modicæ Familiz impensam facile superarent. Baltas- far insuper in diuturno trium Ponti- ficum schismate, tot calibus atque expensis, fuga quoque e Concilio Constantiensi, opibus imminutus, ac pene exhaustus, qua ratione ingen- tem illam divitiarum copiam Cosmo relinquere potuisset? Quinimmo, ut mihi constat ex ejus testamento, ex Archivo secreto Magni Ducis Etru- riz, condito per Notarium Lauren- tium de Paulis Florentiz, paulo ante quam fato fungeretur (nam obiit xi. Kal. Januar. ann. 1419.) duobus suis nepotibus, aliisque paucis, quos re- censere superfedeo, modicam pecu- niz summam reliquit, nullam vero eidem Cosmo; cui honoris causa com- misit, & F. Matthæo de Viterbio Or- dinis Montis Oliveti a suis Confessio- nibus, ut magnifice ornari curarent thecam argenteam insignis Reliquiz *Indicti* S. Joannis Baptistæ, quem Ec- clesiæ S. Joannis donaverat, in qua honorifice sepultus est. Testamen- ti sui Curatores reliquit Bartholo- mæum Valorium, Nicolæum Uzzanum, Joannem Averardi alias Bicci de Medicis, & Vierium Vierii F. de Guadagnis. Si Jovio credimus, seque ex adversariis rationum Codicibus, quos vidit, colligere testatur, se- runt Cosmum supra quadraginta my- riades aureorum nummum in pri- vata & publica ædificia contulisse: piz vero aut occultæ largitionis som- ptus, myriadum decem summam ex- cessisse. Alii ex adverso asserunt, Cosmum CCCC. aureorum millia in

Parti II. Vol. II.

publicis ædificiis construendis erogas- se, & valde Baltasfarem juvisse.

Vixit Cosmus Medicæ septua- ginta & amplius annos. Ex uxore, *Contessina*, e Bardorum vetustissima & nobilissima Gente, quæ Verniz op- pido juxta Pratum dominatur, duos suscepit filios, *Joannem*, qui fato ju- venis est ereptus, & *Petrum*, ex quo nepotes vidit *Laurentium*, & *Julia- num*, qui postea admirabili sorte ge- minos Pontifices, Leonem X. & Cle- mentem VII. genuerunt. Europæ Principibus, & Romanis Pontifici- bus carissimus fuit. Pium II. Flo- rentiam divertentem Regia plane- pompa excepit. Baltasfarem Cosmam in propriis ædibus admisit, eique vita functo splendidissimo funere pa- rentavit. Divum Antoninum maxi- mo semper in pretio habuit, atque ejus gratia nobilissimum Sancti Mar- ci Cœnobium, FF. Ordinis Prædi- catorum, & insignem illic Bibliotheca- m extruxit. Eundem Florentiz Archiepiscopum, licet reluctantem, & fugam ob id meditantem, ab Eu- genio IV. consecrandum curavit. Vi- ros doctrina illustres impense coluit, atque in iis Guerinum Veronensem, seu Ferrariensem, Joannem Aurispam Siculum, Jannotium Manettum, & Poggium, Florentinos amicitia sua dignissimos censuit. Ex Cosmi Medicei, ejusque filii ac nepotum li- beralitate Bartholomæus Scala sui suæque Familiz fortunam omnem ac decora prodiisse, ingenue testatur in quadam ad Angelum Politianum Epi- stola. Atque ut de pluribus aliis ta- ceam, id unum indicare satis erit, quod Paulus Jovius tradit: *Do- mum scilicet Magni Cosmi ingenio ac sumptu instructam, qua nullum in Italia privatum ædificium elegantius concinniusque ætate nostra conspicitur, publicum totius Orbis nobilitatis bo- narumque Artium hospitium fuisse.*

G g g

III

(1) Jovius lib. 1. Mistor. pag. 33.

1208 Orbis Sacer & Profanus

Ille tam grandi pecunia, tot tantisque virorum doctorem peregrinationibus atque laboribus questus Latinorum & Græcorum voluminum suppellex celeberrima Bibliotheca, a Cosmo instituta fuit, aucta deinde a Petro ejus Filio, & Laurentio Nepote, tota pene Græcia rarissimis libris spoliata, expletisque studiorum desideriis, magna Medicæ Gentis fama claritateque absoluta. Tot tantisque virtutibus ac præclare gestis decorus Cosmus Magnus, tandem ultimo fato

cessit anno 1464. annos natus 65, menses 3. dies 20. carus civibus ac universæ Italiæ vivens, desideratus ab omnibus etiam vita functus. Tumulatus est Laurentiano in Templo ab se condito, ut tota sacra Æde (inquit Jovius) instar amplissimi Sepulchri, Vir incomparabilis & civium maximus, nequaquam angusto loculo tegeretur, cum hoc brevi titulo, sed longe omnium, qui inscribi possint, honestissimo:

COSMVS. MEDICES. HIC. SITVS. EST
DECRETO. PVBLICO. PATER. PATRIÆ.

Plurimi insignes viri eximias Cosmi laudes contexere; sed præcipuas

ejus dotes eleganti Carmine Paulus Jovius Junior ita persequutus est:

*Effigiem quicumque vides, & fixam in illo
Tranquillum Heroa, & mixta gravitate verendum,
Sume oculis, dulcique nota pia lumina vultu.
Non hic insigni gladio per tela, per hostes
Egit equum, aut largo sudavit sanguine dextram.
Non illi Mars durus erat, nec classica cordi:
Verum consilio secundum pelagus, & alto
Ingenio virtus: qua toto cognitus orbe
Ipse sui columenque fori, sanctique Senatus
Etruscum decus & nomen super ætera vixit.*

V. Ab hoc Cosmo ejusque Fratres Laurentio orti sunt Principes Magnique Duces Etruriæ, qui hodieque rerum ibi potiuntur: nuptiarum fœdere cum Gslliarum Regibus, atque Imperatoribus Austriacis copulati. Quamquam enim Medicæ Gentis nomen multis ante annis, immo & seculis in Etruria admodum illustre fuerit, certam tamen ac stabilem Magni Cosmi virtute claritatem adeptus est. Nam *Silvester*, qui Vicecomitum Insulbrium Ducis impetum in Apennino strenue retardavit: & *Averardus* atque *Joannes* quondam opibus & Urbana gratia florentes, nunquam vel Equestris Ordinis dignitatem, vel ordinarios liberæ Civitatis honores, inter multos æqua-

les Patritios excefferunt. Primus autem omnium Generis sui Cosmus Pater Patriæ futuri Principatus initia fundasse videtur. Nam licet nomen & insignia Principis minime obtinuerit, auctoritate tamen, qua in Urbe pollebat, cuncta ad commodum & tranquillitatem Reipublicæ administravit. In Petrum filium ac nepotes transfudit prudentiam illam & gubernandi solertiam, quibus ipsius posterius optime usi, postmodum Etruriæ Principatum ad commune Florentiæ bonum, Italiæ pacem, & totius Europæ quietem sunt consequuti. Quemadmodum enim Cosmi Magni studium in id potissimum collimavit, ut librata æquilitatis lance Principes Italiæ in Officio continer-

ret:

ret: ita ipsius posteri eodem sapienti consilio Reipublicæ clavum moderandum sumpserunt, quod eis jampridem Majorum suorum erga Patriam merita conciliaverant, Italiæ, cumprimis Etruriæ tranquillitas poposcerat: Europæ Principes summo pere optaverant, & ipsi Romani Pontifices ratum habuerant.

At enim Cosmi posteri non citra magna discrimina, in quæ adversæ factionis nobiles cives eos adegerunt, Florentinæ Reipublicæ administrationem nacti sunt. Cosmo vita functo, Petrus ejus filius Florentiæ gubernacula, quæ ei pater plurima ex usu præcipiens de manu tradiderat, cunctis ab initio faventibus accepit. Verum haud multo post iidem optimi Parentis hostes ac publicæ quietis perturbatores, in egregium ejus filium odia converterunt, eoque facilius illum opprimere se posse putabant, quod is ob diuturnos atque sævissimos articuloꝝ dolores magnam partem innati vigoris amisisse videbatur. Conjuratum itaque est in Petri caput a Mediceorum æmulis, quorum dux creditus est Lucas Pittus: constitutisque insidiis in Suburbana Æde S. Antonii, redeuntem e Caregia Villa interficere decreverant. Sed Dei ope insidiis detectis, Petrus diverso itinere in Urbem delatus, Rempubicam malis civibus repurgaturus, armatum populum ad concilium ascivit, cujus studio atque auctoritate, qui res novas moliebantur, Senatu ac Patria exacti sunt. In iis fuere Viri nobilitate opibusque insignes, Angelus Acciajolus Equestris Ordinis, Detefalvius Nero, & Nicolaus Soderinus, qui summam paulo ante Florentiæ gesserat Magistratum. Ii vero Patria exules cunctos Italiæ Principes adeuntes, eorumque animos tentantes, undique Petro bellum incitabant. Non defuerunt utrique con-

tendentium parti externa bella: Lucam Pittum sociosque exules Veneti defenderunt, quorum ductor fuit Bartholomæus Colinzus, seu Coleon Bergomas: Petrum tuii sunt Galeatius Sfortia Dux Mediolanensis, Ferdinandus Rex Aragoniæ & Neapolis, itemque Florentini, duce Friderico Feretrano. Post leviora prælia, decretorio decertatum est in agro Bononiensi ad Ricardinam amnem: quo ex certamine neutra pars victrix, neutra victa discessit, animis effertis potius, quam elatis, aut abjectis. Haud multo post Borſius Ateſtinus Ferrariæ Princeps, qui se inter diffidentes pacis sequeſtrum obtulerat, composita omni controversia, Etruscarum rerum statum pristinae paci quietique restituit. De his plura scripsit Paulus Jovius in Vita Leonis X. lib. 1. compendio vero agit Brietius in Annal. ad annum 1467. Octavo a Cosmi obitu anno hæc contigerunt, quo etiam Petrus vita excessit, Laurentio & Juliano Filiis post se reliſtis, quos ex Conjuge sua Lucretia Tornabona, nobili Matrona susceperat.

VI. Statim vero a Parentis morte Laurentius & Julianus fratres eximio Senatus & Populi favore munia gerendæ Reipublicæ susceperunt. Egregia amborum adolescentum fuit indoles, jam a pueritia Lucretiæ Matris, virilis animi cunctarumque virtutum inclytæ feminae studio & educatione, sapientum quoque præceptorum documentis, nec non eruditorum hominum assidua consuetudine apprime informati, & bonis moribus instituti. Accesserat itidem, togatis & civilibus artibus exornatis armorum equitandique summa peritia, qua tantum vix dum pubescentes excelluerunt, ut juvenilis decoris avidi ambo, proposito ingenti præmio nobilissimos ac fortissimos quosque Equites ex universa Italia ad ludicra invitaverint certamina:

G g g 2

quo-

1210 Orbis Sacer & Profanus

quorum triumphantis Angelus Politianus, & Aloysius Pulcius, nobiles Poëtae, suis carminibus celebrarunt. Tot itaque virtutibus gemini Fratres exornati, Reipublicæ regimine se dignos exhibuere. Laurentius quidem natus major cum animi, tum consilii magnitudinem veris operibus ostendit: siquidem Volaterranis, qui oceiso Prætoris a Florentinis defecerant, bellum indixit, quod & feliciter gestum fuit: Ita sane ut duplicem Laurentius, cum industria militaris, tum civilis clementiæ laudem tulerit; acripe summa cum dignitate rebellantem urbem receperit, & hostibus licet parricidis & maxime contumacibus vitam, libertatem, & magnam bonorum partem concesserit. Verum Paulo II. Summo Pontifice & vivis erecto, cum Xystus IV. Ruverens in ejus locum successit nepotes suos temporali Principatu extollere satageret, inde haud parum Italiæ quies, Etruriæ præsertim turbata visa est. Ejus namque consiliis, ac Nepotum votis, quo minus ad exitum ea perducerentur, insignis Medicorum auctoritas maxime officiebat. Quare adversus optimos Fratres anno 1478. orta est teterrima conjuratio, cujus artifices fuerunt Pazzi, seu Pactii, quorum Familia Florentiæ antiquitate, viris atque opibus insignis erat, ob idque Medicis multum infensa. Conjuratorum princeps fuit Franciscus Pactus, creditumque a plerisque Hieronymum Riarium Xysti Nepotem atrox facinus clam cum Pactiis procurasse: is quippe hanc ob causam Florentiam se contulerat. Asciti quoque inter conjuratos Franciscus Archiepiscopus Pisanus & nobili Salviatorum Gente, qui & ipse privatas cum Laurentio similitates exercebat, nec non Montescicus vir militaris Hieronymo fidus, qui ut erat manu & ingenio promptus, patranda cædis negotium susceperat. Advocatus

item Raphaël Riarius Hieronymi Nepos, S. R. E. Cardinalis, qui Pisis per id tempus Juri Pontificio operam dabat adhuc adolescens, sed conjurationis penitus ignarus. Rebus igitur omnibus dispositis, post sæpius frustra in occurribus, & in convivii quæritam occasionem, tandem in Majori Ecclesiâ S. Reparata, dum in præsentia Raphaëlis Cardinalis Missa solemniter celebranda foret, constitutum est scelus ad certum Missæ versum committere: commissumque est sexto Kalendas Maii, quo tamen solus Julianus minor frater interemptus cecidit, Laurentius vero leviter vulneratus in jugulo aufugit in Sacrum, æditis portas æneas a Petro Laurentii Patre constructas occultentibus. Cardinalis Riarius tanto terrore ad Aram confugiens, septus corona Sacerdotum & Laurentii auctoritate vix servatus, sedato tumultu per Civitatis Magistratus domum reductus, in custodia aliquamdiu detentus est. Franciscus Salviatus Archiepiscopus Pisanus suspensus est laqueo & fenestris Palatii, quo advolaverat, quasi re confecta. Reliqui conjuratorum omnes fere capti debitis suppliciiis affecti interierunt. Magna Pactorum pars varia nece sublata, opes direptæ, cadavera tracta. Populus ceteroqui ab eis ad recuperandam libertatem invitatus, quum diuturno usu ita delinquit esset, ut libertatis pretium libertate carius haberet, in studio & obsequio Laurentii sic quievit, ut etiam ei in posterum satellites ad corporis custodiam tribuerit. Juliani corpus solemnî pompa & Principe digna ad sepulturam delatum est, Laurentio defuncti Fratris funus eurgente. Hæc susus narrant Paulus Jovius lib. 1. de Vita Leonis X. Michaël Brutus in Histor. Florent. lib. 6. & 7. Raphaël Volaterranus lib. 5. de Commentar. Urbanis, Onuphrius Panvinus

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1211

nus in vita Xysti IV. & Comminus lib. 6. cap. 5. Ex quibus postea eandem Historiam in compendium contraxerunt Philippus Brietius & Spondanus in suis Annalib. ad ann. 1478. n. 4. De ea diligens Commentarium edidit Angelus Politianus, vir summæ eruditionis, Petro, Laurentio, & Juliano carissimus, qui cunctos ejus actus spectavit.

Illud autem præfati Scriptores animadvertunt, Mediceorum potentiam, quum propter hos casus eo jam deducta esset, ut per se ipsa nullo compellente concisura videretur, iis infortunâs firmatam fuisse, nequicquam in eos & Florentinos fremente Xysto Pontifice, & ob Pisani Archiepiscopi necem Ecclesiæ fulmina collibrante. Adjuti nimirum sunt Florentini equitibus cataphractis Ludovici XI. Galliarum Regis, & Principum Italiæ auxiliariis copiis; quæ tamen illis parum profuissent, nisi Ferdinandus Rex Neapolitanus sapienter a Laurentio placatus cum eo pacem sanxisset; Xystum vero Turcæ Rhodo Italiæque imminentes initius agere compulsiissent. Quare bello, quod Florentiæ proximum videbatur, amoto, Laurentius Rempublicam graviter ac strenue rexit, inito insuper fœdere cum Ferdinando Rege: quæ res Xystum Pontificem permovit, ut deinceps Laurentium ob spectatam virtutem suscipere admirarique cœperit. Accessit & dulcius amicitie pignus ex nuptiis Magdalene filiz, quam matrimonio conjunxit Francisco, cui Xystus Papa arctissimo necessitudinis nexu obstrictus erat, adjectumque privatæ affinitatipublicum fœdus. Quantum vero exinde commodi dignitatisque in Medicæam Gentem derivatum sit, laudatus Jovius exponit. Nam triennio post Pontifex salutari benignitate in honorem Laurentii Patris, Joannem ejus filium vix tum tertium

decimum ætatis annum excedentem in Cardinalium cœtum cooptavit. Tanta quippe Laurentius apud omnes gratia valebat, ut singuli Cardinales pleno suffragio maturius, quam per leges liceret, eximium dignitatis honorem cum ipsi eoccinei pilei insignibus, sine ulla dubitatione demandarint. Quo ex tempore Laurentius opima pace potitus, ejus servandæ causâ omnem operam suam impendit. In ipsiis Florentinæ ditioris finibus propugnacula erexit: nempe in Senensi Via, opportuno atque edito Colle Podium Imperiale, ut eo Podii Bonitii incolas transferret: in Apennino autem, qua Boponiam itur, Florentiolam muro ac Turribus munivit. Finitimorum quoque Principum amicitiam perpetuis Officiis ac liberalitate comparavit, adeo ut ejus consilia maxime sequerentur. Domi porro in demandandis Reipublicæ muneribus æqua lance semper usus est, ut cum carissimis amicorum & clientibus honores deferret, nullus umquam antiquæ nobilitatis se præteritum esse quereretur. Opificibus vero & infimæ plebis hominibus adeo populariter studuit, ut sæpe privata pecunia annonæ penuriam sublevaret: quumque studio ædificandi ductus in Cajana Villa extruenda, sumptu atque elegantia Cosmum Avum superare decrevisset, magnam operariorum turbam se alere porius quam ædificare prædicabat. Publicos ludos, equestria certamina, comœdias omnisque generis spectacula statim temporibus ad civium oblectamentum populi que lætitiâ celebrari voluit.

Quid hic de eximio Laurentii erga Literas Literatosque amore ac studio, pro dignitate effari potero? Id unum asseram, fuisse illum præcipuum eruditorum Mæcenatem, Ingeniorum liberalem educatorem, artiumque omnium & elegantiarum parentem, apud omnes illius & posterio-

rioris ævi Scriptores in confesso esse. Eo genere virtutis adeo excelluit, ut ceteri Principes eo felici seculo, quo vera virtus pro opibus censebatur, ab uno se Laurentio superari, pæne indignarentur. Tum enim, inquit Jovius, de paranda gloria eximiis inter se studiis certabant, Matthias Pannoniz Regum optimus atque invictissimus, Ferdinandus Aragonius, & Ludovicus Sfortia: ita ut mirum videri potuerit, Laurentium ab ea civili potius, quam principali potentia aliquanto longius nominis & Familiz claritatem, munificentiz ac Litterarum auspiciis extendisse, quam quisquam alius æqualis vel militarium operum fulgore famam protulerit. Florentiam accivit Viros Græcarum Latinarumque Litterarum peritissimos, & magni nominis Philosophos, Christophorum Landinum, Marsilium Ficinum, Demetrium Chalcondylam, Angelum Politianum, Marullum Trachaniotem, Joannem Picum Mirandulanum adolescentem, præter generis nobilitatem, excellenti quadam eruditione clarissimum, qua sibi Phœnicis Ingeniorum nomen consensu omnium Sapientum quæsit, aliosque Viros præstantissimos, quos magno semper in honore habuit. Tradunt quoque ab Laurentio Joannem Lascarem, ex Cæsarea Constantinopolitanorum Imperatorum, Stirpe oriundum, in Græciam missum ad Basiletum Turcarum Principem, ut conquestis libris optinis Florentinam Bibliothecam a Cosmo Avo inchoatam, nobilioribus ac per vetustis Codicibus, velut pretiosissimis thesauris ditaret. Cui sane post Nicolaum V. Pontificem tantum debere restitutas Literas, & bonas Artes, quantum unquam alteri, unanimis est eruditorum confessio. Gymnasium quoque percelebre Disciplinarum omnium Magistris tota Italia magnæ ære conquestis, Pisis instituit,

ac veterem illic Academiam fere collapsam magnificentius instauravit, ut nobilissimam & potentissimam quondam Urbem ad solatium veteris amissæ libertatis, novo decore ac externæ juventutis frequentia recrearet: misitque eo Joannem filium S. R. E. Cardinalem, una cum Raphaële Riario pariter Cardinale, ut ambo itum egregii adolescentem in Sacro Civilique Jure sub eximiis Doctoribus erudirentur. Quod autem ad Christianam attinet Religionem, Vir fuit magnæ pietatis, piorumque amantissimus, nec minore erga res sacras ac profanas munificentia usus: aureis quippe & sericis pannis, argenteis item vasis singulari pietate in vestendis Altaribus, Templisque exornandis sumptuosus fuit ac diligens. His porro virtutibus etiam apud publicos Christiani nominis hostes, Barbaros ac remotissimos Principes Laurentius magnus & Clarus evasit. Jovio signidem teste, Basiletus Turcarum Imperator Bernardum Bandinum Juliani fratris percussorem, qui in Asiam usque perfererat, dignitate hominis interempti, & sceleris atrocitate permotus, ad supplicium tradidit. Caytheus quoque Ægypti Sultanus, quo nullus tunc bellica virtute felicior extitit, studium suum & benevolentiam ingentibus admirandisque muneribus Florentiam transmissis, erga Laurentium cum insigni ejus gloria testatus est. In iis autem Camelopardalis fuit, animal rarissimum enormi proceritate & conspicua varietate mirabile: præaltis quippe anterioribus cruribus, humiliora terga brevæque suffragines habebat, cervinumque caput ab erecta rigidaque dorsum candidis in orbem maculis in rufo colore dispersis mire variegatum gerebat. Innoxium animal non Etruriæ modo, sed toti Italiæ diu mirabili spectaculo fuit: utpote qua-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1213

quale ab ipsis usque Romanorum, temporibus Italia nequaquam vidisset, quum in extremis Æthiopis locis ad Nili fontes difficillime capiat. Quoties autem in Europa visum fuerit, refert Aldrovandus in sua Historia Quadrupedum Bifulcorum, lib. 1. capit. 35. ubi & hujus Belvæ naturam, aliqut describit.

Sed diu res mortalium stare nequeunt. In ipso virilis ætatis medio pæne cursu Laurentius morte ereptus est, dignus qui Nestores annos ad publicam viveret tranquillitatem. Plura ejus mortem præcessere prodigia, uti magnis Regibus accidere interdum videmus, quæ fufus Paulus Jovius recitat. Obiit anno 1492. mense Aprilis in Caregiæ Villa, ubi ægrotare coeperat. De illius jactura & publico damno satis erit hic indicare, quæ Franciscus Guicciardinus nobilis Historicus, initio sui Operis de Bellis Italicis scripsit. Fuisse, ait, ejus mortem acerbam ipsi propter ætatem, utpote qui annum quadragesimum quartum pondum expleverat: acerbam Patriæ, quæ & auctoritate, & prudentia, & ingenio ipsius ad omnem laudem & excellentiam aptissimo, opibus & ornamentis omnibus mirum in modum florebat: toti præterea Italiæ incommodissimam, cum ob alia, quæ ab eo ad communem securitatem continenter fiebant, tum vero maxime, quod sequester & tamquam frænum esset in dissidentibus consiliis diversorum Principum ob varias causas, quæ sæpe numero exoriebantur. Vir sane (inquit Petrus Martyr Anglerius Mediolanensis, epit. 108.) sub civili Toga trabeatis Regibus non inferior, qui a suis non modo civibus, sed ab Italia universa pacis auctor, & Pater Patriæ jure ac merito poterat appellari: cujus laudes prodignitate recensere Vi-

ri eruditi desperarunt, eundemque omni laude superiorem judicarunt. Ex Clarice inclyta nobilissima ac vetustissima Urfinorum Familiæ Matriona, cui nupserat, tres filios, suscepit, Petrum, Joannem & Xysto IV. Cardinalem creatum, & Julianum.

VII. Petrus natu maximus ei succcessit, repugnante nemine, annis & viginti annorum juvenis, Patri virtutibus simillimus, sed fortuna agendique solertia longe inferior: cui Claricis Matris prudentia uxorem ex Urfinæ Gente sua despondit. Initio Regiminis Rempublicam præclarè gessit, omnibus civibus acceptus. Verum Caroli VIII. Francorum Regis in Italiam adventus, atque ab eo susceptum adversus Alphonsum hujus nominis secundum Neapolis Regem bellum, quo tota Italia fuit concussa, Petrum Magistratu spoliavit (1). Quum enim Petrus Alphonso Regi fœdere junctus esset, descendenti per Apuanos Ligures Carolo cum selectis Gallorum militibus, primus omnium Petrus copias suas opposuit, quæ sicuti per se exiguæ, & nullo, uti in longa pace, belli usu exercitæ erant, ita repente ab ala Francorum equitum circa Macram annem protrita, fusæque sunt. Qua clade, accepta, Petrus tanta belli mole incumbente Carolo facile impar, pacem ab illo poposcit, acceptis a Rege victore ac præpotente iniquis conditionibus: nempe Carolo deposcendi opportunitissimas Etruriæ Arces continuo tradidit, Sergianum, Petram Sanctam, Pisas, & Liburni portum. Ea res Florentinorum animos vehementer exacerbarit, ut qui in Galum propensiores ægre in sedus Alphonsi Neapolitani consensissent. Quocirca Petrus Florentiam reversus, reperit urbem indignitate hujusmodi pactionis maxime commo-

(1) Jovius in Vita Leonis X. lib. 1. Guicciardinus lib. 1. Comminus lib. 7. Belcaris lib. 5.

1214 Orbis Sacer & Profanus

tam, veteresque Medicorum æmulos hac occasione erectos in spem, afferendæ patriæ libertatis. Curiz limen ei ingressuro, a Jacobo Nerlio Extribuno plebis audacissimo fores ocluduntur: Plebs in eum concitista: nobilium plerique in apertum odium conversi; omnia denum perturbationibus plena, Petrum excedere Patria compulerunt, Bononiam versùs iter adoriri, inde Venetias se recepturum. Post ejus discessum expilata a Florentinis pretiosissima Medicorum gaza, domi hasta instituta. Præter auleorum, stragularumque, ac pretiosæ vestis incredibilem copiam, & multa exlati argenti pondera; etiam antiqui operis statuar, signa ærea, tabulæ pictæ, minimo pretio addicebantur impurissimis licitatoribus, quæ per sexaginta annos viri perelegantes, uti omni auro cariora, ad ornatum publicæ potius, quam privatæ domus, tanto studio tantaque pecunia congestissent. Maxima sane Medicæ Gentis calamitas, quæ plerisque lacrymas etiam in ipsa rapiendi libidine ex Cosmi Laurentique memoria nequaquam simulanter excivit: *Verum* (quod recte observat Jovius) *unus erat peracerbe, sciendi prædandique non ignobilis prætextus, illa dulcissimi nominis, uti prædicabant, a longo tempore erepta, tunc vero recepta libertas: quasi non moderatos cives, & ab omni virtutis & beneficii genere, jure optimo Principes civitatis, sed sævos impotentesque tyrannos aliquo periculoso certamine pepulissent.* Ipse Gallorum Rex Carolus Alphonsiæ uxoris Petri, & immeriti infantis filii lacrymis, excisæque domus calamitate permotus, de Petro in Patriam reducendo cogitabat: idipsum & Proceres, qui ei a consiliis aderant, exoptabant. Verum celer nimis discessus Florentia,

Romam cito adire properantis, rem infectam reliquit. Post Caroli reditum in Gallias anno 1497. Florentia magnis turbis repleta est, quibusdam Petrum Medicum exoptantibus, aliis popularem statum præferentibus. Quam ergo hora constituta propter copiosum imbrem omnes Petri copię clam urbem occupaturæ adesse non potuissent, re a Magistratibus detecta, capti fautores ejus ultimo supplicio sunt affecti. Tot itaque infortuniis Petrus oppressus, post varios casus rerumque discrimina, tandem anno 1503. dum una cum aliquot nobilibus Italis, qui Gallorum castra sequebantur, navigio tormentis bellicis onerato, Caietam se recipere nititur, in ostio fluminis submersa navicula, simul cum sociis infelicitè periiit⁽¹⁾. Ex Alphonsina Ursinæ Gentis nobilissima conjuge Laurentium filium suscepit, qui post Patris obitum Dux Urbinas a Leone X. ejus Patruus creatus fuit.

VIII. Joannes Cardinalis Medicus, alter Laurentii Senioris filius, ex Clarice Ursina uxore genitus, Familiam suam Florentiamque plurimum honestavit. Prima ætate Angelo Politiano, Demetrio Chalcondyle, & Urbano Bolzanio institutoribus usus est. Familiæ quoque habuit Picum Mirandulanum, Marsilium Ficinum, Christophorum Landinum, Joannem Lascarem, & Marullum Tarchaniotam. Horum consuetudine & insignium Præceptorum institutionibus adeo profecit, ut non solum oratione, sed etiam Poësi excelluerit. Adolesceus item Pisis in celebri illa Academia a Laurentio Patre instaurata Juri Pontificio & Cæsareo sedulam navavit operam. Decimo tertio sue ætatis anno a Xysto IV. S. R. E. Cardinalis constitutus, anno 1489. post Julii II. mortem,

(1) Guicciardinus lib. 6.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1215

tem, annos natus triginta septem Romanus Pontifex quinto Idus Martii, anno 1513. adlectus est, Leonis Decimi nomine sibi assumpto. Plura in Pontificatu egregia patravit opera: Concilium Lateranense Oecumenicum indixit: Lutherum ejusque Hæresim damnavit: fines Hungariæ & Poloniæ a Tauricanis Tartaris tutos reddidit, suppeditionis pecuniis, armis, & comestibus. De bello Turcis inferendo multum satagit apud Christianos Principes: tamen ob mutuas ipsorum similitudines nihil hac in re profecerit. Titulum *Defensoris Fidei* impertiit Henrico VIII. Angliæ Regi, ob librum adversus impia Lutheri dogmata scriptum. Habuit ab Epistolis eruditissimos Viros, Petrum Bembum, Sadoletum, postea S. R. E. Cardinales creatos a Paulo III. Præfexit Bibliothecæ Vaticanæ Beroaldum Juniolem, cui de mortuo succedit Zenobium Acciajolium. Romanum quoque illustravit Sapientiæ Athenæum, evocatis Augustino Nipho Svesfano, nobili Philosopho, Jano Parhasio Consentino, Basilio Chalcondyle, Demetrii filio. Erexit Collegium Græcorum Adolescentum, quos ad omnem eruditionem & politiore literaturam curavit instituendos, innato sibi & Familix suæ erga Musas amore. Paulo antequam Pontifex fuisset inauguratus, nimirum anno 1512. concilis in Italia Ludovici Galliarum Regis viribus, Julianum fratrem aliosque Medicos Florentiæ restituendos curaverat, Cardinale Soderino Dictatore Florentia exturbato, Raymundi Cardonæ Ducis Militum Ferdinandi Aragoniæ Regis opera: sicque rursus supremum Florentinæ Reipublicæ Magistratum Gentis suæ redditum vidit: quem & Pontifex factus magis firmavit. Laurentium quippe

Nepotem, Petri Fratris filium, quem & Urbini Ducem constitutum antea diximus, Florentiæ præficiendum fluavit: quo vita functo, Julium Cardinalem Patrualem suum, postea Clementem VII. Juliani Patris filium in Patriam delegavit, Reipublicæ gerendæ admotum. Placentiam & Parmam e Gallorum manibus ereptas Ecclesiæ Romanæ, cui antea subiectæ fuerant, suis ac Federatorum Principum armis rursus adjecit. Parta tamen victoria frui nequam potuit, morte ereptus in ipso summæ felicitatis fastigio. Obiit anno 1521. quarto Nonas Decembris, ex lento veneno, ut suspicio fuit, ipsi propinato per cubicularium, aut pocillatorem: de quo tamen nulla est instituta quæstio, ne Princeps quispiam potentior vocaretur in crimen (1). Vixit quadraginta sex annos, una minus die: seditque annos octo, menses octo, dies viginti. Fuit ejus memoria posteris grata, maxime propter amplificata Literarum studia, Romanamque Academiam instauratam, conquisitis undique, ut diximus, magno sumptu artium ingenuarum Professoribus. Ceteros quoque alibi constitutis donis, munia, & Beneficia Ecclesiastica impertiit. Plurima siquidem, uti in publicis ædificiis magnificentissime extractis, ita effusus erga optime meritis de Literaria Republica viros largitionibus, erogavit. Cari præ aliis ipsi fuerunt viri ea ætate sapientia & eruditione celebres, Thomas de Vio Cardinalis Cajetanus, Theologorum ejus sæculi facile princeps, Augustinus Justinianus, Silvester Prieras Sacri Palatii Apostolici Magister, omnes ii Ordinis Prædicatorum Alumni: Marsilius Ficinus, Paulus de Middelburgo, Petrus Martyr Anglerius, Joannes Ekhus,

H h h

Al-

(1) Guicciardinus lib. 23. Jovius in ejus Vita. Spondanus anno 1522. num. 60.

Albertus Pighius, alique plures diversarum Literarum ac Facultatum præstantissimi Professores. Eiusdem quoque Pontificis suavis & opera, Xantes Pagnions, Ordinis Prædicatorum illustre decus, translationi Sacrae Scripturae ex Hebræo in Latinum sermonem gnaviter incubuit, cui & suffecti sumptus ad accuratam editionem necessarii. Uno verbo, in Leone X. Musæ cum sacrae, tum profanae publicum Mæcenatē & tutelam Domui Medicæ ingenitam perdidere.

IX. Julius Medices, Juliani filius, Leonis X. frater patruelis, non tam propter sanguinis cognationem, quam ob eximias animi dotes ab eodem Leone Pontifice in S. R. E. Cardinalium Collegium cooptatus est. Quo in munere egregium virtutis specimen exhibuit. Sedis Apostolicæ nomine Legationis officio præclare functus est Bononiæ, in Exarchatu Ravennæ, Florentiæ, ac in tota Etruria: sicuti etiam ad quæcumque alia loca, ad quæ proficisceretur. Magna ejus cervici regnorum moles imposita a Leone Pontifice: quare & magna ejus auctoritas, nec minores opes: nihil vero Pontifex Julio inconsulto, aut quicquam moliri, aut aliquid pæne animo concipere audebat: quasi turpi duceret pisculo quidpiam illo inauspicato peragere. Pontificii exercitus Legatus, cum Cæsaris Venetorumque auxiliariis copiis, Mediolanum, Placentiam, & Parmam Gallis eripuit: quo in bello etiam Joannes Medicus ejus affinis, Dux invictus strenuus impendit operam, sæpius de hostibus triumphum agens. Post Hadriani Sexti obitum, omnium Cardinalium suffragiis Summus Pontifex electus est XIII. Kalend. Decembr. anno 1523. vir gravis, moderatus & diligens,

annos natus sex & quadraginta, & Pontificatu dignissimus: quem tamen exorta in Italia inter Carolum V. Imperat. & Franciscum I. Galliarum Regem atrocissima bella aliquandiu funestarent. Inierat Clemens VII. (id quippe nominis in Pontificatu sibi assumpsit) foedus cum Francisco Rege, Venetis, & Sfortia Mediolani Duce, quod plura ipsi sociisque nocuit, quam Gallis profuerit: statim enim Sfortia exutus Principatu, etiam Arcem Mediolanensem reddere Cæsari compulsus est: Clemens vero a Columnensibus Cæsaris partes secutus vexatus, direpta ab hostibus supellestiles, in Arcem S. Angeli aufugit. (1) Ecclesiastica fulmina a Pontifice in Columnas ceteroque Apostolici Throni hostes vibrata, a contumacibus neglectui habita. Ludovicus Borbonius valida Cæsareorum militum manu Romam expugnaturus accessit: quumque scalam muro admotam transscenderet, tormento bellico ictus pugnandi vivendique finem fecit. Non idcirco extinctus militum ardor, quinimmo accensus magis, ultionis adjuncta causa, Philiberto Arausicano Duce incendium ventilante. Itaque Urbs vi a furentibus occupata, direpta: obvii quique armati & inermes trucidati: cruciati nobiles atque divites: Matronis, & Virginibus etiam Deo sacris ereptus pudor: Cardinales ac Præfules ludibrio habiti, pecuniæque multasti: Reliquæ Sanctorum dejectæ, combustæ, dissipatæ; Sanctissima Eucharistia conculcata, & Bibliotheca Vaticana incensa: adeo ut non a Christianis, sed ab Ottomanis Urbs capta videretur. Clemens ipse Pontifex in Arce S. Angeli obsessus. Florentini porro ejus audito casu Medicæ expulerunt, antiqua Reipublicæ forma restituta, disiectis insuper Leonis X.

(1) Spondanus & Reynaldus ad ann. 1526. & 1527.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1217

nis X. & Clementis VII. Imaginibus. Carolus Imperator de Pontifice obfesso, ac Roma direpta magnum maerorem palam ostentavit, indictis etiam publicis supplicationibus. Nihilominus Clementem in Hispaniam deportandum curasset, nisi ab Episcopis suis, Henrico VIII. Anglorum Rege, & Francis timor incussus impedivisset. Eum igitur emitti iussit e custodia, sed pactis antea conditionibus minus æquis: neque idcirco ex militum manibus evasisset, nisi e mentio Monachi habitu clam aufugisset, atque per varios casus ad Odetum Fuxium, dictum Lutrechium, Gallici exercitus in Italia strenuum Ducem pervenisset. Hæc subius narrant probatissimi ejus ætatis Scriptores a Spondano, Raynaldo, aliisque relati. Finem hisce & gravioribus, quæ timebantur, damnis dedit pax sub initium anni 1529. inita inter Pontificem, Carolum Imperatorem, & Franciscum I. Galliarum Regem. Anno proximo Carolus V. antea a Germaniæ Principibus electus Imperator, Bononiæ a Clemente VII. solemnî pompa Augustus coronatus est. Medicei tum ab eodem Cæsare restituti Florentiæ, dato illi Duce Alexandro Pontificis Nepote, cui Carolus Margaritam Austriacam filiam naturalem conjugem dedit. Inde stabilis Mediceorum in Etruria Principum dominatio firmata: quam & roborarunt magis sequente postmodum regales nuptiæ Catharinæ Neptis ejusdem Clementis, Laurentii Medicei olim Ducis Urbini filię ex Margarita Comitissa Bolonienſi susceptæ, cum Henrico Duce Aurelianensi, secundo genito Francisci Regis contratiæ, quas ipsemet Pontifex ann. 1533. in Gallias profectus Massiliæ celebravit, Rege præſente, tanta omnium Principum, ac nobilium Ordinum contentione in implendis totius mu-

oſcentiæ officiis, ut neque jactantiore comitate, neque effulſiore sumptu, neque liberiore lætitiâ honeſtari potuerint. Verum ut caducæ sunt res humanæ, Clemens Pontifex diu tot decora, quibus Mediceæ Genus suæ, in summo veluti dignitatis fastigio jam posita, præfulgebat, videre non potuit. Sequenti oimrum anno, sexto Kalend. Octobris ex hac vita migravit, anno ætatis quinquagesimo sexto, mense quarto, Pontificatus anno decimo, mense decimo, die septimo. Veneno propinato labefactum periisse quidam opinati sunt: alii vero culpa Curtii Medici, qui valetuti & firmo corpore prædito, commutata vivendi consuetudine, longiorem vitam promittens, breviorē effecit. Vir fuit in suis actionibus valde gravis, sagax, victor sui, maximoque ingenio, nisi sæpe metus judicium ejus corrupisset. De quo plura Raynaldus & Spondanus in suis Annalibus, præsertim ad annum 1533. & 1534.

X. Quoniam vero Catharinæ Mediceæ, Neptis Clementis Papæ mentio paulo ante facta est, ad Mediceorum gloriam magis extollendam opportunum arbitror, perpaucis licet verbis de illa quidpiam disserere. Clarissimum utrumque genus, paternum scilicet, ac maternum sortita, est. Patre Laurentio Mediceo Urbini Duce, Cosmo Magno & Laurentio Seniore Proavis illustribus: Matre vero Margarita Comitissæ Bolæ, antiquo Galliarum Regibus sanguine junctæ, filia ortum duxit. Tredecim annorum puella Henrico Duci Aurelianensi, Francisci I. Regis filio, quindecim annos septemque menses nato oupsit. Henricus conjux hujus nominis secundus post Francisci patris obitum Regnum adeptus, Catharinam uxorem Regio diademate apud Sanctum Dionysium, anno 1549.

H h h 2

co-

cornavit. Tres illa ex Heorico liberos suscepit, omnes Reges, nempe Franciscum II. primogenitum, Carolum IX. & Heoricum III. primum Poloniæ, deio post Caroli fratris mortem Galliarum Regem. Duas præterea filias genuit, Elisabetham, Philippo II. Hispaniarum Monsarchæ matrimonio copulatam, & Claudiam Lotharingæ Ducis desponsatam, Francisco brevi vita functo, ob minorem Caroli ætatem Regni Procuratrix reuocata, illud prudenter administravit. Quod munus pariter obivit post Caroli filii obitum. Ex Guisiorum nece, quam ipsa aliqui Henrico filio regnanti improbaverat, animi mœrore concepto, non tam annis confecta, quam ageret tantum sexagesimum primum, quam curis & molestiis fracta, anno 1589. Blasphæmæ die quinta Januarii. Femina fuit vasti animi, quæ a decessu Viri sui Henrici II. sub tribus subsequentiis Regibus filiis, per triginta annos clavum Regni tenuit. Eodem in Mausoleo, quod ipsa apud S. Dionysium exquisita magnificentia Henrico conjugii erigendum curaverat, condita voluit. Ejus laudes, præsertim ex Majorum stirpe deductas, eleganti Carmine prosecutus est Audbertus Aurelius, quod typis cum extat in fronte Librorum Ugoni Verini de Illustratione Urbis Florentiæ.

XI. Maximum absdubio Catharina Galliarum Regina gloriæ incrementum, cum Medicæ Gentis, tum Florentiæ attulit: in quod & una conspiravit Alexander Medicus ejus frater, ex Laurentio Patre, non tamen ex ejusdem Matris thoro genitus. Is quippe Clementis VII. Patruus opera Florentiæ Etrurique Principatum obtinuit, in id adnitente, auctoritatemque suam præbente Carolo V. Imperatore, data insuper ei uxore

filia sua Margarita Austriaca, egregie iudolis ac virilis animi femina: sicque duplici conjugio, Cathariæ nimirum cum Gallo, & Alexandri cum Austriaca, Domus Mediceæ potentiores Europæ Principes archissimo affinitatis oculo sibi devinxit. Haud tamen citra bellum Alexander Florentia potitus est. Obfessa quippe Pontificio & Cæsareo exercitu a Philiberto Duce Arauxicano Civitate, Florentini extrema commectus penuria, omnique divina & humana ope destituti, post undecim fere mensium obsidionem, nona die Augusti anni 1530. dedicationem pacti sunt, iis tamen conditionibus a Duce Arauxicano Cæsaris nomine adjectis, quibus præter grandem auri summam in stipendia militum erogandam, Pontifici & Imperatori potestas facta est statuendi, quam vellent Reipublicæ administrandæ formam: dummodo intacta esset ejus libertas. Relicta est nihilominus Civitas plenæ Pontificis potestati, ac Medicorum auctoritas liberior atque solutior, & pæne Regia primum mansit, jubente Carolo in gratiam Pontificis, ut Alexander Clementis Nepos, ipsiusque Cæsaris Gener, publicæ administrationis esset caput; eo autem deficiente, filii ordine, & posteri, aut ex ea Familia proximi succederent. Florentiæ insuper omnis privilegia, alias a se, ceterisque Imperatoribus concessa ea lege restituit, nequid contra Medicæ Familis amplitudinem deinceps molirentur, alioquin ea prorsus amitterent. Io iis porro statutis, nedum sibi a partibus facultate tributa, verum etiam Cæsarea auctoritate ac dignitate se niti Dux Arauxicanus contestatus est. Hæc pleribus narrat Jovius lib. 27. & Guicciardinus lib. 20. Tum paulo post idem Imperator Alexandrum Ducis Florentiæ illustri titulo ac plen-

po-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1219

potestate insignivit. Primos itaque Florentiæ Dux ex Clarissima Medicea Gente fuit Alexander, Laurentii Junioris Urbini Ducis filius, Princeps æquitatis amantissimus. Vix tamen sextum annum regnaverat, quum in propinqui familiarisque fœdalis inuitatam perfidiam incidit. Is erat Laurentius Medices, Petri Francisci filius, ætate æqualis, sanguine conjunctus, nulla læcessitus injuria, quin ex adverso magnis affectus beneficiis, mensuraque stipendii obstrictus liberalitate, qua maxime ejus perfidia fama prægravari potuit. Alexandrum namque, præclara alioqui iusti ac constantis Principis argumenta præbentem, nisi quod veneret sensum voluptates occupaverant, tam improbo, quam perfido promissi lenocinii nomine in domum suam, suumque cubiculum ac lectum facile perduxit, adamatz matronæ adventum mentitus, adeout incautus & miserrimus Princeps, a ceteris omnibus accurate cavere solitus, ab ipso proditore, quem maxime diligeret, mactaretur. Etenim intempesta nocte somno correptum Laurentius gladio per costas adactò confodit, moxque repetitis vulneribus confecit, sextum & vigesimum ætatis annum agentem. Ceterum parricida scelere attonitus, non est ausus populum ad libertatem, ejusque causam in hac cæde prætexebat, vocare; sed fuga Venetias petens, Patriæ hostis declaratus est, ejusque bonis proscriptis, præmia ipsius percussoribus anteorum septem millia constituta: & domus ad perpetuam infamiam a toto ad ima fundamenta lato histu proficisci. Quare nullibi se tuto posse subsistere intelligens, Constanti-nopolim ad Solymannum profugit: a quo tamen ejus perfidiam execrante capiendus dedendusque fuisset, nisi ille insidias veritus propere rursus

Venetias rediisset: ubi aliquot post annis, cum avunculo Soderino a duobus militibus necatus est in admissi parricidii ultionem.

XII. Post Alexandri eadem Florentiæ Principatus Cosmo I. delatus est. Priusquam tamen Cosmi egregia facinora exponam, non nihil de illius optimi Parentis præclaris gestis effari æquum existimo. Is fuit *Ludovicus Medices*, alio etiam nomine *Joannes delle Bande Nere* dictus: qui paternum genus directo stemmate ducebat a superiore Laurentio, Magni Cosmi Patris Patriæ fratre: Maternum vero repetebat ab invictissimo Francisco Sfortia Proavo, ex quo, insigni bellicæ virtutis felicitate, Mediolanensis imperii Principatus in posteros ejusdem Familiz est traductus. Hujus Neptis Catharina Galeacio Principe genita prius Hieronymo Riario Xysti IV. Romani Pontificis propinquo splendidissime nupta, post conjugis mortem Joanni Mediceo, Petri Francisci filio secundis nuptiis copulari voluit. Primus, immo unicus hujus conjugii fructus extitit *Joannes*, vulgo *delle Bande Nere*, paternum ferens nomen, materni autem generis bellicum vigorem. Triennis patre amisso, variamque in ea tenera ætate, cum Matre fortunæ aleam expertus, Florentiæ postmodum liberaliter educatus sub tutela Jacobi Salviati, Patricii Florentini, qui deinde ejusdem Joannis Socrer fuit, ea indole puer martialis spiritus prope passionem gerebat, ut prælia inter æquales fereret. Imberbis adhuc sub ipsis Belli Umbrii incitiis militiæ posuit tyrocinium, turmæ Equitum ex delectis familiaribus suis proprio ære conductis Dux factus, qua in aciem producta, sæpius ac multis periculis edoctus, ad eam brevi disciplinæ militaris frugem, ad idque invicti animi decus per-

pervenit, ut inter præcipuos sui temporis Duces audierit. Innumera feliciter inivit proelia, atque oppida non pauca fortiter expugnavit. E manibus Venetorum hostium peculiaris alæ suæ Legatum, inſtaurato prælio eripuit: In conſpectu Gallici agminis Abduam flumen tranſnavit; quo auſu territis Gallorum turmas in fugam egit. Rhætorum acies in Bergomenſi agro retro avertit, proſtigavitque: de Helvetiis ad Corſum pagum, qui ſtrenuos ſuæ alæ Equites crudeliter interfecerant, multa cæde vindictam ſumpſit: Venetorum copias in agro Cremonenſi cæcidit: Hiſpanorum audaciam Ticini primum, moxque ſæpius ad Mediolanæ portas acerrime repreſſit. Atque ut paucis multa contraham, quæ de Joanne Mediceo commemorari poſſent: nemo illo celeris expedire arma, nemo attentius ac vigilantius hoſtium motus obſervare, nemo vehementius adverſarios invadere, nemo tandem pertinacius victoriam captare didicerat. At enim dum præcliora ſemper facinora meditans, augere novis palmis præteritos triumphos ſtudet: dum Italiam in libertatem aſſerturus Germanorum Legionibus inſilit, ac plurimis hoſtium ſecundum Padæ aggeres trucidatis, ſe in caſtra recipit, tormento bellico, ab ulteriore Mincii ripa incertum emiſſo, genu iſtus paulo poſt interiit, pereuntis Italix fato potius, quam ſuo, quum viginti ſeptem annos natus, jam plane mitigata ardentis animi ferocia, uti ſedatiora ſequutus conſilia, præter egregii Bellatoris nomen, etiam ad maturi jam & compoſiti imperatoris famam contenderet. Hæc ex Elogio, quod Paulus Jovius de illius geſtis adornavit, itemque ex libris 13. 14. & 15. Hiſtoriæ Franciſci Guicciardini excerptimus.

XIII. Principatum Etruriæ, quem ſibi Joannes virtute paraverat, obtinuit poſtea *Cosmus* illius filius. Audita enim Alexandri nece, Cardinalis Cybo, Leonis Papæ X. ex Sore Nepos, & Alexander Vitellius, qui Florentiam advenerant, *Cosmum Medicum*, octodecim annorum egregie expectationis adoleſcentem, tertio poſt die in locum Alexandri Florentinæ Reipublicæ Principem ac Ducem a Senatu & Magiſtratibus eligendum curarunt: quod eis proſpere ceſſit, favente etiam plurimum, Franciſco Guicciardini, nobili illo Hiſtorico, & ex primariis urbis civibus, qui tunc adhuc ſuperſtes vitam prorogavit ad annum 1540. Fruſtra nonnulli Cardinales Florentini & exules, aut libertatis deſiderio, aut Mediceorum odio obſistere, antiquam Reipublicæ formam reſtitui tentantes. Omnium quippe Senatorum aſſenſu *Cosinus* Reipublicæ Caput renunciatus, nihil in eum adverſi poſtmodum ejus æmuli, quamquam modis omnibus procuraveſſent, perficere potuerunt: confirmato etiam, ipſi a Carolo V. Imperatore Principatu, inſuper Ducis titulo dignitateque tributis: miſſa præterea a Vaſtio Marchione Hiſpanorum militum valida manu, qui *Cosmo* præſidio ceſſent. Petrus Strozza exulum Princeps exercitu collecto finibus Etruriæ imminens, a Burgenſibus primum, dein a Seſtinianis pulſus, Provincia decedere compulſus eſt. Rebus itaque in ipſo Principatus exordio feliciter *Cosmo* ſuccedentibus, promulgata inſuper erga illum Caroli Quinti amoris & gratiæ ſignificatione, uſque adeo corroborata eſt apud omnes *Cosmi* exiſtimatio, ut vetera in Mediceos civium odia detergi ac penitus extingui, confirmari autem amicorum ſtudia, & ſubinde

exu-

exulum conatus contemni facile posse appareret. Rem totam luculentissime narrat Paulus Jovius Latine, lib. 38. Histor. ex quo plerique alii acceperunt, Italico sermone Joannes Baptista Adrianus, ab exordio dominatus Cosmi I. Historiam suam exorsus. Hic corrigendus est Brietii error, qui Cosmum Alexandri Ducis interfecti filium facit ⁽¹⁾: *Sufficit ergo Patri, inquit, Cosmus Medicus annorum duodeviginti, magna expectationis adolescens*. Siquidem Cosmus I. non hujus Alexandri filius fuit, sed Joannis Medicei Junioris. Quamquam enim ex eodem, quo Cosmus Pater Patriæ, stipite Gentis Mediceæ descendit, non tamen ex eadem linea directæ. Joannes quippe Medicus Cosmi Senioris Parens duos suscepit liberos, Cosmum scilicet natu majorem, & Laurentium hujus fratrem. ⁽²⁾ Ex Cosmo Seniore Petrus primus, Laurentius, & Julianus istius liberi, cum ceteris antea recensitis, derivati sunt, usque ad Alexandrum Ducem, & Catharinam Galliarum Reginam, in quibus Cosmi Senioris linea desinit. Altera vero linea eodem ex Stipite deducta procreatus est Laurentius, Cosmi Senioris frater, a quo originem recto ordine ducunt, Petrus Franciscus, Joannes primus ejus filius, cui Catharina Sfortia nupsit, atque ex iis natus est Joannes secundus, qui Mariam Salviatam nobilissimam Puellam uxorem duxit: ex hoc demum Joanne, & Maria Salviata ortus est Cosmus, Alexandri successor. Is itaque Principatum adeptus, & prudentia cum gerere, & firmare beneficentia, & ampliare fortitudine saggit. Erga cives, etiam Medicei nominis & gloriæ quondam ocores, ita majestatem imperii cum elementia &

comitate conjunxit, ut ejus humanitate se vinci hostes vel inviti faterentur, & meliorem Principem ac sapienterem Florentia vix auderet exoptare. Alexandri Ducis indignam eadem graviter vindicare statuit, ejusque parricidam proditoremque Laurentium usque adeo intenta diligentia est persequutus, ut ubique gentium nullum ille tutum asylum inveniret. ⁽³⁾ Ejusdem Alexandri liberos pupillos ex concubinis susceptos, Julium nempe & Juliam benevolentissime complexus, illum liberaliter educari jussit, hanc vero patris ora & oculos referentem Restantio Cantelmo in Præcutinis prænobili Regulo nuptui dedit. Admirabili prudentia jus dicens, ac noxios plectens, perpetua æque severitatis & elementie moderatione justum nomen postea promereri contendit. Ex inasperata quadam lenitate summam elementie laudem tulit, quum a nemine vel propinquo, aut affine rogatus, sed sponte uno edicto exules & relegatos omnes ab Alexandro in Patriam reduxit, ac sincerissima fide in gratiam receptos, oblitus veteris injuriæ, perpetuo fovendos suscepit.

Fideli liberalique studio erga Carolum V. Imperatorem grati animi sui existimationem testatus, eum sibi firmandæ, quin & augendæ rei suæ propitiæ semper expertus est. Cum primis Cosmo uxorem prolis causa postulanti Cæsar de manu sua clarissimi generis Puellam, Friderici Toletani Albæ Ducis, inter primarios Hispaniæ Procures, virtute animi, fide atque gestis præstantissimi, Neptem desponsavit. Hæc erat Eleonora, Petro ipsius Friderici filio, Prorege Neapolitano genita, quæ favente Deo Cosmum pulcherrimæ pro-

(1) Brietius ad ann. 1517.

(2) Jor. Baptista Cimus lib. 1. de Vita Cosmi I.

(3) Jovius lib. 38. Histor.

lis, in spem letissimæ successionis parentem fecit. Adversus Strozziolorum aliorumque perduellium exercitum, idem Carolus Imperator misit Samentum Hispanæ Legionis strenuum Ducem, qui Alexandro Vitellio, & Pyrrho Stipiciano Mediceorum Militum Ducibus junctus, ad Montem Murlium prælio commisso, Strozziis ac perduelles ceteros contrivere, geminata victoria potiti. Plures exules capti & Florentiam perducti, quos tamen Cosmus ea fronte suscepit, ut nihil victis insultaret, sed dubia severitatis & lenitatis signa miseris relinqueret, blande monens, ut eodem animo, quo bellum inierant, adversi exitus fortunam ferrent. Eorum nihilominus, qui antea damnati a Judicibus, & recenti facinore Majestatis rei fuerant, in foro pars securi, pars laqueo necati, triste spectaculum populo præbuere. Perduellionis autem capita, nempe Valorius, Philippus ejus filius, alter Philippus gentilis suus, Nicolai filius, & Antonius Franciscus Albitius, Octo-Virorum Judicum sententia in carcere obtruncati sunt. Philippus Strozza in Arce custodiæ traditus Vitellio & Joanni Lunæ, gladio, quem Hispanus carceris custos tenere exiens reliquerat, seipsum confodit. Paulus Jovius hæc referens lib. 38. Hist. addit, Cosinum mitis ingenii servare vitam Strozziæ, quam supplicio afficere maluisse, quod Joannis patris amicorum atque sodalium intimus fuisset, nec suoapte ingenio, sed Petri filii impulsu, & inimicitias, & denique fatale bellum adversum se suscepisset. Quod ideo credere facile fas sit, quum in eadem causa Paulum Valorium, ipsius Bartholomæi supplicio damnati filium, & Philippi Strozziæ generum designatum, Braccium Guicciardinum, Verium

Castellionem, Thomam Canisium, & Chiurum Machiavellium, quos jure occidere poterat, diuturni tantum carceris pœna dignos judicasset: Joannem quoque Adimarium, Americum Antinorium, & Leponium Rinerium ab Hispanis captos, se se pecunia (quum æquo jure id posset vetare) redimere permisisset: quod parcentium supplicii, & finem acceptæ injuriæ componendum arbitretur, atque gentilibus damnatorum bona liberaliter adjudicaret.

Civili hoc bello felicissime confecto, facta insuper exulibus repetendi Patriæ facultate, iisdemque venia concessa, totus ordinandis Etruriæ rebus firmandoque Principatu animus applicuit. (1) Quum autem Florentinæ Arcis, uti & ejus quæ est Liburni præsidia nutu & sacramento Cæsaris tenerentur, Cosmus de redimendis ejusmodi Arcibus cum ipso transiegit: quod & obtinuit, solutis tamen pro illarum restitutione ducentis & amplius millibus aureorum nummum in bellicos sumptus. Liburni potitus Arce, in Ilva Insula, quæ nonnullis etiam Æthalia dicitur, veterem Portum, olim *Argoem*, hodie *Ferrarium* nuncupatum, duplici Arce condita munivit. Binæ ex Arces opportuno inaccessæ utrinque rupis supercilio impositæ, late Maria spectant: quarum alteram ab ipsa radiosi ædificii figura, *Stellam*: alteram ab excelsa structura, *Falconem* appellant: quibus Portus amplissimi, vel octoginta Triremium stationi inservientis, usus Barbaris Prædonibus, metu imminentiæ tormentorum eripitur. Quin & graviore consilio, magnis circumductis operibus, per amplam Coloniæ, de nomine suo *Cosmopolim* dictam, ad tuti celebriusque Emporii nomen construxit, maxime salubri in

(1) Jovius lib. 43. Hist.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1223

loco piscosoque littore, ad quam incolis omnibus, conspecto hoste, tutissimus sit recessus.

Auxit præterea mirum in modum imperii sui fines, Senensis civitatis ejusque agri, quinimmo & aliarum urbium oppidorumque ejusdem tractus, donatione sibi a Carolo V. facta, in poenam defectionis Senensium a Cæsare, ad Galliarum Regem. Carolus quippe ut Senenses in factiones distractos in officio contineret, Arcem in ipsorum urbe erexerat, Hispanorum præsidio illic imposito. Rem ægre tulerunt Senenses, quasi eo freno Imperator illorum officeret libertati. Quare clam cum Henrico II. Galliarum Rege paciscentes, Gallis militibus in civitatem noctu admissis, Hispanos ejece- runt, Arcemque funditus demolientes, cetera ditiosis suæ oppida facile recuperarunt. Qua re Cæsar gravi indignatione commotus, copiis in Etruriam missis, junctisque Cosmi Medicei turmis Senas obsedit. Interea Petrus Strozza Gallici exercitus in Italia imperator, dum acie explicata urbem ab obsidione liberare meditatur, a Marchione Meliniani, seu Mariniani, copiarum Caroli & Cosmi Duce, gravi prælio ad oppidum Marcianum multa cæde, non citra grandem culpam suam profligatus est. Mox Senæ arctius obsessæ, sed fortiter ac diu a Blasio Monlucio defensæ: quas tandem post diuturnam & acerbissimam obsidionem idem Blasius Cæsareis dedit, inde perhonorifice cum Francis præsidariis emissus. Et quidem primum Philippo II. Hispaniarum Regi, Caroli Imperatoris filio cessere: Arx illic restituta, atque Hispanorum præsidio munita. (1) Quoniam vero Cosmus multis grati animi officiis Caroli Imperatoris benevolentiam sibi

Part II. Vol. II.

devinxerat: nam & duobus millibus veteranorum militum in Insubriam antea missis labentes ibi res Cæsareas, & nutantes Mediolanensium animos roboraverat, & in Etruria validas copias Cæsareis junxerat contra Gallos & Senenses his sociere copulatos: Senas jam captas & Philippo filio concessas mox vendidit Cosmo, quem Florentiæ & Senarum Ducem declaravit, sibi tamen retentis, cum Senarum Arce, tum quibusdam maritimis locis, quo Etruriam non solum, verum etiam Regnum Neapolitanum ab irruente Gallorum Classe tueretur. Quæ omnia fufus narrat Joannes Baptista Adrianus, nobilis Florentinus, insignis ejusdem temporis Historicus, ex quo Spondanus, Brietius alique in suos Annales pleraque transtulerunt. In hoc bello adversus Gallos & Senenses in Etruria gestum, idem Cosmus a Cæsare totius exercitus supremus Imperator creatus fuerat: ipse vero Ductorem supremum post se instituit Marchionem Meliniani, seu Meriniani Mediolanensem, & ipsum cognomine Mediceum.

Insignis illa Marciana victoria, cujus antea meminimus, contigerat quarto Nonas Augusti, anni 1554. quæ dies Sancto Stephano Papæ & Martyri sacra est: idcirco in perenne tantæ rei monumentum, post sexennium sub Pio IV. Papa, e Gentile Medicea Mediolanensi, ad imitationem Equitum Sancti Joannis, & ipse Militarem Ordinem pariter Equestrem, sub invocatione Divi Stephani constituit, anno 1560. Templumque eis ac domicilium Pisces attribuit, destinatis amplis vestigalibus, classe insuper maritima Trirerium comparata, qua iidem Equites adversus Barbaros Prædones Mare Tyrrhenum, eique adjacentes oras tutas redderent.

I i i

(1) Adrianus lib. 11. ann. 1554. lib. 13. ann. 1555. lib. 14. ann. 1557.

rent. Philippus Brietius ad an. 1559. insigni lapſu ſcripſit, a Cosmo inſtitutum Ordinem Equitum S. Stephani Martyris & Florentiæ Epifcopi: nullus quippe hujus nominis Epifcopus & Martyr Florentiæ ſedit; ſed Ordo iſte ſub auspiciis S. Stephani Papæ ſuit erectus. Porro ii Equites pro inſigni geſtant Crucem rubram, prætexta aurea ornatam: in ſuis Comitibus Generalibus, itemque publicis ſupplicationibus paludamento albo ex lana contexto, manicis vero ſericis rubri coloris amictuntur, loro inſuper ſerico rubri pariter coloris collo pendente. Vivunt ex præſcripto Regulæ S. Benedicti, a matrimonio alioqui non excluſi, ſed caſtatem conjugalem ſolummodo, & obedientiam Magno Ordinis ſui Magiſtro profitentes. Quem Ordinem Pius IV. Summus Pontifex ann. 1562. una cum ejus ſtatutis confirmavit, ac privilegiis auxit: ipſum Cosmum, ac alios per tempore Florentiæ Duces, Magnos Magiſtros Ordinis, ſeu Militiæ conſtituit. Cujus ſtatuta reformavit poſtea Ferdinandus I. Magnus Dux Etruriæ, Cosmi filius: Romani vero Pontifices novis gratiis & privilegiis eundem Ordinem cumularunt. Eius Equites egregia multa adverſus Barbaros Chriſtianæ Fidei hoſtes patrarunt: ſæpe Algerii, Tunetti, Tripolis, aliorumque Mahumetanorum Pyratarum Triremes ac Navæ partim ceperunt, partim diſcecerunt. Terra marique apud Peloponneſum, Eubœam, Coreyam, & alias Græciæ Inſulas, ac Regiones Orientis, in bellis ſacris invicto animo contra Turcas decertarunt. Præclara ipſorum geſta nuper Fulvius Fontana, Opere Italica lingua edito deſcripſit.

Quam vero Cosmus in propria tuenda & amplianda, eandem in-

vindicanda adverſus Catholicæ Fidei hoſtes re Chriſtianæ, ſtrenuam navavit operam. Cumprimis Hariadenum Ænobarbum, Algerii Regem a Solymano Turcarum Claſſi præſectum, maritimam Etruriæ oram inſeſtantem, ex Italia diſcedere coëgit. Quum enim Barbarus ille terra marique Ilvam Inſulam aggreſſus eſſet, ipſumque Portum Ferrarium invadere tentaret, inde pulſus, in Senenſis Rei-publicæ, tum adhuc liberæ ſuique juris, ditiones furorem convertit. Opitulari tum Senenſibus decreverat Cosmus, ſponte illis opportuna offerens auxilia; ſed illi numquam ſibi tempeſtive conſulentes, uti homines natura ſuſpicaces ac veteres Florentini nominis oſores, ea repudiarunt. Quocirca Ænobarbus Ilva excedens, Telamonis Portu occupato, Arcem oppidumque invaſit diripuitque. Eadem vi ac celeritate introrſus a litore octo millibus paſſuum diſtans Monteanum oppidum noſtu occupavit, Monteanoſque omnes captivos navibus impoſuit. Inde ad Portus Herculis oppidum imperite invalideque munitum contendit: mox adveſtis in præaltam rupem tormentis bellicis, ſuppoſitam Arcem ipſumque oppidum tanta vi oppugnavit, ut Carolus Minucius Senenſis, & Caranza Hiſpanus, inuſitato ſummæ cladis periculo territi, cum præſidio in ſervitutem ſe dederent: oppidum ſtatim a Barbaris incenſum, & Ghiliſianæ magnificentiſſimæ Aedes ad delicias illic extructæ, funditus everſæ. Tot cladibus attriti Senenſes tunc Cosmi opem implorare ceperunt, Ambroſio Nutio Oratore ad ipſum miſſo. Interea Joannem Lunam urbis Præſectum, cum manu Hiſpanorum & tumultuariis civium cohortibus, ad mare deſcendere juſſerunt: ſed ii ſumante adhuc Portus Herculis oppi-

(1) Jovius lib. 45. Hiſtor.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1225

do adventantes, re infecta, in oppidum Orbatellum in palude proxima situm se intulerunt. Conciderent omnino res Senensium, nisi Cosmus subagressis eorum contumelia oblitus, opem mature ferendam censuisset: quod & continuo præstitit: Stephano quippe Columnæ, quem Etruscis omnibus copiis præfecerat, cohortes illuc deducere mandavit. Quo autem celerius labanti rei Senensium ferret præsidium, Cepinum Vitellium cum duobus Equitum turmis, & expeditis Sclopetariorum cohortibus præmisit, opportuno sane consilio. Nam Joannes Luna cum Barbaros Orbatelli expugnationem adoriri confexisset, tanto terrore correptus fuit, ut tam ipse, quam ceteri præsidarii uno consensu, desperata defensione, illinc perfugere cogitarent. At hunc terribilem metum opportune sustulerunt adventantes Cosmianæ copię Vitellio præeunte, qui oppidum ingressus, continuo, uti erat vir impiger, in Turcas per littus dispersos, cum ipso Luna erupit, tanta quidem vi animique ferocia, ut productis Equitibus & Sclopetariis, hostes, ac præsertim Strozianos, qui audacius in littus exierant, in mare propelleret, qui vero in Schaphis accedebant Turcas, descensione prohiberet. Quamobrem Æno-barbus, quod sibi ab armato equitatu, quem turmatim augeri conspicebat, militaribusque cohortibus, quæ sub signis in conspectum se dabant, non temere cavendum existimans, onustus præda ad Igilium Insulam se convertit: indeque prædabundus, Campaniæ, Apuliæ, & Brutorum oras maritimas cladibus devastavit. Mox in Liparam Insulam delatis copiis, urbe potitus omnes Liparitas in servitutum Constantinopolim, cum reliqua præda inexit. Sic Cosmi virtute non Etruria modo,

verum tota Italia tandem servata est. Siquidem Æno-barbus, si ipsi Orbatellum occupare datum esset, jam cogitaverat Herculis Portum instaurare ac munire firmo præsidio: tum a S. Stephani Portu fossam ad altitudinem commeantium Trirerium, perpetuo servorum labore perducere ad proximam Orbatelli paludem, ut ibi capacissimum & aptissimum tantæ Classi Portum efficeret, ad infestanda maria, invadendumque totius Italiæ imperium, ad quod non obscure Solymanum aspirare didicisset. De his late agit Paulus Jovius lib. 41. Histor. Non intra solius Italiæ fines se continuit Cosmi sollicitudo, pro defendenda adversus Catholicæ Fidei hostes re Christiana. Quoniam enim Hugonotæ hæretici in Gallis, Germanorum etiam Protestantium auxiliis roborati, ingens bellum civile, contra Carolum IX. Regem concitassent, plurimis etiam magnisque urbibus captis, adeo ut Regnum Franciæ summo in discrimine esset constitutum, Cosmus, Pio Quinto Sanctissimo Pontifice suadente, auxiliares Equitum peditumque copias, & magnam pecuniæ vim in Gallias direxit, ac tandiu hæc auxilia Regi suppeditavit, donec felici exitu bellum illud a Catholicis adversus rebelles hæreticos confectum esset.

Ob hæc, aliaque pro dignitate Ecclesiæ protegendæ, & Catholicæ Religione defendendæ a Cosmo præclare gesta; quod insuper Apostolicæ Sedis obsequio intentus semper fuerit, & Militiam Equitum Divi Stephani ad Sanctæ Fidei exaltationem & propagationem instituisset, S. Pii Quinti Pontificis Maximi benevolentiam ita sibi promeruit, ut eum tamquam de Fide, de Ecclesiâ, de Sede Apostolica, deque tota pæne Europa optime meritum eximia quadam præ ceteris Ducibus honoris

prærogativa decorandum sanciverit. Quocirca eundem Cosmum ejusque Successores, Etruriæ ipsi subjectæ (tunc quippe Etruria maxima parte Cosmo suberat) *Magni Duces* deelarandos creandoſque, de ſupremæ Apoſtolice potestatis plenitudine ſtatuit, edita Conſtitutione ſexto Kalend. Septembris, anni 1569. (1) qua exemplo, ut ait, Deceſſorum ſuorum, Alexandri III. Innocentii pariter III. Pauli III. & Pauli IV. qui Portugallicæ, & Bulgarorum, ac Blacorum, necnon Hiberniæ Reges, & ut tunc Bohemiæ Dux in ſuis literis Rex nominari poſſet, conſtituerunt & conceſſerunt, aliorumque Romanorum Pontificum ſimiles gratias aliis Principibus impertientium. Eundem præterea Cosmum Regia Corona donavit, qua tum ipſe, tum ejus Succeſſores uti poſſent: hæc appoſita inſcriptione: *Pius V. Pontif. Max. ab exiſtentiæ dilectionem, ac Catholicæ Religionis ædum, præcipuumque juſtitia ſtudium.* Ita nihilominus illud excelſæ dignitatis decus ei attribuit, ut in Civitatibus ac locis Etruriæ ad Romanam Eccleſiam pertinentibus, intacta & integra eſſet ejusdem Eccleſiæ ac Pontificum temporalis auctoritatis & potestatis, necnon Imperatoris ac Regum ſuprema juridiſctio, intactis item integriſque manentibus quibusvis eorundem juribus in locis mediate, vel immediate eis ſubjectis: & citra aliquod præjudicium civitatum, terrarum, ac locorum in ipſa Etruria conſiſtentium, quæ ad ditionem ipsius Cosmi nequaquam ſpectarent. Qua quidem Conſtitutione S. Pius voluit tacite gravem controverſiam inter Duces Florentiæ, & Ferrariæ jampridem de dignitate prærogativa ac præcedentia vertentem, immo tunc maxime agitatam, in favorem Cosmi definire, cui ad-

verſus Alphonſum Ferrarienſem in occulto favere exiſtimabatur. Pupugit hæc Pii Quinti Conſtitutio Maximiliani Caſaris, & Philippi II. Hiſpaniarum Regis, ejusdemque Caſaris Patruelis animos, qualiſ Pontifex in alienam meſſem ſaleem immiſiſſet: idcirco quum Cosmus Romanam ad inaugurationem ſolemnem ritu accipiendam acceſſiſſet quarto nonas Martii, quæ dies peragendis ceremoniis decreta fuerat, Caſaris Oratores ejus nomine interceſſerunt, proſteſtatione facta. Verum illa nequaquam admiſſa, ſolemnis Cosmi inaugurationis peracta eſt eadem die, quæ erat Dominica *Lætare*: ea quippe Pontifex propriis manibus Cosmi capiti Coronam impoſuit, ſceptrumque in manus dedit: Roſam quoque Auream eo die conſecrari ſolitam ipſi contulit; quum is prius de more ſe ſacramento obſtrinxiſſet de fide & obedientia Pio ejusque Succeſſoribus, Eccleſiæque præſtanda. Perſtrittere quidem Maximilianus Imperator, & Philippus Rex Hiſpaniarum ex adverſo reclamantes: aſt Pius cœpta ſtrenue inſiſtens, conſeſtatus eſt, ſe hæc in re nihil contra ſe egiſſe: nimirum Chriſti vices in terris degenti uti hæc poteſtate ſibi licuiſſe, quum & longe majora a ſuis Deceſſoribus facta fuiſſent in transferendis Imperiis & Regnis, aliis inſtituendis, Terris concedendis, Principatibus ſub aliorum Regum juridiſctione poſitis conſtituendis. Poſt longas demum ejusmodi diſceptationes ſidem Caſar & Rex Hiſpaniarum in eundem Titulum Cosmo tributum conſenſerunt. Maximilianus enim anno 1575. poſt Cosmi obitum, in gratiam Franciſci Magni Ducis, qui Patri ſucceſſerat, & Joannæ Auſtriacæ ipsius Maximiliani Sorori uſperat, Diplomate dato aſſenſum præbuit, ut cum ipſe,

tum

(1) Baluz. Tom. II. Conſt. 22.

tum ejus posterì titulo Magni Ducis Etruriæ gauderet. Plura de his scripserunt Joannes Baptista Adrianus lib. 21. Catena in Vita S. Pii Quinti, Gabutus lib. 3. cap. 16. & Thurnanus lib. 46. Dignus sane fuit Cosmus I. Magni Ducis titulo, quem sibi tot meritis comparaverat: excelsa quoque ejus dignitas, potentia, & Regioni, cui præerat, amplitudo id deposcebat. Neque enim uni, aut alteri civitati, sed plurimis, iisdemque amplissimis dominabatur, & florentissimæ Provinciæ, in qua & lata ora maritima Portus celeberrimos exhibet, ejus & ampla planities, fertiles agri, amœni colles, innumera oppida satis culta, & incolis plurimis frequentata: validæ etiam Arces cum a Majoribus, tum ab ipso Cosmo ejusque filiis & Nepotibus excitatæ, ac probe munitæ. In iis vero præ aliis ipse Cosmus Liburni civitatem a fundamentis erexit, ac moenibus circumdedit, quam deinceps ejus posterì mirum in modum amplificaverunt, adeo ut inter pulcherrimas & nitidissimas Italiæ urbes facile recenseri possit: Portu insuper insigni, ac tutissimis munimentis terra marique conspicuam & valatam: quom antea exiguum esset oppidum. In liva Insula urbem condidit, quam monuilli de ejus nomine *Cosmopolim* vocant, nunc vulgari vocabulo Portum Ferrarium, Italice *Porto Ferrale*, dictam, Portu satis amplo præditam, atque, ut antea diximus, duabus Arcibus ab ipso constructis munitam. Senis, Pistorii, aliiisque in oppidis Arces excitavit. Grossetum, Burgum Sancti Sepulchri, Orbastellum, aliasque loca validis muris ac propugnaculis cinxit. Florentiam novis operibus & murorum parte circumseptam validiorem effecit. Plura illic ædificia magnificèntissime erigenda curavit, ac præsertim illud

inter Plateam Palatii veteris, & Arnum fluvium situm, quod *Officia* nominant, cui vix alterum in tota Italia simile: *Monasterium* quoque *Narvæ* appellatum satis splendidum, ejusque Ecclesiæ, in Via, quæ Scallæ vocatur, ædificavit: aliasque partem construxit, partem iustauravit.

Post institutum Equestrem Ordinem Divi Stephani, Cosmus Pius in Primatiali Basilica die 15. Martii anni 1561. solempni pompa Regioque apparatu, per manus Georgii Cornarii, Patritii Veneti Episcopi Tarvisini Apostolicæ Sedis Legati Insignia Magni Magistri ejusdem Ordinis primus accepit: in cujus inauguratione Legatus hæc verba pronuntiavit: *Efficiatur Celsitudo Tua Miles Christi, & esto Magnus Magister Ordinis Divi Stephani, cujus Habitum suscipito, in Nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti.* Qua dignitate auctus paulo post octuagulos Equites, nedum ex primariis ac nobilissimis Etruriæ, verum etiam totius Italiæ Familiis creavit. Tum deinde constructæ Triremum Classe, Præfectos, quos *Almagros Amirallos* dicunt, ei præposuit, Julium Medicum Equitem, Alexandri Medicei Ducis nothum; post hujus obitum, Cæsarem Cavanigliam Equitem Neapolitanum: tricennio pariter expleto, huic successit Raphaëlem Medicum Equitem Florentinum. Ea Classe Equitibus & militibus instructa laudati Amiralii plures Turcarum trirèmes ac Naves ceperant, alias vero in pelagum demerserunt. Anno 1564. Cosmus a Philippo II. Hispaniarum Rege rogatus, Hispanicæ Classi Etruscæ hæc juncta, *Pignoris* Africæ Arcem, infame prædonum asylum expugnavit, disiectis ejus muris, atque ingenti præda inde abducta. Anno proximo quom Turcarum Imperator Melitam Insulam terra marique ob-

se-

1228 Orbis Sacer & Prophanus

sedisset, Etruscæ Cosmi Triremes, una cum Hispanicis, Turcas oblidionem solvere coegerunt. Sequenti anno Turcæ multarum Navium Classe comparata, Campaniæ, Aprutii præsertim maritimam oram infestantes, ac toti pæne Italiæ gravem metum inferentes, Hispanica & Etrusca Classēs ad Messanæ Portum uns coeuntes, atque invictis animis hostilem infestantes, hanc vela vertere, ac præcipiti fuga Byzantium se recipere compulerunt. Ubi vero Selymus Turcarum Imperator Cypro Insula subacta, & victoria insolens, Classē omnium maximam, centum & amplius Triremibus constatam in perniciem rei Christianæ mari committit, Sancti Pii Quinti hortatu Christiani Principes adversus communem hostem fœdus pacificentes, opportuna præsidia Barbaris obicere. In iis Cosmus duodecim Triremes Pontificiis jungens, in partem venit insignis victoriæ, quæ ad Neupactum tanta Turcarum clade reportata fuit, ut deinceps Ottomanæ vires maritimæ conciderint. Haud minore gloria, Cosmus anno 1572. de Hariadeno Ænobarbo triumphavit. Barbarus iste Turcarum Classi Præfectus Italiæ maria circumcurans, oppida devastans, captivos plurimos abducens, terrore suo omnes concusserat. Hujus temerarios ausus Cosmus retundere volens, simulque Italiam ab infensissimo hoste vindicare, classē duodecim rostratis Navibus ac decem Triremibus, duabus item aliis maximis constantem, quibus & ingentem Navem centum & viginti tormentis bellicis instructam adjecit, maximis sumptibus comparavit: qua hostilem Ænobarbi Classē Raphaël Mediceus Eques Amiralus tanta virtute aggreffus est, ut eam turpem in fugam egerit, capta insuper Navi Turca-

rum Prætoris, ceteris maximo damno affectis.

Tot triumphis ac rebus pro Catholica Fide, pro Italiæ, immo & Europæ tranquillitate, pro Etruriæ præsertim pace & commodis præclare actis, toto Orbe illustris, & Christiani nominis hostibus formidabilis, non tam annis, quam meritis plenus ultimo fato cessit, anno ætatis suæ quinquagesimo octavo, Christi vero 1574. diei 21. Aprilis. Princeps fuit eximiis naturæ & ingenii dotibus ornatus. Majorum exempla sequutus Literatos tota Italia impense coluit. Pius celebrem Academiam bellorum infortuniis pæne collapsam instauravit amplificavitque, Viris doctrina & eruditione clarissimis illic evocatis, quos & magnis muneribus ac stipendiis donavit. Apud ipsum pudor & justitia vigerunt: virtuti optimisque artibus domi suæ certissimus patuit asylos. Rempubicam ita gubernavit, ut Nobiles in honore habuerit, populo semper prospexerit, Patriam tranquillitate opibusque florentissimam efficere pro viribus sategerit. Quod autem admirabile ejus clementiæ extitit, exules facile reduxit, rebellibus pepercit: ut nimirum plures domi essent, qui ipsi multum deberent, nec tam Principem, quam Patrem sincero studio venerarentur. Ex Eleonora Toletana quatuor suscepit liberos, Franciscum natu maximum, Joannem & Pio IV. adhuc adolescentem inter S. R. E. Cardinales cooptatum, Garfiam, & Ferdinandum. Sed Joannes egregie indolis Princeps decimo nono suæ ætatis anno, una cum Fratre Garfia, in regione maritima & paludosa, apud Grossetum, dum venationi vacarent, ambo ex aëris gravitate morbo lethali contracto, brevi e vivis decesserunt, uti plerique nar-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1229

narrant, ac præcipue Adrianus lib. 17. Hist. Natal. lib. 14. Petramala, Joannes Baptista Cinus, Viſtorelus in Pio IV. aliique. Soli igitur ex Eleonora Toletana superſtites Coſmo fuerunt, Franciſcus, quem conſortem regiminis jam fecerat, & Ferdinandus: poſt Eleonoræ vero obitum, Petrus natu minimus ex altero thoro genitus.

XIV. Franciſcus Magnus Dux Etruriæ Secundus, Coſmi Primogenitus ipſi in Principatu ſucceſſit. A Patre adhuc vivente in partem imperii aſcitus Joanni Auſtriacæ, Maximiliani Imperatoris ſorori matrimonio junctus fuit. In hujus Conjugii gratiam Maximilianus Cæſar poſt Coſmi mortem, anno ſequenti induſtria Joannis Baptiſtæ Concini, nobilis Florentini demum conſenſit, ut Franciſcus titulo Magni Ducis Etruriæ, a S. Pio Quinto ejus Parenti, ut diximus, tributo gauderet. Principatum jure hæreditario adeptus, ipſi inter præcipuas curas ea prima fuit, ut Inſignia Magni Magiſtri Ordinis Equeſtris Divi Stephani ſuſciperet: quæ quidem die 30. Maii anni 1574. Florentiæ in Templo principe a Carolo Grimaldo Albingaani Epifcopo, & Legato Apoſtolice Sedis obtinuit. In Comitibus Generalibus præfati Ordinis ſaluberrima decreta ſancivit. Pro tuenda adverſus Barbarorum incurſiones re Chriſtiana omnem adhibuit operam: Præfectos Claſſi maritimæ egregios Equites creavit, Bernardinum Rodolphum Florentinum, Fabium Galeratum Cremonenſem, Thomam Medicum Florentinum, & Petrum Aloyſium Roſſi Parmenſem. Quorum egregia virtute tredecim, prope annorum ſpatio, quo Franciſcus imperavit, plurimæ Turcarum Naves ſubmerſæ, aut ſubactæ, innumeri Barbarorum in captivitatem acti, ac multi Chriſti fideles liber-

tate donati. Eadem Claſſe Equites S. Stephani in Africam appellû Collem Arcem expugnarunt ac devaſtarunt, quingentis Barbaris in vincula addactis. Caſtrum in Rhodo Inſula, Nieſiam in Mari Jonio, & Monafterium in Africa diripuerunt, multa præda, mancipiisque plurimis inde adſportatis. Verum Franciſcus tot de Chriſtiani nominis hoſtibus triumphis clarus, dum in ſummo eſſet gloriæ dignitatisque ſaltigio, & florida ætate e vivis exceſſit anno 1587. Princeps multis animi dotibus præditus fuit, ſubditis carus, & ipſe viciffim ſubditorum amantiſſimus, quos & pace & quiete potiri voluit, & maxima rexit humanitate. Ex Joanne Auſtriaca conjuge nullos mares ſuſcepit, ſed duſs tantum Feminas, Eleonoram ſcilicet & Mariam. Eleonora Vincentio Gonzagæ Mantuæ Duci, Maria vero Henrico IV. Galliarum Regi, nupſerunt. Henricus ann. 1600. Florentiam miſit Rogerium Hippocardium, magnum Franciæ Hipparcum, virum omni decore ac venuſtate abſolutum, qui Regis nomine Sponſalia cum Maria contraheret: quod ibi magna pompa præſtitum eſt die quinta Octobris, Cardinale Aldobrandino Clementis VIII. Pontiſicis Nepote, & Legato Apoſtolico ſacra peragente, ac Nuptiales cæremonias exequote. Quibus peractis Regina diſcedens Florentia, illam deducenſibus Chriſtina Lotharingica Ferdinandi I. Magni Ducis Patru uxore, & Eleonora Sorore, Virginio Urſino Bracciani Duce, & Antonio Medice fratre naturali, Liburnum venit: indeque ſolvens cum Tirenſibus Pontiſiciis, Melitenſibus, & Florentinis appellit Maſſiliam. Ibi eam opperiebantur quatuor Cardinales Galli, Gioſoſa, Gondius, Giurius, & Surdius, una cum Coniteſtabuli, Cancellario Franciæ, Duce Guiſio Pro-

1230 Orbis Sacer & Profanus

Provinciae Praefide, aliisque Proceribus, Principibus, & nubilibus Matronis. Ab iis Regio honore excepta, iter suum terra peragens, Lugdunum pervenit: ubi consuetis honoribus ac ingenti apparatu celebrata fuere Nuptiarum solemnia: & quidem tanta coelesti benedictione, ut nono mense ex ipsis natus sit Delphinus, postea Ludovicus XIII. Galliarum Rex, *Justus* appellatus. Post Regis Conjugis necem a Sicario patratam, anno 1610. die 14. Maii, in Ludovici filii aetate pupillari Regnum summa prudentia & aequitate administravit: tanctis Regni Principes adversus illam conjurassent. Femina fuit virilis ingenii ac singularis virtutis, sed Procerum emulatione variis turbibus agitata. Praeter virtutes reliquas, etiam secum in Gallias ex Etruria magnam in Viros Literatos extulit propensionem: quam in Ludovicum filium, & alterum Ludovicum nepotem, hujus nimirum nominis XIV. transfudit, postrema hac aetate Eruditorum Meczenatem.

XV. Ferdinandus Francisci frater, ex Eleonora Toletana natus minimus a Pio IV. Summo Pontifice tredecim annorum, sed egregia indolis optimique ingenii adulescens, S. R. E. Cardinalis Diaconus creatus fuit. Diaconorum primus Sancti Didaci apothecosi, & Regularium causis cum aliis Cardinalibus praepositus, Archiepiscopalis Sanctissimae Trinitatis de Urbe, Religionis item Divi Francisci FF. quos de Observantia vocant, Regnorum Hispaniarum patrocinia apud Summum Pontificem gessit. Magni nominis ac prudentiae Cardinalis, opibus, auctoritate, & gratia praestans, quum Pius V. & Gregorius XIII. Pontifices renuntiarentur, unus erat ex Comitum Principibus. Sanctae Mariae in Dominica

Templum sub Pio V. instauravit, aliaque aedificia construxit. Vixit Romae Cardinalis exemplo optimo. Anno 1575. qui Jubilaeus fuit, in Archiepiscopali Sanctissimae Trinitatis, cui praerat, Peregrinorum pedes ablueri solebat, uti Floremondus in sua Historia, & Alphonsus Ciaconius in Pio IV. narrant. Ceterum defuncto Francisco Magno Duce fratre absque masculina prole, Ferdinandus licet Cardinalitium dignitatem ad extremum usque vitae spiritum retinere decrevisset, numquam tamen sacris initiatus, ut Etruriae ac totius Italiae, immo & Europae quieti consuleret, indulgente Summo Pontifice Xysto V. Cardinalitium Pileum, & Sacrae Purpureae Insignia, per Procuratores suos in Publico Purpuratorum Prucrum Senatu dimisit. Itaque Ferdinandus istius nominis I. Magnus Dux Etruriae tertius maxima populorum letitia in Francisci locum successus est. Ut autem Regiae Familiae suae legitima liberorum successione prospiceret, felici sautoque auspicio Christinam, Caroli Lotharingae Ducis filiam uxorem duxit. Anno 1589. Pisis in Basilica Divi Stephani Papae & Martyris, die 26. Decembris Magni Magistri Equitum ejusdem Ordinis Insignia suscepit, a Joanne Francisco Canobio Forolivienfi Episcopo, Legato Apostolico sibi tradita. Eo regnante Petrus Aloysius Rossi Parmensis Praefecti, seu Amiralii Maritimae Classi munus sub Francisco inchoatum strenue absolvit, variis de Barbarorum navibus triumphis reportatis, quarum Praetoriam Mahumeti Rays, insignis Praedonum Ducis subegit, quam una cum aliis antea captis Liburnum adduxit. Adlecti postmodum in Comitibus Generalibus alii Praefecti, nimirum Franciscus Borbolanus Eques, ex Comitibus Montis Acuti, Marcus Antonius

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1231

nus Calefatus Eques Pisanus, Jacobus Inghiramius Eques Volaterranus: quorum invicta fortitudine plures Turcarum naves nedum captæ fuerunt, ac plurimi Christianorum captivitate soluti; verum etiam bella adversus Barbaros gesta. Comprimis in Chio Insula urbs ipsa capta, quingenti Christi Fideles libertate donati, sexdecim vexilla Turcis ablata, Marco Antonio Calefato Classem moderante. Longe præstantiora Jacobus Inghiramius Præfectus gessit: innumeras quippe naves, atque in iis Prætorias, Alexandrinam, Neapolitanam Romanæ, Tuncetanam, Bisertinam, earumque sodales cepit: quinque alias majores naves, ac plurimas minores, & Lembos piraticos devicit. In Algerii Portu omnes Barbarorum naves incendit. Nicopolim, urbem Epiri, nunc Præfectam dictam, licet valido Turcarum præsidio munitam, vi expugnavit, diripuit, triginta bellica tormenta, innumeros captivos, prædamque maximam Liburnum advexit. Isfum, seu Lajazzum in Sinu Alexandrino aggressus, ejus suburbia flammis consumpsit. Namurcum in Caramania Arcem validam depopulatus, octo bellica tormenta inde extraxit. Finicam Sataliæ Provinciæ Arcem maritimam antea captam, præsidioque Turcarum acerrima pugna deleta, igne vastavit, mulieribus, parvulis & decem bellicis tormentis Liburnum transvectis. Omnium tamen celeberrima fuit Bonæ expugnatio. Hæc civitas in Africa sita est, a plerisque vetus Hyppona credita. Urbs plane munita, situ ac præsidio satis valida. Eam Inghiramius terra marique obsedit, ac tandem strenua oppugnatione obtinuit. Cæsi fere quingenti Barbari, eorum equitatus contritus: capta duo circiter Turcarum millia: plures Christiani captivitate exem-

Pars II. Vol. II.

pti: omnia tormenta bellica & ingens præda Equitibus victoribus cesserunt. Ea clades, uti & tot aliz de Barbaris obtentæ victoriæ tantam apud omoes Ferdinando, ejusque Ordini Equestri gloriam pepererunt, ut deinceps Etruscum nomen Turcis ac Barbaris esset formidabile. Merito proinde Ferdinandus *Magnus* titulum adeptus est, quem non armis tantum, sed & rebus aliis a se gestis plurimum illustravit. Liburni civitatem ædificiis auxit: ejus Portum ampliore effecit ac munivit: Portum quoque Ferrarium novis extructis munimentis & propugnaculis tutiorem & latiore reddidit. Pisas ejusque agrum cultiores fieri curavit: insigni Aquæductu arcuatæ molis, opere sane mirabili, cum antiquis Romanorum facile comparando, magnis expensis condito, saluberrimam fontis perennis aquam affluentem copia in urbem advexit. Exsiccatis ejusdem agri Pisani paludibus, accolarum incolumitati consulum voluit. Suz ditionis Arces refecit: urbes aliquot & oppida, muris instauratis, circumductisque aggeribus vallavit. Commerciorum Florentiæ, Pisæ, Liburni, Senis, atque in ceteris Provinciæ suæ civitatibus & oppidis jam prope lapsa non modo restituit, verum etiam ad magna provexit incrementa. Florentiæ opus admirandum aggressus est, nempe Sacellum prope Basilicam Sancti Laurentii splendidissimum extruxit, marmorum raritate ac varietate conspicuum, in quod Sanctum Christi Domini Sepulchrum Jerusalemis transferre in animum induxerat: jamque rei perficiendæ causâ duas ingentes naves paraverat: sed perfidi cujusdam Apostatæ malignis artibus spe sua frustratus est. Nunc locus tumulandis Magnorum Ducum corporibus destinatus est. Illic erecta illorum Sepulchra, pretio-

K k k

lissima

1232 Orbis Sacer & Profanus

simis lapidibus eleganti artificio ac venustate una coagmentatis exornata. Regale plane opus & magnificentissimum, cui vix simile in toto Orbe reperies, omnium idcirco fama undique celebratissimum. Tot rebus præclare gestis, & triumphis ornatus Ferdinandus, mense Februarii, anni 1638. extremum diem obiit. Princeps fuit summa æquitate præditus, vastissimæ mentis, nec minoris virtutis. Ex Christina Lotharingica conjuge duos genuit liberos, Cosmum natu majorem, & Carolum, a Paulo V. postmodum inter S. R. E. Cardinales cooptatum. Is Cosmo fratri superstes, Sacri Collegii Decanus factus, longæva vixit ætate, prudentia, morum probitate, ac virtutum laude illustris.

XVI. Ferdinando regnante, *Alexander* Medices splendidissimum Regiæ Familiæ suæ decus adjecit. Is Octaviano Mediceo Parente, Matre vero Francisca Jacobi Salviati, Lucretiæque Medices, Leonis Decimi, & Clementis Septimi, Pontificum. Sororis, filia, Florentiæ natus, Cosmi Primi Sobrinus, uti Ughellus, Victorellus, & Oldoinus in ejus Vita referunt, Vir eximie pietatis atque virtutis, ad Pistoriensem primum Cathedram Episcopalem: mox ad Florentinam Archiepiscopalem assumptus est. Dein a Gregorio XIII. in S. R. E. Cardinalium Senatum relatus, post Apostolicæ Sedis Legationem in Galliis, aliaque Romæ munia summa cum laude impleta, jam septuagenario major, Clemente Octavo vita functo, Kaleadis Aprilis anni 1605. Pontifex electus est, totius Urbis & Orbis ingenti gratulatione. Leonis Undecimi nomen ob Avunculi memoriam sibi imposuit. Verum diebus tantum septem & viginti ostensus potius Ecclesiæ, quam datus, magno omnium moerore e vivis ereptus est.

Eximias ejus virtutes, animi dotes, & morum integritatem, tum laudati Scriptores, tum Baronius ad annum 1187. Spondanus & Raynaldus ad annum 1605. aliique exnarrant. Non illud hic prætereundum censeo, quatuor Romanos Pontifices, Leonem decimum, Clementem Septimum, Pium Quartum, & Leonem Undecimum, intra unius seculi nec dum expleti cursum, Magnam Medicorum Gentem, prisca & insigni nobilitate, Etruriæ Sceptro, Imperatorum ac Regum affinitatibus claram, singulari prorsus prærogativa præstantissimæ omnium in terris dignitatis magis illustrasse.

XVII. Post Ferdinandi I. optimi Parentis obitum, Cosmus II. ejus filius, annorum undeviginti adolefcent, Magnus Etruriæ Dux quartus, vel ipso nomine, ne ab avita Majorum gloria degeneraret, ad clavum regiminis moderandum jure hæreditario invitatus est. Die 17. Februarii anni 1608. Florentiæ in ipsa Metropolitana Basilica Magni Magistri Equitum Divi Stephani Insignia suscepit a D. Glimaco Episcopo Vercellenfi, Nuntio Apostolico. Jacobus Inghiramius Classi Præfectus, eo in munere a Cosmo confirmatus, egregia rursus edidit suæ fortitudinis facinora. Classe undecim navium & sex triremium Mari commissa, aliam Turcarum longe majorem, utpote quadraginta quinque triremibus instructam, strenue aggressus, post diuturnam pugnam ex Italia recedere, & Constantinopolim se recipere coëgit. *Dysum* parvam Euboeæ Arcem, edito in Monte sitam diripuit, præsidiumque Turcarum in captivitate egit. *Elimanum* validam Carmaniæ Arcem magna vi expugnavit: Turcas prope quadringentos captivos fecit, binas triremes Cyprias e Portu extraxit, sexdecim tormenta bel-

bellica abstulit, ducentos & quadraginta circiter Christi Fideles captivitate solvit. *Bisberium* Africa Arcem scopulo insidentem, & validis cinctam mœnibus obsedit, ac vi obtinuit: quadringentos octoginta Barbaros vinculis obstrinxit: quindecim tormenta bellica prædamque plurimam inde Liburnum adsportavit. Quum autem Turcarum Imperator anno 1615. rursus Melitam Insulam invadere moliretur, atque hujus rei causa tormenta bellica, & omnia, obsidioni perficiendæ opportuna navibus imposuisset, Cosmus Inghirami Prefecto iussit, Classe Etrusca Melitensibus opem ferre: quod sane Prefectus gnaviter adimplevit. Ipso itinere quinque Turcarum naves bellicis munimentis onustas subegit: inter alia vero in iis reperta quinque ingentis magnitudinis tormenta. Quæ præda Turcas a Melitensi obsidione deterruit. Sequenti anno Inghiramus quinque tantum trimembris, sex Turcarum munitissimas aggressus, diuturno certamine duas tiremes principes cepit, reliquis in fugam adactis. Ducenta aureorum millia, & ducenti sexdecim hostes captivi in prædam venerunt: quadringenti vero decem & octo Christi Fideles in libertatem vindicati. Inghirami postmodum in Comitibus Generalibus suffecti Equites, Julius Barbolanus, & Octavius, ambo ex Comitibus Montis Acuti, plures & ipsi Barbarorum naves debellarunt, multis eorum captivis abductis. Verum Cosmus tot inter triumphos adversa valetudine diu tabefactus, die 21. Februarii anni 1620. e vita migravit. Princeps fuit animi intrepidi, atque inter corporis agilitates impavidi: humanitate ac liberalitate excelluit: carus populis, & apud Principes externos in pretio habitus. Ferdinando II. Imperatori a multis

Germaniæ Principibus bello civili appetito atque in angustias prope reddito, suppetias tulit, eo felici evento, ut deinceps hostibus evaserit formidabilis. Ex Maria Magdalena Austriaca uxore quinque filios masculos, & duas feminas reliquit. Feminae fuerunt, Margharita Odoardi Parmæ & Placentiæ Ducis uxor: & Anna Ferdinandi Caroli Archiducis Austriæ conjux. Ex masculis Ferdinandus natus maximus Patri successit: Franciscus in ipso juvenutis flore in Germania peste ictus obiit: Joannes Camillus & Leopoldus Cardinalium S. R. E. Collegio fuerunt adscripti: Matthias natus minimus militiam amplexus, per omnes ejus gradus in exercitu Ferdinandi II. Imperatoris, Avunculi sui, ad Supremi Ducis dignitatem ascendit.

XVIII. Ferdinandus istius nominis secundus, Magnus Dux Etruriæ quintus, post Cosmi II. Patris obitum, puer decem annorum imperare cepit, sub tutela tamen Aviae, Matris, & Caroli Cardinalis Patruï, quorum curæ & studio Principis optima indoles respondit. Adhuc adulescens ductu Cardinalis Patruï sui & multo Equitum comitatu, magnam Europæ partem peragravit, a Ferdinando II. Imperatore, Regibus, & Principibus ubique summo honore exceptus. Florentiam reversus uxorem duxit Victoriam, Francisci Mariæ Roburei, seu Ruerii Ducis Urbinate postremi Nepotem, ex Friderico Ubaldo Antonio Principe filio, & Claudia ipsius uxore genitam, singulari pulchritudine & eximiis animi dotibus ornatam, ultimum nobilissimæ illius Familiz germen, & bonorum paternorum hæredem. Ante nuptias tamen, initumque in Germaniam & alias Europæ Regiones iter, paulo post Parentis mortem, die 25. Martii anni 1621. Florentiæ

1234 Orbis Sacer & Profanus

in Basilica Metropolitana a Friderico Cardinale Borromæo, Archiepiscopo Mediolanensi Magno Magistri Equitum Divi Stephani Insignibus decoratus fuit. Jacobum Inghirami Equitem, tot triumphis de Barbaris ac Turcis reportatis celebrem, quem Cosmus II. Liburno præfecerat Magnum Amiralium creavit. Pari ut antea animi fortitudine varias Barbarorum & Turcarum Naves, triremes, Lemboque piraticos subjugavit: plures eorum in vincula conjecit, multa tormenta bellica, merces, pecuniamque illis abstulit, captivosque Christianos in libertatem ascevit. *Osium* Salatz oppidum haud ignobile diripuit. Bis ad Messanz Portum Etrusca cum Hispanica Classe juncta, ingentem Turcarum Classem Melitz, Siciliz, & Italiz imminentem, e Mediterraneo, & Ægeæ, Maribus recedere coëgit. Tum Prætoriam triremem Classis Euboicæ debellavit. Inghirami vita ac munere præclare functo, Præfecti ac Supremi Duces Etruscæ Classis adlecti fuerunt, Julius Barbolanus Eques e Comitibus Montis Acuti, & Ludovicus Eques a Verazzano. Ab iis terræ, marique fortiter dimicatum: terra quidem captum direptumque fuit Castrum *Chiodi clera* dictum, prope Chelidonium Promontorium: Mari vero tres insignes Piratarum Duces a Julio Barbolano devicti. Primus fuit Diamus Maumetes prope Insulam, S. Petri Sardiniz proximam, capta post acerrimam pugnam Navi ejus prædiciaria, centum & quadraginta Christi Fidelibus a servitute redemptis. Mox alteram Navem piraticam triginta bellicis tormentis instructam, Barcionem versus subjugavit, centum Barbaris captis, & septuaginta Christianis ab ipsorum tyrannide ereptis. Alter Prædonum Dux Affanus Cassa prope eandem S. Petri In-

sulam, sex navibus prædiciariis Christianorum Classem ex triremibus Pontificiis, Neapolitanis, & Etruscis conflata maximo impetu aggressus, ictu tormenti bellici Didacum Supremum Ducem aliosque milites interfecit: Prætoriam Neapolis triremem magno affectu damno: alii Julii Barbolani, qui in suprema Præfectura Didaco statim successerat, virtute, immixtis Etruriz triremibus, ceteris autem apto ordine dispositis, integra illa sex Navium Classis præda Christianorum fuit. Tertius extitit Dux Bisertinz Classis, quem et si triremium numero superiore, post diuturnum certamen devicit, subacta ejus Prætoriam, & altera triremi: pleno aliqui de reliquis triumpho potiri nequaquam potuit, quod mare ventis validis agitata vicinam procellam minitans, illas in fugam versas ulterius insequi prohibuisset. Iis victoriis alias adjeceit, nempe prope Dardaniam Arcem ad Hellespontum ingentem navem prædiciariam expugnavit, plurimis Turcarum in vincula conjectis: alteram Turcarum navem rostratam, sexque alias minores onerarias subegit, ducentis quinquaginta hostibus captis. Haud in pari gloria adversus Barbaros Ludovicus a Verazzano, alter Amiralius & supremus Dux Etruscarum, triremium decertavit: Classem nimirum Turcarum, sexdecim navibus onerariis instructam fortiter aggressus, octo illarum tormentis bellicis munitas in Mare demersit, reliquas octo maxima mercium copia onustas obtinuit. Tres item alias Naves, quas inter unam prædiciariam, ad Zambalum debellavit. Rais Mamurem Algerinum, & Rais Ametem, Tripolitanum, insignes Piratarum Duces, post acerrimum utrinque conflictum devicit, alterius navi prædiciaria, alterius vero rostrata, captis, ma-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1235

magna Barbarorum cæde, multis etiam eorum in captivitatem abductis. Chienfem triremem Prætoriam, *Viam* dictam subjugavit prope Zambalum, centum viginti Turcis captis, ducentis vero Christianis servitutis solutis. Post Ludovici a Verrazano obitum, Præfecturam adeptus Eques Achilles Sergardius Senensis, ab anno 1647. ac deinceps suo munere egregie perfunctus fuit, ac magnanimi Ducis gloriam consequutus, quam jussu Ferdinandi II. Magni Ducis Classe Etrusca, una cum Pontificia & Meliteni multorum annorum spatio, in Bello Cretenfi contra Turcarum Imperatorem, Venetorum Reipub. præsidium tulit. Quamquam etiam longo ceteroqui bello occupatus, non paucas Turcarum, & Barbarorum Africæ naves expugnaverit: duobus præterea Genuensis Reipub. triremibus, quas Algeria Classis pene expugnaverat, in libertatē vindicatis.

Rebua hiscæ ac Christiani nominis defensione ac propagatione feliciter gestis, Ferdinandi II. Magni Ducis fama apud omnes Nationes mirum in modum divulgata, maximam ei existimationem conciliavit. Et si autem Catholicus hic Princeps Majorum suorum exemplo Apostolicam Sedem summa semper veneratione fuerit prosequutus, Odoardi tamen Farnesii, Margaritæ Sororis suæ Conjugis similitudo cum Barberinis, Urbani VIII. Pæpæ fratribus, quorum impulsu ille a Pontifice ob Ducatum Castrensem, quo eum spoliare decreverant, bello impetitus fuerat, Ferdinandum Sororii sui rebus prospicere coegerunt. Itaque Odoardo Parmæ, & Placentiæ Duci junguntur auxiliares copiæ Venetorum, Etruscorum, & Mutinensium, quibus Princeps Matthias, Ferdinandi frater supremus Imperator præerat. Anno 1642. bellum inchoatum:

huc illucque incurfiones factæ ab utraque parte: Pontificius Miles in Ducatu Castrensi firmiora occupavit præsidia, & loca, Castrum, Montem-altum, & Valentanum: Etruscus opulentiora circa Perusium oppida, Castra, ipsamque Plebis civitatem: Farnesius in Ferrariensi ditione Bondenum, & Stellatam, ceperunt. Ast biennio post, scilicet anno 1644. pax inter Summum Pontificem Urbanum, & Odoardum Parmensem, eique foedere junctos Principes Venetiis firmata fuit, pridie Kalend. Aprilis, interventu Ludovici XIV. Galliarum Regis Christianissimi, qui per Oratorem suum pacis sequestrum egit. Eandem vicem postea Ferdinandus pro Apostolica Sede repetidit, quum anno 1664. adlectus fuit Arbitrator pacis inter Alexandrum VII. Summum Pontificem, & Ludovicum XIV. Galliarum Regem, quam ille Pius eodem anno feliciter inter utrumque conciliavit. Maxima quippe apud omnes Europæ Reges ac Principes nominis existimatione, & auctoritate Ferdinandus valuit, virtutum omnium, prudentiæ præsertim, magnificentiæ, ac liberalitatis, quas exemplis Avorum hauserat, optimus hæres. Literas ac Literatos impense coluit, magnisque præmiis donavit. Subditorum incolumitati consuluit, eorumque commercia apud externas & longinquas Gentes protraxit, quibus & in maximo honore fuit: quem vel ipse Magnus Moscoviz Dux solemnī Legatione missa, & pretiosis muneribus datis, in pretio habuit. Quinquaginta prope annia regnavit, ac tandem anno 1670. die 24. Maii fato cessit. Duos filios ex Victoria Ruveria conjuge genitos reliquit, Cosmum, & Franciscum Mariam. Franciscus ab Innocentio XI. inter S. R. E. Cardinales cooptatus, Imperatoris Leopoldi, & Caroli II.

Hic

1236 Orbis Sacer & Profanus

Hispaniarum Regis apud Apostolicam Sedem Patrocinia diu explevit. In Cardinalium Comitibus eximie prudentie specimen dedit, præcipue in eligendis ad Summi Pontificatus apicem, Alexandro VIII. Veneto, Innocentio XII. Neapolitano, & Clemente XI. Urbinatæ. Sed postea ob publicum Etruriz, immo & totius Italie bonum & tranquillitatem, magnorum insuper Europæ Principum suavis, sacra Purpura deposita, quum nec dum sacris esset initiatus, Eleonoræ Gonzagæ, Ducis Guastallæ filiz nupsit, ex qua tamen nullam suscepit prolem.

XIX. Cosmus istius nominis III. Magnus Dux Etruriz Sextus Ferdinando Patri successit. Parente adhuc superstitite, ejusdem consilio, adolescens regio plane Equitum comitatu, Hispanias, Portugalliam, Angliam, Bataviam, & Gallias peragravit, ab omnibus Regibus & Europæ Principibus ubique locorum maximis honoribus affectus, potissimum a Ludovico XIV. Galliarum Rege, cui affinitate conjunctus erat. In Etruriam reverso, quum esset Primogenitus, de uxore ipsi tribuenda actum est. Et quidem procurante Ferdinando Patre, an. 1661. xiv. Kalendas Maias, in Galliis per Procuratorem matrimonium contraxit cum Margarita Aloysia, Gastonis Joannis Baptistæ Ducis Aurelianensis filia, Henrici Magni nepte, & Ludovico Regi arcto cognationis nexu conjuncta. Magno ambitu prenata Regii sanguinis pulcherrima Virgine, magno concessa. Florentiz postmodum xii. Kalendas Julias, quum esset suscepta magnificentissime, nuptiz peractæ sunt ea celebritate, quam Sponsæ natales, & Maritus par Regibus exigebant. Ferdinando Parente vivis erepto, inter præcipuas imperii curas eam ceteris anteposuit, ut

Magni Magistri Equitum Divi Stephani Insignis assumeret, quibus die 5. mensis Julii, anni 1670. a Cardinale Gregorio Barbadico, Episcopo Patavino, perfectæ sanctimoniz viro solemnî pompa exornatus fuit. Sequenti anno præfecit Classi maritimæ Equitem Matthiam Ricasoli Florentinum, ejus virtute prope oram Africæ navis Turcarum præsidaria, post longum magnumque certamen expugnata fuit: reliquæ vero minores naves dum fugam arripiunt, in litus impingentes contractæ perierunt. Capti septuaginta infideles, ceteris per litus dispersis. Mox in Siciliam navigatione conversa, Messanæ Portum diu a duabus navibus præsidariis Tripolitanis pæne obfessum, ut nec Portu discedere, nec illic necessarios comæatus deferre fas esset, metu solvit, præfatis navibus ad conspectum triremium Etruscarum præcipiti fuga delapsis. Inde Januti Insulam versus vela faciens, navem Barbarorum speculatoriam, probe munitam subegit: tum paulo post detectam Tripolitana Classem, pari triremium numero instructam, dum aggredi cogitat, jamque istu tormenti bellici prælium denuntiat, Tripolitana prosperæ auræ flantis opem nacta, veloci cursu certamini se subtraxit. Verum paulo post Matthia Ricasoli vita functo, a Magno Duce Cosmo Camillus ex Comitibus Guidis Eques Volaterranus supremus maritimæ Classis imperator renunciatus est. Interea Turcarum Sultanus contra Leopoldum Imperatorem bello indicto, ingenti ducentorum millium militum exercitu Pannoniam ingressus, torrentis instar brevi in Austriam penetrans, Viennam Provinciæ Metropolim & Cæsaris Sedem arcta obsidione cinxit. In tanto rei Christianæ discrimine, Magnus Dux Cosmus, Innocentio XI. Pont. Max. adhor-

tan-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1237

tante, nedum opportuno magnæ pecuniæ subsidio Cæsareis copiis opem tulit: verum etiam inito fœdere cum Venetorum Republica, anno 1684. ac sequentibus, quamdiu Turcarum bellicum defœvit, Etruscarum triremium Classi adjunctis præfidiariis navibus & validis Equitum militumque turmis, in partem tot victoriarum haud modicam venit, quas Christiani Principes sacro fœdere adstricti in Pannonia, in Peloponneso, & in Epiro, earumque urbibus & Arcibus expugnandis feliciter reportarunt. Pari Christiani nominis tuendi zelo Cosmus inflammatus, paucis ab hinc annis Corcyra Insula a Turcis magna ex parte occupata, ejusque primaria urbe obsidione pœne oppressa, eandem Classem suam valido Equitum militumque præsidio munitam, reliquis Summi Pontificis Clementis XI. Hispaniarum, & Portugalliarum Regum, Venetorum Reipublicæ, & Melitenium Equitum Classibus adjunxit: totque auxiliis Christianorum Principum, Corcyra jam prope in Turcarum prædam casura, stetit, Barbari tota Insula pulsi, ipsorum Classis in fugam data, & Italia universa grandi metu tunc ipsi imminente exempta. Etsi autem Etrusca Classis iis adversus Turcarum potentiam bellicis occupata esset, non idcirco ab insectandis Barbarorum prædatoriis navibus destitit. Plures enim illarum, cum a Camillo Guidi, tum ab aliis triremium Etruscarum Ducibus subactæ. Has inter celebriores fuerunt duæ naves præfidiariæ, altera Turcarum, altera Tripolis: tertia item Algerina Rais Osman Mahumeti Chienfis: redempta insuper navis Gallica jam pridem ab ipso capta. Sed præ ceteris celeberrima fuit expugnatio Bisertinæ triremis, cui, uti & duabus aliis præerat Ciriffus, insignis Pyratum Dux, Tunetane

Classi Præfectus, qua & ipsemet cum plurimis Barbaris in vincula conjectus, dignas tanti effusû Christiani sanguinis, tot Fidelium in captivitate adductorum pœnas luit.

Hæc tametsi egregia sint gloriæ Cosmi III. monumenta æternum duratura: longe tamen splendidiora sunt, quæ ex immenso prope ejus virtutum thesauro depromi possent.

Egregiæ fuit indolis Princeps, excelsi animi, ad virtutem ac pietatem natus educatusque, optimæ Matris Victoriæ præsertim piis exemplis & informatione. Nihil in infantia, puerile, nihilque in adolescentia lubricum gessit: sed quam a teneris annis hauserat pietatem semper excoluit, auxitque virtutum & bonorum operum incrementis. Parentibus nullo umquam defuit filialis obsequii officio: Matrem potissimum diu superstitem summo in pretio habuit, a cujus monitis atque consiliis, ne vel quantum latus est unguis, deflexit. Conjugem suam Margaritam Aloysiam sincero semper amore prosequutus, numquam coniugalem ejus talamum, etiam postquam illa in Gallias reversa est, in flore ætatis, medias inter delicias, suprema in potentia ac libertate positus, ne vel minima suspitione minus castæ voluptatis obnubilavit. Quin potius ex adverso ab iis semper abstinuit vel publicis, vel privatis oblectationum lenociniis, quæ proclivem ad sensus illecebras animum humanum titillare solent. Nullis idcirco theatrorum & comœdiarum spectaculis interesse voluit: nullas in Aula sua choreas permittere. Erga subditos non tam Principis, quam Patris partes explevit: singulis cujusque hebdomadis diebus, duobus tantum exceptis, quos publicis negotiis cum Ministris pertractandis destinaverat, omnibus, etiam ex infima plebe, & rusticis quo-

quoque hominibus, ad eum alloquendum patebat aditus, quos & magna elementia audire, & eorum supplices libellos excipere non dedignabatur. Maxima æquitate Rempubliam administravit, nec nisi probatæ integritatis viros publicis muneribus obcundis admovit. Vitiis perpetuum bellum indixit: siquos ideirco perditos homines, & vitiorum cæno obvolutos, pravo exemplo nocere aliis novisset, hos vel in exilium agere, vel aliis pœnis mulctare, vel si flagitia exposcerent, ultimo supplicio afficere nequaquam renuit: quamquam non citra animi dolorem, pro innato sibi erga omnes affectu, id iustitia exigente decerneret. Probos e regione complecti, fovere, beneficiis pro eujusque conditione afficere consuevit. Equi fuit semper amantissimus & recti: iustitiam tamen elementaræ adfociavit. In celsissimo dignitatis culmine majestatem imperii, cum summa animi moderatione conjunxit. Aspectu gestuque gravis, ut Magnum decebat Principem, sed cui comitas & benignitas amorem, omnium conciliabant & venerationem. Potentia & auctoritate numquam abusus est, raro in Principe exemplo. Prudentia singulari præditus omnia ad felicem exitum perduxit. Apud externos Principes magnæ semper in existimatione fuit, piissimus ab omnibus hñbitus. A fastu & inani pompa alienus modeste semper indui optavit, modestius incedere. Inter lautas epulas & tanto Principe dignas, parcissime vesebatur, uno vel altero simplici ferculo contentus. Numquam vino usus est, nisi dumtaxat in gravi senectute, & tunc modico tantum haustu.

Regimini semper intentus nihil eorum, quæ a Præfectis Provincia- rum, urbium, & locorum, ceteris-

que administris gerebantur, inscius esse voluit: & licet Viros doctrina, prudentia, & rerum gerendarum experimento insignes a Consiliis adhibuerit, in iis tamen aut excipendis, aut dandis nemo ipso sapientior ac felicior extitit. Pupillorum, viduarum, & pauperum causas cito absolvendas sancivit. Egenis, maxime honesto genere natis, ingentes elemosynas impertiit. Infimos a potentioribus opprimi numquam passus est: quinimmo nobiles insolescentes exilio, mulctæ, aliisque pœnis coercuit. Loca pia, præsertim Xenodochia, puellarum, male nuptarum mulierum, & hujusmodi alia ejus patrocinio commendata, non nisi viris probatæ virtutis gubernanda commisit, qui non propriæ, sed pauperum utilitati prospicerent. In Aulam sive ad præstantiora munia, sive ad minora & inferiora obsequia, solos spectatæ integritatis viros aseivit, quos unum Magni Ducis exemplum ad pietatem, modestiam, comitatem, virtutesque ceteras informabat. Illud autem in Cosmo præ aliis singulare fuit, quod ut erat excelso animo præditus, nec prosperis extolli, nec adversis deiici umquam visus est, pari semper & æqua cordis constantia, falsa, funestave suscipiens. Enituit quammaxime intrepidæ ejus mentis fortitudo, quum anno. 1711. die 3. Februarii Franciscum Mariam Principem, fratrem suum e vivis ereptum vidit. Geminata dein suocra anno 1713. die 30. Octobris obitu Ferdinandi Magni Principis, filii sui primogeniti, nulla post se relicta prole, novam mœroris materiem adjecere. Tandem anno 1721. die 17. Septembr. amantissimæ Conjugis Margaritæ Aloysiæ Aurelianaensis mors doloris addidit incitamenta. Verum tot adversæ fortunæ jaculis Cosmus im-

pa-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1239

pavidum objecit animum, illis fortitudinæ major, seipſo iuvicta tolerantia superior.

Jam vero quæ ad sacra divina-
rumque virtutum excelsiora Cosmi
opera pertinent, paucis licet verbis
indicare lubet. Si amplitudinem im-
perii excipiamus, nihil prorsus a ve-
ro abierit, quisquis eum Magnis,
Constantino, Theodosio, Henrico
Imperatoribus, Ludovico IX. Gal-
liarum, Eduardo Angliæ, Stephano
Pannoniæ, Regibus, haud dissimi-
lem pronuntiaverit. Par siquidem
in eo Dei & proximi caritas: par Divi-
ni nominis & Divorum cultus propa-
gandi studium: par ad omnes virtutes
assequendas conatus. Nemo illorum,
quibus perfecta fuit eximia Cosmi
pietas, ignorat, quanto ille erga Deum
amore exarserit, quanto erga Divos
cultu fuerit accensus. Frequens illi
Sacramentorum, Sacræ cumpri-
mis Synaxis usus, & erga Eucharisticum
Christi Domini Corpus summa ani-
mi religio, quam etiam exterius ob-
testabatur, singulis diebus ea fre-
quentans Tempa, in quibus illud
Fidelium publicæ adorationi exposi-
tum erat. Hac erga Divinissimum,
Sacramentum caritate inflammatus,
a Summis Pontificibus impetravit,
Florentiæ eosdem, qui Romæ In-
dulgentiarum thesauros diffundi iis
Fidelibus, qui quotidie illud in qua-
draginta horarum circulo, ut vo-
cant, sacris Altaribus palam exposi-
tum religioso cultu adorant. Ejus
rei gratia plurimas eleemosynas illis
Ecclesiis, quarum tenues essent pro-
ventus, impertiebat, quo dignius
ac magnificentius, ut decet tantum
Mysterium, celebraretur. Singulis
diebus sacrosancto Missæ Sacrificio
intererat. Deiparam Virginem Fi-
delium omnium piissimam Matrem
ac Patronam omni Religionis officio
prosequabatur: ac potissimum quali-
bet anni die Templum Sanctissimæ

Pars II. Vol. II.

Annuntiationis adiens, coram Divi-
nissima ejusdem Imagine illic in splen-
didissimo Sacello reposita preces eni-
xe fundebat. Haud minor erga Di-
vos Tutelares devotionis cultus: præ-
sertim vero Divi Antonini in Tem-
plo S. Marci, Ordinis Prædicatorum:
& Sanctæ Mariæ Magdalenz de Pazi-
ziis in Ecclesia Monialium B. Mariæ
Angelorum, quotidie sacra Corpora
illic recondita: sæpius itidem in Me-
tropolitana Basilica Divi Zenobii Epi-
scopi Florentini; atque in Templo
FF. Carmelitarum Sancti Andree
Corfini, Episcopi Fæsulani sacra Li-
psana venerabatur. Nulla porro præ-
teribat dies, qua Divorum Reli-
quias, quarum plurimas argenteis
thechis inclusas in sui Palatii Sacel-
lo aservabat, semel saltem, inter-
dum pluries pio animi affectu non-
prosequeretur. Quoties autem San-
ctorum solemnia propriis in Ecclesiis
agebantur, iisdem interesse numquam
destitit. Quem piissimum morem si-
quem Florentiæ, siue quem Pisus,
aut Liburni, aut ruri degeret, ad
extremum usque vitæ spiritum sem-
per retinuit, nulla vel temporum,
injuria, vel frigoris aut aëris intem-
perie umquam a Sanctis hisce ope-
ribus deterritus. Rarum sane in Ma-
gno Principe exemplum, quo subdi-
torum plures excitati ad meliorem
frugem revocabantur: exteri vero in
admirationem acti, summam ejus pie-
tatem fateri nusquam cessabant. Ne-
que intra Etruriæ fines ejus religio
contineri potuit: quum enim adole-
scens magnam Europæ partem pera-
gravit, nihil ei carius, nihil magis
cordi fuit, quam ubique sacra loca,
& Divorum Lipsana invisere ac vene-
rari. Tantum vel a teneris annis
& primæva juvenata pietatis ac Re-
ligionis studium ipsius animo inditum
erat, quod provectiore ætate magis
magisque in illo adolevit. Quare
Sacram Deiparæ Lauretanz. Idem,

L II

etiam

etiam annis gravior ultro suscepta peregrinatione inivit, Templumque jam Majorum suorum donis locupletatum, Regiis muneribus auxit. Apostolorum quoque Principum sacra limina Romæ anno Jubilei 1700. inivit deposita: Principis persona, & privati hominis vulgari habitu indutus: Sacras Basilicas, comprimis Divi Petri sæpius adiit: Innocentii XII. Summi Pontificis pedibus obvolutus, insigni humilitatis obsequio vices Christi in terris agentem veneratus est, vicissim ab eo, nedum ob Regiam dignitatem, quo titulo jam pridem, annuente etiam Leopoldo Imperatore, exornatus fuerat, verum quoque ob eximias animi dotes honorifice & peramanter exceptus. Tunc Roma non solum universa, sed quotquot ex remotissimis etiam Regionibus eo confluerant, singularem Religiosissimi Principis probitatem humilitatemque mirati, vetusta piissimarum Regum & Imperatorum similia gesta mente recolentes, in uno Cosino sanctiora secula, atque in iisdem Romæ edita præclara facinora renasce, jure prædicabant. Sanctis hæc semitis insistent Cosini Nurus Violantes Beatrix Bavarica, Magna Etruriæ Princeps, Ferdinando Magno Principi quondam nupta, recurrente sacro Jubilei tempore, anno 1725. Romam profecta, quod illius exemplo antea didicerat, opere adimplevit, insigna illie Christianæ pietatis, modestiæ, beneficentiæ, ac ceterarum virtutum monumenta, suisque inde abeuntis desiderium reliquit: Romanis vero Matronis illibati pudoris exemplar seipsam præbens, Proceribus egregiæ probitatis speculum, omnibus perfectioris vitæ vel in ipso labentis sæculi lubrico specimen facta, merito cunctorum, ipsius comprimis supremi tunc Ecclesiæ Pastoris, Benedicti XIII. animos ubi cœvinoxit. Summo omnium mœrore,

jam cœlo digna, obiit iv. Kal. Jun. anno 1731. ætatis suæ LVIII. supra mens. iv. dies vii. Testamento sepeliri iussit corpus suum Florentiæ in Monumento Monialium D. Teresie; Cor vero intumescere prope corpus, & cor Coniugis sui Ferdinandi Mag. Etruriæ Principis in regio Mediceorum Principum Cœditorio ad Basilicam D. Laurentii.

Sed ut interceptam sermonis telam retexam: Cosinus eadem, quæ res divinas, etiam sacros earumdem Ministros, veneratione coluit. Hoc Præfulum jura intacta esse voluit, quos propterea & honore prosequi, & fovere patrocinio consuevit. Sacerdotes & Religiosos viros plurimi semper æstimavit, quorum contemnere dignitatem auctoritatemque nullo suorum subditorum umquam licuit. Siquis illorum minus honestam vitam agere novisset, vel ipsemet, ubi facultas & opportunitas adesset, privati monitis emendare, vel a suis Prælati ad recti semitis reduci satagebat. Noxios ceteris, præcipue perveraces, velut morbidas pecudes, ne integrum ovile corrumpere, procul amandari curabit. Probos ex adverso, ac optimæ indolis atque virtutis completi, præsidio juvare, ad Ecclesiastica munia & dignitates promoveri nusquam neglexit. Perfectioris Instituti Monastici Professores quam maxime adamavit. Eos et remotioribus etiam Europæ Regionibus in Etruriam acivit: nempe ex Hispaniis FF. Minores Divi Francisci arioris vitæ genus a Sancto Petro de Alcantara instauratum profluentes advocavit: quibus & magnificum Templum, & Cœnobium prope Villam S. M. *Ambrosianam* dictam, e fundamentis erexit, necessaria suppellectile, ac Bibliotheca instruxit, vestes & vestes perpetuo impertit. Ubi vero ruri eam agere illie contigisset, sæpe cum iisdem diu nactus

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1241

que in Ecclesia divinis Officiis interesse, alternis vicibus Psalmos precesque ceteras recitare solebat: nonnumquam itidem in communi eorumdem Cœnaculo iisdem cum eis vesci eduliis minime dedignabatur. Ex Galliis autem Monachos Cistercienses austerioris Instituti, a Divo Bernardo primitus conditi, dein seculo elapso in Monasterio, cui a Galliis, *della Trappa* nomen impositum, renovati, accivit, concessit illis a Summo Pontifice Clemente XI. vetere ac celebri ejusdem Ordinis Cœnobio, quod *Benam Solatium* appellant, decimo circiter lapide ab Urbe Florentia distito: quod ipse Cosmus postea magnis sumptibus refecit. Ejusdem Cosmi III. memorandam pietatem testantur Templum, S. Jacobi ultra Arnum & ejus Ascesterium, quæ magnifice ornata atque ampliata Presbyteris *Missionis* assignavit, quos in bonum tum Sacerdotum, tum populorum Flor. Diœceseos accivit. Plura alia cum virorum, tum Sacrarum Virginum Monasteria Florentiæ, Pisis, Liburni, in Piscenti Diœcesi, aliisque locis ab ipso erecta: plura itidem jam prope labentia denuo restituta. In iis præ aliis recensetur Ecclesia Sancti Crescii Sociorumque Martyrum, in qua illorum Corpora requiescunt, quam vetustate jam fatiscentem reficiendam curavit, omniique sacra supellestili, aliisque ornamentis ditavit. Tanta vero erga eosdem Martyres pia religione agebatur, ut singulis annis ad veneranda ipsorum Lipsana, & Passionis locum se conferret.

Quis autem pro merito explicare valeat Cosmi sollicitudinem in procuranda sempiterna proximorum salute? Comprimis ardens ipsi incrat desiderium propagandæ in omnes Nationes Christianæ Fidei: unde quum in variis Etruriæ civitatibus & oppidis non parvus sit Hebræorum nu-

merus, Liburni præsertim nedum, multa ejusdem Gentis millia, verum etiam Hæreticorum & Schismaticorum plurimi negociorum causa illie degant, quoties contigerat (quod sæpe accidit) eorum aliquot divinis stimulis ad eam amplectendam excitari, sedulam navabat operam, ut ejuratis erroribus, in Christi Ecclesiam transfirent. Eos ideo paternis visceribus complectebatur, & siqui illorum tenuioris essent fortunæ, profusus eleemosynis alebat. Quoniam vero Etruria ipsi subjecta singulari Dei munere nulla aut hæreseos, aut pravidoğmatis labe infecta erat, in id unum maxime incumbibat, ut Catholica Fides in suis populis, ne vel minimam jacturam externo Infidelium commercio subiret, suique subditi illibatam, quoad fieri poterat, morum sanctimoniam excolerent. Inde ipsius in vitis subditorum ingens odium, erga virtutes vero flagrans amor & studium. Nulla re, nullo supremæ suæ auctoritatis officio deerat Prælati, Ecclesiæque Pastoribus, ut in vitis extirpandis, & virtutibus promovendis suo munere gnaviter fungi possent. Rebелles eorum mandatis pro culparum merito severe puniebat: contumaces infracta constantia retundebat: infirmioribus, sed meliorem frugem facile suscepturis, leniora adhibebat remedia. Puellis jacturæ pudoris proximis sedulo consulebat, vel eleemosynis tributis, ut honestis nuptiis futurum discrimen præverterent: vel eas in Piis Aedibus ad id destinatis locando, ut in tuto esset ipsarum castimonia. Feminas male nuptas aut in sui aliorumque perniciem quæstum sui corporis inverecunde facientes, in locis Piis hac de causa erectis includi jubebat, quibus tamen nulla deessent necessaria subsidia. Quum autem abducendis e vitiorum cœno perditæ salutis hominibus, dirigen-

1242 Orbis Sacer & Profanus

disque in perfectioris vitæ Christianæ semitas aliis caelo inhiantibus, Concionem munus quovis tempore opportunum visum sit, Episcopos adhortabatur, ut adlectis Apostolicis viris erebras in urbibus, oppidis, pagisque illorum curæ obnoxii Missiones, ut ajunt, haberent, ex quibus ingens animarum fructus provenire solet. Quæ in re omnibus ipsemet præerat exemplo, dum singulis Quadragesimæ diebus sacris interesse Concionibus consuevit. Quos porro Sacros Oratores in hoc munere obeundo ferventiores, atque in redarguendis vitiis ardenter deprehendisset, libentius audiebat. Pari studio facerem, atque a seculi tumultibus remotiorem solitudinem decem dierum, quibus homines æternæ salutis ac sanctioris vitæ amantes Spirituali- bus exercitationibus, ut vocant, diligenter dant operam, promovere satagit: atque ad hanc rem commodius perficiendam, opportunas prope Florentiæ mœnia Edes concessit, in quas bis, aut si opus esset, pluries in anno quisquis decem dierum spatio divinis Meditationibus incumbere optasset, se se reciperet. Propterea Familiæ suos aliosque plurimos admonebat, ut semel quovis anno hujusmodi solitudinem, velut tutissimum æternæ salutis asyllum adirent. Hæc pauca ex innumeris selegisse satis, ut hinc facile digosci possit paterne illæ Cosmi sollicitudo, cui semper studuit ad subditorum suorum sempiternam felicitatem.

Idem ipse, cui tantopere spiritalis populorum suorum salus cordi fuit, nihil minus temporali eorumdem procurandæ animam adiecit. Publicæ tranquillitati pro viribus studuit: idque unum maxime præ oculis habuit. Nec Deus Optimus Maximus ejus defuit votis. Quum enim post Caroli II. Hispaniarum Regis obitum tota pæne Europa sevilissimis

bellis flagraret, nec ulla, præsertim Italiæ Provincia ab his esset immunis, solam Etruriam Cosmus prudentia sua incolumem servavit. Quamquam vero ejus tuendæ causâ nova populis vestigalia imponere coactus fuerit, nullus tamen est æquus rerum æstimator, qui immensa damna ex bellis irruentia accurate perpendens non pronuntiet, sanioris consilio omnes belli faces hæc æconomia procul abactas esse, quam iis irrompere permisis, cuncta incendiis, ferro, rapinis, excidiis, militum insul- tibus obnoxia reddere. Norunt Urbes, norunt Provinciæ, quas belli flamma consumpsit, quantum damni eis inde accesserit. Domus direptæ, prædium devastata, vineæ succisæ, oliveta incensa, facultates ablata, quodque opibus longe carius ac præstantius, ingenuarum mulierum decus deperditum. Nihil ejusmodi sub Cosmi imperio Etruria passa est: illic tranquilla omnia, omnia cuique servata, & decus, & opes, & prædia, & vineæ, & domus, & oliveta florent & germinant. Magna illi rerum omnium affluentia: Dives suis opibus securus fruitur: nobilis dignitatem suam nulli expositam discrimini possidet: pauper opulentiorum beneficentia pascitur: rusticus sub tegmine fagi impavidus dormit. Etruriæ Deus hæc otia fecit: Cosmi pietas ac solertia impetravit. Non minorem instaurandis ampliandisque ditionis suæ finibus industriam adhibuit. Nonnulla oppida in Lunensi tractu ei adjecit. Liburni civitatem fere duplo majorem fecit: addita præsertim ea parte, quæ *Venetia Nova* dicitur. Ejusdem Plateam satis aptam & concinnam absolvit, in cujus latere Ferdinandus filius Magnus Princeps magnificum Palatium e fundamentis excitari jussit. Mœnia protendit: novas illic minores Arces, alteram ad Portam Collinam appella-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1243

latam, alias ad Portus ostia in litore, uti & quædam mari prope Portum munimenta adjuaxit: adeo ut Liburni Portus inter Italiæ primarios hodie habeatur. Cosinopolim in Ilva Insula auxit, ejusque Portum Ferrarium additis propugnaculis tutiorem reddidit. In aliis Etruriæ orbibus ac oppidis, præsertim Florentiæ, Pisus, & Senis eo regnante plures Aedes tam sacræ, tum profanæ, splendidissime extruæ. A Villis, quas interdum recreandi a tot curis animi causa adibat, nequaquam abhorruit. In iis *Ambrosianam* satis splendidam, baud procul a Montelupo oppido, amœna in planitie condidit. Alteram prope Castellum, & Petraiæ amplificavit, vineis celebratissimis illic plantatis, ex quibus pretiosiora vina proveniunt.

Duo tandem inter plurima Cosmi III. laudum encomia paucis indicanda supersunt, quibus Avorum suorum gloriam superare visus est. Primum, quoniam esset liberalis animi, exterarum Gentium nobiles Viros ac Proceres grandi munificentia, nec impari comitate excipiebat. Philippum Quintum, Hispaniarum Regem Neapoli revertentem: Fridericum Quartum Danorum Regem: Fridericum Augustum, Friderici Augusti Saxonie Ducis S. R. I. Electoris, & Poloniæ Regis filium, aliosque Europæ Principes Florentiam adeuntes Regali pompa suscepit, amplissimis muneribus donavit, ac summis honoribus prosequutus est: Alterum Medicæ Gentis, veluti ingenium decus in eo summo opere enituit, Literarum scilicet amor, & Literatorum non mediocri veneratio. Nempe Musarum Mæcenæ eruditos Viros impense coluit: Pisinam Academiam Majorum suorum opera & impensis instauratam, atque ad excelsum gloriæ fastigium evectam, nedum tantum te-

stare voluit, veram etiam doctissimis optimarum Artium, omniumque Disciplinarum Professoribus instructam, quos idcirco ditissimis stipendiis atque eximiiis favoribus & dignitatibus exornandos curavit. In ea sub ejus imperio præ aliis floruerunt Henricus Norilius Veronenfis Ordinis FF. Eremitarum Divi Augustini, postmodum S. R. E. Cardinalis: Jo: Franciscus Maria Poggius Florentinus, FF. Servorum B. Mariæ Generalis Moderator, dein Episcopus Miniatenfis, ambo Pisani Licæi Sacræ Theologiæ Magistri: Benedictus Falconcinus Volaterranus, Eques Divi Stephani, postea Episcopus Arretinus: Sebastianus Zuchetti Pisanus, Eques Divi Stephani, deinde Episcopus Cortonenfis, ambo illic utriusque Juris Doctores: Benedictus Averanius Florentinus, alter nostræ ætatis Tullius: Josephus Averanius ejusdem frater Juris utriusque Professor Ordinarius: Laurentius Bellinius egregius Anatomicus, uti ejus Opera typis cusa testantur: Guido Grandi Cremonensis, Abbas & Visitator Generalis Monachorum Camaldulensium, insignis Mathematicos Præceptor, Vir omnigenæ Literaturæ: alique plures omnium facultatum Viri eruditissimi, quos omnes recensere nimis prolixum esset. Ingenuos quoque Adolescentes raro ingenio & virtute præditos propriis sumptibus, non solum Florentiæ, Pisus, & Romæ, verum etiam in Galliis, Hispaniis, & Belgio aluit fovitque, ut optimis Artibus ac Disciplinis sedulam navarent operam: ex quibus postea alios publicis muneribus atque Urbium regimini admovit: nonnullos ad Europæ Principes Oratores misit: quampulchros ad Senatoriam Dignitatem, aliisque splendidissima munia evexit.

Tot excelli animi dotibus, omniumque optimi Principis viriutum me-

1244 Orbis Sacer & Profanus

meritis onustus Cosmus Tertius Magnus Dux Etruriæ, fracto jam atritoque assiduus laboribus & indefessis curis, nec non vitæ senectâ, corpore, immoerere sibi ex hac vita mortali transitum sentiens, divinæ clementiæ præsidio innoxius, jamque toto fere vitæ cursu bonorum operum ac virtutum armis ad ultimum hoc certamen, omnium terribilissimum accinctus, strenua hilarique fronte mortem aspexit, qua spiritum immortalē caducæ carnis vinculis solutum, æternum in Coelis cum Deo, cujus unice aspectum desideraverat, regnaturum sperabat. Gravissimos inter acerbissimæ ægritudinis dolores, sensu semper vegete animoque impavido illis superior, domesticos sibi adstantes, & amantissimi Principis jacturam sientes solabatur: eosque ut sublimia quæque præsentis seculi caduca esse ac fluxa doceret, in hæc verba tanto Principe digna aliquando prorupit: *En quam parvus est Princeps lecto decumbens*. Itaque longo gravique consumptus morbo, omnibus Ecclesiæ Sacramentis rite susceptis, ætatis suæ anno octogesimo secundo, Christi vero 1723. pridie Kalendas Novembris, secunda noctis hora vix elapsa, jam cælo maturus, in ipso Omnium Sanctorum pervigilio, ex hac fragili vita migravit, sempiternum, uti spes est, cum Sanctis, quos vivens pia semper religione coluerat, moribusque fuerat imitatus, Festum in Beata Patria celebraturus. Duos ex Margarita Aloysia Aurelianaensi Liberos suscepit, Ferdinandum Primogenitum, & Joannem Gastonem: itemque Annam Mariam Aloysiam. Ferdinandus Magnus Etruriæ Princeps Violantem Beatricem, Maximiliani Emmanuelis Bavariz Ducis, & S. R. I. Electoris Sororem, eximie pulchritudinis adolescentulam, omni virtutum genere informatam, Matrimonio sibi conjunxit. Princeps

sane excelsi animi, vastæque mentis, populorum delicia; sed immatura, morte ereptus, nulla prole suscepta, omnium vota irrita reddidit. Anna Maria Aloysia ejus Soror nupit Guillemo Comiti Palatino, S. R. I. Electori: Viro vita sancto, post aliquot annos, ut optimi & amantissimi Parentis sui reditum ejus in Etruriam desiderantis votis faceret satis, Florentiam reversa est. Egregiæ indolis Princeps, morum gravitate ac integritate, prudentia, pietate, rerum divinarum cultu, ceterisque virtutibus, piissimi Patris vivam imaginem refert.

XX. Joannes Gasto Magnus Dux Etruriæ Septimus Cosmo Patri successit. Uxorem jampridem duxerat Annam Mariam Franciscam, Ducis Saxo-Lavemburgi filiam. Octavo jam anno feliciter regnat, subditorum incolumitati, quieti, & commodis omni cura prospiciens: vere pietatis paternæ, atque erga populos sibi subiectos, amoris & sollicitudinis hæres. Vota omnium fausta & prospera ipsi precantium Deus impleat, & diu incolumem felicemque ad Etruriæ ac totius Italiæ, imo & Europæ tranquillitatem conservet.

Ne mireris Lector Erudite, si præter instituti mei rationem in unius Medicæ Familiz, Magnorumque Celûsimæ, ac Regiæ ejusdem Gentis Ducum Etruriæ Genealogia, & rebus præclare gestis, quamquam stylo contrafacto, recensendis, industriam meam qualemcumque posuerim: quoniam ceteroqui de aliis Italiæ & Europæ Principibus, quorum certe augustissima sunt, & nomina & decora, vel pauca admodum, vel nihil interdum scripserim. Duo quippe, ut id præstare, me impulere: alterum. Eruditis pæne omnibus commune est: alterum mihi peculiare. Enim vero a Cosmo Patris Patriæ ævo ac deinceps, quotquot magni nominis Scripto-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVII. 1245

ptores, sive Itali, sive ceterarum Nationum Opera sua publici juris fecerunt, tanto erga Medicam Gentem studio sunt affecti, ut nemo prope illorum sit, qui ejusdem decora non aliquo celebraverit encomio. Quod quidem ipsis æquum omnino visum est, quoniam Magnus ille Cosmus ejusque filii ac Nepotes, omnes quoque Magni Duces Etruriæ, præ aliis Principibus Literatorum Mecæneses egerunt, Musas ex Europa diu jam exules revocaverunt, profusis thesauris ex Græcia ac toto Oriente, aliisque Orbis Regionibus veterum Sanctorum Patrum, Philosophorum, Oratorum, Poëtarum, atque Illustrum Virorum Codices Manuscriptos conquisitos, in Italiam transferri procuraverunt, Viros eruditione insignes foverunt præsidio, sumptibus juvarunt, muneribus allexerunt, Bibliothecas omni Librorum, genere instructas erexerunt, in quibus celeberrimæ habentur, Laurentiana, Palatina, & Sancti Marci: uno verbo Literas & bonas Artes prope extinctas in novam lucem reduxerunt. Testes in medium proferre possem, nedum ex Etruria S. Anto-

nium, Marfilium Ficinum, Angelum Politianum, Angelium Bargæum, Ugolinum Verinum, Bartholomæum Scalam, Joannem Baptistam Cinum, Scipiones Ammiratos, Joannem Baptistam Strozium, aliosque plures; verum etiam ex diversis aliis Provinciis eruditissimos Scriptores Flavium Blondum, Marcum Antonium Sabellicum, Demetrium Chalcondylem, Joannem Lascarem, Franciscum Philadelphum, Cardinalem Bembum, Paulum Jovium, Joannem Picum Mirandulanum, Lælium Torellum, Albertum Aurelium, Henricum Spondanum, Dionysium Petavium, Henricum Cardinalem Norisium, Philippum Brietium, & innumeros alios. Sed instar multorum sit Marcus Hieronymus Vida Cremonensis, Albæ Episcopus, quem sui ævi Poëtarum Principem habitum fuisse, prodit Julius Cæsar Scaliger, Poëtica lib. 6. qui & *Hypereritico* cap. 4. pag. 740. Cremonensis itaque Vires Vida in Poëticorum Libro I. ad Franciscum, Francisci I. Galliarum Regis filium Delphinum, de Medicæ Gentis in Musas Musarumque Cultores amore ac studio hæc Carmina contexit:

*Cessit amor Musarum: artes subiere repente
Indignæ, atque opibus cunctis incubuere parandis.
Jam pridem tamen Ausonios involsere rursus
Ceperunt Mædycum revocate munere Musæ,
Tuscorum Mædycum; quos tandem protulit ætas
Europæ in tantis solamen dulce ruinis.
Illi etiam Græcæ miserræ incommoda Gentis;
Ne Danaum penitus caderet cum nomine Virtus;
In Latium advectos juvenes, juvenumque Magistros,
Argolicæ artis, quibus esset cura tueri,
Securas Musas jussere, atque otia amare.
Illi etiam captas late misere per Urbes,
Qui doctas Tabulas veterum monumenta virorum
Mercati pretio adveherent, quas Barbaras ignis
Tradebat, Danaum Regnis, opibusque potitus.*

Neque hoc loco omittendum cen-
seo, Gallicum celeberrimum Mathe-

maticum, patria Florentinum, nova
sydera a se io cælo detecta, *Stellas Me-*

Mediceas appellasse, ut etiam inter *Altra* *Mediceum* nomen fulgeret. Tot igitur titulis ac Regiæ prorsus magnificentiæ operibus *Mediceos* *Heruas* *Musarum* *Mæcenates*, de Literis ac bonis Artibus optime meritos, a Viris prope innumeris scientia & eruditione præstantissimis omni laudum genere jure ac merito celebratos, ego etsi longe infra illorum existimationem positus, & ne infimū quidem inter Sacrarum Discipularum Professores subfello dignus, silentio præterire nefas duxi.

Alterum tamen mihi peculiare infedit animo, ut Regiæ Domus gesta, parvo licet Commentario adornareni: nempe singulari Cosmi Ter-

tii Magni Ducis benignitate, trigésimo septimo jam ab hinc anno, Roma Florentiam ultro ascitus, moxque in Alma Pisarum Academia Cathedræ Theologicorum Dogmatum moderandæ admotus, atque tam longo annorum spatio, cum ab ipso, tum a Joanne Gastone ejus filio Magno Duce nunc feliciter regnante, crebris magnisque beneficiis donatus, nec non eximie semper benevolentie significationibus comiter exceptus, jure me adstrictum cooveram, aliquo grati animi monumento tot beneficiis respondere. Illud quippe Senecæ essetum cordi meo semper infixum manet: *Gratum hominem beneficium semper deletat, ingratum semel.*

CAPUT XXXVIII.

Synopsis.

I. **P**rimum Florentinorum Templum prope Urbem in Monte S. Miniatis dictum conditum est. Ab Henrico Imperatore, & Ildebrando Episcopo postea inflauratum.

II. Prope hoc Templum olim Canonib. S. Basilii erectum; Benedictinis Monachis dein ab Ildebrando Episcopo tributum. Plura Sanctorum Martyrum Lipsana in eodem Templo recondita.

III. Nobile S. Joannis Baptistæ Templum. Ejusdem Præcursoris, aliorumque SS. Reliquiis exornatur. *Effraus* ejus structura. Olim a Gentilibus Marti dicatum fuit. A quo fuerit expletum. An fuerit prima Ecclesia Cathedralis. Adnexum fuit Cathedrali Sancti Salvatoris dicta: usque ad num. V.

VI. Priori altera Cathedralis S. Reparatae Sacra successit. Papebrochii

lapsus notatur. Causa novi hujus Templi aperitur. Ughelli error corrigitur. Tempus condita hujus Ecclesie vestigatur.

VII. Recens Cathedralis Titulo Sanctæ Mariæ Floridæ insignis. Quo anno edificata sit. Magnifica ejus structura.

VIII. Multis SS. Reliquiis ditatur. Nobilissimum ejus Capitulum, & frequentissimus Clerus.

IX. Turris Sacra Metropolitana Ecclesia proxima elegantissimi est edificii.

X. Basilica Insignis S. Laurentii a D. Ambrosio dedicata, SS. Vitalis & Agricole Reliquiis ibi repositis.

XI. Incendio conabusta a Joanne & Cosmo Mediceis magnificentius edificata est. Sacellum nobilissimum, & Sepulchra Magnorum Ducum illic constructa. Plures SS. Reliquiæ in illa re-

con-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVIII. 1247

condita. Canonici & Clerus ibi inserviens. Insignis Bibliotheca Medico-Laurentiana: Usque ad num. XIV.

XV. Reliquæ Basilicæ, Parviæ, Xenodochia, Abbatie Monasticorum Ordinum Florentiæ sita.

XVI. Præcipua Religiosorum Cœnobîa recensentur: usque ad num. XVII.

Lunc instituti nostri ratio postulat, ut de Templis, Cœnobîis, aliisque sacris Florentiæ Aedibus, nec non de perampla Diœcesi nonnulla differamus. Sub Claudii ac Neronis Imperio, gliscente adversus Christianam Religionem vix natam Gentilium persecutione, Fideles, non quidem in ipsa urbe, sed vicinis in locis clam degentes parva quedam Oratoria construxerunt, in quibus divina mysteria peragerent. In iis illud celebre fuit, omniumque primum censetur, quod in Colle Florentiæ proximo, medias inter silvas Omnipotenti Deo dicatum fuit, tunc paulo post Apostolorum Principi Petro, statim ab ejus Martyrio consecratum: ubi Sanctos Frontinum Paulinumque sacra Christo Servatori fecisse ferunt, ac prima apud Florentinos Evangelii semina jecisse. Aucta deinceps huic loco religio, nedum frequentia illorum civium, qui Christo nomen dabant, verum etiam Sanctorum Martyrum, Divi Miniatii cumprimis Sociorumque sacris exuviis, post felicem ipsorum agonem ibidem reconditis. Nempe erecta illic sacra Aedes Sancto Miniatii Martyri, ejusque nomini nuncupata, quæ postmodum reddita per Constantinum Augustum Ecclesiæ pace, ampliorem in formam redacta, tandem magnificum in Templum excrevit. Nobile dein eo loco Cœnobium erectum, in quo Divus

Pars II. Vol. II.

XIX. Academia Florentina: præstantiores urbis Bibliothecæ.

XX. Diœcesis Florentina perampla. Nobilis Carthusia tertio ab urbe lapide distans. Mons Senarius, ubi prima Ordinis Servorum B. M. jacta fundamenta. Oppida magis conspicua ejusdem Diœcesis.

Joannes Gualbertus, Congregationis Monachorum Vallis-Umbrosæ auctor, Monasticæ vitæ tyrocinia egit. Meminerunt hujus Templi & Cœnobii S. Miniatii, B. Theuzo, S. Atto Florientis Episcopus, B. Andreas Parmensis, & quotquot Divi Joannis Gualberti Acta literis consignarunt: itemque Recordanus Malespina, Joannes Villanus, Leonardus Arretinus, D. Antoninus, Scipio Ammiratus, ceterique rerum Florentinarum Scriptores. Didacus Franchius in Vita S. Joannis Gualberti Italice scripta, lib. 2. asserit, a S. Henrico Imperatore ad preces Ildebrandi Episcopi Florentini, anno 1013. hoc Templum fuisse restauratum & magnificentius extructum. Contra vero Ughellus Tom. III. Ital. Sac. col. 62. id reiicit, ejusque restorationis unum Ildebrandum Episcopum auctorem, facit, quod & authenticis instrumentis ipsius Ildebrandi ibidem relatis confirmat. Ughelli opinionem sequitur Mabillonius in Annalibus Benedictinis, Tom. IV. ad annum Christi 1013. Quæ tamen in re ambiguus hæreo, cuiam ex iis sententiis adhæream: nam vel ipsos Florentinos Scriptores inter se divisos reperio. Nam Joannes Villanus ceteris antiquior, & eximius Historicus pro Henrico stat: loquens nimirum de S. Miniatii Martyrio, ejusdemque Basilicæ, in qua tum ipsius, tum aliorum Martyrum Corpora quiescunt, hæc scribit (1): *Il quale luogo per li meriti del Beato Santo Miniato da' Flo-*

M m m

ren-

(1) Joannes Villanus lib. 2. Histor. cap. 57.

rentini, poichè furono divenuti Cristiani, fu devotamente onorato, e fattovi una Chiesa al suo onore; ma la grande e nobile Chiesa che vi è oggi a i nostri tempi, trionfiamo che fu poi fatta per lo procaccio del venerabile Messer Alibrando Vescovo e Cittadino di Firenze negli anni di Cristo 1013. cominciata a dì 25. del mese d' Aprile, per comandamento ed autorità del Cattolico e Santo Imperadore Arrigo Secondo di Baviera, e della sua Moglie Santa Timogonda, che in quei tempi regnava, e diedero e dotarono la detta Chiesa di molte ricche possessioni in Firenze, e nel Contado, per le anime loro, e fecero riparare, e riedificare la detta Chiesa, siccome ella è ora di marmi, e fece traslatore il Corpo del Beato Santo Miniato nell' Altare il quale è sotto le volte della detta Chiesa, con molta riverenza e solennità fatta per lo detto Vescovo e Chiericato di Firenze, e con tutto il popolo, uomini e donne della Città di Firenze; ma poi per lo commune di Firenze si compie la detta Chiesa, e si fecero le scale de' macigni già per la colta, ed ordinarono sopra la detta opera di San Miniato i Consoli dell' Arte di Calimara, e che l' avessero in guardia. Ex adverso Scipio Ammiratus lib. 1. Histor. Florent. Templi ejusdem reedificationem in Ildebrandum Episcopum reiecit: tametsi & Joannis Villanii sententiam non disimulat (1): *¶* minore era l'acquisto che i Fiorentini facevano nella professione della Religione, per i buoni tempi, che ricevevano dal buon Vescovo Ildebrando. Il quale vegendo la Basilica di San Miniato per la sua antichità, e per le passate guerre a cattivi termini condotta, l'anno 1013. quasi di nuovo la riedificò, e di ornamenti di musaici, e di marini grande-

mente abbellì, a che non piccola commodità li prestò la fresca rovina di Fiesole, comechè il Villani quest'opera all' Imperadore Arrigo attribuisca. Idipsum tradit Ferdinandus Leopoldus del Migliore in sua Florent. Illustr. pag. 141. de Ildebrando verba faciens (2): *Ildebrando restaurò la Badia di San Miniato al Monte, talmentechè in alcune Scritture sene chiamò fondatore, avendole in oltre assegnata rendita nel 1013. per alimento di quei Monaci Cluniacensi.*

Arbitror tamen has duas sententias inter se posse conciliari, si animadvertamus tum Heoricum Imperatorem, tum Ildebrandum Episcopum mutuum operam suam impendisse, ut Divi Ministis Basilica reedificaretur: Henricum quidem favore suo, auctoritate, immo & munerum largitione; Ildebrandum vero nedum pium hoc opus promovendo, verum etiam Imperatorem & alios excitando, ut elemosinis illud juvarent: præcipue vero propriis expensis illud idem opus perficendo. Quod utique concilio ex eodem Instrumento, quo Ughellus sententiam suam munit: io eo siquidem Ildebrandus ita loquitur: *Quapropter meum Seniores, scilicet Imperatorem adire studui, quatenus illius consilio juveneque animatus perficere vellem, quod desideravi. Qui meo desiderio, divina inspirante clementia, non modice congaudent, Monasterium in prænominata Ecclesia, sicut antiquitus fuerat, me constituere admonuit, sequè mihi favere promisit.* Quibus verbis Ildebrandus innuere videtur, Sanctum Heoricum nedum auctoritate & jussione sua, verum etiam doctis Ecclesie & Monasterio reedificandis opem suam impendisse. Id etiam non obscure indicat pervetus Chro-

(1) Scipio Ammiratus lib. 1. pag. 35.

(2) Ferdinandus Leopoldus del Migliore in Flor. Illustr. pag. 141. num. 19.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVIII. 1249

Chronicum breve, quod in eadem Basilica S. Miniatis asservatur, & alibi supra memoratum fuit: in quo inter alia hæc prodita sunt: *Dipoi nell'anno 1013. essendo Vescovo di Firenze Ildebrando Cittadino Fiorentino, e trovando questo luogo quasi rovinato n'andò a ritrovare Arrigo Imperadore, e Congonda sua Conforte, pregandoli prestassero ajuto, e favore a ristorare detta Chiesa nel modo, e forma, che ora si vede, e perchè tre anni avanti, cioè nel 1010. era stata disfatta la Città antichissima di Fiesole, dal popolo Fiorentino fu tolta una gran parte de' i marmi, colonne, e capitelli di detta Città, e accomodate in questa Chiesa, come ora si vede, e dal prefato Vescovo, e da molti altri fu di nuovo detata, collocandocium Abate con Monaci neri di San Benedetto, e consacrò detta Chiesa, e l'Altar Maggiore in onore di S. Pietro Apostolo.* Cum igitur & Henricus Imperator, & Ildebrandus Episcopus in Templi hujus, ac Cœnobii restauratione mutuam operam contulissent, inde factum, ut Joannes Villanius, Didacus Franchus, & alii Sanctum Henricum ejusdem ædificii auctorem constituent: Scipio autem Ammiratus, Ughellus, Ferdinandus Leopoldus del Migliore, & Mabillonius illud idem in Ildebrandum reiciant. Quamquam ut verum fatear, posterioris hujus potior habenda sit cura & sollicitudo, quod ipse pium opus promoverit, perfecit, ac tandem donatione sua dotaverit: cujus donationis Instrumentum recitat Ughellus col. 64.

Hic obiter adnotandum est, in primum Ildebrandi Instrumentum, apud Ughellum col. 62. errorem irrepsisse in numerum annorum Imperii S. Henrici: sic enim initio legitur: *Anno ab Incarnatione tertio decimo post mille, Imperitque Henrici*

Romanorum Augusti quinto Kalend. Maii. Si enim vox illa *quinto* annos Imperii ejusdem Henrici designet, falso apposita est: siquidem annus 1013. juxta morem Urbis & Ecclesiæ Florentinæ incipit a die 25. Martii, & mense Aprilis incidit in annum 1013. æræ nostræ vulgaris. Sed eo anno Henricus non erat Imperator, sed solum Rex Germaniæ. Henricus quippe anno 1014. decimo sexto Kalendas Martii Romæ, una cum Cunegonde conjugē, a Benedicto Papa Coronam Imperii suscepit, uti ex Chronographo Hildensheimensi, & Ditmaro probat Pagius: tunc vero tantum primus Imperii Henrici annus initium habuit. Si vero vox illa *quinto* ad Kalendas Maii referatur, nihilominus delenda est ab illo Instrumento vox *Imperitque*, & ejus loco hæc alia substituenda, *Regnitque* tum & annus addendus, nempe, *anno undecimo*: nam Henricus electus fuit Rex Germaniæ anno 1002. viii. Idus Junii. Igitur annus Christi 1013. v. Kal. Maii, erat undecimus Regni Sancti Henrici. Atque hoc pacto supplendum esse hujusmodi defectum, aperte colligo ex Instrumento Donationis ipsius Ildebrandi apud Ughellum col. 64. cujus initium est: *Anno ab Incarnatione vigesimo quarto post mille, & anno Imperii Henrici Imperatoris Augusti undecimo, mense Aprilis Indictione septima.* Hic enim annus Imperii recte notatur, qui & ultimus fuit vitæ ejusdem Henrici: obiit namque tertio Idus Julii anno 1024. qui fuit ejus Imperii undecimus: ac proinde annus 1014. primus fuit Imperii Henrici: non autem annus 1013.

II. Ex laudato supra priore Instrumento Ildebrandi constat, jam antea ab antiquis temporibus, prope Basilicam Sancti Miniatis in Monte Monachorum Cœnobium fuisse.

M m m 2 ædi-

ædificatum: perspicua sunt Instru-
menti verba: *Monasterium in præno-
minata Ecclesia, sicut antiquitus fua-
rat, nie constituere admonuit*, scilicet
S. Henricus Imperator. S. Zenobii
temporibus a Florentinis Cœno-
bium Monachorum Divi Basilii il-
lic fuisse conditum, narrat suprame-
moratum Chronicum parvum his ver-
bis: *Essendo Pastore il Santissimo Ze-
nobi riedificarono una Chiesa maggio-
re della prima in nome di San Minia-
to, con un Monastero di Monaci di
San Basilio*. Illud itaque Cœnobium
inuriatemporum prope collapsurum,
Ildebrandus reedificavit ac dotavit,
atque inhabitandum tradidit Mona-
chis Ordinis S. Benedicti, quibus &
Basilicam Divi Miniatis recens a se
instructam, ampliatam, exornatam-
que concessit. Dum autem insignem
hanc Basilicam Ildebrandus refice-
ret, sacra Divi Miniatis, ac pluri-
morum Martyrum Corpora ibi quon-
dam a Fidelibus, fervente Gentilium
persecutione sepulta invenit, atque
sub Ara maxima Confessionis, ut vo-
cant, decentius collocavit. Id testat-
ur idemmet Ildebrandus in priore
suo Instrumento ⁽¹⁾: *Inchoato igitur
diu desiderato opere, preciosissimas gem-
mas auditu tantum antea ex parte co-
gnitas, plenius quam audieramus vi-
sibiliter in præfata conditas Ecclesia
non tam, ut deceit, invenimus, Cor-
poris videlicet venerabile Beati Minia-
ti Martyris, plurimorumque eadem
Martyrii palma coronatorum, unde,
nostrum magis ac magis accendebatur
desiderium: Confessionem vero consti-
tuentes, sacratissimumque reliquiarum
thesaurum elevantes, juxta nostræ qua-
litate possibilitatis & reverentiam,
recondimus, & quomodo ibidem Deo
servientes vivere potuissent, ordinavi-
mus. Locum Cluniacensibus Mona-
chis Ordinis S. Benedicti traditum,*

Vincentius Borghinius, in Dissert.
de Eccles. Flor. pag. 434. Ferdinandus
Leopoldus del Migliore, alique
tradunt. Dein tractu temporis ex-
dem Sacre Reliquiæ ex Ara maxi-
ma Confessionis, in duo alia hinc in-
de ad utrumque ejus latus erecta Al-
taria fuerunt translata: ac tandem
anno 1667. die 4. Julii, rursum in
Aram maximam reportata, paucis
tantum quibusdam earum fragmen-
tis in præfatis Altaribus ad majoris
latera positis, relictis. Iis autem,
fidem adstruunt binæ Inscriptiones,
quarum altera in Choro prope Altare
majus, altera in anteriori parte Al-
tarium collateralium est affixa. Ne-
que hic obiciat quispian Sigeberti
testimonium in Chronico ad an. 969.
narrantis Sancti Miniatis Reliquias
in Gallias tempore Othonis Impera-
toris translata: id enim non de to-
to S. Martyris Corpore, sed de portio-
ne quapiam Reliquiarum est intelli-
gendum.

III. Intra Urbem ipsam vetu-
stissima confurgit Ecclesia, Divo Jo-
anni Baptiste sacra, e regione ho-
dierne Basilicæ Metropolitanæ sita,
antiqui ex marmore operis, forma,
octogona, ampla & elegans: in quam
tribus januis patet ingressus. Insi-
gnis est architectura, ac plurimis cum
æneis, tum marmoreis statuis, in-
tus & extra, præferim supra tres ja-
nuas exornata. Januæ ipsæ ex ære
fuso constare sunt, opere adeo mi-
rabili, ut artis miraculum dici pos-
sint, illa præcipue, quæ fronti Me-
tropolitanæ Ecclesiæ est opposita. In
ipso Templo, prope Aram maximam
eminet fons Baptismatis ex variis ma-
gni pretii lapidibus constructus, in
quo uno omnes, sive Florentiæ, sive
in vicinis Suburbis ei adnexis ge-
niti sacra unda expiantur. Idem Fons
antiquitus conditus in medio ejusdem

Ba-

(1) Apud Ughellum Tom. III. col. 62. & 63.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVIII. 1251

Baptisterii, juxta veterem Ecclesiæ canonem, inde postea non sine magno optimorum civium more re-motus, & alium in locum primum, nunc, ubi hodie cernitur, translatus. Ara major ex argento purissimo constructa, variis figuris nobili artificio elaboratis gesta Sanctissimi Præcursoris repræsentat. Pulcherri-mæ Imagines sacræ ex musivo ope-re depictæ Templum decorant. In hac ipsa Sacra Æde visendum se-offert Sepulchrum marmoreum Bal-tasaris Cossæ, S. R. E. Cardinalis, olim Summi Pontificis Joannis XXIII. nominæ, in Schismate trium de Pon-tificatu contendentium, nuncupati. Opus sane egregium, quod & ipsius Baltasaris statua ænea inaurata, a Donatello, & tres aliz marmoreæ a Michelotio sculptæ splendidius ef-ficiunt, expensis Magni Cosmi Medicei, Patris Patriæ, ut fertur, con-fectum. Nedum titulo Sancti Joan-nis Baptiste hæc Ecclesia est insigni-ta, verum etiam ejus Reliquiis di-tata, nimirum Digito & portione unius Maxillæ. Illic quoque conser-vatur Brachium Divi Philippi Apo-stoli: itemque Libellus aureus Chri-sti Domini complura Passionis instru-menta continens. Illic etiam jam a tribus seculis insigne est XII. Presby-terorum Collegium, quorum munus infantes Sacro Baptismatis fonte ex-piare, qui Mozeta rubra holoserica, eademque quo S. R. E. Cardinales amictiuntur, decorati sunt. Præter hos sunt plures Capellani, qui sacrum quotidie operantur; Clericorum ma-gnus numerus, qui cum Presbyteris in eadem Ecclesia divina officia perfol-vunt: quibus omnibus Præpositus præ-est. Exactam hujus Basilicæ descrip-tionem exhibent Franciscus Bocchius, & Joannes Cinellus, in Libro Italice exarato, cui titulus est: *Le Bellezze della Città di Firenze*, a pag. 25. usque ad 36. Olim vetus fuisse Templum

a Romanis, cum Florentiam Colo-niam deduxissent, Octaviano Augu-sto Imperante, constructum, & Mar-ti dicatum, omnes Florentini Scri-ptores testantur: præsertim Joannes Villanius lib. 1. Hist. Flor. cap. 60. Recordanus Malestina, Leonardus Arretinus, Bartholomæus Scala, Sci-pio Ammiratus, Vincentius Borghi-nius, Ferdinandus Leopoldus *del Mi-gliore*, ceterique. Illud vero ann. 35. Octaviani Augusti fuisse absolutum vetus Chronicon MS. Bibliothecæ Mediceo-Laurentianæ prodit. Ibi marmoreum Martis Simulacrum e-rectum erat, cui Gentiles sacra fa-ciebant: insculptis præterea in Tem-pli pavimento duodecim Zodiaci fig-nis. Illud autem instar Pantheon, quod Romæ erexerant, figura octo-gona ædificaverunt sine trullo, ac de-super ingenti foramine discoopertum, quo facilius Solis radii & Martis si-mulacrum, & signa Zodiaci illustra-rent. Quocirca trullum columnis la-pideis, quale hodieque cernitur, in-nixum, posterius fuit Christianorum opus, teste Joanne Villanio, cum Templum ethnica superstitione expur-gatum, uni vero Deo fuit consecratum. Recentiores aliqui Critici hanc hodi-sabulam putant, & vere ita conditum fuisse primum pro Baptisterio censent, eo tamen in loco, ubi antea fuit Martis templum, cujus cultu sublato, solum nomen ad hæc tempora vigerit.

IV. Quo autem tempore Mar-tis delubro inde extructo, hujusmo-di Templum Idololatriæ impuris ma-culis expiatum, Christiano ritu Divo Joanni Baptiste fuerit dedicatum, non omnino constat. Verosimile ta-men creditur a Sancto Felice primo Florentinorum Episcopo id factum, vel sub Melchiade Papa, vel saltem sub Silvestro ejus Successore, post redditam Constantini Magni opera, Ecclesiæ tranquillitatem. Hoc poste-rius magis arripit Joanni Villanio lib. 1. cap. 60.

cap. 60. & licet Episcopi nomen minime exprimat, tempus tamen Episcopatus S. Felicis congruit: liquidem refert, Templum Martis ab Episcopo Florentino sub Silvestro Papa expurgatum, Sancto Joanni Baptiste fuisse dedicatum, atque in Cathedralem Ecclesiam erectum. Quod Joannes Villanius dixit de Templo Sancti Joannis Baptiste tunc temporis in Cathedralem Basilicam erecto, Vincentius Borghinius, Ferd. Ughellus, Ferdinandus Leopoldus del Migliore, & plures alii ex Florentinis Scriptoribus expansis ulnis excipiunt. Præ ceteris Ferdinandus Leopoldus del Migliore in sua Florentia Illustrata in Dissert. cui titulus: *Santa Maria del Fiore Metropoli di Firenze*, pag. 1. & seqq. uberrime hoc argumentum pertrahat. Præcipuum suæ sententiæ fundamentum repetit a vetustissimis Instrumentis ante annum millesimum scriptis, in quibus Aedes Episcopi, *Episcopium Beati Joannis* appellatur. Florentini quoque Antistites per id tempus subscriptiones suas hoc titulo designabant: *Episcopi Sancti Joannis*. Sic Ildebrandus Episcopus in quibusdam Instrumentis subscriptus legitur, *Sancti Joannis indignus Episcopus*. Sane hunc titulum Florentini non aliunde, quam a Cathedralis suæ titulo sibi assumpserunt. Pari modo Canonici Cathedralis Florentiæ eodem Sancti Joannis nomine nuncupantur. Nam Sichelmus Episcopus confirmans donationem a Raimbaldo Antecessore suo factam, diplomate dato die 25. Junii, anno 967. inter alia dicit: *Offerte atque tradere providi in comuni de Ecclesia vestra S. Joannis Baptiste*. Extat autographum hujus Diplomatis in Archivo Capituli Florentini, ex quo illud Ughellus exscripsit. Imperatores itidem Otho II. & Otho III. in suis Privilegiis Capitulo Florenti-

no concessis: & Summi Pontifices Leo IX. & Alexander II. in suis Bullis, non alio, quam S. Joannis Baptiste titulo, Capitulum, Florentinum exornant. Cum autem Canonici Ecclesiæ Cathedrali sint addicti, oportet tunc temporis non aliam Florentiæ Cathedralē Ecclesiam, nisi hanc Sancti Joannis extitisse.

V. Verum adversus hanc sententiam haud leve obicci posse video argumentum ex vetustis aliis monumentis desumptum, ex quibus liquet, antiquissimam Florentiæ Cathedralē Basilicam, diversam fuisse ab illa S. Joannis, & Sancti Salvatoris titulo insignitam. Præter varios Auctores id referentes, explorata sunt verba, quæ in Actis Sancti Zenobii leguntur: primum apud D. Antonium in Chron. de translatione Corporis ejusdem Zenobii hæc narrantem⁽¹⁾: *Sepultus est autem eximio cum honore in Ecclesia S. Laurentii: post mortem etiam non cessans miraculis Ecclesiam Illustrare. Anno autem quinto a die sepulture ejus, successor ipsius Andreas Corpus Sancti transference disposuit ad Ecclesiam Cathedralē, Salvatori intitulatam. Quod ut honorificentius fieret, circumstantibus Episcopis convocatis ad hoc piissimum opus, cum Episcopi Pontificalibus induti Sacrum Corpus ab Ecclesia S. Laurentii ad Matricem deferrent: cum essent ante portam Sancti Joannis Baptiste Oratorii, &c. Ecclesiam Cathedralē, in quam tunc D. Zenobii Corpus translatum fuit, Sancti Salvatoris titulum prætulisse affirmat, eamque ab altera S. Joannis Baptiste discernit, quam solo Oratorii nomine appellat. Consentanea his sunt, quæ Blasius Monachus in Vita S. Zenobii refert, de illius translatione, pariter disserens: *Andreas*, inquit, *Successor ipsius, convocatis collateralibus Episcopis, transference ipsum in Ec-**

(1) S. Antonin. in Chron. tit. 20. cap. 12.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVIII. 1253

clesiam Cathedralē, in honorem Sancti Salvatoris constructam, voluit. Id. ipsum tradit Joannes Villanius lib. 1. cap. 26. Quare Ferdinandus Leopoldus del Sileziore Dissert. præfata, pag. 2. nimis imprudenter invehitur in eos, qui primam Florentinæ Cathedralē Ecclesiā Sancti Salvatoris titulo insignem nominant, cum hæc expressa sit Veterum sententia. Satiū itaque dicendum fuerat, Sacram Divi Joannis Aedem a quibusdam Cathedralē Ecclesiā nuncupari, Florentinæ Antistitem, Sancti Joannis Episcopum olim fuisse inscriptum; itemque Cathedralis Florentinæ Canonicos, Sancti Joannis Baptiste nuncupatos, sive quod Sanctissimus Præcursor a Florentinis jam ab initio susceptæ Religionis Christianæ totius Civitatis ac Diocesis Divus Tutelariorum, Patronus, ac principalis Protector fuerit adlectus: sive quod ipsum Sancti Joannis Templum Cathedrali Ecclesiæ fuerit adnexum, ac veluti nobilissima ejus portio habitum.

VI. Verum tamen est titulum Sancti Salvatoris haud diutius hæuisse Basilicæ Cathedrali, cum post translationem illam Divi Zenobii, in alterum Sanctæ Reparatæ transferret, constructa huic Virgini & Martyri ampliore Basilica, quæ in locum prioris antiquiorisque Cathedralis successit. Novi porro hujus tituli imponendi causa, non illa sane est, quam eruditissimus P. Daniel Papebrochius, in Comment. prævio ad Vitam Sancti Zenobii excogitavit; ubi sic loquitur⁽¹⁾: *Sanctus Antoninus & Blasius præmemorati agentes de Ecclesia Cathedrali, ad quam quinto post Sancti obitus anno facta est translatio Corporis, illam nominant Ecclesiam, Sancti Salvatoris: quod nomen cum ipsa Ecclesia & civitate desit, quando Italici populator Totilas sub anno 545. omnia ibi solo æquari jussit, oc-*

*ciso etiam Urbis Episcopo Mauritio. Quæ deinde a fundamentis nova extructa Ecclesia est, B. Joannis Baptiste, vel Reparatæ Martyris nomen tulit, uti constat ex Instrumento donationum illi factarum a Specioso Episcopo, anno XII. Luitprandi Longobardorum Regis Indict. VII. qui fuit Annus Christi 724. uti apud Ugheillum videre licet: Quod autem ad S. Joannem Baptistam addita fuerit S. Reparata, suspicione mihi præbet, auctorem novæ fabricæ fuisse Episcopum Reparatum, qui anno 679. interfuit Concilio sub Agathone Papa. Ast novi tituli imponendi causa, nec fuit excidium Florentinæ ejusque Cathedralis Basilicæ a Totila perpetratum, quod scitum esse supra ostendimus: nec item Reparatus Episcopus, cui a nemine alterius Cathedralis ædificatio tribuitur: sed vera ejus tituli causa est, quam rerum Florentinarum Scriptores passim tradunt: nimirum ob insignem victoriam de Radagasio Gothorum Rege ejusque exercitu reportatam, ipsa die octava mensis Octobris, quæ Sanctæ Reparatæ Virginis & Martyris triumpho est sacra, novam Cathedralē a Florentinis conditam fuisse, atque hujus Sanctæ Virginis & Martyris nomini consecratam. Hanc causam exponit Joannes Villanius his verbis⁽²⁾: *La Chiesa di Santa Reparata prima fu nominata San Salvatore; ma per la vittoria che Onorio Imperadore insieme co' Romani ed i Fiorentini ebbono contro Radagio Re de' Goti il dì di Santa Reparata fu remossa il nome alla grande Chiesa di San Salvatore, in Santa Reparata, e rifatto San Salvatore in Vescovado, a i nostri di si vede.* Eandem causam memorant ceteri Scriptores Florentini, nec ullus eorum est, qui in Reparatum Episcopum hoc referat.*

Quo anno inchoatum fuerit ab-

so-

(1) In Adis SS. Bolland. T. VI. Maii ad diem 15. p. 90.

(2) Joan. Villan. lib. 1. cap. 26.

solutumque istud Sanctæ Reparatæ Templum, plane mihi incompertum est. Ferdinandus Leopoldus *del Migliore* contendit, id peractum anno 407. aut paulo post, occasione scilicet præfatæ victoriæ adversus Gothos & Radagasium obtentæ, quam ipse anno 407. alligavit, repudiata Borghinii sententia: Leonardus vero Arretinus ⁽¹⁾ eandem victoriam consignavit anno 408. Sed uterque salitur, & perperam Ferdinandus Leopoldus *del Migliore* a Vincentio Borghinio recessit, cum is accuratius ceteris annum 405. huic victoriæ adscribat, uti reipsa tunc contigit, sicuti ex antiquis Historiis & Consulum notis late probat doctissimus Pagius ad annum 406. num. 2. Sed neque statim post Gothos eorumque Regem Radagasium cæsos Basilicam S. Reparatæ ædificatam constat: siquidem Joannes Villanus, Leonardus Arretinus, & alii Rerum Florentinarum Scriptores, qui Borghinio & Ferdinando Leopoldo *del Migliore* præcesserunt, atque hujus Basilicæ meminerunt, nihil de tempore, quo illa constructa, fuit, commemorant. Immo vero cum ex iis, quæ de obitu S. Zenobii supra adnotavimus, exploratum sit, eum multis post Gothorum & Radagasii eadem ad Deum migrasse, ejusque Sacrum Corpus quinto ab ejus transitu anno ex Ecclesia Divi Laurentii in Cathedralē Sancti Salvatoris fuisse translatum ejusdem. Acta testentur, manifestum est Basilicam Sanctæ Reparatæ nonnisi multis post præfatam victoriam annis fuisse constructam. Ughellus de hac ipsa S. Reparatæ Ecclesia loquens, nihil quidem sollicitus fuit tempus, quo constructa est, indagare: una, tamen confundit præsentem Basilicam Metropolitanam, cum antiqua Sanctæ Reparatæ: sic enim asserit ⁽²⁾:

*Martis antiquissimum Templum repurgatum, & in Cathedralē designatum, S. Joanni Baptiste consecrandum curarunt. Sed cum inde Fidelium multitudo gliscente, angustum videretur ad munia, Sanctæ Reparatæ Templum sane visendum fundarunt, Arnulpho Lapo archiepiscopo, quod titulum Cathedralis haberet, cessareturque Florentinos, victorie fructum contra Radagasium, Reparatæ Virgini se acceptum referre, qua ducatis millibus cæsis, patriæ optatissimam pepererunt libertatem. At Templum, cujus Architectus fuit Arnulphus Lapis, non est illud vetus S. Reparatæ, sed recens & hodiernum, Sanctæ Mariæ Floridæ nuncupatum, quod ann. 1294. conditum fuit, sicuti post Joannem Villanum lib. 8. Hist. Florent. capit. 19. omnes fatentur. Porro quinque circiter seculis ante postremæ hujus Basilicæ ædificationem, in antiquis Instrumentis, quæ ipse Ughellus passim recitat, itemque Ferdinandus Leopoldus *del Migliore* loc. cit. pag. 4. refert, diserta Ecclesiæ Sanctæ Reparatæ mentio occurrit: nempe in Donationis Instrumento anno 724. a Specioso Episcopo Canonicis Sanctæ: in Privilegio Ildebrandi Episcopi ann. 1013. Ecclesiæ & Monasterio S. Miniatis in Monte concessio: in quodam Instrumento anno 1128. Lotharii Imperatoris tertio condito, cujus autographum in Archivo Capituli Metropolitanæ Basilicæ asservatur, inter alia hæc leguntur: *Joannes Archiepiscopus, & Praepositi Ecclesiæ & Canonici Sanctæ Reparatæ concedis in emphyteusim, &c.* Itaque Basilica Sanctæ Reparatæ aliquot seculis ante hodiernam Sanctæ Mariæ Floridæ fuerat ædificata.*

VII. Postrema hæc Cathedralis Ecclesia, miræ haud dubium structuræ, ingentis magnitudinis, & rare magnificentiæ, seculo decimo tertio jam

(1) Leonardus Arretin. lib. 1.

(2) Ughellus: Tom. tft. col. 10.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVIII. 1255

jam labente, ædificari cœpta est. Joannes Villanius antea laudatus ejus exordium refert ad ann. 1294. Matthæus Palmerius in suo *de temporibus libro*, quem post Villanium exaravit, eundem annum designat, dicens: *Florentini Ecclesiam maximam edificare ceperunt anno MCCXCIV.* At vero Inscriptio prope Sacrarium ejusdem Metropolitanæ Basilicæ affixæ, testatur, inchoatam eam fuisse anno 1298. uti reipsa hoc anno inchoata fuit. Nihilominus Villanium, & Palmerium ab errore eximit Ferdinandus Leopoldus *del Migliore*, Dissert. cit. pag. 8. quoniam ii annum dumtaxat indicarunt, quo a Senatu Florentino decretum emanavit magnifici hujus Templi ædificandi, quod tamen nonnisi anno 1298. exequutioni fuit demandatum. Hoc igitur anno 1298. ipsa die Nativitatis Deiparæ Virginis, Cardinalis Latinus Urbinus, Ordinis Prædicatorum, Apostolicæ Sedis Legatus solemnî ritu ac pompa primum ejus lapidem posuit, novæque huic Basilicæ *Sanctæ Mariæ Floridæ* nomen accessit, tametsi titulum S. Reparæ semper retinuerit: antea autem Sancto Salvatore fuisse dicatam, præter ea, quæ supra adduximus, narrant etiam P. Fr. Michaël Pocciantes in *Vitis Septem Beatorum*, qui Ordinis Servorum B. Mariæ fundamenta jecerunt, Franciscus Bocchius, Joannes Cinellus, alique. Dejecta quippe veteri illa S. Salvatoris, & Beatæ Reparæ Ecclesia, novum istud Metropolitanum Templum S. Mariæ Floridæ in eam magnitudinem, qua nunc spectatur, publico Senatorum decreto excrevit, *Arnulpho Lapo*, seu, ut aliis placet, *Cambio* Architecto, non quidem Florentino, ut quidam volunt, sed *de Colle*, olim *Cambi filio*, ut refert Ferdinandus Leopoldus *del Migliore*, egregium

Pars II. Vol. II.

opus designante. Templi longitudo 400. pedes excedit, latitudo transversæ partis 304. altitudo 140. illud autem miri decoris & excellentiæ marmora varia, concinna arte ac venusto ordine undique disposita exterius totum incrustant. Ad medium transversæ directæque partis magnificentissimus affurgit Thollus, quem ad perennitatem decusque Etruscæ solertiæ Philippus Brunelleschus celebris Architectus erexit. Stupendum sane est hoc opus (vulgo *la Cupola*) octogonum hemisphærii in modum fastigiatum. Ulnis 154. in altum se extollit, præter turriculam superimpositam quam pergamenam vocant, quæ in sex & triginta ulnarum celsitudinem erigitur, atque ab humo quingentis viginti scanditur. Octo laterum unumquodque 75. pedes protenditur in longitudinem. Intrinsicus tria habet ambulacra, quorum quod est infimum totum circuit, ei-que forinsecus respondet aliud coronidis vice e marmore constructum, adeo ut Templum universum intus exteriusque ambiri possit. Augustissimus ille fornix sacris picturis illustratur excellentium duorum Pictorum, Georgii Vasarii, & Friderici Zuccharii. Statuæ plurimæ atque Icones excellentium Sculptorum, Pictorumque egregia opera, insignem hanc Basilicam exornant, quas Franciscus Bocchius, Joannes Cinellus, & Ferdinandus Leopoldus *del Migliore*, fuisse describunt.

VIII. Magnifico hoc in Templo plura Divorum sacra Corpora & Reliquiæ sunt reconditæ: videlicet frustum lapideum Sepulchri Jesu Christi: portio Dominicæ Crucis: Spina Coronæ ejusdem Domini Servatoris: pars purpurei Vestimenti, quo idem Redemptor noster per ludibrium in Passione sua a militibus amictus fuit: pars item Arundinis, quam scepri loco

N n n

loco

loco in manus ei dederunt: pars Columnæ cui alligatus fuit: pars Virgarum Moysis & Aaronis. Reliquiæ ex Ossibus & Cineribus Divi Joannis Baptiste: itemque Sancti Petri Apostoli, & pars Catenæ ferreæ, qua in carcere obstrictus fuit: Reliquiæ SS. Apostolorum Pauli, Jacobi Zebedæi, Philippi, Jacobi Alphæi, Bartholomæi, Thomæ, Simonis, Tadæi, Matthiæ, & Barnabæ. Plura, etiam illic Divorum Corpora quiescunt, præsertim Zenobii, Podii, Mauricii Florentiæ Antistitis, Eugonii, Crescentii, & quorundam aliorum, quos Catalogus Reliquiarum ejusdem Metropolitani Basilicæ recenset. Numerofo item Clero nobilitatur: Collegium ejus Canonicorum ex Patriiciis selectum, numerum quadraginta duorum explet. Quinque ex iis dignitatibus sunt insignes, scilicet Archidiaconus, Archipresbyter, Decanus, Præpositus, & Subdecanus: Archidiaconum, Archipresbyterum, & Decanum præstanti jus residet penes Capitaneos Guelphæ Partis: Præpositum Lanicæ Artis Magistratus: Subdecanus vero, cujus Patronatus olim aq̃d nobilem Pucciorum Familiam extabat, nunc Nobiles Venturii, & Marchiones Riccardii eligunt. Collegium hoc merito Seminarium Præfulum dixeris: ex eo quippe prodierunt Summi Pontifices Leo X. & Clemens VII. non vero Leo XI. ut asserit Ferdinandus Leopoldus *del Migliore*, quod perspicue ostendit in sua Historia Chronologica Canonicorum Florentinorum Vir Clarissimus, & Eruditissimus Salvinus Salvinus Canonicus Florentinus, quam in lucem quantocyus est editurus, in qua recensabitur Cardinalium, Archiepiscoporum, Episcoporum, Præfulum, hominumque sanctitatis, & doctrinæ gloria insignium ingens numerus; quos inter uno eodemque tempore litteratorum reipu-

blicæ præclara illa lumina illuxerunt Marcellus Ficinus, & Angelus Politianus. Nostra vero tempestate Collegium hoc illustravit, inter alios insignes omni virtute viros, Laurentius Maria Giannius Decanus, egregia doctrina, illibato innocentie, & morum candore, eximia in Deum pietate, in omnes charitate, summa humilitate, modestia, obedientia, divini cultus zelo, atque ut paucis omnia conferam, veri Sacerdotis exemplar absolutissimum; qui anno 1720. in ipso ætatis flore vita functus, *Venerabilis* Titulo a Benedicto XIII. anno 1727. decoratus est; cujus Vitæ acta scripsit Eruditissimus Sacer Theologiæ Doctor Joseph Maria Rosius, typis impressa Florentiæ 1725. ac iterum 1728. Ex eodem insigni Collegio nunc superstitēs prodierunt, inter alios Præfules, Joannes Antonius S. R. E. Cardinalis Guadagnius, Episcopus Arretinus, Clementis XII. feliciter regnantis ex Sorore Nepos; Joseph Maria Martellius Archiepiscopus Florentinus, Francisci olim Canonici Florentini, & S. R. E. Cardinalis ex fratre Nepos; Vincentius Alamannius Archiepiscopus Seleuciensis, Apostolicæ Sedis in Hispania Legatus; Raphaël Cosmus ex Hieronymorum, e qua prodit Divus Zenobius, Gente, Archiepiscopus Damiatæ, S. Romanæ & Universalis Inquisitionis Adfessor; & Aloysius Maria Strozza Episcopus Fæfulanus, genere, doctrina, ac pietate omnes præstantissimi. Prælaudati Collegii Canonici omnes pro tempore existentes creati fuere Apostolicæ Sedis Protonotarii, Participantium Numero additi, iisdemque quibus illi utuntur Privilegiis ornati; ut ex Diplomate constat a Leone X. concessio, ipsisque confirmato a Clemente XII. cujus exemplum, sub iocō Florentiæ excusum in Typographia Impressoris hujus Operis.

C L E.

CLEMENS PAPA XII.

Ad Perpetuam Rei Memoriam.

Apostolatus officium, quod divina Sapientia altitudo humilitati Nostræ, nulla licet meritorum Nostrorum suffragio, committere dignata est, salubriter exequi, aspirante superni favoris aura, iugiter satagentes, ea, quæ ex Romanorum Pontificum Prædecessorum Nostrorum, & hujus Sanctæ Sedis benignitate, ad insignium Metropolitanarum Ecclesiarum dignitatem tuendam, personarumque in eis Altissimo assidue famulantium honorem augendum, processerunt, confirmationis Nostræ patrocinio, cum id a Nobis petitur, libenter constabiliimus, prout temporum, & locorum ratio postulat, rectoque ordini consentaneum esse in Domino arbitramur. Dudum siquidem fel. rec. LEO PP. X. Prædecessor Noster Metropolitanæ Ecclesiæ Florentinæ, in qua per multos annos, cum in minoribus constitutus esset, Canonicatum, & Præbendam obtinuerat, illiusque Capituli, & Canonicorum decori, ac splendori providere, volens, statuit, quod perpetuis futuris temporibus Arebidiaconus, & alii in dicta Ecclesiâ Dignitates habentes, ac Canonici pro tempore existentes, Sui, & Apostolicæ Sedis Notarii forent, & esse censerentur, ac Rotebetto, Cappæ, & habitu per ejusdem Sedis Notarios de numero Participantium gestari solito, ubi, & quoties eis placuisset, uti possent: habitumque, Rotebettum, & Cappam hujusmodi in Choro Ecclesiæ præfate, quando Divinis Officiis, ac Processionibus, & Funeribus interessent, & aliis quibuscumque actibus, in quibus cum Costis, & Abnatis interesse eatenus consueverant, cum illis similiter placere, deferre, & gestare valerent: ac insuper indulsis Dignitates, Canonicatus, & Præbendæ pro tempore inibi obtinentibus, ac eorum cullibus, ut omnibus, & singulis honoribus, libertatibus, immunitatibus, exemptionibus, gratiis, favoribus, & indultis, quibus ceteri Sui, disceque Sedis Notarii etiam de numero Participantium hujusmodi gaudebant, & gaudere poterant quomodolibet in futurum, sine tamen eorumdem Notariorum de numero Participantium præjudicio, itidem gaudere: ipsi vero Arebidiacono, & Capitulo Ecclesiæ prædictæ duntaxat, ut Notarios, & Tabelliones publicos, ac Judices Ordinarios creare, & quoscumque natalium defectum patientes legitimare respective possent, & valerent; necnon Sacerdotibus in dicta Ecclesiâ pariter pro tempore residentibus Missas per horam ante dilueulam, & usque ad mediam horam post meridiem, quoties ei id pro auditorum consolatione expedire videretur, in præfata Ecclesiâ tantum celebrandi licentiam concessit, & alias, prout uberius continetur in ejusdem LEONIS Prædecessoris Literis, desuper in simili forma Brevis expeditis, tenoris, qui sequitur, videlicet:

DILECTIS FILIIS
ARCHIDIACONO, ET CAPITULO
ECCLESIAE FLORENTINAE
LEO PAPA X.

*Dilecti Filii, Salutem, & Apostolicam
Benedictionem.*

IN Supremo Militantis Ecclesia Solito divina dispositione locati, ad Eccle-
siarum omnium, potissime Metropolitanarum insignium, statum salubri-
ter, & prospere dirigendum paternis, & sollicitis studiis intendentes, prout
ex debito Pastoralis officii obligamur illarum profectibus libenter intendimus,
& his, quae pro incremento divini Cultus in illis profutura cognoscimus,
ut in eis Majestas Altissimi jugiter collaudetur, quantum cum Deo possu-
mus, favorem benignum impertimur. Sane cum ad Ecclesiam vestram Flo-
rentinam (quae jam mille annis effluxit sub invocatione Sanctae Reparatae
fundata, & Cathedralis aecum, & quinquaginta annis citra in Metro-
politana sub invocatione Beatae Mariae de Flore creta, illiusque fabrica
opere murorum magno, ac sumptuoso inchoata, & per sel. rec. Eugenium
PP. IV. Praedecessorem Nostrum propriis manibus consecrata fuit, & in
qua quaelibet Dignitates, & triginta septem Canonici, totidemque Prae-
bendae, quorum major pars de jure patronatus Laicorum, videlicet dilecto-
rum Consulum Artis Lanae Civitatis Florentinae, & aliorum Civium dilectae
Civitatis existunt, per nobiliores, & locupletiores dilectae Civitatis Cives ob-
tineri solent, ac quinquaginta, & ultra perpetuae Capellaniae, seu simplices
Beneficia instituta esse noscuntur, & in qua Nos quoque per multos annos,
dum in minoribus essemus, Canonici fuimus) antequam elucescat dies usque
ad vesperras confluat Christi fidelium multitudo ad inibi Missas, & alla di-
vina Officia audiendum in numero copioso: & si Missae inibi per horam an-
te diem usque ad vesperras celebrari possent, eorumdem Fidelium devotio, &
concurfus cum spirituali consolatione auferetur, ac pro salute animarum,
aliorumque tam vivorum, quam defunctorum precibus ad Deum copiosius ef-
funderentur, aliisque multiplici bona agerentur: & si praeterea statueretur,
quod de cetero, filii Archidiacone, tu, & alii inibi Dignitatem pro
tempore obtinentes, & Canonici ejusdem pro tempore existentes, Apostolicae
Sedis Notarii essent, & habitum per dilectae Sedis Notarios de numero Par-
ticipantium gestari solitum in Choro dilectae Ecclesiae, quando Divinis praes-
entes essent, & Funeralibus, & Processionibus, aliisque publicis actibus,
in quibus hactenus Cottis linteli, & Almutis consecratis, uti omnino
teneamini, ex hoc profecto dilectae Ecclesiae suorum membrorum nobiliori, &
digniori vestitu amicta, & circumdata varietate, se longe pulchriorem, &

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVIII. 1259

30 magis decoram gloriosissimæ Dei Genitricis, cui est specialiter dicata, procul
 31 dubio exhiberet. Et volentes propterea desuper opportune providere, dilecti
 32 quoque Filii Nostri Julius Sanctæ Mariæ in Dominica Diaconi Cardinalis de
 33 Medicis, Nostri secundum carnem Fratris patruelli, qui Florentina Eccle-
 34 sia ex dispensatione, & concessione Apostolica præesse dignoscitur, respectu
 35 Nos inducentis, & Notu Proprio, non ad vestram, aut alienius vestrum, aut
 36 aliorum pro vobis super hoc oblata petitionis instantiam, sed de Nostri
 37 mera liberalitate, & ex certa scientia, auctoritate Apostolica tenore præ-
 38 sentium statuimus, & ordinamus, quod de cetero perpetuis futuris tempo-
 39 ribus vos, filii Archiepiscopatus, & alii in dicta Ecclesia pro tempore Digni-
 40 tates obtinentes, ac illius Canonici pro tempore existentes, Nostri, & dicte
 41 Sedis Notarii futuri, & esse censamini, ac Rocchetto, Cappa, & habitu hu-
 42 jusmodi, ubi, & quoties vobis placuerit, uti libere possitis, illumque, &
 43 Rocchetum, & Cappam hujusmodi in Choro dicte Ecclesiæ, quando Divi-
 44 nit, & Processionibus, ac Funeralibus interfueritis, & aliis quibusvis
 45 actibus, in quibus cum Castis, & Almutis interesse eatenus consueveritis,
 46 cum vobis placuerit, deferre, & gestare valeatis; necnon vobis, & cuius-
 47 bet vestrum Dignitates, ac Canonicatus, & Præbendas pro tempore inibi
 48 obtinentes, omnibus, & singulis honoribus, libertatibus, immunitatibus,
 49 exemptionibus, gratiis, favoribus, & indulgiis, quibus ceteri Nostri, &
 50 dicte Sedis Notarii etiam de dicto Participantium numero existentes utuntur,
 51 possunt, & gaudent, ac uti, potiri, & gaudere poterunt quomodolibet
 52 in futurum, sine camen eorundem de numero Participantium exitium,
 53 Notariorum hujusmodi præiudicio, uti, potiri, & gaudere; quodque vos,
 54 filii Archiepiscopatus, & Capitulum dumtaxat Notarios, & Tabelliones publi-
 55 cos, ac Judices Ordinarios, qui idonei, & sufficientis literatura fuerint,
 56 recepto prius ab eis de Notariatus, & Tabellionatus, ac Judicatura hu-
 57 jusmodi officii fideliter exercendis, iuxta formam presentibus adnotatam,
 58 solito juramento, creare, & de Officiis ipsis per annum, & salutare in-
 59 vestire, & naturales, spurios, manseros, incestuosos, bastardos, & ex quo-
 60 cumque illicito, & damnato coitu procreatos pro tempore presentes, &
 61 absentes, vivos, siue mortui eorum parentibus, ad natales legitimos, & pri-
 62 mæva naturæ jura restituere, & reintegrare, ac cum eis, tollendo ab ipsis
 63 omnem genituræ maculam, quod in quibuscumque parentum, agnatorum,
 64 ac aliorum bonis, tam ex testamento, quam ab intestato, absque camen ab
 65 intestato succedere debentium præiudicio, succedere, & ad quævis honores,
 66 dignitates, & officia publica, & privata recipi, & admitti, illaque ge-
 67 rere, & exercere, & parentum signis, & armis absque ulla differentia
 68 uti, & de illorum familia nominari possint, dispensare libere, & licite
 69 valeatis, indulgentis, plenamque ad præmissa etiam concedimus facultatem.
 70 Sacerdotibus vero in dicta Ecclesia pro tempore residentibus Missas per bo-
 71 ram ante diluculum, & usque ad mediam horam post meridiem, quoties
 72 ei id pro auditorum consolatione expedire videbitur, in præfata Ecclesia
 73 dumtaxat celebrandi, eidem auctoritate, & tenore licentiam elargimur.
 74 Non obstantes de cerco Apostolicæ Sedis Notariorum numero, cui, etiam si ad
 75 illum devotum non sit, per hoc alias non intendimus derogare, & aliis
 76 Apostolicis, ac in Provincialibus Conciliis editis, specialibus, vel generali-
 77 bus Constitutionibus, & Ordinationibus, & dicte Ecclesiæ juramento, con-
 78 firma-

1260 Orbis Sacer & Profanus

„ *firmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, statutis, & consuetudinibus, ceterisque contrariis quibuscumque. Forma autem juramenti, quod dilecti Tabelliones creando præstabunt, hæc est:*

„ Ego N. ab hac hora in antea fidelis ero Beatis Apostolis Petro & Paulo, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, ac Domino meo, Domino Leon^o Papæ Decimo, suisque Successoribus canonice intransitibus, & non er^o in consilio, auxilio, consensu, vel facto, ut vitam perdant, aut membrum, vel capiantur mala captione, consilium, quod mihi per se, vel literas, aut nuncium manifestabunt, ad eorum damnum scienter nemini pandam; si vero ad mei notitiam aliquid devenire contigerit, quod in periculum Romani Pontificis, aut Ecclesiæ Romanæ vergeret, seu grave damnum, illud pro posse impediam; & si hoc impedire non possem, procurabo bona fide contra omnes homines id ad notitiam præfati Domini Nostri Papæ perferri, Papatum Romanum, & regalia Sancti Petri, ac jura ipsius Ecclesiæ specialiter, siqua eadem Ecclesia in Civitate, vel Terra, de qua oriundus sum, habeat, adjutor eis ero ad defendendum, retinendum, & recuperandum contra omnes homines. Tabellionatus Officium fideliter exercebo, contractus, in quibus exigitur consensus partium, fideliter faciam, nil addendo, vel minuendo, nisi de consensu partium, quod substantiam contractus immutet; si vero ad conficiendum aliquod instrumentum unius solius partis sit requirenda voluntas hoc ipsum faciam, ut scilicet nil addam, vel minuiam, quod immutet facti substantiam; de aliquo contractu, in quo sciam intervenire vim vel fraudem, instrumentum non conficiam; contractus in Protocollo redigam, & postquam in Protocollo redegero malitiose non differam contra voluntatem illorum, vel illius, quorum, seu cujus est contractus, super eo conficere publicum instrumentum, salvo meo iusto, & consueto salario. Sic me Deus adjuvet, & hæc Sancta Dei Evangelia.

„ *Datum Florentiæ sub Annulo Piscatoris die VIII. Januarii MDXVI. Pontificatus Nostri Anno Tertio.*

Ja. Sadoletus.

Loco Annuli ☙ Piscatoris.

Cum autem, sicut pro parte Dilectorum Filiorum Capituli, & Canoniorum prædictæ Ecclesiæ Florentinæ, Nobis nuper expositum fuit, ipsi præmissa Apostolici muniminis Nostri præsidio roborari plurimum desiderant: Nos, qui memoratam Ecclesiam Florentinam antiquitatis laude multiplicibusque aliis nominibus conspicuam, illiusque Capitulum, & Canonicos sincero, & præcipuo semper complexi fuimus, & etiamnum complectimur paternæ charitatis affectu, dilectorum Exponentium votis, hac in re quantum cum Domino possumus, favorabiliter annuere cupientes, illorumque singulares personas a quibuscumque excommunicationis, suspensionis, & interdicti, aliisque Ecclesiasticis sententiis, si qui-

Censuris, & Pœnit a jure, vel ab homine quovis occasione, vel causa latis, si quidem quomodolibet innodate existunt, ad effectum presentium tantum consequendarum serie absolventes, & absolutas fore censentes, supplicationibus eorumdem Exponentium nomine Nobis super hoc humiliter porrectis inclinatis, præfensis Leonis Prædecessoris Literas, ac in eis contenta (citra tamen exemptionem a Jurisdictione Ordinarii, facultates Notarios, & Judices creandi, ac legitimandi, & absque eo quod Capitulum, & Canonici prædicti aliquod emolumentum a Camera, aut Palatio Nostris Apostolicis, vel quarumvis literarum Apostolicarum expeditionem gratis ullo unquam tempore pretendere possint) auctoritate Apostolica, tenore presentium perpetuo approbamus, & confirmamus, illisque perpetue, & inviolabilis Apostolica firmitatis robur adiciamus. Decernentes easdem præsentis Literas semper firmas validas, & effectuales existere, & fore, suisque plenariis, & integros effectus sortiri, & obtinere, ac illis, ad quos spectat, & spectabit in futurum in omnibus, & per omnia plenissime suffragari, & ab eis respective inviolabiliter observari: sique in præmissis per quoscunque Judices Ordinarios, & Delegatos, etiam causarum Palatii Apostolici Auditores, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, etiam de Latere Legatos, disceque Sedis Nuncios, subdatis eis, & eorum cuilibet quovis aliter judicandi, & interpretandi facultate, & auctoritate, judicari, & definiti debere, ac irritum, & inane, si secus super his a quocunque quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contrigerit attentari. Non obstantibus Apostolicis, ac in Universalibus, Provincialibusque, & Synodalibus Conciliis editis generalibus, vel specialibus Constitutionibus, & Ordinationibus, necnon omnibus, & singulis illis, quæ in præfensis Leonis Prædecessoris Literis concessa sunt non obstat, ceterisque contrariis quibuscunque. Ceterum non intendimus per præsentis supradictum juxta patronatus in aliquo approbare, neque ullam Dignitatem, Canoniciatum, & Præbendam hujusmodi, aliorumque Beneficiorum Ecclesiasticorum, quæ per dictæ Ecclesiæ Florentinæ Canonicos, & inibi Dignitates hujusmodi obtinentes, pro tempore possideri, seu in quibus, vel ad quæ juxta haberi contigerit, reservationem, sive affectionem Nostræ, ac Romanorum Pontificum Successorum Nostrorum, ac Sedis præfate collationi, & dispositioni inducere.

Datum Romæ apud S. Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris die 11. Januarii MDCCXXXI. Pontificatus Nostrî Anno Primo.

E. CARD. OLIVERIUS.

Capellani hujus Basilicæ quinque & sexaginta numerantur, quos inter Scholasticus Clericorum, Magister Chori, & Magister Cæremoniarum ceteris præstant. Clerici centenarium numerum excedunt. Iis nuper accesserunt Clerici Seminarii, paucis ab hinc annis a Thoma Bonaventura ex Comitibus Gherardeschæ Archiepiscopo erecti; quod cum ipse morte præventus perficere nequiverit, tandem Joseph

Maria Martellius ejus Successor omni splendoris cultu feliciter absolvit.

IX. Proxime adjacet Templo huic principi Turris marmorea, centum & quadraginta quatuor ulnarum altitudine exurgens, præstantissimi operis, structuræ, & ornatus. Quatuor ejus latera sunt aperta, nec ulla parte muro Templi inherent. In ea admirabilis sculptura est e triplacis generis marmore, albo, nigro, & ru-

& rubro, dispositæque sunt circum-
undique suis locis Statuæ quamplu-
res, nobilium Artificum, præsertim
Donatelli, & Lucæ Robbii, elegan-
ti opere efformatæ. Tam egregiæ
vero Turris Auctor extitit Jottus,
illius ævi celeberrimus Architectus,
cujus industria & studio pingendi Ars

jam diu extincta revixit; quem id-
circo viri eruditi summis laudibus
extollunt; præ aliis autem Angelus
Politianus illius encomium hoc com-
plexus est Epigrammate, quod subter
ejus Statuam in Metropolitana Basi-
lica positam legitur, uti Vincentius
Borhinius testatur:

*Ille ego sum per quem Pictura extincta revixit
Cui quam recta manus tam fuit & facilis.
Naturæ decras nostræ quod defuit Arti
Plus licuit nulli pingere nec melius.
Miraris Turrem egregiam sacro ære sonantem
Hæc quoque de modulo crevit ad astra mea.
Denique sum Jottus quid opus fuit illa referre
Hoc nomen longi carminis instar erat.*

OB. AN. MCCCXXXVI. CIVIS POS. MCCCCLXXXX.

Hic idem Jottus, sicuti etiam Ar-
nulphus Lapus, seu Cambius, &
Brunellescus in eadem Basilica prin-
cipe Civium Florentinorum munifi-
centia humati, inter clarissimos Vi-
ros habiti, diem ultimum præstolantur.

X. Præter nobile istud Metro-
polititanum Templum, duodecim alie
Basilicæ, seu Collegiæ Ecclesiæ Flo-
rentiam magis illustrant. In iis vero
illa Divo Laurentio Martyri sacra,
præcipua est, & omnium celeberrima,
cum vetusta origine, tum Præ-
sulis eam consecrantis nobilitate.
Condita illa fuit a nobili Matriona
Florentina, nomine Juliana, Vidua
sanctissima: dedicata vero a S. Am-
brobio Mediolanensi Archiepiscopo,
cum devitans Eugenium tyrannum,
Florentiam se contulisset; quin etiam
ab eodem sacris Reliquiis Vitalis &
Agricolæ Martyrum, Bononiæ divi-
nitus revelatis atque inventis, qua-
rum portionem inde Florentiam se-
cum deportaverat, ditata. Insignis
hujus Basilicæ originem ac solemnem
dedicationem, ex Paulino Presby-
tero, aliisque Actorum S. Ambrosii

Scriptoribus, doctissimus Cardinalis
Baronius in ejusdem Beatissimi Ar-
chiepiscopi Vita, sic describit: (1) Porro Ambrosio Bononiam veniendi
non tantum ea fuit causa, ut commun-
ionem vitaret Eugenii, sed etiam, ut
ipse testatur (nempe in Adhor. ad
Virgin.) quod ad Sancti Agricole Mar-
tyris translationem fuerat invitatus.
Hic etenim post Sanctum Vitalem sa-
mulum suum Martyrio vita functum,
elatus in crucem, plurimis clavibus con-
fixus, nobilem Martyrii coronam ac-
cepit, sepultusque fuit una cum servo
collega Martyrii inter Judæorum se-
pulchra. Cum tandem his temporibus
se Martyres prodidissent, ad transla-
tionem Agricole Ambrosius invitatus
accessit: ibique sacris effusus pignori-
bus, clavos collegit, sanguinem hau-
sit, & crucis tropæum eduxit, cete-
risque sacris impletis officiis, donatus
iisdem sacris muneribus, Florentiam
profecturus, eadem secum deculit. Op-
portune accidit, ut Juliana Vidua,
illustris femina Templum, quod ere-
xerat, Deo dicandum pararet: id mun-
eris per Ambrosium vehementer opta-
vit: factaque est voti compos. Dedi-
catu-

(1) Baronius in Vita S. Ambrosii præfixa ejus Operibus pag. 64.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVIII. 1263

caturus Basilicam Dei Sacerdos, ipsas sacras Reliquias, quas Bononiæ acceperat, eidem dono dedit, atque more majorum condidit sub Altari. Fuit ea Ecclesia Sancti Laurentii nomine nuncupata, sed & ob illum, qui eam dedicavit, dicta est acivibus Basilica Ambrosiana. Habuit tunc ibidem Sanctus Sacerdos luculentam Orationem (eam scilicet quæ inscribitur Adhuc oratio ad Virgin.) qua religioso femina pietatem ob Templum Domini extructum, laudavit: tamen multo impensius summis laudibus illius votum & desiderium celebravit, quod nobiliori Templi structuram ex vivis lapidibus præparasset, dum filiam & tres filias Juliana Deo obtulisset: eademque oratione sanctam illam sobolem Deo a Matre oblatam ad sanctæ virginitalis cultum esse corroboratus. Hæc Baronius, qui de iisdem agit Tom. IV. Annalium, ad annum 392. Meminit huius Basilicæ a Divo Ambrosio consecratæ Paulinus Presbyter in ipsius Vita; ubi cum prius de illius adventu Florentiam hæc scripsisset: (1) Hoc ubi audit Sacerdos (Ambrosius) relicta civitate Mediolanensi, ad quam ille (scilicet Eugenius Tyrannus) festinato veniebat, ad Bononiensem civitatem se contulit, atque inde Faventiam usque perrexit. Ubi cum aliquantis degeret diebus, invitatus a Florentinis, ad Tusciam usque descendit, declinans sacrilegi viri aspectum, non formidans imperantis injuriam. Infra vero de præfata Basilica subdit: In eadem etiam civitate Basilicam constituit, in qua deposuit Reliquias Martyrum Vitalis & Agricole, quorum Corpora in Bononiensi civitate lenoverat. Posita enim erant Corpora Martyrum inter Corpora Judæorum: nec erat cognitum populo Christiano, nisi se Sancti Martyres Sacerdoti ipsi revelassent. Quæ cum depo-

Part II. Vol. II.

nerentur sub Altari, quod est in eadem Basilica constitutum, magna illis totius plebis sanctæ letitia atque exultatio fuit, pæna Demonum conscientium Martyrum merita. Postquam, etiam Sanctissimus Archiepiscopus ad Deum migravit, etsi jam non amplius corpore, spiritu tamen hanc ipsam Basilicam honestavit, visus frequenter ibidem a Sancto Zenobio Episcopo ejus amicissimo, ante Altare preces ad Deum fundere, eodem Paulino, relatu ipsius Zenobii, id referente: Intra Tusciam vero civitate, Florentia, ubi nunc Vir Sanctus Zenobius Episcopus est, quia promiserat illos se sæpius visitaturum frequenter ad Altare, quod est in Basilica Ambrosiana, quæ ibidem ab ipso constituta est, visus est orare, sicut ipso Sancto Viro Sacerdote Zenobio referente didicimus. Hæc Paulini verba eliminant Danielis Papebrochii scrupulum Tom. VI. mensis Maii, ad diem 25. in Commentar. prævio ad Vitam Sancti Zenobii, pag. 50. Corpus S. Zenobii, a Basilica Ambrosiana (ea scilicet, quam ejus rogatu S. Ambrosius Florentia consecrasset, sed quam vix credas sic appellatam tam cito fuisse) translatus fuit ad majorem Ecclesiam Sancti Salvatoris. Hæc, inquam, Paulini verba scrupulum hunc eliminant, eum Auctor ille S. Ambrosii Discipulus fuerit, Zenobio coævus, ac Zenobio adhuc superflite ea scripserit: & tamen diserte Ambrosianam, Basilicam suo tempore sic appellatam fatetur. Quæ hæcenus de Basilica Sancti Laurentii a Divo Ambrosio Florentiæ dedicata diximus, confirmant etiam Acta Sancti Zenobii a Laurentio Archiepiscopo Amalphitano exarata, quæ extant apud Bollandum loc. cit. pag. 58. & seqq.

XI. Ex hucusque dictis apparet, vetustissimam esse hanc Basilicam,

(1) Paulinus in Vita Sancti Ambrosii.

cam, quamquam hodie longe majoris molis est, atque excellentioris operis, quam initio extiterit. Seculo quippe undecimo cum antiquitate sua ruinam minaretur, decreto Senatus Florentini instaurata fuit. Deo vero circa annum 1423. cum fortuito incendio tota fuisset deturpata ac prope consumpta, biennio post ex Senatus consulto statutum fuit, ut in veteris illius locum nova Basilica, sed amplior a fundamentis excitaretur. Quare ab universo Canonorum ipsius Capitulo, & quibusdam ex nobilioribus Familiis, dum manus operi coepisset admoveri, Joannes Medices, *Bleci* dictus, pater Cosmi Magnifici, Patris Patriæ, novi hujus ædificii curam ita sibi assumpsit, ut ipse solus propriis sumptibus Templum construeret: ceteri autem Patricii, qui illud promoverant, singuli singula ejusdem Sacella edificarent. Itaque a Joanne Mediceo hodierna hæc Basilica, edificari coepta est, sed cum is ultimo fato cessisset, Cosmus ejus filius illam absolvit, ac magnificentissime exornavit. Hinc Leo X. Pontifex Maximus, ejusdem Cosmi pronepos in quodam Privilegio huic Basilicæ concessio dixit: *Cosmus Proavus noster Templum a fundamentis in Civitate Florentina operoso sumptu viriliter exornavit*. Quæ hæcenus diximus de insignis hujus Basilicæ primordiis, iterata restauratione & amplitudine, uberius descripserunt Vincentius Borghinius Dissert. de Ecclesiæ & Episc. Florent. Ferdinandus Leopoldus *del Migliore* in sua Florent. Illustr. tit. *de Sancti Laurentii Insigni Collegiata*: Franciscus Bocchius, & Joannes Cinnellius: paucis vero perstrinxit recens Inscriptio marmore incisa, & sinistro ejusdem Templi lateri affixa, his verbis: *Templum hoc olim primæ antiquitatis archetypum Am-*

brofianam Basilicam & caput Ecclesiæ Florentinæ nuncupatum quod Juliana Vidua Florentina illustris, & sancta femina votivum D. O. M. Christianique Martyri Laurentio paravit atque obtulit Ambrosius Sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ Antistes Beatus. A. S. CCCXCIII. consecravit vetustate collapsum S. P. Q. F. instauravit & pristino Nitore restituit Nicolaus II. ex Episcopo Florentino P. M. renunciatus aggregatus Presulum catu XIII. Kalend. Februarii MDLIX. propriis manibus dedicavit nec sine dote dimisit fortuito turpatum incendio & a Capitulo & Popularibus fabricari ceptum Cosmus Medices Dec. pub. P. P. Philippo Brunellesco auspice in hanc tantæ majestatis formam maximo censu redigendum curavit.

XII. Cosmi deinde filii ac nepotes, atque ex eadem præclarissima Stirpe Medicea progeniti Magni Duces Etruriæ magnificentius exornarunt. Cumque sacri hujus Templi nova Consecratio per annos fere trecentos intentata fuisset, illam tandem Priore, & Canonorum ipso Capitulo promoventibus, & Cosmo III. Magno Duce probante, Thomas Bonaventura ex Comitibus Gherardeschi Archiepiscopus Florentinus solemniori ritu more majorum perfecit x. Kalend. Nov. MDCCXII. & anniversariam dedicationis diem iv. Dom. Octobris celebrari decrevit: uti in præfata Inscriptioe proditum est. Prope hanc Basilicam in extrema ejus parte, ultra Chorum Ferdinandus I. Magnus Dux celeberrimum inchoavit Sacellum, vulgo *la Cappella di San Lorenzo* dictum, ejusdemque filius ac nepotes Magni Duces continuarunt: quod si illud aliquando absolvi contingat, futurum est, inquit Ughellus, ut pro octavo mundi miraculo habeatur. Haud minus decoris eidem Templo confert alte-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVIII. 1265

alterum Medicæ Gentis vetus Sacellum, ubi & Magnorum Ducum, & Principum reposita sunt Sepulchra, in quo Michaëlis Angeli Bonarrotii signa mirandi operis cernuntur. Sacræ Imagines in reliquis Sacellis, ceterisque Templi partibus depictæ, ingentis sunt pretii, atque excellentissimorum Pictorum opificia sunt nobilissima.

XIII. Quod autem ad divina, & sacra pertinet, præter Reliquias Sanctorum Martyrum Vitalis & Agricolæ supra memoratas, in hac Basilica Sancti Marci Papæ, & Beatæ Concordiæ Martyris a Divo Ambrosio, qui Romæ ea a S. Damaso Papa dono acceperat, fuisse recondita, ex Francisco a Castiglione refert Ferdinandus Leopoldus *del Migliore*, loc. cit. pag. 166. In Ara Maxima, quæ Medicæ Gentis est, una cum Corpore Sancti Amati Abbatis quiescunt. In superiori parte januæ principis eminet sacra ædícula concinne ornata, in qua centum Divorum Reliquiæ quinquaginta vasculis & capsulis ex argento, crystallo pretiosisque lapidibus sabrefactis inclusæ, quas Clemens VII. Summus Pontifex huic Basilicæ dono dedit, decantissime aservantur, & singulis annis die Paschatis publicæ Fidelium venerationi exponuntur. Ex iis vero præcipuæ sunt, quatuor sacre Spinæ, & portio Coronæ Servatoris nostri Jesu Christi, frustula Præsepis, Cuneæ, & Columnæ ejusdem Redemptoris, nec non portio Dominicæ Crucis. Insignes itidem Reliquiæ SS. Apostolorum Bartholomæi, & Andreæ, pars Maxillæ S. Stephani Protomartyris, Brachium S. Marcelli Papæ & Martyris, Brachium S. Anastasiæ, Maxilla integra & pars Capillorum Sanctæ Mariæ Magdalene, Caput & Collum S. Michaëlis Martyris Nicomediz, Digitus San-

ctæ Catharinæ Virginis & Martyris, pars Cratis ferreæ S. Laurentii Martyris, pars Manus S. Cypriani Martyris, Manus Sanctæ Sabine Martyris, Pes Sanctæ Mariæ Cleophræ, Brachia SS. Cosmæ & Damiani Martyris, Gregorii Nazianzeni, & Nicolai Episcopi: humerus S. Eudonii Græci, Maxilla Sancti Lamberti, Costa Sanctæ Erinæ Virginis, Brachium Sanctæ Birgittæ, Costa Sancti Lazzari, quem Christus a mortuis excitavit, altera item Costa S. Rocchi Confessoris: & aliz plures, quas, Ferdinandus Leopoldus *del Migliore*, Franciscus Bocchius, & Joannes Cinellus sigillatim recensent.

XIV. In hac insigni Basilica divinis dant operam atque intersunt 14. Canonici induti Rocchetto, Pallio, & Capuccio extenso nigri coloris, instar antiqui habitus Canoniorum Metropolitanæ Ecclesiæ, qui fuit violacei coloris; Sacerdotes Beneficiati, & Clerici quamplures; quibus omnibus præest Prior, cui Leo X. statim anni diebus solemnioribus usum Pontificalium, aliaque privilegia impertivit. Clericorum cura proprio Magistro demandata est, qui eos humanioribus litteris instruit. Ipsi Basilicæ adherent ædes amplæ & satis commodæ, quas Canonicam vocant, ubi Prior & Canonici degunt. Isthic itidem eminet celeberrima illa Bibliotheca, quæ a suis conditoribus Medicæ, a loco autem ubi sita est, Laurentiana appellatur. Ea vero innumeris fere veterrimis Codicibus MSS. Latinis, Græcis, Hebraicis, Chaldaicis, Arabicis veterum Patrum, Philosophorum, Poëtarum, atque insignium Scriptorum omnium fere disciplinarum nobilitatur: quos primum a Cosmo Patre Patriæ, dein a Petro ejus filio, demum vero a Laurentio Magnifico nuncupato collectos, & ingenti pretio conquestos,

atque ex Græcia, & Oriente Florentiam deportatos, nobilissima hæc Bibliotheca, jussu Clementis VII. Pont. Maxim. erecta, continet. Priscis Christianæ rei temporibus prope, vel subtus hanc Basilicam fuisse Christianorum Cœmeterium plerique sentiunt, de quo nuper Vir eruditissimus Antonius Franciscus Gorius, Baptisterii Flor. Presbyter Antiq. Inscript. Græcarum & Romanarum, quæ exstant in Etruriæ Urbibus, Par. I. pagin. 221. ait: *Cum Viris Florentinarum Antiquissimum peritissimis sentio, in antiquis Cryptis Laurentiana Basilicæ, veterum nostrorum Christiano-*

rum fuisse Cœmeterium, extra Civitatis moenia, pristina consuetudine tunc locatum. Hujusmodi conjectura asserenda multum præjudicij & lucis offert Christiana Inscriptio, eodem in loco paucis ab hinc annis reperta; quæ, ut videtur, de Juliana nobili plaque Florentina Vidua, de Laurentiana Basilica optime merita, insigne præfert testimonium. Fragmentum Inscriptionis utraque parte mutilum repertum est in subterraneis ejusdem Laurentianæ Basilicæ, cujus verba Gorius laudatus ita reddit: Hic requiescit in pace Ancilla Dei Juliana, quæ vixit & .... cetera ita sunt oblitterata.

Alia quoque olim Florentiæ fuerunt vetera hujusmodi Cœmeteria: inter quæ illud extitit, ubi hodie Templum Sanctæ Felicitatis, sicuti indicant tres Christianæ Inscriptiones ibidem erutz anno 1580. quas idem Gorius pag. 295. num. 27. 28. 29. exhibet. Sed omnium vetustissimum videtur illud, quod veterum Christianorum pietate fuisse constructum constat eo loco, ubi postmodum magnifica in honorem Divi Miniatis

Martyris Basilica dedicata est. Quæ quidem antiqua Florentinorum Christianorum Cœmeteria, prisco more, extra urbis moenia sita erant, uti laudatus Gorius ibidem ostendit. Consulendus item est eruditissimus Vincentius Borghinius in Dissert. de Eccles. & Episcop. Florent. pag. 373. & seqq.

XV. Post Basilicam Laurentianam nuper expositam, insignes item Ecclesiæ recensendæ sunt; cum pri-

primis S. Joannis Baptiste, prope Metropolitano Templum, S. Petri Majoris, Sanctæ Felicitatis, S. Frigidiani, & S. Ambrosii. Aliæ quondam veteres Basilicæ censebantur, quarum nonnullas fama est a Carolo Magno a fundamentis excitatas, alias vero refectas, nempe SS. duodecim Apostolorum, Sanctæ Mariæ Majoris, Divi Stephani, Sanctissimæ Trinitatis, S. Pancratii, S. Michaëlis Bertelde dicta, D. Romuli, S. Apollinaris, S. Andrea, S. Jacobi ultra Arnum, Divi Nicolai pariter ultra Arnum, & S. Remigii. Sed nunc earum aliquæ a Regularibus possidentur, aliæ a pristino splendore exciderunt. Parochiales Ecclesiæ in ipsa Urbe 44. enumerantur: Cœnobii utriusque sexus circiter 70. Sacra Laicorum Sodalitas prope innumera: Zenodochia 36. præter illud omnium princeps, Sanctæ Mariæ Novæ, ditissimi census, amplissimæ, ac magnificæ structuræ elegantissimum Hospitale, a Portinaria Gente prædite ac nobili fundatum, ac munificentissime dotatum. Abbatia quondam plurimæ hanc Civitatem illustrabant: hodieque extant aliquæ insignes, nempe Monachorum Divi Benedicti, a Comitissa Willa celeberrimi Ugonis Tusciæ Comititis matre, circa annum 990. a fundamentis excitata amplissimisque prædiis dotata: Monachorum Camaldulensium, Sanctorum Angelorum dicta: Sanctæ Mariæ Angelorum, olim Ordinis Cisterciensis, in quam translata fuerunt Moniales Ordinis Carmelitarum, ibique in Ara maxima augusti Templi reconditum est Corpus Sanctæ Mariæ Magdalene Virginis, ex illustrissima Patziorum Familia, adhuc integrum & incorruptum: Monachis vero Cisterciensibus concessum fuit Cœnobium prope Sanctum Frigidianum. Nobiles item sunt Abbatia Sanctissimæ Trinitatis, &

S. Pancratii, Congregationis Monachorum Vallis-Umbrosæ: Montis Oliveti parum ab Urbe distantis, Monachorum ejusdem nominis, quæ S. Bartholomæi titulo gaudet, ac Septimiana, quinto ab Urbe lapide, Ordinis Cisterciensis, a præfato Ugone Comite fundata: ac tandem Ripulensis non multum ab Urbe distans, Ordinis Vallis-Umbrosæ, nunc tamen exigua, uti etiam illa est S. Michaëlis Vicedominorum in Urbe, Monachorum Congregationis Cœlestiorum. Aliæ itidem magni nominis ac ditissimi census in agro Florentino olim fuerunt, quæ tamen bellorum infortuniis everse prorsus exciderunt.

XVI. Quamquam plura Florentiæ, etque venustissima inspiciantur Religiosorum Cœnobii ac Tempia, illorum tamen quedam cum & sui amplitudine, & magnificentia ceteris præstare videantur, non omnino sunt prætereunda. Cumprimis augustissimum est atque amplissimum illud Sanctæ Mariæ Novellæ Ordinis FF. Predicatorum: cujus quidem Cœnobii amplitudo & nobilitas, præter singularem operis præstantiam, augetur quammaxime vastissima Aula, publicis Florentinæ Reipublice sumptibus ædificata, ipsi ad Orientale majoris Claustrii latus adjacente, in qua olim celebratum fuit sub Eugenio IV. Summo Pontifice Concilium Oecumenicum, ab hac Civitate Florentinum nuncupatum. Hoc itidem in Cœnobio quatuor Summi Pontifices, Eugenius IV. Callistus III. Pius II. & Leo X. aliquamdiu commorati sunt, hodieque extat Sacellum, in quo sacra fecerunt. Templum ipsum Deiparæ Virgini in Cœlum Assumptæ dicatum, a sui primordio Sanctæ Mariæ Novellæ cognomen accepit, forte ut aliis eidem Cœlorum Reginæ antea Florentin-

rentiæ dicatis hac nomenclatione discerneretur. Ejus vero magnitudinis est, miræ structuræ ac elegantie, ut non modo inter nobiliora Florentinæ Urbis, verum etiam totius Italiæ merito censetur. Duo Fratres ejusdem Ordinis, nempe Fr. Joannes, seu, ut alii volunt, Xystus Florentinus, & Fr. Ristorius a Campo, agri Florentini vico, Architecti fuerunt. Primum ejus lapidem solemniter ritu, Senatu, Magistratibus, populo, ac plurimis Prælatibus & Abbatibus adstantibus, Fr. Latinus Urbinus, ejusdem Ordinis, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, & Apostolicæ Sedis Legatus, mense Octobri anno 1278. posuit, uti refert Joannes Villani lib. 7. Histor. cap. 56. Ejus Altaria illustrium Pictorum Iconibus magni pretii exornantur. Inter Aras S. Hyacinthi, & Catharinæ Senensis, nobili Sepulchro marmoreo reconditum est Corpus B. Joannis a Salerno, Divi Dominici Discipuli ejusdem Coenobii fundatoris, vitæ innocentia, morum integritate, prædicatione divini verbi, operibus ac signis celebris, quem ipse Beatissimus Patriarcha Dominicus, qui semel iterumque præsentia sua, & sacris Concionibus Florentiam decoraverat, primum FF. suorum Præfulem illic instituit. Religioso atque immemorabili cultu a Fidelibus honoratur; cujus Sacrum Caput Theca inaurata inclusum, in Sacrario inter alias Reliquias Sanctorum aservatum, ad hanc usque diem suavem essat odorem, uti egomet experimento comperi. Ex adverso, ad alteram Templi partem Sepulchrum marmoreum cernitur B. Villanæ, nobilis Matronæ Tertiæ Ordinis S. Dominici, cultu pariter immemorabili donata. Spectandum quoque est in hac Ecclesiâ Sepulchrum Josephi Patriarchæ Constantinopolitani, de quo

supra egimus: itemque inspicienda Gaddiorum, & Antonii Strozii Sepulchra ex Lydio lapide fabrefacta. Plures in Sacrario SS. Reliquiæ custodiuntur: præcipuè habentur, septem Spinæ Coronæ Domini: portio Dominicæ Crucis: Caput unius ex Virginibus Sanctæ Ursulæ, Caput item unius ex Sodalibus S. Mauritii, Legionis Thebææ, Digitus S. Thomæ Aquinatis, alique plures Divorum Reliquiæ. Hujus porro magnifici Templi solemnem Dedicationem, anno 1420. die 7. Septembris Martinus V. Pontifex Maximus peregit, & magnas Indulgentias eam visitantibus contulit: anno dein 1578. ejusdem Altaria Franciscus Diaccetius Episcopus Fæstulanus consecravit.

Inter plurima, quæ in eo reperiuntur Claustra, duo ceteris præstant, quorum alterum Templo contiguum *Viride* appellatur, ab herbarum colore, a *Paulo Uccello* Florentino Pictore, nobili, sed Græca arte depictum. Septemtrionalem hujus Claustrum partem, & pulcherrimum in ea Fratrum *Capitulum*, ut vocant, a solo crexit magnifice *Micus*, filius Lapi de Guidalottis, usus opera Fr. Jacobi a Neopitiano Converso, peritissimo Architecto, qui P. Fr. Jacobo Passavantio fuit cœtaneus, cujus consilio omnia dirigebat. Hunc itaque egregium Virum nactus *Micus*, ob singularem erga FF. Prædicatores benevolentiam Claustrum partem, & Capitulum ipsum extruxit, ipsumque *Simoni Memmio* Senensi, & *Taddæo Gaddio* Florentino, Pictoribus celeberrimis, pingendum tradidit. Simoni obtigerunt tres facies, nempe Meridionalis, qua patet ingressus, Septemtrionalis opposita, ubi est Sacellum, & Orientalis, quæ ad Ecclesiâ vergit. Taddæo autem cum Occidentali facie Cœnobium versus, omnes supernæ cesserunt testudines. In Meridionali pinxit

xit Simon Divi Dominici, & S. Petri Martyris quædam miracula: in Orientali Militantem & Triumphantem expressit Ecclesias: in Semptemtrionali vero parte pinxit Salvatoris nostri educationem, Crucifixionem, ejusque sanctissimæ Animæ ad Inferos descensum; magna utique figurarum copia, & tali artis studio, ut de incomparabili eo Opere dixerit Petrarcha:

Quando giunse a Simon Falto concesso.
Taddzus autem in supernarum testudinum partitionibus, nonnulla Christi Domini mira Gesta delineavit: in Occidentali vero facie superæ depinxit D. Thomam Aquinatem inter Angelos & Apostolos Prophetasque honorifice residentem, hæreticis ad ejus pedes dejectis: infra ejusdem S. Doctoris leonem positus airo ordine virtutibus, scientiis ac liberalibus Artibus, sub qualibet autem illarum Viros constituit, quas ipsi dum viverent illustrarunt. Pictor uterque hoc in Opere de immortalitate nominis decertavit. *Micus* externa inferiore ejusdem Capituli parte, insigni Janua, pulchris fenestris absolutis, ac vario marmore exornatis, e vita decedens, in ejus medio, habitu Ordinis Præd. quem vivens expetierat, anno MCCCCLI. sepeliri voluit, sicuti ex Inscriptione lapidi sepulchrali affixa dignoscitur.

Quum Eleonora de Toletto, Cosmi I. Magni Ducis Uxor ex Hispania Florentiam veniens, non paucos Viros Nobiles Hispanos in sui famulatum adduxisset, & in eadem hac Urbe nobilissimas eorum propagines firmari ac radicari studuisset: iidem Nobiles, qui plurimum pro Ordine Præd. stabant, & singulari observantia nomen Cardinalis de Toletto eundem Ordinem professi, ipsius Eleonoræ Patruæ & Institutoris venerabantur, obtinuerunt a Patribus ejusdem Cœnobii, ut Sepulturam in hoc Ca-

pitulo haberent, dum e vivis migrarent, ibique domo viverent ad Dominicum convenirent. Dein vero a DD. Operariis anno 1566. die 12. Septembris venditum fuit Capitulum præfatum Nobilibus Nationis Hispanæ, uti constat ex Instrumento tunc exarato a Petro quodam Bartholomæi filio a Ponte Sevis. Unde ii Altare D. Jacobo Apostolo, Hispaniarum Patrono erexerunt, picturisque elegantissimis decorarunt. Gentis fuz veterem gloriam pie emulatus est Reverendiss. P. Magister Fr. Salvator Afcanius, nobile ejusdem Ordinis decus, & ipse genere Hispanus, Catholici Hispaniarum Monarchæ Philippi V. Legatus apud Regiam Celsitudinem Magni Ducis Etruriæ: Vir doctrina, prudentia, rerum agendarum experientia apprime ornatus, olim Visitator Apostolicus Fratrum sui Ordinis in toto Regno Neapolitano, postmodum eodem munere auctus a Clemente XI. Pont. Max. in Sacra Eremo ac tota Congregatione Eremitarum Camaldulensium; ter a Catholico Hispaniarum Rege ad Episcopales Insulas, atque in iis ad Archiepiscopatum Brundisium adlectus; quas tamen præ summa animi modestia humiliter recusavit. Is ergo Vir eximius quum hoc idem Capitulum præ vetustate baud parum deturpatum videret, illud instaurandum curavit, novisque ac nitidissimis auxit ornamentis.

Alterum Claustrum, quod propter ingentem sui amplitudinem *Gran. de* vocant, omnibus aliis Claustris antecellit. Inferiores hujus partes circumundique exornant picturæ nobilissimæ. Circumstant illud a latere Orientis, partim Magnam splendidumque Cœnaculum, & Oratorium SS. Innocentibus dicatum, partim inferiores aliquot FF. Cellæ. Superius vero tum Novitiorum Aedes, tum aliorum PP. Cellæ. Septemtrio-

nale

nale latus inferne & superne duo Dormitoria perampla occupant. In extrema Dormitorii parte tum aditus patebat in Aulam maximam, quæ totum latus supernum Claustris majoris obtinet, ubi Pontifex & Patres Concilii sessiones habebant, nunc aggregatam Cœnobio Monialium Ordinis Equestris S. Stephani, non citra querulos clamores exterarum Nationum. Florentiam adventantium, quæ lamentantur, tam insignis monumentum intra Feminarum septa nunc occultatum latitare. Meridionale latus inferius ejusdem Claustris Domum Infirmarum, eique contiguum Pharmacopolium continet. Superius vero eminent Aedes peramplæ, nobiles, & splendide, a prælaudato Reverendiss. P. F. Salvatore Ascanio magnificè ædificatæ. Ita tamen ut post ejus obitum cedant in commodum.

dumtaxat FF. Infirmarum ejusdem Cœnobii, non vero cujusvis Personæ secularis; idque confirmandum impetravit Brevi Apostolico fel. mem. Clementis XI. edito die 30. mens. Septemb. ann. 1719. In earum Conclavi ann. 1731. convenientes in unum ipse P. Ascanius Catholicici Hispaniarum Regis Philippi V. Legatus, itemque Illustrissimi Viri Eques Prior Marchio Carolus Rinuccinius, & Eques Prior Jacobus Giraldu, Regis Celsitudinis Joannis Gastonis Magni Ducis Etruriæ Legati, plenaria eorumdem Principum potestate instructi, post accuratum longumque examen, compositis gravissimis difficultatibus, successionis jus Serenissimi Caroli Hispaniarum Infantis in Magnum Etruriæ Ducatum, pactis utrinque conventis, ratum firmumque habuerunt; uti sequens Inscriptio ibidem marmore incisâ testatur.

AETERNO . PACIS . AVCTORI
SALVTARE . AC . OMNI . AEVO . MEMORANDVM . OPVS
DE . SVCCESIONIS . IVRE
SERENISSIMI . PRINCIPIS . CAROLI . HISPANIARVM . INFANTIS
IN . MAGNV . ETRVRIAE . DVCATVM
PACIFICE . FIRMANDO
ENIXIS . POPVLORVM . VOTIS . TAMDIV . EXPECTATVM
RERVM . AC . TEMPORVM . VICISSITVDINE . INCERTVM
ANCIPITI , FORTVNA . DIVTVRNO . LABORE
INDEFESSA . CVRA . ET . VIGILANTIA . PERTRACTATVM
FELICITER . ABSOLVTVM . EST
A . REVERENDISS . P . F . SALVATORE . DE . ASCANIO . ORD . PRAED .
POTENTISSIMI . HISPANIARVM . REGIS . PHILIPPI . V . ABLEGATO
COLLATIS . CONSILIIIS . DISSIDIISQVE . COMPOSITIS
IN . SVPERIORIBVS . CELLIS
VNA . CVM . ILLVSTRISSIMIS . VIRIS
EQVITE . PRIORE . MARCHIONE . CAROLO . RINVCCINI
SERENISSIMI . IO . GASTONIS . M . ETRVRIAE . DVCIS
A . CONSILIIIS . STATVS . ET . A . SECRETIS . REI . BELLICAE
AC . EQVITE . PRIORE . IACOBO . GIRALDI
A . CONSILIIIS . STATVS
SIGNATIS . IBIDEM . CONVENTIONVM . TABVLIS
DIE . XXV . IVLII . ANN . SAL . MDCCXXXI .

XVII. Cc-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVIII. 1271

XVII. Celeberrimum quoque est Cœnobium FF. Ordinis Servorum, Sanctæ Mariæ, ejusque Templum elegans, perinsigne, & splendidum, Deiparæ Virgini Annuntiæ sacrum, miraculis, exterorumque pio concursu commendatissimum, votivis tabulis, anathematis, & donariis cultissimum: ubi Deiparæ Imago ab Angelo picta summa Fidelium religione colitur. Inscriptio Januæ ejusdem Templi apposita iniraculum ita exponit: *Virginem ab Angelo salutatam Sacelli celebrioris in pariete colorabat pictor: reliquis Imaginis partes exprefferat, una meditabundus hærebat in facie: dum eam animo pingit, somno corripitur, expersgescitur, & absolutissimam videt, stupet, miraculum vidit, Salutis anno MCCLII. die, qua Maria evasit Mater, & Virgo permansit.* Sacellum, ubi Sacra Imago locata, ditissimum est, pretiosis lapidibus undique exornatum: ejus Ara, uti & ipsa Deiparæ Imago argento circumvestitur: appendæ circumquaque lampades argenteæquam plures perenniter ardent. In hoc eodem Templo Corpus S. Julianæ Falconeriz, Sororis Tertiî Ordinis Servorum quiescit.

XVIII. Æque nobilia sunt Cœnobia & Tempia Sanctæ Crucis FF. Minorum Conventualium Divi Francisci: Sancti Spiritus FF. Eremitarum Divi Augustini, & B. Mariæ Ordinis Carmelitarum. Sanctæ Crucis Templum, excepta Metropolitana Basilica, reliquis omnibus magnitudine præstat. Jacta fuerunt ejus fundamenta die tertia Maii Festo Inventionis Sanctæ Crucis dicata, anno 1294 teste Joanne Villanio lib. 8. Histor. cap. 7. Nitidissimis picturis decoratur, & egregio Sepulchro Michaëlis Angeli Bonarotii, quod maximo splendore ei constitutum est. Splendidum quoque ibi cernitur Sacellum

Pars II. Vol. II.

nobilissimæ Familiæ Niccolinæ. S. Spiritus Templum eximie est structuræ, cujus præsertim Ara maxima expretiosis lapidibus compacta, mirabilis sane est operis ac pretii. Templum Beatæ Virginis Montis Carmeli peramplum est, cujus nedum Altaria, verum, etiam parietes elegantissimis picturis emicant. Illic nobile extat Sacellum, Altare & Sepulchrum marmoreum, in quo reconditum est Corpus S. Andreæ Corsini Episcopi Ficulani, ejusdem Ordinis. Neque hic prætereundum cœleo Cœnobium Divi Marci Fratrum Ordinis Prædicatorum, quod licet ceteris hætenus recensitis tempore recentius sit, amplitudine tamen & magnificentia nulli illorum cedit. Illud a fundamentis excitavit, atque ad fastigium evexit Magnus Cosmus Medices, Pater Patriæ, in gratiam Divi Antonini, qui illic primus præfuit Fratribus sui Ordinis. Templum huic Cœnobio additum Sancto Marco Evangelistæ sacrum, tametsi magnitudine ædificiî cum aliis præmemoratis comparari nequeat, tamen nitore, picturarum elegantia, ornatu, ac divite supellectile, nonnullis illorum facile antecellit. Eninet ibi quammaxime Sacellum nobilissimæ Gentis Salviatæ, ad cujus ornatum ac splendorem Sculptura, Pictura, & Architectura decertant. Illud vero longe nobilius efficit Sepulchrum, in quo Divi Antonini Corpus integrum adhuc & incorruptum, suavissimumque spirans odorem requiescit. Hujus Ecclesiæ Sacrarium innumeris prope Sanctorum Reliquiis ditatur. Visenda itidem sunt Tempia recens constructa, Sancti Michaëlis PP. Theatinorum, Sancti Joannis PP. Societatis Jesu: itemque Monialium Spiritus Sancti, S. Mariæ in Candelis dictæ elegantis ac recentis ædificiî: ut plura alia præteream.

P p p

XIX. De-

1272 Orbis Sacer & Profanus

XIX. Demum Florentiæ fulget antiquum Gymnasium publicum, & complures Academiæ, ad humaniores litteras, Etruscæque linguam excolendam, atque ornandam institutæ. Gymnasii publici, ac Studii Generalis Clementis VI. Summi Pontificis, ac Caroli IV. Imperatoris auctoritate fundati, viget ac floret, tanquam ipsius Universitatis prænobilis portio, atque insigne ornamentum, & decus Theologorum Collegium, Bonifacii IX. Eugenii IV. Leonis X. auctoritate confirmatum, atque Benedicti XIII. privilegiis, ac specialibus indultis auctum; ex quo a primæva sui fundatione ab anno videlicet MCCCXLVIII. ad hæc usque tempora, omnigena scientiarum doctrina complures spectabiles Viri prodire, inter quos quatuor Summi Pontifices: Xystus videlicet IV. Clemens VII. Leo XI. ac Benedictus XIII. qui adhuc Pontifex eisdem Collegio non est dignatus, immoderavit tanquam Theologus, adscribi. Sex supra viginti Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, multique alii magno numero Archiepiscopi Episcopi, Romanæ Aulæ Præfules, Sacrarum Religionum Generales, Theologi in Conciliis, Apostolici Palatii Magistri, contra Hæreticorum pravitatem Inquisitores Generales, Legati Apostolici, omnium facultatum in publicis Universitatibus Lectores & Scriptores: quorum omnium numerum & nomina videre licet in Catalogo Generali Theologorum Almæ Universitatis Florentinæ vernacula lingua composito a Clarissimo Viro Luca Josepho Cerracchinio Doctore Collegiato, publici juris factæ Florentiæ typis Michaëlis Nestenus, anno MDCCXXV. Horum omnium & aliorum Collegiatorum Doctorum dignitates, opera tam edita quam inedita descripta, & vitæ imprimendas

idem Cerracchinus in promptu habet, cum hoc titulo: *Fatti dell' Università Fiorentina de' Teologi, dalla sua fondazione sino all' anno 1732*. Nobilissimis itidem Bibliothecis hæc Civitas plurimum honestatur. Præstantiores habentur, Medicea-Laurentiana; altera Magnorum Ducum in Regio ipsorum Palatio: Sanctæ Mariz Novellæ, & Sancti Marci, Ordinis FF. Prædicatorum: Sanctæ Crucis FF. Minorum Conventualium Divi Francisci, antiquis Codicibus MSS. referta: Sanctissimæ Annuntiatæ FF. Servorum, Sanctæ Mariz Montis Carmeli FF. Carmelitarum, Monachorum Camaldulensium Cœnobii SS. Angelorum, Xenodochii S. Mariz Novæ, Illustriss. Marchionis Riccardi, celeberrimi Antonii Magliabechi, quam ad publicam utilitatem, erexit, & Amplissimi Viri Caroli Senatoris Strozzi, ejusque heredum, in qua plures raræ antiquitatis, atque eruditionis Codices MS. afferuntur.

XX. Diœcesis Florentina satis perampla est, quam circumstant Diœceses Fæsulana, Senensis, Arretina, Cortonensis, Volaterrana, Pistoriensis, Miniatenfis, Lucana, Faventina, Bononiensis: a quibus omnibus, dempta Fæsulana ipsi proximior, & Bononiensis procul sita, unius tantum diei itinere distat. Tertio circiter ab Urbe lapide, in Via Romana, eminet nobilissimum Monasterium Carthusianorum a Nicolao Acciajolo, Viro Clarissimo, Regni Neapolitani Magno Administratore anno 1341. a fundamentis excitatum, ac pinguisimo censu dotatum, ubi & illustrissimæ ejus Familiz splendidissima extant Sepulchra. Qua parte Fæsulana agrum contingit, in Apennini jugo assurgit Mons Senarius, ubi a septem nobilibus Viris Florentinis exordium habuit Ordo Servorum B. Mariz. In Mugelli Valle Bononiensi

Pars II. Lib. III. Cap. XXXVIII. 1273

niam euntibus occurrunt Oppida, Barberini, Scarperia, S. Petri ad Sevem, & ultra Apennini jugum Florentiola. Lustrantibus vero Mugellanam Regionem obvia sunt alia oppida, videlicet Burgum S. Laurentii, Decumanum, Vicus, vulgo *Vicchio*, Ronta, Vespinianum, ex quo Beatus Joannes a *Vespignano*, genere, & vitæ, quam illibatam in seculo duxit, sanctitate conspicuus. Idem igitur oppidum ortu suo nobilitavit, unde & Agnati, & adfines ejus (*Bruni della Torre* postmodum nuncupati) communem duxere originem. Miraculis quoque clarus obit valde senex, anno 1331. delecto sibi tumulo in claustris Ecclesiæ S. Petri Majoris Florentiæ, ubi, in elegantiorum deinde Sarcophagum translata sacræ ejus Exuvie publico cultui expositæ decenter aservantur. De ejus obitu, ac Beati Barducci ejus Socii, itidem laici, loquitur Joannes Villani in sua Histor. cap. 10. Disseritur de ejus vita a Silvano Razzio in supplemento ejus operis, cui titulus: *Vite de' Santi, e Beati Toscani*, edito anno 1601. De eo disserunt Petrus Monaldi in sua Historia MS. nobilium Familiarum Florentinarum, in Archivo secreto M. Ducis Etruriæ, absoluta ann. 1607. ubi, inter homines nobilis Familiae Brunii Beatum connumerat. Lucas Chiari, Florentinus, qui in suo Catalogo MS. completo anno 1637. & in eodem Archivo reperto, inter Sanctos, & Beatos Florentinos, nobili Stirpe factum Beatum Joannem a Vespignano recenset. Ferdinandus Ughelli, in Tom. VI: Italiz Sacræ, impresso anno 1659. de eo meminit in elogio Fr. Matthæi Brunii Episcopi Svesani, in Regno Neapol. in quo, licet erronee pronepotem B. Joannis a Vespignano præstatum Episcopum admittat, Genealogica tamen exa-

ctior Tabula eandem tantum agnationem attingere nobis ostendit. Horum auctoritate, & longeva traditione suffultus prodiit in lucem anno 1682. vulgaris Rithmus inscriptus: *Vita del B. Giovanni della nobile Famiglia de' Brunii da Vespignano*. Qui vetera monumenta, quæ extant non conspexere, Beatum Joannem a Vespignano, sanctitate quidem & miraculis celebrem fuisse ex antiqua traditione testantur; verum in hoc tantum errore ducuntur, quod servilis conditionis eum fuisse arbitrantur. De hoc B. Joanne Historiam adhuc ineditam conscripsit Nobilis Vir Florentinus Joannes Vincentius Fantonius, eruditione, & veterum patrum monumentorum studio, & investigatione omni laude dignus, qui etiam eum vulgi errorem refellit invictis argumentis, quod mihi nuper amicus meus significavit. Senas proficiscentibus obvium est Oppidum S. Cassiani populo frequentatum, ubi insignis Collegiata, duo Virorum Cœnobium, unicum Sanctimonialium, Ecclesiæ & Hospitium FF. Sanctæ Mariæ Novellæ Florentiæ: eique adjacens Hospitale Peregrinorum. Pisas versus celebre Monasterium Septimianum Monachorum, Cisterciensium, ab Hugone Etruriæ Comite conditum, in cujus Ecclesiā translatum ferunt S. Quintini Martyris Corpus. Inde Signa, cujus prima Parochialis Ecclesiā nobilitatur Corpore B. Joannæ Virginis. Supra ad Montis cognominis radicem Mons Lupus, ubi vetustissima Ecclesiā Prioratus nomine donata: itemque Hospitium & Ecclesiā Sancti Nicolai Episcopi, FF. Sanctæ Mariæ Novellæ Florentiæ: prope oppidum cernitur nobile Palatium, seu Villa, Ambrosiana dicta, ipsique adjacens Cœnobium & splendidum Templum FF. Sancti Petri de Alcantara, utramque

P p p 2

a piif-

a piissimo Cosmo III. Magno Etruriae Duce a fundamentis erectum, omnique suppellectili dotatum. Hinc ultra progressus, in amœna planitie se se offert Emporium, pervetus lautumque Oppidum, mœnibus cinctum, in quo insignis Collegiata, duo Sanctimonialium, & quatuor tum intra, tum extra illud Religiosorum Cocnobia. Inde occurrit Castrum Flo-

rentinum, insigni Collegiata & Corpore Sanctæ Verdianæ Virginis illustræ. Alia minoris nominis oppidula, Pagique magno numero, plura itidem Virorum Monasteria, quin & Sacrarum Virginum, præsertim haud procul a civitate, quæ passim in Florentina Diœcesi sparsa occurrunt, prætermittuntur.

CAPUT XXXIX.

Synopsis.

I. *Fesule antiquissima Urbs Etruriæ. Ejus origo multis fabulis obnoxia.*

II. *Veterum testimonii commendatur. Olim fuit Agurum Sedes.*

III. *Romanorum fuit Colonia & Municipium. A Julio Cæsare eversam quidam tradunt. Refellitur hæc opinio.*

IV. *Radagast ejusque exercitus clade memorabilis extitit.*

V. *A Florentinis dolo capta, funditus evertitur. Ejus excidit narratio.*

VI. *S. Romulus primus Fesularum Episcopus. Ejusdem gesta & gloriosum cum Sociis Martyrium.*

VII. *Varias Italia Urbes, & in illis Florentiam S. Romulus Evangelii prædicatione illustravit.*

VIII. *An Sanctus Romulus fuerit Florentiæ Episcopus inquiritur.*

IX. *Florentinii opinio de tempore ordinationis S. Romuli exploditur.*

X. *Tribus primis Seculis Florentina Diœcesis eam Fesulana conjuncta fuisse videtur. A S. Romuli Martyrio usque ad quintum Seculum perierunt nomina Fesulavorum Antistitum.*

XI. *Episcopi & Viri Sanctimonialia illustres, quos Fesulana Ecclesia colit.*

XII. *Vetus Ecclesia Cathedralis ad radices Monsantis Fesulani olim sita. Nunc in veterem Urbem una cum,*

SS. Romuli aliorumque Lipsanis translata. Varia prope Fesulas Templo, & Virorum, ac Mulierum Monasteria condita.

XIII. *Diœcesis Fesulana continet Mugellum, Vallem superiorem Arni, & Clusentinum. Clusentini sitis. In eo Totilas ejusque exercitus cæsus.*

XIV. *Oppida Clusentini præcipua. Tria in eo loca veneratione digna: Camaldulensis Eremitæ, Vallis-Umbrosa, & Mons Alvernia: usque ad nunc. XVII.*

XVIII. *Ecclesia S. Euphrasii apud Panzauum Diœcesis Fesulana. Hujus Sancti Vita ex Blasio Monacho, Ferrario, & Bollandi Continuatoribus.*

XIX. *Templa in hac Diœcesi Sancto Leolino dicata. Itallus est a Leolino Patavino.*

XX. *Obscura hujus Sancti notitia, præter solas Ecclesias ipsi sacras. Ex veteri Antiphonario conicitur Leolinum fuisse Episcopum & Martyrem sub Maximiano Imperatore.*

XXI. *Forsan Fesularum fuit Episcopus. Id colligitur ex multis Ecclesiis in hac Diœcesi ejusdem nominis dicatis.*

XXII. *Mons Martyrum inter Senas & Florentiam positus. A Martyribus illis interemptis nomen habet. Eccle-*

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIX. 1275

Ecclesia S. Iusti eo in monte sita. Cur sit appellata.

XXIII. *Dua insignes Abbatia, scilicet*

SS. Gaudentii Monachi, & Hilarii Abbatum, nunc Galeata dicta, olim Fesulanæ Diocesi addita.

I.

FESULANÆ antiquitatis jure primam sibi post Florentiam Metropolim vendicant sedem. Inter duodecim vetustissimas

Etruscorum Colonias, longe ante Romam conditas, a plurimis Fesulas reponi, supra ostendimus. De hujus tamen urbis origine, ac primo auctore non unus est Scriptorum sensus. Annii Viterbiensis affirmat, ab Hercule Ægyptio fuisse ædificatam, Fesulamque dictam a Fesula, quod transitum sonat, quia nimirum per undequaque stagnantes aquas ad novam civitatem transitus esset. Sed Annii uti in plerisque, ita & in hac re ab eruditis viris nunc exploditur. Alii vero Fesularum exordium in Papium, Dardanum fratrem referunt, anno ab Orbe condito 3840. (1) Quidam contendunt, quempiam, nomine Atlantem, cum ex Iberia olim profugus venisset ad hæc loca, conspiciatam regionis opportunitatem, in Monte Fesulo longum post exilium primum constituisse; suspensum deinde animo ubi positurus esset sedem, laborumque vix finem habiturus, incidisse medio fere die, dum regionis saltus lustraret, in advenam forte profugum Leonem, huncque ex æstu laboreque fugæ (nam diutius venatores per Silvam illum fuerant insectati) vix fessum corpus trahentem, supplicem & oranti similem ad pedes procubuisse hominis. Hic ergo cum venisset in mentem Atlanti oraculum, quod hujusmodi domi acceperat, dum abire parabat:

Ibi, & inde locum statueret, ubi fata jubebant;

*Sed non ante tibi dabitur, quo fisci-
sere possis,
Quam mollire quæcas, & vincere cor-
da ferarum:*

Conspicuum Leonis ad suos pedes pro-
voluti, adimpletum oraculum exi-
sistimasse; statimque eodem loco ur-
bem condidisse, atque ex vetusto
Montis nomine Fesulas appellasse.
Hanc opinionem refert Bartholomæus
Scala lib. 1. Histor. Florent. quam
alioqui fabulis accenset. Subdit
nihilominus: *Mos certe nobis tradi-
tus deinde a Patribus, publice in
caveis servandi nutriendique Leonis
auctoritatem fabule facit; & regnasse
Atlantem in Italia nonnulli nobiles
Auctores dicunt.*

Arrisus alioqui hæc fabula Clarissi-
mo Viro Angelo Politiano, quamquam
de Leone Atlanti obvio nihil memo-
rat; sed illam ita exhibet (2). *Fesula
ab Atlante illo exilijero condita,
& vetus fama fert, & homo, ut illi
temporibus doctissimus, Joannes Bot-
caccius confirmat: quæ ne diutius ta-
men vacillet auctoritas, Hesiodum ci-
tare possum vetustissimum Poetam, qui
Fesulam fuisse unam, sed & primam
Nympharum declarat, a quibus Hy-
adum, seu latine Sacularum fidus ex-
primitur, quarum scilicet possum Luna
representat, quod adhuc insigne.
Fesulanis est: nisi potius ob id Lu-
nam gestans, quod ultima erratico-
rum verticem ipsum Atlantis celum
fulgentis potissimum premis. Sed
audi jam versus Hesiodos, quos ex
Libro ipsius, cui titulus Astræa,
partim gravis auctor Theon, partim
Zeus ille Grammaticus repetiit
in Epistolarum suarum Commenta-
riis.*

Nym-

(1) Apud Bartholom. Scalum lib. 1. Histor. Flor.

(2) Ang. Politian. l. 1. in Ep. ad Petrum Medicem.

*Nymphæ Gratiis similes
Fœsula, & Coronis bene coronataque Cleia,
Phœboque suavis, & Eudore habens longum pepulum.
Nymphæ quas Hyadas vocant genera dominum.*

*Vides ut Fœsulam nominat Hesiodus inter Hyadas potissimam, quod apud Eustathium quoque reperiat, quamvis in eo mendosus Codicibus Aesula sit. Sed & Annonius Grammaticus Fœsule meminit, ut unius e Bacchi nutritibus. Hyadas autem fuisse Atlantis filias, & easdem Bacchi nutritices, nullus credo paulo humanior ignorat. Hæc de Fœsularum origine Angelus Politianus in Epistola ad Petrum Medicem data. Quæ uti & præcedentia, licet sint fabulosa, ejus tamen urbis investigabilem antiquitatem produnt. Præsertim vero cum jam a septem & amplius seculis hæc civitas excisa jaceat, adeo ut pauca tantum reliquæ adhuc tempora perdurent, memoria quoque originis ipsius, rerumque gestarum evanuit. Qui enim Fœsulæ ædificaverint, qui primi, quique postremi tenuerint, quasve res gesserint, præter admodum paucas, quas Romana Historia ab oblivione vindicat, tam est incognitum, quam investigabile. Æque fabulosum est, quod Hieronymus Rubeus lib. 1. Histor. Ravennat. pag. 5. scripsit, Fœsulæ a *Necio Fœsulano*, uno præfisci Tuscorum Regibus conditas, & de suo nomine vocatas, cumque ejus rei auctorem laudet Manethonem, cui suppositum fragmentum Viri cordati in Annio Viterbiensis criminantur, id unum satis fabulam prodit. Commentum tamen placuit Hieronymo Henningio, *Theatro Genealogico* Tom. I. Joanni Lucido Samotheo lib. 6. de Emendat. Tempor. cap. 8. Hieronymo Bardo in sua Chronologia, & Cherubino Gherar-*

daccio Bononiensis, in Historia Patrizæ suæ, qui & addunt, Nicium regnasse annis 21. Sed ii hanc fabulam, uti & plerasque alias ab Annio sunt mutati, uti prudenter observat Thomas Dempsterus, de Etruria Regali lib. 2. cap. 28. Certè hujus Nicii Regis Fœsularum conditoris nullus inter antiquos, quod sciam, meminit.

II. Latet itaque Fœsularum origo, quam tamen vetustissimam esse civitatem, inter duodecim Etruscorum Colonias quondam recentissimam, Alexander ab Alexandro, Flavius Blondus, Leander Albertus, Raphael Volaterranus, & recentiores pæne omnes affirmant. Pluris faciendæ sunt, quæ veteres de Fœsulis commemorarunt: earum quippe meminerunt Diodorus Siculus lib. 20. sub Consulatu Q. Fabii Maximi Rulliani, & Caii Marii Rutilii Censorini, anno U. C. 444. Cicero in Orationibus contra Catilinam, Sallustius de Bello Catiliniano, Polybius lib. 2. Livius passim, præsertim Decad. 3. lib. 2. dum ait: *(1) Regio erat in primis Italiæ fertilis, Etrusci agros prædatum profectus, quantam maximam vastitatem potest, cedibus incendisque Consuli procul offendit.* Meminit & L. Florus lib. 1. Histor. Roman. cap. 11. *Idem tunc Fœsulæ, quod Taphræ nuper.* Recentiores edi-

tio-

(1) Livius Decad. 3. lib. 2.

tiones loco *Taprae*, habent *Carrae*. Ejusdem etiam urbis in Bello Sociali perspicua mentio apud eundem lib. 3. cap. 18. *Ecce Oriculum, ecce Grumentum, ecce Fesulae, Carferoli referat*. Julius Obsequens lib. de Prodigis cap. 109. *Fesulis*, inquit, *sanguine terra manavit*. Et cap. 3. *Fesulis ingens multitudo inter sepulchra, lugubri veste, pallida facie, interdum gregatim ambulare visa*. Itemque cap. 113. *Fesulis fremitus terre auditus*. Unus ex veteribus Strabo Fesulas silentio praeiit; quod sane mirum, cum Silius Italicus ipsi coaevus, lib. 8. illas commemoret; Plinius quoque eo seculo clarus, utpote qui Tito imperante obiit, lib. 3. cap. 5. inter Etruriae civitates suas atque florentes Fesulas enumerat: id ipsum praestant Antoninus Imperator in Itinerario, Ptolemæus, & Apianus Alexandrinus lib. 2.

Augurum Sedem olim Fesulis positam ex veterum monumentis Angelus Politianus Epistola ad Petrum Medicum, Petrus Marfus ad Silium Italicum lib. 8. Punicorum, alique demonstrant. Quo spectat Silius Italicus carmen: (1)

Affinis, & Sacris interpres fulminis alis

Fesula.

Nempe Fesulis Augurum & Sacerdotum praecipuum fuit domicilium. Ab iis ad Romanos manavit augurandi scientia. Selectos quippe ac nobiles Romanorum Adolefcentes in Etruriam, Fesulas praesertim missos, ut augurandi scientiam edicerent, jam supra ex Cicrone, & Valerio Maximo ostendimus. Hac in urbe ejusque proximis Silvis hymnos Dianæ sacros a puellis cantari solitos tradit Petrus Leo Casella, de Tuscorum Origine, cap. 2. ubi & addit, inde vetustum illud Insigne Lunæ apud Fesulanos obtinuisse.

(1) Silius lib. 8.

III. Hanc urbem sua vetustate, ac veterum sacrorum laude apud Ethnicos illustrem, Romani illustriorem effecerunt. A Lucio Sylla Coloniam deductam putat Onuphrius Panvinus in Imperio Romano pag. 84. & sane indicat Cicero in Orat. pro Murena, & Orat. 3. in Catilinam, ubi a Sylla Dictatore milites Colonos Fesulas missos narrat: *P. Furius*, inquit, *est ex his colonis, quos Fesulas L. Sylla deduxit*. Et alio loco: *Hi sunt homines ex his Colonis, quos Fesulis Sylla constituit*. Eandem inter Romanorum Colonias Lucius Florus antea laudatus, & Plinius commemorant. Plinii temporibus etiam Municipium erat. Is quoque lib. 7. refert: (2) *In actis temporum Divi Augusti inveniri, XII. Consulatu ejus Lucioque Sylla collega, ad III. Idus Aprilis, C. Crispinus Hilarum ex ingenua plebe Fesulana, cum liberis novem, (in quo numero filie duæ fuerunt) nepotibus XXVII. pronepotibus XXIX. neptibus IX. prælata pompa, cum omnibus his in Capitolio immolasse*. Potens quondam extitit hæc Civitas, situ, industria incolarum, agrorumque fertilitate; quæ omnia salubritas cæli ad miraculum prope commendat. Hinc Catilina cum facta conjuratione Rempublicam Romanam funditus evertere, sibi Imperium arrogare molitus esset, per fugium una cum conjuratis Fesulas delegit, velut Arcem loci opportunitate tutissimam. Ast Catilina ejusque copii in agro Pistoriensis a Marco Antonio deletis, Fesulas postmodum a Julio Cæsare Dictatore obsessas, post undecim obsidionis annos, quatuor menses, ac sex dies captas, atque exeis narrat Joann. Villanius lib. 1. Histor. Florent. cap. 37. Recordanus autem Malefina, Histor. Florent. cap. 19. octo dumtaxat annis, sex mensibus, & diebus quatuor obli-

(2) Plinius lib. 7. cap. 13.

obfidionem illam perdurasse affirmat. Hos Auctores postmodum sequuti S. Antoninus, Bartholomæus Scala, Scipio Ammiratus, Razzius, Minius, Caccinius, Ughellus, ac ceteri qui deinceps Florentinorum Historiam adornarunt, ejusdem Urbis excidium a Julio Cæsare ipsi illatum, velut rem certam memorant. Quinimmo quinque seculorum spatium sine memoria & nomine Fæfulas jacuisse nonnulli comminiscuntur, nec nisi in Regni Gothici declivio, sub Principatu antiquam ejus majestatem renasce cœpisse. Siquidem Rex ille, inquit, civitatem restauravit, præditiis auxit, ac militibus stipatam totius Etruriæ unicum propugnaculum fecit. Verum huic narrationi universam reluctari antiquitatem video. Tullius quippe, Sallustius, ipse Julius Cæsar in suis Commentariis, Lucius Florus, ceterique Romani Scriptores Catilinianum bellum exacte describentes, nihil prorsus de Fæfulis a C. Julio Cæsare, aut obsessis, aut solo æquatis referunt. In uno Catilinæ interitu tota ejus belli moles concidit, omnes qui cum ipso adversus Roman. Rempublicam conjuraverant, in agro Pistoriensis dimicantes periere. Hic belli Catiliniæ finis extitit, a Cicero, Sallustio, L. Floro, & reliquis veteribus descriptus, nec ultra tractus ad octo annos & dimidium, ut Malefina asserit, minus vero ad undecim annos & fere dimidium, ut Villanius narrat. Quinimmo hoc ipsum adeo diuturnum obsidionis spatium fabulans per se prodit, cum Julius Cæsar toto hoc tempore extra Etruriam commoratus sit, & pæne totum bellis extra Italiam gerendis consumperit, uti ejus Commentaria testantur. Lucius Florus in Livianæ Epitoma lib. 103. de Catiliniæ bello ita scripsit: *Catilina a C. Antonio*

*Proconsole cum exercitu casus est. Nec aliud quidpiam tunc in Etruria actum commemorat. De Julio autem Cæsare ibidem refert, ab illo Lusitanos in Hispania subactos, Helvetiosque in Galliis domitos. In reliquis vero qui sequuntur libris res ab eodem, C. Cæsare in Galliis, & Germania gestas recenset: de Fæfulis autem ab eodem obsessis, aut everfis neque in Epitoma, ut videre est, neque in sua Historia, vel minimum verbum facit. Deinde quæ Recordanus Malefina, & Joannes Villanius præcedentibus capitibus tradunt de Florino Romanorum Duce, quis non videt aniles esse fabellas? Ubina Cicero, C. Cæsar, Sallustius, L. Florus Florinum hunc Ducem adeo strenuum, & Romanæ Reipublicæ defensorem, qualem Malefina & Villanius exhibent, umquam indicarunt? Mitto reliqua ab iisdem tradita, veluti de Florentia a C. Julio Cæsare zdificata, de nomine quod ipse huic urbi imponere volebat, de Senatus decreto id vetante, & hujusmodi alia a veritate Historiæ prorsus aliena. Neque illud prætereundum est, D. Antoninum hîc commentis adversari, dum, Par. I. Chron. tit. 4. cap. 5. §. 35. longe ante Julii Cæsaris dominatum, a Syllæ militibus Florentiam zdificatam affirmat: quod & Leonardi Arretini testimonio fulcit. Quisquis præterea Sanctissimum Archiepiscopum attente legat, profecto deprehendet, ipsum nequaquam asserere Fæfulas tunc interiisse; sed *parum, ab interitu distasse*; quia nimirum Coloni illuc primum a Syllæ, dein a Catilina deducti in prælio cum ipso Catilina interierunt; unde civitas illa populo infreques erat: sed incolarum defectum supplere postmodum alii illuc missi. Et sane tunc Fæfulas stetit evidentè evincunt*

Si-

Silius Italicus, Plinius, Lucius Florus, ceterique supra laudati, quorum alii sub Tiberio, Nerone, & Tito, alii paulo post floruerunt; omnes vero longe ante Gothorum tempora, immo & ante Constantini Imperium: & tamen Fæfulas suæ ætate superstites fuisse demonstrant. Idipsum & Sancti Romuli Acta, de quibus postea.

IV. Celebre extitit Fæfularum nomen ob deletum in earum montibus Radagasi Gothorum Regis exercitum, quem ducentis hominum millibus conflatum plerique produnt; nonnulli vero quadringentis millibus. (1) Obfederat Barbarus ille, anno reparatæ salutis 405. Florentiam, quam undique militibus circumcinxerat. Fatigati per aliquot dies in descendenda urbe cives, nullo opportuno suppetente subsidio, jam prope de salute desperaverant, cum Divus Ambrosius, qui paucis antea annis ad Deum migraverat, seque Florentinis præsidio futurum vivens spononderat, noctu Viro nobili in somnis apparens, postero die salvos eos fore denuntiavit. (2) Oraculo nec fides defuit, nec felix eventus. Postero enim die, ut Sanctus præmonuerat, Stilico Romanorum Dux strenuissimus Radagasium Florentiæ obsidione implicitum ac montibus undique septum tanta felicitate est aggressus, ut salvis omnibus suis, Barbarorum amplius centum millia straverit, certa Divini Numinis præsentia roboratus. Radagasius vero tanta suorum clade accepta, pavidus sese cum reliquiis exercitus in Collem Fæfulanum recepit: quem cum incultum & aridum, neque ad tantam excipiendam multitudinem aptum reperisset, fuga sibi consulere volens in Stiliconis milites incidit: ca-

Pars II Vol. II.

ptus statim atque in vincula traditus, paulo post cum filiis est obruncatus. Barbari autem pugnæ superstites, cum famem diutius tolerare non possent, omnes in deditionem se tradiderunt. Hæc narrant Divus Augustinus lib. 5. de Civitat. Dei cap. 23. Orosius lib. 7. cap. 37. Sanctus Prosper & Cassiodorus in Chronico; Marcellinus, qui apud Fæfulas insignem hanc victoriam a Stilicone reportatam memorat: Zosimus item illam narrat, tametsi de loco, ubi obtenta fuit, turpiter errat: scribit nimirum extra Italiam utrimque pugnatum ad Danubium fluvium, cum ex adverso consentiant omnes aut apud Fæfulas, aut in Fæfulanis montibus Radagasium cum exercitu suo fuisse deletum. Oportuit nihilominus bellum, prius prope Florentiam a Gothis tunc obsessam fuisse inceptum, dein apud Fæfulas, sive in Fæfulanis montibus, ubi post primam stragem Gothi aufugerant, absolutum, uti ex laudatis Auctoribus Carolus Sigonius ostendit. Tanta porro hoc in certamine Gothorum multitudo capta est, ut pecudum more singuli militum unius aurei pretio venirent: quamquam paulo post ferre omnes morbo interire; quod fame, siti, laboribus fatigati in graves morbos ex inedia incidissent. Juxta Munionis torrentis alveum, qui ex montibus Fæfulanis ad Orientem Solem vergentibus nascitur, & Florentina præne abluit mœnia, sexto ab urbe milliario Sacellum est erectum, cui ea ratione inditum ad Cruces Nomen, Blondus (3) aliique opinantur, quod eo loco sepulta fuerit moles illa cadaverum, quæ facta fuerat in stupenda illa Gothorum strage.

V. Quod autem olim Albæ, urbis Romæ matri contigit, quam Roma-

Q99

(1) Sigonius de Occid. Imper. lib. 10.

(2) Paulinus & Berynius in Vita S. Ambrosii.

(3) Blondus in Ital. Illustr.

mani ex es licet oriundi everterunt: idipsum postea Fæfulus, ex quibus Florentia prima forsitan videtur duxisse exordia, omnino accidit, pari utrobique ingrata sobolis erga parentes crudelitatis exemplo. Ipsa locorum vicina communicatio, quæ populos communicatione sanguinis sibi vicissim conjunctos, mutua itidem, amicitie necessitudine confociare debebat, illa eadem continuum præbuit discordiarum incitamentum. Florentia quippe ac Fæfule adeo sibi propinque erant, ut vix uno vel altero milliario distarent. Hinc utriusque civitatis incolæ mutux æmulationis acti stimulis crebra inter se inibant certamina, quamvis incurfione potius, quam aperto Marte. Fæfulani nimirum cum vetustissima urbis suæ gloria, tum loci opportunitate tumentes, ægre ferebant novam urbem pæne lateribus suis insistere, & ædium magnificentia pæstris suæ majestatem obruere: adempta insuper meliore agri parte, Arni quoque amnis prope interfuentis opportuna navigatione, augeri ejus opes civiumque commoda. Florentini ex adverso loci amœnitate, florente fertillique planitie delectati, divitiis jam affluentem, æmulam civitatem ac vslidam mœnibus suis pæne imminere nequitiam patiebantur. Verum palam aggredi armis urbem Arce ac situ munitissimam arduum erat. Quod ergo vi non poterant, arte ac dolo perfecerunt. Nempe ipsa die Sancto Romulo Fæfularum Patrono sacra, Florentini Fæfulanos adorti, eos oscitantes pæne ac saturos devicerunt. Cum enim ea dies advenisset, & multitudo incolarum ex agris vicinisque locis de more confluxisset, & sacris, securiores, quam belli natura ferret, omnes darent operam sine pace, sine induciis, sed festi magis defatigatique longioris cer-

taminis ædio, quasi elanguisset belli furor, Florentinorum adventus pacatorum species videri poterat; quæ res Fæfulanos die festo suo negligentiores fecit. Itaque dum patebant civitatis portæ, paucis, atque iis quidem somno jam grævis & vino custodibus, mediisque jam fere dies esset, sacris peractis in domos quique & diversoria epulatum abierant. Pleni jam erant epulis, atque inter æstivos calores discincti umbras captabant somnoque indulgebant. Tunc ex composito Florentinorum juvenum manus, qui & ipsi quasi ad sacra convenerant, grandi excitato tumultu ac elsmore urbem turbant, quorum vocibus plures insidiarum conficii, velut signo dato, permoti ex propinquo confurgunt. Armis stipati portæ nullo repugnante ingressi per urbis compita discurrunt, portas occupant viasque & Tempa. Fæfulani vero tam inopinato eventu turbati, metu pæne exanimis, desperata pugna in Arcem nullo servato ordine, sed præcipiti fuga se se recipiunt. Arx insummo montis vertice, loco editissimo civitatis munitissimoque condita erat, ceterum præarcto admodum, atque impedito aditu; sicque dum concursus major fieret, quam qui tam angusta vis accipi posset, nec advertere hostem insequentem perturbatio siceret, nec urgens calsmittis consilium prohibendi eum aditu præberet; permiati Fæfulanis Florentini Arcem intrant, armati occupant, cives, qui eo contenderant, per abrupta quæque ac præcipientes descensus, ut cuique oblata fuit occasio, diffugerunt, plures urgente turba, etiam a suis obriti perierunt. Florentini igitur occupata jam Arce atque in ipsa urbe accincti & probe instructi armis, omnibus in locis victores stabant. Tum eorum Dux dep-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIX. 1281

ponere arma Fæfulanos jubet, vocatque in Divi Romuli Templum Senatoribus & primoribus civitatis, addere omnes cives, viros, mulieres, parvulos Florentiam mandat; unam deinceps ex duabus componendam urbem, unam utrique populo communem patriam constituendam; in Senatorum cœtum Fæfulanos &que Patricios ac Florentinos in posterum cooptandos; nobiles alterius Gentis, alterius quoque nobilitati aggregandos; nullam deinceps inter ambarum urbium cives, nullam inter illarum plebem discretionem futuram fore; sed Florentiam unam omnium Rempublicam, unum populum, omnes Florentinos cives perpetuo appellandos. Triduum deinde datum ad res suas cuique efferendas. Mox diruta a stirpe ædificia omnia sive publica, sive privata, præter Tempa nobiliora, & Episcopi Ædes. Florentiam adventantes tam victores quam victi, omnes ingenti lætitia a Magistratibus, a Sacerdotibus, a Populo, obviam processit excepti atque in urbem reducti. Ut vero primum Senatus coivit, data civitas omnibus Fæfulanis, insignemque unum ex Fæfulano Florentinoque factum. Contigisse hoc Fæfularum excidium anno Christi 1010. refert Joannes Villanius lib. 4. cap. 5. & 6. ubi rem totam narrat: idipsum postea literis commendarunt Bartholomæus Scala lib. 1. Hist. Florent. Carolus Sigonius de Regno Italiz lib. 8. Flavius Blondus, Scipio Ammiratus, alique. Recte autem Sigonius observat, eo ex tempore, cum junctis opibus ex duabus urbibus una facta fuit, haud dubium Florentiz, quæ postmodum floruit, initium potentiz profectum esse.

VI. Quamquam autem Fæfularum civitas jam a septingentis & viginti annis penitus excisa jaceat, ejus

tamen Episcopalis Sedes a sui primordiis ad hanc usque diem perseverat. Vetustissima est ejusdem origo, nec ulli alteri Etruriz antiquitate cedit. Nam Divum Romulum a Divo Petro Apostolorum Principe primum Fæfularum Episcopum fuisse ordinatum, passim Scriptores affirmant; Martyrologia, & ipsius Sancti Martyris Acta testantur. Ea exhibent Bollandi Continuatores in SS. Actis mensis Julii ad diem sextam, ex variis Codicibus MSS. collecta: omnium vero antiquissima esse putant, quæ illic descripserunt ex Passionali pergameno MS. Cœnobii Bodecensis Canonicorum Regularium S. Augustini, Diocesis Paderbornensis. Quibus similia sunt Acta, & quidem duplicia, quæ habentur in Bibliotheca Stroziana Florentiz, Codice signato num. 5. & num. 11. Ex Codice item Pergameno Ecclesiz Cathedralis Fæfulanz Franciscus Maria Florentinus Lucensis Vitam S. Romuli, posteriori Codici Stroziano per omnia similem, suis *Etrusæ Pietatis Originibus*, a pag. 254. ad 268. inseruit. Idem porro Bollandi Continuatores num. 8. adnotant, ejusmodi Acta MSS. Auctores non habere seculis undecimo, aut duodecimo antiquiores. In Bibliotheca Mediceo-Laurentiana pariter conservantur plura S. Romuli Acta, quæ præcedentium vetustatem non superant: nam viri Eruditi censent, antiquiorem Codicem MS. Laurentinum ei similem esse, qui exstat penes Senatorem Carolum Strozium, descriptum a Guidone Canonico Ecclesiz S. Romuli de Florentia, quem anno millesimo vixisse tradunt. Ceterum Vitæ Divi Romuli initium, alique non pauca Actis Cœnobii Bodecensis & primo Codici Stroziano inserta quibusdam fabulis aspersa sunt, uti laudati Bollandianæ Collectionis

Continuatores observant, quos optimus Lector consulere poterit. E secundo tamen Codice Sirozziano, itemque ex Codice Cathedralis Ecclesiæ Fæsulæ apud Florentinum absunt hujusmodi fabulæ; tametsi & in iis quædam correctione indigeant. Castigatores Codices vidit Divus Antonius, idcirco S. Romuli Vitam omnium emendatissimam edidit par. 1. Chronici, tit. 6. cap. 26. §. 4. ubi narrat, Romulum nobili Romanorum progenie ortum, parentibus orbatum, cum B. Petrus Romæ prædicaret, ad Christi Fidem conversum, ab eodem Apostolo baptizatum fuisse: mox Justino Presbytero erudiendum traditum, adeo virtutum & sanctæ vitæ operibus profecisse, ut miraculis clarere cœperit. His cognitis, Apostolorum Princeps Virum ad magna a Deo electum prænosceus, primum una cum præfato Justino illum direxit Sutrium; ubi signis divinitus patrat, ac prædicatione cum plurimos ab Idolorum cultu ad unius veri Dei Christianam Religionem perduxisset; Romam deo reversus ab eodem Petro Fæsulæ missus, ejusdemque primus Episcopus ordinatus est Marchitiano & Charissimo Sociis ei adjunctis. Dum vero Romulus, in provinciam sibi mandatam iter vellet arripere, Apostolorum Princeps illi sociisque mandavit, antequam Fæsulæ adirent, Volaterras proficisci, ut duos Discipulos suos, quos illuc jam antea direxerat, Crescentium scilicet & Dulcissimum visitarent. Ubi vero Romulus ejusque sodales præcepto Apostoli fecerunt satis, repertisque prope Volaterras Crescentio & Dulcissimo, urbem ingressi, in ea plurimos Christianis sacris informarunt. Dum Fæsulæ adire statuunt, audita Fæsulæ crudelitate, quod videlicet neminem ex Evangelii præconibus

in urbem suam admitterent; converso itinere, Brixiam primum, dein Bergomum profecti, iis in locis doctrinam Christi promulgantes, maximam Brixianorum & Bergomatum multitudinem sacro Baptismate expiarunt. Tandem Romulus ab Angelo in somnis admonitus, ut Fæsulæ se conferret, eo iter est aggressus. Interea Romuli Sodales Marchitiano & Charissimo, qui prædicandi causa ab eo divulsi antea Fæsulæ petierant, illic a Gentilibus afflicti verberibus, urbe pulsi, ac Romulo obviam facti, rursus omnes civitatem intrantes, Christi Fidem populis annuñciare cœperunt, signis atque prodigiis doctrinam suam confirmantes. Cum ergo Romuli prædicatione ac miraculis Ecclesiæ ibi erudentium numero augetur, eae indignatus Repertianus Præses Romulo sociisque imperavit, ut Diis Gentilium immolare, aut civitate excedere. At Romulus infracto animo respondit: *Neque Diis suis sacrificabo, nec oves, quas mihi Deus dedit, dimittam.* Quo responso Repertianus ira accensus, Sanctos Viros fustibus caesos civitate expulit. Verum Angelus Domini media nocte apertis januis, eosdem in civitatem divina virtute introduxit. Ii vero prædicationi rursus strenue incumbentes, Præsidis jussu in vincula & carcerem conjecti, per plures dies fame & ærumnis cruciati, deinde per civitatem deducti & gravissime cæsi; demum Romulus multis ictibus perforatus occubuit, socii vero decollati fuerunt.

Verum S. Romuli Sodales non eadem die, qua Sanctissimus Antistes, nempe sexta mensis Julii, sed sequenti, nimirum septima, capite sunt minuti. Duns tantum Romuli Socios, qui Roma cum in Etruriam proficiscentem sequuti fuerant, vide-

li-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIX. 1283

licet Marchitianum, & Charissimum Divus Antoninus recenset, una cum Romulo Fefulis Martyrium passos: Ferrarius quoque monet, in Lectionibus Ecclesie Bergomenis altera die a Passione Romuli, hoc est septima Julii, nullum verbum fieri de Crescentio, & Dulcissimo; sed inter Socios Romuli annumerari tantum Justinum, Charissimum, & Marcianum, seu Marchitium, quem Sanctus Antoninus & alii Marchitianum appellant. Nihilominus illorum omnium memoriam a Fefulana Ecclesia die septima Julii celebrari, idem Ferrarius animadvertit. Et quidem in Vita Sancti Romuli, quam ex antiquo Codice Cathedralis Ecclesie Fefulane Franciscus Maria Florentinus recitat, ita legimus: *Socii autem ejus, idest, Marchitianus, Charissimus, Crescentius, & Dulcissimus capitalem subiere sententiam. Simul itaque decollati ad caelestia Regna per venerunt.* Quo autem anno B. Romulus ejusque Socii palmam Martirii sint consequuti, incompertum est. Sanctus Antoninus annum definire non est ausus, sed tantum scripsit: *Socii decollati sunt Anno Domini XC. vel circa.* In Vita nuper commemorata apud Florentinum, infra hoc tempus illorum Martyrium fuisse peractum proditum est, anno tamen non omnino definito: *Anno, inquit, Domini LXXXVII. circiter.* Verum, Franciscus Cittaneus a Diacetto, Episcopus Fefulanus, qui Vitam Sancti Romuli Italice edidit Florentie, anno 1578. & ex eo Silvanus Razzius Martyram agonem fuisse putant quadraginta circiter annis post Passionem Christi, qui incidunt in annum 73. quem Diacetus designavit; in eo tamen corrigendus, quod sub Nerone hos Beatissimos Martyres passos esse velit; nam, ut etiam Ferrarius monet, anno 73. non Ne-

ro, sed Vespasianus Imperium tenebat. Florentinus vero censet, standum antiquæ lectioni, & corrigendum esse Diacetum, qui pro LXXXVII. legerit LXXXIII. facillimo amanuensis errore. Eodem pariter anno septuagesimo septimo Vespasianus imperabat. Quo loco post felicem agonem horum Martyrum Corpora fuerint sepulta a Fidelibus, Vitæ toties memoratæ, in fine his verbis narratur: *Quorum Corpora Christiani colligentes, & cum aromatibus condientes simul ad radices Montis (scilicet Fefulani) sepelierunt, milliaro plus minus ab urbe uno. Anno Domini LXXXVII. circiter: ibidem postea miri decoris Ecclesia est constructa sub honore Sancti Bartholomæi Apostoli, in qua etiam plura Sanctorum Martyrum Corpora sunt sepulta. Ubi divina beneficia præstuntur innumera. Deinde translata sunt ad Ecclesiam Cathedralē prædictæ Civitatis prædicta Corpora Sanctorum Martyrum Romuli Episcopi, & Sociorum, ejus, atque aliorum Sanctorum die 17. Februarii 1039.* Hic tamen in numero annorum error irrepsit; non enim anno 1039. sed anno 1028. hæc Translatio facta fuit, quando Jacobus Bavarus Episcopus Fefulanus Ecclesiam Cathedralē ad radices Montis positam, in qua S. Romuli & Sociorum, aliorumque Martyrum Corpora primum recondita fuerant, una cum Sede Episcopali, & Sancti Romuli Corpore transtulit in Civitatem, ubi hodieque Cathedralis perseverat, substituto in priori loco Monasterio S. Bartholomæi. Instrumentum hujus Translationis a Jacobo Bavarofactæ recitat Ughellus Tom. III. col. 288. An autem aliorum quoque Martyrum Corpora tunc temporis illuc translata fuerint, eo in Instrumento nequaquam legimus. Immo ex adverso dubium occurrit, num-

San-

Sanctorum Dulcissimi, Charissimi, atque Crescentii Corpora in veteri illo Fzfulano Templo prope S. Romuli Corpus fuerint sepulta: nam Volaterris in antiqua Ecclesia S. Iusti, anno 1491. fuisse reperta; dein anno 1579. a Guidone Serguidio Episcopo Volaterrano eorumdem trium Martyrum Sacra Lipsana, cum suis inscriptionibus fuisse inventa, recognita, & cultui Fidelium exposita, iterumque in publica Visitatione, anno 1647. die 8. Januarii examinata fuisse ac publico testimonio approbata, referunt Bollandi Continuatores Tom. II. mensis Iulii, ad diem 6. in Commentar. *Prævio ad Vitam Sancti Romuli & Sociorum*, §. 2. an. 23. ad 28. Illic vero ex Inventionis Actis proditum est, SS. Martyrum Dulcissimi, Charissimi, & Crescentii Corpora in puteo sub Altari Ecclesiæ S. Iusti latente, Reliquiis Sanctorum pleno fuisse reperta, ibique appositam Inscriptionem antiquam in papyro exaratam, præferentem nomina *Dulcissimi, Charissimi, atque Crescentii*. Fateor hac in re, me ancipitem hære, nec quidpiam audere definire, donec utrinque certiora proferantur documenta. Nam in Sancti Romuli Actis cum apud Bollandi Continuatores, tum apud Franciscum Mariam Florentinum expressis nominibus Sociorum S. Romuli, nimirum *Marchitani, Dulcissimi, Charissimi, & Crescentii*, omnes ii una cum Beatissimo Episcopo Fzfulis pro Christi Fide interfecti, atque ibidem sepulti dicuntur. Quomodo autem tres ex iis Volaterris in puteo cum aliis Martyribus recondi potuerunt? Quod si Fzfulis Volaterras illorum corpora fuisse translata quis velit, fateatur necesse est, nonnisi post seculum decimum id fieri potuisse. Siquidem D. Iustus Abbas Monasterii, Volaterrani, qui in Ecclesia sua

anno 1491. puteum præfatum detexit, & SS. Dulcissimi, Charissimi, & Crescentii Corpora in arca marmorea ibidem reposuit, una cum prædicta Inscriptione antiqua, suam quoque addidit, in qua inter alia habentur: *Inter alios cognoverunt Sanctissimum Dulcissimum, Charissimum, atque Crescentium, discipulos Beati Petri Apostoli, missos ante in Civitatem Antoniam*. Vel ex hoc solo urbis *Antonie* vocabulo, quo Volaterrarum civitas designatur, satis constat, antiquam illam Inscriptionem in puteo repertam, seculo decimo recentiorem esse. Nam uti laudati Continuatores Bollandi recte admonent loc. cit. §. 1. num. 9. & silius in *Actis SS. Iusti & Clementis Volaterranensium, ad diem 5. Martii*, nomen illud *Antonia* pro *Volaterris*, toti antiquitati ignotum, recentius post seculum decimum inductum fuit. Quo pariter ex capite probant, etiam S. Romuli Acta, quæ nunc extant, seculum decimum nequaquam antevertere.

Omnia Divi Romuli Acta tum MSS. tum typis cusa Martyrologia itidem, omnesque Auctores, Sanctorum Romulum a B. Petro Apostolo Fzfulanorum Episcopum ordinatum fuisse unanimi consensu fatentur, eundemque primum præfate civitatis Episcopum agnoscunt; ibique Martyrio coronatum. Alius tamen urbes cum peragrasset, Volaterras nimirum, Brixiam, & Bergomum, atque in iis plures ad Christi fidem perduxisset, hinc factum, ut illarum unaquæque velut Episcopum suum, ipsum veneretur. Nec dubium, quin post ejus ordinationem a Divo Petro factam, prima omnium ipsum Volaterrarum civitas suscepit. An autem Volaterris Fzfulas statim adierit, an solum postremo tempore, cum monitu Angeli in Etruriam est

re-

reversus, non unus est omnium sensus. Petrus Galefinus Romulum bis Fesulas adiisse scripsit, semel statim ac Volaterris discessit, iterumque postquam monitu Angeli Bergomo Fesulas est profectus: *Fesulis*, inquit, in *Erruria*, *S. Romuli Episcopi & Martyris*. In *Beati Petri Apostolorum Principis discipulus*, *Fesularum primus*, *Bergomi tertius Episcopus*, *Fesulanus Christi sacris imbutus*; deinde *Brixie*, aliisque locis disseminato Evangelio, & divine mirificeque gestis rebus, cum magnam multitudinem hominum ad fidem convertisset, Angeli admonitu *Fesulas rediit*: ubi pro Christi gloria, *Domitiano Imperatore, Martyrio coronatus est*. Concinat etiam Martyrologium Romanum die 6. Julii cum elogio magis contracto: *Fesulis in Tuscia, Sancti Romuli Episcopi & Martyris, discipuli Beati Petri Apostoli, qui ab eodem missus ad predicandum Evangelium, cum in multis Italiae locis Christum annuntiasset, rediens Fesulas, sub Domitiano Martyrio coronatus est cum aliis Sociis*. Si rediit Fesulas, jam igitur antea illuc advenerat. Id ipsum insinuat etiam Ughellus in Elogio, quod de S. Romulo edidit. Ceterum omnia Acta prius commemorata, itemque Divus Antoninus, Ferrarius, Razzius referunt, B. Romulum, cum Volaterris discederet, in animo quidem habuisse, ut Fesulas statim pergeret, sed audita Fesulanorum sevitia, quod neminem in urbem suam admitterent, qui aut annuntiaret, aut profiteretur Christi Fidem, alio iter suum direxit, Brixiam nimirum, dein Bergomum, ubi plurimos Sacro Baptismate tinxit. Monitus postmodum ab Angelo in Etruriam reversus, Fesulas adiit, prædicatione ac miraculis multos ab Idolorum cultu ad Christianam Religionem convertit. Quæ Episcopi

sunt monia sedulo adimplevit, Sacerdotes, & Ministros Ecclesiæ ordinavit, Tempia vero Deo erexit, & eos qui ejurata Gentilium superstitione Christo nomen dabant, divino regenerationis lavacro expiavit. Testantur hoc ejus Acta: *Tunc Beatissimus Romulus per totam Civitatem sacri Ordinis Viros ordinavit, Ecclesias construxit, credentes quosque incessanter baptizavit*. Jam enim numerus Fidelium valde augebatur. Tandem Fesulanam Ecclesiam quam fundaverat, profuso per dira tormenta constanter tolerata pro Christo sanguine, consecravit. Merito proinde Romulus ab omnibus primus Fesularum Episcopus, ejusque gentis Apostolus appellatur: de quo præter ea quæ supra sunt relata, in Additionibus ad Martyrologium Ufuardi hæc habentur: *In Tuscia, Fesulis Passio S. Romuli ejusdem urbis Episcopi & Martyris, & Sociorum ejus, scilicet Charissimi, Marcelliani, Crescentii, & Dulcissimi, qui fuerant discipuli Beati Petri Apostoli, & ab eo ad predicandum verbum Dei ad eandem Civitatem missi sunt*.

VII. Non Fesulanis tantum, sed & Florentinis S. Romulum Christi Evangelium prædicasse, & eorum plures ad fidem pertraxisse, Ferrarius, Razzius, Ughellos, alique tradunt, quibus & ego hæc in re libenter assentior. Adeo enim sibi invicem proximi erant ii populi, ut facile ab ipso Christiana Sacra edoceri, ac Baptismatis unda lustrari potuerint. Nam in ejus Vita toties memorata legimus: *Igitur B. Romulus iter una cum Marcelliano & Charissimo arripens, verbum constanter ubique Dei predicabat*. Ex quibus verbis Auctores præfati alique colligunt, in pluribus Etruriæ locis Romulum Christi Evangelium annuntiasse, cum Roma Volaterras est profectus.

fectus. Quidni igitur Fæfulas petens, ibique Episcopi manus implens, etiam Florentinis adeo proximis Evangelii lucem non impertierit, qui nedum in alias Etruriæ urbes, verum etiam in magis remotas, Brixiam scilicet ac Bergomum illam diffuderat? Obtestatur & hoc Florentinorum erga Divum Romulum religio; nam & in ipsa urbe, & in sua Dioecesi Florentina jam a prisca temporibus ejus nomini non pauca Templi dedicarunt, memores eximii illius beneficii, quo ipsorum majores ab illo donati, & ipsi & posterij ipsorum ab errorum tenebris exempti sunt. Id etiam publico monumento testatum voluit Monachus ille Abbatie Fæfulanæ, qui scripsit Indulgentiarum paginam ibidem in Sacello S. Romuli repositam, ubi inter alia Italicis characteribus hæc sunt exarata: *Si crede che Santo Romolo fosse il primo, che riducesse il Popolo di Firenze, quando egli era pagano, alla Fede.* Hujusmodi Tabula characteribus & fornice vetustatem sapit; unde a multo jam tempore scriptam esse oportet, longe antea erectam illie a Cosmo Mediceo Patre Patriæ Abbatiam, & Canonicis Regularibus Divi Augustini tributam. Neque id inficiantur, immo ultro concedunt Scriptores Florentini, nempe Silvanus Razzius in Vita S. Romuli, Scipio Ammiratus lib. 1. Histor. Florent. & in Episcop. Fæfulan. Thomas Caccinius in Histor. Eccles. Minius in Histor. Florent. & alij præ omnes.

VIII. Nonnulli recentes tamen opinionem quandam ceteris Auctoribus ante seculum decimum septimum incognitam invexerunt; neque enim S. Romulum Fæfularum, sed Florentiæ potius Episcopum extitisse volunt, cujus Dioecesi tunc Fæfulæ

continuerentur. Opinionis hujus femina prius jecisse videtur Ferdinandus Ughellus, eo potissimum deceptus commento, quo credidit, eam tempestate Fæfulas extrema desolatione excisas jacuisse: (1) *Romulus, inquit, postus confedit Florentia, quam Fæfulis, cum per id tempus usque ad postremam fere desolationem excisæ essent. Potuit autem Romulus in circumvicina Fæfulis Castellæ lumen Fidei invexisse, Fæfulisque palmam Martyrii tulisse, atque ideo primus ejus civitatis censeri Episcopus, quod ibidem coronatus pariter ac sepultus sit. Cur non autem Florentiæ primus, vel secundus Præsul fuisse dicatur, cum ibi etiam esset Evangelium disseminasse, cum item Volaterræ, Brixia, Bergomumque suum primum Episcopum fuisse affirmet, quod ibi etiam Christi Evangelium circumtulisset?* Unde inferius idem Ughellus Catalogum texens Florentinorum Antistitum, primo loco Frontinum, secundo autem Divum Romulum recenset. Hoc ipsum asserit P. Marius Joannellus Augustinianus in sua Historia Volaterrana. Verum hæc opinio eumprimis falso nititur fundamento, scilicet tunc temporis Fæfulas usque ad postremam fere desolationem excisas fuisse: id namque putidum esse mendacium supra ostensum est. Quinimmo etiam ii hujusmodi commento delectati, Fæfulas post Catelinianum bellum a C. Julio Cæsare everfas existimarunt, non diu tamen excisas jacuisse volunt; sed paulo post a Pompejanis instauratas, novisque colonis repletas affirmant; ut videre est apud Bartholomæum Scalam lib. 1. Hist. Flor. Quamobrem sub Octaviani Augusti Imperio, multo magis sub Claudii, Neronis, & Vespasiani Principatu, quorum tempore Divus Romulus vixit, Fæfularum ci-

(1) Ughellus Tom. III. col. 10.

civitas maxime florebat. Atque hujus rei etiam evidens argumentum suppeditant omnia S. Romuli Acta, tum edita a Bollandi Continuatoribus, & Francisco Maria Florentinio, tum MSS. Bibliothecæ Mediceo-Laurentianæ, itemque alterius Senatoris Caroli Strozzi, in quibus omnibus proditum est, Fæulas, cum eas adiit Romulus, muris fuisse circumdatis, populo fortas, eisque Reperitaneum Præsidem ab Imperatore missum præfuisse. Quæ sane non urbem desolatam ac fere excisam, sed potentem tunc ac floridam, incolis frequentatam ac nobilem demonstrant. Elumbe igitur est fundamentum, quo Ughellus opinionem illam fulcire studuit. Sed & ipsi tota antiquitas adversatur; siquidem omnia S. Romuli Acta, itemque Martyrologia Beatissimum hunc Martyrem, non Florentem, sed Fæfularum Episcopum vocant: Florentinæ Ecclesiæ monumenta nihil prorsus de Florentino Divi Romuli Episcopatu referunt; quin ex adverso Fæfulanum. Antistitem nominant. Ipsi rerum Florentinarum Scriptores celebratissimi, Ricordanus Malepina, Joannes Villani, Leonardus Arretinus, Divus Antoninus, Scipio Ammiratus, Silvanus Razzius, & quotquot ante Ughelli ætatem de primis Florentinæ Episcopis verba faciunt, Romulum non Florentinum, sed Fæfulanum, Episcopum fuisse fatentur. Hinc Ferdinandus Leopoldus del Migliore in sua Florentia Illustrata, in Catalogo Episcop. pag. 139. relata Ughelli opinionem, ea tantum moderatione illam admittit, dummodo una tunc fuerit Diocesis ex Fæfulana & Florentina conflata, cui velut caput Divus Romulus præesset; ita tamen, ut Fæfulanus Episcopus, a Fæfulis, Pars II. Vol. II.

eo tempore urbe primaria, dicetur. En ejus verba: (1) Il Borghino, e l' Ughelli presumono, più che provino, San Frontino essere stato ordinato primo Vescovo di Firenze da S. Pietro, nell'atto di mandarlo a predicare, secondo il Villani, la Fede al tempo di Nerone; però è verisimile, mentre non si controverte, S. Paolino che venne seco, fosse ancor' egli il primo Vescovo di Lucca; esclusane una gagliarda opinione, alla quale danno luogo i medesimi Autori, Santo Romolo essere stato veramente il nostro primo Vescovo, non separata la Diocesi di Firenze da quella di Fiesole, anzi come Capo dell' una, e dell' altra, si dicesse Vescovo di Fiesole allora principalissima Città in Toscana. Idem judicium de Ughelli opinione præfert Vir eruditus Lucas Cerracchinus, Sacerdos Florentinus, Sac. Theol. Doctor in Chronologia Sacra Episcoporum Florentiæ, in S. Frontino, ubi Etrusco sermone hæc tradit: (2) Può essere anco, che dopo questo Santo Vescovo (cioè Frontino) vene fossero altri successivamente, de' quali riguardo a quei tempi di estrema calamitate, non ne sia rimasta memoria, in quella guisa appunto, che a noi non è passata notizia sicura, se dopo S. Frontino possa essere stato nostro Vescovo S. Romolo, come ha creduto qualche moderno Autore con l' Ughelli nel tomo terzo a car. 14. ed insieme con il P. Mario Giovannelli Agostiniano nella Cronistoria Volterrana. L' autorità però di costoro nulla m' appaga non portando egli no riscontro sicuro a ciò provare, esclusane una nuova opinione, che non fosse allora separata la Diocesi Fiorentina dalla Fiesolana, e che S. Romolo fosse allora Capo dell' una, e dell' altra, ma si dicesse poi piuttosto Vescovo di Fiesole, che di Firenze, comechè

R r r

(1) Ferdinandus Leopoldus del Migliore Florent. Illustr. pag. 139.

(2) Cerracchia. Chronol. Sacr. pag. 9.

meccchè ella fosse allora principalissima Città tra tutte le altre di Toscana. Hæc quidem cautione adhibita, ut una tunc fuisset dicatur Dicecesis ex Fæsulana & Florentina composita, cui S. Romulus tamquam Caput præsideret, nihil & ego ambigo asserere, Sanctissimum illum Præfulem, utriusque Gentis primum Pastorem extitisse, ita tamen ut a Fæsulis tunc urbe præcipua ac nobiliore, Fæsulanus Episcopus nuncuparetur: quem admodum in Germania, & in quibusdam Italie Provinciis novimus, unum eundemque Antistitem duobus, interdum etiam pluribus præfesse civitatibus, sic tamen ut solius urbis primariæ Episcopus appelletur.

IX. Quo anno S. Romulus a Divo Petro fuerit consecratus Episcopus, perinde latet, ac de anno ordinationis SS. Paulini Lucensis, Ptolemæi, Romani, atque aliorum Antistitem, quos pariter ab Apostolorum Principe consecratos, & in varias regiones missos, Baronius alique Scriptores Ecclesiastici ex antiquis Ecclesiarum monumentis narrant. Existimo tamen Romulum, vel Claudio, vel saltem Nerone imperante in Etruriam missum Episcopatus munere auctum. Neque cum Francisco M. Florentinio arbitror ad extremum fere, sed potius ad initium Neroniani Imperii hanc missionem esse referendam. Quod enim Florentinius adnotat, in Vita Sancti Romuli, quam ipse descripsit, Romulum *adhuc parvæ ætatis juvenem* appellari, interdum etiam *infantem & puerilis ætatis*; atque inde coniecit, extremo dumtaxat Neroniani Imperii tempore a Divo Petro Episcopum ordinari potuisse; id unum est ex variis mendis, quæ ex præfata vita expungi debent. Anonymus quippe ejus Scriptor, quamvis nonnulla fabulosa, quæ in Codi-

cibus MSS. ex quibus illam concinnavit, continentur, præcipue initium, quo nativitas, & educatio Romuli adhuc parvuli lætæntis in Silvis insigni fabula narrantur, consulto prætermiserit; non pauca tamen retinuit, quæ apertæ commentitiæ, noscuntur; atque illud inter alia, quod asserit, Romulum *adhuc parvæ ætatis juvenem*: seu *infantem puerilis ætatis* fuisse, cum a Divo Petro baptizatus fuit. Quæ sane verba ex commentitiis illa nonnullorum Codicum narratione excerpta, Anonymus in vita a se exornata transcripsit; minime animadvertens ea continuationem esse illius fabulæ, a qua tamen referenda abstinuerat. Enim vero, uti Bollandi Continuatores in Commentar. præv. §. 1. adnotant, in hujusmodi Actis scriptum est, Romulum initio Imperii Neronis natum: porro anni Apostolorum Principis Petri in Romana Sede 25. ad summum enumerantur, ex quibus 13. dumtaxat usque ad Martyrium sub Nerone vixit: igitur si vera esset illa narratio, Romulus vix duodecim circiter annos natus fuisset postremo Sancti Petri tempore. Ergo ne dicemus ab Apostolorum Principe potius duodecim vix annorum fuisse consecratum Episcopum, atque ad prædicandum missum? Absit tam absurdum figmentum. Expungenda proinde sunt ex S. Romuli Actis præfata verba, quæ cum infantem puerilis ætatis fuisse dicunt, quando a Divo Petro Baptismate tinctus fuit. Unde Divus Antoninus, qui Sancti Romuli Acta, licet contractiora, tamen castigatiora edidit, juvenem fuisse B. Romulum silet, sed tantum ait: *S. Romulus de nobili progenie, ortus, parentibus orbatus, cum B. Petrus Apostolus Roma predicaret ad doctrinam ejus conversus & baptizatus est.* Jam igitur adultus erat Romu-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIX. 1289

mulus quando & Petrum prædicantem audit, ac vi ejus doctrinæ convictus ab Idolorum cultu recedens, Christi fidem est amplexus. Ob id paulo post in proximiores Romæ civitates ad promulgandum Christi Evangelium directus est; dein, Episcopus consecratus, Volaterras ac Fæfulas ire jussus. Quocirca nihil opus erat, ut Florentinus ad posteriores Neroniani Imperii annos hanc Romuli missionem protraheret, cum longe verisimilius sit vel sub Claudio, vel sub Neronis initio id contigisse. Immo si Volaterranis credimus, ipsorum civitas prima fuit in Etruria Annonaria, quæ Christi fidem suscepit; & hoc quidem Sancti Romuli prædicatione. Hanc Volaterranorum animis insitam persuasionem Raphaël & ipse Volaterris natus in suis Commentariis Urbanis exponit. (1) Cum enim prius dixisset: *Volaterras primam Etruriæ civitatem, primæ edificatam inter duodecim, fuisse plurimum argumento, &c.* quibus enumeratis subdit: *Denique Petrus Apostolus hanc, ut in Etruriâ primam ante omnes ad fidem vocavit, misso Romulo Sanctissimo Viro, qui per Herculis portam ingressus, sicuti scribitur, ubi eos Christianos fecit, Fæfulas ablit, ac Urbis utriusque Præfuit est constitutus.* Huic Augustinus Camaldulensis in Volaterranæ urbis Elogio ad Vitam SS. Iusti & Clementis, & Ughellus in Episcopis Volaterranis concinunt. Ut ut sit de Primatu Evangelicæ prædicationis in Etruria apud Volaterras, quem potius Pisfis tribuendum alibi diximus; id unum constat, Romulum inter primos censeri, qui in has regiones Christi fidem intulerunt.

X. Ex iis, quæ hæcenus diximus, liquido apparet, primo Christiani nominis seculo ad annum

usque 73. aut 77. uti in quibusdam S. Romuli Actis supra relatis proditum est, vel uti apud S. Antoninum & alios legimus, usque ad annum circiter nonagesimum, quo S. Romulus Martyrii palmam obtinuisse dicitur, unum eumdemque Episcopum Fæfulanis Florentinisque præfuisse; atque adeo utramque urbem, cum suis territoriis unicam tum Diocæsim composuisse. An autem a primi seculi exitu, usque ad quarti exordium unio illa perseveraverit, incertum est. Florentiæ quippe primus Episcopus, qui innotuerit, a Fæfulano diversus, fuit Sanctus Felix, qui anno 313. Coneilio Romano sub Melchiade interfuit. Num autem ante id tempus Florentiæ proprios Antistes habuerit, prorsus latet. Fæfulanorum quoque Præfulum a Divi Romuli Martyrio ad annum usque circiter 530. successio continuata consideratur; ut proinde ambiguum sit, an Felix ejusque Successores Florentini Episcopi usque ad prædictum annum 530. Florentiam simul ac Fæfulas rexerint, an utrique civitati proprius Episcopus præfederit. Qua de re nihil definire audentius, cum nulla suppetant utrinque antiqua documenta. In Sancti Zenobii Actis, & Vita Divi Ambrosii, quæ sola supersunt illorum temporum vetustiora monumenta, solius Florentinæ Sedis, nulla vero Fæfulanæ fit mentio. Fæfulanæ Ecclesiæ forsitan contigit, quod multis aliis Ecclesiis Apostolorum ævni erectis accidit, nimirum vel periisse præscorum Antistitem nomina & memoriam; vel irruentibus Gentilibus & Hæreticorum persecutionibus, Ecclesiis non paucas suis Pastoribus multo annorum spatio fuisse destitutas. Quin etiam persecutione sedata, & pace Ecclesiis reddita, variis in urbibus, quæ

R r r 2

pri-

(1) Raphaël Volaterr. Comment. Urb. lib. 3.

1290 Orbis Sacer & Profanus

primo Christiani nominis seculo Episcoporum Sedes fuerant, continuata deinceps Præfulum series haud raro deſideratur; uti apud Ughellum ceterosque Eccleſiaſticos Scriptores videre eſt. Illud quippe infortunium omnes lugent, vetera quamplurima Eccleſiarum deperdita eſſe monumenta: quam præ aliis calamitatem Fæſulana paſſa eſt, utpote cum hæc civitas ſeculo undecimo vix inito a Florentinis exciſa fuerit, ejus Archivi Acta tum partim perierint, partim una cum civibus Florentiam translata incendiorum, quæ haud ſemel illic contigerunt, voracitate fuerint conſumpta. Hinc mirum eſſe non debet, ſi a fine circiter ſeculi primi, ad dimidium prope ſexti Fæſulanorum Antiſtitum nemo obviuſ occurrit. Niſi forſan inter Fæſulanos Episcopos ſit reſcenſendus Sanctus Lenninus qui ſeculo tertio Martyr occubuit, de quo poſtea. Primuſ igitur poſt Sanctum Romulum, cujuſ certa & indubitata extat memoria, ſeſe offert Ruſſicus Fæſulanuſ Episcopuſ, quem in Ughelli Catalogo, Typographi forſan vitio, perpetram legimus interſuiſſe Concilio Conſtantinopoli ſub Menna Patriarcha, anno 555. celebrato. Ruſſicuſ enim Fæſulanuſ ante id tempuſ, anno videlicet 535. ab Agapeto Papa Legatuſ Apoſtolicæ Sedis Conſtantinopolim miſſuſ, eidem Concilio, quod anno ſequenti abſolutum fuit, una cum aliis Legatiſ illuc ab eodem Pontifice miſſiſ præſuit, eidemque ſubſcripſit. Id palam demonſtrant hujuſce Concilii Acta a Binnio; Labeco, & Arduino deſcripta, itemque Baroniuſ & Pagiuſ in ſuiſ Annalibuſ, ad annuſ 535. & 536. referunt. In ſerie Fæſulanorum Antiſtituſ ab Ughello prætermiſſuſ eſt Theodalduſ, cujuſ mentio habetur in *Sententia Judicati Luitprandi Re-*

giſ circa Jurisdictionem Arretini Episcopuſ in quadaſ Eccleſiaſ Territorii Senenſiſ lata anno 715. quo anno interſuit Theodalduſ cuidam Synodo juſſu ejuſdem Regiſ tunc indiſtæ, ibique vocatuſ Theodalduſ Fæſulanæ Eccleſiæ Episcopuſ.

XI. Illuſtrarunt Fæſulanam Eccleſiam ædum Sanctuſ Romuluſ ejuſque Socii Martyreſ; ſed etiam, plureſ alii, qui coluntur in vetuſtiſſima Eccleſia, prope Abbatia Fæſulanam in loco olim dicto ad *Puteuſ Martyrum*, ubi poſt agonem illorum Corpora fuerunt recondita. Alii itidem Sancti Martyreſ, Episcopuſ, & Confeſſoreſ plurimuſ Fæſulanam Eccleſiam decorant, de quibuſ paulo poſt erit ſermo. In iſiſ vero celebreſ fuere Sancti ejuſ Antiſtiſteſ, Latuſ circa annuſ 570. Alexander Eccleſiaſticæ libertatiſ deſenſor acerrimuſ, cujuſ tuendæ gratia Martyr occubuit, anno 582. Octavo Iduſ Junii; Romanuſ miraculiſ claruſ, anno 590. Donatuſ nobiliſ Scotuſ; & Andreuſ e nobiliſſima Gente Coſina Patriciuſ Florentinuſ, Ordiniſ Carmelitaruſ, ſanctimonia & miraculiſ illuſtriſ. Singulorum Vitaſ Franciſcuſ a Diaceto, & ipſe, Fæſularuſ Episcopuſ, Philippuſ Ferrariuſ, Silvanuſ Razziuſ, Scipio Ammiratuſ, Ferdinanduſ Ughelluſ, Bollanduſ ejuſque Continuatoreſ fuſe deſcripſerunt. In veteri Abbatia Fæſulana, olim Ordiniſ S. Benediſti, nunc Canonicoruſ Regulariuſ, ubi quondam vetuſtiſſima ac prima Cathedraliſ Eccleſia, requieſcit Corpuſ Sancti Julii, Fæſulani Martyriſ, qui adoleſcens in perſequentione ab Chriſti Fidem comprehenſuſ, Martyrio coronatuſ eſt, atque ibidem ſepultuſ. Genuſ tamen Martyrii ac perſequentioniſ tempuſ ignoratur. De en Franciſcuſ a Diaceto, Ferrariuſ, & Bollandi Continuatoreſ Tom. VI. men-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIX. 1291

mensis Maii ad diem 27. pag. 660. Extra veterem Fæfularum urbem, ad Minfolam amnem, in Ecclesia Divo Martino sacra quiescit Corpus Sancti Andreæ natione Scoti, Divi Donati pariter Scoti & Fæfulani Antistitis Discipuli, quem ob eximias virtutes & morum innocentiam idem Donatus Ecclesiæ suæ Archidiaconum creavit. Præfatum S. Martini Templum jam collapsum B. Andreas instauravit, Monasteriumque prope illud construxit, in quo una cum aliis Sociis vitam austeram piissimamque ad extremum usque vitæ spiritum traduxit. Floruit temporibus Caroli Magni Imperatoris. Ejus Natalis dies a Fæfulana Ecclesia celebratur xi. Kal. Septembris; vitamque ex antiquis Monumentis ejusdem Ecclesiæ, & ex Francisco a Diacetto edidit Ferrarius in Catalogo SS. Italiæ, ad diem 22. Augusti. Hodie tamen S. Martini Ecclesia Florentinæ Diocesi addicta est. In Silva supra Fæfulas erectum est Templum Sanctæ Birgittæ, seu Brigidæ Virginis innocentissimæ, ejusdem Andreæ Sororis, quæ in Scotia degens, cum divinitus accepisset fratrem suum ex hac vita migraturum fore, ex patrio solo Fæfulas brevi divina virtute delata, fratri morienti affuit: mox proximam in Silvam secedens, illic reliquum vitæ ab omni tum virorum, tum mulierum consuetudine segregata, sanctissime transiit. Ac tandem assiduus vigiliis, jejuniis, aliisque macerationibus & annis gravata, Kalendis Februarii migravit ad Sponsum; cujus Sacrum Corpus ibidem humatum plurimis claruit miraculis. Cui in eodem loco apud Opacum, templum constructum atque dicatum est, eoque devotionis ergo die prima Februarii accolæ finitimi confluere solent. Recte autem Ferrarius admo-

net, hanc Brigidam, seu Birgittam longe diversam esse ab alia ejusdem nominis, cujus eadem pariter dicamentio fit in Martyrologio Romano, quæque Virginitatem ligno Altaris tacto, eoque statim viridi facto coram Episcopo comprobavit: illa enim diem ultimum clausit juxta Sigibertum in Chronico Anno Domini 518. qui est primus Imperii Justiniani Senioris; vel juxta Marianum in Chronico, anno tertio ejusdem Justiniani, qui est Annus Christi 520. Hæc autem obiit Caroli Magni temporibus licet utraque Virgo Scotica sit.

XII. Cathedralis Ecclesia primum ad radices Montis Fæfulani condita fuit, eo loco ubi Divi Romuli Sociorumque Martyrum Corpora pretiosis unguentis delibuta, statim post illorum triumphum clam a Fidelibus fuerant recondita. Prope illam etiam Episcopi Aedes ædificata fuit, nti narrant Minius, Razzius, alique in Vita ejusdem Sancti Episcopi & Martyris. Stetit hoc Templum ejusque Episcopium sua antiquitate conspicuum aliquot etiam annis post Fæfularum excidium; nam Florentini illud intactum reliquerunt, una cum Episcopi Domo. Præter hujus Ecclesiæ Cathedralis diserta mentio reperitur in Privilegio Zenobii ejus nominis secundi Fæfularum Episcopi, dato anno 966. apud Ughellum. Anno autem decimo octavo a civitatis excidio, Jacobus Bavarus Fæfulanus Antistes, constructa in ipso Monte, ubi Fæfulæ fuerant, nova Ecclesia Cathedrali, anno scilicet 1028. in eam & Cathedralam suam, & Sanctorum Romuli Sociorumque Martyrum, itemque S. Alexandri Episcopi & Martyris, aliorumque Divorum Corpora transtulit. Ubi vero vetus altera Cathedralis Ecclesia fuit, Monasterium sub invocatione Divi Bartho-

tholomæi Apostoli excitavit : quo postea vetustate collapsa, Cosmus Medicus Pater Patriæ aliud longe magnificentius ibidem a fundamentis erexit, in quo hodieque Canonici Regulares S. Augustini commorantur. Præfens Cathedralis Ecclesia Divo Romulo consecrata est, ubi divinum pensum persolvunt, Præpositus, Canonici duodecim, alique Sacerdotes & Clerici non pauci. Haud procul ab hoc Templo exsurgunt Episcopi Aedes & Clericorum Seminarium. Fæsulano Monti adjacent, ac præne undique illum circumdant spectabilia Tempia & Cœnobita: cumprimis insignis illa Ecclesia, & Abbatis Divi Bartholomæi, de qua egimus, ad radices montis sita: paululum montem scandentibus obvium est celebre Templum & Monasterium Sancti Dominici Ordinis FF. Prædicatorum: Montis verticem occupat Ecclesia & Cœnobium FF. Divi Francisci strictioris Observantiæ: ad medium Montis spectatur parvum illud quidem Sancti Hieronymi Monasterium, sed Fæsulani illius Ordinis fundamentum & origo. Alia itidem cum Virorum, tum Sanctimonialium Cœnobita & Tempia hinc inde sparsa cernuntur. Et si autem civitas ipsa penitus excisa sit, aer tamen totius prope Etruriæ saluberrimus illic afflat, ac alterius fere urbis speciem exhibent quamplures, eademque pulcherrimæ Villæ amœnis frugiferisque collibus insidentes: jucundissimæ sane civium Florentinorum delicia; quibus quantum olim invisæ Fæsulana civitas, tantum hodie, perquam charus proficiusque Fæsulanus ager.

XIII. Diœcesis perampla est plurimis oppidis, Vicis, Pagis, & Parœciis referta; hinc ad Appenninum Faventinæ, & Immolens; inde Arnun versus Florentinæ, Senensi,

& Arretinæ Diœcesibus contermina. Inter Fæsulanos Montes, & Apenninum Vallis est amœnissima, Mugellum dicta, Oppidis, Vicis, Villisque plena; pars ejus, & quidem non modica ad Fæsulanam, potior vero ac major ad Florentinam Diœcesim spectat. Supra Florentiam ad quintum decimum circiter milliarius jacet Vallis Arni, superior dicta, qua nullam habet nunc ager Fæsulanus vini optimi feracior. Illic ad Arni fluens est Oppidum *Incisa* dictum, cujus oppidi nomen Blondus conjecit, originem habuisse ab succiso obice saxeo cursum Arni solito remorari: obicem porro hujusmodi ab Annibale succisum ostendit ex Livianæ Historiæ libro vigesimo secundo. Hæc Vallis amœnissima, olei, vini, frugumque ferax & populosa magna sui parte ad Fæsulanam Diœcesim spectat: in qua præ aliis opulenta sunt oppida, *Fiesinum*, seu *Filinum*, *Sanctus Joannes*, *Monte Varcus*, & *Quarata*: ad sinistram vero *Castellum Francum*, *Terra Nova*, *Laserina*, *Pontenana*: ex quibus tria postrema tantum Arretinæ, reliqua Fæsulana Diœcesis sunt addicta. Ad alteram Fæsulani Montis partem, ubi *Seva* fluvius in Arnun se se exonerat, Castellum mœnibus cinctum, *Pons ad Sevan* appellatum, in agro Florentino situm, transgressis occurrit altera portio satis ampla Fæsulana Diœcesis, indeque excurrente Clusentino jungitur, cujus ingens tractus ad illam pertinet, quidquid vero reliquum est usque ad Arretini agri limites, Arretina præter Diœcesim clauditur. Est porro *Casentinum*, seu ut vulgo vocatur, *Casentinum* Tusciæ tractus intra Apennini juga clausus, Florentino & Arretino agris conterminus, quem Arnus fluvius ex Monte, qui *Faltermo* nunc dicitur, ad

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIX. 1293

ad Apennini dextram exortus, a Rômandiole finibus determinat, indeque delapsus pæne medium scindit. A situ, ubi jacet, Clusentini nomen habuit, utpote montibus circumundique clausum. Clusentini populi memorantur Plinio lib. 3. cap. 5. Aliis vero *Pasumena terra* dicitur. De illius situ Raphaël Volaterranus ita loquitur: ⁽¹⁾ *Hinc Minio fuit amnis ad munia usque Florentina. Supra in Apennini jugo Castra Florentinorum notissima. Insuper et Terra Pasumena, quam Strabo dicit, ab Arretio ceteris esse remotiorem, qua Annibal iter ad Trasimenum fecit, licet alla via facilius ascensu Arimino deinde per Umbriam foret, a praefidiis Romanorum tamen magis tenebatur. Quibus ocrbis Casentinum describere videtur. Sic ille: cui & Leander concinit. Strabonis autem verba hic damus: ⁽²⁾ Longissime autem Terra Pasumena Arretio vicina, per quam ex Gallia in Tusciam exercitus incursum. Qua usus est Annibal, cum, dum paterent viæ, hac scilicet, et Arimini per Umbriam, melior autem qua Arimini; ibi enim satis humiles montes sunt. Ceterum cum hic ipse transitus statione teneretur accuratius, asperiores deligere coactus est. Ita, quidem in veteri Latina versione: at in recente Casauboni sic legitur: ⁽³⁾ Longissime autem remotus, et jam Arretio propinquior Trasymenus, juxta quem et Gallia in Etruriam aditus exercentibus datur, quo et Annibal usus est. Major Clusentini pars in Montes colleque assurgit, pars reliqua angustas in Valles coarctatur, quas medias Arous interfluit. Ingentes Silvæ, Abietum præcipue & Castanearum ejus montes vestiunt, quæ omnium silvestrium animalium volucrumque genus nutriunt*

ad venatus oblectamentum. Ubi vero Colles lenius se attollunt, amœni sunt, vini, olei, frugumque feraces.

Memorabilis fuit hæc Pasumena Terra Gothorum strage, ac Totilæ ipsorum Regis nece, insigni de iis victoria a Narsete Romanorum Duce invictissimo obtenta. Prælii tunc initi locum narrat Procopius, lib. 4. de Bell. Goth. cap. 29. & seqq. Cum primis asserit, Totilam audito Narsetis & Romanorum Ariminum adventu, Tusciam omnem, hos conquiendo emensus, ad Apenninum pervenisse, atque ad Taginum vicum castra fecisse. Subdit, Narsetem quoque in Tusciam profectum haud ita multo post advenisse, atque non longe stadiis centum in ipsa planicie constitisse ei loco propinqua, in quo Camillus quondam Gallos occiderat, ita ut adhuc ejus cladis monumenta estarent; locus namque *Bassa Gallorum* appellatur. Hic Procopius alludit ad Livii Historiam Dec. 1. lib. 5. de Gallorum strage a Camillo illata; cumque T. Livius memoret Clusium Tusciæ urbem, Porcenæ Regis sedem a Gallis Senonibus obsessam, æquivocatione nominis nonnulli hanc urbem, cum Clusio Casentini confundentes, prope Clusium urbem prælium inter Narsetem & Totilam commissum falso existimarunt. Nec enim animadvertunt duplex fuisse *Clusium*, vetus scilicet, ac novum: *Clusium* vetus est ipsa celebris Etruriæ civitas a Gallis quondam obsessa: *Clusium novum* est Castrum Etruriæ in agro Arretino, ubi & Clusinus ager, vulgo *il Casentino*, apud Montem Alvernum, uti docet Ferrarius in Lexico Geograph. seu juxta Michaëlem Antonium Baudrand, ibidem; *Clusium* no-

(1) Raphaël Volaterr. lib. 9.

(2) Strabo lib. 5.

(3) Ibidem Edit. Græco-Latin. pag. 157.

novum Castrum est Etruriæ, ad radices Apennini, prope fontes Tiberis fluvii, quarto tantum milliario ab Arno, in colle situm. Unde a Plinio lib. 3. cap. 5. memorantur *Clusini novi, & Clusini veteres*. Prope Clusium novum Narfes Romanorum Castra posuit, stadiis centum longe a Castris Gothorum, quæ Totilas ad Taginam oppidum locaverat. Nul- lum hodie extat hujus nominis oppidum, quod tunc ab eodem Totila excisum dicatur, adest nihilominus torrens Tagina dictus, in Arnum defluens, ubi Puppium nobile oppidum, quod Cofmus della Rena, in suo Opere Italice inscripto: *Della Serie degli Antichi Duchie Marchesi di Toscana*, pag. 44. vel veterem Taginam fuisse ostendit, vel prope illam conditum. Inter hunc locum, & Clusium vetus jacet com- moda planities, nunc vulgo *Campaldino* nuncupata, pugonæ fatis apta, ubi prælium inter Narsetem & Totilam commissum idem Auctor recte conicit, Gothi a Narsete victis Totila fugam arripiens, sive in ipso certamine, ut quidam putant, sive in ipsa fuga gravi vulnere sauciatus, ut Procopius refert, stadiis octoginta quatuor confectis, cum ad Capras venisset, mense Augusto ex vulnere interiit, eodem loco a suis comiti- bus terra reconditus. Locus ubi Totilas obiit, quem Procopius, & ex eo Carolus Sigonius lib. 19. de Oc- cid. Imper. *Capras* nominat, alii *Capris* dicitur, nunc vulgo *Caprese*, in Clusentino positus est.

XIV. In hoc autem Tusciæ tra- ctu crebra sunt oppida; sed celebriora sunt, *Romena, Collina Vicus*, vulgo *Borgo alla Collina, Puppium*, in Comitum Guidonum olim ditione, satis cultum, ubi & Prætoris Magni Ducis Sedes, duo Virorum Cœnobîa, & Abbatia Monachorum Val-

lis-Umbrosæ. Ad Arni fontes *Præ- cianum, Stia, Pratum vetus*; hic duo Sanctimonialium sacra septa, alterum Camaldulensium, alterum Ordinis S. Dominici. Omnia hæc Oppida Fæsulane sunt Dioceseos. Ubi Archianus amnis Arno miscetur, as- surgit in Colle Bibiena vetus ac no- bile oppidum, ubi duo Cœnobîa, alterum FF. Sancti Francisci, quos de Observantia vocant, alterum Mo- nialium. Hic iv. Nonas Augusti anno 1470. ortus est Benardus Tarla- tus, seu Divitius, a loco natali *Bibi- ena* dictus, a Leone X. Pont. Max. in Cardinalium Cœtum cooptatus ann. 1513. Haud procul Bibiena Tem- plum & Monasterium *Dive Mariæ Saxæ*, Ordinis FF. Predicatorum. Mox *Gelum, & Corretium*, & alia Oppidula. Hæc vero, uti & Bibie- na Arretina Diocesi continentur.

XV. Tria in Clusentino sunt lo- ca apud omnes summam venerationem sibi vendicantia, Camaldulen- sis Eremus, Vallis Umbrosa, & Mons Alvernæ. Camaldulensis Eremus, in Appennini vertice, inter ingentes ac densas abietum silvas sita, Ar- retinæ ac Fæsulane Diocesium est contermina, adeo ut intra cujusnam ex illis limites consistat, incertum sit; tamen Arretinæ potius, quam Fæsulane adscribi solet. A Maldolo loci Domino, qui eam Montispar- tem Divo Romualdo concessit, no- men obtinuisse ferunt. Illic mirabi- lis illa Scala, per quam Angeli ve- ste alba induti sursum ascendere vi- si sunt, vel eidem Romualdo, uti Romanum Breviarium, & plerique Camaldulensium Scriptores produnt; vel ipsi Maldulo divinitus ostensa fuit, uti singulari Dissertatione Vir Clarissimus D. Guido Grandius, Ab- bas S. Michaëlis Pifarum ejusdem Ordinis contendit. Inde Sanctus Ro- mualdus vetere nigri coloris habitu Mo-

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIX. 1295

Monastico relicto, se suosque Monachos albo induere coepit. Quo item ex loco universo ejus Congregationis Monachorum cœtui Camaldulensium nomen fuit impositum. Eremum illam S. Romualdus aliquando sanctificavit. Ex ea quavis fere ætate viri sanctimonia illustres prodire; atque in iis B. B. Petrus Dagninus primus ejusdem loci Prior, Albizus, Rusticus, Rodolphus Vitæ Eremiticæ Constitutionum Auctor; Ambrosius Præses Generalis, e cujus tumulo Iulia germinarunt, Michaël Coronæ Domini institutor, alique plurimi, qui in suis Cellulis sponte reclusi Anglicam prope vitam in terris degerunt. Ibi etiam aliquot diebus sacrum secessum sibi adlegerunt Sancti, Joannes Gualbertus, Gregorius Nonus Summus Pontifex, Seraphicus Pater Franciscus, Carolus Borromæus, alique Viri Sanctissimi. Infra Eremum uno circiter milliario nobile ac per amplum residet Cœnobium, ubi Hospitum ædes satis commodæ, in quibus omnes Peregrini benigne excipiuntur. Hic olim inhabitabant Monachi pariter Camaldulensis Ordinis, quorum intererat omnia ad victum vestitumque necessaria Eremitis impertiri, ut ii ab omni rerum temporalium cura soluti uni Deo vacarent. Nunc tamen ipsi Eremitæ etiam hoc Cœnobium incolunt, eaque erga degentes in Eremo adimplent, quæ prius Monachi exquebantur.

XVI. Vallis-Umbrosa ad radices Montium Clusentinorum posita, ab umbris circumjacentium nemorum vocabulum, & quidem non multum vetustum traxit: olim quippe *Aqua bella*, seu *Aqua bona*, a limpidissimis fontium aquis inde featurientibus vocabatur. Illic quondam aliquot Viri divinis contemplationibus dediti, rusticis in Cellulis Eremiticam vitam agebant.

Pars II. Vol. II.

Adlectus postmodum locus a S. Joanne Gualberto, ubi anno 1015. Congregationis Monachorum sub regula Divi Benedicti a se institutz fundamenta jecit, inde Vallis-Umbrosæ, ubi primum Monasterium ab ipso conditum, appellatæ. Supra Cœnobium, quod sane magnificum est, intra vicina nemora hinc inde aliquot sparsæ sunt Cellule, in quibus plures ejusdem instituti Beati Monachi ab omni mortalium consortio se se abdicantes, eremiticam vitam, austeramque poenitentiam traduxerunt. Horum plurimum Corpora in peculiari Sacello celeberrimi hujus Cœnobii quiescunt, ubi etiam Sancti Petri Ignei Corpus asservatur. In ipsa vero Ecclesia Corpus Beati Gabini Martyris repositum est. Quamquam autem Divus Joannes Gualbertus hic sui Ordinis primum Monasterium erexit, cui & ipse initio præfuit; alterum tamen postea apud Passinianum sibi magis adoptavit, quod & vivens sancta conversatione ac Monastica disciplina, & moriens glorioso obitu suo summo opere honestavit. Ejus Sacrum Corpus ibidem reconditum summa Fidelium veneratione colitur. Verumtamen laudatum Passiniani Monasterium extra Clusentinum residet, intra Florentinæ Diocæses limites inclusum. Vetustior est ejus origo Divi Joannis Gualberti ætate: Ughellus Tom. III. in Florent. Archiep. pag. 103. illam vetustiore facit, quam re ipsa fuerit, nempe istud Cœnobium a Sancto Zenobio Episcopo Florentino olim ædificatum prodit. At Bollandi Continuatores in Actis SS. mensis Maii, Tom. VI. pag. 49. ad posteriora tempora referunt, freti auctoritate eruditissimi Cosmi della Rena: is namque refert duorum synonimorum Antistitum memorias confusus fuisse, & Zenobium Fundatorem

SS

rem

rem Ecclesiarum S. Michaëlis Passiniani, & S. Gervasii Florentiæ, non esse Divum Zenobium Episcopum Florentinum, sed alterum ejusdem nominis, Fæfularum Episcopum, qui sub finem seculi noni vixit.

XVII. Alvernia Mons est Diocescos Arretinæ, Sacrarum Stigmatum impressione Divo Francisco facta, anno 1224. celebris. Montem hunc Seraphico Patriarchæ dono dedit Orlandus Cantaneus, Clusii novi Comes, anno 1213. qui spretis seculi pompis ac divitiis, Ordini tunc recens instituto a sancto Francisco nomen dedit; cumque in eodem Monte aliquot annos pie sancteque vixisset, apparitione Deiparæ Virginis, & Sanctorum Joannis Baptiste, & Joannis Evangeliste in agone re-creatus, quievit in pace, atque ibidem sepultus fuit. Hunc locum incolatu suo sæpius frequentavit Sanctissimus Pater Franciscus, ac veluti stadium fuit insignium ejusdem virtutum, nec non officina gratiarum, quibus Deus illum affluenter donavit. Illic potissimum sacris Jesu Christi Stigmatibus insigniri meruit, locusque celestis hujus prodigii maxima Fidelium ex toto fere Christiano Orbe illuc confluentium veneratione frequentatur. Vel ab invitis obsequium exposcit, in tepidis fidem excitat ac devotionem accendit; ferventiores vero ardentior divini amoris igne inflammat. Egregia illic sanctitatis eximie Seraphici Patris vestigia adhuc cernuntur; cuius dein exemplo perciti Sancti, Antonius Patavinus, Bonaventura, Ludovicus Episcopus Tolosanus, Didacus, Bernardinus Senensis, Joannes a Capistrano, alique ejusdem Instituti plures Viri sanctimonia celebres, incolatu suo aliquando locum hunc decorarunt. Peramplum ibi Monasterium FF. Sancti Francisci, quos strictio-

ris Observantiæ vocant, magno Religiosorum numero obtineat, cui factis magnifica adjacet Ecclesia, plurimis Sanctorum Reliquiis illustris.

XVIII. Extra Clusentinum in hac Fæfulana Diocesi, præter ea quæ hætenus sunt recensita, alia quoque assurgunt Tempia Sanctorum Lipsanis nobilitata. In Valle Clantis, apud Panzanum, media inter Senas, & Florentiam via, utrimque distans 26. mil. pass. celebre quondam Oppidum muris cinctum, nunc iis temporum iniuria dirutis apertum, atque in Vicum redactum, cujus in medio adhuc eminet turris, juxta quam Ecclesia Sancto Euphrosino Episcopo dicata cernitur. Quis fuerit hic Euphrosius, nunc est vestigandum. Blasius Monachus Ordinis Divi Benedicti, jam quinque circiter ab hinc seculis Acta hujus Sancti Præfatus descripsit, in suo de Florentinorum Sanctorum Opere, quod in Bibliotheca Mediceo Laurentiana MS. æsservatur. Narrationis summa ex iisdem Actis excerpta, est hujusmodi. Euphrosinus discipulus SS. Apostolorum Simonis & Judæ, e Diaconio ad Episcopatum assumptus, id muneris exercuit in partibus Ægypti, vel Pamphyliz, vel in Babyloniz Provincia, ex qua oriundus dicitur, ubi & miraculis claruit: cujus mentionem facit Abdias, & ipse Babylonius, Apostolorum Alumnus. Is sæviente illic persecutione exulare coactus, divino Spiritu afflante, Romam se contulit, ibique aliquamdiu commoratus, circa centesimum reparatæ salutis annum ad suos reversurus, iter Florentiam versus direxit. Ubi vero ad Grevem amnem, haud procul ab Arno fluvio, in quem delabitur, effluentem, accessit, cum aliquod temporis in prædicatione Divini Verbi impendisset, atque adjacentes Clantis & Val-

lis

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIX. 1297

lis Greviz incolas plurimos convertisset, febris correptus in quodam tugurio sanctissime obiit. Ejus Discipuli populusque ab eo Christi Mysteria edoctus, post curatum religiosè illius funus, in loco, quem ipse prope tugurium illud designaverat, honeste sepelierunt, Deo multis miraculis Sacerdotem suum glorificantem. Succedentibus autem annis, signisque sæpius patrat, incolæ ejus memoriæ aliquod grati animi monumentum posaturi, Templum illuc excitaverunt: indeque Populorum fides ac devotio, & Sancti Antistitis virtus usque adeo excreverunt, ut protectionis ejus suffragio haud semel ad illius Sepulchrum mortui resurrexerint, aliaque divinitus peracta fuerint prodigia. Ejus Festum illic bis in anno celebratur, semel prima mensis Maii Dominica die, iterumque die quarta Novembris, maximo circumadacentium populorum concursu. Ex hac Blasii Monachi narratione apparet, Sanctum Euphrosinum prope Panzanum in Etruria obiisse, ibique a Fidelibus fuisse tumulatum. Verum ea Blasii narratio nimiam sapit vetustatem, cujus ipse testis idoneus esse nequit, utpote, Euphrosino illo sive Ægyptio, sive Babylonico, si tamen extitit, undecim, ac forsitan duodecim seculis posterior. Nec Abdiæ auctoritas urget, cum illa nedum apud Eruditos nutet: verum etiam de adventu Euphrosini in Italiam, maxime in Etruriam nihil Abdiæ scriptum reliquerit. Alterius Monachi Codex MS. quatuor circiter ab hinc seculis exaratus, in Bibliotheca S. Marci Florentiæ repositus, Euphrosinum illum non Apostoli cujuspiam discipulum fuisse tradit, sed Pamphilii Episcopum quemdam, qui Divi Silvestri Papæ temporibus Romam venerit: cujus pro-

inde adventum in Italiam refert; sed de illius predicatione, incolatu, obitu, funere, ac tumulo apud Panzanum in Etruria prorius silet. Prodiit deinde altera ejusdem S. Euphrosini Vita seculo XVI. edita a Francisco Cattaneo de Diacetto, Exsularum Episcopo, quam credere fas est eum hausisse ex antiquis Ecclesiæ suæ monumentis, quæ tamen hodie desiderantur: cui omnino similis est illa, quam Philippus Ferrarius in suo Catalogo, post Diacetum vulgavit, quam hic damus: *(1) Sanctus Euphrosinus Episcopus Pamphilie (civitas ignoratur) Romam profectus, dum in patriam rediret, venit in Etruriam. ubi cum inter Senas & Florentiam, in Pefam annem aquarum inundatione intranfudabilem inelidisset, illum signo Crucis munitus, una cum Sociis trajecisse fertur. Confidere coactus apud Panzanum castrum, ibi Christi fidem prædicans, multos egrotos divina virtute sanavit. Cum vero diem mortis suæ præfetoisset, ac locum in quo humari vellet designasset, cessit e vita. Ecclesia suo nomine ibi edificata est, quæ adhuc extat. Quando hic Sanctus obierit, aut quo Pontifice Romam venerit, ignoratur. Ita Ferrarius.*

Clarissimi Viri Henschenius, & Papebrochius in Actis SS. mensis Maii Tom. I. ad diem 1. Diacetum dumtaxat, & Ferrarii Vitas memorant, eas vero, quas Blasius Monachus, & alter pariter Monachus adnarrant, nequaquam indicant, quod ex ipsos latuissent. Veritatis tamen inveniendæ cupidi, uberiora alia atque explicatiora ejusdem Sancti Euphrosini Acta a celeberrimo Viro Antonio Msgrlabachio postularunt: quorum votis ille facturus fatis, egit apud Monachos Cœnobii Passinianensis, Ordinis Vallis-Umbrosæ, Pan-

SS 3 2

zano

(1) Ferrarius in Catal. SS. Ital. die 1. Maii.

zano viciniore, ut illius Ecclesie monumenta perquirerent. Verum, vix pauca illic reperta sunt, quæ nihil aut parum lucis afferre possunt iis, quæ de Euphrosini origine, patria, Episcopatu, tempore, aliisque hujusmodi requirebantur. Ea a D. Angelico Bigazzi, Monacho ejusdem Coenobii, & Theologiæ Lectore accepta laudati Henschenius, & Papebrochius ita exhibent. (1) *Ecclesia Sancti Euphrosini, in qua ejus Corpus quiescere dicitur, in Valle Panzanensi Occidentem versus, in ripa fluminis Pesa est posita. Sub Ara maxima ejusdem Ecclesie collocata visitur Statua lignea Pontificalibus induta, Sanctum Euphrosinum representans, juxta quam spectantur tres capsule, in quibus recondita sunt multe Reliquie ejusdem Sancti (ut creditur) per manus ejusdem Episcopi Fesulani: & alie multe Reliquie in eadem Ecclesia honorifice conservantur. Senior quidam qui habitat prope Ecclesiam S. Euphrosini testatus est, se vidisse excavari pavimentum unius Sacelli Ecclesie ejusdem Sancti jussu cujusdam Episcopi Fesulani, in quo credebatur quiescere Corpus Sancti Euphrosini: at nihil inventum esse, præter quædam fragmenta columnarum, & capitella, quæ adhuc conservantur: circa quod multe & diversa pendunt anathemata, partim in quibusdam tabellis coloribus expressa, quibus indicantur varie gratiæ receptæ a Deo meritis S. Euphrosini, partim quibusdam minusculis simulacris signatoris: insuper fasciculi plures candelorum oblatis a Christi Fidelibus in obsequium ejusdem Sancti. Inde colligunt laudati Henschenius & Papebrochius, incertum, immo potius ignotum videri, in qua parte Ecclesie ipsum Corpus ejusdem Sancti reconditum sit, si non est in prædictis capsulis sub Altari.*

Non multum ab Ecclesia distat Silva, in qua statuitur fons perennis, quatuor columnis ornatus, sustinentibus radem fornacem: qui fons sanctificatus creditur ab eodem Sancto, qui ad ipsam regressus, ex coque bibit: ideoque illuc concurritur a Fidelibus etiam ad triginta millia passuum, ut agnam hauriant curandis febribus aliisque morbis salutarem. Post dimidium milliare ab isto fons in publica semita videntur duo lapides, quorum unus recepit imaginem, seu formam pedis S. Euphrosini, dum rediret a peregrinatione Romana: alius positus contra primum, adhuc conservat formam venum ejusdem Beati, qui exitinere fatigatus super eum recubuit. In Ecclesia Sancti Leolini viciniore Ecclesie Sancti Euphrosini reperitur & honoratur ejusdem Stola violacii coloris in fundo auro variisque coloribus contexto. Subdit præfatus D. Angelicus Bigazzi, de omnibus præmissis se reditum fuisse certiorum a quatuor testibus illius regionis, & a Plebano S. Leolini. Bis per annum celebratur Festum S. Euphrosini, cum Missa solemni sub ritu Dupli'cis, videlicet tertia Novembris, qua die non est magna populi frequentia; & prima Dominica Maii, maximo cum concursu. Confraternitas Passinianensis offert cere libras 2. Confraternitas Panzanensis libras 4. Confraternitas Terra, vulgo di'la, Greve libras 4. Populus Montis Radulphi libras 4. Populus Petrioli libras 4. Populus Ecclesie Sancti Martini libras 4. Populus Montis Alari (is forte qui in tabulis, Monte Luco-Alenchi scribitur) offert pecuniam pro possibilitate. Ecclesia vulgo, le Stinche offert pariter pecuniam. Hucusque Epistola D. Angelici apud Bollandum. In qua præterea scribit, volumen quoddam, in quo Acta Sancti Euphrosini descripta

pta

(1) Bollandus Tom. I. Maii die 1. pag. 140.

pta traduntur, Pisas a Custode quodam Zenodochii Sanctæ Mariæ Novæ Florentiæ delatum fuisse, ubi cum ille Custos obisset, ignoratur prorsus, ad quos prædictum volumen, una cum ejus bonis pervenerit, nomine & Familia Custodis ignotis. Diligentem & ego operam industriamque adhibui apud Amicos Florentiæ, Fæsulis, immo, & Pisis, si forsitan volumen illud reperiri posset; sed nihil pro voto invenire datum est, præter antiquam traditionem eorum, quæ ex vetustis monumentis Ecclesiæ Fæsulane apud Franciscum a Diaceto, & Philippum Ferrarium, descripta sunt, atque superius indicata. Forte volumen illud Pisas delatum continet Acta S. Euphrosini a Blasio Monaco, vel ab altero Monacho, cujus Codex MS. in Bibliotheca Sancti Marci Florentiæ aservatur, concionata. D. Ferdinandus Ughellus Tom. III. Ital. Sacr. pag. 305. agens de Fæsulans Episcopis quædam asfert Summorum Pontificum Diplomata, in quibus S. Euphrosini Ecclesiæ expressè nominatur. Unum, Paschalis II. ad Joannem Episcopum Fæsulanum, anno 1103. editum, in quo Pontifex memorat *Ecclesiam Sancti Euphrosini apud Panzanum*. Alterum est Innocentii II. ad Joannem ejus nominis secundum, Fæsularum Antistitem, scriptum anno 1114. in quo recenset *Ecclesiam Sancti Euphrosini juxta Castrum Corbulli*. Unde oportet duo Tempia eidem Sancto in Diocesi Fæsulana fuisse dedicata, alterum prope Panzanum, alterum prope Castrum Corbulli: nisi forsitan idem Templum promiscue nunc unius, nunc alterius Castri vocabulo olim significaretur. Hæc sunt quæ de Divo Euphrosino colligere potui; quem tamen non Fæsularum, sed Pamphyliz Episcopum vocant, tam monumenta Fæsulanz Ecclesiæ apud Fran-

ciscum a Diaceto, & Philippum Ferrarium, quam Blasius Monachus, & alter Monachus supra memorati; tametsi prorsus lateat, cujus civitatis Pamphyliz fuerit Episcopus, & quo tempore vixerit. Obiisse tamen eum oportet prope Panzanum, ibique in Ecclesia sui nominis fuisse, tumulatum, & miraculis claruisse, cum alibi locorum nomen ejus & cultus non appareant, neque Orientalis Ecclesiæ illius memoriam celebret, neque aliarum Ecclesiarum. Tabulæ ac Martyrologia ullam ejus mentionem faciant.

XIX. In hac ipsa Diocesi Fæsulana aliquot videntur Ecclesiæ, Plebanatus titulo insignes Sancto Leolino Episcopo & Martyri consecratæ, quem Ughellus & alii Leoninum appellant. Tres in Fæsulana extant hujusmodi Ecclesiæ, prima in Valle superiore Arni: secunda prope Panzanum; tertia supra publicam Viam Romanam, juxta oppidum dictum, *la Castellina del Chianti*: ibique in Ara maxima decenter depicta cernitur antiqua ejus effigies, apensis circum eam plurimis anathematis ob miraculorum frequentiam, præsertim erga energumenes, puerosque agrotos. Præter tres recensitas, quarta insuper eidem Divo dicata est Ecclesiæ, pariter in Valle Arni, ea parte quæ pertinet ad Arretinam Diocesim, cui addita, & ipsa Plebanatus titulo decorata. In iis Ecclesiis S. Leolini, seu Leonini, Festum singulis annis, die 24. mensis Novembria agit. Quis tamen fuerit hic S. Leolinus Episcopus & Martyr, cujusnam urbis Antistes, ubinam, quoque tempore passus, adhuc latet. Nulla invenire potui ejus Acta; nihil de illo ejusque Martyrio Joannes Villanus, Leonardus Arretinus, Divus Antoninus, Franciscus a Diaceto, Scipio Ammi-

ra-

ratus, Silvanus Razzius, Ferdinandus Ughellus, alique Scriptores tradunt. Nihil de illo in Martyrologiis, nihil in monumentis Ecclesiæ Fæsulanz, nihil apud Ferrarium in suo de Sanctis Italiæ Catalogo: solum Index Topographicus & Alphabeticus eidem Catalogo præfixus nominat *Sanctum Leolinum Episcopum Patavinum, cujus Corpus in Sacello proprio; dies Ignoratur*. Ughellus in Episcopis Patavinis tradit, annis duodecim eum præfuisse Ecclesiæ Patavinæ, post Suaderum Episcopum, & anno 240. ad Deum migrasse. Scardeoneus autem omisso Suadero, substituit eundem Leolinum, seu Leoninum Sancto Syro, usque ad annum 232. Neuter tamen diem notat, solum uterque indicat, extare ei *Sacellum sacrum extra Pratum-valis, ubi sepultus est in Arca lapidea; & nunc vulgo Violinus appellatur*. Quo & *Sancti Leonini ad Pratum-valis*, inter quatuor ex multis reliquiæ Xeoodochia, unum nominatur ab eodem Scardoneo, lib. 2. Antiq. Patavin. Classe v. circa finem, mox Classe vi. in ordine Episcoporum, ipsum duodecimum referente. Sed Leolinus Patavinus non est idem cum Leolino Etrusco, is quippe Martyr fuit, atque in Fæsulana Diocesi pro Christi nomine interfectus, ut paulo

post dicemus; Patavinus vero, Episcopus quidem Patavii extitisse creditur, non item Martyr.

XX. Fateor nihilominus nulla adhuc explorata reperiri potuisse monumenta, ex quibus deprehendi possit, quis nam Leolius iste, cui tot Tempia in Fæsulana Diocesi sunt consecrata, extiterit, cujus loci Episcopus, quoque vixerit seculo. Eruditissimus Præsul Benedictus Falconcinus, Arretii Episcopus, nullum non movit lapidem, ut vel Sancti hujus Acta, vel notitiam aliquam reperiret: cumque in ejus Diocesi Arretina Sancti Leonini nomine, non tantum Ecclesiæ Plebania, verum etiam Vicus exisset jam ab anno 1712. Plebano in maodatis dedit, ut omni adhibita diligentia pervestigaret, cum aliquod monumentum hac de re, illic inveniri posset. At post accuratam investigationem, nihil aliud repertum est, quam vetus quoddam fragmentum ejusdem Chartulæ in Sacrario repertæ, in qua, licet mutila, & obscuris characteribus exarata erat pars veteris Antiphonarii in Festo Sancti Leonini, seu Leonini olim recitari soliti: quod hic fideliter ex eadem Chartula originali exscriptum, exhibeo:

In Vigilia S. Leonini ad Psalm. Antiphona.

Videm gens Strinitanorum dicentes clamaverunt, Magnus est Christianorum Deus, & crediderunt.

Psalm. Dominus Revertit.

Iussit feriri gladio Maximilianus canis non credens Dei Filio. . . . .

Psalm. Jubilate.

Erant Angeli currentes in Cælorum nubibus animas suscipientes ferendo caelestibus.

Psalm. Deus Deus meus.

Dum ferveret . . . . . mortis Sancto crux imprimitur.

illaris . . . . . præsul.

Ad

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIX. 1301

Ad Secundas Vesperas Antiph.

Magnificat.

Spectis fureis tyranni atque cruciatibus ad supernam transis agni cenam cum Martiribus, fac consortes regni tanti nos cum suis civibus.

In Die S. Leonini Introitus.

Sacerdotes Dei benedicite Dominum, &c. Benedicite omnia opera Domini Domino, &c. Gloria.

Grad.

Inveni David Servum meum, &c. Nihil proficiet inhiulus in eo, &c. Allelula. Posuisti Domine super caput ejus, &c.

Offert. Veritas mea & misericordia mea, &c.

Communio. Beatus Servus quem cum venerit Dominus, &c.

Hoc Antiphonarium licet imperfectum & mutilum, quidpiam tamen lucis in tanta rerum obscuritate affert, ut inde nonnulla de S. Leonino cognoscere valeamus. Cumprimis constat cum Martyrem obiisse, gladio peremptum jussu Maximiani Imperatoris; ut proinde & genus Martyrii aliquo modo innoteat, & Tyrannus, sub quo passus est, nimirum ferviente Diocletiani & Maximiani persecutione. Id secundæ Antiphonæ verba indicant: *Jussit ferri gladio Maximianus, &c.* Aliquod signum in ejus Martyrio, aut statim post mortem fuisse patratum, scilicet Crucis signum divinitus illi impressum apparens; quod, si fallor, quartæ Antiphonæ hæc verba significare videntur, quamvis ingenti lacuna detruncata. *Dum ferretur, nempe tyranni furor, & instaret tempus mortis Saulis Crux imprimitur.* Eo signo aliisque prodigiis tunc divinitus editis, magnam populi adstantis multitudinem in Christum credidisse, prima Antiphona declarat: *Videns gens Siritanorum dicentes clamaverunt, Magnus est Christianorum Deus, &c. crediderunt.* Non Leoninum dumtaxat, sed alios quoque Christi Fideles cum ipso eadem persecutione Martyrii palmam obtinuisse, mihi suadere videntur verba tertiæ Antiphonæ, quæ Angelos tunc temporis

in aëre apparuisse, Animasque eorumdem Martyrum in Cælum deportasse significant: *Erant Angeli eurrentes in Cælorum nubibus animas suscipientes ferendo caelestibus:* non enim dicunt animam, unius nimirum Leonini, sed Animas, Leonini scilicet ac Sociorum in Cælum ab Angelis delatas. Quo itidem prodigio permoti accolæ, Christianam Religionem amplexi sunt. Locus itidem Martyrii ex laudatis primæ Antiphonæ verbis deprehendi posset: *Genis quippe Siritanorum, eadem est, ac Sinitanorum, seu Siritanorum, populi videlicet Vallis Senti, seu Sitis, ut alii vocant, incolentes.* Recte quidem, observat laudatus Præful, Benedictus Faleoneinius, veteres illos characteres præ sæ antiquitate literam unam præferre, quæ & r & u figuram refert; aut forsitan Scribæ oscitantia, aut vetusto more loquendi illius temporis, pro Valle Senti, seu Sitis, nomen Vallis Sitis, & Siritanorum fuisse appositum. Porro Vallis Senti, seu Sitis in Diocesi Falsulana sita est, quam etiam veteres aliquot, præsertim post corruptum, Gothorum & Longobardorum barbarie, Latinum sermonem, *Siritanam*, pro *Sinitana* appellant. Tandem Leoninum hunc fuisse Episcopum, præter antiquam traditionem illarum Ecclesiarum, quæ ejus nomini sunt dicatæ,

eatque, demonstrat etiam Introitus Missæ in veteri illo Antiphonario descriptus, qui est unius Pontificis, itemque vox illa *Præsul* in mutilo illo fragmento postremæ Antiphonæ Laudum obvia.

XXI. Atque hinc haud levis conjecturæ locus emergit opinandi, Sanctum Leoninum, seu Leolinum in his Etruriæ partibus honoratum, fuisse forsitan Episcopum Fæfularum. Neque enim alterius ex vicinis Tusciæ civitatibus, nimirum Florentiæ, Arretii, Senarum, & Pistorii Antistes esse potuit, quæ Maximiani Imperatoris temporibus nondum Episcoporum Sedes extitisse perhibentur. Fæfulana vero jam diu antea primo nimirum Rei Christianæ seculo a D. Romulo fundata fuerat, ejusque Diœcesi Florentia & Arretium, forsitan & Senæ & Pistorium continebantur. Certe in Florentinæ & Pistoriensis Diœceseon partes aliquas, etiam post Constantini Magni Imperium Fæfulanos Antistites jurisdictionem suam effudisse, testantur Summorum Pontificum Diplomata apud Ughellum. Arretinus & Senensis agri cum Fæfulanæ Diœcesim attingant, & ante S. Silvestri ætatem nec dum Episcoporum Sedes essent, Fæfulani Præsulibus sollicitudinem respexisse videntur: tamen crediderim partem Senensis ad Volaterranum spectasse. Locus itidem ubi S. Leoninus pro Christo sanguinem fudit, Diœcesi Fæfulana semper inclusus fuit. Non igitur alterius civitatis Episcopus fuisse videtur Leoninus, quam Fæfulanæ. Et quidem si unicum excipiamus Templum in Arretina Diœcesi, in confinio tamen Fæfulanæ ad Vallem Arni situm, nullibi locorum nisi in Fæfularum oppidis aut pagis Templum reperiuntur Divo Leonino Episcopo & Martyri sacra. Ejusmodi

Templa sunt vetustissima; in iis ipsius Imagines Aris superpositæ ut plurimum redolent antiquitatem: quæ omnia suadere videntur, eum fuisse Fæfulanum Antistitem, atque in propria Diœcesi Martyrio coronatum. De iisdem Templis Plebanæ titulus insignitis Summi Pontifices circa annum centesimum supra millesimum expressam mentionem faciunt: quorum Diplomata Ughellus recitat, præsertim Paschalis II. in Diplomate concessio Joanni I. Fæfularum Episcopo ejusque successoribus, anno 1103. quatuor S. Leonini Ecclesiæ Plebanas Diœceseos Fæfulanæ enumerat: (1) primam in *Monte Lauro*, secundam in *Reslano*, tertiam in *Panzano*, quartam in *Collina* positas. Innocentius II. in Diplomate ad Joannem II. Episcopum Fæfulanum dato, anno 1114. memorat *Plebem S. Leonini in Monte Lauro: Plebem Sancti Leonini in Panzano: Plebem S. Leonini in Collina*. Anastasius IV. Diplomate in gratiam Rodulphi Fæfulani Antistitis editi anno 1153. nominat *Ecclesiam & Plebem Sancti Leonini in Collina*. Cum igitur in una Diœcesi Fæfulana tot Tempia Divo Leonino antiquitus fuerint dedicata, in quibus ejus Festum quotannis 24. Novembris solemniter celebratur, haud leve inde petitur argumentum existimandi, ipsum fuisse Fæfularum Episcopum, atque huic Ecclesiæ præfuisse circa finem seculi tertii, aut quarti initium, quo tempore Maximianus imperabat. Siquidem ad Leolinum alterum Patavii Episcopum referri hæc minime possunt, eum ei nec tempus congruat in laudato Antiphonario designatum, nec Martyr ille extiterit, neque in Etruria quidpiam gesserit: immo apud suam Patavinam Ecclesiam obscura sit ejus memoria, nomine tantum innotescat, & vix

(1) Ughellus Tom. III. pag. 305. 309. & 316.

Pars II. Lib. III. Cap. XXXIX. 1303

& vix extra urbem parvum ipsi Sacellum sit consecratum.

XXII. Celebris quoque est in Fæsulana Diœcesi *Mons Martyrum* dictus, inter Florentiam & Senas, novem circiter milliaribus Florentia distans, cujus radices haud procul a *Greve* fluvio recedunt, Viam Florentinam versus. Amœnus est Mons iste, in cujus vertice residet *Ecclesia Sancti Justi* vetustissimi sane ædificii, quæ inter vetustiores Florentini agri censetur. *Mons Martyrum* appellatur, quod grassante sevirissima persecutione, quæ a Decio inchoata, dein ab aliis Imperatoribus Ethnicis continuata, Deciana est dicta, plures illic post medium seculi tertii Sancti Martyres pro Christi nomine sanguinem fuderunt, quorum tamen nomina, sicuti & numerus ignorantur. Illud vero certum est, locum a Martyribus illic interemptis nomen obtinuisse. Cur autem Ecclesia ibi constructa Sancti Justi dicatur, prorsus latet. Forte unus ex iisdem Martyribus præcipuus *Justus* nuncupabatur, eique Templum illud dicatum fuit: nisi etiam velimus, initio Ecclesiam *Justorum* (quo vocabulo præsci Fideles Martyres nuncupabant) fuisse dictam; sed decursu temporum a vulgo imperito *Justi* nomenclationem ipsi impositam. Sic locus ille prope Florentiam, ubi Sanctus Minias & alii Martyres passi sunt, nunc vulgo dictus, *la Croce al gorgo*, cum in Templum fuisset consecratus, *Sancta Candida*, a *Candidatis* Martyribus nunc vocatur. Dubium non est, quin eo in Templo S. Justi plurium Beatorum Martyrum Ossæ & Corpora sint tumulata: siquidem Fæsulanus Antistes non multis ab hinc annis, pavimento prope Altare majus effosso, tria eorundem Martyrum Corpora invenit, eaque sub eodem Altari decenter recondidit. Locum.

Pars II. Vol. II.

summa veneratione Fideles prosecuntur. Vir Clarissim. Joannes Baptistæ Cafottus Comes, Canonicus Præfatus, nunc Insignis Plebis & Ecclesiæ Deiparæ Virginis de *Impruneta* dictæ, Plebanus & Rector, Vir Antiquitates Etruriæ apprime callens, ab Amico, meo etiam nomine rogatus, hæc de Monte Martyrum, & Sancti Justi Ecclesia, Epistola sua humanissime rescripsit.

» En notitias omnes, quas col-
» ligere potui Montis Martyrum.
» Clausa hic Inscriptio extat sub Al-
» tari Sancti Justi, Eremito posito in
» Populo Plebis Cinctorii, in super-
» cilio Montis præfati.

Perillust. & Reverendiss. D. D. Baccius Gberardinius Episcopus Fæsulanus, & Comes Turricebii, in Visitatione hujus Ecclesiæ Montis Martyrum, vidit subitus hoc Altare in ejus restauratione repertas Reliquias quomplures in quatuor desolatis loculis marmoreis satis honeste conditas, quas intus honestiori loco recondi decrevit, imperavit Anno MDCXVI. sexto Idus Martii, existente Plebana Sancti Petri de Cinctorio cui subditur ista Ecclesia Rev. Dom. Euphresino de Bottrini.

Addit idem Vir Eruditiss. Vidi præterea quoddam Instrumentum Consortii Confraternitatis Sancti Justi de Monte Martyrum auctoritate Ordinarii erectæ in Oratorio existente in vertice unius Montis vocati de Sancto Justo, cum Confraternitate Pietatis Nationis Florentinae Romæ constituta, editum anno 1617.

XXIII. Intra eandem Diœcesim Fæsulanam insigne quondam fuit Monasterium & Templum S. Gaudentii Sacerdotis & Monachi, ubi ejus Corpus cum aliis SS. Reliquiis quiescit; de quo Ferrarius in Catalogo SS. Italiæ, die 16. Novembris, & Ughellus in Fæsulana. Episcop. Olim

T t t

ad

1304 Orbis Sacer & Prophanus

ad Fesulanam Dioecesim pertinuit S. Hilarii Abbatis Monasterium & Ecclesia, ubi ejus Corpus reconditum: nunc in Abbatiam conversum est opulentissimam Rom. Ponti.

fici immediate subjectam ⁽¹⁾, cui 36. Ecclesiarum Parochiales parent, & plures Pagi, itemque Galeata totius Vallis oppidum præcipuum, a quo illa nomen habet.

C A P U T XL.

Synopsis.

I. **P**istorium illustre Etruriæ civitas. De illius origine & nominis derivatione fabulosa opinionem confutatur. Diu ante Catilinianam cladem Pistorium conditum. Plauti locus exponitur.

II. Urbis situs & amœnitas. Olim populo facta, nunc minus frequentata. Viri doctrina & dignitate clari.

III. Varias dominationum vires subiit. Libertate obtenta mutui civium factionibus dilaceratur. Post diversos casus cum Florentina Rep. societatem inivit.

IV. A S. Romulo fertur Christiana sacra suscepisse. Forte initio Fesulanis Episcopis paruit.

V. Ante annum 600. nulla reperitur Pistoriensium Episcoporum memoria. S. Atto Vallis-Umbrosæ Monachus insignis ejus Episcopus. B. Andreas de Franchis egregius Antistes.

VI. VII. Cathedralis Ecclesia Zenoni Episcopo Veronensi & Martyri dicata est. Sancti, quos illa colit, recensentur. Divi Jacobi Apost. aliorumque SS. Reliquiæ ibi asseruantur. Nobile illud Capitulum Canonorum: Mansionarii 54. Collegium Clericorum, & Seminarium.

VIII. Insignes Collegiæ, Paræciæ, Canonici, Hospitalia, & Pia Loca in hac urbe erecta.

IX. Diæcesis Pistoriensis præampla. Præcipua ejus oppida.

X. Pratum ejusque origo. A Florentinis eversum; a suis civibus redificatur. Varias vires sensit: tandem Florentinis subest. Ejus finis, ac Viri illustres: usque ad num. XII.

XIII. Casus Symmacchi Papæ Synodus subscriptus non Pratenfis, sed Portuensis Episcopus fuit.

XIV. Cathedralis Ecclesiæ Pratenfis exordium. Contentiones inter Præpositum Pratensem, & Episcopum Pistoriensem. Episcopalis Sedes ibi erecta, & cum Pistoriensis unita.

XV. Cathedralis S. Stephano Protomartyri sacra. Cingulum B. Virginis possidet. Ejus Capitulum & Clerus.

XVI. Paræciæ, Canonici, Collegia, Tempia, & Loca Pia in hac urbe, ejusque Diæcesi posita.

XVII. Piscinam ex reliquiis Fani Martii conditam aliqui censent. Refellitur hæc opinio. Verior ejus origo aperitur. Florentinorum ditiori subest. Jure civitatis donatur. Viros illustres protulit. Agri Pistenfis fertilitas, & amœnitas: usque ad num. XIX.

XX. Ecclesiæ Pistenfis prius Plebanie, dein Collegiæ titulo insignita. Nulli Episcopo subiecta. Sanctæ Mariæ Majori dicata est. Diæcesis oppida. Nunc Episcopatus Sede donata est; usque ad num. XXIII.

XXIV. & XXV. Burgum S. Sepukbrî urbis antea dicta. Ibi olim insignis Abbatia, postea Sedes Episcopalis.

XXVI. Cel-

(1) Ferrarius in Catal. die 15. Maii.

XXVI. Collis vetus oppidum, nunc urbi Etruriz. De illius exordio Ughellii opinio. Ea relleitur. Sedes Episcopalis a Clemente VIII. ibi erecta; usque ad num. XXVIII.

XXIX. Sancti Miniatis civitas. Ejus

origo indicatur. Olim Respublica fuit, postea Florentinis paruit.

XXX. Sede Episcopali a Gregorio XV. donata est. Cathedralis, Paræcie, & Canobia in urbe posita. Diœcesis ampla, & oppidis opulenti frequentata.

I. N Etruscanæ Ecclesiæ primordiis, profectum, ac insignibus explicandis diutius versati sumus, quod ea & vetustissima sit inter Etruscas, & Sanctorum gestis plurimum illustrata. Nunc reliquas Urbes, Episcoporum Sedes Florentino Metropolitæ Suffraganeas lustrandas suscipimus. Sunt vero, *Pistorium*, *Burgum Sancti Sepulchri*, *Collis*, & *Sanctus Miniatus*.

Pistorium nobilis est Etruriz civitas, amœnissima in planitie sita, ad amnem Stellam, fere media inter Florentiam ad Ortum, & Lucam ad Occasum, haud procul ab Apennini radicibus, vixque 12. mill. pass. distans in Ortum a Bononiensi agro & ditione Pontificia. Hæc civitas a Plinio *Pistorium*, a Ptolemæo aliisque *Pistoria* vocatur: Antoninus vero in suo Itinerario a reliquis desciens, ei nomen *ad Pistoris* inditum memorat, vulgo *Pistoia* nuncupatur. Unde autem id nominis huic urbi inditum fuerit non omnes pari sententia tradunt. Ugutio, & Annii Viterbiensis, quibus mos est a verbis Græcis, Hebraicis, interdum, etiam Chaldaicis, & si lubet, barbaris, Italicarum Urbium ac Regionum, atque earundem nominum significationes mutuari, *Pistorium* fuisse nuncupatum volunt a Græcis vocibus *Pistis*, & *oro*, quæ simul colligatæ fidele territorium designant, quod scilicet hanc Etruriz partem, quæ olim instar ejusdam claustrî Galliz Cisalpinæ oppositi habebatur, po-

puli erga Romanos fidelissimi incolebant. Alteram ejusdem nominis interpretationem postea præfatus Annii adinvenit, ab his vocibus *pissum*, & *oro* derivatam, quæ ex Samuelis sententia simul collectæ montem significant. Juxta quam interpretationem *Pistorium* proprie sonat Januam, quæ per Apenninum ex Etruria in Galliam Cisalpinam transitus patet: quem locum Catilina idcirco occupavit, quod inde in Galliam penetrare meditabatur, uti Salustius in Bello Catiliniano narrat. Verum ejusmodi significatione a Viris eruditis, velut nugæ quædam deridentur, utpote quæ cum vocabulis e sermone Latino deductis, atque a Romanis Latina lingua utentibus primum inventis, nihil prorsus commune habent. Vis itaque interpretationibus rejectis, alii visum est hanc Urbem a maxima pestilentia, ex ingenti cadaverum mole post cladem Catilinæ ejusque militum in agro Pistoriensi prostratorum exorta, *Pistorium* fuisse appellatum, quasi *Peristorium*; quod præ aliis Faccius Ubertus, lib. 3. Diſtammndi, cant. 2. asserit. Haud procul ab hac sententia abiit aliorum opinio apud Ughellum, affirmantium, eam urbem ideo *Pistorium* fuisse dictam, quasi *Peristorium*, quia Catilina in agro Pistoriensi, quæ Florentiam spectat, a C. Antonii exercitu circumventus, cum suis omnibus periit.

Verum neutra ex hisce causis huic civitati nomen dedit: Catilina quippe clades contigit anno U. C. 691. Cos. D. Silano & L. Murena,

1306 Orbis Sacer & Profanus

ut narrat Sigonius, Comment. in Fast. & Triumph. Roman. ex Dione & Tullio in Orat. pro Murena; & lib. 1. ad Atticum; tametsi Petavius in annum sequentem sub iisdem Consulibus id referat. Cassiodorus autem in Chronico, sub M. Pupio & M. Valerio, qui D. Silanum & L. Murenam in Consulatu sunt subsequuti. At Pistorii, seu Pistoriensium men-

tio longe ante id tempus centum quadraginta, & forte amplius annis occurrit apud Plautum, qui obiit anno U. C. 554. Cof. P. Sulpitio Galba & C. Aurelio Cotta, anno primo Belli Macedonici, uti notat Petavius ex S. Hieronymi Chronico. Perspicuum Pistoriensium nomen apud Plautum ⁽¹⁾:

*Multis & multigenibus opus est tibi
Militibus, primum dum opus est Pistoriensibus
Eorum sunt genera aliquot Pistoriensium.*

Quæ carmina exponens Lambinus observat, Senem hic joculari cum Parafito. Enumerat autem genera militum, quibus constat edendi exercitus, idest, apparatus, manens in allegoria superiore: quam idem Senex continuans, ex diversarum urbium nominibus allegoricos eruit milites, idest, Ministros, qui ad varios cibos conficiendos sunt necessarii: nempe Pistoriensis, quo nomine licet Pistoris significet, tamen ex Pistorio Italix urbe allegoriam desumit: quemadmodum ibi ab urbe Placentia *Placentinos*, eos qui placentas conficiunt, intelligit, & nihilominus ad cives Placentinos alludit: *Turdetanos*, eos designans, qui turdos vendunt: verum Turdetani sunt populi non longe a Gadibus: *Ficedulenses*, a Ficedulis vico Romano, per jocum significans eos, qui vendunt ficedulas. Quemadmodum ergo ex urbes & oppida, ex quibus Plautus allegorica per jocum mutatus est nomina, verè ejus ætate extabant; ita & Pistorium. Quocirca centum quadraginta & amplius annis ante Catilinianam cladem jam Pistorium nomen suum fuerat adeptum: unde neque a Catiliniانو excidio, neque a pestilentia tunc exorta id

nominis huic civitati fuit impostum. Aliorum itaque opinio est, Pistorii nomen derivatum a multitudine Pistorum, vel qui ibidem alebantur, vel qui inde olim exibant ad accommodare farinam pinfendam in panes: seu quod a Romanis cum adversus Gallos Cisalpinos bella gererent, illie pistrina ad usum militum fuerunt erecta: sicque paulatim auctis pro loci opportunitate ædibus, in oppidum satis aptum coalescerint, cui a pistrinis & pistoribus nomen illud remansit. Huic sententiæ favet Antonini Imperatoris auctoritas Urbem hanc in suo Itinerario, *ad Pissores* appellantis. Verum Ughellus alique non immerito asserunt, quod sicut antiquior est Pistorii origo, quam quispiam ejus authorem expiscari posse videatur; sic in ejusdem nominis etymologia indaganda plerique Scriptorum, dum cum nausea ac risu legentium vaticinantur, gratis delirant. Post Plautum Pistorii meminerunt Ciceero in locis laudatis, & in Orationibus contra Catilinam; Sallustius in Catilinario: Plinius lib. 3. cap. 5. Ptolemæus, Antoninus, Ammianus Marcellinus lib. 27. ex recentioribus vero Joannes Villanus, Leonardus Arretinus, Sanctus Antoninus, Flavius

(1) Plautus in Captivis Ad. I. Sc. II. vers. 55.

vius Blondus, Carolus Sigonius, & Leander Albertus in suis Historiis.

II. Sedet Pistorium in planitie satis amœna, apud Apennini radices: circumdat hanc urbem parvo distans spatio duo amnes, Stella & Umbro, qui secus Carmagnanum delapsi, apud Montem Lupum oppidum in Aram se se exonerant. Nobilis sane est civitas, pulcherrimis ædificiis, latis viis ac recte dispositis ornata: nobilissimos & ingenuos habet cives, generis vetustate ac splendore illustres. Olim populo frequens extitit; sed cum in factiones Nigrorum Alborumque (de quibus postea) discerpta esset, tum mutuis incolarum cædibus, tum intestinis discordiis bellisque civilibus vexata, plurimum pristinae dignitatis amisit. Ad quod alludens Auctor Itinerarii, lib. 3. scripsit:

..... cum nos in plena valle
tuemur

*Pistorium; dulci contraria monstra
quiescit*

Ista tulit tellus.

Plures tamen hodieque ex primariis civibus, claritate ac vetustate stirpis insignes Pistorium exornant. Inscrptione Sigilli hæc civitas hujusmodi utitur: *Quæ volo tantillo Pistoria cuncta Sigillo*. Plano fertillique gaudet solo, qua Florentiam itur, ubi valis lata & amœna, frumento, vino, oleo, omnique fructuum genere affluens. Nec defunt Colles ad voluptatem & delicias. Villæ & Palatia hinc inde sparsa Baiani Sinus speciem quamdam exhibent. Clarissimos viros omni memoria peperit aluitque: ex iis celebris est Sozomenus Presbyter, a patria Pistoriensis dictus, ut ab altero Sozomeno Ecclesiasticæ Historiæ insigni Auctore discerneretur. Florentiæ diu vixit seculo XIV. egregiumque edidit Historiarum volumen a mundi exordio

ad suam usque ætatem res gestas continens. Præcipuam vero operam impendit in describendis Romanorum Pontificum Actis, summaque prudentia collegit, quæ antea Auctor Libri Pontificalis Anastasius Bibliothecarius, Paulus Diaconus alique, jam literis commendaverant. Ptolemæus Lucensis Sozomeno Synchronus eximium hoc Opus memorat, quod ille in tres partes distribuit, quarum una dumtaxat MS. Patavii conservari fertur. Mihi tamen a Viris fide dignis indicatum est, illud integrum olim pervenisse ad Cardinalem Nicolaum Forteguerrium; alterum quoque MS. quod antea extabat in Bibliotheca Monasterii Fefulani Canoniorum Regularium, modo in amplissima extructa recens atque magnifice Caroli Augustini Cardinalis Fabronii Bibliotheca asservari. Hujus Auctoris mentionem faciunt Raphaël Volaterranus in Comment. Urb. lib. 22. & 23. Possévinus in Appar. Sac. Tom. III. Vossius de Hist. Latin. lib. 2. cap. 64. Illustrarunt deinde Pistorium ultra plures alios eximios Oratores, Poetas, atque Juris Consultos, Cynus Sinibaldus, sive Singibaldus Dini discipulus, Bartholi Præceptor, qui de Jurisprudentia optime meritis, multa edidit in Codicem, Digestorum libros, & Additionem ad Infortiatum, aliosque Juris Cæsarei Libros: tum insuper Clemens IX. Rospiliosus Summus Pontifex: idem Nicolaus Forteguerrius S. R. E. Cardinalis Togæ Patriæque decus eximium; & hac nostra ætate Pistorii gloriam auxerunt Eminentissimi Cardinales singulari eruditione doctrinaque insignes, Carolus Augustinus Fabronius, Joannes Baptista Ptolemæus Societatis Jesu, & inter viventes Antonius Bancherius S. R. E. Card. amplissimus, itemque Franciscus Frobeni Archiepiscopus
Pi-

1308 Orbis Sacer & Profanus

Pisanus, Sardiniae, & Corsicae Primas, sacrarum Musarum decus, & ornamentum. Plures alii insignes viri hanc urbem illustrem effecerunt, quos inter summa laude floruit Franciscus Bracciolinus Poëta eximius, qui Torquati Tassi gloriam felicissime æmulatus est, quem sibi unum moderatissime imitandum proposuerat.

III. Quemadmodum a Romanis Pistorium originem suam agnovit, ita illorum imperium, quamdiu stetit, impense coluit. At eo jam declinante, Gothorum prius, deinde Longobardorum Principibus paruit. Cum Desiderius antequam Italica Regnum obtinuisset, ab Astulpho Rege Dux Tusciae inauguratus esset, hanc urbem nimirum in modum ædificiis auxit, ornavitque, eandemque, Rex factus, mœnibus circumdedit: quod aliqui ex Edicto ejus nomini vulgo inscripto colligunt: sed Edictum illud a Viris Eruditis inter apocrypha censetur. Everso postmodum Longobardorum Regno, uti ceteræ Tusciae civitates, Pistorium ejusdem regionis Marchiones, Ducesque venerari coepit, quoad usque illis exactis in libertatem se se vindicavit, constituta Reipublicæ forma, quam Priores cum Vexillifero alique Magistratus statis temporibus creati moderabantur. At enim Leonardus Arretinus, Joannes Villanus, Divus Antonius, Flavius Blondus, Raphaël Volaterranus, Carolus Sigonius, alique recentes Scriptores sæpius commemorant, ejus urbis cives inter se foedissime dissidentes frequenter in partes abiisse, ita ut Volaterranus Pistorium parentem dissensionum appellet. Hæc propterea, sicut Leonardo Arretino placet, prima fuit Etruriae civitatum, quæ ad annum salutis millesimum ducentesium, & quinquagesimum, gliscens tunc Florentinae Reipublicæ felicitatis subie-

rit frenum. Quippe quæ sæpius in factiones discepta, diutius nequiverit suam libertatem dignitatemque tueri. Ex hac enim urbe prodierunt Nigrorum, Blancorumque toti Etruriae noxiae factiones, scilicet Panciaticorum, atque Cancellariorum verius rabies, quam simulates, quorum intestinis discordiis, armisque pæne desolata civibus fuit. Quibus itidem factionibus illæ commixtæ omnium luctuosissimæ Gibellinorum, Guelphorumque florentissimam urbem sæpius afflixere. Inde contigit Pistorienfium e Florentinorum dominatu defectio, cum Castrucii Lucensis tyranni, & Ludovici Bavari milites susceperunt, Florentinis pulsus; donec a foederatis cum Joanne XXII. Summo Pontifice Catholicis Principibus Ludovici Bavari, & Castrucii vires succisse fuerunt. Anno siquidem 1328. Pistorium a Philippo e S. Gineto, qui Florentinae Caroli Ducis nomine præerat interceptum fuit; uti refert Raynaldus ad eundem annum, num. 48. qui etiam anno sequenti, num. 5. narrat, Pistorienses ea rerum commutatione exterritos, cum & se potentia Florentinorum impares agnovissent, ejectis Germanis militibus, se se in libertatem asseruisse ac foedera cum Florentinis percussisse. Quamobrem deinceps velut socia civitas Florentina Republica habita est: tamen paulatim in ejus dominatum transierit, plurimis tamen aucta privilegiis, quorum illud præcipuum censetur, ut perinde ac olim cum plena libertate potiebatur, etiamnum Vexilliferum, Prioresque statis temporibus per vices sibi eligat, qui publicis in Ædibus commorantur, imaginem quamdam veteris suæ Reipublicæ adhuc præferentes, quam hodieque intactam obtinent, etiam posteaquam hæc civitas ad Medicorum Principum, una cum reliquis Etruriae

riz urbibus, sinum confugit, sub quorum auspiciis, qua opibus, qua pacis bellicae artibus floret quammaxime. Si quis de nobilissima hac urbe, ejusdemque civium præclare bello, ac pace gestis; tum etiam de Blanchorum, Nigrorumque, Cancellariorum item, ac Panciaticorum factionibus plura dignoscere cupiat, adeat Leonardum Arretinum, Joannem Villanum, Divum Antoninum, Flavium Blondum, Carolum Sigonium, Marcum Antonium Coccium Sabellicum, qui in suis Historiis ea singula discrete commemorant.

IV. Quod attinet ad Christiana sacra, vetus ejus Gentis traditio est, ea Maiores suos a Divo Romulo Etruriæ Apostolo suscepisse. Ut enim ille Fesulanis, Volaterranis, Florentinis, & Arretinis, ita & Pistoriensibus Evangelium prædicasse creditur, cum hæc civitas Fesulis, ac Florentiæ adeo proxima sit, ut istarum urbium Dioeceses se se contingant. Atque in hujus rei argumentum Ughellus Tom. III. pag. 353. observat, Pistorienses ad Divi Romuli ipsorum Apostoli perennem memoriam conservandam, parvulis suis, quos lustralibus undis tingunt, prætere nomen proprium, Romuli quoque nomen adiacere solitos. Id etiam inde comprobatur, quod in publicis ejusdem Ecclesiæ tabulis, pridie Nonas Julii inscribitur Divus Romulus, primus Pistoriensium Cathedrista, ac Baptista. Idcirco, ut diximus, mos ille per vetas hinc manavit, ut in tanti beneficii memoriam, Pueri, & Puellæ, quotquot in Cathedrali Pistoriensis baptizantur, Romuli, vel Romulæ ab ipso Ministro inditum nomen accipiant. Quin etiam reperio Fesulanos Episcopos in nonnulla Pistoriensis agri loca jurisdictionem suam extendisse. Nam Otho II. Imperator, anno 954. Mo-

nafterium, & Abbatiam Sancti Salvatoris in Alina, seu Lina (hodie *Lognam* vocant) Comitatus Pistoriensis, Fesulanæ olim Ecclesiæ attributam, favorabili Diplomate eidem Ecclesiæ perpetua in possessione mansurum adjudicavit. Illud Diploma recitat Ughellus in Fesulanis Episcop. pag. 280. in quo nedum Cœnobium ipsum, verum etiam Castellam, Villam, pagi, & ejusmodi cetera ipsi adnexa recensentur. Id ipsum postea Conradus Imperator, ann. 1027. confirmavit, cujus Diploma extat pariter apud Ughellum, ibid. pag. 286. Robur insuper Apostolicæ Sedis addidit Paschalis Secundus, de quo idem Ughellus pag. 305. Itemque Innocentius Secundus, qui illud ipsum *Monasterium Sancti Salvatoris situm in Episcopatu Pistoriensis* affirmat, ut videre est in Diplomate hac de re Joanni Secundo Fesularum Antistiti concessio ann. 1134. quod Ughellus descripsit, pag. 310. Fortassis primis Ecclesiæ seculis priusquam Pistorii Sedes Episcopatus erecta esset, Fesulani Antistites, præcipue Sanctus Romulus, ac vetustissimi illius Successores huic etiam urbi, ejusque Dioecesi præerant. Quamquam Ughellus existimat, a primis illis temporibus Pistorio proprium Episcopum, fuisse tributum, ac deinceps in Pistoriensis Sede sibi successisse Episcopos, quorum tamen ob bella, incendiaque ante annum 600. nulla reperitur apud Ecclesiasticos Scriptores, & Conciliorum acta, memoria. Primus enim, cujus occurrat mentio fuit Restaldus Episcopus Pistoriensis, qui Ughello referente, anno 600. floruit.

V. Illustravit Pistoriensem Ecclesiam Sanctus Atto, quem etiam recentes Attum, vel Actum, seu Actium vocant, professione Monachus, & octavus, Abbas Vallis Um-

bro-

brofæ. Is quippe electus fuit Epifcopus Piftorienfis anno 1133. cujus electionem Innocentius II. Romanus Pontifex ratam habuit, a quo etiam ille ampliffimum in favorem fuz Ecclefiz obtinuit Privilegium ab Ughello relatum pag. 359. quo vel deperdita vel ab aliis ufurpata ejusdem loca recuperavit. In eundem Antiftitem ingentem quoque gratiarum copiam Cæleſtinius II. Papa effudit. Caſtellum Bittonem cõmit, pluraque alia in Eccleſiam ſuam bona contulit. Favore Didaci Compoſtellæ Archiepiſcopi inſignem Divi Jacobi Apoſtoli Reliquiam, nempe eolli ejusdem partem naſtus eſt, procurante Raynerio, patria Piſtorienſi, Canonico Compoſtellano, circa annum 1145. collocavitque honorifice in Cathedrali Bâſilica: cumque in ejusdem Apoſtoli honorem Atto Sacellum eximia munificentia conſtruxiſſet, Piſtorienſes majoris opis impetrandæ ſpe pleni, præfatum Sanctum Jacobum ſuz civitatis Proteſtorem renuntiarunt; ejusque Natalem diem quotannis ſolemni pompa, ac maximis grati religioſique animi ſignificationibus celebrare deinceps, ad hanc uſque ætatem conſueverunt. Didaci Compoſtellæ Archiepiſcopi, & Raynerii Canonici Literas hac de re Attoni inſcriptas Ughellus recitat pag. 361. & ſeqq. Eugenius quoque Tertius Summus Pontifex in gratiam Attonis Altari Sancti Jacobi Indulgentiam perpetuo valituram imperiit, ut videre eſt in ejus Diplomate apud Ughellum, pag. 364. Piſtorienſem Eccleſiam Beatus Atto ſanctiſſime gubernavit, poſtque egregia pietatis, ac Religionis opera ab ipſo edita migravit ad Dominum, die 22. menſis Maii ann. 1153. Ita enim omnes, fere qui ejus vitam ſcripſere. Aſt P. Papebrochius Tom. V. Maii, pag. 196. obiſſe eum putat ann. 1155.

ordinatum vero Epifcopum Piſtorienſem anno 1134. Ejus Sacrum Corpus ſepultum fuit in Eccleſia Sancti Miniatis in Curte: anno autem 1337. translatum fuit in Eccleſiam Cathedralẽ, ubi maxima civium veneratione aſſervatur. Clemens vero VIII. Miſſam, Officiumque ad honorem Sancti Attonis, ex præſcripto Sacre Rituum Congregationis celebrandum conceſſit, anno 1605. die 24. Januarii. Ejus porro Feſtum ea die qua mortalitatem exiit, nempe 22. Maii Piſtorienſis Eccleſia celebrat. Scripſit B. Atto Vitam Sancti Joannis Gualberti, Ordinis Vallis Umbroſæ fundatoris: ipſius autem Attonis res præclare geſſas literis commendarunt, Franciſcus Forteguerra, Juſtinianus Marchettus, Philippus Ferrarius, Arnoldus Wion, lib. 2. Ligni Vitæ; & noſſime Bollandianæ Collectionis Auctores To. V. menſ. Maii pag. 194. ubi fuſe Papebrochius de eo agit, & contra hæſtenus receptam omnium ſententiam, cum non Luſitanam, & patria Pacenſem; ſed Etruſcum, & Pecenſem Attonem, ſeu Aſtium fuiſſe affirmat. In Etruria quippe fluvius eſt Peza dictus, nomen tribuens toti Pexenſi, ſeu Peſenſi Valli, in qua Paſſinianum Vallumbroſani Ordinis præcipuum Monafterium. Ex altera quoque Atni parte fluvius eſt, ac Vallis Peſciæ, ejusdemque nominis oppidum noſtiſſimum. At pæ tanti viri, prior fluvius Peſa, non Peza dicitur, nec vallis, quam interfluit, Pecenſis dicitur, ſed Vallis Peſciæ. Peſciæ item fluvius, uti & Vallis, & oppidum, nihil habent confortii cum Pacenſi nomine. Unde idem Papebrochius poſtea ſententiam retractavit. Cum enim ſuſpicatus eſſet, Attonem patria fuiſſe *Pacenſem*, propterea quod in quodam Inſtrumento ita ſubſcriptus legatur: *Ego Fr. Atto Pacen. Monachus & diſtus* 97.

Pistoriensis Episcopus. Admonitus postea per litteras a D. Joanne Aurelio Casari, aliis Instrumentis Attonem subscripisse hoc modo: *Ego Fr. Atto Peccator Monachus*; hoc cognito Papebrochius priorem sententiam correxit, adeout prioris Instrumenti verba ita sint exponenda; ut non *Patenfis*, sed *Peccator Monachus* inscribatur. Papebrochii mentem aperuit P. Guilelmus Cuper, in Actis SS. Tom. III. Julii pag. 317. in Comment. Prævio ad Vitam S. Joan. Gualberti. Eximie item sanctimonie specimen dedit B. Andreas de Franchis, patria Pistoriensis, Ordinem Predicatorum professus; ab Urbano VI. istius urbis Episcopus consecratus est, post annum 1377. ut Ughello placet, seu juxta Salvium, anno 1383. pietate, & doctrina fuit insignis, magnique nominis concionator. Volumen Sermonum de Sanctis, itemque Quadragesimæ conciones valde proficuas edidit; cumque ad annum usque 1400. Ecclesiam Pistoriensem sancte rexisset, quo expeditus Deo vacaret, nuncium per procuratorem Episcopatu remissi, eodemque anno ex hac vita decessit, bonis operibus, ac meritis, plenus. In Templo FF. Predicatorum ejus Corpus Sepulchro marmoreo reconditum fuit, indeque non multis ab hinc annis integrum, incorruptumque repertum, in Sacrarium translatus, singulari civium veneratione colitur; ubi & ego aliquando illud veneratus sum. De eo Altamura in Bibliotheca Domin. Fontana in Theatro, Mandos, Marchesius, & alii. Antequam Florentina Ecclesia a Martino V. in Metropolim erigeretur, Pistoriensis Episcopus uni Romano Pontifici immediate subiectus erat: at deinceps ejusdem Martini Papæ decreto Florentini Archiepiscopi Suffraganeus factus est.

Pars II. Vol. II.

VI. Cathedralē Ecclesiam primum Divo Martino Episcopo Tironensi fuisse dicatam, Ughellus existimat: post annum vero 595. Sancto Zenoni Episcopo, quod ab ingenti aquarum inundatione urbem ipsam, ejusque agrum stupendo miraculo liberasset, fuisse consecratam. Verum Ughello contradicit D. Nicolaus Coletus ejus continuatur, in Editione Veneta anni 1718. To. III. pag. 284. & seq. ubi ostendit, Pistoriensem Ecclesiam Divo Zenoni Veronensium Episcopo, & Martyri, qui multo ante S. Martinum claruit, etiam antiquitus fuisse sacram, vel certe alii quam Divo Martino, cum Pistoriensis a S. Romulo Divi Petri Discipulo Christianam Religionem edocui, vel tunc temporis seculo primo labente, vel saltem Constantini Magni ævo principem aliquam Basilicam jam crexissent. Sub ejus quippe Imperio uti in tota Etruria, ita & Pistorii Tempia palam erigereperunt. Ex iis, quod primarium est, Sancto Zenoni Episcopo Veronensi, & Martyri primum fuisse dicatum verosimilius est. Nam Zeno iste, inter Veronenses Episcopos ejus nominis primus, longe ante Sanctum Martinum floruit, vel scilicet seculo tertio Galieno imperante, sicuti Baronius observat in Notis ad Martyr. Roman. die 12. Aprilis, & testantur ejus Acta apud Ughellom Tom. V. in Episcop. Veronen. quod & fere communiter creditum est, hunc scilicet Zenonem Gallieni Imperatoris tempore Martyrem occubuisse. Nonnulli tamen recentiores putant, eum sub Juliano Apostata passum; idque inde coniiiciunt, quod in Sermonibus eidem, tributis Arianæ hæreseos mentio habeatur, quæ tamen longe post Gallieni ætatem, & nonnisi quarto seculo sub Constantini Imperio exorta est. Sed si hunc Zenonem, cum al-

Vvv

terto

tero ejusdem nominis pariter Veronenſi Epifcopo confundunt, cujus meminit Divus Ambroſius in Epift. 64. ad Siagrum: duo quippe Zenones Veronæ Antiſtites ſunt diſcernendi, alter antiquior, qui Martyrio coronatus eſt, eundemque commemorans Sanctus Gregorius Magnus, lib. 3. Dialog. cap. 19. Martyrem vocat; alter poſterior, quem S. Ambroſius nominat: qua de re agunt, Onuphrius lib. 4. cap. 6. Molanus, Baronius, & alii in Not. ad Martyrolog. Roman. Xyſtus Senenſis in Bibliotheca, Bellarminus, Poſſevinus, Miræus, Ughellus, & Voſſius. Uterque tamen ſanctitate ſuit illuſtris, & Divi Martini Turonenſis obitum antevertit. Quare princeps Piſtorii Baſilica potius Divo Zenoni Epifcopo Veronenſi, ac Martyri, aut alteri antiquiori primum consecrata videtur, quam Sancto Martino. Aliorum quidem Sanctorum Titulos olim venerata eſt Piſtorienſis Eccleſia, ceterum Divo Zenoni principem locum dedit. Unde in quadam donatione ab Othone ſecundo Imperatore eidem Eccleſiæ facta anno 997. legitur, *in honorem Sanctorum Zenonis, Ruſini, & Felicis*: itemque in quadam Friderici I. Imperatoris Diplomate, anno 1154. ſcriptum reperimus: *Eccleſia in honorem Sanctorum Zenonis, & Ruſini, atque Felicis dicata*. Nulla vero Sancti Martini fit mentio, utique facienda, ſi illum aliquando Piſtorienſes ſui Patronum adlegiſſent. At enim ſequitis temporibus Divi Zenonis tantummodo nomen reſertum eſt: de quo ſolemnis memoria agitur ſexto Idus Decembris, qua die Vir Sanctus Veronæ Epifcopus ordinatus eſt: tametiſi pridie Idus Aprilis Martyrium perſulerit. Nihilominus hæc quoque dies Piſtorienſi Eccleſiæ eſt ſacra: & utriusque diei meminit Martyrologium

Romanum. Sacra itidem natalitia colit Sanctorum, Ruſini, non Piſtorienſis, ut Ughello viſum eſt, ſed Marſorum Epifcopi, & Martyris, ut videre eſt apud Baronium in Notis ad Martyrolog. Roman. 3. Idus Auguſti: Attonis Epifcopi Piſtorienſis, die 22. Maii, Felicis Presbyteri Piſtorienſis, die 25. Auguſti: Barontii Abbatis, & Deſiderii ejus Diſcipuli, die 27. Martii.

VII. Cathedralis Eccleſia, ut diximus, Sancto Zenoni dicata inter antiquiores, atque celebriores totius Italiæ recenſetur. Sacra quidem ſuppelleſtili dives eſt, longe tamen venerandis Sanctorum Reliquiis ditior. Cumprimis Vaſculum pretioſi Sanguinis Jeſu Chriſti, & Dominicæ Crucis portionem Fidelibus adoranda, exhibet. Illud Clemens IX. Summus Pontifex, ut Patriam ſuam tam inſigni theſauro ditaret, dono dedit: Lignum vero Sanctiſſimæ Crucis Franciſcus Froſini, & ipſe Piſtorienſis, Archiepiſcopus Piſanus, peramanter largitus eſt huic Eccleſiæ, quam antea adminiſtraverat. Elucent deinde Reliquiæ Divi Jacobi Apoſtoli a Didaco Compoftellæ Archiepiſcopo B. Attoni Epifcopo Piſtorienſi conceſſæ, quibus Populi Piſtorienſis Religio inſigne Sacellum, Sacrificiorum frequentia, ac luminum diu nocturne ardentium numero, admiratione digniſſimum, atque Altare argenteum opere anaglyphico mira arte conſtructum consecravit. Ausus magis hæc noſtra ætate erga Sanctum Apoſtolum, ejusdem urbis Divum Tutelarem Piſtorienſium cultus novo præſati Apoſtoli pignore Reliquiarum, quas in Statuam argenteam collocatas laudatus nuper Piſanus Archiepiſcopus donavit. In hac ipſa Baſilica aſſervantur quoque Corpora Sanctorum Ruſini, & Felicis paulo ante memoratorum; nec non Corpus

pus B. Attonis, quod in proprio Sacello, & in Arca argentea affabre, confecta conditum est, ad hanc usque nostram etatem integrum, incorruptum ad capillum usque, immo & flexibile conservatur, ac si recens expirasset. Capitulum ejusdem Cathedralis Ecclesiæ, ex quo plures Episcopi, ac Præsules, nostris etiam temporibus prodire, undecim Dignitatibus, ac quindecim Canonicatibus constat. Ex Dignitatibus Præpositura, quæ omnium princeps est, & Archipresbyteratus, cui secunda sedes tribuitur, decem præterea Canonicatus, qui de Massa vulgo dicuntur, liberæ sunt Collationis; reliquæ autem Dignitates, sicuti & Canonicatus de Jure Patronatus Nobilium quarundam Familiarum sunt. Omnes ex Indulto Clementis IX. Cappas magnas coloris Violacei supra Rocchetum, cum Cucullo intus hyemis tempore, pellibus Armellineis, ætivo autem rubro serico orato, more Episcoporum in functionibus Ecclesiasticis deferunt, in privatis vero functionibus, dum singuli incedunt, Mozzettam cum parvo caputio rubro serico asutam, supra Rocchetum, prout Episcopi sæculares in propria Diocesi. Solent itidem arbitrio Capituli eligi alii Canonici supra numerum, qui honorarii appellantur, qui eundem in functionibus Ecclesiasticis habitum gestant, locum tamen in Actibus Capitularibus minime obtinent, nec ulla consequuntur emolumenta. Deest Præbenda Theologalis, sed ejus loco in Cathedrali habetur Lectio Theologiæ Moralæ qualibet secunda, & quinta Feria post Completorium a Patre Societatis Jesu ex Legato Anæ Tonti Canonici ejusdem Ecclesiæ. Eidem Cathedrali Basilicæ inserviunt quinquaginta quatuor Mansionarii, quos laudatus Pontifex Clemens IX.

Cappis pariter Magnis Violaceis, sed cum Cucullo hyemis tempore cinereis pellibus, ætivo autem Violaceo serico orato, supra Cottam deferre voluit. Illic quoque Collegium adest duorum, & viginti Clericorum, qui vestes Violaceas induunt, atque in Missarum celebratione, ceterisque divinis Officiis, & Ecclesiasticis functionibus suorum Ordinum munia implent, congrua percipiunt stipendia, & a piis, ac eruditis Præceptoribus, sacris literis, & aliis Ecclesiasticis disciplinis instituuntur. Deerat quondam in hac urbe Seminarium Clericorum, sed illud Leo Strozza Episcopus anno 1693. ad normam Sacri Concilii Tridentini erigendum, curavit, atque ex suo nomine Sancti Leonis titulo insignivit; in quo pueri plerique Nobiles, & pietate, & bonis artibus optime informantur.

VIII. Quamquam nunc Pistorinum populo minus frequens sit, olim tamen longe majore incolarum frequentia fuisse cultum, præter Auditorum testimonio, haud obscure indicant tot Parœciæ, in quas distribuitur. Quandoquidem præter Cathedralē, duo & viginti illic enumerantur, quarum quatuor sunt præcipuæ, nimirum Divi Andreæ Apostoli, S. Joannis Evangelistæ, Sancti Pauli, & Beatissimæ Virginis Humilitatis nuncupatæ. In iis plures Capellani diebus Festis, aliisque per annum, divinis officiis dant operam; ejusmodi enim Ecclesiæ velut Collegiæ habentur, earumque Rectores in Ecclesiasticis functionibus ex perve. tusta consuetudine cum Canonicis Cathedralis incedunt, æquali prærogativa donati. Præ aliis vero Ecclesiis celeberrima est illa B. Virginis Humilitatis, in qua asservatur Sacra Imago, quæ anno 1490. gliscentibus civium intestinis discordiis sudore sanguis

1314 Orbis Sacer & Profanus

guineo manavit, cujus hodieque vestigia cernuntur: atque in tanti prodigii perenne monumentum, ejus memoria quotannis sexto decimo Kalendas Augusti solemnī officio, ex Apostolice Sedis concessione celebratur. Sacre huic Imagini Augustissimum Templum Populus Pistorienfis extruxit, quod & sacra suppellectili, Ministrorum numero, proventuum, copis, Sacrarum Reliquiarum thesauro, & functionum Ecclesiasticarum magnificentia celebratissimum est. Sunt præterea in Civitate decem Virorum Religioforum Cœnobīa: sexdecim vero Sanctimonialium Monasteria: insuper etiam Conservatorium Puellarum, quæ more Monialium in Claustro vivunt, atque instituendis ad Sacram Communionem aliis puellis incumbunt. Septem in Civitate sunt Hospitalia: Laicorum Confraternitates triginta septem, tres Congregationes Presbyterorum Secularium, Mons Pietatis sub Regia Etruriæ Principum Protectione. Tandem commendatione digna est Pia Domus Sapientiæ, quæ claræ memoriæ Cardinalis Nicolaus Fortegueræ propriis sumptibus extruxit, largoque censu ditavit, cui insuper annu 1474. a Xisto IV. unita fuerunt quædam Hospitalia. Plura de hoc Pio loco scripserunt, Ciacconius in Vita ejusdem Cardinalis sub Pio II. & Raphaël Volaterranus lib. 5. Comment. Urban. Proventus erogantur in alendis duodecim Adolescentibus in Universitate Pisana, in stipendiis Doctorum, qui Jus Pontificium, Cæsareum, & Philosophiam doceant: tum etiam eorum, qui Doctoratus lauream consequuti, Romæ, aut Florentiæ, aut alibi locorum studia prosequuntur. Huic loco præest Magistratus e civium Nobilium numero electus: uti etiam præest Fabricæ, quam Operam S. Jacobi Apostoli ap-

pellant, cujus proventus ad sex aureorum millia in ejusdem Divi Apostoli Sacelli sumptibus, pauperum eleemosynis, & dotibus puellis pauperibus distribuendis expenduntur.

IX. Ager Pistorienfis peramplus, partim in Apenninis Montibus affurgit, Agrisque Florentino, Pratenfis, Lucensī, Miniatenfis, Bononiensī, & Mutinensī finitimus. Olim longe amplior fuit, nam præter Pratense territorium, quod prius Diocesis hæc Pistoriensis continebatur, plura etiam oppida hinc divulsa, nunc Pisciensī tractui sunt tributa. Nihilominus etiamnum Ecclesiæ Parochiales Diocesis extra civitatem 147. enumerantur: quas inter Plebanie 37. Populus ad octoginta prope animarum millia auctus. Sunt præterea in Diocesi Virorum Religioforum Cœnobīa sex, quatuor verò Sacrarum, Virginum. Præcipua oppida sunt, Summanum, Seravalle, Vicolinum, quæ circumstant urbem: Vajannum, Carminianum; in Apennino Oppida S. Marcelli, Cutilianum, Lyzanum, & Pupillum.

X. Pratum, nunc civitas Episcopalis, cum ab eodem Episcopo Pistoriensī regatur, merito hic peculiarem sui indaginem a nobis exposcit. Ejus mentio apud veteres Geographos nulla occurrit, quod sui originem seculo XI. Christiani nominis vetustiore minime agnoscat. Qui vero a seculo XII. ac deinceps scripsere, Leonardus Arretinus, Riccardaccius, vulgo Ricordanus Malepignius, Joannes Villanus, Divus Antoninus, Marcus Antonius Sabellius, Flavius Blondus, Leander Albertus, ceterique cum laude Pratum commemorant. Blondus præ aliis, in Etruria, sub finem capitis VI. *Pratum oppidum omnium Etruriæ opulentissimum* nominat. Leander verò in descriptione Italiæ illud vocat *notabile*

bile oppidum, atque ob suam amplitudinem, ac venustatem olim inter quatuor præcipua Italiæ oppida recensitum affirmat. Sunt vero, Barulum, vulgo *Barletta* in Apulia, Fabrianum in Piceno, Crema in Longobardia,

& Pratum in Tuscia: sed hodie inter civitates censentur. Visentius a. mois ex Apennino defluens Prati moenia præterfluit: de quo Faccius Ubertus cap. 7. lib. 3. hæc cecinit: (1)

*Coni cercando per quella pianura
Trovamo Prato, che Bisenzio bagna,
Dove si mostra la Santa Cintura.*

Illius originem Pandolphus Colleenueius, lib. 4. Histor. Regn. quem citat, sequiturque Leander Albertus in Fridericum II. Imperatorem refert, a quo Pratum ædificatum narrat. Verum eruditus Vir, & Amicus meus Joannes Baptista Casottus, patria Pratenus, Canonicus Ecclesiæ Cathedralis ejusdem civitatis, & Publicus Professor Historiæ Ecclesiasticæ in Academia Florentina, longe vetustiora Patriæ suæ primordia fuisse tradit, in doctissima Relatione Historica, quam de hac re transmissit ad Nicolaum Coletum, eaque inserta est Tom. III. Italiæ Sacræ Ferdinandi Ughelli postremæ Editionis Venetæ, post Pistorienses Episcopos, a column. 317. usque ad 340. in cujus initio de Prati origine, & appellatione hæc scribit.

(1) *Prato non vulgari in Etruria nobis, Pratem nomen fœle, cui insidet. Cum enim quos modo Pratenfes appellamus, antiquæ sedis peræsi, a proximo colle, quem Javellam appellant, in planitiem descendissent, Pratum coëcinerunt, in quo nullius præorsæ ditiori subiterentur. Pratenfes quoque (ait Barthol. Scala Ep. Florent. Histor. Florent. ad ann. 1107.) cum adfluerentur (Florentinis) in potestatem devenere. Oppidum hi paulo ante ædificaverant, eum multi ex propinquis Vicis coavenissent,*

quo se ab incurfionibus variis Tyrannorum, atque iniuriis tutiores redderent. Coempto igitur Prato ex collectitia pecunia, ut in suo ædificantes solo, asserere se in libertatem possent, Oppidum Pratum, agri nomine condiderunt. Idem omnino de Pratenfis civitatis origine Riccardaceus (vulgo Riccardanus) *Malespini*, *Joannes Villanus*, *Scipio Ammiratus*, & omnes fere Florentini, rerum Scriptores narrant. Tum paulo infra subdit: Hæc Pratenfis civitatis exordia circiter Seculi XI. initium. Gentis vero, a qua condita est, quæque prius Javellum incoluerant, erigo, non satis poter. Multa sunt, ex quibus colligi potest, ex Longobardorum reliquiis exortam. Testantur nomina Germanicam linguam redolentia, testator maxime præclarorum equitum copla, qui inter civitatis hujus Patres recensentur; testantur divitiæ, quibus tam brevi tempore civitatem extruere, muris circumdare, vallo firmare, Pistoriensibus æque & Florentinis (ut de Comitibus Guidis tacemus) contra nitentibus, suamque libertatem diutissime tueri potuerunt. Explicat deinde formam regiminis, qua initio, ac deinceps novam urbem incolæ gubernandam sanxere: Cam enim civitatem propriis sumptibus in solo collectitia, ut dictum est, aere

(1) Faccius cap. 7. del lib. 3. Dittamondo.

(1) Casottus apud Ughel. cont. To. III. p. 317. & seq.

1316 Orbis Sacer & Profanus

„*aire coempto, atque adeo nullius
ditioni subiecto incoherent, propriis
se se legibus, propriis Magistrati-
bus regere, & pleno libertatis jure
frui ceperunt. Civitatem a princi-
plo Consulibus habuere: Officiarius
inde institutus, Priores libertatis
appellabant, quibus Vexillifer præ-
erat, quem Justitiam vocabant; Flo-
rentinae Reipubl. ejusque regiminis
formam imitati.*” Hæc Casottus.

XI. Quoniam vero hæc civitas, inter Florentiam, Pistoriumque media est, vix decimo utrinque miliario distans, sub ipsis prope sui primordiis utriusque arma in se versa perculsit. Florentini cum primis illam post longam obsidionem in suam potestatem redactam funditus everterunt. Ejus obsidionis fit mentio in concessione Mathildis Comitissæ, apud Ughellum in Episcop. Pistorien. pagin. 358. Brevi nihilominus ex suis ruinis civitas emerfit: siquidem anno 1154. muris rursus circumdatam, adeoque præsidio vallatam, Pistorienses, quibuscum Pratenfes de Carmignano possessione armis contendebant, frustra sunt aggressi; nempe repulsi a civibus, re infecta Pistorium redire sunt coacti. Libertatem suam diutius tutati sunt Pratenfes, cui conservandæ rati Florentinos plurimum conferre posse, horum quammaxime amicitiam coluere, initoque cum iis fœdere, ipsi vicissim armis, opibus, consilio sæpissime Florentinis opem tulerunt. Nec ingrata fœderatis Sociis amicitia; nam & sæpius Florentina Respublica adversus Pistorienses, Comites Guidios, aliosque Pratenfium libertati infensos arma sumpsit, eosdemque in officio continuit. Eandem idcirco Pratenfes Florentinorum fortunam, sive prosperam, sive adversam secuti sunt. Cum Florentini ann. 1313. Roberti Neapolis Regi fidei se se commississent, illo-

rum exemplo idipsum Pratenfes ad quinquennium præstiterunt: quo tempore elapso fœdus perpetuum sanxere. Hinc vero libertatis excidium exortum est. Enim vero Joanna Caroli Calabria Ducis filia, & Neapolitanorum Regina, ann. 1350. jura omnia sibi ex paterna, & avita successione in civitatem Prati competentia, libere, ac pleno jure transtulit in Dom. Nicolaum Acciajolium Comitem Melphitanum, & Magnam Regni Siciliae Senescallum, cum omnimoda potestate transigendi, & pro libito faciendi, in compensationem, petente sibi per cum mutata; qui protinus Pratum cum mero, & mixto imperio, & omnimoda jurisdictione in Florentinos iterum transtulit. Quo ex tempore hæc civitas libertatem amisit, haud amplius societatis fœdere, sed subjectionis jure a Florentinis obtenta. Florentini nihilominus quo Pratenfium animos sibi compararent, illos Florentina civitatis jure, immunitatibus, ac privilegiis donarunt. In pauca contraximus, quæ susus Joannes Villanus, Divus Antoninus, Flavius Blondus, Scipio Ammiratus, ceterique Florentinarum rerum Scriptores referunt.

XII. Quamobrem Pratenfis civitas Florentinae ditionis facta, Magno nunc Etruriæ Duci subiecta inter Etruriæ Annonariæ urbes haud infimum sane obtinet locum. In ampla fertilique planicie sita est, & optimo solo frugum, fructuumque omnis generis feracissimo fruitur: collibus hinc inde assurgentibus ornata est, caeloque utitur saluberrimo: Bisentionis, quem etiam Bisentium, Blondus autem, & alii Visentium vocant, aquis alluitur. Pulchris decorata est ædificiis, atque in iis illud spectandum, quod vulgo *il Mercatale*, appellant, Palatium plane magnificentum.

In-

Incolas habet naves, ut plurimum, & industrios; suisque legibus, & Magistratibus etiamnum regitur. Viros illustres hæc civitas peperit, in quibus maxime cernitur Fr. Nicolaus Cardinalis a patria Pratenfis nuncupatus, ex nobili Comitum Albertinorum Familia oriundus: is adolescens in celeberrimo Cœnobio Sanctæ Mariæ Novellæ Florentiæ Ordinem Prædicatorum professus, postea Lutetiam Parisiorum missus, ibique Collegio Doctorum cooptatus, post absolutum regiminis Provinciæ Romanæ munus, cui Prior Provincialis ipse præfuit, Procurator Generalis sui Ordinis in Romana Curia electus; a Bonifacio VIII. primum Spoleti Episcopus ordinatus, dein a Benedicto XI. Cardinalis S. R. E. creatus est. Interfuit electioni Clementis V. cui carissimus fuit, ejusque consilio in gravissimis Ecclesiæ negotiis Pontifex iste semper usus, Divi Petri naviculam multis procellis eadem tempestate agitatam feliciter rexit. Legatione Apostolica apud Rempublicam Florentinam egregie functus fuit. Patriam plurimis beneficiis cumulavit, inter cetera ejus pomœria protraxit, ac mœnium parte cinxit, sacrisque ædibus exornavit, inter alia Cœnobis S. Dominici FF. & Divi Nicolai Monialium sui Ordinis; itemque alterum sui pariter Ordinis Religiosorum in Urbe Pistorio. Avenione obiit mense Aprili ann. 1321. illic in sui Ordinis Templo honorifice sepultus. Multa de rebus ab ipso præclare gestis scripserunt, S. Antoninus in Chronico, Joan. Villanus lib. 8. cap. 8. Ferdinandus de Castella, Bzovius, Spondanus in Annal. Ecclæs. Leander Albertus lib. 3. de Viris Illustr. Ord. Præd. & alii Auctores. Eandem urbem nobilitarunt, Arlottus Minister Generalis FF. Minorum Divi Francisci, nonnullis do-

ctis Operibus editis; Ugolinus Dominicanus, Concionator eximius, ut plures alios præteream.

XIII. Priusquam Ecclesiæ Cathedralis Pratenfis primordia exponam, scrupulum abigendum duxi, qui & aliquando, & Viros Eruditos, quos hac de re consului ancipites tenuit. Oritur autem ex subscriptionibus Episcoporum, qui Synodis sub Symmacho Papa Romæ celebratis interfuerunt, quos inter *Castus Pratenfis Episcopus* subscriptus legitur Synodo *Palmari* dictæ, anno 501. ibidem coactæ. Augēt difficultatem Index Geographicus ab Arduino adornatus Tom. XI. suæ Collectionis Conciliorum, in quo *Castus ille Pratenfis* collocatur in Provincia Tusciæ. Cum autem Prati Etruriæ oppidi origo seculo XI. non sit vetustior, nec nisi recens Episcopus Sede ab Innocentio X. illud donatum sit, qui fieri potuit, ut seculo VI. vix ineunte habuerit Episcopum? Sed tandem, Deo favente, scrupulum hunc abici, quodque suspicatus fueram, deprehendi, scilicet mendum in Codices irrepsisse, & pro *Pratenfis*, legendum esse, *Portuenfis*. Siquidem in Collectione Dionysii Exigui ille idem subscriptus est, *Castus Portuenfis*, idest, *Portuenfis*. Apud Arduinum vero Tom. II. colon. 994. Synodo Romanæ VI. sub eodem Symmacho ann. 504. subscriptus *Castus Portuenfis*. Hic unus idemque Episcopus Portuenfis est, qui Synodis Romanis sub Symmacho annis 501. 502. & 504. subscripsit. Nullus ergo tunc erat Pratenfis Episcopus, Prato nondum eo tempore constructo.

XIV. Nunc itaque Cathedralis Ecclesiæ Pratenfis primordia nos vestigare oportet: quæ laudatus Joannes Baptista Casottus ita exhibet: *Erat Prato, quod Pratenfis comen-*
runt,

1318 Orbis Sacer & Profanus

runt, junctas pagus, quem Borgo al Cornio vocabant, ibique Ecclesia sub invocatione S. Stephani, Piebanie titulo insignis. Pratenfes Pagum sui protinus juris fecerunt; intra murorum ambitum coneluserunt: Ecclesiam Sancti Stephani maximis redditibus aulam Præposituræ titulo decorarunt. Hanc sane Ecclesiam, uti & Pagum in quo fuerat constructa, necesse fuit initio Pistorienfis Diocesis fuisse additam, uti & cetera oppida, pagique postmodum novæ Diocesis Pratenfis tributa. Quod quidem liquido constat ex Diplomate Innocentii II. in gratiam S. Attonis Episcopi Pistorienfis edito, ann. 1134. cujus verba recitat Ughellus Tom. III. in Episcop. Pistoriens. in quo Pontifex Attoni, ejusque Successoribus concedit, aut potius confirmat auctoritatem in has, quæ sequuntur, Ecclesias, & loca, tunc Dioceseos Pistorienfis, nunc vero Pratenfis: sunt autem (1), *Capella de Vernia, super qua præfati prædecessoris nostri Urbani, post tertiam, & quartam discussionem est prolata sententia, Capella Prati Episcopi, Capella Domini Salvatoris in Prato, Dominationes de Monte Marlo, de Prato, Plebs in Monte Marlo, in Prato Plebs Sancti Stephani.* Mox idem Pontifex subdit: *Ad hæc admonentes sancimus, ut occasione Privilegii, quod Pratenfes a nobis se impetrasse congaudent, nulla iniuria, vel irritatio, aut inobedientia matri suæ Pistorienfi Ecclesie, seu cunctis supraferiptarum Plebium, videlicet Sancti Pauli, S. Hippolyti de Aiolo, Sancti Justini, & de Colonica, vel alieni in aliquo inferatur, nec Pratenfis Ecclesia, vel Clerici ipsius loci eodem scripto contineantur, justitiam, vel dignitatem, aut obedientiam Ecclesie, seu Episcopi Pistorienfis utantur. Sed quemadmodum Prædecessorum nostrorum*

Urbani, Paschalis, & aliorum, seu etiam bonæ memoriæ Petri, & Ildebrandi Pistoriensium Episcoporum, tempore exiit, potestatis, aut dignitatis Pistoriensis Ecclesie, vel Episcopi est in omnibus obediens, & subiecta permaneat. Eandem jurisdictionem in Pratensem Ecclesiam, ejusque Diocesim Pistorienfis Episcopo confirmavit Honorius III. in Diplomate Soffredo, seu Soffrido Pistorienfis Episcopo concesso, ut videre est apud Ughellum pag. 368. Innocentius II. ann. 1133. Ildebrando Ecclesie Sancti Stephani Præposito impertierat Privilegium, quo ipsum, ejusque Successores sub Apostolicæ Sedis protectione suscepit, illudque integrum refert idem Joannes Baptista Calottus. Sed cum Ildebrandus eo privilegio se, Ecclesiam suam, ejusdemque Clericos a Pistorienfis Episcopo omni moda jurisdictione exemptos esse contenderet, reclamante Attone Episcopo, idem Pontifex anno sequenti Privilegium illud interpretatus declaravit, Ecclesiam Sancti Stephani, omnesque ejusdem Clericos Pistorienfis Ecclesie, & ejus Episcopo subiectos esse, atque ab illius potestate minime exemptos, uti verba jam relata demonstrant. Idemque postea Honorius III. antea laudatus confirmavit. Quare nondum per id tempus Præpositus Pratenfis immunis videbatur a jurisdictione Pistorienfis Episcopi. Quæ vero deinceps ab Adriano IV. Alexandro III. Lucio III. Gregorio IX. & Innocentio IV. emanarunt Rescripta in favorem Ecclesie S. Stephani ejusque Præpositi, & Capituli, plura quidem jura illis ab Apostolica Sede concessa continent, nusquam tamen plenam a Pistorienfis Episcopi auctoritate immunitatem largiuntur, ut ea legenti constabit, quæ Tom. III. Venetæ Editionis Ughel-

(1) Apud Ughellum Tom. III. pag. 359. & seq.

Ughelli, pag. 332. & seqq. inserta sunt.

Dubium tamen non est, quin Præpositi Pratenſis jurisdictio magna extiterit, ac pæne Episcopo par, si ordinationes, & Chrisma, & alia, quæ sunt Episcopo propria excipiamus. Hinc sæpius exortæ sunt controversiæ inter Pistorienſes Antistes, & Præpositos Pratenſes. Ii namque tot Apostolicæ Sedis muniti Privilegiis, nullatenus Pistorienſi Ecclesiæ subiectos se esse arbitrabantur. Ecclesia quoque S. Stephani, jam a multis seculis insignis Collegiata effecta, inter clariore Etruriæ Ecclesias habebatur, ut multis demonstrat Domin. Casottus in sua Relatione Historica, in medium etiam productis veterum Canonistarum de hac re testimoniis. Ubi etiam ostendit, actum aliquando apud Sedem Apostolicam de proprio Episcopo Pratenſi civitati instituendo, ob idque a Florentina Republica preces Alexandro V. porrectas, quibus Pontifex annuens, ipsemet Pisis, ubi in Concilio electus fuerat, discedens; Pratum cum tota Curia adiit, ibique mansit per aliquot dies, suaque præsentia Pratenſem Ecclesiam magis ac magis illustravit. At enim ejusmodi Alexandri V. decretum, primum quidem propter immaturam Pontificis mortem, deinde propter dirum schisma, & plurimas illorum temporum vicissitudines, ac demum Urbis ipsius excidium sensim evanuit. Interim tamen Præpositus Pratenſis Summorum Pontificum Privilegiis munitus in totum territorium & Parochias illic existentes jurisditionem quasi Episcopalem exercebat. Sed cum Pistorienſis Episcopus, tanquam Dioecesanus hujusmodi facultatem impugnaret, Carolus Medices Cosmi Senioris Patris Patriæ nuncupati filius, qui Præposituram adeptus fuit

Pars II. Vol. II.

menſe Auguſti, ann. 1462. & Universitatis Terræ Prati, anno 1463. impetraverunt a Pio II. Summo Pontifice Indultum in ampliori forma, quo inter alia Ecclesiam Pratenſem, ejus Præpositum, Canonicos, Beneficiatos, & Personas ceteras ad illam spectantes, Apostolicæ Sedi immediate subjecit, atque a Pistorienſis Episcopi jurisditione, & visitatione penitus exemit. Indultum illud descriptum legitur in iisdem Ughelli additamentis, pag. 322. & seqq. Ad hujus porro Ecclesiæ Præfatum semper eveſti fuerunt viri cum generis nobilitate, tum virtutum meritis præclarissimi; inter quos haud pauci S. R. E. Cardinales, quorum duo ad summum Romani Pontificatus fastigium assumpti, nimirum Leo X. & Leo XI. prima vice ad illam solemnem ritu, ac pompa, tanquam ad amplissimum Episcopatum personaliter acceſſerunt, ut de priori testatur Nardus Hist. Florent. lib. 5. circa finem; de altero autem liber Memorialis Capituli Pratenſis, vulgo *il Campioncino Rosso*, pag. 112. Præpositorum Pratenſium seriem ex Casotto refert Ughelli Continuator, pag. 331. & seqq. Ea vero initium ducit ab anno 1070. & protenditur usque ad annum 1619. quo Carolus Medices, ex Principibus Etruriæ, S. R. E. Cardinalis, Episcopus Ostiensis, & Veliteroenſis, S. Collegii Decanus, ultimus Pratenſis Ecclesiæ Præpositus fuit, eique præfuit ad annum usque 1653. quo Ecclesia Pratenſi in Cathedralem erecta, Præpositura penitus est atque in perpetuum suppressa, & extincta. Causam novæ hujus erectionis Casottus ita exhibet: Cum enim Pratenſes Præpositi non tam vigore Privilegorum, quam antiquissimæ consuetudinis jurisditionem ordinariam, & quasi Episcopalem exercerent, im-

Xxx

mo

mo & Pontificalium usum, præsertim Pauli V. Diplomate, anno 1625. confirmatum obtinerent, Episcopi vero Pistorienses id eis non licere contenderent: nec ullus modus, aut finis ejusmodi controversiis per viam juris reperiretur, expediens tandem visum fuit Pratensem Ecclesiam in Cathedralē erigere, eamque Pistoriensē æque principaliter unire, ut unus & idem Episcopus ad utramque regendam assumptus controversa ditione pacifice potiretur, & sic cessaret omnis amaritudo: ex quo firma stante possessione jurum, in qua tunc erat Ecclesia Pratenfis, non aliter futuris Præsulibus Ecclesiæ Pistoriensī, quam uti Episcopis Pratenſibus fas esset jurisdictionem illic exercere. Quare delata re ad Summum Pontificem Innocentium X. per Carolum S. R. E. Cardinalem Medicum præfatum tunc temporis Pratensem Præpositum, ejus, ac Ferdinandi II. Etruriæ Magni Ducis precibus annuens laudatus Pontifex, anno 1653. x. Kal. Octobr. Pratensem Ecclesiam in Cathedralē erexit, edito Diplomate, in Addit. ad Ughellum Tom. III. pag. 325. & seqq. descripto. Quo ex tempore Pistoriensis Episcopus, simul etiam Episcopus Pratenſis nuncupatur, utriusque Civitatis Ecclesiæ Cathedrales, ac Diocesces distinctæ sunt. Proprius Vicarius Generalis Episcopi in Urbe Pratenſi residet; illic propria Episcopi Curia a Pistoriensī distincta; Episcopus alias Pistorii, alias Prati Synodos indicit: & utraque Ecclesia suas leges habet, nec altera ab altera pendet. Primus Episcopus, qui Pistoriensē, & Pratensem Ecclesias simul unitas regebat, fuit Joannes Gerinus, Florentinus Patritius, antea Episcopus Volaterranus, postea ad Cathedras Pistorien. & Pratenſ. translatus anno 1653. die 22. Septembris.

XV. Cathedralis Ecclesia Divo Stephano Prothomartyri sacra, elegantis structuræ est, atque ornatus. Plures in ea, insignesque asservantur Reliquiæ; quas inter non modica portio Ligni Sanctæ Crucis primum obtinet locum; deinde vero Cingulum B. Virginis Deiparæ, quod servatur in peculiari Sacello perhonorifice exornato, multis argenteis lampadibus diu noctuque collucentibus decorato. Illuc autem solemnī ritu translatus fuit anno 1399. ex humiliori loco, in quo repositum fuerat anno 1141. ab Uberto Præposito Pratenſi, cui a quodam Michaële pariter Pratenſi Jerosolymis allatum, ut decenter custodiretur, traditum fuit. Quot annis ipsa die Nativitatis Deiparæ Virginis ab Episcopo palam Populo ostenditur. Sacri hujus Cinguli Historiam paucis ab hinc annis eleganter descripsit Josephus Blanchinus Juris utriusque Doctor. Capitulum hujusce Cathedralis Ecclesiæ satis nobile est: in eo Dignitates quinque numerantur, videlicet Primicerius, Archipresbyter, Archidiaconus, Decanus, Thesaurarius: Canonici viginti, quos inter Theologus, Portionarii tres & triginta Chori, & Ecclesiæ obsequiis mancipati, quorum singuli præter quotidianas distributiones, præbendas, & peculiares obtinent redditus. Dignitates, & Canonici utuntur hyemali tempore Rocchetto, & Cappa Magna violacei coloris: æstivo autem superpelliceo supra Rocchettum, Portionarii vero superpelliceo, & Almutio nigri coloris. Plures item Clerici inferiorum Ordinum quotidie huic Ecclesiæ famulantur, Festis autem diebus etiam Clerici Seminarii divinis Officiis intersunt: quod quidem Seminarium Gherardus Gherardus Concilii Tridentini instituit.

XVI. Ci-

Pars II. Lib. III. Cap. XL. 1321

XVI. Civitas ipsa plurimis ædificiis tum sacris, tum profanis aucta dividitur in undecim Parochias, quæ simul continent hominum fere novem millia. Regularium utriusque sexus Cœnobia vigesimum numerum attingunt; Virorum scilicet decem; totidemque Sacrarum Virginum; præter duas Orphanarum, & periclitantium Puellarum Domus, quæ publicis sumptibus aluntur, & trecentissimum pæne numerum expleat. Ex Monialium porro Monasteriis duo præ ceteris eminent: illud videlicet Sancto Nicolao sacrum, ex testamentaria dispositione, & legato ære Nicolai Cardinalis Pratenfis a fundamentis excitatum, annis 1322. & Monasterium S. Vincentii, quod tenuissimis ortum principii anno 1509. ad amplissimum statum brevi pervenit, meritis, ut pie creditur, Venerabilis Virginis Dei Famulæ Catharinæ de Ricciis ex nobilissima Stirpe Florentiæ natæ, quæ virtutibus omnibus, dum inibi viveret, adeo claruit, ut inter Beatas Virgines referendam esse ab Apostolica Sede quantocius speretur. Ambo hæc Monasteria Institutum Divi Dominici profitentur, uti & duo alia Prati pariter erecta, nimirum Sancti Clementis, & Divæ Catharinæ Senensis. Collegium insuper Cicogninum paucis ab hinc annis absolutum se se exhibet inspicendum, quod Franciscus ejus cognominis Nobilis Pratenfis, atque S. Mariæ in Transtiberim Almæ Urbis olim Canonicus, testamento construendum sancivit, amplius redditibus ditavit, ad quod centum, & amplius ingenui Adolescentes studiorum causa, disciplina, & gubernio Patrum doc. Jesu quotannis, ex longinquis etiam Regionibus confluant ad convivendum. Neque prætereunda sunt duo

B. Mariæ Virgini dicata Tempia, quibus quotidie in Divinis, ad instar Collegiatarum quasplures seculares Presbyteri, & Clerici inferiunt: quorum primum B. M. V. a Carceribus nuncupatum, aliud ejusdem Beatae V. M. a Lilio, utrumque maxima populi frequentia, ac religione celebratum. Laicorum Confraternitates, & Oratoria trigessimum numerum excedunt. Non defunt & pia loca ad egenos sublevandos, ad peregrinos hospitio excipiendo, ad infirmos curandos, ad juventutem in scientiis, & artibus erudiendam, ab antiquis Pratenfis instituta: in quibus quammaxime elucet illud vulgo dictum *Il Ceppo*, quod a Domino Monte D. Toringhi fil. ex præclara Pratenfi Familia de Pugliesibus institutum, amplissimo censu a Francisco Marci Datini Cive, & Mercatore Pratenfi auctum, pio ære quamplurium Civium deinde passim ditatum adeo excrevit, ut ejus redditus 14000. aureorum summam saltem attingant, in Ecclesiarum, Piorum locorum, & pauperum civitatis, & districtus Prati usus erogandorum. Ex plurimis Templis, quæ intra & extra Urbis mœnia sunt erecta, illud intra positum magnificum præ aliis, atque pulcherrimum est S. Dominici a FF. Predicatoribus conditum: extra vero, haud procul ab Urbe alterum B. Virginis a Pietate dictum, ubi colitur Imago ejusdem Deiparæ, quam plurimis miraculis Deus illustrare voluit. Templum istud nuper R. R. Patribus Carmelitis ex calceatis traditum, maxima Populi frequentia celebratur.

XVII. Cum Pistorienfis Episcopus quo ad Ordines conferendos subditos quoque habeat Pificenses, opportunum duximus hoc loco de Nobili Præpositura Pificensis Ecclesiæ,

quæ nullius Diocesis est, in Etruria, & Provinciæ Florentinæ limitibus posita, nannulla differere.

Piscia inter primaria Etruriæ Annonariæ Oppida locum obtinet. Sitæ est in Via Claudia, ad Apennini Montis radices, ad Occidentalem plagam, lata in planitie, collibus, montibusque anconissimis cincta, theatri gratam exhibens speciem. Media sedet Lucan inter, & Pistorium, utrimque XII. a Florentia vero Metropoli 30. mill. pass. distans. Piscia amnis eam alluit, secusque per medium decurrens, a quo recens nomen accepisse fertur. Quamquam autem id nominis recens impositum sit, Oppidum tamen ipsum ex reliquiis antiqui Fani Martis, cuius vestigia haud procul inde monstrantur, emerxisse, ex Majorum traditione velut per manus accepta, Incolæ existimant, quibus ad stipulatur Philippus Cluverius lib. 2. cap. 3. Italiæ suæ antiquæ. Fanum enim Martis a Liguribus Apuanis conditum fuisse aliqui censent, post devictum ab iisdem, fugatumque Q. Martium Romanorum Consulem, ad Martium saltum, nunc corrupto vocabulo Marzaliæ appellatum, anno Urbis Conditiæ 563. idcirco in ejus victoriæ perenne monumentum, ædificato illic Fano, illud Ligures Marti dicarunt, locum ipsum a numine Fanum Martis, vel ad Martis saltum denominantes, in quo & Romanorum spolia suspenderunt. Circa Templum deinceps domus, & ædificia construentes, paulatim haud ignobile Oppidum excitarunt, cui ab ipso Templo, Fanum Martis, seu ad Martis Fanum nomen inditum. Id confirmant primum Livii testimonio, lib. 39. ubi narrat hujusmodi stragem Q. Martii Consulis, ejusque Romanorum

militum: deinde quod adhuc apud Piscienfes vigeat eorum fundatorum memoria, cum unam ex Oppidi portis ad Occidentem positam, Ligurum appellant, nam vulgari sermone, *Porta de' Genovesi*, dicunt. Verum idem ille Livii locus, quem laudant suspectam mihi reddit adeo vetustam istius Oppidi originem: narrat quippe Q. Martium Cos. in Ligures Apuanos profectum, ab iisdem in suis montibus, ac latebris latitantibus circumventum, ingenti clade affectum. Hæc sunt Livii verba, ex lib. 39. penes me vero ex lib. 9. de Bello Macedonico, & Asiatico: *(1) Perfecisti questionibus Q. Martius in Ligures Apuanos est profectus, dum penitus in abditos saltus, quæ latebre, receptaculaque illis semper fuerant, persequitur, in præoccupatis angustis loco iniquo est circumventus, quatuor millia militum amisit, & legionis secundæ signa tria, undecim vexilla socium, ac Latini nominis in potestatem hostium venerunt, & arma multa, quæ quia impedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim jacebantur, nec prius sequendi Ligures finem, quam fugæ Romani fecerunt. Consul ubi prius ex hostium agro evasis, ne quantum diminute copiæ forent appareret, in locis pacatis exercitum dimisit; non tamen oblitescere sanam rei mole gestâ potuit, nam saltus, unde eum Ligures fugaverant, Martius est appellatus.* Ex iis porro Livii verbis constat, Q. Martium Ligures quæsisse in proprio ipsorum agro, atque id eorumdem Saltibus, ac latebris, ibique ab Apuanis cæsum ejus exercitum. Piscienfis autem tractus non intra Ligurum, sed intra Tuscorum fines clauditur; medius quippe est inter Lucensem, & Pistorientem agros, quorum uterque ad

Tu-

(1) Livius lib. 9. de Bell. Maced. & Asiatic.

Tusciam spectat. Tametsi autem Liguria olim latissimos habuerit terminos, cum Pisas in Liguriis conditas Tragus scripserit, & Apuanus Ligures, Agri Pisani populos fuisse Blondus obliuiscit⁽¹⁾: quin & Massiliam Trogi Pompeius, & feras Gallorum Gentes positas intra Ligurum fines asserit; & plerique Lucam Liguriæ ultimam posuerunt: sed hæc (subdit Blondus) remotiora sunt, & antequam Romani Pisas, Luca, ac reliquis Etruriæ Annonariæ civitatibus potirentur, ut videre est apud Livium lib. 1. Secundi Belli Punici, & lib. 3. 4. & 9. de Bello Macedonico, & Asiatico. Ceterum ille tractus, qui nunc Pisciensis dicitur, semper a Liguria Apenninis montibus discretus fuit, & Etruriæ adscriptus. Livius vero tradit, Q. Martium, ejusque exercitum in Ligurum saltibus, ac latebris fuisse ab hostibus circumventum, dein post acceptam suorum cladem *ex hostium agro evasisse*: non ergo in Pisciensi, sed in Ligurum Apuanorum agro ea pugna contigit. Et vero Fani Martis prope Pisciā, aut in Ligurum finibus tunc conditi nec Strabo, nec Plinius, non item Ptolemæus, aut veterum Geographorum alii meminerunt; quodque magis mirandum nulla ejus mentio occurrit apud Flavianum Blondum, Carolum Sigonium, Leandrum Albertum, Philippum Ferrarium, Michaëlem Antonium Baudrand, Sampsonem, & alios recentes Historicos, & Geographos. Ferrarius quidem duo memorat Oppida sub *Fani Martis* nomine, sed utrumque in Belgio. Antoninus quoque August. in Itinerario a Mediolano in Gallias per Alpes Cottias, inter *Regiensem*, & *Brigantionem*, medium collocat oppidum, quod vocat, *ad Martis*, sed nullum in Ligu-

ria, aut Etruria. Ferrarius ex Livio de Marcio Sauto scribit: *Marcus Sautus Liguriæ in Etruriæ confine apud Apuam, ubi Q. Marcius a Liguriis circumventus est*. Quantum autem Apua distet a Pisciā eruditi sciunt. Neque verisimile est tam brevi tempore a Liguriis Apuanis excitatum fuisse Marti Templum, ubi Martiana illa clades accidit. Siquidem, Q. Martius Philippus, una cum Sp. Postumio Albino Consulatum gessit, non anno Urb. Cond. 563. ut perperam scripsit Ughelli Continuator; sed ann. 565. uti ex Livio lib. 39. Dionysius Petavius, Brevius, ceterique adnotant; sequenti autem Anno, scilicet 569. Appius Claudius Pulcher, & M. Sempronius Tuditanus Consules, ambo in Ligures profecti⁽²⁾, incendio sibi viam in saltus aperuere sine periculo, bellique auctores deprehensos securi percusserunt: sicque satis fuit hinc supplicium ad Ligures continendos, jam incendio Silvarum suarum territos: Qua autem ratione fieri potuit, ut brevi paucorum mensium spatio Ligures Fanum illud excitarent Marti sacrum, & prope illud ædibus excitatis Oppidum conderent? Immo locus ille insauisti certaminis, non a Marte falso Gentilium numine, sed ab ipso Martio Consule deinceps denominatus est. Perspicua quippe sunt Livii verba: *Non tamen obliuiscere somam rei male gesta potuit, nam saluus, unde cum Ligures fugaverant, Martius est appellatus*. Neque alicujus momenti est, quod de Porta Pisciensis Oppidi Ligurum dicta adiciunt, cum ejusmodi Portarum nomina pleraque oppida, urbesque non a primis conditoribus obtineant, sed a Viis, quæ in Regionem, aut urbem aliquam ducunt. Quare nisi graviora suppetant præfate sententiæ fundamenta-

(1) Blondus in Ital. Illustr. lib. 2.

(2) Livius lib. 20. de Bel. Maced.

damenta, outare videtur tam vetusta origo Piscicofis oppidi.

XVIII. Illud magis arridet, Oppidum illud a Desiderio ultimo Longobardorum Rege exadificatum fuisse ad Pisciam annem, indeque ipsi Piscie nomen inditum. Loogobardorum Regno everfo, Ducibus, & Marchionibus Tufcie deinceps paruit: quibus pariter fublatis, cum hinc Lucenfis, & Piftorienfis magis proximæ, inde Florentina, Reipublicæ illius dominatum appeterent, nec femel ejus rei caufa mutuo bella cicerent, illud tandem contigit, quod ex Leoardo Arretino Blondus narrat (1): *Piscia, inquit, Oppidum ad annum falutis feptuagesimum fupraducentefimum & millefimum, Florentini, Lucenfisque, ficut Leonardus Arretianus feribit, destruxerunt.* Aft paulo poft inftauratum fuit, novisque deinceps ædificiis tum facris, tum profanis amplificatum. Non femel Lucenfibus, Caftuccio, Maflino Scalligero, aliisque Tyrannia obtemperavit. Interdum fua juris factum, Ariftocraticam fub nomine communis Militum, feu Nobilium de Piscia per multos annos formam retinuit, donec fub Reipublicæ Florentinæ dominio in Democraticam conceffit, ac tandem fub fuavi jugo Magni Ducis Etruriæ quievit: quo ex tempore opibus, incolis, ædificiis adeo floruit, ut a Cosmo illius nominis tertio, Magno Duce Civitatis jure, ac titulo donatum fit. Sane civilis Gentis cultus, & humanitas, incolarum frequentia, civium opes, ac Nobilium fplendor, quorum plurimi inclyto Ordini Equitum Divi Stephani funt adfcripti, eam gloriam fibi promeruerunt. Nec defuere viri Illuftres, qui Patriam fuam acquifitis honoribus magis decorarunt; nempe Plebanus æon. 1164. & Laodus 1175.

Lucenfes Epifcopi fuerunt; Leoardus Salutatus ob eximias fuas virtutes ad Fæfulanam Sedem eveftus: Balthafar Turiofus Jurisprudentiæ in Patavina Academia clarus fub Pio II. io Poloniam Apoftolicæ Sedis Nuocius, fub Xyflo IV. eodem munere functus io Panoonia regnante Mathia Corvino, a quo Sirmienfis Epifcopus declaratus ibidem defunctus eft ann. 1481. Balthafar junior ex eadem Turina Familia, Leonis X. Datararius, ac Clemeotis VII. a Secretis mortalitatem explevit fub Paulo III. æon. 1543. Archafius Riccius Cameræ Apoftolicæ Clericus, ab Urbano VIII. Gravinæ Epifcopus electus. Hac noftra ætate doctriinæ, ac virtutum laude Pisciam illuftrat Ludovicus Cataneus Miniatenfis Epifcopus, hoc feculo a Clemeote XI. confecratus. Coluccijs item Salutatus Reipublicæ Florentinæ a Secretis, vir fuz ætatis famofus, & magno io pretio apud Principes fummos habitus Piscicofis patriæ haud vulgare decus attulit. Plures in hac urbe extant Familiz nobiles, ex quibus infignes tum Hierofolymitani, tum Divi Stephani, aliorumque militarium Ordium Equites prodierunt. Quo ad ejus originem præter ea quæ antea iodicavimus, hic illud addendum, ante Longobardorum poftrema tempora oullam ejus meotionem reperiri, nedum apud antiquos rerum Romanarum Scriptores, verum etiam neque apud Procopium, Agathiam, & alios, qui Gothorum, Hiftorias concinnarunt: quod mihi conjeduram præbet exiftimandi, Pisciam a Desiderio Longobardorum Regem poftremo fua fortitum effe primordia. Poft feculum vero XII. diferte illius meminerunt, Ptolemaus Lucenfis, Sozomenus Piftorienfis, Leoardus Arretinus, Joannes Vil-

laous,

(1) Blondus in Etruria.

lanus, Recordanus Malespinius, Divus Antoninus, Petrus Boninfegni, Flavius Blondus, Carolus Sigonius, Leander Albertus, aliique Etruscarum rerum Scriptores.

XIX. Ager Pifciensis triginta milliaribus circumscribitur, in valles duas dissectus, quarum una ad Occidentem Ariana, seu Rixna dicitur, ab aquarum rivulis frequentissimis, quibus alluitur: altera vero ad Meridiem posita, a flumine, quod per illam interlabitur, Nebulæ nuncupatur. Pinguis est ager ille, ac peramœnus, omnis generis frugum, frumenti, vini, olei, olearumque ferax: vina præsertim optima, summoque in pretio habita: itemque cujusvis generis poma, maxime Persica, Pyraque delicatissima gignit: Asparagorum species illic singulares, ceterisque grandiores, ac delicatiores. Sunt in eo Silvæ glandiferæ; castanearum quoque, & arborum mira frequentia, ac varietas, venationi, ac pabulis animantium maxime accommodæ. Colles circumstant peramœni, vineis, olivetis, ac frugiferis arboribus referti, in quibus excolendis mira incolarum industria. Cœlum indulgens, ac felici quadam temperie salubre: præter vallium, Colliumque amœnitatem, scætet saluberrimis aquis salmacidis, vulgo *del Tettuccio*, intestinis morbis sanandis aptissimis, quas eximie inter ceteras laudat Andreas Baccius, lib. 5. de Thermis. Decem supra sex oppida muris clausa in hoc agro spectantur, incolis frequentata, totidemque Pagi, seu loca aperta, ut vocant.

XX. Pifciensis Ecclesia initio Plebanie titulo decorata, Sanctæ Mariæ Maiori est Sacra. Ejus meminit Innocentius III. in cap. *per tuas, de Arbitris*: tum ipsa, tum reliquæ præne omnes sive in oppido, sive in e.

jus territorio posite ante annos fere nongentos Lucensi Episcopo subjæctæ ad ejus Dioccesim spectabant, atque ejusdem jurisdictioni obnoxie fuerunt ad annum usque 1519. Tunc quippe Leo X. Pont. Max. hanc Pifciensem Plebaniam Ecclesiam in Collegiatam insignem erexit, aut saltem Collapsam restituit. Septem Dignitatibus, cum duodecim Canonicis simul omnes unum Capitulum efficere iussit. Quia vero tunc temporis Pifcia, ejusdemque territorium Reipublicæ Florentinæ imperio parebant, Leo X. ad preces Balthasaris Turini ejus Datarii, & Laurentii de Cecchis tunc Plebani Ecclesiæ S. Mariæ Majoris, Collegiatam hanc nedom instituit, verum etiam Pifciam, Oppida decem & sex, totidemque Terras Florentinæ Reipublicæ Dominio tunc additas, a Diocesi Lucensi avulsas Præposito recens a se creato, ejusque successoribus subjecit, nec ulli alteri Diocesi obnoxias deinceps esse voluit. Ceterum Præpositum ita constituit, ut primam quidem in Capitulo dignitatem repræsentaret, unicam tamen dumtaxat vocem in Comitibus haberet, unusque esset cum aliis Canonicis, nihilque ex se agere posset, tum in Synodis convocandis, tum in constitutionibus legibusque condendis, sine assensu, & voluntate eorumdem Canonicorum, quos sub Apostolica immediate subjectione esse decrevit, adeout in eos, vel in Ecclesia, vel in Capitulo delinquentes nullam haberet potestatem, sed ad ipsummet Capitulum eos in ordinem redigere, ac punire pertineret. Præpositum autem
ho-

1326 Orbis Sacer & Profanus

honorariis gratiis auxit, scilicet insignibus Episcopalibus uti, eidemque, ac suæ Ecclesiæ, Capituloque proprium territorium quasi Episcopale, quod est nullius, assignavit: jus etiam Præposito, accedente tamen Capituli consensu, Synodum congregandi impertiit. Omnia hæc in Bullis Leonis X. fufius descripta sunt, quas Nicolaus Coletus Tom. III. in Additionibus ad Ughellum, in Piscienfibus Præpositis recitat, uti & alias Clementis VII. Summi Pontificis. Primus Piscie Præpositus fuit idem Laurentius de Cecchiis, antea Plebanus, nobilis Piscienfis a Leone X. ann. 1519. delectus.

XXI. Princeps istius urbis Ecclesia S. Mariæ Maiori dicata est, eamque ab Alexandro II. Papa die 7. Julii ann. 1064. consecratam ubi in Minoribus constitutum aliquando Plebanum fuisse, ex monumentis ejusdem Ecclesiæ ferunt. Pluribus Sanctorum Reliquiis exornatur, quarum insignes sunt, frustulum Crucis Dominicæ, Loculus B. Virginis, ampulla lactis ejusdem, fragmentum panis hordeacci, ex his quibus Christus quinque millia hominum satiavit. Caput S. Fabiani Papæ, & Martyris, frustulum Capitis S. Joann. Chryostomi, Brachium S. Nicolai Myræ Episcopi, & Brachium S. Vincentii Martyris, Os cruris S. Georgii Martyris, ac Dens unus S. Apolloniæ Virg. & Martyris. Numeroso Clero nobilitatur, Præposito nimirum, & aliis quinque Dignitatibus, duodecim Canonicis, decem & octo Capellanis, aliisque Clericis, divinum penfum quotidie perfolventibus. Porro Canonici in functionibus Ecclesiæ utuntur Cappa Magna, ex Privilegio nuper eis concessio a Benedicto XIII. Pontifice Maximo anno 1725. Seminarium habet duodecim Clericorum. Sunt in arbe

tria Virorum Monasteria: septem, vero Sacrarum Virginum: ac præterea viginti Ecclesiæ, quarum tres Parochiales: extra mœnia autem visuntur Cœnobია, Cappuccinorum, & Ordinis FF. Minorum S. Francisci, quos Observantes vocant.

XXII. Territorium Piscienfense, sexdecim Oppidis, totidemque Terris constat, in quibus Plebaniz, & Parœciæ sunt institutz: Oppidum Montis Caroli habet Insignem Plebaniam ad instar Ecclesiæ Collegiatæ, ubi etiam extat Cœnobium Monialium: secundum Oppidum Montis Catini dicitur, in cacumine altissimi montis positum, ibi est Plebania satis dives, sunt & duo Virorum, Cœnobია, ad ejus vero radices Monasterium Sanctimonialium: tertium Vezzanum cum sua Plebana Ecclesia, & Monialium Cœnobio: quartum Boianum vulgo Buggianum, ibi propria adest Parœcia: prope hæc Castrum ann. 1033. a Sisemundo, & Guidone fratribus, ejusdem Castri Dnminis fundata, & dotata fuit Abbatia S. Mariæ Ord. Divi Benedicti, nunc unita Abbatiz Florentinæ ejusdem Ordinis. Reliqua Oppida sunt, Colle, Burgum, cujus Ecclesia instar est Collegiatæ, cum suo Plebano, illic etiam duo Cœnobია, alterum Virorum, alterum Monialium: deinde Stignanum, Massa, ubi & Monasterium Sacrarum Virginum: Cozzile, Mons-Sumanus, Mons-Vitulinus, prope quem delitiosa Villa Magni Ducis Etruriæ: Petra-Bona, Sorana, Castrum vetus, Vellatum, ubi Sanctimonialium septum, & Mons a Piscia: plura ex præfatis oppidis memorantur a Blondo, Leandro Alberto, & aliis. Terræ in hoc Territorio specabiles numerantur, Sancti Petri in Campo, Colta Castellare, Chiesina, Ponte Buggianese, Ponte Vizzanese, Turricchio, Veru-

rocula, Malocchio, S. Laurentii de Cerreto, S. Prosperi a Sorico, Chieri, S. Allucei Equitum Hierosolymitanorum Commenda, in cuius Ecclesia Corpus ejusdem S. Allucei patria Piscienſis requieſcit; Sanctæ Margaritæ, ac S. Lucæ in Podio. In toto hoc Territorio recensentur Ecclesiæ tres, & septuaginta, Plebanæ decem, Rectoriæ duodecim, Virorum Cœnobiaz quatuor, Sanctimonialium vero septem: nonnulla, Hospitalia, & Laicorum Confraternitates plurimæ, præter Confraternitates decem, & duo Hospitalia in ipsa urbe erecta.

XXIII. Quamquam autem Præpositus Piscienſis, ejusque Ecclesiæ additum Territorium nullius alterius Episcopi subſint Diœceſi, ſed immediate Summo Pontifici pareant: tamen Piſtorienſis Episcopus quo ad Ordines conferendos ſubditos quoque habet Piſcienſes. Nullus enim ex Piſcienſi civitate, aut Territorio promoveri ad Ordines poteſt, niſi per Episcopum Piſtorienſem, aut cum ejus literis Dimiſſoriis, ſeu Reverendis, ut vocant. Sede vero Episcopali vacante, ad Piſtorienſe Capitulum ſpectat Piſcienſibus literas dare pro Ordinibus: & nuper anno 1715. a Viſitatore Apoſtolico Territorii Piſcienſis ſuſpenſi fuerunt declarati quotquot ejusdem Territorii promoti fuerunt ad Ordines inſcio Piſtorienſe Capitulo, cum Sedes vacaret. Id reſert Nicolaus Coletus in Additionibus ad Ughellum Tom. III. Italiæ Sacræ, pag. 289. Tandem a laudato Benedicte XIII. Episcopus Sede exornata ſuit die 17. Martii anno 1727. ſicque a Piſtorienſis quavis jurisdictione exempta.

XXIV. Nunc veſtigemus oportet reliquas urbes Episcopales Florentiæ Metropoli Suſſraganeas. Piſtorium cum dignitate loci, tum in

ſtitutione Episcopatus, Burgus Sancti Sepulchri ſubſequitur. Urbs iſta quamquam a duobus circiter ſeculis inter Etruriæ civitates vulgo cenſeatur, eo quod Magni Ducis inſperio pareat, reiſpſa tamen ad Umbriam ſpectat. Ex Apennino quippe ad ſiniſtram Tiberis partem ſcendenſibus obvia cumprimis ſunt oppida, Pratolinum, & Mons Dolius: exinde vero unicotantum a Tiberi miliario abeſt Urbs Sancti Sepulchri dicta. Porro ultra Tiberim, & Macram Etruria non excurrit. Sunt nihilominus qui putant, eandem hanc eſſe urbem, olim Biturgiam appellatam, quam Ptolemæus inter mediterraneas Etruriæ civitates colloca- vit, ut ſcribit Leander Albertus in Umbria. Illius origo non omnino conſtat: tamenſi Flavius Blondus lib. 3. Italiæ Illuſtr. cap. 2. aſſerat nullum vetuſtatis ſignum eo in loco deprehendi: ipſe nihilominus exiſtimat, hanc urbem illic ſitam, ubi olim C. Plinius junior Villam ſuam ad radices Apennini prope Tiberim annem condidit, quam aſſerit in theatriali montium circumundique poſitorum aſpectu a ſe ædificatam. In hujus itaque Villæ Plinianæ ruinis Blondus credidit, prima urbis præſatæ fundamenta fuiſſe jacta. Ceterum ab aliis hæc opinio relictitur, cum ea illic minime appareant, quæ Plinius ipſe de Villæ ſuæ ſitu deſcripſit. Certe Leo X. a quo primum civitas Burgenſis Episcopatus Sede fuit decorata, in Bulla hac de re edita, aliud ejusdem urbis exordium fuiſſe narrat: nimirum eo loco ubi nunc Burgenſis civitas eſt ædificata, olim exiſtiſſe ingentem Silvam, a nivibus illic frequenter delapſis, Niviam nominatam. Eam in Silvam cum duo nobiles peregrini ex ſortuito itinere penetraſſent, Arcanus ſcilicet, & Ægidius, qui recens a Sancto Chriſti

Yyy

ſi

Pars II. Vol. II.

1328 Orbis Sacer & Profanus

si Sepulchro redierant, atque longo itinere fatigati prope fontem limpidae aquae recumbentes somno oppressi essent, divinitus admoniti Dei placitum esse intellexerunt, ut ibi templum in honorem supremi Numinis erigeretur. Quod utique brevi excitatum est: cumque deinceps pietatis causa ingens populorum numerus eo conflueret, constructis paulatim ad habitandum domibus, sensim multiplicatis ædibus, atque in oppidi formam dispositis, locus ille in honorem Dominici Sepulchri est nuncupatus. Mœnibus postea, & quatuor Arcibus munivit, auxitque Guido Petra Mala Episcopus Arretinus, Gibellinae factionis suæ ætate princeps, de quo infra erit sermo. Dejectus autem Guido ab ejus oppidi dominatu, quem sibi adversus Romanæ Ecclesiæ jura usurpaverat, illud ad legitimum Dominum, scilicet Romanum Pontificem rediit, ejusque fasces coluit usque ad Eugenii IV. tempora. Tunc quippe Pontifex iste pignoris loco illud Florentinæ Reipublicæ tradidit ab ea quatuordecim aureorum millibus acceptis. Pecunia nusquam a Romanis restituta, accedente postmodum Summorum Pontificum consensu in plenum Florentinorum dominium cessit: ab iis vero jure Principatus in Magnos Etruriæ Duces transit; sub quorum imperio non parum incrementi suscepit; atque eorumdem auspiciis opulentia floruit. Parva quidem civitas est, sed dives, & culta, ac valida Arce munita. Egregiæ indolis elves nutrit. Ornavit hanc urbem Malatesta Cataneus, Juris consultissimus, quem non magis Camertinorum Ecclesiæ, cui Episcopus præfuit, quam vitæ integritas, sanctimonia, & doctrinæ splendor conspicuum reddiderunt.

XXV. Priusquam Burgenſe Oppidum civitatis titulo, ac Episcopa-

tus sede insignitum esset, nobilis ibidem extructa fuerat Abbatia Ordinis Monachorum Camaldulensium, & Insigne eorumdem Monasterium, Divo Joanni Evangelistæ dicatum, Apostolicæ Sedi immediate subiectum. Aliæ insuper Ecclesiæ illie conditæ, quarum nonnullis Seculares Sacerdotes, & Clerici, aliis vero Regulares inserviebant. Pars oppidi, ejusque territorii Arretina, pars autem Civitatis Castellî Diocesibus continebantur. Leo itaque X. Summus Pontifex, anno 1515. x. Kalend. Octobr. præfuo Monasterio, & Abbatia suppressis, atque extinctis, Ecclesiæ S. Joannis Evangelistæ in Cathedrali crexit, primumque ei Episcopum præposuit Galeottum de Gratianis, patria pariter Burgenſem, tunc ejusdem Abbatem, perpetuumque Commendatarium præfati Monasterii. Constant hæc ex Bulla ejusdem Leonis X. ab Ughello relata Tom. III. Italiæ Sacra in Episcop. Burgenſ. In Ecclesiâ Cathedrali divinis dant operam Canonici duodecim, quos inter tres dignitate præ eminent, Præpositus scilicet, Archidiaconus, & Archipresbyter: Huic Animarum cura incumbit. Inter Canonicos utraque est Præbenda, Pœnitentiaria, & Theologalis: inserviunt præterea sex Capellani, Chori, & Cæremoniarum Magister, Sacrista, Diaconus, Subdiaconus, & Clerici octo. In ipsâ Cathedrali, & aliis Ecclesiis plures SS. Reliquiæ, & BB. Lipsana asservantur. Quatuor in Paræcias dividitur Civitas: octo ibi sunt Virorum Claustra, & quinque Sanctimoniales, præter alia tum Virorum, tum Feminarum io Diocesi. Abbatæ 4. intra Civitatem. Laicorum Sodalitæ 7. Seminarium Clericorum. In Diocesi Beneficia circiter 100. quibus Animarum cura est adoxa, totidem siue cura. Oppida

da præcipua Plebs S. Stephani, ubi Collegiata cum 8. Canonicis, Monasterium, & Abbatia Thebalda. Castra sunt, Castrum novum, Castrum Soricis, Baldignanum, Brancialinum, & Caprese. Abbatia autem S. Mariz in Balneo, cum Castro S. Petri, & tota Valle Balnei, quæ juris est Monachorum Camaldulensium, regiturque ab ejusdem Ordin. Abbate, est nullius Diocesis: Sestium etiam, nullius Diocesis Burgesem Episcopum viciniorem reverentur, suosque Clericos approbandos ad Animarum curam, & ordinibus insigniendos ad eum mittunt. Duo in urbe Pietatis Montes, & Domus Pie dux.

XXVI. Colles, seu Collis, urbs parvi circuitus, inter Senas, & Volaterras ad Occiden. inde 15. hinc 20. mill. pass. distans, 4. autem a Podio Bonitii, prope fontes Elise fluvii in Colle sita est, idcirco Collis appellata, atque ut ab aliis ejusdem nominis discernetur, a fluvio, cujus undis ipsi radices alluuntur, Collis Vallis Elise nuncupatur. Antequam civitatis honore decoraretur, nobile erat Etruriæ oppidum: nam Blondus in lib. 2. Italiæ Illustr. cap. 8. ait (*): *In ea insula, quam Elsa fluvius, torrensque in cam delapsus effluunt, Collis, & Genainium sunt oppida, paucis Etruriæ oppidis secunda*. Illius exordium ex Gracchiani oppidi ruinis prodixit, Ughellus tradit: porro Gratianum, seu potius Gracchianum prænobile oppidum novem tantum miliaribus Senis distabat. Ejus autem incolæ, ne Senensium excursionibus, dum bellum ipsos inter, ac Florentinos, quibus erant obnoxii, infestarentur, salubrioris aëris colligendi, situsque captandi amœnioris specie, in collis cacumine, destructa patria, sedem fixere, ubi nunc hæc civitas spectatur.

Istud vero Gratiani, seu Gracchiani oppidum, præcis temporibus Romanæ Reipublicæ, ab aliquo Gracchiæ Familæ inter Romanos nobilissimæ coloniam fuisse institutam, idem Ughellus censet, quod illud Neronianis temporibus celeberrimum esset. Verum si tanta est istius oppidi vetustas, cur Strabo, Plinius, Antoninus, Ptolemæus, alique veteres Geographi, & Romanæ Historiæ Scriptores nullam ejus mentionem faciunt? Fecissent sane si præcis Romanæ Reipublicæ temporibus quispiam ex Gracchiæ coloniam illic deduxisset; quoniam modum cum Gracchus Sempronius, Cæli, & Tiberii pater in Hispaniam Proconsul missus Celtiberos in dedicationem accepisset, Ilurcim ipsorum oppidum, splendidius a se restitutum, ut gesturum a se rerum memoria superesset, de suo nomine *Gracchurim* appellavit. Quo nomine deinceps illud vocare Plutarchus in Gracch. Aurelius Victor, cap. 57. 64. & 65. de Vir. Illustr. Livius, Florus, lib. 2. Valerius Maximus lib. 4. 5. & 6. Vellejus Paternulus, Eutropius, & alii Romanarum Rerum Scriptores. Ast hujus Coloniz a Gracchiæ in Etruria conditæ, ac nomen adeptæ nullus prorsus meminit.

XXVII. Unicum fundamentum, quo Ughellus tantum Gracchiano oppido tribuit antiquitatem est, ut ipse ait, continuata temporum serie fama a majoribus tradita, apud illos populos adhuc vicens, ibi maximum illud prodigium patratum, cum Sanctus Martialis unus ex septuaginta Christi Discipulis, in Gallias a Divo Petro missus, per Etruriam transiens, apud Gracchianum baculo ejusdem Apostoli Austriclanum socium, quadagesimo ab ipsius mortis die ad vitam revocavit. Eo miraculo nec

Yyy 2

dum

(*) Blondus in Etruria.

dum ejus oppidi, verum etiam Sen-
surum, & Vallis Elſæ accolæ quam-
plures permoti, abjecto. Idolorum
cultu, Chriſti fidem amplexi ſunt.
Ughello præſerant, Gregorius Lom-
bardellus Dominicanus in SS. Sen-
enſibus, Razzius in SS. Tuſciæ, &
alii Senenſium rerum Scriptores, in-
de concientes, S. Martialem per
Etruriam, dum in Gallias proficeſce-
retur, tranſeuntem diebus aliquot
Senis conſtitiffe, ibique, uti etiam
apud Gracchianum, & alia Vallis El-
ſæ oppida Evangelium prædicaffe,
ac plurimos ad Chriſti fidem con-
verſiſſe. Tum vero Gracchianenſes
eodem loco, ubi miraculum illud
editum fuerat, Eccleſiam excitaverunt,
quam D. Martiali tutelari ſuo con-
ſecrarunt, ubi etiam hæſenus Au-
ſtriciani ſepulchrum ſpectatur. Sub-
dit vero Lombardellus, ſingulare id
eſſe, nullam aliam in Italia Eccleſi-
am reperiri huic Divo ſacram, quam
hanc a Gracchianenſibus erectam,
quæ a Collenſibus Gracchianenſium
ſucceſſoribus maxima religione,
colitur, ubi & magno populorum
concurſu Martialis natalitia cele-
brantur. His accedit & Baronii au-
ſtoritas, ad ann. 74. in fine dicen-
tis (1): *Illud etiam memoria dignum*
*de Martiale traditur, fuiſſe mor-
tuum, admoto ei baculo S. Petri, quem*
*ab eo ſibi datum Romæ acceperat: me-
minit hujus hiſtorie & Innocentius*
Papa: nempe Innocent. III. lib. 1.
Decretal. Tit. XV. de Sac. Unct.
in fine.

XXXVIII. Mihi ſemper conſi-
lium fuit, intactas relinquere vete-
res locorum Traditiones, quæ veri-
ſimilibus ſaltem nituntur conjecturis:
hæc tamen ab Ughello relata mihi
ſuſpecta videtur, & ab aliquot tan-
tum ſeculis inventa a nonnullis, qui
majorem ſua Eccleſiæ antiquitatem

adſcribunt, quam reiſpſa ea ſit. Cum
primis enim baſis, cui inniſtitur, de
S. Martiale a Divo Petro in Gal-
lias miſſo apud nonnullos outat, qui
adventum S. Martialis aliorumque
ſeptem primorum Galliarum Antifiſti-
um, quos inter etiam Dionyſius Pariſien-
ſis, vel longe poſt medium ſecundi
ſeculi, vel fortasſis etiam poſt me-
dium ſeculi tertii dumtaxat conti-
giſſe voluit. Nam Severus Sulpitius
lib. 2. Hiſtor. Sacr. loquens de Lug-
dun. perſequutione ſub M. Aurelio
Imper. ann. 177. excitata aſſerit,
tunc primum intra Gallias Martyria
viſa, ſerius trans Alpes Dei Religio-
ne ſuſcepta. Gregorius vero Turoneſ.
lib. 1. Hiſtor. Franc. cap. 30. nar-
rat, ſub Decio, qui Conſulatum cum
Grato geſſit, ann. 250. *ſolertiam,*
Dionyſium, Trophimum, & reliquos
primum in Gallias miſſos. Qua de
re agunt præ aliis P. Sirmondus in.
Diſſert. de duobus Dionyſiis, Ema-
nuel Schelſtrates, Antiquit. Eccleſ.
Tom. II. Diſſert. 4. cap. 8. & P. Mag.
Graveſon Tom. IV. Hiſtor. Eccleſ.
Colloq. 4. Primus præſatam ſeneca-
tiam tuetur, alii duo controverſiam
indecisam relinquunt. Ego tamen,
cum Graveſonio exiſtimo, conſultius
eſſe, nihil palam dicere, aut ſcri-
bere, quod piam Gallorum opinio-
nem convellere, aut falſi convince-
re poſſit. Fuerit itaque Martialis a
D. Petro in Gallias miſſus nihil ta-
men conſtat de illius apud Senenſes,
aut Gracchianenſes prædicatione: ni-
hil de illius per Etruriam tranſitu:
nec antiqui Scriptores quidpiam hæc
de re prodiderunt. Quod de Au-
ſtriciano D. Petri baculo & mortuis
excitato per Martialem aſſerunt, ple-
rique reiiciant, ſed ejusmodi pro-
digium S. Frontoni Petragoricenſi
adſcribunt, ut ſupra vidimus: nec
vetera Martyrologia, nec alii proba-
ti

(1) Baronius Tom. I. Annal. ad ann. 74. in fine.

et Auctores de Martiale id referunt. Innocentius III. Martialem nec nominat quidem: id unum asserit: *Licet Rom. Pont. non utatur baculo, tum propter bifloriam, &c.* in quibus verbis Glossæ Auctor Historiæ vocabulo significari putat, miraculum illud baculo D. Petri a S. Martiale paratum. Sed hanc Glossæ interpretationem præ aliis confutat Gonzalez in exposit. textus, num. 41. nedum quia a nullo ex Scriptoribus Ecclesiasticis hoc refertur, sed maxime quod ipse Innocentius lib. 1. Myster. Myster. historiæ illam exponat de baculo, quem S. Petrus misit Eusebio primo Episcopo Treverensi, cui successit in Episcopatu Maternus, qui per baculum S. Petri de morte fuerat suscitatus; quem baculum usque hodie, cum magna reverentia Treverensis servat Ecclesia. Innocentium sequitur S. Thomas in 4. Sent. dist. 24. q. 3. art. 3. ad 8. Nec refert Ecclesiam D. Martiali apud Gracchianum fuisse dicatam; nam ut audio a viris fide dignis, ea non admodum antiqua est; nec mirum etiam extra Gallias Sanctos Gallicos honore affici, eum & apud Gallos etiam Sancti Itali honore eodem colantur. Sepulchrum illud quod incolæ ostendunt eam fidem meretur, quam vulgi imperiti rumor plerumque mendax. Certe Cathedralis Ecclesia Collensis, non D. Martiali, sed Sanctis Joanni, Faustino, & Jovite dicata est. Antequam in Cathedralē erigere, Apostolicæ Sedi immediate subiecta erat, eique præerat Archipresbyter curam animarum gerens. Eam olim rexit S. Albertus in Clativenſi oppido Diocesi Arretinæ natus, anno 1139. ob eximias virtutes postea Archipresbyter istius Ecclesiæ creatus, qui meritis, & sanctitate illustris migravit ad Dominum an. 1202. die 17. Augusti, cujus Sacrum Corpus

ibidem quiescit. A Clemente VIII. ann. 1592. in Cathedralē erecta est, primusque Episcopus electus Uſimbardus Uſimbardius, Florent. Metropolit. Canonieus, & Colle oriundus. Tribus ornata est Dignitatibus, ac duodecim Canonicis, dignitates sunt, Archipresbyter, Decanus, & Archidiaconus. Præter Cathedralē plures aliæ Ecclesiæ, atque Monasteria Virorum, & Virginum in urbe erecta. Diocesim varia Oppida, Pagique ex Florentino, Senensi, Fesulano, & Volaterrano divulsæ componunt, quæ Clemens VIII. in sua Bula apud Ughellum enumerat: Episcopam vero Suffraganeam Archiepiscopi Florentini esse decrevit.

XXIX. Sancti Miniatis nobile oppidum Theutonicum dictum, vulgo S. Miniato al Tedsio; quamquam alii *Alto desio* dicendum esse contendunt, Pisas inter Florentiamque medium, utrinque 20. mill. pass. distans, edito in monte sedet. Illius origo eruditos latet. Annus Viterbiensis in 2. Institut. lib. 9. refert, a Desiderio Longobardorum Rege a fundamentis excitatum, a Theutonicis ipsi subiectis, Theutonici cognomine appellatum. Annio consentit Leander Albertus in Descript. Etruriæ, idque in Desiderii Regis Decreto exaratum reperiri commemorat. Ughellus tamen, & alii, quo ad cognomen attinet, aliter sentiunt, nimirum illud quidem ante Fridericum Anobardum fuisse ædificatum, ab eoque deinceps ampliatum, ut illic suorum Theutonum sedes constitueretur, qui cum ibidem absenti Imperatori vicariam operam præstaturi commorarentur frequenter, ab illis ad Theutonicum, seu ad *Tedsio*, oppidum illud cognomen traxisse. Quod & ego de cognomine Theutonici arbitror, cum Desiderii ætate potius Longobardorum, quam Theu-

Theutonum appellandum fuisset. Ceterum si aliorum opinio vera sit, nempe oppidum istud, non S. Miniatis ad *Todescum*, sed *Alto desio* esse nuncupandum, minime inficior, a Desiderio, & Longobardis forsitan id cognominis ipsi impositum. Sed quidquid de cognomine sit, non improbabilem censeo Anni, & Leandri Alberti sententiam, illud scilicet Desiderii Regis, & Longobardorum opera primum fuisse excitatum, quandoquidem sequenti seculo nono, itemque decimo jam satis nobile fuisse constat, iisque viribus auctum, ut Magnis etiam Principibus tutum præbere posset hospitium: idque præsertim Gregorio V. Summo Pontifici præstitum ann. 996. ex antiquis monumentis Miniatensibus refert Auctor Additionis ad Ughellum To. III. pag. 273. quod contigisse oportet, cum Gregorius V. a Crescentio Tyranno Roma pulsus, constituto per Etruriam itinere, Ticinum adiit. Gregorium quippe Roma aufugere compulsum, Ticinum sese recepisse, ex Chronographis Hildenscheimensi ad ann. 997. & Magdeburgensi ad ann. 998. narrat Franciscus Pagius in Breviar. Histor. Pontif. Roman. in ejus Vita. Celebrem in hoc oppido ædificandam Arcem iussit Fridericus II. Imperator, ut refert Pandolphus Collenutius in lib. 4. Hist. Regn. & hodieque cernitur excelsa Turris in ejusdem Arcis fastigio constructa. Ejus autem nobilitatis argumentum Auctor præfatæ Additionis ad Ughellum repetit (1) ex eo, quod retroactis temporibus nulli pareat Domino, sed sibi ipsi titulo Reipublicæ leges præscriberet, & in 35. sibi subiecta oppida late dominaretur, adeo viribus signataque pecunia præpollens, ut ann. 1311. Federicus II. Imperat. exercitus fortiter obniti potue-

rit, & pluries Florentinæ Reipublicæ validas auxiliorum militum manus suppeditare. Hic oportet mendum irreplisse vitio Typographi, vel in anni numero, vel in Imperatoris nomine: nam Fridericus II. interiit ann. 1250. ut videre est apud Spondanum, Brietium, & alios; anno autem 1311. Henricus VII. imperabat: quem potius nominare debuit Auctor, cum is eo anno plures Italiæ urbes partim expulisset, partim cladibus affecisset: eique Florentini, cum quibus tunc Miniatenses conjuncti erant, Booonienses item, alique cum Roberto Siciliæ Rege, fœderati strenue obstitissent, teste Spondano, Brietio, Natale Alexandro, & aliis. Neque in anni numero error etiam emendatus Friderico ad rem hanc aptari potest, si nimirum legatur, ann. 1211. siquidem Fridericus anno præcedenti in Regem Roman. loco Othonis Ecclesiæ hostis depositi electus, anno sequenti, scilicet 1211. in Germaniam & Sicilia profectus, per Italiam a Principibus, & civitatibus benigne & reverenter exceptus, quasi per manus ad Vallem Tridentinam devedus est; anno autem proximo Aquisgrani Imperator coronatus. Præterquamquod idem Auctor testatur, ab ipso Friderico Arcem validam apud S. Miniatum excitatam, oppidumque sub ejusdem Imperatoris tutela positum Scriptores ejus Gentis narrare. Sed ut ad institutum redeam, gliscientibus inter Florentinos, & Pisanos bellis, Miniatenses cum Florentinis inito fœdere, tandem Florentinæ Reipublice dominatum subiere. Ex hoc oppido Viri literis illustres prodie-re, præsertim Recuperatus celebris Jurisconsultus; Laurentius insignis Astrorum inspector, cuius cum laude meminit Raphaël Volaterranus in suis

(1) In Addit. ad Tom. III. Ughelli pag. 173.

fuis Comment. Urban. & Michaël Mercatus, S. Philippo Nerio ob integritatem morum carus, ejus præclarum opus, *Metallotheca Vaticana* inscriptum, paucis ab hinc annis Romæ prælo commissum est jussu, & impensis Clementis XI. Summi Pontificis.

XXX. Ante Gregorii XV. Pontif. Max. tempora, principem S. Miniatis Ecclesiam regebat Præpositus, cui jus erat utendi Pontificalibus ex Privilegio Clementis VII. quod in Addit. ad Ughellum, pag. 274. descriptum est. Gregorius vero XV. ann. 1622. Oppidum in civitatem erexit, & novæ constitutæ civitati anno 1624. Urbanus VIII. præfecit Franciscum Norium, Vincentii nobilis Florentini filium, Metropolitanæ Florentinæ Canonicum, jam antea a Gregorio destinatum. Cathedralis Ecclesiæ Deiparæ in Cœlum Assumptæ, & S. Genesio Martyri dicata est: in qua sacris dant operam, Præpositus, & decem Canonici, qui Capitulum constituunt, & alii quatuor extra numerum: decem Capellani, Sacrista, Chorista, Musices Magister, alique inferiores Clerici. Canonici Rocchetto, & Mozzetta violacea vestiuntur, ex Privilegio ab Urbano VIII. ipsis concessio. Præter Cathedralē, quatuoraliæ Parochiales Ecclesiæ in hac urbe extant, totidem Regularium Monasteria, &

prope civitatem Capuccinorum Conventus; quatuor item Monialium Cœnobia, quinque Secularium Sacra Sodalitia, quatuor Xenodochia, Sacerdotum unica Congregatio: Clericorum Seminarium optime excultum, & publica ad Studiosorum commodum Bibliotheca. Olim S. Miniatis oppidum, uti & pleraque præsentis ejus Diœcesis oppida, & loca Lucens Diœcesis fuerunt obnoxia, ex qua Clemens VIII. ea divulsit, ut videre est in ejus Bulla apud Ughellum. Nunc Miniatenfis Diœcesis late patens 92. Parochias enumerat, in quibus recensentur Sacerdotes Beneficiati 206. Ea autem ex 30. Terris, seu oppidis coalescit, ex quibus nobiliora sunt, Fucecchium, ubi Monialium Cœnobium, Virginum Conservatorium, ac duo Regularium Cœnobia, oppidum S. Crucis, ubi Collegiata cum Priore, & Canonicis, & Sacrarum Virginum Monasterium, Castrum Francum inferius, in quo Collegiata cum Præposito, & Canonicis, unicum Monialium Cœnobium, & duo Puellarum Conservatoria, oppidum S. Mariæ ad Montem, ubi Collegiata cum Archipresbytero, & Canonicis, & Montopolis, in quo Sanctimonialium Cœnobium. Pars etiam Diœcesis in agro Pisano, pars in Volaterrano sita est: tota tamen, cum ipsa Urbe Magno Duci Etruriæ parat.

C A P U T X L I.

Synopsis.

I. *Retit situs, origo, & antiquitas.*
II. III. *Varia Arretinorum bella cum Romanis, a quibus tandem domiti.*

IV. *Post Rom. Imperium Gotis, Longobardis, & propriis Comitibus paruit. Varios dein Tyrannos hæc civitas passa est.*

V. *Multis bellis vexata tandem.*
Ma-

1334 Orbis Sacer & Profanus

Magni Ducis Etruriae imperio cessit.

VI. Præcipua Arretii decora, & Viri illustres recensentur.

*VII. SS. Martyres & Viri sancti-
monia illustres Arretinae Ecclesiae: usq.
ad num. XII.*

*XII. Catalogus Arretinorum An-
tistitum notis illustratus.*

*XIII. Privilegia Arretinae Eccle-
siae a Principibus concessa. Amplissi-
ma ejus Episcopi auctoritas etiam in
agrum Senensem. Lulsprandi Regis
diploma.*

*XIV. S. Maria ad Gradus vetus
Arreli Cathedralis Monachis Cana-
liculis tributa.*

*XV. Nova Cathedralis Arretina
ejusque Capitulum. Præcipua urbis
loca.*

*XVI. Insignis Abbatia S. Floræ: Pri-
vilegia ipsi data.*

*XVII. Diæcesu Arretinae ampli-
do, & nobillora loca.*

*XVIII. De Cortone origine diver-
se Auctorum opiniones expenduntur.*

*XIX. Plurimis bellis oppressa san-
dem Florentinorum dominatum suscep-
sit.*

*XX. Quo tempore Episcopali Sede
donata sit Cathedralis ac cetera ejus-
dem Ecclesiae.*

*XXI. Montis Politiani primordia.
A Senensibus & Arretinis sepe oc-
cupatus, demum Florentinis parvis.
S. Agnei, & alii viri celebres eum
nobilitarunt. Sede Episcopali donatur.
Cathedralis & præcipua ejus Eccle-
siae.*

I. UÆ adhuc restant
vestigandæ tres E-
truriz civitates Ma-
gno ejus Duci sub-
jectæ, scilicet Ar-
retium, Cortona,
& Mons Politianus, ab Ecclesiastica
Archiepiscopi Florentini jurisdictione
immunes, uni Romano Pontifici
immediate subfunt. Arretium urbs
pervetusta, & nobilis situ amœno,
cœloque gaudet saluberrimo: distat
a Perusia in Occasum æstivum 33.
a Senis vero in Ortum 28. mill. pass.
Ejus urbis moenia quondam alta fuisse,
Silius Italicus indicat lib. 5.

... Pænus nunc occupet altus
Arreti muros, Corinthe nunc diruat
arcem.

Adco vetusta est hæc civitas, ut cum
ejus lateat origo, variis fabulis lo-
cum fecerit. Ejusmodi est illa An-
nii Viterbiensis in Commentariis ad
Catonis Fragment. de Origin. Urb.
nempe a Jano conditam asserit, at-
que a Vestæ uxoris nomine quæ etiam
Arretia dicebatur, Arretium nomi-

natam: alii vero, quos inter Phi-
lippus Ferrarius in Lex. Geograph.
ab Arreto Jani filio ædificatam vo-
lunt, nomenque consequutam. Haud
minus fabulosa videtur quorundam
opinio existimantium, ab aratura,
seu aratro, Arretium urbem fuisse
nuncupatam; nam undique Arno flu-
mine, aliisque uberrimis aquis al-
luitur ad perennem felicitatem. Pro-
pius tamen a vero abeunt ii, qui
ab Umbris, Pelasgisque fuisse ædi-
ficatam censent: siquidem serunt hæc
Gentes olim eam incoluisse Regio-
nem.

Quidquid de Arretii primordiis
Auctores senserint: illud sane citra
ullam mendacii suspensionem asseren-
dum est, antiquissimam fuisse pul-
cherrimamque civitatem, olim ante
Romam conditam, inter duodecim
primaria Etruriz Capita recensitam,
atque ante Trojanum bellum suam
habuisse originem. Unde Livius lib.
10. refert, Posthumio Megello, &
Marco Attilio Regulo Coss. Lega-
tos ad eosdem Consules misisse, pa-
cem

(1) Silius lib. 5.

cem postulantem (1): Tres, inquit, nobilissimæ Urbes, Etruriæ capita, Volturni, Perusia, Arretium pacem petiere. Ejusdem quoque meminerunt, Strabo lib. 5. Dionysius Halicarnassæus, Polybius, Plinius, Silius, Martialis, alique antiqui Scriptores. Lateritio muro hanc urbem fuisse cinctam, Plinius lib. 35. cap. 14. scripsit (2): In Italia quoque, ait, lateritius murus Arretii, & Mevania eff. Idem Plinius lib. 3. cap. 5. de Etruriæ urbibus loquens, hæc habet (3): De cetero Arretini Veteres, Arretini Fidentes, Arretini Juliienses. Quibus verbis nonnulli volunt, Arretium olim in tres partes sectum, quarum primam Arretini Veteres, secundam Arretini Fidentes, tertiam Arretini Juliienses tenebant. Blondus tamen in descriptione Etruriæ ex Plinio observat, Arretium in duas urbes fuisse divinum (4): Innuit vero, Plinius, inquit, Arretium in duas urbes fuisse divisum. Nam scribit, Arretini veteres, & Arretini novi. Causam hujus eam videmus fuisse, de qua principio Etruriæ diximus: cum Annibale Italiam premente, Etrusci duobus Arretinis in rebellionem proclives viderentur, sicut in Livio habetur XVII. C. Terentius Varro obsides ab Arretinis Senatorum filios accepit CXX. Romani enim tumultum in Etruria ab ipsis ariri verebantur: & quum claves, ac feras novas portis imposuisset, in Apuliam rediit. Postmodum bello Maritima, sive Sociali, quam Etrusci se se Mariti, & Picentibus furoris socios adjunxissent L. Sylla, qui ei bello finem imposuit, in Fesulanis, Arretinosque deservit, adeunt Arretio, civibus proscripitis, exinanito, novam postea coloniam superinduxerit; unde novi, & veteres fuerunt Arretini.

Pars II. Vol. II.

Dicere enim solitus fuit Leonardus Arretinus, se vidisse Arretii in Ecclesia Sanctæ Mariæ ad Gradum lapidem, literis incisum vetustissimis, inscriptumque decretum Arretinorum veterum. Hæc Blondus. Alii vero, quos Ughellus sequitur, ita Plinii locum exponunt: Plinius inter Arretinos veteres, novosque distinguit, veteres Fidentes, novos autem Juliienses appellans. Illi dicebantur Fidentes, quod maximam fidelitatem præstitissent Populo Romano: hi vero Juliienses in honorem Julii Cæsaris, vel Augusti Cæsaris, qui illuc coloniz nomine, post Syllanum excidium Arretinis illatum, illos deducendos curaverat.

II. Priusquam Romanorum Republica Etruriam suo adiecisset imperio, Arretium urbs viribus potens, opibusque prædites, inter præcipuas extitit illius Regionis civitates, quæ adversus Romanos bella cicerent. Quoties enim apud Livium, & alios Scriptores de Bello Etrusco occurrit mentio, Arretium inter primarias urbes ejusdem belli motrices, & capita recensetur. Cum enim primum Romani Ciminiam Silvam, duce M. Fabio, seu ut aliis placet, C. Claudio Cæsone, Fabii Consulis fratre, transgressi Perusiam usque penetrassent, commissoque cum Tuscis, & Umbris prælio, res Romana superior fuisset; tunc, teste Livio (1): a Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem sedulique ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetraverunt. Sed paulo post rupto fœdere, rursus adversus Etruscos anno sequenti L. Posthumius Megillus Cos. feliciter pugnavit; tumque datæ induciæ qua-

Z z z

dra-

(1) Livius lib. 10.

(2) Plinius lib. 35. cap. 14.

(3) Idem lib. 3. cap. 5.

(4) Blondus in Etruria.

(5) Livius lib. 9. ab Urbe Condita.

1336 Orbis Sacer & Profanus

draginta annorum Perusæ, Volsinio, Arretio, Tusci urbibus tunc nobilissimis, *quæ erant Etruriæ capita* (1): *Tres validissimæ urbes* (inquit Livius) *Etruriæ capita, Volsinii, Perusia, Arretium pacem petiere, & vestimentis militum, frumentoque pæctis cum Consule, ut missi Romam oratores liceret, inducias in XL. annos impetraverunt; multa præfens quingentum millium æris in singulas civitates imposita.* Id contigit ann. Urbis Conditiæ 460. L. Posthumio Megillo, & M. Attilio Regulo Cos. Verum violata rursus ab Etruscis induciarum lege, Galli Senones evocati a Brutiis, Lucanis, Samnitibus, & Etruscis rebellibus Arretium sociam urbem obsiderunt, anno Urbis Conditiæ 475. Quæ tamen obsidio magnæ cladis invadentibus, & procurantibus causa fuit. Siquidem adversus eos primum missus L. Cæcilius Prætor in acie cæsus est cum XII. Romanorum milibus. Mox suffectus Cæcilio M. Curius misit legatos ad victores pro redimendis captivis, quos illi contra jus gentium cæciderunt. Quare insacrilogos Romani movent, eos acie vincunt, totaque Etruria pellunt. Hac vero Senonum clade excitati Galli Boii armatis omnibus suis ad bellum idoneis, & adscitis sibi Etruscis commilitonibus Romanos aggrediuntur. Ii autem duce Consule P. Cornelio Dolabella cum illis conferant manus ad lacum Vadimonis, ubi Etrusci pæne omnes cæsi sunt, ex Boiis pauci fugerunt, tanta utriusque clade illata, ut uno prælio gemina gens prope tota debellaretur. Tunc subacta a Romanis Etruria, Arretium quoque paruit illorum imperio. Florus tamen non Boios, sed Senones ad Vadimonis lacum cæsos narrat.

(1) Livius lib. 10.

Cum autem Annibale Italiam invadente, Etrusci ducibus Arretinis in rebellionem proclives viderentur, Romæ a Patribus hac de re consilium agitari coepit, decretumque bellum, si opus sit, illis inferendum. Ex Livii libro 7. Secundi Belli Punici lubet historiam narrare (1): *Comitiorum ipsorum diebus sollicita civitas de Etruriæ defectione fuit: principium ejus rei ab Arretinis fieri C. Calpurnius scripserat, qui eam Provinciam Prætor obtinebat: itaque consensum co missus Marcellus Cos. designatus, qui rem inspiceret, ac si digna videretur, excreta acie, bellum eo ex Appulia in Etruriam transferret: eo metu compressi Etrusci quieverunt. Nec ideo tunc sedati omnino fuerunt Arretinorum tumultus: quare cum rumor defectionis eorumdem magis cresceret, negotium C. Terrentio Varroni a Senatu commissum est, iustumque ut obsides ab Arretinorum Senatoribus Romam mitterentur. Subdit enim paulo inferius idem Livius: De Arretinis & fama in dies gravior, & cura crescere Patribus: itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere, & cui traderet Romam abduccendos, C. Terrentius Varro cum imperio missus, qui ut advenit, exemplo Hostilii Legionem unam, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre iussit, præsidiaque locis idoneis disposuit: tum in foro citatis Senatoribus obsides imperavit. Quum Senatus biduum ad considerandum tempus peteret, aut ipsos exemplo dare, aut se postero die Senatorum omnes liberos sumpturum edixit: inde portas custodire iussit tribunis militum, præfatisque, & centurionibus, nequis nosse urbem exiret. Id segulus, negligensque saltum, septem principes Seno-*

(1) Livius lib. 7. Secundi Belli Punici.

natus, priusquam custodie in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaserunt: postero die luce prima, quum Senatus in forum citari captus esset, desiderati, bonaque eorum venerunt, a ceteris Senatoribus CXX. obfides, liberi ipsorum, accepti, traditique C. Terrentio Romam deducendi. Is omnia suspensiora, quam ante fuerant, in Senatum fecit; itaque imminente Etrusco tumultu, Legionem alteram ex urbane Arretium ducere iussit ipse C. Terrentius, eamque habere in praesidio urbis. C. Hostillium cum cetero exercitu placuit totam Provinciam peragrare, & cavere nequa occasio novae explentibus res daretur. C. Terrentius ut Arretium cum Legione venit, clavis portarum quum Magistratus poposcisset, negantibus illi comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercivisse, ipse alias claves omnibus portis imposuit cavitque cum cura, ut omnia in potestate sua essent. Hostillium intensius monuit, ut in eo spem non moturos quicquam Etruscos poneret, si nequid movere possent, praecavisset. Ceterum Arretini omnem de se postea suspicionem oblitterarunt, cum Romanis classem adversus Poenos parantibus, ingentia illis praesidia impertierunt: de quibus praefatus Livius haec scribit⁽¹⁾: Scipio quum, ut delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tentidisset, ut voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit, & quia impensa negaverant Reip. futuram classem, ut quae a Sociis darentur ad novas fabricandas navis, acciperet, Etruria primum populi, pro suis quisque facultatibus Consulem adiuturos polliciti, Carites frumentum Sociis navatibus, comestatumque omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinienfes lintea ad vela, Volaterrani armamenta navium, & frumentum, Arretini XXX. millia scutorum, ga-

leas totidem, pila, galea, hastas longas, millium quinquaginta summam, pari cujusque generis numero, explenturos, secures, ruitra, falcis, alveolos, molas, quantum in quadraginta longas navis opus esset, tritici centum & triginta millia modium, & in viaticum centurionibus, remigibusque collatos. Adeo opibus ea tempestate ausi erant Arretini, ut Romanorum Classem in Bello Secundo Punico, mirabili celeritate a Scipione Africano paratam juerint, tam multis variisque rebus. construendis navibus, & alendis militibus opportunis.

III. At enim bello illo Punico a Scipione feliciter confecto, cum, postea Arretini Marisco, seu Sociali bello se implicuissent, uti etiam reliqui Etruscae populi Maris, & Picentibus se furoris socios adjuuxissent; L. Sylla Dictator, qui ei bello finem imposuit, in Volaterranos, Fesulanos, Arretinosque defecit; adeo ut Arretii civibus proscriptis, novos Colonos illuc inferret, novamque in hanc urbem coloniam superinduxerit: unde novi, & veteres fuerunt Arretini, ut antea vidimus. Arretium vero a L. Sylla Coloniam deductam, tradit Carolus Sigonius, de Antiq. Jure Italicae, lib. 3. cap. 4. idque coniecit ex Cicero in Orat. pro Murena, ubi ait⁽²⁾: *Catilinam circumfluentem Colonorum Arretinorum, & Fesulanorum exercitum, alacrem incedere.* Fesulas autem Sylla Coloniam deduxerat, ut constat ex ejusdem Cicerois Orat. 3. contra Catilinam; ac subinde per idem tempus etiam Arretium Coloniam militum, Romanorum fecit. Utrosque enim populos Cicero Colonos vocat, quibus conlatus erat Catilinae exercitus. Verum cum ii, qui Catilinae partes secuti fuerant, post ejus eadem partim deleti, partim proscripti

Z z z 2

ti

(1) Livius lib. 3. versus finem.

(2) Cicero pro Murena.

ti fuissent: Triumviri C. Cæsar Octavianus, M. Antonius, & Lepidus veteres Etruriæ, & Italiæ Colonias, atque in iis Arretium instaurarunt. Quæ causa fuit, cur Frontinus inter Colonias ab illis Triumviris deductas, Arretium quoque reposuerit (1): *Arretium, inquit, muro ducto, Colonia lege Triumvirali: iter populo non debetur: ager ejus militibus est assignatus.* Et alibi: *Arretium lege Augustæ censita, limitibus Gracchianis.* Eodem pariter Frontino referente constat, Arretium fuisse Municipium Romanorum: *Arretium, ait, Municipium Coloni, vel familie Imperatoris Vespasiani jussu acceperunt.* Idipsum testatur Cicero, tum in Orat. pro A. Cecinna; tum epist. 16. ad Atticum, lib. 1. Demum Arretinos in Tribu Pomptina censitos, tradit Sigonius lib. 3. de Antiq. Jure Italiæ, cap. 3.

IV. Romani Imperii fasces hæc civitas venerata est usque ad Honorii Principis tempora: quo regnante, cum Gothi (2) in Italiam descendissent, horum aliquamdiu tyrannidem sensit, uti & reliquæ Etruriæ Annonariæ civitates. Gothis Longobardi suffecti cum Etruriam pæne totam occupassent, Arretio potiti, aliisque urbibus, ingenti clade eas afflixerunt: nam Blondus (3) de Alboino ipsorum Rege disserens, ait: *Ducta vero est primum in Etruriam expeditio, & urbes oppidaque de Etruscis capta, majori vastaverunt crudelitate Longobardi, quam tunc, vel unquam postea alias afflixerint Italiæ regiones.* Nominatim vero Arretium a Longobardis exutam fuisse moris, cum ipse Blondus, tum Leander Albertus in Etruriæ descriptione, aliique narrant. Longobardis deinceps Italia exactis, cum Carolus Magnus,

& Ludovicus Pius Imperatores Etruriam Annonariam Imperio addixissent, Arretium, uti & alia hujus Regionis urbes, Ducibus, & Marchionibus, seu Comitibus Tusciæ paruit. Interdum etiam proprios habuit Comites; siquidem Cosmus della Rena in suo Opere Italiæ inscripto, *della Serie degli antichi Duchi, e Marchesi di Toscana*, in Introductione, pag. 5. testatur se vidisse, Scripturam, ann. 1016. editam, atque in Monasterio SS. Floræ, & Lucillæ Arretii conservatam, in qua præ ceteris hæc habentur: *Cum Raginerius Marchio, & Dux Tuscanus placitum celebraret in Civitate Arretina, cum Hugone Comite ipsius Comitatus, &c.* tum paulo post: *Protestatus Marchio Raginerius, & Hugo ejusdem Civitatis Comes:* Erat igitur ille Hugo Comes Arretii, ejusque Territorii. Exactis deinde Comitibus, & Ducibus ex Etruria, quemadmodum Florentia, Pisa, Senæ, ac ceteræ ejusdem Provinciæ civitates, in libertatem se vindicavit, constituta Reipublicæ forma. Verum subortis in Italia Gibellinorum, Guelphorumque factionibus, urbs in partes scissa lisdem obnoxia fuit calamitatibus, quibus Etruria universa. Plebei Guelphis, nobiles Gibellinis studebant. Inde sæpius cum finitimis, præcipue Florentinis bella conservit, prout quisque illorum alteri ex illis factionibus addicti erant. Quin etiam populus Arretinus aliorum Guelphorum armis auctus, nobiles Arretio exulare coëgit: donec Friderici II. Imperatoris ope Tarlati, & Ubertini Gibellinæ factionis principes, in urbem, ex qua pulsi fuerant reducti, adempta patriæ libertate, injuriarum ultii sunt. Siquidem Guillelmus Ubertinus Arretii Epi-

(1) Frontinus de Colonis.

(2) Sigonius de Regno Ital. lib. 1.

(3) Blondus Decad. 1. lib. 2.

Episcopus, affinium suorum, aliorumque ejusdem factionis nobilium præsidio sultus urbis imperium sibi arripuit. Saepe cum Florentiis & Senensibus decertavit, vario Marte: donec apud Bibienam oppidum a Guidone Feltrensi Comite, strenuo Florentinorum Duce victus, caesusque fuit: quo in certamine una cum Episcopo duo Arretinorum millia ceciderunt. Post Guillelmi necem Guido Petramala, Patricius Arretinus eandem Sedem, urbisque dominatum tenuit, Tarlatorum caput adlectus, circa anno. 1313. Hujus quoque vires Florentini fregerunt, Roberti praesertim Regis Neapolitani copiis muniti. At enim Guido ingenio sagax ita cum Rege pacem composuit, ut sibi Arretii principatus consistere, eique Gubernatoris titulo, aequi jure praesesset. Ceterum, ut erat animo ferox, quietisque impatiens, finitimam Romani Pontificis ditionem armis invasit, Tipberno, seu civitate Castellì, Burgo Sancti Sepulchri, aliisque adjacentibus oppidis ei ademptis. Arretium muro clauxit, quem nunc habet: Castilionem Arretium, Terram novam Vallis Arui, & Civitellam, quam Gentis suae nomine Petramallam deinceps appellari voluit, moenibus circumductis communiri curavit. Insuper vias, quae ad omnes portarum Arretii exitus nunc cernuntur, dirigi, dilatari, & ubi oportere visum est, sterni, aut pontibus jungi fecit. Quin etiam ejus fuit opus, recta, & spaciola via, quae ab Anglaro ad Burgum Sancti Sepulchri ducit. Verum quod Romanæ ditionis loca invasisset, atque occupasset, a Joanne XXII. Summo Pontifice Episcopatus dignitate, auctoritateque exutus fuit; tum Cortona Episcopatus Sede ornata, eique primus Episcopus ordinatus Rainerius, sive Raynerius Ubertinus, ex Co-

mitibus Chisignani Archæsi, Praepositus Arretinae Cathedralis, Guidonisque Petramalæ acerrimus adversarius, ut ejus potenti tyrannidi praeponderaret. Ea re indignatus Guido in Ubertinos primum vertit furorem, eorum Castellis vastatis: dein adversus Pontificem insolentior factus, Ludovicum Bavarum illius hostem ad Italicam prædam iovitavit. Imperatorem Schismaticum Mediolani in Basilica S. Ambrosii corona ferrea solemniter redimivit, cum id Mediolanensis Archiepiscopus facere renuisset. Eundem Ludovicum Pisas usque deduxit; ubi a Castrutio Lucensi coram Bavaro conveniente, injuria affectus, ob idque indignatus, dum Arretium profecturus, per Tyrreni maris littus iter carpit, in Montis Nigri Castello vehementi morbo tentatus, excessit e vivis, die 21. mensis Octobris, anno. 1327. tractandis magis armis, quam sacris insulis idoneus. Verumtamen Guidonem cum morte luctantem fero quidem, sed serio subiit poenitentia perfidiae in Pontificem: etenim inter fluentes ubertim lacrymas, & errorem falsus est, & sancte pollicitus, si eluctato morbo, diuturniori vita sibi frui liceret, se ad fidem, potestatemque Pontificis rediturum. Plura cum de Guillelmo, tum de Guidone Arretinis Episcopis, & tyrannis, atque ab iis adversus Florentinos, ac Senenses bellis saepe actis, scripserunt Joannes Villanus, Jugurta Tomasius, Sigismundus Tintus, Sabellicus, & Blondus in suis Historiis.

V. Post Guidonis obitum, Arretii tyrannidem sibi arripuit Simon ejus frater, vulgo dictus, *il Saccone*, & ipse ex nobili Tarlatorum Stirpe. Adversarios tamen expertus est Ubertinos, quibus Perusini, Nerius, & alii Ugucconis Fagiolani filii adherentes, Burgum Sancti Sepulchri, Lu-

Lucinianum, & alia oppida ipsi eriperunt. Horum vim declinaturus auxilia a Mastino Scaligero, & Vicecomite Mediolanensem Duce, cum quibus foedere junctus erat, impetravit; sed frustra, ejus quippe hostes vias, & montium tutiora loca occupantes, auxiliares illorum copias aditu in Simonis ditionem prohibuerunt. Interim Civitate Castelli, cui Rodolphus Tarlatus ejus frater praeerat, a Perusinis, & Nerio capta, Arretio tota belli moles imminerebat. Quare Simon a Perusinis sibi metuens, ne urbe potirentur, satius duxit illam Florentinis vendere, quibusdam dumtaxat Castris, pactione prius cum ipsis inita, sibi reservatis. Tunc itaque Florentini Arretio dominari coeperunt, cum jam pridem Arretinae ditionis oppida non pauca armis cepissent. Verum paulo post in suspicionem veniens, quasi adversus Florentinos tumultus excitaret, castris spoliatus, captusque, in carcerem conjectus est. Inde vero postmodum eductus, a Gualterio Athenarum Duce, qui Florentinae Reipublicae libertatem ademerat, rursus Arretii dominatum obtinuit. At Gualterio Florentia pulso, Simon Tarlatus Arretio excedere & ipse coactus, post varios casus apud Bibernam oppidum, octuaginta annos natus obiit. Soluti jam Tyrannorum metu Arretini, in Reipublicae corpus coaluere, quam sexaginta Cives adlecti moderabantur; incertum meliori ne consilio, an deteriore fortuna. Etenim paucis post annis urbe in varia civium studia distracta, acciti rursus in illam Tarlati Simonis filii, itemque Ubertini, ceterique Gibellinae factionis nobiles antea ejecti. Ii vero non satis sibi, suaeque factionis hominibus consulentes, etiam Guelphos antea extorres in patriam revocarunt. Quid vero

miseram civitati, tot civibus invicem dissidentibus expectandum erat, nisi postremum sui extremum? Ita plane contigit: pars enim utraque licet animorum studiis distracta, veterum tamen iniuriarum memor, in patriam ipsam explere odia maluit, quam in praecedentium malorum auctores. Nempe in idem facinus Guelphi, Gibellinique conspirantes, quisque depredari urbem, ac pretiosa quaque diripere coeperunt; nec amplius matrem, sed novercam se male mulcasse existimantes, praeda, ac rapinis onusti, pene desertam reliquerunt. Quidquid autem superfuit civium odiis intactum, in externum hostem cessit: Engeranius quippe Ludovici Andegavenfis Dux, Tarlatis junctus; quod reliquum in urbe remanserat, insolenter abstulit; cumque Arcem obsidione cinxisset, intellecta Ludovici morte, Arretium Florentinis vendidit, quadraginta millium aureorum pretio. Horum imperio paruit usque ad Gregorii XI. Summi Pontificis tempora: tunc enim Arretini consilio, & opera Joannis ipsorum Episcopi arreptis armis Florentinos urbe excedere compulerunt; eventu tamen minus prospero. Nam Florentini iniuria exasperati, valido exercitu Episcopi copias fregerunt, & vi captam urbem, non jam sociam, sed rebellem rati, tamquam jure belli obtentam severius deinceps gubernarunt. Tulit Arretium Florentinorum dominatum ad annum usque 1302. quo tempore ejus cives, suadente Vitellotio Tifernate Alexandri VI. Summi Pontificis militum Duce, a Florentinis rebellantes, illorum Magistratum, ac milites urbe, & arce expulerunt. Verum tamen, est, haud multo post Ludovici XI. Galliarum Regis opera, sedatis ejusmodi turbis, urbem rursus Florentinis fuisse restitutam: quamquam

io-

ingenti ipsius dispendio; cives quippe, præsertim nobiles, ac potentiores, sive Florentinorum metu, sive innato in eos odio, urbe cum suis facultatibus digressi, eam pæne desertam reliquerunt. Quin & Florentini urbem toties ipsorum Imperii impatientem, atque iteratæ sæpius rebellionis ream, & contumacem, male molstantes, adeo affixerunt, ut deinceps miserandum de se spectaculum præberet intuentibus. Tandem anno 1529. cum Carolus V. Filibertum Arausicanum Principem cum potenti exercitu adversus Florentinam Rempublicam in Etruriam misisset, ut Clementis VII. Summi Pontificis votis faceret satis; Arretino urbem suam Filiberto, Imperatoris nomine tradiderunt: quam paulo post Carolus, subacta Florentia, eique Alexandro Mediceo Duce constituto, una cum aliis Etruriæ Annonariæ civitatibus ejusdem Alexandri imperio subegit. Alexandro autem interfecto, Cosmus Medices, ejus nominis primus Magnus Dux Etruriæ inauguratus, cum ejusdem Provinciæ reginien sibi & Florentini Senatus communi suffragio, & Caroli Imperatoris suprema auctoritate delatum, natus esset, quemadmodum reliquis civitatibus, ita & Arretio dominatus est. Quo ex tempore hæc civitas sub leni placidoque Magnorum Ducum Mediceæ Gentis dominatu refluere cepit, ac deinceps felici tranquillitate potita est. Quæ hætenus diximus, Joan. Villanus par. 2. lib. 11. Blondus, Leander Albertus, alique referunt.

VI. Præ omnibus fere Etruriæ civitatibus, Arretium situ felicissimo gaudet, cœloque saluberrimo: partim in planitie, partim supra collem placide extenditur, murorum ambitu bis mille passuum cingitur, magnifi-

cis, ac pulcherrimis ædificiis, ac Templis exornata. Ager Arno, Clane, aliisque minoribus fluvii irrigatus, frumenti, vini, olei, frugumque, ac fructuum cujusvis generis feracissimus est: quem etiam lenes colles, vineis, & olivetis confiti ad delicias nobiliorem efficiunt. Magna nihilominus parte in editissimos montes assurgit, quos densissimæ abjetum, aliarumque arborum silvæ circumvestiunt: in quibus celebrioribus habentur Camaldulenses, & Alverniæ Montes, tum ille qui Mons Acutus appellatur. Inde ad venatum, ingens cum volucrum, tum silvestrium animantium omnis generis copia provenit. Sed beatior est omnium rerum, quæ ad victum necessariæ sunt, maxima affluentia. Cum primis Arretinus ager frumenti, frugumque adeo ferax est, ut finitimus etiam urbibus affluenter prospicere possit: quod si Arnus Florentiam, usque naviculis pervius esset, nulla esset in tota Etruria Arretio ditior civitas. Peculiaris item vitium genera illic nasci, olim Plinius scripuit lib. 14. cap. 3. ubi ea sic recenset ⁽¹⁾: *Est optima Arretio Talsana, & Eresiacæ, & Confeminia. Talsana nigra candidum facit mustum. Eresiacæ fallax, quæ quo plus tulit, eo laudabilius fundit: mirumque, fecunditate cessat. Confeminia nigra, vino minime durante, uva maxime: post 15. dies, quam ulla alla metitur, fertilis, sed cibaria. Hujus folia, sicut labruscæ, priusquam decidant, sanguineo colore mutantur.* Hæc quidem naturæ loci debentur. Quidpiam aliud etiam incolarum industrix, & arti proprium erat; nempe vasa fictilia Arretina, apud veteres in pretio fuere; quæ Plinius lib. 35. cap. 12. cum Samiis comparat ⁽²⁾: *Major quaque pars bo-minum, inquit, terrenis utitur vasis.*

Sa-

(1) Plinius lib. 14. cap. 3.

(2) Idem lib. 35. cap. 12.

1342 Orbis Sacer & Profanus

Somnia etiamnum in esculentis laudantur. Retinet hanc nobilitatem & Arretium in Italia. De iisdem & Marcialis lib. 14. Epigr. cecinit: (1)

*Arretina nimis ne spernas vas-
monemus:*

*Lautus erat Tuscis Porfena fittili-
libus.*

Idemque alio in loco: (2)

*Sic Arretinae violent crystallina-
tesse.*

Nobilior tamen fuit hæc Civitas tot Viris illustribus, perspicacisque ingenii, quos illa peperit. Quos inter maxime excelluit Mæcenas ille, Atavis Regibus editus; extat namque in Macrobij Saturnalibus Cæsaris Augusti epistola, per quam affirmat, Mæcenatem suum fuisse Arretii oriundum. Horatius item dixit, Mæcenatem ipsum genus ab Etruscis Regibus duxisse. Eam deinceps illustrarunt Leonardus, & Carolus; Græcis, & Latinis literis eruditissimi; Joannes Tortellius & ipse Græce ac Latine peritus, cujus præclarum de Orthographia opus verba edocet selecta, quibus e Græcia sumptis Latine utimur: Benedictus, & Franciscus fratres cognomento de Accoltis, Jurisconsultissimi, e quibus Franciscus non minus bonas Artes, & Oratoriam, ac omnem Historiam, quam Leges excellenter calluit: Petrus item, & Benedictus ejus nepos, pariter de Accoltis, ambo S. R. E. Cardinales: Poëseos item Etruscæ gloria excellentes extitere, Petrus a Patria Arretinus dictus, severus Principum censor; atque hac nostra ætate Franciscus Redi, in Florentina Academia Etruscæ Linguz Professor. Neque prætereundus est Guido Monachus, celebris Musicus, quo Auctore sex consonantiæ cantus Musicæ notæ sunt adinventæ. Is floruit circa

annum reparatæ salutis millesimum, & decimum octavum. Ad Arretii quoque dignitatem facit, quod Cornelius Nepos in Attici Pomponii Vita scripsit, Atticum scilicet Prædium in Arretino agro possedisse, quod Cæcilianum sit appellatum.

VII. Quemadmodum autem Arretii Urbs, cum Gentilium Scriptorum testimonio, tum suorum civium præstanti laude illustris famæ semper habita fuit; ita non minoris, immo majoris gloriæ fuisse censetur, dum Christianæ Religioni nomen dedit: quod factum memorant, prædicante Sancto Romulo, Divi Petri Alumno, Fesulano Episcopo, quem merito Etruriæ Apostolum nominare possumus. Quamquam ea civitas ob continuas Gentilium persecutiones, non potuit nisi tractu temporis Evangelii lucem suscipere; ejus tamen radii aliquot illic diffusi, sub Decii tyrannide in apertum prodire coeperunt. Tunc enim Patriam nobilitarunt Laurentinus, & Pergentinus fratres adhuc Adolefcentes, nobili genere nati, sanguine pro Christiani nominis confessione fuso. Horum Acta MSS. ex Antiquo Lectionario Ecclesiæ Arretinæ perlegi, iis omnino conformia, quæ eruditi Viri Henschenius, & Papebrochius Tom. I. Mensis Junii ad diem tertiam in Bollandianam Collectionem transtulerunt. In iis vero Actis proditum est, invictos hos Adolefcentulos a Tiburtio Præside nec blanditiis, nec minis ad inanem Idolorum cultum adduci potuisse. Eos propterea jussu Præsidis in carcerem detrusos, dirisque suppliciis cruciatis, in Christi Fide profectenda, prædicandaque strenuos, tandem gladio cæcos, Martyrii palmam obtinuisse. Paucis illorum passionem Usuardus in Martyrologio descripsit: *Apud Arretium, civitatem Tusciæ, San-*

(1) Marcialis lib. 14. Epigram.

(2) Idem lib. 1. Epigram.

Sanctorum Martyrum Pergentini, & Laurentini fratrum, qui persecutione Deili cum essent pueri, post dira supplicia tolerata, & magna miracula ostensa, gladio cæsi sunt. Eadem leguntur in Martyrologio Romano, additis præterea his verbis, sub Tiburtio Præside, quæ apud Ufuardum desiderantur. Eosdem Beatos Martyres Wandelbertus his olim versibus honestavit:

*Pergentinus item, Laurentinusque
cruoris*

*Et generis Ternas gemino fulgore,
venissant.*

Adolescentulos adhuc fuisse Pergentinum, & Laurentinum fratres, cum certamen adeo fortiter sustinuerunt, indicant ipsorum Acta MSS. in quibus hæc narrantur: *Tunc unus ex Paganis dixit ei, scilicet Tiburtio Præsidi: Sunt hic duo viri uterini, Pergentius, & Laurentinus nomine, de genere nobili, qui se Christianos profitentur, qui quotidie Scholam pergunt, & erudiantur literis, ut plenissime Christi præcepta, quæ scripta sunt, cognoscere possint. Quamquam enim ambos fratres prius viros nominet; tamen dum postea affirmant, eos quotidie Scholam pergere, ut erudiantur literis, satis innunt, illos fuisse adhuc adolescentulos. Quinimo Ufuardus antea laudatus in suo Martyrologio pueros vocat, cum essent pueri. Hinc maxime in eis effulsit Divinæ Omnipotentis virtus, quæ in tenera adhuc ætate constitutos tanta gratia munivit, ut non solum ii diuturna, atque acerbissima pugna adversus Tyranni sevitiam intrepidi decertarint; verum etiam signis, & prædicatione inter ipsa tormenta Christi Fidem confirmantes, plurimos ad illam amplectendam pertraxerint. Nam in iisdem Actis legimus: *Per singulos itaque dies crescebat Fides sancta in**

Pars II. Vol. II.

*operibus multis, & verbo prædicationis suæ multos ad Fidem Christi perducebant. Vel ipsi satellites, qui Tiburtio iubente, beatissimos Fratres diutissime fustibus cædebant, cum divinitus ipsi percussi, brachiis arefactis maximo dolore cruciarentur, atque Martyrum, quorum opem imploraverant, precibus, convalescent, tum ipsi, tum ex adstantibus plurimi miraculo permoti Christo nomen dederunt: subdunt enim Acta: *Videntes & multi qui aderant crediderunt Domino Jesu Christo, & ipsi Ministri crediderunt in Christo, & laudaverunt Deum una voce dicentes, non est alius Deus præter ipsum, quem prædicant Laurentinus, & Pergentinus Servi ejus.* Hos numero fuisse sexaginta referunt Acta Bollandiana: at Arretina MSS. mihi oblata scribunt septuaginta: *Et baptizati sunt fere septuaginta Viri.* Auctus deinde est credentium numerus, cum Beati Martyres, populo spectante, ad Deum præces fundentes, oratione sua obtinuerunt, ut allatum Jovis simulacrum in pulverem continuo evanesceret: *Cumque elevassent caput a terra, statim liquefactum est tanquam pulvis.* Eo namque prodigio obstupefacti Gentiles, plusquam ducenti ex illis Christianam Religionem amplexi sunt: *Factus est (inquiunt Acta) clamor magnus in populo, & crediderunt in illa hora in Christo Jesu amplius quam ducenti Viri.* Hos omnes, uti & alios plurimos, qui antea sacro Baptismate initiati fuerant, eadem persecutione grassante, Martyrio sublatos credere par est. Tyrannus enim, qui nobilibus Adolescentulis Pergentino, & Laurentino minime pepercerat, quomodo reliquis aliis e Populo, qui palam Christum professi fuerant, pepercisset? Et quamvis Acta Ecclesiæ Arretinæ, quæ insepiti, uti & illa, Aaaa que*

quæ Bollandianæ Collectioni inserta sunt, Pergentini, & Laurentini dumtaxat Martyrii commemorant; Rabanus tamen in suo Martyrologio, & alii apud Bollandum Tom. I. mensis Junii, pag. 271. quadringentos tunc Martyrii palmam obtinuisse testantur. En Rabani verba: *In Tuscia apud Arretium Sanctorum Martyrum Pergentini, & Laurentini fratrum... & aliorum plurimorum quadringentorum*. Eorum Martyrium, sub Decii Imperio contigisse, omnia Acta affirmant: *Passi sunt autem Beatissimi Martyres Christi Laurentius, & Pergentinus sub Decio Imperatore in civitate Arretina tertio Nonas Junii*. Amborum fratrum corpora extra urbem a Pergentina illorum Sorore, aliisque Christi Fidelibus religiose sepulta fuisse, præfata Acta sic referunt: *Tunc Christiani, una cum Germana ipsorum collegerunt se noctu, & sepelierunt eos non longe a civitate Arretina fere mille passus, prope fluvium, qui dicitur Castrum*.

VIII. Ex fuerunt primitivæ Martyrum, quos Arretina Ecclesia obtulit Christo; tametsi etiam antegloriosam illorum Passionem jam Arretii nonnulli Christi Fideles clamdegere. Nam Pergentius, & Laurentinus, cum eos qui omnium primi crediderant, hortarentur, ut adirent Cornelium Presbyterum, ab eo Baptismum suscepturi; inter alia faterentur, se, Parentes suos, & Pergentinam Sororem ab eodem Cornelio sacro fonte fuisse expiatis: *Est hic unus, inquit, de Sacerdotibus nomine Cornelius, propter timorem Tiburtii nunc latitans, ite, & inquire cum, & si invenire potueris, annuatiæ ei omnia, quanta Dominus noster Jesus Christus in nobis operatus est, quia ipse Nos, & Parentes nostros, & nostram Germanam do-*

cuit de nomine Christi, & baptizavit. Ipse vos baptizabit aqua, & Spiritu Sancto, baptizati vero permanete in Fide. Jam igitur ante Decianam persecutionem Arretii reperiebantur aliqui Christianæ Religionis cultores, atque in iis etiam Sacerdotes, vel a Sancto Romulo, vel ab ejus Alumnis Christianis sacris imbuti. Crevere autem postmodum illic jam pridem sata Fidei semina, cum Constantino Magno imperante reddita Ecclesiæ pace, Sedes Episcopatus Arretii primum fuit excitata, eique primus Episcopus datus Sanctus Satyrus, cujus mentio habetur in Actis S. Donati, qui ei in Episcopatu successit. Sed ejusmodi Acta quæ nunc extant, plurimis scaten mendis, nec tempora cum rebus illic narratis consentiunt: qua de re agit doctissimus Cardinalis Baronius in Notis ad Martyr. Rom. die 7. Augusti (1): *Primum quidem Martyrii ejusdem Donati Acta sincerissime scripta fuisse apparet, ex quibus Divus Gregorius Hagnus lib. 1. Dialog. cap. 7. de fracto calice mutuatur exemplum; eaque scripta feruntur a Severino Episcopo, qui quartus a Donato Arretina Ecclesia præfuit. Utinam (sicut ille edidit) integra permansissent; & non aliqui sibi visus nimis sapiens, aliqua superaddidisset, quibus cetera revocantur in dubium. Legimus ea in pluribus Codicibus MSS. ediditque eadem Blombrius Tom. I. Vitæ SS. & Petrus in Catalog. brev. compendio lib. 7. cap. 33. Displacent ea quæ de Juliani educatione Roma sub Pignenio una cum Donato narrantur. Ubi enim Julianus puer vixerit una cum Gallo fratre in Capadocia; ubi & adolescentior Athenis eruditus fuerit; ubi deum in Gallis exercitiis præfuerit, satis constat ex Grecorum ac Latinorum antiquis Hi-*

sto-

(1) Baronius in Not. ad Martyrol. die 7. Augusti.

floruit, ac in primis ex ejusdem Juliani epistolis. Illud etiam ab omni ratione alienum est, ut Juliani persecutionis tempore, qui nec integro biennio imperavit, idem S. Donatus Lector fuisse dicatur, indeque consecratus Diaconus, ac post multos annos Presbyter ordinatus, ac denique adhuc eo imperante, decedente Saturo Episcopo, suffectus sit in locum ipsius; insuper & adhuc eo vivente Juliano fuerit Martyrio coronatus. Quomodo etiam temporibus Juliani Lector adhuc fuisse perhibetur, qui a Julio Pontifice Roman. ibidem dicitur Episcopus ordinatus?

Mox eruditissimus Cardinalis suam sententiam aperit: *Quid autem de ea re sentiam, absque aliquo veritatis prejudicio libenter ac libere dicam. Puto Donati pueritiam, & educationem Romæ salutem, parentumque necem, non sub Juliani Imperio, sed sub Diocletiano, circa extrema illius persecutionis tempora contigisse: ab illis enim temporibus usque ad Julianum quinquaginta duorum annorum spatium intercedit, quo Donatus fuga lapsus, se contulit Arretium, ibique Sacris Ordinibus a Saturo Episcopo initiatus, ac deinde illo defuncto, a S. Julio Papa in ejus locum subrogatus, & demum sub Juliano Imperatore Martyrio fuit coronatus. Hæc si dicamus, cetera omnia, quæ in Actis ejus leguntur, remanent inconvulsa: quod si secus fiat, omnia sub prædictorum errorum caligine involvantur. Sed cum dicunt Donatum etate juniorem consummasse Martyrium, id profecto non aliunde emanasse cognoscitur, quam ex dictis Actis depravatis, ubi biennii spatio Donatus puer, Lector, Diaconus, Presbyter, Episcopus, & Martyr describitur: vel fortasse antiquæ ejus imaginis forma, rasa barba (more majorum) depicta decepit, ut junior videretur.*

IX. Existimat ergo Baronius, Donati parentes Romæ in ultima Diocletiani persecutione Martyrio fuisse sublato; tuncque Donatum Arretium confugisse. Verum cum ab ultima Diocletiani persecutione, usque ad Juliani Imperium sexaginta sex, & amplius anni fuerint elapsi, difficile inter se conciliari possunt, quæ de Saturo Episcopo, & ejusdem Donati Martyrii tempore narrantur. Diocletianus quippe, & Maximianus anno 304. abdicarunt Imperium, uti ad hunc annum Pagius num. 2. demonstrat. Quod si ante hunc annum Donatus Arretium se contulit, vel adhuc puerulum eum tunc fuisse oportebat; vel adolescentem ad minus viginti annos natum. Si puer, qua ratione & Lector, & Diaconus, & Presbyter a Saturo ordinari potuit? Si Adolescentis viginti annorum ad minus, cum anno 362. Martyr decesserit, necesse fuit eum jam octogenerium, & forte octogenario majorem tunc extitisse. Quod licet inverisimile non sit, non tamen tempus ejus adventus in urbem Arretinam cum Saturo Episcopatu ita facile componi potest. Satorus quippe sub Diocletiani Imperio Episcopatum non gessit, sed Constantini ætate floruit, ut Ughellus tradit, quicum insuper de hac vita migrasset circa annum 346. affirmat. Catalogus quoque ab Eruditissimo Domino Benedicto Falconcinio Arretii Episcopo, quem inferius describemus, exhibet Saturnum a Silvestro Papa Episcopum vel consecratum, vel confirmatum anno 335. qui Silvestri ultimus fuit; Donatum vero Saturo fuisse suffectum anno 356. Nisi forsitan Diocletiani persecutionis nomine illa intelligatur, quæ adhuc sub Maximino perduravit etiam in Occidente usque ad annum 312. ut probat Pagius ibid. num. 26. Quinimo cum

1346 Orbis Sacer & Profanus

in Breviario Romano proditum sit, Donati Parentes in persecutione Martyrio sublatos, nulla Diocletiani, aut Maximini, aut alterius Tyranni mentione facta; incongruum arbitror suspicari, eosdem Donati parentes non Romæ, sed Nicomediæ ipsorum patria in Oriente passos esse, excitata illic a Licinio adversus Christianos persecutione anno 329. de qua Pagius ibid. num. 6. & 7. tunc quippe Donatus Nicomedia fugae lapsus Romam, deinde Arretium, adiit jam adolescens, ubi benigne exceptus ab Hilarino Monacho, & sanctissime conversatus per aliquot annos; cum postea Ssturus sub Silvestro Episcopatum iniit, cognita Donati morum probitate, & innocentia illum Sacris Ordinibus initiavit. Hæc mea sententia est, qua existimo omnes ambages ex Actis vulgatis Martyrii Donati exortas, facile dissipari. Hinc etiam deprehendi potest tempus, quo Ssturus primus Arretinorum Episcopus sedere cœpit, nempe sub Constantini Imperio, sublati jam omnibus Tyrannis, cum Divi Petri Cathedrali Sanctus Silvester moderaretur. Jacobus Buralius, uterque Scipio Ammiratus, & Ughellus in Catalogo Præfulum Arretinorum minime designant annum, quo Sanctus Ssturus Episcopus inauguratus est; annum vero emortualem, dumtaxat notant, dum anno 346. Donatum illi successum commemorant. Ceterum D. Benedictus Falconcinius, qui ex Archivis, ac veteribus Monumentis Ecclesiæ suæ Arretinæ Catalogum contexnit, affirmat, S. Ssturum, seu Satyrum creatum fuisse, sive confirmatum Episcopum a Divo Silvestro, anno Domini 335. Sanctum vero Donatum Ssturo successisse, anno 356. a Julio Papa ordinatum.

Donatus itaque patria Nicomediensis, post Ssturi, seu Satyri obitum Arretinam Ecclesiam sanctissime rexit usque ad Juliani Apostatæ tempora. Sub hujus quippe Imperio, cum ubique locorum severissima adversus Christi cultores persecutio esset excitata, Donatus cum Hilarino Monacho a Quadratio Augoustali Præfecto comprehensus, variis suppliciis affectus est, ut a Christi confessione desiceret. Verum Tyrannus spe delusus, Hilarium Monachum sustibus ad necem mactari, Donatum vero securi percuti iussit: sicque ambo die 7. mensis Augusti, anno reparate salutis 362. Juliano Apostata imperante, Martyrium feliciter consummarunt: qua die Ecclesia Donati natalitia celebrat; 16. autem Julii Hilarini memoriam colit, sive quod ea die ante Donatum passus est; seu quia, ut habet Martyrologium Romanum, tunc ejus sacra Lipsani ab Ostia Tiberina suere translata. Utriusque Martyrium in Martyrologio Romano hæc verbis describitur ⁽¹⁾: *Arretii in Tuscia, Sancti Donati Episcopi, & Martyris, qui inter cetera virtutis opera (ut scribit B. Gregorius Papa) fratrum a Paganis calicem sanctum arando insauravit. Is in persecutione Juliani Apostatæ a Quadratio Augoustali comprehensus, cum Idolis sacrificare renuisset, gladio percussus Martyrium consummavit. Passus etiam est cum eo Beatus Hilarinus Monachus, cujus Festivitas 17. Kalend. Augusti celebratur, quando ejus Corpus ad Ostiam Tiberinam translatum fuit. Eadem tradunt Beda, Usuardus, & Ado in suis Martyrologiis. Plures S. Donatus Arretinos cives Christianis sacris instruxit, atque in iis Zenobium divitem præpotentem, ac nobilem, a quo Ecclesia Arretina, & census Episco-*

(1) Martyrol. Rom. die 7. Augusti.

scopalis maximis donis, atque redditibus ditatus fuit. Porro Arretini Sanctum Donatum Episcopum, suum Urbis Patronum, ac Protectorem singularem venerantur.

X. Donato in Episcopatu successit Sanctus Gelasius: huic vero S. Domitianus; dein S. Severinus, Severino autem Sanctus Gaudentius Martyr, cujus Acta hic recensemus. Valentiniano, & Valente rerum potentibus, præerat Arretio, jam pridem a Juliano illius civitatis Præses adlectus, Marcellianus, quam urbem initio quoque Imperii Valentiniani ille, etsi Gentilis, gubernabat, quemadmodum testatur antiqua *Lectionarium Ecclesie Arretina in Festo SS. Gaudentii Episcopi, & Columati Diaconi, Martyrum*, quod sæpe laudatus D. Benedictus Falconcinus, MS. ad Amicum meum transmisit. Ex quo constat, ea tempestate Arretium, quamvis a Saisyro, & Donato Episcopis Sanctissimis, quo ad Dei præcepta regeretur, ac plurimi ejus cives Christo nomen dedissent, magna tamen parte Gentilitatis errore adhuc involutum. Sic enim habet *Lectionarium præfatum: Cum vero tota Tuscia jam Christo crederet, solum Arretium ob perfidiam, Præsidis gentili detinebatur errore: cuncto tempore non cessant in Christianos sevam exercere tyrannidem, ita ut ipse Præses Marcellinus quosdam Episcopos cum suis Clericis sine audientia punitet. Hoc vero factum est usque ad tempus Gaudentii Episcopi. Ipse vero Beatus Gaudentius non longe a Civitate simul cum Clericis suis, Decentio Presbytero, & Columato Diacono lasitabat. Cum ergo Gaudentius optimi Pastoris munia impigre exequens Christi Fideles suis adhortationibus confirmare, & Gentiles ab Idolorum cultu divellere non desisteret, a quibusdam Ethnicæ super-*

stitioni addictis apud Præsidem accusatus, una cum Columato ejus Diacono, uterque a Marcellino severe obiurgatus, minis etiam additis, ut a prædicatione desisteret, dimissus est. At Gaudentius, Decentiusque in Villam quamdam, quæ Tuta dicebatur, ubi Panteon prope fontem ritu Gentili sacrum erat, divertentes apud Christianum quemdam, nomine Savinum habitare coeperunt. Illic & divini verbi prædicatione, & signis, ac gratia sanitarum plurimos ad Christianam Religionem perducentes, sacra Baptismatis unda expiarunt; quos insuper Gaudentius Episcopus Sacro Chrismate liniens, nonnullos illorum variis morbis oppressos pristinae reddidit incolumitati. Ea re ad Marcellinum Præsidem delata, Gaudentium Episcopum ejusque Diaconum Columatum a Satellitibus comprehensos, iussit ille, Beatissimos Athletas plumbatis diutissime cædi, deinde in carcerem trudi, omni prorsus cibo, & potu, etiam pane, & aqua eis interdiktis. Ita ex jam citato *Lectionario*; ubi mox sequentis legimus: *Medio noctis tempore ecce Angelus Domini cum magno lumine veniens illis panem celestem tribuit. Videntes autem custodes tantum lumen non dederunt gloriam Deo, sed furioso impetu in ipso lumine irruentes, ab Angelo Dei percussi in terram mortui ceciderunt. Nec propterea tam horrendo spectaculo populus Gentilis ad sanam mentem rediit; quin ex adverso invictos Martyres ad Theatrum pertraxerunt plurimi ex plebe, pugnis aliisque verberibus illos cedentes. Maledicti, & sacrilegii reos eosdem incensantes, velut homicidas puniendos clamabant. Verum invidi Heroes tanti criminis suspensionem & æcorum hominum mentibus depulsi, non ab ipsis aiebant, sed ab Angelo lucis filio, illos*

illos tenebrarum fuisse interemptos. Tum pollicitatione facta, eosdem Custodes ad vitam revocatos se fore, si in Christum crederent; ea a Præsides ceterisque accepta, interfectorum cadavera in Theatrum delata sunt. Deridebant Gentiles Gaudentii, & Columati promissa: sed sancti viri divina virtute freti, post fusas ad Deum ferventissimas preces, ac lacrymas, mortuis denuo vitam prius amissam impertierunt; ut nulum signum mortis appareret. Tunc ii ceperunt voce magna clamare, *Unus Deus Christus in Cælo, & in terra, quem S. Gaudentius prædicat. Et in illa hora multi crediderunt in Christum, confitentes peccata sua, remissionem querentes ab ipso Domino Jesu Christo, qui vivit, & regnat in secula seculorum.*

XI. Hoc miraculo perterritus vel ipse Præsides; at minime conversus, Gaudentius, & Columatus liberos abire permisit. Ii vero diebus quindecim commorati sunt apud Vicarium Quadratiani quondam Præsidis, Andreæ nomine, quem ex nobili Gualconum Familia fuisse ferunt. Is a Gelasio Episcopo cum omnibus suis, numero quinquaginta tribus jam pridem Sacro Baptismate fuerat initiatus. Brevi hoc dierum spatio Gaudentius variis signis coruscans, Præsidis iram magis accendit. Quare primos sui furoris impetus in Andreæ, universamque ejus Familiam explevit, missis in ejus domum satellitibus, qui ipsum, ceterosque capitis damnarent. Nam ut ejusdem Legendarii Acta prosequuntur, *Satellites a Præsidente missi jussa implentes furioso impetu, intraverunt in domum Andreæ, & decollaverunt eum, una cum Conjuge, & Filiis, & servis, & omni Familia, numero quinquaginta cres; & sic infra domum illius omnes in puteum projecerunt, &*

*ita Deus illos sibi gloriosos Martyres consecravit. Inde in Dei Ministros rabiem vertentes, Gaudentium Episcopum, & Columatum Diaconum, comprehendentes duxerunt usque ad Balneas, quæ erant juxta Theatrum, ac juxta Nymphas Cæstri, tamdiu cadentes, quamdiu spiritum exhalarent: & insuper unus ex illis coognato gladio, utrumque capite privavit. At Præsides Marcellinus tantæ Sanctorum Martyrum necis Auctor immanissimus Dei vindictam minime effugit: nam ut eadem Acta referunt: *Marcellinus vero Præsides dum erga alios Christianos necem pararet, in conspectu suorum infra Palatium a Diabolo captus expiravit. Diem Martyrii Sanctorum Gaudentii, & Columati Acta prædicta sic consignarunt: Passi sunt autem Sanctissimi Martyres Christi, Gaudentius Episcopus, & Columatus Diaconus in Civitate Arretina sub Marcellino Præsidente, Natalitia quorum celebrantur tercio decimo Kalend. Julii. De iisdem mentionem facit Martyrologium Romanum, ad diem 19. Junii, ubi Columatus, nominatur Culmatius: Arretii in Tuscia SS. Martyrum Gaudentii Episcopi, & Culmati Diaconi, qui tempore Valentiniis furore Gentilium cæsi sunt. In Lectionario autem præfato hæc contigisse dicuntur tempore Valentis, qui una cum Valentinianno fratre imperavit. Sanctorum Martyrum Corpora Decentius, seu Decentius Presbyter sepelivit juxta Balnea, quæ sunt non longe a Civitate Arretina, juxta Theatrum, & fluvium Cæstri.**

Gaudentio successus est idem Sanctus Decentius, de quo in iisdem Actis hæc legimus: *Post necem namque Sanctorum Decentius Presbyter ob omni Populo Præful cigitur, post cuius electionem tota Civitas Deo favente Sanctum percepit Baptisma. Qui fabricavit Ecclesiam in honore SS. Martyrum*

Pars II. Lib. III. Cap. XLI. 1349

tyrum Gaudenti Episcopi, & Columati Diaconi, in eodem loco, ubi decolati sunt: ubi dantur beneficia Dei eorum orationibus usque in presentem diem.

XII. Catalogus Arretinorum, Antistitem a Jacobo Buralio, utroque Scipione Ammirato, & Ferdinando Ughello typis cufus non omnino exa-

ctus est. Longe emendatiorem ex Arretinæ Ecclesiæ antiquis Monumentis MSS. condidit Vir eruditissimus fel. mem. D. Benedictus Falconcinus, & ipse Arretii eximius Antistites; cujus exemplar mihi duper ab Amico delatum hic transferendum censui.

Catalogus Episcoporum Arretinorum.

1. S. Satyrus Arretinus, creatus, sive confirmatus a S. Silvestro Romano Papa, anno Dnmini 335.
2. S. Donatus, sive Nicomediensis a Sancto Julio Romano Papa, anno 356.
3. S. Gelasius a S. Liberio Romano, anno 366.
4. S. Domitianus a S. Damaso Hispano, anno 370.
5. S. Severinus a S. Damaso Hispano, anno 373.
6. S. Gaudentius a S. Damaso Hispano, anno 376.
7. S. Decentius a S. Damaso Hispano, anno 381.
8. Florentius a S. Innocentio Albano, anno 406.
9. Maximianus a S. Zosimo Græco, anno 422.
10. Eusebius a S. Leone Magno Tusco, anno 444.
11. Laurentius a S. Leone Magno Tusco, anno 462.
12. Gallus, sive Gallius a S. Simpliciano Tiburtino, anno 477.
13. Benedictus a S. Cœlio Simacæ Sardo, ann. 501.
14. Olibrius a S. Hormisdæ Frulinonio, anno 520.
15. Vindicianus a Vigilio Romano, anno 550.
16. Cassianus a S. Joanne III. Romano. anno 563.
17. Dativus a S. Joanne III. Romano, anno 580.
18. Innocentius a S. Gregorio Magno Romano, anno 599.
19. Maurianus a Bonifacio V. Neapolitano, anno 617.
20. Servandus ab Honorio Campano, anno 630.
21. Vitalianus a S. Theodoro Græco, anno 644.
22. Bonus homo a Vitaliano de Signia, anno 659.
23. Cyprianus a Dono Romano, anno 676.
24. Deodatus a S. Leone II. Siculo, anno 685.
25. Alparius a Sergio Antiochæno, anno 701.
26. Alifæus a Constantino Syriaco, anno 713.
27. Lupertianus a Gregorio II. Romano, anno 723.
28. Stablis a Zacharia Græco, anno 741.
29. Cumiradus a Stephano II. Romano, anno 755.
30. Helvetus ab Hadriano Romano, anno 775.
31. Aripertus ab Hadriano Romano, anno 795.
32. Sigiphredus a Stephano IV. Romano, anno 815.
33. Bernardus a Gregorio IV. anno 831.

1350 Orbis Sacer & Profanus

34. Petrus a Sergio II. Romano, anno 844.
35. Joannes Eques Palatinus a Benedicto III. Romano, ann. 856.
36. Biprocius a Joanne VIII. Romano, anno 878.
37. Theodoricus a Stephano VI. Romano, anno 898.
38. Petrus II. a Joanne X. Romano, anno 919.
39. Willelmus a Joanne XI. Romano, anno 935.
40. Petrus III. a Martino II. Juniore Romano, ann. 950.
41. Alipertus, sive Helempertus a Benedicto Antipapa V. Romano, anno 964.
42. Everardus a Benedicto V. VI. dicto Romano, anno 973.
43. Helempertus a Joanne XV. XVI. dicto Romano, anno 989.
44. Albertus, sive Adalbertus a Benedicto VII. VIII. dicto Tusculano, anno 1013.
45. Theodaldus Theodaldi filius a Benedicto VII. VIII. dicto Tusculano, anno 1022.
46. Hemphridius, aut Beremphridius, sive Immo a Benedicto VIII. IX. dicto Tusculano, anno 1037.
47. Arnaldus a Leone IX. Alemanno, anno 1052.
48. Constantinus Comes Palatinus Rheni ab Alexandro II. Mediolanensi, anno 1064.
49. Alampertus, sive Helpertus, aut Helempertus a Gregorio VII. Suenensi, anno 1082.
50. Gregorius ab Urbano II. Gallo, anno 1095.
51. Reggius, sive Regius a Paschale II. Tusco, anno 1106.
52. Gualterius a Paschale II. Tusco, anno 1109.
53. Dominus Guido Buccatorta Camaldulensis Eremita, sive Monachus a Paschale II. Tusco, anno 1116.
54. Buianus ex Comitibus Guidis, seu nobilibus de Fagiola Arretinus ab Innocentio II. Romano, anno 1130.
55. Maurus ab Innocentio II. Romano, anno 1136. & ab ipso Pontifice in Concilio Pisano, cum quibusdam aliis Episcopis postea privatus.
56. Hieronymus ab Innocentio II. Romano, anno 1142.
57. Anastasius ab Hadriano IV. Anglico, anno 1157.
58. Constantinus II. ab Hadriano IV. Anglico, anno 1172.
59. Franciscus a Clemente III. Romano, anno 1188.
60. Amadæus a Coelestino III. Romano, anno 1195.
61. Martinus ab Innocentio III. Ananienſi, anno 1210.
62. Theobaldus Barbulanus ex Comitibus Montis Acuti Arretinus ab Honorio III. Romano, anno 1220.
63. Dominus Michaël Monachus Avellanæ, a Gregorio IX. Ananienſi, anno 1235.
64. Marcellinus Arretinus a Gregorio IX. Ananienſi, anno 1239.
65. Gulielmus, sive Gulielminus Uberrinus ex Comitibus Vallis Ambre, atque Chitignani Arretinus ab Innocentio IV. Januensi, anno 1250.
66. Ildibrandus, sive Bandinus ex Comitibus Guidis de Romana Arretinus a Nicolao IV. Asculano, anno 1290.

67. Gui-

Pars II. Lib. III. Cap. XLI. 1351

67. Guido Angeli Tarlati ex Dominis Petramalæ Arretinus a Clemēte V. Gallo, anno 1312.
68. Bosuf Biordi Ubertini filius ex Comitibus Vallis Ambre, & Chitignani Arretinus a Joanne XXI. XXII. dicto, anno 1325.
69. Joannes II. Albergottus Arretinus ab Innocentio VI. Lemovicenſe Gallo, anno 1355.
70. Jacobus de Militibus Romanus ab Urbano V. Lemovicenſe, anno 1364.
71. Joannes III. Albergottus Arretinus, Joannis II. nepos a Gregorio XI. Lemovicenſe Gallo, anno 1372.
72. Angelus de Ricafolis Bindacci filius, Florentinus, Episcopus prius Florentiæ, postea Faventiæ, & tandem Arretii a Bonifacio IX. Neapolitano, anno 1391.
73. Petrus IV. Riccius Canonicus Florentinus Uguciotii filius a Bonifacio IX. anno 1404.
74. Capponus de Capponibus Præpositus Florentinus, Bartholomæi filius, a Joanne XXII. XXIII. dicto, anno 1411.
75. Franciscus Pierdibenius Politianus a Joanne XXII. XXIII. dicto, anno 1413.
76. Rubertus de Asinis Florentinus ab Eugenio IV. Veneto, ann. 1439.
77. Philippus Medices Florentinus a Callisto III. Hispano, anno 1457.
78. Laurentius Angeli Acciajoli a Paulo II. Veneto, anno 1468.
79. Gentilis de Becchiis Urbinas, Canonicus Florentinus a Xysto IV. Savonenſi, anno 1473.
80. Cosmus Gulielmi Paſſii filius, Canonicus Florentinus ab Alexandro VI. Valentino, anno 1498.
81. Raphaël Riarius Savonenſis Hieronymi filius, ac Xysti IV. ex Sorore nepos, Cardinalis S. Georgii, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Camerarius, a Julio II. Savonenſi, anno 1508.
82. Hieronymus II. Sanfonius Savonenſis a Julio II. Savonenſi, anno 1512.
83. Franciscus III. Armellinus Medices Cardinalis de Perusio a Leone X. Florentino, anno 1517.
84. Octavius Maria Sfortia Romanus ab Hadriano VI. Trajectano ex inferiori Germania, anno 1522.
85. Franciscus IV. Archiepiscopus Turitanus Thomæ Minerbetti filius, Canonicus & Archidiaconus Florentinus a Clemente VII. Florentino, anno 1524.
86. Bernardettus Andreæ Minerbetti filius, & Francisci IV. nepos Archidiaconus Florentinus a Paulo III. Romano, anno 1537.
87. Stephanus Bonuccius Ord. Servorum, Cardinalis Arretinus, Ludovici Modona nuncupati filius, a Gregorio XIII. Bononienſi, anno 1574.
88. Petrus V. Francisci Uſimbardi filius Collenſis, ac civis Florentinus, a Xysto V. Piceno, ann. 1589.
89. Antonius Riccius Florentinus a Paulo V. anno 1611.
90. Thomas Salviatus Florentinus, Episcopus Collenſis, ab Urbano VIII. anno 1638.

Pars II. Vol. II.

B b b b

91. Ne-

1352 Orbis Sacer & Profanus

91. Nerius Corfinus Tituli SS. Nerei, & Achillei S. R. E. Præbyter Cardinalis Florentinus a Clemente X. anno 1672.
92. Alexander Strozza Florentinus, electus Volaterranus ab Innocentio XI. anno 1677.
93. Joseph Octavius Attavanti Canonicus Florentinus ab Innocentio XI. anno 1683.
94. Joannes Mattheus Marchetti Pistorienſis, Præpoſitus Emporienſis, ab Innocentio XII. ann. 1692.
95. Benediſtus II. Falconcini Volaterranus Eques S. Stephani, Præpoſitus Piſciienſis nullius Diœceſis a Clemente XI. anno 1704.
96. Fr. Joannes Antonius Guadagni Canonicus Florentinus, Prior Provincialis Tufcæ Ord. FF. Carmelitarum Excalceatorum, a Benediſto XIII. anno 1725. Sanctiſſimi Domini Noſtri Clementis XII. ex Sorore Nepos S. R. E. Cardinalis, anno 1731.

Plurimum diſcrepat Catalogus iſte, nedum ab eo quem Ughellus in ſua Editione Romana vulgavit; verum, etiam ab altero, qui nuper in nova Editione Veneta prodiiit. Crediderim tamen hunc D. Falconcinii forſitan exactiorem eſſe, utpote exaratum ab erudiſſimo Viro, & Præfulè ejusdem Eccleſiæ Arretinæ, cui facile fuit ex ſinceris monumentis, quæ in illius Archivo aſſervantur & nonnia & ſingulorum Prædeceſſorum tempora adamuſſim veſtigare, atque haurire. Videtur nihilominus ejusmodi Catalogus in designandis quorundam Antiquitum annis nonnullas ingerere difficultates. Nam Ughelli Continuator, & Gloſſator in notis ad num. 30. Lupertiani exordium, conſignat ann. 715. Catalogus vero præfatus anno 723. prior autem numerus magis accedit ad numerum annorum, quo Diploma Luitprandi Longobardorum Regis in gratiam Lupertiani editum dicitur. Deinde in eodem Catalogo 34. Petrus I. immediate ponitur poſt Bernardum, iſque a Gregorio IV. dicitur ordinatus ann. 831. Petrus autem ann. 844. a Sergio II. At Burslius in ſuo Catalogo recitat Privilegium a Lothario Imperatore in favorem Arretinæ Eccleſiæ conditum, *ad Precationem*

Petri ven. Arretinenſis Eccleſiæ Episcopſi; datum ii. Nonas Octobris, anno 833. Quare oportet concedere, in Burslii ſententiam exiſtimantem, Petrum qui ſupra primus nominatur, ſecundum eſſe dicendum, ac primo ſucceſſiſſe, cuius gratia Lotharius Imperat. Privilegium illud conceſſit. Quod ſi ita eſt, Petrus ille primus ejus nominis medius erit inter Bernardum, & Petrum II. quem Falconcinus noſter primum facit. Quinimo ſi iſte Petrus a Falconcinio numer. 34. recensitus, ann. 844. ordinatus fuit; necesse erit omnino hunc fuiſſe illum qui Romæ fuit ann. 845. & interfuit poſtea Concilio celebrato ſub Leone IV. ann. 853. Præterea alter Petrus qui eum. 38. ordinatus refertur a Joanne X. ann. 919. ſi ita eſſet, oporteret eſſe diverſum a Petro Episcopſo Arretino, cuius expreſſa mentio habetur in Privilegio Ludovici Regis Italiæ ann. 901. & in Monumentis Eccleſiæ Lucentis, ann. 905. quæ recitant Ughellus, ejusque Continuator in Episcopſo. Lucent. Tom. I. Hæc, & ejusmodi alia non paucis iovolai difficultatibus conſtat: ut proinde clarioribus opus ſit documentis, quæ tamen hæcenus deſiderantur.

XIII. Arretina Eccleſia ſub ipſis
pæne

pæne suis primordiis, pietate suorum civium florere opibus cœpit. Siquidem Sancti Donati Episcopi, & Martyris opera Zenobius Tribunus, Landericus Romani Senatoris filius prædices, ac potens, ad Christi Fidem conversus Arretinam Ecclesiam latifundiis amplissimis, Castellisque mirifice adauxit, uti narrant Raphaël Volaterranus in lib. 5. de Comment. Urbanis; Leander Albertus in Descript. Italix, Jacobus Buralius, Scipio Ammiratus Junior, Ughellus, Franciscus Maria de Aciis in Historia Arretina MS. & vetustissima monumenta marmoreis Tabulis in sculpta, quæ adhuc prostant in Ecclesia S. Mariæ ad Gradus. Hanc plane Regiam Zenobii munificentiam Reges, ac Cæsares deinceps æmulati, tum novis largitionibus cumularunt, tum amplissimis Privilegiis confirmarunt, quorum Diplomata ejusdem Ecclesiæ Archivis sunt recondita, quæ etiam ex laudatis Scriptoribus nonnulli typis cudi procurarunt. Plura sane ibidem adhuc delitescunt, quæ si lucem aspexissent, haud parum splendoris Arretinæ Ecclesiæ conferrent. Nonnulla tantum indicabo, quorum ego a Viris fide dignis notitiam accepi: Nempe Privilegium Caroli Magni Imperatoris, quo Arriperto Episcopo cujusdam Monasterii, aliorumque bonorum possessionem confirmat: in eo autem Carolus se *Patritium Romanum* nominat. Diploma itidem Lotharii Imperatoris in favorem Petri Episcopi, qui ad eum Oratores direxerat Vinigildum & Tedizium cum Privilegiis antea Arretinæ Ecclesiæ concessis a Ludovico Imperatore, Lotharii Patre, & a Carolo Magno, nec non cum *Judicato* Episcopi Florentini pro Monasterio dicto *de Asso*, & Ecclesia Sancti Anthoni in agro Senensi, aliisque bonis, quorum dominium Imperato-

res & Reges retroactis temporibus Arretinis Episcopis impertiti fuerant, eaque omnia Petrus sibi ac Successoribus suis confirmari postulavit; quod & a Lothario obtinuit. Ab eodem etiam Imperatore laudatus Petrus impetravit Mundiburdium, idest, Privilegium protectionis ac defensionis omnium bonorum ac Personarum Episcopatus Arretini. Carolus Calvus cum Romam Imperii Insignia a Joanne VIII. Summo Pontifice susceperat proficisceretur, & Arretium pertransiens, cum Episcopo eadem angustiam ac tanto Antistiti minus congruam vidisset, Joanni Episcopo dono dedit situm & locum, quem ipse *Forum* appellat, prope muros civitatis, ut ibi ampliores *Ædes*, & Ecclesia Cathedralis magnificentiùs construerentur: edito hac de re peculiari Diplomate, in cujus fine hæc verba catant: *Datum Kalend. Martii, anno 36. Regnante Carolo Imperatore in Francia, & Imperii ejus anno primo in Vercellis*. Alterum ejusdem Caroli Calvi Diploma continet Donationem cujusdem Monasterii S. Benedicti in agro Senensi, præfato Joanni Episcopo factam. Carolus Crassus anno 883. singulari Diplomate Arretinam Ecclesiam ejusque Antistitem Cæsarea protectione munivit. Otho Magnus Imperator anno 963. Cæsareo Diplomate Ecclesiæ Arretinæ Sancti Donati confirmat Terras, Castra, bonaque omnia ad ipsam spectantia. Hæc aliaque plura Privilegia, Diplomata, & Instrumenta nec dum in publicam lucem edita in Archivio Capituli Arretini Cathedralis Ecclesiæ asservantur. Hujus Ecclesiæ Antistes Principis S. Romani Imperii titulo ornatur, atque immediate uni Romano Pontifici subest. Plurima olim pollebat auctoritate, qua nedum ipsi Arretio, aliisque conterminis Locis

Bbb b 2

am-

1354 Orbis-Sacer & Profanus

nplissimo dominio præter; verum iam præcis temporibus connullis de-
ensis agri oppidis ex præfati Zeno-
ii donatione imperabat. Zenobia-
æ Donationis Instrumentum ex Ja-
obo Buralio recitat Ughellus; &
quævis illud suspensum habeat, ipsi
tamen robur adiiciunt, tum vetera
monumenta marmoreis Tabulis in-
sculpta; tum celeberrimi Scriptores
eamdem Donationem suo testimonio
firmantes. Et quidem præfatum Di-
ploma a Buralio descriptum, fuit ex-
cerptum ex quadam Charta pergamen-
æ longitudinis trium circiter bra-
chiorum, latitudinis autem dimidii
vtriusque, in qua & quedam alia exa-
ta sunt Instrumenta, & Privilegia;
servanturque sed mutilata, & cor-
rupta in Arca magna Archiepiscopi
Cathedr. Arretinæ; quæ quidem
Charta fuit transcripta in Sacratio Ep-
iscopatus die 25. Novembria, præ-
sente Reverendissimo Domino Fran-
cisco Romani, anno 1582. Illud ta-
men inficari nullus poterit, prioris
Christiani nominis seculis, Se-
as, magnamque Senensis agri par-
tem Arretino conterminam, intra
Ecclesiasticos Arretinæ Diocæseos li-
uites fuisse conclusas. Ughellus qui-

dem ea præoccupatus opinione quo-
rundam, qui Senensis Episcopatus
primordia longe vetustiora esse
contendunt, ac reipsa sint, suspecta
habet huius rei Instrumenta, eaque
floci facit, quæ Buralius, alique
in Arretinorum Antistitum serie ex
antiquissimis Codicibus MSS. profe-
runt: sed eos infra, cum de Senen-
sis Ecclesiæ origine pertractabimus,
aliunde quam ex ejusmodi Instrumen-
tis jurisdictionem Arretini Antistitis
etiam in ipsam Senarum civitatem
ostendimus. Hic satis erit insinua-
re, post erectam Senis Episcopatus
Sedem, non aliunde excitatas acer-
bissimas lites de jurisdictionis limiti-
bus inter utriusque civitatis Antisti-
tes, nisi antiqui juris causa, quo Ar-
retinus in Senarum urbem, ejusdem-
que agri partem olim potiebatur,
quo ipsum Senensis spoliare sæpius
tentavit. Luculeotum istius rei testi-
monium exhibet Luitprandi Longo-
bardorum Regis Diploma in favo-
rem Arretinæ Ecclesiæ editum; quod
hic non ex Buralio, uti est apud
Ughellum, sed ex Historia Arretina
MS. Francisci Marie de Añis cor-
rectum, optimum duximus, prout ibi-
dem extat, transcribere: (1)

Dum in Dei nomine ex iussione Pissimi, & a Deo conservati Domini Luit-
prandi Regis directus fuisset, Ambrosius Illustris Major domus par-
tibus Tusciae . . . in Civitate Arretina, ibique veniens ad nos beatissimus
vir Luperianus Episcopus hujus Arretina civitatis Ecclesiæ, suggestit nobis,
eo quod multos violentias sustinuit ab Episcopo Senensi nomine Deodato de
Ecclesiis, vel Plebibus, quas a tempore Romanorum Sedes S. Donaci posside-
bat. Hoc audito fecimus superscriptum Adeodatum una cum Taiperto Castello
Senensis Civitatis . . . in nostram venire presentiam; quatenus cum jam
dictus Luperianus Episcopus Arretina civitatis, de prædictis Ecclesiis cau-
sam dicere deberet; sed cum se ambe partes in nostris conjunxerunt presentibus
in Curia (alias Curia) Domini Regis, in loco qui dicitur ad Sanctam Marti-
nam; asserbat . . . prænominati Luperianus Episcopus dicat; quod Bap-
tisterium Sancti Felicis, Baptisterium S. Joannis, Baptisterium S. Matris
Ecclesiæ in Sesciano, Baptisterium S. Andrea Asciano (al. Acciano) Bap-
tisterium S. Matris Ecclesiæ in Cosana, Baptisterium S. Valentini in Urino (al.
in

(1) Ex Hist. Arret. MS. Francisci Marie de Añis.

in Urcimo) Baptisterium S. Matris Ecclesie in Castello Politano, Baptisterium S. Viti in Rutiliano, Baptisterium S. Quirici in Ofenna, Baptisterium S. Martii Ecclesie in Paen, Baptisterium Sancte Restituta, Baptisterium S. Matris Ecclesie in Misina; nec non Monasterium S. Angeli in Luto, Monasterium S. Petri in Azo, una cum omnibus Ecclesiis, et pertinentiis suis: ad prænominata Baptisteria, a tempore Romanorum Imperatorum semper Sedes Sancti Donati ipsas Ecclesias prænominatas ordinavit, et Sacramentum in Presbyteros fecit, et Christum semper de eadem Sede petierunt; et Presbyteros, qui modo presentes in istis Ecclesiis esse noscuntur, antecessores nostri, et nos ibidem ordinavimus. Ad hoc respondebat prænominatus Deodatus Episcopus Senensis civitatis; quod Ecclesia ista, vel Tiocia (al. Diocia) unde agimus, in territorio Senensis posita sunt, et ad Senensem Ecclesiam debent pertinere, quia dum Longobardi Tuscaniam occupassent, in Senense Civitate minime Episcopus fuisset ordinatus: Episcopus ille, qui in Arretino tunc temporis erat, Ecclesiam istam possidebat, et etiam quoddam certum est Presbyteros ordinavit, et sacrationem in ipsas fecit, sed per nostram petitionem; eo quod Sena minime haberet Episcopum; et postquam Longobardi in Italiam ingressi sunt, primum quidem tempore Rotarii Regis, ordinatus est in Civitate Senensis Episcopus nomine *Thauris*, et si per nostram petitionem ipsas Ecclesias ordinasset, eas nobis ab ipso Episcopo, vel ab ejus posteris dimisisset, sicut eas antea tempore Romanorum possedimus, sicut Longobardorum tempore sine aliqua querela in jure S. Donati pertinerunt semper, et ut completum cognoscas esse manuscriptum Presbyterorum, qui fecerunt ad Sedem S. Donati, quando in honore suo, a nobis ordinati sunt et . . . Sacramenti ubi juraverunt ad prædictam Sedem, secundum qualiter consuetudo est. Nunc nos qui supra Ambrosius Majordomus illustris, dum ad tantorum annorum curricula possessionem S. Donati in prædictis Baptisteriis, vel Tiociis (al. Diociis) esse cognovissemus; iustam nobis paruit, ut qualiter, quo tempore, quo Longobardi Italiam ingressi sunt, usque in præsentem tempore, Sedes S. Donati sæpius repetitas Ecclesias possedit modo, et deinceps sine aliqua inxtatione, eas liceat Canonico ordine indicare, et ordinare, et nullam facultatem (al. facultatem) habeat, neque Adodatus Senensis Episcopi, nec posteris successores ejus, contra Lupertianum, et successores ejus . . . loquendi, vel causandi: sed in omni tempore in eadem deliberatione, ambe partes debeant permanere.

Unde hanc notitiam pro perpetua firmitate Sigisfredum Notarium Regis scribere admonuimus facta notitia mense Augusti, Regnante Excellentissimo Domino Luitprando Rege anno dñi indictione II. Actum in Curia Domini Regis in Civitate Senis.

Flavius Luitprandus Perexcellens Rex Viro venerabili Patri nostro Lupertiano Episcopo.

Obtulisti in præsentia Regni nostri iudicatum illustris Majordomi nostri Ambrosii; in quo continebatur, eo quod causa; que vertebatur inter te, et Deodatum Episcopum Civitatis Senensis, de Ecclesiis Sanctorum Dei in quibus baptisma consuetudo est faciendi; audierat, de qua respirasti ad nostram perexcellens potestatem, per Aldion (alias Aloinum) fidelem nostrum, ut ipsum iudicatum qualiter a superscripto Ambrosio finitum est, per nostrum

1356 Orbis Sacer & Profanus

strum præceptum firmare deberemus. Nos quidem ipsius audientes . . . & cognoscentes per ipsum judicatum, seu per Taipertum Cassaldum; quia tua jam dictæ Ecclesiæ Lupertiane longa est possessio; propter mercedem animæ nostræ præsentis firmitati nostræ præceptum tuæ beatitudini emissi præcepimus; ita ut admodum eas dictas Ecclesias, quæ in judicatu leguntur, univærse in tua potestate, ordinatione, atque Dominatione permaneant; sicut a longo tempore usque hætenus permanserunt . . . Ad te, vel tuos Successores futuris temporibus conferrentur, & cussades in eas ordinentur, seu Presbyteri, vel omnis ordinatio a vobis Canonice, & regulariter fiat, atque Baptisterium, & nullam facundiam jam dictus Adeodatus Episcopus, contra te, vel tuos Successores habeat, aliquod de superscriptis Ecclesiis loquendi: sed nec de consecratione earum, aut Presbyterorum, aut qualemcumque ordinationem, aut dispositionem: sed ut supra præfati sumus per tuam instantiam, atque per Successorum prædictæ Ecclesiæ ordinentur, atque . . . sicut sextus iudicati noster contineri; vel a supra dicto Ambrosio definitum, atque sanctum est. Quatenus ab hodierna die nullus Dux, Comes, Cassaldus, vel actionarius noster contra præfens nostræ firmitatis præceptum ire quodcumque presumat, sed ut supra dictum est, jam præfate Ecclesiæ in tua atque Successorum tuorum permaneant potestate, secundum antiquam consuetudinem ex edito D. Regis per Possidem Notarium, & ex edito Sigisfredi Notarii.

Datum Ticini in Palatio Regio 6. die mensis Martii ann. felicissimi Regni nostri III. Indict. XIII. feliciter, & ut verius credatur de annulo nostro subtus sigillavimus.

Ex hoc Luitprandi Regis Italiæ Laudo, ut vocant, seu Diploma aperte dignoscitur, Arretinum Episcopum jam ab antiquissimis temporibus jurisdictionem suam porrexisse in magnam Senensis Agri partem, ac plures illic constitutas Ecclesias, Plebes, ac Monasteria, intra Ecclesiasticæ suæ Diocæseos limites clausas gubernasse. Cumque Episcopi Senenses secutus post Luitprandi obitum temporibus Arretinos Antistites a pervetusta illa possessione, deturbare sæpius tentassent, causa ceciderunt, una in favorem Arretinæ Ecclesiæ conspirantibus, Pontificis, & Cæsareæ Potestatibus. Quod quidem videre est in Diplomate Caroli Magni Imperat. apud Ughellum Tom. I. Italiæ Sacr. in Arretino. Episc. quo in Diplomate Carolus memorat etiam Rescriptum Leonis III. Summi Pontificis; in altero Philippi Tusciæ Ducis, Friderici I. Imper. filii,

apud eundem Ughellum: in Bulla Alexandri II. Romani Pontificis, quam pariter Ughellus recitat. Longo quidem tempore Episcopus Arretinus de limitibus Diocæsis litem exercuit cum Senensis Episcopo, tandem Laudo inter utrumque inito, Arretinus plures Ecclesias alteri cessit, adeo ut Senensis Episcopatus iis locis ab Arretino sibi collatis plurimum amplificatus sit. Sed & ultra Senensem Diocæsim, quam late pateret Arretini Antistitis auctoritas, argumento esse possunt tot Sedes Episcopales in locis olim ipsi subiectis postmodum erectæ; videlicet Cortonenfis a Joanne XXII. Pientina, & Montis Alcinii a Pio II. Montis Politiani a Pio IV. constitutæ, quarum Diocæses ex plurimis locis ex Arretina divulsis coalescunt. Tandem Leo X. cum Burgi S. Sepulchri Ecclesiam S. Joannis in Cathedralem erexisset, Diocæsis partem, quæ

Arre-

Arretino Episcopo parebat, illi attribuit. Temporalis itidem potestate Arretinus quondam multis oppidis imperabat: inodo unico tantum Comitatu Cæse, vulgo in *Valdiciana* potitur; fervatque in insignibus prope Mithram militarem galcam, ac denudatum enses.

XIV. Prima ac vetustissima Cathedralis Ecclesia Arretinæ civitatis ea fuit, quæ hodieque Sancta *Moria ad Gradus* nuncupatur, postmodum insignem in Abbatiam erecta Ordinis Monachorum Camaldulensium, cum jam nova Cathedralis amplior excitata fuisset. Illic egregia S. Donati Episcopi, & Martyris monumenta adhuc aservantur, ad hanc usque ætatem conspicua; præsertim locus ubi Sanctus Donatus Martyrio coronatus est, & fractus Calix ipsius

Donati illustri miraculo consolidatus. Testem hujus rei irrefragabilem habemus Leonem IX. Sanctissimum Pontificem, in Diplomate, quod ipse anno secundo sui Pontificatus, qui incidit in Annum Christi 1059. ut videre est apud Pagium, in favorem laudatæ Ecclesiæ Sanctæ Mariæ ad Gradus, Abbatis, & Monachorum Camaldulensium condidit. Privilegium ejusmodi ex Originali ejusdem Monasterii ad litteram sincere transcriptum Vir Clarissimus Dominus Guido Grandi Cremonensis, Abbas S. Michaelis Pisanus disti Ordinis, & in Academia Pisana Publicus Matheseos Professor, mihi benigne exhibuit, cujus exemplar, utpote adhuc ineditum, hic referre peropportuum duxi.

*Leo Episcopus Servus Servorum Dei Dilectissimo nobis filio
Albizoni Religioso Viro in Domino Deo omnium
æternam Salutem.*

Multa, & incomprehensibili, pariterque irreprehensibili abyſſo judiciorum divinitatis inter Conſratos & Conſervos nostros eminentiorem, gradum adepti, tanto intentius cum timore & tremore noſtram ipſorum ſalutem debemus eis conſeſcendendo, & conſulendo inceſſanter operari, quanto certius ſcimus . . . diſpoſitionis & aſſionis noſtræ rationem poſituros illi cujus univerſa via miſericordia & veritas merito creduntur, & videntur in omni adminiſtratione mundi. Quapropter qui ſapientibus & inſipientibus debitor ſumus Doſtoris genium monita cogi . . . reddere cunctis, quæ ſi denegare minime debemus alicui externorum nec inſu . . . quanto magis domeſticis fidei in interioribus, maxime cum id a nobis exigitur quod Omnipotenti plurimum placere nullo modo dubitatur. Quare Kariſſime fili quoniam humill. . . apoſtolicam, & Maſiſtram omnium Sedem & prece nobis gratiſſima inculcaſti ut auctoritati noſtræ præcepto tutaremur a queramvis rapacitate & hominum nequam inſeſtatione ac Monasterium beatiffima Martiris Domini & Genitricis Dei Mariæ ſitum in Arretina Diœceſi in nullo . . . tam juſtæ petitioni, ſed eidem optamus per omnia ſuffragari nec denegandam tunc Religioſitati duximus tutelam ſpectabilem qui omnibus debemus & . . . non enim parum tibi in Domino inde congaudemus, quod Eccleſiam illie priuſitivam, & olim celeberrimam, ſed peccatis ſacientibus jam diu neglectam, & omnino derelictam reſtituere aliquantulumque reparare fueris conatus tam patrimoniũ ſeu beneficium tui quam etiam fratrum & Conſanguineorum

rum tuorum aliorumque religionum collationibus, quatinus inibi Deo defer-
vires perpetim Ordo Monasticus. Quam utique Ecclesiam quia Conditor no-
ster inter alia innumera nobilitavit, & honoravit fracti Calicis, & resolidati
miraculo atque glorioso beati Donati Pontificis Martyrio, & nos eam
gratanter honoramus nostræ Apostolicæ Sedis præcepto. Salva itaque debita
subjectione quæ ex præfato loco Episcopum Arretinum jure solet attingere ba-
jus nostri decreti tenore perpetualiter confirmamus, & decreto sancimus quic-
quid idem Canonibus in rebus mobilibus vel immobilibus tam tua quam cu-
juscumque donatione in præsentiarum videtur possidere & quicquid illi a piis
adaugebitur, aut donabitur in futuro tempore ut nemo inde quicquam præ-
sumat surripere fraudare alienare minuire . . . quovis ingenio usurpare præ-
dicta inibi hætenus acquisita & Deo propitio deincepsquirenda servar
. . . Monachorum ibidem Deo servientium utilitati quos pro nullo alio
ordine Ecclesiastico permittimus inde aliquando protrudari juxta statuta sanctæ
Chalcedonensis Synodi taliter hoc ipsum decernentis quæ semel Deo dicata sunt
Monasteria consensu Episcoporum maneat perpetuo Monasteria, & rei quæ ad
ea pertinenti Monasteriis referantur, &c. Siquis autem præfenti nostro de-
creto a nobis pro Deo & secundum Deum promulgato contraire quolibet modo
presumpserit, & insuper si aliquas oblationes vivorum, sive defunctorum,
præfato loco delegatas sibi vendicare vel aliis contrahere temptaverit, quasi
sacrilegus & Deo rebellis, donec forte respiciat, districto anathemate se mul-
tandum Apostolica auctoritate noverit; qui vero integre & devote illud ob-
servaverit; nec consenserit sacrilegiis, sed potius pro posse ac nosse suo relictu-
rit mereatur copiam supernæ benedictionis & premium sempiternæ salu-
tatis Amen.

BE
NE

✠ Datum iv. Kalendas Junias per manus Petri Diaconi Bibliothecarii An-
no Domini Leonis VIII. Pape II. Indictione III.

Istud S. Leonis Noni Privilegium nos docet, vetustissimam Arretii Ca-
thedralem Ecclesiam illam fuisse, quæ
dicitur Sanctæ Mariæ ad Gradus:
nam id demonstrant ea Diplomatis
verba: Ecclesiam illi primitivam, &

olim celeberrimam: eandem asserit,
tum miraculo fracti, & consolidati
Calicis precibus Divi Donati cum
adhuc viveret; tum ejusdem glorio-
so Martyrio fuisse nobilitatam: In-
ter alia innumera, ait, Conditor no-
ster

Her nobilitatis, & honoravit fratelli Calicis, & refolidati miraculo, atque glorioſi Beati Donati Pontificis Martyris. Sed cum iniuria temporum, & hominum neglectu ſacra illa Aedes pæne collaberetur, Monachis Camaldulenſis Ordinis attributa fuit, quam Albizo ipſorum Abbas propriis, & conſanguineorum expenſis reſtituendam, ac ditandam curavit. Eamdem idcirco laudatus Pontifex, quo facilius perfici inceptum opus poſſet, novumque illi adjectum Monasterium, ejus item Abbatem, ac Monachos ſub Apoſtolice Sedis ſpeciali tutela ſuſcepit. Ad hanc ulque diem laudati Camaldulenſes Monachi inſignem illam Eccleſiam poſſident.

XV. Nova Cathedralis opere Gothico quidem, ſed pulcherrimo aſſurgit emineati urbis loco, Deiparæ Virgini, & Sancto Donato Epifcopo & Martyri Civitatis Patrono conſecrata: cujus etiam ſacro Corpore, uti & aliorum Sanctorum Lipſanis, ac pretioſiſſimis Reliquiis decoratur. Ibi etiam B. Gregorii Papæ Decimi, qui Arretii mortalitatem depoſuit, ſacræ exuvie aſſervantur. Ceterum præcipuus civitatis Patronus eſt Sanctus Stephanus Protomartyr: Sanctorum quoque Laurentini, & Pergentini Feſtum ſolemniori celebri-
tate expediunt ſingulis annis die 3. menſis Junii. Ingentibus Privilegiis, nobilique Clero Princeps hæc Arretinorum Baſilica illuſtratur: in ea quippe divina perſolvunt officia, Præpoſitus, Archidiaconus, Primicerius, dignitate fulgentes: duodecim Canonici, quos inter Theologus, & Pœnitentiarius: his adduntur undecim Manſionarii, tres Clerici ad nutum amovibiles, quatuor Beneficiati, & vigintiquinque Clerici, ſeu Presbyteri a Capitulo adſeſſi. Præter Cathedralẽ, duæ aliz Inſignes Colle-

Pars II. Vol. II.

giatz viſuntur: quarum altera Sanctæ Mariæ in Cœlum Aſſumptæ, de Plebe nuncupatæ, titulo gaudet: in qua Archipresbyter, Decanus, & quatuordecim Canonici, qui decreto Sacræ Romanæ Rotæ Capitulo Cathedralis Baſilicæ uniuntur, iisdemque jus tributum conferendi Canonicatus in menſibus extra Datariam vacantes divina munia, una cum ſexdecim Manſionariis explent. Altera vero eſt Eccleſia Sanctiſſimæ Annuntiationis, cui inſerviunt octo Presbyteri amovibiles ad arbitrium Confraternitatis illic erectæ. Animarum cura in quatuordecim Paroeciis diſtributa eſt. Regularium Cœnobii undecim, totidemque Sanctimonialium, quarum Monasteria in eadem Via, quæ ob id Sacra dicitur, apte ordinantur. In Cœnobio S. Domini Ord. FF. Prædicatorum adhuc extat auguſtiſſima conclavis Aula, in qua poſt tranſitum B. Gregorii X. electus fuit Innocentius Quintus Summus Pontifex, antea eundem Ordinem profeſſus. Nobile itidem Clericorum Seminarium, nec non publica inſtruendæ optimis Literis Juventuti Gymnaſia hac in Urbe erecta eminent. Præterea adeſt Conſervatorium Puellarum dereliſtarum nuncupatum, in quod præcipue recipiuntur pauperes Puellæ, atque ad omnem pietatem educantur. Decem quoque reperiuntur Hoſpitalia, inter quæ illud ceteris antecellit, quod Sanctæ Mariæ de Ponte vocatur, rite ordinatum pro natis alendis, quos parentum paupertas, aut improbitas projecit: duo inſuper Montes Pietatis ampliori cenſu divites, Laicorum ſacra Sodalitæ ſeptemdecim, aliæque Pia Loca.

Vetuſtiſ præclarisque Privilegiis & ornamentis Arretinæ Eccleſiæ, novum & eximium ſane decus Clemens XII. Pontif. Max. nuper addidit

dit nempe hodierno ejus Antistiti Fr. Joanni Antonio, ex Marchionibus nobilis Familiz Guadagnæ, Patrio Florentino, ejus ex Sore Nepoti, Ordinem Fratrum B. Mariæ de Monte Carmelo Excalceatorum, professio, omnibusque ejusdem Successoribus Arretinis Episcopis, Palii gestandi, Crucisque in omni sua Dioccesi ante præferendæ facultate

tem impertiit: edita hac de re Constitutione Apostolica, Anno Domini cæ Incarnationis 1730. septimo Kalendaris Novembris, anno primo sui Pontificatus. In ea porro causas exprimit, quibus excitatus est, ut nova hæc decora Arretinæ Ecclesiæ attribuerit, olim a Romanis Pontificibus Ticinensi in Italia, & Bambergensi in Germania concessa.

Nobis exposuit (laudatus scilicet Joannes Antonius Episcopus Arretinus) hujusmodi tam conspicuis sacra antiquitatibus, illibateque religionis ornamentis, tantoque Diocesi amplitudine, Cleri, Populi, & Vassalorum frequentia celebrari, ut inter primaria Etruriæ non immerito numeretur: eam nimirum Nobis, & Sedis Apostolicæ immediate subiectam, & si de incorrupta, perpetuoque communionis fudere conjunctam, Beati SATTRI primi ejusdem Ecclesiæ Arretinæ Antistitis, ac successoris ejus DONATI, aliorumque sex Sanctorum Episcoporum meritis, & virtutibus illustrari: Martyres etiam Cælo dedisse complures, eorumque duo millia & sexcentos fuisse una die pro Christo immolatos, quorum Reliquiis, etiam nunc Cathedralis, aliæque Ecclesiæ locupletantur: Diocesim quoque tam late undique patere, atque diffundi, ut undecim finitimus Diocesibus terminetur, ingentique animarum numero frequentari, in Parochias trecentas sexaginta distributo: tum, præter Pagos, & Vicos supra centum, sinu suo completi Oppida duodecim, Sacris Ecclesiis conspicua, quorum nonnullæ Insignes Collegiæ sunt nitore, & cultu præstantes: idque etiam postquam ex ipsius Ecclesiæ Arretinæ Territorio quatuor integra Dioceses detractæ, siue dismembrate sunt, aliæque tres non exigua accessione ex ejusmodi Territorii partibus accreverunt: ad ejusdem etiam Ecclesiæ splendorem, dignitatemque pertinere, quod e sua Diocesi tres Romanos Pontifices Prædecessores Nostros, Pium II. Julianum III. Mortellum itidem II. ad universali Ecclesiæ regimen eduxerit: Inter celebres præterea Arretinos Episcopos recenseri, Theobaldum Fratrem Bonifacii, olim, Elmarchioni Tuscia, Patri Comitissæ Mathildis, egregio de Romana Ecclesiæ, ac de Arretina etiam merita, in cujus Diocesi tres per amplas, & ad Nostra usque tempora superstitibus ære suo excitavit, opibusque instruxit Ecclesias: plures itidem magni nominis ben. mem. Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, dum vixerunt, Riolum, Ermellinum, Bonucium, nuncupatos, nec ita multo pridem ex Nostra Gente NEREUM CORSINUM Patrum Nostorum eidem Ecclesiæ laudabiliter præfuisse: suam denique Diocesim gemino Sanctuario ob Beatorum Virorum fecissim longe celeberrimo mirifice insigniri, Montis videlicet Alvernie, ubi FRANCISCUS, Ordinis Fratrum Minorum Institutor, Sacris Stigmatibus mira Dei gratia impressus est: nec non Camaldulensium, in quo ROMUALDUS aliquandiu vitam Eremiticam duxit, & in quo etiam nunc Arretini Episcopi, ob latifundia jam pridem a suis Antecessoribus liberaliter illi concessa, præcæmentas, & jurapatronatus honorifice servant, ac retinent: quia etiam in ejusdem Diocesi sinu olim fuisse conclusum, & comprehensam Sacram Acconæ Eremitum, ubi BEATUS BERNARDUS

PTO-

PTOLEMEUS fundamenta jecit Congregationis Olivetanae, cujus Regulari Gai-
do Episcopus Arretinus ex Apostolica facultate approbavit, & cui candidum
habitu cum Religiosis insignibus impertivit. Ob hæc spiritualia, & alia
itaque temporalia, quæ in ea Constitutione enumerantur, decora: insu-
per etiam ad amplificandam divinam Gloriam, & Beatorum cultum, quo-
rum ibi Sacra Corpora religiosissime asservantur, præsertim Sancti Dona-
ti, & Beati Gregorii Papæ X. quos præcipuos habet & colit Ecclesia illa
Patronos, augendum; Pallii usum, Crucisque præferendæ potestatem, sc
Arretino Episcopo præfato, ejusque Successoribus impertiri fatetur.

Motu Proprio, inquit, & ex certa scientia, deque Apostolica potesta-
tis plenitudine eidem Joanni Antonio Episcopo, & Successoribus ejus Arreti-
nis Episcopis pro tempore existentibus, ut ipsi in posterum perpetuis futuris
temporibus PALLIO, insigni videlicet plenitudinis Pontificali Officii ex eorum
parte a Nobis, & pro tempore existente Romano Pontifice, per eorum pro-
prium Nuncium ab eis destinandum, cum ea, qua decet, instantia, possin-
do, & de Corpore BEATI PETRI sumendo, sumptumque per unum, &
alterum Archiepiscopos, seu Episcopos, eis sub forma a Nobis, & Romano
Pontifice pro tempore existente assignanda, eodemque PALLIO intra dictam Ec-
clesiam Arretinam, diebus a Nobis, ut infra assignandis, uti, nec non Cru-
cem in Diocesi Arretina præferre ad inslar Ticinensium, & Bambergensium Epi-
scoporum libere, & licite possint, & valeant, Apostolica Auctoritate perpetuo
ex gratia speciali, qua minime transeat in exemplum, concedimus, & in-
duigemus. Dies autem, quibus PALLIO prædicto uti possint, hi sunt, vide-
licet, Natiuitatis Domini Nostri Jesu Christi, Beatorum Stephani Protomar-
tyræ, & Joannis Evangelistæ, Circumcisionis, & Epiphaniæ Domini: Fe-
sti dies, Dominica Palmarum, Feria Quinta Majoris Hebdomadæ, Sabbatum
Sanctum, Pascha, Feria secunda post Pascha, Ascensio Domini, Pentecostes,
ac etiam tria, vel quatuor Dies præ Virginis, Natiuitatis Sancti Joannis Bap-
tistæ, ac omnium Apostolorum, & Commemorationis omnium Sanctorum, De-
dicatæ, & Anniversarii Consecrationis, aliæque Ecclesie Arretina prædi-
cte principalis Festa: dies quoque, quibus Clericorum Ordinatio habetur. No-
ta insuper, & quidem extima honoris prærogativa laudatus Pontifex splendo-
rem auxilii cum Arretina Sedis, tum præfatum ejus Antistitem, suum ex So-
rore Nepotem, nam die 23. Septembris anni 1731. in S. R. E. Cardinalium
Collegium eum cooptavit.

XVI. Præ ceteris Cœnobiiis & Templis Arretinæ civitatis, post Ca-
thedralem Basilicam eminet Abbatia
& Ecclesia Sanctæ Floræ, Monacho-
rum S. Benedicti, vetustate, opibus,
magnis redditibus, & amplissimis pri-
vilegiis illustris; sed multo illustrior
sacris Corporibus Sanctarum Virgi-
num & Martyrum Floræ, & Lucil-
læ, & Eugenii Martyris; quæ anno
861. reparatæ salutis translata fue-
runt ab Osiis Tyberinis in Civita-
tem Arretii per Joannem Episcopum
Arretinum, Comitem Palatinum, &

S. R. E. Cancellarium. Hæc sunt ex-
cerpta ex Historiis ejusdem Monaste-
rii, & ex S. Petro Damiani. Antequam
sacra hæc Lipsana Arretium
transferrentur, jam Carolus Magnus
Imperator Monachis Divi Benedicti
Arretinum Cœnobium incolentibus
plurima impertitus fuerat beneficia.
Hic operæ pretium arbitror præcipua
quædam illorum exhibere, quæ ex
Archivo, & Monumentis MSS. præ-
fati Monasterii SS. Floræ & Lucil-
læ Reverendis. D. Florus Gratia
ejusdem Abbas, Vir summa humani-
tate

tate atque eruditione præditus ad me transiit. Primum hujusmodi est (1):

Anno 872. Carolus I. Magnus Imperator concedit, & confirmat Venerabili Abbati Joanni Monasterii Sancti Petri de Pinguelli, seu Casenarie in territorio Arretino, olim unius Monasterio SS. Floræ & Lucillæ de Arretio Ord. S. Benedicti Curtem de Cortignano, Curtem de Terentino, Curtem de S. Maria in Crispignano, cum omnibus pertinentiis, Castra, domus, aquas, piscationes, venationes, Alpes, Montes, Valles, planities, servos, ancillas, aldios, & aldias, &c. Item confirmat dicto Monasterio decimas, & primitias de dictis terris secundum privilegia Apostolicorum Romanæ Sedis, illud declarans exemptum a quibuscunque oneribus, & gabelis. Et demum Abbatem electionem ad Monachos spectare, ejusdemque Monasterii Monachum, non autem alterius in Abbatem eligendum decernit. Extat Carolinum hoc Diploma in Archivo prædicti Monasterii.

Alterum ex Synopsi Monumentorum ejusdem Monasterii desumptum tale est. (2)

Anno 810. Carolus Rex Francorum, & Longobardorum, & Patrius Romanorum confirmat Ariberto Episcopo Arretino multa bona, & inter cetera memorat Monasterium Sancti Benedicti in Civitate Arretina, quod Cuneinundus Episcopus Arretinus (anno 773.) fundavit ex bonis paternæ hereditatis, & Monachos nigros in ipsum induxit, qui precedente tempo-

re, prima relicta, illud incoluerunt SS. VV. & M.M. Floræ, & Lucillæ dicatum. Datum Vrmasia Civitate, anno 16. & 10. Regni Caroli. Ita in Synopsi Monumentorum præfati Monasterii.

Hic obiter adnoto, Cuneinundum Episcopum Arretinum, eundem videri ac Cumiradum supra in Catalogo num. 29. recensitum. Quod si diversus sit, oportet eum a D. Falconcinio fuisse prætermisum, ac proinde medium esse collocandum inter Cumiradum, & Helvetum.

Ex eodem Archivo præfati Cœnobii laudatus D. Abbas tria alia. Diplomata ex psyraceo autographo fideliter exscripta, ad me humanissime transiit, qualiter tamen ad præsens extant alicubi nimia vetustate corrota: quorum alterum continet Donationem ab Hugone, & Lothario Regibus, anno 936. Monasterio SS. Floræ, & Lucillæ factam: Secundum exhibet Donationem Theodaldi Episcopi Arretini, Patru Comitissæ Mathildis, anno 1023. quæ eidem Monasterio Decimas reddituum Mensæ Episcopalis concedit: tertium est Judicatum Constantini Episcopi Arretini, Hugonis, & Comitissæ in gratiam memorati Monasterii, & Raynerii ejus Abbatis, anno 1079. pridie Nonas Decembris pronunciatum, quo tertia pars Castrî, Sextum dicti, quæ hereditate ipsi obvenerat, confirmatur. Sunt autem Diplomata quæ sequuntur.

IN Nomine Sanctæ, & individue Trinitatis. Hugo, & Lotharius, divinis favente clementia, Reges. Si sanctis, ac venerabilibus locis quicquam ex his, quæ possidemus, offerimus, preculdubio præsentis, & æternæ vite præmium adipisci non titubamus. . . . . Episcopum dilectumque fidem nostrum, nostram humiliter adiisse clementiam, quatenus pro Dei omnipotentis timore. . . . . in Monasterio Sanctæ Floræ. . . . . quandam Ecclesiam in honore S. Mariæ construatam in Monte Jonio edificatam cum omnibus rebus, & familiis ad eam in integrum pertinen. . . . . pertinentem, & omnem illam

(1) Ex Archivu Monast. S. Floræ Arretinæ.

(2) Ex Synopsi Monumentor. ejusdem Monasterii.

illam terram, quam Mater nostra Berta a Camerino adquisiuit in Monte Ferentino, atque de Silva Muclani quicquid nunc regia parti legaliter pertinere videtur, nostra preceptali auctoritate . . . . . quandam sortem in Querceto, quam frater noster Boso . . . . . eidem collegio per cartulam offerentis contulit, quae laboratur per Bonipertam liberum hominem, nos confirmare, & corroborare curauissemus. Cujus petitionibus libenti animo pro Dei amore assensum praebentes, praedictam Ecclesiam cum sua integritate, omnibus rebus, & familiis ad eam pertinentibus, necnon & campum iuxta eandem Ecclesiam Regie potestati pertinentem, & omnem illam terram in Monte Ferentino, quam mater nostra Berta a Camerino adquisiuit, & praedictam Silvam in quantum legaliter ad nostram regiam partem pertinet, prout iuste, & legaliter possumus, eidem Ecclesiae, & praedictae Congregationi pro Dei amore, animaeque matris nostrae concedimus, & largimur. Sortem insuper Querceto, quam frater noster per cartulam praedictae dedit Congregationi, jam dictae Ecclesiae, & Congregationi confirmamus, & corroboramus. Haec omnia itaque, praedictam videlicet Ecclesiam, & campum regium iuxta eam, & terram in Monte Ferentino, Silvam vero, atque sortem praedictae S. Flaviae Ecclesiae, ejusdemque congregationi, eorumque Successoribus ibidem militantibus una cum praedicta Capella, Casis, terris, vineis, campis, pratis, silvis, pascuis, runculis, fontibus, aquis, aquarumque decursibus, montibus, vallibus, alouibus, plantis, cum seruis, & ancillis, & cum omnibus, quae dici, vel nominari possunt, ad praedictam Ecclesiam, vel eandem, seu ad sortem, vel sortem iuste, & legaliter pertinentibus, vel respicientibus in integrum, quatenus habeant, teneant, firmiterque possideant jure quieto. Si quis igitur hujus nostri precepti violator extiterit, scias se compositurum auri optimi libras quinquaginta, medietatem Camere nostrae, medietatem praedicto Canobio . . . . . Quod ut verius credatur, diligentiusque in posterum conservetur, manibus propriis roborantes de annulo nostro subter annotari iussimus.

Signa Serenissimorum ✠ Hugonis, & Lotharii Regum.

Petrus Cancellarius ad vicem Geprandi Abbatis, & Archicancellarii recognovi, & subscripsi.

Data 17. Kal. . . . . Anno Dom. Incar. 936. Regni autem Domni Hugonis Octavo, & Domni Lotharii item Regis Tertio Indict. 6. Actum in Domo . . . . . feliciter.

Retroscriptum vetustate corrodum datum fuit Arretii in Domo S. Donati, ubi eodem anno, 16. Kal. Februarii, & eadem Indictione a dictis Regibus concessum fuit Diploma Ecclesiae Arretinae, ut constat ex Archivo Cathedralis.

IN Dei Nomine, Anno Dominicae Incarnationis 1023. anno autem Imperii Domini Heinrici Romanorum Imperatoris Augusti decimo, mense Augusti, Indictione sexta. Omnibus fidelibus S. Arretinae Ecclesiae notum esse volumus, qualiter in Dei Nomine Ego Teudaldus Sanctae Arretinae Sedis Antistes

istis pro Dei amore, Antecessorum, Successorumque nostrorum Antistitum animarum remedio, ad augendum vltimū, atque stipendium Canonicarum ibi Deo seruientium augere, atque conferre, & in perpetuum largire curauimus integrum redditum omnium decimationem, quæ debentur nostro Episcopio de omnibus Cistis, ex rebus, terris, & vineis, domnicatis, & manjis, quæ pertinent Ecclesie, & Monasterio S. Floræ Virginis consistenti in Avitiensi Comitatu, quo præest Abbas Rodulphus. Præfato autem Religioso Abbati, eorumque Successoribus in perpetuum largimur, atque concedimus ad augendum eorum stipendium, ut dictum est, totum redditum omnium decimationem cunctarum terrarum ad denominatum pertinentium Monasterium, ea videlicet conditione, ut idem Rodulphus Abbas, ejusque Successores Abbates in perpetuum annualiter cum cunctis fratribus Sacerdotibus in eodem consistentibus Monasterio in festiuitate S. Michaelis Archangeli in mense . . . . . quibus licitum fuerit, pro anima nostra, & Antecessorum, Successorumque nostrorum Pontificum Missas canent, & Sacrificium offerant, & quod omnibus fieri abhominamur modis, si ego ipse Teudaldus Arretinus Pontifex, aut aliquis ex Successoribus nostris Episcopis, quod Deus prohibeat, prædictam decimationem totius terræ præfate pertinentis Monasterio tollere, subtrahere, vel minuere præsumperimus, aut tollentibus, vel subtrahentibus ipsam decimationem consensum, auctoritatem, vel licentiam, siue permissum largire præsumperimus, quicumque hoc adtemperare nixus fuerit, anathematis confringatur vinculo, & ut nostra firmitior maneat concessio, obligamus nos, nostrosque Pontifices tibi Rodulpho Abbati, tuisque Successoribus Abbatibus, si, ut dictum est, decimationem præfate urbis tollere, vel minuere præsumperimus, aut tollentibus, vel minuantibus auctoritatem, vel consensum dederimus, componere promitto ego Teudaldus Episcopus, & obligo me, meosque Successores Pontifices tibi Rodulpho Abbati, tuisque Successoribus Abbatibus penam per argentum optimum libras centum nobis componere, & persolvere debeamus. Unde hæc carta concessioni a me Teodaldo facta est, & rogauimus Andream Notarium ut eam scriberet in Comitatu Arrectino.

Ego Theodaldus Episcopus subscripsi.

Ego Georgius Fresbyter, & Vicedominus subscripsi.

Lambertus Iudex rogatus testis subscripsit.

Andreas Notarius scripsit & completit.

DUm in Dei nomine in Palacio Episcopatus Arrectini in Iudicio residerent Constantinus Arrectinus Episcopus, & Ugo Comes ad iustitias faciendas, ac deliberandas, residentibus cum eis Arderico, Gerardo, Iohanne Iudicibus, Nordilo, Rodulpho, Sigismundo, ... Ildeuando Causidici, Walfredo Comite Pogono de Corsena, Ugone Vicecomite, Uberso filio Buci, Ildebrando Ugenis filio, Rodulpho filio Mascari, Saracino, Rolando, Ursone, Grifone, Wilhelmo, Rainerio filio Grifi, & reliquis pluribus ibidem adstantibus, ibique in eorum presentia proclamauerunt Rainerius de Torano, & Teudicius de hereditate Rainerii filio quondam Fuserii, quam dicebant fuit uxoris pertinere ex successione prædicti Rainerii fratris eorum ab in. . . . . defuncti, quod auersus Monasterium S. Floræ, quod hereditas illius par-

tem

tem possidebat, cuius Monasterii Wido Abbas cum Pagano suo avogatore via proclia. . . . . fecerunt responsum, quod prefatus Rainorius in quadam sua infirmitate testamentum fecerit, in quo cuncta sua bona distribuit, & partem hereditatis, de qua contraversi erant predicto Monasterio S. Floræ iudicavit, scilicet, sceleratam portionem de Castello, & Curte, quod nominatur festo, & testibus productis in eorum presentiam jam dictus Rainorius suam voluntatem auferendat, unde eo testamento legitime rediderunt testimonium, & ita verum est, ut Abbas Ecclesie S. Floræ cum Pagano avogato suo affirmaverit, his peractis ex iussione Constantini Arretini Episcopi, & Ugonis Comitiss, & predictorum Judicum predictus Rainorius, & Teudicus pro se, suisque heredibus, & pro eorum uxoribus rescaverunt infraferptas res predicto Monasterio, & obligaverunt se, quod nec ipsi, nec eorum uxores, vel eorum, earumque heredes predicto Abati, eiusque Successoribus de prefato Castello, & Curte nullam controversiam in posterum moturos sub pena centum librarum denariorum Lucensium. Insuper predictus Episcopus, & Ugo Comes miserunt in bannum supra predictum Abatem, & suum avocatum, & supra prefatas res, ut nulla magna, parvaque persona eos, eorumque Successores de predictis rebus discedere, aut molestare presumat sine legali iudicio, qui vero eo facere presumpserit, fiat se composcurum duomillia bisancios auri, medietatem parti publice & medietatem eidem Abati, suisque Successoribus. Unde quidem & ego Ardericus Notarius ex iussione Domini Episcopi, & Ugoni comi, & Judices, & Causidicorum amonitione scripsi anno ab Incarn. Domini Nostri Jesu Christi 1079. pridie nonas Decembris. Indictione tertia.

Ego Constantinus Episcopus subscr.

Ego Ardericus Index intersui, & subscr.

Gerardus Juxta Sacri Palatii subscr.

Rodolphus Causidicus intersui subscr.

Exstat Insuper in predicto Archivo Judicatum Originale Uberti Comitiss Palatini, anno sexto Othonis II. Imperatoris editum in favorem Petri Abbatis contra Walcherium, qui nonnulla Monasterii prædia & loca usurpaverat. Huic autem Judicatum plures Episcopi & Judices subscripserunt. Ex iis porro omnibus & aliis, quæ brevitatis causa prætereo, liquido apparet, Abbatiam SS. Floræ, & Lucillæ Arretii sitam, quondam inter nobiliores Italiæ fuisse habitam; cui præter opulentissimos redditus, nedum Terræ, Pagi, & Castra subiciebantur, verumetiam plures Ecclesiæ Diocesanos Arretinæ, atque in iis vetus & nobilis Eccle-

sia Sancti Vincentii urbis Cortonæ; quæ postmodum, instituta ibi Episcopatus Cortonenfis Sede, in Cathedrali ejusdem civitatis fuit erecta.

XVII. Quamquam autem Diocesis Arretina hodieque limites suos non ita latius protendat, uti antea actis temporibus; adhuc tamen per ampla est; siquidem 150. mille passuum circuitu extenditur, longitudine fere 50. numerat 12. nobiliores Terras, oppida ultra centum, Villas, Pagosque plurimos: Loca præcipua sunt: Castiglione Arretino, Montecchio, Luignano, Folano, Marciano, Monte San Savino, Rigomagno, Armaleto, Rapolano, Assiano, Monte Fatucchio in Valdichiana, Monte Longo, Barca, e Ca-

e Castell Novo nel Territorio di Siena, Alloro, Terra Nova, e Laterina, Baccine, la Torre, Mercatale, Civitella, Castiglion Fabocchi: Pieve S. Martini, Bibbiena, Anghiari, Rassena, Talia, Castelmuro, Sabbiano, le Contee di Monte Aperto, e di Chitignano. Inter precipua hujus Arretinæ Diocesis oppida recensendum reor Pupium, quod supra ex quorundam falsa relatione Diocesi Fæsulane perperam attribui. Est sane oppidum, nobile cultumque, populo satis frequentatum prope Arnus flumen situm, loco satis amœno. Ibi adest celebris, ac vetus Abbatia S. Fidelis Congregationis Monachorum Vallis Umbrosæ, in qua reconditum est Corpus Sancti Gabini, quod decennio tantum hospitii loco in Templo Vallis Umbrosæ mansit. Honestavit hoc oppidum Sanctus Torellus Ordin. Vallis Umbrosæ Eremita, morum sanctitate, & miraculorum gloria illustris. Plures eximii Scriptores ejus meminere, sed præ ceteris Vir Clariss. P. Fidelis Soldani, & ipse Patria Pupienfis, & ejusdem Congregationis Monachus, ejusdem Sancti Vitam Etrusco Sermone eleganter scripsit, cui hunc titulum præfixit: *Trattato apologetico, in cui si dimostra San Torello da Poppi Eremita, essere stato dell'Ordine di Vallombrosa, diviso in due Parti, nella prima si porta un breve ragguaglio della Vita di detto Santo, e nella seconda si confuta l'asserzione del Molto Rev. Padre F. Luca Vaddingo S. I. Iu. Osserv.* Typis prodiiit Lucæ anno 1731. natus est Sanctus Torellus anno 1202. die 16. Martii ad Superos vero migravit anno 1232. die 16. Martii. Extra vero Magni Ducis solum in Ecclesiastica Ditione Perusiam versus liberum Comitatum Montis Auri Barbolanæ Gentis. In tota autem Diocesi enumerantur 445. Parochia-

les Ecclesiæ: Tempia absque Animarum cura circiter 200. Beneficia certis Capellaniis affixa; sive libere collationis fere 300. inter quæ Conistorialis Abbatia, olim Monachorum Camaldulensium Sancti Bartholomæi de Anghiari, cujus annuus census sunt 1000. aureorum: Hospitalia ultra 50. Laicorum Sodalitia ultra 160. Monialium septa in Diocesi 14. Virorum circiter 60. inter quæ eminent Sacra Camaldulensium Eremitæ, & Alvernæ Mons, ubi Divus Franciscus Sacris Stigmatibus fuit insignitus, ambo supra excelsa Apennini juga. De Camaldulensium tamen Eremitæ, ut mihi ab ejusdem, Eremitis renuntiatum fuit, dubium est, num intra Arretinam, an Fæsulanam Dioceses sita sit, adeo eo loci istæ Dioceses mutuo se contingunt: & quidem in favorem ejusdem Eremitæ tam ab Arretinis, quam a Fæsulanis Episcopis Diplomata prodierunt, quæ Jghellus Tom. I. & III. recitat. Ipsum tamen Coenobium, quod infra jugum, intra montes uno circiter milliaro ab Eremito distat, citra ullam dubitationem ad Diocesim Arretinam pertinet. In hac ipsa Diocesi olim Ordo Monachorum, Congregationis Montis Oliveti ortum habuit.

XVIII. Cortona urbium Etruriæ vetustissima, quam inter duodecim primas Etruscorum colonias Livius lib. 9. enumerat, in confinio Ditionis Pontificiæ, & agri Perusini sita est, monti insidens. Distat 22. mill. pass. a Perusia in Occasum; 15. ab Arretio, 8. a Clani palude, & 4. a Lacu Trasimeno. Ab antiquioribus Græcis *Croto* dicta, a Polybio *Cyronium*: Stephanus quippe in Epitome ait: *Croto Etruriæ Urbis Histropolis. Quæ iterum Palybia Cyronium est.* Dionysio autem Alicarnasæo lib. 1. & 2. *Histor. Crotona* dicitur:

citur: Ceterum huic indidisse nomen *Crotone Etrurie*, ut ab altera discerneretur ejusdem nominis, quæ *Crotone Etrurie Græciæ* idcirco vocabatur, nonnulli Scriptores commemorant. Livius tamen lib. 9. ab Urbe condita, Silius Italicus lib. 8. Plinius lib. 3. cap. 5. alique Latini *Cortonam*, & *Coroniam* appellant. Præ sui antiquitate urbs ista sui fundatoris nomen occultat: hinc aliis plura fabulosa comminiscendi, aliis divinandi potius, quam verum vestigandi occasione præbuit. Sed iis silentio involutis, qui vel Janum, vel Noemum, vel Crotonem Herculis Ægyptii socium, aut etiam Gigantos Bellatores primos Cortonæ parentes dicitant, utpote fabulis potius, quam veritati innixi: eorum dumtaxat placita brevi indicare lubet, quibus verisimilis, aut probabilis conjecturæ locus inesse videtur. Sunt ergo qui putant, hanc esse urbem illam, quam Virgilius Corythum nominat, dum Æneidum lib. 9. de Æneæ sic canit:

*Æneæ, urbe, & sociis, & classe
relictâ,*

*Sceptra Palatini, sedemque petivisti
Evandri.*

*Nec satis: extremas Corythi penetra-
vit ad urbes.*

Inde Ferrarius in Lexico Geographico & alii volunt, hanc esse urbem, cujus hic Virgilius meminit a Corytho ejus auctore Corythum dictam, quasi Corytonam; corruptoque dein vocabulo, Cortonam nuncupatam. Verum Baudrand a Ferrario dissentiens, ait, nequaquam constare, utrum hæc civitas dicta primum fuerit Corythus, seu Corythum. Nam Dionysio Halicarnassæo *Coritus* Mons Sabinorum in Umbræ confinio dicitur, nunc vulgo *Monte Corvo*. Leander vero eadem carmina de Coritho Lydorum

Pars II. Vol. II.

(t) Silius lib. 8.

urbe, ac Tyrreni ipsorum Regis sede interpretatur: nam & alibi Virgilius dixerat:

*Hinc illum Corythi Tyrrenæ a sede
profectum.*

Et post versus paulo ante descriptos statim subdit:

*Lydorumque manum collectos armat
agrestes.*

At enim hanc interpretationem facile possent elidere, qui Ferrarii opinionem amplectuntur, nimirum a Poëta Tyrrenæ Sedes Corythi, itemque Lydorum fieri mentionem, quod Tyrrenus Lydorum Rex hanc Etruriæ Regionem occupasset, cum Æneas in Italiam venit. Certe Sersius hæc Virgilii carmina de Tuscia exponit: *Corythi*, inquit, *Montis Tuscia*, quia nomen accepit a *Corytho Rege*. Atque hanc sententiam confirmat illud Silius Italicus carmen, quo Corythum Arretio proximum indicat: (t)

*Arreti muros, Corythi nunc diruit
arcem.*

Non desunt itidem, qui urbem istam a Virgilio Tyrrenam dictam velint a Tarconte Tyrrenorum Duce: idque ejusdem Silius versus declarant:

*Letos Cere viros, letos Cortonæ
superbi*

*Tarcontis domus, & veteres misere
Gravissæ.*

Quare nonnulli censent, Cortonam aut a Corito Rege ædificatam, aut saltem inædificatam fuisse. Nihilominus incolæ antiqua Patrum traditione edocti asserunt, nequaquam Corythi veteris Arcem Cortonæ vestigium esse, sed Castiglionem Oppidum satis amplum, quod ex Cortonæ ruinis in eam magnitudinem, qua nunc attollitur, excrevit. Memoria lapsus est Ludovicus Morerius in suo Dict. Hist. lit. C cum scripsit, Cortonam a Myscello conditam fuisse anno III. Olympiadis XVII. quem

D d d d

an-

annum incidisse ait in IV. Regni Numæ Pompilii Romanorum Regis, atque 710. ante Christi Domini adventum. Confundit nimirum Cortonam Tuscorum urbem, cum Crotone, seu Crotone Mægræ Græciæ civitate, de qua pariter infra sub eadem lit. C. differens, eidem attribuit, quæ antea de Cortona Tuscorum scripserat. Constant enim est, Dionysii Halicarnassæ, Polybii, Livii, aliorumque sententia, Cortonam Etruscum longe ante conditam Romam fuisse edificatam. Nihil etiam aridet quorundam opinio affirmantium, hanc urbem olim Turnam, seu Turriam fuisse nuncupatam, ob frequentium Turrium propugnacula, ab Etsuro Noëmi filio ibi constructa. Novasane hic Noëmi filius nulli antehac cognitus, nec eo nomine inter tres, quos ille suscepit, natos descriptus, fabulam hanc facile explodit.

Minus feliciter Flavius Blondus, & Raphaël Volaterranus prodiderunt, Cortonam a Pelasgis constructam: (1) *Cortona*, inquit Blondus, *urbium Etruriæ vetustissima, quam Pelasgi condidere, hinc pulsi possidere Tyrreni*. Forfitan eis sic opinandi causam dedit autoritas Herodoti, Historici vetustissimi, qui ante annos 450. reparatæ salutis floruit, affirmantis, Crotonenses ad suam usque ætatem Pelasga lingua uti solitos. At Herodotus non de Cortonensibus, sed de Crotonensibus Brutiorum, seu Mægræ Græciæ Populis loquitur. Ante Pelasgos, & Tyrrenos Cortonam, uti & aliz Tuscorum loca ab Umbris inhabitata fuisse, tradit Dionysius Halicarnassæ lib. 1. & 2. Antiq. Rom. ubi refert, Pelasgos cum diu una vixissent, eisque auctis ingenti multitudine, nequaquam sufficeret Regio, quam incolebant, ascivisse in auxilium, societatemque Aborigenes,

junctisque copiis, Cortonam expulisse Umbras, eandemque tunc amplam, ac fortunatam muris, aliisque munimentis circumvallasse, quo adversus Umbros se tuerentur. Addit deinde, eidem urbi pristinum splendorem, existimationemque permansisse, etiam cum a Tyrrenis postmodum occupata fuit, ac paulo ante vetus nomen ipsi adeptum, novumque inditum, aliosque incolas prioribus suffectos, donec a Romanis subacta, ab iis Colonia illuc deducta, Cortonia est appellata. Miror sane Blondo memoria excidisse, quæ eodem in libro, paulo ab initio descriptionis Etruriæ cum Justino dixerat: (2) *Etenim Tuscorum Gens, ait, sicut Justinus ex Trogo tradit, ex Lydia Asiæ Provincia venit, pulsi Umbris incolunt hanc Italiæ partem, quæ primo Tyrrenia, ab eorum Rege Tyrreno, mox Etruria, a multis ac frequentato Deorum per thura culta, est appellata*. Si Tyrreni, alique ex Lydia populi, quales fuerunt etiam Pelasgi, Umbros e Tuscia exegerunt, atque ut Dionysius Halicarnassæ narrat, Pelasgi Umbros Cortona expulerunt, profecto jam ea civitas ante Pelasgorum, ac Tyrrenorum adventum in Italiam condita fuerat. Verum, quidem est a Pelasgis mœnibus illam fuisse cinctam, atque ampliatam, ac subinde eosdem non Cortonæ auctores, sed instaurationes potius esse nuncupandos.

XIX. Tantæ igitur antiquitatis est hæc civitas, ut prima ejus origo, primique auctores prorsus lateant. Præpollens quondam opibus, armisque extitit; et si Dionysio Halicarnassæo credimus, ante Troianum bellum Etruriæ Metropolis. Una hæc ex primariis Tusciæ civitatibus fuit, quæ adversus gliscientem Romanæ Reipublicæ potentiam arma sumpserunt;

un-

(1) Blondus in Etruria.

(2) Idem in Etruria.

unde Livius inter ejusdem Provincie Capita illam recenset: ⁽¹⁾ *Itaque, inquit, a Perugia, Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Etruriæ Populorum ea tempestate erant, Legati pacem, sedulique ab Romanis petentes, induci in triginta annos impetraverunt.* Ac tandem cum reliquis Etruriæ civitatibus, ante secundum bellum Punicum, Romanorum cecit imperio; erumpente autem in Italiam Annibale, atque ad Trebiam annum Romanos superante, cum inde in Etruriam victores Pœnorum copias duxisset, plurimum damni Agro Cortonenſi intulit. Remita refert idem auctor in secundo libro secundi Belli Punic: ⁽²⁾ *Annibal, quod agri est inter Cortonam urbem, Thrasimenumque lacum omni clade belli perossat, quo magis iram hosti ad vindicandas injurias Sociorum acuat. Et jam perenerant ad loca insidiis nata, ubi maxime Montes Cortonenſes Thrasimenus subit.* Confecto feliciter a Romanis Bello Punico, Pœnis primum, dein Gallis Senonenſibus, ac Boiis Etruria, universaque Italia exactis, Cortona post susceptas Romanas leges maxime floruit, illuc eorum Colonia deducta, quod Carolus Sigonius de Antiq. Jure Italiæ, lib. 3. cap. 4. a Sylla Dictatore factum commemorat. Labente postmodum Romani Imperii fortuna, eandem Cortona cum ceteris Etruriæ civitatibus infortunii aleam subiit, nunc Gothi, nunc Longobardi, aliisve Barbaris nationibus parere compulsæ. Quibus omnibus a Pippino, & Carolo Magno ejus Filio debellatis, Marchiones, Ducesque Tusciæ ab Occidentis Imperatoribus, aut Italiæ Regibus institutos, aliquot seculis sibi dominantes habuit; quo ad usque istorum, quoque abolita dignitate, se in libertatem asseruit. Itaque formam

Reipublicæ induens, tres Consules adlegit, penes quos ejus gubernandæ esset facultas. At baud multo post exortæ Guelphorum, Gibellinorumque totæ Italiæ, præsertim Tusciæ noxiæ factiones, Cortonenſibus præ exitium intulerunt. Discessit enim mirum in partes civitas, cum Arretinos ad componendam inter dissidentes pacem ascivisset, illis exinde præda cessit. Siquidem Arretini urbem ingressi, discordias civium in proprium commodum vertentes, potentiores utriusque factionis cum exisset fortunis, exilioque multassent, anno 1258. die prima incensit Februsarii Cortona potiti, mœnibus eam spoliaverunt. Verum qui in urbe remanserant Cortonenſes, quique exilio pulsi fuerant, propriis periculis edocti, ac prudentiores effecti, una coeuntes Arretinorum jugum excusserunt, anno 1261. rursum se in libertatem vindicantes, Duce Uguicione Casalio: cui tamen dum patris regimen committunt, eundem paulo post tyrannum experti sunt, quem paulo ante vindicem libertatis agnoverant. Quamobrem illo interfecto, ad Consules rursus summa rei gerendæ delata est. Stetit ea Reipublicæ administratio ad annum usque 1312. quo & ipsi libertas firmata, fuit ab Henrico VII. Imperatore, cum tunc temporis Cortonam diverſiſſet. Quod tamen in ejusmodi Rebuspublicis facile solet contingere, hic quoque accidit; nempe Nobiles in Plebem elati, dum anno 1325. conspiratione facta, illi jus suffragii in publicis Comitibus eripere moluntur, libertatem amiserunt. Enimvero conspiratione detecta, Plebs sibi adlegit Principem Raynerium Casalium Uguicionis nepotem, quo revelante Nobilium facinus palam innotuerat: sicque unius imperio Cor-

D d d 2

to-

(1) Livius lib. 9. ab Urbe Condita.

(2) Livius lib. 2. Secundi Belli Punic.

tona paruit, octoginta quatuor annorum spatio, quibus Raynerius, ac deinceps ejus nepotes habenas regiminis moderati sunt; donec Aloysius Baptista Casalius Patriæ tyrannus effectus jure domini privatus est a Ladislao Neapolis Rege. Cum enim Ladislao adversus Florentinos bellum movisset, atque ejus initium a Cortonæ obsidione frustra inchoasset; tandem Cortonenſi territorio late vaſtato, compulſit obſeſſos ſibi tyrannum tradere, urbemque ad arbitrium victoris dedere; qua potius Aloyſium Caſalium Neapolim amandavit, carcere cuſtodendum; biennio autem poſt urbem Florentinis, cum quibus jam pacem iniverat, ſepuaginta milibus aureorum vendidit: quo ex tempore Cortonenſes iſdem Florentinis ſemper fidem conſtanter ſervarunt; uti & nunc Magno Etruriæ Duci ipſorum Domino inviolabilem ſervant. Urbs iſta poſt varia bellorum infortunia, præſertim eo ex tempore, quo ab Arretinis incenſus exuta fuit, ac male habita, longe infra priſtinam dignitatem, & amplitudinem, parvo circuitu gaudet: opibus tamen, atque nobilibus viris floret. Ex ea prodierunt, Sylvius Paſſerinius Romanæ Eccleſiæ Cardinalis a Leone X. creatus; Jacobus Vagnuccina Peruſinus Epicoſopus, aliiſque viri Literis excolti, qui Patriam exornarunt.

Intra veteres Cortonæ limites olim continebantur, Petramala ex qua ortum traxit nobilis Gens Arretina Tarlatorum, & Petramala nuncupata; Civitella a Guidone Petramala, quondam Arretii Epicoſo edificata, Caſtigliorum Florentinum dictum, nobile, lautumque oppidum, quod aliquando adverſus Cortonenſia bella ciere nequaquam formidavit; viris item præclaris inſigne, quos inter F. Franciſcus Romeus Magiſter Generalis Ordinis Prædicato-

rum emicuit: nunc tamen Arretino Agro adſcribitur. Ad Cortonæ agri proximos fines Lacus eſt Thraſimenus, qui hodie Peruſinus dicitur, acceptæ per Flaminium Conſulem ab Annibale cladiſ, apud Livium lib. 2. ſecundi Belli Punico, deſcriptæ, noſtiſſimus. Appellatur itidem Thraſyminus, & Thraſumenus; atque ita nominatum voluit a Thraſymeno puero, quem Ægylia Nympha rapuiſſe dicitur. Majore tamen ſui parte, immo pæne totus ad agrum Peruſinum pertinet. Eo in Lacu ſunt tres Inſulæ incolis habitæ.

XX. Quamquam autem plene exploratum non ſit, quonam tempore Cortonenſibus primum aſſuſſerit lux Evangelii; tamen videtur aſſeſſe conjecturæ locus exiſtimandi, ſub ipſis Apoſtolorum temporibus, cum reliquis Etruriæ civitatibus, Beato Romulo prædicante, Chriſtianiſmæ Religionis ſemina illic primum jacta. Præſertim verb cum Cortona parum a Peruſia diſtet, facile fuit, ut ex ejus incolis non pauci Sanctis Britio, & Herculano, Divi Petri Apoſtolorum Principis Alumnis, Chriſtianiſmæ ſacra ſuſceperint, quæ poſtmodum extinctis Tyrannis ſub Conſtantini Magni Imperio majora apud ceteros ejus cives adepta fuerint incrementa. Mirum tamen eſt, urbem vetuſtiſſimam, quæ adhuc primis naſcentis Eccleſiæ temporibus plurimum florebat, tardius forſitan proprium obtinuiſſe Paſtorem. Nulla quippe hætenus, vel ex illius Eccleſiaſtica Tabulis, vel ex Conciliorum Actis, vel probatis Scripturis, deprehendere datum eſt antiquitatis monumenta, ex quibus dignoſci queat, priſcis temporibus Cortonam Epicoſpali Sede fuiſſe donatam. Niſi forſitan temporum edacitate, aut bellorum injuria ea perierint. Verum tamen haud deſunt qui putant, ante

te seculum septimum hanc urbem propriam Episcopum habuisse; In quorum seotectam & ego libenter propendo: tamen non eo ductus argumento, quo nititur Carolus a Sancto Paulo in sua Geographia Sacra; nempe anno 649. Theodorum Episcopum Cortonensem interfuisse Concilio Lateranensi tuos Romæ celebrato; lapsus enim est affinitate omnia, Cortonensem, pro Crotonensem accipiendo: nam Theodorus ille non Cortonenfis Etruriæ, sed Crotoniensis Calabriae civitatis erat Antistes, ut videre est in Conciliorum Actis; præcipue in nuperrima eorum Collectioe ab Harduino adornata. Eo itaque primum moveor, quod Jordanus Cortonenfis Episcopus subscriptus legitur Decreto Vigiliæ Papæ, quo anno 551. Theodorum Cæsareæ Antistitem damnavit. Hunc Ughellus, non Cortonæ, sed Crotonæ Episcopum existisse eum quibusdam censet: perperam quoque annum 552. pro 551. designat. At recte apud Baronium, Tom. VII. ad ann. 551. num. XI. inter Episcopos, qui Vigiliæ Decreto subscripserunt, ultimo loco legitur *Jordanus Cortonenfis*: quo item nomine cum ipsius personæ, tum urbis appellatur in Epistola Vigiliæ, Tom. I. Epist. Rom. Pontif. & Tom. II. Concil. Pagius quoque Vir accuratissimus & emundæ naris, Tom. II. Criticæ in Annales Baronii, num. XII. Episcopos recensens sententiam Anathematis in Theodorum Cæsareæ a Vigilio latæ subscriptos, ait: *Postremo loco subscriptus Jordanus Cortonenfis. Est Cortona Italiae Urbis in Etruria*. Deinde constans est, perduratae apud incolas a Majoribus accepta traditio, Cortonenses antiquitus proprios habuisse Præsules, sub titulo S. Vincentii. Ejus vero rei fides desumitur ex antiquitate aliquorum numismatum, quæ ha-

tenus asservantur proculsa, ex una parte cum Imagioe S. Vincentii Pontificis iudicantis; ex altera Crucem Domini præfereotis literis his circumvolutam: *Præsul S. Vincentii de Cortona*. Quo eodem jure cernuntur culi apud præfatos Perusinos, Arretinos, & Anconitanos argentei nummi, SS. Herculaei, Dooati, & Cyriaci Episcoporum, qui apud ipsos Cathedræ, & sanctitatis honore præfulserunt, effigie. Eadem autem traditio fert, Cortonenses Episcopali fulgore sua culpa excidisse, & ob id Arretino Antistiti subiectos in spiritualibus fuisse, usque ad tempora Joannis XXII. Summi Pontificis. Hinc Joannes Villanus in sua Historiâ prodit ex inveterata quadam traditione, laudatum Pontificem anno 1325. Cortonensibus Episcopum restituisse. Ceterum Joannes Papa in Diplomate hac de re condito non assertit, se Cortonæ restituisse Episcopatus Sedem, sed de novo creasse; quod forsitan ejus eives in libello supplicii ipsi oblato nequaquam expresserint certa documenta ejusdem honoris, quo ipsorum majores quondam fruebantur. Sequenti autem anno idem Pontifex primum Cortonæ Antistitem adlegit, instituitque Rinerium, seu Raynerium Ubertinum, ex Comitibus Chitignani Archasii, Præpositum Cathedralis Arretinæ, eumque, uti ejus Successores Apostolicæ Sedi immediate subiecit. Diploma ab Ughello recitatur Tom. I. pag. 664. & seqq.

In Serie Episcoporum Cortonensium Ughellus Tom. I. pag. 668. num. 4. ponit *Julianum Angeli Neri de Chimbaldefiti Citem Cortonensem*; anno 1382. neque asserit eum fuisse Fratrem Ordinis Præd. quem tamen eum Ordinem professus esse, uti constat ex Scripturis authenticis manu Notarii subscriptis, & in Curia

1372 Orbis Sacer & Profanus

ria Episcopali approbatis, ann. 1442. quæ extant in Archivo Coenobii Sancti Dominici Cortonenfis. Præterea Julianus iste non de Chimbaldensis fuit, sed *Tyff*, tunc Familia Nobili Cortonenfis, nunc extincta. In Æde Episcopali, ubi Series & Stemmata Episcoporum Cortonenfium, paucis abhinc annis picta sunt, *Julianus* iste Episcopus insigni errore vocatur Ordinis Servorum, quum reipsa fuerit professus Ordinem Præd. uti videre est in Scripturis laudatis: sed quidam Fr. Servita id imposuit hodierno Episcopo, ut innocenter ita scribendum jussisset subitis ejus Imaginem. Aft Fr. ille Servita fatius egisset, si Fr. *Matthæum Petri* sui Ordinis Servorum appellasset, uti apud Ughellum ibid. n. 10. ann. 1426.

Ecclesiam Sancti Vincentii in urbe sitam, quæ prius Monasterio S. Floræ Arretii, Ord. Divi Benedicti pleno jure subjecta erat, ab illo, ejusque Abbatis jurisdictione omnino divulsam, præfatus Pontifex in Cathedraleni erexit, sub invocatione Virginis Deiparæ in Cœlum Assumptæ. Ea exornatur quatuor dignitatibus, scilicet Præposito, Archidiacono, Archipresbytero, & Decano: undecim Canonicis, quos inter Theologus, & Pœnitentiarius, sex aliis Canonicis, quos supernumerarios vocant; aliisque Presbyteris, Capellanis, & Clericis non paucis, qui ibidem divino cultui vacant. Animarum curam exercent duo Presbyteri a Capitulo designati. In eodem hoc principe Templo Frustulum Dominicæ vestis honorifice asservatur; caput etiam S. Vidonis ex Ordine S. Francisci, cum pluribus aliis Sanctorum Reliquiis. Præter Cathedralem assurgit in urbe insignis Collegiata, in qua Prior, septem Canonici, & alii Sacerdotes, & Clerici divina Officia celebrant. Sex aliæ Ecclesiæ Parochiales enumerantur:

septem Virorum, sex Monialium Coenobia: Laicorum Sodalitas 13. Seminarium Clericorum, duo Xenodochia, & Mons Pietatis. Plures viri literis, armis, rerumque gestarum, gloria illustres ex hac urbe prodierunt: sed nulla re Cortona magis honestatur, ac Corpore B. Margaritæ Pœnitentis, quod adhuc integrum, incorruptumque manet; quodque illa in juventutis flore cœno voluptatum carnalium sedaverat; postmodum divinæ elementæ munere ad meliorem frugem evocata, tot lacrymis, jejniis, ac ceteris vitæ asperitatibus ita perdomuit, ut menti, ac rationi prorsus servire cœgerit; sicque & animo, & corpore tota in Deum conversa, ad illum perfectionis gradum ascendit, ut ingentibus editis miraculis, exterarum late gentium admirationem ad sui spectaculum evocaret. Post sui conversionem, quanta deinceps animi integritate, illa vixerit, testatur nedum corpusculi ejus integritas, cujus cadavera, membra tot secula dissolvere non potuerunt; verum etiam odoris plane ecclesiæ fragrantia inde emanans, singularium virtutum pereane argumentum. An. 1728. Benedictus XIII. Beatam hanc Pœnitentem solemniter apothecæ in Sanctorum cœtum adscripsit, quo clariore luce novum hoc sidus, D. Francisci Ord. quem vivens professa est, magis illustret. In hac Urbe insignis nuper instituta est *Academia Etrusca*, quæ antiqui res veterum Etruscorum illustrare sedulo studet.

XXI. Politianum, seu Mons Politianus, nobile quondam oppidum Etruriæ, nunc Civitatis titulo, ac jure exornatum inter Senas ad Occidentem 30. & Clusium in Ortum 12. mill. pass. positum; præeminenti insidet colli, hinc Perusinum Lacum, Clanemque paludem, illinc Cortonæ, Arretique montes ad oblectamentum prospicit. Cœlo gaudet

saluberrimo, fertilique solo, cujus colles amœnitate non minus, ac fecunditate prestantes, frugum, fructuumque omnis generis, olei cum primis, ac vini præsertim feracissimi, ceteris Etruriæ præstare videntur. Certe vinum Politianum inter Italici vini principatum tenet; quo nomine hæc civitas bene apud omnes nationes audit. Ejus originem nonnulli vetustiores faciunt, ac fortassis illa sit. Porphenam enim Etruscorum Regem Politianum a fundamentis excitasse, scribit Spinellus Becius. At si ita esset, cur apud Strabonem, Plinium, Pomponium, Melam, Ptolemy, aliosque veteres Geographos nulla prorsus ejus occurrat mentio? Cur Antoninus Augustus, qui non urbes modo, & oppida, sed & Vicos, Pagosque in suo Itinerario dearticulatum describit, Politianum prorsus prætermittit? Raphaël Volaterranus apud Leandrum Albertum in Descriptione Etruriæ Mediterraneæ, pag. mihi 52. col. 2. a Zenobio Tribuno, Landerici Senatoris Romani filio, cujus supra in Arretio neminimus, illud ædificatum tradit. Nulla tamen ejus mentio est obvia in vulgata Zenobii nomine Donatione, quam in Arretinis Episcopis Ughellus recitat. Nominatur tamen in Privilegio Luitprandi Longobardorum Regis in favorem Arretinæ Ecclesiæ apud eundem Ughellum, ubi inter alias Dioceseos Arretinæ Ecclesiæ memoratur *Baptisterium Sanctæ Matris Ecclesiæ in Castello Politiano*.

Si vera sit Raphaëlis Volaterrani sententia, Politiani auctorem fuisse Zenobium Tribunum, inde consequitur, Romanis primum paruisse; dein labente horum Imperio, Gothis, Longobardis, atque Etruriæ Marchionibus obtempuisse. Qui-

bus exactis aliquando proprii juris fuit; donec Florentinorum, ac Senensium gliscente potentia, ex variis belli vicibus, inter utrumque populum assidue æstuantibus, modo iis, modo illis cecidit in prædam. Quin etiam Arretinorum, & Urbevetanorum aliquando dominatum sensit. Rursum vero ad Florentinos transit, quorum imperio parebat Flavii Blondi ætate. Is quippe in Italici Illustrati lib. 1. cap. 9. sub finem ait: (*1*) *Ad superiorem ejus (scilicet Clanis) partem, Senas versus Politianum est nobile oppidum Florentinis subditum, amans in collibus situm*. Sed paulo post a Senensibus, in quorum Territorio situm erat, fuisse occupatum, indicat Leander Albertus, dum refert, a Pandulpho Petruccio nobili Senensi, Florentinis traditum, id procurante Julio II. Summo Pontifice, ut sibi Florentinorum animos devinceret. Sicque deinceps Florentinis in corrupte fidem servavit, ac semel partam tranquillitatem, cum nobilium artium cultura, usque ad Medicorum adultum Principatum, custodivit, auxitque. Parva quidem civitas est, sed concinna, populo foeta, ac plurimis nobilium Familiis illustris. Ex ea omni hominum memoria prodierunt viri fortes, eruditi, graves, & sanctitate conspicui, in quibus eum primis recenseri debet flos ille sanctimonie integerrimus ex Ordine Prædicatorum, Beata Agnes, a Patria Montis Politiani nuncupata, Virgo innocentissima, cujus natiuitatem faces divinitus accense in cubiculo matris illustrant. Nono ætatis anno claustrale institutum amplexa; & quintum decimum nec dum egressa, Summi Pontificis iussu, Monialibus invita, ac reluctans præfecta est. Innocentissimum corpusculum Sacra Virgo continuis pæne suppliciis ultro

(1) Blondus in Etruria cap. 9.

ultra assumptis maceravit; nam pro lectulo nudam humum, pro cervicali saxum adhibuit, ac quindecim annis solo pane, & aqua transegit. Sæpe inter orandum, nec major annis quatuordecim a terra cubito tollabatur; ejusque pallium roris candidi guttis, quæ crucis effigiem singulare referebant, respergebatur: locus vero ubi fixisset genua, subito pulcherrimis flosculis ornabatur. Cœlitibus, adhuc inter mortales degens, cara, plurimis donis cumulari promeruit: siquidem a Deipara Virgine Jesum, forma lætentis orans excepit; eumque aliquamdiu sinu complexa, parvulam crucem tenui filo nexam ab ejusdem collo detraxit: quæ etiam nunc inter alias Sacras Reliquias, de quibus mox dicemus, ejus in Sepulchro asservatur. Terram quoque Christi sanguine in Passione fuso cruentatam divinitus accepit: ac frustulum pelvis, ubi ipse infantulus Jesus a Virgine Matre fuit ablutus. Sed & Sancti Apostoli Petrus, & Paulus particulis suarum vestium, eandem pro magno munere donarunt. Sæpius eidem Angelus Eucharistiam impertiit. Multis itaque virtutibus, ac miraculis illustris, pretiosa item Virginitatis corona redimita migravit ad cœlestem Sponsum, anno salutis millesimo trecentesimo decimo septimo. Sacrum ejus Corpus in Ecclesia Fratrum sui Ordinis reconditum est, integrum adhuc, atque incorruptum: quod cum Sancta Catharina Senensis (quæ a Deo præmonita jam antea fuerat, se paræm gloriam cum S. Agnete in Cœlis habituram) inviseret, ac ejus pedes deosculari vellet, Agnes alterum pedem extulit ad os usque Catharinæ: cumque alio etiam tempore reversa, se ad caput Agnetis demississet, manna instar nivis toto loco plueræ cepit. Hæc ex B. Raymundo Capuano, & utroque Brevi Clemen-

tis VIII. Summi Pontificis, an. 1594. 18. Octobris, & altero ann. 1601. 23. Februarii emanato decerpimus. Ejus Festum, & Officium ex ejusdem Clementis indulto in universo Præd. Ordine & in ipsa Montis Politiani civitate celebratur die 20. Aprilis, qua die etiam in Martyrologio Roman. ejus memoria colitur. Sanctarum Virginum Fastis eam solemniori ritu adscripsit Benedictus XIII. Pont. Max. anno 1726. die 10. Decembris. Illustrarunt præterea hanc urbem Marcellus Secundus Cervinus Pontifex Maximus; Robertus Cardinalis Bellarminus; præter alios Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, inter quos hodie eminet Bartholomæus Maffæus; cum his omni laude memorandus Angelus Politianus Græcæ, ac Latine peritissimus, aliique viri sacris Infulis, doctrina, pietate, ac eruditione celebres.

A sui exordio Mons Politianus, usque ad ann. 1561. caruit Episcopatus honore, donec Pius IV. Medicus Summus Pontifex precibus Cosmi I. Magni Ducis Etruriæ annuens, die 10. Novembris ejusdem anni, Sedem Episcopalem illi erexit, ac Sanctæ Sedi immediate subjecit. Primum hujus Ecclesiæ Administratorem adlegit Joannem Cardinalem Riccium Politianum, uti constat ex ipsius Pii IV. Bulla, 4. Idus Novembr. præfati anni 1561. edita, quam Ughellus Tom. I. pagin. 1705. sequenti autem anno, die 9. mensis Januarii primum Episcopum creavit Spinellum Bencium, filium Synolphi, & Apolloniæ Signiæ, e nobilissima Gente Politiana, Græcis, Latinisque Literis excultum, primum Metropolitani Ecclesiæ Florentinæ Canonicum, postmodum Ecclesiæ Montis Politiani Archipresbyterum. Interfuit Concilio Tridentino: a Clemente VIII. cum Alexandro Cardinale Mediceo principe Le-

gationis Apostolicæ ad Henricum IV. directus, Parisiis ann. 1596. die 10. Mensis Augusti diem extremum clausit.

Cathedralis Ecclesiæ modernæ, & elegantis structuræ assurgit in honorem Deiparæ Virginis ad æthera Assumptæ. Ibi divina persolvunt Officia tres Dignitates, Archipresbyter scilicet, Archidiaconus, & Præpositus, duodecim Canonici, septem Capellani, & nonnulli alii Presbyteri, & Clerici. Adest inter Canonicos utraque Præbenda Theologiae, & Pœnitentiaria. Per Custodem Sacrarum, aut alium Presbyterum a Capitulo designandum exercetur in illa Animarum cura: quam in reliquis partibus Civitatis tres aliæ Pa-

rochiales Ecclesiæ expleant. Tria in urbe Sacrarum Virginum septa: Virorum vero Monasteria septem: inter quæ illud FF. Prædicatorum Templo satis nitido, ac decore, recens instaurato plurimum emicat, in quo sacrum S. Agnetis Politianæ Virginis Corpus quiescit, ac maxima veneratione colitur. Sunt præterea in civitate, Seminarium Clericorum; Hospitale, Mons Pietatis, & quædam Laicorum Sodalitias. Diocesis exigua est, & unicum dumtaxat oppidum sub se continet. Extra Civitatis mœnia Templum Deiparæ Virginis dedicatum eminet, plane visendum, quod ejusdem Sanctissimæ Virginis Imagine miraculis clara exornatur.

C A P U T XLII.

Synopsis.

I. *E Senarum origine multa fabulosa ab Auctoribus tradita.*

II. *Quidam a Gallis Senonibus Senas conditas volunt. Expenditur hæc opinio.*

III. *Blondi sententia de Senarum exordio refellitur: usque ad num. VII.*

VII. *Quo tempore Senarum colonia sit deducta. Plures Senam Etruscæ cum Sena Gallica confundunt. Gallica ante bellum Punicum; Etruscæ ab Augusto colonia esse deducta: usque ad num. X.*

X. *Numina antiquitus apud Senenses in pretio habita.*

XI. *Variorum dominatus Sena subit. Bella cum Florentinis gessit. Tandem a Cosmo I. Mediceo Magnifico Duce subacta est.*

Pars II. Vol. II.

XII. *Senarum amantiss & rei præcipue. Homines item illustres.*

XIII. *Primordia Senensis Ecclesiæ vestigantur. Nobilis ejus Basilica Metropolitana.*

XIV. *S. Catharina Senensis, & plures alii sanctimonii conspicui inde prodierunt.*

XV. *Series Senensium Episcoporum ab Ughello edita relucitur.*

XVI. *Bartholomæi Benevolentii sententia ad examen revocatur. Tempus translationis Sancti Crescentii Martyris vestigatur.*

XVII. *Exordium Episcopatus Senensis non præcessit seculum VII. Luitprandi Regis Diploma, aliæque monumenta id suadent: Plus II. Senas Metropolim instituit. Usque ad finem capitis.*

E c c e

I. Sena

I.

Ena, quæ & Sena;
Ptolemæo, & Senæ
recentioribus, ele-
gans, nobilisque E-
truriæ Annonariæ
Civitas, florentissi-

mæ quondam Reipublicæ caput, tertia est Metropolis Ecclesiastica ejusdem Regionis. Illius originem obscuram reddiderunt, non tam arbis antiquitas, quam excogitate a nonnullis fabellæ, & synonymæ aliarum urbium appellationes. Fabellis quidem omnino accensendum reor, quod nonnulli asserunt, a Senio Noëmi filio Senarum prodiisse exordia, ex nescio qua nominis Sem, & Senæ affinitate id se deducere opinantes, quod apud Davidem legerint, antiquos vocavisse nomina sua in terris suis. Si in ejusmodi rebus ex sola vocum affinitate aliqua primos civitatum auctores venari lubet, pari licentia quispiam imponet minus cautis, Senas a Senacherimo Assyriorum Rege initio conditas, quod major inter utrumque nomen affinitas intercedat. Hæc igitur fabella repudiata, aliis visum est ab antiquis Tyrrhenis, priscisque Etruscis istius civitatis originem esse repetendam: sed iis adversantur veteres omnes Scriptores, quorum nullus inter duodecim primæ Etruscorum capita Senas recenset. Ridiculum sane quod quidam vulgauerunt, a Senio, & Aschio nepotibus Remi, fratris Romuli Romæ conditoris, Senas exordium sortitas esse, atque ab illorum primo etiam nomen adeptas; ut autem fabulæ apud imperitos conciliarent fidem, Lupæ Romuli, & Remi nutricis mutas Statuas in hac urbe passim obvias, testes advocant. Verum illæmet huiusmodi, ac ratione pollerent, mendacii facile hos convincerent vel ipsa im-

matura Remi nece, utpote qui Romuli fratris dolo interfectus sit, antequam ullam prolem generasset. Sunt quidem, qui propius veritatis metam collineant, nempe hanc urbem a Romanis ædificatam, modo tamen vetustiore, quam par est, hanc ipsam ejus originem minime obrudant. Quod enim quidam putant, sub Camillo Dictatore, a quo Galli Senones Romam incendentes semel iterumque cæsi fuerunt, Senas a Romanis excitatas, plurimum decipiuntur, cum nonnisi multo tempore post Camilli obitum Romani montem Ciminium, ejusque densissimam, vastamque Silvam transierint, se sequæ in Etruriam Annonariam effuderint; teste Livio lib. 9. ab Urbe condita. Id unum quidem plures existimant, a Gallis Senonibus sub Duce Brenno Senas sua traxisse primordia, dum idem Brennus fractus, fugatusque a Camillo in Etruriam, cum exercitus sui reliquiis se recepit, locique amœnitate delectatus, parvum initio oppidum construxit, quod postea alteri junctum suos extendit fines. Hujus sententiæ patronos Leander Albertus laudat Polybium, Gottifredum, Polycarpum lib. 6. Chronic. Ughellus vero eandem referens, citat Polycratem, additque: *constat fere apud omnes a Gallis Senonibus Senas fuisse appellatam*. Nec dubium quin plerique id sentiant.

II. Verum errare eos arbitror, qui putant, Senarum fundamenta a Brenno, & Sennonibus jacta, post incensam ab iisdem Romam, acceptamque a Camillo Dictatore ingentem cladem. Tunc quippe adeo a Romanis fractas fuisse ipsorum vires narrat Livius (1), ut omnes cæsi, ne unus quidem superstes fuerit qui ad suos

ac-

(1) Livius lib. 5. ab Urbe Cond.

acceptæ cladis nuntium deferret: Camillus instruit deinde aciem, ut loci natura pasteberetur, in semirata solo urbis, & natura inequali, & omnia, quæ arte belli secunda suis eligi, præparative poterant, providit. Galli nova re trepidi arma capiunt, ira magis, quam consilio in Romanos incurrunt. Jam verserat fortuna, jam Deorum opes, humanæque consilia rem Romanam adjuvabant. Igitur primo concursu haud majore momento fusi sunt Galli, quam ad Asiam vixerant. Justiore altero deinde prælio ad octavam lapidem Gabina via, quo se ex fuga contulerant, ejusdem ductu, auspicioque Camilli vincuntur: ibi eades omnia obtinuit, castra capiuntur, & ne nuntius quidem cladis relictus. Idipsum Lucius Florus 1. cap. 13. Polybius lib. 2. Justinus lib. 43. Eutropius lib. 1. & Plutarchus in Camillo. Quinimmo Florus, & alii tradunt, a Camillo Brennum, Senonesque ex Italia pulsos. Propertius autem lib. 3. refert, Breum Apollinis Delphici templum prædæ causâ ingressum, ira numinis se interfe. Te:

*Torrida sacrilegum testantur limina
Brennum.*

Sed puto Propertium primam hujus nominis Senonum Ducem urbis vastatorem confundisse, cum altero Brenno posteriore ejusdem Gentis Duce, cujus meminit Livius lib. 8. de Bello Macedonico, & Asiatico, ubi prodit, Brennum, seu Brennonem multis Gallorum millibus stipatam, in Dardaniam primum contendisse, deinde in Thraciam, Propontidem, Asiamque penetrasse, variis illic Provinciis subactis. Qui igitur volunt, a Senonibus, & Brenno ipsum Duce Senas primum extractas, nomenque consequutas, si Historiæ consentanea loqui cupiunt, oportet ut asserant id contigisse, ante incensam ab iis-

dem Romam, acceptamque postmodum a Camillo ingentem illam cladem, qua tot Senonum millia cecidere. Quia vero tunc parvum oppidum ab iis excitatum fuit, auctum deinde post exactos universa Italia Gallos a Romanis victoribus haud exigua civitatis formam obtinuit, a variis, præsertim Senensium rerum Scriptoris, Romanorum opus censetur. Hac ratione Aeneas Sylvius ex nobilissima Piccolominea Senarum Familia ortus, postmodum ad Summum evectus Pontificatus, Pius Secundus dictus, in suis Commentariis scripsit, hanc urbem a Romanis fuisse conditam, quod & Orlandus Orlandus, & alii pariter tradunt, ideoque Senenses Lupam Romuli, & Remi quondam altricem publico schématem in scuto gestarunt.

III. Hinc exploditur Augustini Patritii non tam opinio, quam fabula, ut eam Ughellus vocat, affirmantis, hanc urbem a Grecis, cum Etruriam appulissent, Bessam fuisse nominatam. Aequè, immo & potiori jure exploditur Flavii Blondi de Senarum origine singularis sententia, quam ipse in Italia Illustrata, Regione secunda, quæ penes ipsum Etruria est, cap. IX. ita exponit (1): *Sena vero est interior, urbium Etruriæ viribus, opibusque nunc secunda, quæ & ipsa inter novas numerari potest; cum nullis in veterum monumentis reperiat. Suntque qui affirmant, Carolum, cui Malles suis cognomentum, eam condidisse: & Caroli ætatem plus minus sexcentum, & septuaginta ab hinc annis abfuisse constet. Sed nuper Venetiis in Sancti Georgii de Alga celebri Monasterio, quod gloriosus Pontifex Eugenius, relicto primum seculo, propria edificavit paternæ hereditatis pecunia, invenimus in libro literis scripto perperatissis, Joannem Romanum Pon-*

2. Eccc 2

155-

(1) Blondus in Etruria cap. 9.

1378 Orbis Sacer & Profanus

rificem, nominali ordine duodevicesimum, acceptis de *Perusina, Clusienſi, Arretina, Feſulana, Florentina, & Volaterrana, Diaceſibus, ſex Plebaſibus*, civitatem hanc *ædiſcaſſe, quæ ab ipſo ſex Plebatuum numero, Sena fuerit appellata*. Ughellus hanc Blondi opinionem inſinuans, ſive proprio, ſive Typographi lapſu, non ſub Joanne Villano, ac pleriſque recentiorum narrari adnotavit (1): *Blondus*, inquit, *atque Joannes Villanus, cum recentiorum pleriſque ſub Joanne Prima Pontifice contendunt, Senarum muros exurrexiſſe*. Ceterum Blondi Codices, tum ille primæ editionis Romæ typis cuſus anno 1474. Xyſti IV. anno quarto, quem penes me habeo, tum alii poſterioris editionis, quos videre potui, habent, *Joannem R. Pontificem, nominali ordine duodevicesimum*. Itemque Leander Albertus referens Blondi ſententiam, Joannem XVIII. ab illo designatum expreſſe commemorat.

IV. Tria ſunt præ aliis, quæ ex præſatis Blondi Commentariis expungenda omnino arbitror. Primum, Senas inter novas Etruriæ civitates enumerari, cum in nullis, ut ipſe ait, veterum monumentis reperiatur. Quæ in re miror vehementer, Virum alioqui antiquitatis ſtudioſiſſimum hæc ſcripſiſſe, cum de Senarum vetuſtate exploratiſſima ſint antiquorum monumenta. *Senenſis Colonia* a Plinio memoratur in Etruria, lib. 3. cap. 5. Corneſius Tacitus in quarto Hiſtoriarum libro hæc habet (2): *Manlius Patruſius, ordinis Senatorii, pulſatus ſe in Colonia Senenſi, cætu multitudinis, & juffu Magiſtratum querebatur, nec finem injuriæ hic ſeſiſſe*. Et Paulo infra: *Ad-*

ditumque S. C. quo Senenſium plebes modeſtiæ admonerentur. Neque hic alteram in Gallia Ciſalpinga Senam a Senonibus ædiſcatam quiſpiam interpretetur, cum iſta jam a Plinii ætate, ac deinceps Taciti tempore, cum additamento Sena Galliz, aut Senogallia diceretur, ut ab hac Etruſca eſſet eo cognomine diſcreta. Unde & Tacitus Etruſcam a Gallica diverſam indicaturus, *Coloniæ Senenſem* vocat. Quem etiam imitatus eſt Ptolemæus lib. 3. Tabula 3. ubi eam in Mediterraneis Etruriæ civitatibus collocat. Cumque apud nonnullos dubitatio ſuborta eſſet, num reiſſa Ptolemæus illam recenſeret, an poſtmodum ejus Tabulæ a quopiam id nominis additum eſſet; Raphaël Volaterranus veritatis experiundæ cauſa, Græcas Ptolemæi Tabulas in Bibliotheca Vaticana aſſervatas, eaſdemque pervetuſtas conſuluit, atque in earum ſexta libri tertii, ad Etruriam pertinente, reiſſa Senæ nomen ſcriptum deprehendit, eandemque Coloniam Romanorum appellari; quemadmodum etiam in Frontini libro de Coloniis *Senenſis Colonia* nominatur. De illa itidem in lib. 3. Itinerarii:

... *altum Senæ ſuperavimus urbem*
Delletus Italum.

Ex his veterum teſtimoniis corruiſit item alterum Blondi aſſertum, de Senis a Carolo Martello ædiſcatis, cum Plinius, Tacitus, Ptolemæus, & alii veteres Scriptores jam de Senarum Colonia, ſeu ut quidam Plinii, Taciti, & Ptolemæi ævo poſteriores, ſed Carolo Martello antiquiores, de Senarum oppido, vel Caſtro mentionem faciunt. Si legitimum eſſet Inſtrumentum donationis in favorem Eccleſiæ Arretinæ factum a Zenobio divite præpotente, ac nobili Romano

no

(1) Ughellus Tom. III. pag. 616.

(2) Tacitus lib. 3. Hiſtor.

no Ordinis Senatorii, a S. Donato Episcopo & Martyre ad Christi fidem converso, cujus exemplar ex Originali MS. Ughellus recitat Tom. I. in Episcop. Arretin. origo Senarum perspicua esset. In eo liquidem paulo ab initio hæc legimus⁽¹⁾: *In secundo anno ordinationis Damasi Papæ, mense Maio, in die Pentecostes, baptizavit B. Donatus Zenobium Tribunum, filium Landerici, qui fuit ex Senata Romano, qui & ipsi progenitores edificaverunt Castrum Senense tempore Bruti Consulis.* Junius autem Brutus, una cum M. Emilio Lepido Liviano Consulatum inivit anno Urbis conditæ 677. Inter alia Donationis a Zenobio factæ munera, illud recensetur: *Primam Ecclesiam fecit ad honorem Dei Genitricis juxta Castrum Senense, & dedit ibi medietatem de curto sua.* Infra vero: *Ego Zenobius filius Landerici do, trado, & offero omnem hereditatem que est in Comitatu Senense . . . In primis istam Ecclesiam, in cuius atrio sumus, que est prope Castrum Senense.* In hoc Instrumento Castri Senarum origo ad Junii Bruti Consulatum refertur: dein ejusdem Castri, & Comitatus Senensis expressa fit mentio occasione Ecclesiæ illic postmodum tempore Damasi Papæ a Zenobio constructæ, & Divo Donato, ejusque Successoribus Arretinis Episcopis dante concessæ. Verum quia Ughellus ejusmodi Instrumentum Donationis salutatis suspectum habet, ipsi nequaquam fidimus, sed illud indicasse satis fuit. Ceterum Leander Albertus in Descriptione Etruriæ testatur, extare in Ecclesia Arretina nonnullas Tabulas marmoreas, in quibus antiquis caracteribus exarata legitur præfata Zenobii Tribuni, Landerici Senatoris Romani filii donatio, ibique expressa fit mentio Ecclesiæ pro-

pe Castrum Senense ab ipso edificatæ; quam idem Leander citam fuisse affirmat, ubi nunc est Senarum Porta, quæ S. Marci dicitur, nuncque Castellum vetus appellatur, atque illic murorum reliquæ quædam, cryptæque apparent. In iisdem Tabulis proditum esse refert, Senarum illud oppidum a Romanis fuisse conditum. Ut ut sit de ejusmodi Tabularum antiquitate, illud citra dubium est, Senarum originem Caroli Martelli tempora antevernisse.

V. Sed eo vel maxime hæc opinio refellitur, quod Caroli Martelli ævo nihil Francorum Principes in Italia possiderent. Tunc quippe pars maxima Italiæ Longobardorum Regibus parebat, Etruria præsertim. Carolus Martellus nusquam Italiam adiit, nec adversus Longobardos arma sumpsit: quin ex adverso eum, Luitprando ipsorum Rege tanto amicitie vinculo junctus fuit, ut ad ipsum Pippinum filium miserit, ut ejus comam pro illius temporis more, primus attonderet, ejusque pater spiritalis fieret, quod gratissimum habuit Luitprandus, multique muneribus donatum remisit ad patrem. Ex Francorum Annalibus id narrat Sigonius, in eo tamen castigandus, quod in annum 729. hoc reiciat, cum tamen Gallici Scriptores annum perfectionis Pippini ad Luitprandum Regem 733. fuisse observent. Quid ea-
 use Carolum Martellum impulerit, ut Pippinum filium ad Luitprandum miserit, idem Sigonius sic aperit⁽²⁾: *Carolus cognomento Martellus Longobardorum amicitiam rebus Franciæ utilem fore & commodam ratus, filium suum Pippinum ad Regem Luitprandum misit, rogans ut assensu Longobardorum more cesaret, ipsum sibi filium adoptaret.* Explicuit rursus illud ipsum amicitie fœdus quando Luitpran-

(1) Apud Ughellum Tom. I. in Episc. Arretin.

(2) Sigonius lib. 3. de Reg. Italiæ ad ann. 729.

prando Carolus Martellus, cum anno 739. Saracenis in Provinciam irrumpentibus bellum illaturus, eundem Longobardorum Regem in auxilium ascevit, cujus ope barbaros profligavit, teste Paulo Diacono lib. 6. de Gestis Longobardorum. Quare cum illis temporibus Longobardi Etruriæ imperarent, cum quibus Carolus Martellus pacem, & amicitiam semper coluit, qui fieri potuit, ut in ipsorum ditione novam urbem excitaret? Tolerabilis esset, si Blondus scripsisset, Senas a Carolo Magno Pippini filio, & Caroli Martelli nepote ædificatas fuisse: omnium quippe Scriptorum testimonio constat, Carolum Magnum sæpius in Italiam adventasse, ab ipso eversum Longobardorum Regnum, plures urbes, & Provincias illis creptas Romano Pontifici dono datas, atque in ii Tusciam, uti laudatus Sigonius lib. 3. de Regno Italiæ, ad ann. 773. ex Anastasio Bibliothecario aliisque refert, seu, ut ipse ait *Tuscumque Ducatum Longobardorum*. Quamquam alii non de Tuscia Annonaria, sed de altera ejus parte, quæ nunc Patrimonium Divi Petri vocant, plerique Anastasium interpretentur: nihilominus Carolum Magnum etiam in Tuscia Annonaria urbes aliquot, atque in iis *Populonium, Sarnam, & Rosellam*, nunc Ditionis Senensis loca Romano Pontifici impertisse, exploratum est ex Constitutione Ludovici Pii ejus filii. Si ergo alicui Francorum Regi Blondus Senarum primordia tribuere voluit, potius Carolo Magno quam ejus Avo Carolo Martello tribuenda fuerant. Sed neque Carolus Magnus Senarum auctor extitit, uti probant ea, quæ antea diximus, nisi ad summum quispiam velit, sub ejusdem Imperio hanc urbem majorem amplitudinem nactam esse: tametsi & istud haud satis compertum sit.

VI. Ex hæcenus dictis tertium quoque caput Blondianæ opinionis convulsus restat. Joannes enim Pontifex istius nominis XVIII. Divi Petri Cathedram conscendit anno 1003. ut videre est apud Baronium, Spondanum, Pagium, & alios. Jam verò mille & amplius antea annis prima Senarum fundamenta jacta fuerant, vel a Gallis Senonibus, ut plerique censent, vel a Romanis, ut pluribus placet. Nonnulli Blondum ita interpretantur, ut non civilem urbis Senarum originem Joanni XVIII. adscribat, sed Ecclesiasticam duntaxat, quod scilicet primus omnium Pontificum Episcopus Sedem Senis erexerit, eique *ex sex Plebatiis*, ut Blondus ait, *acceptis de Perusina, Clusensi, Arretina, Fesulana, Florentina, & Volaterrana*, novam ejus Diocesim conflaret. At non erat, cur Blondus scriberet, Joannem Pontificem civitatem hanc ædificasse, quæ ab ipso *sex Plebatuum numero*, *Senæ fuerit appellata*, si non ejus civilem originem, sed Episcopatus tantum exordium spectavit; nec novum, oppido jam diu antea condito, ac proprio nomine appellato, nomen imponit Pontifex, cum ipsi primum Episcopatus Sedem largitur. Sena jam diu ante Joannis tempora id nominis obtinuerat. Sed & de ipsa Episcopatus Sede illic primum erecta altera quæstio est, postmodum discutienda.

VII. Nunc illud vestigandum, quo tempore Senarum civitas a Romanis inter Colonias cæperit recitari. Plurimos ea præoccupavit opinio, post debellatos a P. Dolabella Cos. Gallos Senones ad Lacum Vadimonis, eorumque reliquias tota Etruria pulsas, statim a Romanis Senam hanc Coloniam fuisse deductam. Ita volunt plerique Senensium rerum Scriptores, quos Ughellus nomi-

minat, quibus & alii assentiuntur, atque in iis Philippus Brietius, in hoc tantum a ceteris discrepans, quod eodem quidem anno, sed ante cladem a Dolabella ad Vadimonis Lacum Gallis Boiis, ut ipse putat, illatam, a M. Curio Senones fuerint protriti (1): *Adversus Senones*, inquit, *missus L. Cecilius Prætor in acie cæsus est cum 12. Romanorum millibus. Suffectus Cæcilio M. Curius missus legatos ad victores pro redimendis captivis, quos illi contra jus Gentium ceciderunt. Quare in sacrilegos Romanos movent, eos acie vincunt, Senamque deducunt Coloniam, qua perpetuo eos vicisse videntur.* Apud Arretium a Gallis Senonibus tunc obsessum ea pugna contigit; ut proinde dubium non sit, Brietium Senam Tusciz hic intelligi. Nonnulli etiam Carolum Sigonium in hanc sententiam trahunt, lib. 1. de Antiq. Jure Civium Romanor. cap. 3. Catonis hæc verba referentem: Cato in vulgatis Originum Fragmentis ita ait (2): *Umbro in Monte Sena Colonia, Pistorium, Umbro amnis, Stellates, Flusentini, qui ex Arniensis.* Verum vulgata Catonis Originum Fragmenta ab eruditis velut apocrypha rejiciuntur. Neque etiam relata verba, utpote interpolata satis innuunt, num Umbro sit oppidum Coloniz titulo insigne, an Sena ipsa Colonia sit; non enim Senam urbem, aut oppidum vocat, sed Montem, *in Monte Sena*; nec primo loco Umbro dicitur amnis, sed secundo dumtaxat, post Pistorium: ut quid namque oportuit bis ejusdem regionis amnem repetere, si utrobique idem memoratur amnis? Certe apud Antonium Imperat. in Itinerario, est Umbro oppidum Tusciz, in via, quæ Romam ducit, ad 20. mil. pass. occurrens. Sigonius vero ea Ca-

tonis verba non profert, ut ostendat, Senam Etruriz statim a devictis Senonibus Coloniam deductam; qua de re eo loco nihil profusus differit. De hac Romanorum cum Senonibus pugna alibi tractat nempe lib. 1. de Antiq. Jure Italiz, cap. 16. ubi illud primum asserit, non Gallos Senonenses, sed Boios, una cum Etruscis sociis ad Lacum Vadimonis in Etruria a P. Dolabella Cos. superatos, vix domum incolomes reversos. Quamquam ibidem statim, subdit, a Floro non Boios, sed Senones ad Vadimonem deletos, his verbis narrari (3): *Post aliquot annos reliquias Senonum ad Lacum Vadimonis Dolabella delevit, ne quis exstaret in egente, qui incensam a se Romam gloriaretur.* Quæ verba Sigonius desumpsit ex L. Flori Histor. lib. 1. cap. 13. Quibus consentanea sunt ea, quæ idem Florus tradit in lib. 12. Epitomæ Livianæ, ubi de sociis Senonibus loquitur: tametsi Polybius, & quidam alii eam cladem ad Gallos Boios referant.

VIII. Deinde Sigonius addit: *Pulsit ex agris Senones, & civos Romanos eo esse translatos, multis mihi argumentis, & conjecturis est persuasum. Primum quod video Catonem, ut scriptum est apud Plinium, memoriz prodidisse, in hoc tractu Senones, qui Romam incendere, funditus interisisset.* Tractum illum Sigonius vocat eam Italiz partem extra Etruriam positam, quam ab Ælii fluvii, usque ad Ariminum amnem Senones possidebant: de hæc enim ibidem loquitur. Mox alterum conjecturæ caput expendit: *Deinde quod Colonias duas in coram agro a Romanis collocatas intueor, Senam quidem pulsam statim Galis, ut ait Polybius, Ariminum vero anno 484. P. Sempronio, & Ap. Clau-*

(1) Brietius ann. Urb. Cond. 472.

(2) Apud Sigon. lib. de Jur. Civ. Rom. cap. 3.

(3) Apud eund. lib. 1. de Ant. Jur. Ital. cap. 16.

Claudia Consalibus. In iis sane posterioribus locis Sigonius non agit de Sena Etruriæ, sed in altero de Agro Gallorum, qui dicebatur Gallia Togata, ut idemmet eo in capite 16. lib. 1. de Antiq. Jur. Ital. nominat Senonum in Italia Provinciam. Unde infra lib. 2. de Antiq. Jur. Ital. cap. 5. ait: Anno 471. C. Fabricio, Q. Enilio Cossi. Sena in agrum de Gallis Senonibus captum deducta quantum ex verbis Polybii, & Epitome XI. Livii suspicari licet. Porro Ager de Gallis Senonibus captus non in Etruria fuit, sed extra ejus limites, ut omnes norunt. De hac Sena Gallica recte Sigonius interpretatur Livianam Epitome lib. 11. ubi scriptum est: Colonia deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Clarius idipsum Sigonius exposuit lib. 1. cap. 16. de Agro Gallico, Gallisque Senonibus scribens; ex Livio, lib. 5. ab Urbe Condita sic loquente: *Senones recentissimi advenarum ab Usente* (Sigonius legit, *ab Vite*) *fluminis, usque ad Atesim* (Sigonius, *usque ad Aesim*) *finem habuere. Itaque, subdit Sigonius, hæc regio ab his Senonibus Senogallia, Catene teste, est appellata, in qua hæc oppida floruerunt, Sena, Fanum Fortunæ, Pisaurum, & Ariminum: Flumina vero, Metaurus, Crustumium, & Ariminum.* Hæc igitur Sena in Agro Gallorum sita, non illa quæ nunc Etruriæ civitas eodem appellatur nomine, ante Bellum Punicum Romanorum Colonia deducta est. Post pulsos autem ex hac regione Gallos Senones; cum Romani veteres Italiæ fines protulissent usque ad Rubiconem amnem, præfatæ urbes, uti & ipsa Regio, vetus Gallorum cognomen amiserunt. Quod quidem laudatus Sigonius ad calcem ejusdem capituli observat: *Romani post pulsos tota Italia Gallos, Italiam, quæ eo*

usque Aesi flumine septa fuerat, usque ad rubiconem produxere. Idque ex Strabone facile cognosci poterit, qui ante Aesim, post Rubiconem Italiæ terminos fuisse, memoria prodidit. Deinceps autem eadem Provincia propter affinitatem postea Umbriæ fuit attributa. Siquidem Strabo Umbriam Aesi, & Rubicone, fluminibus, Ancone, & Arimino, oppidis terminis, atque in ea Ariminum, Senam, Fanum, & Metaurum, quæ Senonum ante ad mare fuerant, numerat: & Valerium Andrabalem a Nerone, & Salinatore in Umbria interfectum tradit, quos ad Senam, & Metaurum pugnasse, inter omnes constat. Hæc Sigonius.

IX. Cum hæc igitur Sena in Gallorum Senonenfium Agro edificata, quæ idcirco etiam Senogallia, & Sena gallica dicitur, Brietius, & alii plures Senam Etruscam confundentes, quod de Sena Colonia Polybius, Livius, Strabo, ceterique ante Plinium scripserunt, non de illa Gallica, sed de hac Etrusca perpetram intellexerunt. Et tamen præter testimonia nuper ex Sigonio relata exploratissimum est illud Livii, quod extat in lib. 7. Secundi Belli Punic; cum enim Senatus, Consulesque bellum adversus Annibalem, ceterosque Romani nominis hostes majore, quam antea, ardore prosequi decrevisset, jussere a Colonis maritimis dari milites (1): *Diis, inquit, rite placatis, deletum Consules habebant aerius intentiusque, quam prioribus annis quisquam memineras habitum; nam & belli terror duplicatus novi hostis in Italiam adventu, & minus juvenutis erat, unde scriberent milites; itaque coloni etiam maritimos, qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant; quibus recusantibus edixere diem certam, ut quo quisque jure vacationem haberet,*

ad

(1) Livius lib. 7. Secund. Bell. Pun.

ad Senatum referret. Porro inter Colonos, qui Romam ad Senatum accessere, Senensis recensetur: *Ea die hi Populi ad Senatum venerunt, Ostiensis, Alifensis, Antias, Anxurus Minturnensis, Sinuessanus, & a Supero mari Senensis. Quum vacationes suas quisque Populus recitaret, nullus, quum in Italia hostis esset, præter Antiatem, Ostiensisque vacatio observata esset, earumque Coloniarum juniores iure jurando adacti, super dies triginta non pernoctaturos se extra munia Coloniae suae, donec hostis in Italia esset.* Consulto apud Livium Colonia Senensis a Supero Mari appellatur, ut regio, seu Provincia, in qua sita est, magis innotesceret. Sic enim expresse non Tuscam, sed Gallicam Senam indicavit, quæ sola hujus nominis jam pridem ante Punicum Bellum a Romanis deducta fuerat. Apud Livium quippe, ut constat ex lib. 5. ab Urbe Condita, & alibi passim, uti & apud Strabonem, Plinium, & alios Geographos, teste Cluverio, lib. 1. Introduct. Geograph. cap. 12. Partem Maris Mediterranei, quod a Liguria ad Siciliam usque interfuit, & nunc Tuscum Mare dicitur, Græci Tyrrhenum, Latini Inferum Mare dixerunt: Sinum vero Adriaticum, inter Italiam, & Illyricum, ab Adria urbe quondam sic appellatum, iidem Latini Superum Mare, respectu Inferi, quod est Tyrrhenum, nuncuparunt. Senensem proinde Coloniam in Mari Supero positam nominans Livius, expresse Senam Gallicam, urbem Maritimam Sinus Hadriatici designavit, non autem Senam Etruscam, quæ nec maritima est, sed Mediterranea, nec ad Provinciam Maris Superi, seu Hadriatici, sed ad alteram Maris Inferi, seu Tyrrheni spectat. Idem Livius in lib. 6. de Bello Macedonico, & Asiatico, Colonias

Pars II. Vol. II.

Maritimas, quæ de vacatione contenderunt, enumerans, has inter Senam reposuit (1): *Sena*, inquit, & *Fregena*, & *Castellum novum*, & *Pyrægi*, & *Antium*, & *Tarracina*, & *Minturne*, & *Sinessa* fuerunt, quæ cum Prætor de vacatione certaverunt. Sena autem Etrusca non inter Maritimas civitates, sed inter Mediterraneas a Plinio, Ptolemaeo, & aliis reponitur. Igitur temporibus bellorum primi, & secundi Punici, itemque Macedonici, & Asiatici Sena tantum Gallica, non item Etrusca, Romanorum Colonia fuit. Quare nonnisi postera ætate Sena Tuscia civitas Colonia deducta fuit, & quidem a Cæsare Augusto, ut nunc plerique Viri eruditi affirmant, atque in iis Cæsar Orlandus Senensis, qui de Antiq. Urbis Senarum, ejusque Episcopatu accurate scripsit: quo ex tempore a Romanis Colonia Julia, & Sena Julia, nempe ut a Gallica ejusdem nominis discerneretur, appellari cepit. Idcirco Plinius, Ptolemaeus, Cornelius Tacitus, ceterique Augusti ævo recentiores Senensis hujus Coloniae meminerunt.

X. Ante plantatam in hac urbe itineratam Christi Religionem, Senenses perinde, ac Gentes ceteræ Romanorum Imperio subjæctæ, falsæ Ethnicorum numina coluerunt. Si quidem Apollodorus lib. 2. cap. 10. refert, Senenses Pana percoluisse, itemque Minervam, & huic visendum, ac spectabile Templum excitasse, ubi nunc Christiana illorum Metropolis assurgit. Ughellus To. III. in Episcop. Senens. pag. 617. asserit, Senenses etiam Silvano divinis honores detulisse, atque in ejus rei testimonium exhibet verba cujusdam lapidis semesi, haud longe ab urbis moenibus inventi, ubi constans fama est, vetus illic extitisse Fanum Sil-

ffff

va-

(1) Livius lib. 6. de Bell. Maced. ex Asiatic.

1384 Orbis Sacer & Profanus

vano sacrum. Addit & sepulchrale fragmentum A. Viciri Flaminiis Etruriæ Senis defuncti. An autem hæc, & ejusmodi alia antiquitatis monumenta, quæ illic frequenter deprehendi affirmat, reipsa talia sint, ac primum ibidem condita; an aliis ex locis eruta, illucque translata, sunt qui dubitant; præsertim si ea Senonum vetustissima tempora redolent.

XI. Quamdiu floruit Romanorum Imperium, Sena ei fidem intactam servavit; quo jam declinante, easdem, quas tota Etruria, vices experta est, Gothis nimirum, & Longobardis; dein Italiæ Regibus, Tusciæ Marchionibus, ac Ducibus, & Vicariis Imperatorum Occidentis parere coacta. Ubi vero se in libertatem erexit, atque aliquot sæculis in Reipublicæ formam redacta liberis suis populis imperavit, dissidentium civium factionibus interdum ita vexata fuit, ut extremum præne desolationis discrimen adesse visa sit. Plures quippe ex ejus Patriiis inter se de Patriæ imperio dimicantes, non tam illius commoda, quam tyrannidem affectarunt. Atque in iis unus Pandolphus Petruccius potens, ac factiosus civis, discordanti patriæ sum adeo frenum iniecit, ut ne liberum quidem spiritum Senenses posse ducere viderentur. Quo robustius ille vires suas firmaret, cum Florentinis foedus ferit, quibus nonnulla Senensis divisionis oppida, atque in iis Politianum concessit. Inde hujus Reipublicæ potentia concidere coepit, qua prius prolatis victricibus armis, plures finitimas orbes, & oppida suo adjecit imperio; quæ immo Florentinis ipsi potentioribus memorabiles aliquando intulit clades: quarum una ea celebris extitit, quam Blondus narrat (*). Cum enim Florentini Altinatibus foederatis opem

laturi, quarto a Senis milliarium via Arretina ad Arbiæ amnem confidissent; Senenses auxiliariis copiis Manfredi Regis, exulibusque Florentinis immixti, facta eruptione Florentinum exercitum ita fuderunt, ut eo die cæsa fuerint Florentinorum, tria millia, quatuor capta; ac curru, qui ex more vexilla deferrebat, cum ipsis vexillis Senas relato: tantus inde Florentinos pavor incescit, ut urbe propemodum deserta, meliores quique, pars Bononiam, pars Lucam commigraverint, exulesque in patriam sint reversi. Verum & ipsi Senenses postmodum a Florentinis devicti, tandem a Cosmo I. Magno Etruriæ Duce, auxiliariis Caroli Quinti Imperatoris copiis aucto obfessi, atque ingenti clade affecti, urbem victricibus ejus armis dedere compulsi fuerunt. Verumtamen Senenses honestis conditionibus se, urbemque suam Magno Duci ita traderunt, ut facta tecta deinceps forent eorum privilegia, quibus Respublica stante potiebantur: unde & supremum Vexilliferum, & Priores, aliosque Magistratus sibi eligunt statim temporibus, qui in Palatio Reipublicæ, uti antea, publicis expensis aluntur, propria urbis insignia deferunt, iisdemque honoribus perfruantur, quibus, dum liberi erant, fruebantur.

XII. Nobilissima hæc civitas omnibus præne naturæ dotibus ad sui venustatem, ac decus, civiumque suorum commoda opportunis gaudet: edito affurgit loco, sed jucundo; cis Arbiæ amnem flexu tortuoso posita propter montis dorsum lateribus angustior est, atque proclivior. In tria veluti cornua porrigitur; ex iis vero illud, quod meridiem spectat, latius est iis, quæ ad Ortum, & Occasum vergunt. Siquidem illa

urbis

(*) Blondus in Etruria cap. 9.

urbis pars, quæ Septemtrioni obversa est, præterquam quod exigua est, valles insuper intermediæ hortis occupantur. Cælo utitur benigno, & ære temperatissimo, salubrique; interdum tamen noxiis ventis infestatur. Pulcherrima est, maxime propter naturam loci hinc editi, hinc declivis. Edificia satis magnifica sunt, atque in altum tendentia. Ædes publicæ, Collegium Ptolemæorum, recens Archiepiscopi Palatium, Templum, & Monasteria, amplitudinem, venustatem, & magnificentiam undique præferunt. Platea præ ceteris ampla, & concinna elegantissimi theatri speciem exhibens, intuentium oculos in sui contemplationem jucundissime invitat: in cujus medio Turris miræ magnitudinis, atque structuræ in altum se attollit. Haud immerito igitur plures Poëtæ Senas Italiæ delicias appellant. Ubertimo gaudet solo, in cujus sinum natura opes suas profudisse videtur. Amœni quippe colles olivetis, vineisque circumvestiuntur, & omnis generis fructus gignunt feracissime. Ejus ager ubi in planitiem expatiat, prata, ac nemora tum pascendo pecudi, tum venatui aptissima continet. Nequid vero commodi, ac voluptatis deesset ejus incolis, e proximis montibus limpidissimi fontes festuriunt, quorum aquæ saluberrimæ sunt, ac potissimum ad curandos intestinos morbos utilissimæ. In illius item Territorio prope Sancti Cassiani oppidum Balnea tum calida, tum frigida nascuntur, magno ab omnibus in pretio habita.

Augent quammaxime Senarum splendorem, tum illarum Cives egregia indole, ac summa erga externas nationes humanitate præditi, quam in ipso urbis introitu omnibus testatam esse volunt, affixa Portæ Florentinæ versus hac Epigraphe: COR

MAGIS TIBI SENA PANDIT: tum plures Familiae eximia nobilitate, ac rerum gestarum gloria illustres: tum innumeri prope Viri, omni prorsus hominum memoria, pace, bello, literis, armis, cunctisque civilium, ac sacrarum dignitatum decoribus insignes. Ex ea quinque Summi Pontifices prodierunt, Alexander III. ex nobilissima Bandinella Gente memorabilis Pontifex: duo Piccolominæ clarissimæ Stirpis præclara ornamenta, Pius II. & Pius III. quorum ille suis doctissimis Operibus Rempublicam Literariam plurimum decoravit: Paulus V. e nobili Burghesiorum genere Senis oriundus, & Alexander VII. Illustrissimæ Chisiorum Familiae splendidissimum lumen. Iis proxime succedunt quamplures Cardinales, Archiepiscopi, & alii Præsules, quos Sena quavis ætate peperit. Nec prætereundus Sacræ Militiæ egregius Eques, Fr. Marcus Antonius Zondadari, ob eximias virtutes, ac res præclare gestas, ann. 1730. die 13. Januarii electus Magnus Magister Equitum Melitenium S. Joannis Jerosolymitani. Quid de tot Viris, utriusque Juris, Philosophiæ, ac Scientiarum pæne omnium eruditione excultis, quos Sena protulit, asseram? Æneas Silvius, postea Pius Secundus Rom. Pont. Poëtis laurea, ac doctissimis divinarum, humanarumque rerum Commentariis toto Orbe celebris, sui ævi Literatorum facile Princeps fuit. Xyflus Senensis Ordin. Præd. Bibliothecæ Sanctæ insignis Author. Ugo Senensis, Medicus, & Philosophus: Fridericus Petruccius, Thomas Domus, Marianus Socinus, Poëta, Artis Oratoricæ, Musices, Philosophiæ, Historiæ, ac Juris Facultatibus exornatus, Bartholomæus ejusdem filius, Marianus Socinus Junior, Juris utriusque Interpreteres, omnium sui sæculi doctissimi,

FFFF 2

lumi,

1386 Orbis Sacer & Profanus

simi, & clarissimi habiti sunt. Haud minus hanc Patriam suam nobilitarunt, Bolgareno eloquentissimus, & egregius Doctor, Augustinus Datus clarus sui temporis Orator, alique plures Viri illustres. Quibus omnibus præferendi fuissent S. Bernardinus, Sancta Catharina, & alii sanctitate simul, & doctrina toto orbe celebratissimi, nisi de iis paulo post in Sena sacra sermo instituendus foret. At mirum non est ex nobilissima hac civitate copiosam adeo eruditorum hominum sobolem, & prodiisse elapsis temporibus, & hodieque prodire; nam Senenses & ingenio sunt præstantissimi, & nobilium disciplinarum insigni Academia gaudent: nec amoeniores literæ ibi cessant, vernaculæque linguæ facundia etiam externarum nationum ingenui adolescententes illic erudiuntur. Hujus rei causa in hac Urbe erectum est amplissimum Collegium, ad quod nedom ex primariis Italix civitatibus, verum etiam ex aliis Nationibus nobiles Juvenes studiorum gratia conflunt; quod quidem Collegium a fundatore Ptolemæum appellatur. Porro instituendis illic humanioribus, ac severioribus disciplinis ingenuis adolescentibus, Patres Societatis Jesu egregiam navant operam. Aptissime idcirco Jacobus Gaddus in Elogiographo dixit:

*Illystri doctas illustria stemmata
Senæ.*

XIII. Ad Senam sacram, ejusque Ecclesiæ primordia nunc dirigendus est sermo. Primo Christianæ rei seculo, Apostolorum Principe Petro jam Romæ sedente, Senis Evangelii lumen affluxisse, non desunt ex recentibus Auctoribus, qui affirmant. Neque iis oblectari audeo, cum tunc temporis in plerisque civitatibus Etruriæ jam innotescere cœpisset. Fundamentum tamen, quo

ad hoc demonstrandum nituntur, non omnino stabile videtur: nempe a Divo Martiale Lemovicensium in Galliis Episcopo, quem iidem Lemovicenses Sancti Petri Apostoli Discipulum fuisse tradunt, atque ab eo Episcopum consecratum, & in Gallias missum, prima Christianæ Fidei semina Senis fuisse lata existimant. Cum enim ille in Provinciam sibi demandatam proficisceretur, per Etruriam, ac recto itinere Senas transiisse volunt, aliquot diebus hæc in urbe constitisse; indeque apud Gracchianum oppidum, cui Collis successit, & alios Vallis Elæ Populos, tum etiam apud finitimos accolæ, præsertim Florentinos aliquandiu divertisse; sicque primum Senensibus, tum Gracchianensibus, seu Collensibus, ceterisque Vallis Elæ Gentibus, dein ipsis quoque Florentinis Evangelica prædicatione non exiguum opem tulisse, illorum non paucis ad Christianam Religionem perductis. Si hæc narratio aut veterum Scriptorum testimoniis, aut vetustissimis ejusmodi Ecclesiæ monumentis roborari posset, citra dubitationem ullam in eam & ego libenter concederem, ac Senensi Ecclesiæ adeo illustre suscepti sub ipsis Christiani nominis primordiis Evangelii decus attributum summopere gratularer. Verum tanti decoris assertores unum, aut alterum seculum non excedunt: sunt nimirum Gregorius Lombardellus in SS. Senensibus, Silvanus Razzius in SS. Tusciæ, Florentinus, & alii Etruscarum rerum Scriptores, quibus etiam Ferdinandus Ughellus adhæsit. Traditionem quidem laudant Gracchianensium, seu Collensium, de Austriano illic a S. Martiale mortuis ad vitam excitato, admoto cadaveri illius baculo, quem ab Apostolorum Principe acceperat: cuius etiam traditionis testimonium desumunt

munt e veteri Sepulchro, ubi Austricliani cadaver hamatum tunc fuerat, apud Gracchiani oppidum nunc dirutum, ex cuius ruinis postea Collis emeruit. Sed de ejusmodi traditione jam egimus supra in Collensibus Episcopis; unde ea sufficere possunt, quæ eo loci diximus. Hic tantum paucis insinuandum arbitramur, quod & ibidem minime prætermisum fuit, vel inter ipsos Gallicos Scriptores dissidium esse de S. Martialis ætate; dum alii cum Divi Petri Alumnæ fuisse contendunt, & ab eo in Gallias Episcopum directum; quod præcipue Lemovicenses propagare nituntur: alii id negant, nec nisi sub Decii Imperio Martialem floruisse, tuncque ejus persecutione grassante Martyrio coronatum: quod etiam ipsi Gallici Authores referunt, quos loco laudato protulimus. Nilominus id indicasse dumtaxat satis sit; neque mihi consilium est refragari vetustissimæ traditioni Lemovicensis Ecclesiæ affirmantis, S. Martialem fuisse Divi Petri Alumnæ, ab eo Episcopum ordinatum, in Gallias missum, ac Lemovicensem Sedem fundasse. Id unum minime probatur, quod recentes Senensium rerum Scriptores asserunt, Senensis Ecclesiæ initia Sancto Martiali esse tribuenda, nullo tamen antiquitatis fulti præsidio. Nullus aut præcorum temporum, aut mediæ etiam ætatis Author magni nominis id prodit: non vetus aliquod Chronicon; non Martyrologia, Romanum, Bedæ, Adonis, Ufuardi hoc vel leviter indicant; sed solum Martialis Apostolatum apud Gallos commemorant. Nulla item Senis hac de re vetusta extant monumenta; non Aræ, aut Tempia antiqua eidem Divo sacra illic erecta cernuntur. Quod enim de mortuo a Sancto Martiale apud Grac-

chianos, seu Collenses, admoto ei Divi Petri baculo ad vitam revocato referunt, jam alibi explosum fuit. Quinimmo Lemovicenses hoc miraculum Patrono suo Martiali adscribentes, in Galliis contigisse opinantur, baculum ipsum adhuc summa veneratione aservantes. Tametsi non desint, qui eis contradicant, & Trevirensi Ecclesiæ hanc gloriam tribuant, quod Eucherius a D. Petro Treviros missus, accepto ab eodem Apostolorum Principe baculo, Martem vitam sanctum suscitaverit: ut præ aliis testatur Innocentius III. lib. 1. de Myst. Missæ cap. 62. Nulli igitur ædum certo, verum nec probabili fundamento nititur ea recentium opinio, quæ S. Martialem Lemovicensem Antistitem in Galliis, Senensium Apostolum facit.

Quare longe verius plerique primordia promulgati apud Senenses Evangelii a Sancto Aniano repetunt. Is patria Romanus, genere nobilis, Tranquillini filius, cum Diocletiani, & Maximiani sævissima toto Imperio grassaretur persecutio, Senis degens prædicatione sua plurimos ad Christum convertit, ac Sacro Baptismatis fonte expiavit. Ea re ad Lydiam Præsidem delata, Ananum comprehendit, atque in carcerem trudi mandavit; ubi diu maceratum tandem ad Arbæ amnis ripam Martyrem effecit. Eo loco postmodum Senenses ejusdem Beati Martyris nomini Templum dicarunt. Triumpho palmam Ananus obtinuit anno reparatæ salutis 303. teste Baronio ad eundem annum, num. 121. Initio quidem Fidelium grex Senis pusillus; at paucis post annis Constantino Magno rerum potente magna suscepit incrementa. Exinde enim Idololatria expugnata, falsorum numinum Tempia Christiano ritu expurgata in unius veri Dei

(1) Ex Chron. Senens.

Dei cultum conversa sunt. Templum Romuli Quirini nuncupati, Sancto Quirico; Fanum Jovis in Trivio dictum, Divo Petro Apostolorum Principi dicata fuere; illud vero, in quo incolæ Ethnicis addicti superstitionibus Minervam venerabantur, Deiparæ Virgini consecratum fuit. Fulget hac etiam nostra ætate, atque in Metropolitanam Basilicam evasit, ea sane operis elegantia, ac magnificentia undique exornatam, ut inter splendidissimas Italie jure possit recenseri. Ea porro Senensis Populi erga Beatissimam Virginem Christi Matrem semper fuit religio, ac ingens pietatis ardor, ut merito eadem civitas præ ceteris hunc titulum adepta sit: *Senæ vetus civitas Virginiæ*. Publico idcirco ejus sigillo jam a præfatis temporibus istud carmen insculptum fuit: *Salve Virgo, Senam veterem, quam cernis amantem*. Que igitur hodieque cernitur Metropolitana Basilica Deiparæ Virgini Senarum Patronæ sacra, elegantissimæ est structuræ: exterior ejus facies nitidissimo marmore, variisque sculpturæ artis nobilitate ornamentis, stuporem ingerit intuentibus. Intus vero Templum ipsum in trea Nave continne distributum est, illudque cum picturæ pulcherrimæ, tum statuæ marmoreæ Apostolorum, Angelorum, & Romanorum Pontificum Imagines referentes, aliaque ornamenta mirum in modum illustant. Pavimentum, ejusdem musivo opere ex diversis lapillis stratum, elegantes quasque picturas æmulatum, nonnullas antiqui Fœderis sacras Historias ad vivum exprimit. Illud Duccius clari nominis Pictor exorsus est, & Buccasimus absolvit. Ante Aram sacram, in qua divinum Christi Domini Corpus, sub Eucharisticis speciebus velatum, asservatur, 14. ex candida cera facies

perpetuo ardent. Nobilibus Sanctorum Reliquiæ eadem Basilica ditata est, in qua numerosus Clerus, atque plures Canonici summa cum dignitate divina perfolvant officia; quos inter Archidiaconus, & Primicerius ceteris eminent. Prætercunda non est insignis Collegiata Sanctæ Mariæ de Provenzano dictæ, in qua ejusdem Deiparæ Sacra Imago summa, veneratione colitur; eique plures Canonici, Capellani, & Clerici deferunt. Multa, eaque magnifica omnium fere Ordinum Regularium, Monasteria, & Templæ; itemque sacra Virginum septa, & Puellarum Conservatoria in urbe exurgunt. Insigne illuc Seminarium adest, in quo ædum plures Clerici, sed & nobiles Adolescentes, pie educantur, ac optimis quibusque disciplinis instituantur.

XIV. Præ aliis omnibus Senarum gloriam cumulavit egregia soboles tot Sanctorum, quos illa civitas omni pæne ætate peperit. Vexillum præfert Seraphica Virgo Diva Catharina, a patria Senensis dicta, vere sanctitatis, & divinæ gratiæ portentum, Ordinis Prædicatorum, quem illa professæ fuit, illustre decus, toto Orbe tum heroicis virtutibus, ac operibus femineo sexu longe majoribus, tum egregiis scriptis apud omnes nationes celebratissima. Varia adhuc prostant Senis singularis ejus sanctitatis monumenta; ac præsertim amplissimo in Templo Divi Dominici, quod Seraphicæ Virginia caput decorat, adhuc conspicitur ambulatorium, ubi illa cum Christo Sponsa alternatim Psalmos recitare consuevit. In domo paterna, nunc in nobilem Ecclesiam conversa, effulget Christi Salvatoris e Cruce pendentis Sacra Imago, Pisis Senas translata, ex qua Sacratissima Crucifixi Re-

Redemptoris Stigmatibus insignita fuit. Plures deinceps ingenue, ac nobiles Virgines Senenses Catharinam imitatur, eidem Ordini D. Dominici, quem Sororum de Poenitentia vocant, nomen dantes, Angelicam prope vitam in terris duxerunt, quarum longum Catalogum texere instituti nostri ratio non sinit. Ante Divam Catharinam, Senas, & Ordinem Predicatorum quammaxime decoravit Beatus Ambrosius e nobilissima Gente Sanfedonia (1) ortus; is adolescens Sanctissimi Dominici Sacrum Institutum amplexus, ad studium Parisiense missus, B. Alberto Magno Doctore, & Divo Thoma Aquinate condiscipulo, ita in literis profecit, ut eum post Theologiæ disciplinam in Academiis Parisiensi, & Colonienſi summo applausu traditam, Romanus Pontifex Romam asciverit, ad collapsa ibi sacræ doctrinæ studia restituenda. Pro gravissimis Ecclesiæ Catholicæ negotiis a Summis Pontificibus ad supremos Principes delegatus, ea felicissime gessit. Bohemicam sectam in variis Germaniæ partibus grassantem profligavit. Romam factionibus discissam pacavit, Summi Pontificis electione in plenam libertatem vindicavit. Europæ Principes ad bellum adversus Turcas pro recuperanda Terra Sancta, invito inter se foedere, concitavit. Concionatoris Apostolicum munus egregie obivit, in quo adimplendo, constanti pectore nobilium pariter, ac popularium vitia summa libertate redarguens, ad poenitentiam Fideles efficacissime inflammabat: cui & Deus externis etiam signis vim maximam impertiebatur; concionantem quippe illum sæpius in aera sublatum, & columbam ejus auri assistentem populi conspexere. Ardentissime autem in Deum, Proximumque cha-

ritati, maximam conjunxit humilitatem, qua impellente Doctoratus lauream, ac Senensis Ecclesiæ Præfatum constantissime recusavit. Missæ sacrosanctum Sacrificium tanto animi sensu, ac pietate celebrabat, ut omnibus artibus, ossibusque conciteretur, & aberrimis profusus lacrymis, in extasim raperetur. In oratione assiduus, in virginitatis custodia vigil, in corporis castigatione, severus Dominum promeruit. Tandem post maximos labores pro Ecclesiæ Catholicæ, & Fidei exaltatione, animarumque salutē egregie exanthlatus, concionem Senis habens, in foeneratores tanto zelo commotus est, ut fracta semel, & iterum pectoris vena, morti viam patefecerit: quam lætus susceptis Sacramentis aspexit, anno millesimo ducentesimo octogesimo sexto. Apostolicum virum meritis, ac miraculis illustrem Clemens VIII. Martyrologio Romano adscripsit: Gregorius vero XV. Festum ejus die 22. mensis Martii in universo Predicatorum Ordine, celebrandum sancivit. Hæc ex ejus Vitæ Actis, ex Divo Antonino, aliisque probatis Auctoribus, nec non ex Breviarii Ord. Præd. Lectionibus ab Apostolica Sede recognitis, confirmatisque excerpta sunt. Ejusdem Sacra Lipsana in Ecclesia S. Dominei Senarum quiescunt: quo ex Cœnobio secutis temporibus, haud pauci viri virtutum, ac vitæ sanctimonia celebres prodierunt; quorum præclara gesta Leander Albertus de Viris Illustr. Ord. Præd. uterque Razius, Seraphinus scilicet, & Silvanus, in Vitis SS. Etruriæ, Altamura, Vincentius Maria Fontana in Monumētis Dominicæ, & alii Scriptores prolixè exornarunt. Haud minus secunda Senarum civitas erga Seraphicum Divi Francisci Affinis

(1) Ex ejus Vita, & probatis Auctoribus.

1390 Orbis Sacer & Profanus

tis Ordinem, Viros eximia sanctitate conspicuos ipsi genuit, quorum gesta ejusdem Seraphicæ Familix Historici, Silvanus Razius, & alii literis commendarunt. Præ omnibus effulsit Sanctus Bernardinus, a Patria Senensis nuncupatus, Albizefa nobili stirpe oriundus. Post adolescentiam in seculo primum, deinde in hospitali Domo B. Mariz de Scala Senis erecta, piissimis operibus innocentissime actam, Seraphico Divi Francisci Cœtui adscriptus, tantum in illo virtutum omnium laude excelluit, ut Cœnobii Rector ei prædicandi Evangelium onus imposuerit: quod ille strenue adimplevit: cumque ea tempora vitiis, ac criminibus redundarent, & cruentis factionibus in Italia divina, humanaque omnia permixta essent, Bernardinus urbes, atque oppida concursans, in nomine Jesu, quem semper in ore, & in pectore gerebat, collapsam pietatem; moreque, verbo, & exemplo magna ex parte restituit: quo factum est, ut præclaræ civitates eum sibi Episcopum a Summis Pontificibus postularent: quod ille munus invicta humilitate constantissime rejecit. Denique Vir Dei immensis laboribus exhaustis, multis, magnisque editis miraculis, libris etiam pie doctæque conscriptis, cum vixisset annos sex & sexaginta, in Urbe Aquila in Vestinis beato sine quievit, ubi ejus Sacrum Corpus in Ecclesia sui Ordinis reconditum summa veneratione colitur. Alios item Regularium Ordines multi Senarum cives morum, ac vitæ integritate, nec non doctrinæ fama exornarunt: præcipue Beatus Joannes Columbinus, ex quo Jesuatorum Ordo profluxit: B. Bernardus Ptolemæus Congregationis Monachorum Montis Olivæ Auctor. Neque hic prætereundus est B. Sororius celeberrimi Xenodochii de

Scala, ut vocant, fundator, unde complures sanctitate celebres viri prodierunt. Opus sane memoria dignum, ceptum a sutore, ut ait Ughellus, auctumque tractu temporis variorum beneficentia, ac liberalitate, ut ipsius redditus ad octoginta aureorum milia excurrere fama sit.

XV. Exordium Sedis Episcopalis in Senarum urbe primum erectæ nonnulli præcedentium temporum, Scriptores antiquius faciunt, quam reipsa fuisse videatur. Hos propterea sequutus Ferdinandus Ughellus illud auspiciatur circa Sancti Aniani tempus, paulo post ejus Martyrium, nempe sub initium seculi quarti: atque a Lucifero quodam Senensem Episcoporum seriem exorsus, hunc vixisse affirmat circa annum Christi 306. asseritque ab illo in veteri Castello parvum Episcopale palatium extractum fuisse, eisdemque adjectum Templum Sanctæ Mariz sacrum, cum Xenodochio. Hinc prisca Senarum, Antistites diuturniori mora pro residentia vetus Castellum incolevere, ubi nunc Moniales Tertii Ord. Sancti Francisci Sanctæ Margharitæ appellatæ commorantur, donec Forteguerri, Azolinique nobiles Senenses, ejusdemque nobilitatis consortes, turre, Palatioque, quod prope est summam Aedem, Episcopatus attributis, sub titulo Visdominorum sibi jus reservarunt, dum Episcopi solemnî ritu possessionem inirent, in civitatem, in Templum, in illas domos eos introducendi, Episcopo pro tempore interim certum censum solvente eisdem Familiis, quibus residentia beneficium sub quibusdam ceremoniis, ac recognitionibus solent acceptum referre. Vetus ejusmodi Palatium, seu Episcopium, post Ughelli obitum, Alexandro Zondodari Patritio Senensi, Antonii Felicis Zondodari S. R. E. Cardinalis Tit. S. Balbinæ Fra-

tre, Archiepiscopalem Sedem tenente, supremi Senarum Proceres, vulgo *della Balza* dicti, postremis hisce annis ampliandum, exornandum, atque in decentiorem formam publicis civitatis expensis reducendum curant.

Ceterum adornatam ab Ughello Senensium Præfulum seriem, tametsi ex variis Scripturis, monumentisque illam se eruisse fateatur, recentes Authores, ac viri eruditi, etiam Senenses, quo ad priores præsertim Episcopos in illa recensitos, aut omnino reiiciunt, aut ad minus dubiam habent. Labet hæc de re Clarissimi Viri Uberti Benevolentii Patritii Senensis, antiquitatum Patritæ suæ peritissimi, testimonium proferre, cujus verba Tom. III. Italæ Sacre, in Notis ad Episcop. Senens. Ughelli Continuator recitat ⁽¹⁾: *Vel temporum, inquit, antiquitas Scripturas nostras absumpsit, vel multa alia se se habeant, ac antiqui nostri Majores arbitrati sunt; hoc pro certo habemus, nos scripturis nostris Episcopatus existentiam nisi nimis seram probare non posse. Alii & alii primorum temporum Episcopi ab Ughello ponuntur, de quibus dum loquitur, vel nihil probat, vel aberrat, vel falsi, & nullius fidei utitur scripturis; quod facile ei condonandum ob argumenti novitatem, & amplitudinem. In eruditissimi Viri sententiam, & ego facile concedo, nec citra graves causas. Cum primis enim Luciferi, quem, in fronte Catalogi sui Ughellus ponit, nulla prorsus apud Scriptores Ecclesiasticos alicujus nominis occurrat mentio; nec Senensis Ecclesiæ Tabulæ, & vetusta monumenta hunc Luciferum exhibent. Florianus deinde, quem a Lucifero primum ejusdem Sedis Antistitem facit, non Senæ in Tuscia, sed Cæsena in Fla-*

Pars II. Vol. II.

minia Episcopus extitit. Perspicuum id est ex Actis Concilii Romani sub Melchiade apud Sanctum Optatum, Milevitanum lib. 1. cont. Parmen. de Schismate Donatist. quibus subscriptus legitur *Florianus a Cæsena*; ita habent quotquot inspexi editos Optati Codices: ita apud Baronium Tom. III. Annal. ad ann. 313. n. 25. apud Ludovicum Bail in Concil. Rom. sub Melchiade Tom. II. Ita Conciliorum Collectores, Binnius scilicet, Labbeus, & Harduinus. Ita demum Balduinus in Notis ad præfatum Sancti Optati locum. Quamquam autem nonnulli Codices scribarum obstantia *Florianum a Sinis* nomen, nullus tamen cordatus Auditor de Sena Etruscæ interpretatus est. Balduinus quippe locum corruptum a quibusdam emendans a *Cæsena* restituit. Dupius vero *Florianum* hunc non Senæ, sed urbis Ælinæ fuisse Episcopum dubitat. Verum etsi concedamus in primævo Optati textu Senæ nomen exprimi (quod tamen eruditi præce omnes negant) illud tamen olim Cæsena impositum fuit. Quod præ aliis laudatus Benevolentius animadvertit: Ego vero, ait, nihil video, de quo dubitandum sit, quoniam antiquitus *Cæsena*, *Sena* appellabatur, & illius Episcopatus subiectus reperitur Ecclesiæ Mediolanensi, veluti ex antiquis quibusdam versibus intelligimus, relatis a Ludovico Antonio Muratore fol. 223. Tom. I. suorum *Anecdotorum*, in quibus hunc inter alios versus legendum præbet: Gradus, Aquileja, Ticinam, Placentia, Sena. Ex quo deducere posse videmur, quod quotiescunque eodem tempore in præteritis seculis nostræ Salutis dua non reperiantur *Sena* Sedem Episcopalem habentes, Episcopum, qui ab urbe Sena nominatur, attribuedum esse Cæsena, non Senæ Etruriæ.

G g g g

Hæc

(1) Ubertus Benevolentius apud Ughelli Continuat. in Episc. Senens. Tom. III. Italæ Sacre.

Hæc Benevolentius, quæ generatim attigisse satis. Alia vero errata, vel omiffa in Catalogo Ughelli idem Author ſigillatim indicat in Notis Epifcopor. Senenf. Tom. III. Italiæ Sacræ, Venetæ Editionis.

Primis itaque ſeculis Chriftiani nominis, etiam quarto, & quinto Sena Epifcopali Sede videtur fuiſſe deſtituta, atque ſub Arretini Antiſtitis Diœceſi conſtituta. Exinde ſecutis temporibus, cum Senarum Civitas Epifcopatus dignitate fuiſſet exornata, tot lites de Diœceſeon limitibus inter Senenſes, Arretinoſque Præfuls exortæ ſunt, ob antiqua Jura, quæ olim Arretini in iplam Senarum urbem, ejusque Agrum obtinebant, e quibus Senenſes illos deturbarunt. Quod quidem jam ſupra in Arretinis Epifcopis, oſtenſum fuit, præfertim Luitprando Longobardorum Rege in Italia imperante, cum inter Adeodatum Senenſem, & Lupertianum Arretinum, Antiſtites graves illæ de iisdem limitibus emerſerunt controverſiæ, quas ibidem ex ejusdem Luitprandi Regis Decreto deſcripſimus. Quin etiam ipſe Ughellus ex iis, quæ num. 2. in Floriano retulit, facile diſcere potuiſſet, ſeculo quarto Senarum Urbem, ejusque territorium, quo ad Eccleſiaſticam poteſtatem, Arretini Præfuls juris extitiſſe. Narrat nimirum ex vetuſta Inſcriptione, Senis Eccleſiam Sancti Antonii a Divo Donato Arretino fuiſſe conſecratam, ſub Damaso Summo Pontifice, & Valentiniano Imperatore, anno reparatæ ſalutis 375. ubi recte annorum numerum ab ignaro Sculptore, ſeu Scriba Inſcriptioni inſigni mendo appoſitum, emendavit. Neque enim annus 335. congruit Damaso Pontificatus temporibus, & Valentiniani Junioris Imperio; bene tamen annus 375. utrique conſentaneus eſt. Porro nul-

lum majus jurisdiſtionis in Senarum civitate ab Arretino Epifcopo tunc implete argumentum proferri poteſt, ac Dedicatio Eccleſiarum. Quo quidem argumento uſum fuiſſe Lupertianum Arretinum adverſus Adeodatum Senenſem, cum de Diœceſeon finibus diſceptarent, jam ſupra in Arretinis Epifcopis demonſtratum. fuit. Eo jure in Senenſem urbem, ac ditionem Arretinos Epifcopos eſſe poſitos, uſque ad ſeculi ſexti circiter initia paulo poſt probandum erit. Quare Senarum Antiſtites, quos Ughellus deinceps uſque ad num. XI. recenset, nullis certis documentis innotescunt. De Eufebio, quem quartum facit, forte cuiquam videbitur aliter ſentiendi locus; propterea quod aſſerat eum Concilio Chalcedonenſi interfuſſe, contra Eutychanos ann. 451. ſub Hilario Summo Pontifice. At quis non videat Ughellum hic decipi, cum Synodus Chalcedonenſis, cui ex Italia Epifcopi adfuerint, ſub Hilario nulla fuerit celebrata, neque apud Conciliorum. Collectores ſive antiquos, ſive modernos illa appareat? Chalcedonenſis autem Synodus Oecumenica non ſub Hilario, ſed ſub Leone Magno, ann. 451. adverſus Eutychanam hæreſim indiſta fuit; neque huic ullus Senæ Etruſcæ Epifcopus ſubſcriptus legitur. Eo quidem anno 465. Hilarius Pontifex Synodum indixit, non tamen Conſtantinopoli, ſed Romæ, uti Baronius, & Pagius ad eundem annum referunt. Huic vero interfuſſe Eufebium Senæ Epifcopum ejusdem Acta narrant, quæ Harduinus ſuz Collectioni inſeruit, eumque Senæ Etruſcæ nominat in Indice Geographico. At aſſentiri ei hac in parte non poſſum, quod præfati Concilii Acta ad nos penitus ſincera non pervenerint, idcirco in illis deſcribendis Codices diſcordes ſunt. Etenim

nim in Editione Labbeana, qua usus est Harduinus, Concilium illud celebratum dicitur: *Flavio Basilio, & Hermenico Viris Clarissimis, sub die XV. Kalendarum Decembris*. In Appendice Codicis Dionysiani, & in Muguntino, *sub die XIII.* Apud Christianum Lupum, qui idem Concilium correctius, quam ante fuerat, edidit in fine Tomi I. Epistolarum Casinensium, dicitur habitum *sub die XVI. Kalendas Decembris*. Deinde *Maximus Taurinensis Episcopus* huic Concilio ante omnes alios Antistites subscriptus cernitur, etiam ante Ingenuum Ebreduensem, & Mediolanensem Metropolitam; quod tamen abhorret a praxi in Synodis servata, quibus Metropolitæ ante suos Suffraganeos subscribere consueverunt; præsertim cum Maximus Taurinensis Suffraganeus tunc temporis esset Mediolanensis. Præterea Baronius dicit, huic Concilio interfuisse quadraginta octo Episcopos; sed in Exemplari a Labbeo, & in altero a Lupo publici juris factis numerantur tantum quadraginta quatuor; & in utroque deest nomen Episcopi Mediolanensis. Tandem Codex, quo usus est Ludovicus Bail Tom. II. Concil. pag. 158. hanc Synodum Romæ ab Hilario Papa celebratam asserit anno 467. Cum itaque editi Codices hujus Concilii adeo varii sint, haud levis est causa existimandi etiam nomina quorundam Episcoporum, eorumque Sedium non omnino exacta haberi. Verum etsi demus, Eusebium Senæ Episcopum reipsa huic Synodo Romanæ subscripsisse, non idcirco Senæ Etruscæ, sed Senæ Gallicæ Antistes ille extitit, eumque Venantio præcesisse crediderim, quem Ughellus in Serie Episcoporum Senogalliensium tertio loco reponit, quem & Synodo Romæ ann. 499. sub

Symmacho coactæ interfuisse commemorat. A Beato quippe Justo, quem S. Sabiniano fuisseum affirmat, ac juxta ejus calculum seculo secundo floruisse oportet, vacua est Senogallensium Episcoporum series, usque ad exitum seculi quinti: ac subinde Sedem Episcopatus ibidem jam a Sabiniano, quem unum e septuaginta duobus Christi Discipulis fuisse tradit, fundatam, post Justum ejus Successoris obitum tamdiu vacasse, verosimile non est. Quocirca Eusebium præfatum unum fuisse crediderim ex Senæ Gallicæ Episcopis, quorum nomina apud Ughellum a Beato Justo, usque ad Venantium desiderantur.

XVI. Restat nunc ergo inquirendum, quonam tempore Senarum civitas Dignitatem Episcopatus adeptæ sit. Ac primum ex hucusque premissis explosa manet opinio illorum, qui seculo quarto vix ineunte Episcopatus Sedem Senis erectam volunt. Quamquam & eorum aliqui ingenue fateantur, se hoc vadam trahere nequaquam posse. Ex iis Bartholomæus Benevolentius Præpositus Senarum ⁽¹⁾, ann. 1506. de urbis Senæ origine librum typis mandavit, in quo licet affirmet, Episcopatum Senensem originem habuisse ipso fere tempore S. Ansani Martyris; statetur tamen, circa Episcopatum nihil antiquius intervenisse translatione Corporis S. Crescentii: quod circa annum 440. Stephanus VIII. Romanus Pontifex ad munendam Martyris patrocinio Ecclesiam nostram, omnemque civitatem, Ansfredo Episcopo largitus est ipsius nominis veluti præfagium, divina præsequente gratia, quod ex eo tempore mirum in modum crescere, ut legitur, nostra civitas cepit. Ceterum Fabius, & ipse Benevolentia Gente ortus, prædictum Præpositi gentilis sui libel-

Gggg 2

(1) Bartholom. Benevolentius lib. de origine Sen.

1394 Orbis Sacer & Profanus

bellum in vulgare idioma convertens, & Præpositum aberrasse cognoscens, sententiam illius mutavit, dixitque Ansfredum vixisse tempore Stephani VIII. circiter ann. 1046. Sed neque hæc quidem Chronologia Ughello arrisit; idcirco Ansfredum posuit ann. 1058. sub Stephano Papa IX. Rectè vero nuperrimus ex eadem nobili progenie Ubertus Benevolentius, Vir eruditissimus, Majorum suorum, Ughellique errores corrigens, dixit (1): *Cum alter alterius sententia non acquiescit, omnes se deceptos esse ostenderunt. Præpositus quippe Benevolentius hanc notitiam ex antiquis Lectionibus D. Crescentii excerptis, & tempus addidit bujus facti, quod sunc non intellexit.* Nam in Lectione nona hæc leguntur: *Martyrizatus est autem Beatus Puer Crescentius decimo octavo Kalendas Octobris, regnante D. N. Jesu Christo.* Post vero multis temporibus transactis venit Carolus primus sub tempore Stephani Pontificis, cui retulerunt ista, & multa alia. *Audivit quoque Episcopus Senensis Ansfredus nomine, petiit ergo Corpus Sanctissimi Crescentii Martyris per Obviamatem Stephani Papæ, & in Senam civitatem transtulit quarto Idus Octobris, atque cum magno honore condidit. In hac Lectione sit mentio Caroli I. sed hic non est Carolus Magnus, quia dum vixit nullus Pontifex nomine Stephanus reperitur: quapropter alius esse non poterat, quom Carolus Crassus, qui a Stephano V. vocatus fuit, ut Romam veniret, anno 886. de quo Hermannus Contractus ait. Imperator a Papa invitatus Italiam venit. Inde Ubertus Benevolentius concludit: Ex hoc igitur clare apparet, Ansfredum Senarum Episcopum fuisse anno 886. At falsum est, tempore Caroli Magni nullum fuisse Romanum Pontificem nomine Stephanum; eo*

quippe jam post Pippini Patris obitum in Regem Francorum uncto, Stephanus III. quem alii IV. dicunt in Divi Petri Cathedra sedit, ut videre est apud Baronium, & Pagium ad ann. 768. & seqq. Verum tamen est, Carolum Magnum Stephanum III. sedente Romam nequaquam adisse, sed longe post ejus obitum, ut alibi diximus. Carolus autem Crassus, etsi Stephani V. etiam ætate vixerit, Romam tamen ante illius Pontificatum jam profectus fuerat Joannis VIII. Summi Pontificis anno 880, a quo Romæ die Natali Christi Domini Imperator coronatus fuit, ut ostendit Pagius ad ann. 881. num. 1. sub Stephano autem V. Carolus Crassus in Galliis, & Germania commorabatur; cujus tempore etiam Imperio, ac Regno dejectus est. Caroli Crassi loco Arnulphus Germaniæ Rex Imperatoris insignia Romæ suscepit. Hunc Arnulphum, non vero Carolum Crassum Stephanus Papa Romam invitavit; idque refert Hermannus Contractus juxta castigationem Henrici Canisii editionem, quam Ubertus Benevolentius cum minime legisset, in ejusdem Hermann Contracti depravatam Codicem incidens, in quo pro Arnulpho, Caroli nomen forsitan irreperat, quæ de Arnulpho scripta erant, ad Carolum Crassum transtulit. Hermann Contracti verba ex Canisiana Editione ad ann. 890. hæc sunt: *Arnulphus Rex habitus in Pannonia de diversis colloquio a Zuentibaldo Duce Marabensi (idest Moravienfi) ex verbis Apostolicis entæ rogatur, ut Romam veniens, Italiamque sub sui ditione retinens, a tantis eam eruat tyrannis. Quod ille aliis præditus ad presens facere non potuit. Idem tamen Arnulphus Romam postea venit, & a Formoso Papa coronatus est* Im-

(1) Ubertus Benevolentius loc. supra cit.

Imperator, uti Franciscus Pagius in Formosi Vita refert. Quare ex verbis præfatis Lectionis nonæ S. Crescentii nihil, quod ad Carolum Crassum pertineat colligi potest. Arbitraretur potius ad Carolum M. vel ad Carolum Calvum ea verba pertinere, sed nomen Pontificis Romani perperam indicari, ejusque loco, aut Adrianum I. aut Leonem III. aut Joannem VIII. esse substituendos: nam sub Adriano, & Leone Carolus Magnus Romam adiit, atque ab hoc posteriore Imperii coronam accepit: Carolus vero Calvus a Joanne VIII. Anno Domini 876. quemadmodum ex Annalista Bertiniano refert Laudatus Pagius Tom. II. de Vitis Rom. Pont. in Joanne VIII. pag. 142. Sed ut verum fatear nihil de tempore Episcopatus Senensis Anfridi potest definiri; quamquam crediderim, eum circa seculum novum vixisse.

XVII. Iis igitur, quæ perplexa sunt, ac multis ambagibus involuta, relictis, ad alia progredimur magis explicata, ex quibus haud difficile venari nos posse primordia Senensis Episcopatus speramus. Et quidem Ubertus Benevolentius apud Ughelli Continuatore Tom. III. Italiæ Sacre in Senens. Episc. tradit, juxta Populares Senensium traditiones, Gualterraum primum esse hujus Civitatis Episcopum, quem floruisse

ann. 670. tum ipse Benevolentius, tum Ughellus affirmant. Ita enim legitur in Chronicis Bisdomini; quæ profecto nihil aliud sunt, quam collectio popularium traditionum. Et sane paucis ante annis Sensum urbem hæc Dignitate ornatam fuisse putat laudatus Ubertus Benevolentius. Nec procul a vero abit; nam eodem seculo septimo, tempore Rotharii, seu Rotharis Longobardorum Regis Sedem Episcopatus Senis primum fuisse fundatam antiqua Arretinæ monumenta Ecclesiæ nos docent. Id præ aliis aperte testatur Diploma Luitprandi Longobardorum pariter Regis, ad Lupertianum Arretinum Antistitem directum: cujus exemplar, præter illud, quo Buralius apud Ughellum in Arretinis Tom. I. describit; & alterum correctius ab ejusdem Ughelli Continuatore, quod ibidem & ego ad litteram exhibui; aliud Manuscriptum, Viro Clariss. de Literaria Republica optime merito, D. Guidone Grandio Monacho Camaldulensi, Abbate insignis Monasterii S. Michaelis Pisarum, atque in Pisana Universitate Publico Mathesis Professore mihi tradito, hic transcribendum censui, fideliter ex Archivo Cœnobii S. Benedicti Monialium præfati Ordinis Camaldulensium Arretii extractum, cujus hæc sunt verba: (1)

Flavius Luitprandus præcellens Rex, Sanctæ Catholicæ Arretinæ Ecclesiæ, in qua Corpus Christi Confessoris & Martyris requiescit Donati, Beatissimo Viro Patri Nostro Lupertiano Episcopo.

DUM contentio orta fuisset inter superscriptum Lupertianum Episcopum, & Adeodatum S. Senensis Ecclesiæ Episcopum, de Diocesis Ecclesiis, & Monasteriis, atque Oraculis in Senense territorio constitutis: idest, Monasterium S. Anselmi, Baptisterium S. Stephani in Acciano, Baptisterium S. Mariæ in Pacina, Baptisterium S. Ipoliti in Sessiano, Baptisterium S. Joannis in

(1) Luitprandi Regis Diploma MS.

1396 Orbis Sacer & Profanus

forfitan
M. Al-
cipo.

in . . . . . Monasterium S. Archangeli in fundo Iuco, Baptisterium S. Andree in Makino, Baptisterium Sancti Petri in Pava, Baptisterium Sancte Marie in Cefona, Baptisterium SS. Quirici, & Joannis in Vico Falcino, Baptisterium Sancte Restitute in fundo Sessiano, Baptisterium Sancti Felicii in Avera, Baptisterium S. Matris Ecclesia in Misulas, Baptisterium S. Valentini in Casale Ursino, Monasterium S. Petri in Axo, Baptisterium S. Viti in Rustiliano, & S. Matris Ecclesia in Castello Politiano. Et ambe partes altercantes in nostra conjunxissetis presentia assererebatur tu suprascripte Lupertiane Episcopo quia Ecclesias istas & Monasteria cum suis Oraculis per diversu vicora constituta a tempore antiquo usque modo in quo fundita sicut condita sunt semper ad Sedem S. Donati de Arretio subiecta fuerunt, & nostra vel antecessorum nostrorum fuit sacratio tam in Presbyteros quam & in Diaconos & nostra usque ultenus mansit possessio & nos debemus habere. Ad hac replicabat Adeodatus Senensis Ecclesia Presul. Veritas est ut asseris quod Ecclesia iste & Monasteria utque Oracula que in territoria Senensi constitute sunt ab Antecessoribus vestris ibidem semper fuit Sacratio sed ideo quod Ecclesia Senensis minime habebat Pontificem, nunc autem ad nos debent pertinere, cui . . . . iterum replicabat supradictus Lupertianus Episcopus. Ab antiquo tempore usque ad introitum in Italia Longobardorum ex quo Christi predicatio Tuscia finibus personavit, Sena Episcopum habuit, & post ingressum Longobardorum in Italia a tempore Rothari Regis usque ultenus semper Episcopus ibidem fuit, sed tum Ramanorum tempore, quam Longobardorum habendo & non habendo Senam Episcopum usque in presentem diem ipsas Ecclesias & Baptisteria, & Monasteria cum suis Oraculis ad nos pertinuerunt, & de nobis Crisma susceperunt per singulis annis & consignationem in populo fecimus & secundum canonicam regulam habere debemus . . . . & presbyteri supradictarum Ecclesiarum semper . . . transferunt quam & qui nunc supersunt Sacrationem a Sede Beati Donati summisserunt & ecce Manus eorum scriptas ubi fidem & obedientiam secundum consuetudinem Arretine promiserunt Ecclesie. Nam & de hac causa jam missus suprascripti Domini Regis nomine Gunteran Notarius directus est qui & causas & merita tam per ipsos presbyteros & Diaconos quia Sacrationem u nostra Ecclesia suscepit seu & per singulos Arimannos ipsius Senensis civitatis inquisivit, & rei veritate comperta usque in Concilium Episcoporum deduxit idem in presentia Sanctissimorum fratrum nostrorum Theodaldi Fesulane Ecclesie, Muxini Pisanæ, speciosi Florentinæ, utque Talespriani Lucensis Ecclesie Episcopi in quorum presentia, ut supra altercavimus & ipsi canonico ordine relecta inquisitione quam missus Domini nostri fecerat terminum posuerunt & cum sex Presbyteris meli sibi Sacramentum prebuit quod ipsa Diocesis Ecclesie cum Monasteriis & Oraculis suis semper ad Beati Donati pertinuissent Sedem, nec per legem eas perdere debemus. Tunc nostra Excellentia una cum venerandis viris Theodora Episcopo Castri nostri Felicitatis & Emulluna Abbate atque Sergio, vel Albino Presbyteris, nec non illustribus Judicibus nostris qui nobiscum aderant, idem Aduavaldus Duce Gaidualda & Lundonia Austri & Aufurt Statoribus Senone Rotfrid & Rutberto Majordomo hanc audientes vestram ulligationem interrogavimus & per Dominum sacrorem Celi & Terræ, & per Beatum Petrum cui Dominus ligandi solvendi que in Celo & in Terra tribuit potestatem adjuravimus ipsum Adeodatum Episcopum Senensis Eccle-

*clisia, ut nobis de hac causa luce clarins dicret veritatem qualiter causam sine peccato finire deberemus. Qui statim coram omnibus pronuntiavit in-fu-
cliam & ita professus est . . . . coram . . . . quem iste sepius dicta Ecclesia
& Monasteria cum suis Oraculis consecrationem & obedientiam a Sede Bea-
ti Donati Arretinae Ecclesie praefuli vel ab ejus defensore habuerunt & ibi-
dem pertinuerunt nam ad Senensem Ecclesiam nihil debentur nisi contra divi-
nam & Canonicam Institutionem dum inter Arretinae civitatis habitatores &
Senensem populum inimicitias de morte Godalberti Judicis confobrimus meltem-
pore gloriosissimi Ariperti Regis fuisset sic dolose ibidem ab Antecessore meo
unum tantummodo annum per aliqua Oracula intra ipsa dioeca enormiter Sa-
cratio provenit; sed & anno isto dum incaute & contra justitiam causam,
promovere ex jussu bona memoria Apostolici Constantini & per me extra or-
dinem & rationem ibidem in Presbyteros duos & ano Oraculo Sacratio facta
est. Hanc igitur professionem nostra Excellentia una cum jam dictis venerabi-
libus Viris per Illustres Judices nostros audientes rectum nobis paruit ut qua-
liter superscripta Ecclesia & Monasteria a longo tempore ad Sedem B. Do-
nati pertinuerint, & in antea pertinere debent & omnis Sacratio in Presby-
teros, & in Diaconos per Praefulem Arretinae Ecclesie, qui nunc est, aut fue-
rit omni tempore in eos perveniat, sicut & praefati Sanctissimi nostri Theodal-
di, Maximi, Speciosi, & Talsipriani Episcopi per suum judicatum statuerunt
& nulla amodo liceat ipse Adeodatus Senensis Ecclesie Episcopus, vel Suc-
cessores ejus de ipsi Diaecesi Monasteriis Oraculis facundiam ad loquendum
habeat . . . . . In ipsi Ecclesiis Monasteriis aut Oraculis qui sunt aut in
tempore fuerint maneat ordinatio nullo contradicente sicut & antiquitus usque
actenus fuit qualiter ipse Adeodatus Episcopus Senensis Ecclesie Warnefrid &
Agiperto Cassaldi ejusdem Civitatis nobis professi sunt quod vestra mansisset
sempre possessio . . . . . In mandatis cunctis iudicibus & gentibus atque
sub Regni nostri ditione pertinentibus ut nullus eorum contra hoc nostrum
judicatum audeat ire quandoque preceptum sed nostris perpetuis, & infinitis
temporibus praesens noster judicatus stabilis persistat temporibus. Ex Editio
Domini Regis per Senonem Illustrum Virum scripsi. Ego Joannes Natarius.*

XVIII. Istud Diploma, seu Pri-
vilegium Luitprandi Regis haecenus
ineditum est; quaedam tamen huic
similia refert Buralius apud Ughel-
lum in Arretionis: horum unum in-
cipit: *Dum in Dei nomine & jussu
ne piissimi & a Deo conservata Domi-
no Luitprando Rege directus fuisset ego
Ambrosius illuster Majordomus parti-
bus Tusciae, &c. factam notitiam men-
se Augusti regnante Excellentissimo Do-
mino Luitprando Rege anno tertio in-
dictione XI. Actum in Curia Domini
Regis in civitate Senis. Aliud inci-
pit: Flavius Luitprandus perexcellens
Rex Viri venerabili Patri nostro Lu-*

*pertiano Episcopo. Obtulisti in presen-
tia Regni nostri judicatum illustris
Majordomi nostri Ambrosii, &c. Ex
editio Sigisfredi Notarii datum Tici-
nil in Palatio Regio sexta die mensis
Martii anno felicissimo Regni nostri
tertio, indictione tertiadecima, &c.
In primo Exemplari Indictio male
signata est, debet enim scribi, In-
diction. XIII. nisi ad ann. 713. re-
feratur, qui primus annus erat Luit-
prandi, ut recte observat laudatus
Abbas Guido Grandi. Constantinus
Papa nominatus in superiori Privi-
legio inedito obiit anno 715. 18. Mar-
tii Indiæ. XIII. Luitprandus cum re-
gnaf-*

gnasset annis 31. mens. septem, obiit ann. 743. exeunte, vel sub initium 744. cum sub finem anni 712. regnare cœpisset; quemadmodum ex Paulo Diacono narrat Pagius ad ann. 744. num. 6. Fateor tamen præfatum Luitprandi Regis Diploma, ineditum a me supra descriptum, siue in curia Scribæ, siue barbaricè Latini sermonis Longobardorum temporibus enormiter fœdatis, multis seate mendis. Quin etiam crediderim aliquando ab ejus initio deesse particulam *non*, ac subinde adiciendam fore illis verbis: *Ab antiquo tempore usque ad introitum in Italia Longobardorum ex quo Christi prædicatio Tuscie finibus personavit, Sena Episcopum non habuit*. Hanc quippe particulam negantem exposcit tota series tum præcedentium, tum subsequenter verborum, ut attente ea consideranti patet: quemadmodum etiam ex Diplomate a Burali relato apud Ughellum Tom. I. in Arretin. Episc. pag. 458. & ex altero magis emendato apud ejusdem Ughelli Continuatore in *Lupertiano*, a nobis etiam ibidem relato evidenter apparet. Nisi forsân quis velit, Lupertianum Arretianum Antislitem ab ea quæstione, quæ nihil ad rem suam conferret, consulto abstinuisse. Id unum probare contendit, quod in causa sua præcipuum erat, Ecclesias, & Monasteria Senensis territorii, de quibus controversia excitata fuerat, ab initio prædicati apud Senenses Evangelii, ac deinceps ad suam usque ætatem, semper ad Arretinam Sedem pertinuisse. Idcirco post verba præfata subjunxit Lupertianus: *Sed tam Romanorum tempore, quam Longobardorum habendo, & non habendo Senam Episcopum usque in præsentem diem, ipsas Ecclesias, & Baptisteria, & Monasteria cum suis Oraculis ad*

nos pertinuerunt, rectius pertinuisse dicendum. Quasi asserat: siue jam olim Sena habuerit, siue non habuerit Episcopum; hoc unum certum est prædictas Ecclesias, Baptisteria, & Monasteria cum suis Oratoriis ad Sedem Arretinam semper spectasse. Consentaneæ enim respondit Lupertianus ad ea, quæ pro sui facti defensione Adeodatus Senensis Episcopus loquutus erat, nempe idcirco Ecclesias, & Monasteria in Senensi agro posita prius ab Arretinis Episcopis leges, ordinationes, Sacramenta, Chrisma, aliaque sacra suscepisse, quia *Ecclesia Senensis minime habebat Pontificem*: nunc autem habet, & ideo ad illam prædicta loca debent pertinere. Hanc ergo Adeodati responsionem Lupertianus retundens, dixit ea verba, quæ nuper retulimus.

XIX. Ceterum tam ex Adeodati confessione, quam ex Lupertiani responso illud colligimus, nonnisi Longobardorum temporibus Senas proprium Episcopum obtinuisse; idque Rothario, seu Rothare eorundem Rege rerum potente. Siquidem ante illa tempora Senas Episcopo caruisse, indicant relata Adeodati verba: Rotharis autem Regis ætate Senis Episcopum sedere cœpisse demonstrant hæc alia Lupertiani verba: *Post ingressum Longobardorum in Italia a tempore Rothari Regis usque ætenui semper Episcopus ibidem fuit*. Rem apertius declarat aliud ejusdem Diplomatis exemplar a Bursilio descriptum, apud Ughellum, expresso insuper nomine primi Senarum Episcopi sub Rotharis Principatu constituti: Cum enim Adeodatus Episcopus Senensis dixisset: *Quod Ecclesie istæ vel Thicia, unde agimus, in territorio Senensi posite sunt, & ad Senensem Ecclesiam debent pertinere, quia dum Longobardi Tusciam occupassent,*

in Senense Civitate minime Episcopus fuisse ordinatus. Mox subdit: Episcopus ille, qui in Arretino tunc temporis erat Ecclesias istas possidebat, & etiam quod certum est Presbyteros ordinavit, & Sacrationem in ipso fecit; sed per nostram petitionem, eo quod Sena minime haberet Episcopum, & postquam Longobardi in Italiam ingressi sunt, primum quidem tempore Rotarii Regis, ordinatus est in Civitate Senensis Episcopus nomine Maurus. In altero ejusdem Diplomatis Exemplari, quod Ughelli Continuator in Lupertiano magis castigatum recitat, eadem prorsus verba legantur: Postquam Longobardi in Italiam ingressi sunt, primum quidem tempore Rotarii Regis, ordinatus est in Civitate Senensis Episcopus nomine Maurus.

XX. Si hæc tria ejusdem Diplomatis Exemplaria legitima sunt: profecto habemus Traditiones Populares Senensium, de quibus antea cum Uberto Benevolentio loquuti sumus, a vero prorsus non aberrare, dum seculo septimo exordium Senensis Episcopatus antiquius non esse prædicant; tametsi emendatione egeant in eo quod asserunt, primum Senarum Episcopum fuisse Gualteranum, qui floruit ann. 670. Nam ex laudato Luitprandi Diplomate constat, primum Senarum Episcopum fuisse Maurum, qui licet eodem seculo septimo vixerit, multis tamen annis Gualterani tempus anteverit: ordinatus quippe fuit Maurus Rothare Longobardorum Rege imperante: porro Rotharis mortuo Ariovaldo ejusdem Gentis Principe, anno 630. statim in ejus locum subrogatus est; ut multis ostendit Pagius Tom. II. ad ann. 626. & 638. num. 7. Quare Maurus post hunc annum, primus Senarum Antistes adlectus est, & quidem ante

Pars II. Vol. II.

annum 649. hoc siquidem anno interfuit Lateranensi Concilio, quod Martinus Summus Pontifex adversus Monothelitarum hæresim Romæ indixit. Fallitur proinde Ughellus, cum Senensium Episcoporum Seriem remotius, quam sit, repetens, Maurum hunc in Catalogo Senensium, num. 6. ponit, eundemque ann. 565. vixisse affirmat; Tomo autem II. in Senogallienf. Episcop. col. 958. n. 7. illum inter Senogallienfes recenset, ac Concilio præfate interfuisse fatetur, æquivocatione nominis forsitan deceptus. Reipsa tamen Maurus iste Episcopus fuit Senarum in Etruria, inscribiturque in Synodo Lateranensi, Maurus Episcopus S. Senatis Ecclesiæ. Azzolinus quidem in Pompi Senensibus Par. I. pag. 119. unum eundemque Episcopum nomine Maurum Senensis Ecclesiæ præfuisse existimat, atque hunc interfuisse Lateranensi Concilio, in eo tamen errat, quod ad ann. 562. illum referat, sicuti & ipsum Lateranense Concilium, quod constat apud omnes fuisse celebratum ann. 649. Ughelli lapsum emendavit ejus Continuator in Venetæ Editione, hunc Maurum inter Senenses Episcopos num. XI. post Antifredum enumerans. Hæc sunt, quæ de origine Episcopatus Senensis colligere potui ex variis, quæ attuli, monumentis, paratus tamen meliora, ac certiora discere, quoties ea mihi innotescant. Tandem Pius II. Romanus Pontifex Senis e nobilissima Gente Piccolominea oriundus Patriam, suam novis honoribus illustraturus, Cathedralē hanc Ecclesiā Divi Joannis Baptistæ Brachio dextro a se ditatam, anno 1449. Metropolitānam constituit; cui hæc Ecclesiā Cathedralēs Tusciæ, tunc Senensis ditionis suffraganeas esse decrevit, nempe Clusinam, Grossetanam, olim Rust-

Hhh

fel-

*fellenfem, Populonienfem, nunc Maf-
fenfem, & Suanenfem.* His postmodum
in hac eadem Etruriz parte additæ

sunt Episcopales Sedes, *Ikimenfis, &
Pientina*, sed exemptæ: de quibus
omnibus seq. cap. differendum est.

CAPUT XLIII.

Synopsis.

I. *Rbcs Metropoli Senensi sub-
jectæ. Clavum vetustiffima
Civitas. Olim Regum Etru-
scorum. Sedes. Porfenzæ Labyrinthus.*

II. *Bella cum Romanis gessit. Demum
ab illis subacta est. Nunc pene excidit.*

III. *Antiqua Clavine Ecclesiæ origo.
Ejus Tempia, & Diæcesis oppida.*

IV. *Russella vetus Etruscorum colo-
nia. Ejus ruinis Grossetum emerfit.*

V. *Episcopatus Russellæ Grossetum
translatus. Diæcesis ejus loca.*

VI. *Populonie antiquitas & nobili-
tas. A Grecis post Caroli Magni
mortem excisa fuit.*

VII. *Primi ejus Episcopi vestigan-
tur. Sancti Carbonii tempus & gesta.*

VIII. *Quinam Episcopi Carbonio suc-
cesserint. Ughelli sententia reicitur.*

IX. *Massim Vetulonie successisse fer-
tur. Hac translatus est Populonie Epi-
scopatus. Diæcesis ejus loca præcipua.*

X. *Monasterium S. Petri a B. Wal-
fredo in Diæcesi Populonienfi edificatum.
Ejusdem Walfredi tempus & Acta.*

XI. *Donationis factæ a B. Walfredo
eidem Monasterio instrumentum antea
ineditum.*

XII. *Idem Instrumentum Notis illa-
firatur.*

XIII. *Suana Episcopatus Sede ornata.
Ampla ejus Diæcesis. in ejus tractu
olim fuit Cosa vetus civitas. De illius
situ disceptatur.*

XIV. *Pientina recens civitas a Pio II.
Sede Episcopali insignita.*

XV. *Mons Ikinus, seu Alcinus.
De illius antiquitate Lucenli opinio
exploditur.*

XVI. *Olim temporali & spiritali
jure subiectus erat Abbati S. Antimi.
A Pio II. Episcopatus Sedem obti-
nuit, unita ei Abbatia S. Antimi.*

I. *Uidquid olim Sena-
rum Civitas, cum
liberi esset juris,
ac Republicæ for-
mam indueret, sua
adjecerat imperio,
Ager, seu Status Senensis nuncupa-
tur. Pars est ampla Tusciæ Anno-
naræ versus Austrum, inter agros Flo-
rentinum, & Pisinum ad Boream,
Occasumque, Mare Tyrrhenum ad
Meridiem, & Pontificiam ditionem
ad Ortum. Antea actis temporibus po-
pulo facta erat, plurimis civitatibus,*

Oppidisque insignibus ditata; sed bel-
lis postea grassantibus, si Metropo-
lim ipsam excipias, ager magna par-
te incultus, & infrequens incolis,
urbes, & oppida quondam floren-
tissima, hodie vel excisa penitus, vel
prope desolata. Ex hac olim Repu-
blica excerptæ fuerunt duæ ditiones,
sed parvæ; nempe Principatus Plum-
bini, proprio Principi parens sub
elientela nunc Imperatoris: & Sta-
tus Prædicii dictus, ubi nunc Orbe-
tellum, Telamon, Portus S. Stepha-
ni, Portus Herculis, Mons Philippi,
& Por-

& Portus Longus, vulgo *Porto Longone*: Postremus iste Hispanici; reliqua loca Cæsarei juris sunt. Urbes verò sunt, *Sena Metropolis*, de qua præceden. cap. *Clusium*, *Grossetum*, *Massa*, quondam *Pepulonia*, *Suana*, *Alcinol*, seu *Monti Ilcinus*, sive *Alcinus*, & *Pientia*. Sunt etiam partes Agri, seu *Tractus Senensis*, Insulæ, *Ilva*, *Dianium*, *Ægilium*, *Mons Christi*, & *Planasia* in Mari *Tyrrheno*. De urbibus *Senarum Metropoli* subjectis acturis, prima atque vectustior occurrit *Clusina*.

Clusium antiquissimam fuisse civitatem Etruriæ, atque inter duodecim primarias ejusdem Colonias ab antiquis Scriptoribus repositam, jam supra demonstratum est, nec ullus Eraditorum inficiatur. Loco sublimi apud Clanem paludem sita, a Monte Politiano urbe 12. mil. pass. Oro-pitum versus distat. Plurimum nonnulli laborant in vestiganda ejus origine. *Annius Viterbiensis* in lib. 7. Commentar. apud *Leandrum*, ex suo *Beroso*, & *Catonis* Fragmentis, prius *Comersolium* fuisse appellatam tradit; idque nominis accepisse a *Comero Gallo*, quem *Janus Vetulonix* Regem constituit juxta *Berosum Chaldeum* lib. 4. Antiquit. sive a *Comersolio Duce*, ut *Caton* in Fragmentis de Origin. visum est. Sed ea opinio ab eruditis exploditur. Nec minus insulsa est aliorum opinio, qui putant hoc idem nomen illi inditum a *Jano*, qui *Clusius* dicebatur. *Janus* quippe a Romanis longe post conditum *Clusium* urbem vocabatur *Clusius*, & *Patulcius*, quia ejus templum in pace claudebatur, & in bello aper-tur erat. Unde *Ovidius* lib. 1. Fast.

... modo namque *Patulcius* idem
Et modo sacrificio *Clusius* ore
vocat.

Leander in Descript. Italiæ, pag. mi-

hi 54. col. 2. affirmat, hanc urbem ab *Antonino* in suo Itinerario *Comersolium* nuncupari. Sed mihi attente *Antonini Imperatoris Itinerarium* ab *Emanuele a Schellstrate* correctissimum editum *Tom. II. Antiq. Ecclæs.* pagin. 598. col. 2. expressum occurrit *Clusi* nomen his verbis: Item a *Lucca Romam per Clusiam* . . . *Clusio M. pag. XII., &c.* *Servius* apud *Ughellum* vult fuisse ædificatam hanc civitatem a *Clusio Tyrrheni filio*, vel a *Telemacho filio Ulyssis*; sed levissima ducta conjectura a *Tyrrhenis Pelasgis*, quos *Umbri Camertes* inde expulsi narrantur. Ipse vero *Ughellus* verosimilium censet, *Clusium* ab *Umbris Camertibus* fuisse, constructum, ante *Trojanum bellum*, quando ea civitas olim *Camert* appellaretur. Quod & confirmat *Livii* testimonio lib. 10. affirmantis, *Clusium* a præcis dictam fuisse *Camertem*. At eo loci hæc civitas a *Livio* non *Camert*, sed *Camari* ex præcorum sententia nominatur. De *Quenim Fabio* loquens ait (1): *Q. Fabius vere inde primo relicta secunda Legione ad Clusium (quod Camari olim appellabant) præpositoque castris L. Scipione præpore, Romam ipse ad consultandum de bello rediit.* Ita *Codex* quo ego utor, pag. 93. col. 2. nisi forte ille mendosus sit, & *Camari* loco *Camert* sit positum. Nihilominus & alii *Codices*, quos legi, non *Camert*, sed *Camari* habent. Ut ut res sit; incertum est quoniam ea Civitas Auctores sortita fuerit, quove condita tempore; tamen omnes fateantur, illam esse antiquissimam.

Amplam, prævalidam, opulentamque olim fuisse hanc urbem inde consilii potest, quod sub ipsis *Romæ* conditæ initis *Etruscorum Regum* Sedes extiterit. Illic præ aliis *Regni* sui solum posuit *Porfena*, ac magni

II h h h 2

fici

(1) *Livius* Dec. 1. lib. 10.

ficis ædibus civitatem exornavit, mitorum labyrinthi inter cetera constructo, in cuius medio superbissimum sibi Mausolæum excitavit. Hunc Labyrinthum ex M. Varrone describit Plinius lib. 36. cap. 13. ubi de Labyrinthis Ægyptio, Lemnio, Cretico, & Italico differens, folius Lemnii vestigia superfuisset suo tempore affirmat: *Extant adhuc, ait, reliquæ ejus, cum Cretici Italique nulla vestigia extent. Namque & Italianum dici convenit, quem fecit sibi Porfena Rex Etruriæ sepulchri causa, simul ut exterrorum Regum vanitas quoque ab Italis superaretur. Dein profequitur: Sed cum excedat omnia fabulosis, utemur ipsius M. Varronis in expositione ejus verbis: Sepultus est, inquit, sub urbe Clusio, in quo loco Monumentum reliquit lapide quadrato: singula latera pedum lata tricentum, alia quinquagenum: inque basi quadrato intus labyrinthum inextricabilem: quo siquis introire properet sine glomeratini, exitum invenire nequeat. Supra id quadratum pyramides stant quinque, quatuor in angulis, in medio una, in imo lata pedum septagenum quintum, altæ centum quinquagenum: ita fastigiatæ, ut in summo orbis æneis & petasus unus omnibus sit impositus, ex quo pendeant excepta catenti tintinnabula, quæ vento agitata, longe sonitus referant, ut Dodone olim factum. Supra quem orbem quatuor pyramides insuper singule extant altæ pedum centum. Supra quas uno solo quinque pyramides, quarum altitudinem Varonem produit adicere. Fabulæ Etruscæ tradunt, eandem fuisse, quam totius operis, adeo vesana dementia quævisse gloriam, impendio nulli profuturo. Præterea fatigasse regni vires, ut tamen laus major artificis esset. Ita Plinius: ex quo ceteri, qui de hoc Labyrinthum scripsere, Blondus in*

Etruria, Sabellicus Ennead. 1. lib. 6. pag. 115. Leander Albertus in Descript. Italiæ, Simon Maiolus Dierum Cauticular. Dialogo 23. & Thomas Dempsterus de Etrur. Reg. lib. 2. cap. 50. Postremus hic miratur, Plinium asseverasse, Clusii illius Labyrinthi suo tempore nulla restasse vestigia, cum etiam nunc hodie non obscura extare fide digni testentur, & majora quidem certioraque, quam ipsius tam opulentæ civitatis. Verum eruditissimi Viri, qui hoc Opus Positum Dempsteri typis cædendum procurarunt, eodem loco pag. 209. in margine adnotant: *Optime Tiliandus: allucinantur vero illi, qui cuniculos quosdam sub ipsamet civitate Clusina latentes, Labyrinthi vestigia esse arbitrati sunt, quum constet ex ipsi Varronis verbis Sepulchrum Porfene extra Clusium in planicie fuisse, & in ejus quadrata basi Labyrinthum.*

Ceterum cum io urbe ipsa, tum in proximo agro plura alia vetustatis monumenta, nempe Inscriptiones prisce characteribus Etruscis exaratas, veterum ædificiorum vestigia illic effossa, antiquæ ejusdem magnificentiæ & amplitudini fidem conciliare certum est. A Romanis quoque in pretio habitam ostendunt Latinæ Inscriptiones illic repertæ, quas Panvinus, Signorius, Ughellus, & Dempsterus recitant. Clusii cum laude meminerunt Dionysius Halicarnass. lib. 5. Appianus lib. 1. Polybius, Livius, Strabo, alique veteres. Ex Poëtis Virgilius lib. 10. Æneid. Horatius, & Silius Italicus. Sequentium item ætatum Historici Plutarchus in Vitis Publicolæ, Pompilii, Camilli, & Syllæ, Velleius Paternculus, Procopius lib. 3. de Bello Goth. & Flavius Blondus in Descript. Etruriæ, ubi inter alia hæc tradit (1): *Est & Clusium vetustissima urbs, cui olim*

(1) Blondus in Etruria.

olim Carmon Plinius dicit nomen fuisse: fuit vero inter Capita Etruria primaria olim numerata, quam Gallorum Senonum bella, & Porſenæ Ipfius Regis hiſtoria clarum imprimis reddunt. Ea nunc pene dereliſta urbi Sena ſubjecta eſt; nec quidquam dubitamus, quin populorum, ceterarumque rerum reliquiis intereuntes olim Cluſium, & Ruſſellæ, urbem Senam, dum conderetur a principio, auxerint. Refert ex M. Varrone Plinius Porſenam Regem extruxiſſe ſibi apud Cluſium monumentum, in quo mirabili opere labyrinthus fuit, cuius nulla Plinii temporibus extabant reliquæ. Adjacent vero civitatis ruina, Epifcopo etiam nunc ornata, paluſtri fluvio Clano a Plinio ut nunc appellato: ad ſuperioremque ejus pariem, Sena verſus, Poſſetanum eſt nobile Oppidum.

II. Potentia, opibusque hanc urbem quondam floruiſſe declarant bella, quæ ejus incolæ adverſus Romanos ſæpius gesserunt. Primum regnante Tarquinio Priſco (1) quinque Etruriæ Populi, nempe Cluſini, Arretini, Volatetrani, Ruſſellæi, & Vetulonienſes, arma cum Latiois tunc Populi Romani hoſtibus, communi conſilio conjunxerunt. Sed Priſcus inito certamine, anno Urbis conditæ 150. ad Eretum oppidum agri Sabini Etruſcos tanta clade aſſecit, ut pacem per legatos petere compulſi fuerint; neque illis antea conceſſa, quam ſe ſubditos, Tarquinium vero Priſcum agnoſcant Princepem. Itaque ad eum Etruſci omnia Principatus iſignia duodecim civitatum detulere, coronam, Sceptrum cum aquila, Sellam eburneam, purpuream tunicam auro intertextam, eum purpureo amiculo. Priſco viſa functo, atque in ejus locum Servio Tul-

lo ſuſſecto, Cluſini, ac reliqui Etruriæ Populi negarunt ſibi aliquid eſſe cum Servio vili homine commercii. Sed Principatum in Etruſcos morte Tarquinii popularis ſui extinctum eſſe. Hoc bellum anno Urbis Conditæ 178. inchoatum 20. annos tenuit tam atrox, quam diuturnum, tribus de Etruria deviſta Romanorum triumphis illuſtre, in inchoantium perniciem recidit. Pulſo autem Roma Tarquinio Superbo, Regibusque omnino ſublatis, cum Tarquinienſes (2), Vejentefque Superbum Regem in Regnum reducere vellent, Porſena Cluſi, & Etruriæ Rex potentiſſimus, anno Urbis Conditæ 247. Romam obſidione cinxit, Tarquinius in eam reducturus; quodque moliebatur perſecidiſſet, niſi cum C. Mutii Cordi, poſtea Scævola dicti, manum ſibi coram eo comburentis conſtaotia, & Horatii Coclitis in ponte pugnantis, donec ſolutus eſſet, fortitudo par exercitui, deterruiſſent. Auſe ſunt tum quoque femine, & inter illas Clælia ſupra ſexum fortis, Romanæ virtutis egregium ſpecimen Regi exhibere. Quare Porſena cum Romanis pace ſancita, re inſecta Cluſium reverſus eſt. De quo Porſenæ bello Silius Italiens lib. 8. ita cecinit:

*Et antiquis Romanis manibus horror,
Cluſinum vulgus, eum Porſena magna juhebat,*

Nec quicquam pulſos Romæ imperitare Superbos.

Dein vero Cluſini (3) anno Urbis Conditæ 363. Gallorum Senonum bello oppreſſi Romanorum opem imploraverunt, qui primum Legatos tres filios M. Ambuſti Fabii miſerunt, ut prohiberent injuriam. Legatorum uno Q. Fabio io eruptione civium cum Gallum quemdam interemiſſet,

(1) Livius lib. 1.

(2) Idem lib. 4. Dionyſius Halicarn. & Florus.

(3) Idem lib. 5.

eique detraxisset spolia; detecto a Gallis, ii quoque Romam Legatos misere, qui juris gentium violatorem reposcere. At Romani nihil respondententes; quin ex adverso tres illos Fabios Tribunos militum creantes, Gallorum iram in se ipsos verterunt. Itaque Galli soluta Clusii obsidione Romam versus moverunt, illatam sibi ac gentibus omnibus injuriam ulturi. Ejus belli finis extitit, primum Romæ incendium a Gallis illatum, Capitolio vix incolumi: mox eorundem Gallorum clades, qua Camillus omnes deleuit; tandem mutua utriusque Gentis pernicie, Clusio parva salus. Ubi autem post hæc Romanorum potentia reliquis Italiæ populis invisa fuit, Clusini cum iis scdere sancito, sæpius in Romanos cierunt bella; ac tandem tum ipsi, tum alii Etruriæ Populi, eorumque socii ann. 470. vel ut aliis visum est, 471. U. C. a P. Dolabella Cof. ad Lacum Vadimonis coësi, Romanorum imperio parere compulsi sunt. Hæc passim Livius, Dionysius Halicarn. Polybius, Plutarchus, L. Florus, Eutropius, alique narant. Exinde hæc civitas sub Romanorum fascibus tranquillissime conquevit; municipii jure ab iisdem donata, atque in Arniensem Tribum ascita fuit: quemadmodum ex Onuphrio Panvino tradit Carolus Sigonius, de Antiquo Jure Italiæ lib. 3. cap. 3. Antiquum splendorem illa servasset, nisi Romano Imperio delabente, uti ceteræ civitates Etruriæ, & ipsa primum Gothorum, dein Longobardorum armis, ac demum domesticis Italicorum, ac præsertim mutuis Tuscorum bellis oppressa, haud vulgare inconstantis fortunæ exemplum de se præberet, cum ex opulentissima, ac olim totius illius Provinciæ Regina, inter angustos, ac

pæne desolatos muros vix duo hominum millia alere videatur.

III. Sed jam, quod præcipuum, Clusinæ Ecclesiæ origo restat examinanda. Eam a suis initia repetere usque modo datum non est, cum Ecclesia illa antiquis monumentis destituatur. Quamquam vetus traditio Gentis est, Apostolorum Discipulos ibi, quemadmodum & in aliis circumadiacentibus urbibus Evangelium propagasse. Nec dubium quin primis Christianæ rei seculis illic aliquod Evangelii lumen effulserit; siquidem Aureliano Imperante, *Clusii in Etruria consummasse Martyrium Irenæum Diaconum, & Mustiolam, nobilem Matronam, & alios complures, tertio Nonas Julii*, narrat Baronius Tom. II. Annal. ad ann. 276. num. 5. quorum Acta, uti & aliorum Martyrum, tunc apud Sutrium quoque pro Christi nomine interfectorum, simul descripsit Surius To. IV. die 3. Julii: fusius vero Bollandi Continuatores Tom. I. Julii ad diem 3. pag. 638. & seqq. Irenæi Corpus in Basilica Cathedrali, Mustiolæ vero haud procul a Civitate in Templo ejus nomini dicato, marmorea in Arca requiescere, Ughellus Tom. III. in Clusin. Episc. col. 666. prodit. Ubi etiam addit, elapsis annis, cum in adjacenti ejusdem S. Mustiolæ celebri quadam Canonicorum Regularium Præpositura (hodie vero Fratrum S. Francisci, quos Observantes vocant, Coenobium extat) alium Puteum effodissent, multa Sepulchra, prisorum Fidelium cum antiquis inscriptionibus reperisse eos, qui illic ædificabant. Hæc vero esdem, ipse Ughellus testatur, se propriis oculis conspexisse; indeque collegit, Clusium ex illis primis fuisse Civitatibus, quas Christi Evangelium ad vitam illuminavit sempiternam. Quemadmo-

admodum etiam haud procul ab eo loco plura alia Sepulchra inventa, fuisse refert, cum jacentibus statuis, & vetustis characteribus Etruscis, quæ ejusdem civitatis antiquam ostendunt potentiam, ac magnitudinem. Campus autem, in quo reperta sunt, *Pilare* modo appellant. Ex laudatis porro S. Irenæi, & Multiolæ Actis, Bartholomæus Macchionus primum, Clusii Episcopum fuisse Divum Marcum commemorat. Qua in re ipsi contradicit Ubertus Benevolentius, quod scilicet ejusmodi Acta multis fabulis conspersa non in omnibus fidem mereantur. Inficiari nihilominus nemo poterit, Clusinam Sedem perantiquam esse, fuisseque Pastoribus forsitan etiam ante Constantini Imperium exornatam; tamen primus, cujus ad posteros memoria pervenit, non alius occurrit nisi Florentius Clusinus Episcopus, qui juxta Ughellum Concilio Romano interfuit ann. 462. sed melius juxta Pagium, & Harduinum, anno 465. Hilario Papa illud celebrante. Hæc Sedes Episcopalis a suo exordio ad annum usque 1459. uni Apostolicæ Sedi subiecta a nullius alterius Metropolis jure pendebat; anno autem præfato Pius Secundus Summus Pontifex illam Senensis Metropolis tunc a se constitutæ Suffraganeam esse decrevit.

Cathedralis Ecclesia antiquæ structuræ, ac decentis magnitudinis Sancto Secundiano urbis Patrono dedicata est; non tamen ejus Corpus in illa quiescit, ut male Ughellus credidit. Dux illic Dignitates, scilicet Archipresbyter, cui animarum cura est concedita, & Præpositus; quibus propediem addentur Archidiaconus, & Prior; nam & ex Dignitatibus ex Priorum Virorum legatis quamprimum eriguntur: novem præterea Canonici, duodecim Beneficia-

ti, cum alio promiscuo Clero divina monia implent. Duo in urbe cernuntur Monasteria, aliud Virorum, aliud Virginum, tres Laicorum Confraternitates, Seminarium cum Alumnis, uocicum Xenodochium, sex aliæ sine animarum cura Ecclesiæ, & tria Oratoria. Clusina Diocesis duas Parrocias Suburbanas, dein alias viginti quatuor complectitur, undecim Virorum Cœnobias, quinque vero Monialium, triginta Laicorum sacra Sodalitæ, cum suis Oratoriis, duos Pietatis Montes, ac decem Xenodochia. Eiusdem Diocesis Oppida, seu Terræ sunt, quæ sequuntur, vulgari sermone descripta: *Chianciano, Sarteano, Cetona, Figbina, Castiglione, S. Casciano de' Bagni, Celle, Radicefani*; ubi Arx valida in Montis fastigio: *Abbatia S. Salvatore, Arcidosio, Castell del Piano, Monte Laterane, Monticello*. Ubi nunc Abbatia S. Salvatoris, olim celebre fuit & extat adhuc Mon. Cisterciensium, in honorem S. Salvatoris a Racheio Longobardorum rege excitatum, atque amplissimis redditibus, ac muneribus ditatum, ut narrat Ughellus.

IV. Grossetum etsi Populonia recentius sit, huic tamen illud præponimus, quoniam Russellana Sedes Episcopalis, quæ postmodum in Grossetanam demigravit, Populonienis vetustior habetur. Russella celebris quondam fuit Etruriæ civitas, atque inter duodecim primarias illius Colonias a veteribus recensita, cujus disertam mentionem faciunt Livius locis antea in Clusio laudatis, Dionysius Halicarnassus. Ptolemæus, Plinius lib. 3. cap. 5. A Romanis domita, ipsorum Colonia deducta est, teste Plinio. Ex perventis, ac nobilis ejusdem civitatis ruinis, corrupto vocabulo ortum fuisse Grossetum, in Ditione Senensis ad lavam Umbonis fluvii situm, plerique volunt: si An-

Annum Viterbiensem excipiamus, quem Leander Albertus in Descript. Etruriæ Littoralis, pag. mihi 30. & Mediteraneæ, pag. 55. col. 2. aliique perpauci eum sequuti, perperam de veteris Russellæ, seu Rosellæ situ scripserunt. Annii quippe in suo Itinerario, atque in Commentariis Catonianis, Leander item, ac nuper Morerius, Russellam olim positam fuisse contendunt, inter Montem Tuniatum, & Rosetum; Indeque Russellana Balnea quondam nuncupata, quæ nunc vulgo *Bagni di S. Filippo* appellantur (quod scilicet eo loco S. Philippus Benitius ex Ordine Servorum vitam Eremiticam aliquamdiu egit) ad Montis prædicti radices, a Redicofano Oppido 4. mil. pass. Scnæ autem urbe supra 30. Ubi vero nunc Grossetum extat, olim Tusciæ Mediterraneæ, Rosetum dictam, apud Umbronem fluvium, ab ejus ostio, & littore 7. mil. pass. distantem in Boream, Senam Metropolitim versus, a qua 40. null. abest; vulgique corrupto sermone, unius literæ G additione facta, ex Roseto, Grosseti vocabulum compositum. Verum ejusmodi opinio Cordatis minime probatur, cum ejus Auctores dirutum prope Redicofanum quoddam Oppidum (vulgo locus *Rosella* dicitur) eum hac antiqua Rusella scæde confundunt. Ptolemæus quippe, Plinius, & alii veteres Scriptores, antiquam Russellam non ad Montis Tuniatæ radices, prope Redicofanum, sed inde procul, in lata planicie, prope Umbronem collocatam tradunt; quod & ejusdem ruinæ hodieque testantur. Nam prope Grossetum ex quadrato lapide adhuc veteris Russellæ semidiruti muri apparent, cujus desolatum solum sæpius torreamata, signaque egerit, illius civitatis testantia antiquitatem. Nec Strabo, Ptolemæus, Plinius, aut ve-

terum Scriptorum quispiam alterius urbis Roseti nomine nuncupatæ, ac ibidem positæ meminerunt. Grossetum itaque ex ruinis antiquæ Russellæ emerfit. Civitas est, a Senensibus primum, dein validius a Magnis Etruriæ Ducibus, quibus nunc subest, Arce, ac moeniis, cum propugnaculis undique circumductis instructa, atque a Prædialiis militibus probe custodita, tanquam Senensis oræ Maritimæ munimentum. Terræ, Castra, & Oppida in ejus Diocesi posita subsunt una cum ipsa urbe Magno Duci, præter Scarlinum, & Borcanum, quæ ad Plumbini Principatum spectant.

V. Exordium Grossetanæ Ecclesiæ haud aliunde hauriendum est, quam ab ipsa Russellensi, cui illa successit. Vetustam esse originem Russellensis Ecclesiæ, ac fortassis primo, aut saltem secundo Christianæ Rei seculo consignandam inde conicio, quod tunc temporis clara esset ea civitas, jamque a Sanctissimis Viris Perrino Pisis, & conterminis locis, Paulino Lucæ, Romulo Volaterris, Fæfulis, Arretio, aliisque Apostolorum Petri & Pauli Alumnis toti pæne Etruriæ Evangelii doctrina fuerit promulgata. Verum Russellæ excidio, ac temporis injuria perire veteris illa monumenta, ex quibus certa veteris ejus Christianitatis argumenta depromi possent. Hoc unum exploratum habemus, seculo quinto jam labente Russellenses Episcopos ibi jam constitutos, atque in Sacris Conciliis jus divinum dixisse. Nam Vitellianus Russellensis Episcopus interfuit primo Concilio Romæ indicto a Symmacho Papa, non quidem anno 498. ut putat Ughellus, sed 499. ut Pagius, & Harduinus demonstrant. Vitellianum deinceps continuata serie subsequuti sunt Russellenses Episcopi, quorum quamplurimum

rium in Romanis Conciliis, & Gregorii Magni, aliorumque Pontificum Epistolis occurrunt nomina, usque ad ann. 1138. tunc quippe ab Innocentio II. Russellana Ecclesie, quod ejus civitas jam antea excidisset, Grossetana fuit substituta. Innocentii II. Diploma hac de re editum anno præfato recitat Ughelli Continuator Tom. X. Italie Sacrae, in addendis, & corrigendis, pag. 269. & seq. Ecclesie Cathedralis Russellæ Divo Laurentio Martyri erat sacra: unde, Gaufridus, decimus apud Ughellum Russellensium Antistitem, Episcopus S. Laurentii, ab ipsa scilicet principe Ecclesia sua nuncupatur. Eundem titulum postmodum servavit Cathedralia Ecclesia Grossetana eidem Sancto Martyri dedicata, cujus & Sacro Pignore, & patrocinio nobilitatur. Est enim B. Laurentius Martyr, uti Grossetana Ecclesia Divus. Titularis, ita & Urbis Patronus. In eadem Ecclesia quiescunt Corpora SS. Martyrum Adriani, & Feliciani, quorum Translationis festum die 27. Aprilis celebratur. Ibi divina officia peragunt tredecim Canonici, una cum Præposito, cui animarum cura incumbit. Gaudent autem Canonici privilegio deferendi Cappam magnam, ad instar Beneficiorum Sancti Petri in Urbe, & Rocchetum cum manicis; æstivo autem tempore Cottam super Rocchetum, ex Indulto Clementis XI. Summi Pontificis, eis concessa ann. 1708. In præfato Canonico cœtu adfuit dñæ Præbendæ, Theologalis nimirum, & Pœnitentiaria. Quinque illic, aut sex Capellani, totidemque Clerici Ecclesie obsequiis sunt addicti. Præter Cathedrale Templum, erecta est in Civitate altera Ecclesia Parochialis, titulo Sancti Michaelis Archangeli insignita. Unicum in Urbe. Cœnobium FF. Minorum Conventua-

Pars II. Vol. II.

lium S. Francisci: huic proximum est alterum Monialium: Tria Laicorum Sodalitia, unicum Xenodochium ibidem visuntur. Seminarium Clericorum erigi cœptum a Jacobo Falconetto, Ordinis Prædicatorum, Grossetano Antistite, & generis nobilitate, & doctrina conspicuo, tum lite suborta, tum immatura ejus morte perfici nequaquam potuit.

Dioecesis Grossetana in tres partes secta est. Prima est *Ischia Umbra*, & continet *Castellum Ischia*, Terram *Batiniani*, Castellum *Montis Urfarii*, Terram *Campanastici*, Castellum *Saxi Maritimi*, Villam *Collis Massarii*, Villam *Vicarelli*, Vicumque *Casali*. Secunda est *Montis Piscarii*, & comprehendit Terram *Montis Piscarii*, a qua hæc pars nomen accipit: *Castellum Sticiani*, Terram *Archi Strate*, Oppidum *Saxi Fortini*, Terram *Archi Theoderigorum*, Oppidum *Montis Massi*, Castellum *Talorum*, Terram *Bacceggiani*, Oppidum *Tornicella*. Tertia est *Castillonis Piscarie*, eaque complectitur Terram ipsam *Castillonis*, Vicum *Tiruli*, Terram *Starlini*, Terram *Gaburriani*, Castellum *Ruvii*, Terram *Caldane*, Castellum *Colonne*, Oppidum *Boreani*, Oppidum *Fancarici*, Arcem *Trappule*. Nonnulla ex ejusmodi locis oppida recensent, Blondus, & Leander Albertus in Descript. Etruriz Littoralis; præsertim Ischiam, Scardinum, Castilionem Piscarie, & Columnam. Iia porro in Terris, Oppidis, Castris, Vicisque antea enumeratis Ecclesie 30. reperiuntur; Regularium Cœnobia octo, Confraternitatum Oratoria quinque & viginti. Ob æris tamen inclementiam, præcipue æstivo tempore, hæc Etruriz pars, uti & pene tota Senensis ora littoralis inculta est, & populo minus frequentata. A Pio II. Grossetana hæc Dioecesis, ipsaque urbs Episcopi

IIII

fcopt

1408 Orbis Sacer & Profanus

scopi Sedes Senensis Metropolis Suffraganea facta est, cum antea uni Apollonice Sedi esset obnoxia.

VI. Populonia, cujus Episcopalis Sedes Massam postmodum translata est, inelyta quondam extitit Etruriz Littoralis civitas inter duodecim principes ejus Colonias ab omnibus relata. Populonium Strabo, & Plinius lib. 3. cap. 5. & 6. Populonium Ptolemæus lib. 3. Mela lib. 2. & Virgilius lib. 10. *Æneid.* Populonias vero Livius lib. 10. Secundi Belli Punici appellat. Onomastici Auctor asserit, Populonium Oppidum fuisse, in littore Maris Tusci, haud procul Pisis, hodieque Plumbinum dici; quem & quidam alii imitantes, in eundem errorem lapsi sunt. Siquidem communiter apud Literatos Populonia ibi sita fuit, vel prope saltem, ubi nunc locus, qui vulgo dicitur *Porto Bratto*, non autem, ubi nunc Plumbium, a Pisis supra 70. mil. pass. distat in Ortum Mari; terra vero haud paucioribus 64. Ibi ad 3. mil. pass. Populonium Promontorium, a Strabone, Plinio, & Ptolomæo memoratum; apud quod Plumbinum, oppidum situm est. Quibusdam visum est, hanc urbem sive a Coris, sive a Pelasgis ædificatam prope maritimum littus: nec desuere etiam, qui illam Volaterranorum Coloniam fecerint. Ast ejus origo præ antiquitate obscura est. Potentissima, quondam fuit, indeque veteres Etrusci classibus construendis armamenta promebant. Insigni titulo a Virgilio *Æneid.* lib. 10. exornatur: (1)

Sexcentos illi dederat Populonia, mater.

Livius haud semel illam commemorat; veluti lib. 28. qui est 8. Secundi Belli Punici; dum refert, *Populonienses ferrum* Romanis impertitos, pro instruenda adversus Carthagi-

nenses Classe. Libro autem 38. qui 10. est pariter Secundi Belli Punici narrat (2): *Claudius Consulem profectum tandem ab Urbe inter Portus Consanum, Laurentinumque atrocem vim tempestatis adortam in metum ingentem adduxisse. Populonior inde pervenisse, stetitque ibi, dum reliquum tempestatis exsolviret.* In Colle mari imminente urbs sita erat, ad cujus radices fossa circumundique ducta, e proximo pelago aquam excipiens, mediam claudebat, velut in centro, civitatem, & collis eam partem, cui illa infedebat, insulæ pæne formam referens, adeo ut eo aquarum circuitu a reliqua continente sejungeretur. Ad ostia ejusdem foveæ binæ Arces hinc inde erectæ ubi prædio erant. Inexpugnabilis videbatur hæc civitas, tot tum naturæ, tum artis munita præidiis; & nihilominus excidium passa est; primum a Sylla Dictatore devastata; sed paulo post a Romanis instaurata fuit, Syllæ cum tyrannide ejus vita extincta. Romanorum Imperio paruit usque ad Gothorum in Italiam irruptionem; tunc quippe in ipsorum, Totilæ præsertim, potestatem venit; dein Longobardorum præda fuit; stetitque ad seculum usque nonum: tunc quippe extremum sui excidium passa est, non quidem a Carolo Magno, ut male Ughellus existimavit; sed a Niceta Patritio Constantinopolitano, Imperatoris Orientis Duce, Italiz Regnum moderante Bernardo, Caroli Magni Nepote. Porro Bernardus iste post Pippini patris obitum a Carolo Magno Italiz Rex inauguratus fuit ann. 813. illudque tenuit ad annua usque 817. uti refert Pagius, ann. 810. num. 7. 813. num. 13. & 17. 814. num. 29. & 817. num. 9. & seqq. Quocirea intra istud annorum spatium Populonia a Græcis fuit ever-

sa;

(1) Virg. lib. 10. *Æneid.*

(2) Livius lib. 10. Secundi Belli Punici.

Pars II. Lib. III. Cap. XLIII. 1409

sa; uti Blondus in suis Histor. & in Etruria; Leander Albertus, & alii commemorant. Extant adhuc excisæ Populoniz; moenium præcipue, Fontium, Amphitheatri, aliorumque antiquorum ejus decorum vestigia, quæ

idem Leander in Descriptione Etruriæ Littoralis exponit. De pervetusta, nobilique hac urbe, ejusque ruinis, Rutilius in lib. 1. sui Itinerarii hæc eleganter cecinit carmina: (1)

*Proxima securum referat Populonis litus,
Quæ naturalem ducit in arva sinum.
Non illic positæ extollit in æthera moles
Lumine nocturno conspicienda Phoro;
Sed speculum Valide rupis sortita vetusta,
Quam fluctus domitos arduus urget apex,
Castellum geminos hominum fraudavit in usus
Præsidium terris, indisiumque fretis.
Agnosci nequeunt avi monumenta prioris,
Grandia consumpsit mania tempus edax;
Sola manent interceptis vestigia muris,
Ruderihus læti tecta sepulta jacent.
Non indignemur mortalia corpora solvi,
Cernimus exemplis Oppida posse mori:*

VII. Perantiquam esse Populonensem Ecclesiam minime ambigo, cum jam proximæ illi Etruriæ civitates Apostolorum tempore Evangelii lumine fuerint illustratæ: quamquam Populonensium Episcoporum nomina ante Symmachi Papæ ætatem ignorentur. Ughellus tardius quam par est Catalogum suum exorditur, primum in eo collocans Sanctum Cerbonium, qui non nisi post dimidium seculi sexti Populonensem Sedem ascendit. Huic enim duo alii, quorum ad posteros memoria pervenit, Populonenses Antislites tempore anteiverant, nimirum Atellus, & Florentius. Atellus quippe Episcopus Populonensis interfuit Synodo Romæ sub Symmacho habitæ ann. 501. ut videre est apud Harduinum; Florentii autem memoria in Actis Sancti Cerbonii obvia est. Quare Cerbonius non primus, sed tertius in Serie Populonensium Antislitis est recensendus. Ex ejus autem Actis di-

gnosci potest, quis ille esset, quoque tempore Populoniz Sedem fuerit adeptus. Varia quidem prodierunt S. Cerbonii, seu Cerbonis Acta, sed plurimum adulterata, & corrupta. Ejus vita adhuc inedita extat in Bibliotheca Vaticana, Cod. 6453. quam citat Floravantes Martinellus, fol. 99. sui libri, cui titulus est: *Roma ex Ethnicis Sacra*. Hanc quoque asseruari in Tabulario Metropolis prodit Ubertus Benevolentius; immo vult, meliorem esse illa, quæ in Bibliotheca Vaticana reperitur, cum ista ex Senensi descripta esse videatur. Aliam pariter citat Baronius, in notis ad Martyrolog. Roman. die 10. mens. Octobr. eamque præfatus Benevolentius cum neutris concordare existimat: ipse vero aliam vulgavit, excerptam ex Tabular. Ecclesiæ Metrop. Senensis, fol. 12. signat. num. 108. quam Ughelli Continuator nuper edidit in Addit. ad Tom. III. Ital. Sacr. in Populon. & Massens. Episcop. in ejus-

Iiii 2

(1) Rutilius lib. 1. Itiner.

eiusmodi Vita inter alia proditum est, Beatum Cerbonium genere fuisse Afrum, a parentibus suis concreditum fuisse S. Regulo Archiepiscopo sacris doctrinis imbuendum: cumque mirum in modum & literis, & bonis operibus profecisset, ab eodem Regulo fuisse ordinatum Episcopum: (1) *Videns, inquit, B. Regulus tantam constantiam fidel, quam habebat in Domino cum ad Ordinem Episcopatus perduxit: in quadam scilicet Africæ civitate, quam minime nominat. De illorum autem in Italiam navigatione, & appulsu, hæc ibidem narratur: Erat enim tunc in illo tempore hæretica pravitas in Africa regione, pullulata contra Fidem Catholicam. Cernens autem B. Regulus tantam perfidiam hæretica pravitate inflescere, relicta propria Sede, adiunctisque Sociis B. Cerbonio, & Felice Episcopis, simulque Sacerdotibus Italia fines agredi tentaverunt. Prosequitur deinde narrationem itineris, tempestatis in mari obortæ, ac tandem in Italiæ fines prope Populonium eos appulisse commemorat; mox & Sancti Reguli Martyrium, Totila in Catholicos deserviente: Illo, ait, in tempore Totila Rex perfidus crudeli examinatione cum satellitibus suis Gothis Italiam devastabat: B. vero Regulum, sicut in digestis suis legitur, capitali extraxit sententia. Cerbonius vero, & Felix Sanctissimi Episcopi Cadaver sui Magistri, & Archiepiscopi mirifice sepelierunt. Pergit postea insignis miraculi factum describere, cum scilicet B. Cerbonius Totilæ iussu, prope Populonium ad nrros damnatus, Dei ope illæsus servatus est, magnæ molis, atque feritatis urso ad ejus pedes procumbente, eosdemque deosculante; adeo ut eo prodigio Totila obstupefactus, barbariem in Sancti Antistitis venerationem verteret:*

sicuti Divus Gregorius Magnus tradit, lib. 3. Dialog. cap. 11.

Quanta insuper esset virtus, quantæ Cerbonii sanctimonia aedum ex miraculo auper relato, verum etiam ex præclarissimis ejusdem gestis illius Vitæ Auctor ita demonstrat: *Vir, inquit, abstinentiæ exstitit; vigiliis, orationibusque semper erat intentus, curaque pauperum non minima sollicitudine illi aderat. Serviens Domino die, ac nocte sine querella in Ecclesia Beate Mariæ semper Virginis, sub Florentio Episcopo ejusdem civitatis Populonii, qui illo tempore præerat. Ex quibus verbis discimus, tunc temporis Florentium Populoniz fuisse Episcopum; Virum sane sanctitatis eximie, de cujus felici ad Deum transitu, hæc ibidem legimus: Factum est autem, ut dormitionem acciperet in Domino B. Florentius, cujus anima a B. Cerbonio in Cælo ab Angelis visa est ferri. Contigisse Florentii obitum circa annum 554. inde concilio, quod Sanctus Cerbonius statim a Clero, & Populo, in ejus locum, licet reluctans, fuisse factus fuit Populoniz Episcopus, ut in iisdem Actis habetur: quæ itidem referunt, Cerbonii electionem Vigilio Papa S. Petri Cathedralam moderante factam. Porro Vigiliis mortalitatem exiit, anno reparatæ Salutis quingentesimo quinquagesimo quinto, non autem anno sequenti; sicuti Pagius contra Papebrochii epocham, ibidem num. 7. ostendit; ac subinde oportet Florentium e vivis excessisse ante, aut saltem circiter annum præfatum. Tandem ex eadem Vita discimus, Sanctum Cerbonium post Totilæ Regis cadem vixisse in Episcopatu usque ad tempora Longobardorum: cumque iisdem repleant omnia, in Ilvam Insulam cum suis Clericis aufugisse; ibique ad obitum usque latitasse. Id*

dar-

(1) In Vita S. Cerbonii.

narrat prae ceteris Baronius, de prima in Italiam Longobardorum irruptione scribens: (1) *Inter alios autem una cum suis Clericis magnus ille Confessor Cerbonius Episcopus Populoni, qui Gothorum tempore se se ipsis obiecit intrepide, modo exundante vehementiori Longobardorum sevitia, in Ivam Insulam Tyrrheni Maris se contulit, ubi et Deo juvante, vite praesentis finem accepit: sic enim melius abscondit eum Dominus in abscondito facti suae pusillanimitate spiritus et tempestate. Moritur igitur isdem, primordialis Ducem Longobardorum incursionis sanctissimus hic Episcopus: de cuius obitu et sepultura Sanctus Gregorius scribit, Dialog. lib. 3. cap. 11. ubi Sanctus Pontifex ad initia incursionis Longobardorum in Italiam refert recessum Divi Cerbonis in Ivam Insulam, ejusdem obitum, quaeque tunc patrata fuere miracula subiiciens. En S. Gregorii verba: (2)*

Cum Longobardorum gens in Italiam veniens cuncta vastasset, ad Helbam (idest Ivam) insulam idem Sanctus Cerbonius recessit. Qui ingruente aegritudine, ad mortem veniens, Clericis suisque obsequentibus praecepit, dicens: in Sepulchro meo, quod mihi preparavi Populoni, me pontifex: cui illucm dicerent: Corpus tuum illuc qualiter deferre possumus; quia a Longobardis teneri loca eadem, et ubique illic eos discurrere scimus? Ille respondit: Reducite me securi: nolite timere, sed festinus sepelire me curate: moxque ut sepultum fuerit corpus meum, ex eodem loco sub omni festinatione recedite. Desuncti igitur Corpus imposuerunt navi. Cumque Populonium tenderent, collectis in aere nubibus, immensa nimis pluvio erupit. Sed ut patefceret omnibus cuius viri Corpus navis illa portaret, per illud

maris spatium, quod ab Helbs insula usque Populonium duodecim milibus distat, circa utraque navis latera procellosa valde pluvia descendit, et in navem eandem una pluvia gutta non cecidit. Perreuerunt itaque ad locum Clerici, et Sepultura tradiderunt corpus Sacerdoti sui; cuius praecepta servantes, in navem sub festinatione reversi sunt: quam mox ut intrare potuerunt in eundem locum, ubi Vir Domini sepultus fuerat, Longobardorum Dux crudelissimus Gammar advenit. Ex cuius adventu Virum Dei habuisse spiritum Prophetia claruit: quia ministros suos a Sepultura sua loco sub festinatione discedere praecepit. Haec Divus Gregorius, cuius auctoritas plurimi est facienda, utpote qui eodem seculo sexta floruerit: Ita plane (colligit hinc Cardinalis Baronius (3)) qui a Longobardis, iubente Deo cum suis timens visus est in Insulam transfugisse, mortuus de isdem, apparuit triumphasse, dum caelestis missus aquis illi rejecti sunt; quam quot pluviae guttis, tot veluti characteribus: fuit ejus sanctitas predicata: ut non lugubre funus illud Deus esse voluerit, sed paratum illi e caelo triumphum, quo pariter quam accepisset ejus anima a Deo in Caelo coronam, omnibus perspicuis innotesceret. Sic igitur quem Confessorem sub Gothis novit Ecclesia, et sub Longobardis post obitum tanto miraculo divinis illustratum accepit; eundem inter Sanctos eadem die, qua ex hac vita migravit, adlegit, atque legit ex more in Ecclesia universa obitus die ipsius populo Christiano confessionem: nempe sexto Idus Octobris; qua die in Martyrologio Romano ejusdem memoria celebratur. Annus tamen, quo sanctissimus Antistes e vivis decessit non omnino exploratus est: laudatus di-

(1) Baronius ad ann. 573. num. 8. 9. & 10.

(2) S. Gregorius Dialog. lib. 3. cap. 11.

(3) Baronius loc. cit.

dinalis Baronius, Ughellus, alique designant annum 573. & arbitror circa eundem annum Cerbonium ad Cœlum evolasse, post Alboini Longobardorum Regis necem, quum jam Clephis, seu Clepho ipsius Successor maximam Italiz partem, ac præcipue Liguriam, eique conterminam Etruriam occupasset. Quamquam & post Clephis interitum, quem Pagijs anno 573. adscribit, latius Longobardi per Etruriam universam, Umbriam, Picenum, Campaniam Felicem, Apuliamque effusi, ad extremam usque urbem Calabriæ Rhegium pervenerint; atque septem deinceps annorum spatio Italiam maximis claudibus affecerint; ut tradunt Gregorius Turonensis lib. 4. cap. 35. Paulus Diaconus, de Gestis Longobardorum lib. 2. cap. 31. & seqq. & Sigonius lib. 1. de Regn. Ital. sub anno 574. & seqq. Quare vel Clephone adhuc regnante, vel paulo post ejus mortem, Sancti Cerbonii obitus accidit, Populonia jampridem a Longobardis subacta.

VIII. Ughellus existimat, post Divi Cerbonii felicem transitum Longobardos Populoniz excidium intulisse; quod & Gregorii Magni testimonio, lib. 1. epist. 15. se probare affirmat; nam ibi legimus, nulum tunc fuisse Sacerdotem, qui Populoniz divinum cultum promoveret; ideoque oportuit, Ecclesiam illam, diu vacuum Pastoribus gemuisse; quod nimirum urbs ipsa jam diruta esset. Ast falsum est, excisam tum fuisse a Longobardis Populoniam, neque id ex laudata Gregorii Magni Epistola colligi poterat; sed solum ejus incolas, præsertim Sacerdotes Catholicos ita male habitos a Longobardis, ut inde aufugerint, neque ullus esset eorum, qui curam Gregis gesse-

rit. Propterea Sanctus Pontifex Balbino Episcopo Russellano mandavit, ut Populoniesem Ecclesiam ea tempestate Pastore viduatam & Sacerdotibus destitutam inviseret, ordinaretque Presbyteros, aliosque sacros Ministros, qui sacra Christianæ Religionis iisdem populis administrarent. (1) Epistolæ verba hæc sunt: *Pervenit ad nos quod Populoniesis Ecclesia ita sit Sacerdotis officio destituta, ut nec penitentia decedentibus ibidem, nec Baptisma possit præstari infantibus. Hujus igitur tam pie rei, tamque necessarie mole permoti, jacebimus Dilectioni tuæ, ut hujus præceptionis autoritate commonitus memorate Ecclesie visitator accedat, ut unum Cardinalem illi Presbyterum, & duos debeat Diaconos ordinare. In Parochiis vero præfate Ecclesie tres similiter Presbyteros, quos tamen dignos ad tale officium veneratione vite, & morum gravitate præciderit, & quibus in nullo obviens constituta Canonice Disciplina, ut Sancte eum digna cautela provideatur Ecclesie.* Ita Gregorius, ex cujus verbis nihil plane elici poterat de excidio Populoniz a Longobardis tunc illato; sed dumtaxat ob illorum tyrannidem Ecclesiam illam fuisse sacris Ministris orbatam. Quamobrem non nisi post eversum in Italia Longobardorum Regnum, hæc civitas a Græcorum Duce Niceta, prope finem Imperii Caroli Magni, aut paulo post ejus mortem, regnante in Italia Berasrdo ipsius nepote, fuisse penitus excisam; quod supra demonstratum est. Hanc autem Epistolam scriptam oportet initio ordinationis Divi Gregorii, quæ facta fuit anno 590. die 3. mensis Septembris; quo pariter anno, Indictione similiter IX. scripta fuit epistola 16. ad Severum Aquilejensem;

cir-

(1) S. Gregorius lib. 1. Epist. 15.

circa finem vero ejusdem anni ordinatum fuisse ab ipso Gregorio Papa Populonii Episcopum, nomine *Maximinum*, quem Ughellus in Appendice Tom. VII. ejusque Continuatores Tom. III. in Populon. Episcop. anno 590. floruisse commemorant. Huic landati Continuatores ex Arduino subiiciunt *Marinianum* Populonii Antistitem, qui interfuit Concilio Lateranensi anno 649. Hinc apparet, ab anno circiter 573. quo credimus S. Cerbonium ad Deum migrasse, ad annum usque 590. Populonensem Sedem Pastore caruisse, propter ingruentes Longobardorum persecutiones. Ab anno autem 590. usque ad sui excidium hæc civitas rursus proprium Præfulem obtinuit: quinimo aliquandiu etiam post urbem everfam ejusdem Antistites Massæ, tum suæ Diocesis Oppido comorabantur; indeque contigit Cathedralē illam Ecclesiā, Massā transferri; ita tamen retento pristinae Sedis titulo, ut Populoniz Episcopus, una Massæ Præful appellaretur, sicuti Ughellus ex veterē quodam monumento in Cathedrali Massensi asserato demonstrat. Ceterum ejusmodi translatio Cathedralis Populonensis evenire non potuit anno 800. ut existimant Ughelli Continuatores; sed tantum post Populoniz excidium, ideoque post annum 813. uti antea diximus.

IX. Massa igitur ex veteris Populoniz ruinis tunc crevit. Maritima civitas est, ac perantiqua, edito ex monte mare prospiciens. Non pauci Auctores magni nominis, quos inter Raphaël Volaterranus in Comment. Urban. Ughellus, ejusque Continuatores censent, antiquissimam fuisse Vetulonium, seu Vetulonium, aut saltem ex ejus ruinis emeruisse; quæ adhuc in agro Massensi cernun-

tur, & locus adhuc vulgo *Vetula*, apud Populoniam nominatur, Silvaque proxima *Vetletra* ab incolis nuncupatur. Vetulonii meminerunt Plinius, Ptolemæus, Silius, & alii. Urbium Etruriz principem aliquando extitisse, quum scilicet Mzonii illam obtinerent, nonnulli commemorant: quocirca Silius lib. 8. dixit:

Ælæniæque decus quondam Vetulonia gentis.

Verum Leander Albertus Annii Viterbiensis opinionem amplexus negat in hac Etruriz parte fuisse Vetulonium, bene tamen prope Viterbium; quæ vero Etruriz nostræ urbs quondam erat, *Vitulonium*, seu *Itulonium* eam fuisse appellatam. Sunt nihilominus qui contrarias has opiniones conciliare nituntur, nempe prisca temporibus extitisse geminas urbes eodem nomine nuncupatas, Vetulonium scilicet apud Viterbium, ex qua, & proximis locis, *Langula*, *Durrenagus* ipsum Viterbium conflatum sit; idque ex Tabulis Desiderii Regis apud eam urbem legi affirmant: alteram vero Vetulonium, seu Vetulonium in Etruria hac nostra. Quidquid sit tamen de Vetulonia illa Viterbiensi, illud certum est in Ptolemæi Tabula, Vetulonium in hac Etruriz parte littorali describi. Plinius quoque lib. 2. cap. 103. Vetulonios in hac eadem regione videtur collocare. A veterē hoc Vetulonii vocabulo, *Massam*, quæ illi successit, Ammianus Marcellinus vocat *Massam* cognomento *Veternensem*; sic enim ait: (1) *Gallus Cæsar natus apud Tuscos in Massa Veternensi, patre Constantio, Constantini fratre Imperatoris, matremque Gallæ, sorore Rufi, & Cæciliæ, quos trabe Consulares nobilitarunt, & Præfecturæ Prætoriarum.* Quo etiam ex loco discimus, Massam veterem esse civitatem; quod si ve-

(1) Marcellinus lib. 19.

1414 Orbis Sacer & Profanus

si verum sit, oportet illam antiquum esse Vetulonium, aut ex illo originem habere: certe cum duodecim antiquis Etruscorum Colonis de antiquitate decertavit. Adhuc hæc civitas veterem murorum ambitum & nobilium ædificiorum vestigia servat, publicam testificantia magnificentiam. Quinimodo ferunt, olim tantis viribus eam valuisse, ut Senarium aliquando, Pisarumque æquaverit potentiam. Ast hodie a pristina fortuna declinavit, adeo ut æstivo tempore vix 250. ibi degant incolæ, & mille hyberno. Ex quo autem illuc Populoniæ excisæ Sedes Episcopalis translata fuit, ejus Antistes Populoniæ simul & Massæ Episcopus nominatur. Præcis temporibus unum dumtaxat Romanum Pontificem immediate reverebatur: dein Suffraganeus Archiepiscopi Pisani fuit; tandem Senensis Archiepiscopo a Pio II. Summo Pontifice subiectus est. Cathedralis Ecclesia Massensis satis ampla est ac pulchra, quantum antiqui operis, patrocínio & titulo Sancti Cerbonii illustris, cuius sacrum Corpus Arca marmorea sub Ara maxima recondita summo honore colitur. Olim duodecim Canonici, & duobus insuper Dignitatum gradibus, nempe Archipresbytero, & Archidiacono honestabatur; hodie vero vix senarium habet, Canonicorum cœtum. His pauciores sunt in urbe Clerici, adeo ut nisi Episcopo sui deservirent Familiæ Presbyteri, Pontificalia exercere nequaquam posset. Animarum cura in una urbis regione Archipresbytero quondam incumbebat; sed ea dignitate extincta, Canonici Parochialia munia alternatim obeunt. Reliquam urbis partem unus Sacerdos Regularis ex Ordine Eremitarum Divi Augustini gubernat. Tria in ipsa civitate Regularium, & unicum Mo-

nialium, Cœnobîa; unicum Zenodochium, & tria Laicorum Sodalitia reperiuntur. Seminarium Clericorum adhuc desideratur.

Dioecesis perampla est, sexdecim majoribus oppidis, aliisque minoribus Pagis ac locis referta; sed incolis minus frequentata, ob æeris inclementiam. Præcipuum in continenti Oppidum est *Plumbinum*, opibus olim populoque florens, nunc bellorum incommodis in magnas redactum angustias. Huic Principatus titulo insigni minora quædam subsunt loca, partim Massensi, partim Grossetano, Episcopis obnoxia. Ad eandem hanc Massæ Dioecesim pertinent *Illa*, & *Capraria*, Insulæ Maris Tyrreni. *Illa* hodie *Elba* dicta, circuitu 125. mil. pass. patet: illam Solinus lib. 9. *Vilbam*, pro *Illa* vocat: Ætalia Græcis, & Straboni, lib. 5. dicitur, auctore Plinio, lib. 3. cap. 6. tamen Ptolemæus illam ab *Stalla* diversam esse indicat. Livius, Polybius, Strabo, Plinius, Ptolemæus, Pomponius Mela, & alii veterum ejus meminere; itemque Virgilius: (1)

..... æt *Illa* trecentes
Insula, inexhaustis chalybum generosa metallis.

Alludit hic Poëta ad chalybis, ferri, aliorumque metallorum fodinas, quas Insulæ hujus montes generant; itemque varia marmorum genera, præsertim *Numidicum* dictum, vulgo *Marmo granito*, quo veteres Romani plurimum delectati, illuc ingentem Artificum copiam, columnis præcipue conficiendis, destabant. Ex hujus Insulæ Numidico marmore ferunt, constructas quondam illas maximæ molis columnas, quæ in porticu veteris Templi, quod Pantheon vocabatur, hodieque spectantur. Duo in hac Insula insignes Portus extant,
Fer-

(1) Virgilius lib. 20. *Æneid.*

Ferrarius nimirum, olim *Straboni* & veteribus *Argous Portus*, quem *Arce*, ac munimentis *Cosmus I. Medicus Magnus Dux Etruriz* instruxit, & prope ipsum urbem condidit perpulchram, quam *Maginus, Coronellus*, & alii a suo auctore *Cosmopolim* appellant. Valido militum praesidio, multis tormentis bellicis, omnique armorum copia *Arx* & ipsa *Civitas* est instructa. Alter est *Portus Longus*, vulgo *Porto Longone* vocatus, *Arce*, moenibus, loci natura inexpugnabilis. Hic *Hispianorum* dominio, ille *Magni Ducis Etruriz* imperio paret: reliqua pars *Insulae* ad *Plumbini Principatum* spectat. *Capraria*, vulgo *Capria* nuncupata, a *Liburno Portu* 60. mill. pass. distat, *Corficam* versus, a qua 21. miliar. abest. *Ægilon* a *Græcis* appellatam, *Plinius lib. 3. cap. 6.* & *Solinus cap. 9.* affirmant. Ab aliis *Caprasia* nominatur, quam a *Capris*, quibus abundat, nomen accepisse, asserit *Varro de Re Rustica, lib. 2. cap. 3. Capreas alimus, a Capris feris sunt orite, a quæis propter Italiam Caprasia insula est nominata.* De ea *Rutilius lib. 1. dicit*:

Processu pelagi jam se Capraria tollit.

Editi montes in hac *Insula* assurgunt: *Arce* munita est, qua adversus *Piratarum* incursiones pastores, piscatoresque eam incolentes se tueri possunt. Primis *Ecclesie* seculis, diuque deinceps plures Sanctissimi *Monachi* illic solitariam vitam degerunt. *Pisanus* quondam paruit; sed hodie a *Genuensibus* possidetur, ann. 1507. Duce *Jacobo Maro* ab ipsis capta.

X. In *Dioecesi Populoniae* & *Massæ* nobile quondam fuit *Monasterium Sancti Petri Apostolorum Principis a Sancto Walfredo ejus Abbate seculo octavo fundatum in Palatiolo seu cus Montem Viridem*, cujus nulla

Pars II. Vol. II.

apud *Ferdinandum Ughellum* in sua *Italia Sacra Tom. III.* occurrit mentio, & rara admodum apud alios *Scriptores*, nec nisi seculo elapso excitata a doctissimis *Viris Bollando* & *Mabillonio* infra laudandis. *Instrumentum Donationis* eidem *Monasterio* factæ ab ipso *Walfredo* tum *Bollando*, tum *Mabillonio* ignotum fuit; illius tamen *Exemplar MS.* nuper mihi perhumaniter communicatum fuit a *Viro Clariss. & de Republica Literaria optime merito Domino Guidone Grandio Abbate & Visitatore Generali Ordinis Monachorum Camaldulensium*, in *Academia Pisana Publico Mathematico Professore*, quod ipse accepit ab *Eruditissimo Equite Dom. Uberto Benvolentio*, *Patritio Senensi*, *Antiquitatum studiosissimo*, qui illud inseruit *Tom. V. Veterum Monumentorum*, quæ summa cura ac diligenti studio collegit. *Venerandum sane* est antiquitatis monumentum, post medium seculi octavi conditum, hætenus ineditum, quo nedum plurimum decoratur *Ecclesia Populoniensis* & *Massensis*, in cujus *Dioecesi* positum est *Monasterium præfatum*, verum etiam illustratur temporis epocha, qua *Astulphus Rex Longobardorum Regnum* adiit. Eo pariter nobis innotescit *Andreas Junior* *Episcopus Pisanus*, qui antea & me, & ceteros *Catalogi Pisanorum Antistitum Auctores* latuerat. *Nauis* forsitan tibi generabit, *Lector* *Erudite*, *stilus inconcinuus, rudis*, & in *Grammaticæ regulas* turpiter peccans, quo ejusmodi *Instrumentum descriptum* offendens; sed parce illorum temporum injuriæ, quibus ob barbariem sermonis *Longobardorum*, nitor *Latinae linguæ* penitus erat deformatus, & *literæ ac bonæ artes* tota *Italia*, immo & *Europa* exulaverant. Quod certe infortunium

K k k k

ex-

1416 Orbis Sacer & Profanus

experta sunt & reliqua eorumdem temporum monumenta; nec Roma ipsa Latini sermonis mater tunc eo caruit infortunio. Illud Notis quibusdam illustravimus, quæ & eidem Instrumento, & Actis Sancti Walfredi lucem afferunt.

Id unum hic in antecessum dissimulare non possum, me dubium hærere, an seculo octavo *Monte-Viridis*, & juxta illum hoc, de quo agimus, Cœnobium in *Palatiolo* situm ad Populoniensem, an potius ad Volaterranam Diocesim pertineret. Dubitandi causa duplex occurrit; prima ex ipso Donationis Instrumento, ubi legimus: *Ordinatio vero Abbatum, aut Consecratio Monachorum, vel ejusdem Ecclesiæ Sanctæ Sedis Sanctæ Ecclesiæ Volterrænensis sola potestate permansat*. Quæ profecto munia secundum sacros Canones propria erant

Episcopi Diocesani. Altera oritur ex Diplomate Caroli IV. Imper. a me edito par. 2. lib. 3. cap. 31. numer. 10. pag. 1071. & seqq. ubi inter alia loca Territorii Volaterrani Imperator recenset *Montem-Viridem*: hodieque idem locus, quo ad civile regimen ad Territorium Volaterranum spectat. Inde haud levis suspicio emergit, olim ad Ecclesiast. quoque ejus Diocesim pertinuisse; sed postmodum ex ea fuisse divulsam; cujus tamen rei monumenta aliqua pempto. Certum nunc est, *Montem-Viridem*, uti & *Donoraticum*, & *Cassanetum*, uti & Monasterium illud S. Petri in Diocesi Populonienſi concludi; quamquam istud a Monachis nunc minime incolitur; & vix unus aut alter Vallis-Umbrosæ Monachus Œconomus illic degit.

XI. Instrumentum Donationis factæ a S. Walfredo primo Abbate Fundatore Monasterii Sancti Petri in Palatiolo in Monte-Viridi sito.

Ex Monum.
D. Uberti
Benivolentii
Senensis
Tom. V. pag.
31. & seq.
(1. idest
quondam

IN Nomine Domini Nostri Jesu Christi, atque ejus beatæ Sanctæ semper Virginis Mariæ beatissimi Apostolorum Principis Sancti Petri. Regnante piissimo, atque ex serenissimo pro salute totius Catholicæ gentis nostræ Longobardorum Domino nostro Aistolpho Rege anno Regni ejus Deo protegente sexto mense Julio indictione septima Walfredus filio (1) quod Ratauſi Civis Pisane recolente me ipsius mundi caduca & transitoria vita & quod oportet hujus mundi vanam gloriam contempnere per Christum Dominum sequi ejusque sacra præcepta implere, & permissione suscipere, & eternam vitam vere frui & quod peccatoribus aditio regni colorum non intercluditur si toto corde ad misericordia Dei confugeris & dum per mea facinora & spatio vite quam negleget Dux me animi tedio insicere & non inveni per quo me in angustiis convertere te protectionem quaesivi ut quia non mei meritis ad illam valeam pervenire vita pro qua cummissa delent illius protectio cui ligandi solvendique est concessa potestas in ovile ejus reducar. Tunc in ejus honore disposui Monasterio edificare in qua regulariter vitam ducere & me una cum filiis & rei meas offerre ubi & nostras & aliorum devotas anime salvarem. Item namque ego qui supra Walfredus cum magna devotione & compunctione cordis offero me ipso & filiis sanctis idest

ideſt Rechiſi, Gunfredus, Tayco & Benediſto, Domino Deo deſervire & uſque ad virtutem & poſſibilitatem auxiliante pius Domino Sancte & regulariter vitam peragere in Monafterio beatiſſimi & Apoſolorum Principis Sancti Petri quas preſenti tempore in propria territorio meo ab amore Chriſti & pro remedio meorum peccatorum edificare viſus ſum locum qui vocatur Palatiolo judicialia Lucenſe. In eo vero tenore meus diſpoſui animo ut nullo Epiſcoporum aut Judicum in cui proveniat imperio, neque aliquis de filiis vel heredum meorum typo ſuperbia inflati quacunque poſſit in fratribus, in cui congregati vel in rei Monafterii huius generale ſuperbia. Sed ita volo atque per huius manimini cartula confirmo, ut in ſupramemorato Monafterio Sancti Petri congregatio Monachorum fiat de illis fratribus quos pius Dominus & ipſe ejus Apoſtolo ad ſuum ſervitium vocare dignati fuerit & filiis meis una cum ipſis pariter adjuvante omnipotentis Dei miſericordia ſic & regulariter vitam peragant & pro meis peccatis dum nocturne ſanctis orationibus omnipotenti Deo non eſſent obſerari miſericordiam & tam ordinationem Abbati quam & alias ordinationes quas opportuna ſunt in Monafterio fieri ita agant & perficiant ſecundum inſtitutam regulam a Sancto Patre uſtro Benediſto eſſi aliquo error per ordinationem Abbati ortus fuerit aut pravam aliquod vitium reperiunt inter fratribus quod ipſi inter ſe ad rectitudinem aut Regule inſtituta corrigere neglexerit tunc accedant in ipſo Monafterio Sancti Patris quo Epiſcopi ideſt ſub Eccleſie Sancte Piſane & Sedis Sancte Marie Volaterrenſis & Sedis Sancte Eccleſie Popolienſis ecu & Abbas Monafterii Domini Salvatoris locum Pontianum. Item & Abbas Monafterii Sancti Fridiani ubi & ejus corpus quieſcit bumatum Croſtatis Lucenſe & bi quinque . . . ſanctiſſimi ac Venerabiles Viri in omnibus habeant licentiam malum, aut pravam vitium quod ortus fuerit inſtigande diabolo ad Domini revocare precepta ut malum vitium reſecet & anime fratrum corrigat ad ſalutem. Ordinatio vero Abbatum aut conſecratio Monachorum vel ejusdem Eccleſie Sancte Sedis Sancte Eccleſie Volaterrenſis ſola poteſtate permaneat. Et ſi decedentem Abbatem in electione Abbatum aliquod ortum fuerit ſcandalo ſicut ſoles fieri per inſidiam hoſtis noſtri, ipſi quidem ſupramemorati Sancti Patres nos cum fratribus ipſius Monafterii provideant qui dignus fuerit preſeſſe ita eligant & confirmant ſine ullo munere aut alio aliquo imperio niſi tantum ad hic prius utilis ſe corrigendum ut ſanctis & regulariter vivant & ordinationem Abbatum & conſecrationem Monachorum & Eccleſie Beatiſſimi Petri. Nam ſi ipſi ſe corrigere, potuerit ut ſanctis & regulariter vitam agant ſapranumeratis Coſpiſtopis vel Abbatibus nullo cogatur imperio in ipſo Monafterio aliquo ordinandi aut judicandi niſi ſicut ſupradictum eſt, ſed liceat eis inſtitutam Patrum ſervare & vitam peragere. De ſupramemoratis vero filiis meis etiam volo ego qui ſupra Walfredus, ut ſi aliquis ſeipſis peccatis facientibus in aliquo lapſo cecidere aut aliquo pravam egerint tunc Abbas qui ordinatus fuerit eos penitentia &

disciplinam corrigant, & intra Monasterio se teneant & anima ejus salvare possent nam foris Monasterio nullo modo cum expellens ut anima ejus depercat sed quod forte voluntarie bene agere neglexerint faciant.

Superius memoratus Monasterium atque Apostolorum Principi Beati Petri una cum filiis mihi idest Raebis, Gunfredus, Tayfa, & Benedicto in primis irado, et offero portionem meam de supradicto Casale Palatiolo ubi et ipso Monasterio fundato est una cum portione mea de Basilica Sancti Philippi vel rer ad eam pertinentes cum casis meis massariis familias meas mihi pertinentes vel adiacentia eorum peculias dominatas et pastores per eam depascant cum vineas olivetas et territorias per fines una cum filiali sicut nobis pertinere videtur integre: item et curtem jurci mei in (1) Castaneto cum edificias suas peculias dominatas et pastores qui eam depascunt vineas et olivetas pratas territoria filias seu et casis massariis et pertinenti nostris cum familiis suis que nobis pertinent quant exinde liberi non demiserimus cum omnem adiacentiam ad ipse case vel curtem pertinentem integra habeant ipse Monasterio. Item et abeam portionem mea de Molino et Casa ad Caldano cum Hyloso seu et Dominico pueri nostri et omnem adiacentia ad ipsa vel molina partem meam in integra pertinentem. Simili modo et habeat ipse prefati Monasterio portionem meam de Curie super sinvio (2) Cornina cum edificias suas vineas territorias cultas et incultas et integras filias sicutias pascua una cum casis massariis cum familiis suis et omnem adiacentiam et ipse case vel Curie pertinente mea cum greges de Vacas et porcos cum pastores suos qui eas depascunt. In integro autem posito portionem meam de Cagro (3) quod fuit Chucti et portionem meam hoc est medietatem de Casa Candidi de rivo Orfario cum familiis et omnem adiacentia ad ipsa Casa pertinente. Item habeant ipse Monasterio Sancti Petri portionem meam de Casale in Rausano tam de Monasterio quod mihi est sed et de Casis massariis cum adiacentia sua ut dixi portionem meam in integram. Item volo ut habeat ipse Monasterio medietatem Salinas de mea portione in loco (4) Vada et in ponolo area quod emit quondam Ansifridus meam portionem simili modo et confero in superius dicto Monasterio portionem meam de Curie juris mei in loco qui vocatur Scetere cum edificias vineas olivetas filias territorias cultis et incultis una cum filiis massariis cum familiis vel omnem adiacentia ad ipse case vel curte pertinente in integro parte me contingente ante posito veri homines quod exinde libero dimiseri seu ut habeant insimul cosa Macdonciolo et Casa Tocendiberti et Casa Upertaili et Casa que fuit quondam Paschali et de uxore ejus in fundo magno cum omni adiacentia ad ipse Case pertinente. Itemque do et offero ad ipsum pradieto Monasterio portionem mea de Curie mea ad Castello Taisi cum vineas olivetas edificias territorias cultis et incultis seu casa et massariis ad ipsam Curtem pertinentem cum omnem adiacentia sua seu familie quant exinde liberi non demiserimus habeant ipse Monasterio Sancti Petri. Simili modo offero in pradieto Monasterio portionem meam de Chaagro in

La-

(1) Castaneton oppidum erat Comitum Gherardis.

(2) Cornina fluv. Diocesis Volaterrani olim oppidum eiusdem nominis.

(3) Loca quae sequuntur Diocesis erant Comitum Gherardis.

(4) Vada est in Diocesi Pisana.

Latiniano in integro et Casa Theodori de Ugello & Casa Pineboli de Cifano cum omnem adiacentia de ipse case pertinet et familie eorum quanti exinde liberi non dimiserimus. Item et habeant ipsa Monasterio Sancti Petri Casa Umisfridi de Alufiano et medietate de Casa quondam Elauri in Variano et de filiis ejus, et abeat casa Gebyduli de rivo cavo et casa de filiis quondam Parzoli -niano et Casa Ansprandi in grezule. Item in Civitatem Casa Tunandi Casa Gladuperti Casa Fridi Casa Glaufersti Casa Sicbinundi. Ee autem Case cum omne adiacentia ad eos pertinet, et familie et quanti exinde liberi non demiserimus, habeant ipse Sanctum et venerabile locum simili modo do eam offero in predicto Monasterio Casa Barbali et Casa Mingola cum adiacentia sua et familie eorum quanti exinde liberi non miserimus et case esse videntur in loco Coziano simul et habeant ipse Monasterio medietate de mea portione de Case que habemus in loco qui dicitur Barthagermo Lupanaria Ghevenanu cum familie adiacentia sua et habeat casa in loco qui vocatur Saracabomuna quemimus a Vinnipeto cum adiacentia sua in tale enim tenore Ego qui supra Walfredus rei superio comprehensa omnia abere Monasterio supramemorato Sancti Petri ut ita persolvent ad ipse Monasterio tam liber quam et Servi vel Aldones qui in ipse Case residerint sicut ego eorum per libello decrevero (1) Scias vii tribu- tas et amplius eorum nulla superimponet Abbote ipsius Monaste- rii aut auctoribus ejus. Itemque do et offero ad nostra Monasterio portionem meam de pecunia nostra de Insula Corfica tam casas fami- lias territorias et omnem adiacentiam ad ipse case pertinentes et rei dominatas movilia et immovilia ut dixi meam portionem de quan- ta in ipsa Insula Corfica abeo omnia in integra simul et abeat ipsa Monasterio portione mea de pratu et padule affione et habeat por- tione mea de Ursula et Orto que vocatur ad pratu juxta padule Anzo- ni portione mea de terra in arena medietate de mea portione simul et ha- beant portione mea de Oliveto in Verriana et portione mea de casa Brunuli ipso loco Verriana cum familia et omnem adiacentiam et ipsa casa perti- nente eam portionem hec omnia superius comprehensa do et offero Ego qui supra Walfredus pro redemptione anime meae in predicto Monasterio S. Petri et Abbas cum fratribus inibi congregatis Peto ut pro- meis peccatis suis orationibus et vigiliis intercedere dignetur ut mi- bi his innoceat negligens rei sit et eorum pro me peccatore Domi- nus retribuat mercedem, et ecce qualiter meus complacuit animo per hujus voluminis cartule confirmo sic ita ut si aliquis de filiis aut be- redici proberedes meus contra hanc dotis mea paginam ire quandoque presumpserit aut aliquid subtrahere vel molestare presumpserit per se aut supposita persona de omnia que superius legitur et adprobans facris componat parti ipsius Monasterii Sancti Petri vel ad ejus Con- gregationis auri solidos quingenti et presens cartula dotis mei in suam maneat firmitatem et hoc..... volo ego qui supra Walfre- dus ut Caballos Boves et vaccas Monasterii Domini Salvatori quem nos edificavimus super campo Pisanica Blunterni semper gubernare debeas supra conscripti Monasterii Sancti Petri cum suis similes pe- cu-

(1) Scias. species erat tributi apud Longobardos.

culias in erba et . . . . . enutrire unde tres cartule pari tenore Anspertus Notarius scribere rogavi. Augustum Pisa Indictione VII. Una de istis Cartulis reservamus in prædicto Monasterio nostro Sancti Petri. Alia vero dedimus ad superscripto ad conservando in domo Ecclesie Sancte Pise ubi Dominus Andreas Episcopus esse videtur. Tertia vero de istis cartulis dedimus ad conservando in Monasterio Domini nostri Salvatoris ubi Abbas Guidisbertus ad istis esse videtur.

Ego Walfredi filio quondam Raccariso in ac cartula dotis mei in manu mea propriis sigillis obtuli roborandum.

Sign. ✠ manuum Ansperti filio quondam Ariste tt.

Sign. manu Rinaldi filio quond. Arioldi. tt.

Sign. manu beato Alustario tt.

Sign. manu Gadualdi filio quond. Marran. tt.

Ego Man . . . . . lo notor. rogatus a Walfredi hac Cartula me tt. subscr.

Ego Gan . . . . . quond. Hyrbenzl rogatus a Walfredi hac Cartula me tt. subscr.

Signum manu Uniliperti filii quond. Vitaliani tt.

Ego Ansperto Notarius rogatus a Walfredi hac cartule scripsi & supplevi. Ego illo autentico vidi & legi unde hanc exemplam facta est & hic subscripsi.

XII. *Notæ in præfatum Instrumentum Dotis seu Donationis factæ Monasterio S. Petri in Palatiolo sito in Monte-Veridi a Sancto Walfredo primo ejus Abbate ac Fundatore.*

1. S. Walfredus Patritius fuit Pisanus, uti in ejus Actis scriptis ab Andrea, tertio ejusdem Monasterii Abbate, apud Bollandum Tom. II. mensis Februarii ad diem 15. pag. 842. in quorum initio legimus: *Fuit illis diebus quidam Vir illustris Walfridus, ex Tuscia Provincia ortus, de Civitate quæ nunc Pisa nominatur.* Eum ex vetustissima ac nobilissima Familia Comitum Gherardeschæ ortum ferunt, antiquo Comitatu *Donoratici* insignitæ, ac vetustissima nobilitate celebris. Porro *Donoraticum* vetus est Castellum Tusciæ maritimis in locis situm in finibus Volaterrani & Pisani tractus, olim haud ignobile, cui & Pagi quidam & Villæ

erant addictæ, hodie vero pæne dirutum. Gens Gherardesca jam Longobardorum Regum temporibus clara, & dives fuit, inter Pisanos potens, priscumque generis sui splendorem servavit ne dum quosdam Imperatores Occidentis, & Reges Italiæ Tusciæ dominabantur; verum etiam florente Pisana Republica, cujus etiam administrationem aliquando sibi insurpavit. Dubium non est, quin *Walfredus* ex eadem nobili stirpe ortus sit, quem pleraque loca & prædia in præfata ejus Donatione suis nominibus expressa, quondam ad ditionem Comitum *Donoratici* pertinuisse.

2. Walfredus iste ita in seculo vixit, ut a seculi pompis, deliciis &

VO-

voluptatibus omnino abhorruerit, conjugalem uxoris suæ thorum numquam violaverit, sed omnium fere virtutum ornamentis animum suum honestaverit. Præclarum sane est elogium, quod in Walfredi laudem adhuc in seculo degentis Andreas Abbas in ejus Actis adornavit: ⁽¹⁾ *Quamquam, inquit, secularis & magnus in vita, & sua persona decorus, mente purus, fide rectus, sermone nitidus & suavis, divitiis locuples, in pauperibus largus, in suos misericors, in proximos fidelis, in charitate perfectus, dilectione plenus, ad justitiam rectus, in judicio verax, sapiens in verbis, literis imbutus: Conjugem diligens, in ea Dominicum complens præceptum, quemadmodum Apostolus dicit. Viri diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam: Quæ mulier sic ab eo dilecta est, ut præter ipsam solam Conjugem, numquam cum aliam feminam novisse manifestum sit: cui ex ea dominus quinque filios dedit quatuor perfecti, & ad summum sunt studium perducti.*

3. Tot virtutibus ornatus, Deoque carus, ad perfectioris vitæ genus vocatus est. Divino namque Spiritu afflante seculum relinquere, & Monasticam vitam agere constituit. Collatis idcirco cum uxore consiliis, mutuoque utriusque consensu ambo decrevere mundo vale dicere, seque Monasticis institutis perpetuo devovere. Dum ambo li Conjuges hæc exequi meditantur, Deus iisdem amplectendæ sublimioris vitæ stimulis excitavit animum Gundualdi nobilis Lucensis ac prædixit, qui & ipse socium Walfredo se adjunxit; junctisque studiis, de loco, in quem se conferrent, consilia agitabant. Interea Urbis Episcopo mentem suam aperientes, huic Deus per visum lo-

cum designavit, ubi Monasterium esset construendum. Quodnam fuerit hujus Episcopi nomen, quæ civitas, S. Walfredi Acta non indicant. Volaterranum tamen Episcopum aut Populoniensem fuisse insinuat locus in ejus Diocesi positus a Volaterris duodecim millibus passuum distans, Palatiolus appellatus secus Montem-Viridem. Id testantur eadem Acta apud Bollandum, nec non Mabillonius qui eum contraxit: ⁽²⁾ *Locus, ait, Palatiolus vocabulo, sexaginta ab urbe Luca passuum millibus secus Viridem-Montem positus, quem Deus ejus Urbis Episcopo per visum designavit. . . . Distabat hic locus a Tyrrheno Mari millibus passuum non amplius duodecim, ab urbe & portu Populonia millaribus fere triginta.* Ejusdem loci situm describit pariter Bollandus in Commentar. prævio ad Vitam Sancti Walfredi: *Mons-Viridis Etruriæ oppidum, inter Volaterras & Populonium, quod vulgo Plombinum dicitur, videtur suum debere primordium Monasterio Palatiolo, quod modo dicitur in Monte-Viridi situm, modo secus Montem-Viridem positum.* Porro Mons-Viridis pertinet ad Territorium civile Volaterranum; siquidem in Diplomate Caroli IV. Imperatoris a me edito Par. II. lib. III. cap. XXXI. num. X. pag. 1071. & seq. inter alia loca ejusdem Territorii Imperator enumerat Montem-Viridem.

4. Designato igitur divinitus hoc loco, Walfredus ibi a fundamentis excitavit Monasterium, quod Divo Petro Apostolorum Principi dedicavit, uti constat ex præfato Instrumento Donationis, & ex ejus Actis ab Andrea Abbate consecratis. Annus exordii istius Monasterii, & initium præfecturæ ejusdem a Walfredo Abbate susceptæ contigit anno

(1) Apud Bollandum Tom. II. Februarii die 15. pag. 342.

(2) Mabillonius Tom. II. Annal. Benedic. lib. 22. num. 29. pag. 141.

no quarto Regni Aistulphi Longobardorum Regis. Perspicuum id est ex Actis ipsius: *Namque illo in tempore Rex Magnus Aistulfus Italiae, Tusciae, Spoletanae, Beneventanae Provinciae principabatur, anno Regni ipsius fere plus minus quatuor*. Biennio post Walfredus Abbas condidit Instrumentum Dotis seu Donationis ab ipso factae eidem Monasterio Sancti Petri a se aedificato; uti Instrumenti verba declarant: *Regnante piissimo, atque ex serenissimo pro salute totius Catholicae gentis nostrae Longobardorum Domino nostro Aistulfo Rege, anno Regni eius Deo protegente sexto, Mense Julio, Indictione septima*.

5. Ex his vero Chronologicis temporis notis corrigitur epocha exordii Regni Aistulphi Regis a Cardinale Baronio in suis Annalibus Ecclesiasticis statuta. Is nimirum exordium Regni Aistulphi statuit anno 750. quem sequutus est Bollandus in Commentario praevio, dum ait: *Sanctus Walfridus Monasticam vitam amplexus est anno quarto Aistulphi Regis Longobardorum, qui regnare cepit anno 750. Ast ex anno, mense, & Indictione in Walfredi Donatione designatis exploratum sit, exordium Regni Aistulphi retrahendum esse ad annum reparate Salutis 749. Nam indictio septima incidit in annum 754. quum igitur coniungatur cum Anno sexto Regni Aistulphi, Mense Julio, oportet illum Anno 749. regnare coepisse, non autem, anno 750. ut Baronius & Bollandus statuunt. Confirmat hanc nostram epocham Sigebertus in Chronico his verbis: (1) *Rachis Longobardorum, Rex, dum rupto federe, Romanis inquietare nititur, a Zacharia Papa non solum a malo reprimitur, sed etiam ejus institutu cum uxore & filiis veniens Monachus efficitur, cui Aistul-**

phus frater ejus substitutus regnavit annis VII. quod etiam Baronius in Vita Zachariae Papae, anno 750. pluribus narrat. Pagius eamdem nostram sententiam amplexus, illam egregie ita corroborat (2): Sigebertum finem Rachis & Aistulphi initium rectae consignasse, docet Monachus Nonantulanus Anonymus in Vita Sancti Anselmi Abbatis Nonantulani in Italia primi, quae extat seculo IV. Benedictino Par. I. ubi is Anonymus, quem Mabillonius ibidem paulo post Anselmum vixisse ostendit, ait: Anno Dominica Incarnationis septingentesimo quadragesimo nono, centesimo vero octuagesimo ingressionis Longobardorum in Italiam, vir gloriosissimus Aistulfus (Rachis germano devotus Pentapoli suavis Domini Zachariae Papae solio Romae Clerico) sceptrum Longobardorum strenue gerens, cui Gisela Rudia excellensissima Regina, Anselmi praecleari viri, Abbatis, olim Ducis, soror dignissima, in conjugio habebat: cujus interventu idem Aistulfus Rex in primo anno Regni sui per suum preceptum concessit venerabili Viro Anselmo locum, qui nuncupatur Fainanus, in quo idem Vir Dei Anselmus Monasterium ad honorem Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi construxit, &c. ubi iste Anonymus Clerici nomine, uti plures eorumdem temporum Scriptores, Monachum intelligit, & ab annis ingressus Longobardorum in Italiam ultimum, qui tantum inchoatus fuerat, excludit, ut quandoque etiam alii Scriptores. Erravit itaque Leo Ostiensis, quem Baronius sequutus est, quando Rachis Regis abdicationem anno 750. adscripsit; recte tamen dixit eum regnasse annos quinque, menses sex; quoniam Luitprandus ejus decessor anno 744. Kalendis Martiis adhuc inter vivos agebat,

ut

(1) Sigebertus in Chron. ann. 749.

(2) Pagius ann. 750. num. 7.

ut eo anno Pagius laudatus demonstrat. Aistulphum vero post Kalendas Martii anni 749. Regnum suscepisse eruit ex proemio ab ipso met prælixo Legibus, quas ad Edictum Rotharis Regis adjecit, in quo ait: *Anno felicissimi Regni nostri in Dei nomine quinto, in die Kalendarum Martiarum, Indictione septima*, quæ anno 754. mense Martio obtinebat. Si enim anno 749. ante Kalendas Martias in Solium elevatus fuisset, eo Christi anno non quintum, sed sextum Regni annum numerasset.

6. Iis de exordio Regni Aistulphi ita expositis, facile erit designare tempus, quo S. Walfredus Monasterium suum in Palatiolo secus Montem-Viridem ædificare cœpit; Bollandus & Mabillonius ad annum 754. id referunt, cui quartum Aistulphi Regis annum consignarunt. At juxta epocham a me nuper expensam, annus quartus Aistulphi incidit in Christi annum 753. ducto Regni ejus initio ab anno 749. Kalendis Martii. Quamquam Andreas Abbas in Vita S. Walfredi rotundo numero nequaquam definit annum quartum Regni Aistulphi, sed circiter tantum; ait enim: *Anno Regni ipsius fere plus minus quarto*. Quare circa annum 752. vel 753. Monasterium illud fuit excitatum.

7. Ejusmodi Monasterium a Walfredo Divo Petro fuisse dictum, ejusque titulo insignitum, declarant Instrumenti Donationis verba; uti etiam Andreas Abbas in ejus Actis. In illud ipse Walfredus, una cum quatuor filiis suis ingressus Monasticæ vitæ tum ipse, tum ejus filii se devoverunt: Item namque, ait, ego qui supra Walfredus cum magna devotione & compunctione cordis offera me ipso (id est meipsum) & filiis meis (filios meos) id est Rachisi, Gunfredus, Tayco, & Benedicto, Domino

Pars II. Vol. II.

Deo deservire & usque ad virtutem & possibilitatem auxiliante pius (pio) Dominus sancte & regulariter vitam peragere in Monasterio beatissimi & Apostolorum Principis Sancti Petri. Walfredo socios se adjunxisse Gundualdum nobilem Lucensem, & Andream unicum ejus filium eadem Acta testantur. Hos omnes, uti & ceteros dein ad idem vivendi genus illuc receptos Ordinem & Regulam Sancti Benedicti professos esse, Walfredi Acta, & Instrumentum. Donationis ab ipso factæ illis verbis ostendunt: *secundum institutum Regulam a Sancto Patre nostro Benedicto*.

8. Præter istud Virorum Monasterium, alterum quoque Feminarum a Walfredo & Gundualdo ædificatum fuit, titulo Sancti Salvatoris & Beate Mariæ decoratum, in quo Conjuges Walfredi & Gundualdi, alique nobiles Femine vitam Monasticam sunt amplexæ. Hancujus Monasterii originem ita exhibet Mabillonius antea memoratus, de Walfredo & Gundualdo loquens: *Eodem tempore ab iisdem constructum est aliud Monasterium Salvatoris & Beate Virginis in loco dicto Pytiliano, duobus a Mari passuum millibus, ad radicem montis, secus fluvium Versillas (vulgo Versiglia) Cluverio Versillam, haud longe ab Arte Motronis dictio-nis Lucensis, octoginta quinque milibus passuum a Palatiolo disparatum, quod Conjugibus suis, pari devotionis ardore succensus, incolendum tradiderunt. Ille in novum ingressu Monasterium religiosas vestes, ac sacrum velamen acceperunt, & data sibi Regula, seipsas regulari disciplinæ manderunt*. Excerpta hæc sunt ex Actis Sancti Walfredi, in quibus sic legimus: *Nam & aliud simili modo construxerunt Oraculum in loco, qui dicitur Pytiliano, situm secus fluvium*.

LIII

Ver-

Versillam, in honorem Domini Salvatoris, nec non & Beate Mariae semper Virginis, & Sancti Petri Apostoli, & aliorum multorum Sanctorum Reliquias ibidem pariter recondentes similiter in suo praedio longe ab altero supradicto, non minus quam octodecies militario, aut quinque supra: in quo Monasterio suos Conjuges devotissime cum aliis nobilibus feminis intrinseverunt, quae sacras & religiosas vestes per manus Sanctorum accipientes capta sua sancto velamini submiserunt: & data sibi Regula, colla regulari discipline moniciparunt. Conjuges hic nominatae erant uxores Walfredi & Gundualdi. De loco, in quo istud Sancti Salvatoris Monasterium pro feminis aedificatum fuit agens Bollandus in Notis ad Vitam Sancti Walfredi, ait: *Versilla fluvius Etruriae, inter Lucensem & Genuensem ditionem mari inhabitur, ubi locus Monastione (Motrone) forte ab antiquo Monasterio nomen sortitus est.* Perperam Mabillonius verbis supra relatis dixit, *Arceem Motronis esse ditionis Lucensis.* Duo quippe sunt loca ejusdem nominis, alter Ditionis Lucensis, alter Magni Ducis Etruriae; sed prior longe ab hoc Monasterio distat; posterior vero est versus Petram Sanctam, ubi quondam *Pyssillanum*, cujus nunc nulla supersunt vestigia, nisi forte ejus antiquum nomen oblitteratum sit, atque in illud Motronis transierit.

9. Anno secundo post aedificationem a Walfredo Monasterium Divi Petri, ab eodem conditum fuit praesens, de quo agitur, Instrumentum Donationis. Nam ex antea assertis constat, Monasterium illud fuisse constructum anno circiter quarto Regni Aistulphi; Donatio autem numero rotundo dicitur facta anno sexto ejusdem Regis. Instrumenti verba perspicua sunt: *Regnante piissimo atque*

*exserenissimo pro salute totius Catholicae gentis nostrae Longobardorum Domino nostro Aistulfo Rege, anno Regni ejus Deo protegente sexto, mense Julio, Inditione septima; nempe anno reparatae salutis 754. Nam Kalendis Martii hujus anni, jam inchoatus erat annus sextus Regni Aistulphi, & ad Julium usque menses quatuor effluxerant. Indictio quoque septima in Instrumento designata mense Julio adhuc obtinebat, uti antea ex Pagio vidimus. Primus praesati Monasterii Abbas fuit ipse Walfredus, qui illud decem annorum spatio sanctissime gubernavit, quibus expletis, plenius meritis bonisque operibus migravit ad Dominum. Anno quippe decimo, quo Monasticam vitam egit, & vivis cum decessisse, ipsius Acta testantur. Dies autem transitus XV. Februarii notatur. Itaque anno circiter Dominicae Incarnationis 763. Walfredum obiisse oportet. Ei successit Gimsfredus, uti apud Bollandum vocatur, sive Gunfredus, quo nomine illum, appellat in Instrumento Donationis ipse Walfredus, ejus filius extitit, unus nimirum ex quatuor, quos secum in Monasterium adduxerat. Tertius vero ejusdem Monasterii Abbas fuit *Andreat*, Gundualdi nobilis Lucensis filius, a quo Sancti Walfredi Acta descripta fuere.*

10. Ex eodem Donationis Instrumento colligo, alterum Monasterium Virorum, praeter istud Sancti Petri a Walfredo fuisse excitatum. En ejus verba: *Volo ego qui supra Walfredus ut Caballus, Bover & Vacas Monasterii Domini Salvatoris, quem nos edificavimus super campo Pisanica Hluniermi, semper gubernare debeas supra conscripti Monasterii Sancti Petri cum suis similes peculias in erba et . . . . . intrare, &c.* Quae verba referri non possunt ad Monasterium, Sancti Salvatoris Feminis attributum,

ne-

nedom quia istud in Pitiliano, juxta fluvium Versiliam positum erat; illud autem pariter Sancti Salvatoris dicitur edificatum in Campo Pisanae Illunierni: verum etiam quia ex verbis inferius in eodem Instrumento relatis apparet, Monachos illud incoluisse, iisque proprium Abbatem praefuisse: *Tertio vero*, inquit, *de*, *iste Cartula dedimus ad conservando in Monasterio Domini nostri Salvatoris, ubi Abbas Guidisbertus* (hoc est, Guidisbertus) *ad esse videtur*, idest, adesse videtur.

11. Inter alia a Sancto Walfredo sancta reperimus, iussisse illum tria confici debere ab *Ansperto*, seu *Antiperto* Notario Instrumenti suae Donationis Exemplaria authentica; quorum unum vult asservari in Monasterio Sancti Petri, alterum penes Episcopum Pisanum, tertium in Monasterio Sancti Salvatoris. Loquens autem de illo, quod Pisano Antistiti tribuendum erat, ait: *Alia vero dedimus ad superscripto ad conservando in Domo Ecclesiae Sanctae Pisanae, ubi Dominus Andreas Episcopus esse videtur*. Andreas iste Episcopus Pisanus hoc loco commemoratus non, potest esse ille, qui Joanni I. successit, & anno secundo *Rachis* Regis, Christi vero 745. sedebat, sicuti a me demonstratum fuit supra in hae Par. II. lib. III. cap. XXV. num. IX. & X. in cujus locum postea successus fuit *Justinus*, aut si mavis cum aliis, *Joannes* alter, cujus sit mentio in Testamento *Luitperii* condito anno quarto ejusdem *Rachis*, qui incidit in annum 748. Dominicae Incarnationis, ut ibidem ostendi. In hoc quippe Testamento duo Episcopi memorantur tunc superflites, ibique praesentes, dum Testamentum illud conderetur. Quoniam autem ex ejusdem Testamenti verbis dignosci non potest, quis duorum illorum Antistitem Ec-

clesiae Pisanae tunc praeset, conjecturis quibusdam innixis existimavi, *Justinum* tum fuisse Pisanum Episcopum, Joannem vero alterius urbis, quae tamen ignoratur. Nihilominus si quis contendat, Joanni potius id esse tribuendum, qui Testamento subscripsit, non reluctabor, dummodo a Joanne primo secernatur: qui proinde secundus ejus nominis dicendus erit; alter autem, qui in nostro Catalogo secundus vocatur, juxta hanc sententiam, tertius erit appellandus. Porro huic sive Joanni, sive *Justino* proxime successisse oportet *Andream* a *Walfredo* in suo Donationis Instrumento nominatum, qui quidem *Andreas Junior* erit vocandus, ut a primo sejungatur. Is vero ab *Ughello*, *Troacio*, *Martinio*, *Abbate Grandio*, a me etiam in Catalogo Pisanorum Antistitem praetermissus est, nec nisi modo ex hoc *Walfredi* Instrumento innotuit. Detecto igitur hujus *Andrez Junioris* nomine & tempore, impletur illud annorum, spatium, quod in Catalogo vacuum occurrit, a *Justino* nimirum, sive a Joanne II. usque ad *Reginardum*, Episcopum. Nam *Andreas* iste Junior sedit post *Justinum*, sive post *Joannem II.* *Andrez* vero Juniori successit *Reginardus*, qui vivebat regnante *Carolo Magno*, anno 796. Ob eandem causam in Catalogo a me adornato, num. III. sequutus *Bollandum*, & *Joannem Croisset* in Vita Sancti *Patritii*, reposui *Sanctam Seniorem* Episcopum, quem anno circiter 410. forte Pisanam Ecclesiam rexisse opinatus sum. Nec deerat sic opinandi causa: siquidem in Vita illa Sancti *Patritii* apud *Bollandum* & *Joannem Croisset*, proditum est Sanctum *Patritium* in Italiam profectum, triennio apud *Seniorem* Episcopum mansisse, ab eo edoctum, ac tandem *Angeli* monitu, anno 410. Sa-

1426 Orbis Sacer & Profanus

cerdotio fuisse initiatum. Eo autem anno nullus in Italix Civitatibus reperiatur Episcopus *Senioris* nomine nuncupatus; in Pisanorum autem Catalogo tum desiderabatur nomen proprii Episcopi toto illo triennii spatio & amplius, nec verisimile erat nobilissimam hanc Ecclesiam proprio caruisse Episcopo: non incongrue igitur cum prædictis Auctoribus existimavi, Sanctum Senioremem Episcopum Pisanæ Ecclesiæ circa initium sæculi quinti forsitan prædesse. Non enim pro certo id asserere audeo, sed aliorum hac de re opinionem verisimilem arbitror.

Sed ad Monasterium S. Petri revertamur, diserta ejus mentio occurrit etiam paulo post initium sæculi noni in quodam Instrumento antiquo, cujus archetypum est in membranis, Longobardicis literis exaratum, apud Eq. Emiliū Feum ab Epistolis Ducis Brachiani: illud nuper publicam in lucem dedit Vir Clarissimus D. Antonius Franciscus Gorius sæpius a me, numquam tamen satis digne laudatus, Vir Antiquitatum studiosissimus, & de Rep. Liter. optime meritus, in Opere *Inscriptio-num Antiquarum ab Joanne Baptista Donio Patricio Florentino collectarum Classe Decimanona, num. XIX.* quas idem Gorius Observationibus, & Notis magno studio, & labore illustravit. In eo quædam Alperga Dei Ancilla relicta quondam Warnefridi, vineam, & hortum condaxit in loco *Nationis* dicto, ipsi in locationem concessa ab *Andrea Abbate Monasterii S. Petri in Palatiolo prope Montem Viridem*, ad idem Monasterium pertinentia. Instrumentum istud *Luce alium* dicitur Regnante Carolo Magno Imperatore, Anno Regni ejus quo *Longobardiam cepit trigésimo tertio, &c.* nempe Anno Christi 807. Hinc discimus Andream, qui fuit

Auctor Vitæ S. Walfredi, tum præfuisse Monasterio Sancti Petri in Palatiolo.

XIII. *Suana* Etruriæ civitas est haud magni nominis, apud neminem veterum, quem sciam, nisi apud Ptolemæum memorata. Quod enim Leander asserit, *Suonenſes* apud Plinium lib. 3. occurrere, nonnulli dubitant, an de hujusce urbis populis locus sit intelligendus, propterea, quod eidem Plinio lib. 6. cap. 4. & lib. 33. cap. 3. *Suani* memorentur, Colechidis populi, auro ita affluentes, ut Regnum ipsum velleribus aureis, trabibus, & columis scateret: Ibericam nationem ultra Caucasum vocat Agathias: in Authenticis vero inter Lazicas gentes numerantur. De Suana porro Etruriæ urbe alii antiqui Scriptores nihil memoria dignum tradidere: imo Flavius Blondus, ipse Leander, alique recentes parce admodum de illa pertractant. Sita est ad *Ossam* fluvium, quem Ughellus *Albim*, Leander *Albengiam* nominant; oriturque ex Monte *Tbanuto*, vulgo *Monte Fiore*. In eminentiore Colle sedet, a Senis Metropoli 48. mill. pass. a Castro 8. ab Aquila 12. in Occasum distans. Ob cœlum insalubre præne deserta vix pauculas domos, & Cathedralē Ecclesiam hodie continet. Aldobrandescha Gens nobilissima, prædices olim ac potens, plurium oppidorum domina Suana aliquando imperavit, fuitque hæc civitas ejus ditionis caput. Inclitæ autem hujus Familiæ potentia exoletæ, tum ipsa civitas, tum illius ager pluraque oppida & terræ in Senensium Reipublicæ dominatum pervenere; tandem Magnorum Etruriæ Ducum, cum ipsa Senarum Metropoli hodie fasces venerantur. Illastre eidem civitati, decus attulit Gregorius VII. Summus Pontifex, morum integritate, ac rerum ge-

gestarum gloria celebris, quem Suan-
næ natum ex laudata Aldobrandescha
stirpe plerique produunt. Suanensis
Ecclesiæ primordia non sunt omnino
explorata, neque Ughellus ejusque
Continuatores, neque Lucentius ac
ceteri Rerum Etruscarum Scriptores
ea indigitare hæcenus potuerunt.
Primum in Serie Suanensium Epi-
scoporum Ughellus Taddinum ponit,
cujus in Conciliorum Actis nulla ob-
via est mentio; bene tamen *Mauri-
tius* Suanæ Antistitis, quem Taddino
subiicit: Mauritius quippe interfuit
Concilio Romæ indicto ab Agatho-
ne Papa adversus Monothelitas, an-
no 680. ejusque Synodice Epistolæ
subscriptus, ut videre est in novissi-
ma Arduini Conciliorum Collectio-
ne. A sui exordio hæc Episcopalis
Sedes solius Apostolicæ Sedis vene-
ratur arbitrium: postmodum a
Pio II. Senensis Metropolis Suffra-
ganea est pronuntiata. Cathedralis
Ecclesiæ Suanensis antiquæ structuræ
Divis Petro & Paulo Apostolis sacra,
adhuc in desolata orbe superstes est.
Vix quatuor Canonici cum Præpo-
sito, qui solus Dignitate fulget, die-
bus tantum festivis illic divina pe-
ragunt munia. Urbs, quæ 200. tan-
tum circiter mortales alit, in duas
Paroecias secta est; quarum primam
in Cathedrali sitam ipse Præpositus
administat. Unum illic adest Hospi-
tale; sed nullum Regularium Cœ-
nobium, nullum Clericorum Semi-
narium, nec ullus Mons Pietatis.

Dioecesis Suanensis amplissima,
longitudine 60. latitudine 16. ambitu
190. mill. pass. occupat. Ecclesiæ,
Clusina, Grossetanæ, Pientina, Ilci-
nensis, Civitatis Plebis, Montis Fa-
lisci, Urbis veteris, Aquilæ, seu
Aquipedii, itemque Abbatie nullius
Dioecesis dæ, nimirum SS. Vincen-
tii & Anastasii in oppido Orbitelli,
& S. Salvatoris apud Montem Ta-

natum, Dioecesim Suanensem con-
terminant. Plures Principes in va-
riis ejusdem locis temporale domi-
nium obtinent, nempe Apostolica Se-
des, Cæsarea Majestas, Magnus Dux
Etruriæ, alique Domini temporales
Fenda illic possidentes. Oppida vi-
ginti tria hæc Dioecesis complectitur,
in sex & quadraginta Paroecias di-
stributa; quorum hæc sunt nomina:
Petillanum nobile, amplum, lautum-
que, in quo insignis Collegiata, Ar-
chipresbytero & septem Canonicis
ornata assurgit, itemque Seminarium
Clericorum: hoc in oppido Episco-
pus residere solet. *Soranum*, ubi pa-
riter Collegiata, Archipresbytero ac
septem Canonicis decorata: *Scantia-
num*, insigni quoque Collegiata illu-
stre, cui Præpositus & septem Ca-
nonici inserviunt. *Portus Herculis*,
ubi & Arx præsidio Cæsarearum mi-
litum instructa, necnon Collegiata,
in qua divinis dant operam Archi-
presbyter, septemque Canonici. In
quatuor hisce oppidis Animarum cu-
ram præfatæ Dignitates gerunt. Re-
liqua oppida sunt, *Planum Castellæ-
rium*, *Piranum*, *Procellum*, *Elion*,
Ameranum, *Arx Albinea*, *Mons*
Orgearius, *Piratum*, *Elfolleannum*,
Elion Jani, *Talamen Portus*, *Ca-
na*, *Cotonum*, *Sempronianum*; *Roc-
chette*, quondam *Tatiz*, *Saturnia*, *Ca-
strum Aggara*, *Silvena*, *Castrum Ot-
terii*, *Mons-Aureus*. Regularium Mo-
nasteria in Dioecesi sunt septem, Hos-
pitalia duo supra viginti, Laicorum
Sacra Sodalitia quinque & quinquaginta, Montes Pietatis quatuor. Præcis
temporibus Orbitelli oppidum Sua-
nensium Dioecesi adjectum erat; sed ut
refert Ughellus, Carolus Magnus Im-
perator, & Leo III. Pontifex Ma-
ximus Monasterio SS. Vincentii &
Anastasii ad Aquas Salvas prope Ro-
mam perpetuo attribuerunt; hodie-
que Clerus Orbitelli ejusdem Cœ-

no-

1428 Orbis Sacer & Profanus

nobis Abbatis Commendatarii veneratur arbitrium.

In ejusdem Diocesis tractu ad littus assurgit *Mont-Argentarius*, in ora Maris Tyrrheni, inter Talamonem, & Portum Herculis, circuitus supra 30. mill. pass. ab Urbe Roma

60. circiter distans. In Mare se se porrigens, pænisulæ in modum aquis circumcingitur ad sui radices, nisi quod interiore sui parte continenti jungitur: de quo Rutilius ita cecinit: (1)

*Tenditur in medias Mons Argentarius undas,
Anclipsisque jugo cæcula curva premit.
Transversos Montes bli ternis millibus arcet,
Circuitu Ponti ter duodena patet.*

Prope hunc Montem olim fuisse *Cosam*, seu *Cossam*, perantiquam Etrurix urbem plerique volunt. Fabio Dorfone, & Claudio Canina Consulibus, anno U. C. 480. juxta Carolum Sigonium lib. 2. de Antiq. Jur. Ital. *Cosam* Coloniam deductam, Liviana Epitoma lib. 14. & Paterculus tradunt. *Cosanorum* meminit etiam Livius, scribens: (2) *Cosanis*

eo die postulantiibus, ut sibi Coloniarum numerus augeretur, mille ascribi jussit, dum nequis in eorum numero esset, qui post L. Cornelium, & T. Sempronium Coss. hostis fuisset. A Strabone & Plinio *Cossa*, a Ptolemæo *Cossæ* vocatur; ast plerique simplici *Cosam* appellant, præsertim Poëtæ, qui primam syllabam corripuit; veluti Virgilius lib. 10. *Æneid.* dum ait:

Quique urbem liquere Cosas . . . . .
Rutilius itidem: (3)

*Irruit, castrorum vestigia sermo retexit
Sardeum Lepido precipitante fugam:
Littore namque Cosæ cognatos depulit hostes,
Virtutem Casuli Roma secuta ducit.*

Quo tempore, quave causa hæc civitas ceciderit, haud plane exploratum habeo. Putant nonnulli ingentem murium multitudinem illic incolæ continuo instantium eosdem coëgisse urbem deserere, quæ postmodum habitatoribus deserta corruerit. Ejus præ ceteris opinionis memine-

re Raphael Volaterranus, in Comment. Urban. & Leander Albertus, in Descript. Etruriz. Verum ipse, Leander, alique Viri eruditi merito illam fabulis accensent: sicuti etiam Rutilius laudatus ridiculam vocat, eamque hisce carminibus deridet:

*Cernimus antiquas nullo custode ruinas,
Et desolatæ mania fuda Cosæ.
Ridiculam cladis pudet inter seras causam
Promere, sed risum dissimulare piget.
Dicuntur cives quondam migrare coacti,
Etruribus infestos deseruisse lares.*

(1) Rutilius lib. 1. *Tener.*
(2) Livius Decad. 4. lib. 3.

(3) Rutilius loc. cit.

Pars II. Lib. III. Cap. XLIII. 1429

*Credere maluerim pigrae damna cohortis,
Et conjuratas in sua bella grues.*

De situ hujus urbis jam a tot seculis dirutæ, non unus est omnium sensus. Omnes quidem fatentur, illam circa Montem Argentarium fuisse ædificatam, eamque Strabo describens, paulo infra Populonium, ad mare positam narrat, ac supra Montem præfatum illius Arcem constructam, subtus vero Portum Herculis, Lacumque ab antiquis, teste Blondo, Aprilem dictum, ubi nunc Orbitellum cernitur. Hinc aliqui censent, Cosam ibi quondam fuisse, ubi nunc Orbitellum; Leander Albertus prope Lacum ipsum; alii vero ad Herculis Portum. Postremæ huic sententiæ suffragari videtur Blondus, quamquam mirum sit, eum nomeo Cosæ subticuisse, alioqui tot veteribus notæ. Sic autem asserit: *Inde Argentarius Mons, pæne in Insulam mari circumdatus, in quo est locus vetustissimus, Portus Herculis, quem nunc nunc habitant gentes; cum tamen eo in monte, & circa Portum multis ædificiorum fundamenta cernantur.* Non alia certe ex causâ hæc ædificiorum fundameota circa Portum Herculis, atque in proximo Monte conspicua esse videntur, nisi quia veteris Cosæ ibidem quondam positæ vestigia indicant. Medium inter has sententiam tenet Vir Clariss. Ubertus Benevolentius, Patritius Senensis, apud Ughelli Continuatorem, Tom. III. in Susanen. Episcop. ubi recte adnotat: *Orbitellum fuisse antiquam Cosam non satis probari veteri illa Inscriptione apud Ughellum; quæ id quidem probaret, quando Cosa ab Orbitello valde distaret; sed cum proxima sit, non video cur facile lapides dirutæ Cosæ non potuerint transferri ad ædificandas domus novi Castrî. Orbitellum profecto nominatum non vo-*

perimus ante annum 1000. in authenticis Scripturis, cum legerimus, ipse in Anonymo Ravennate Geographo septimi sæculi, fol. 254. Subcosa, Cosa, ad Portum Cosam. Ita putarem explicanda esse hæc verba, Subcosam fuisse, ubi nunc cernimus Orbitellum; & Cosam fuisse locum, ubi postea appellatus fuit, Anfidonia; & locus dictus ad Portum Cosam, fuisse Italiam, qui in præsentem Portus Herculis nominatur. Ita Vir eruditissimus, cujus sententiam & ego veriorum censeo; nam Strabo, Antoninus, & Ptolemæus Portum Herculis a Cosa urbe discernunt: Orbitellum vero ante seculum decimum apud nullum auctorem occurrit; neque ibi ullæ apparent dirutæ urbis vestigia. Si vera sunt, quæ Annii lib. 8. Commentar. refert, Cosam scilicet a Gothis excisam, dein a Desiderio Longobardorum Rege rursus excitatam, ac mutato nomine Anfidoniam dictam, mirum in modum Benevolentii sententiam roborarent. Leander quoque asserit, Desiderium in suo Edicto Anfidoniam, seu Affidoniam memorasse: quam urbem cum Longobardi mu- nissent, a Caroli Magni militibus everfam, ut hoc asylo Longobardos deturbarent, idem Leander ex Volaterrano prodit. Huic itidem sententiæ calculum suum adjecit Michaël Antonius Baudrand, insignis Geographus præteriti sæculi, hæc scribens: *Cossa, & Cosæ urbi fuit Etruria, ex cujus ruinis crevit Anfidonia, a Carolo Magno eversa, quæ nunc vicus est in agro Senensi, in maritimo tractu, in colle, ad oram littor., & Ostia Pisicæ fluvii, 6. miliar. ab Urbatello in Orium, paulo minus a Portu Herculis, 28. a Targuinis in Occasum, 70. a Roma in confinio ditionis Pontificæ.*

XIV. Quæ

1430 Orbis Sacer & Profanus

XIV. Quæ dux adhuc restant lustrandæ Senensis Tractus urbes, *Pientia* nimirum, & *Ilclintum*, earum Sedes Episcopales immediate Romano Pontifici subfunt. *Pientia* recens est Tusce civitas, duobus ac viginti mil. pass. a Senis, novem ab Ilclinio, tribus a Monte Politiano distita, ad dexteram Militaris Viæ Romanæ, in Collis amœni planitie, supra Urciæ fluminis vallem posita: *Corfinianum*, seu, ut aliis placet, *Corfinianum* olim a suo fundatore fuit appellata, teste Volaterrano in suis Comment. Urban. Cum autem Silvius Piccolomineus,

aliique nobiles Senenses propter civiles discordias patria exules huc confugissent, illic e Silvio Æneas filius natus, postea Romanus Pontifex Pius II. electus, memor loci, ubi in lucem editus fuerat, oppidum, mœnibus cinxit, ædificiis auxit, civitatis titulo ac jure donavit, atque e suo nomine *Pientiam* deinceps appellandam sancivit. In novæ hujus urbis Auctorisque encomium eleganter Campanus in Pii Commentariis, lib. 8. hæc adornavit Carmina, quæ etiam Ughellus exscripsit:

*Quæ nova sublimi profurgo Pientia colle,
Causa mei quæ sit nominis, ipsa loquar.
Me Pius ornata templo, murisque refectam
Esse urbem voluit, quæ fueram oppidulum.
Tecta suæ gentis, primit in mœnibus, ædes
Tangere marmoreum fidera jussit opus.
Addidit & nomen, lætisque e more Senatu,
Urbanus ritus, & nova jura dedit.
At vos vicinâ, quæ surgisti oppida, tetra
Invidiæ nihil est, nam genui ipsa Pium.*

Nobili Templo a fundamentis excitato urbem decoravit, quod & in Cathedralẽ erexit Ecclesiã, Deiparæque Virgini in æthera Assumptæ sacram esse decrevit. Templo hoc absoluto, ipse Pius anno 1462. illud, ejusque Aram maximæ per Cardinalem Ostiensem dedicavit, die Decollationis S. Joannis Baptiste, & per se ipsum ejusdem Aræ maximæ frontem sacro Chrismate oblinivit, reconditisque in ea Sanctorum Reliquiis sigillum adjecit. Pastorem statim novi Gregis adlegit Joannem Chingium nobili stirpe apud Senenses natum, atque e Clusina Sede hæc translatus, novæ huic Sponsæ Præsulem copulavit. Novem Canonici, quos inter Theologus, & Poenitentarius, sex Capellani, aliique Presbyteri, & Clerici inferiores in Ca-

thedrali Templo divina persolvunt Officia. Omnibus tum Canonicis, tum Clericis post Episcopum antecellit Præpositus Dignitate insignitus, qui adjuncto sibi coadiutore, Presbytero, curam Animarum in ipsa civitate exequitur. Juxta Templum idem Pius Pontifex Ædes satis commodas condidit, in quibus Præpositus & Canonici habitant, & per portam quandam parvam eorum causa in sinistro Templi latere positam, diu noctuque divina munia, nullo impediẽte, illic implere possunt. In urbe duo extant Cœnobîa, alterum Virorum, alterum sacrarum Virginum; tria Laicorum Sodalitîa, Seminarium Clericorum, & Mons Pientatis. Diocesis octodecim complectitur oppida, partim ab Arretina, partim a Clusina, Diocesiibus distra-

cta.

Ata. Episcopi Pientini a primæva sui institutione cum Ilcineis coivere, donec Clemens VIII. Anno 1599. die 20. Decembris perpetuo has Ecclesias disiunxit. Quoad jura Ecclesiastica utraque Sedes, Pientina, & Ilcineis ab unius Romani Pontificis arbitrio pendent, intacto tamen jure appellationum ad Senensem Metropolitam, quod idem Pius II. firmum esse voluit, uti in Bulla erectionis novi hujus Episcopatus videre est, quam Ughellus, Tom. I. in Append. col. 92. & seqq. recitat. Quo ad temporale autem imperium, Pientia, & Ilcinium Magno Etruriæ Duci parent.

XV. *Ilcinium*, seu Mons Ilcinus, seu Alcinous, vulgo *Monte Alcino*, urbs Tusciæ inter Senas 17. & Suannam 35. mill. pass. a Pientia quinque distans, celsissimo insidet colli. Raphaël Volaterranus, Leander Albertus, Ughellus ceterique pene omnes, qui de Monte Ilcinio pertractant, hanc urbem asserunt, nulla alia re nobilem magis, quam quod patrum nostrorum memoria, pro inexpugnabili Arce fuerit iis, qui illuc se contulerant, Senensis libertatis jam jam expirantis jura defensori: quod præ aliis Ughellus Tom. I. col. 1067. observat: qui & addit, hanc civitatem post multa a reparata Salute secula fuisse ædificatam. At Lucenius in sua Italia longe vetustiora putat hujus oppidi primordia: lubet hoc loco ejus verba proferre: (1)
 „ Ilcinus Mons Etruriæ inter Senas
 „ & Montem Tunniatū extans, ab
 „ Umbrone regio flumine, & ejus-
 „ dem nominis torrente, quorum
 „ undis ejus perfunduntur radices,
 „ Mons Umbronus antiquitus dictus.
 „ Is locus multis jam seculis ante
 „ Christi Natalem ædificiis munitus,
 „ & incolis refertus erat, ad eum-
 „ *Pars II. Vol. II.*

(1) Lucenius in Ital. Ecclæ. de Ilcin.

„ que tanquam ad certissimum asy-
 „ lum confugere Romani a profigan-
 „ tibus Gallis prope Clusium, Caii
 „ Attilii Consulatu excurrente, ut
 „ Livius lib. 10. Decad. 1. & Poly-
 „ bius Histor. lib. 2. indicant, re-
 „ ferentes confugium Romanorum
 „ in quemdam tumulum altum: &
 „ hic sane Mons fuit, utpote viæ fi-
 „ nitimus, & natura hostibus inac-
 „ cessus, de quo videantur Antonius
 „ de *Fragmentis Vie Cassie*, &
 „ Cato in *Fragmentis de Originibus*.
 „ Antiquissimæ Edes, & locus inibi
 „ existens, *Castrum* vetus nuncupa-
 „ tus, undequeque Umbriæ, & Um-
 „ broso, & Umbrono Monti alluden-
 „ tes, nomina retinent. Temporum
 „ successu ad melius omen, nomen
 „ vertit *Montis Umbronis*, in *Mon-
 „ tem Lucis*; quo nomine claruisse
 „ deinde habetur ex plurimis anti-
 „ quis monumentis, & apud Ughel-
 „ lum, Tom. III. in Archiep. Sen-
 „ nensib. num. 22. anno 800. in Di-
 „ plomate Ludovici Pii. Nec Lucis
 „ nomen diu illuxit huic Monti,
 „ nam ex corruptela vocum *Mons*
 „ *Lucinus*, *Mons Ilcinus*, & *Mons*
 „ *Alcinus* vocitatus in posterum est.
 „ Longobardi Montem hunc eo tem-
 „ pore, quo Italiam oppleverant,
 „ incoluerunt & ampliarunt per to-
 „ tam Parochiam Sancti Laurentii.
 „ Mox Franci sub Carolo Magno,
 „ ipseque Carolus illic pervenere
 „ locum nobilitando personis, & æ-
 „ dificiis per totas Parochias S. Agi-
 „ dii, & S. Margaritæ: demum ac-
 „ cessere proximi Rossellani, qui per
 „ Parochiam S. Salvatoris inhabitando,
 „ novam incrementum addide-
 „ re: & hinc plurimi hallucinati pu-
 „ tarunt, Rossellanos hujus loci con-
 „ ditores fuisse. Ilcineæ civitatis ve-
 „ tustatem comprobant varia Ethio-
 „ corum sepulchra cum suis inferi-
 „ *M m m m* ptio-

1432 Orbis Sacer & Profanus

ptionibus, ex ære numismata vetustissima, ossa defunctorum gigantea, simulachra multa Gentilitiæ superstitionis: & traditio est, Ecclesiam S. Lucie Castri veteris, Templum olim fuisse Martis. In suburbiiis visitur Ecclesiæ S. Mariæ, cujus antiquior Titulus erat, *Sanctæ Mariæ Ecclesiæ*: & traditio item est, eam ab Apostolo Petro dicatam, vel sane ex Idolorum delubro, transiisse in veri Dei Templum. Hic fama est, Sanctum Apostolorum Principem aliquandiu mansisse, & ex vicino Balneo plures sacra Baptismatis unda perlustrasse. Hinc Ilcinenſium gloria, jam ab ipsis primordiis Evangelii lucem inspexisse. Hucusque Lucentius.

Hæc quidem speciosa essent Montis Ilcinii primordia, si tantæ antiquitatis testes aliqui ex veteribus obvii essent; aut nullos video. Neque Livii locus ex lib. 10. Decad. 1. ad rem facit: Scipionis Proprætoris, ejusque integræ Romanæ Legionis, quæ collem Clusio proximum conscendere tentaverat, cladem dumtaxat ibi Livius commemorat: (1) *Senones*, inquit, *Galli multitudine ingenti ad Clusium venerunt, Legionem Romanam castrisque oppugnaturi. Scipio qui castris præerat locum ad juvandam paucitatem suorum militum ratus, in colle, qui inter urbem & castra erat, aciem crexit; sed (ut in re subita) parum explorato itinere ad jugum perrexit, quod hostes ceperant, parte alia aggressi, ita caesa ab tergo Legio, atque in medio, quum hostis undique urgeret, circumventa: deletam quoque ibi Legionem, ita ut nuntius non superesset, quidam auctores sunt.* Collis nomen Livius non exprimit, uti nec Polybius, proximum tamen Clusio fuisse oportet, quemadmodum ex

præfata Livii auctoritate conicitur; a qua tamen urbe Mons Ilcinus procul abest. Et cur Pientini, aut Politiani incolæ ad Colles suos non referant eadem verba? Sed de Ilcinio Monte concedamus etiam Lucentio Livium loqui, quid inde de oppido illic constructo? Nulla sane vel oppidi, vel Pagi ibidem tum positi mentio fit; sed nudi collis. Si ex hoc loco vetustas est repetenda, omnia in collibus etiam posteris seculis erecta oppida, non Romanis solum illis temporibus se cœva esse, verum etiam cum ipso conditi Orbis exordio gloriabuntur, sua sumpſisse cunabula: omnes quippe Colles simul cum Orbe nostro a Deo ex nihilo creati fuere. Mitto perperam designari Consulatum; non enim tunc ullus Attilius in Romanorum Fastis Consul occurrit, anno Urbis conditæ 459. quo Scipio ejusque Legio penitus fuit cæsa a Gallis; sed tunc Q. Fabius, & P. Decius Mus creati fuerant Consules; M. vero Attilius Regulus, non Caius Attilius, anno sequenti Consulatum gessit, ut Livius eodem loco narrat. Non itidem post illatam a Gallis cladem illam Legionem, a militibus Romanis, qui eadem evasissent, Mons præfatus habitari cœpit, cum nullus Romanorum, quibus Legio constabat, superstes fuerit proelio, qui ountium ejusdem cladis ad Consules deferret. Antonini de Via Cassia, & Cætonis de Originibus Fragmenta, jam plerique cordati supposititia judicant: Umbronis fluvium veteres quidem commemorant; itemque apud Antoninum Augustum Umbronis oppidum memorari, ibique fuisse, ubi nunc Sancti Quirici Oppidum in Monte situm, a Sena Urbe in Via, quæ Romanam ducit, ad 20. mill. pass. occurrens, existimat Annian, lib. 7.

Com-

(1) Livius Decad. 1. lib. 10.

Comment. & lib. 8. in Itiner. Antonini Imperatoris, quod illic intra Montes Umbronis oppidum extiterit, nomenque acceperit a fluvio cognomine, e radicibus ejusdem montis pullulante, cujus meminit Rutilius lib. 1. sui Itinerarii:

Tangimus Umbronem: non est ignobile flumen.

Sed præterquam quod ejusmodi Anni Commentaria nunc Eruditis suspecta sunt; neque in Antonini Itinerario, quod Emmanuel a Schellstrate, Antiq. Eccl. To. II. Append. III. pag. 569. & seqq. ex MS. Vaticano correctius edidit, Umbronis Oppidum recensetur: ex eo insuper Leander Anni opinionem refellit, quod Umbro fluvius tametsi radices illius Montis, cui Sancti Quirici oppidum insidet, irrigat, non tamen ibi initium suum fortitur, sed eminentiore ex loco supra Ascianum oritur. Verum tamen est e radicibus ejusdem Montis enasci parvum amnem *Assum*, seu *Axum* dictum, qui postmodum in Umbronem delabitur, prope Saxum, ibi *Urcium* appellatum. Ipse vero Leander Volaterrani sequutus opinionem censet, Sancti Quirici oppidum fuisse extractum a Zenobio Landerici filio; idque Volaterranus affirmat, se in vetustis Tabulis marmoreis apud Arretium repertis legisse. Conatur nihilominus Leander laudatus, utramque conciliare opinionem, scilicet ubi nunc S. Quirici oppidum extat, fuisse veterem Umbronem Catoni memoratum, sed postea a Zenobio præfato conditum, atque a Templo, quod illic S. Quirico erexerat, atque dicaverat, ex ejusdem Divi nomine nuncupatum. Sed ex leves mihi videntur conjecturae, ex suspectis, aut saltem dubiis Anni Commentariis derivatae.

Quare nulla suppetunt vetera monumenta, ex quibus certo digno-

sci queat, tantam esse Ilcinii oppidi antiquitatem, ut tot seculis prioribus nascentis Christi Ecclesiae anteverterit. Nullas sane veterum Scriptorum, non Livius, non Dionysius Halicarnasensis, non item Polybius, Plinius, Strabo, Ptolemaeus, Pomponius Mela oppidum ullum in Etruria positum, atque Umbronem dictum commemorant: Montis quidem, fluviique ejusdem nominis, non autem oppidi meminere. Ethnicorum vero Sepulcra, cum suis Inscriptionibus, vetera ex ære Numismata, simulacra Gentilitiae superstitionis, si reipsa eo in Monte, ubi nunc Ilcinium est, reperta sunt, quidni tribus primis, aut forte quatuor & amplius post Christi Passionem seculis, quum Idololatria ubique altas radices ageret, recondi potuerunt? Sane id unum dumtaxat evinci posset, non ante, sed post Christi Domini in Caelos Ascensum, duobus, tribusve, aut forsitan amplius seculis, in hujus editi Montis vertice jacta fuisse ejusdam oppidi fundamenta; quod deinceps posteris temporibus majora natum fuerit incrementa. Idque mihi argumento est, quod nulla prorsus apud Auctores, qui seculum saltem quartum præiverant, obvia sit hujusce oppidi mentio. Hinc optimus Lector facile poterit conicere, quid roboris habeat traditio illa, seu potius vulgi rumor apud incolae loci sparsus, nec satis antiquus, de prædicato apud Ilcienfes ab Apostolorum Principe Evangelio, & Templo ibidem dedicato.

In Diplomate Luitprandi Regis, a nobis in Arretinis Episcopis supra descripto, *Montis Lucis* fit mentio. In altero Ludovici Pii Imperatoris apud Ughellum, Tom. III. in Archiep. Senens. num. 22. *Montis Lucinus* nominatur; neque his antiquiora hæcenus deprehendere potui-

M m m m 2

mus

1434 Orbis Sacer & Profanus

mus monumenta, in quibus similia occurrant nomina. Et quidem in Donatione Zenobii Sancto Donato & Arretinæ Ecclesiæ facta, nec Montis Lucis, nec Montis Lucini aliqua reperitur memoria. Qui enim illi subscriptus legitur *Ranutius Archiepiscopus Montis Aleii*, non ea ætate vivebat, qua Donationis Diploma primum a Zenobio conditum fuit, sed multis post seculis floruit, atque ut testis subscripsit Exemplari, longe post ex ipso authentico Diplomate exscripto. A temporibus tantum Longobardorum, ac deinceps sub Ludovici Pii Imperio, Mons ille & Lucis, & Lucinus appellari cœpit: postmodum vero nequaquam abnuerim, quod Lucentius tradit, ex corruptela vocum irrepsisse illa vocabula *Montis Uctai*, & *Montis Aleii*, quorum posterius hodieque in usu est. Libenter quoque assentior iis, quæ idem auctor adjecit, nempe oppidulum, initio illuc ædificatum a Longobardis, vigente in Italia illorum regno; mox iisdem pulsus, a Franchis sub Carolo Magno & Ludovico ejus filio auctum in justæ oppidi formam; tractu autem temporis a proximis Etruriæ populis, maxime Senensibus, ampliatum.

XVI. Paruere primum Ilcinenfes in sacris Arretino Episcopo, dein jus omne temporale, ac spirituale translatum fuit in Abbatem *Sancti Anthimi*, Ordinis Divi Benedicti, cujus Cœnobium in finibus Ilcinenfium a Carolo Magno e fundamentis excitatum, atque invidiosis opibus ditatum fuerat, superaddito ipsi Abbati cum plurimis juribus Principis Imperii titulo: cui etiam Ludovicus Pius alia Privilegia, & dona impertit; de quibus Ughellus agit Tom. III. in Senens. Archiep. num. 22. ubi & Ludovici Diploma recitat. In honorem Sancti Anthimi Martyris Mona-

sterium hoc ædificatum fuit, eique Templum erectum; quod scilicet locus ille quondam recessu Beatissimi Donati Antistitis Arretini, Tyrannorum persecutionem declinantis, clarus extiterit; cumque comitem secum duxisset Anthimum Diaconum suum, quem deinde Presbyterum ordinavit, is postea ingravescente Gentilium persecutione Martyr occubuit; eundemque locum aliquamdiu incolatu suo nobilitavit. Hinc Ilcinenfes tanta erga Divum Anthimum veneratione feruntur, ut eum pro Tutelari enlant totius civitatis ac Diocesis. Quum autem Pius II. summus Pontifex Ilcinium oppidum in civitatem erexisset, atque Episcopatus Sede honestasset, in hujus novæ Sedis ditionem transfudit nobilem Sancti Anthimi Abbatiam, cum omnibus suis juribus ac præminentis. Ilcinenfis Episcopatus erectio a primæva sui institutione una cum Pientino coaluit, adeo ut idem Antistes, & Pientinus, & Ilcinenfis appellaretur. Primus Episcopus utriusque civitati præfatus fuit Joannes Chinugius, anno 1462. Idibus Augusti; de quo supra egimus, & plura Ugurgerius scripsit in Pompis Senensib. Par. I. pag. 173. Stetit ea unio ad finem usque seculi decimi sexti, quo tempore Clemens VIII. ambas has Ecclesias disjunct, & unicuique illarum proprium Episcopum præfesse voluit. Cathedralis Basilica Sancti Salvatoris titulo gaudet: ibi vero divina persolvunt quatuor Dignitates, quarum prima fruitur Archidiaconus, undecim præterea Canonici, alique Presbyteri & Clerici. Caret Præbendis Theologali & Pœnitentiaria; itemque Seminario Clericorum. Animarum curam in Cathedrali implet Archidiaconus; præter hanc autem quatuor enumerantur Parœcie; Virorum Cœnobia qua-

quatuor, unicum Monialium, Hospitale, & Mons Pietatis. Dioecesis coalescit ex oppidis, quibus antea, Monasterii Sancti Anthonii Abbas pleno jure leges scribebat; aliis insuper partim e Clusina, partim ex Arretina Dioecibus avulsis, quæ idem Pius II. eidem Ecclesiæ Ilicensi accedere mandavit. A sui exordio ad hanc usque diem hæc Sedes Episco-

palis ab uno Romano Pontifice immediate pender, servato tamen jure appellationum causarum ad Senensem Archiepiscopum ab Apostolica Sede specialiter delegatum.

Finis Secundi Voluminis Secundæ Partis.

APPENDIX PRIMA.

Ad Cap. XXXVI. §. IX. pag. 1195.

 Inter Viros & Sacras Virgines, ac Mulieres, quæ sanctitatis gloria & fama insignes Florentiam illustrarunt, merito reposui *Beatam Bertam* quæ in nobili Monasterio Sanctæ Felicitatis ejusdem Urbis Monasticam vitam professæ sub Regula Sancti Benedicti, & Institutis Monialium Congregationis Vallis-Umbrosæ, quædam sui Ordinis Cœnobita per Etruriam ad exactam Regularis vitæ rationem reduxit, atque in iis illud *Sanctæ Mariæ de Cavriglia* nuncupatum, in quo post Abbatisse munus pie administratum, non sine magna eximie sanctitatis opinione, anno Domini: Incarnationalis 1632. ex hac mortali vita decessit. Ejus Acta præ aliis ediderunt Silvanus Razzius, & Antonius del Casto; utrique autem eandem Bertam Filiam vocant Comitis Vernii, ex nobili Albertoium Stirpe, tunc temporis, ut ipsi afferunt, Vernii Dominorum. Hos Auctores, utpote qui & in describendis Etruriæ, præsertim Florentiæ Sanctorum

gestis maxime accuratos ac graves
noveram, & ego sequutus, Beatum
Bertam ex Albertorum Gente pro-
genitam scripsi. Verum nuper post
commissum jam prælo istud de Etru-
ria Regali Volumen à Viris eru-
ditiōne conspiciuis admonitus, nec non
gravioribus, atque certioribus docu-
mentis edoctus, eandem Bertam non
ex nobili ac vetusta pariter Alber-
torum, sed ex Clarissima æque & an-
tiqua Bardorum, Vernoi Comitum
Familia exortam asserere nihil ve-
reor. Id quidem jam indicaverat
doctiss. Ferdinandus Ughellus To. III.
Ital. Sac. in Florentinis Archiep.
col. 93. Romanæ Editionis, ubi agens
de Ecclesiâ, & Monasterio Sanctæ
Felicittatis, inter alia hæc habet.
*Monasterium vero, quod templo adja-
cet, Moniales sub Abbatissæ discipli-
na, & Dñi Benedicti instituto possi-
dens. In eo clariss. sanctiss. B. Ber-
ta de Bardis, quæ aliqua per Erruriam
Benedictini Ordinis Monialium Ceno-
bia ad pristinam vicendi formam re-
duxit.* Ita Ughellus; cui tamen hæc

in re assentiri reluctabar, quum ipsi ex adverso stare viderem Silvanum Razium, & Antonium del Casto, qui ex professo Vitam Beatæ Bertæ publici juris fecerant. At enim modo ex eorum sententia recedere, & ad alteram Ughelli transire suadent exploratiora documenta. Cumprimis D. Hieronimus Radiolensis Lib. Miraculor. S. Joannis Qualberti, qui scripsit anno 1450. circiter par. 2. cap. 21. sic habet: *Fuit, & alia Beatissima Berta nomine, cujus origo ex Italia a Comitibus fuit Patre nomine Lothario.* Dom. Bernardus del Sera anno 1510. cap. 9. *Gualdo regente fuit Berta Virgo Sancta, cujus origo a quibusdam Comitibus defluxit.* Et D. Taddeus Adimarius eodem anno sub Gualdo Generali pag. 7. *Nel suo reggimento fu Berta Vergine Sancta, la cui origine fu di certi Nobilissimi Conti,* qui omnes sunt Monachi Vallisumbrosæ. Unde liquidi apparet Beatam Bertam, non fuisse Filiam Comitis Vernii, ob idque non ex Albertorum progenie; sed Lotharii, qui originem trahebat a quibusdam Italiæ Comitibus, ex quibus Clarissimam Bardorum

Familiam, qui nunc Vernio dominantur, exordium ducere præ ceteris authumant, Petrus Calzolarius Histor. Monastica; Gabriel Buccellinus in suo Menologio Benedictino, Afcasius Tamburinus in sua Fagù Vallumbrosæ, Venantius Simius Salamina Episcopus in Catalogo Virorum Illustrium Congregationis Vallis-Umbrosæ, & Paulus Minius in suo *Discorso della Nobiltà di Firenze.* Et cum anno 1333. Vernii Comitatus ad Bardos devenisset ea de re vicissim, ac Bardi, Comites Vernii fuerunt nuncupati. Hinc pariter factum est, eos, qui postea Beatæ Bertæ Vitam ediderunt, Bardorum loco, Comites Vernii descripsisse. Hæc quæ hic compendio indicavimus, late describit Vir eruditissimus Pater Magister Dom. Fidelis Soldanius, Monachus Vallis-Umbrosæ, qui anno 1730. Florentiæ typis mandavit Vitam ejusdem Beatæ Bertæ: quæ de re insuper, contra Progenitorum ejusdem Beatæ exhibitum systema ab Antonio del Casto, majora alia Monumenta quamprimum se in lucem editum iri pollicetur.

APPENDIX SECUNDA.

Ad Cap. XXV. Num. X. pag. 919. & 927.

Ultimum Episcopum, ibi memoratum in Testamento *Liutperti*, retuli in Catalogum Pisanorum Antistitum ob rationes eodem loci adductas. Quoniam vero in præfato Testamento fit mentio etiam *Joannis* pariter Episcopi, neque satis constat, quis ex his duobus tam esset Pisanorum Antistes, si quispiam coniecturis a me ibidem allatis non acquiescat, sed pro Joanne stet, minime reluctabor, dummodo *Joannes* iste

Andræ successor ponatur, uti reipsa ei successisse demonstrant, quæ illic expendi. Quare *Joannes* iste *Junior*, seu *Secundus* erit dicendus.

Joanni huic, aut si mavis, *Justino*, proxime in eadem Serie Pisanorum Præsulum collocandus est *Andreas* hujus nominis *Secundus*, a me & ab omnibus aliis in Catalogo prætermisus. Siquidem mihi postmodum innotuit ex Instrumento hætenus inedito Donationis Sancti Walfredi Abbatissæ Monasterio Sancti Petri, quod

quod ipse fundaverat in Palatiolo apud Montem-Viridem Diocesis Populoniensis, de quo Cap. XLIII. egi. In illo enim legitur: *Ubi Andreas Episcopus esse videtur*. Porro Andreas iste alius est ab Andrea, qui anno Rachis Regis secundo, Christi autem anno 745. sedebat, cui vel *Justinus*, vel si mavis, Joannes II. de quo ante, successit; isque vivebat anno Aistulphi Regis V. Christi autem anno 754. Quare Andreas iste *Junior* est vocandus, ut a primo secernatur. Hujus sane & nomine, & Sedis tempore ex laudato Instrumento perspectis, impletur in Catalogo ea lacuna, quæ a præcedentibus Episcopis, usque ad *Reginardum* Episcopum, qui sedit postea anno 796, Carolo M. Regnante intercedit. Nec cuiquam iegerere debent dubitationem illa Instrumenti verba: *Ubi Andreas Episcopus esse videtur*; pæne ac si non id certo affirmet, Nam.

Walfredus patria Pisanus, optime noverat Andream illum Episcopum, cujus in Catalogis vulgaris mentio est, jam obisse, antequam ipse Monasterium fundasset, ac Monasticam vitam amplexus esset. Quare Andream alterum indicavit eo tempore Pisanam Ecclesiam gubernantem: sed usus est more loquendi illius, immo & sequentis ætatis. Sic in Donatione facta anno 1025. mense Junii Ecclesie & Capitulo Cathedralis Florentie a Raynerio & Joanne fratribus, hæc habentur: *Offerre providi in Canonica, quæ pertinet de Ecclesia, & Domui S. Joannis, ubi Dominus Lambertus Episcopus præesse videtur*. Porro Lambertus eodem anno Florentinam Sedem obtinuerat, ut videre est apud Ughellum To. III. in Archiep. Florent. col. 66. Mitto & alia exempla, quæ ex antiquis monumentis ad rem hanc confirmandam asserri possent.

APPENDIX TERTIA.

Ad Cap. XLI. Num. XII. pag. 1350.

Ominus Ferdinandus Ughellius Tom. I. in Arretinis Episcopis, col. 462. num. 42. *Elimpertum* Arretinum Episcopum recenset, cujus opem ait implorasse Sanctum Romualdum, dum Sacram Camaldulensem Eremitum fundare est aggressus. Ab eodem *Elimperto* Abbatiam *Pratolia* institutam narrat, anno 1009. Addit, eundem *Elimpertum* adhuc superstitem elegisse sibi Coadiutorem & Coepiscopum Theodaldum, eum futura successione; cumque ex hac vita anno 1013. decessisset, ipsi eodem anno *Adalbertum*, seu *Albertum* proxime successisse, tum ipse Ughellus & Buralius, tum D. Falconcinus

in suo Catalogo, num. 44. expresse tradunt. Ast ex Privilegio, anno præfato 1013. Monasterio Sanctæ Mariæ Pratalie concessio liquido constat, non *Albertum*, seu *Adalbertum*, sed *Wilhelmum* eo anno Arretinæ Ecclesie præfuisse. Hujusce Privilegii Diploma in Archivo Eremitæ, seu Cœnobii Camaldulensis asservatur, cujus exemplar ex Authographo descriptum mihi perhumaniter impertiit Vir Clarissimus D. Guido Grandius Abbas & Visitator Generalis Monachorum Camaldulensium. Diplomatis verba ad rem hanc pertinentia hic exhibemus: *In nomine Domini nostri Jesu Christi anno ab Incarnationis ejus tertiodecimo post mille in mense Junio,*
in-

inditione undecima feliciter. Manifestus sum ego Willelmus gratia Dei volente Episcopus Sanctæ Arretina Ecclesiæ, quia pro Dei timore, & amore redemptioni animæ meæ & animæ bonæ memoriæ Elpertus Episcopus & pro anima de omnium illorum qui in Monasterium Sanctæ Mariæ iussu vivo vivente benefecerunt, concedimus esse in perpetuum mansuras ei Monasterio Beata Maria matrescripti, ac

perpetua Virginis, simulque omnium Sanctorum in quo Monasterio donamus, & in perpetuum concedimus ex integra casa & terra, & vinea illa, &c. Ex hoc igitur Diplomate manifestum fit, Willelmum proxime successisse Elperso, seu Elimperto, & jam in Arretina Ecclesiâ sedisse anno 1013. atque adeo in Catalogo tempore præferendum esse Theodaldo.

— — — — —

LECTOR BENEVOLE.

Postquam acturatissimus Typographus noster Editioni hujus Voluminis Tertii extremam manum prope admoverat, ad manus nostras pervenit Dissertatio Historica Canonica Legalis; Illustris. ac Reverendiss. D. FRANCISCI FROSINI, Patricii Pistoriensis, Pisarum Archiepiscopi, in qua veterem Ecclesiæ suæ Traditionem de appulsu Divi Petri Apostolorum Principis ad littus Pisanum, quarto circiter ab Urbe lapide, eo loci, ubi antiquissimum Templum a priscis Pisarum Civibus ejus Nomini consecratum hodieque cernitur, S. Petri ad Gradum nuncupatum, Aram illam, sacramque Aediculam continens, in qua Divinum Sacrificium Deo Omnipotenti cum litasse perhibetur, omni probationum genere luculentissime exponit, atque illustrat. Quoniam vero hujusmodi Dissertatio iis, quæ supra de hac eadem re scripsimus, magnum robur adiicit & firmamentum, illam ad calcem istius Voluminis typis cudendam curavimus, ut Ecclesiæ Pisane vetustissima origo adeo insigni sui Archipræsulis zelo, pietate, doctrina eximii, omni pene disciplinarum genere exculsi, editisque variis Sacræ Poëseos, Consultationum Canonicarum, & Synodorum eruditissimis Operibus toto Literario Orbe celebris, monumento, magis dilucidetur atque firmetur.

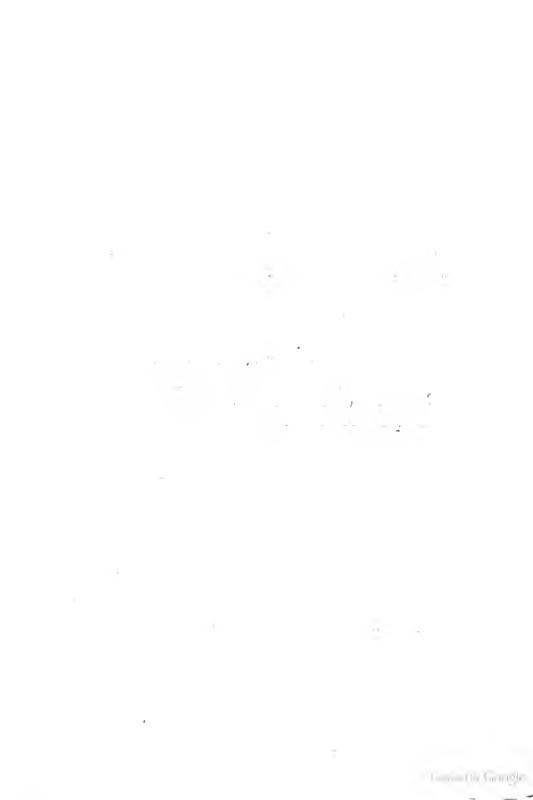

ILLUSTRISSIMI AC REVERENDISSIMI DOMINI
FRANCISCI FROSINI
PATRITII PISTORIENSIS
ARCHIEPISCOPI PISARUM, INSULARUM CORSICÆ,
ET SARDINIÆ PRIMATIS, ET IN EIS LEGATI NATI,
AC PONTIFICII SOLII EPISCOPI ASSISTENTIS
Pisana Antiquissimæ Traditionis
DISSERTATIO
HISTORICA CANONICA LEGALIS.

Parti II. Vol. II.

Nana

PI-

P I S A N A
ANTIQUISSIMÆ TRADITIONIS
DISSERTATIO
Historica Canonica Legalis.

Verus Traditio communiter, ac religiose recepta, neque tot seculorum decursu ad hoc tempus interrupta viget, quod D. PETRUS Apostolorum Princeps Romam versus se transferens in litus Pisanum vi ventorum delatus Altare erexit, ibique Missam pluries celebravit, ubi est in agro Pisano Ecclesia antiquitate, & Populi devotione percelebris, quæ vocatur Sancti Petri ad Gradus, & quam Divus Clemens, eidem in Apostolatu succedens, post mortem D. Petri miraculose consecravit, ac super Tabula marmorea, in hujus Consecrationis testimonium, tres guttas sanguinis reliquit; quarum duæ post septem, & decem secula spectantur, & conservantur, frequentique Populo ad dictam Ecclesiam in quibusdam anni diebus præcipue confluenti venerandæ proponuntur.

Hæc quamquam in ore sint omnium, ne tamen his nostris temporibus, quibus nil pacificum relictum est, adversus hanc

N O N A 2

ve-

vetustissimam Traditionem quis forte infurgat (quod suadere nobis non facile possumus, cum a Majoribus nostris, qui juxta illud Divi Augustini, *quod didicerunt, docuerunt, quod a Patribus receperunt, hoc filiis tradiderunt*, ad nos transmissa, adeo in animo Populi fixa sit, ut nullo defecerit tempore, nec umquam potuerit consenescere) eam validissimis esse, fundamentis innixam comprobabimus.

Et quoniam hoc unice tendit ad debitas divinæ Beneficentiæ gratias pro tam singulari beneficio Pisanis collato grati animi recordatione referendas, & ad cultum hujus Ecclesiæ, & Fidelium devotionem conservandam, magisque excitandam, satis eam superque in re tam antiqua publicis adminiculis, & monumentis ad evidentiam demonstrare confidimus ad tradita per *Malvet. de Canonizat. dub. 3. num. 26. Pignatt. consult. 188. sub num. 2. tom. 9.*

Mirabitur fortasse aliquis, quod timeamus, ne hujusmodi Traditio ab immemorabili tempore tanta Populi veneratione, totque seculorum cursu conservata aliquam pati possit contradictionem. Verum si nec Romæ Petrum fuisse nonnulli ex his, qui solum sibi credunt, ausi fuerunt asserere, & ejus adventum in Italiam controvertere, quanto magis verendum est, ne sint qui eum ad Portum Pisanum apulisse contradicant?

Jam quemadmodum Cardinalis Bellarminus in *suis Controversiis tom. 1. controv. 3. lib. 2. cap. 3. vers. deinde*, testatur, inter alias demonstrationes, quibus iis, qui negant Divi Petri Romam adventum os obstruit, eam satis perspicuam adfert, quæ colligitur ex continuatis Fidelium ad limina Apostolorum peregrinationibus; illud referens, quod Pontifex Nicolaus primus scripsit ad Michaëlem Imperatorem, *tot nimirum millia hominum ex toto orbe terrarum ad Sepulchra Apostolorum veneranda Romam consue-*

I. Ita sit etiam primum, cui hæc nostra Traditio inniatur, fundamentum, frequens, ac magnus Populi concursus ad prædictam Sancti Petri ad Gradus Ecclesiam venerandam in aliquibus præsertim anni diebus, ex quibus satis sit solum indicare diem Ascensionis Domini, cum prædictus lapis, seu

Ta-

Tabula marmorea guttis Sanguinis Divi Clementis conspersa, singulis annis ibi colenda, & exosculanda exponitur, cumque tanta ibi sit Populi frequentia, ac multitudo, qui ex finitimis etiam locis convolant, ut ad impediendos tumultus Equites levis armaturæ ad hunc locum custodiendum mittere necessarium sit.

Et quod etiam a pluribus seculis, & immemorabili tempore hoc fuerit observatum, ex veteri Codice Provisionum Senatus Pisani signato L. M., qui incipit ab anno 1112. usque ad annum 1116. dilucide apparet; legitur enim in eo provisum fuisse sexcentis, & decem octo ab hinc annis, ut in vigilia, & die Ascensionis Domini, ac in aliis diebus, quibus memorata Tabula marmorea sanguine Divi Clementis aspersa in prædicta Ecclesia Sancti Petri ad Gradus publico Populorum adventantium cultui exponeretur, centum octuaginta Equites levis armaturæ, & tercentum sexaginta milites pedestres ad eam custodiendam mitterentur.

II. Ex quo secundum exurgit fundamentum, nempe publica vox sonans in omnium ore, publicusque immemorabilis cultus ex hac causa memoratæ Ecclesiæ, qui concurrentibus præsertim adminiculis, plene probat; immo plenior est, quæ possit haberi probatio, cum non aliud Traditio sit, quam veritas non scripta, sed viva voce quasi de aure in aurem successive tradita, cui Ecclesia etiam Romana ad probandam sanctitatem ipsam, & miracula plurimum defert. *Cantelor. de Canoniz. Sanct. cap. 14. num. 7. & 8. Castell. de Canonizat. Martyr. fol. 61. Pignattel. consult. 239. alias 242. num. 9. & seq. tom. 1.*

Immo in antiquis vicem habet plenæ probationis, facit notorium, & adjunctis adminiculis, etiam in re gravi veritate habetur juxta regulam *Baldi in Auth. quæ actiones, num. 17. & 18. C. de Sacrosanct. Eccles. quam sequuntur Abb. in cap. licet ex quodam, num. 2. Imola num. 1. de testibus, Butr. in cap. veniens, num. 10. vers. sed quando, Felin. num. 16. de testibus, Scacc. de Judic. lib. 2. cap. 9. num. 106. Mascard. de Probat. concl. 103. num. 12. & conclus. 753. num. 7. De Rosa de Execut. liter. pro Canoniz. cap. unico num. 156. Rota coram Seraphin.*

raphin. decis. 330. num. 9. decis. 449. num. 4. coram Coccein. decis. 1022. num. 1. decis. 2110. num. 3.

Ad quam publicam vetustissimam vocem demonstrandam accedit, nec mediocre firmamentum adjungit Petri quoque vigilantissimi tunc temporis Archiepiscopi Pisani Provisio, qui de anno 1116. multa & ipse præscripsit observanda ad removendos abusus, qui ob tantam Populi multitudinem Exterorum, & Advenarum, qui ad prædictam Ecclesiam confluebant, forsan irreperant, aut irreperere potuissent. Quæ Provisio habetur confirmata, & renovata ab Ubaldo Archiepiscopo Pi'ano anno Domini 1176.

Et ex utraque dictarum Provisionum immemorabilem quoque de illo tempore vocem, & famam hujus Traditionis fuisse apertissime constat.

In prima enim Senatus Pisani de anno 1112. ita legitur: *Sacram Divi Petri aram sanguine Sancti Clementis conspersam vigilantissime custodiant, quæ tunc a primis vespers ad complementum usque enunciata solemnitate cunctis Fidelibus ibi presentibus adoranda, & deosculanda, ut antiquissimi moris est, exhibetur.*

In altera item Archiepiscopi Pisani expressa habentur hæc verba: *Secundum antiquam consuetudinem magnum etiam Exterorum, & advenarum concursus, &c.*

Quamobrem si fama, rumorque universalis est publicum testimonium, quo rei veritas in antiquis comprobatur *Gonzal. in cap. cum causam 13. num. 7. de Probat. Andreas Farsetti Auditor Rotæ Florentinæ in Florentinæ Præcedentiæ num. 42. & seqq.* Quid erit in casu nostro dicendum, in quo non solum antiquitas hujus Traditionis ab Avis in nepotes semper magis protracta religiose observatur, & colitur; verum etiam publico Ecclesiasticæ, & secularis potestatis testimonio declaratur?

III. Tertio loco grave indicium, & gravior hujus Traditionis confirmatio est, quod in eadem Ecclesia Sancti Petri ad Gradus totam historiam accessus Divi Petri ad litus Pisani depictam videre est; quam quidem picturam in parietibus exprimi ad transmittendam in Posteris, & Successores

gra-

gratam hujus Divinæ Misericordiæ recordationem Majores curarunt, memores, quod præceperat Deus per Moysem Populo Israël *Exod. cap. 13. vers. 8. Narrabis filio tuo in die illo, dicens: hoc est quod fecit mihi Dominus, quando egressus sum de Ægypto.* Scilicet, narrabis filiis, & nepotibus, ut perpetuo memores sint beneficii accepti, sicut explicatur apud *Lyppoman. in Exod. dist. cap. 3.*

Et talem fuisse illorum mentem defumitur ex Roncino, qui *Hist. Pisan. lib. 2. cap. 16.* post narratam totam prædictam historiam subjungit: *La qual cosa ho voluto dire per dimostrare, come gli antichi tennero questa edificazione per tanto vera, che la fecero dipingere, acciocchè noi ne fossimo più certi, e non ne dubitassimo già mai; e sebbene sono figure rozze, e di poco valore, non è però, che non dimostrino l'antichità, e la grandezza loro.*

Quæ pictura cum antiqua sit (octo enim fere defluerunt secula, ex quo facta fuit) hujus Traditionis probat veritatem; *vetustatis* enim teste Cicerone *de amicis. magna vis est.* Hujus autem vetustatis præter fidem, quam facit aspectus, testimonium non dubium dat ipse Roncionus, qui narrat factam fuisse *al tempo di Giovanni XIII. che fu Pontefice negli anni del Signore novecento ottantaquattro*, ut iisdem verbis utar, quibus citato *lib. 2. cap. 16.* dictus author hoc nobis testatur.

Semper enim usus fuit in Ecclesia receptus, & approbatus, ut historiarum ob commemorationem sanctorum rerum gestarum ad aliorum eruditionem, & ad excitandam in cordibus insipientium devotionem, & imitationem depingerentur; longe vero frequentior erat, magisque in dies conservatus augebatur illis temporibus, quibus magnum fuerat bellum contra sacras imagines ab Iconomachis excitatum, & quod vix auctoritate septimæ Synodi, quæ secundum Concilium Nicænum appellatur, restitutum, in subsequenti seculo nono acius ab Armenio Imperatore, & a Michaële Balbo, nec non Theophilo, suis in imperio successoribus, fuit renovatum *Cardin. Bellarm. contr. tom. 2. controvers. 4. de Eccles. Milit. lib. 2. cap. 6.*

Et

Et quis est qui nesciat, si tamen primis (ut dicitur) labiis notitiam, & eruditionem Ecclesiasticam delibaverit, quod in eodem seculo nono ad conservandum hunc laudabilem usum, & ab Iconomachis, qui eum temerario ausu extirpare conabantur, protegendum, Jonas Episcopus Aurelianensis insurrexit contra Claudium Episcopum Taurinensem, qui zelo immoderato, ac indiscreto succensus, picturas sacrarum rerum gestarum, quas antiquitus in Ecclesiis depingere moris erat, in suis Ecclesiis deleri fecerat *lib. 1. de cultu imag. circa princip. Biblioth. veter. Patr. tom. 14.*

Quod similiter Dungalus in suis *resp. advers. Claud. Taurinensem Ludovico Imperatori, & Lotbario ejus filio dicatis dist. tom. 14.* refutans, & redarguens quod ille gesserat in delendis prædictis picturis scribit: *Reprehendendi non sunt qui sanctas habent picturas, per eas recolentes historias ad laudem, & honorem Dei, & referens hujusmodi picturarum exempla, illud inter alia refert Sancti Paulini Episcopi Nolani, qui fere totas veteris, & novi Testamenti historias per suas pictas habebat Ecclesias.*

Ideoque in primis etiam Ecclesiæ seculis ad Populi eruditionem, & pietatem promovendam floruisse hunc usum sacrarum historias pingendi, habetur ab exemplo superius allato Paulini Episcopi Nolani, qui floruit anno 420. & ab Epistola, quam scripsit Gregorius Magnus anno 600. ad Episcopum Massiliensem, inter suas Epistolas nona *lib. 9. & a Canon. perlatum 27. de Consecrat. dist. 3.* in quo eadem Epistola transcripta legitur: *quod Scriptura legentibus, hoc præstat idiotis pictura legentibus; quia in ipsa etiam ignorantes vident, quod sequi debeant, in ipsa legunt, qui literas nesciunt, unde & præcipue gentibus pro lectione pictura est.*

Ab hac igitur pictura accessum Divi Petri ad litus Pisani, & Altare ab eo erectum representante, quem Majores nostri usum in præcedenti seculo ab Iconomachis tanta temeritate oppugnatum, a Catholica autem Ecclesia infallibili definitione confirmatum religiose sequuti, in prædicta Ecclesia Sancti Petri ad rei memoriam apud Posterios conservandam, & devotionem, ac venerationem diu Ecclesiæ fo-

ven-

vendam exprimi curaverunt, habemus locupletissimum testimonium hujus antiquissimæ Traditionis; hæc apud eos, a quibus cernitur, pro ejus veritate declamat, hæc Pisanam simul pietatem commendat.

Ac proinde cum scribente Divo Augustino *Epist.* 108. ad Seleucianam: *Non omnia, quæ facta sunt, scripta inveniuntur, verumtamen facta esse ex ceteris documentis probatur*; plusquam satis documenta allata, & multo magis quæ sunt adferenda, factum fuisse, quod factum traditur, probant, & manifestant.

Ex quo non immerito inter documenta probandi veteres Traditiones, picturæ communiter reponuntur, quæ semper solitæ fuerunt, ut superius dicebamus, in Ecclesiis ad aliorum eruditionem, & exemplum apponi. *Rot. Romana decis.* 253. num. 4. par. 1. recent. *Tom. primo*, præcipue in causis probandæ sanctitatis, quæ inter causas majores Ecclesiæ numerantur, non minus ex picturis, quam ex scripturis, & libris, aliisque veterum monumentis validum desumi argumentum scribit *Pignatt.* & pluries in causis Canonizationum observatum refert *Consult.* 241. num. 11. *tom. 1.*

Cui antiquæ picturæ plurimum confert ad probandam, vetustatem, & veritatem hujus Traditionis in casu nostro inverisimilitudo, ut observat *Rota dist. decis.* 253. num. 67. Inverisimile enim esset hoc fuisse ab Alberico Ecclesiæ Pisanæ tunc Præside permissum, qui unus Episcoporum fuit, qui ex Italia ad Concilium convocati fuerunt, quod instante Othone Imperatore in causa disciplinæ Ecclesiasticæ fuit sub Joanne XIII. indictum Ravennæ ann. Dom. 967. apud *Hardu. Tom. 6. pag. 655. coll. Concil.* quid enim magis Ecclesiasticæ Disciplinæ repugnasset, quam permitti ab Episcopo, ad quem ut caput Ecclesiæ in re tam gravi facultatem dare pertinebat, ut in Ecclesia pingeretur id quod verum non fuisset; eo potissimum tempore, cum ob acerrimam controversiam præcedenti seculo ab Iconomachis renovatam, quis Episcopos in similibus sacris picturis permittendis cautiore, & accuratior esse debuisset non videt?

Crescit inverisimilitudo, quod (etiāsi Episcopus Albericus id permisisset) Daibertus Primus Pisanus Archiepiscopus,

Part II. Vol. II.

O o o o

pus,

pus, qui ei successit, nullatenus hanc picturam nullis in-
nixam solidis fundamentis tolerasset. Is enim vir fuit in-
literis potentissimus, atque eloquentissimus, teste Rodulpho
Cadamon. qui de eo tempore scripsit apud *Marten. in Thesaur.*
novus Anecdotorum tom. 3. de reb. gest. Tancred. §. 1. cap. 40. nec
non teste *Cardinali Baronio Ann. Chr. 1095* Archiepiscopus
fuit omnibus numeris absolutus, cujus sollicitudinem pasto-
ralem plurimum commendat *Ivo Carnotensis Epist. 39.* & quem
divinæ charitatis ardore succensum multos labores sustinuis-
se, multasque pertulisse pro libertate Ecclesiæ Romanæ tri-
bulationes dicit *Urbanus II. in suis Litteris Apostolicis, da-*
tis Anagninæ xi. Kal. Maii 1092.

Multoque magis, quod quinquaginta sex Archiepiscopi,
qui Daiberto hæcenus successerunt, cæcipientes omnes hoc to-
lerassent, & quod nullus ex his, quamquam in Pisana Dico-
cesis Synodali Decreto sancitum haberetur: *Historias sola vul-*
gi opinione commendatas non effingi, & si quæ fuerint appositæ,
quæ emendationis egerent, vel emendarentur, vel potius deleren-
tur; tamen hanc picturam, historiam non veram experimentem
deleri præcepisset: adeoque quod in omnibus Ecclesiis ser-
vari mandabatur, ipsi Archiepiscopi in Ecclesia propria ob-
servare neglexissent.

Quæ inverisimilitudo operatur, ut prædicta pictura per
tot secula in prædicta Ecclesia omnium oculis exposita, etiamsi
cum ea fama non concurreret, tamen ad elidendos, & reiici-
endos conatus illorum, qui studerent hanc Traditionem,
impugnare vel sola sufficeret: *Quia verisimilitudo rescriptit*
Alex. 3. in cap. 10. de Probat. Provideas ne super hoc probatio-
nem recipias, nisi communis loci fama id haberet: ubi, *Abbas*
num. 2. scias quod quandoque verisimilitudo est tanta, quod non
admittit probationem in contrarium. Et Baldus in dist. cap. 10.
difficile admittitur quis ad probandum id, quod nullo modo est
verisimile.

Ex quo juxta regulam communiter receptam pluries
dixit *Rota Romana* testes, & probationes, quando est inveri-
simile quod proponitur, non esse admittendas, sed reiiciendas
decis. 240. num. 14. par. 4. tom. 2. decis. 716. num. 12. tom. 3.
decis. 282.

decif. 282. num. 10. par. 10. decif. 179. num. 8. par. 11. recent. coram Penia decif. 521. num. 13. decif. 581. num. 2. tom. primo coram Coccin. decif. 2342. num. 40. tom. 5.

Et ideo Cicero ad omnes prudenter instruendos dicere solebat in prima Tuscul. *ultra quo progrediar, quam ut verifimilia videam, non habeo.*

IV. Corroborantur hætenus dicta, & quartum jaciunt fundamentum inscriptiones publicæ, quibus hæc Traditio insculpta in lapidibus ad posterorum memoriam conservandam legenda exponitur, quas quidem in duabus lateribus Tribunalis majoris positas in eadem Ecclesia videre est.

Siquidem id monumenti genus inter modos probandi maxime quod antiquum est, ponitur pro regula *Glossa in cap. cum causam 13. in verbo per libros de Probat.*, ubi, *si reperiatur Scriptura in aliqua columna, vel lapide ei statuitur.* Quam regulam sequi omnes ibi Scribentes attestatur *Mascardus concl. 105. num. 10. de Probat. tom. 1.* Et inter clara monumenta ad omnium memoriam reponuntur, & majorem fidem ipsis testibus faciunt, quia ut refert Jurisconsultus *Marcellus in l. census 10. de Probat.* monumenta publica potiora testibus esse censuit Senatus.

Quod non tantum observatum erat ex declaratione Senatus apud Romanos, sed etiam apud Gentes ex testimonio *Strabonis lib. 10. Geograph.* ubi Eliophorus ad probandam Ætholorum gentem ait, *addunt eorum testimonia inscriptiones: & apud Tacitum in ea controversia, quæ inter Lacedæmoniorum, & Nasseniorum legatos de jure Templi Dianæ Limenitidis agebatur, ad probandum sibi deberi allegabant pro se Massenii monumenta sculpta saxi, & ære prisco manere, ac pro illis judicatum fuisse narrat idem Tacitus lib. 4. Annal. circa medium, unde scripsit Sertor. de not. Roman. animadvers. de notis; non enim veteres contenti, quod Scriptores haberent, ad æternitatem memoriæ fovendam, loquaces lapides, & litterata sciverunt reddere metalla.*

Idcirco commune semper fuit apud Doctores, scripturas in lapide, & in columnis incisas plenam fidem facere in antiquis, *Cald. Percir. de Empt. cap. 21. num. 21. Barbof. de Of-*

fic. & potest. Episc. alleg. 71. num. 50. Et antiquum ex magis recepta sententia dici, quod centum annos excedit, firmat *Mascard. de Probat. concl. 103. num. 7.*

Inscriptiones quippe ad hoc inventæ fuerunt, ut hominum facta, & id, quod ipsæ continent, immortalitati, si fieri posset, mandarentur. *Gonzal. in dist. cap. cum causam 13. n. 5. de Probat. & proinde dixit pluries Rota Romana inscriptionibus supra centum annos multum esse descendendum decis. 482. n. 4. par. 1. decis. 482. num. 17. & plenius sub num. 67. par. 5. recent. Rota coram Arguell. dec. 17. n. 41. ubi plures cumulantur coram Zaras. dec. 22. n. 5. & plene Grat. discept. 893. n. 31. & ad eam Carol. Anton. De Luc. num. 10. & discept. 918. n. 8.*

Cum illas edi permissum non fuisset, si quod continent, verum non extitisset: *Trobat. de immemorab. cap. 17. num. 27. in fine*, quemadmodum fuit in Voto Auditor Farsetti in supra allegata *Florentina Precedentia sub num. 28.* Et hic redeunt observanda, quæ superius in §. *Cui antiqua pictura*, & in §. *Crescit inverisimilitudo*, fuerunt observata. Nam cum in Synodalibus Constitutionibus Pisanis anni 1584. prohibitum legatur, ne inscriptiones in Ecclesiis apponantur, nisi ab Archiepiscopis prius fuerint approbatæ, credibile non est, quod continentes id, quod verum non erat, ab Archiepiscopo tunc temporis permissum fuisset apponi; & si appositæ fuissent, quod ab Archiepiscopis successoribus minime mandatum fuerit, ut delerentur.

V. Uniuntur quinto loco ad firmandam hanc Traditionem Historici, omnesque de rebus Pisanis scribentes.

Nec diu erit ambigendum, quin ipsis fidem adhibere debeamus, nisi ex illis esse velimus, qui de rebus non debita consideratione perpenſis iudicium sibi sumere non dubitant; aut ex iis, quos redarguit Divus Augustinus apud *Canum de Kuman. Histor. auctor. lib. 11. cap. 4.* qui nihil credere statuunt, nisi quæ possunt aut manu tangere, aut oculis cernere; Et si qui sunt illos remittimus ad eundem *Canum in dist. cap. 4.* Certum siquidem est, quod *historia est lux veritatis*, *Cic. 2. de Orat. sine qua omnia in tenebris jacerent, idem Cicer. orat. pro Archia apud Justum Lipsium lib. 1. Politic.*

Et

Et ideo historicis esse credendum plene collectis ex Hispania, Germania, Gallia, & Tuscia Doctoribus id asserentibus probatur, immo manifestum redditur apud *Pignatt. consult. 91. a num. 17. & seq. tom. 7.* nec non multum esse historicis deferendum constans fuit semper mens *Rota Romanæ decif. 718. par. 4. divers. decif. 76. num. 10. par. 8. dec. 32. num. 18. decif. 34. par. 18. recent. Tom. primo.*

Et regulariter quod historiarum, & Chronicarum faciant notorium, & plenam probationem in antiquis fuit quoque communis sensus Doctorum *Bald. Jason. Paris. Felin. Geminian. apud Gratian. discept. 893. n. 7. & 8. apud Bellam. decif. 70. per totam: apud Velanz. Velasq. confil. 33. num. 84. lib. 1.*

Multum vero confert ad Historicorum probationem roborandam, si scribant de rebus eorum Provinciarum *decif. 34. par. 18. recent. tom. 1.*

Eoque magis si narrent facta, & res ad eorum patriam attinentes, ut verisimiliter informati, concurrente aliorum historicorum attestatione *Rota Romanæ decif. 106. num. 9. par. 10. recent.*

Fortius quando inrer ipsos Historicos plures adsunt Scriprores Ecclesiastici, qui simul in facto antiquissimo conveniant *Rota decif. 718. num. 2. par. 4. divers. decif. 353. n. 27. par. 5. recent. tom. primo Pignatt. consult. 91. num. 27. tom. 7.*

Tandem si agatur de Historicis, & Chronistis, in quibus nulla affectionis, & partium suggestionis suspicio cadere potest, prout in casu nostro, in quo non agitur de alicujus personæ, seu fidei præjudicio; sed potius de augenda, & excitanda majori devotione, ac veneratione in Populo *Matvet. de Canoniz. Sancti. dub. 3. num. 68. Cantelor. eodem tract. cap. 18. num. 26. Pignatt. consult. eodem tract. cap. 18. num. 21. tom. 9.*

Nec non ea, quæ scribunt, ut superius demonstratum fuit pluribus adminiculis, & publicis monumentis non medio-criter roborantur plene *Cassiod. decif. 2. de probat. pluris allegata decif. 353. num. 28. in fine.*

Quæ omnia cum ad firmam faciendam eorum Historicorum, & Scriptorum fidem concurrant, qui Divi Petri ac-

cessum ad littus Pisanum, vel narrarunt, vel asseruerunt, nescio quid illis opponi possit, maxime quod oppositio nil aliud operaretur, quam ut devotionem Populi minueret, venerationemque erga prædictam Ecclesiam remitteret.

Hanc porro constantem, nulloque tempore intermissam Traditionem narrant, & notam faciunt:

Frater Bartholomæus Spina Ordinis Prædicatorum Pisanus, & vir omni existimatione, ac fide dignus, qui sacri Palatii Magister inter clarissimos Viros, qui decimo sexto seculo doctrina, vitæque sanctimonia Ecclesiam illustrarunt, reponitur ab *Amato de Graveſon Histor. Eccles. coll. 5. tom. 7.* & prius inter eos repositus fuerat a *Natal. Alex. Histor. Eccles. seculi 16. cap. 5. art. 2. de Theolog. 16. seculi num. 11.* nec non a *Cardin. Pallav. Histor. Concil. Trident. inter quinque Theologos, qui pro discutendis materiis, quæ erant in Concilio proponendæ a Pontifice fuerant destinati lib. 8. cap. 1. num. 1.*

Parer Laurentius Taioli, & Bernardus Maragnoni, qui a Roncioni, & aliis inter rerum Pisanarum Scriptores diligentes, & accuratos reponuntur.

Pater Silvan. Razzi Abbas Camaldulensis, quem virum celeberrimum vocat *Auditor Farsetti in memorata Florentina Præcedentiæ num. 29. vers. non obstante.*

Raphaël Roncioni, qui fideli, ac diligenti calamo veritatis rependiendæ studiosissimus penetralia magis abdita pervadens, res Pisanas suæ nobilissimæ Patriæ diligenter collegit, & notas omnibus reddidit.

Paulus Tronei Vicarius Generalis eo tempore, quo scripsit Historias Pisanas, Archiepiscopi Pisani.

Similiter referunt eandem Vivianus prius Lector Sacrorum Canonum in universitate Pisana, deinde Episcopus Insulanus, & in rebus Ecclesiasticis non vulgaris auctoritatis penes *Rotam Romanam*, de quo honorifice loquitur *Ugbellius Tom. 9. Ital. Sacr. agens de Episcopis Insulanis.*

Nec non *Ugbellius ipse tom. 3. Ital. Sacr. agens de Archiepiscopis Pisanis*, auctor satis per se notus, & omnigena Ecclesiastica eruditione clarus, & alii.

Qui

Qui fere omnes ætatem centum annorum excedunt, & proinde sunt inter antiquos reponendi ex communi Doctorum opinione apud *Mascard. de Probat. conclus. 103. n. 7. & apud Rotam coram Coccin decis. 69. num. 8. decis. 105. n. 7. coram Emerix Jun. decis. 5. num. 7. tom. 1. coram Merlin. decis. 164. num. 17. & in recent. decis. 678. n. 4. par. 18. tom. 2.* Omnes sunt Personæ Ecclesiasticæ, omnes hujus, & ejusdem Provinciæ, nonnulli ex illis Pisani, & consequenter omnia requisita habentes superius notata, ut illis fides adhibeatur.

Præsertim quod credibile nullatenus est, omnes voluisse simul conjungi, & consentire ad asserendam Traditionem, quæ reveta communis non fuisset, ac omnium corde, & ore non approbata ad tradita per *Rotam coram Priolo decis. 408. coram Emerix Jun. decis. 1251. n. 7. cor. Merlin. dec. 135. n. 7. & in recent. decis. 11. num. 13. par. 18. tom. primo.*

Quod si nihilominus illis credere renuerint, tunc cum Cardinali Bellarmino doleremus, quod sine ulla hæsitazione Cæsarem, & Pompeium fuisse, eorumque res gestas credamus, quia de his auctores Ethnici scripserunt, & postmodum Historicis Catholicis, & Ecclesiasticis in rebus ipsis ad Ecclesiam pertinentibus fidem habere negaremus, & eorum dicta aspernaremur, *Controv. tom. 2. controuv. 4. de Eccl. f. triumph. lib. 1. de Beat. Sancti. cap. 9. vers. tertio.*

VI. Non injucundum fore in spem adducimur, quod post jam quantum fundamentum super Historicis, & rerum Pisinarum Scriptoribus, placeat nobis sextum fundamentum super sola Cardinalis Baronii ponere auctoritate.

Cui enim credere volumus, nisi Baronio in rebus ad Ecclesiasticam Historiam spectantibus credamus? A quo volumus Antiquitatis Ecclesiasticæ fideliores habere notitiam, nisi a Baronio illam habeamus? Cujus Annalia Ecclesiastica Summus Pontifex Xystus Quintus in sua Bulla, data Romæ die 26. Junii 1588. *Opus, dicit, non minus docte, quam fideliter scriptum & ad totius Antiquitatis Ecclesiasticæ notitiam comparandam valde proficuum.*

De quo Novatores ipsi, quamquam acuerint linguas suas, sicut serpentes adversus illum apertis Apostolicarum Traditio-

tionum fontibus purissimis eorum mendacia confutantem, nihilominus ad illius auctoritatem corroborandam asserere coacti fuerunt, & confiteri. Ifacius Casaubonus ad ejus *Annalia tom. prim.* conscriptis exercitationibus in *Prolegom.* *Quod non est qui nesciat Cardinalem Baronium operam in Historia Ecclesiastica adeo insignem posuisse, ut omnibus sua diligentia palmam præripuerit. Hic est qui primus omnium totius Orbis Christiani res gestas, præsertim quæ ad Ecclesiam pertinebant, in continuam seriem annuorum sic digessit, ut si unius urbis fastos concinnaret; qui nescio unde ex abdito tam multa plane prius ignota primus prompsit.*

Richardus Montacutus *appar. 9. sect. 48.* *quod intima, & totius vetustatis penetralia tam erant cognita, & familiaria, quam erat illi domus ejus.*

Guglielmus Cave *Script. Ecclesiast. Histor. in ejus præfat.* *quod Baronius omnium veterum monumenta edita, inedita legit, excussit, examinavit, quod multa aurea vetustatis monimenta eruit.*

Baronius igitur hos testes habens potius adversum se, quam de sui commendatione suspectos; *Baronius*, quem *Græveson citato colloq. 5.* vocat *doctissimum Ecclesiasticorum Annalium Parentem, dignum cui omnes veteres, & recentiores assurgant, fascisque submittant*, quem *Andreas Suassaii Ecclesiasticæ eruditionis præstantia clarus, in sua Panoplia Episcopali lib. 2. tom. 3.* appellat *Magnum Ecclesiæ Annalistam, & lib. 3.* eruditissimum Ecclesiasticæ antiquitatis indagatorem, postquam *Annal. tom. prim. anno Christi 44. sub num. 38.* narravit *Divum Petrum Romam proficiscentem ad plura loca divertisse, in quibus nobilia antiquitatis vestigia remanserunt potius traditione, quam scriptura formata, se prius declarans illa loca omisurum, quæ nondum sibi cum scriberet explorata haberentur, sic prosequitur: Est Neapoli in Campania percelebris memoria, ubi idem Princeps Apostolorum, cum Neapolim delatus esset, una cum suis Missam celebravit. Traditur insuper ipsum Neapoli solventem vi ventorum delatum esse Liburnum, indeque Pisas proxime positas conscendisse, ibique ex more incruentum sacrificium obtulisse. Quem locum tantæ rei memoria a posteris summo honore habitum esse constat.*

Ha-

Habet hæc antiquæ Traditionis narratio vim, & fidem ab auctoritate narrantis, qui scribens ad Xystum Quintum, sub die 26. Junii 1588. se in Annalibus conficiendis declarat: *omnia Patrum monumenta pervolvisse, scriptos Codices in Bibliothecis scrutatum fuisse, latentem rerum notitiam apud externos etiam Scriptores pervestigasse.*

Liceat mihi adiungere vetera Pisatorum monumenta, cum pervolvissæ; in notis enim, quas Baronius ad Martyrologium Romanum elaboraverat, antequam Annalia Ecclesiastica confecisset, ut ipse scripsit ad Xystum Quintum, plane profitetur se etiam in scribendis notis ad diem 17. Maii, in quo cadit commemoratio Sancti Martyris Torpetis, *legisse ejus res gestas manuscriptas ex veteribus monumentis Pisane Ecclesiæ, quorum exemplaria Romam sunt missa.*

Habet vim, & pondus a declaratione *omittendi omnia, quæ illi explorata non habebantur* facta sub eodem num. 28. antequam dictum accessum Divi Petri ad Pisana litora enarraret, ex qua satis ad evidentiam deducitur, quod hic Eminentissimus vir veritatis studiosissimus, nisi hujusmodi Traditionem satis perspectam, & exploratam ex veteribus monumentis, quæ legerat, ac viderat, habuisset, nullatenus narraturus, sed omnino prætermisurus fuisset: *virum enim acerrimi, summq; candoris vocat Sirmund. oper. var. in præf. ad Sanctum Theodorum Stud. tom. 5.*

Accedit tandem demonstratio, quæ in comprobationem hujus Traditionis affertur a Baronio, quæ eadem est, quam allatam supra notavimus a Bellarmino ad probandum Divum Petrum Romæ fuisse: *Quem locum, inquit, post narratam hanc Traditionem Eminentissimus Scriptor, tantæ rei memoria celebrem a Posteris summo honore habitum fuisse constat.*

His libenter addimus fidem, quam Baronio habendam esse dixit *Rota Romana decis. 306. num. 4. par. 14. recent.*

Neque vero ad vindicandam ab Impugnatoribus fidem Cardinali tam de Ecclesiâ benemerito debitam, demonstrationem aliam satis validam volumus præterire; nam si tanto viro fides tam facile denegaretur, non mediocre subiret discrimen celebris illa, atque tantopere elaborata Historia Ec-

clesiastica, quemadmodum in Florentina Canonizationis sex ex septem Beatis Fundatoribus Religionis Servorum Beatæ Mariæ Virginis novissime examinata, fuit observatum in *responsione ad animadversionem quartam Reverendissimi D. Promotoris*. Nec non exultarent Novatores, qui sua, & suorum mendacia a Baronio refelli vident, & confutari, quam laudem in memorata Bulla a S. Pontifice Xysto Quinto Baronio tribui superius diximus.

Demonstratio igitur, quam considerandam animo non præoccupato proponimus, hæc est.

Pagius in sua illa rigida æque, ac elaborata Critica, quam ad Baronium fecit, quia *Baronius tom. primo suorum Annalium anno Christi 44. & secundum Pagii censuram anno Christi 42. scripserat sub num. 29. ejusdem anni Beatam Mariam Virginem ex testimonio Epistolæ Synodicæ Concilii Ephesini ad Clerum Constantinopolitanum in Asiam cum D. Joanne migrasse, quamquam hoc non admitti ab Epiphanio, & Baronius ipse fateatur, hunc tamen numerum 29. corrigit Pagius, & Criticum diligentius, ac severius agens redarguit, & emendat. E contrario vero, cum in eodem loco sub num. 28. immediate antecedenti numerum 29. a Pagio correctum, scribat Baronius: traditur insuper ipsum Neapoli solventem vi ventorum delatum esse Liburnum, indeque Pisas, hunc numerum laudatus Cenfor intactum relinquit, nihil in eo reprehendit, nihil emendat, ex quo evidenter cognoscitur hanc Traditionem a Baronio relataam loquaci silentio a Baronii quoque Critico approbari, cum sic nihil quod contra eam opponere posset, nihil quod corrigeret se habuisse satis, superque demonstret. Cum enim ex illius tam accurata, tam subtili Critica illud Terentii, aut Ennii repeti possit: *queris ut in scirpo, soliti quod dicere, nodum*, si quid opponendum, vel corrigendum occurrisset; certo non omisisset, neque susceptis a se partibus defuisset.*

Præterquam quod negari quoque non potest Cardinalem Baronium, plusquam nobis datum sit, in re, de qua agimus, videre potuisse. Nam cum ex ipsius testimonio, & asserptione, vetera Ecclesiæ Pisanz monumenta, in quibus res ge-

stæ

ſæ Martyris Torpetis memoriæ traditæ erant, Romam miſſa ſub oculis habuerit, alienum a ratione non eſt, ſi nobis ſua-
deamus, quod ea quoque legerit, quæ de acceſſu Divi Pe-
tri ad litus Piſanum credi poſſunt in illis narrata, cum in
eadem tempora inciderint, quæ quidem ipſa habere, ac lu-
ſtrare nobis non datur, cum neque dicta monimenta, nec
ullum aliud antiquum Chronicon, in quo res a Martyre Tor-
pete geſtæ contineantur, amplius in aliquo Archivo ſuper-
ſint, aut certe potuerint reperiri. Qui exitus aliis etiam
hujus inſignis Civitatis veteribus monumentis obtigit, quæ
ob bella, ob incendia, & alia infortunia vel conſumpta ſunt,
vel omnino deperdita.

Fortius, ſi Cardinalis Baronius ſcribens ad Pontificem
Xyſtum Quintum teſtatur ſe omnes ſcriptos Codices in Biblio-
thecis, omnia antiqua monimenta pervolviſſe, & apud externos quo-
que Scriptores latentem rerum notiſſiam perveſtigaviſſe, ſi Guiliel-
mus Cave, qui Scriptorum omnium, præſertim illuſtrium, ſine
judicio judicium facere non dubitavit, ſateri coactus fuit,
Cardinalem Baronium omnium veterum monimenta edita, &
inedita legiſſe, excuſſiſſe, examinaſſe, quanto magis rationi, &
veritati conſentaneum eſt, pro certo habendum eſſe, multo
magis lectum ab eo fuiſſe Romæ, ubi aſſervabatur, antiquum
Codicem Pantheon appellatum, ex quo in trigeſima prima
parte Rubr. de Conſecrat. Altarium Ugo Archiepiſcopus Ni-
coſienſis ea excerptit, & exemplavit, quæ in eodem de con-
ſecratione Altaris a Divo Petro Piſis erecti ad Poſteriorum me-
moriæ ſcripta reperiebantur, ut in ſequentibus videre eſt.

*Petrus Apoſtolus primum Altare lapideum in Italia erexit
ſtatim, cum transfretavit circa litora Piſanorum, ubi hodie di-
citur Eccleſia S. Petri ad Gradus, quam Eccleſiam poſtea conſecra-
vit Papa Clemens Primus, qui dum Altare marmoreum ibi Chriſ-
mate illiniret, tunc de ipſius Pontificis naribus aliquæ guttæ ſan-
guinis diſſillaverunt ſuper ipſam Altaris Menſam marmoream;
ille ſanguis in eodem marmore uſque hodie ita recens apparet, ſicut
hodie nobis videntibus cecidiſſet, & habetur in magna veneratione.*

Hanc ſcripturam ſupradictus Dominus Archiepiſcopus
exemplavit, & exemplatam ſecum detulit ſui Sigilli mu-
niti-

nimine in testimonium roboratam anno S. Dom. MCCLXVII. mense Januarii.

VII. Hoc septimum fundamentum, vel si unicum esset, neque tot alia haberentur ad sustinendam hujus Traditionis vetustatem, & veritatem sufficere adeo manifestum est, ut his, qui diverse sentiunt, a nobis nihil superesse videatur, nisi ut negent, quod alii asserunt, nulli credere, nulli fidem habere velint.

Verum si credere ipsi nolunt, sinant saltem, ut ceteri fidem habeant huic viro non minus integritate vitæ, quam Ecclesiastica dignitate claro, huic inquam viro, qui inter alia suæ pietatis monumenta Pisis Monasterium reliquit ab eo erectum Canonorum Sanctissimi Salvatoris in Valle Calcis, quod etiam hodie ab ejus Fundatore vulgo *Monasterium Nicose* nuncupatur, in cujus Ecclesia cum fuerit sepultus, hoc ejus Sanctitatis testimonium in marmore sculptum habetur.

HAC IACET IN SACRA MORTE PEREMPTVS HYMO
CVIVS IN EXEQVIIS NITIDISSIMA STELLA REFVLST
ELVXITQVE SVPER MEMBRA BEATA PATRIS.

Viro denique, cujus Pastoralis sollicitudinis indicia ex Synodico Nicosiano habentur penes *Harduin. Coll. Concil. tom. 6.* ubi Constitutiones pro bono regimine Ecclesiæ, ac Populi sibi commissi ejus tempore emanatæ referuntur.

Nos enim freti Rotæ Romanæ suffragio, quæ coram *Puteo decis. 140. lib. 2. & coram Merlin. decis. 283. num. 3.* dixit Episcopo asserenti de actu a se gesto credendum esse, nec non exemplum sequuti Pontificis Nicolai Primi, qui in *Can. nobilissimus 3. dist. 93.* dixit honestum esse credere Viro gravi, qui suæ commissionis Epistolam non habebat, ex quo infert eadem *Rota coram Cavalerio decis. 1. n. 5.* Prælato aliquid asserenti fidem esse habendam; dignitati Archiepiscopali tam in Ecclesia illustri, ac Venerabili injuriam a nobis fieri censeremus, si Archiepiscopo, qui hanc memoriam in prædicto Codice repertam sua manu exscripsisse asserit, credere negaremus.

Et

Et profecto si Notario asserent aliquid a se exscriptum, & exemplatum fuisse fidem esse habendam sentiunt veteres Jurisconsulti Cinus, Salicetus, Alexander, Menochius, & alii apud *Mascard. de Probat. concl.* 1100. nonne injuriosum esset fidem negare Archiepiscopo idem asserenti?

Quod antiquum documentum, super quo septimum hujus nostræ Traditionis fundamentum constituimus ab Archiepiscopo Nicolsensi proprio Sigillo ad ejus majorem validitatem munitum, & ad Ecclesiam Primatiam Pisana transmissum, non solum apud Franciscum Mariam Florentinum, de *prima Thusc. Christian. cap. 1. ver. en tibi Lector*, ex antiquo apud eum Pisanz Chronicæ exemplo, & ex Reipublicæ Lucensis secretiori tabulario testimonium ejusdem Traditionis transcriptum, verum etiam apud Ughellum legitur *Ital. Sacr. de Archiep. Pisan. num. 1. tom. 3.*

Habetur item in Annalibus rerum Pisanorum exscriptis ex vetusto Codice, qui asservatur Florentiæ in Bibliotheca Viri Clarissimi Caroli Strozza inter Anecdota Ughelliana. *Ital. Sacr. tom. 10. & quem allegat etiam, & sequitur Pagius Junior*, non minus Pagio Seniore exactus Criticus in suo Breviario Historico Chronologico Critico, scribens de gestis *Lu- noc. 11. tom. 1. pag. 680. col. 2.*

Refertur Roncione, & Troncione eorum *Hist. Pisan.*

Nec non eruditissimus Muratorius *tom. 6. rerum Italic.* inter alia Chronica Pisana legendum Pisanz Historiæ Breviarium exhibet, quod ex Manuscripto Lucensi auctum, & emendatum dicit, in quo similiter hoc transcriptum videtur, & legitur.

VIII. Præterea cum asserat similiter Cardinalis Baronius se omnia Patrum monumenta evolvisse, non obiectetur nobis, quod inde non immerito inferentes eum quoque legisse, quæ scripsit Sanctus Isidorus in quodam Sermone de Sancto Petro, & quæ in memorato Codice Stroziano, & in Anecdotis Ughellianis, nec non penes Muratorium transcripta leguntur, nos ea ex dicto Sermone excerpta pro octavo nostræ Traditionis fundamento ad eam clarius demonstrandum oculis omnium subiiciamus.

Di-

Divina (scribit Isidorus inter alia) *cooperante gratia* Divus Petrus devenit Pisas, prius tamen in Arni flumine, & quia hyems imminebat, ibi hyemare disposuit, in quo loco cum per sex menses moram fecisset, ad Gradus Maris Ecclesiam construxit, quæ postea in ejus nomine a Clemente Episcopo est dedicata, deinde multis comitantibus Discipulis, scilicet Marco, Apollinari, Martiale, atque Dionysio, aliisque quamplurimis Romam perrexit, ibique prædicans Christum 25. annis ejusdem Urbis tenuit Pontificatum, sexto autem, & trigesimo anno post passionem Domini a Nerone Cesare in Urbe Roma deorsum capite, ut ipse voluit, crucifixus est, sicque post Apostolicum meritum etiam Martyrio coronatus est, commendans Discipulis Ecclesiam, quam Pisis fundaverat ut continuis obsequiis eam visitarent. Sepultus est Romæ in Vaticano secus viam triumphalem tertio lapide ab urbe ad Orientalem plagam.

IX. Nonum tandem, & firmissimum fundamentum hujus Traditionis, quod ultimo loco reservavimus, tum eandem probat, & demonstrat, tum vero aliis a nobis superius jactis majorem firmitatem adjungit.

Carolus IV. Imperator cum Pisas venisset, de cujus adventu, & mora ibi facta scribit Spondan. in *Annal. Eccl. continuat. ad Baronium Ann. Chr. 1355. num. 1.* Cumque prædictam Ecclesiam Sancti Petri ad Gradus, ob notam omnibus, & pervulgatam devotionem, qua adducta in certis anni festivis diebus magna Populi multitudo ad eam consuebat, personaliter, ac devote visitasset, ab Archiepiscopo Joanne partem illius Tabulæ lapideæ impetravit, quam Divus Petrus Altari ibi per eum erecto imposuerat eo animo, ut illam Ecclesiæ Wissehradensi prope Pragam sub honore, & vocabulo ipsius Sancti Petri fundatæ, & Ecclesiæ Romanæ immediate subiectæ donaret, & ibidem in Altari solemniter collocaretur.

Ad hoc itaque dictam partem Tabulæ lapideæ a Joanne Archiepiscopo receptam per Soffridium Custodem Ecclesiæ Wissehradensis suum Capellanum ad summum Pontificem Innocentium sextum misit, ut illam, antequam in Altari, quemadmodum in animo habebat collocaretur, consecrare,

ac specialibus gratiis, & privilegiis condecorare de benignitate Apostolica dignaretur. Quam Summus Pontifex Innocentius Sextus ad Divini nominis, dictique Divi Petri Apostolorum Principis laudem, & gloriam consecravit, ac nonnullis indulgentiis Missam in eo Altari celebrantibus benigne concessis, ut lapis ille in tanto majoris devotionis cultu a Fidelibus haberetur, quo celebrior illius usus esset, districte inhibuit, ne alius, quam Summus Pontifex, seu Prælati usum Pallii, & potestatem cum Pallio celebrandi canonice obtinens in Altari, ubi prædictus lapis collocatus existeret, in posterum celebrare auderet, ut fufius in Brevi super hoc Avenione expedito anno tertio ejus Pontificatus, octavo idus Maii, continetur; quod Breve adhuc in prædicta Ecclesia Wissehradensi conservatur, ejusque authenticum Exemplar transmissum fuit ad Archiepiscopum Pisanum, quem in prima ejus Synodo habita Ann. Dom. 1707. in notis ad literam synodicam indicatum, & in secunda Synodo Ann. Dom. 1716. impressum in secunda Par. Additionum ad *cap. 1.* omnibus notum fecit.

Hoc ultimo jacto fundamento multa alia, quæ possent in comprobationem hujus vetustissimæ Traditionis afferri consultò præterimus, non solum, quia veremur, ne quæ allata a nobis fuerunt, multa nimium fortasse videantur, verum quia, quibus hæc non sufficiunt, iis nec plura sufficerent.

Solum ponderandum proponimus, quod hic agitur de Pontifice, quem *eruditionis fama conspicuum* dicit Ciacconius in ejus vita, *Maximum Canonistam* vocat Viſtorellus ad eundem Ciaccon. qui cum pietate, doctrina, apud Historiæ Ecclesiasticæ non penitus jejunos clarissimus sit, dubitari nullatenus potest, quod ad eam lapidis partem, tanquam partem illius, quem Divus Petrus Altari per eum Pisis erecto imposuerat consecrandam, & ad eam tot Privilegiis condecorandam tam facile adduci se passus fuerit, nisi pro vera, & communiter recepta hæc ab eo Traditio habita fuisset.

Quinimmo aliter credendo summæ ejus in operando prudentiæ derogaretur, qui (sicut scribit auctor ejus vitæ ex relatione Augustini Oldovini in ejus *addition. ad Ciaccon.*)

adeo

adeo circumspēctus fuit, ut *semper processerit in omnibus cum deliberatione, & consilio tam Cardinalium, quam aliorum Petitorum.*

Secundo, quod agitur pariter de Imperatore, pietate non minus, quam potestatis amplitudine satis conspicuo, quem plura Tempia, & Monasteria Pragæ erexisse scribit Hofmannus in ejus *Lexie. univers. Hist. sub lit. C. tom. primo.* Quem linguarum, ac literarum amatorem publicam Academiā Pragensem instituisse testantur idem Hofmann. *loc. cit. Jacob. Bern. Multz. de Majest. Imperial. lib. 2. cap. 23. §. 2. Mend. de Jur. Acedem. lib. 2. quæst. 4. num. 78.* ac proinde, credi non debet facile factū fuisse, tenebras, ut dici solet, Imperatori tam oculato offundere, & multo minus vana, & inani nonnullorum voce talem, ac tantum virum adductum fuisse ad hunc lapidem veneratione tanta prosequendum, ut, devotione animum ejus impellente, ejusdem lapidis partem ab Archiepiscopo Pisano impetrare quasi precario voluerit.

Præterquamquod hic Imperator pietate singulari erga Sacras Reliquias affectus, ut scribunt Raynald. *Annal. Eccles. ad annum Christ. 1354. num. 18. tom. 16. Graves. Hist. Eccles. collog. 1. tom. 5.* tanto illas habendi desiderio ferebatur, tamque sollicitus de reliquiis undecunque congerendis, & pretiose ornandis fuit, teste Spondan. *Annal. Eccles. continuat. ad Baron. Ann. Christ. 1354. num. 11.* ut variis ex locis illis impetratis ad earum venerationem, & devotionem fideles alliciendos, amplissimas indulgentias statis diebus eas invisentibus, ab eodem Innoc. VI. obtinuerit, cujus diploma hac de re editum memorat Rebdorfus auctor illius temporis in *Annal. Eccles. ad annum 1354. & ad ann. 1361.* Nec non plura ad ejusdem rei confirmationem legi possunt apud auctorem ejus vitæ penes Bosq. apud Albertum Argentineusē in *Chronic. ad annum similiter 1354. & apud Raynald. ad eundem annum num. 18.*

Quem pariter Imperatorem hac ipsa occasione obtinendi a Gregorio XI. particulam Ligni Sanctæ Crucis vocat Pontifex Principem Christianissimum in ejus Epist. data 6. idus Maii anno secundo: Raynald. *ad Ann. Christ. 1372.*

Ex

Ex quo magis poterit sibi quisque suadere, quod si tunc temporis firma, & vera, quæ de hoc lapide Pisis tradebantur, Imperator Carolus IV. non credidisset, & credenda non fuissent, partem illius ab Archiepiscopo Pisano receptam, tanquam sacrum donum secum in Boëmiam ferre non voluisset, multoque minus in Ecclesia ibi eidem Divo Petro dicata ad ejus venerationem conciliandam collocare, & ad Summum Pontificem Innocentium Sextum mittere, & illi supplicare statuisset, ut Apostolicis Privilegiis, ac Indulgentiis dictam partem lapidis decorare benigniter dignaretur.

Insuper si Summi Pontificis assertioni standum esse dicat *Rota Romana decis. 401. num. 26. par. 19. tom. 2. recent.* imo solis illius Enunciativis in factis antiquis credendum scribit *Mascard. de Probat. concl. 622. num. 15.* Et debita illi veneratione non solum excitat, sed quadam veluti reverenti necessitate ad illi credendum constringit.

Si Imperatori similiter asserenti conveniunt esse credendum Doctores apud *Mascard. de Probat. concl. 106. num. 2.*

Quis veritatem hujus Traditionis audebit impugnare? Quis utriusque supremæ Potestatis in Orbe, Pontificis, & Imperialis testimonio non contentus, tantam sui fiduciam habebit, ut non solum ipse credere nolit, verum etiam alios ad repugnandum inducere nitatur?

Maxime cum præter hæc testimonium alterius Pontificis, nempe Bonifacii Noni habeamus, qui anno Domini 1389. in Pontificatu succedens, extendendo facultatem celebrandi in dicto Altari, quam ad solos Prælatos usum Pallii habentes Innocentius Sextus restrinserat, etiam ad alios Prælatos, qui usum Pallii non haberent in probationem hujus antiquissimæ Traditionis hoc testimonium adjunxit, ut ex ejus Brevi apertissime apparet, quod una cum illo Innocentii VI. in prædicta Ecclesia Wissehradensi magna cura, & diligentia tanto tempore usque ad præsens custoditur, & asservatur.

His accedit (quod silentio prætereundum minime censeo) Diploma Archiepiscopi Pisani, in quo narrata historia omnium sermone tunc temporis celebrata accessus Divi Pe-

tri ad littus Pisani, nec non erectionis memoratæ Ecclesiæ, & Altaris ad Gradus Maris prope Civitatem donavit, & dedit idem Archiepiscopus partem lapidis, quam Divus Petrus dicto Altari imposuerat, Carolo IV. Imperatori, & Regi Boëmiz, cum dictam Ecclesiam magna devotione visitasset, ut supra in Brevi Innoc. VI. similiter narratur, præsentibus Nicolao Patriarcha Aquileiensi, Ernesto Archiepiscopo Pragensi, aliisque Episcopis Principibus, qui in dicto Diplomate nominatim enunciantur sub die 22. Martii 1354. Quod Diploma in Ecclesia Wissehradensi similiter conservatur, & hujus exemplar ad gloriam Sanctissimi Apostolorum Principis, & majorem hujus nostræ Ecclesiæ ad Gradus venerationem nobis etiam transmissum fuit.

Quoniam vero hætenus indicavimus in hac nostra Dissertatione, eum Donationem partis Tabulæ Lapidæ a Sancto Clemente Papa consecratæ in Ecclesia Divi Petri Apostolorum Principis ad Gradus littoris Pisani, a Joanne Archiepiscopo factam Carolo IV. Imperatori, tum Bullam Innocentii VI. Romani Pontificis, in qua & eandem Donationem memorat, & Indulgentias ac Privilegia impertiit Altari Ecclesiæ Wisseheradensis prope Pragam in Boëmia positæ, in quo pars illa ejusdem Tabulæ Lapidæ sacro & solemni ritu collocata fuit: Ut veritas eorum, quæ a nobis ex vetustissima Nostræ Ecclesiæ Traditione hætenus dicta sunt de appulsu Divi Petri ad littus Pisani, & Altari ab ipso illic erecto, in quo Sacrosanctum Missæ Sacrificium celebravit; deque Consecratione Ecclesiæ ibidem a primis Fidelibus Pisani in honorem ejusdem Apostolorum Principis constructæ, a Sancto Clemente Papa ejus Successore peractæ, magis firmetur ac illustretur; & ne ulla deinceps apud quempiam de iis dubitatio oriri possit; æquum duximus præfatæ Donationis Joannis Archiepiscopi Instrumentum, nec non Bullam ipsam Innocentii VI. ad Calcem hujus nostræ Dissertationis apponere. Quoniam vero Bonifacius VIII. Summus Pontifex eidem Altari Ecclesiæ Wisseheradensis ampliora postmodum concessit Privilegia, ejus quoque Bullam hic edendam curavimus. Horum autem

omnium

omnium authentica Exemplaria ex ipsis Autographis in Archivis Capituli Vifsheradenfis affervatis fideliter descripta, nuper ad nos transmissa, in Tabulario nostro Archiepiscopali, ad perennem tantæ rei memoriam reposuimus.

NOS JOANNES DEI GRATIA ARCHIEPISCOPUS PISANUS, PRIMAS SARDINIÆ, ET APOSTOLICÆ SEDIS IN EA LEGATUS, ad univerſorum notitiam volumus tenore præſentium pervenire, quod cum Sereniſſimus, ac invictiſſimus Princeps, & Dominus D. CAROLUS Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, & Boëmiae Rex, Dominus noſter glorioſus pridem Civitatem Piſarum ingreſſus quadam die Eccleſiam Sancti Petri glorioſi Apoſtolorum Principis ad gradus Maris ſitam prope Civitatem eandem, in devotionis ſpiritu viſitaſſet, ac ad ſuum vulgari aſſertione, & fama perveniſſet auditum, qualiter idem Sanctus Petrus Apoſtolus, dum eſſet in terris, quadam vice, poſtquam ſub Claudio Cæſare Antiochenam fundaſſet Eccleſiam, jubente Deo, verſus ſacram Urbem Romanam ſe transferens, Piſas applicuit: & quia hyems inſtabat, illic hyemare decrevit, ubi per ſex menſes continuans prædictam Eccleſiam ad gradus Maris conſtruxit, & in ea præſertim in uno Altari in medio Eccleſiæ per ſemetipſum fundato, Miſarum ſolemnia frequentius celebravit, veniensque tandem in dicta Urbe ad Martyrii gloriam, Eccleſiam ipſam, quam Piſis fundaverat, Diſcipulorum curæ, & ut crebris eam viſitarent obſequiis fideliter commendavit, qui cum Regni cæleſtis, cujus claves accepit a Domino, januaſ felix janitor feliciter eſſet ingreſſus, Beatus Clemens Papa ſibi in Apoſtolicatu ſuccedens in bonore, & nomine ſuo dictam Eccleſiam dedicavit, ſicut hæc omnia in quodam ſcripto, quod Prologus Sancti Iſidori de Sancto Petro ſigillatim nominatur, in dicta Eccleſia invento, clarius continetur, in memoria, ac devotione illius glorioſi Apoſtoli vebementer accenſus, a Nobis magna precum instantia poſtulavit partem lapidis, quem ipſe ſacer primus Chriſti Vicarius, manu propria præſato impoſuiſſe fertur Altari, abſcindi, ſibiſque dari pro grato munere faceremus. Nos igitur memorati Sereniſſimi Domini noſtri Domini Regis ſinceris deſideriis, ac instantivis precibus, ad tanti Sanctiſſi-

fimi Apofoli condignam reverentiam fatisfacere merito cupientes, magifiro Francisco quondam Scharpellini de Caterulis de Venetiis commoranti Pifis in Capella Sancti Blafi Pontificis, licentiam dedimus, & liberam facultatem elevandi tabulam lapideam poftam fuper columna Altaris fupradicta, & partem ejus abfcindendi, fve fecandi, qui tabulam eandem deponens in prefentia Notarii publici, & fide dignorum teftium fecuit, & divifit, partemque, quam abfciderat, Nobis attulit, prout fuper his omnibus, & fingulis publica confecta funt per predictum Notarium inftrumenta. Nos quoque partem lapidis prefatam ipfi Domino noftro Domino Regi perfonaliter assignavimus, ac tradidimus publice, atque folemniter In Dominorum, & Teftium prefentia fubfcriptorum, videlicet Reverendifsimorum in Chrifto Patrum Dominorum Nicolai Patriarcha Aquilegenfis, & Arnefti Archiepifcopi Pragenfis, ac Venerabilium in Chrifto Patrum Dominorum Joannis Olomucenfis, Joannis Cancellarii Aula Regia Lutbornifflen. Gerardi Spiren. Joannis Spoletan. Protyroe Seguien. Egidii Vicentin. Joannis Emo. Epifcoporum, ac Illuftrium Principum Dominorum Nicolai Opavia, & Ratibona Wladislai Bafibinen. Nicolai Minifterbergenfis, & Henrici Saganenfis Ducum, & plurium Teftium aliorum.

In quorum omnium teftimonium ad requifitionem, & inftantiam fupradicti Domini noftri Domini Regis noftum, & omnium premifforum Pralatorum, & Principum Sigilla prefentibus funt appenfa. Actum, & datum Pifis anno Domini 1355. die 22. menfis Februarii. Indictione octava.

INNOCENTIUS EPISCOPUS
SERVUS SERVORUM DEI

*Universis Christi fidelibus presentes literas inspecturis
salutem, & Apostolicam benedictionem.*

Splendor paternæ gloriæ, qui sua mundum illuminat inef-
fabili claritate, pia vota fidelium de clementissima ipsius
Majestate sperantium, tunc præcipue benigno favore pro-
sequitur, cum devota ipsorum humilitas Sanctorum me-
ritis, & precibus adjuvatur. Nuper siquidem Carissimus
in Christo Filius noster Carolus Romanorum Imperator semper
Augustus Nobis significare curavit, quod dum ipse noviter Pisis
existens Ecclesiam Sancti Petri ad Gradus prope Pisas; ad quam
ex illis partibus in certis festivitatis, & nonnullis aliis tem-
poribus maxima confluit populi multitudo, personaliter visitaret,
tam ex vulgaris assertionis fama, quam per quoddam sub ti-
tulo Prologi Sancti Isidori de Sancto Petro Apostolo sigillatim de-
nominatum, ibidemque repertum, percepit, quod ipse Beatus Pe-
trus Apostolorum Princeps, post fundatam per eum sub Claudio
Cæsare Antiochensem Ecclesiam, versus Urbem Romanam se trans-
ferens Pisas applicuit, & ibi circa sex mensium spatium perma-
nens prædictam Ecclesiam ad Gradus ibi vicini tunc Maris prope
flumen Arni fundavit, atque construxit, ac in quodam Altari in
medio ipsius Ecclesiæ per eum primo post ejus transitum citra Ma-
re fundato, sæpius Missarum solemnia celebravit, quodque post-
modum ad Martyrii gloriam in dicta Urbe perveniens, Ecclesiam
ipsam, quam ad præfatos Gradus fundaverat, Discipulorum suo-
rum cura, ut eam crebris visitarent obsequiis fideliter commen-
davit. Et demum cum Regni celestis, cujus claves in terris ac-
cepit a Domino, janua felix janitor esset ingressus, Beatus Cle-
mens Papa eidem Petro in Apostolatu succedens, Ecclesiam ipsam
in ipsius Beati Petri honore, & nomine dedicavit. Propter quod
dictus Imperator certam partem lapidis, seu lapideæ tabulæ, quam
idem primus Christi Vicarius eidem Altari imposuisse dicitur per ve-
nerabilem Fratrem nostrum Joannem Archiepiscopum Pisanum ob-

tinuit sibi dari, ipsamque partem Nobis per dilectum filium Siffridum Custodem Ecclesie Wissegradensis prope Pragam Capellannum suum, transmissit, humiliter supplicando, ut partem ipsam, quam prædictæ Ecclesie Wissegradensis sub honore, & vocabulo ipsius Sancti Petri fundata, & Ecclesie Romane immediate subiectæ, donare proposuit, ut ibidem in uno Altari ejusdem Wissegradensis Ecclesie solemniter collocetur, cum nonnullarum ipsius Sancti Petri, & aliorum Sanctorum Reliquiarum impositione consecrare, ipsamque specialibus privilegiis, & gratiis decorare de benignitate Apostolica dignaremur. Nosque hodie hujusmodi lapidem per eundem Imperatorem Nobis, ut præfertur, transmissum ad Divini Nominis, dislicque Apostolorum Principis laudem, & gloriam duximus consecrandum, nonnullas ipsius Sancti Petri, & aliorum Sanctorum eidem lapidi reliquias imponendo. Cupientes itaque quod lapis ipse per Nos consecratus, & Altare in quo in dicta Ecclesia locatus existerit, congruis honoribus frequentetur, & quod Christi fideles eo libentius causa devotionis ad Altare ipsum confluant, quo ibidem dono celestis gratiæ uberius conspexerint se refectos de Omnipotentis Dei misericordia, & Beatorum Petri prædicti, & Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi omnibus vere penitentibus, & confessis, qui dictum lapidem per Nos consecratum, seu Altare, in quo locatus fuerit, ut præfertur, in Anniversario Consecrationis hujusmodi per Nos factæ de illo visitaverint, annuatim tres annos, & tres quadragenas. Illi vero qui quodcumque Pontificem in dicto Altari Missarum solemnia celebrare contigerit in Celebratione, seu Ecclesia Wissegradensi prædictis presentes extiterint unum annum, & quadraginta dies de injunctis eis penitentiis singulis videlicet diebus, quibus lapidem, seu Altare ipsum in eodem Anniversario visitaverint, & quibus in prædictis celebratione, seu Ecclesia Wissegradensi ipsius celebrationis tempore presentes fuerint, ut præfertur, misericorditer relaxamus. Datum Avinion. VIII. id. Maii, Pontificatus Nostri anno tertio.

BONIFATIUS EPISCOPUS

SERVUS SERVORUM DEI.

Ad perpetuam rei memoriam.

AD Venerabilem Sancti Petri Witschbradensem Pragen-
sem Ecclesiam ad Nos, & Romanam Ecclesiam nullo
medio pertinentem, gerentes Paternæ dilectionis affe-
ctum, veluti ad filiam prædilectam, ad ea paternis
studiis libenter intendimus, ex quibus eidem Ecclesiæ,
ipsiusque Prælati bonoris proveniat incrementum, & Animarum
Christi fidelium cedere valeant ad salutem.

Sane petitio pro parte dilectorum Filiorum Decani, & Capi-
tuli Ecclesiæ Sancti Petri prædictæ ad Nos, & eandem Romanam
Ecclesiam nullo medio pertinentis, Nobis nuper exhibita contine-
bat, quod in Ecclesia ipsa quoddam Altare sub vocabulo ejusdem
Beati Petri Apostoli situm existit, in quo nullus Missam, vel
alia Divina Officia audeat celebrare absque Sedis Apostolicæ licen-
tia speciali.

Nos volentes Ecclesiam prædictam Apostolicis prærogati-
vis, & gratiis decorare, ut Episcopi, vel Superiores, & Præ-
lati Ecclesiæ prædictæ possint in dicto Altari Missam celebra-
re, & cum Episcopus, aut superior centum, cum vero aliquis
ex Prælati prædictæ Ecclesiæ Missam hujusmodi celebrabit,
quingenta dies Christi fidelibus vere penitentibus, & confes-
sis, qui dictæ Missæ interfuerint, dummodo in Missa ipsa Apo-
stolica Sedis Legatus non interfit, de injunctis penitentis
elargiri possint, auctoritate Apostolica, tenore præsentium elar-
gimur.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostræ con-
cessionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis au-
tem hoc attentare præsumpserit, indignationem Omnipotentis Dei,
& Bea-

& Beatorum Petri, & Pauli Apostolorum ejus se noverit incur-
surum. Datum Romæ apud Sanctum Petrum Nonis Februarii,
Pontificatus Nostri anno secundo.

Pro. P. de Wserob

HINRICUS.

IN NOMINE DOMINI AMEN.

Ego infra scriptus autoritate Pontificia, ac Cæsarea
clementissime creatus Notarius publicus prævia debita re-
quisitione, ac præhabita diligenti collatione hisce palam at-
testor, ac notum facio, quod præjacentia tria desumpta
cum suis mihi in membrana productis veris, ac illesis Ori-
ginalibus (quorum primum quatuordecim Sigillis pendulis,
alterum vero pariter, ac tertium appensa Bulla plumbea
munitum) in omnibus de verbo ad verbum consonent, at-
que concordent. Rem ita se habere, & non aliter mea-
idipsum contestatur subscriptio, & subsignatio. Actum Pra-
gæ sub Pontificatu Sanctissimi Domini Nostri CLEMEN-
TIS XII. imperante, & regnante Gloriosissimo, & in-
visibilissimo Romanorum Imperatore, ac Domino Domino
Divo CAROLO VI. semper Augusto die 16. mensis Ja-
nuarii, Anno Christi 1732. Indictione Romana X.

*Ab atq; commemorata sua Sacra Cæsarea Regique Ca-
tholica Majestate, nec non auth. Pont. Rom. clementis-
sime resolutus Notarius publicus juratus.*

Joannes Casp. Artzt in fidem, &c.

Suz

Suz Sacre, Cæsareæ, Regiæque Majestatis respectiue Consiliarii, Nos Rector, & Magistratus Academicus Almæ Cæsareæ, Regiæque Universitatis Carolo Ferdinandeæ Pragensis Fidem facimus, & attestamur supra nominatum Nobilem Dominum Joannem Casparum Artzt Reverendissimi Archiepiscopalis Consistorii Pragensis, & in inclito Boëmæ Regno Procuratorem, vitæ integrum, ac talem esse, qualem se scribit autoritate Pontificia, ac Cæsarea Notarium publicum juratum, ejusque scriptis, Scripturis, ac Instrumentis Notariatisticis ubique, tam in, quam extra judicium plenam, ac omnimodam fidem adhiberi, prout & Nos adhibemus. In cujus rei fidem hocce Attestatum præter consuetas subscriptiones, etiam Sigillo Universitatis minori communiri mandavimus.

Pragæ in Magno Collegio Carolino die 23. Mensis Januarii anno 1732.

Leonardus Ferdinandus Meisner
Univ. Caroli Ferdinandeæ
Prag. A. S. Rector Manu propria.

Wenceslaus Maximilianus Lochorsky
supradictæ Almæ Universitatis Syn-
dicus, & Notarius juratus Manu
propria.

Hæc ad conservandam, & fovendam Populi devotionem solo veritatis amore congesta claudere eo modo mihi permittatur, quo Marcum Æmilium Scaurum Populo Romano cognitum a Vario Sucronensi publicæ fidei violatæ pro Rostis accusatum, causam suam egisse *Valer. Maximus lib. 3. cap. 7. num. 8.* testatur: *Quirites*, inquit ille, *Varius Sucronensis Marcum Æmilium Scaurum accusat, Marcus Æmilius Scaurus reum esse bujus culpæ negat: utri creditis?*

Ita

Ita mihi dicere quoque liceat: Publica vox, publica monumenta, tot Historici, tot qui de rebus Pisanis scripserunt, Archiepiscopi, Imperator, Pontifices stant pro hac antiquissima Traditione; nonnulli eam fortasse impugnant: *utri creditis?*

Vel proprius, & congruentius ad rem illud Divi Joannis Chrysostomi aptando concludam: *Traditio est, nihil quaeras amplius, Homil. 4. in Epist. 2. D. Pauli ad Thessalonicenses.* Etiam hæc sub Censura, &c.

I N D E X

RERUM NOTABILIUM.

A

- A** Bibo unus ex septuaginta duobus Christi discipulis: ejus Corpus ubi offerretur. 965.
Academia Etruscorum Cortonenfium. 1372.
Accursus patriæ Florentini. 1127.
S. Aclinea Virgo, & Martyr: ejus Corpus ubi positum. 1042.
Aclius I. Episcopus Pisanus. 937.
Aclius II. V. Azo.
Ad-Herculem olim oppidum. 803.
S. Adriani Martyris Corpus. 1407.
Ad-Statuas-Coleffus ol. civitatis. 799.
S. Agnet Virgo Ordinis Prædicatorum, a Monte Politione dicta, 1373. ejus acta. 1374. Sacrum Corpus ubi offerretur: ibidem.
S. Agricole Corpus. 1262.
Alfualphus Rex Longobardorum quando Regnum adit. 1422.
Alamanus Adimarius Archiepiscopus Pisanus. 947.
Albericus Episc. Pisanus. 940.
S. Albertus Archiepiscopus Collessi: ejus Corpus ubi. 1331.
Alclatus Andreas Juris Conf. 1012.
Aleprandinus Archiepiscopus Pisanus. 946.
B. Alexander Episc. Pisanus. 919.
S. Alexander Mart. Episc. Fesulanus: 1290. ejus Corpus ubi. 1291.
Alexander Medici, Laurentii Ducis Urbini filius, primus Dux Florentie. 1218. a Laurentio Petri Francisci filio occisus. 1219.
Alexander Medici, Oflaviani filius, postea Leo XI. Pontifex: ejus obitus. 1332.
Alexander III. Pontifex patria Pisanus, nunquam exiit Monachus. 998.
Alexander Zondodarius Archiepisc. Senensis. 1390.
S. Alexius de Falconeris, unus ex septem Fundatoribus Ordinis Servorum B. M. V. 1193.
Allorum op. 1366.
S. Alluelli Corpus. 1327.
Aloysius Maria Strozza Episcopus Fesulanus. 1256.
Alpheus flumen: ejus cursus. 826.
Alsum ol. op. 798.
Altare: antiquus usus, quo extruebantur Altaria. 1146.
Alvernia Mons. 1296. Diæcesis Arcetinae. 1366.
S. Amati Abbatis Corpus. 1265.
Ambrosiana Villa Magnorum Etruria Ducum. 1273. a quo adificata. 1274.
B. Am-

- B. *Ambrosius Sansefonti* Ord. Prædic. ejus gesta . 1389. ejus Corpus ubi servetur . *ibid.*
Americus Corsini, primus Florentiæ Archiepiscopus . 1183.
Americus Vespuccius patriâ Florentinus . 1128.
 B. *Amideus Amidei*, unus ex septem Fundatoribus Ordinis Servorum B. M. V. 1193.
Ammiratus Scipio. Vide *Scipio Ammiratus*.
Andreas I. Episcopus Pisanus . 919.
Andreas II. Pisanus Episc. cuiusdam Episcopo successit . 1425. nunc primum in Catalogis recensitum . *ib.* & in secunda Appendice . 1426.
 S. *Andreas I.* Episc. Florentinus: translatio Corporis S. Zenobii ab eo facta . 1179.
 S. *Andreas Corsini Carmelita* Episcop. Fesulanus: ejus Corpus in Sacello eidem dicato servatur . 1191. & 1271.
 B. *Andreas de Franchis* Episc. Pistoriensis: ejus Corpus ubi . 1311.
 S. *Andreas* natione Scotus: ejus Corpus . 1291.
Angelus Niccolinus S. R. E. Cardinalis, Archiepisc. Pisanus . 948.
Angelus Politianus, de Florentiæ nominis origine . 1096. 1098. ejus mentio . 1374.
Anghiari op. 1366.
Annalista Bertinianus, ejus lapsus de Pifarum Civitate a Normanis exciso corrigitur . 1018.
Anna Maria Moxia, Cosmi III. Magni Etrur. Ducis Filia . 1244. diu vivat.
Annibal Cortbaginensis quando, & quid in Italiam irrupit . 831. videtur Italia excessit . 832.
Annius Viterbiensis Historicus plurimique fabulosus . 1022. 1088. 1275. 1305. 1334. 1401. 1406. 1433. & passim notatur.
 S. *Ansanus M.* ejus Martyrium 1387.
 S. *Anselmus Monachus*, postea Episc. Lucensis: ejus Corpus ubi asseveratur . 1029.
Anselmus Medices, ejus gesta . 1202.
 S. *Anthimus Diaconus Mart.* quando Martyr occubuit . 1434.
 S. *Antoninus Archiepisc.* Florentinus: ejus opinio de Florentiæ origine . 1090. reicitur . 1092. de Florentia a Totila eversa male opinatur . 1103. patria Florentinus . 1127. De Decilis Imperatoribus resellitur . 1155. perperam annos Innocentii I. Papæ designat . 1176. de obitu Sancti Zenobii . *ibid.* ex Pleuroliorum stirpe ortus . 1183. Ordin. Prædicat . 1184. *Archiepisc.* Flor. electus, *ib.* ejus gesta . 1185. Obitus . *ib.* Sacrum Corpus ubi asseveratur . *ib.* Sacellum eidem dicatum . 1271.
 S. *Antonius Eremita Presbyter*: ejus pia gesta 886. & 911. Sancti Paulini discipulus: ejus obitus . 1028. Corpus ubi positum . *ibid.*
 Antonius Bancherius S. R. E. Cardinalis a Secretis . 1307.
Antonius Felix Zondodari S. R. E. Cardinalis . 1390.
Antonius Franciscus Gorius, quamdam Tabulam de Colonia Florentia deducta describit . 1096. ejus Insigne Opus Inscriptionum . 1097. veteres Sanctorum Cressi, & Sociorum Martyrum Lectiones Aurelii communicat . 1142. antiquas Inscriptiones ex Cæmeteriis prope Florentiam positas, profert . 1266. mentio de Monasterio Sancti Petri in Palatiolo prope Fontem Viridem sito in quadam antiquo Instrumento . 1426.
Antonius Franciscus Marmi, ejus mentio . 1113.
Are Mutia cl. op. 801.
Ardeisium op. 1405.
Arignanum op. 1088.
Armatolium op. 1365.

Ar-

Arretium Civ. 1334. *Bello cum Romanis gesto.* 1335. *Romanorum Colonia deducta.* 1337. a *Gothis, ac Longobardis vexata.* 1338. *varias Tyrannidis vices passa.* 1339. a *Florentinis domita.* 1347. *Viri illustres ex ea orti.* 1348. *ejus Christiane Fidei primordia.* 1342. *Episc.* & *Viri sanctitate insignes.* *ibid.* & *seqq.* *Catalogus Episcoporum a Benedicto Falconcinio Episc. conditus.* 1349. *corrigitur in tercia Appendice.* 1437. *Privilegia Episcopis Arretinis concessa.* 1353. *jurisdittio etiam in ditione Senensi.* 1354. *Privilegiorum Diplomata.* *ibid.* & 1392. *Vetus Cathedralis Ecclesia.* 1357. *Nove Cathedralis Dignitates, & reliquis Clerus.* 1359. *præcipua Urbis loca.* *ibid.* *Palii usus, & Crucis præferenda potestas Episcopo nuper concessa.* 1359. *Abbatia SS. Floræ, & Lucille celebris.* 1361. *Diocesis Loca.* 1365. 1366.

Arx Albinea. 1427.

Arx Laventie. 1021.

Arx Strata. 1407.

Arx Theodorigorum. 1407.

Afcianum op. 1365.

Aternum ol. civ. Etrurie. 88.

Atto Archiepisc. Pisanus. 945.

S. Atto Episc. Pistoriensis. 1309. *ejus obitus.* 1310. *Corpus ubi positum.* *ibid.* & 1313.

Averanius Benedictus 1012. *Patris Florentinus.* 1127.

Averanius Josephus 1012. *Patris Florentinus.* 1128.

Ven. Agostina Medicea: *ejus obitus.* 1197.

S. Augustinus an in Monte Pisano commoratus. 918. *quando.* 990.

Aulus, seu Aulilio Episcopus Pisanus. 936.

Aulus Flamen in Etruria. 827.

Azo, seu Atto L. seu Altius II. Episcopus Pisanus: 943.

Pars II. Vol. II.

B

Bagninum op. 1021.

Baldignanum op. 1329.

Baldinus Archiepisc. Pisanus. 946.

Boldus insignis T. C. 1011.

Balbassar Cassa, antea Joannes XXIII. Pontifex. 1206. *ejus obitus, & Sepulcrum.* 1207. & 1251.

Bandinus T. C. Patria Pisanus. 1007.

Barberinum op. 1273.

Barca op. 1365.

Barga op. & *ejus Loca.* 1034.

Barnabas & Marcolonibus *Stalapsine, Archiepisc. Pisanus.* 947.

Baronius Cardinalis: *ejus opinio de Sancti Petri in Italiam adventu.* 852. *Lapsus de tempore imperii Caroli Magni corrigitur.* 935. *similiter de tempore Coronationis Guidonis Imperatoris.* 936. *item de exordio Regni Alstulphi emendatur.* 1422. & *sepiissime illustratur.*

F. Boribolomeus a Sancto Concordio Ord. Præd. *ejus Opera.* 822. *de eo quid sentiendum.* 823. & 824. *patria Pisanus.* 999.

Baribolomeus Benevolentius Præpositus Senensis: *ejus sententia de Senarum origine.* 1393.

Baribolomeus Junius Archiepisc. Pisanus. 948.

Boribolomeus Scala: *ejus opinio de Florentie origine.* 1091. *relietur.* 1092.

Bartolus de Saxoferrato, celebris T. C. 1011.

S. Basil Episc. Lanensis Corpus. 1020.

Bastinioni Terra. 1407.

Beatrice, Elzabet Comitisse Masbaldi: *ejus Sepulcrum.* 958.

B. Befrotellus ex Congregatione Jesuatorum. 1195.

Bellinus, *ejus mentio.* 1012.

Benedictus Falconeinus Episcopus Arretinus: *ejus opinio de Episcoporum Volaterranorum serie.* 1046.

Brrr con-

- contraria sententia exponitur.*
 1048. *Catalogus Episcoporum Ar-*
retinorum ab ipso factus. 1349.
corrigitur: in tertia Appendi-
ce. 1437.
 S. Bernardinus a Senis. 1385. ejus gesta.
 1390. *Corpus ubi observetur. ibid.*
Bernardi Guidonis de rebus Italicis
correctio. 950.
 S. Bernardus Abbas Clareaensis,
 suis scriptis Pisas commendat.
 845. prope Pisas commoratus. 990.
Bernardus Oricellarius patria Flo-
rentinus. 1166.
 B. Bernardus Ptolemæus, Congregatio-
 nis Monachorum Montis Oliveti
 Fundator. 1390.
 S. Bernardus Uberti Monachus, Cardina-
 lis, & Episcopus *Parmensis.*
 1190. ejus obitus. 1191.
 S. Berta, ex Vernie Comitibus: quan-
 do obijt. 1195. ex Bardorum fa-
 milia orta probatur in *Appendice*
prima a car. 1435.
 S. Bertrandi Corpus. 1008.
Bibbiena op. 1294. 1366.
Bibliotheca Magliabechiana illustris.
 1113.
Bibliotheca Mediceo-Laurentiana Ce-
lebris, Florentia servata. 1265.
Bicentina op. ejus Loca. 992.
Bicentina Palus. 992.
 Bingus, seu Biurgus Episcopus Pi-
 saanus. 933.
 S. Birgitta Virgo, natione Scotla, ejus
 gesta. 1291. ejus Corpus ubi po-
 situm. *ibid.*
 S. Birgitta Virgo altera, natione simi-
 liter Scotica. 1291.
 Blasius Monachus, ejus oplulo de o-
 bitu Sancti Zenobii. 1176. *Vita*
de Sancto Euphrasyno Episcopo ex-
ponitur. 1296.
 Blera olim civitas unius oppidum. 881.
 Blondus: ejus opinio de Florentia
 origine. 1091. relictur. 1092.
 similiter de Senarum primordiis.
 1377. resellitur. 1378. & seqq.
 Boccheggiani Terra. 1407.
 Boetius Hæstor. Vide Hæstor Boe-
 thius.
 Bojanum, seu Buggianum op. 1326.
 Bollandus de Sancti Zenobii obitu
 confutatur: 1179. & passim lau-
 datur.
 Bona Africa civ. a Florentinis ex-
 pugnata. 1231.
 S. Bone Corpus. 997.
 B. Bonajuncta Manetti autem Joannes
 dictus: unus ex septem Fundato-
 ribus Ordinis B. M. V. 1193.
 Bonarrotius Michael Angelus Potrid
 Florentinus. 1128.
 Bonarrotius Philippus. Vide Philip-
 pus Bonarrotius.
 Boncompagnus Joannes. J. C. 1012.
 Bonelia el. op. 804.
 B. Bonifilius Monaldi: unus ex septem
 Fundatoribus Ord. Servorum Be-
 ate M. V. 1193.
 S. Bonifacii Mart. Corpus. 964.
 B. Bonifignus Ord. Præd. 1194.
 Boreani op. 1407.
 Borgebinus Vincentius, ejus opinio
 de Florentia origine. 1088. &
 seqq. de primo Florentia Episco-
 po. 1162.
 Brancialinum op. 1329.
 Brictii error de Regali Medicorum
 familia. 1221.
 Brugnatum op. 1021.
 Brunelleschius Philippus: patria Flo-
 rentinus. 1128.
 Brutus Cass. & Aruns Tarquinii
 filius invicem bello cecisi. 811.
 Buclius op. 1366.
 Bulgarus celebris J. C. Patria Pisa-
 nus. 1003. 1004.
 Burgum op. 1326.
 Burgum Sancti Laurentii op. 1373.
 Burgum Sancti Sepulchri civ. ejus
 origo 1327. Cathedralis Ecclesia
 Clerus, relique Urbis Fortæ.
 1328. Diæcesis Loca. 1329.
 Burgundio, seu Burgundius celebris
 J. C. Patria Pisanus. 1004. ejus
 Opus

Opera. 1005. *obitus*. 1006. *laudatur*. 1012.
Busti op. 992.

C

C*Ære Etrurie* civ. 809. *nunc* op. 810.

Ceremonie: *hujus vocis origo*. 809.

Cerites Tabule *quæ*. 809.

Cæsar Riarius Archiepisc. *Pisanus*. 948.

Caldane Terra. 1407.

Camajorum op. 1034.

Camaldulensis Eremitus. 1294. *cujus Diacepsi* fit. 1366.

Campanaticæ Terra. op. 1407.

Cana op. 1427.

Capraria Insula: *ubi sita*. 1415.

Caprese op. 1329.

Carminianum op. 1314.

CAROLUS HISPANIAR. INFANS:
ejus successio in Magnum Etrurie Ducatum. 1270.

Carolus Magnus Imperator, & Francorum Rex; *ejus gesta*. 817. *ejus in Italiam adventus*. 1106. *beneficia ab eo Florentie allata*. 1107. *& passim ejus gesta laudantur*.

Carolus Medicus Cosmi Patris Patriæ filius: *S. R. E. Cardinalis, & Prepositus Præfatus*. 1319.

Carolus Moravia Dux, *quando electus Imp.* 1061.

Carolus Strouza Senator, & Patriæ Florentinus. 1145. *& passim laudatur*.

Carolus Antonius a Puteo Archiepiscopus Pisanus. 948.

B. *Carolus Montis Granelli ex Comitibus Guidis*: *Fundator Ordinis Sancti Hieronymi*. 1194.

Carraria op. 1021.

Cartbusia prope Florentiam posita a quo condita. 1272.

Casale op. 1407.

Cæsaregius Joseph Maria celebris J. C. Legum Maris interpret. 1002.

Casina op. 992.

Castiglioneceium op. 1405.

Castiglione Arretinum op. 1365.

Castiglione op. 1407.

Castiglione Fabocchi op. 1366.

Castiglione Florentinum op. 1370.

Casse Episcopus Portuensis non Præfatus, ut a quibusdam legitur. 1317.

Castrucius quando Lucæ Imperium tenuit. 1024.

Castrum Aggaræ op. 1427.

Castrum Columnæ op. 1407.

Castrum vulgo del Piano op. 1405.

Castrum Florentinum op. 1274.

Castrum Francum inferius op. 1333.

Castrum Francum superius op. 1292.

Castrum Montis Urfarii op. 1407.

Castrum Novum op. 1021.

Castrum Novum. Caput Garferoniae Mutinensis. op. 1034.

Castrum Novum Arretinum op. 1366.

Castrum Nigraum Senense op. 1329. 1366.

Castrum Novum Volaterranum opp. 1041.

Castrum Otterii op. 1427.

Castrum Ravii op. 1407.

Castrum Sanctæ Floræ op. 1127.

Castrum Saxi Maritimi op. 1407.

Castrum Sticclani op. 1407.

Castrum Soricis: op. 1329.

Castrum Tatorum op. 1407.

Castrum vetus op. 1326.

Ven. *Catharina de Ricciis Tertii Ord. Divi Dominici*. 1196. *Patriâ Florentina*. 1321.

Catharina Mediceæ Laurentii Ducis Urbini Filia. 1217. *Henrici II. Galliarum Regis coniux*. 1218.

S. *Catharina Senensis*. 1385. *ejus acta*. 1388.

Cathecumeni qui. 890.

Cato: *ejus obitus*. 829.

S. *Cecardi Episcopi Lunensis Corpus*. 1020.

Celle. 1405.

S. *Cerbo Mart. filius S. Pamphyliæ Viduæ Mart. ejus corporis inventio*.

RETT 2

1149.

1149. 1150. quando martyrium subit. 1154.
- S.** Cerbo Populonia Episc. quando Italiam appulsus. 1051. 1052.
- S.** Carbonius Populonia Episc. 1409. ejus vite aet. 1410. obitus. 1412. ejus Corpus. 1414.
- Cerracbinus Lucas Josephus, ejus opinio da primo Florentie Episcopo. 1164. relictur. 1166. de Florentina Ecclesie vacatione resellitur. 1167. male annos obitus Sancti Zenobii assignat. 1178. de Sancto Antonino fideliter opinatur. 1184. ejus scripta de Theologorum Florent. Collegio. 1272. de Florentie Episcopis. 1287.
- Cetona op. 1405.
- Chefius Bartholomaeus J. C. 1012.
- Chiancianum op. 1475.
- Chieri op. 1327.
- Chiesina Terra. 1326.
- Chitigianum Comitatus. 1366.
- Cingulum B. M. V. ubi ferocetur. 1320.
- Civitella op. 1366. 1370.
- B.** Clara de Gombacurtis. 997. ejus Corpus ubi positum. ibid.
- B.** Clara de Ubaldinis Florentina. 1196.
- Clemens XII. Pontifex Maximus Patris Florentinus. 1199. diu vivat.
- Clemens Mazza; ejus opinio de Sancti Zenobii obitu. 1175. 1176.
- S.** Clement I. Pontifex: Ecclesiam Sancti Petri ad Gradus in Littore Pisano consecrat. 859. ejus gutta sanguinis in Aram delapsa. ib. & 861. eadem gutta ubi servantur. 964.
- S.** Clement, Sancti Justini Episcopi Volaterrarum Frater, ejus in Italiam adventus. 1043. & sepp.
- Clusenum: ager Tuscia. 1292.
- Clusium op. 1293.
- Clusium civit. Etruscorum Colonia, ejus origo. 1401. Regum sedes. ibid. Romanis insensu. 1403. ejus Christianae fidei primordia vigilanter. 1404. Cathedralis Ecclesia, & alia Urbis. Diocesis loca. ibid.
- Colle op. 1326.
- Collegium Canonicorum Metropolitanae Florentinae. 1256. Privilegio, quibus ornatur. 1257.
- Colle, seu Collis civit. ejus origo. 1329. a quo primus Christi fide imbuta. 1330. Ecclesie Cathedralis Clerus, & Diocesis Loca. 1331. Episcopus Florentie suffraganeus.
- Collina op. 1294.
- Collis Massarii op. 1407.
- Colodium op. 1026.
- S.** Columatus Diaconus Marti: ejus aet. 1347. martyrium. 1348.
- S.** Concordia Marti. Corpus. 1265.
- Comitatus Sontis Aguti. 1366.
- Comitatus Chitigliani. 1366.
- Cosa, seu Cossa civ. nunc excelsa. 1428. ubi posita. 1429.
- Contenebra ol. op. 799.
- Constantinus Cajetanus, ejus opinio de Petro Bernardo, postea Eugenio III. resellitur. 983. 998. altera de Alexandro III. corrigitur. ibid.
- Corretium op. 1294.
- Cortona civit. Etruscorum Colonia. ejus origo. 1367. bellis oppressa. 1369. Florentinis subdita. 1370. quando Christi fidem acceperit. ib. Episcopatus initio. 1371. Cathedralis Ecclesia, & alia Urbis. 1372. Academia Etruscorum. ibid.
- Cortuosa ol. op. 799.
- Cosmopolis civ. in Ilva Insula: a quo condita. 1222. 1415.
- Cosmus Medici Pater Patrie. distus. 1204. ejus praecleara gesta. 1205. aedificia ab eo Florentie extructa. 1206. ejus obitus. 1208.
- Cosmus Medici Joannis Junioris filius, electus Dux Florentie. 1220. 1221. dein Senarum. 1223. Ordinis Equitum D. Stephani Iustitutor. ib. Senas defendit. 1224. Gol-

- Gallis præbet auxilia contra Hugonatos.* 1225. *Magnus Dux Etruriae saluatus.* 1226. *Magnus Magister Equitum Ord. Divi Stephani electus.* 1227. 1228.
- Cosmus II. Magn. Dux Etrur. ejus gesta.* 1232. quando obiit. 1233.
- Cosmus III. M. Dux Etr. ejus præclara gesta.* 1236. *Vltæ integritas.* 1237. *Regimen, & alia illustriora gesta.* 1238. & seqq. ejus obitus. 1244.
- Cosmus deila Rena: de ejus opere de Etruriæ Ducibus, & Marchionibus mentio.* 1118. 1181.
- Costa Castellani op.* 1326.
- Catonum op.* 1427.
- Cozzile op.* 1326.
- Crantzius perperam Lunensis exilii annum designat.* 1019.
- S. Crescentius Mart. ejus Corporis transitio.* 1393.
- S. Crescentius Hipo-Diaconus Sancti Zenobii alumnus.* 1187. quando obiit. 1188. ejus Corpus ubi offertur. 1256.
- S.S. Crescentius, seu Crispius & Secili. MM.* 1143. eorum aita nuper reperta. 1145. Templum in Agro Mugellano eisdem dicatum 1147. eorum Corpora inventa. 1148. Inscriptio Sepulcro apposita. 1151. alia Templi Sancto Crescio dicata. 1152. quando Martyrium consummaverint. 1154. & seqq. error Episcopi cujusdam Inscriptiois emendatur. 1160.
- S. Crispina V. & Martyr. ejus Martyrium.* 801.
- Crucesignatorum in Syriam expeditio.* 841.
- Cruellianum el. op. Tuscia.* 800.
- Cutilianum op.* 1314.
- Cartius Matthæus, ejus mentio.* 1012.

D

- D* *Amibertus primus Archiepiscopus Pisanus, dein primus ex Latinis Patriarcha Hierosolymitanus.* 842. 945. 949.
- Dantes Aligherius Florentinus.* 1127.
- S. Damiani Armeni Corpus.* 1030.
- S. Decentius Mart. Episcopus. Arrestinus.* 1348.
- Deciana persecutio quomodo intelligenda.* 1156. & seqq.
- Decius Imperator, ejus adventus in Tusciam ficitus.* 1155. quando Imperium assumptum 1160.
- Decius Philippus J. C.* 1011.
- Decumanum op.* 1373.
- Debeberis Rex Tuscorum.* 807.
- Dei-Papa, ejus mentio.* 1012.
- Dempsterus Thomas, ejus lapsus in serie Pisanorum Antiquitatum.* 936. alter. 938. de Florentia origine. 1095. de Florentia a Totila ever-
sa. 1100. refectus. 1102.
- Desiderius Rex Italicæ: Edictum suo nomine inscriptum, apocryphum.* 1308. & passim ostenditur.
- Dinus Dini Archiepiscopus Pisanus.* 947.
- Dionisius Halicarnassensis, ejus opinio de Tyrrenia.* 795. & passim laudatur.
- Dissertatio historica-Canonica-Legalit Francisii Frosini Pisanorum Archiep. super antiquissimam Traditionem Ecclesiæ S. Petri ad Gradus in Litore Pisano posita.* 1441.
- Dodwellius Henricus, ejus error de paucitate Martyrum primi Ecclesiæ seculi.* 906.
- S. Donatus Mart. Episcopus. Arrestinus, ejus Martyrium.* 1344. quando Romam venerit. 1346. quando Martyrio affectus. ibid. ejus Corpus ubi positum. 1357. 1359.
- S. Donatus Scotus, Episcopus. Fasulanus.* 1290.

De-

Donoratum op. ol. Comitatus titulo insignit. 1420.

Duadula op. 1127.

E

E Ba Tuscorum civ. 804.

Ecclesiæ vocabulum aliquando pro Altare susceptum. 875.

Elba seu Ilva Insula. 1227. describitur. 1414.

S. Empitii Mart. Corpus. 1147. Inscripito sepulchrali. 1148. quando Martyrio affectus. 1154.

S. Epiphyi Mart. Corpus. 964.

Equites Ordinis Divi Stephani: eorum residentia. 982. 986. quando, & a quo instituti. 1223.

Eremitæ eorum origo. 991.

Etruria Regio Italiae, de ejus origine variae opiniones. 792. unde sic appellata. 793. ejus potentia. 795. limites. 805. in tres partes divisa. 806. singularum limites, & loca. ibid. Reges. 807. a Romanis facta Provincia Consularis

816. a Gothis vexata. ibid. Duces. 817. Marchiones. 820. Magni Duces. ibid. & 821. Duces

sub Longobardorum Regibus. 1116. sub Imperatoribus Occidentis. 1118.

Magni Etruriæ Duces, & Principes Medicei, ac eorum præclara gesta. 1200. & segg. Jus suc-

cessionis CAROLI HISPANIARUM INFANTIS in Magnam Etruriæ

Ducatum. 1270.

Etruria seu Patrimonium Divi Petri Romano Pontifici concessum. 820.

Etrusci pop. divinandi arte illustres. 793. eorum origo. 794. 795. Colonia ab eis fundata. 796. eorum præclara gesta. 806. & segg.

S. Eugenius Diaconus Florentinus ejus obitus, & Corpus. 1187. 1256.

S. Eugenii Mart. Corpus. 1361.

Eugenius IV. Pontifex: Ecclesiæ Florentinæ per se rexit. 1183.

ibi Concilium habuit. 1200.

S. Euphrosynus Episc. Pampbyliæ: Templum eidem dicatum. 1296. ejus æta. 1297.

Eusebius Historicus, de Altaribus a S. Petro erectis. 879. 880.

S. Euthychianus Papa, & Mart. Patriæ Lunensis. 1020.

F

F Accius de Ubertis, Lucæ originem perperam exponit. 898. 900. 1022.

Fasule civ. ol. Etruscorum Colonia, ejus origo. 1275. deinde Romanorum Colonia. 1277. an a Cesare excisa. 1278. Victoria de Rhadagasio ibi reportata. 1279. a Florentinis subacta. 1280. a quo pri-

mam Christi fide instructa. 1281. antiquitus Florentinæ Ecclesiæ unita. 1289. Episcopi, & Viri Sanctitate illustres. 1190. Ecclesiæ

Cathedralis. 1291. reliqua Urbis Loca. 1292. Diacesis. ibid. & segg. an S. Leolinus, seu Leoninus

ejus Episcopus. 1302.

Falco Beneventanus, corrigitur ejus Chronicon. 949.

Falsi pop. a Romanis domiti. 812. 813.

Fanum Voltumnæ op. 800.

S. Feliciani Mart. Corpus. 1407.

S. Felix Mart. ejus Corpus: 964. quando Italiam appulsus. 1051.

S. Felix primus Episcopus Florentinus. 1167.

S. Felix Presbyter Pistoriensis: ejus Corpus. 1312.

Ferdinandus I. Magnus Dux Etruriæ, antea S. R. E. Cardinalis. 1230. ejus gesta. 1231. Magnus appellatur. ibid. obiit. 1232.

Ferdinandus II. Magnus Dux Etruriæ.

ria. 1233. ejus præclara gesta. 1234. obitus. 1235.
 Ferdinandus Magnus Etrurie Princeps, Cofini III. Magni Etrurie Ducis filius 1244. ejus obitus. 1235.
 Ferdinandus Leopoldus del Migliore, ejus opinio de primo Florentia Episcopo. 1163. de obitu S. Antonini relictur. 1174. & passim laudatur.
 Ferentium, seu Ferentiu olim civis. 801.
 Feronia Dea ejus cultus. 799.
 Feronia Lucus. 799.
 Fescennia, seu Fescennium ol. oppid. 799. 800.
 Fichinum op. 1292.
 D. Fidelis Soldani Monachus Congregationis Vallis-Umbrosæ, ejus mentio. 1366. 1436.
 Fighine op. 1405.
 Filattera op. 1021.
 Fivizzano op. 1021.
 Flavianum ol. civ. Etrurie. 801.
 S. Flora Mart. Corpus. 1361. acta.
 Florentia Civ. prima Etrurie Metropolis, & caput. 1087. de ejus origine varia opiniones. 1088. & segg. vera origo exponitur. 1094. a Triumviris Colonia deducta. 1095. unde nomen adepta. 1096. inlras Romæ constructa. 1099. an a Tosila expugnata. 1100. a Carolo Magno ornata: murorum ambitus ante, & sub Caroli Magni Imperio. 1109. hodierna amplitudo Civitatis, & Edificia præcipua describuntur. 1111. Suburbia & Villa. 1115. Sedes Tusculæ Ducum. 1116. Tuscia Ducis recensentur sub Longobardorum Regibus. ibidem sub Imperatoribus Occidentis. 1118. quando libertatem adepta. 1120. murorum ampliatio. 1122. bellum Fesulanis gesta. 1123. interna civitatis dissidia. 1124. bella

contra Senenses. 1125. contra Arracinos, itemque Volaterranos, & Pisanos. 1126. Pistorium, & Corsonæ ejus ditioni sponte junguntur. ibid. ejus ditio vetus, & nova describitur. 1127. Viri illustres. ib. a quonam primum Christi fidem susceperit. 1129. & quando. 1138. Primi Sancti ex Florentia Martyrio affeili. 1139. Primus Florentia Episcopus, & alii vestigantur. 1162. Inscriptio Columnæ in platea S. Joannis mendosa. 1175. quando Archiepiscopatus dignitate insignita. 1183. Viri Sanctitate illustres Florentia orti. 1186. Concellia Florentia habita. 1199. Magni Duces & Principes Medici, ac eorum præclara gesta. 1200. Templum Sancti Miniatii extra Urbem quando erectum. 1247. a quibus instauratum. 1248. Canobium Sancti Basilii prope hoc olim edificatum. 1249. Templum Sancti Joannis Baptiste 1250. an fuerit prima Ecclesia Cathedralis. 1252. Templum Sancte Reparata in novam Cathedralē extructum. 1253. tempus vestigatur. 1254. hodierna Cathedralis Sancte Mariæ Floride dicata describitur. 1255. Canonorum Collegium. 1256. Privilegia quibus ornatur. 1257. Reliquæ Cathedralis Clerus. 1261. Sacra Turris miræ structure. ib. Basilica Sancto Laurentio Martyri dicata. 1262. a Sancto Ambrosio consecrata. 1263. incendio consumpta, a Joanne, & Cosmo Mediceo reedificata. 1264. Sacellum vulgo la Cappella dictum, a quo, & quando edificari captum. ibid. Sanctorum Reliquie in eadem Basilica asseruate. 1265. Clerus. ibid. Bibliotheca Mediceo-Laurentiana, eidem annexa. ibid. Cameteria antiqua. 1266. reliquæ Ur-

- Urbis Basilica, Abbacia, & Parochie. 1267. Canobium, & Templum Sancte Marie Novelle Ord. Prædic. describitur. 1267. 1268. Successio CAROLI HISPANIARUM INFANTIS in Magnum, Etrurie Ducatum ibi firmas. 1270. Inscriptio Edibus apposta. ibidem. Templum Sanctissime Virginis ab Angelo Annuntiate sacrum. 1271. Imago ejusdem Sanctissime Virginis. ibid. Canobium, & Templum Sancte Crucis. 1271. Canobium & Templum Sancti Spiritus. ibid. Templum B. Virginis de Consente Carmelo dicatum. ibid. Canobium, & Templum Divi Marci, Ord. Præd. ibid. Reliqua Canobia, & Monialium Septa. ibid. Collegium Theologorum. 1272. Bibliotheca insignes. ibid. Diæcesis Florentina Loca. ibid. & segg. Victoria de Radagasio reportata. 1279.
 Florentini pop. Fesulas evertunt. 1110. 1123. 1280. contra Senenses bellum gerant. 1125. contra Arretinos. ibid. Volaterranos & Pisanos. 1126. a quonam primum Baptismum acceperint. 1129.
 Florentinius Franciscus Maria Lucensis: ejus opinio de Sancti Petri Apostoli Pisas adventu. 853. 867. contradictiones exponuntur. 870. eadem opinio refellitur. 871. 872. Ugonem Nicolsensem perperam interpretatur. 878. de primo Pisanorum Baptismate male apinatur. 881. 882. ejus argumentis fit satis. 883. ejus falsa opinio de Sancti Torpetis Baptismate. 890. altera quoque falsa de primatu Lucensi exponitur. 891. refellitur. 892. Rupertum Abbatem perperam interpretatur. 895. alia argumenta ad probandum Primum Lucensem refelluntur. 897. perperam Lucæ nominis originem ex-
 ponit. 898. 900. ejus sententia contra Sanctum Perinum primum Episcopum Pisanum reticitur. 904. 911. altera Argumenta ad collendum Pisanum Episcopum exploduntur. 914. ejus opinio de prima S. Paulini Evangelii predicatione. 1132. refellitur 1133. perperam adventum S. Paulini in Italiam designat. 1134. quid de Auctoritatibus ab eo relatis sentiendum 1138. error dr Ordinatione S. Remuli Episc. 1288.
 D. Florus Gratia Monachus Benedictinus, Abbas Monasterii SS. Flore, & Lucille. 1361.
 Fodri Collectio quæ. 1070.
 Forum Aurelii ol. op. 800.
 Forum Cassi ol. civis. Episcopopolis. 800.
 Forum Claudii op. 800.
 Fosse Ngvi op. 1021.
 Fosse Papirianæ ol. Tuscorum civitas. 804.
 S. Franciscus: ubi Sacra Stigmata accepit. 1296. ejus Corpus. ibid. Franciscus L. Magnus Dux Etrurie ejus gesta, & obitus. 1229.
 Franciscus Medices Ferdinandi II. Magni Etrurie Ducis filius: S. R. E. Cardinalis. 1235. Purpureum deponit. 1236. obiit. 1238.
 Franciscus Medices Comes Guardie. 1202.
 Franciscus Bonicianus Archiepiscopus Pisanus. 948.
 Franciscus ex Comitibus Ilci S. R. Imperii Comes. Archiepiscopus Pisanus. 949.
 Franciscus Moricotti, S. R. E. Cardinalis Archiep. Pisanus. 947.
 Franciscus Redi Patria Arretinus. 1342.
 Franciscus Salviatus Archiepiscopus Pisanus. 947. Florentie loquæ suspensus. 1210.
 Fregene al. op. Tuscie, nunc Villa Maccarese dicta. 799.

Frl-

INDEX.

xi

- Fridericus II. Imperator, Catholico-
rum vexator.* 847.
*Fridericus Vicecomes Archiepiscopus
Pisanus.* 946.
*S. Frigidianus Luca Episcopus, quotan-
tis Florentiam adveniebat.* 1131.
1141. *ejus Corpus.* 1028.
*S. Frontinus, seu Fronto Episcopus Pe-
tragoritensis.* 1129. *an Florentie
Christi fidem annuncioverit.* *ibid.*
& quando. 1137. *an fuerit primus
Florentie Episcopus.* 1162.
*Frosini Franciscus Archiepiscopus Pi-
sanus.* 949. *ejus Studium erga Pi-
sa.* 985. *Patria Pistoriensis.* 1307.
1312. *ejus Dissertatio Historico-
Canonica-Legalis de antiquissima
Traditione Ecclesie Sancti Petri
ad Gradus in Litore Pisano posi-
ta.* 1441.
Fucecchium opp. 1333.
S. Fullanus Martyr Luca Episcopus.
1027.
- G
- S. G. Abini Mart. Corpus non in Val-
lis-Umbrosæ Monasterio, sed in
Papiensi Abbatiâ servatur.* 1366.
Gaburrani Terra. 1407.
Galileus Galilei Florentinus. 1010.
1127.
*S. Gamaliel, Divi Pauli Præceptor,
ejus Corpus ubi positum.* 965.
Gaudentius Episcopus Pisanus. 917.
*S. Gaudentius Monachus, ejus Corpus
in Abbatiâ ejus nomini dicata ser-
vatur.* 1303.
*S. Gaudentius Mart. Episcopus Arreti-
nus ejus acta.* 1347. *Martyrium.*
1348.
Gelum opp. 1294.
S. Genesii Mart. Corpus. 1030.
Gerardus Episcopus Pisanus. 945.
Gibellina factio in Italia. 1037. *bel-
la gesta.* 1124.
B. Gorgonii Corpus. 994.
Pars II. Vol. II.
- Gorgonia Insula.* 993. *ejus loca.*
994.
*Gorius Antonius Franciscus. Vide
Antonius Franciscus Gorius.*
*Gotbi pop. quando Italie Regno po-
siti.* 1023.
*Græcibianum, seu Gratianum oppid.
nunc excelsum.* 1330.
*S. Græciana Virgo, & Mart. ejus Car-
pus ubi positum.* 1042.
Gragnola opp. 1021.
*Grandius Guido Abbas. Vide Guido
Grandius Abbas.*
Gravisa ol. etc. 797.
S. Gregorii Pape X. Corpus. 1359.
*Grimoaldus, seu Grimaldus Episco-
pus Pisanus.* 938.
Groffetum etc. 1405. *ex ruinis Rus-
selle extructa.* 1406. *Christiane
fidei primordia.* *ibid.* *Cathedralis
Ecclesia, & alie Urbis.* 1407.
Diocesis Loca. *ibid.*
Guelpha factio. 1037. *bella suscep-
ta.* 1124.
D. Guido Grandius Monachus. 916. *ejus
opinio de temporis testamenti eju-
sque Luitprandi Archiepiscopi Pi-
sani.* 919. 922. *corrigitur.* 923.
*quemdam Justinum Episcopum Pi-
sanum cum Joanne similiter Epi-
scopo confundit.* 924. *ejus Catalo-
gus Episcoporum Pisanorum ad exa-
men revocatur.* 929. *ejus opinio
de Pisanorum Præsulum numero,
& Chronologia.* 939. *emendatur.*
939. 941. 942. *Abbas Sancti
Michaelis in Burgo Pifarum.* 983.
*probe Bulgarum J. C. Pisanum fa-
cit.* 1004. *laudatur.* 1012. *quod-
dam Diploma de Veteri Cathedrali
Arretina Auctori communicat.*
1357. *similiter aliud de Episcopa-
tu Pisano.* 1395. *Instrumentum
quoque Donationis factæ a S. Wal-
fredo Monasterio ab ipso fundato.*
1415. *Notitia denique de Arreti-
nis Episcopis.* 1437. *& possim
laudatur.*

S s s s

Gul-

- Guido Petramala Episcopus Arretinus: ejus gesta. 1339.
 S. Guidus Confessor Pisanus, ejus Corpus ubi servatur. 965. quando *obit.* 994.
 Guinifius Paulus ol. Luca. Dominus, ejus & Filiorum misera mors. 1025.
 Gundualdus Lucensis: Sancti Walfredi Abbatis socius: ejus gesta. Vide in Vocabulo Sanctus Walfredus Abbas.

H

- H** Effar Boëthius: ejus locus de Florentie excidio explicatur. 1104.
 Henricus Auceps non Italie, sed Germanie Rex. 943.
 Henricus Episcopus Pisanus. 937.
 S. Hilarii Abbatis Corpus. 1304.
 S. Hilarinus Monachus *Marit.* 1347.
 Hypolytus Medices Cardinales: Juliani Januarii filius. 1204.
 Historia fabulosa, de hisdem quid sentiendum. 899.
 B. Humiliana de *Cerchi* Tertii Ord. Sancti Francisci. 1196.

I

- I**acobus Inghirami Volaterranus, Magni Etrurie Ducis Amiralii, ejus praeclara gesta. 1231. 1232. obitus. 1234.
 Janiculum ol. opp. 796. *hunc* Mons Aureus. 797.
 Jerusalem quando a Crucesignatorum capiti expugnata. 842.
 Icinium civ. ejus origo. 1431. 1433.
 Ecclesie Cathedralis. 1434. Ducis loca. 1435. Romæ immediate subiecta. *ibid.*
 Ildebrandus de Pannacchieſebis Episcopus Volaterranus: Privilegia

- ipsi, & Successoribus suis ab Imperatoribus impetrata. 1053.
 Ilva Insula Maris Mediterranei 1227. 1414.
 Incisa opp. 1292.
 B. Joanna ab Oppido Signa: ejus Corpus ubi positum. 1199. 1273.
 B. Joanna Tertii Ord. S. Domini: ejus Corpus ubi asseruetur. 1196.
 F. Joannes Antonius Guadagni S. R. E. Cardinalis Vicarius. 1256. ol. Episcopus Arretinus. 1352.
 B. Joannes a Vespignano, ejus obitus. 1273. Corpus ubi asseruetur. *ib.*
 B. Joannes a Salerno Sancti Domini discipulus. 1268. ejus Corpus ubi positum. *ibid.*
 Joannes Baptista Castotius Comes, ejus mentio de Monte Martirum. 1303. de Urbe Prati. 1315.
 B. Joannes Canonicus Regularis: ejus Corpus ubi servetur. 927.
 F. Joannes Carolus Florentinus Ord. Prædic. ejus mentio de Pisanorum gestis. 844.
 B. Joannes Columbinus Senensis Jesuatorum Familiae Fundator. 1195. & 1390.
 B. Joannes Domini Ord. Præd. Archiepiscopus Ragusinus: & S. R. E. Cardinalis. 1194.
 S. Joannes Evangelista, an adhuc inter vivos. 860.
 Joannes Gasto I. Magnus Dux Etrurie Septimus. Cosmi III. Magni Etrur. Ducis filius. 1244. scilicet, & diu regnet.
 S. Joannes Gualbertus: Congregationis Vallis-Umbrosæ fundator. 1191. & 1295. ejus alia. 1192. Corpus ubi asseruetur. *ibid.* & 1295.
 Joannes Medicei, anna 1159. Legatus ad Fridericum I. Imperatorem. 1202.
 Joannes Medicei Laurentii Magnifici filius. 1204. postea Leo X. Pontifex Maximus. 1213. quando Cardinalis creatus. 1214. quando Pon-

INDEX.

xiii

Pontifex renuntiatus. 1215. *ejus gesta, & obitus*. *ibid.*
Joannes Senior Medices, Petri Francisci filius. 1219. *ejus gesta, & obitus*. 1220.
Joannes Junior Medices delle Bande Nere dictus. *Vide Ludovicus Medices*.
Joannes I. Episcopus Pisanus. 919.
Joannes II. an propriè sit Episcopus Pisanus. 927. *si Episc. Pisanus, quem locum, & titulum in Catalogo habere debeat*. 1425. *& in secunda Appendice*. 1436.
Joannes II. Episcopus Pisanus. 928. *seu III. nominandus*. 1425.
Joannes III. seu IV. Episcopus Pisanus. 931.
Joannes IV. seu V. Episcopus Pisanus. 933.
Joannes V. seu VI. Episcopus Pisanus. 935.
Joannes VI. seu VII. Episcopus Pisanus. 937.
Joannes de Provincialibus, seu de Cajetanis Archiepiscopus Pisanus. 946.
Joannes Gabbriellus Archiepiscopus Pisanus. 947.
Joannes Medici S. R. E. Cardinalis Archiepiscopus Pisanus. 948.
Joannes Riccius S. R. E. Cardinalis, & Archiepiscopus Pisanus. 948.
Joannes Scherlatti Archiepiscopus Pisanus. 947.
Joannes Tortellius Presbyter Arretinus: de Sancto Zenobio corrigitur. 1171. *de Imperio Honorii, & Theodosi Gamloris Imperatoris emendatur*. 1176. *ejus opinio de Sancti Zenobii obitu*. *ibid.*
Joannes Vincentius Fantoni, ejus Historia adhuc inedita de Beato Joanne a Vespignano. 1273.
B. Jordani Pisani Corpus. 984.
Joseph Maria Martelli Archiepiscopus Florentinus. 1256.
Joseph Patriarcha Constantinopolita-

nus in Concilio Florentino, sub Eugenio IV. celebrato mortuus. 1200.
Joctus Artis pingendi restitutor, Patria Florentinus. 1128.
S. Irenaeus Diaconus Mart. ejus Corpus ubi aservetur.
S. Isidorus Hispalensis, quid de ejus Operibus sentiendum. 853. *sermo de Sancto Petro Apostolo, ejus nomine inscriptus*. 854.
B. Juliana de Falconeris, Ord. Servorum B. M. V. ejus Corpus ubi aservatur. 1196. 1271.
Julianus Senior Medici Petri filius. 1209. *in conparatione Paftorum occisus*. 1210.
Julianus Junior Medici Dux Nemursi. 1204. *Laurentii Magnifici filius*. 1213.
Julianus Riccius Archiepiscopus Pisanus. 947.
Julianus Medici Archiepiscopus Pisanus. 949.
F. Julianus Angeli Nerii de Chimbaldesi Cortonenfis Ord. Predicatorum, non vero Servorum B. M. V. 1371.
Julius Medici Juliani Senioris filius, dein Clemens VII. Pontifex Maximus. 1216. *ejus gesta*. *ibid. obitus*. 1217.
S. Julius Fasulanus Mart. ejus Corpus. 1290.
Juncarici opp. 1407.
Justinus Episcopus Pisanus. 919. *quem locum in Catalogo habere debeat*. 1425. *& in secunda Appendice*. 1436.
S. Justus Episc. Volaterranus, ejus, & Sociorum in Italiam adventus. 1042. 1403. *& segg. probabiliter sententia exponitur*. 1050. *& segg.*
S. Justus Mart. Templum in Monte Martirum eidem dicatum. 1303.

SSSS 2

Ka-

K

K Alendaria, in quo a Martyrologiis differant. 908.

L

- L** *Ætus* Episcop. Fesulanus. 1290.
Lambertus Episcop. Pisanus. 942.
Landulphus Episcop. Pisanus. 945.
Larbenianum ol. opp. nunc Martignanum. 799.
Laserina opp. 1292. 1366.
F. Latinus Ursini S. R. E. Cardinalis, Florentiam Legatus missus. 1124.
S. Laurentinus Mart. ejus Martyrium. 1342.
Laurentius Medices cognomento Magnificus Petri filius. 1209. ejus præclara gesta. 1210. Juliani fratris occisore ad supplicium tradit. 1212. ejus obitus. 1213.
Laurentius Medices Petri Junioris filius, Dux Urbinas. 1214.
Laurentius Medices Petri Francisci filius, Alexandrum primum Florentie Ducem occidit. 1219. occisus & idem. ibid.
Ven. Laurentius Maria Joannius Canonicus, & Decanus Florentinus. 1356.
Lecclum op. 1041.
Leges Maris. Vide Maris Leges.
S. Leolinus, seu Leoninus Episcopus, & Mart. Ecclesia eidem dicata. 1299. diversus a S. Leolino Patavino. 1300. an Fesularum Episcopus. 1302.
Leonardus Arretinus, ejus optatio de Florentie origine. 1090. recitatur. 1092.
de Florentia a Catulis versa. 1103.
Liburnum civ. 992. Portus, & alio ejus Loca. 993. a quo restaurata. 1227. Loca Venetia Nova dictus a quo fundatus. 1242.
Ligures pop. a Romanis domiti. 832. 833.

- S. Linus Papa, S. Petri Apostoli Successor, Patriâ Volaterranus.* 1039.
Luitpertus Archidiaconus Pisanus: ejus Testamentum exponitur. 920. annotationes ad Testamentum. 922.
Lodius, F. Seraphinus Maria, ejus sententia de Sancto Antonino. 1184.
Luca civil. perperam a Florentino ei Primatus Etrurie in recipienda Christi fide tribuitur. 891. 892. & seqq. quando nomen sortita. 899. ubi posita. 1021. de ejus nomine sabakise opinantes. ibid. & 1022. Romanorum Colonia. 1023. dein post varias Imperii vices libertatem acquirit. 1025. ejus distanti limites. 1026. Christiana fidei primordia. ibid. Sancta Crux quando Lucam translata. 1029. ejus Ecclesia Cathedralis. 1030. Archiepiscopi dignitate ornata, & ejus privilegia. ib. & 1031. Canonicozum Capitulum, & alia Urbis Ecclesie. 1034. Diocesis loca. ibid.
S. Luca Diaconi Mart. Corpus. 1027.
Lucentius, ejus opinio de Ilici civitatis origine. 1431.
S. Lucilla Mart. Corpus. 1361. a. 1362.
S. Lucina nobilis Matrôna Romana, ejus Corpus ubi positum. 1030.
Lucius Florus de Florentia nomine commendatur. 1090. & passim.
Lotharius Rosarius Archiepiscopus Pisanus. 946.
Lottus Gambacurta Archiepiscopus Pisanus. 947.
Lucumones Tuscie, qui. 807.
Ludovicus Antinorius Archiepiscopus Pisanus. 948.
Ludovicus Bonitus Archiepiscopus Pisanus. 947.
Ludovicus Castaneus Episcopus Anagninensis. 1324.
Ludovicus Medices, aliter Joannes delle Bande Nere. 1219. ejus gesta, & obitus. 1220.
 Lu-

Ludovicus Pius Imper. Caroli Magni Francorum Regis Filius, donationem ab ejus Patre Ecclesie Romanæ factam confirmat. 817.

Luna civ. ubi condita. 1013. ejus Portus ampliato. 1014. agri fertilitas. 1015. ejus excidii tempus negligatur. 1016. excidii narratio. 1017. rursus inflaurata. 1018. penitus excisa. 1019. Christiane Religionis primordia, & Viri sanctitate illustres. 1020. Diacesis loca. 1021.

Lyzanum op. 1314.

M

Mænas Patriâ Arretinus. 1342.

Magliabechius Antonias, ejus mentio. 1113. Patriâ Florentinus, ejus Bibliotheca in publicum bonum, & usum. 1127.

Magistratum op. 1021.

Mallecanum op. 1427.

Malocchium op. 1327.

B. Manettus Antelle, antea Benedictus appellatus, unus ex septem Fundatoribus Ordinis Servorum. B. M. V. 1193.

Manliana op. forsitan nunc Magliano dictum. 804.

Marantium op. 1040.

Marchettus Alexander. 1012.

Marchiones Etruriæ, eorum Catalogus. 820.

B. Marci Canonici Regularis Corpus. 997.

S. Marci Pape Corpus. 1265.

Marcanum op. 1365.

Marcus Antonius Mazzini Canonicus Florentinus, ejus Historia SS. Crescit, & Sociorum Martyrum. 1144.

S. Margherita a Cortona dicta, ejus astra. 1372. Corpus ubi sepultum. ibid.

Maria Medicea, Francisci Magni Etruriæ Ducis Filia, Henrico IV. Galliarum Regi nupsit. 1229.

Ven. Silaria de Bagnesi Tertii Ordinis. D. Dominici. 1196.

S. Maria Magdalena de Pazzis, ejus astra, et obitus. 1195. Corpus ubi sepultum. ibid. et 1267.

Martii Leges a Pisanis condite. 1001.

Marmi Antonius Franciscus Eques Ord. Dni Stephani. 1113.

Marradium op. 1127.

Marsilius Ficinus Patriâ Florentinus. 1127.

Martinus Josephus, ejus sententia de Ecclesiis, et Altaribus a Divo Petro erectis. 880. Lapsus in Serie Pisanorum Episcoporum. 936.

Martyres quamplurimi primi Ecclesie seculi. 906. 907.

Martyrologia a Calendariis diversa. 908.

Massa civ. ejus origo. 1413. Populenta Cathedrali in eam translata. 1414. Urbis Ecclesie et alia loca. ibid. Diacesis. ibid. Monasterium a Sancto Walfride ipsa Diacesi fundatum. 1415. Instramentum Donationis dicti Monasterio ab ipso S. Walfride facta. 1416.

Massa opp. in Territorio Pisicensi. 1326.

Massa Vetus op. 1021.

Matthildes Comitissa Bonifacii Etruriæ Marchionis filia: ejus donatio Romano Pontifici facta. 820. altera Capitulo Pisano facta. 976. ejus mentio. 1024.

Matthæi Rinuccinus Archiepiscopus Pisanus. 948.

Maurianus Episc. Pisanus. 919.

S. Mauritius Mart. Episcopus Florentinus, quando Martyr occubuit. 1180. ejus Corpus ubi servetur. 1256.

Maximas Episcopus Pisanus. 919. Medicorum Regalis Familia, idest Serici Chronologica de eorum Viri illustribus, Principibus, et Principibus Etruriæ Ducibus, eorumque præ-

- præclara gesta 1200. 820. cur
hanc auctor descripserit. 1244.
Melliorucci Lazarus, ejus mentio.
1012.
Mendo Andreas Soc. Jesu, ejus er-
ror de Academia Pisane Origine.
1000.
Mercatale op. 1366.
Merula Paulus ejus lapsus de Pi-
sanorum Archiepiscoporum privi-
legiis. 1008.
B. Michael Camaldulensis Eremita, e-
jus mentio. 1195.
S. Minias Martyr, Templum prope
Florentiam positum, ab ejus Mar-
tyrio appellatum. 1130. Tabula
antiqua in eo reperta ibid. a San-
cto Frigidiano quotannis visitari
solutus. 1131. ejus Martyrium.
1140. Corpus 1141. cum Sociis
passus. 1142. Lectiones antiqui-
tatis recitari solite. ibid. Corpus.
1247.
Mons Agutus Comitatus. 1366.
Mons Alvernia. Vide Alvernia.
Mons Ameranus opp. 1427.
Mons a Piscia opp. 1326.
Mons Argentarius. 1428.
Mons Aureus. 1427.
Mons Carolus opp. 1326.
Mons Casinus opp. 1326.
Mons Cerberus opp. 1041.
Mons Dolius opp. 1327.
Mons Fatuechius in Valle Clana opp.
1365.
Mons Jeni opp. 1427.
Mons Ilcinus. Vide Ilcinium.
Mons Latro opp. 1405.
Mons Longus opp. 1365.
Mons Lupus opp. 1273.
Mons Martyrum. 1303.
Montis Musi opp. 1407.
Mons Orgearius opp. 1427.
Mons Pisanus, sive de Asciano. Vi-
de Pisanus Mons.
Mons Politianus civ. 1372. ejus o-
rigo. 1373. quando Sede decorata
Episcopali. 1374. Cathedralis Ec-

- clesia, et alia Urbis. 1375. Dia-
cesis loca. ibid.
Mons Sancti Savini. 1127. 1365.
Mons Senarius, Monasterium Ere-
mitarum Ordin. Scr. B. H. V.
1272.
Mons-Summanus opp. 1326.
Mons Varcus opp. 1292.
Mons-Viridis: Monasterium ibi a
Sancto Walfredo fundatum. 1415.
ejus olim Diocesis. 1416. &
cujus hodie sit. 1421.
Mons-Vitulinus opp. 1326.
Monterebium opp. 1329. 1365.
Monticellum opp. 1405.
Montopolis opp. 1333.
Mulatium opp. 1021.
Mundio: hujus vocis significatio. 926.
Muratorius Ludovicus Antonius de
Pisarum Origine. 823. 824. Chro-
nicam Pisanam ab Ugello vulga-
tam corrigit. 836. & passim lau-
datur.
S. Mustiola Matrona Mart. ejus Corpus
ubi positum. 1404.
Mutilianum opp. 1127.

N

- Nero Imper. ejus obitus tempus
vestigatur. 888.
S. Nicodemi Corpus. 965.
F. Nicolaus ex Comitibus Albertinis,
S. R. E. Cardinali Ord. Prædic.
ejus gesta. 1317.
Norisius Henricus Cardinalis. 1012.
Normanni pop. Lunam dolo evertunt.
1017.

O

- Ostavianus Medices. 1202.
S. Ostavianus Presbyter: ejus Corpus
ubi sepultum. 1043. ejus in Ita-
liam adventus vestigatur. 1044.
1045.

F. Od-

F. Oddo de Sala Archiepiscopus Pisanus. 946.
 Odoacer Rex Herurolum Italiam invadit. 1023.
 Oena el. Etraria civ. 799.
 S. Ommonis *Edart.* Corpus ubi repertum. 1147. quando Martyrio coronatus. 1154.
 Onuphrius Bartolinus Archiepiscopus Pisanus. 948.
 Opizo Pisanus Episc. 944.
 Opportunus Episcopus Pisanus. 919.
 Orbitellam opp. 1427. excisum. 1429.
 Oricellarius Bernardus, ejus mentio. 1127.
 Ortus novus opp. 1021.
 Ostrogothi pop. quando Italiae Regno potiti. 1023.
 Orto Magnus Imp. Saracenis Apuliam, & Calabriam eripuit. 837.

P

P Agius de donatione a Ludovico Pio Imperatore Romano Pontifici facto refellitur. 818. 819. ejus error de veteri Luna Civitate corrigitur. 1018. alter lapsus de Ubaldo Cimenfi Episcopo. 1202. & possim laudatur.
 Pallium, ejus usus, & Crucis præferenda potestas. 896.
 Palatium opp. Monasterium ibi a Sancto Walfredo fundatum. 1415.
 S. Pamphila Vidua, Mart. Sancti Cerbonis Martyris Mater; ejus Corpus ubi repertum. 1149. 1150. quando martyrio affecta. 1154.
 Pandecte quando Pisus translata. 1008. ubi hodie asservuntur. 1112.
 Pandulphus Pisanus, ejus Historia de Pisanorum gestis. 835.
 Pantheon vetus Codex quid contineat. 851.
 P. Papabrocchius Daniel: de vita Sancti Zenobii. 1169. Lapsus de tempo-

re peregrinationis Sancti Ambrosii ad Urbem. 1172. de Cathedrali Florentina corrigitur. 1253.
 Passinianum opp. S. Joannis Gualberti Corpore ditatur. 1295.
 S. Patricius Irlandiæ Apostolus a Sancto Seniore Pisanum Episcopo Presbyter ordinatus. 918.
 Paulinus Presbyter Mediolanensis, quando Sancti Ambrosii vitam exornaverit. 1177.
 S. Paulinus primus Lucensium Episcopus. 876. quid de ejusdem actis sentiendum. 884. & seqq. quando Episc. ordinatus. 887. primum Florentia dein Luca Christi fidem annuntiavit. 901. 1129. & alibi, quando Martyrio coronatus. 911. 1026. 1027. ejus Sacrum Corpus ubi sepultum. ibidem, ejus adventus in Italiam. 1134.
 S. Paulus quando Romam venerit. 889.
 S. Peregrinus Martyr, ejus Corpus ubi asservitur. 964.
 S. Pergentinus Mart. ejus Martyrium. 1342.
 S. Perinus primus Pisanum Episcopus. 903. 911. 913. Contraria Florentini sententia refellitur. 904. Martyr. 909. ejus Sacra Ossa ubi asservuntur. 912. quando Episcopus ordinatus. 914. ejus mentio in Catalogo Episcoporum Pisanorum. 916.
 Petilianum opp. 1427.
 Petra-Sancta opp. 1034.
 Petra-Bona opp. 1326.
 Petramala opp. 1370.
 Petrarcha Franciscus, ejus mentio. 1127.
 S. Petrus Apostolus: quando Italiam appellus. 850. Pisi Evangelium Corisii prædicavit. ibid. & 851. Sancto Clementi Papæ Consecrationem Ecclesiæ Sancti Petri ad Gradus in litore Pisano inbet. 859. confirmatur in Disseratione ad calcem hujus voluminis posita. 1441. tem-

- tempus de ejus in Italiam adventu vestigatur. 867. varie de hac re opiniones. 868. Roncioni testimonium prefertur. 872. cur Pifis lapideum, Romæ vero Ligneum Altare extruxerit. 879. ejus adventus in Italiam confirmatur. 901. Pifanis Episcopum præfuit. 902. 903. Vide plura in dicta Dissertatione pag. 1441.
- S. Petrus** Igneus Monachus Vailumbrofanus. 1188. Cardinalis creatur. 1189. ex *Aldobrandinorum* Stirpe ortus. 1190. ejus Corpus ubi sepultum. 1295.
- Petrus** *Medices* Cosmæ Patris Patriæ filius. 1209. ejus gesta, & obitus. *ibid.*
- Petrus** Diaconus ejus lapsus in Chronico Casinense. 949. Patria Pifanus. 999.
- Petrus** *Medices* Laurentii Magnifici filius ejus gesta. 1213. obitus. 1214.
- Petrus VI.** Corsinius Patria Florentinus, Episcopus Volaterranus dein Florentinus, postmodum *S. R. E.* Cardinalis: privilegia ab Imperatoribus pro Ecclesia Volaterrana ab ipso impetrata. 1075. & seq.
- Petrus L.** Episc. Pifanus. 941.
- Petrus II.** Archiepiscopus Pifanus. 945.
- Petrus** Riccius Archiepiscopus Pifanus. 947.
- Petrus** Jacobus Borbonius Archiepiscopus Pifanus. 948.
- Petrus** Angelus Borgeus Poëta, & Orator. 1012.
- S. Petrus** ad Gradus, Ecclesia. Vide in litera *S.*
- Phalaris** ol. civ. 801.
- B. Philippa** *Medices* Ord. Sancti Francisci. 1196.
- Philippus** Belfortes Episcopus Volaterranus: privilegia ab Imperatoribus eidem, ejusque Successoribus concessa. 1061.
- S. Philippus** Bonitius Ord. Servorum. *B. M. V.* 1194. Balnea ab ipso nomen sortita. 1406.
- Philippus** Bonarrotius Senator, Florentinus, ejus Dissertatio ad opus Dempsterianum addita. 792. ejus mentio. 1128.
- Philippus** Claverius, ejus opus de Civitatis Pifcæ origine. 1322.
- S. Philippus** Nerius Congregationis Oratorii fundator. 1194.
- Philippus** *Mediceus* Archiepiscopus Pifanus. 947.
- Plentia** civis. ejus origo 1430. ejus Cathedralis, & Diocesis. *ibid.* ejus Episcopus Romæ immediate subiectus. 1431.
- Piranum** opp. 1427.
- Pisatum** opp. 1427.
- Pisc** Etruria civ. ejus origo. 822. quando, & a quo condita. 824. ejus situs. 827. ejus antiqua potentia. 829. quando Romanis subiecta. 830. Romanis fuit adjumento *831.* Romanorum Colonia. 834. Reipublicæ formam adeptæ. 835. potens. 837. civium Tyrannidem passa, a Florentinis domita. 849. Christianæ Fidei primordia. 850. confirmatur ex veteri Codice. Pantheon dicto. 852. ex Innocentio II. & VI. PP. Literis. 855. varia hac de re testimonia. 856.
- Pifis** primum quam Luce Evangelii prædicatio præluxit. 872. Confirmatur. 883. prima olim Etruria *Metropolis*. 895. D. Petri ad eam adventus. 901. quando Episcopali dignitate donata. 902. ejus primus Episcopus Sanctus Perinus. 903. contraria Florentini sententia refellit. 904. cur Sanctus Petrus primum Pifas Episcopum misit. 913. Catalogus Pifanorum Antiquissimus. 916. & seq. corrigitur. 1425. & in secunda Appendice a car. 1436. Cathedralis Ecclesia quando fundata. 945.

945. quando Archiepiscopi Sedem ornata 949. ejus Antistes Primat. *✠* Apostolice Sedis Legatus natus Sardinie, *✠* Corsicæ. 950. Vetus Pisana Basilica. 955. bodierne Basilica origo, ibid. ejus Consecratio. 956. Indulgentiis, sacris Reliquiis, ac Privilegiis ditata. 957. describitur. 958. Sanctorum Reliquie ibi asseruæ. 964. Baptisterium. 966. Campus Sanctus. 969. Virorum illustrium Sepulchra. 970. Turris Sacra, vulgo il Canipaile. 973. Canonico-rum Collegium. 974. vivendi forma olim ab eis servata. 975. redditibus auctum. 976. Privilegiis decoratum. 979. 980. Canonico-rum, *✠* reliqui Cleri numerus. 982. Ecclesia Sancto Stephano Sacra. ib. Paræcia urbis, *✠* Monasteria. 983. Canobus Sanctæ Catharine FF. Ord. Præd. 984. Urbis Edificia, Xenodochia, *✠* alia loca. 985. Pisnam Athenæum, *✠* alia Collegia. 986. Diocesis vetus amplitudo. 989. bodierna describitur. ibid. antiqua Pisani Archiepiscopi auctoritas. 994. Viri sanctitate, *✠* doctrina illustres. 995. Academiæ studium. 1000. Jurisprudentiæ studium. 1001. ejusdem Academiæ progressus. 1008. a Regali Medicorum Familia, ampliata. 1010. Academiæ Magni Cancellarii. ibid. Viri illustres, qui in hac Academia floruerunt. 1011. 1012.

Pise Elidis civ. 826.

Pisani Annales. 835. 836.

Pisani populi. Etrurie, olim potentes. 837. Saraceni e Sardinia expellunt. 838. Bonam Africæ civitatem expugnant. 839. eorum victoria in Portu Panormitano. ibid. ex spoliis Basilicam construunt. 840. aliorum eorum victoria in Africa reportata. 840. Sacra Crux Pars II. Vol. II.

cessignatarum in Syriam expeditioni copias adjungunt. 841. altera in Palestinam expedito. 842. in Jerusalem expagnatione primi Urbis mania ascendunt. ibid. Bakari Insulas expugnant. 843. Neapolitanum Regnum defendunt. ibid. eorum gesta a D. Bernardo Abbate laudantur. 843. Maritima navigationi primum leges ponunt. 845. Pontifici Romani partes tuentur. ibid. dein contra ipsum Pontificem arma vertunt. 847. pacem petere coacti. 848. tandem a Florentinis debellati. 849. quando Baptisum susceperint. 883. plures ante Sanctum Torpetem Martyrio affecti. 890. Alexandrum III. Pontificem contra Schismaticos defendunt. 979. Leges Maris ab eis conditæ. 1001.

Pisanus Mons: Sanctorum domicilium. 989. 990. an Monachi, *✠* Eremitæ illinc ortum ducant. 991. Plurimorum Sanctorum Martyrio clarus. ibid. Balnea, *✠* alia loca ad ejus radices posita. ibid.

Pisanus Portus. 804.

Pisra civ. ejus origo. 1322. Viri illustres. 1324. princeps Ecclesiæ Rome immediate subiecta. 1325. reliquæ Urbis Ecclesiæ, *✠* Paræciæ. 1326. Territorium Piscien-sis. ibid. nunc facta Episcopalis. 1327.

Pistorium Civitas ejus origo. 1305. antiquitas. 1306. Viri illustres. 1307. Varias domini vicis passa. 1308. Nigrorum Blancorumque factiones. ibid. Florentina ditio-ni adjecta. ibid. a quo primum Christi fidem acceperit. 1309. an olim Fesulis adjuncta. ibid. Cathedrali Ecclesiæ Sancto Zenoni dicata. 1311. 1312. Sanctorum Reliquie, Capitulum Canonicorum, *✠* reliqui Clerus. 1313. Ecclesiæ Collegiata, Paræciæ, *✠* Ur-bis

Ttt

- ibi Canobia. ibid.* *et* 1314. *Collegium vulgo la Sapienza. ibid. Diacefis, ibid.* *et* *segg.*
Planum Castanearium opp. 1427.
Plato L. Episc. Pisanus. 929.
Plato II. Episcopus Pisanus. 934.
Plebs Sancti Martini opp. 1366.
Plebs Sancti Stephani opp. 1329.
Pliniana Villa. 1327.
Plumbinum opp. Principatus titulo insignis. 1414.
S. Podius Episcopus Florentinus: ejus Corpus ubi asseruetur. 1182. 1256.
Polymartium ol. Etrurie civ. nunc opp. 799.
Pons ad Atram opp. 992.
Pons a Buggiano; Terra. 1326.
Pons ad Sevam opp. 1292.
Pons Vixanensis; Terra. 1326.
Pontenana opp. 1292.
Pontremulum opp. 1021. 1127. *Vide supra Par. II. Vol. L.*
Populonia Civit. Etrur. ejus origo. 1408. *a Græcis excelsa. ibid. ejus Ecclesie antiqua primordia.* 1409.
Cathedralls Ecclesia Massam transfata. 1413. *Vide Massa.*
Porcianum opp. 1294.
Portus Ferrarini in Ilva Insula. 1222. *a Cosmo L. Elagno Etrur. Duce orce munitus.* 1415.
Portus Herculis opp. 1427.
Portus Longus, vulgo Porto Lungone. 1415.
Portus Veneris. 1015.
Porfena Clusinarum Rex. 807. 811.
S. Potiti Mari. Corpus. 964.
Pratellum. 1327.
Pratum civ. ejus origo. 1314. *post varias vicis Florentinis subiecta.* 1316. *Viri illustres.* 1317. *Cathedralls Ecclesie primordia. ib. contentiones Præpositi Pratenfis cum Episcopo Pistoriensis.* 1319. *Pistorio unitur.* 1320. *Capitulum, et Clerus Cathedralls. ib. Reliquæ Urbis Ecclesie, et Paræcia.* 1321.

- Pratum-Vetus. opp.* 1294.
Processum opp. 1427.
Prolemæus Historicus Patriâ Lucensii. 1026.
Pupilius opp. 1314.
Pupium opp. non Fesulana Diacefis, ut pag. 1294. sed Arretine, ut paginâ 1366.
Pyrgi olim Etruscorum Colonia. 297.
Pyrrhus Epirotarum Rex, ejus ætâ. 814.

Q

- Quarata opp.* 1292.
S. Quintini Mari. Corpus. 1273.

R

- R Adagius Gothorum Rex: Italiam invadit.* 816. *cum exercitu interceptus.* 1100. 1279.
Radicefanum opp. 1405.
Raimbertus Episcopus Tisanus. 941.
Rapbael Galeottus Rlorini. S. R. E. Cardinalis Archiep. Pisanus. 947.
Rapbael Massæus a Patriâ Volaterranus dictus. 1040. *ejus locus de S. Justo in Italiam adventu emendatur.* 1044.
Rapolanum opp. 1365.
Rassene opp. 1366.
Ratclis Rex Longobardorum: tempus, quo regnavit vestigatur. 922.
S. Rainerius Crafesi. ejus Sacrum Corpus ubi asseruetur. 964. *ejus ætâ.* 995.
Redius Franciscus Patriâ Arretinus. 1012.
Reginardus Episcopus Pisanus. 928.
Regis Villa ol. opp. Tuscie. 798.
S. Regulus Episcopus, et Mari. 964. 1029. *quando in Italiam venit.* 1051. *ejus martyrii tempus. ibid. ubi ejus Corpus repertum.*
B. Remigius Clarni, Ordini. Præd. ejus Corpus ubi positum. 1195.
S. Ri-

I N D E X.

S. Richardi Anglie Regis Corpus.
1029.
Ricordanus Malespini Patricius Florentinus. 1127. *ejus opinio de Luca origine falsa.* 898. 899. *de Florentie origine recitatur.* 1093. *de Florentia a Totila eversa refellitur.* 1102.
Rigomagnum opp. 1365.
Rocchette op. 1427.
Rogerus Archiepisc. Pisanus. 946.
B. Rolandus Medices. 1196. obiit. 1197.
Roma a Gallis incensa. 1474. a Carolo V. occupata. 1216. *Et passim, Et precipue in Primo Volumine Partis Secunde.*
Romani pop. Patrios Lares transferrunt. 802. *Stemmata triumphalia, Et regalia insignia ab Etruscis accipiunt.* 808. *In Etruria clientales pueros crudeliter mittunt.* 809. *eorum praeclara gesta.* 810. 813. 814. 815. *Et passim, nec non in primo Volumine Partis Secunde.*
S. Romani Mart. Corpus. 1030.
S. Romanus Episcop. Fesulanus. 1290.
Romena opp. 1294.
B. Romulus ex Jesuatorum Familia. 1195.
S. Romulus primus Volaterrae Episcopus. 1041.
S. Romulus Fesularum Episc. Et Mart. Florentiam Christi fide imbuunt. 1140. 1286. *primus Episcopus Fesularum.* 1282. *ejus Martyrium.* *ibid.* *an fuerit Florentie Episcopus.* 1286. *quando Episcopus ordinatus.* 1288. *ejus Corpus, Et Sociorum ubi positum.* 1291. *an Pistoriensibus Evangelium predicaverit.* 1309.
Roncionius, ejus sententia de Ecclesia S. Petri ad Gradus picturis corrigitur. 865. *de S. Petri Apostoli in Italiam adventu.* 872. *quid de eo sentiendum.* 886.

Roma opp. 1273.
S. Rufini Episcopi Marforum Corpus. 1312.
Ruffella elvis. Etruscorum Colonia. 1405. *ejus excidium.* *ibid.* *ex ejus ruinis Grossetum extructum.* 1406.
Ruffinianum Castrum. 993.

S

S. Alarini, seu Solorius Lunae Antistes, ejus Corpus ubi positum. 1030.
Salis copia in Etruria. 1040.
Sallastius Tarusius Archiepiscopus Pisanus. 948.
Salvini Antonius Maria Patrid Florentinus. 1005. 1128.
Salvini Salvinus Canonicus Florentinus, ejus Historia Chronologica Canonorum Metropolitanae Ecclesiae Florentinae. 1256.
Santa-Cruz opp. 1333.
Santa Lucia in Podio opp. 1327.
Santa-Margarita Terra. 1327.
Santa-Elisae ad Montem opp. 1333.
Santi-Miniatis civ. ejus origo. 1331. *quando Sede Episcopali decorata.* 1333. *Cathedralis Ecclesia, Et aliae urbis.* *ibid.* *Diocesis loca.* *ibid.*
Santi-Petri ad Soven opp. 1273.
Santi-Petri in Campo opp. 1326.
Santi-Prosperti a Sorico opp. 1327.
Santi-Salvatoris Abbatia. 1405.
Santi-Allucius Terra. 1327.
Santi-Cassianus opp. 1273.
Santi-Cassianus vulgo de Bagni opp. 1405.
Santi-Geminiani opp. 1054.
Santi-Habes-Deus, primus Episcopus Lunensis. 1020.
Santi-Joannes in Valle Arni opp. 1292.
Santi-Laurentius de Cerreto Terra. 1327.
Santi-Marcellus opp. 1314.
Santi-Petrus ad Gradus Elaris, Ecclesia, quando, Et a quo edita. 2

- fecata. 850. mirabiliter a Sancto Clemente I. Summo Pontifice consecrata. 859. hac consecratio confirmatur. ibid. Varia de hac re testimonia. 860. statim temporibus a militibus custoditur. 862. Decretum Archiepiscopi Pisani pro debita reverentia in ea servanda. 863. Sacre Imagines ibidem depictæ S. Petri Apostoli adventum testantur. 864. Inscriptiones ibidem posite eadem confirmant. 865. Roncioni de hac re testimonium. 872. cur ibi Sanctus Petrus a liore lapideum, non vero ligneum extruxerit. 880. hac antiquissima Traditio confirmatur in Dissertatione Historica-Canonica-Legali, ab Illustrissimo & Reverendissimo Domino Francisco Frosini Pisarum Archiepiscopo. 1441.
- Sanctus-Quiricus opp. 1432. 1433.
- Sardinia Ins. Saracenis erepta. 838. P'janis concessa. 845.
- Saracenum opp. 1405.
- Sarzana civ. 1021. quando facta Episcopalis. 1019.
- Saturnia opp. 1427.
- Saturniana Colonia. 800.
- S. Satyrus primus Arretii Episc. 1344. ejus obitus. 1346.
- Saxi Fortini opp. 1407.
- Scaliger Cesar de Florentia origine. 1094.
- Scanianum opp. 1427.
- Scarlino opp. 1407.
- Scarperia opp. 1273.
- Selvio Ammiratus, ejus error de primis Florentie Martyribus. 1141.
- Selvio ex Comitibus Ilcis Archiepiscopus Pisanus. 949.
- Scipio Rebiba S. R. E. Cardinalis Archiepiscopus Pisanus. 948.
- Segefrum opp. 1021.
- Sempronianum opp. 1427.
- Sene civ. Etrurie obfissa, & devicta a Florentinis. 1223. ejus ori-
- go. 1376. Biondi opinio. 1377. Romanorum Colonia. 1380. Numina antiquitus ibi culta. 1383. varias dominii vires passa. 1384. a Cosmo I. Magne Etrur. Duce subacta. ibid. Viri illustres. 1385. Christianæ fidei primordia. 1387. Cathedralis Ecclesia, & Clerus. 1388. quando facta Episcopalis. 1390. olim in Diocesi Arretina constituta. 1392. ejus Episcopatus initia comprobantur. 1395. Metropolis facta. 1399.
- Sena-Gallia, quæ & Senogallia: eam cum Sena Etrusca aliqui confundunt. 1382.
- Senenses pop. eorum gesta. 1224.
- S. Senior Episcopus Pisanus. 918. in quo Catalogi loco positus. 1425.
- S. Sentil Mart. Corpus. 1027. 1029.
- Septimianum Monasterium a quo fundatum. 1273.
- Seravalle opp. 1314.
- Sellinum opp. 1329.
- S. Severus Mart. Lucensis, ejus Corpus ubi sepultum. 1027.
- Sigebertus: perperam Regis Luitprandi obitus annum designat. 922. & passim laudatur.
- Signa opp. 1273.
- Sigonius, ejus error de tempore Legationis a Benedicto P. P. VIII. Pisas directæ corrigitur. 839. & passim laudatur.
- Silvanus Razulus: ejus opinio de obitu S. Zenobii exploditur. 1174. & passim laudatur.
- Ven. F. Simon Salterellus Archiepiscopus Pisanus. 946. ubi tumulatus. 984.
- Sinus Spedia. Vide Spedia Sius.
- Sorana opp. 1366.
- Soranum opp. 1427.
- B. Sororius Senensis. 1390.
- B. Sosteneus ex Melloribus, antea Gherardinus dictus: unus ex septem Ord. Servorum B. M. V. Fundatoribus. 1193.

Spe-

I N D E X.

xxiii

- Spedia* opp. 1015.
Spedia, seu *Spetia* Sinus, vulgo Golfo di Spezia. 1014.
Steechius Jo: Laurentius. 1012.
Stella Medicea a Galileo reperta. 1245.
S. Stephanus Papa & *Mart.* ejus Corpus ubi reconditum. 982. Ordo *Equitum* sub ejus nomine institutus. 1223.
Sitia opp. 1294.
Stignannum opp. 1326.
Strabonis textus de *Piliis* populis descenditur. 822.
Suana civ. ubi posita 1426. Cathedralis Ecclesia, & *Diocesis* loca. 1427.
Sudertum opp. idem ac *Tudertum*. 801.
Summanum opp. 1314.
Sylvana opp. 1427.

T

- T** *Ages* Genii filius, & *Nepos* *Jovis*: gail. 793.
Taglinius Carolus. 1012.
Talamon portus. 1427.
Talla opp. 1366.
Tarquintenses pop. eorum gesta. 813.
Terra-Nova opp. 1292. 1266.
Terra-Solis opp. 1127.
Testamentum *Luitperti* *Archidiaconi* Ecclesie *Pisane*. 920. adnotatio- nes ad Testamentum. 922.
Teudericus, seu *Theodoricus* *Episcopus* *Pisanus*. 936.
S. Theobaldi militis *Martyris* Corpus. 1027.
Thebalda, seu *Thebalda* *Abbatissa*. 1329.
S. Theodori *Lucensis* *Episcopi* Corpus. 1028.
Theodoricus *Rainerius* *Archiepiscopus* *Pisanus*, & *S. R. E. Cardina- lis*. 946.
S. Theodorus *Secundus* *Florentie* *Epi-*

- scopus*, tempus quo vixit vestiga- tur. 1168.
Therme Tauriol. opp. *Etrurie*. 798.
Thesaurus Lingue Latine in voce Volsci pop. Latii emendatur. 798.
S. Thomas Aquinas *Pisus* docuit. 1012.
Thomas Dempster *Scotus*, ejus Opus de *Etruria Regali* inscriptum. 792.
Thrasymenus Lacus. 1370.
Tbni, ejus usus antiquitas. 794.
Tillius *Laurentius*. 1012.
Tiruli vicum. 1407.
Tolumnius *Lar Rex* *Vejentum*. 807.
S. Torellus *Eremita* *Ordinis Vallis-Umbrose*. 1366.
Tornielle opp. 1407.
S. Torpes *Martyr*: quid de ejus actis sentiendum. 884. 888. quando *Martyr* occubuit. ibid. a quo baptizatus. 889. 890. 914.
Tostika *Rex* *Gothorum* an *Florentium* evertit. 1100.
Trappule arx. 1407.
Trinisse, hujus vocis significatio. 926.
Tritarrita civ. 827.
Troncius *Paulus* *Historicus* *Pisanus* aliquando falsam vulgi opinionem secutus. 886. ejus error in *Serie* *Pisanorum* *Antistitum*. 936.
Trossulum cl. opp. *Tuscia*. 798.
Turrena *Augustalis* cl. civ. 800.
Turricinium *Terra*. 1326.
Turricinus *Episcopus* *Pisanus*. 936.
Turris opp. 1366.
Tusci pop. Vide *Etrusci*.
Tuscia regio *Italie*. Vide *Etruria*.
Tyrus cl. *Etrurie* civ. 801.

V

- V** *Ada* *Castrium*. 993. 1036.
Vajanum opp. 1314.
S. Valentini *Mart.* Corpus. 992.
S. Valerius *Mari*, *Luce* *Episcop.* 1027. ejus Corpus ubi reconditum. ibid.
Val-

- Vallis Gratiola*, vulgo Valle di Calci. 991. *hujus Vallis loca*. 992.
- Vallis-Umbrosa*: Congregatio Monachorum, & *Abbatium* a Sancto Joanne Gualberto ibi conditum. 1295.
- Valseebius* *Virginus* *Monachus* *Benedictinus*, *ejus mentio*. 928. 1001. 1012.
- V. Ubaldefca*: *ejus Corpus ubi positum*. 997.
- Ubaldis* *Lanfrancus* *Archiepiscopus* *Pisanus*. 946.
- Ubertus* *Benevolentius* *Senensis*, *ejus opinio de Episcopis* *Senensibus*. 1391. 1394. *de Casa Urbe*. 1429.
- Ubertus* *Lanfrancus* *S. R. E. Cardinalis* *Archiepiscopus* *Pisanus*. 945. *ejus Monumentum de Pisana Diocesi*. 987. *an supposititium*. 989.
- Vegius* *Jo.* *Franciscus* *J. C.* 1012.
- Veientes pop.* *Etruria*: *eorum gesta*. 810. 812.
- Vell. civ. excisa*. 802. 812.
- Vellunum opp.* 1326.
- Veneris portus*. *Vide* *Portus Veneris*.
- S. Venerius* *Presbyter* *Luensis*, *ejus Corpus ubi asseretur*. 1020.
- Verucula opp.* 1021.
- S. Verdiana* *Virgo* *Ord. Vallis-Umbrosae*. 1197. *obit*. 1198.
- Verrucula* *Piscensis opp.* 1326.
- Vespinianum opp.* a qua *B. Joannes a Vespiniano*. 1273.
- Vesulonia civ.* *an ex ea Massa prodierit*. 1413.
- Vezzanum opp.* 1326.
- Ugbertus* *Ferdinandus*, *ejus Chronica Pisana mendosa*. 836. 838. *de anno Pisane expeditionis in Sardiniam corrigitur*. 839. *ejus lapsus de adventu S. Petri Apostoli in Italiam*. 852. *alter in Serie Pisanoz Antistitum*. 936. 938. 941. *similiter de Episcopi Pisani vocazione*. 944. *de tempore Pontificatus Joannis XIX. seu XX.* 976. *perperam Eugenium III. Pontificem*, *antea Petrum Bernardum Paganellum Abbatie S. Zenonis praeuisse negat*. 983. *male annum Diplomatis Clementis VI. Privilegiolorum Academie Pisane designat*. 1009. *Maximum inter Luca Episcopos pratermittit*. 1028. *ejus Series Episcoporum Volaterranorum emendatur*. 1043. *opinio de Florentia primo Episcopo*. 1163. *relicitur* 1166. *perperam tempus electionis S. Zenobii Episcopi designat*. 1173. *de Sancto Antonino male opinatur*. 1184. *error de edificatione Metropolitane Florentinae*. 1254. *alter de Sancti Romani Episcopatu*. 1286. *de Cathedrali Pistoriensis corrigitur*. 1311. *de Rufino Marforum Episcopo*. 1312. *de Collis Civitatis origine*. 1329. *de Senensibus Episcopis*. 1391. *ejus Series Episcoporum Senensium mendosa*. 1399. *Populoniae excidium perperam statuit*. 1412. *per passim laudatur*.
- Ugo* *Archiepiscopus* *Quicquidensis*, *ejus testimonium de prima Ecclesia a S. Petro Apostolo in Italia fundata a Florentino Lucensi perperam interpretatur*. 878.
- Ugo* *Marchio* *Etruria*, *ubi sepultus*. 820.
- Ugolinus* *Verinus*, *de Florentia origine*. 1091. *relicitur*. 1092.
- B. Uguccio* *Uguccione*, *antea Ricoverus dictus*: *unus ex Septem Fundatoribus Ordinis Servorum B. M. V.* 1193.
- Ugutio* *Fagiolanus* *ol. Luca Dominus a Castruccio pulsus*. 1024.
- Vicarelli opp.* 1407.
- Viculinum opp.* 1314.
- Vicus opp.* 1273.
- Vicus-Pisanus opp.* 992.
- Villa-franca opp.* 1021.
- B. Villana de Bazzis* 1195. *ejus obitus*. 1196. *Corpus ubi reconditum*. 1268. *Vil-*

5616734

FIRENZE - BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
SEGNAURA - 2.1.124.II (156)
RESTAURO - 1998
LABORATORIO - RAIMONDO MILIO
RESTAURATORE PROGETTISTA- CLAUDIO MONTELATI

SINTESI DELLE OPERAZIONI EFFETTUATE:

Controllo della numerazione, pulizia a secco con pennello morbido, risarcimento con montaggio a scarnire con carta giapponese di adeguato spessore a colore, VANGEROW, velatura con velo giapponese 502 e Tylose MHSOOP, rifilatura del restauro eccedente, carte di guardia Ingres struttura F, cucitura su n.4 nervi di spago, indorsatura con carta giapponese e pelle di capra neutra scarnita, incartonnatura dei quadranti, nuova legatura in piena pelle di capra al vegetale (fornitore Scaricaciottoli), dorso attaccato, adesivi Tylose MHSOOP e Vianvil 59 in percentuale (15%).

COLLAUDATORE
DATA DEL COLLAUDO

LAB. RESTAURO

LEGA
R. Milio

